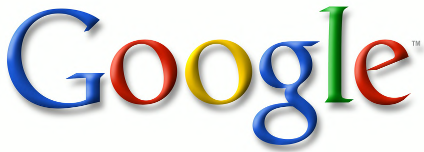
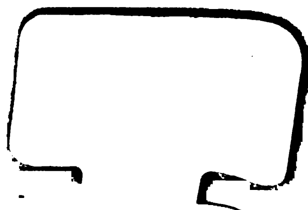

Google

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL:

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK PRVNÍ

1871

V PRAZE

TISKEM DRA. EDVARDA GRÉGRA V PRAZE. — NÁKLADEM VLASTNÍM

1871.

OBSAH.

Strana

Hubička.

Humoreska ze života pohorského lidu našeho od *K. Světlé.*

Odzvonili poledne a začali podtrhovat.

Děti, které si hrály na návsi, toho si ovšem nepovšimly, mužští nechali sice čepice smeknuté, ale koukali při tom také, jako kdy by se právě nic obzvláštního nedělo; jen ženštinami to trhlo. Nechaly vše stát a ležet, ta u kamen, kdež právě dovařovala oběd, ona zas v chlévě, kdež v polách dne dojila, třetí na komoře, kdež vyháněla za prvního teplého sluníčka zimní prach, a kde která byla, všecky se sběhly na obecné v takových případech shromaždiště pod starou lípu rozkládající svoje mohutné staleté větve vedle starého kostelíku uprostřed pohorské vesnice.

Kdože to asi tak náhle zemřel? táže se jedna druhé, a žádná nemá o tom nejmenšího zdání. Vždyť nebylo ani známo, že by kdosi v kolátoře těžce stonal. Žádná z přespolních sousedek aspoň o ničem takovém nevěděla, když si tuhle neděli přede mší na hřbitově se zdejšími pokleply, jakž bývalo z obou stran dávným milým obyčejem, a v neděli bylo teprvé předevčírem.

Hádají naše horačky, hádají kdože asi nebožtíkem, a vypořádají všecky starce, spínají mezi tím arci ruce a dělají každou chvíli kříž, aby se nemyslelo, že je ke kostelu pod lípu pudila jen světská zvědavost a nikterakž především láska křesťanská, ale proto jsou přec jen více duchem u kostelníka v síncе a počítají, kolikrát bude asi podtrhovat, než srdcem u dušičky právě se světem se loučící.

Ejhle dvakrát podtrhuje, *žena* tedy poznává teď právě pravdu boží, kdy by podtrhoval třikrát, muži by to platilo. Nový podiv a hádání pod lipou, kteráž to asi na věčnost odešla a kde?

Umiňují si sousedky, že si zde na kostelníka počkají, aby se ho, až vyjde z kostela, ihned na to optaly. Nechť si dobytek

doma u prázdného žlabu jak chce bučí, smažejna v troubě se připálí, kočka do otevřené komory vběhne, a co jí libo, tam smlsá; nechť muž sebe více brouká, že se zas dnes jednou oběda dočkat nemůže — ony se odsud nehnou, dokud se nepřezvědí, čeho jsou žádostivy. Stojí věru za drobet mrzutosti dopařit se takové noviny za tepla. Však muž brzo na svůj hněv zapomene, až se mu s ní žena vytasí, a bude ve všech staveních nejen dnes nýbrž ještě po mnohé dni povídání bez konce o neočekávané té smrti a pohřbu nenadálém — a kdo to ještě neví, tomu nutno pověděti, žeť povídání pro nás horáky asi tolik, co rybě voda, dítěti med, ptáku volnost, louce rosa. Kdož by chtěl, abychom si nepovídali, žádal by si na nás zrovna smrti. Raději budeme všichni, co nás je bez chleba, bez soli, jen o suchých bramborech, než bez toho našeho rozmiloučkého, slaďoučkého povídání: od toho my nepopustíme, tím si ulehčujeme, se posilňujeme, se pozdravujeme — povídání toť naše zpověď. Nešla by u nás holka sama na trávu, dítě samo na jahody, mužský sám na nějakou cestu, baba sama na roští za živý svět. Vše, co děláme, do páru děláme, jinak nám práce neuchází, zasteskne se nám při ní a nic do ní není. Ale jak máme k sobě při ní ještě někoho, s nímžto nám lze o všech možných a nemožných věcech si povídat, to nám to, pane, lítá pak od ruky, to to odhazujeme, až mohou krajáci na nás oči nechat. Počítám, že nás v tuhle tom ani naše noviny nepředělají, ač již tuze mnoho u nás přemohly a přetrhly.

Sousedky stojí jako na hřebíkách, nemohou se kostelníka dočkat. To to trvá, než se dnes ze sínky vyhourá! Je věru již znáti, že stárne, měl by se pan farář skutečně poohlednout po čipernějším.

Konečně na prahu se objeví.

„Kdo pak nám to zemřel, kmotře?“ kříknou naň všecky najednou jako z jednoho hrdla, a to tak hlasitě, že není ani slyšet rachocení a skřípání klíče ve dveřích kostelních, který člověku jindy při otvírání a zavírání vždy všemi kostmi proráží.

„Nastojte! to *vy* ještě nevíte?“ kostelník sousedkám potutelně se podiví; je to ještě dobrá kopa, ač má již hlavu jako jabloň, když je ve květu, a chodí celý shrbený. „Kam jen to, lidé zlatí, zapsat? Já řku, že z toho asi něco pojde, uvidíte že pojde, když se dějí věci tak neslýchané. Pravím, že se asi vyplní to staré o našich horách proroctví: propadnou se, a na jejich místě jezero vystoupí!“

„Již jsme vás slyšeli v kostele vyzvánět, nemusíte nám tu

ještě jednou na prázdno jazykem zvonit, abychom si pamatovaly, že jste naším kostelníkem.“

„Jak bych se nedivil! Dosud jste vše, co u nás se dělo, právě o hodinu dříve zvěděly, než to člověk, jehož se týkalo, sám na sobě zkusil: kterak jsem se mohl tedy nadíti, že ještě nevíte, mladá Lukáška že v pánu?“

„Mladá Lukáška? To snad ne? Vždyť to nejsou věci ani možné, včera samý večer tamhle v úvoze jsem ji potkala!“

„Já ji také ještě včera viděla, věšela si na plot prádlo.“

„Jak jsem řekl, mladá Lukáška v pánu, před samým polednem skonala, dcerušku po sobě tu nechala.“

„I ty ubohý sirotečku, to se ta tvoje matka asi těžce s tebou rozcházela!“

„Měla to prý tuze lehké, ani nevěděla, že se ubírá tam, kamž všickni, co tu stojíme, do jednoho za ní musíme, někdo o rok dříve, druhý později. Usnula a již se neprobudila.“

„Dej jí bůh lehké odpočinutí!“

„A šťastné z mrtvých vstání. Všech pět *p* sice neměla, ale zlá ženská to také nebyla.“

„Nedá si asi Lukáš nohu za krk, že mu odešla!“

„Bodejť že nedá, vždyť si ji jen vzal, poněvadž mu jeho nebožtíci rodiče jinak slevit nechtěli, vyhrožovali mu kletbou, neuposlechneli jich. Lichotila se k nim tak dlouho, slibujíc, že jim dobře sloužit bude, dostane-li se za jejich syna, až se dotřela, kam chtěla. Ah, každý kdož ji vedle Lukáše viděl, řekl, ti dva že se za sebe dostat neměli. Lukáš kouká, jako kdy by měl na třech hradech najednou co poroučet, a ona vedle něho stále hlavu klopila jako hrachovka. *) Nebylo v ní nikdy pravého života a zdraví. Inu vyplnilo se jí tedy, po čem tak tuze bažila, jen že to mělo krátkého trvání. Byla z chalupy a toužila dělat na pěkném statku vedle pěkného muže selku.“

„Teď si může konečně Lukáš vzíti, co srdce jeho ráčí. Přeji mu to, bylo mi ho tuze líto, když jsem ho viděla tuhle okolo lípy jíti na oddavky — byl tak bledý, jako kdy by ho družice místo k oltáři vedly na smrt. Každý z nás musí chtíti, aby byl šťastným a spokojeným. Takových sousedů, jako je on, máme jen málo; nikomu neubližuje a ublížiti nedá, co může komu k vůli udělat, rád udělá, je samá srdečnost a úslužnost, někdy je při něm sice také drtínek furie, ale nešť! Bez chybičky není z nás žádný.“

---

*) Žlutavá snadno vadnoucí květina lesní.

„Kdož by byl Vendulce Paloucké zvěstoval, že se přec jen jednou za Lukáše dostane? Dobře měla, že mu tak tuze věrna zůstala, teď si ji bude za to tím více vážit. Od té chvíle, co ho s jinou ohlašovali, nebylo ji vidět u žádné muziky, na žádné pouti, a přec je to holka jako oheň a rtuť. Když nemohla býti Lukášova, jiného býti nechtěla.“

„Co ale jeho rodiče jen proti ní měli? Nejde mi to ani do hlavy, je přece hezká, spořádaná, bez pomoci také není a do práce se žene dost. Do příbuzenstva jejich spadávala také.“

„Právě k vůli tomu si ji syn vzíti nesměl. Byli jeho rodiče takovými starověrci, kteří si mysleli, že by z toho měli hřích, kdyby připustili, aby se ti dva vzali, když byli jejich pradědečkové vlastní bratří. Nedali se z toho ani knězem zvrátit, domnívajíce se, že nikdo bohu tak nerozumí, jako oni. Měli bezpečně za to, že drží jen sami klíče k nebeskému království v rukou.“

„To slyším teď poprvé. Často jsem si proto mozek týrala, proč asi ti dva se vzíti nesměli. Inu ovšem, jsou tomu teprvé dva roky, co jsem se sem vdala, zvěděla jsem jen, že se tuze chtěli, ale proč se rozejíti musili, nikdo dosud důkladně mi nepověděl. Ve Vendulce asi každá žilka teď buší, víli již, za koho to podtrhují.“

„Nebude Lukáš asi se svatbou otálet a také nesmí; kde chlév pln dobytka, dům pln čeládky a na kolébce malé dítě, tam se muž bez hospodyně dlouho neobejde. Zamíří zajisté hned po mši šestinedělní za nebožku rovnou cestou k Palouckým pro slovo.“

Stalo se na vlas, jak to kmotry s kostelníkem pod lipou usoudily.

Věren starému v našich horách spůsobu či nespůsobu, ubíral se mladý vdovec v průvodu všech mužských svých příbuzných po zádušní mši za nebožku jeho manželku, šest neděl po pohřbu jejím slouženou, do hospody, aby tam s nimi zármutek svůj zapil a zanechal.

Pozdržel se tam s nimi až přes poledne, vyčastoval je hojným obědem, jak při takové příležitosti se sluší a patří. Po jídle se jim všem srdečně poděkoval za jejich průvod dnes i při pohřbu, i prosil je všecky, aby nadál s ním i o něm vždy jen přátelsky smýšleli. Toť se rozumí, že mu to hned slíbili rukou dáním, žádajíce si zas na něm, aby i on jim zůstal nadál upřímným a věrným příbuzným a přítelem, což i on rukou a slovem přislíbil.

Po velikém všeobecném se objímání a si připíjení Lukáš od stolu se zdvihl, pokynul nejbližšímu svému švakrovi, ten se zdvihl také a přeje ostatním, aby se tu ještě dobře měli, vyrazil s ním z hospody, aniž se ho kdo zeptal, kam že má od nich tak na spěch? Všichni za ním jen se pousmáli, na sebe potutelně mrkajíce.

Tu se obsypalo v každém stavení hlav okolo oken, když šli ti dva spolu vesnicí. Ač neměl vlastně nikdo o tom nejmenší pochybnosti, kam asi hodlají, chtěl se přec každý na svoje oči o tom přesvědčit, zda-li to jdou přec jen k Palouckým pro slovo. Když je viděli sousedé skutečně tam v domě zmizet, ihned se začali chystat, že tam půjdou za nimi. Bývá to u nás, že jak vidí lidé ženicha kamsi zamířit s námluvčím, za nimi v patách tam pospíchají, aby slyšeli, kterak obě strany spolu jednají a se smlouvají. Velmi často sousedé při tom na dvě strany se rozpadnou, ten pomahá tchánovi a onen zas ženichovi, nemohouli se sami dohodnouti, neb žádáli jeden na druhém nemožných věcí.

U Palouckých mívali vždy čisto a uklizeno; šlať Vendulka tak tuze na pořádek, jako kdy by pocházela odněkud z města. Dnes tam bylo ale všecko zvláště vysmejčeno a vydrhnuto, zrovna jako o posvícení. Nasypala po sednici a síni tolik bílého písku, že se v něm až nohy propadávaly, na černé rámce u svatých obrazů, do rohu nad červeným stolem pověšených nalepila bůh ví co pozlátka, a okna se jí třpytila, jako kdy by se do všech najednou slunce co nejvíce opíralo. Nebylo ani před svátkem ani svátek, patrno tedy, že čekali u Palouckých nějakých hostí. Zajisté že Lukáš, třeba se s Vendulkou k vůli slušnosti nescházel po těch šest neděl, kdež mu bylo smutek držet, jí přec asi někým po tajmu vzkázal, kdy a pro co si k nim přijde. Nejspíše že to dcera i otci napověděla, jinak by starý Paloucký, jemuž lidé, když to neslyšel, také říkali kmotr Stejskálek, poněvadž ve všem z přílišné nábožnosti něco k stesku a nářku si vynašel, asi nebyl měl na sobě v „tento den“ sváteční kazajku, vlasy z obou stran hubené tváře hladce přičísnuty a v ruce pikslu plnou čerstvého tabáku.

Přivítal vdovce a švakra jeho slušně a zdvořile, ale s hlubokým povzdechem. Rozjímal totiž neustále o hříších světa toho bludného, jakými to pošetilými cestami se tu ubíráme, a kterak bůh asi na nás hříšníky pohlíží, až z toho s těla scházel. Podal příchozím každému lenošku a prosil je, aby si u něho sedli a odpočinuli. Ale oni sednouti nechtěli.

„Na to času dost, až kterak u vás pořídíme,“ pravil mu Lu-

kášův švakr, „však beztoho asi víte, proč jsme se k vám vypravili.“

Starý Paloucký opět si vzdychnul; tuze nerad se obíral marnostmi světskými, ale jakáž pomoc, musil kousnouti do kyselého jablka. Nejspíše si myslel, aby bylo pohoršlivé proň jednání co nejdříve ukončeno, pročež se netvářil, že o ničem neví, jak to obyčejně dělávají otcové, nýbrž přiznal se ihned zpříma:

„Lhal bych, kdybych řekl, že nevím: bude tuhle Lukáš asi chtíti naši Venduli.“

Švakr se pousmál, že kmotr Stejskálek dnes proti obyčeji svému tak zostra do něčeho se pouští; jindy se vždy teprvé půl hodiny rozmýšlel, aby snad neprořekl, co by mohlo býti spáse jeho někdy na újmu. Však je již málo takových lidí v našich horách, ale za starých časův býval prý každý tak svědomitým a povážlivým.

Lukáš se pousmál také. Zaradoval se ve svém srdci, slyše svoje jméno a Vendulčino najednou vysloviti. Teď se mu teprvé zdálo, že to, co se s ním děje, je pravda; těch šest neděl smutečních potácel se byl jako ve snách, i nemohl se ani vpraviti do tak náhlého obratu osudu.

„Viďte, strýčku,“ promluvil k starému srdečně, „že bychom si byli již před třemi lety dobře porozuměli, kdy by se do toho nebyli vložili moji rodičové?“

„Jak to myslíš?“ hlesnul kmotr Stejskálek poněkud rozpačitě.

„Inu jak to myslím! že byste mi byl Vendulku asi tak rád dal, jak bych si ji byl rád vzal.“

Starý znova se zarazil, dlouho neodpověděl, konečně málo malounko pokrčil rameny.

Na takovou odpověď nebyl Lukáš, takový sedlák a soused, takový onaký člověk ovšem připraven.

„Co jste měl proti mně, a v čem jsem se vám nezdál?“ zvolal, zardívaje se při tom do krve.

Starý se zalekl jeho hřmotného hlasu.

„Jen hned tak nekřič,“ krotil ho úzkostlivě, „což nevíš, že se hněvem a zlostí zbytečnou bohu rouháme?“

„Tedy mi povězte zpříma, proč byste mi nebyl dceru tehdáž rád dal! Měl jste mne za nějakého mrhače a pudivítra, či myslel jste, že bude u mne v hladu? Snad mně jí dosud nedáte?“

„I dám ti ji rád, dám! Jak bych ti jí rád nedal, když tak tuze o ni stojíš?“

„A pro nic jiného?“

„Jen otázek svých již jednou zanech, když se chceš při nich tak durdit.“

„Nezanechám! Chci vědět, co se vám na mně nelíbí, a proč mi dceru s takovou chutí nedáváte, jak bych si přál.“

Kmotr Stejskálek se dlouhou chvíli rozmýšlel, bylo na něm znát, že neví, jak by dobře učinil, konečně se rozhodl pro cestu přímou, opakuje si v duchu, že po té člověk přec jen nejdále dojde, a jemu že ani nepřísluší, aby po jakýchsi zatáčkách se kroutil.

„Inu mám-li ti co křesťan čistou pravdu povědít, tedy . . .“

„Co tedy?“

„Tedy se ti musím přiznat, že ti svou dceru co otec sice tuze rád dávám, že nevím koho bych si raději za zetě přál než tebe, ale — že bych ti k ní — právě neradil, a jí ne k tobě.“

A starý Paloucký si utřel s čela pot. Tenhle Lukáš znal na člověka dokračovat, nebylo před ním žádného vyhnutí. Ostatně dobře, že tak na svém stál, aspoň musil mu povědít, co na svědomí tuze ho tížilo od té chvíle, co mu dcera pověděla, že se k nim chystá a proč. Pořád byl na vážkách, máli se s tím před ním vytasit, a jak a kdy. Teď to měl aspoň odbyté ale — byltě to perný kus práce!

Lukáš i švakr jeho oněměli na tato slova úžasem, a všichni sousedé a kmotry, co se jich znenáhla do sednice přiloudilo, aby byli svědky námluv Vendulčiných, oněměli s nimi. Každý by se byl spíše kdo ví čeho nadál, než podobného výroku. Vždyť byl v celých horách již po kolik let jen jediný o tom hlas, že se nikdy ještě dva lidé tak dobře k sobě nehodili, a tak rádi se neměli, jako Lukáš Paloucký s Vendulkou Palouckou, pověst o jejich nešťastné lásce, podivuhodné vytrvalosti milenky a zármutku milence, k jiné věčnými pouty ukovaného, byla ve všech ústech, každý se těšil a přál jim to, že konečně přec jen svoji budou; sňatek jejich s největší napnutostí se očekával, zrovna jako jakási veřejná slavnost — a najednou se vytasí kmotr Stejskálek s takovou!

Ale zpamatovali se všichni dosti brzo. Podívali se na sebe, jako by si byli říci chtěli „vždyť ho všichni známe a víme, co je zač, ve všem musí najít chloupek“ - jen Lukáš se tím neuspokojil a doléhal na starého znova.

„Když byste mi k Vendulce neradil a jí ne ke mně, musíte také vědět, proč ne. Myslíte, že mi snad již dosti nepřeje?“

„Netahej ze mne rozum! Dobře asi víš, že, co je na světě, snad na jiném muži než na tobě oči svoje neměla; kdybys nebyl

ovdověl, zajisté by byla do smrti svobodnou zůstala. Nabízela se jí ze všech stran hezká místa, tuze hezká, ale nesměl jsem jí s nikým jiným ani z daleka přijít.“

„Kdož by byl šel od vás s přípovědí okolo mého stavení, ten mohl býti také jist, že se celý domů nedostane!“ vyjel Lukáš tak prudce, že starý od něho opět polekaně ucouvnul, napomínaje ho znova, aby přec nehřešil. Celá tvář Lukášovi hněvem se zajiskřila, ale hněv jeho mu slušel, tuze mu slušel. Byltě ten Lukáš, skutečně jak náleží hezký člověk, koukal a držel se opravdu, jako kdy by měl na třech hradech najednou co poroučet.

„Jak ona mi přáti nepřestala, tak i já jsem ji v srdci nosit nepřestal,“ bouřil mladý vdovec dále, málo dbaje výstrahy mu poskytnuté, „pořád, pořád jsem ji slyšel, kterak o mých oddavkách na kruchtě hlasitě zaplakala. Málo scházelo, a já bych byl nevěstě i knězi od oltáře utekl, k ní se přitočil, a nikdo z vás by mne pak nebyl živého od ní odtrhnul. K vůli nevěstě věru na klekátku jsem nesetrval, sprotivila se mi, že ač dobře věděla, že jinou mám na mysli, přec si pokoj nedala, až moje rodiče omámila a já jim vyhovět musil. Zůstal jsem jen klečet k vůli těm svým starým lidem, aby jednou na mne nenaříkali, že jsem je hanbou dříve do hrobu přivedl, než ho měli bohem souzený.“

„Nech ženu a rodiče odpočívat,“ strýc bázlivě ho napomínal, „nezdvihej je z hrobů zbytečnými řečmi, aby mi sem v noci nepřišli ptát se mne na to, co jsme jim tu chtěli! Mrtví k mrtvým, živí k živým. Vždyť jsem ti již přisvědčil, že proti tobě pranic nemám, že si tě vážím co hodného občana, řádného syna, sousedského člověka. Když tě mrzí, co jsem prořekl, nemusil jsi proto na mne tak dokračovat; ostatně mne pro to poslechnout nemusíš, a zajisté také neposlechneš. Ale podle svědomí jsem tě musil varovat a ji také, abyste jednou na mne nenaříkali, kdybyste shledali, co já již vidím teď. Avšak dosti, když na svém trváš — přistupme k věci. Dcera mi na mou výstrahu již prvé odpověděla, že od tebe také neupustí, staň se s ní prý co staň: nemařme tedy čas zbytečnostmi. A teď slyš: Chystám své dceři Vendule tisíc zlatých, než s ní půjdeš do kostela na oddavky, zde na tomto stole ti je do krejcaru vysázím, zboží co na nevěstu sluší, také všecko dostane. Jsili s tím spokojen, je věc hotova.“

A starý Paloucký natáhl proti Lukáši ruku.

Váhavě se jí vdovec uchopil řka:

„Já se vás na nic neptal, je mi jedno, dáteli co dceři či nedáte; nežádal jsem si na vás jiného než jí, dostanemeli se

konečně po tolika trampotách, nebudu žádnému králi závidět. Milejší věru než těch vašich tisíc zlatých bylo by mi bývalo, kdy byste nebyl prohodil, co jste prohodil. Nemys'te si ale, strýčku, že budete mít přede mnou pokoje, dokud mi na určito příčinu neudáte, proč na mou svatbu s vaší jedinou dcerou tak se netěšíte, jak jsem si to myslel a přál. Nedivte se mi, že mi je toho líto."

Pronesl ta slova tak upřímně a truchlivě, že budoucího tchána tuze tím pohnul.

„Inu holenku," počal kmotr Stejskálek vyhýbavě, obávaje se nových bouří a chtěje žádosti tak spravedlivé a srdečné zadost učinit, „mámli ti tedy svoje myšlenky bez obalu vyjevit — bojím se, že bude u vás mnoho hříchů."

„Hříchů? Smýšlíte snad potajmu jak moji rodičové?"

„Smýšlím a nesmýšlím. Nelekám se toho, že jste jedné krve, když církev proti tomu nic nemá, ale toho se lekám, že jste jak říkáme jedné nátury. Co si naše Vendule jednou umíní, toho se nespustí, a kdyby se svět kolkolem ní chytal; má ve všem hlavu železnou, nejen v lásce — a ty milý hochu nemáš, co mi povědomo, také právě lebku marcipánovou. Obávám se, že až svými tvrdými čely na sebe narazíte, v očích se vám zajiskří, že nebudete vědět, na jakém jste to světě, a pak že bude zle a zle. — Teď ale víš mentem všecko, do posledního slova ze mne jsi vytáhl, co jsi chtěl, a přestaň mne konečně trápit, sice námluvy tvoje odstonám. Jen se podívej, jak se mi z těch mých pár vlásků hrne po čele pot. Ano, chci také již jednou míti s vámi pokoj, dost jsem pro tu vaši lásku již zkusil: teď mne nechte býti, abych se mohl těch několik okamžiků, co tu ještě pobudu, jak se patří připravit na onu chvíli, kdež mi bude před boha předstoupit, a účty svoje mu složit. Pročež vám napřed povídám, abyste mi nechodili se žádnými žalobami, nedám si vašimi zamilovanými pletichami ještě déle život svůj kalit. Jestli se mezi sebou neporovnáte, já o tom vědět a slyšet nechci, zrovna jak vy jste oba teď o mé výstraze a radě také slyšet nechtěli. Jak bude mezi vámi nejmenší nesvornost, ke mně se nehlaste, abych vás rozsoudil: dvéře moje zůstanou před vámi zavřeny! Pověděl jsem."

Poslední slova svoje pronesl starý Paloucký tak důrazně, že bylo ovšem patrno, kterak v těchto věcech nehodlá skutečně rozuměti žertu. Když konečně jednou cosi určitě vyslovil — což pro přílišnou jeho svědomitost často se mu nepřihodilo, vždy se mu zdálo, že by mohl přijít na něco lepšího a tedy nutno, aby si to ještě

jednou rozmyslil — na tom pak, jak každý soused dobře věděl, pevně setrvával.

Ale zmýlil se očekávaje bezpečně, že začne ženich zase znova řáditi. Lukáš se mu dal do smíchu tak upřímného, že se musil při tom až stolu zadržet, a všichni se smáli srdečně s ním. Kmotr Stejskálek tomu zas jednou dal!

„Chceteli strýčku, tož vám to dám teď hned písemně, že se nemusíte ni k dceři ni ke mně do smrti hlásiti, jak bychom jen jedinkýkrát se pohádali o dosti malou věc,“ navrhoval budoucímu tchánovi, pořád z plna hrdla při tom se směje. Ještě nikdy ničemu tak se nesmál, jako myšlence, že by on kdy se mohl pohádat a neporovnat s Vendulkou, s onou Vendulkou, pro kterou celou vesnici tolikrát ze spaní vyburcoval, bouchaje starému skalami do střechy a hvízdaje jí pod okny — s onou prý Vendulkou, na niž vedle nebožky ani chvílinku zapomenouti nemohl, kteráž jemu k vůli všemi ženichy pohrdala, ač vědět nemohla, že je osud přece ještě jednou svede. Jak i ona asi se smála, když jí otec přišel s takovou! Inu neměl starý Paloucký nadarmo ještě jedno příjmení, nemohli si lidé ani lepšího proň vymyslit. Kdo by si byl pomyslil, že i v případě tom něco si vynajde k stýskání? Ode dneška ho v tajnosti sám jinak nepojmenuje než kmotr Stejskálek.

Odešel námluvčí pro nevěstu, prohýbaje se také smíchy. Schovala se totiž Vendulka vidouc ženicha přicházeti, jak na hodnou holku se sluší, a čekala na komoře, až pro ni námluvčí přijde, vše o čem se jednalo, jí vypoví a k ženichu ji dovede, aby jí mohl žádost svou ústně opakovati.

Najednou se zarazil v Lukáši smích, vcházela Vendulka se švakrem do sednice. Spatřiv tu, kteráž se stala před chvilkou konečně jeho nevěstou, zblednul ženich jako ten bílý šátek, jímž oči sobě zakrývala, ne že by se byla styděla, nýbrž pro lítostivý pláč.

„Věř nebo nevěř, Lukáši,“ pravila podávajíc ženichovi ruku, jíž dychtivě se uchopil a pevně i vřele k srdci přitisknul, „ale raději bych se nebyla nikdy za tebe dostala, než takhle! Snad nebožka proto umřít musila, že jsem pořád jen v hořkosti o ní rozjímala, štěstí jejího jí nepřejíc? Nechce mi teď z hlavy, že jsem jí tím jaksi ublížila, ač otec mi dokazuje, že to myšlenka zpozdilá Dělá si prý bůh, co sám za dobré uzná, nás lidí málo dbaje a

poslouchaje. Od té chvíle co jsem zvěděla, za koho to podtrhují, ještě očí jsem neosušila.“

Lukáš chtěl plačící dívce domluvit, aby se přec jen tak nermoutila, ale místo toho se hrnuly jemu samému slze do očí. On ovšem při tom na nebožku ženu nezpomínal, nýbrž počítal v duchu, jak dlouho tomu, co Vendulku takhle za ruku nedržel, a litoval těch krásných let, jichžto bez ní protruchlil vedle ženy nemilované, kteráž především chtěla statek a pak teprvé jeho. Kdož viděl tyhle dva lidičky vedle sebe státi, za ruce tak upřímně se držeti a očima zaslzenýma na sebe tak truchlivě a laskavě pohlížeti, musil se na starého Palouckého zrovna rozhněvat, co se mu to za vrtochy v hlavě líhnou. Jestliže nebyli ti dva schvalně pro sebe stvořeni, pak již nikdo na světě. Oba měli stejnou výšku jako dva mladé jasany, stejně jiskrnaté oči jako dva bujní srnci, stejně kudrnaté vlasy jako inkoust černé, samý čistý kroužek. Ti dva se musili do sebe zamilovati, byť i nebyli chtěli, to uznal každý jen co jednou na ně kouknul, a musili se přec jednou dostat, byť se byli všichni zlí duchové, co jich je mezi zemí a měsícem, proti nim spolčili. Bylo jim to téměř na čelách napsáno, že k sobě patří.

„Když ti je nebožky tak líto, tím spíše se tedy nad jejím dítětem a manželem smiluješ,“ vpletl se švakr mezi ně, vida, že se Lukáš nadarmo namahá, aby k Vendulce promluvil, ale že pro pohnnutí nikterakž nemůže. „Dosud, jak jsi snad již slyšela, dohlížela u Lukáše moje žena, ráda mu to udělala k vůli, ale déle již nemůže. Máme, jak víš, také veliké hospodářství, dětí také jako kuželek, nastávají nám polní práce, nechcemeli přijít k veliké škodě, nemůže žena každou chvíli z domova odbíhati. Ještě bych nic neřekl, kdy byste mohli míti za nějaký týden svatbu; ale jste příbuzní, máte stejné jmeno, musíte žádat až do Litoměřic k panu biskupovi o dovolení, protáhne se to, kdo ví zdali vám to přijde za dva měsíce. I žádáme tě tedy všichni příbuzní, co je nás ze strany Lukášovy, abys pro nutnou v naší rodině potřebu již teď hned přišla k němu hospodařit, a my k tomu cizí osobu najímat nemuseli, kteráž by mu pobrala, na co by přišla, a snad ještě dítěti v něčem ublížila.“

Vendulka mezi řečí námluvčího znenáhla plakat přestala.

„Jen k čemu o tom děláte tolik řečí? Co bych to musila býti za ženskou, kdybych starost o ženichovu domácnost a jeho osiřelé dítě na cizou osobu vložiti chtěla?“ vyčítala budoucímu švakrovi, „co by si musil Lukáš a vy všichni o mně pomyslit,

kdy bych se snad upejpala býti vám v tísni té nápomocna? Nevím věru, co bych sama na holku řekla, o kteréž bych slyšela, že na podanou žádost řekla s hrdostí *ne!* Poradila bych zajisté ženichovi jejímu, aby si ji nebral, že v ní není k němu ani pravé upřímnosti, ani jak se patří citu. Ba že půjdu Lukáši hospodařit a to hned, aby si mohla vaše žena pokojně při své práci a svých dětech doma zůstat."

Všichni, co jich bylo v sedni■, pochvalně přikyvovali k horlivým slovům Vendulčiným, nikomu nepřišlo ani z daleka na mysl, aby se byl podivil žádosti námluvčího a nad tím se pozastavil, že k ní nevěsta tak ochotně svoluje. Tu byli by ji měli tuze za zlé, kdy by byla jinak mluvila než mluvila, a celé přátelstvo ze strany ženichovy bylo by jí až do smrti potupně vyčítalo, že připustila, aby ji v jeho domě a u jeho dítěte cizá za peníze najatá osoba zastupovala. Nevěsta se sice v našich horách k ženichovi teprvé několik neděl po oddavkách stěhuje, ale jen tehdáž, když to může býti. Skoro rovněž tak často se přiházívá, že pro jisté poměry přibývá do svého nového domova již mezi ohláškami, buď jeli tchyně již velice stará a vetchá a přejeli si, aby starosti o domácnost co nejdříve se zbavila, či provdalali se odtamtud dcera, na níž dosud vše stálo a kterou jest jí nahraditi, neb jeli v rodině právě těžce nemocný, jehož ošetřování vyžaduje zvláštní péče. Krátce od té chvíle, co dá otec nevěstin ženichovi slovo, považuje se nevěsta již více za člena jeho rodiny než své vlastní, a přisuzuje se jí povinnost, aby mu ve všem již tak napomocna byla, jak se na upřímnou a věrnou družku života sluší. Ženich ze své strany také zas rodině její pomáhá, kdež toho potřeba káže, jako by byl již opravdu jejím synem. Mezi měšťáky tohle prý obyčejem nebývá, budou se tedy míti čemu smát, až to mezi ně přijde. Nechť si pomyslí, že jsme jen sprostý zapomenutý lid, který mudruje, jak mu rozum stačí.

Každý již napřed říkal, že bude muset Vendulka asi jít k Lukáši ihned po připovědi hospodařit, aby se zavedl v jeho osiřelé a zanedbané domácnosti konečně zas pořádek; bylo známo že nebyla nebožka žádná hospodyně, že se drala ve statek a pak na něm vládnout neuměla, k tomu její neočekávané úmrtí, zmatek na ně následující — viděli lidé Vendulku vlastně již k Lukáši odstěhovanou a vyslechli tedy rokování mezi ní a švakrem jako věc očekávanou a při námluvách těch nevyhnutelnou. Nejlhostejněji však poslouchal nevěstin otec, nepletl se ani do záležitosti tak malicherné, nechť si to dcera se ženichem udělala, jak chtěla.

I u něho náležela teď již více k Lukášovi než do jeho domu, a děkoval za to bohu, že co nevidět na dobro mu odejde. Pevně doufal, že mu konečně nastanou ony pokojné a pohodlné chvíle, kdež mu bude lze se připraviti na důležitou pouť z vezdejšího života na věčnost; takových nemohl dříve nikterakž dojít při pohledu na neukrotitelný dceřin zármutek, tak často přerušovaný vášnivými výbuchy zoufalosti a neustálými útoky přečetných jejích nápadníkův, žádajících si na něm, aby se za ně u dcery přimlouval. Nevyčetl Lukáši nadarmo, co vytrpěl k vůli němu za nepohodlí a svízele!

Aby ušel jemu a sousedům mezi rozmluvou tou lépe čas, dával jim pilně šňupat, a když si podala konečně Vendulka ještě jednou s Lukášem na to ruku, co mezi sebou ujednali, poslal podruhyni s dvěma velikými krhanicemi do hospody pro pivo a na komoru pro nově pečený chléb a kozí sýrky, aby neřekli, že je nechal o dceřiných námluvách sedět na suše. Nedali se také dlouho pobízeti, připíjeli a krájeli si statečně.

Jen Lukáši mezi všemi samojedinému nechtělo se ani jíst, ani pít. Ohlížel se pořád po nevěstě, ale marně, nikdež jí neviděl. Zmizela mu, když na pozvání tchánovo první ke stolu přisednul, a od té doby nebyla k spatření. Nechtěl se na ni zpříma optat, aby se mu ostatní nesmáli, ale pořád mu něco scházelo, a pranic ho u stolu netěšilo. Jak se počalo schylovat k večeru a švakr mu dal znamení, že se již déle zdržet nemůže, tu konečně vstal a málo dbaje, vidíli ho kdo či nevidí, vyšel do síně, aby se po ní ohlédl. Co měla jen jinde co dělat než vedle něho?

Podruhyně, na niž venku narazil a u níž se na nevěstu přeptal, zůstala naň s polootevřenými ústy koukat. Opakoval otázku svou domnívaje se, že snad nedoslýchá, když tak vyjeveně naň pohlíží.

„Kdy pak ta již je přes hory a doly!" konečně mu zvěstovala.

„A kam to zašla?" podivil se Lukáš její odpovědi zrovna tak upřímně jako před tím ona jeho otázce.

„Kam že prý zašla!" podruhyně na to s novým úžasem, „kam pro pánaboha jinam než k vám! Když jsem šla pro pivo, skládala si na komoře svoje věci, a když jsem se vrátila, již jsem ji viděla uháněti k vašemu domu jako na větrném koni."

Každý zajisté uvěří, že se nedal Lukáš asi Vendulkou zahanbit a že nevraceje se již do sednice mezi sousedy, zapomínaje na dobro, že tam švakr naň čeká, aby s ním odešel, uháněl k domovu také jako na větrném koni.

Vraziv všechen udýchán do sednice zastal nevěstu u kolébky

nebohého sirotka. Zas tak litostivě nad ní plakala, jako když ji o námluvách švakr ženichovi přivedl, a ona mu po letech zas poprvé tváří v tvář patřila.

Lukáš si netroufal ji vytrhnouti důkazy bláznivé své radosti, že ji konečně má pod svou střechou, stoupnul si k oknu, skromně čekaje, až se utiší. Slunce právě zacházelo za lesy, vše bylo jako pod zlatem, západ hořel jedním plamenem růžovým, kam člověk pohlédl, všude krásy a slávy plno. I podobaloť se šťastnému Lukáši, že dnes předvečer velikého svátku a svátkem tím že bude celý ostatní jeho život. Kolikrát stál právě u toho okna a díval se na ty lesy, v zimě v letě stejně se zelenající, mysle při tom na Vendulku s láskou tak stálou, jako byla ta lesní zeleň. Množstvíkrát slunce tak krásně zapadalo jako dnes, ale jemu se zdálo, žeť popelem posypáno, a vše ostatní na světě také. Nic se mu tehdy nelíbilo, nic ho netěšilo, nebyl ani dost málo rád živ mezi svými, když musil mít pořád na očích, čemu nepřál, a tomu se vyhýbati, po čem duše jeho práhla. Jak často na témže místě v duchu na rodiče naříkal vyčítaje jim, jaký mu to připravili osud, a hněvaje se sám na sebe, že je přec jen uposlechl dobře věda, že si na něm žádají jeho neštěstí.

(Pokračování.)

Z básní Adolfa Heyduka.

Slovensko, ty ještě spíš?

Už roztál sníh s těch vrchů vyvětralých
a dolů kalné bystřiny se ženou,
i Perun zase v mračnech černokalých
svým kopím blýská rukou napřaženou,
tepleji slunce svítí níž a níž —
a Slovensko, ty ještě spíš?!

Už z hájů bujných na pouť vesna kráčí
a různé svěží kvítí nese v klíně,
zas plna zpěvu je ta chasa ptačí,
již skáče srn i jelen v doubravině
a všecko hledá svoji rodnou skrýš —
a Slovensko, ty ještě spíš?!

Už přišli čápi, přišly vlaštovice,
a vše se navrátilo v svoje chátky,
už kvete hloh i keře ostružnice,
což nevrátíš se k rodné matce zpátky?

což naše jaro za nic neceníš?
Ach Slovensko, ty ještě spíš!

U domku krásný jilm ti cizák seče,
tak jako osekal už naše lípy,
v sbor cizí mládce šuhaje ti vleče
a s děvuškami tvými cizák chlípí,
hleď, vlk se k salaším tvým krade blíž —
a Slovensko, ty ještě spíš?!

Ó vstaň, ó pojď, už slunce k jitru spěchá,
z mladého jitra není dlouho ke dni,
ten ztrácí věk, kdo chvíli prchnout nechá,
ó nesmuť přec a k nám své oko zvedni,
tak ruku v ruce šťastni budem, slyš,
ó Slovensko mé, procitniž!

Kozák.

„Hoj kozáče, kozačenku drahý,
kde jsi jezdil, pobíjel si vrahy?“
„„Ba pobíjel, velká bitka byla,
vrahů krev se s naší pomísila.““

„Aj kozáče, kozačenku milý,
statněli jste vrahy pohubili?“
„„Ba že statně, ostré naše píky
pokácely nepřehledné šiky.““

„Aj kozáče, kozačenku mladý,
kady jste ty dravce hnali, kady?“
„„Hnali jsme je vesnicemi, poli,
přes lesy a řeky, vrchy, doly.““

„Aj kozáče, kozačenku zlatý,
co jste skořistili, koně, šaty?“
„„Všecko, koně, šaty, sedla, zbraně,
jako bouře vrazili jsme na ně!““

„Aj kozáče, chlapče malovaný,
ubled jsi mi, krvácíšli z rány?“
„„Nekrvácím, hoj mne stepy syna
chrání meč a silná kožešina.

Ale uvnitř, děvče moje ladné,
srdce molodenka vadne, vadne —
zář tvých očí, labutičko bílá,
právě mi je stokrát poranila.““

„Když jsem poranila, zhojímť já je,
koníčka dám k žlabu do mé stáje,
a že nevlídno je v noci venku,
vezmu kozačenka do přístěnku.“ —

Na záletech.

I.

Víš, ta sosna vedle splavu,
divně sklonila svou hlavu,
když jsem s tebou večer stála,
tak jako by vyzvídala — víš?

Zašuměla, divila se
a klonila hlavu zase,
tak, že černé svoje vlasy,
zvědavostí zcuchala si — víš?

Když jsem včera pod ní byla,
černou větví zahrozila,
šumíc v rozhovor se dala:
„Počkej, co jsi udělala — víš?

Nezavřela ty jsi z venku
okenečko u přístěnku,
nechala jsi za kytici
Tómu líbat svoji líci — víš?“

Milý, já se sosny bála,
stranou jsem se v olše dala,
Líto mi je, drahý, líto,
jestli sosna vyzradí to — víš?

Jduli ti teď kolem stromu,
z mlejna naproti a domů,
vyhnu se mu do půlkola,
ať si na mne jak chce volá — víš?

Nechoď více, můj synečku,
na zálety k okenečku,
líbej raděj u mlejnice
pod jabloněm moje líce — víš?

II.

V dálce na klekání zvoní,
teplý vánek z jihu duje
a na nebi v modré dálce
dav beránků tiše pluje,
a podál klape mlýn.

Zpod kořenu břežních keřů
družstvo jelců povypluje,
a ten slavík z větve dolů
popěvkem je pozdravuje —
a podál klape mlýn.

Rybka vzhůru vyšvihne se,
a hvězdička padá dolů,
jak by ty dvě lesklé děti
byt svůj chtěly změnit spolu —
a podál klape mlýn.

V mladém olší v také chvíli
na kameně blíže splavu
sedí on a ona vedle,
na prsa mu klade hlavu —
a podál klape mlýn.

Ona vzhůru v jeho oči
a on dolů v její hledí,
v obou srdcích plno květu,
ale ústa slova nedí —
a podál klape mlýn.

Teplo, milo v mysli obou
až tajemná jara síla
dvoje rtíky, dvoje ňádra,
sladkým štěstím napojila —
a podál klape mlýn.

Divuplná jarní chvíle
za zázrakem zázrak koná,
zda to hřích a nebo štěstí
neví on a neví ona —
a podál klape mlýn.

Cigánské melodie.

I.

Zahrajem Vám jednou freško
až Vás bude brnět hlava,
až se Dunaj začervená,
Sáva, Labe i Morava.

Zahrajem Vám, že tím zvukem
zrudne Váh a zrudne Tisa,
a že se vám při poskoku
pyšná hlava zakolísá.

Zahrajem Vám v takém chvatu,
že ty svoje hlavy kleté
za odměnu cigánovi
k černým nohoum setřesete.

II.

Zahlaďte nás, zrubejte nás,
kdo Vám bude potom hráti,
až budete sobaš slavit
a při víně hodovati.

Jazykli nám vyříznete,
budem hráti husle zlaté,
oči budou písně zářit,
jestli ruce urubáte.

Jestli vypícháte oči,
udiví se panko mnohý,
na hrdle mu zatancují
divý čardaš naše nohy.

Jestli nohy usekáte,
nechť si, věru dobře víme,
mohutnými těly svými
srdce vaše udusíme.

Divadelní vycházka na jih.

Podává *Vítězslav Hálek.*

My se svými požadavky při našem divadle nejsme skromni, a to právem. Jeť nám divadlo více, než jiným. Jeť ono kusem našeho probuzení, kusem našeho programu a má být velkým kusem naší dobré pověsti: proto k němu hledíme přísněji i úzkostlivěji; jeho pokrok jest naším pokrokem, jeho klesání jest naším zármutkem. Nám nesmí býti divadlo ústavem zařízeným k tomu, abychom vůbec dvě hodiny večer v něm zabili; nám tyto dvě hodiny mají býti vrcholem celého dne, oddechem povznášejícím, požitkem ušlechtilým, zábavou radostnou.

Nebude snad na škodu, poohlednemeli se také jinde; podívámeli se, kterak v cizině pěstují divadlo, jež my ceníme tak vysoko. Budeť nám pak i co do požadavků i co do výsledků snadněji změřiti divadlo naše, seznáme, zdali jsme na cestě utě-

šenější, zdali hlasy naše nebývají hlasy lichými, zdali vůbec neskládáme v divadlo naděje marné.

Cesta nás povede přes Vídeň do Štýrského Hradce, do Záhřebu, Terstu, do Rjeky v Přímoří, do Vlaských Benátek a do Verony. Nevelká to cesta, ale nebude snad vykonána nadarmo.

Ve *Vídni* prosím čtenáře, aby se mnou zastavil se jen k vůli věci jediné. Nepovedu ho ani do velké opery ani do divadla dvorního; ústavy tyto pěstující repertoir světový, nejsou specificky vídenskými a neliší se mnoho od divadel jiných rovněž dvorních a rovněž operních. Ale zajdem sobě na skok do divadel předměstských, do těch divadel, z nichž i naše české divadlo až po tyto časy má dosti odvahy, aby si pro nás vypůjčovalo stravu tak zvaných vídenských kusů.

Lhostejno, jaký kus se právě odehrává. Jeť chamradím každý, ale jest upraven pro Vídeňany. V každém tom kuse *musí* vystoupiti vídenský domovník, jejž výtečně hraje herec X, vídenský mluvka, jejž výtečně hraje herec Y, *musejí* vystoupiti nadávky Čechům, jež výtečně pronáší subretka Z, *musí* konečně vystoupiti hlupák, pro jehož úlohy schválně engažován jest herec Ž., aby měly domovníkovy surovosti a ty nadávky Čechům kam padnout. Z té čtveřice záleží každý vídenský kus „z lidu", nechť se jmenuje veselohra či fraška a nechť jest jeho autorem kdokoliv. Jakmile vystoupí hrubý domovník, pro něhož mají herce X, obecenstvo vídenské vypukne v rámus; jim se každá hrubost líbí nesmírně, obecenstvu jest při surovostech kanibálsky blaze. Když vystoupí vídenský mluvka, pro jehož úlohy mají Y, obecenstvo vídenské vidí sebe jako ve fotografii — jest mu, jakoby tam ten mluvil za ně za všecky, jim z duše a srdce; smích a tlesko otřásá divadlem.

A největší smích a největší tleskot provází subretku, když spustí své písně a počne nadávati Čechům. Chvály, které nám s jeviště vídenského zaznívají, týkají se té maličkosti, že přicházíme do Vídně polonazí a zcela zlotřilí, polo hladem mrtví a zcela surovi, a za to že nás Vídeňané ošatí a hladu zbaví, že chceme míti ve své „rendlíkové koruně" něco pro sebe. Jinak že kojné z Čech jsou nejlepší, a subretka, aby to dokázala, zazpívá českou píseň, jakoby chovala vídenské — dítě.

Při těch nadávkách Čechům cítí se Vídeňáci již do konce ve svém živlu. Tu div nekasají rukávy jako řezníci, tu nás mají pod nožem. Tu se jejich povaha vyjádří v nekonečném potlesku, tu jako by se již dívali na špalek, na němž stínají naši poslední

hlavu. Tu jsou spravedlivější než inkvisitoři, tu si oddechnou zúplna, tu jest celá jejich vídenská vznešenost ve svých nedbalkách a ve svém županu: my jsme příčinou, že jim dnešní den jest milý.

A vystoupí pak ještě nějaký hlupák, na nějž všecky ty nadávky se hodí, jimiž on stává se Čechem. I ten se Vídeňákům líbí, a když to vše se stalo: dnešní večer „jim stál za to“. A bude stát i zejtřejší za to, neboť kus, při němž jsme byli právě, bude čtrnáct dní na repertoiru, vždy při nesmírném potlesku, vždy při domě vyprodaném. Jakž by nebyl? Autor psal úlohy zrovna pro tyto herce a zrovna pro toto obecenstvo, herci figury své zrovna tak typicky podávají, jak si je Vídeňáci přejí, a tak vše dopadne ku všeobecné spokojenosti.

A nyní se ptám: čeho chce naše divadlo docílit, předvádíli nám vídenskou frašku? Vídenskou frašku, jež jest psána dle typů vídenských, kterých my v Praze neznáme aniž nás zajímají? Vídenskou frašku, jež jest psána pro herce jen vídenské, kterých my v Praze opět nemáme? Vídenskou frašku, jež jest psána jen pro obecenstvo vídenské, od něhož my se lišíme tím, že jsme Pražané? Vídenská fraška konečně (každá!) psána jest na potupu českého jména: a to vše smí se ještě předkládati obecenstvu českému, aby se bavilo a povznášelo? Pravím zcela chladně: *vídenská fraška na půdu českou přenešená nemá u nás smyslu, jest národní ostudou* a překladatel i ředitelstvo divadelní snad ani nemá tušení, *jakého snížení jména českého se tím dopouštějí.* Co si mají Vídeňáci o nás pomysliti, čtouli, že ty frašky, *jež oni spisují na naši hanu*, v českém zpracování předvádíme si sami na svém divadle, jež jmenujeme národním, a obecenstvo že je nevysyčí. Zdali nemá Vídeňák vším právem míti za to, *že v skutku za víc nestojíme*, že ty hany jeho jsou hanami zasloužených, ano že nás ještě ani nedohaněl? Co chceme s těmi vybledlými květinami, jež jakmile z vídenských vyjdou ulic, ničím nejsou, leda kalem, jehož špína platí nám? Jsouť to samí Crhové a Lindnerové, tito spisovatelé vídenských frašek: a naši spisovatelé, naše divadlo jim podává ruku!? Kdo vlastně hřeší víc, to vídenské divadlo anebo to naše? Neomlouvejme se, že dáváme frašku jednou za čas; skvrna jest skvrna a platíli naší cti, jest na naši nečest.

Vyznávám se, že mne ty nadávky Čechům, jež jsem všude slyšel, mnoho nerozehřály; ale když jsem uvážil, že si tyto věci sami na divadlo uvádíme: tu jsem se co Čech zastyděl.

To byla ta jediná věc, pro kterou jsem prosil čtenáře, aby se zastavil se mnou v divadlech vídenských.

Přibyli jsme do *Štýrského Hradce*, do města, jež jest proslavené svou krásnou polohou a svým „vysloužilým“ obyvatelstvem.

Divadelní návěští oznamuje „Der Arcier,“ historickou veselohru od jakéhos Müllera. Na ceduli čteme jména císařovny Marie Terezie, korunního prince Josefa a několika jezovitův. Kus dává se po druhé a hradecká-žurnalistika jej chválí. Müller zdá se býti rodákem Hradeckým.

Vejdeme večer do divadla. Budova jest prostorná, uvnitř mnohem větší než naše divadlo, sedadla i lože jsou plny.

Když se opona vyhrne, dovíme se, že pod žezlem Marie Terezie žijí všelijací divocí národové, zejmena Horvaté a *Češi*, vladaření tudíž že jest obtížné. Dále se dovíme, že tito suroví národové snadno by mohli v radě císařovny dobyti vrchu, čímž by byla kultura s civilisací v nebezpečí. K tomu hrozí i jezovité na dvoře císařovny; — jak vidíme, uvedla nás Čechy „historická veselohra“ v pěknou společnost a v pěkné spojení.

Avšak další průběh hry brzy nás uvede v dobrý rozmar. Slyšíme tu potáceti se slova planá, že by z nich ani jediný akt nemohl se dohráti na našem divadle. Vidíme tu herce potáceti se v sebevědomí nevinném, že by ani jediný z nich neobstál na divadle našem. Vystoupí herečka, jež představuje Marii Terezii, podepře si boky a spustí v onom roztomilém tónu, jejž slýcháme na trzích: „To bych ráda věděla, kde ten můj Josef se toulá! Mně se zdá, že běhá za holkami. Ale jestli já se o té ženské (dirne) dovím, která mi ho odvádí, já jí povím, zač toho loket!“

Prosím čtenáře, aby mně věřil na slovo, že těmi a podobnými slovy „v historické veselohře“ Müllerově mluvila herečka, jež představovala Marii Terezii. Na to přijde Josef a přiměřeně odpovídá. Nedá se své paní matce a končí tím, že rozžehne světlo národům, načež následuje veliký potlesk.

Jsme pak v audienční síni. Přicházejí dva jezovité a jakmile je obecenstvo uzří, vypukne v smích, tak že zbožní páteři dlouho nemohou k slovu. Když se dostali k slovu, herci tito u vědomí, že hrají jezovity, též vypuknou v smích a nemohou z místa. Na to se dá obecenstvo zase do smíchu tomu jejich smíchu a smějí se i diváci i herci. Konečně se smějeme i my, i tomu obecenstvu i těm hercům, a malý divadelní skandál trvá tak dlouho, až ti herci jezovité přestanou se smáti. Pravil jsem, že jsme v audienční síni u císařovny Marie Terezie; myslím, že již se čtenář domyslil, že audience ve štýrském divadle odbude se po domácku.

Vskutku! jezovité žalují na Josefa, že se toulá, a Marie

Terezie přikáže, že dnešní noci nesmí Josef z domu, stráž že za to ručí, a že ten kdo vkročí k němu, (anebo ta, poněvadž snad to bude „ta ženská“) má býti zatknut. Dobrá. Ale jest tu jedna mladá hraběnka, ta přestrojí se za vojáka a *stojí v noci na stráži.* Josef odejde, protože stráž ho pustí; jezovita ho přijde hledat, a jezovita nesmí více odtud, jest zatknut. Obecenstvo i herectvo má z toho všeho nesmírnou radost. Jim se to tam líbí, jest to historická veselohra a napsal ji Müller.

Další cesta vede nás do *Záhřebu.* Na divadelní ceduli čteme novou operu od Zajce, „Župni sud“ (Župní soud.) Na divadelní ceduli stojí „plemenitý“ Zajc, t. j. šlechtic, což na naší ceduli, dáváli se Zajcova opereta, nestává. Zajc jest nyní ředitelem divadla záhřebského, za mého lonského pobytu v Záhřebě byl pouze kapelníkem. Na divadelní ceduli stojí, že operu řídí p. Zajc osobně, opera že se dává dnes po druhé. Toť výborné, myslím si, poznám p. Zajce, poznám jeho novou operu.

Začátek divadla ustanoven jest na půl osmou hodinu.

Jest neděle. S uhozením půl osmé dostavíme se do divadla prostorného, úhledného — a jsme tam o půl osmé *jediným obecenstvem.* Ani dole, ani v ložích, ani na galeriích živé duše. V této prázdnotě duní k nám kroky biletáře, že se jich až ulekneme. Zdá se nám, že jsme se zmýlili, že jsme šli do nepravých místností, že jsme přišli příliš brzy. Podíváme se ještě na hodinky — půl osmé pryč. V orkestru také ani živé duše.

„Což se dnes nehraje?“ ptáme se biletáře.

„I hraje, pane.“

Dobrá. Usedli jsme si; jsme pořád ještě samotni, můžeme si tedy prohlédnouti oponu. Snad že zavěsili oponu k tomu, aby si jí člověk prohlížel, jeli v divadle sám, jako nám dávají album, chtějíli z pokoje od nás odskočiti. Opona představuje vějíř jako v pražském Novoměstském divadle, pak jest nahoře slepec s guslemi a víla.

Když jsme si to byli důkladně prohlédli, přišlo několik lidí. Chvála bohu! Jest nás tu několik.

Pak se počali trousit hustěji a když bylo skorem čtvrt na devět, divadlo bylo vskutku skoro plno; pak již také počali hrát.

„Divné to obecenstvo,“ myslil jsem si a počal jsem naše pražské v duchu odprošovati za všecky výčitky, které jsem mu kdy učinil za to, že neví, kdy jest sedm hodin.

Nyní přišel do orkestru také pan Zajc. Vysoká to postava, s černými dlouhými vlasy, tvář jižní, energická. Opona se vy-

hrnula a v dětském oděvu hrála jakási slečna, také „plemenitá,“ jak na ceduli stálo, solový výjev. Co dítě přála si, kdyby se mohla provdati za nějakého „plemenitého“ muže. Pak uviděla z okna důstojníka, o kterém věděla, že jest „plemenitý“, a ten ji pozdravil. Zdá se, že z toho byla svatba, její přání že se vyplnilo. Solový ten výjev trval pět minut. Na to měl se hráti „Župní sud,“ a pan Zajc odešel z orkestru. Pausa mezi solovým výstupem a tím, než se zase p. Zajc vrátil do orkestru, trvala zrovna do tří čtvrtí na devět.

„Divné to poměry,“ myslil jsem si, „divné to obecenstvo,“ myslil jsem si ještě jednou, neboť obecenstvo to bylo lhostejno.

Při panu Zajcovi zajímalo mne, kterak dirigoval. Vždy vyzvednul obě ruce do výše a pak v tempu oběma trhnul, jakoby v každé držel šmytec.

Opera šla dobře, byla to ale operetka. Mezi zpěváky viděl jsem také p. Gerbiće, který zpíval první lyrickou partii ač podřízenou v kuse tom. Záhřebanům byl „Župni sud“ novým; mně byly motivy známy hlavně z „Lodi v přístavu“ téhož skladatele. Neodolal svým vlastním reminiscencím a svěží jinak hudba Zajcova pro mne alespoň pozbyla tím poněkud svěžesti.

Na konec bylo trochu tleskání a p. Zajc vyšel dvakrát, aby se poděkoval, ačkoliv neslyšel jsem jeho jmeno volat.

Když se operetka skončila, bylo čtvrt na deset a to byl také konec divadla. Divadelní večer trval tedy vlastně tři čtvrti hodiny.

„Divné to divadelní poměry,“ myslil jsem si ještě jednou, když jsem s ostatními vycházel z divadla. A musím se vyznat, že mne tyto divadelní poměry záhřebské skoro dojaly. Ohražuji se při tom ostatně, že bych se tím chtěl dotýkati bratří Horvatů; pravím jen, co a jak jsem viděl; a dodávám ještě, že já byl tím dotknut vskutku velmi podivně.

Cesta vede nás přes Lubláň do Terstu. V *Lublání* jsem sice pobyl, avšak (bylo to v měsíci květnu) divadlo jsem nenavštívil, bylot zavřeno. O slovinském divadle, kteréž jest v podruží tamějšího německého, nemohu tuto také promluviti, mělot rovněž prázdniny.

V *Terstu* vládl Offenbach. Navštívili jsme divadlo „Filharmonico,“ divnou to budovu v divné ulici. Po schodech šli jsme do prvního patra, malá síň byla kasou i foyerem; pak vešli jsme do sálu, jenž měl asi patnáct řad židlí, galerie upravené po každé straně asi ve čtyry lóže, a to bylo vše.

Dávali „Krásnou Galatheu“. Byla to divná společnost, jež se nám představovala, a ještě divnější byly hlasy, s nimiž nám tu bylo seznámiti se. Hlavní komik uměl dosti dobře hrát, ale nebožák musil také zpívat, neboť to byla opereta, a on byl starý a neměl hlasu. Subreta měla hlas a byla mladá, ale nevěděla ještě aneb již, co jest zpěv a co jest hra. A přece hráli a přece zpívali, a přece se líbili. Subreta byla při kupletu vyvolána osmkrát a po každé musila dodat novou sloku. Když pak již došla jí zásoba, začala zpívat znova, a ještě se to těm divákům líbilo.

Mezi těmi, jež jsem jmenoval, bylo ještě několik stupňů špatných zpěváků a špatných herců, kteří se také líbili, což mne naplnilo velikým podivením. Ale čemu jsem se divil ještě více, že když opona spadla, vypískali všecko, i herce i kus. Tu již vidíme kus italského obecenstva. To ale nevadí, aby druhý den šli do téhož kusu, aby subretu zase osmkrát vyvolali, a na konec aby vypískali i subretu i kus. Italiané tak dělají rádi.

V Terstu již také vidíme obecenstvo, které v divadle nesmekne klobouk a které — líbíli se mu arie — samo též popěvuje a přihvizduje hlasitě. Někdy tento souzpěv obecenstva mívá i své dobré stránky: zakryje nedostatek hlasu i umění. Obecenstvo jako by si jen přálo, aby tam na divadle jim udali jen motiv a trochu jej svými hlasy naznačili — to ostatní dozpívá si samo.

V Terstu také již poznáme ráz divadelních společností italských; jsouť to ponejvíce společnosti kočovnické v lepším poněkud smyslu. Hrají nyní měsíc v Terstu, pak jdou do Rjeky, před tím byli v Benátkách a j. Když odejde společnost jedna, přijde zase na měsíc jiná, která tu sehraje co umí, a pak jde dále.

Tak právě, když jsem byl v *Rjece*, byla tam společnost operní nad míru špatná, že ani nevím, k čemu bych ji porovnal; ale měla s sebou kankán, a to stačilo, že bylo divadlo po celý měsíc přeplněno. Kankán tančívali mezi akty operního představení. Když se odehrával operní akt, nikdo neposlouchal, lidé mluvili na hlas, chodili sem tam, až mně bylo líto těch ubohých obětí na jevišti. Ale jakmile se skončil akt, přišlo do Rječanů umělecké naladění. První zvuky kankánu trhly jimi zrovna úchvatně, a když se objevily nohy tanečnic, tváře Rječanů proměnily se v jednu tvář, v té tváři byl jeden výraz, jediná dychtivost oka, jediná otevřená ústa; všemi tvářemi, jež byly jedna jako druhá, vládla zvířecí zblbělost. Tu by byl měl malíř na vybranou; mohl sáhnouti kam chtěl, všude vděčná kořist, všude zející nedosytnost, všude pravá ztupělost, zgalvanisovaná na chvilku výdatným podrážděním.

Byl jsem tři neděle v Rjece, a každý den totéž. A život Rječanů jest kankán; mohou říci, že se viděli! —

Benátky! Vlašské Benátky! Hledejte v Benátkách cokoli vám libo; hledejte umění v nejkrásnějších jeho hymnách, hledejte tam krok dějin v nejpyšnějším jeho pochodu — jenom nynějšek, jenom život tam probůh nehledejte! Jeli v čem viděti závratné klesání ano beznadějný úpad Benátek, jeví se to především a nejzřejměji v benátských divadlech. Klesnutí to jest tak úplné, úpad ten jest tak dokonalý, že nedá se zastříti ničím, že nelze také ničím zmírniti hlasité tóny skutečnosti této.

Byl jsem v Benátkách před šesti roky a byl jsem v Benátkách v loni.

Před šesti roky z pěti neb šesti divadel benátských byla otevřena dvě. Nejkrásnější divadlo „Fenice" bylo tenkrát zavřeno za příčinou národního smutku, neboť bylo Benátsko ještě pod Rakouskem. Divadlo to jest vystaveno a udržováno na akcie, a akcionáři tenkrát se radili, nebyloli by záhodno „Fenice" přece otevříti. Sešli se k předběžné poradě a měli předběžné hlasování, nemáli divadlo býti otevřeno. Většina hlasovala, že má býti otevřeno. Když však výsledek tohoto hlasování stal se známým v obecenstvu, spůsobil velice zlou krev. A Benátčané měli taký vplyv na akcionáře, že když se sešli k hlasování definitivnímu, ani jediný nehlasoval pro otevření divadla.

Tenkráte hrálo se pouze v Teatro Apollo a v Teatro Malibran, v onom opera, v tomto konversační kus. A bylo tenkrát podívání hrozné i na operu i na konversační kus. Společnosti, jež tam hrály, byly rovněž kočovné, pro Benátky dočasné. Aby měl čtenář pojem, kterak pěstována opera, povím toliko, že sestával tehdáž sbor ze čtrnácti osob: ze sedmi dám a ze sedmi pánův. A sice z dám, z nichž každá blížila se čtyřicítce, pakli že neodcházela již mocně od ní. V tomto poměru byli také solisté. Bylo sice trudné podívání na tehdejšího Jasona, na tehdejší Medeu, ale bylo ještě trudnější je vyslechnouti, i ty zpěváky i ten orkestr, jehož kapelník neustále musil taktovkou tlouci na plech svého pultu, aby vše udržel pohromadě.

Mohl jsem tedy snad vším právem míti za to, že jsem tenkrát benátská divadla nepoznal; bylať divadla zavřena za příčinou národního smutku a ta, která byla oteořena, hrála z nouze.

Tím více tudíž jsem se těšil vloni na požitek benátských divadel; národní smutek minul a nyní, myslil jsem si, všecky ty ústavy budou jediné závodění o palmu přednosti. Zvláště divadlo

„Fenice“ myslil jsem si naplněné vznešenými Benátčany a Benát čankami; toť bude pohled velkolepý, až v těchto překrásných ložích prostorné budovy zasednou výkvěty města a s jeviště zapějí znamenití umělci.

Ale, jak jsem pravil, kdo chce poznati úplný úpad Benátek, ať se podívá do jejich divadel. V nynějších volných Benátkách jsou *zavřena divadla všecka!*

Navštívili jsme i vloni „Fenice“, avšak za dne, pouze abychom si je prohledli. Neboť nehrají v něm vůbec. Počali prý hráti minulé zimy, ale jen počali. Vznešení Benátčané a vznešené jich dámy se nedostavili do těch pěti řad nejelegantnějších loží; divadlo jest na 2000 diváků — avšak diváci nešli a „Fenice“ opět se zavřelo. Tak nehráli v něm po celou zimu, a nehráli v něm ani v letě.

Když jsme my za poledne přišli do divadla, na scéně jakási baletka v polobaletním kostymu cvičila se u zvedání pravé nohy. Zvedala ji s velkou vytrvalostí po celou dobu, po kterou my prohlíželi si prostoru, ozdobenou uměním i bohatstvím. Člověk se až při tom zachvěl. V nejkrásnějším divadle, nyní zavřeném, cvičí se baletka, aby umění svoje nezapomněla. Pro koho se cvičí? Benátčané nedbají ani o celé svoje „Fenice“ — nebohá ty baletko!

Avšak přece v jednom divadle hráli! Nedaleko od Canal grande mají malé divadélko o jednom patře, a to jmenuje se „Rossini“. Kdož by pochyboval o tom, že jest to divadlo pro opery, když má v čele název slavného skladatele italského? Myslíte opravdu? *Hry s marionettami* v něm provozovali, a tyto hry s marionettami byly na onen čas jedinými representanty veškerého divadelního umění v Benátkách! Můželiž býti řeči výmluvnější nad toto faktum? Benátky byly, ale nejsou více. Troju vyvrátili ze základů a Troja se více nezvedla; Benátky nejsou vyvráceny, ale pohled na ně jest snad ještě smutnější než kdyby vyvráceny byly. Benátky jsou sešlý aristokrat, jenžto s pýchou žebrá, despota, z jehož obrazu již si tropí posměch, jsou duchem Hamletova otce. Od Benátek odvrátil se duch času; o vyvrácení nemusí se již starati nikdo, klesají samy. Za rakouské vlády ještě Benátky živořily; rakouská vláda, jakoby věděla, že je ztratí, dávala ročně *osm milionův* na restaurování uměleckých památek v Benátkách, a kdy by byly tenkrát Benátky žádaly o deset nových divadel, byly by je od ní dostaly. Jaká to převrácenost! U nás v tutéž dobu vláda nedovolila nám za náš náklad o dva lokte portikus u divadla, na něž nepřispěla sama ničím. A my

přece budeme míti divadlo své, za dvacet let snad budeme míti divadel několik, i bez těch osmi milionův ročních.

Proto ale benátský lid přece časem, u večer, zahraje si divadlo sám: na gondolách, v kanálech, při zvuku kytary, při měsíčku a při pochodních. Stalo se tak jednou pod našimi okny. Za krásného měsíčního večera slyšíme pod okny dvojzpěv, mužský a ženský. Otevřeme okno a tu při záři pochodní na gondole stojí mladík s kytarou a *on sám* provozuje ten dvojzpěv. Diváků nahromadilo se, co se na můstky kolem kanálu vešlo a na všecky vrhaly pochodně překrásnou záři. Zpěvák měl výborný hlas a hlas ten po kanále zazníval jako ve výborně akustickém sále. Zpíval co mužský i co ženská, ale tak, že kdo ho neviděl, byl by přisáhal, že to vedle mužského zpívá ženská. Zpíval, kterak se mladík loučí s milenkou, chtěje jíti za dobrovolníka ku Garibaldimu. To byl stálý refrén jeho slov, a milenka mu to zrazuje. Ale posléze dá si říci i ona, rozhodne se, že půjde také ku Garibaldimu, za markytánku. On pak jásá, ona jasá, a náš improvisator dovedl to spůsobem takovým, že všecko posluchačstvo bylo nad míru rozjařeno. Byla to scéna v skutku benátská a byla to scéna krásná, při které jako kouzelným prutem vmyslíme se do Benátek starých, při které jediným mžikem pochopíme veškeren půvab, veškero kouzlo veselosti i bujnosti benátské. Scéna taková jako by nám náhle roztrhla závoj, a my věříme mžikem všemu, co jsme kdy slýchali a čítali o Benátkách dávných. Arciť je to vše jen illuse na mžik. Tu již náš zpěvák, dobrovolník a markytánka v jedné osobě, vybírá za svoje umění, odpluje, pochodeň se nám ztratí s očí, i zpěv zanikne a před námi v měsíčném světle leskne se krásná — mrtvola Benátek. A ten zpěvák? Kdo ví, nebylli od divadla „Fenice!“

Mohl bych sice ještě čtenáře prováděti v Benátkách po „divadelní půdě“, abych tak řekl, mohl bych s ním zajíti do domu Desdemony, jak nám jej gondoliér ukazuje, na Rialto, k němuž se právě blížíme, k paláci Lukrecie Borgie atd. Avšak řádky ty vzrostly by nad úmysl můj; poprosím raději čtenáře, aby se mnou zašel ještě do *Verony*, kdež se podíváme na šlépěje, po nichž vodil Shakespeare Romea a Julii. Avšak bohdejž by čtenář raději ničeho o těchto šlépějích nevěděl! Bohdejž by raději nosil netknuto v prsou ono kouzlo poetického lesku, jejž v něm čarovně vzbudil Shakespeare!

Nemůžeť býti křiklavější protivy jako mezi touto poesií a touto skutečností; člověk poznáním těch míst Juliiných a Ro-

meových ničeho nezíská, a velmi mnoho ztratí. Avšak skutečnost má také své právo, nebojme se jí, nestraňme se jí.

Průvodčí vede nás k Juliině hrobce. Jdeme úzkými ulicemi, přijdeme do malé slepé uličky a před námi jsou vrata, v levo zeď, v pravo dům jednopatrový. Dům ten jest klášter, v němž bydlel Lorenzo; vrata vedou do klášterní zahrady, v níž dle našeho průvodce sbíral Lorenzo byliny na léky. V zahradě té jest hrobka Kapuletova, hrob obou milenců̊v.

Zatlučeme na vrata zahradní a čekáme. Z bývalého kláštera vyjde na prah ženská postava a dívá se na nás, kteří tlučeme. Dívá se na nás oním zrakem, jaký malují malíři Vestálce, která střežíc oheň raději by jej zhasla, by nesvítil na její vnady, když s nich odestře závoj před okem mužským. Jen že ta klášterní Vestálka neměla co shasnout a neměla vnad.

Zatloukli jsme několikrát, až nám přišel otevřít zahradník s lopatou v jedné, s klíči v druhé ruce, a hned nám povídá, mnoholi zaplatíme za osobu vstupného. Jakmile vejdeme do zahrady, v levo na straně vidíme obraz Krista ukřižovaného, pod nímžto klečí několik kněží; z těchto kněží jeden v mužném věku, s přirudlým vousem a vlasem, jako by hleděl na nás; ten jest dle slov našeho průvodce Lorenzo. Jsme v zahradě a kráčíme ku hrobce. A v té zahradě pěstují rostliny, jimž my v Čechách říkáme okurky, salát a p. Na zalévání této zeleně mají uprostřed zahrady koryto naplněné vodou — a toto koryto jest vlastně hrob Julie!

To nám také ve vší upřímnosti povědí, ale abychom přece měli nějakou náhradu, zavedou nás k místu, kde vlastně hrobka stála, kteréžto místo do nedávna bylo zbořeništěm, nyní je upravili v jakýsi druh kaple; její průčelí tvoří trojí oblouk sloupový, za nímž prostoru zavírá veliká železná mříž. Ve kryptě té také vidíme vydlabaný kámen, jenž byl snad kusem hrobu. Tam nám zároveň prodají fotografie. Zazdění to stalo se proto, aby cizinci neodnášeli odtamtud kousky kamene z hrobky Juliiny; stalo se ale již pozdě, neboť nelze odtamtud ničeho více odnésti.

Odtud vede nás průvodce k domu Kapuletův, jenž jest dále v městě; cestou vypravuje nám všelijaké podrobnosti ze života Romea a Julie, které zná z kusu Shakespearova a ze své fantasie. Nového jsme se dověděli, že ve Veroně každého roku dvakrát, třikrát hrají Shakespearovu tragedii a že jest vždy divadlo plno. Těšilo mne při tom povídači, že má jakýsi domácí cit pro tyto veronské památnosti a v tomto smyslu povídáme si to my cestu-

jící po česku. Tu však z čista jasna náš cicerone se k nám hlásí, že on také byl v Praze, že jest pekařský, že cestoval v Čáslavsku a v Táborsku, že byl dříve pekařem ve Veroně, že však se mu špatně vedlo a že jest nyní průvodcem po Veroně. Česky již mnoho neuměl, ale rozuměl. „Slovan všude bratry má!"

Dům Kapuletův jest úzký, vysoký, o několika patrech; nade vchodem vidíme kamenný klobouk (capello, odkud Kapuleti) a zároveň vystrčen jest klobouk skutečný, cilindr, poněvadž tam má kloboučník sklad. Vejdeme průjezdem do domu — leč kde to jsme? V domě u Kapuletův, u Julie? Na dvoře jsou vozy s nákladem, vozkové klejí, zdá se nám, že jsme na Poříčí v některé hospodě. A jest to v skutku hospoda, hospoda nejsprostšího druhu, pro niž si laskavý čtenář může vybrati jmeno jakékoliv, i to nejhorší. Nad námi, nad prvním patrem zvedá se dřevěná pavlač as tak veliká, jako venkovská kazatelna, a na pavlačích ostatních domů, do nichž odtud vidíme, vyvěšují na provětrání špinavé prádlo. O, scéno na balkóně!

K dovršení všeho praví nám průvodce, že zahrada Kapuletův bývala tam, kde jsou ty ostatní domy. Nezdržíme se tu, utíkáme odtud!

Na konec obraťme se k věcem veselejším.

Jak známo, jest ve Veroně ohromný amfitheatr z dob římských, celý ještě zachovalý. Do něho vešlo se 30.000 diváků a ti si mohli sednout; a vešlo se jich 60.000, když stáli. A uprostřed tohoto divadla, tedy v cirku, jest vystaveno nyní letní divadlo, jediné to divadlo, v němž se hrálo, neboť ostatní dvě v městě jsou zavřena.

Toto letní divadlo jest tak originální a ráz má tak italský, že stojí za to, abychom se do něho podívali.

Na rozích ohromné cedule nám oznamují drama: „Muž, který se směje" dle známého románu Viktora Huga. Osoby, jež hrají, na ceduli uvedeny nejsou žádné. K šesté hodině tam vejdeme. Kasa jest v průchodu do amfitheatru, v starošedé chodbě, kudyž i druhdy vcházeli dívat se na zápasy divých zvířat a lidí. Tam za několik krejcarů vezmeme si lístek do parteru a v parteru za několik krejcarů dají nám sedadlo. Sedadla totiž jsou tam na jedné hromadě jako v našich zahradních restauracích, a jen když si je někdo objedná, biletář zvedne židli z hromady a podá mu je. Za drobný peníz přinese nám ještě jednu židli, abychom si na ni mohli rozložiti aneb podepříti nohy. Bylo asi 60 sedadel obsazených a můžeš si sedadlo přenésti kam chceš. Za parterem jest

jakési zábradlí a za tím sedí ti, kteří dají o nějaký krejcar méně vstupného; ti rozsednou se malebně na stupních starého amfitheatru, kam chtějí. A toto obecenstvo jest to nejzajímavější. Tu sedí dva dělníci jak přišli právě od práce, s vykasanými rukávy, bosi. Tu sedí kojná a kojí dítě. Tu řemeslník, dělník — každý v úplném pohodlí a každý má velkou hůl. V parteru probíhají a křičí, že mají čerstvou vodu a limonádu.

Divadlo má také asi šest loží, které stojí téměř na jevišti tak, že ti, kdož jsou v loži, mohou velmi pohodlně mluviti s herečkami na jevišti, což také činí.

Než jde opona vzhůru, hraje v orkestru hudba, a ti, kdo sedí za parterem u zábradlí, tlukou holí do zábradlí dávajíce takt. Když hudba skončí a opona ještě nejde vzhůru, počnou v celém divadle křičet: „Musica! Musica!“ a hudba musí začíti nový kousek. Čím více se jim líbí kousek hudební, tím více mlátí holemi do zábradlí.

Hra na jevišti nebyla sice výborná, ale nebyla také nejhorší, a co bylo hlavním, obecenstvo sledovalo hru s nesmírným účastenstvím. V druhém jednání čtla se listina, která byla vytažena z láhve a která dokazuje, že Gwynplaine je lordem. Když počali tuto listinu čísti, spustily pojednou zvony veronské a vyzváněly. A když v Italii jednou začnou vyzváněti, stojí to za to, neboť to trvá obyčejně celou hodinu. Jakmile zvony spustily, nebylo s jeviště slyšet slova a v obecenstvu povstal veliký rámus. Herci byli na rozpacích, co činit, a chtěli odejít s jeviště. Ale obecenstvo křičelo, aby zůstali. Herci dávali obecenstvu na jevo, že nemohou mluvit, ale obecenstvo křičelo, že to je jim jedno. Herci tedy počali, a jmenovitě ten, který měl čísti listinu, jal se čísti. Ale obecenstvo křičelo, aby toho nechal a počkal, až zvony přestanou. Obecenstvo chtělo herce vidět, když je nemohlo slyšet, a zárovoň nechtělo, aby nyní mluvili, aby jim neušlo ani slova. A tak si hezky Gwynplaine usednul, ten co měl čísti, usednul také a Jossiana sedla také; herci bavili se mezi sebou, obecenstvo také a zvony měly solo. A ty zvony vyzváněly dobrou čtvrt hodiny. A když už všecko vyzvonily, herci vstali, obecenstvo si oddychlo, listina se přečtla a hra šla dále; Gwynplaine počal se diviti, že jest lordem, Jossiana také a tak každý, jak měl předepsáno.

V čtvrtém jednání jest Gwynplaine v parlamentě a má k lordům řeč, v níž vykládá, co jsou lordové a co jest lid. Řeč tato vyplňuje skoro celé čtvrté jednání, leda že některý lord učiní k ní svou poznámku. Ale běda tomu, který se opovážil takové po-

známky činit. Veronskému obecenstvu totiž řeč Gwynplainova velice se líbila, a myslím, kdo zná Hugův román, že to pochopí. Obecenstvo té řeči přizvukovalo hlasitě, pokřikem i tleskáním. Ale podle kusu a podle svých úloh lordové musili Gwynplainovi odpovídat, jemu se posmívat, a ti si dali! Obecenstvo, zvláště ono za parketem, za příhradou, počalo křičet na lorda: „Budeš mlčet! Bestie! Co ho necháš domluvit! Vždyť to pouhá pravda, co mluví!“ Tak a podobně hrozili lordům ve vší opravdivosti, hrozili i pěstmi i holemi, a jsem jist, kdy by byly měli ty lordy po ruce, že by je byli ztloukli pořádně. U nás ovšem by se do takéto opravdivosti posluchačstva vmíchala již všetečná policie; ve Veroně si toho nevšimnul nižádný policajt, a za chvíli bylo dobře. Když Gwynplaine domluvil, bylo tleskání všeobecné.

Ještě jedna scéna nastala velmi drastická. Když před posledním jednáním hudba svůj kousek dohrála, hudebníci počali se z orkestru ubírati domů, jak to i u nás před posledním aktem činívají. Avšak to si dali! Opona totiž ještě se nezvedala, a Italián meziaktní pausu bez hudby nevydrží. Obecenstvo tudíž počalo volati: „Musica! Musica!“ Počalo vstávati, tlouci holemi a za těmi, kdož z orkestru odcházeli, se hvízdalo a pískalo. Hudebníci vskutku musili se vrátit, zahrát a obecenstvo uspokojené dalo se do aplausu. Malíř by měl vůbec v tomto veronském obecenstvu vděčných předmětů na vybranou.

Zajímavý jest také napověda. Budka jeho totiž není právě taková, aby se v ní celý ukryl; obecenstvo vidí ho z velké části a vidí zároveň knihu, z níž napovídá. A napověda vždy obrátí se i s knihou i se svou pravicí k herci tomu, na němž jest řada, tak že obecenstvo vidí napřed dle napovědy, kdo má mluviti. Avšak taková nepatrnost jim nevadí, zvykneť člověk všemu.

Druhý den byla opereta: „Krásná Helena“ od Offenbacha, čili jak cedule oznamovala: „Elena“ od „Hoffenbacha“.

Když jsme si brali u kasy vstupenky, kasír nám do ruky strčil text operetty; já pravil, že nepotřebuji text a že ho nechci. Kasír na to, že potřebuji, že uvidím; že jej musím vzít. A hned si nechal také peníze za něj. Myslel jsem si: Tohle byl by kolportér! Ten by ani nemusil pistoli vytáhnout a lidé by kupovali.

Pravil jsem, že lože v tomto divadle jdou až na jeviště a výhodu tohoto zařízení seznal jsem v „Krásné Heleně“. Mladí páni v ložích velmi dobře se bavili s dámami z opery, když tyto se k nim přiblížily a právě nezpívaly. A když dámy nebyly na blízku, také neškodilo; ve sboru chodilo sem tam po jevišti neustále několik

malých děvčátek; po těch galantní pánové vzkazovali dámam, co jim vzkázati chtěli a děvčátko hned přineslo odpověď. Také mlsky jim posílali po těch děvčatech, a šlo to. A co pravda, to pravda, tyto děti naučí se pohybovati na jevišti, že jsou na něm jako doma; tyto již byly jako doma.

Mezi hrou často se stává, že cizinci navštíví amfitheatr a že se procházejí nahoře, po stupních jeho. Chováli se cizinec tiše, jest dobře. Bývají ale mezi cizinci Němci a mezi těmi zase Vídeňáci, kteří myslí, že s drzostí nejdále dojdou; mluví hlasitě a jako by jim do toho, že se dole hraje, nic nebylo. Ale zle pochodí! Hned se zdola ozve sykot, bušení holí, pokřik a cizinec Vídeňák hnedle utichne, jako by ho vodou schladil.

A ptáli se ještě na konec některá čtenářka, jsouli krajanky Julie krásny aneb hezky: na to musím odpověděti, že ani ty krásné ani ty hezké jsem neviděl. Za to ale viděl jsem mnoho vznešeného světa veronského v takové pečlivosti toilely, zvláště hlavy, že by naše česká matka se podivila, jaké to tam mají „coury“.

Když jsem z této vycházky se vrátil do Prahy a uviděl zas naše divadélko, pocítil jsem, že u porovnání s tam těmi přece něco máme.

List M. P. Pogodina Fr. Palackému

o manifestaci českých poslanců, o věcech slovanských i evropských.

Laskavou ochotou propůjčen nám k uveřejnění list věhlasného ruského publicisty, *M. P. Pogodina*, jejžto poslal slavnému historiografu našemu panu Františkovi Palackému, aby pronesl svůj soud o známé manifestaci českých poslanců, jakož i o politických poměrech slovanských a evropských vůbec. Velevážný obsah jeho tuto následuje v českém překladu:

S nejživějším účastenstvím, ctný a dávný můj příteli, či lépe řečeno s radostí a zalíbením, přečtli jsme zde v Moskvě, v ruské to Praze, vaše poslední prohlášení, politické vyznání českého národa.

Ústy českého národa pronešena byla slova upřímná, trvalá a vděkuplná, aby je uslyšela Evropa.

O slovanském duchu ani slechu nebylo, praví dávné ruské přísloví, a nyní před očima našima se vzmáhá.

Ba, slovanský duch, umlčovaný a pronásledovaný, klestí sobě

teprvé během věkův dráhu přes nepřátelská utlačování, jako na jaře mladá tráva zpod příkrovu zimního — a problesky jeho odevšad s nadšením pozdravují druhové slovanští.

Jak liší se vaše klidná slova od divokého hluku evropské diplomacie, jež oplývá klamnými notami, jak liší se od nevázaných hlaholův nynějších ministrův, presidentův, kteří druh druha v oči klamajíce událostmi se řídí, jichžto důsledností neznají, a jak přísloví praví, buď syčí jak hadové neb ryčí jak divá zvěř, zmítajíce sebou před každým šachem, vedeným dějinami lidstva, jak běsi před nastávající zorou.

Budiž vám čest i sláva! tak sluší mluviti o vás každému Slovanu. Nic nevadí, že nemáte jehlových pušek, že nemůžete postaviti armstrongských děl a vychrliti z kartáčnic (mitrailleus) kovové krupobití na nepřítele: slova čestná mají svou moc a stačí dále než pušky i děla.

Především naleznou slova vaše ohlasu v srdcích vašich rodákův, sdílících týž s vámi osud — v srdcích Moravanův, Slovákův, Krajincův, Chorvátův, Dalmatincův, Slovincův, Srbův, Bosňákův i Bulharův. Ti přilnou k němu celou duší a tělem, jich jest 30 milionů, nás pak Rusův 80 milionův. To na vážkách světové pravdy již něco znamená. V Evropě bude dosti lidí, kteří přidají se ku straně vaší, i ve Francii, k níž s lidskostí se obracíte, v Anglii, kde nehledě na sobeckou a bezcitnou vládu najdou se muži poctiví a nezávislí, i v samém Německu, jak se zdá, nekoří se veškeré obyvatelstvo středověkému právu pěstnímu, které nyní v život vešlo v novém, poopraveném a značně doplněném vydání.

Nezmiňuji se ani o Rusku, kde souhlasí s vámi všechny vzdělané třídy obyvatelstva, kde i tak zvaní „západníci“ zadumají se, čtouce vaše nelíčené pravdivé výpovědi.

S netrpělivostí očekáváme, co odpoví vám, ne hr. Beust, ale vláda rakouská, kteréž vy za všecka utrpení, nespravedlnosti a pohromy odměňujete se spůsobem slovanským, splácejíce jí zlé dobrými radami a poukazováním k cestě jedině pravé, kudy dostati by se mohla z neblahého postavení a octla se po všech převratech v klidném zátiší.

Jen společný svazek všech různých plemen na základě stejných práv pod vládou rakouskou sjednocených, neb jak vy pravíte mírné a liberálné přetvoření Rakouska dle zásad volného sebeurčování národův, jest forma, pod kterou trvati může Rakousko.

My soudíme takto: Rakousko má nyní, dejme tomu, 35 mil. obyvatelstva, mezi nimiž je 20 mil. Slovanův, po pěti neb i méně

mil. Němcův, Maďarův a Valachův, počítaje v to i některé menší nepatrné národnosti. Patrnoť, že vláda hlavní svou moc hledati musí u Slovanův, že uspokojiti musí především toto plémě, a že starati se musí, aby nabyla jeho lásky a příchylnosti; vše to není ani tak těžko dobyti, nechť je považuje jen se všemi důslednostmi za rovna s druhými. To vše vyžaduje i spravedlnost i prosté vypočtení. Dává-li se však přednost některému národu, vyvolává se tím nespokojenost u druhých a nesváry ve státu, kterým odolati nemohou ani pevnosti.

Rakousko soudilo jinak: vidělo svůj prospěch v tom, by utiskovalo národnost slovanskou. Po dvě staletí používalo všemožných násilí, bralo útočiště ku prostředkům úžas vzbuzujícím a zda dosáhlo účelu svého? Vzbudilo, vyvinulo a utvrdilo tak především národního ducha u překonávání běd. Když pak Rakousko úplnou moc po ruce majíc a všech prostředkův užívajíc ničeho pořídíti nemohlo, což dělati může nyní, kdy zbaveno je své moci více 50 pct., kdy dospělý a obtížemi otužený národ mezi tím došel k takovému sebevědomí? Nevyhnutelná spravedlnost a prosté vypočtení vyžadují, aby změněn byl systém dosavadní.

Pravda ta bije do očí všem nestranným pozorovatelům dějin Rakouska a nynějších jeho poměrův.

Vy, ctěný příteli, dávno již snažil jste se pravdu tu objasnit vládě rakouské a vyslovil jste jí spůsobem pro ni lichotivým: „kdyby nebylo Rakouska, museli bychom je zbudovati", to jest jinými slovy stvořiti fysicky i geograficky oprávněný svazek státní v územích nynějšího Rakouska.

Roku 1839, tedy již před třiceti lety, když jsem se vrátil z ciziny, kdež po dlouhou dobu jsem žil a se všemi našimi koriféy hovoříval, které, žel, již kryje hrob, napsal jsem ve zprávě své k ministru národní osvěty, Uvarovu: „Rakousko může se udržeti jen, změnili spůsob svého počínání . . . navrátíli Slovanům jich práva, a bude pohlížeti na ně jako na své dítky, v ochranu vezme jich jazyky a národní osvětu a ponechá jim účastenství ve správě státu. Patrnoť, že oběma stranám bylo by to výhodné, užitečné i spravedlivé, zvláště državě rakouské; avšak na změnu takovou není nikterakž pomyšlení, neboť mezi rakouským sluchem a voláním Slovanův je nějaká vzduchoprázdná propasť, pro kterou vláda uslyšeti a pochopiti nemůže ta prostá, jasná i usilovná slova."

Až do dnešního dne neoživla tato propasť, leda vzdechy Rakouska následkem utrpených porážek v letech 1848, 1859 i 1866.

Než Rakušané jsou ještě nyní úplně hluchými k hlasům slovanským vždy mohutněji a mohutněji vůkol se rozlehajícím.

Ba, Rakousko nijak nemůže pochopiť, že dvakrát dvě jsou čtyři. Ono vidouc nevidí, slyšíc neslyší.

Rakousko se vzhledem ku Slovanům dopouští se nejpodivnějších nedůsledností, které jemu škodí a Slovanům ubližují.

Jakým na př. zákonem myšlení možno by bylo vysvětlit si tuto událosť: Uhersko vzbouřilo se před nedlouhým časem proti vládě a hrozilo jí úplnou záhubou. Slované s Jelačićem ochránili ji ještě před přibytím pomocných vojsk ruských. Jesti zřejmo, kdo zde byl jejím zhoubcem, kdo přítelem. Rakušané věšeli tehdáž maďarské vůdce, kteří do rukou se jim dostali, co velezrádce. Nyní zachtělo se Maďarům oslaviti památku těchto rakouských velezrádcův a maďarských vlastencův, vystrojili slavnosť, ku kteréž chovali se Rakušané nejen velmi blahosklonně, nýbrž brali v ní i podílu, zapomínajíce úplně na dřívější věšení.

A Chorvaté, kteří stejnou dobou vzpomenouti chtěli Jelačiće, jenž byl zachoval Vídeň, jsou pronásledováni vládou, a úředníci, kteří na jevo dali svou úctu k tomuto vůdci Slovanův, zbaveni jsou svých hodností!

Uhry, hroziví záhubou Rakousku, povýšeny byly na stupeň bratrského soustátu, dostaly dle systému dualistického rovné právo u řízení státu, věrní však Slované v Uhrách obývající za svou věrnosť to vzali v odměnu, že jsou Maďarům vydáni v úplnou moc.

Zda takové pronásledování není s to, aby zničilo trpělivost dvaceti milionů Slovanů vždy víc a více ztrácejících naději, že zlepší se jich osud? Známky nejvyšší nespokojenosti už jsme viděli. Co namáhání stálo vládu povstání v Dalmácii, jehož všemi prostředky nemohla ukrotiti! Dlouho-li tomu, co vojenská hranice byla rozjitřena? Kvašení v Chorvátsku může též čímkoliv nabyti hrozivé rozsáhlosti!

Zdravý rozum, zdá se mi, káže Rakousku pomýšleti na prostředky k zamezení zla, jimiž by slovanská plemena ne drážděna nebrž v oprávněných potřebách svých uspokojena byla.

Nutno i to míti na zřeteli, že v naší době stíhají se události jedny úžasnější druhých, jichžto my ani předvídati ani sobě představiti nemůžeme. Jaká to byla država, jež před očima našima na dlouhý čas propadla osudu? Francie byla mocnější Rakouska i Turecka; měla více prostředkův i pramenův moci k skvělému ubránění. A hle, co stalo se s ní během jednoho měsíce!

Rakousku rovněž nutno obraceť zřetel k sousednímu Turecku.

V jak nebezpečném a rozervaném stavu nalezá se toto! Jak rozjitřeny jsou tam všecky vrstvy obyvatelstva! Povstání v Arabii, nebezpečí v Egyptě, Syrie nepokojna! Příhodné doby nemohou se už ani dočkati Řecko, Albanie, Černá Hora, Bulharsko, Srbsko, Bosna. Co vše může vypuknouti každým okamžikem na východě v nynějším dusném vzduchu bez všelikého působení a přičinění Ruska, které více než koho jiného tím obviňují! Pohraničné a bratrské území Rakouska se pak nezdrží .... Co bude pak dělati Rakousko, ponechavši nad to Čechy, Slováky a Rusíny v oposici?

Dále, jak vidíme, může jediný člověk změniti podobu státu a osudy celého pokolení. Dávno-li tomu, co Cavour usjednotil celou Italii? co Bismark ze státu druhého stupně učinil državu první třídy, která nesmějíc dříve hnouti se bez svolení druhých, nabyla nyní rozhodného hlasu v záležitostech evropských?

Podobně mluvíval i Napoleon: Kdy bych byl se narodil německým knížetem, v brzce stal bych se německým císařem. Nuž, objevíli se mezi Slovany nějaký člověk, byť ne Napoleon I., ne Bismark, ne Cavour, ale podobně jako Černý Jiří, neb jako Leon Gambetta, jemuž se podaří dávy nadchnouti a rozprouditi, nastane takže změna neočekávaná. Hořlavých látek rozestřeno všude ohromné množství, třeba jen jiskry a vzplane požár, který rozleje se daleko ....

Popatřme nyní na zevnitřní poměry Rakouska. Koho může ono považovat za přítele, za spojence? Na koho spolehat se může v případu potřeby?

Na Francii? Francie zasadila mu první ránu, zbavila ho vlády v Italii, odňala mu Lombardsko. A nyní nemůže se ani míchati do cizích záležitostí.

Na Prusko? To je důsledně jeho starý i nový nepřítel. V předešlém století odňalo Rakousku Slezsko, nyní pomohlo Italii odníti jemu Benátsko se znamenitým čtverhranem pevnostním, zapudilo je z Němec, nepřipustilo mu vstoupiti do jihoněmeckého spolku, ohrožuje opětně všecka německá území v Rakousku a hrozí Habsburkům ...

Na Italii? Italie nenávidí z plného srdce „Tedeschi“ (Němce), které dosud v živé paměti chová, a zanáší se přáním odníti Rakousku italské Tyroly.

Zdálo by se, že Rakousko všechny ty státy, které mu zasadily tolik ran a ze všech stran je obraly, chová v neukrotitelné

nenávisti. Ono jich sice nenávidí, avšak k žádnému nechová takovou nepřízeň jako k Rusku.

A z které příčiny?

Snad proto, že pomohla Rus vládě rakouské r. 1799 Suvorovem, r. 1805 Kutuzovem, r. 1813 a 1814 cařem Alexandrem, r. 1849 cařem Nikolajem? Snad proto, že Rus spasila Rakousko několikráte veřejně a mnohem častěji incognito?

Za všecky ty spásy a pomoci Rakousko naplnilo svět udivením nad svým nevděkem, jak sám Švarcenberk uznává; však za to dostalo se mu též trestu porážkami a ponížením, ne však od Ruska, ale od Pruska, Francie, Italie.

Nepřihlížejíc k tomu milkuje se nyní Rakousko s Pruskem, lichotí Francii, laská se s Anglií, spolčuje se s Tureckem a sbratřuje se s Maďary, jen k Rusku pokračuje ve své vděčnosti, přičiňuje se, aby mu způsobilo všemožných nepříjemností, pobuřuje proti němu Poláky neuskutečnitelnými nadějemi, povoluje Maďarům, aby potlačovali Rusíny, a dává hr. Potockému sestavovati ministerstvo.

V čem pozůstává příčina té hluboké nepřízně? V tom, že rakouští Slované nakloněni jsou Rusku a že Rus i Rusové s nimi souhlasí.

Můželiž v skutku býti jinak? Tento svazek krve i jazyka nikdo nijakými prostředky zničiti nemůže. Jestli pobouřiti se mohlo celé Německo uslyševši ne zcela oprávněné žaloby obyvatelstva v Holštýně, kterému zajisté mnohem snáze bylo žíti pod vládou dánskou, než Slovanům pod rakouskou neb tureckou, a jestli Němci považovali za svou povinnost, válečnou výpravou osvoboditi své bratry (a Prusko, přivtěliti je k sobě): jakým způsobem může Rusko zůstati chladnokrevným k osudům svých spolubratří a většinou i stejnověrcův? Sama příroda přikazuje Rusku věnovati svou přízeň Slovanům, a Slovanům přikazuje obraceti se ve svých potřebách k Rusku. Když Němci násilím, ohněm i mečem uvádějí myšlenku pangermanismu v život, což může nutiti Rusko, aby protivilo se myšlence panslavismu, a při tom jakého panslavismu! Svobodného spolčení (sojuza) všech slovanských plemen.

Avšak Rusko ani toho nemá potřebí, nýbrž jen rovnoprávnosti všeho obyvatelstva pod vládami rakouskou a tureckou.

Leč rakouská vláda bojí se, že v případu války přešli by Slované na stranu Ruska.

Ovšem, vojna Rakouska s Ruskem nedala by se pak mysleti, ač Poláci i Maďaři si jí přejí a k ní radí, aby snesla se na hlavu

jejich; nedala by se mysleti, poněvadž s přesvědčením tvrditi můžeme, že slovanští národové v Rakousku nechtějí vztáhnouti ruku proti Rusku. Mimochodem můžeme podotknouti, že by ani v krymské válce Slované nebyli válčili proti Rusku, jen ruský vyslanec u vídeňského dvora, Meindorf, Němec duchem ač oddaný Rusku, nemohl poměry tehdejší pochopiti, a spůsobil, že značná část ruského vojska chránila zabezpečená proti Rakousku místa, čímž se stalo, že s větším úspěchem válčili nepřátelé na Krymu.

Rakousko obává se náklonnosti Slovanů k Rusku, nuže nechť jedná jen tak, aby jim nemohlo na mysl přijíti přání: proměniti své osudy — totiž, nechť vyplní Rakousko žádosti vyslovené ve vašem „memorandum", nechť učiní jen tolik, čeho vyžaduje spravedlnosť; od otázky té závisí jeho nynější vnitřní i zahraničné poměry. Když by tak učinilo, nemělo by se co obávati Ruska ani v případu boje, ani v čas míru.

Řeknu více — tímto spůsobem by Rakousko přivedlo Rusy na svou stranu, poněvadž Rusko, ať kdo mluví jakkoliv, nežádá od něho a od Turecka ničeho, kromě toho, aby Slovanům přiznána byla práva příslušící všem občanům devatenáctého věku.

Hle, toho žádal od Turecka zesnulý car Nikolaj Pavlovič — a v to zakročovali evropští přívrženci Muhameta, bojíce se, aby místo měsíce nezaskvěl se na chrámu svaté Žofie kříž Kristův, povznešený tam rukou pravoslavné Rusi.

Obracím se k Slovanům v Turecku. Vy stojíte v témže poměru k nim jako my, pravíce: „Národ český chová nejživější účastenství k sourodým kmenům v Turecku. Spolu s celou vzdělanou Evropou pozdravil osvobození Řecka, Srbska i Rumunska (sluší podotknouti: hlavně úsilím Ruska) a nemůže ani nyní odepříti soucitu svého druhým národům ilyrského poloostrova, kdy by tito na základě práva sebeurčování domáhali se postavení takového, které by jim zabezpečilo netoliko člověka důstojnou existenci, ale i sloučení rozervaných jejich údů a účastnost ve všech výhodách křesťanské osvěty. Kdy by Rakousko bezohledně podporovati chtělo vládu, která národy tyto utlačuje a jež, sama nemajíc mravné síly, i hmotně se rozpadává, aneb kdyby obětovati chtělo krev a statky příbuzných národů slovanských a zdvihnouti válku na potlačení kmenů, domáhajících se vším právem, aby nynější ráji dostalo se právo občanské a zabezpečeno bylo právo svobodného

zřízení, tož byl by nucen národ český prohlásiti to v ohledu mravném za bezprávné a v ohledu politickém za nebezpečné."

Rakousko ve spolku s Ruskem na základě rovnoprávnosti svých Slovanův pomáhalo by zříditi tytéž základy Slovanstvu v Turecku, jehož zachování závisí rovněž od toho, aby v nejkratším čase přijalo i vyplnilo to, co Rusko dávno již od něho požadovalo. Zdá se, že snad v Turecku počínají nahlížeti a pochopovati, jak nevhodni mu jsou spojenci západní.

Bylo by to mírné, bezpečné, spravedlivé, svobodomyslné i čistě lidské, se strany Ruska nezištné řešení otázek východní, rakouské, turecké a slovanské, předešlo by se tak nejen novým krveprolitím Evropě hrozícím, nýbrž i všem pobouřením, domněnkám a nedorozuměním. Dějinám Evropy nastala by nová velkolepá doba v jihovýchodní její polovině, na severozápadě musela by svůj spor rozřešiti plemena německé a románské, my bychom sobě přáli, aby ku konečnému zamezení krveprolití rozřešil se co nejdříve.

Uzavírám: Vyplníc přání česká, řídíc se radami Čechů, uspořádalo by se Rakousko uvnitř, sesílilo by se ve svém státním organismu, zabezpečilo by se důvěrou dvaceti milionů svých poddaných, naklonilo by sobě v Rusku mocného i trvalého spojence, sprostilo by se choutek maďarských, a nabudouc síly mohlo by rozhodněji mluviti se svými nepřáteli, jestliže by se někteří nahodili.

Jen tímto spůsobem, jak vy pravíte, „vyplní Rakousko svou světovou a historickou úlohu, záležící v tom, aby všickni rozliční národové a kmenové, žijící na jeho územích, byli sjednoceni v svobodný spolek národů s účelem vzájemné obrany pro případ, že by napadl je některý mocný soused, s účelem spolupůsobení všech k samostatnému národnímu rozvoji v opravdově svobodomyslné samosprávě státní za všestranného uvažování práva a skutečného bratrství."

Kdo smýšlí jinak, kdo toho nežádá, ten může býti snad německým neb maďarským vlastencem, ten však spolu je škůdcem Rakouska a vede je buď s úmyslem neb bez úmyslu k záhubě.

Pravdu jste pověděli, že „rakouské vládě nezbývá snad ani dlouhé doby k zavedení nové politické éry a k znovuzrození Rakouska, co spolku rovnoprávných svobodných národů; jakmile doby vhodné bude opomenuto, bez pochyby nikdy více se nevrátí." Za nynějšího přetvořování Evropy zachrániti může Rukousko, uvnitř i vně se přeměňující, jen jasné poznání zapomínaného dosud vzne-

šeného úkolu, jen rozhodná snaha jeho dosíci, jen pevné a k obětem odhodlané pochopení velikých zásad našeho věku.

Dlužno mi několika slovy zmínit se o Polácích, o miloněžném, ohnivém, statečném, skvělém a žel, nesoudném plemeni slovanském. Nešťastni! Oni dosud ještě slouží nepřátelům Slovanstva: Maďarům, Turkům a Němcům, oni dosud ještě nemohou zotavit se ze svého osobního hněvu. V poslední době uveřejnila emigrace polská v Anglii prohlášení, v němžto žádá za obnovení hranic z r. 1772, to jest za podrobení Polákům desíti milionův Rusův na Bělorusi, Volyni, Podolí a Litvě, za takové podrobení, jaké oni před očima našima s Rusíny v Haliči provozují. Jaké ponětí mají Poláci o svobodě občanské, již pro sebe žádají a které stejnočasně zbavovati chtějí jiné, domnívajíce se, že bychom vydali takovému, jimi samými nepopíranému osudu své rodné bratry! Jak by se zodpovídala z něčeho podobného vláda ruská? Hle, kdy by oni ostavíce tato neužitečná snění, zanechajíce všech důvodů pro i proti a představíce sobě nynější poměry připojili se k vašemu prohlášení! Jaký užitek přinesli by tím sobě, vám, nám a Slovanstvu, vydatnější než každý lantvér i lantšturm! Byl by to veliký pokrok v dějinách. V Evropě by to způsobilo ohromení a všickni nepřátelé Slovanstva i tajní i zjevní ustali by v křiku. Jaká sláva vzešla by Polákům! Smyli by tak mnohý svůj hřích, ba i smrtelný. Osud jich změnil by se obratem: ne hranice z r. 1772 ale nesmírná prostranství všeho Ruska až k Tichému oceánu otevřela by se jich působnosti, jakoukoliv by sobě volili; přestali by žebronit o přízeň po všech úhlech světa a nabývali by cti a slávy v nadějném domovu.

Sblížení s Ruskem stává se jim ve chvíli té nutností, nechtějíli, aby Polska skutečně zahynula. Skládali své naděje ve Francii, které sloužili prolévajíce za ni krev svou více než padesáte let, ač ona nikdy pro ně ničeho neučinila, ani za doby první republiky, ani za dob císařství, restaurace, za Ludvíka Filipa, ani za doby druhé republiky a druhého císařství, vyjma nějaké plané slovo, jež jim co almužnu poskytovala. Avšak teď i tento přízrak naděje jim zaniknul, poněvadž Francie nebude na dlouho s to, obírati se záležitostmi cizími a z těch nejméně polskými. Turci pak, Maďaři a Němci, úhlavní nepřátelé Slovanstva, smutni jsou pro ně spojenci. Poněmčení Pomořan, Slezska a téměř i Poznaně, počínání Rakušanův v Haliči v r. 1846 jsou tomu dostatečnými důkazy. Kdože přeje Polákům skutečně všeho dobrého, a kdože

je odhodlán zaprodati ji h při první příhodě? Mimo to nesmýšlel dosud nikdo s nimi upřímně a každý užíval jich jen co raket ve svých zámyslech proti Rusku.

Ba, jen ve spojení s Ruskem může Polska znovuzroditi se, zkvétati a proslaviti se.

Nedávno čtli jsme se zálibou ohlas jeden toho spůsobu ve článku lvovského Słowianina. O kéž by se rozmožil počet ohlasův podobných! Kéž by Poláci zanítíce svá srdce přišli k vědomí, že nemožno jest hlavou zeď proraziti, a odhodlali se svou samolibost přinésti v oběť svému i obecnému prospěchu a jíti ruku v ruce se Slovanstvem!

Nemohl by snad váš nestranný, bratrský, vášeň neznající hlas jmenem Slovanstva pronešený vzbuditi u nich blahodějnou činnost? My již zoufáme, pokuste se, nebudeteli šťastnějšími! O kéž by! Rcete jim tože, co řekli jste Rakušanům: opomenouli nynější doby, ona pak s těží se jim opět vrátí, a že půjdou ne ku předu ale na zpět, hodlajíli přidržovati se zásad podobných onomu prohlášení v Anglii.

Zbývá mi ještě promluviti o ostatních evropských otázkách, ježto jste dotknuli ve svém prohlášení. Pomněte, že jsem vám psal před několika lety o nutnosti občasných vědeckých shromáždění historikův i publicistův za účelem posouzení běžných historicko-politických otázek. Na shromážděních těch vyměňovala by se upřímná mínění jednotlivcův.

Především podotýkám, že všecky vámi o poměrech evropských vyslovené náhledy úplně shodují se s těmi, které běžny jsou na Rusi ne pouze u vzdělaného obecenstva, nýbrž i u prostého národa, který jako přirozeným citem pochopuje okolnosti a posuzuje je stejně se všemi námi: hlas národa — hlas boží.

My uznáváme i ctíme služby, které Německo přineslo vědě, zkušenosti, průmyslu a všeobecnosti, avšak nemůžeme opomenouti, že tytéž zásluhy má i Francie, která velmi mnoho v oběť přinesla lidstvu; poklesky a vady pak jsou každému národu vlastní, tak jako přednosti.

Státní právo Německa je nedotknutelné, avšak podobně i práva Francie.

Německo chce se sjednotiti, a nikdo nemá práva zakročovati v uskutečnění jeho vůle. Jest to vnitřní jeho záležitostí a závisí to od volného souhlasu všech členův, Německo tvořících.

Německo považuje za svou povinnost, aby zabezpečilo se na levém břehu Rýna a sprostilo se nebezpečí, jemu ustavičně tam hrozících; proti tomu nemůže rovněž nikdo ničeho namítat. Nechť zruší se pohraničné pevnosti, neutralisují se nebezpečná území neb ponechá se diplomacii, aby učinila opatření v souhlasu s obyvatelstvem. Zužitkujíc svá vítězství může domáhati se náhrad válečných co doplněk rekvisicí, kontribucí a podobnému úžasnému pustošení, kteréž Francie vytrpěti musela a čímž již dosti příkře pokárána jest za lehkomyslnost své poslední vlády i za cizí zpupnost a přepych.

Avšak chtíti odervat od Francie území, jež se tomu zpěčuje — a to je zde rozhodné — spůsobit Německu více škody než prospěchu, to nikterakž nemůže zabezpečiti mír a bude míti za následek, že vláda bude vždy muset státi na stráži, jsouc v postavení ohroženém.

Pravdivě jste pověděli: stane se to nekonečným zdrojem nových válek, odejmeli se národu francouzskému, vynikajícímu oprávněnou hrdostí národní a bojovností, část území, které v celek splynulo s ostatními kraji, ubližuje to těžce zájmům lidstva a osvěty.

Bombardování Paříže, která útulkem je vědě, umění a rozvoji evropskému, Paříže, která nepřináleží jen Francii než spolu i Německu, Anglii, Rusku, vší Evropě — může oslaviti toliko Herostrata. Hladem mořiti dva miliony lidí, toť na nejvýš uráží cit člověka.

Jest politování hodno, že neznalo Prusko v čas se ovládnouti. Může být, že nyní již samo toho lituje. Kdy by byly vlády neutrální použily chvíle té, nestranným spůsobem pozvedly hlasu svého na obou stranách a přiměly je k tomu, aby ustály v neblahém díle, velikou službu byly by prokázaly Evropě i lidstvu, byly by zachovaly aspoň čest naší doby.

Nám Slovanům bylo by prospěšno, kdy bychom chtěli mluviti spůsobem dřívější politiky, aby se oslabili Němci a Francouzi, jedni druhé a dlouho setrvali ve vražedném zápasu; avšak prokleta buď tato politika, nyní výhradně od Anglie provozovaná, která osnuje své mocné postavení na neštěstí druhých. Ne, toho nepotřebujeme sobě přáti, tak nebudou jednati, k tomu nikdy nebudou tíhnouti Slované! Takovým duchem proniknuto jest vaše prohlášení.

Dotknul jsem se politiky Angličanů. To je národ, který získal sobě nesmrtelné zásluhy, věnovav světu mnoho velikých, slavných i duchaplných osobností, které zdobí letopisy člověčenstva: ale v jaké protivě nalézá se k těmto anglická vláda, sestavena buď z whigův neb toryův, buď z obojích! Povrchní osobní výhody jsou u nich vždy rozhodujícími, i samo nebeské království považují, jak se zdá, z hlediště kupeckého trhu, aby odprodávali své výrobky, za peníze šlapou nohama vše svaté, na příklad připouštějí potlačování Slovanův v Turecku a p. I nyní počínají se strachovati o toto dítě svého srdce, jemužto v neznámé budoucnosti záhuba hrozí, svolávají konferenci k jeho ochraně, a v týž čas, byť i se starostlivou tváří, avšak s vnitřním potěšením mnouce sobě ruce, pohlížejí jak před jich očima pustoší a ničí se dřívější, vzdělanější a důležitější nad ně stát evropský, Francie — Francie, která před dvaceti lety Napoleonem velikých služeb jim prokázala a především uskutečnit pomohla jejich želané tužby: zničit Sebastopol a zasaditi Rusku ránu přímo k srdci. Anglie nehne nyní ani prstem ve prospěch dřívějšího spojence svého a raduje se pokořením soupeřné Francie.

Anglie, Německo, Francie, nejprvnější, nejosvícenější státy ve světě, kam přivedly je jich vlády, vůdcové, ba i učencové a literáti? K srdci sbíhá se krev a vlasy vstávají, když člověk čte noviny! Nevěříš, že žiješ v Evropě mezi křesťany! „Chassepotky činí divy, nová děla osvědčují se nad očekávání skvěle. Ztráty naše značny, avšak u nepřítele mnohem značnější." Ženy, matky, dcery prolévají slze, tisíce rodin se odívá ve smutek, postavení vítězů stává se trudnějším než přemožených: všickni hynou — avšak rovněž pilně z obou stran se pracuje, od večera do rána, na polích, po vsích padají tisíce pod krupobitím kartáčův; pracují, aby druh druhovi zasadil smrtící ránu. Tam opět hotoví se tisíce pušek, miliardy nábojův! Proč nepočíná dosud bombardování? Hnedle! Brzy! V tom okamžiku!

Jest toto snad poslední slovo evropského pokroku? Je to uzrálým ovocem evropské osvěty? Je to určovací známkou evropského křesťanstva?

U nás dávno byl pronešen úsudek (možná že hrubě a drsně), že západ hnije, rozumí se v mravním i duševním smyslu, úsudek, nad kterým se durdili a durdí naši západníci, s kterým však často setkáváme se, jen že v jiné formě, v podobě uhlazenější, i u prvních myslitelův samého západu, (na př. Stuarta Milla, Rine i našeho důvtipného Hercena) kteří často opětují, že západu ubývá ducha.

Zdaliž nenasvědčují tomu nynější události a poměry evropské? Přicházejí mi na paměť slova nezapomenutelného pěvce, věnovaná slávě západu:

„Jak byl ten západ velkolepý, krásný,
jak dlouho lidstvo se mu kořilo!
Ozářen slávou světu stal se řasný
tam lidstvo dumajíc se blažilo."

Chomjakov ukončuje svou píseň těmito věštími slovy:

„Však, běda, zašel věk a chladným krovem
zahalen Západ, vnořen v temnoty:
ten osud poznav v lesku povstaň novém,
ty Východe, se zbavě mrákoty!"

Avšak zanechme verše a vraťme se k prose: na daleká snění nezbývá nám času. Evropa nalézá se u vážných, pozoruhodných poměrech. Máme povinnost, býti připraveni na vše. Avšak nechť jest jakkoliv, především nutno, aby byli Slované jednomyslni! Mějte se na pozoru, Slované, tužte se, vzmužujte se, připravujte síly své, usjednocujte se, buďte sobě radou . . . .

Mrak posud nebe nám halí,
den jasný posud tam v dáli...
Však žije Bůh, zná dějin chod
a sešle jitro na Východ!

Dlouho i mnoho rozprávěl jsem, ale v čas, o osudech Slovansta i o úkolu Ruska, jako zesnulý Innokentij, náš Zlatoustý, jehož předčasně ztratila vlasť i církev. Předvídaje osvobození Slovanstva pravil on obyčejně k útěše nedočkavých: „Dosud nepřišla ještě doba, ale jakmile nastane, nebude moci nikdo ničím zastaviti běh událostí. Pomněte, co pravil anděl k proroku: jdi a optej se těhotné, zda po uplynutí devátého měsíce může zůstati plod v útrobách jejích?"

V naději očekávati budem určenou dobu, budem *milovat* druh druha i nepřátele své, a budem *věřiti*, že kdo setrvá až do konce, spasen bude! *M. Pogodin.*

O učení Darwinově.

Že ku jmenu Darwinovu posud pojiti se může jakás tajemná hrůza, není právě skvělou známkou vědeckého vědomí naší doby. Neboť především stojí učení jeho na podkladě pevné, zjištěné skutečnosti, počíná si skromně, jest jednoduché a přirozené, má mnoho předchůdcův, a kdy by mělo úplně pravdu: nuže, pak bychom se nesměli dáti zahanbit od věkův méně osvícených, kterým bylo snášeti mnohem důtklivějších pravd.

Otázka jest, kterak as povstaly ty různé druhy bylin a zvířat. Že nejsou věčné, že totiž skutečně *povstaly kdysi v čase*, o to nebude se nikdo příti. Povstaly však náhlým rázem, anebo spíše nenáhlým vývojem? Povrchní pohled na přírodu i tisícileté přemítání učí nás, že nic neděje se skokem, a tudíž dokud trváme v oboru klidného rozumu, dokud nám běží o přírodu, skutečnost, nemůžeme než uznati, že i v oné otázce skoku není, že organických druhův bylo jednou méně, a během času že se jich objevuje víc a víc. To jest zpytováním i všední zkušeností nade vši pochybnost stvrzeno. Jako počet jednotlivcův tak *roste i počet druhův přirozenou cestou.* Jakým pak způsobem podrobněji se to děje, k této otázce odpovídá Darwin svojí domněnkou.

Pohlednouce kolem sebe znamenáme přenáramné množství organismův, rostlin i zvířat, malých a velkých, po zemi, vzduchem i u vodě, na širých rovinách i vysokých horách, tak že i sama smrt jest málomocna proti hojnosti takové, ana příroda, nechť si plýtvá životy, vždy ještě větší zásobu jich v lůně svém chová. Bezednou tuto bohatost člověk chtěje přehlednouti, seřadil všecky bytosti dle nejpatrnějších znakův ve skupiny a rozvrhuje tyto ještě dále. Aby pak všecky odstíny naznačil, nestačí mu řeč: všech *druhův* organických na zemi páčí se nyní na 260.000 — která mluva by měla zásobu příslušných jim jmen! Nechť poklad jazyka obsahuje 100.000, nechť 200.000 slov — tať jsou určena pro celý obor života a záležitostí lidských. Proto sestrojili sobě učenci zvláštní způsob mluvy své; ona někdy tak podivná, složená, barbarskolatinská jmena v knihách přírodopisných nejsou plodem jakési svévole učenecké, nýbrž jsou už sama o sobě vážným ovocem vědecké činnosti, důkazem rozšířeného názoru našeho a nezbytným prostředkem, jímž jediným učenci tolik předmětův naznačiti a po všech místech i dobách jasně se srozuměti mohou o přebohaté látce své. Odtud majíce na paměti ona tisícová čísla pochopujeme důležitost nomenklatury i technických názvův u všech přírodních vědách, zde zejmena popisných, odtud dovedem oceniti zásluhy, jakých sobě dobyl Linné a žáci jeho, kteřížto sebrali, rozvrhli a pojmenovali obromný ten material. Schema jeho není arciť dokonáno, poněvadž tvorstvo samo není u konce a naše vědomosti o něm též stále rostou. Můžeme dobu od Linného až po Cuviera naznačiti, jež měla hlavně tento ráz přesnějšího roztřídění všech říší přírody, ne snad že by snaha tato v dobách po Cuvierovi byla ustala, než že vedle ní jiné stránky jiné zřetele vymáhaly.

Dokud byli totiž učenci zaměstnáni prací touto, nepřipouštěli sobě dalších otázek. Teprvé když požadavku tomu měrou dostatečnou na

ten čas zadost se bylo učinilo, rozvržení i pojmenování se ustálilo, přijalo a rozšířilo: vynikala počátkem tohoto století otázka o *původě* druhův opět důrazněji v popředí. I vyskytly se hned v zápětí jí také různé odpovědi. Geoffroy Saint-Hilaire a Lamarck vyslovili náhledy o přirozeném vyvíjení, ale mínění jich překonáno jest pádnou odpovědí Cuviera. Zněla, že druh každý jest původní, hotově povstalá organická forma, čili jedním slovem, že se *nevyvinul*, nýbrž že *stvořen* jest. Jako kletbou stížena schoulila se Lamarckova *nauka přeměny* (theorie transmutační), ba autoritou slavných přírodopisců docela mimo obor vědecký zapuzena jest. Zejmena Cuvier, jenž v rozvrhování živočišstva a co původce porovnávací anatomie nesmrtelných zásluh si dobyl, držel váhou jmena svého náuku *o neměnlivosti* druhův po několik desítiletí jako nerozbornou tvrz proti všem náhledům opačným až takměř do nejposlednějších let. V prvních kapitolách kněh přírodopisných obyčejně dokazovalo se, že druh jest hotov od stvoření svého, jakým byl stvořen, takým že zůstane; věta tato stala se nezbytným článkem vědeckého přesvědčení. V rocích padesátých se počalo o věci té opět šíře pojednávat, avšak vždy ještě podržela vrch neměnlivost. Zvykli jsme tomu a naučili jsme se všichni též dokazovat, že vznik druhův jest zahalen úplnou tmou a že nám tedy nezbývá, než bráti je hotové z rukou přírody a vzdáti se vší naděje k rozřešení záhady té.

To trvalo až do roku 1859. Tenkrát vyšla na světlo kniha, kterou se věc důkladně změnila. Přirozenější náhledy o měnlivosti a vývoji byly totiž u veřejnosti vědy zatlačeny, však měly potají své přívržence, z nichž nejmocnější byl *Karel Darwin*. Patrno, že proti vědeckým důvodům protivníkův nemohl se nikdo tak snadno odvážit s pouhou vystoupiti domněnkou, a že měloli se tak státi, musil se rovněž tak četných důvodův jedním rázem dovolávati. K takovému podniknutí třeba bylo přísného muže odborové vědy, který by ovládal nejen celý souhrn posavadních výzkumův, nýbrž i sám samostatným zpytatelem se osvědčil, aby výčitka, že pouhý to laik, už z předu v nivec uvedena byla. Všem těmto podmínkám vyhověl Darwin znamenitě. Třicet let pozoroval, zkoušel, přemýšlel, sbíral doklady i důvody, než světu zjevil náhled svůj o povstání druhův. On obrnil své dílo tak, že vystoupilo na jeviště ne co slabé dítko, nýbrž co silný rytíř, nikoli vyzývavý ale k boji klidně připravený. Čím déle ráz otálel, tím mohutnějším se objevil, když se konečně stal.

Darwin všimnul si nápadných změn, kterým podlehají domněle hotové druhy. Zkušenost všech, kteří zabývají se chovem zvířat a pěstováním bylin, tvoří mu pevný, neodmluvný podklad z nepřekonané skutečnosti. Jak četných odrůd stále povstává zde! Každý kraj má svůj zvláštní ráz koní i hovězího dobytka atd. Jakých různých, odstínův způsobuje zahradník při růžích, tulipánech, jiřinkách! Co vyvádí z kapusty a jiných potravních bylin! A tážemeli se, kterak povstala ta či ona odrůda? Nejinak než uměním lidským. Hospodáři, věcí těch znalí, mluví o druhu zvířat či bylin jako o něčem měnlivém, co mohou jistým směrem přetvořit, a byli takto odedávna živými doklady o měnitelnosti původních prý organických tvarův. Kdož by se nebyl obdivoval výsledkům tak zvaného křížení! Člověk může k rozplemeňování svých

domácích zvířat volit nejdokonalejší jednotlivce, a nemůže se v přírodě díti rovněž? Tam jest výběr umělý, zde přirozený. Otázka jest, jakým pochodem se skutečně děje *výběr přirozený*. K tomu konci vytýká Darwin především nepopíratelnou okolnost tuto: žádné zvíře není docela takové jako rodiče jeho; jest jim sice podobno, ale odchyluje se v jednotlivých znacích více méně, a tak i mláďata téhož páru různí se opět mezi sebou. Četnými příklady dovodí Darwin povstávání odchylek; týkajíť se velikosti, barvy, rychlosti, síly, ostrosti jednotlivých smyslů, tvaru a způsobilosti oudův atd. Možnost odchylek je tedy nepopíratelná. Na čem odchylování pak závisí, jakými zákony se řídí, to zůstává další úlohou přírodozpytu. Okolnosti, v jakých ploditelé žijí, plození samo, způsob vyživování a p. mají v příčině té svůj vliv, nyní už více méně odhalený.

Odchylky povstalé přenášejí se pak na potomstvo, čili jak říkáme, zvláštnosti se dědívají. Jsou sice odchylky nedědičné, ale ty jsou nepatrnější. Zkušenost opět potvrzuje, že právě větší množství jich a patrnější odchylky vesměs dědičné jsou, tak že vedlejší jen za výminku považovati možno. I zpytování těchto zákonův dědičnosti vede hluboko až k semeni zvířete a byliny, z něhož se plod vyvíjí, až k oněm rozměrům úžasné malitkosti, jíž ještě nezmohl ani sebe mocnější drobnohled. Jest to posud říše transmikroskopická, k níž následkem důsledkův Darvinových tím bedlivěji se přihlédati bude.

Bez *„dědičnosti“* však žádný druh by trvati nemohl; neboť náš pojem o druhu zahrnuje v sobě přenášení vlastnosti rodičův na plod jich. Zastavatelé neměnlivosti by obmezili dědičnost tuto jen na podstatné znaky — ale co jsou tyto podstatné znaky, nedá se určit. Patrnější se dědívají. Proto dodává Darwin zákonu tomu širšího výkladu a užívá ho obsáhlejším způsobem: „Vyskytneli se nový rys, jakékoli tvárnosti, tíhne pravidelně k dědičnosti. Co může být úžasnější, než když nějaká nepatrná zvláštnost, nenáležíc původně v charakter rodu, může se přenésti skrze pohlavní buňky, které jsou tak malé, že jich prostým okem neznamenáme, a pak, po všech změnách vývoje v těle mateřském neb vejci, konečně objeví se v plodu, když dozraje?“ (Viz: The Variation of Animals and Plants under Domestication. Sv. 2. str. 2.) Ukazuji v tuto stranu jen proto, aby se vidělo, k jakým novým záhadám nás přivádí učení Darwinovo, jež nových netušených odhaluje divů a vztahů. Mnozí totiž představují si celou věc jako pohodlnou povrchní formuli, kterou možno si všecko vysvětlit bez hlubších názorů, a vrhají celé učení v jednu jámu se všemi výroky mělké, nepravé *osvěty*. Nikoli, učení Darwinovo je větší, původce jeho není ani laik, ani diletant, nejedná ani z jakési tendence, ani aby *bořil*, nýbrž aby *stavěl*; a jako každý, kdo odkryl jakous pravdu, naplněn jest tím větší úctou ba hrůzou před tím, co by teprv zpytovati bylo, jest i on prost vší affektované vševědoucnosti, tak opatrný a skromný, že vůči onomu ohromnému úkolu a onomu množství nejrůznějších podrobností, které právě on lépe než kdo jiný poznal, unésti se dal k výroku: *„Nevíme, jak nevědomi jsme!“*

Třetí podklad, rovněž vzatý z nepopíratelné skutečnosti jest: boj o život (Struggle for Life). Kdy by se jediný pár beze všech příkoří

rozmnožovat mohl, a týmž rozměrem mláďata jeho zase, vzrostl by počet jednotlivcův za krátký čas přenáramně. Čísla sem náležející jsou známa. Za příklad obyčejně se uvádějí králíci, myši, ryby a p. *Všem* narozeným by ani potrava nestačila, všichni tedy nemohou se udržet, a většina, než dozraje, klesá v záhubu. To jest skutkem a vidíme to stejnou měrou v říši živočichův jako bylin. Kteří však jednotlivci udrží se? Patrně ti, kteří jsou pro život lépe vystrojeni, dokonalejší.

Zde běží o prostředky k tomu životu, o potravu v nejširším smyslu slova. V zápasu o podmínky života udrží se ti, kteří jsou života vůbec schopnější, tedy mezi několika mláďaty právě oni, kteří mají odchylky prospěšnější, totiž vlastnostem okolí svého přiměřenější. Mladí skřivané jsou někteří tmavější, jiní světlejší barvy. Dravec slídí po všech, ale na brunatné ornici zahlídne spíš ty světlejší. Více naděje k životu mají tedy tmavější, ti se pak plemení dál, tmavá barva se dědí a tak rys tento se ustálí. Podobně co do barvy děje se u koroptve, křepelky, tetřívka, kdež opět jiné pozadí vystupuje. Barva jest však jen jediným činitelem; všecky ostatní docházejí své platnosti v boji o život: síla a obratnost, chytrost a hybnost. Boj ten vidíme v hrubé formě, když dva psi rvou se o kosť; v jemnějších způsobách jej sledujeme, poznajíce nezvratnou pravdu, že každé zvíře tráví z prostředkův, jimiž stejným právem by mohl živit se roveň jeho. Sledujeme ho ještě dále, kdy už má boj o život smysl takořka jen *obrazný*. Vyjadřujemeť jím závislost organismu na všech podmínkách svého života, půdy, tepla, větrů, úkazů náhlých a p. Proti těmto nepřátelským mocnostem stojí pud: zachovati sebe. Tedy nejen hltavý dravec i tichá myška jest v boji; v boji s jinými zvířátky, v boji s druhou myškou, když nouze o potravu nastane, a zejmena vždy v boji s člověkem. Mnohou něžnou mysl, která se toho všeobecného boje zhrozí, odkazuji k tomuto právě případu. I ona něžná mysl ve skutečnosti líčí sama pasť na nevinnou myšku — proč? Poněvadž jí myška překáží — není to boj?

Také rostlina bojuje o byt svůj, s každou druhou o svit slunka, o půdu a živnou šťávu. Bojuje i s okolnostmi svými. Větrové na př. zanesou símě na pokraj pouště, a ono se ujme i vzejde, ale klásek zahyne. Než z bohaté sousední flory vniká sem símě nové. A tak se to opětuje tisíckrát, až konečně se udrží jedna útlá bylinka, za ní druhá, třetí, celý roj, — a hle, už odňato poušti malé místečko, jež roste dál a dál. Kde dříve jednotvárná písčina, tam nyní bují ladná zeleň a květ — a jako prvé bylinka, počne se zde v neustálém boji usazovati nejdříve hmyz, pak ptáček atd. Vždycky jich mnoho při tom zahyne, ale konečně udrží se ti, kteří v daných okolnostech mají lepší zbraň, lepší prostředky k životu, zkrátka ti dokonalejší. Všecky bytosti jsou tedy k sobě v poměru konkurrence. Boj o život si musíme dobře vštípiti v paměť, chceme-li porozuměti přírodě. Vidíme krajinu jako zářící samou veselostí, zvíře i bylinu v plném proudu jásavého života — ale neznamenáme namáhání všech, nečítáme těch zárodkův, které zhynuly, ani dospělých, které v boji padly. Boj o život jest třetí základ Darwinova učení. Při tomto boji odvahy neubývá, bázeň se necítí, smrt stíhá rychle, tak že všecku hrůzu, kterou vědomý člověk k tomu

slovu pojí, na půdu tuto přenášeti nesmíme. Jen co je dokonalejší, zbude a rozplemeňuje se dál. Totě onen *přirozený* výběr; není to příroda, jakás rozšafná paní, která zde, jako v umělém výběru člověk, vybírá, — jest to *nouze*, jíž se přirozený výběr provádí. Spolu rozřešuje se ještě jiné tajemství, totiž, že se bytosti organické stávají čím dál tím dokonalejšími. Neb co hyne, jest méně dokonalé; co zbývá jest dokonalejší a má také dokonalejší potomstvo.

Nyní už máme základní rysy Darwinova učení před sebou: Pochodem nenáhlých úchylek, zděděním a přirozeným výběrem v boji o život pokračuje vývoj od první individuální odchylky k dědičnému rysu odrůdy až ke stupni druhu.

Ještě jiné okolnosti užito jest ku zdokonalování druhův, totiž vztahův obou pohlaví. Známy jsou u mnohých zvířat skutečné boje samcův, na př. jelenův o laň. Silnější neb obratnější zvítězí a stane se původcem nového dokonalejšího plemene. Výše přijímá tento boj též formu jemnější. U mnohých zpěvných ptáků samečkové zpěvem samičku k sobě lákají, ba podnikají pravé závody ve zpěvu — větší umělec má přednost. Darwin vypravuje o skalním kohoutu (Rupicola aurantia) v Guyaně, že v jistý čas se jich celý roj slítne a jeden po druhém před samičkami své nádherné peří rozpíná. Tak přirozený výběr nejen nouzí než i *pudem pohlavním* se vyvozuje.

Není krajiny, kde by všecky bytosti organické byly úplně hotové. Přirozený výběr obojím směrem je stále činným, aby vyhledal každou odchylku, zapudil, jeli škodná, ustálil, jeli prospěšná. Pochod celý děje se po malých troškách, v povlovném ale nepřetržitém toku; my toho znamenáme teprv tehdy, když se těch malých přírůstkův dosti nahromadilo. Pak si učiníme obraz v mysli své a naznačíme jej slovem. Prospěšnost odchylky se musí osvědčit v boji o život, pak se ustálí a dědívá, za ní jiné, tak že se potomci čím dál tím více vzdalují od společného kořene. Jako všecky druhy koní, tolik rozdílné, pocházejí od jednoho pratvaru, tak rozšířeným zákonem tímto všichni druhové od několika jen původních forem, a snad od jediné. Jako druhové povstávají, tak též zanikají — zkouška to od druhého konce. Důkaz toho dávají nám archivy geologické, zkameněliny zachované u vrstvách kůry zemské. Tam nalezáme zbytky druhův zahynulých, které v boji o život se neudržely a dokonalejším místo postoupiti musily.

Změnu druhův nesmíme vykládati tak, jako by se mohl stát z kočky pes a naopak. Ale oba druhy mají původ svůj v jednom tvaru, na němž znakové jich ještě nebyly rozlišeny. Však z pratvaru psa vzniklo odrůd tolik, tak nápadně od sebe se různících, že se zdá jako by k sobě ani nenáležely.

Vůbec jest pojem slova *druh* velmi nejistý a neustálený; ani dva samostatní zpytatelé se zde neshodují. Podle Cuviera jest druh souhrn bytostí jediného původu a oněch, které jim jsou zrovna tak podobny, jako ony mezi sebou. Jiní hájí výměr, že tvoří druh bytosti ty, které se vespolek plemení a jichž potomci opět jsou plodní. Jiní se spokojí „původní organickou formou, jak stvořena byla," čili jak Agassiz praví: „Druh jest vtělená tvůrčí myšlenka boží." Nejistota tato jest jedním z hlavních podmětův myšlenky Darwinovy a vysvětluje se jeho

učením úplně: ješto žádný druh není hotov, tedy se přesně vymeziti nedá.

Měnění druhu jde velmi zvolna, než považme, jak dlouho trvá; i mohou za tak drahnou dobu výsledky ovšem patrny býti. Miliony let máme v disposici. Nebo tak dlouho — asi 8 neb 10 neb 20, ba snad několik set milionů let — trvá život *organický* na naší planetě. Za takovou dobu může se hromaděním odchylek z prvotní buňky organické postupně vyvinout celá ta stupnice nejrozmanitějších druhův, od nejnižších opětným rozvětvováním až vzhůru k ssavci. Každý musí sám pozorovat práci sílin přírodních, oceanu, jezer, řek, větrů, chemismu atd., aby mohl poněkud pochopit, jaká minulost na nás tu zírá z tváře matky země. Kolik generací nejrozmanitějších živoků vzniklo a zašlo, a kdyby odchylky bývaly sebe menší, počítejmež, k jakému stupni by vzrostly za nedostižné doby ty! Počátek života je vždy a všude skrovný, nepatrný, pozdě teprv rozvíjí se mohutným důrazem, když příčina, která mu vznik dala, neustává působiti stejným směrem. Myšlenka o nenáhlém, plynulém a přirozeném vývoji, všeho co jest, odevždy stála nejblíž myslícímu duchu, a mohl bych uvésti celou řadu pomyslův a výrokův, už z nejstarších dob, ku podpoře Darwina. Vře to v staré filosofii řecké před Platonem, objevuje se v učenosti Alexandrinské, spisovatelé římští to opakují, probleská to ve středověku a odtud stále určitějšími tvary až po naše dny. Ba i toho nesmíme opomenout, že blíže k našim dnům myšlenka ta v několika hlavách najednou se s větší určitostí počala vtělovat; nejvíce zejmena přiblížil se tomu, ač o Darwinovi nevěda, A. R. Wallace, též anglický přírodozpytec.

Ale to vše s jedné strany jest dobrým dokladem pro Darwina, poněvadž pravda dlouho a na mnohých místech tluče na bránu, než se jí otevře; s druhé strany nic neujme jeho původnosti, poněvadž on tu myšlenku pojal se stanoviska vědy, nejhloub a nejšíře probral a velkolepým nahromaděním dokladův co možná dotvrdil.

Přehlednemeli nyní učení Darwinovo dá se jakýs takýs obrys jeho naznačiti takto:

Z nejjednodušších pratvarův organických: buněk vyvinuly se podle rozličných podmínek životních postupně všecky druhy rostlinstva i živočišstva, uchylováním se a děděním odchylek, při kterémž pochodu přirozený výběr, v boji o život založený, dával vznik druhům vždy dokonalejším. Že by všecky druhy byly povstaly z tvaru jediného, *tak daleko Darwin nevztahuje domněnku svou. Však že všickni pateřnatci na př. jsou potomky týchž předkův, to ukázal v knize své o vzniku druhův (1859). Všecky druhy zvířat pochodí tudíž ze čtyř nebo z pěti pratvarův, a podobně rostliny.*

Učení toto, založené na skutečných zjevech jest jednoduché a úrodné — obojí to podstatný znak pravdy. Ono zapudilo výpomoc „*stvoření*“ opět o valný obor zpět, což jest známkou, že *tento obor dobyt jest* **vědeckému zpytování**, kdež místo stvoření stojí pojem *vývoje*, stupňového a přirozeného. *Uvnitř* druhu už beztoho nemohl nikdo vývoje popírati, Darwin mu prolomil dráhu širší, an odstranil nepronikuutelné jednotlivých druhův; on ztroskotal zdi, které je posud různily,

a uvedl živou plynnost v obor, v němž posud přímá nehybnost vládla. Stará zásada, že v přírodě není skoku, dochází i co do forem organických konečné platnosti své, a tajemství organického života se aspoň z části odhaluje. Dříve zbývalo jen jedno útočiště: zázrak; tento náhlý, bezpříčinný skok v přírodě jest koncem zpytování, které právě hledá příčiny. Zde kladu vedle Darwina dva krajany jeho, kteříž podobně zázrak z jiných oborův pošinuli dále. Newton jak známo dokázal, že síla, kterou souvisí těla nebeská, není nic jiného než *tíha*, nám na zemi tak známá, a že pohyby planet jsou právě tak málo zázračné jako pád kamene. Podrobil ony daleké pochody zákonu nám známému, z blízkých pochodův odtaženému, a nebylo více třeba utíkati se k tajemným silám zcela jiného způsobu než naše nynější síly pozemské, k vysvětlení mechaniky nebes. Jako Newton co do prostoru rozšířil působnost známé nám síly, tak Darwin učinil co do času: tytéž příčiny, které nyní podmiňují odrůdu, jsou též příčinami odchylek ještě patrnějších, a během dlouhých dob dávají vznik druhu. Ještě blíž Darwinovi stojí Lyell, reformator geologie, a zajisté náhledy Lyellovy byly podnětem, půdou Darwinových. Jako Cuvier hájil nezměnitelnost druhův, tak s druhé strany držel domněnku náhlých velkých změn, které jednotlivé geologické periody od sebe různily, úplných převratův či tak zvaných kataklysmův. Obrovské, s nynějšími neměřitelné, síly účinkovaly v dávných oněch dobách, ba musily býti obrovštější, čím méně času jim bylo popřáváno, aby úžasných svých účinkův přivodily. Lyell však tvrdí, že to jest opačné: tytéž síly, co nyní, působily i za dávna, ale působily po dlouhé doby. Přirozené, nenáhlé proměňování uvedeno jest v geologickou minulost, avšak aby se výsledky, každým způsobem ohromné, daly vysvětliti, bylo třeba opět přenáramných časův. Tomuto zveličení stáří země nic nevadí. Čím dále věda pokračuje, tím větší čísla byla přinucena klásti — kdež zůstalo oněch 6000 let, jimiž počato! Lyell tedy připravil půdu Darwinovi, jenžto zásad vyložených užil v oboru paleontologie a přírodopisu. Týchž sil, které kolem sebe působit zříme (řekněme *malé*, poněvadž působí nepřetržitě) dovolávají se Lyell i Darwin; tytéž síly zaměstnány jsou od jedné doby světové v druhou, aby změnily povrch země, i organických říší. Druhy povstávaly tak jako povstávají nyní odrůdy; přirozený výběr čili udržení se dokonalejšího, jest neustále činným, zapuzuje špatné, aby jeho místo dostalo se lepšímu. Toto lepší je relativním, jsouc vždy opět překonáno jiným, a tak zdokonalitelnost nemá mezí. Vše to se arci děje *bojem*, ale principu toho, jemuž Darwin nyní v přírodě zjednal váhy, už dávno užito bylo ku poměrům lidským. Stalo se to opět právě v Anglii. Hobbes se svou „*válkou všech proti všem*“, která jest přirozený stav všech lidí — Malthus se svými náhledy o fluktuaci obyvatelstva, upozornili na něco, co popírati se nedá, zpozorovali to na lidstvu samém, a Darwin nyní přenesl to i v říši bytostí ostatních. Z boje ale vyplývá postup. Člověk jako zvíře závisí na podmínkách přírodních — to jest faktum, které musíme uznati, nechť se i zdá, že ponižuje nás. Neboť teprvé když podmínky tyto poznáme, můžeme je ovládati, a tak se povznésti nad ně. Zákonům přírodním poroučíme, když jich posloucháme. Když řezání mrtvol jest pro člověka předmětem hrůzy, má proto anatomie přestati? Když

4*

člověk svůj původ hodně *vysoko* klade, musí embryologie mlčeti, anať mu příliš nepatrné a hnusné počátky objevuje? Každé zdánlivé takové ponížení bylo posud pro lidstvo pravým požehnáním, v každém ohledu. Nehledě ani ku prospěchům všedního života, náš povšechný názor světa stává se konečně vždy jednodušším a velebnějším. Když divoši spatří poprvé parní loď, mají ji za věc, která stojí úplně nad rozumem jich, za něco zázračného. Tak se to činilo ještě do nedávna u nás vzhledem k organickým bytostem. Nyní se blížíme ku pomyslu, *že i druh povstal, jako povstává jediná bytost sama*, totiž vývojem. Když tedy každou organickou formu hotovou považujeme jen za výsledek mnoha užitečných změn a odchylek, vznikajících i osvědčených v životě samém, as jako složenou mašinu za výsledek dlouhé činnosti a mnoha vynálezův technických: zdaž nebude názor tento důstojnější a pro člověka užitečnější? Každá zručnost našich údův, každá výhoda i ladnost našeho organismu, ano i každá mohutnost duševní nejsou zázračnými dárky, nýbrž všeho musili jsme si dlouhým cvikem, prací a bojem dobyti, vše dostavilo se po stupních malých během mnoha, přemnoha pokolení. Opravdovost tato musí k činnosti pobádat, a proto jádro v theorii Darwinově objeví svou mravní váhu právě tehdy, kdy by se rozšířila na člověčenstvo. Když se nám takto s jedné strany odhalí, že z počátkův nejmenších pocházíme a když spolu vzhlednem, že lidstvo už, jak i odpůrci Darwinova učení vyznávají, vysokého stupně dosáhlo: jakým pocitem jest nám pohlížeti do budoucnosti, na ona četná a dokonalá pokolení, která budou tak nad námi, jako my stojíme nad nejstaršími? Malý obraz pochodu toho poskytuje každá píď země, kterou právě pozorujem. Pěkná krajina, za doby jarní k novému životu se budící, se svým stromovím a kvítím, se svými ptáky a červy, se svým bravem a hmyzem, co chová nejrůznějších tvarův organických, dokonalých ve své spůsobě a stále se zdokonalujících! Nuže jejich vznik a hynutí, změna, vývoj a vzájemné poměry jich řídí se týmiž zákony, které působily už v pradobách světa a působiti budou dále do nedohledna. Tak ze zápasu a závodění, z hladu a záhuby přímo vyniká překvapující rozřešení jedné z nejvyšších záhad, jakýchž jsme schopni: *vznik dokonalejších bytostí*, a co planeta zemská svou dráhou kolem slunce kolotá podle zákona tíže, námi poznaného, rozvíjí se na povrchu jejím život, stoupá, obnovuje a zdokonaluje se podle zákonův též tak jednoduchých. Síla a zákony tytéž, výsledky jiné a jiné, totiž dokonalejší. Ale pravé, pružné pero všeho, jak pojímáno Darwinovou theorií, jest *boj*, v nejširším smyslu slova. Cokoli se kdy o boji, jakožto o tajemství světa vyřklo, může zde se připojiti. Zúmysla ustávám zde a upouštím od dalších rozkladův o významu boje, poukázav jen v stranu tu, čímž dosti patrno, jak hluboko theorie Darwinova sáhá a s celým názorem světa souvisí. On jednoduše toho, co krajan jeho Malthus vyslovil o závislosti obyvatelstva na výrobě potravy, užil šíře, on zásadu boje přenesl tam, kde jest domovem, ale učinil z ní úrodný zdroj nových výzpytův; on k tomu známému boji, jenž může sklíčit člověka, připjal co vznešenou potěchu: *větší dokonalost*, kteréž jinak než bojem dosíci se nedá. Mnozí před ním tušili, říkali a mínili, Darwin svými pracemi doložil. Účinek jeho prvé knihy byl také

přenáramný. Bylo to velikánské překvapení, a týkalo se kruhův, které se nejméně dávají překvapovati. Změna byla v zápětí: jako když duchy vysvobodí, náhle se většina spisovatelův a professorův obrátila. Proto rok 1859. tvoří epochu v přírodopise, a ještě v jiných oborech. *Transformace* druhův vstoupila v popředí; Darwin ji dotvrdil novými dáty, odkryl nová stanoviska, dal novým pojmům vhodná jmena, genialním proniknutím věcí spojil uznané okolnosti co příčinu a účin, a tak se stalo, že učení o transformaci, ačkoli staré, vyznačeno jest jmenem jeho a jmenem tím vždy bude zváno. Ono uvedlo nový život v přírodopisnou část, ale jeví své vztahy ke všem otázkám přírodní vědy; souvisí s fysiologií rostlin a zvířat (viz povstání a dědění odchylek), s tvaroslovím i embryologií; s otázkami o zevnějších podmínkách života organismů, o zeměpisném jich rozšíření, jich posloupnosti geologické i jejich třídění. Ba i historie vzdělanosti a zpytování o pradobě člověčenstva čím dál tím více důvodův přinášejí ve prospěch jeho. Netušené rozhledy se otvírají všem těmto vědám. — Dojem jeho knihy je zvláštní. Způsob, jakým Darwin vykládá: prostota mluvy, bohatost látky a dokladův, vědecký klid, a konečně skromnost hned prvnímu pohledu mile se ukazují. Počíná pak knihu svou těmito slovy: „*Chci se pokusit, abych podal krátký a velmi kusý nástin o vývoji náhledův stran povstání druhův.*" Co se týče snešených dat, musíme uznati, že jest to kniha právě anglická; tam už mají ve zvyku, závěrky své činit na nejširším podkladě empirickém. Zde však můžeme říci, že material snešen jest z celého světa. Darwin totiž cestoval, a to ve smyslu Angličanův. Skutečně také na jedné cestě kolem světa (která trvala 1831—1836) zrodila se v něm jeho myšlenka, jíž pak věnoval dlouhá léta pilné práce a zpytování, až konečně co muž *padesátiletý* vystoupil s hotovým dílem před širé obecenstvo. Čtenář pociťuje, že spisovatel viděl, co vypravuje: tu jsme někde na horách Amerických, pronikáme pevninou do Guyany, pouštíme se přes moře, hledíme na jeho dno, staneme na různých ostrovích atd., všecka pásma a kraje musily přispívat. Toto přílišné hromadění případův jest snad jediná vada knihy; činíť jeho výklad rozvláčným. Mimo to vyhýbá se všemu zabíhání v obory jiné, drže se střízlivě předmětu svého a jen přírodopisných látek. Ale vzhledem k nynějším poměrům jsou tyto vady jen přednostmi. I učenci jsou lidé, kteří se těžko ze starých oblíbených svých názorův vyšinují, a zde právě běželo o názor, posavadní vědou posvěcený. Proto Darwin zrovna zasypal, co kde mohl svými doklady, až i s nebezpečím, že se prohřeší proti pravidlům slohu. Jinak by se bylo řeklo, že opsal Lamarcka. Mimo to doma zařídil rozsáhlá pozorování, studoval vytrvale život zvířat domácích, choval sám rozmanitou zvěř a provedl množství genealogických pokusův. Z knihy proto mluví skutečnost sama, a mám za to, že náleží as mezi *patero* nejznamenitějších spisův, které v našem století se objevily. Mám na mysli arciť spisy takové, ktoré tvárnost svého oboru důkladně změnily, tak že jimi v něm počíná nová doba. Každý, koho zajímá botanika či zoologie, milovník zahrady i hospodář, lékař, fysiolog i filosof, najde tam věci své: nová fakta i nová světla.

Ač myšlenka Darwinova zjevila se dosti pozdě, v dobu pro ni

zralou, přece dostalo se i jí osudu všeho, což jest nové: totiž způsobila bouři a množství námitek proti sobě. Námitky tyto můžeme rozvrhnouti na dvé skupin: předně námitky vědecké, za druhé námitky mimo vědu. Co se týče prvých, Darwin sám ničeho si netají a uznává ochotně *nehotovost* svého učení. Proti této vlastně čelí většina jich. Nová věc není nikdy tak dokona provedena, aby stála obrněna proti všelikým otázkám. Taková námitka na př. jest, že na mnohých místech není prostředních členův mezi druhy, že jest mnoho mezer čili skoků, kdežto podle Darwina má prý vše býti spojeno druhy málo se lišícími. My však neznáme posud všech, druhův, mnoho jich zahynulo; každé další odkrytí v oboru palæontologie ujímá této námitce váhy. Druhá námitka jest, že Darwin přijímá ještě *několik* pratvarův; že se podle obdoby celé theorie musí položiti jen jeden. Konečně je mnoho zjevův, kterých vysvětlit nedovede: i toho Darwin neupírá. Nicméně má učení jeho aspoň ten stupeň jistoty, jaký měla domněnka Koprníkova o pohybu země, ba byly mnohem říznější záhady, kterých tato za doby svého vzniku zmoci nemohla. V celku může se o všech skutečně vědeckých námitkách říci, že tvoří podnět, aby se zpytovalo dál; neboť jen tím dají se záhadné a temné věci na jisto postavit. Co však nejvíce váží: Koprníkovo učení stálo proti jiné, rozšířené theorii, zde však protivníci sami nějaké jiné theorie ani nemají.

Námitky *mimo* vědu jsou opět dvojí: buď pochodí z pouhé nevědomosti, nebo z affektu. První vznikají zvláště jak patrno u všech lidí, kteří proti Darwinově theorii mluví, aniž by ji byli náležitě poznali. Říkejme jim: *námitky naivní*, čímž také už odbyty jsou. Sem náležejí všecky útoky, které se proti Darwinovi činí v hovorech všedního života a spisech vzdělavacích. Kdo v té věci chce něco pro et contra pronášeti, musí jíti ku pramenům.

Námitky z affektu jsou zase buď pouze osobní: závisť, obava před novotou, porušení pěkného pohodlí a p., neb prýští ze zdroje ctihodnějšího: totiž ze *strachu*, aby člověk tímto novým učením snížen nebyl. Jedni, řekl bych, činí své námitky z podnětův æsthetických: člověk jim je přiveden v nápadnou prý blízkost se zvířaty a zejmena — horribile dictu! — s ošklivou opicí. Kdo však na tuto blízkost člověka se zvířaty teprvé připadl Darwinovou theorií, ten arciť může činit æsthetické námitky. Tomu pomůže jen *anatomické museum* — více slov toto dětinství, dávno překonané nezaslouží. Druzí konečně mají strach před jiným snížením člověka, a činí námitky bájeslovné. Říkám *bájeslovné*, poněvadž pravého jádra *náboženství* theorie Darwinova nikterak se netýká. Což jest kdesi vysloveno, že křesťanství visí na neměnlivosti druhův? A když Darwin tvrdí, že jsou druhy měnlivé, zvracuje tím snad zákon lásky a lidskosti? Nikoli — tento trvá po Darwinovi v platnosti své, netrpě újmy nižádnou pravdou vědeckou. Ale ovšem *báje* berou škodu — to je to celé tajemství. Proč by ale jakákoli mythologie měla být *ještě nám* instancí vědeckou? Toť už dosti probráno, tak že není třeba, šířit o tom slov. Totéž lidstvo, které za starších dob zplodilo náuku o pohybu a povstání země, jemuž celá tato země před rozevřenou nekončeností světa rozplynula se v pouhý bod, mělo by se lekat otázky po vzniku druhův? Pravá vroucnost a úcta

před „Vyšším“ vstoupá jen každým rozmnožením pokladu pravdy. Že souvislost člověka třeba s opicí vede k *materialismu*, jest holá lež. Darwin sám je tak málo materialistou, jako všichni mužové, kteří pravdě pohleděli ve tvář, anať *materie* jest záhadou, tedy materialismus ničeho nevysvětlí. Že by to bylo nedůstojno člověka, aby byl příbuzen s opicí, jest výrok už docela směšný; jestiť on příbuzen s bytostmi ještě nižšími. Z počátkův ještě menších pochodí lidské plémě a trvá stále v nejužším spojení se všemi bytostmi na zemi. Zde Darvin sám ani nevyslovil nic nového, a o tuto důstojnost člověka může míti strach jenom ten, kdo z přírodních věd a filosofie ale praničeho nezná. Ukazuji zde na filosofa, výhradně křesťanského, jehož se theologové rádi dovolávají, Leibnice; jeho monadologie je mnohem radikalnější nežli celý Darwin. Tresť jeho náhledu jest, že všecky bytosti jsou sobě rovny, trvajíce toliko v nestejných fasích svého vývoje. Věčnost a samostatnost sdílí s tebou každý tak zvaný *atom*, každé místo v přírodě jest plno života, posvěceno možností nejsmělejších zjevův; nic není nesvatého, leda člověk ve své zarytosti; a proto nemusíme se štítit, že po Darwinovi budeme snad žíti ve společnosti nehodné. To jest ona hanba, o které jsem zpočátku učinil zmínku: že ještě nyní skoro bychom se měli báti hovořit o Darwinovi — 300 let po Koprníkovi, jenž vlastně odvážil se hroznějšího činu, než se podkládá Darwinovi. Nad to však dal Darwin v knize své vytisknout zdání vyššího prélata, jenž „znenáhla učí se nahlížet, že je to rovně důstojno, ano důstojnější boha, když símě života vložil jen v několik málo původních zárodův, aby se pak rozmanitě vyvíjely dál, než aby každý nový druh opět zvláštně stvořiti musil.“

Darwin sám (narozen v Shrewsbury 1809, a posud živ ve Farnborough, v hrabství Kentském) pochází z rodiny, která už slynula jmenem svým. Přírodozpytné nadání ukazuje se v jeho rodu, a tak potvrzuje Darwin sám sebou také zákon o dědění zvláštností a nenáhlém zrůstu jich. Jeho život jest klidná, neunavná snaha přírodozpytu věnovaná; spisův jeho, obsahu geologického, botanického, zoologického i všeobecného jest víc než čtyřicet, tak že by i bez theorie své zůstal jedním z největších přírodopiscův nejen v Anglii, nýbrž všech národů. Nejdůležitější pro učení toto jsou ovšem tři spisové:

1) *O vzniku druhův* prostředkem přirozeného výběru, neb zachování dokonalejších rodův v boji o život. Londýn 1859. 2) *O změnách domácích rostlin a zvířat.* Londýn 1868. 3) *Původ člověka.* Londýn 1871. Spisové tito, rozšířeny jsou v překladech po celém vzdělaném světě; *my* nemáme posud ani jednoho výtahu neb jiného spracování jich! Nejvíc u nás posud jednal o Darwinově učení „Časopis katolického duchovenstva“, ovšem polemicky, avšak i tím mu posloužil. Neboť čtenářové jasného ducha, nemělili známost o věci té odjinud už dříve, zajisté byli zaraženi těmi jednoduchými myšlenkami Darwinovými; zda se stali také protivníky, toť jiná otázka.

Co se týče autorit, které se proti Darwinovi citují, musíme mít na paměti, že to bylo vždy, a že ku př. nauka Koprníkova měla takořka všecky autority proti sobě; Darwin je v tom lépe. Odporuje mu sice několik slavných jmen (Agassiz, Owen jsou nejznámější z nich, přívrženci Cuviera), ale nepoměrně více jich stojí při něm. Když nejslavnější nyní

zpytatel Němcův, genialní Helmholtz na shromáždění přírodozpytcův ve Špíru se tázal všech, kdo by mohl býti proti Darwinovu učení, — neozval se nikdo. —

Dr. J. Durdík.

Jan Purkyně.

Životopisný nástin od *Sofie Podlipské.*

„Celá příroda staniž se úplně průhlednou oku i rozumu. *Purkyně.*

Že si troufám povznesti hlasu svého, abych pověděla jiným, jak jsi se mi jevil, jak jsem tě poznala a pochopila, k tomu vybízíš mne ty sám za hrobem svým, ó velikáne mezi lidmi, příteli malých jak velkých, přívrženče snah nejvyšších, jak lidu svého, tak pohlaví mého.

Jiní povolanější budou psáti o tobě se stanoviska vědy a bude jim duchem vědeckým pojímati účinkování tvé. Mne nech přistoupiti k úloze té posvátné jen z pouhé lásky a nehynoucí vděčnosti. Jak žiješ v úpomínce mé, tak vidím tě usmívati se shovívavě a s povzbuzením na mé počínání a vím to s jistotou, že ke mně pravíš:

„Mluv bez bázně! Však já tvé slovo přijmu do srdce, jak ze srdce ti vychází.“

Vždyť v tomto smyslu mluvíval i jednával jsi se mnou, a jakým jsi býval, tak žiješ dále mezi námi.

Smrt, kterou „se zvědavostí“ jsi očekával, pojala tě již ve svou náruč. Již nezasvitne nám tvůj upřímný pohled, neuslyšíme hlasu tvého, proto každý pokud pátrání jeho nedosahuje, snažme se poznati, koho jsme měli mezi sebou, aniž ho ponecháme smrti zapomenutí.

Upomínky našeho pokolení dosahují k Purkyni v době, kde již měl dlouhou, skvělou řadu působení, veškeré naše století objímající, za sebou.

Známe jej co starce statečného, vzpřímeného, s tváří vždy jasnou a se usmívající.

Lesk velkého ducha zářil s čela myšlenkami propracovaného, velebně klenutého, bystrý, zpytavý pohled měl tolik vlídnosti, co povzbuzující úsměv jeho. Neviděla jsem nikdy mráčku na této tváři ani v neštěstí, ani při nehodách, ba ani choroba, ani trapné bolesti nesetřely s ní promyšlený, po celý život důsledně vydobývaný poklid její.

Taková tvář mluví živým příkladem, řkouc: „Buď člověče ctnostným, žij velkým věcem, abys sobě dobyl blaženosti té, jíž ani lidé, ani osud, ani smrt ti vyrvat nemohou.“

Známe jej co národovce vzorného.

Při každé příležitosti, kde vyskytal se význam žití národního,

ať ve spolkovém, ať ve společenském žití, objevil se pln vroucnosti, horlivosti a přičinlivosti.

Objeviv se, nevyžadoval si žádného zvláštního, čestného místa ani holdování. Uspokojiltě se vesele zábavou třeba s dítětem, byloli přítomno. Nevyhražoval si věru nijakého privilegovaného snad kruhu. Hovořil s učencem i neučencem, s muži i ženštinami; ale skoro zdá se, že vyhledával se zvláštní přízní mladý lid.

Všímal si zvláště snah a pokroků ženských. Nedosti na tom, že přednášíval damám býv. klubu amerického, ale sedával při mnohé přednášce sám jediný pán v řadách posluchaček.

Za časů pruské okupace navštěvoval co den dámy zaměstnané ošetřováním a potěšováním raněných, dodávaje jim odvahy a povzbuzuje jich.

Brával nejvřelejšího podílu při každém pokroku a novém podniku, každý dost malý talent nalezal u něho povzbuzení. Těšil se z každého sesílení národního, věnoval každému hnutí duševnímu část svého času.

Nudné fráse všedního rozmlouvání pepříval časem dosti nemilosrdně vtipem a žertem. Jakmile však podána byla příležitost k rozmluvě vážnější, ach! kdo zapomněl by na chvíli takovou! Tu opět nevážil a neměřil, zdali osoba, s níž rozmlouval, k němu dosahuje čili nic, a trojí jeho nadání učencovo, učitelovo i básníkovo splývalo v harmonii jeho mohutné osobnosti v krásných, moudrých a vzletných výrocích, které se aforisticky v mysl posluchačovu vštípily, aby jej po dráze života navždy doprovázely.

Cosi nás uchvacovalo v jeho přítomnosti jako věřícího přítomnost proroka. Každý cítil se jako v ochraně čehosi vyššího. Dokud dlel mezi námi tak rodinně a přítulně, tušili jsme, co v něm máme a když od nás odešel, zanechav nám nesmrtelnou památku, snažme se poznati čím byl nejen nám, nýbrž celému světu.

Purkyně spatřil světlo světa v zámku Libochovickém dne 17. prosince r. 1787 u večer. Otec vítal radostně synáčka, jenž ho překvapil při návratu z cesty, a malý hošík Purkyně pamatoval si vypravování matčino o tomto okamžiku. Cítil tu vřelou rodinnou lásku, jež ho do života vnesla. Blažené to dětství tvoří základ vděčných upomínek Purkyňových a zároveň snad povahy jeho dobrotivé a shovívavé. Ano čtuli opět a opět idylické ty stránky z jeho dětství, zdá se mi jako bych viděla toho dětství mírnou jitřní záři, rozlitou po celé dlouhé dráze žití jeho, utkávající se v rovněž dlouhou řadu činů lidumilných.

Vše bylo spořádané, přívětivé, pohodlné a bezstarostné v Purkyňově domácnosti, v těch vzdušných pokojích s dalekosáhlou vyhlídkou, v tom čistotném čeledníku, kde matinka výtečně hospodařila. Najednou padla rána; vnadné to jeviště změnilo svou tvářnost.

Matka jednou v neděli meškala na návštěvě v Budyni. Otec a synáček bavili se spolu na procházce; pak dlouho ještě spolu na matinku čekali, až tu ona přichází, přinášejíc množství pěkného ovoce. Ale o půlnoci jest laskavý ten otec mrtev.

Matka omdlévá a dítě . . . ví vše, co kolem něho se děje, ale posud nenaučilo se cítit bol. Béře otcovy hodinky k sobě, neb otec kdysi pravil: „Až umru budou tvoje."

Tyto hodinky byly později drahou památkou mužovou i starcovou. Vědomí citu postupovalo na jich ciferníku.

Vše bylo jináče, — otec, první, vlídný, trpělivý učitel a nejlepší přítel byl dítěti ztracen.

Matka vynikala krásným zevnějškem, přirozeným humorem, příjemnou hovorností, obratností i umělostí mnohou a pevnou spravedlivou povahou. Užila také ihned svých schopností ku své a svých dětí výživě.

Kolovrátku dostalo se nyní dvojnásobné práce; i kuchařské umění musilo nyní sloužiti dále než na domácí pohodlnou potřebu, anoť bylo v těchto dobách věcí velmi váženou. Paní vrchní Ratzerova byla dobrou přítelkyní paní Purkyňové a podporovala ji činně a rozumně v každém ohledu.

Když vypršela lhůta matčina pobytu v zámku, přestěhovali se do města k jakýmsi Štětinovům. Paní Štětinová vyučovala své dívky a Jeníčka s nimi. Pan Štětina byl malířem, což hocha rovněž vábilo jako společnost dvou dcerušek jeho. Ženštiny měly mnoho vplyvu na vychování Purkyňovo.

„V některých dobách mého života," pravil mi jednou, „nedostávalo se mi ženského živlu, a pohřešoval jsem ho vždy bolestně."

Zdá se, že malý Jeníček mnohem raději mamince v hospodářství pomáhal nežli čtením ve škole se mučil.

Příroda k dítěti od útlého mládí mohutně mluvila; zahrada francouzsky přistřižena, chmelnice, sady, bažantnice oživovaly do stáří jeho zpomínky.

Důležitým byl malému Janovi dům Čejkovic. Za několik let vyčerpal jejich biblioteku. České spisy tehdáž vycházející čítával své matce večer nahlas. Plakávali spolu nad Jenovefou, Meluzinou a hned se jim k tomu připletly truchlohry Lear a Makbeth a mnoho jiného. A Purkyně praví: „Nabylť jsem tím do desátého roku tolik češtiny, že všecko pozdější poněmčování nebylo s to jádro české docela vytrhnouti." A opět pronáší se o svém mládí: „Obrázek zmé dě tské věrovědy mně utkvěl navždy a bude mne sledovati do mého skonání; víra v nesmrtelnost, v trvání ducha a osobnosti po smrti."

Zde se mi zdá na místě zmíniti se o spisu Purkyňovu „Papierstreifen aus dem Portefeuille eines verstorbenen Naturforschers;" jest přidán co úvod k Ernstově Planetognosis, kdežto jest provedena hypothesa o zeměduchu — domněnka totiž, že jest planeta naše životní oduševněnou bytostí, jejímiž myšlénkami a výtvory jest tvorstvo její. V době, kde mi bylo velké útěchy potřebí, otevřela se mi štědře svatyně ducha Purkyňova, aby mně bylo té útěchy poskytnuto.

Sám podal mi do ruky řečenou knihu, upozorniv mne na větu následující: „Po smrti není duše více v lidském těle, ale ona se zahloubila v celek planety, bytosti to vyšší a rovněž živé a tato bytost časem zas vyvolává téhož člověka na světlo svého povrchu." Bylo mi tenkráte dopřáno slyšeti jej mluviti mnoho o smrti, o níž on co fysiolog i filosof, stoje jí u vysokém stáří tak dlouho na blízku, drahně i řádně přemítal.

Sdělil mi hypothesu, nevím zdaž vědeckou, zajisté však poetickou, že dá se mysliti, kterak části naší bytosti vydychováním a prací naší,

hmotnou i duševní vyplývající možná se nerozprchávají, ale přítažlivě se nalézají, k sobě lnou a bytost jakousi tvoří, jež posledním dechem naším se dokoná.

Na sklonku bezstarostného dětství spatřujeme Purkyni, an se podrobuje zkoušce hudební, následkem které přijat jest do semináře mikulovského co skutečný chorista a zároveň co nastávající bohoslovec.

Octnul se v Mikulově v kruhu žactva i učitelstva naskrze německého a sice silně rakouského nářečí. Co tam asi zažil stesku!

Po příkladu svých učitelů Piaristů připravoval se k úřadu učitelskému i nastoupil spokojeně noviciát ve Staré Vodě na Moravě. Veliká byla radost matky, když o tom uslyšela. Nyní oživily se opět její naděje v lepší budoucnost. Již viděla se na blízku syna velebníčka, viděla nové veselé hospodaření. Jan nastoupil po odbytém noviciátě učitelství druhé gymnasiální třídy, což vyžadovalo tehdáž skoro výhradně známost starých jazyků. K těmto pojil Purkyně studie jazyků moderních. Již tehdáž ano snad již v klášteře uchvacovalo jej čtení německých básníků. Mnohou báseň zajisté sám sepsal v rozličných jazycích. Později tvrdíval, že byl vlastně co básník narozen, čemuž nasvědčují mnohá poeticky uchvacující místa v jeho dílech čistě vědeckých, byť i nebylo důkazů jeho činnosti v krásné literatuře samé.

Příštího roku vyučoval v Litomyšli, mezi čímž mladý jeho duch z jedné fáse v druhou přecházel. Básníci — ne více pouze němečtí neboť byl seznal již Nejedlého a Puchmíra — převedli jej na pole filosofické a našel zde rejdiště pro bádavost svoji znova rozpoutanou a osvobozenou z mezí náboženských pojmů a jazykových forem.

Když takto čtením se obírával, konaje osamělou procházku v přírodě a pak do klášterních zdí se navrátil, do ukovaného kruhu školního, jevila se mu mohutná protiva toho a onoho duševního žití.

Viděl, kterak mu kyne co povolání ovšem úřad učitelský, avšak co a kterak vyučovati, o tom změnil se náhled genialního mladíka.

Odkládaje knihy filosofické promýšlel znova obsah jejich, a jeho tvůrčí, samostatný duch vyšinul se nad závěrky filosofů, hledaje rozluštění dál a dále. A tak zavítal duchem svým do volné dílny tajností duševních, do samé božské přírody. Čím dále takto pokračoval, tím příkřeji se mu duch klášterní protivil. Z čisté touhy po duševních pokrocích nevšímaje si nepohodlí a obtíží, jež si působil, vystoupil z kláštera.

Podal sám humoristické vypsání své cesty z Litomyšle ku Praze, kterou konal bosýma zkrvácenýma nohama, s myslí však čilou a neoblomnou, se zastávkami u pohostinských pánů děkanů a farářů. Přes Slané ubíral se pak ku svému domovu. Matka se z jeho návratu nehrubě těšila, plna jsouc starostí za příčinou jeho vystoupení z kláštera. Vzdálena byvši od syna po drahný čas, nebyla svědkyní jeho prací, proměn, jeho citů, zápasů, jeho nadšeného zachvívání se a utrpení duševního. Purkyně „prožil dosti trudné ferie". Když se byl trochu zotavil po své namáhavé cestě, vyhledával staré i nové známé; v jeho líčení těchto osob zrcadlí se nám tehdejší svět. Nalezáme stopy josefinského snažení, ozvěny z francouzské republiky, vzdělané jezovity, vyzdvižené kláštery, jeptišky z těchto klášterů vyhoštěné, zvláštnosti,

mravy, parukový tehdejší kroj, a uprostřed toho duchaplného jinocha sahajícího do proudu života, aby všude hledal, vážil a zužitkoval zrnka pravdy a vzdělání.

Pozoruhodný znak v povaze Purkynově budiž vytknut na tomto rozhraní jeho života. Když pro vnitřní příčiny z kláštera vystupoval, nenaříkal na pochybenou dráhu, na zmařená léta a p. Duch jeho filosofický choval se ke všemu snášelivě a pomáhal si v tom chaotickém světě pevnou jasnou vůlí ku předu neohlížeje se naříkavě, ale vždycky vděčně kořistě z každého postavení svého, co pro život kořistiti se dalo.

V největší chudobě odešel do Prahy, dal se zapsati do filosofického kursu a živil se vyučováním a vychovatelstvím. Mezi všemi studiemi zamiloval sobě nyní nejvřeleji vědy přírodní. Co hotový již muž honil se za brouky a motýly, přelézal hory a doly. Tenkráte zrodila se v něm idea, jež doprovázela jej až do stáří, aniž by se byl dočkal jejího uzrání, tím méně praktického provedení. V hudbě namanulo se mu duchaplné porovnání; pravilť, že nejen samému toliko umění nýbrž i vědě jest potřeba virtuosity, to jest dokonalého vítězení nad technickými obtížemi jak umění tak vědy. Při hudbě nad jiné jest patrno, kterak sluší *hned za dětství* položiti základ této virtuosity. Dětství jest doba, kde snese člověk, ano kde ho i posud baví zaměstnání mechanické; při návalu uzrávajících myšlenek stává se takovéto prvotní cvičení obtížné, až nesnesitelné. Z toho soudil Purkyně, že by také škola přírodovědecká a jiné měly na tom základu býti založeny, aby se mladí přírodníci hned za dětství cvičili v milém tom střádání, hledání a seřaďování přírodnin.

Roku 1810 vstoupil do domu barona Hildprandta, aby jeho syna vyučoval v náukách mathematických a přírodních. Baron chtěl aby Purkyně se synem jeho prodělal kurs akademie hornické a pak na zkušenou cestoval a konečně nějaké hory založil.

Purkyně meškaje letního času v Blatné používal příjemné této doby volnosti k dalšímu čtení novějších filosofův a římských klasikův; milým studiem byly mu též spisy vychovatelské Pestalozziho, ježto myslil stálo na své nové školy. Dle jeho plánu bývaly by to kursy rázu zcela nového, posud nevídaného.

Mezi tím vším vznášel se meteor Napoleonské slávy nad rozechvělou Evropou. Dorazil meteor až do Ruska, kdež konečně k zemi spadl. uhasnul, znova zaplápolal, znova se zdvíhal a Evropa nabyla tím výjevem teprv odvahy postaviti se mu na odpor.

Zřízenať mezi jiným též v Čechách šlechtická garda, do které byl vřaděn též chovanec Purkyňův. Tím byl zmařen plán hornického kursu i cesta, ku které vychovatel a schovanec se byli připravovali. Purkyně rychle byl odhodlán dáti se na studium lékařství.

Jako když v symfonii, od velkého mistra složené, po dlouhých přechodech, různých modulacích, po harmonických oklikách opět a opět myšlenka prostě krásná znova zavzní podobně jako upamatování člověka uprostřed roztržitosti života na pravý účel jeho: tak táhne se dlouhým úrodným žitím Purkyňovým jedna nitka a v stáří vzniká z ní spis stručný sice, tím však hlubšího významu a kulturní důležitosti. Jest to

jeho *Akademia*, spis to pln mládeneckého vzletu, mužné rozvahy a filosofického náhledu, pln vzácných kulturopisných poznámek, s přehledem dějinným jasně rozčlánkovaným, tak že by jej měl znáti ku svému povznešení a užitku v Čechách každý vzdělanec.

Připomínám si drahého Purkyni, když spis tento do mých rukou složil, mluvě se zářícími očima o krásném Karlově prostranství, v jehožto středu, tam kde druhdy ve zmizelé již kapli kompaktáta se chovala, obklopen bujnými sady chrám vědy by se vzpínal, aby národu zabezpečoval platné žití a slavnou budoucnost.

Na práhu našeho století v dobách, kde ještě málo počato bylo, kde zřídka síla k práci se vyskytovala, vyšel jeho proslavený spis o osobním zření, co disertace k doktorátu; spis ten obrátil naň pozornost Goethovu a byl prvním stupněm jeho evropské slávy. Zakládal se na dlouhém a trpělivém zkoumání; i lze odporučiti ho i laikům neučeným. Byť je nepoutala souvislost vědecká, přece zůstane trpělivý a důmyslný pochod různých zkoušek všeobecně poučný, přičemž musí zajímati pozorování, které každý člověk v jisté míře může sám také činiti.

Bylať tato disertace výsledkem prací a zkoumání samostatného, vedle studií veřejných, které přísně konal. Ze studií předepsaných vábila Purkyni anatomie, po ní pak zahloubil se do tajností přírody, po nichžto na cestě filosofické byl toužil, a do nichžto vítězně mnohými výzpyty svými přímo pak vniknul pomocí vědy své vyvolené, pomocí *fysiologie*, v jejížto službu po dlouhém a vážném se připravování posléz doživotně se uvázal. V této vědě jde učenec takořka přírodě samé na kloub, stopuje její hnutí, původ jejích výtvarů, pohnutky zjevů těchto, jich vzrůst i hynutí, a nepřestávaje na tom, odhaluje záslonu i od temných hlubin smrti.

Čím byla druhdy reformace věkům surovým a pověrečným, tím jsou přírodní vědy našim věkům zakrsalým a váhavým. Jsoutě reformací pojmů theoretických, předpojatých, jsou otevřenou, jasnou vrstvou ku pravdě, a proto jest Purkyně našemu národu tak důležitým, proto zabezpečila bytost a směr jeho národu našemu základ a trvání. Kdežto mužové jako Jungmann, Šafařík a Palacký nám zjednali a upevnili půdu národní a historickou, nadchnul Purkyně svou dobu vzletným duchem lidského pátrání, a jeli potomstvo jeho zdárné, bude on předchůdcem voje vědeckého z našeho národa vycházejícího, co do ducha a do poměrů nových působícího novou dobu husitskou, pokračující v pravdě i v dobru.

Ne nadarmo věštil on nám pak ze srdce svého vroucího slovanskou akademii.

Proslaviltě se hned na začátku své činnosti vědecké osobním pozorováním smyslův, zraku, sluchu i čichu pak zažívání, spaní, usínání, závrati, k čemužto potřebné zkoušky vesměs jsou konány již za jeho studií lékařských.

Při tom nešetřeno času, trpělivosti a zdraví, neboť mnohdy tyto zkoušky bývaly nebezpečné.

Vidíme Purkyni, an přicházeje z přednášek, doma okna zaclání a po tmě, v sousvětlí neb s paprsky umělého světla zrakové působení

zkoumá; an s hudebním nástrojem hledá původ a složitost zvuku; jindy zas an v laboratoriu lékárny „u koruny“ na rohu náměstí účinek všech čichových látek probírá, ano i účinek jedů na vlastním zažívacím ústrojí zkouší, což opravdu porovnati dlužno s neohrožeností v poli válečném. Zkoumání o závrati vyžadovalo točení se, skákání do kola atd. Sem patří také denník snů, zkoušky pocitů při usínání a mnoho jiného, čím byl bohatý čas jeho studií vedle jiných prací vědeckých, vedle vřelého účastenství literárního, uměleckých a vlasteneckých vzneseně vyplněn.

Při takových pracích dosahu vědeckého zapomíná člověk či vlastně ani nepřipadá na malé ty útrapy, zlosti, choutky, žárlivosti, z nichžto se tvoří řetěz zbytečných protivenství v životě lidském, což nás okrádá často o nejlepší dny i leta. Sproštěna malicherných zájmů, vzrůstá povaha v ušlechtilost a velikost bez pretensí a ctižádosti, s čistou snahou člověckou.

Po dokončení lékařských studií bylo Purkyňovi od pruské vlády nabídnuto, aby přijal plat pro cestování k ohledání ústavů anatomických a dobytkoléčivých v cizozemsku.

Tento návrh došel ho v Blatné. Jeho příznivec a přítel baron Hildprandt při té zprávě pohledl na Purkyni a pravil: „A což pak půjdete na cesty bez klobouku?“ A když Purkyně tomu nerozuměl, dodal teprv: „doktorského —“ i nabídnul se, že vydání sám zapraví.

Jelikož hned potom Purkyni nabídnuto bylo na pražské universitě assistentství profesur anatomie a fysiologie, zamítl cestování na pruské vládní útraty a žil svým vědeckým výzkumům. Co jich ovoce vydával v různých časopisech články, mezi nimiž nás náhle vítá jeden nazvaný: „O fysiologické nutnosti mateřské mluvy.“ Když tam podán důkaz mluvozpytecký, historický i kulturní, že jest náš jazyk oprávněn a povolán býti nadále formou duševního pokroku čilého národa, jenž v dějinách evropských rozhodným slovem a činem jiné národy byl druhdy povzbuzoval: musil dodati poslední pečeť ku stvrzení té pravdy, nález a důkaz přírodnický.

Co snaživý mladý muž sešel se Purkyně se starým Goethem, o kterém jest známo, že si všímal našeho probouzejícího se žití, že přeložil pěkně některé básně kralodvorského rukopisu do němčiny, že navštívil Prahu a naše mladistvé tehdáž museum. Purkyně meškal týden ve Výmaru, kde seznal tehdejší německý rozkvět umělecký. Göthe mu podal odporučující list do Berlína ku slavnému fysiologovi Rudolfimu; v dceři tohoto učence seznal Purkyně svou budoucí choť.

Roku 1823 odebral se do Vratislavi, kde trávil nejkrásnější léta své výtečné činnosti, která náležela celému světu, duchem svým, kdežto srdce neustále toužilo a jej táhlo do milé vlasti.

Nemohlť posloužiti tehdáž upřímo své literatuře nižádnou ze skvělých prací svých, které musily německy býti psány a tištěny. Nebylo tehdáž časopisu neb kněhkupectví, ani obecenstva, které by bylo českou vědeckou práci přijalo.

Tu udržovala duševní spojení s národem milovaným stránka umě-
...ho všestranného ducha. Četl vše, co u nás bylo psáno, sám
...výtečné básníky jiných národů na jazyk český. Máme od

něho v překladu zlomek Osvobozeného Jerusalema, Schillerovy sebrané básně a v. j. Obdařil mě překladem Schillerových básní a ve připise nazývá „tuto knížku poslední trámek, na němž ploval, po rozkotané své lodi, po ohromném moři Němectva.“

„Od prvního počátku své přírodovědecké literární činnosti,“ píše sám o sobě, „která se tehdáž uprostřed německé, pak i evropské veřejnosti vyvíjela, nepřestával jsem toužiti, aby i někdy v mé české vlasti ta doba nastala, kdežto by náš národ v duchovním, vědeckém živobytí, ve vlastních jemu přirozených formách tak daleko pokročil, aby učenec jsoucí jeho členem, čeho by vlastní zkušeností nebo důvtipem vydobyl, nebo čemu u jiných národův se přiučil, i svému jeho vlastní mluvou sdíleti mohl. Jsem nyní přesvědčen, že ta doba nastala.“

Ve Vratislavi stál Purkyně, abych tak řekla, na rozhraní české i německé kultury. Historie Vratislavi značí tento jakýsi bod, kde vlnobití obojího národního vzdělání o sebe naráželo. Gervinus nazývá Slezsko mostem mezi severním a jižním Německem, ale na jiném místě dosvědčuje mimovolně, že by mělo slouti spíše mostem, kudy duch a kultura do Němec ze vzdělaných husitských Čech se prýštily. Neboť uznává, kterak druhdy na pražské universitě věda zkvétala nejbohatěji a v ní že soustřeďovala se věda německá vůbec, až do samé třicetileté války, po jejíchžto pohromách přesídlil se květ tento do Vratislavi, odkud německé literatuře nejprvnější vzory nového básnictví podány byly.

Co habilitační disertaci podal Purkyně pokračování svých geniálních studií zrakových, načež sledovala dlouhá řada článků o veškerém tom pozorování tělesné činnosti, ana slouží výkonům duševním, podmiňujícím je, vládnoucím nad nimi a vrhajícím nové, jasné světlo do tajemné dílny přírody. Veden jsa stále myšlenkou svojí pedagogickou, ujímal se prací a studií mladých doktorantů tak, že jejich disertace bývaly výsledkem prací, jeho návodem konaných. Pozorovali mikroskopem, kreslili, popisovali prvotní částky těla lidského a zvířecího. A tyto práce klestily mikroskopickému bádání nové dráhy. Od té doby počíná se nový život v pracích mikroskopických, které nyní zajímají místo nejdůležitějšího bádání. Když později byl koupen od vlády Plösselovský mikroskop, pracováno jmenovitě v histologii, nauce o základních tkaninách těla. Tu proslavil se Purkyně výzpytem, který sáhnul nejdále do tajností původu tvorstva: známť jest ve světě vědeckém „Purkyňův měchýřek“. Jiným výzpytem překvapujícím jsou tak zvané mihané řasinky.

Ohledáno tak od něho a pod jeho vedením ústrojí tělesné, vlákna nervy, žíly, kosti, chrupavky, zuby, jich vznik a vzrůst. I pokračováno jest v této skutečně vysoké škole až do roku 1845, kdy poslední disertace tímto vedením vyšla.

Ačkoli byly by tyto studie od světa mohly jej odloučiti, nebyla vlídná sdílná mysl jeho k samotářství a sobeckému uzavření náchylná. Nalezl ve Vratislavi působiště druhé, všeobecnější, vědecky společenské ve slezském spolku k povznešení vlasteneckého vzdělání. S vděčností pamatoval na chvíle v tomto výtečném spolku strávené. Patrno, že měl spolek na vzájem všecku příčinu k rovné vděčnosti. Sotva dosazen byv na profesuru, pomýšlel ihned na to, aby milou matku k sobě vzal.

Avšak ona byla a zůstala věrnou Češkou, neodložila nikdy svého kroje obvyklého, nikdy nenaučila se němčině. Přece však odhodlala se stařenka opustiti na stará léta vlast i hroby svých milých, aby žila u svého syna, jak bývalo dávným jejím snem. Že se pak skutečnost ode snu toho valně lišila, to bylo nutným následkem okolností.

Stíháť taková zkušenost jmenovitě srdce ženské, ježto nemajíc vzletu duševního vychováním nepěstovaného, nemajíc rozhledu u všeobecnost na svých touhách a pomyslech úzkostně lpí.

Zcela jiný příklad dává nám obraz našeho Purkyně. Duch jeho otvírá si nesčíslné průchody do labyrintového nádherného paláce žití lidského, kdežto srdce jeho tiché a vděčné, málo žádající a štědré k jiným, v samotě, v cizině, všude se uspokojuje a všude utěšeně spoluúčinkuje s velkým duchem, s nímžto vládu sdílí.

Znakem jeho velkosti byla také snášelivost, shovívavost a uznání náhledů, snah a zaměstnání mimo jeho obor ležících.

Octnuv se v říši filosofie a samostatného pátrání přírodního nepřemrštil se vzhledem k pojmům náboženským v satiru.

Ve vědě jsa výtečníkem chýlil se s láskou k umění a k pokusům literárním i začátečnickým.

Že z toho všeho vyplývala prostota, nenucenost a láska k lidu samému, jest přirozeno. Že nikdy nezapomněl, uznati též duševní oprávněnosti ženské bytosti vedle mužské, rovněž vyplývá z neklamné, mužné té spravedlnosti. Přiblížili jsme se k době žití, kde sudička vpletla v nit zpytatelova žití růžový hedbáv lásky, kde připojila k tomu bohatému srdci krásné srdce ženino. Vidím ještě jeho pohled hluboký a mlčelivě výmluvný, když mi ukázal na podobiznu své choti nad svým ložem. Krása, kterou od dětství tak vřele při ženském pohlaví pozoroval, nevyznačovala tuto podobu, jež ale zářila duchem a vlídností. Slečna Rudolfiova nebyla více mladá, ale vzdělání její okouzlilo Purkyni, když na odporučení Gœthovo do domu jejího otce zavítal prvé než se ustálil ve Vratislavi. Dívka, cítíc se pochopenu a oceněnu, přilnula rovněž neodolatelně k cizinci, jenž jí vypravoval skoro báječné věci o národě, o němžto Němkyně tušení neměla.

Překážkou sňatku byla ubohá matinka Češka, jež nevěsty Němkyně velmi se strachovala, tak že krátce před sňatkem Purkyně po její žádosti do Vídně k jiným příbuzným propustiti ji musil.

Bylli Purkyně co ženich blouznil o duchaplné příjemné dívce, věděl co muž teprv, jaké srdce, jakou povahu u věno byl dostal. Mladá paní neměla pilnější práce leč učiti se nakvap česky a její chování, její vzdělanost skvěle zvítězily nad každou obavou, tak že matinka, za krátký čas ku svému synovi vrátiti se mohla.

V kruhu svých dětí a vnuků vypravoval Purkyně často a mnoho o záhy zesnulé své společnici. Její památka žila v rodině posvátně co strážný duch. Vzácné zasloužené štěstí obou manželů mělo jen krátké trvání. R. 1834 zuřila cholera jako po veškeré Evropě tak i ve Vratislavi. Zachvátila dvě dcerušky Purkyňovic i starou matku. Paní Purkyňova tak se unavila a rozlítostnila, že se roznemohla na tyfus, jenž ji také ve hrob sklátil. Purkyně byl ohromen, s největším jen namáháním udržel se v rovnováze; ale vědecké jeho práce vyplouly na povrch toho

zpustošení v jeho rodinném životě. Ony jdou dále ve skvělém seznamu, ani štěstí ani neštěstí jich nezastavilo a svět nezvěděl, mnoho li srdce to krvácelo při kombinacích duševních, jak často se zachvívala ruka řídící mikroskop, s jakým bolem mysl zalétala z přednášek v osiřelý domov.

Učenec jest dvojnásobně mužem, dvojnásobnou stydlivostí kryje on svět svého žití citového, a když pak z tohoto citu, dvojnásob na uzdě drženého, výsledky a činy čistě lidského významu plynou, také dvojnásob hluboce zasáhnou.

Právě tenkráte vynalezl zvláštní důležité přístrojí k mikroskopu, zpytoval samostatný pohyb mihavých řasinek na vnitřních některých žlazách a prohledával vnitřní žlázy žaludkové, při čemž se mu zdařil nový výnalez. Přes jeho skvělé úspěchy stávala se mu přece cizina nesnesitelnou. Toužil mocně po vlasti i zadal za profesuru do Prahy; vyjednávání se nezdařilo, opět byl odsouzen k vyhnanství. Dva roky na to r. 1837 navštívil Prahu přece, když se zde odbývalo shromáždění německých přírodozpytců.

Purkyně přijel s velkou chutí a láskou a sám praví, že neopominul co možná se vyznačiti.

Jak snadno mohli jsme Purkyni navždy ztratiti, a nadarmo bychom jej upírali Němcům, kdy by on byl býval lhostejným neb méně ohnivým Čechem! Purkyně podal v řečeném shromáždění bohatý rozvoj nastřádaných vědeckých zkušeností svých, jím sjezd nabyl skvělosti a významu.

Jeho snahy a práce směřovaly neustále k tomu, aby zařízen byl ústav fysiologický; s těží dobýval si od vlády nějaké dosti skrovné místnosti a příležitosti k tomu. Zařídili mu konečně, čeho pro vědu si žádal, co možná však nepohodlně, nemístně, vzdálili jej od domu, což bylo dvojnásobně zlé, an doma měl malé děti bez matky.

Příbytím Čelakovského do Vratislavi nalezl přece jakousi náhradu za život rodinný. Posléz mu byla při nepohodlném fysiologickém ústavě přidělena příjemná zahrada. V té odbývaly se každou neděli ony besedy slovanské, kterých i Čelakovský v listech svých často připomíná.

Pod ztepilým kaštanem červenokvětovým byl zbudován úhledný stan s velkým stolem zeleným uprostřed. Tam scházely se rodiny spřátelené, tam přijímány návštěvy cestujících učenců, tam slaveno milé slovanské pohostinství.

Tak kráčel životem na vše strany činně, blahodějně a významně muž, kterého současníci vzdělání vědeckého nazývají po Koprníkovi prvním učencem slovanským co do významu světového.

V nadějně věštecké mysli jeho zaplápolalo hnutí národní r. 1848 a nelze pomysliti si většího uspokojení nad jeho, když roku 1850 následkem toho do Prahy s Čelakovským se navrátil. Pamatuji dobře to radostné hnutí po celé Praze, to nekonečné vypravování, když tito duševní vládcové vlasti navráceni byli.

V Praze účastnil se Purkyně živě a radostně všeho národního hnutí, spolků, společností, literatury a jako ve vědě nepřehlédl jediného vlákenka mikroskopického uznávaje důležitost jeho, tak nepřehlédl ničeho a nikoho v soustavě národního společenstva. Jeho touha zbudovati školu přírodovědeckou došla uskutečnění v ústavu fysiologickém,

který od něho jsa založen, Praze k ozdobě slouží, ačkoliv po úmrtí jeho smutně osiřel.

Dále vedla jej touha tato k zaražení časopisu přírodního Živy, v nížto nalezáme od něho bohatou hojnost článků, jak čistě vědeckých, tak populárních, všeobecně přístupných, kteréžto sebrati v jednu knížku bylo by zásluhou.

Tak blížilo se mu stáří uprostřed prací, plánů a krásných úmyslů jeho.

Kolem něho vzrůstalo potomstvo malých vnuků, k nimžto v stáří přenesl veškerou laskavost, vlídnost a útulnost své povahy.

Plný žertu, humoru a satyry a věčně svěží mládnul ve svém stáří.

Při každé příležitosti liboval si v dlouhém žití svém, jež nikdy za obtíž nevyhlašoval; ačkoli chorý nestěžoval si nikdy na svoje neduhy. Netrpěl ošetřování, mazlení se s ním a tvrdil, že se bolesti tělesné zvykne.

V životě mém byl zjevem vysoko povznášejícím a kdykoliv mne oblažila jeho přítomnost, vždy zanechala upomínku nevyhladitelnou, naučení tklivé a hluboké, vděčnost neobmezenou a povzbuzení, jakého málokdy se dostane. Každý den věnoval příjemnou dobu odpoledního odpočinku čtení beletristickému, obíral se v pozdějších letech hudbou, učil se znova jazykům, překládal verše a sbíral material k pracím filosofického obsahu. V politickém víření posledního desítiletí udržoval se v podivuhodné rovnováze. Jeho hledy byly obráceny nestranně a pevně v budoucnost pokroku.

Z tichého přemýšlení uprostřed vášnivého hájení národního vyšla jeho *Austria polyglotta* plna mudřecké snášelivosti a otcovského napomínání.

Čile, mladistvě, všestranně postupoval ve svém vysokém stáří. Neuznání vlády a překážky jemu kladené sotva mu již zachmuřily čelo. Byl tak obklopen svou činností, jeho úrodné žití tak spořádaně leželo za ním, kolem něho a před ním, pokud by stačila ta životní velká síla, že neměly nesnáze a nepříjemnosti k němu přístupu.

Když všecko vůkol bylo pobouřeno, obavami neb zoufalstvím sklíčeno, byl on mezi tím klidný, nadějný, nezmatený jako pravý prorok.

Byltě s každým pojmem, s každou otázkou hotov, a pokrok věcí poznaných, promyšlených, oceněných, vzbuzoval jeho vřelé účastenství, tak že se do poslední chvíle neunavil žitím. Přece však strojil osud osidla té klidnosti nevyrušitelné. Mladší jeho syn zemřel po krátké chorobě, předstihnuv otce do věčnosti.

A jeho síla neklesla: „Tam leží“ pravil, „kolem něho práce jeho začaté, jeho plány, jeho naděje. A on je tichý, již je po všem.“ Sledoval ho ke hrobu, jejž určil na výši Vyšehradské, kde sám mínil spočinout.

Ve stáří vysokém stal se znova otcem svým vnoučatům, ochrancem své snachy. A jak je všecky miloval, jak rád byl mezi nimi, jak vděčen byl za každý rok, za každou hodinu, jížto mu dopřál osud ještě v kruhu jeho milých!

Stopoval schopnosti svých vnuků a těšil se z jich lásky. Snachu miloval co vlastní dceru.

Dočkal se velkého okamžení svého jubilea, a celá Praha, shromážděna ve spálené ulici při pochodňovém průvodu, viděla vzor člověka, vzor Čecha.

Málo komu dopřává příroda toho dlouhého věku a ještě řidšeji té dlouhé, nepřetržité činnosti bezúhonné, všelidské.

Zvolna pak haslo světlo života toho, jenž nemůže jedním pokolením zcela pojato býti. Ještě mu podala příroda kalich hořkosti dlouhou bolestnou nemocí, než ho přijala do nových fásí nové lidské velkosti dle vlastní jeho víry. Pak jsme jej ztratili s očí.

Jeho požehnání spočívá na skutcích nás všech. Nelze na to zapomenout. Vyslovilť ho řka v jednom ze svých spisů: „V pravdě, kdož by z našinců v pokrok člověčenstva nevěřil, byl by bludcem nad bludci."

Palacký a české dějepisectví.

Tantae molis erat Romanam condere gentem.
(Virgil, Aen. I, 33.)

Jest to vždy sváteční den národa našeho, když mu slavný jeho historiograf podává některý nový květ svého velkého ducha. Neb jsme si toho dobře vědomi, že dějepisectví Palackého má nekonečné a největší zásluhy o to, že národ náš přišel tam, kde nyní jest, jsme si toho dobře vědomi, že národ náš jsa uštván a vykrvácen a již takřka v posledním tažení, hlavně dějepisectvím Palackého se sebral, že jím nabýval důvěry v sebe a síly a i přesvědčení v další žití a vyvíjení se. Neb dějiny Palackého předváděly mu takřka zrcadlo jeho slavné minulosti, jeho moci a síly a budily touhu po vrácení se starých slavných časů. A proto radujeme se z každého díla slavného dějepisce našeho tak upřímě a nelíčeně, vědouce zajisté, že to nový základní a hraničný kámen nejen této výtečně národní vědy ale i opora vydatná národních našich snah. Avšak čím více příčiny máme každému novému plodu vznešeného ducha slavného historiografa našeho se těšiti, tím více odporu jeví známí úhlavní nepřátelé národa našeho a šlechetných jeho snah. Vědíť, že se jim vymyká z rukou kořisť, již měli už jako za svou. Dokavad se domnívali, že větve kmene českého jedna po druhé usychají, ano že se již celého stromu chytá všeobecná slabost a že tedy v době nedlouhé vezme za své, dotud měli s ním jakou takou soustrasť, arciť jen asi takovou, s jakou se potkáváme u dědiců dělících mezi sebe již v duchu statky bohatého příbuzného; ale když se národ náš pozdravoval a očekávané dělení stalo se klamem, proměnila zklamaná naděje přízeň jejich v zaryté nepřátelství, které ovšem především se obrátilo proti těm, kteří měli o vzkřísení národa českého největší zásluhy. A poněvadž v příčině té Palacký jest na místě prvním, bylo jemu vystáti již od čtvrt století největších a nejsprostějších nájezdů osobních, ano v poslední době zřídil se celý spolek nedouků be-

5*

roucích v pochybnost i vědecké jeho snahy a předstírajících slavné práci jeho stranické falšování dějin českých a zúmyslné zamlčování pravdy. Ne snad aby této smečce utrhačů lež jejich dokázal, ale aby soudnému obecenstvu, které neznajíc poměrů, snad v příčině té na bez-cestí svedeno bylo, pravdu vyložil a ukázal, že nenili v jeho díle vše tak dokonalé, jak by mělo býti, příčina toho leží předně v nepřekona-telných obtížích práce samé a pak že ani vždy nesměl tak psáti, jak by si toho byl přál, vydal Palacký na počátku tohoto měsíce spis nadepsaný: *„Zur böhmischen Geschichtsschreibung; actenmässige Aufschlüsse und Worte der Abwehr“*, jejž pokládati můžeme za dějiny jeho dějepisectví a s nímž v nejmožnější stručnosti obecenstvo naše tuto seznámiti chceme.

Národ český vždy měl náchylné ucho k naslouchání dějinám své slavné minulosti, cítilť a tušil i v svízelích svého největšího utrpení, že druhdy to asi bývalo jinak; ale absolutní vláda bojíc se stínů svých činů nepodporovala studií historických, překážela jim, kde se to jen činiti dalo. Pravda musela se ze strachu a zlého svědomí potlačovati; lid dozvěděl se o své minulosti jen to, co v příslušných a rozhodujících kruzích nezdálo se býti závadno, a to jen v příkroji jezuitském a pravidelně jen v mrtvém jazyku latinském. I divnoli, když lepšího tlumočníka minulosti nebylo, že i bájkař Hájek rád byl čítán, ano i veleben, a že jej ještě na počátku věku 18. piarista P. Viktorin a S. Cruce na jazyk latinský převedl. Práci tu přehledl v letech 1757—1760 učený piarista Dobner, povzbuzen jsa k tomu svými představenými. Tak přiveden Dobner k dějepisectví českému a výtečné práce jeho nebrání tomu, abychme jej nazvali otcem pravého dějepisectví našeho. Toho času, když Dobner na tehdejší dobu výborné své práce (v jazyku latinském) uveřejňoval, a za ně pak i císařovnou Marií Terezií titulem c. k. dějepisce a doživotní pensí ročních tří set zlatých byl odměněn a vyznamenán, vydal jeho sok a odpůrce jezuita Pubička r. 1768 spis jazykem latinským, nadepsaný „Series chronologica rerum Slavo-Bohemicarum“ a poněvadž prý se v obecenstvu líbil, jak spisovatel sám praví, svolil k žádosti kněhkupce Höchenbergera a zavázal se spis svůj vydati jazykem německým, opatřiti jej novými poznámkami a pokračovati v něm. I vyšel Pubičkova díla (Chronologische Geschichte von Böhmen) r. 1770 díl první, druhý r. 1771 a třetí r. 1773. Poněvadž pak kněhkupec Höchenberger přišel na mizinu, žádal Pubička na stavech, aby dějiny jeho vzali pod svou ochranu, kteří pak r. 1777 na sněmu obecném návrh jeho, výborem stavovským podporovaný, přijali, zbylé výtisky prvních tří dílů od věřitelů Höchenbergerových zakoupili a Pubičkovi uložili, aby dále vedl dílo, které vypisuje činy jejich ctihodných předkův. Tak mohlo vyjíti r. 1778 pokračování dílem čtvrtým, které až do roku 1801 na deset dílů vzrostlo a až do roku 1618 sahalo, ač již při díle sedmém vláda vídeňská dělala obtíže, nechtíc dáti svolení k dalšímu vydávání peněz na spis Pubičkův; byloť patrno, že tenkráte jako nyní ve Vídni neradi tomu byli, když se na české věci peníze vydávaly, a že to raději viděli, když se jim do Vídně zasílaly. Pubička jsa již stár pokračoval po roce 1801 velmi zvolna s dílem svým, tak že při své smrti r. 1807 zanechal z jedenáctého dílu 36 ti-

štěných archů, v nichž dospěl s vypravováním svým až k odejmutí Valdšteinovi jeho hodnosti vrchního velitele (1630).

Stavové započavše nakládati na dílo, jež „vypravovalo o slavných činech jejich ctihodných předkův", nemínili po smrti Pubičkově podniknutí své nechat zaniknouti, a vyzvali k pokračování díla Pubičkova nejdříve exjezuitu Ignace Pornovu, tenkráte již vysloužilého professora všeobecné historie na vysokých školách pražských, který však poukazuje k vysokému stáří svému vybídnutí čestného nepřijal, ale k dotazu výboru zemského za zástupce Pubičkova Frant. Mikuláše Titze, professora všeobecné historie na universitě pražské navrhl, jemuž bylo pokračování dějepisu Pubičkova ku konci r. 1808 skutečně odevzdáno. Ale ten po sedm let neučinil ničeho a když po třech letech na to (1818) žádal, aby práce naň složené byl sproštěn, ukázalo se, že za 10 let sepsal 4 psané archy textu. Taktéž nemělo žádných výsledků vyjednávání s Maxmilianem Millaurem, professorem na fakultě bohoslovecké university pražské ani s cís. radou a prof. filosofie Frant. Němečkem ani kromě jiných též se svobodným pánem Janem ze Stentsche, který prý zvláště znal dějiny doby Valdšteinovy.

Že se pokračování díla Pubičkova nepotkalo s žádným výsledkem, toho příčina byla jednak nedostatek předběžných prací věku 17. se týkajících a obtíže sbírání pramenů do té doby padajících, hlavně však, že se každý obával přijíti v kolisi s tehdejší přísnou censurou, kdy by se byl nesrovnával s ní o otázce v tehdejší době velmi choulostivé, totiž zdali byl vévoda Friedlandský zrádcem čili nic.

My jsme s výsledkem tohoto nezdaru vyjednávání s dotčenými učenci o pokračování díla Pubičkova docela spokojeni; neb národu našemu vzniklo z toho nejutěšenější ovoce, a to nejen co do pokroku naší historické vědy ale i co do pošinutí ku předu národních snah našich. Neb svěřením Palackému úřadu historiografa království Českého upoután jest Palacký sídlem svým na vždy ku Praze; co dříve jeho vlasteneckému citu a lásce k vlasti bylo povoláním, jemuž byl arciť již dříve celý život zasvětil, to se mu pak stalo svatou povinností, jíž on způsobem vzorným a nedostižitelným dostál, nám pravý obraz minulosti národa našeho nakreslil, a nejen tím ale i všestranným rozvinutím sil velikého ducha svého k pokroku a sesílení národních našich snah nejvíce přispěl.

Palacký přišed do Prahy dne 11. dubna r. 1823 s tím úmyslem, aby prostudoval prameny dějin husitských, uvázl šťastnou náhodou v Praze na vždy a požívaje přízně slavného Dobrovského a osvícených šlechticů Kašpara a Františka hrabat ze Šternberka vykonal již některé dějepisné práce, které patřičného uznání došly, a probral některé archivy a jiné prameny dějin českých, jichž se posud nikdo téměř byl ani nedotekl, když se ho byl na podzim roku 1827 Antonín svobodný pán z Bretfeldu ústně zeptal, jestli by nechtěl uvázati se v pokračování Pubičkových dějin českých pro stavy české. Krokem tímto přiveden Palacký jaksi na práh hodnosti historiografa království Českého, ale než se mu hodnosti té dostalo uplynulo ještě více než plné desítiletí. Ve Vídni pěstování dějin českých vůbec nepřáli, a zvláště odhalení závoje s událostí strastiplného 17. a 18. století posud úplně téměř ne-

známých nebylo by bývalo nijakž rádo vidíno. Palacký měl již tenkráte v dějepisectví české jasný rozhled a podávaje písemní odpověď na dotaz svob. pána Bretfelda, vyslovil se, že čestnou úlohu naň vznešenou ochotně přijímá, neostýchal se však podotknouti, že pokračování díla Pubičkova jest nejobtížnější úlohou vlasteneckého dějepisce, jednak že dílo toto nijakž nevyhovuje požadavkům, které se kladou na dějepisectví doby nynější, dále že nelichotí to ctižádosti spisovatelově pokračovati dílo již větším dílem hotové a to v době takové, jejíž vypisování jest věcí velmi choulostivou. Při tom projevuje i přání, aby stavové pozornost, kterouž věnují dějinám vlasteneckým, rozšířili dále než kam sáhá dějepisné dílo, o němž byla řeč. Koncem měsíce října svěřeno Palackému výborem stavovským pokračování díla Pubičkova, uloženo mu však, aby rukopis svůj předkládal vždy k posouzení stavům, při tom též podotknuto, že výbor zemský rád přijme každý návrh, jejž Palacký k lepšímu zvelebení vlasteneckého dějepisu vytkne za prospěšný.

I předložil Palacký počátkem roku 1828 výboru stavovskému obšírný pamětní spis, v němž krátce ale jasně vykládá, že dosavadní dějepisectví české požadavkům doby nijakž nevyhovuje, poněvadž to jen přemílání starých tištěných kronik, k archivním pokladům že pak se docela nepřihlíželo, jen z těch že množno poznati zprávy k dějinám poměrů stavovských, zákonodárství a zprávy zemské, financí, válečnictví, k dějinám náboženské, literární a umělecké vzdělanosti národa, průmyslu a obchodu, života domácího a společenského, mravův i obyčejův, které nemají scházeti žádné národní historii, tím méně dějinám českým, tolika zvláštnostmi od dějin národů jiných se lišícím. Při tom vyslovil Palacký přesvědčení své, že nijakž nesmí přistoupiti k sepisování dějin českých dříve, pokud nepozná co nejúplněji obsah archivů obsahujících zprávy v dějinách českých, jež i povšechně vytkl. Neboť nechtěl se odhodlati k nové kompilaci, věda dobře, že přemnohé mezery českých dějin mohou býti doplněny, chybné zprávy z pravých pramenů opraveny a nejisté potvrzeny a vyvráceny. Palacký nabízel stavům všechny síly své a žádal toliko, aby mu pojistili jeho zevnější existenci, aby jiným úřadováním nebyl o čas připravován a všecek jej mohl věnovati svým dějepisným pracím, z nichž tyto vykonati se zavazoval: 1. Pokračovati dějepis Pubičkův až na nejnovější časy v témže směru; 2. sepsati co možná nejúplnější a stručné pragmatické dějiny Čech asi v 5 dílech; 3. učiniti úplnou sbírku všech písemně zachovaných usnešení sněmovních; 4. založiti diplomatář a sbírku dopisů země české a 5. sepsati zvláštní díla o některých kusích vlasteneckých dějin. Za to žádal Palacký na stavích 1000 zl. ročního služného, pokud o dotčených dílech pracovati bude, podporu na cesty do archivů a knihoven mimo Prahu ležících, náhradu útraty za opisování a vidimování listin v archivech a písemná odporučení k úřadům neb osobám, jimž příslušelo právo dáti dovolení k pracím v těch kterých archivech. Palacký se i zavazoval *podrobiti se dohlídce, že pilně a svědomitě práce své konati bude.*

Stavovský výbor odevzdal návrh Palackého Františkovi hraběti ze Šternberka, aby o něm podal své dobré zdání. Tento veleosvícený šlechtic, tenkráte jeden z nejlepších znalců dějin českých znal nejen neobyčejné nadání Palackého ale i jeho železnou pilnost a vlastenecký zápal k po-

volání, jehož se mu dostati mělo, a odporučil ho stavům co nejvřeleji, poukazuje zároveň k tomu, že by nejvhodnější bylo, aby Palacký ustanoven byl doživotně co historiograf.

Však najednou dostalo se Palackému konkurenta. Dvorní kancléř hrabě Mitrovský odporučoval stavům za historiografa Josefa Edmunda Horkého, tuším že vrchnostenského úředníka, který se nabízel, přivésti dílo Pubičkovo pro ctitele jeho ku konci; pak sepsati zvláštní dějiny české, co resultát posavadních kritických badání bez polemiky a nájezdů; dále chtěl přepracovati Schallerovu topografii Čech podle spisův Ebelova, obsahujícího navedení jak se má cestovati po Švýcarsku; chtěl podporovati všecky práce vlasteneckých dějepisců atd. Co pak se sbírání pramenů týče po archivech jak domácích tak i cizozemských, tomu domníval se vyhověti ve čtyrech letech, a sice ve třech letech v Čechách a v čtvrtém roce v sousedních zemích zahraničných a ve třech měsících v Praze, žádaje k tomu na stavích přiměřené diety pro sebe a své pomocníky (opisovače) a zakoupení koní a vozu, aby sebrané a vypsané prameny dějin českých mohl dále dopravovati. Tito koně a vůz byli to nejlepší na celém návrhu pana Horkého; nebo patrně zamýšlel pan Horký dějepisné prameny více svážeti nežli vypisovati a studovati a tenkráte by se byly ještě mnohé památky mohly naleznouti a zachovati, které později kupci a hokynáři padly za oběť. Stavovský výbor poznal, že Horký jest jen dějepisný diletant, a proto navrhoval zemskému sněmu přijetí návrhu Palackého, poněvadž Palacký se pracemi svými již osvědčil a dle návrhu jeho spíše se přijde k cíli a ***kromě toho i s menším vydáním.*** Dne 13. dubna r. 1829 přijal sněm návrh výboru zemského, ustanovil Palackého historiografem českých stavů s ročním platem 1000 zl. do času spisování dotčených děl, povolil aby mu po tři léta pomoc byla dána po dvou stech zlatých na cesty, a zemskému výboru se uložilo, aby k tomu vyžádal nejvyššího svolení.

Avšak nejponíženější prosba nedošla na stupních trůnu vyslyšení, neb jak nejvyšší kancléř z ohledu k stavům se vyjádřil, vysoké dvorní kanceláři nezdála se žádost stavů dosti spůsobilou k předložení. Arciť se to ve Vídni nerado vidělo, když se šlechta ujímala věd a k tomu ještě vědy historické v Čechách! V tomto rozhodnutí dvorní kanceláře viděti veřejně znázorněný tehdejší vzduch vanoucí v nejrozhodnějších kruzích, kde o nedlouho později k jednomu šlechtici českému proneseno památné: „Aber lieber S . . . ., wie geht das zusammen, ein Kavalier und Schriftsteller!“ Pracování duchem bylo tenkráte hanbou a zatracováno vše, co k tomu vedlo.

Poněvadž pak dvorní kancelář v odpovědi své dokládala, že stavové mohou dáti dokončiti spis Pubičkův za honorář, o nějž by se se spisovatelem shodli, bylo patrno, že Palacký není ve Vídni dobře zapsán, že o důkladném spracování dějin českých nechtěli tam ničeho věděti, národ český se měl s předpotopními výsledky badání Pubičkova spokojiti.

Palacký nezůstal na to odpověď dlužen, a v přípise k nejvyššímu purkrabímu vyvrátil nepodstatnost důvodů dvorní kanceláře — k tomuto kroku. Ale ač rozhořčení nad tím mezi stavy nebylo nepatrné, nechtěli přece pustiti se do zřejmého sporu s vládou vídeňskou, a proto

vybízen byl Palacký opět k pokračování Pubičky, načež odpověděl v listopadu r. 1829, že jako spisovatel nemající hmotných prostředků nemůže potřebná studia v pramenech dějin českých konati ani nevyhnutelné cesty do cizozemska na své útraty podniknouti a že mu nelze se k tomu odhodlati, aby veleslavným stavům jakés takés sestavení událostí podal, které by bylo pánů stavů nedůstojno a jemu nijakž ke cti nesloužilo. Stavové předložili císaři samému, aby o záležitosti té rozhodl, a Palacký odebral se z jara r. 1830 sám do Vídně, aby záležitosti své průchodu zjednal, což se zdálo býti tím snadnější, poněvadž státní ministr hrabě z Kolovrat vřele věci té se ujal. Ale ačkoli císaři dvakrát žádost stavů položil do rukou, odložil ji císař vždy s podotknutím, že k tomu dosti času, a 18. června r. 1830 rozhodl císař na cestě do Terstu ve Štyrském Hradci, *že se ten návrh na ten čas odročuje, poněvadž český fond domestikální má na r. 1831 značný schodek.*

I zdálo se, že po čtyrletém vyjednávání tímto rozhodnutím císařským vše jest ztraceno. Nebo jiného vyššího odvolání nebylo. Ale stavové a v jejich čele hrabata Šternberkové, kníže Rudolf Kinský, hrabě Klam-Martinic, kníže z Lobkovic a několik jiných osvícených šlechticů, kteří by v podobných věcech měli býti vzorem nynější šlechtě české, nesložili zbraní a na sněmu zemském přidali se všichni přítomní stavové k náhledu hraběte Kašpara ze Šternberka, který dokazoval, že sice možno zabrániti stavům českým ustanoviti českého historiografa, ale že se jim nemůže zakázati podporování dějepisectví českého; neb co každý kněhkupec a soukromník podniknouti může, není nedovoleno ani stavům, jen když za ně zaplatí a když se při tom neobejde c. k. censura. Chtějíli tedy od Palackého míti nově sepsané dějiny české, mají k tomu povoliti jen potřebný náklad. Palackému nabídnuto pak, aby sepsal dějiny české ve čtyrech neb pěti svazcích za roční honorář 1000 zl. a za tříroční příspěvek na cesty po 200 zl.

Palacký, jemuž se jednalo hlavně o věc a ne o formu, spokojil se s usnešením tím a téměř po čtyrletém jednání dosáhl fakticky byť ne i formálně toho, po čem z lásky k vědě a národu tak vřele toužil.

Nyní se dal Palacký tím usilovněji a svědomitěji do práce, čím více poznával, že práce jest velmi rozsáhlá, že napnutí všech sil vyžaduje. Tak navštívil a někde docela, jinde z největší části propracoval v letech 1831 archivy pražské, a téměř všecky archivy zemí sousedních aspoň pro dobu starší dějin českých a r. 1837 světoznámý archiv dvoru papežského ve Vatikanu v Římě, neopomínaje několikráte v roce podávati stavovskému výboru zprávy o pokroku bádání svého a předkládaje vykonané práce, aby se stavové o tom skutečně přesvědčili, že se pracuje a mnoholi se pracuje. Tak se vykonávala přece kontrola nad Palackým a zajisté nezáleželo nikomu na pokroku práce více než jemu samému. Ano i kapitoly svého sepsaného díla předkládal Palacký stavovskému výboru, aby se vědělo, že nezahálí!

Však ani při tom všem nedali si ve Vídni pokoj; všecky kroky slavného dějepisce byly střeženy, a když se v Mnichově na žádosti své o povolení k pracím podepsal „naznačený dějepisec stavův českých“ potahován vyslanectvím rakouským ihned k odvolání, že není děje-

piscem stavovským. Mimo to dostalo se i nejvyššímu purkrabímu království Českého důtky, že neuměl lépe opatřiti průchod zákazu císařskému, aby se žádný historiograf neustanovoval. Teprv po smrti císaře Františka dostalo se od nejvyššího dvorního kancléře pokynutí, že by mohli opět stavové čeští hnouti otázkou o ustanovení historiografa stavovského, poněvadž v příčině té v dvorních kruzích jiné náhledy panují. K žádosti Palackého, který se odvolával na přítele svého Bočka, jenž za stavovského historiografa moravského byl ustanoven, usnesli se stavové dne 2. dubna 1838 na tom, aby podána byla nejponíženější prosba za ustanovení stavovského historiografa, k čemuž pak i na podzim téhož roku dáno svolení.

Sotva však urovnán poměr jeden, nastaly Palackému svízele a pronásledování jiné — od *c. k. censury*. Censura byla v době všemohoucího Metternicha velkým činitelem v ústrojí státním. Všechny duševní plody, které v Rakousku chtěly uzříti světla božího, mohly se praesentovati jen v takovém přistrojení, jaké jim c. k. censurou bylo ponecháno. Nedosti však na tom, c. k. censura ve Vídni nechávala práce jí předložené ne snad několik týdnů ale mnoho měsíců v kancelářích svých ležeti, tak že se všecka díla příliš opozďovala. Bylyť sice také censurní filiálky v „provinciálních" městech, ale co bylo důležitějšího, muselo putovati do Vídně k centrálnímu úřadu censurnímu. Tam se také zasílalo dílo Palackého. Aby se takovému opozďování u vydávání slavné práce Palackého předešlo, nabídl se nejvyšší purkrabí, že sám přehlédne a poopraví spis Palackého, aby v něm nezůstalo něco závadného a státu snad nebezpečného, ale ve Vídni nepřistoupili na návrh ten. V prvních dvou dílech opravovala sice c. k. censura dosti, co se jí zdálo býti nebezpečno anebo nepříhodno — k posuzování toho byla měřítkem chuť a okamžitá vůle toho kterého c. k. censora — ale když (r. 1844) předložil Palacký první kapitoly dílu třetího, dobu Husovu pojednávající, navrhoval vídenský censor prof. theol. Schreiner, později kanovník u sv. Štěpána ve Vídni, aby se celé ty kapitoly potlačily. Ve Vídni se ale k takovému ostrému kroku nemohli odhodlati, a Metternich sám nařídil, aby Palacký sám nemilé reflexe vytrhl; aby však skutečných událostí nevypravoval, to že mu nemůže býti zabráněno. Ale takových míst, které Palacký vynechati anebo opraviti měl, byla celá řada; nebo c. k. censura starajíc se o blaho duší katolických svých poddaných, stála na tom, že i doba husitská Palackého dějin má býti tak psána, aby čtenáři katoličtí nebyli mýleni na svém stanovisku, s jakéhož i s církví svou hledí na Husa a na jeho rejdy a odsouzení jeho. Palacký obdržev rukopis svůj od zemského výboru nazpět, chystal se právě k odjezdu do Vlach a nemaje času nazbyt a věda že by odpor nic nepomohl, musel svoliti k vynechání neb přeměnění míst censurou naznačených, ale poslal při tom rásnou odpověď, již můžeme míti za protest proti takovému nakládání s jeho dílem. Odpověď Palackého popudila tehdejšího nejvyššího správce rakouské policie hraběte Sedlnického, který žádal na zemském výboru, aby Palackému udělil důtku a když tento učiniti to se zdráhal, poněvadž Palacký není žádným stavovským úředníkem, dostala se důtka Palackému prostřednictvím c. k. policie.

Rok 1848 překazil další míchání se vlády do záležitosti dějepisectví českého. Ale Palackému nastaly nové půtky s výborem zemským. Již r. 1842 zdálo se některým osobám stavovským, že Palacký provádí dílo své velmi zvolna, a nebylo těžko rozuměti tomu, že se domnívali, že to Palacký činí, aby práce ta déle trvala z ohledu na služné. Palacký dověděv se o tom, ukázal, že doposud v půltřetím létě sepsal jeden díl svých dějin a že stavové co nakladatelé, když dosavadní jeho služné by odtáhli a cenu každého svazku dle obyčejného spůsobu vyměřili, by jestě při každém svazku byli 570 zl. vydělali! S takovými lidmi měl Palacký jednat.

Po roce 1848 dalo zase předsevzetí Palackého, spisovati dějiny své česky a pak panem školním radou Wenzigem na jazyk německý dáti přeložiti, příčinu k písemnému boji mezi ním a zemským výborem. Palacký vydával dějiny své druhdy jazykem německým z ohledu k stavům, teprv r. 1848 vyšel první svazek dílu prvního v spracování českém. Českému textu to však nebylo nijakž na škodu; nebo slavný náš dějepisec přinesl k českému spracování monumentálního díla svého přípravy úplnější a dokonalejší než to při spise německém o více než celé desítiletí dříve vycházevším býti mohlo, a skutečně jeví se v prvních dílech ne nepatrný rozdíl mezi Palackého dějinami česky a německy psanými, ovšem že ku prospěchu prvních, později psaných. Události roku 1848 a zvláště Palackého list daný dne 11. dubna, v němž se vyslovuje proti obeslání parlamentu frankfurtského, byly příčinou, že německé noviny a téměř celé spisovatelstvo německé obořili se na Palackého s neslýchanou jízlivostí a hanou, takže Palacký nezvratně se rozhodl dějiny své psáti jen jazykem českým, jak to ode dávna bylo jeho přáním a pak je dávati překládati na jazyk německý, aby povinnostem svým k stavům dostál. O takovémto úmyslu svém učinil v listopadu r. 1850 oznámení k výboru zemskému, v němž tenkráte rytíř Bohuš a hrabě Mitrovský hlavní slovo vedli. Ale zemský výbor nechtěl o tom nic slyšeti, žádaje, aby Palacký jak dosavad činil původní sepsaní v jazyku německém. Poněvadž pak Palacký od úmyslu svého ustoupiti nechtěl, nemělli jak pěkně se vyjádřil, minouti se s účelem svého života, zůstalo to po některém dopisování sem a tam při tom, že Palacký spisoval dějiny své jazykem českým, a že dával obstarávati pro zemský výbor německý překlad. Avšak když roku 1859 a 1860 německý překlad se za českým textem poněkud opozdil, nenechal si zemský výbor příležitosti ujíti, aby Palackému nemístnost okolnosti této opět na paměť přivedl, opakuje opět, že neli dříve aspoň současně s textem českým by se mělo vydání německého textu díti.

O druhém oddělení spisu Palackého vyvracejícím některé nájezdy na dějiny jeho, zvláště Höflerem, Lippertem a Schlesingrem konané, můžeme vším právem pomlčeti: jsmeť přesvědčeni, že se jim jednalo více o politickou agitaci než o dějepisnou pravdu, a těšíme se jen tomu, že Palacký si předsevzal nevšímati si více jejich pamfletů; neboť zajisté škoda každého omočení péra proti těmto zkrucovatelům dějepisu českého, jimž on nikdy nebyl pravdě zasvěcenou vědou, ale k mrzkým účelům najatou děvkou. Však nemůžeme se dosti nadiviti a těšiti tomu, že Palackého duch má i přes jeho vysoké stáří dosud tutéž svěžost,

jako před před čtyrmi desítiletími, jak to právě v této části jeho spisu nejlépe jest viděti, a přejeme si jen z plného srdce, aby mu ještě dlouhá trvala léta, aby všecky předsevzaté a obmýšlené práce ku dobru a pokroku vědy a ku zdaru národa našeho mohl vykonati.

Dr. J. Emler.

Literární rozhledy.

Od *Karla Sabiny.*

I.

Čas se oceňuje dle dějin v něm sběhlých. Uvážímeli dobu nynější, poznáme, že žijeme u víru velikého kvašení. Politické i společenské soustavy, na poznání a přesvědčení celých staletí založené, rozpadávají se před očima našima, ba i poznání a přesvědčení tato ustupují novým, druhdy ani netušeným. Jako řeka někdy manė své staré řečiště opustí a svůj běh změní, takž i osobní a společenský život nynější k dalšímu průběhu svému si nové cesty vyhledává. Na základě nových poznání a zkušeností se ujaly nové životní zásady, celý názor světa proměnil svůj ráz, a jakož se na přítomnost jiná měřítka kladou, takž i minulost dle jiných výměrů se posuzuje. Ale za jeden z nejpřednějších výtěžků pokročilého badání a novověké zkušenosti považujeme to, že náhledy o pravé hodnotě života, o zjevích, způsobech a cílech jeho, dospěly na výši, která už nepřipouští, aby rozum lidský kladl těžiště jsoucnosti *mimo* jsoucnost, a směry života *tohoto* mimo *tento* život.

Uznáním svobody za společenskou zásadu počala se též činnost ducha ve vrstvách společenských svobodněji rozvíjeti a po všelikých důležitostech jejich rozkládati. Beře se nyní proudy dříve neznámými, i vidíme přímo, kterak hráze ji obmezující jedna po druhé se sesypávají, aby všeobecnému pokroku se upravily průchody volné. Ano, všeobecný pokrok, druhdy kaceřován a za bezbožnou opovážlivost vyhlašován, stal se již dogmatem veřejným, před nímžto protivy jeho jako ranní mlhy před sluncem se rozprchávají, a marna jest práce těch, kteří urychlený proud zadržovati aneb do starých řečišť jej zpět uvésti se snaží.

Druhdy věrouka i politika pouty svých zásad obkličovala všechny mysli a celé vychování lidstva odbývalo se na šerých cestách. Středověk se svým feudalním řízením a scholastickým učením, se svými kláštery a čarodějkami vryl příliš hluboké stopy předsudků a pověr do lidských mozků, aby snadno bylo bývalo je vyhladiti a myšlenku svobody a volného rozvoje na místo jejich zasaditi. Dříve celá řada apoštolů volnosti ducha mučenictvím zaplatiti musila odvahu svou a spečetiti pravdu svými životy. Hus, Jeroným, Vanini, Giordano Bruno, a širý kruh jiných jsou toho svědectvím. Ale světlo kráčelo dále vzdor tyranům společenstva, vzdor všem zatracovatelům ducha, ba i vzdor *hlouposti obecné*, jež ani netušila, že v boji o svobodu se především jedná o vy-

vedení lidu z pout nevědomosti a nevolnictví. Ano, vzdor lidské hlouposti, jež celou Evropu ozbrojila proti Husitům, kteřížto první rozvinuli prapor svobody!

Staletí mezi tím uplynula. Galilei a Koperník odkryli tajemství nebes, Spinoza, Leibnic, Descartes, Locke, Hume, Kant a j. podryli staré učení, Voltaire, Diderot, Bayle a j. strhli roušky s tváří pokrytců, Payne objevil právo zdravého rozumu lidského proti nezdravému, a posléze tři velké revoluce novověké vyčistily vzduch evropský tak nápadně, že despotismus již ne bez ostychu se odvažuje vystrkovati tykadla svá, a obmezující opatření jeho už nikoliv bez zřejmého a zjevného odporu stran pokročilých se vykonávají.

Národ český, jenž za času všeobecně panujícího tmářství a otroctví prapor světla a svobody nejprv rozvinul, posléze přemožen a zotročen nebyl s to účastniti se v pracích pokroku, jež mezi tím se odbývaly. Ba na duši i na těle spoután nebyl s to, k vlastnímu odpoutání svému činiti cos jiného, než prováděti umdlévající boj o jsoucnost svou proti živlům, jež ku vyhlazení jeho se spojily. Boj tento posud není ukončen, a všecky pokroky novějšího myšlení a vědění toho nedovedly, aby prostý pojem spravedlnosti a osobního práva pochopen byl nejprvé od těch, kteří o pojmech vůbec nejvíce papíru popsali a potiskli.

Stojíme jako na stráži. Všecka pozornost naše obrácena jest k stranám, odkud se nám záhubou vyhrožuje. Hlavní povinností jest nám chrániti svou existenci a starati se o takový rozvoj ducha národního jaký nynější úloze naší nejblíž stojí a ji nejvíce podporuje. Politické ubezpečení a upevnění své půdy, upravení svého domu, poznání životních podmínek a důležitostí svých vlastních, zaujímá tudíž přední místo ve všech myslech našich — zaměstnává veškerou téměř pozornost celého národa. V poměrech takových jest mu nesnadno, aby zůstavil nezbytnou práci domácí, upustil posud neupevněnou a neupravenou vlastní svou půdu a na literárním působišti evropském tvořivě vystoupil co účastník a rozmnožovatel ideí světových. Ba přímý boj jeho uvedl jej do poměrů velmi stísněných, ze kterých pro tisíceré příčiny mu ani na těch polích zadost učiniti nelze veškerým duševním potřebám svým, na která svým osudem nynějším téměř výhradně jest odkázán.

Přece však není odsouzen k tomu, aby netečně v pozadí stál a nedotknut myšlenkami a směry časovými, cizincem se jevil v říši pokročilého vědění a umění. Všecky úspěchy vědění tohoto jsou zbraně, kteréž zápasícímu národu k hájení svobody, vlastnosti a vlastnictví svého se podávají. Mimo to konečně při pohledu na nahromaděné výtěžky duševní práce západní a střední Evropy se objeví duchu českému i mezery nápadné, jež pravému názoru světa posud dozráti nedávají, a veřejné mínění v Evropě posud zakalují.

Hegemonové nynější světové literatury posud ani ponětí jasného nemají o slovanském světě! Jeho minulost, běhy života i přítomnost buď jsou jim úplným tajemstvím, buď o nich chovají docela zvrácené náhledy.

Vedle výše abstraktních a přírodních věd, vedle snahy o zbudování sociálních soustav, vedle prací, jež na opravení dějepisecké methody čelí, budí nadřečená mezera pocit jakési nedůvěry buďto v poctivost

aneb v dostatek vědomostí oněch lidí, kteří chtíce reformovati vědu celou, jenom některé části její opravili. Takž obzvláště historie při všech svých ohromných pomůckách ponechala ještě mnohé brány otevřené, kterými se falšovatelé vkrádají a své pravdu vraždící rejdy na dějepisné půdě provádějí. Pokrok k lepšímu se v tom již stal, ale do šel teprvé k počátkům. Jsou to ovšem počátky, jimiž široké základy jsou položeny budoucímu vývoji vědy historické a jež částečně na převrat posavadních náhledů o minulosti směřují. Pokud nepravé náhledy tyto spolu byly příčinou, že lidstvo i na pravé ocenění přítomných svých poměrů nedospívalo, považovati jest jich zvrácení za valný krok ku předu.

Že se u nás i tyto počátky umlčovaly, považujeme za symptom literární neduživosti. Byť i poměry naše tomu překážely, abychom na poli vědeckém a literárním na roveň se stavěli národům politicky a socialně šťastněji obmyšleným, přece nic nevadilo, aby se aspoň ony resultáty všeobecného pokroku na naši půdu přinesly, jež k osvěžení a oplodnění jejímu jsou spůsobny. Či ani to nebylo možné?

Mezi tím co český národ v unavujícím a trapném boji svém o svobodu svou pokračoval, objevilo se ve vzdálí několik mužů, kteří vší vřelostí svobodomyslných a veškerou tichostí bádajících povah svých se o to zasadili, aby tušení mudrcův o zdokonalení védy a společnosti lidské se aspoň o některé kroky přiblížilo k naznačeným cílům.

Theoretické a praktické pokusy žáků St. Simonových až na Augusta Comte nezůstaly v nitru i vně Francie sice beze všeho účinku na literaturu francouzskou, ale nezasáhly tak hluboko do všeobecného ústrojí vědeckého a do sociálního vědomí literárně činných národů, jako některé plody amerických, anglických a německých myslitelů, jižto v některých náhledech spůsobili úplný obrat.

Netřeba zde teprv připomenouti Darwina a stoupence jeho vzhledem k názorům přírodnickým a vyplývajícím z nich konsekvencím. I v jiných odborech objevily se nápadné pokusy a třeba jen jmenovati Careye, Mockleoda a Milla, aby se obrat v náukách sociálních naznačil. Neméně však propravná a oživující se býti osvědčila činnost některých dějepiscův, kteříž nikoliv za příkladem, nýprž na odpor většině předchůdců svých docela jiné resultáty z dějin vyvozovati se snažili, nežli jaké posud se podávaly. Jsou to Američan John William Drapper a Angličané Buckle a Lecky.

Tito tři spisovatelé přistoupili s obzvláštním úmyslem k dějepisné své práci. Obešedše posavadní spůsob, zaznamenávati životy mocnářů, průběhy válek, dvorských pletich a jiné podobné aparáty, z nichžto se politické dějepisy zemí a národů skládají, sáhli přímo k jádru věcí, k hlavním totiž a vodícím myšlenkám, ježto v rozličných dobách minulých vrstvami společenskými vládly. Objevili, kterak na myšlenkách těchto závisely smýšlení a vůle celých pokolení, a kterak národové v kruhu jistých názorů trpný neb činný život svůj odbývali, kterak kruh ten se šířil přibýváním vědomostí a poznání, až posléze nastala doba odpoutávání se lidstva od tradicí, jejichžto pravda se nijakými podstatnými důvody dokázati nedá.

Náramný to pokrok v pojímání dějin lidstva. Pravěké dějepi-

sectví se nelišilo hrubě od básnění. Skutečnost a báje, události opravdivé a vymyšlené se tu mísily, tak že nesnadno jedny od druhých rozeznati. Střední věk zase utonul v bezduchém kronikářství smyšlenkami beze všeho ladu a skladu promíchaném, jemuž ale už asi oné poesie se nedostávalo, která pravěkou historii aspoň ozdobuje. Moderní dějepisectví pomocí kritiky vymýtilo všecky báchorky, a při snažení svém, aby spravedlnost a pravda historická se práva svého dopídila, učinilo zdravý pragmatismus zásadou vývoje svého, nehledíc toliko prostě na události nýbrž pátrajíc i po příčinách a resultátech jejich. Ale myšlenky, jež za té které doby pohybovaly světem, obraty v názorech a v mínění obecném, veškerá práce ducha, ježto ve všech zjevích dějinných veledůležitou ba někdy hlavní úlohu hrála, v tomto kruhu dějepisectví toliko vedlejšího místa nacházela. Politický ráz podržoval vrch, sociální a kulturní se jevil toliko nezbytným doplňkem.

Nastal v tom obrat ten, že moment kulturní vstoupil do popředí a události politické k němu jen nutnou činí stafáži. Tím ovšem není pragmatická politická historie tak dalece překonána, že, jak Buckle přeháněje se domýšlí, byla by zbytečnou a vůbec ani jména vědy nezasluhovala; avšak novou methodou nyní do historie uvedenou povstal nový veledůležitý druh v literatuře dějepisectví, jehož vliv na historickou vědu velikého působení se nemine.

Buckle a Draper vycházejí z rozličných stanovisk, ale souhlas jejich v hlavní věci jest nápadný, jakož i to, že oba k týmž resultátům bádání svého docházejí, ač dokázáno jest, že Draper spis předchůdce svého, Bucklea ani neznal. Shodují se už v tom, že jeden jako druhý vyhledává *zákony*, dle kterých se dějiny světa odbývají a kteréž se i na dějepisectví přenesti musejí, máli toto na na důstojnost vědy postoupiti. „Nešťastný jest to poměr,“ praví Buckle, „že historie člověčenstva v oddělených jejich částkách se značnou schopností prozkoumána byla, že ale sotva kde se někdo na to odvážil, aby je *též* v jeden celek spojil a objevil, kterak spolu souvisí.“ Ve všech ostatních velkých oborech bádání uznána jest nutnost zevšeobecnění, i nacházíme šlechetné snahy o to, aby na základě jednotlivých zjevů se vynašly *zákony, které je ovládají.* Ale dějepisci jsou dalecí toho, spůsob ten si přivlastniti, i panuje u nich mínění, že práce jejich záleží toliko v tom, aby události vypravovali a náležitým mravním a politickým rozjímáním oživili atd.

Buckle tedy přímo projevuje svůj úmysl, že nastoupiti chce cestu novou v historii, že pátrati míní po zákonech jejich.

Nejinak Draper. Hned v první větě se projevuje: „Zamýšlím ve spisu tomto pozorovati běh, jímžto civilisace evropská se brala, a ustanoviti, pokud se to dělo náhodou a pokud předurčením jakéhos prazákonu.“

Buckle, syn loďařův, narozen 1822. Byl teprv 18 let stár, když otec zemřev, značné jmění mu zanechal. Celé toto jmění věnoval svým studiím. Nějaký čas se zaměstnával kněhkupectvím, pak ale zůstavil svůj závod a oddal se výhradně historii, jež se mu neviděla státi na výši jiných věd, jmenovitě přírodních, a kterouž tam dovesti si usmyslil. Za příčinou tou s pílí nesmírnou se oddal náuce této, takže zdraví

jeho tím značně utrpělo. Na radu lékařů podnikl cestu na východ, kdež v máji 1862 v Damasku zemřel, jsa teprv čtyřicet let stár.

Docela jinou dráhu životní nastoupil Draper, jsa profesorem chemie a fysiologie v New-Yorku; z rozličnosti povolání obou těchto učenců vyplývá také rozličnost základů, na nichžto soustavy jejich spočívají.

Draper co přírodozpytec rozhodně staví se na půdu přírody, vyhlašuje ji za základ dějin, a žádá, by methoda historické vědy ve všem se řídila dle methody přírodovědy. Buckle poukazuje sice na tutéž potřebu, ale neváhá i jiných spolučinitelů uznávati. Zvláště statistika a politické hospodářství poskytuje mu hojnou podporu náhledův jeho. U obou se ale soustřeďuje směr veškerého postupu v idei svrchované a všeobecně rozšířené vzdělanosti lidské. Na ní spoléhati má veškeré blaho, veškeré zdokonalení společenstva, pročež také na pěstování *pravdy*, na *vědecký* rozvoj poznání lidských, tedy na platnost rozumu a na názory z něho vyplývající kladou všecken důraz, a tento jest jim také měřítkem u líčení a posuzování minulosti.

Náhled tento jest patrně jednostranný. Ale v oboru této strany odkryli oba dějepiscové tak hluboké pravdy, že zásadu svou, pokud je platna, skvěle provedli. Pohříchu není Buckleův spis ukončen, a jest také na příliš rozsáhlé rozměry založen, aby se s určitostí naznačiti dalo, jaký vlastně býti měl plán jeho spisu. To co podal, jest toliko úvod. Historie vzdělanosti anglické, kterou vlastně psáti zamýšlel, není v tomto úvodu obsažena. Zaměstnává se tu více vyhledáváním zákonů pro dějiny a přehledem francouzské, španělské a skotské vzdělanosti. Pravý spis teprv měl následovati. Ale již tento úvod podává nevyčerpatelnou látku ku přemýšlení.

Naproti tomu postupuje Draper rychleji a stručněji k cíli. Po krátkém úvodu, v němžto souhlasně s Bucklem o zákonech dějin hovoří, přechází na líčení stavu starověké civilisace řecké, indické a egyptské, dojde pak na Řím a na křesťanství a zobrazuje evropskou *dobu víry*. Naznačuje pak přechod *k době rozumu*, vylíčí tuto dobu a končí pohledem na budoucnost Evropy a zásadou, že *organisace* všeobecné vzdělanosti jest cíl, jehož se evropská civilisace domáhá.

A v tomto bodu se přidružuje též H. Lecky k předchůdcům svým. Spis jeho líčí vliv přibývající rozumnosti na názory a osudy lidské. Již však tím, že nejen na vědecký ale i na esthétický a mravní vývoj důraz klade, nacházíme postup. Vedle pravdy má v běhu civilisace též krása a dobro rovného oprávnění.

Lecky se obmezil jen na vylíčení některých čelných zjevů v historii vzdělanosti lidské, ale tyto části provedl s obdivuhodnou důkladností do podrobna. Spis jeho, r. 1865 v Londýně uveřejněný, dočkal se již ve dvou letech trojího vydání; sedmdesát šest recensí v novinách anglických a amerických podalo svědectví o neobyčejném ruchu, jejžto vzbudil. Veškerá kritika se divila odvaze mladého, v literatuře před tím neznámého muže, a k tomu rozeného Irčana, který s tak nápadnou učeností, výmluvností, soudností a taktem přímo státnickým o nejdůležitějších otázkách minulosti a přítomnosti pojednával. Osnova předmětu jeho jest boj pokročilého rozumu lidského proti obmezením, jež

pověra a předsudek svobodnému vývoji ducha kladly. Počíná s dobou, kterou Draper nazývá dobu rozumu a líčí nejprv ubývání pověr a smyslu pro zázračné zjevy, naznačuje pak esthétický, vědecký a mravní vývoj rozumnosti a přichází na probuzení citu pro pravdu prostředkem světských filosofů sedmnáctého století, pak dobu zmáhání se politického liberalismu a dojde na konci k působení zmáhajícího se industrialismu na obecnou rozumnost.

Zvláště tímto posledním článkem uvedl Lebky nový živel do historie osvěty a poukázal na nové východiště, v němž nauky praktické s abstraktními v jednom a tomtéž směru shledávají se.

Naznačili jsme zde toliko přehledně, co teprv zevrubnějším rozebráním podrobnosti v pravé světlo postaviti lze. Vysoké stanovisko, na něž se spisovatelé nadřečení postavili, jim ovšem poskytovalo přehled velmi rozsáhlý, avšak v některých podrobnostech a zvláštnostech také velmi nedostatečný. Takž líčení středověku a přechodu k novým časům má v té období, jak je podali, jen pro západ evropský a částečně pro byzantinské poměry platnost; i jiné některé zjevy, ježto v historii civilisace důležité zaujímají místo, buď docela opomenuty jsou buď jen povrchně naznačeny. Příčinu toho hledati jest v tom, že lidstvo ač veliký jeden celek na zemi činí přece v kruhy kmenové se rozpadává, jež teprv potom lze bude v pravém celku zříti a pojmouti, až jednotlivé oprávněné kruhy svého zastoupení dojdou při všeobecném soudu o civilisačních snahách a zásluhách svých. K tomu však přispěti musí nejprv samy. Buckle by toho pro Anglii snad byl dovedl, kdyby dílo své byl dokončiti mohl. Cesta ale jest ražena a počátky učiněny. Není to malé vítězství vědy novověké, že historie světa se vážiti počíná dle práce *tvořící*, a že výboje, vraždy a prospěchy několika povýšenců z dopuštění božího nestaví už ve světlo, nýbrž co zadržovatele a ničitele pokroku v šeré stíny je uvrhuje.

Život na moři.

Od *Jana Nerudy.*

I.

Aby je čert — řvou, až mne vzbudili! — A ještě jsem se neprospal, zdá se mně — ach, ani protáhnout se člověk nemůže v tom proklatém šupleti!

Nahoru, dolů — nahoru, dolů — to se to houpe! Teď sedím hlavou vzhůru, a teď nohama; ještě že to nejde od pravice k levici, byl bych se už stokrát vykutálel! — Ti řvou! Buď se tam pere celý jarmark, nebo sto čertů o duši, nebo tam nabízí alespoň dvacet barkářů své přátelské služby. Jistě že jsme přijeli k ránu do nějakého velkého přístavu — ven, kamaráde — trochu rozhodnosti!

Tak — hezky jsem se položil, na zem — a nohy zůstaly na loži! Přec je dobře ležeti v parterru! — Nu, už stojíme — divně sic, ale stojíme přec. Musíme se držet jako malé dítě. — Je už šuple nade mnou prázdno, nebo spí přítel ještě? — Spí — leží tu za zelenou oponkou jako dítě v rozhoupané kolébce, tváře do červena. Dobře, že máme v kabině své jen dvoje lože nad sebou a u druhé stěny nic, to by byla míchanice lidí a věcí takhle v bouři!

Aha, okénko kabiny otevřeno, proto je křik tak blízký! Ale je to neopatrnost — přijít bouře, už jsme dávno plavali, třeba okénko jen na píď. Šourejme se k němu, od vyčnívajícího k vyčnívajícímu. Napřed udělá ruka krok, za rukou tělo, za tělem noha — — ah!

Východ slunce! — Myšlénky ustrnuly, zrak mžikem opojený tonul v pohledu velebném. Viz tisíckrát východ slunce při jasném nebi, klidnějším moři a rozlehlejším tedy obzoru, neotupíš, vždy ti bude znova, nebesky jasno! Slunce jako by se bylo právě teprv vynořilo z moře, zcela úzký proužek modrého nebe dělí je od sněhobílého obzoru. Je malinké, jako stříbrný talířek na ovoce, a

hoří průhledně jako plynový plamen. Skvoucí jeho roucho daleko široko rozstírá se po moři, až vybíhá v bělostné krajky, v houpavé perly, zářivé jak samá slunce malá. Jasavé světlo líbá čelo vod a líbajíc třese se, chvěje milostně, jak se třese mladíkův ret, když první tiskne políbení na rty první své lásky. A nevěsta je také v rozechvění. Prsa se jí dmou slastí, ta bílá prsa, posetá zlatými růžemi.

Svaté moře, svaté nebe! Jste tak velky, tak velebny, že každá myšlénka se stává hymnem, modlitbou. Každé oddechnutí jako by se dmulo širou prostorou, každé udeření tepny jako by bylo zašumění obrovitých křídel orlích. Netušeně velkým je člověk v té nezměrné velebnosti.

„Prosím tě, budeš se mýt? Že vylezu a umyju se napřed!"

„Víš co, slez, a nesrazíšli vaz, drž mne při mytí, pak budu zas já držet tebe! Takto nevím, jak se dnes umyjem!"

Ale přítel držel se pelesti a zas se natáh'. „Hrome, to se to houpe", bručel, „mně se zdá, že ty tak děláš naschvál a houpeš korábem, abych nemoh' dolů."

Ono se řekne: umyj se, ale jak?

Voda byla z konvice, vzdor tomu, že na umývadle vše upevněno železnými kruhy, přec z polovice již vyšplýchnuta. Nalil jsem druhou polovici, držel a opíral se vždy jednou rukou a myl druhou jako kočka. Více se dostalo vody prádlu než kůži, za chvíli jsem byl s předu mokrý jako pod okapem. A teď to utírání, převlékání, obouvání, oblékání — kolik kousků, tolik štací bolestné křížové cesty, při levé botě první pád, čelem do dveří, a žádný Šimon, při pravé nohavici druhý, krvavý, a k tomu smích s protější strany! Počkej jen!

Konečně jsem byl hotov, chytil jsem za kliku, odevřel šťastně, aniž bych byl dvéře z kování dál než na polo vytrhl, a potácel se od kliky ku klice chodbou až k točitým schodům.

„Dobravo utra!"

„I dobré jitro, paničko!" a dívám se, jak tlustá komorná, vyšedší právě z „ženské chodby", honem se chytá zábradlí.

„Neměli jste muškyta?"

„Odkud bychom byli měli?"

„My měly hejno. Koráb zarazil sem o půl noci a přece ještě od břehu přišly. Z druhé strany snad jste měli klid, bývá tak, jak loď leží."

„A kde jsme?"

„V Mersině."

Mersina tedy, v maloasiatské Cilicii. Nu neláká tuze, dřív si trochu posnídáme. Vešel jsem do společného salónu.

„Što vam ugodno, čaju ili kofeja?“ táže se sklepník Andrej.

„Co šplýchá míň! — Iff!“ zasípěl jsem bolesti. Lenochy pohovek kolem stolů jsou pohyblivy, mohou se naklonit sem či tam, podlé toho, chceli se hodovat či procházet salónem. Při náhlém zas zavrtnutí se lodi byl jsem zachytl se lenochu a on se přehnul a přimáčknul mně prsty k stolu.

Ale už sedím pevně a — místo v ústech mám polovic bílé kávy po stole a v nose. Neškodí, druhá polovice je tím jistější. Přikusuju bílé, jak kámen tvrdé suchary a rozhlížím se po místnosti. Ta panenka Maria na sloupu uprostřed zdá se, jako by stále na mne kývala hlavou, celý ikon je nějak čtveračivě nepokojný, snad se mu stýskalo už být zde samu i má ze mne radost. Patrno, že ze všech jsem první vzhůru — či by byli ostatní již „na střeše?“

Naše loď, parník ruské společnosti, je zařízena co nejpohodlněji. Salón, na mnohých jiných lodích, zvláště francouzských, pod palubou upravený, je zde postaven na palubu, ale tak, že kolem něho možno až na zad ku kormidlu obcházet. Střechy salónu užívá se pak také co jídelny při pěkném počasí, hlavně ale co procházky pro cestovatele první třídy. Jen že není na schodech k ní tabulka s urážlivým nápisem, že „kdo z cestovatelů nižších tříd by sem vkročil, ihned doplatit musí na třídu první“, jako opět na lodích francouzských a rakouských. Přijdeli sem někdo, dobrá, přišel, jen prostý mahomedán sem nesmí, pro svou nečistotu, a prostý Rus sám sem nejde, z přirozeného jemnocitu.

„Andrej — cigaro!“ Tak, a teď nahoru!

Krok se stal již pevným, ruka sotva že se zábradlí dotýká. Jen v menší prostoře je pohyb neobratný, ve volnější je záhy také volný. Krásné, jasné jitro, že se až prsa šíří, ale takto nevalně ještě příjemno zde nahoře. Loď a vše na ní upravuje si právě svou toiletu. Ljevko, mladý, as dvacítiletý námořník buclaté a krásné slovanské tváře, pravý všudybyl, první v barce dole a první nahoře v rahnech, prohání se po střeše a myje ji. Vylívá z konví pravé spousty vody, uvázal provazy na bidlo jako koště a práská a tře střechu, že až sténá. Kde už byl, je vlhko, kde nebyl, je plno sazí. Mimo Ljevko zde nikdo. Jen na stříšce nad stroji, uprostřed lodi, kamž bych mohl dlouhým můstkem přejít, přechází nejmladší důstojník, upjatý v šedivém kabátu svrchním. Vkročím na můstek.

Mersina — a to hnízdo je na mapě! Nevelký okruh zelených hor, výběžky to Tauru. Jsou tichy a němy, jako by od stvoření světa nebyla na ně lidská noha vstoupla. A dole čtyry bílé budovky, as šest vedlé nich dřevěných bud vysoko na kládách, tak že se k nim musí po žebřících, a několik kup černého uhlí, pak na písčitém výběžku větrný mlýnek — to je Mersina. Podlé bidel vysokých, zaražených před budovami, jsou zde jen byty konsulů obchodních národů. Bidla jsou prázdna, jen na jednom vlaje a šlehá sebou veselá slovanská trikolóra.

Pravou robinsonádu musí zde ti konsulové prožít. Mimo náš parník naleză se tu v přístavu jen jediná ještě loď. Malý plachtový korábek turecký, málo větší než obyčejný přímořský traghét, a s podivuhodnou neobratností i bizarností zároveň stavěný. Zrovna jako by byl utekl z některého námořského Jamesova románu, a ti dva chlapi, co na palubě leží zády vzhůru, jsou snad pirati a jen se tak nevinně tváří, jako by spali. Korábek je pomalován veselými barvami jako o posvícení a v čele jeho skví se nějaká dřevěná, křídově natřená panna se založenýma rukama a komicky vypoulenýma černýma očima. Houpe se nahoru dolů, vždy až po ňadra a zase vzhůru, jako by ji chladná voda zarážela. Vlny zde v chobotku tančí a pění se — venku v širém moři je hladko. Po břiše bílých, po zádech šedých a jak kachna velkých ráčků bývá kolem lodí ve všech přístavech plno, zarážejí do vln jako vlaštovky na našich řekách, houpají se na vodě a zase vyletují a krouží postrašeně sem a tam, když mezi ně vjede sokol nebo orel — zde ani sokolíka a ráčkové jsou tu sotva čtyři, bezpeční a líní.

Zrak se vrací k lodi; Jak tu živo! Zrovna pode mnou mimo lodní zábradlí, venku na výběžku k bočním schodům levým, nyní vytaženým, sedí Turek na skřižovaných nohou. Na hlavě má zeleně ovinutý turbán, znamení, že pochází přímo z rodu prorokova. Svrchní část těla má až po pás obnaženu, sundal košili, protahuje ji sem a tam a prohlíží každý záhyb co nejsvědomitěji. Byl si patrně za rána vyšel na čekání a honí zvěř, kterou za Homéra lovívali arkadští rybáři — „co jsme chytli, nechali jsme tam, co jsme nechytli, nesem s sebou.“ A když on něco chytne, mrštně švihne prsty a svěřuje to stříbrným vlnám. Za ním, hned u zábradlí, jaké to skupení! Žid, mohamedán a křesťan vykonávají těsně vedlé sebe ranní svou modlitbu. Arab si klekl na koberec — bez koberce žádná modlitba — a modlí se obrácen obličejem k Mekce. Naivně stojí vedle něho v touže stranu obrácen jeruzalémský poutník ruský; drží ruce sepjaty v klínu, náhle „metá“

as třicet křížů po sobě, rozhrnuje dlouhý hábit černý, vrhá se na kolena a bije čelem o zem. Než Arab čelem jednou, udeří Rus pětkrát; jeho oči zpod svislých dlouhých vlasů hledí snivě do dálky a ret se chvěje, že se až hustá brada potřásá. Trochu od nich odvrácen stojí za nimi starý, bělovousý žid. Na čele má malou dřevěnou skřínku, zvláštní to náčiní modlitební, černý, bohatě stříbrem prošitý šat splývá přes hlavu a týl a také ruce jsou jím obaleny — malebně krásný zjev. Žid mezi modlitbou stále se kývě od pravé strany k levé nebo od zadu k předu. Jaké to kývání a klonění se do všech úhlů, světa a ke všem bohům!

Vedlé modlících se ještě kus nočního ležení — cestovatelé třetí třídy spějí totiž na palubě, leda když milosrdný námořník jim dole svou visutou rohož přenechá. Několik Turků válí se na kobercích po zemi. Turecký důstojník — ošumělý černý kabát samý zlatý prým, křivou černou, opět hojně pozlacenou pochvu šavle samou špínu — myje se s fesem na hlavě u lodní pumpy. Prsty mu čouhají z bot, a on je myje, pokud vyčuhují. Mezi ležícími protahují se dva obrovští Motuyali, syrské sekty Šiitů. Malebný kroj jejich, pestrý jako duha nebes, je dosti spořádaný, turban pěkně vyšívaný, kaftan těžký hedváb, pás bohatý a v něm zbraně a dýmky samý drahokam; na nohou mají červené safiánové boty do půl lýtek, nahoře široce vykrojené a z předu modrým hedvábným třapečkem okrášlené. Šťastní cestovatelé! Byli v „okrase Azie“ *) a jedou na Bajrut, aby se odtud dostali do „města rajské vůně“ **). Nejdou tam, aby se modlili v mešitě Ommajadův, v níž ještě čtyřicet let po skončení světa bude Allach vzýván, nýbrž aby nakoupili hliněných hrnků z červené té hlíny, z níž zde byl mimo jiné křehké zboží prý také praotec náš Adam sformován. Jsou usedlí v Sidonu, a stříbrné spony na jich pasech svědčí, že v městě tom, jednom z nejstarších na světě, posud je něco smyslu pro umění stříbrnické, jímž sluli již za Achilla a Patrokla. Patrně jsou zámožní, ale ani nejbohatší mohamedán neznečistí „nečistý“ stůl neb lože křesťanských lodí osobou svou. — Za nimi sedí na podlaze kroužek ruských poutníků, mužští v dlouhých tmavých kaftanech, ženské v prostých tmavomodrých šatech. Jedny se češou, druhé rozdávají právě spařený čaj. Chudák poskytuje chudáčkovi, na-

*) „Okrasa Azie“, „město líbeznosti“, „koruna Jonie“ = Izmír čili Smyrna.

**) „Město rajské vůně“, „peří rajských ptáků“, „obojek krásy“, „blizna na líci světa“, „čtvrtý ráj“ — Damašk. Ostatní tři „ráje“ jsou: chaldejská Obolla, perský Šeb Baoran a údolí samarkandské.

máčejí chleba a stále se žehnají při tom křížem. Čaj budou dnes vařit padesátkrát, jako včera, bude to křížů! Chléb a čaj je jedinou jich potravou až do Jeruzaléma a zas až domů, převozné zaplatili tam a zpátky již napřed. — Mezi skupeními šklebí se v palubě černý otvor, vedoucí dovnitř, do skladišť lodních. Rumpál skřípe, řetězy haraší a z barek podlé lodi vyletují obrovské žoky — bavlna z Aleppa — vysoko nad loď a zapouští se dolů. Vůkolní musí mít své hlavy na pozoru. Už tu zase Ljevko pomáhá a běda turbanu „pohana“, můželi jej zasáhnout. Ljevko nemá pohany rád.

Střecha salónu také již oživla. S předu sedí šedivý a šedohávý mnich, modlící se breviář. Je z Karmelu. Tlustý náš strojník, Švýcar, sedí na druhé straně, vedlé mladé, zdravím kypící jeptišky, hodlající přes Alexandrii do Mesiny. Patrně ji dobře baví, jeptiška se nemůže ubránit hlasitému smíchu. — Avšak — vždyť jsem si dnes ani ještě nevzpomněl na svůj harém — chci říci na harém joppského Turčína, dřepící už od včerejšího rána za salónem zcela vzadu na palubě! Musím se přece poohlednout po té mladé Arabce —

Šplouch! — šplouch! zapleskło to těžce v moři. Jeptiška rychle se tam podívala — a je červená po celém čele. Nevídáno! Dva z uhlířů našich vylezli nazí z lodního břicha a po hlavě se vrhli dolů do koupele; jak dvě načerněné zátky se tam točí a cení zuby jako žraloci. — Nu — ten harém — je to orientální holůtka! Vyspal se v chladné noci pod širým nebem a vypadá jako zmoklý — včera ostatně nebyl mnohem hezčí. Sedí tu stlačeny jako ovce v ohradě! Mají i apartního svého kuchaře, mouřenína jako horu a špinavého jako lavice před formanskou hospodou; chlap kleštěnec vaří černou kávu po celý den, nacpává damám čibuky a zívá přes celý přístav široce. „Dámy“ jsou jedna stará bílá, neforemně tučná, druhá mladší černá, item neforemná, pak ještě tři mladší bílé, které vesměs nestojí také za nic. Včera se dloubaly po celý den v nosech, nebyly s tím ale nejspíš hotovy, protože dnes pokračují. Jediná slušná osoba je tu sloužící jim Arabka, děvče as patnáctileté. Není na ni sice také nic, má ruku náramně kostnatou a jako placku, ale konečně — po pražských Příkopech mladé Arabky neběhají! Teď víská tlustou mouřenínku — počkej, schovám ti při obědě zase cukrlátka!

„Michal Zacharevič — veliký flag!“ volá hlas kapitánův na nejmladšího důstojníka. „Jste zdrávi, pánové?“

„Dobré jitro, kapitáne! Co se stalo?“

„Tamhle přichází admirálská loď anglická. Vidíte pavillon na pavillonu?“

„Nerozumím.“

„Nu — pavillon na pavillonu — vlajka a na admirálské lodi! Žlutá ležící kotva v červeném poli.“

„A ta loď, co přichází z druhé strany?“

„Turecká — půlměsíc, hvězda! A také velká válečná — hej, Michal Zacharevič, vzhůru s flagem — to chioský kapudan-paša!“

Klidně a majestátně blížily se obě lodě přístavu. Za deset minut stály a zatočily. Děla hřměla. Na rahnech admirálské lodě mžikem bylo plno vojáků, jeden stál v té závratné výši vedle druhého, přímo, jako by tam byl bílých vojáčků z plechu nalepil. Paluba turecké lodě modrala se kazajkami a červenala fesy. Vzdávali si čest.

„Něco dobrého ty saluty přece způsobily,“ podotýkám, „tam hle ti dva chlapi na té turecké skořápce se alespoň obrátili a leží teď na zadech!“

„Lodě jdou nabrat uhlí a vody — nevím, nač by sem zajížděly,“ praví kapitán.

Parník náš byl již bavlnou procpán, teď nakládá se jiné zboží: Skopci. As dvacet barek tančí kolem lodi a v nich je tmavohnědých skopců na tři sta. Ti všichni přijdou do popředí lodi a kolem strojů na přední polovici paluby. Je podivno, co vše se na takový parník vejde. Cpi pořád, pořád ještě „místa dost.“ Včera jsme se bavili, jak vytahovali z barek krávy a malého koníka na palubu. Krávy bučely ve výš povznešeny — „jako skřivánci v oblacích,“ mínil Michal Zacharevič — a koník, když měl popruhy pod břichem a rumpál ho vyškub' do výše, mlátil sebou jako had v pářatech orla a ještě dlouho tloukl a vyhazoval, když už stál na palubě. K večeru se chtěl Michal Zacharevič žertem trochu projet po palubě, ale koník ho shodil a Michal Zacharevič má ještě dnes odřenou tvář.

Skopci se nákladají jinak, bez rumpálu. Jen si tak bolestí při tom pomekávají a místo vyhazování se třesou. Praví mučenníci! Jak barky tančí, mlátí se skopci o sebe, o boky a vesla. Pak chytnou každého dva chlapi, za uši a zadek, a hodí do výše; nahoře čekají také dva, kde chytnou, chytli, a už nepustí. Je to maso pro Alexandrii, šest dní budou na cestě. Dnes dostali ještě jíst a pít, v Bajrutu přijde na loď nějaký komisionář, aby ještě dohlídl, pak je půst. „Zkusí nebožátka v tom vedru,“ lituje Michal Zacharevič, dívaje se jak krávy trkají do tlačících se k nim, nyní

už pitomě pitomých skopců, „líp jim ulevit! Nejspíš že bude k obědu čerstvé skopové."

Ljevko byl mezi tím natáhl plátno nad naší střechou a Andrej jme se prostírat, abychom posnídali na čerstvém. Také dole na palubě zahlaholí ruské velení, aby se rozestřela plátěná střecha nad sídlem třetí třídy, pálíť syrské slunce jako žhavá pec. Andrej klade na stoly provazy podél a latičky napříč, vypadá to jako žebřík, délka na každé straně z dvou paralelně ležících provazů, pak špryslíky dřevěné, držící dva provazy ty vždy od sebe, aby se talíř mohl pevně mezi ně zastrčit. Pak nanáší bílé talíře, ozdobené obrazem ruské vlajky, pak staví vinní láhve, „krásné krimské" a „bílé krimské," a křišťálové láhve na vodu — včera byla voda ještě chlazena ledem, umělým cařihradským. Napřed bude kořalka, bílá a zelená, pak příkusky s kaviarem, jehož si nabéře každý jako u nás čočky, pak — eh, ať je, co chce, kuchyně na ruské lodi vždy výborna, lepší než na francouzské. Až na ty polívky! Člověk na moři tak se těšívá na polívku hovězí, třeba s codenní rýží, a ona přijde „národní", kyselá jako — br!

Teď už přivezli k lodi „poštu", pytlík s listy. Také konsul přijel na návstěvu a na krátký klep, a s ním noví cestovatelé, pán a panička. Pán obchodník z Adany, Arménčan, a panička mladá ještě Francouzka. Je pravý vývoz mladých Francouzek do Malé Asie, a všechny se tu provdají. Přijeli teprv ráno s karavanou a panička ihned vypravuje, že doznali v noci nehody. Byli obráni anatolskými rekruty.

Mezi její povídkou je ale dole u lodě strašný křik. Starý žid, jehož modlitbu jsem byl s rána sledoval, byl si zajel na břeh; nyní se vrací a barkáři nechtějí ho pustit z barky. Žádajíť pět franků a on dává — půl. Arabové nadávají a klejou, žid prosí a běduje — řeč obou zní stejně židovsky, nám cize, jako by v každém slově dvě „ch" a tři „kh". Prosí, běduje, teď už pláče, přece nepřidá. Ví, že si ho nenechají. V modlitebním svém rouchu dřív zdál se mně být krásný, teď je protivný.

Kapitán dává rozkazy, zvonek lodní dává znamení, že loď již se hne, Ljevko začíná vytahovat schody. Teď se Arabové pouští do žida, pohlavkují ho a štulcují. Žid se chytá schodů a škrabe se na ně. Za ním ale jeden z Arabů pořád vzhůru. Žid vstoupil na palubu, Arab obrátil se nadávaje zas ke schodům — v tom ho Ljevko drcnul a Arab je dole ve vodě. Ne snad že by se žida ujímal, ale už jsem řekl, že Ljevko nemůže pohanů vystát.

Arabové řvou, schody se skřípou do výše, loď se začíná točit.

Budem tedy snídat až venku v širém moři. A teď je tam venku také nepokojno. Vlny skáčou, jen delfíni skáčou tam ještě nad ně. Nu — vždyť nám Čechům dal Shakspeare námořnickou náturu!

„Dnes bude tuze krásně", prorokuje Švýcar strojník. „Už se těším, jak po snídani budu prospávat!"

II.

Myslil jsem se Švýcarem, že bude dobře prospat se po snídani, a protáhl se na jednu z pohovek, vroubících uvnitř stěny salónu. Co také dělat! Na lodní bibliotéku nemohu se zlostí ani podívat — ruská loď, knihy všech jazyků, jen právě žádné slovanské! U rozladěného piana v koutě sedí už přítel a probírá se melodiemi „Traviaty." Co tedy dělat!

Loď šla teď nápadně tiše. Melodie Verdiho známě klouzaly jen jako by přes sluch. Přece jsem nemohl usnout. Pořád jsem doufal, že oči již samy od sebe se zavrou, pořád mně bylo před zrakem mlhovitěji a šedivěji, nic platno!

V tom vejde z kredence do salónu Andrej. Postaví se hned k prvnímu oknu, dívá se ven, a na jeho tváří zableskne se lehýnký úsměv.

Otevru oči do kořán, vymnu si je — vše zůstává šedivo. „Co je to, Andrej?"

„Groza!" a Andrej ukazuje prstem do dálky.

Bouře! Tak pohodlně, uprostřed ní a zároveň dívaje se z okna na ni, jsem ještě na moři neprožil žádnou bouři! Sedm palců od smrti a dívat se na ni v plném juxu sklem!

Avšak venku je ticho. Podivné ticho, jakého jsem na moři ještě neviděl. Viktor Hugo by snad řekl: ticho šedivé.

Slunce zmizelo. Po celém širém nebi jednobarvá šedost, bezvýznamná, smutná.

A celé širé moře tiché, temné. Jako by ustrnulé. Nikde v něm živého pulsu, ticho po něm jako po mrtvém obličeji, tak chladna, tak bez citu je jeho líc! Zapustil a zavřel se klid do moře jako do rakve.

Tajuplný hrob přírody! Jak jedna jediná těžká slza všehomíra, jak billióny slitých slz našich, vychladlých, zkalených. Co už lidí ztrestalo to mocné moře, co mrtvol v něm, a po hladkém povrchu ani kámen ani kříž! Šachta naší chudoby — jsme tak malincí proti němu!

Lehký mrazík prochvěje se naším tělem. Také ale venku v moři, jako by klíčily se těžké předtuchy, po chvilce běží povrchem lehýnká vráska.

Avšak v pravo na obzoru vše již zčernalo. Sbalují se tam mraky v kotouče, v černé hrady. Teď jako by byl do nich střelil, poskočily, valí a ženou se ku předu, jak by štvány strachem neb hnány mučidlem.

Již pokryly celé nebe a stále naskakují mraky nové. Vrásky po moři se náhle rozmnožily. Je jich plno, plno a ženou se v divokém spěchu směrem oblaků. Ještě se neseskočily ve vlny. Místy náhle se objeví ve vodní pláni kuželovitá prohlubeň, bílý vír, točící se s rychlostí závratnou a letící jako šipka ku předu, dál a dál, až zraku zmizí. Za ním druhý, desátý..

Těžká mračna klesají níž. Jako by ještě v posledním okamžiku mělo se zabránit, by nezřítilo se nebe do vodní spousty, naskočily mezi nebem a mořem obrovité sloupy, žlutošedé smrště, nahoře a dole široké, uprostřed štíhlé. Také ty sloupy ženou se bleskorychle ku předu, za nimi oblakové kotouče vodního prachu.

Avšak již zlomeny i ty sloupy, moře v divokých skocích skáče vzhůru — mračna splaskla dolů — dělová rána, vše přehlušující řev!

Zrak je zastřen, ani na píď nevidíš za sklo. Nebe se rozplakalo. Voda nahoře dole, a těžké krápěje tlukou do okna.

A tak příjemno je při tom, jako když člověk sedí v pokoji svém doma a do oken bije liják!

As čtvrt hodinku trvá var — najednou je všechno ticho.

Déšť přestal. Vidíme zas rozpěněné kypící moře. vidíme také zas slunce. Kolem něho sice ještě žlutá mlha, ale samo již zas oslňuje.

Jen okamžik ještě a náhlým trhnutím zmizely páry i oblaky. Nebe je modré, slunce se směje, jako by si bylo jen zahrálo. Vlny dmou se sice vysoko, ale již mají zase barvu. Již věříme opět, že má moře ňadra křišťálová a v nich život a perly a lesy králové!

Musí být teď čarovně půvabno venku! Rychle na střechu! —

Ano půvabně, svěže a jak mokře! Noha sklouže, lavice se kouří, na velké zábradlí nepříjemno hmátnout.

Jak as bylo palubníkům v tom lijáku!?

Na vodorovné dřív plachtě, natažené k vůli slunci, je rybníček vody a plachta teď prohnuta. Ljevko ji nadzdvihuje dlouhým koštětem, aby voda stékala. Potoky srčí dolů na lidi — kam se Ljevkovi líbí. Arabové uhýbají se zamračeně, na tvářích ruských

zkropených poutníků je ale onen trpněbolný úsměv, který mne při slovanském lidu vždy do duše řeže.

Mašinista vychází ze své kajutky. Rozhlíží se a mne si oči.

„Hej, pane, řekl jste, že bude hezky, a pršelo!"

„Přespal jsem to — nu ale, což není hezky?" —

III.

Líně uplynulo poledne a první hodiny odpolední, líně a palně jako vůbec na jihu za léta.

Člověk nemyslí a neslyší, před zrakem jako by se mihaly křišťálky parna a tím závojem nerozezná předmětů na tři stopy dál. Přelud, ovšem, člověk nechce vidět, tělo je jako rozvařeno, nervy vypřaženy, smysly zastaveny. Pocit nesnesitelného parna je jediné, čeho jsi sobě vědom. Vyhledal's sobě stín, v salóně, v kabinetě nebo kde, ale všechny póry se paří, ústa se nezavírají, již pro nepříjemný cit zprahlých rtů ne. Marně hledat místečko chladnější, kde by bylo jen zdání průvanu, zde ostatně velmi nebezpečného, a proto se ani nehýbeš. Ležíš nepohnutě, šat rozevřen, košile rozhalena, póry otevřeny, jsi otevřen až do vnitra srdce, kde není nic, pranic. Již ani žízeň tebou nehne, máš strach, že bys se zalil potem, kdy bys sáhl po sklenici limonády; k tomu je „limonade gazeuse" v zadrátovaných uzavřených lahvích, vyndat zátku bylo by víc než hrdinstvím. Člověk trpí s oddaností, jakou má as alligator zaschlý v hlíně.

Zkusil jsem ulevit si lázní. Ale v lázeňské kabině je jediná vana a sotva jsi do ní vlezl, již klepe zas někdo a prosí. Ve vodě vysedět bylo by tak ještě nejpřijemnější.

Konečně přece přešla doba nejhorší, loď trochu oživuje, vylezu si zas na střechu pod plátěné stínidlo.

Nacpu si čibuk černou ladakyjí, „otcem vůně", a zapálím otci tomu hlavu. Ihned vyskočí dým jako lazur — ta rozkoš! Proužek za proužkem odlučuje se od čibuku, vznáší se a tančí nad palubou, až zatočiv se vzadu kolem kormidelníka zmizí. Šalomoun jistě nekouřil, sic by byl do Vysoké písně napsal „tvůj krok nese se jak proutek dýmu z ladakyje", ne „z myrhy"!

Moře jest klidné a lidé dole na palubě též. Pravoslavní poutníci sedí v kruhu a jeden z nich předčítá z knihy, tištěné ovšem písmenami kyrilskými, každá velká jako palec. Motuvali hrají spolu lurč. Zeleně oturbanělý Mohamedův potomek má hlouček Arabů kolem sebe; nevýskají ho, on ale výská jim. Nějakou píseň pobožnou, snad suru z koranu, nebo píseň národní nebo co. Jako

kdy by učená koza mečela falsetem, nebo jako kdy by náš kněz, odříkávající nějaká pašijní responsoria, zacpal sobě nos a hlas vymačkával do sopránu. Ano, nejen lurč a šach, také základy svého zpěvu kostelního máme z Orientu, jako církevní roucha, obřady atd. Jen že, kde zpěvu toho kolébka stála, posud náboženský zpěv leží v kolébce, je národní, u nás pak jsme přibrali k němu všechny formy pokročilé hudby nové, oratorium zrovna tak jak valčík.

Uplývá čas a Andrej přichází se zvoncem, aby vyzváněl oběd.

Oběd trvá přes půl druhé hodiny, nějakých osm výborných jídel — čerstvé skopové také mezi nimi, Michal Zacharevič měl pravdu — pak ovoce, víno, kořalka, černá káva.

A po obědě zase čibuky s ladakyjí a zevlování do nebe a na palubu.

Zde se poněkud život zpružuje. Nedaleko sedí důstojníci korábu a hrají v šachy. Karet a domina — což obé na lodích rakouských a italských hraje se silně a o velké peníze — na ruské lodi nespatříš. Za to zde také není škrobeně vojenský řád lodí francouzských, důstojníci jsou veseli, zábava vůbec nevázána. Kapitán sám má právě stráž a přechází střížkou nad stroji sem a tam, ale krokem klikatým. Bylť si tam cestující malíř ruský, používaje zbývajícího ještě kousku denního světla, posadil na zem dva Turky, kouřící z nargilé, a kapitán obchází je opatrně, víme proč. Dole rozpředla se malá hádka. Pravoslavný poutník byl si od jednoho Motuvali vypůjčil džbán s vodou. Motuvali jej mlčky půjčil, ale jakmile poutník se napil, rozbil mohamedánský fanatik ihned džbán o zábradlí. Teď se hádají proto. Jeden nadává arabsky, druhý rusky, nerozumějí sobě ani slova, přec vedou svou až do omrzení.

Avšak již roztahují moslemíné koberce k večerní modlitbě, důstojníci jim udávají stranu, kde leží Mekka.

Slunce blíží se obzoru. Chce již ulehnout a červená se vždy víc a víc, jako nevěsta chystající se do svatebního lože.

— — — — —

Zapadlo. Zde není víc soumraku, měli jsme den a máme noc. Světlo na jihu zmírá smrtí náhlou.

Po lodi rozkládá se ticho. Blízko nás sedí několik cestovatelů, Francouzka se svým mužem, malíř, ještě někdo, a baví se hlasem přidušeným, jak se za teplých, letních večerů stává, když cítíme spokojenost v sobě a ten unášející klid mlčelivého nebe nad sebou.

Dole začíná prorokův potomek zase prozpěvovat. Kdykoli

začne, ihned mu to Ljevko kazí. Visí někde nahoře v rahnech a jak spustí Turek, spustí také Ljevko a zamečí bolestně jako hladová koza. Turek několikrát začíná znova, trpělivě, ale konečně zakleje a odmlčí se.

Vyčkámeli hodinku, zůstanem zde venku s mořem a nebem sami. Vzduchem již prochvívá noční chladno.

Plaid! — Tak, a teď se protáhnem na pokrajní lavici.

— — — — —

Již rozloženo ticho všude.

Loď s komínem, stěžni a rahny svými sune se pomalu ku předu jako koráb duchů. Jen vlny podél boků šplouchají, stroj někdy zavrzne, nebo komín si oddychne. Avšak těm blízkým, jednotvárným zvukům ucho navyklo, neslyší. Zrak hledí k hvězdnatému nebi a sluch přechází sem a tam, hned jako by mu nesmělo ujít ani jediné zabuchání srdce, hned jako by naslouchal, jak oddychuje vesmír.

Podivno! Chcili, slyším, jak z hluboka a pravidelně dýchá kolem mne okeán a chcili zas, slyším, jak tam nahoře po nebi kráčí čas, jak šustí obrovitá křídla věků a zapadají kola planetních hodin!

Tak táhlé, přidušené zvuky letí po vodách, jsou to dechy dřímajícího moře — „spi tiše, dítě divoké!“

Už dávno spí to děťátko, ale s okem otevřeným dokořán. Potřebuju se jen trochu nahnout stranou, abych se mu podíval do něho. — Jak temné je to oko teď a přec zas jak zářivé! Celé nebe se v něm obráží, ba stonásob opakuje po skákavých jeho vlnách. Na obloze plno skvoucích hvězd, měsíc svítí jako zeleným závojem přistřené slunce, a každý jeho paprslek láme se milionkrát po vlnách a širé, daleké moře jako by hořelo, jako by bylo poseto samou plamennou jiskrou a zlatým pískem.

Rád bych se teď podíval do vlastního svého oka — všechny ty miliony světel musí se zrcadlit v něm! — Co touhy a co myšlének budí to nebe, to moře! —

Teď se žene velká vlna kolem lodě: rozedmula se rychle jako lidská touha, září skvěle jako lidská naděje — teď zašplouchla a rozdrobila se v jiskry — tatáž víc se nenavrátí ani vlna, ani člověk, ani myšlénka!

Ale — co je mně do té vlny, že ne? a co je moři do mých myšlének a nebi do zrcadlení v moři! Hledáme něco mimo sebe a ono je to všude, v nebi i v moři i v nás! Život je ve sluncích a ve vlnách a v myšlénkách, a kdy bych neměl také vlastní život

svůj, zprahnul bych v tom všemíru jako plavec bez sladké vody v okeánu! —

Přec jen divné to přecházení z jednoho do druhého, to ponoukání!... Do duše přechází život z moře, do moře ze hvězd, od — —

K zbláznění! Poslední zákon všeho musí být přec tak jednoduchý, že až k smíchu, a já — já nevím ničeho, praničeho o něm! — Ale to vím, že se i ta kola našich planetních hodin přešvachtají — závaží odlítne, kývadlo se zastaví, a pak — pak — —

Eh! —

Ze hlubin utrpení.

Ach, hroznoť bledou chudobu
v té nahé bídě zříti —
ona se mrazem zahřívá
a hladem jen se sytí.

Jí oděvem jest nahota,
a nápojem jí žízeň,
jest bezekrový její byt —
a ložem jejím trýzeň.

Jí domovem jen vyhnanství,
jí slávou povržení —
ba pro ni ani naděje,
a pro ni *lásky* není.

Však smutno srdci bez lásky —
byť mělo přepych trónu,
přec jenom ohlas žaláře
odpoví jeho stonu.

Jest hrozno srdci bez lásky
jak v půlnoc na hřbitově,
jak vrahovi při posledním
přísného soudce slově.

Ach v pustém srdci bez lásky
květ blaha nesmí vzrůsti —
v tom jen to černé zoufalství
jedový kořen vpustí.

Ó krutáť ruka osudu,
kdy pekelnou až těží
těch útrap strašné balvany
na srdce lidské věží.

Však, svatou jiskrou živeno,
nezemře v rozdrcení,
než k božstva výši uniká
ze hlubin utrpení.

A. D. Mráčková.

Galerie na půdě.

Král: Kde nízkost vzácné ctnosti pěstuje,
tam již sám skutek ji ušlechtuje:
ta čest, která od titulů pochází,
jest vodnatá, když zásluha jí schází.
Shakespeare: Konec vše napraví. II. 3.

Znám galerii obrazů,
ach vystrčených k ourazu! —
Tak nevděčen je tento svět,
že pod střechou tlí jeho květ
na půdě!

Muž v rouchu řásném, k pohledu
zde jako ztuhlý od ledu:
blesk metal světu k úžasu;
teď „vyobcován“ v okrasu
na půdě.

Ten krutý vladař mrknutím
své raby plnil trnutím; —
že radoval se temnotě,
dost může dřímat v samotě
na půdě.

Hedvábím oděn „sluha“ ten,
zlatý mu řetěz ověšen:
myšlénku poutal k postrachu;
zde bídně hozen do prachu
na půdě.

Háv onen rytíř na se bral,
by po světě se potloukal;
již odpočívá po boji
při zaslouženém pokoji
na půdě.

Zde slečna krve pyšnivé,
pro niž on lámal hnáty své —
smích, k němuž ústa špoulila,
plebejská ruka ukryla
na půdě.

Hle, učenec tam škrobený,
kus mrtvé vědy zdrobený:
zvěst nosila jej na rukou;
tu odšmejkán i s parukou
na půdě.

Ty skvostné rámcův obruby
jak házeny líc na ruby!
Ty tváře, jindy slavené,
zde v děravosti třepené
na půdě.

Své doby potřeb nedbali,
na lid se „s půdy“ dívali:
ten má je, v srdci sepsané,
co harampátí sedrané
na půdě!!

Fr. Doucha.

V dáli.

I.

Přestal déšť, a na západě
svitlo slunce jasné,
svitlo zlatě — naposledy,
nežli v temnu shasne.
Démantové skvějí
na listí se kapek sponky,
nachylují květné stonky,
a když padnou, jako zvonky,
stříbrohlasé znějí.
Zašveholí ptáče,
s písní usíná —
dobrou noc, tam v dáli,
má ty jediná!

II.

Ticho — ticho! Jenom někdy
lísteček se zachvívá.
Jenom někdy tichem nočním
lehký větřík zavívá.
A tím vánim šumot splavu
z dáli šeptem zaznívá.
Ticho — ticho! V prsou slyšet
srdce tlouci v nepokoji,

jako tehda, když jsem na nich
nejprv choval hlavu tvoji.
A přec kdy bych jmeno tvoje
volal hlasem ze vší moci,
tebe v dáli — tebe v dáli,
nedošlo by tichou nocí.

III.

Jak ta růže, kterou v dáli
ke svým žhavým rtům jsem vinul,
když den jeden, dlouhý — dlouhý,
bez tebe mi v smutku minul,
až z těch žárem retů
k smrti zulíbaných květů
list po lístku větrem plynul:
tak když růže odkvétaly
v dáli — v dáli,
sám jsem hynul, steskem hynul.

J. Goll.

Hubička.

Humoreska ze života pohorského lidu našeho od *K. Světlé.*

(Pokračování.)

Konečně Vendulka ve svém štkání se umírnila odvrátivši se znenáhla od spícího dítěte, a Lukáš se odvrátil také od okna do sednice. Tu teprvé viděl, že je u kamen vše uklizeno a stůl umyt, čeládka před jeho příchodem tedy již povečeřela. První starost mladé hospodyně, sotva do domu ženicha vkročila, byla o ni. Lukáš se opět zaradoval: i v tom se shodovali! Býval ť vždy i jeho nejpřednější starostí, aby přišlo čeládce vše, co jí patří, v čas a na puntík, její pořádek mu šel nad vlastní. Jak často ho v tomto ohledu dopalovala nebožčina liknavost! Ba již bylo znát, a jak, že bude u něho od dnešního dne vše zcela jinak chodit, nový život že ve všem počne. A pak mu chtěl kmotr Stejskálek namluvit, že se k sobě nehodí pro stejnou náturu! Právě proto tak dobře k sobě se hodili, že byli ve všem jedné jen mysli.

Očekával Lukáš, že Vendulka k němu přistoupí, uhodnuvši, že se ostýchá sám tak učinit, aby jí snad nepřišel nevhod, když ještě před chvílinkou byla v slzích; ale ona zatím začala si u kamen prohlížeti kolovraty a kužele, aby viděla, v jakém pořádku je služky mají. Lukáš poodešel tedy k ní a sedaje proti ní na záhrobí zadíval se do milenky se vší láskou, kteráž pro ni v srdci mu hořela.

Opět k ní nemohl promluviti dojmutím jako odpůldne o námluvách, a ona k němu nepromluvila také, pořád kolovraty se zaměstnávajíc. Kdo ví, co na nich tak pozorně si prohlížela, že neměla pro jiného ani pohledu.

Konečně Lukáš přece ze sebe vypravil hlasem stísněným:

„To je hezké, že mne máš tak tuze ráda."

Ona udiveně k němu vzhledla a málem by se mu byla dala do smíchu, kdy by jí nebylo srdce ještě tak velice bolelo nad nebožkou a tím jejím nevinným broučkem.

„Což je to něco nového, že mne za to najednou chválíš?"

„Inu nového to ovšem nic není, vlastně jsem chtěl tím jen říci, že bez tvé věrnosti bychme se nebyli teď za sebe dostali."

„Ovšem, ovšem", přisvědčila mu zamyšleně, „pro nás dva vše k dobrému se obrátilo, ale nebožka ta to chudák odnesla. Je to přece jen divná věc, že z čeho jednomu radost pochází, druhému žalost pojíti musí. Však nahradím jejímu dítěti, že mně tu vedle tebe místo udělala. Teď právě, než jsi vešel, jsem jí slibovala, spíše že chci přijít o ruku, než abych mu vlásek zkřivila neb zkřiviti dala. Však se přesvědčí, že jsem jí nelhala, až je přijde navštívit: nebude je musit ani jednou převinout, ani jednou mu přestýlat, poroste nebožátko jako z vody. Trvám, že ji tu budu míti noc co noc. Nasypám si naschvál okolo kolébky popele, abych poznala její šlépěje; zůstávát prý po nebožtících stopa jako kachní, také to slýcháváš, viď?"

Lukáš hlavou pokynul; ale co mu to Vendulka povídá a k čemu on jí svědčí, to nevěděl a přec jí pořád koukal na ústa. Ale nehleděl na ně proto, aby lépe zachytil, co pronášejí, nýbrž nespouštěl s nich očí, že byly tak červené, plné, vábivé, zrovna jako třešně zralá. Bodejť že byla teď desetkrát ještě hezčí než tehdáž, když celou ves jí k vůli bouříval a starého týrával, bouchaje mu skalami do střechy, poněvadž dcera k němu vyjít se bála, aby jí otec v síni necítil a si pro ni nepřišel s lískovkou, již noc co noc k posteli si postavoval s významným na ni pohledem, když odcházejíc nahoru do komory dobrou noc mu dávala. Ne, nemohl se déle na ta ústa jen koukat, nebylo mu to možno, musil okusit jak jsou vřelá a sladká — než se Vendulka toho nadála, vyskočil, objal ji a přitiskl jí na ně takovou hubičku, div že v té chvíli neokrvácela.

Vendulka se mu hněvivě vyškubla i odstrčila ho od sebe, co jen v rameni síly měla. Nebyl Lukáš na to připraven i odlítl tedy hodný kus od kamen — však je známo, jakou sílu mají naše horačky: uzdvihnou toho svého jako nic do povětří, když o „dlouhé noci" po večeři s hochy se rvou.

„Že se nestydíš!" okřikla ho a při tom zahořela ve tváři jako venku to nebe západní, ale nikoli zmatkem zamilovaným, nýbrž zlostí rozšafnou.

„No, no, to jsou rámusy pro jedinou hubičku! Zrovna jako kdy by to bylo dnes poprvé," krotil ji Lukáš, jevě patrnou chuť zločin svůj opakovat.

„Neříkám, že to bylo dnes poprvé, ale tenkráte kde se to stávalo, býval's na svobodě: co tedy komu do toho bylo, když jsem já s tím byla spokojena? Ale teď si dosud nebožčin."

Tohle Lukáš slyšet nechtěl, zle za to nevěstě se postavoval: „Oho! odbyl jsem si za nebožku smutek poctivý od jejího pohřbu až do dnešní mše, po tobě jsem se po celý ten čas ani nezeptal, ani neohledl — jen onehdy jsem ti v krátkosti vzkázal po staré Martince, co obmýšlím — dnes v poledne jsem vši truchlivost veřejně mezi přáteli zapil a teď jsem s ní hotov na věky. Zeptej se na to, koho chceš, každý ti řekne, že jsem teď právě zas jako svobodník."

„Já se ale nikdy jiných na to neptám, co dělat mám a co nemám, vím to vždy sama ze sebe, proto se nebudu také s tebou milkovat tam, kde tvé ženě sotva nohy vystydly, a kdy by mně všichni lidé dokazovali, že to dovolená věc! Na to času dost, až budeme jak se patří svoji a jí to tedy již k lítosti přijít nesmí."

„Pravda sice, žes teď desetkrát ještě hezčí nežli před třemi lety, kde jsem večer co večer k vůli tobě pozdvihl celou vesnici, ale za to bývalas tenkráte zas desetkrát hodnější. Jen se přece pamatuj, jak vždy kříklas, když jsi mne zdaleka spatřila, kterak se podvečer loudám vrbovím podle potoka do vašeho sadu, kdes na mne pod osykou čekávala, aby nikdo nevěděl. S jakou to radostí letělas mi vždy sama do náruče, a teď najednou takové upejpání!"

Vendulka se sice velmi čtveračivě pousmála, když jí ženich připomenul ony večery pod osykou, ale z výčitek k upomínce té přidaných pranic si nedělala a nechtěla o druhé hubičce dokonce slyšet. Rozdurdila se na Lukáše tuze, když ji vzal z nenadání opět okolo krku. Bylo to skoro ku podivu, že dokázala tak naň se zakabonit a mu pohrozit: že uvidí, co mu udělá, nebudeli chtíti dát lepší pokoj. Ale když si nedal a nedal říci, pořád ji pokoušeje, a žádná domluva ni po zlém, ni po dobrém pranic platná nebyla — tu ho maně popadla, a než se jí mohl opřít a ubránit, již byl ze dveří do síně vystrčen a slyšel, kterak k nim přistrkuje stůl, aby se již do sednice vrátit nemohl.

Hodnou chvílí stál Lukáš v síni, večerním soumrakem již zatemnělé, jako když ho někdo náhle studenou vodou poleje. Tak si ovšem nebyl představoval dnešní večer, uháněje za Vendulkou k domovu svému, kamž tak chutě se byla sama před ním odebrala. Ale potlačil rychle, co se v něm hnouti a ozývati chtělo, jakožto nevčasnou citlivost a snažil se pousmáti se tomu, co jej právě potkalo, jako šprýmu. Kdo si má zažertovati, neli nevěsta se ženichem? Musil by býti náramný nemotora, kdož by se proto na ni hněvati chtěl; vždyť to její právo, budoucího manžela trochu poškádlit a pozlobit.

Nechávaje dvéře do sednice na pokoji a nezkoušeje již do nich se dobyti, vyšel si Lukáš na dvůr mezi čeládku s tváří tak přívětivou, jako kdy by se byl sám ze sednice vyobcoval, nechtěje tam Vendulce déle překážeti. Usmívavě vyslechl, jak si ji čeládka již teď chválí, přejíc sobě i jemu štěstí, že se to dostala k nim do domu taková hospodyně, a když přišel k tomu čas, vylezl si s pacholkem na senník, kdež s ním spával od manželčiny smrti.

Milý Lukáš nebyl ale dnes právě pro svého souseda na senníku sousedem nejpohodlnějším — nedalyť mu myšlénky jeho pokojně ležeti

a spáti. Pořád musil o tom rozjímati, proč se Vendulka z ničehož nic dnes večer tak přes příliš přísně chovala a majíc oči plny nejvřelejší lásky, v jednání a slovech tak studeně zdrželiva byla? Jaký jí to přišel nevhodný vrtoch do hlavy? Chtěla zakryti, že o něj vždy tak tuze stála? Obávala se, že by pro její velikou příchylnost snad teď, kde ji má, méně si jí vážil, jak někdy u mužů bývá, a tedy záhodno, aby mu dělala trochu drahoty, vymlouvajíc se na to či na jiné? Jak ho mohla jen tak zneuznávat? Vždyť si jí právě pro její nelíčenost vždy tak obzvláště vážil, a bylo mu nad jiné milo věděti, že je v každém jejím kouknutí, v každém jejím promluvení samá čistá jen pravda, nikde kouska lsti a přetvářky. Ale nejlíp si tím ani hlavu nelámat, co to tak neočekávaně na ni přišlo, snad to ani sama nevěděla. Bývá to u ženských, že si něco z čista jasna předsevezmou, provesti to chtějí, a když se jich člověk zeptá, proč, žádnou jak se patří odpověď mu dáti nemohou. Vždyť na té celé věci vlastně pranic nebylo, nevídáno o jednu hubičku! Když ho dnes políbit nechtěla, bude chtít jindy. Jen když ji konečně měl na svém statku, u svého krbu, u svého dítěte, když nikdo již nemohl mezi ně se vložit a o ni ho zas připravit!

„Však ona zítra obrátí, déle to nevydrží!“ opakoval si Lukáš, připomínaje si pro útěchu opět večery u potoka pod osykou. Jsa pevně přesvědčen, že se ona blažená doba lásky zítra každým spůsobem proň vrátí, konečně se upokojil a zahmouřil oči k spánku právě, když za ním v slepičárně kohouti již po třetí zakokrhali, ohlašujíce hospodyním a služkám, že sluníčko již vstává ze svých růžových podušek, aby vstávaly také.

Ale zmýlila Lukáše jeho pevná naděje, že se Vendulka zejtřejším dnem polepší! Udělala to druhý den jako první a třetí právě jako druhý. Zůstávala pevně na svém, že hubičky před oddavkami víc býti nesmí, aby nedaly tím pohoršení nebožce, kterážto, chudák, se musila ze světa odkliditi, aby tu mohli býti spolu šťastni. Jak prý se jí mohou jinak za to odměniti a co jiného jí k vůli udělati, než dokážouli, že si památky její váží?

Zas nevěděl Lukáš, co si má o nevěstě své pomysliti, její mudrování se mu pranic nelíbilo: ale kterak ji z toho zvrátit, když mu nenechala jediné slovo, co proti tomu prořekl, platit! Nemohl po dobrém pranic s ní svésti, aby pak šel na ni nějak zprudka, k tomu ji měl příliš rád. Dal se tedy do prošení. Ale ona mu nesvolila ani tenkráte, když ji za políbení žádal, pro žádné tedy milování, nýbrž jen prý tak, aby se mu vyplnila vůle.

„Co pak si, Lukáši, malé dítě?“ plísnila ho, „vždyť má býti muž ve všem nad ženskou, proč právě chceš v hodnosti býti pode mnou? Skoro mne to již na tě mrzí.“

Nepořídil Lukáš tedy ničehož, nechť mluvil, dokazoval, usiloval jak chtěl; konečně v něm vznikla myšlenka, že ho nevěsta naschvál tak pokouší, poněvadž ji as baví, že se tak náramně po ní blázní? Možná dost, že měla z jeho viditelného pomatení tajnou radost? Jakž by nebyla pozorovala, že se mu teď třikrát tak líbí, jako před třemi lety, a kterak to jím pokaždé trhlo, když ji náhle spatří, ba jen když ji zaslechne z nenadání zahovořit? Ovšem vypátrala, že ji neměl nikdy tak rád

jako teď; měla bystré oči a dobré vtipy — ale což to bylo hezké, chtíti ho jen pro pouhou kratochvíli tak trápit, posmívat se mu v skrytosti za jeho lásku a snad si myslit: „S tebou si mohu dělat, co mi libo, teď co tě mám jistého.“ Jsou takoví lidé, kteří si jen váží toho, co jejich býti nemůže, a jak se toho dobaží, již o to nedbají. Snad nenáležela také mezi ně?

Začal se Lukáš skoro již na Vendulku horšit a za týden zpříma jí to řekl do očí, že se mu nezdá již tak dobrosrdečnou jako před třemi lety.

Ale Vendulka jako kdy by jeho narážkám buď nerozuměla neb jich neslyšela, či z nich si pranic nedělala: nedočkal se na ně nikdy jak se patří odpovědi. Jednala s ním tak srdečně, hleděla tak blaženě, poskakovala si tak radostně, bylo na ní vidět, že se cítí jako v nebi, každý se musil nad její šťastnou tváří zaradovati, a Lukáš se také nad ní nemálo radoval; cítil se také jako v nebi, když se tak líbezně, tak plna upřímnosti naň pousmála — ale jak k ní přisednul, chtěje s ní důvěrně si pohovořit o tom, co ho tak velice na srdci pálilo, hned věděla o nějaké práci, kteráž na ni čeká, a než se toho nadál, vstala a již byla pryč. Vypadalo to ovšem za ten krátký čas, co mu hospodařila, zcela jinak v jeho stavení — každý kout měl jinou tvář, usmívaje se na člověka čistotou; činila se od rána do večera, aby napravila, čeho nebožka zanedbala, nezbývalo jí k hovoru skutečně mnoho času: ale co bylo zamilovanému Lukáši po vší její práci, čistotnosti, pilnosti a bedlivosti, po všech jejích moudrých a nutných opravách, kteréž ve statku jeho zaváděla; on chtěl mít svou hubičku, jiného si na ní nežádal, o jiné se jí ani neprosil, vše ostatní si mohla vlastně nechat.

Kdož tedy z nás se mu podiví, že nemoha se ni doprositi, ni domoci, čeho byl žádostiv, konečně pozbyl trpělivosti? Dopálil se na Vendulku nejen na oko pro zasmání, nýbrž zcela do pravdy, a v rozhořčení tom si až na ni dupnul.

„Ty, Vendulko, udělej se mnou nějaké zakončení, už mám těch tvých oracích právě, ale právě po bradu!“ pravil jí hrozivě. „Jestli mne nevezmeš v tu chvíli okolo krku, jako tehdáž pod osykou, pak uvidíš, že ti také něco vyvedu, co tě zamrzí! Odejdu ti v té chvíli do hospody a nevrátím se, dokud nebude slunce tamhle nad horou.“

Ona se začervenala, hrozba jeho ji polekala, bylo to na ní znát, ale aby popustila, nebylo ani pomyšlení.

„Nemášli na svoje léta ještě lepší rozum, jdi si,“ zkrátka mu odpověděla a nechala ho stát.

Toho se ovšem Lukáš nenadál, myslil, že raději ke všemu svolí, jen aby z domu neodešel, a kdy by pro nic jiného, tedy k vůli lidským tlachům. Ale nejen že se jeho čaka mu nesplnila, musil sám, aby si před ní nezadal, vykonat, čím se vychloubal. Vzal tedy čepici a odešel skutečně do hospody, o niž nikdy nestál, a teď ještě méně než jindy, kamž za nebožky jen tehdáž utekl, když se mu vedle ní příliš po Vendulce zastesklo. A teď ho tam tatáž Vendulka vyhnala sama — či bylo v jejím odepírání jiného?

Odešel, ale tenkráte se v něm nebouřilo jen srdce, nýbrž i žluč. Chtěl se nevěstě upejpavé a kruté za každou cenu dnes konečně po-

mstít. Vraceje se z hospody skutečně velmi pozdě domů, sporážel za tou příčinou všecky škopky a konve v síni nastavené, jen aby to bylo hodně v sednici slyšet a ona si pomyslit musila, že se ponejprv za živa v hospodě opil a to — k vůli ní.

Jak pak by nebyla Vendulka poznala, že jí dělá rámusy ty jen na vzdor? Nejdříve se chtěla poněkud zlobit, ale když to v síni řádilo, jako by tam hrom nejvíce bil, přišlo jí to k takovému smíchu, div se u kolébky nezakuckala. Chtěl potrestati ji a zatím sebe nejvíce tím pokutoval; vždyť dobře věděla, že není žádným pijákem, a to také věděla, že se jím člověk nestane přes jedinou noc, když nemá proto v sobě náklonnosti.

Když se ženich s nevěstou mezi dnem shledali, nezmínila se mu jediným slovem o jeho večerní vycházce, ale více ještě než jindy spěchala od něho, za prací domácí. Obávala se, že by se mu musila do očí smát, kdy by s ním déle mluvila, za to, co v noci vyváděl. Nebyla by se mu divila, kdy by mu bývalo šestnácte let, ale takový soused a občan a k tomu ještě vdovec! Sporáží škopky a konve k vůli — hubičce!

Tím Lukáše arci pořád víc a více dráždila a pohoršovala. Nerad, tuze nerad tak učinil, ale co mu zbývalo při jejím počínání? Musil si konečně přec jen zpomenout na to, co její otec prořekl o té její hlavě. A on se mu za to vysmál, nechtěje mu věřiti! Nebylť starý Paloucký přec jen takový kmotr Stejskálek, jak si lidé o něm myslili; Lukáš počal nahlížeti, že za jeho vzdechy a pochybnostmi mnohá pravda se skrývá.

„Chceli se mi snad mermomocí pochlubit svou hlavou železnou, inu, musím jí tedy dokázat, že já také nemám marcipánovou," umiňoval si za nějaký čas hněvivě, a neříkaje tento večer praničeho, neopovídaje ani svůj odchod, zamířil si po večeři opět do hospody, jako kdy by to bylo již mezi nimi udělaná věc, že teď tam chodit bude, kdykoli mu k tomu přijde libost. Ale ona na to druhý den zas ani muk — Ne! to tak déle nešlo — již viděl, že s ní asi pranic nepořídí, dokud ji za její tvrdohlavost konečně jednou hodně citlivě nepíchne, snad ji tím zpamatuje.

„Mělas včera pěknou za to pochvalu, že mne teď lidi v hospodě až do rána sedět vídají a jindy neviděli," prohodil posmívavě.

„Jsou to asi mudrcové, kteří se jednomu za to smějí, co druhý zpátečného provozuje!"

„Však oni dobře vědí, že bych mezi ně nechodil, kdy bys byla, jak býti máš."

Vendulce přešel žert.

„Co pak ti tu zanedbávám, že takto ke mně mluvíš, a lidi o mně mluvit necháváš?"

„Nejpřednější v každém domě věc — hospodáře."

Vendulka se zamyslila. Co jen to bylo, že ji ten Lukáš nechtěl a nechtěl porozumět? Vždyť byl její úmysl přec jasný jako slunce samo, každý jej musil pochopit a s ním souhlasit; jen zlá, urputná vůle

mohla v něm cos jiného viděti, než v něm bylo. Měl tatík se svými výstrahami a pochybnostmi přec jen pravdu?

„Vím přece, že máš svůj dobrý rozum a dobré srdce také," pravila mu konečně; „proč to v této věci najednou přede mnou zapíráš a děláš ze sebe obyčejného člověka? Již několikrát jsem ti opakovala, že jsem se k tobě nestěhovala pro žádné milování, na to že je času dost, nýbrž abys měl na svém statku zas hospodyni a dítě tvoje matku. I měla jsem za to, že mne švakr tvůj také pro jiného sem nezve; kdy bych byla měla o tom zdání, že tomu rozumíte jinak, ani nohou byste mne sem nebyli dostali."

A Vendulka rozhorleností tak hořela, že by byla od ní snad louč chytila.

„Tu to máš, sama se přiznáváš, že ti na všem v domě spíše záleží než na mé spokojenosti! A toho mi nemá pak býti líto? To ty tedy mně za to, že jsem tě po tolik let věrně v srdci nosil, k vůli tobě ani jednou na nebožku laskavě nekoukl, pořád jen v duchu svém proti ní reptaje, že je vedle mne místo tebe! Ale nechť si byla, jaká byla, přec by si byla raději snad jazyk ukousla, než by mi na něco byla řekla „ne": co jsem chtěl, chtěla i ona. Ještě bych se nedivil, že se tak na mne ježíš, kdy-bych si bůh ví čeho na tobě žádal, ale nechci na tobě jiného, než jediné jen políbení, na důkaz, že ti na mém přání také záleží. Tobě o tu hubičku také nejde, nýbrž zdráháš se pouze, abys mi dokázala, že si ze mne nic neděláš! Jakž mne to nemá mrzet! Kdy bych předstoupil ku kterékoli holce, aby mne políbila jen tak ze známosti. každá to udělá bez upejpání."

„Ale já nejsem jako každá!"

„To máš ovšem pravdu, každá by splatila cit můj citem, ty ale splácíš lásku hrdostí."

„Myslíšli si, že není láska nic jiného, než aby se dva líbali, pak ani nevíš, co to je láska a nikdys to nevěděl. Taková láska u mne pranic neplatí."

„A u mne zas taková pranic neplatí, při níž není žádné dobroty a povolnosti."

A s těmito smutně a důtklivě pronešenými slovy vyšel Lukáš ze sednice, více než kdy dříve kmotra Stejskálka si připomínaje. Pravda, ryzá pravda bylo o každém jeho slově; člověk to byl moudrý a zkušený, a hlupák ten, kdož se mu smál.

Tenkráte viděla Vendulka Lukáše velmi nerada odcházeti. Jindy se jen hněval a mračil, dnes byl patrně uražen a snad počal již pochybovati o jejím srdci, považuje její jednání skutečně za pouhou jen vzdorovitost? Tím by ji byl ovšem tuze a tuze zarmoutil, více než všemi pichlavými řečmi o nebožce. Jakž by jí nebylo zároveň bolelo, kam to mezi nima došlo, že si řekli, co si řekli, a vyčtli, co si vyčtli?

Bylo Vendulce z toho až k pláči, ač nemívala jindy slzí hned pohotově. Přemýšlela o Lukáši a sobě dlouho a vážně.

„Co pak by mi to vlastně udělalo," pravila si, opírajíc si těžkou svou hlavu o kolíbku, „kdy bych zítra ráno, než odejde na pole, učinila, čeho na mně si žádá, avšak při tom hned řekla: teď ale pokoj! Tím bych snad nebožku neurazila, a přece jemu dokázala, že jsem také s to

něco k vůli mu udělat, co mi je proti mysli? Ale — ne, tohle přec jen neučiním, vždyť se mu nevzpouzím pro žádný žert, nýbrž pro poctivou věc. Což kdy by nebyla nebožka odešla a vše při starém zůstalo? Musili bychom býti také s tím spokojeni. Ne ne, zůstane při tom, jak jsem to zavedla, a dobře to tak je!“

Neříkal otec o dceři věru nadarmo, že kdy by se nad ní a kolem ní chytalo, přec svého se nespustí. Již se počalo chytat, značně a nebezpečně chytat, a ona dosud s toho, na čem stála, hnouti se nechtěla. Když Lukáš od té chvíle zakaboněné čelo ani na okamžíček nepovyjasnil, ani jednou k ní již nepřisednul a k ní jen mluvil, co musil, k tomu večer co večer odcházel, vraceje se teprvé vždy až k ránu: přec jen se jí podobati chtělo, že s ním není na dobré cestě, při nejlepších svých úmyslech. Uznávala, že by ho neměla na ní nikoli ku předu hnáti, nýbrž spíše k tomu přispívati, aby po ní dále se nespouštěl. Ovšem člověk, který k tomu nemá v sobě naklonnost, nestane se přes noc pijákem, ale snadno pak provozuje ze zvyku, čeho se na počátku jen z mrzutosti a nechuti uchopil.

„Pamatuj se přec, Lukáši, že máš již dítě!“ napomínala ho vidouc, že sahá do šuplíka opět pro jednušku a včera že si vzal také celou do kapsy.

„Ty si děláš, co chceš, já si tedy také dělám, co chci.“

„Upřímné rady máme ale vždy poslechnouti.“

„Neuposlechl jsem ani jednou nebožky, kteráž mne ráda měla, a teď bych měl poslechnout tebe, kteráž mne ráda nemáš?“

„Jen co to proboha zas blabolíš? Já že tě prý ráda nemám! A kdo pak mne před třemi nedělemi právě na tomto místě ubezpečoval, kterak ho to těší, že ho tak tuze ráda mám?“

„Tenkráte jsem tě ještě neznal, jak jsem tě poznal teď; spíše bych se byl smrti nadál, než že mne budeš z domu vyhánět a z toho mít radost!“

Na nespravedlivá slova ta neměla Vendulka žádné odpovědi. Zdálo se jí, že by se ponížila, kdy-by chtěla Lukáši takovou věc vyvraceti a snad opak toho dokazovati. Polykajíc v tajnosti trpké slze, něme od něho se odvrátila, v čem on zas jiného nespatřil, než nový důkaz její hrdosti, za kterou se jí ihned pomstil novou vycházkou do hospody; tuto prodloužil až do bílého rána.

Celou tu noc modlila se Vendulka, aby bůh pana biskupa osvítil, by si s dovolením přispíšil; již jí bylo velmi smutno a ouzko při neustálém tom kousání. Co se po sobě natoužili, pro sebe se naplakali, na sebe se natěšili: a teď se to počalo takhle mezi nimi hatit a to pro pravé nic, pro skutečnou hloupost! Ale proto přec Vendulka ve svém setrvávala, a Lukáš se také s svého nehnul, stávaje se den ke dni mrzutějším a k ní jízlivějším. Někdy se jim ovšem oběma ty tvrdé jejich hlavy zatočily při myšlence, co z toho všeho ještě pojít může, ale proto se nechtělo přec ani tomu ani onomu couvnout. On chtěl, aby si jeho lásky vážila a uznávala jeho k ní právo, a ona si zas žádala, aby si vážil její hodnosti a uznával její stálou a poctivou povahu, a tím přicházeli téměř každou hodinu více od sebe, a začali zneuáhla na sebe pohlížet, k sobě mluvit a jeden s druhým jednat jako dva

nepřátelé. Ach ty jejich stejné nátury! Nedali ti hříchové dlouho na sebe čekat, tak brzo je snad ani kmotr Stejskálek nečekal.

Zaplakala si Vendulka konečně zcela zjevně a hlasitě, když od ní odešel soused, jemuž musila naměřit korec žita, který Lukáš v předešlé noci na něm v kartách prohrál.

Sklesnuvši na záhrobí, kdež se ona pošetilá hádka mezi nimi byla počala, plakala do neutajení, radíc se sama s sebou v duchu, co má učinit, až přijde Lukáš teď k večeru s pole domů?

Ještě byla na „rozmýškách," a Lukáš již ve dveřích. Zarazil se vida ji u kolébky v slzích. Divně, tuze divně ho to dojalo, že tak usedavě pod jeho krovem pláče; i zpomněl si na onu zoufalou hodinu, kdež ji také tak plakati viděl — bylo to poslední večer, který pod osykou spolu strávili loučíce se, jak myslili, na věky ... I on se počal v duchu sám s sebou radit, nemáli jí přec jen dokázat, že v muži více rozumu než v ženě, pročež on tedy že nechává raději vše běžet, nežádaje si na ní dříve políbení až po oddavkách. K čemu sobě i jí ještě nadál život kazit? Tak velice se milovali, myslili, že z toho budou míti smrť, kdy by za sebe se nedostali: a teď před samou svatbou jeden druhého trápil pro pouhé nic!

„Proč pak pláčeš?" tázal se Lukáš nevěsty své tak lahodně, jak již po mnoho dní k ní nepromluvil.

„Ty umíš tedy také — karbanit?"

„Leccos, co umím teď, před krátkým časem ještě jsem neuměl."

„Především jsi se však naučil dělat mi vše na příkoř, viď?"

„A co děláš ty mně?"

„Chovám se vedle tebe, jak na hodnou holku se sluší, spíše bych si zasloužila, abys za to mne pochválil než potupil."

„Tedy ještě chválit tě za to mám, že se mi potajmu posmíváš, že musím tancovat podle tvé noty? Jen někomu vypověz do pravdy, kterak se mnou nakládáš, zdali tomu uvěří? Zdali si kdy tolik dal líbit ženich od nevěsty své, s nížto měl před ohláškami? Ale jen počkej, však ty poznáš také, že nejsem žádné zamilované klouče, které se dá vodit za hedbávnou nitku! Zrovna, ale zrovna jak ty teď mne před svatbou odstrkuješ, tak já s tebou nakládati budu po svatbě. Již jsem si to umínil a také to provedu, uvidíš!"

Blahová Vendulka zbledla jako smrt. Vždyť přece snad viděla, že z něho mluví sama jen furie, a nejlépe by byla udělala, kdyby byla na to vše prohodila: „Jen kdybys nepatlal!" zajisté že by bylo ihned po všem bývalo. Kdož nepořídí s mužem, když se čepejří, po dobrém, jak živ po zlém s ním nic nesvede. Ale sotva rozkacený Lukáš svoje zbrklá slova z úst vypustil, jako když ji na nože béře.

„Vždyť snad nestojí nikdež psáno, my dva že se vzíti musíme," pravila mu chvějícím se hlasem, „když to s tebou dopadává, jak mi pravíš, a ty mi chystáš jen hanbu na hanbu, a nic jiného, nejlépe udělám, odejduli odsud, než tu ještě všecky kouty slzami svými vykropím!"

Teď zas zbledl Lukáš jako umrlec.

„Tys věru brzo hotova!" zasípal. „Ale jen to zkus a odejdi odsud, uvidíš, jak tě otec uvítá! A myslíšli, že se ženichové za tebou

pohrnou jako dříve: také uhlídáš! Pozná každý, že as nejsi, jak jsi se dělala, jinak bysi neodcházela od ženicha, jemužto jsi již hospodařila."

„Ty snad nejlépe víš, jestli jsem se mužů kdy prosila či neprosila. Mně na žádném z nich nesejde, a na tobě také ne! Odlítostila jsem tě jednou, odlítostím tě i podruhé, aniž si proto hlavu strhnu!"

Lukáš vylítl ze dveří, jako když ho vystřelí, cítil, jako by mu ze srdce samé šípy vyrůstaly. Co jí jen udělat, aby ji to tak zabolelo, jako jeho její neupřímná, zlá slova?

Pochybila Vendulka zajisté, že mu tak příkře vypověděla, ale on také pochybil, že chtěje se jí mstíti z hospody najednou k svému stavení s celou bandou muzikantů se přihnal a právě jí pod okny si dal zahrát veselou písničku za písničkou. Ale což by bylo ještě bývalo o muzikanty, nechť by si byli hráli, když se mu líbilo, za to je platil: avšak on si s nimi zároveň přivedl tři holky — toť se rozumí, že to nebyly právě nejhodnější, jinak by nebyly s ním šly, vědouce dobře, že má s jinou již po připovědi — a s těmi se pustil do takového tance, až to dunělo.

Celá kopa diváků zvědavých se za ním přihrnula v patách, a snad nezůstal v celé vsi ani človíček doma slyše ten hluk a vřískot. Toť se rozumí, že se tomu smáli, co ženich najednou provozuje, a hádali, co se to asi mezi ním a nevěstou přihodilo? Vendulka slyšela každé slovo otevřenými okny, kteréž zavříti sobě netroufala, aby ji nikdo zvenčí nezahlídl. Vždyť se v ní nad tím, co slyšela, v jednom kuse obracelo srdce v ňadrech studem, hněvem a lítostí. Ne, tohle snésti nemohla a nesměla; chtěl si Lukáš patrně z ní udělati trnož — za vše, co proň vytrpěla!

Jakmile konečně s bandou odtáhl, smích a křik se utišil, lidé se rozeběhli a úplně se setmělo, vyskočila Vendulka z koutka, kdež zahanbeně se skrývala, shledala si po sednice svoje věci a svázavši si je do uzlíku naklonila se nad kolébku, k níž byla se srdcem tak upřímným přistoupila v onen večer, když přišla k Lukášovi hospodařit. Pokropila ji žhavým proudem slzí.

„Musím odsud, poněvadž jsem si památky mateře tvé příliš vážila," pošeptala líbajíc dítě, „můžeš jí to vyříditi, až tě zas navštíví. Chtěla jsem se jí za to odměnit, že mně místo udělala, abych tu šťastnou byla — krásné to štěstí, kteréž zde na mne čekalo! Utíkám před ním tak zčerstva, jak bláznivě do něho jsem spěchala. Kéž by ta, která sem po mně přijde, tak dobře s tebou, sirotku nebohý, smýšlela jako já — ale běda ti, běda, budeli to jedna z těch, s nimiž teď venku hýřil."

A Vendulka zbudila jednu ze služek, dobré spolehlivé to děvče, odevzdala jí ode všeho klíče, a pak jí dítě na duši vázala, nařizujíc jí do podrobna, kterak je má krmiti a opatrovati.

„Kam pak to teď v noci odcházíte a proč mi vše tak nařizujete, jako kdy byste šla odsud na vždy?" s podivením se jí dívčina tázala.

„Také odsud na vždy odcházím," prohodila Vendulka temně, „ubírám se rovnou cestou do města na službu!"

Dávno byla z domu a bůh ví kde, nežli se služka vzpamatovala a za ní ven vyběhla, aby ji zdržela a ukrotila. Tak velice Vendulka od Lukáše pospíchala, že již ani v dálce nezaslechla ohlas kroků jejích, že ani poznati nemohla, v kterou se obrátila stranu. (Dokončení.)

O krásocitu.

Od *Vácslava Vlčka.*

I.

Ve své nejužší domácnosti jeden každý z nás má nerozlučného průvodce, kterýž ponechávaje nám domněnku, že jsme sobě neobmezenými pány, ve vší tichosti námi vládne po celý náš život. Je to pravý čaroděj: přijímá na se i u jednoho člověka ty nejrozličnější podoby a úřady, nám samým se ani neukazuje, jiným pak jeví se jen prostředkem našich mravů. Jmeno jeho ve všech těch pestrých podobách jest vždycky *vkus* — také tehdy, když co čirý *nevkus* vystupuje.

On jest nejvyšším zprávcem naší domácnosti. V těch mezích jako příroda rostlině tak člověku vlastní vkus dává půdu, ponebí, slunce, oblohu, jakých zasluhuje. Činímeli více návštěv hned po sobě, třeba v jediné ulici, ovane nás v jednom bytě Italie, v druhém Sibirie — v jednom utěšená prostota, v druhém nevlidný přepych — v jednom blahodějná volnost, v druhém úzkoprsá škrobenost, pedanterie ba otroctví.

Vkus jest nejvyšším ředitelem našeho zevnějšku: netoliko vede ruku našemu krejčímu a naší švadleně, ale vládne každým krokem naším; od něho i to závisí, jeli kdo sličným neb ošklivýmnehledíc k tomu, zda sobě krásu na svět přinesl či nic.

Od dětství našeho jest nám vkus tajným vůdcem. Jeli to pouze na vůli naší: dle jeho našeptávání zvolíme sobě stav; a když to nemožno, přece vtiskuje nám on náš nejvlastnější ráz. Následkem toho nezřídka bývá farář po celý svůj život sedlákem, sedlák zase advokátem, holič bývá státníkem a státník zase tanečním mistrem, švec Jan Sachs na verpánku básně skládá a zase básník Bacherle od kastalského pramene ku mlékaření se obrací.

Vkus je nejdůležitějším prostředníkem mezi námi a světem ostatním. Skoro celý tento svět připadal by nám jako cizí řeč, jako zvuky bez významu, kdy by nebyl vkus naším tlumočníkem. On to v labyrintu světa nám poutníkům okuláry daruje, skrze něž pak se na všecko díváme a to každý jinak spatřujeme. Když na příklad sličná dívka po ulici kráčí, sotva kdo opomene za ní se ohlednouti, ale mladík nevšímá si oděvu jejího, nemá oči leč pro její krásný vzrůst; slečinka vedle něho zase neprohlíží nic než látku a střih obleku jejího, krasavici samu jenom za jakýsi věšák na nádherné roucho považujíc; a obstarožná dáma konečně všecka zaujata jest jen dívčiným podpatkem, jemuž podobně vysokého přece jaktě živa nebyla viděla!

Blaho i spasení člověka závisí ode vkusu jeho. Spasení v nejobvyklejším smyslu, anoť se na *víře* zakládá. Víra zajisté má tytéž hlavní prameny jako vkus: obraznost a cit; nutně tedy vkus převelikým vlivem působí na pomysly náboženské. Kdykoliv se mluví o lidech jedné víry, vždycky to dlužno vztahovati na víru, která se *ústy* vyznává: neboť jinak se zajisté od stvoření světa nenašli ani dva lidé, kteří by byli věřili docela stejně. Tu pak ne jedno ústní vyznání ale příbuzný

vkus jest jednotitelem u víře: on činí podobnými sobě náboženské pomysly netoliko mezi lidmi jednoho vyznání, alebrž i mezi vyznavači víry starořecké, starořímské, židovské, křesťanské a j.

Ašak zůstaňme při životě pozemském. Takovou v něm máme žízeň po blahu, že zdroje všední brzy jsou vyčerpány a kolem nás hrozí se rozložiti poušť. I potřebať míti zázračnou hůl Mojžíšovu, kteráž by dovedla otvírat skály a vykouzlovati z nich hojný pramen vody živé. Můžeme ji sobě opatřiti; neboť kouzlomoc takovou chová v sobě vzdělaný vkus.

Bez něho jsme krátkozrací vyhledavači pokladův, kteří přes zlato a jiné skvosty div neupadají, aniž by však jich poznávali, v dusná sklepení a ve srázné propasti sestupují, do úpadu kopají — až se hlína na ně sesuje, a oni srozumějí, že pouze hrob svůj sobě vykopali a nic více. Avšak vytříbeným vkusem oči naše bývají otevřeny, nesmírné a přeskvělé bohatství objeví se nám vůkol všude tam, kudy jsme dříve jako slepci nevšímavě chodili. Bytost naše rodí se znova i rodí se v lepší svět: ani to nechápe, že kolem ní na téže zemi tak mnozí trvají v té slepotě, v té mdlobě, v tom šeru, v tom nevolnictví, ze kteréhož ona vysvobozena byla mocí ušlechtilého vkusu!

A čím to vkus takovéto divy působí? Tím zajisté, že lidem objevuje *krásu.*

Jsou zjevy kolem nás, jež vůbec každý za krásné poznává i uznává. Krásná dívka, krásný jinoch na první pohled v každém srdci vzbudí cit libosti a lahody. Krásný jarní den, krásná měsičná letní noc kouzlem svým i otrlou hruď proniká. A kdo by byl tak lhostejný a chladný, aby patře na nebetyčné horstvo neb na nekonečnou hladinu mořskou nepocítil jejich velebné krásy? Kdo mohl by za tiché jasné noci pozdvihnouti bez hlubokého dojmu svůj zrak ku hvězdnaté obloze? A rovněž tak, čí srdce bylo by v té míře otupěno, aby ho krásná hudba neuchvacovala rozkoší?

Slovem, každému člověku vrozen jest smysl pro krásu čili krásocit.

Poznání krásy jest věčným, nevyčerpatelným a nade vše hojnějším pramenem nejčistšího blaha. Rozkoše, kterých ostatními smysly svými požíváme, všecky obsahují rovněž tolik trpkosti jako slasti; jako pára rychle prchají a zůstavují po sobě následky bolestné: však blaho, jež poskytuje krásocit, to nemá žádných ostnův, to duši nerani ale spíše z bolů vyléčuje, to sílu nemaří alebrž rozmnožuje, to ducha opojením neomamuje alebrž nebeským výsluním vyjasňuje. Bolest — možnoli toho jmena zde užiti — jenom tehdy připouští, když srdce po kráse snažnou touhou se rozechvívá: ale jak vzácná to bolest, jak velice i ona jest blahá!

Bohatství pak krásy jakož jest nesmírné, neobsáhlé rovněž jest obecné. Jest všude vůkol nás; jestliže tedy pro krásu očí nemáme, abychom ji poznávali, je to pro nás ztráta převeliká. Což nám potom platno všecko bohatství, když jest ho sebe více, ale pro nás jak by ho nebylo! A ono přece i hmotné chudobě znamenitou měrou může prospívati. George Sand praví kdesi: „Kdokoliv se narodil co umělec, má cit pro krásu a pro dobro, má nelibost proti hrubostem a škaredostem. Bída je škaredá . . . Kdy by všichni chudobní měli cit a lásku k umění, aby sobě okrášlili utrpení a bídu, nebylo by více nečistoty ani nedba-

losti ani zapomenutí sebe samého - a pak by si netroufali bohatí snížovati nešťastné a pohrdati jimi . . ."

Co umělec rodí se pravidlem každý člověk potud, že se rodí s krásocitem. Jenom přijde na to, aby v něm tato umělecká schopnost nebyla zanedbávána i mořena. Smysl pro krásu dříve a živěji se jeví již u nemluvněte, nežli sama paměť; a také paměť by zakrněla, kdy by se jí nedostávalo cviku. Mnoho péče a píle stojí to, aby člověk ducha přirozeně bystrého nabyl vzdělání, moudrosti; rovněž dlouhého a usilovného pěstování potřebuje přirozený krásocit, aby se stal *vkusem* v přísném smyslu toho slova.

Jako člověk puzen jsa rozumem pravdu hledati se jal, rovněž puzen jsa krásocitem, pradávno před tím, než si toho vědom byl, hledal krásu.

Co jest pravda? A co jest krása? Po dlouhověkém hledání lidstvo jenom ví, že ta i ona jest božstvem, pouhým duchem, teď ještě nedostižitelným lidskému zraku i sluchu; oné vzdělaný rozum, této zasvěcený krásocit může se jen blížiti, ne bytost a podstatu, leč pouze jednotlivé vlastnosti a zjevy její poznávati.

Hledáním pravdy a krásy dána povrchu zemskému nynější tvářnost jeho; a nedosti na tom: hledání to jest nejbezpečnějším rukojemstvím, že člověčenstvo věčně bude pokračovati a dojde takového rozvoje, proti němuž nynější naše osvěta jest jenom jako první, šerý úsvit proti jasnotě sluneční . . . .

Dějepravy naše tak rády se připodobňují dvorským almanahům a bitevním rejstříkům. Nachází se tam jmeno sebe bídnějšího ničemy, jen když některý den seděl na trůně, a skutky těch, kteří pořádali vraždění lidí u velikém, vypočítávají se tam dle všech jednotlivých míst, kdežto celé národy hnali na porážku. Dějiny ***krásocitu*** lidského jsou dějinami božského údělu, jímžto člověk ode tvůrce teprv na člověka byl povýšen, a jímžto má dospěti na bytost ještě mnohem dokonalejší, než jakou jest nyní.

II.

I v samém ráji nacházíme pračlověka ve společnosti ostatního živočišstva, anoť rozmanitými silami a schopnostmi nejen se mu rovná nýbrž i vysoko nad něj vyniká. Praotec náš stojí na rozhraní — mohl se snadno státi jen soudruhem nižších tvorův a ničím více; pak byl by duch lidský podobně jako duch zvířecí zůstával v žalostné porobě, vlastní tělo a všecka hmota byly by mu jen žalářem, ze kterého není vysvobození.

Ale jako byl bůh, pohlednuv na stvořený svět, usoudil, že všecky věci dobře, krásně učiněny jsou, podobně pračlověk pohlížeje vůkol, znamenal: „Totoť jest krásno" — a rozhodnul tím osudy všeho rodu svého.

Poznání krásy lidi z bídných zeměplazův pozdvihlo na syny boží; čím pak jest dokonalejší, tím výše povznáší, tím ušlechtileji přetvořuje ducha lidského, vyzouvajíc ho ze všeliké sprostoty. Uhlí a diamant jsou dle své podstaty jednou věcí: ale jak rozličná jest jejich cena! Hle poznání krásy jest tím uměním, kterým se přírodní surovost lidských duchův proměňuje v lesk, pevnost a vzácnost diamantu!

Krásocitem odpoutal se člověk na věky od zvířectva, aby směřoval k bohu. Tak byla člověčenstvu dráha předepsána, ten zvláštní ráz vtisknut jeho dějinám. Na té dráze krásocit vždy novou mu propůjčoval sílu, vždy osvěžoval vzlet jeho ducha, by tento stal se pánem nade hmotou, ve které by jinak byl zahynul.

Postupování na té dráze ovšem dělo se velmi zvolna. Ráj byl záhy jen krásným snem, člověka tížily všeliké ty nesnáze, co tvory ostatní. Nastalo mu dlouhé krušné zápasení, aby život svůj zachoval proti mocnostem živé i neživé přírody; a když tak daleko dospěl, nastalo zápasení nové, nepoměrně krutější, neskonale delší: aby sobě pojistil život a rozvoj ve společnosti.

Jak dlouhá to asi trvalo léta, nežli člověk sám sobě zůstavený tak vysoko vyniknul nad ostatní tvorstvo pozemské, že sobě opatřil příbytek, opatřil oděv, opatřil rozmanité nástroje! Jak dlouho asi byl ve stálém nebezpečenství, že bude vyhlazen od svých pozemských spoluobyvatelův, dravých totiž šelem, aneb že nazpět upadne mezi zvířectvo a v něm zanikne! Nesmíme sobě lichotit, že by tito předkové naši jemnou myslí svou příliš byli převyšovali tvory, s nimižto zápolili o vládu nad zemí; ale měli v sobě *tušení krásy*, měli touhu po jasnosti, měli snahu po vznešenosti — měli v duši své neuvědomělé božský zárodek *ideálu:* a to je krok za krokem vyvádělo z mrákotných propastí přirozené surovosti.

Aby zvítězili nad přírodou, k tomu přispěla nejvíce vlastnost, jíž postrádalo jiné tvorstvo, společenství totiž čili družebnost. Pohříchu měla blahočinná vlastnost tato v zápětí celé hejno vlastností zločinných: vládychtivost, řevnivost byly mezi nimi nejškodlivější. Člověk zřídil sobě stát, ale stal se v něm otrokem, a to znamená: byl snižován zas jen na zvíře; do chrámu pak krásy možno vejíti jen branou *svobody*.

A ptámeli se opět, jak dlouho to trvalo, nežli člověčenstvo ve státech svých zdrtilo okovy nevolnické, nežli vymetlo z nich tyrany a vládychtivce, nežli každému jednotlivci vrátilo nezkrácené právo lidské, aby živ jsa v plné volnosti rozvíjel všecky síly svoje, pěstoval i zvelebovál jak v sobě tak i v jiných úděl božský a tak sebe zároveň s jinými vždy výše k božstvu povznášel — ptámeli se, kdy se tyto podmínky svobodného pokroku lidského naplnily: což bude odpovědí? . . .

Nesmírný byl zajisté počet národův, z nichžto každý celá století žil, a jižto vymizeli, aniž by se i jen jmeno po nich udrželo, neřkuli známost o tom, jak se proudili, bouřili, srážeti, co se jich přehnalo a zaniklo jako vln na moři.

Slýchámeli druhdy, že člověčenstvo je sešlé, sestárlé a p., je to řeč bláhová. Sešlý, sestárlý může býti jeden národ neb i deset a více národů vedle sebe: člověčenstvo samo jest ještě velmi mladé. Nejslabší svit paměti jeho sáhá as pět tisíc roků nazpět, ze *dřívější* minulosti neuchovala se ani báje. Čím tedy u dítěte jest věk před tím, než paměti nabylo, tím u člověčenstva jsou nesmírné věky; v poměru k té době jest pamět člověčenstva právě jenom jako od včerejška, a tudíž i známá jeho historie.

Není pak to zajisté věc nahodilá, že pamět člověčenstva jenom až tam do minulosti sahá, kde krásocit jemu vrozený ku činnosti, ku

plodnosti dozrál a se vtělovati počal — to jest, že sahá ku počátkům *lidského umění.*

Jsou to zároveň počátkové lidského *náboženství.* Člověk shledával v sobě zrcadlo, v němžto se zobrazoval svět — znamenal člověk v nitru svém hlas tlumočníka, který vykládal jemu věci, objevující se smyslům jeho na povrchu zemském, ve vzduchu, na nebi, vykládal mu jich vzájemné vztahy a svazky jakož i poměry jich k němu.

Krása, která vyzařovala z rozmanitých předmětů kolem něho i nad ním, vnikala paprsky svými v jeho smysly, a on sleduje paprsky tyto hledal jich *pramen a původ*, ze kterého všecko to světlo krásy vycházelo. V skutku nemohl jeho nalezti, obmezenost sil vlastních nestačovala obsáhnouti pomysl toho, jenž byl nekonečný, neobmezený — pomysl tvůrce, boha. Člověk v mysli své *utvořil obraz* jeho, to jest on *básnil.* Náboženství jest u všech národův nejstarší básní.

A naopak je podnes každá skutečná báseň, každé opravdu umělecké dílo kusem náboženství. Básník umělec vtěluje v dílo své obraz boží, který jest v nitru jeho, jest sám *tvůrcem* krásy a jeví takto, že skutečně stvořen jest člověk ku podobenství božímu.

Výklad, který podával člověku vnitřní tlumočník jeho, byl ovšem velmi nedokonalý, byla to řeč nemluvněte, když se jazyk jeho k prvním slovům rozvazuje. Protož i obraz tvůrcův, jejžto člověk sobě v mysli své učinil, byl dětinsky nedokonalý. Avšak i po statisíciletém zdokonalování bude nejlepší náboženství lidské jenom nejasným snem o božstvu.

Dobře znamenati sluší, že nejstarší plod poesie národní, náboženství, co nejvzácnější poklad chováno bylo od pokolení za pokolením, a že si ho národové nikdy odníti nedali, leda po nejtužším odporu anebo za poklad vůčihledě drahocennější. Podobně váženo sobě všech krásných výtvorů tvůrčí síly národní; nevědomky chovali v nich národové lidští krásu předky svými shromážděnou co nejskvostnější dědictví.

Po bohu stával se předmětem umění lidského člověk sám; nevšední skutkové jeho jevili se právě co podobenství božské činnosti — a tak po náboženství všude u národův vzděláváno umění *zpěvů hrdinských.* Náboženstvím pabásnil člověk vesmír, poesií epickou zase svět pozemský a člověka.

City svoje vyjadřoval prostě; básnictví lyrické dosti pozdě vzniklo po výpravném. Za to velmi záhy se cítil člověk puzena nitro své uměle zobrazovati stavbou, sochou, kresbou i malbou.

Počal symbolem; dostačilo mu, když v košatý strom nebo v hrubý balvan nebo v neúhledný kus dřeva vložil jistou myšlenku neb jistý pocit svůj. Ale brzy snažil se, aby v těch předmětech i jiným se jevilo, co myslil a cítil on. Učil se dělati kopie přírody, ale dělal sobě i obraz božstva viditelný, a pro své modly stavěl obzvláštní příbytky, chrámy.

Můžeme v těchto výtvorech umění stavitelského a sochařského století za stoletím očitě sledovati lidského ducha v šeré dávnověkosti. Modly nejrozmanitějších národův, pagody a chrámové jeskyně indické, pyramidy a obelisky egyptské atd., jsou viditelnými svědky oné snahy neunavné v národech, aby svou sílu tvůrčí vtělovali — jsou velkolepým písmem oné věčné touhy, s kterou všichni vyhledávali bohyni zrakům lidským nejukrytější ale srdci lidskému nejžádoucnější — krásu.

Jak pohnutlivo jest viděti, kterak mnozí národové při tomto hledání na cesty nepravé zabloudili, kde šerednost za krásu brali a bludem tím zahynuli!

Mezi všemi, kteří hledali, štěstí nejvíce přálo národu řeckému. Bohyně krásy zjevila se zasvěcenému oku jeho tak zblízka, jako žádnému před tím — a žádnému po tom až do našich dnův. A on ji zjevil jiným. I on počal v umění svém neforemným kusem dřeva, které mu představovalo božstvo, ale skončil sochami Fidiášovými. A natvořil tolik krásy, že i jen z pouhých zbytkův jejích člověčenstvo po tisíce let čerpá povznešení a posvěcení.

Vkus, který až do té doby ve všech rozličných rodech lidstva buď jen chudě živořil, aneb divoce na plano bujil, v národě řeckém dospěl k zázračně krásnému květu. Zjevená krása nebeskou mocí svou jako pravé evangelium šířila se dál a dál, z temnosti a okovů vybavujíc ducha národův a povznášejíc je k božskému prazdroji svobody a světla. Vzdělanost řecká podmanila sobě bojovné Římany, kteřížto přivádějíce svět pod své jarmo, bezděky a nevědomky pracovali ve službách jejích.

V nejvzdělanějším světě, řeckém totiž a římském, našlo také nejvznešenější náboženství půdu kyprou a rovněž i mocnou záštitu. Sešli se tu pod jedním takořka přístřeším dva spanilí nebeští blíženci: *klasický vkus a křesťanské náboženství* — sešli se, aby zároveň oba zachráněni byli na zemi pro člověčenstvo v ohromných bouřích, kteréžto se zdvihaly.

Jako druhdy potopa vod, podobně zaplavila vzdělaný svět potopa sveřepých pronárodův. Bylo, jako by se povrch země vrátit měl v původní bohopustou surovost, jako by tisíciletá práce lidského rodu rázem měla v nivec býti obrácena, jako by duch lidský, po nesmírném namáhání k jasné výši se pozdvihnuv, jednou ranou měl na perutích svojich ochromen a nazpět do mrákotných propastí sklácen býti.

Když byla už moc a svoboda politická vzdělaných národů starého světa zničena, *osvěta* jejich vedla dále boj proti sveřeposti podmanitelův — a zvítězila. Žel, že nebylo světlu náboženství křesťanského přáno svou vlastní přirozenou, neodolatelnou mocí zaplašovati temnotu. Znova vystoupilo *tyranstvo* co nejzhoubnější škůdce lidského pokolení. Ono i z náboženství, učícího rovnost a bratrství, ukovalo sobě pouta na svobodu jednotlivcův i národův.

Po mnohé, mnohé věky znělo Evropou jen jedno heslo! „Víra!“ Ve jmenu víry usiloval neobmezené vlády nad světem zmocniti se jak nástupce Kristův, tak nástupce Mohamedův; ve jmenu víry zatápěn povrch země vždy znova i znova proudy lidské krve; ve jmenu víry nadělali ze sebe velcí a malí panovníci zpupné bohy, národové při tom byli jen milionovými hejny otrokův.

Žalářem stala se země lidskému rodu, odnikud nekynula naděje spásy. Odříkávaje katechismus o svém podobenství s bohem, nebyl sobě člověk svědom bídného stavu svého; aby pak se ku svědomí tomu nedostal, byl dobře obednèn kletbami, interdikty, mučidly inkvisice, hranicemi — peklem jak na zemi, tak po smrti. Zdálo se, že na tomto stupni duchu lidskému hrozí neodvratná záhuba.

Přece však dostavil se vysvoboditel. Zase byl to *krásocit.* Jal

se pracovati v soukromí a v tichosti, ale mocí neodolatelnou. Tyranstvo bylo se postavilo mezi člověka i boha co překážka na pohled nepřestupná: krásocit přes ni člověka k bohu přivedl opět.

Odtud, ze strany božské a božskými prostředky podniknul boj proti porobě duševní i tělesné: každé mistrovské dílo umění stavitelského, malířského i básnického - bylo skvělým vítězstvím, vybojovaným ve prospěch veškerého lidstva.

III.

U velikém díle, osvobození evropských národův z útisku středověkého, dostalo se krásocitu později mocného spojence; tím byl *rozum*. A nový věk, který po věku *víry* byl zahájen, v němžto my žijeme, není věkem umění, alebrž věkem *vědy*.

Rozum lidský šeredně dlouho byl dušen i utlačován v temnotách žalářních jako nějaký Kašpar Hauser, aby svět zůstal jemu nepřístupným. Konečně strhal vazby své a rozbil tlusté zdi své lidomorny. Na volném světě rychle nabyl zdraví, síly, odvahy a vzletu, všeho toho užil s chutí a pílí neunavnou.

Jal se zkoumati zemi a nebe, bádati o všech věcech vůkol sebe, o sobě samém, o všemmíru, o božstvu. Chtěl viděti a věděti, co bylo koliv lidstvo dosud jenom tušilo a bájilo.

Odvaha i přičinlivost jeho byly hojně odměněny. Celými pralesy bludův až k obloze vzrostlých razil sobě cestu ku pravdě; rozptýlil odvěká mračna, aby chodil na výsluní, zaplašil svůdné bludičky a z bezedných bažin postavil se nohou svojí na pevnou půdu.

Otvíraje lidstvu oči, zároveň budil v něm i sílu. Jednotlivce i celé národy vyzouval z pověry a otroctví, z bázně pověrečné i otrocké; jak jednotlivci tak národové povznášeli svůj hlas: „Chceme svoje právo!“ — a povznášeli svoje páže, aby po něm sáhli. Rozum způsobil zemětřesení, že se trůny chvěly a tyranstvo zbledlo.

Rozum vniknul i v nebe i v peklo, aby také zde na místo nesmyslných báchor dosadil důstojnou pravdu. Rozum očistil obraz samého boha, z něhož bylo tyranstvo učinilo lidstvu největšího tyrana, který ve slepé libovůli a zlomyslném vzteku do ubohého člověčenstva hromoklínem pere.

My stojíme nedaleko od počátku té doby nové, jejímžto vůdcem a pánem stal se rozum. Přemnohé z velikých účinkův jeho jsou ještě v pouhém zárodku. Bezděky naskytuje se otázka: Provedeli rozum sám o sobě spasitelský úkol ve člověčenstvu až do konce, a jižli tudíž přestala úloha krásocitu? Jinými slovy: Dostačí teď už lidstvu sama *pravda*, aniž by mu více bylo *krásy* potřebí?

Posavadní dějiny člověčenstva dávají nám to neblahé naučení, že každá veliká myšlenka, mohoucí znamenitě prospěti rodu lidskému, byla využitkována od vládychtivých jednotlivců tak, že se koncem vydařila národům na nové otroctví. Mámeli tedy z tisíciletých dějin míti nějaký užitek, nutně musíme se tázati: Což by veliký mótor našeho věku, rozum, nemohl se konečně zase také státi jen prostředkem, aby na lidstvo nová tyranie uvalena byla?

Připomeňme sobě starověkou pověst. Mladík, jehožto duch neúkojnou žízní toužil po vědomostech, uchýlil se ku kněžím egyptským, aby od nich poznal tajemnou moudrost. Čím déle se učil, tím méně byl spokojen, tím více sobě věděti žádal. „Chci poznati pravdu celou!" stalo se heslem jeho a rovněž i ostnem, který dnem i nocí ducha jeho neklidem naplňoval. Tu jednoho dne stanul před obrovskou sochou, která byla všecka hustým závojem zastřena. „Co to jest?" tázal se učitele svého. — „*Pravda,*" dí tento v odpověď, zadržev pravici učňovu, anať jižjiž se vztahovala, by odestřela obraz: „Varuj se," dokládal, „dotknouti se toho závoje. Žádný smrtelník to neučiní bez těžkého trestu!" Odstoupil mladík; ale dobou noční, nemoha odolati touze, aby jednou konečně pravdu spatřil tváří v tvář, vrátil se k soše i uchopil závoj.

„Nechť za ním cokoliv! Já zdvihnu jej!"
tak zvolal hlasem. „Chciť já pravdu zřít!"
A odkryl závoj — —
Nuž, ptáte se, a což tam uviděl?
Toť neznámo. Onť bez smyslů a bled
byl ráno u sochy té nalezen . . .
Co tam byl spatřil, a co zažil pak,
to nevyzradil nikdy. Na věky
už tatam byla jeho veselost,
žal tajný před časem jej pochoval . . .

My nyní rukou smělou sáháme po všech závojích, za nimižto hledáme pravdu, my okem nedočkavým chceme celé pravdě všudy patřiti tváří v tvář: nuž, jeli pak pravda skutečně kdy tak děsná?

Ano, pravda celá jest příšerná, hrozná, zdrcující, když se objevuje sama o sobě — *bez krásy*. Rozum lidský byl by kletbou, mukou, darem pekelným, kdy by nebyl člověku zároveň dán krásocit.

Pouhý rozum ukazuje, že naše zeměkoule jest tak malou částí ohromného celku, jako jest jedno písečné zrno na tělese zemském. Jak nesmírně malým jest tedy ve všemmíře lidstvo a což teprv jednotlivý člověk! Země jest jedinou kapkou v moři nekonečném, a lidstvo při tom porovnání nemá větší důležitosti, nežli rod neviditelných nálevníkův, kteří v takové kapce vody žijí.

Pouhým toliko rozumem klesá člověk v dokonalou nicotu. Co jsou pak všecky snahy a skutky jeho? Nic většího nežli namáhání mravence, který vleka nepatrné jehličí na smrt se uondává. A což jsou snové člověka o pokroku, což jeho rozeznávání dobra i zla, co jeho radosti a jeho boly, což jeho zápasy a jeho ctnosti?!

Pouhý rozum svaluje bezpočetné světy na bídného člověka, by jej tíží jejich zdrtil. Při pouhém rozumu nemůže v lidstvu býti nic velkého, nic vznešeného ano nic rozumného. Kdyby na povrchu zemském ovládal pouhý rozum, byla by to vláda nade všecka dosavadní tyranstva hroznější a nesnesitelnější, a vedla by jenom na jeden z těchto dvou konců: buď k zoufalství čili k samovolnému zničení těla, anebo k životu zvířecímu, čili k samovolné vraždě ducha. Při *pouhém* rozumu byly by poslední věci člověka horší nežli první, když se počal dělit od zvířete — a život byl by mu čím dále tím hroznějším peklem.

Rozum je převzácný boží dar, ale jednostranná jeho vláda zavedla by lidskou společnost na hrůzyplná bezcestí. Bohdejž se to nestalo!

Bohdejž vysvoboditel nemusil opět sestupovati do propastí, kteréž by dříve celé věky a hojné národy pohltily!

Vysvoboditelem tím bude vždycky krásocit. Toho mělo by sobě lidstvo dobře býti vědomo! Onoť jenom tehdy prospěje, když vedle rozumu v rovné míře vzdělávati bude svůj vkus, když vedle *vědy* jeho zkvétati bude i jeho *umění*.

Důkaz toho jest jednoduchý. Pouhý rozum chápe člověka jen co část jiných částí, a nemůže nikde ukázati žádný *celek*; aby o celku nějakém věděl, musí jemu *obraznost* přijíti na pomoc. Pronikavý rozum bez smyslu pro krásu, s citem pouze sobeckým — totě démon; ten zná sice boha, však jen co všemocného nepřítele, potlačovatele, a vede s ním nekonečný boj. Ale krásocit jest věčné pojidlo mezi člověkem a bohem; on boha miluje co svůj svrchovaný vzor, on s ním nebojuje, ale nápodobí jej — on toliko nerozebírá, nepitvá, nebourá, nýbrž také staví, on dle velkolepých vzorů božských v malém krásu tvoří.

A každé krásné dílo o sobě jest *celek*. Co v nekonečné míře jest vesmír, to v rozměru obmezeném jest každý plod umělecký, co v nekonečné míře jest bůh, to v příslušném sobě poměru jest umělec: tvůrce krásy, *dokonalosti*.

Nač myšlenkou svou člověk nikterak nestačí, pochopiti totiž svět co celek, toho jen uměním svým může dosíci. Jeť každé krásné, umělecké dílo *celým* světem, v sobě uzavřeným, nepotřebujícím žádných doplňkův. Všude jinde může spatřovati člověk jenom částečnost, jednostrannost, rozervanost: toliko v uměleckém díle požívá vkusem svým úplný lad, *harmonii*. Harmonie, toť ten blahostný pocit, který v nás zbuzuje krása, když ji spatřujeme aneb jí nasloucháme. Jediná bytost, která vždy dokonalou harmonii spatřuje i poslouchá, toť bůh, vida před sebou dokonalý vesmír a slyše hudbu světův — proto jest i svrchovaně blaženým. Člověk jest mu v tom tím podobnější, čím vzdělanější jest jeho vkus a čím častěji krásnými plody uměleckými se povznáší.

Již ale když krásocit je schponost člověčenstvu tak veledůležitá, zdaž jí také s přiměřenou pečlivostí sobě hledí a pěstuje?

Kdy bychom hledali, kde na povrchu zemském jest krásocit, jest umění v rozkvětu: v Australii, v Africe bychom se ani nezastavili. Asie tisíciletým despotismem ustrnulá všecka leží v pravěkém šeru, ve kterém duch lidský mdle udoutnává, když pak někdy vyšlehne, bývá to jen sveřepostí. Což Amerika? Pracujíc vším úsilím o rozřešení praktických otázek, o zdokonalení politického života, musí po výtce teprv do budoucna odkládati práci svou ve službě umění.

Zbývá jenom Evropa. Jsme na své evropské občanství dost hrdi, abychom zastávali mínění, že Evropa stojí na výši vkusu. Ale nechtějme se klamati. Projděme tu Evropu, která nám tane na mysli — může se to státi velmi rychle — kdež pak se nám tu na sklonku devatenáctého století ten rozkvět vkusu objeví?

Na vesnici najdeme živý smysl pro krásu: ale čím se tento živí? Vizme ty obrázky a sošky po vesnických jizbách, dalekoli se tu cítíme od předpotopního modlářství? Jak často udá se venkovanu viděti neb slyšeti umělecké dílo? Jedinký kostelík jeho jest mu školou, ušlechťující a posvěcující jeho krásocit: ale jak vysoko sahá dokonalost této školy?

Avšak sídlem vkusu vždy bývají města. Nuž, počněme i tady zase v domácnosti: či potkáváme se tu tak pravidelně s tím svatým zápalem pro umění, který se obklopuje mistrovskými plody literárními, malířskými, sochařskými? . . . Právě tam, kde jsou k tomu prostředky, bývá pravidlem nejméně lásky k umění, nejmenší péče o vkus.

Ne umění, ale obchod, průmysl, bohatství jest heslem obecným po městech našich — kdo může ukázat na plnou pokladnici, ten smí na odiv nositi nejen barbarský vkus, ale i surové opovržení ke všemu, co se pod sluncem zove poesií.

Snad jsou k ušlechtění a vzdělání krásocitu zvláštní školy? Ve školách, kde naše mládež tak mnohá i tak vzácná léta tráví, vládnou rozhodně ty dva ideály: předně pecen chleba, potom tobolka s bankovkami . . .

Máme alespoň pro dramatické umění veřejné školy vkusu, totiž divadla. Pohříchu octly se na takových cestách, že se obecenstvo ku kase vábí divadelními kusy, jaké vzdělanosti, to jest *nevzdělanosti* jeho odpovídají. Táhneť do divadla jen hodně nesmyslná fraška, hodně frivolní komedie, hodně francouzský kankán.

Za doby naší více než kdy jindy všechen vzdělaný svět zaměstnán jest řešením praktických otázek politických a společenských, za doby naší bují v Evropě vždy více materialismus, sobectví, cynismus, rozkošnictví, prohnané pletichářství i surová násila: prósa posazena jest na trůn i postavena na oltář. Posloucháme jí a koříme se jí, jako by ona samojediná byla s to dovésti nás do ráje, kterýž se nyní zove blahobyt. Ale v tom jest blud, jenžto by se mohl státi velmi osudným. Bez poesie jsme bídní nuzáci, třeba bychom zůstávali v pyšných palácích a věšeli na se hedbáv i zlatohlav — bez poesie křehneme na duši sibiřským chladem, třeba bychom se vrhali do výhní a sopek jakéhokoli rozkošnictví. Život bez poesie, totě hýření kostlivců nade hroby. Jenom umění jest duchu našemu tím blahým krbem, na němžto věčně plápolá božský oheň krásy, u něhož duch uprostřed drsné prosy životní okřívá oddechem, jasnotou i teplem — bez něho je v širém světě tulákem bez domova, psancem bez přístřeší.

V tom, co sobě lidstvo za věky vytvořilo umělecky krásného, jest božské paladium jeho budoucnosti. Aby pak na dráze své učinilo znamenitý pokrok, jednoho jest potřebí: co jednotlivci utvořili krásného, *musí se stávati duševním jměním kruhů vždy širších* a konečně lidí všech.

A tu nejprvé musí zase přijíti národ, ve kterém netoliko jednotlivci jakožto umělcové vyniknou, nebrž i všecky vrstvy občanstva ze sprostoty a škaredosti nevkusu se vymaní a svůj krásocit na rovnou výši povznesou, na jaké jest osvěta proti barbarské nevědomosti. V národě tom jak vysocí tak nízcí, jak bohatí tak chudí ozdobí a obohatí se těmi skvosty a poklady krásy, kterých sobě lidstvo na své posavadní pouti nashromáždilo. Jako druhdy Řekové stane se tento národ blahoslaveným vzorem ostatnímu světu.

Kterýž to bude národ? Mezi nadanými nejvzdělanější, mezi vzdělanými nejsnažlivější, mezi snažlivými nejmravnější. Hodno, aby o *tuto* cenu závodili národové všichni!

První národní válka,

její příčiny, nutné následky a význam v dějinách lidské vzdělanosti.

Sepsal dr. *Vilém Gabler.*

I.

Dávno již minula doba, kdež nikdo tomu nepřekážel, aby panovníci z boží milosti považovali své národy dílem za hmotný statek, dílem za hmotnou sílu, a kdež národové sami sebe nepokládali za nic lepšího. Poměr mezi panovníkem a národem jest nyní už valně změněn. Kdežto jindy celá správa státní považovala se za pouze osobní záležitost svrchovaného pána, nyní v každém civilisovaném státu již slavně uznáno jest právo národa, míti rozhodný hlas ve správě národního jmění; a kdežto jindy též války byly téměř veskrze jen osobními záležitostmi panovníků, nyní právě jsme byli svědky strašného boje, který mezi sebou vedli dva velicí národové evropští, a který musíme nazývati bojem národním. Viděli jsme s úžasem, že celá branná síla národa německého se vrhla s nelíčeným zápalem válečným na Francii, ve kteréž alespoň v poslední době války rovněž celá branná síla národa v boji stála. Jest to první válka, ve které dva velicí, v čele novější evropské civilisace stojící národové povstali proti sobě, aby svět viděl, který kterého předčí v užívání vražedných nástrojů válečných. Děsný úkaz tento vyzývá nás ku přemýšlení, zdaž i ve strašném krveprolití tohoto národního boje máme spatřiti potěšitelný pokrok na dráze evropské vzdělanosti, na dráze lidské vzdělanosti vůbec.

Za tou příčinou bude potřebí, abychom se poněkud blíže podívali na pravé příčiny toho strašného boje, též abychom přemýšleli o nutných jeho následcích. Nemám úmysl podati podrobnou historii francouzsko-německé války, pokládaje za vůbec známé, že dne 19. července r. 1870 císař Napoleon III. vypověděl válku králi pruskému Vilémovi, že 2. srpna již byl první značnější boj u města Saarbrücken, dne 4. srpna u Weissenburku, 6. srpna bitva u Wörthu, 14., 16., 18. bitvy v okolu pevnosti Met, následkem kterých maršálek francouzský Bazaine s armádou 150.000 mužů byl uzavřen v Metách, 30. srpna bitva u Beaumontu a 1. srpna bitva u Sedanu, následkem které císař Napoleon s celou armádou svojí 120.000 mužů silnou upadl v zajetí, že pak dne 4. září byla prohlášena, v Paříži republika, dne 18. září Paříž obklíčena německým vojskem, že všechny pokusy, které národ francouzský učinil k osvobození hlavního města, byly odraženy, až konečně dne 26. února po dlouhém bombardování Paříže uzavřen mír, dle kterého Elsasy a německá část Lotrinska s pevností Metami zůstanou v rukou vítězových, a Francie platiti má válečnou náhradu 5000 milionů franků.

Úřední list pruský Staatsanzeiger vypočítává ve svém čísle ode dne 14. března 1871, že vlastní válka trvala 180 dní, a praví: „Za těchto 180 dní německá vojska svedla 156 více neb méně důležitých bojů a 17 velkých bitev, dobyla 26 pevností, zajala 11.650 důstojníků

a 363.000 mužů, a vzala 6700 děl a 120 praporů. Připadá tedy téměř na každý den války jeden boj, na každý desátý den jedna bitva, na každý šestý den jedna dobytá pevnost, pak na každý den 65 zajatých důstojníků a 2070 zajatých mužů, 38 vzatých děl, a po 2 praporech na tři dni.“ Na bitvy svedené na moři dne 19. a 21. září a 12. října 1870 nezapomíná pruský list, ale jedna velmi důležitá věc schází v jeho statistickém přehledu: mnoholi totiž na každý z nahoře uvedených 180 dní připadá zabitých, raněných, mnoholi nemocemi neb krutou zimou zmrzačených, kolik v Německu a ve Francii na jeden den války připadá vdov a sirotků, kolik zbořených domů, kolik zapálených vesnic, kolik ve Francii rodin touto válkou úplně na mizinu přivedených potom pak, aby vše bylo úplné, kolik milionů škody utrpěl obchod a průmysl ne toliko obou válčících, ale i ostatních národů evropských; jedním slovem přehled *škody*, která za krátkého času 180 dní touto válkou spůsobena byla na životech a statcích lidských. Pochopitelno, že pruský list nechce takovým přehledem kaziti vítězoslavné radovánky Němců, avšak abychom rozuměli, co vlastně jest takováto válka, třeba jest věděti, že na každý den její připadá alespoň *tisíc* zabitých lidí, a že v jediném městě Strasburku čtyřicet milionů zlatých sotva by postačilo k tomu, aby se vynahradila škoda spůsobená 50denním obležením, že tedy jeden den obležení jenom jednoho města učinil téměř jeden milion škody na statku lidském. V Paříži nepostačí zajisté několik set milionů zlatých k nahražení škody, kterou tam utrpěl jenom průmysl a obchod za čas obležení.

Vůči takovýmto číslům můžeme se tázati, zdaž nevyhnutelně nutno bylo, aby dva celí národové svou vzdělaností na slovo vzatí vespolek se vraždili v úžasném vzteku, a pak, co při tom jest nejhoršího, ustáli od vraždění jenom s přesvědčením, že to bude pouze otázkou času, kdy vraždění *nové* opět má počíti.

Ještě v prvních dnech měsíce července r. 1870 zdaž byl národ německý neb francouzský skutečně proniknut nezvratným přesvědčením, že nelze mu déle žíti v míru vedle svého souseda, že jenom krutá, vražedná, vší brannou silou národa vedená válka může mu pojistiti bezpečnost národního žití? Víme naopak, že i ve Francii i v Německu skutečný národ, t. j. ona část obyvatelstva, která dle svého povolání a zaměstnání nikdy nemůže býti zaujata pro krvavé dílo válečné, s bolestným překvapením přijala zprávy o nastávajícím boji. A zdaliž v národě německém či francouzském bylo skutečně toho hluboce vkořeněného národního záští, aby z něho vyrostl záhubný národní boj? Nikoliv; na obou stranách Rýna veliká většina národa přála si udržení míru; ale na obou stranách Rýna byla též velmi činná strana, která si přála válku. Válečná strana francouzská, jejížto hlavou byl císař Napoleon, a válečná strana pruská, jížto vůdcem jest Bismarck, byly vlastními původci velké národní války. Napoleon a Bismarck od r. 1866 vždy pevnějšího nabývali přesvědčení, že jen mečem se rozřeší otázka, který z nich bude míti rozhodnější hlas ve vysoké politice evropské. Vítězstvím nad Rakouskem a vyloučením jeho ze zrušeného německého Bundu položen byl pevný základ k uskutečnění velikého plánu Bismarckova: utvořiti pod žezlem králů pruských mocný vojenský stát, který by vládnul ostatní Evropě.

Za velký úspěch r. 1866 měl Bismarck zajisté děkovati ochotě Napoleonově, neboť jenom neutrálnost Francie podala Prusku možnost, obrátiti se s celou svou vojenskou silou proti Rakousku. Mohlo se tehdáž mysliti, že se utvoří přátelský poměr mezi Pruskem a Francií, návštěvy Bismarckovy u Napoleona vypadaly tak, jako by se tito dva politikové chtěli domluviti, co se budoucně díti má. Hluboké tajemství zakrývá podnes jejich vyjednávání; ani diplomacie evropská o něm neměla žádné vědomosti. Nyní ovšem víme, že se přátelský poměr mezi nimi nevyvinul: v létě r. 1870 oba byli k válce tak připraveni, že *osm dní* po vypovězení už také začala. Oba tedy chystali se k ní už r. 1869 a v celém prvním pololetí r. 1870, avšak s tím rozdílem, že Bismarck chystal celou brannou sílu národa německého t. j. že měl rozhodný úmysl učiniti z války skutečný boj národní, kdežto Napoleon, vždy počítaje na nesjednocenost Německa, chystal k ní jenom svou armádu. Tento ohromný a pro výsledek války rozhodný rozdíl zakládá se hlavně na tom, že Bismarck mohl se honositi před celým národem německým politikou v jistém smyslu skutečně národní, kdežto císař Napoleon nikdy nemohl míti než politiku dynastickou. Bismarck mohl býti jist, že celý národ německý se zdvihne, až by jej povolal do boje k obhájení žádoucí národní jednoty, i neváhal celý tento národ ozbrojiti; ale císař francouzský nebyl sobě v míře takové svým národem jist; a známo jest, že maršálek francouzský Niel sice vypracoval nový zákon vojenský, dle kterého celý národ francouzský měl býti ozbrojen a vycvičen ve zbrani na způsob pruský, avšak ten zákon nebyl proveden. Bismarck nemusil se báti ozbrojeného národa německého, ale Napoleon bál se ozbrojeného národa francouzského. S podivením jest, že Napoleon nicméně neváhal se pustiti do tak nerovného boje, a to tím více, povážímeli, že již r. 1868 měl velmi důkladné zprávy o stavu věcí v Německu a o výbornosti německého vojska. K vyslanectví francouzskému v Berlíně byl totiž přidělen bývalý pobočník jeho, vojín vysoce vzdělaný, rozený Elsasan, plukovník dělostřelectva *Stoffel*. Důvěrné zprávy jeho: jedna ode dne 23. dubna 1868 „O pruské armádě“, druhá ode dne 12. srpna 1869 „O vojenských poměrech Pruska“ svědčí o důvtipu a výborné soudnosti tohoto muže.*) V první zprávě Stoffel do podrobna dokazuje, že pruská armáda jest mnohem lepší nežli francouzská, a že obzvláště generalní štáb pruský nad francouzský vysoko vyniká. „Jeť on,“ praví Stoffel, „první v Evropě . . . Moje přesvědčení tudíž jest takové, že volám úzkostlivě: Caveant consules! — Prusko dospělo na takový stupeň, že má nejvzdělanější důstojnictvo v celé Evropě. . . Sestavení pruského generalního štábu v nejbližší válce bylo by nejdůležitější příčinou přednosti (superiorité) pruské armády.“ — I končí tato pamětihodná zpráva slovy: „Moje přesvědčení jest příliš pevné, tak že je musím ještě jednou vysloviti: ***Mějme se na pozoru před generalním štábem pruským!***“

Ve zprávě druhé vykládá Stoffel náhledy rozličných stran politických v Prusku o Francii a poměru jeho k Německu. Všude že panuje nespokojenost s Francií, protože všude panuje přesvědčení, že Francie

*) Zprávy tyto jsou v Tuileriích nalezeny a republikánskou vládou franc. uveřejněny.

nechce jednotě německé. Kdyby toho přesvědčení nebylo, že by hned nastal všude poměr naskrze přátelský. Nyní však každý připraven jest na to, že dříve či později nastane boj, a to urputný a strašný. „Není pravdě podobno (praví Stoffel), že boj nastane pro německou jednotu, alespoň pokud hr. Bismarck vede záležitosti německého Bundu. Tento výtečný muž, znamenitý to vzor úplné rovnováhy mezi rozumem a vůlí, *neudělá žádné chyby z netrpělivosti*, tím můžeme býti jisti. Víť on příliš dobře, že čas jest jeho nejlepším spojencem, a že válka s Francií hrozila by mu nebezpečenstvím, pokaziti to dílo, které provedl r. 1866.*) Při rozmluvě, kterou jsem měl nedávno s ním, vyložil mi velmi přívětivé důvody, které ponoukají Prusko k tomu, by války ani nezačalo ani sobě nepřálo, a končil slovy: *My vám nikdy nevypovíme válku*, leda kdy byste do nás začali stříleti na několik kroků." — Povážlivý stav věcí nezakládá se tedy na otázce o jednotě německé, ale na poměru, do kterého přivedla tato otázka Francii a Prusko, kterýžto poměr označují vzájemná nedůvěra, žárlivost a rozdrážděná nedůtklivost. . . . Již dnes jest stav věcí takový, že ten nejjednodušší příběh, *ta nejnepatrnější událost může vésti k válce*. Jinými slovy: *Válka visí na nitce*." Stoffel ve zvláštním oddělení této druhé zprávy snaží se dokázati, že Prusko nemá úmyslu učiniti útok na Francii.

Avšak zprávy plukovníka Stoffla neučinily na císaře Napoleona před válkou ten dojem, jaký po válce činí na nás; neboť Stoffel předně nebyl zasvěcen do všeho, co věděl nebo domníval se věděti Napoleon o jižním Německu a o Rakousku, a z privátního dopisu muže, který měl příležitost stýkati se s dvorními kruhy bonapartistickými, nabyl jsem přesvědčení, že milý plukovník Stoffel byl u dvora francouzského považován za pessimistu a Prušáka (bien entendu, on ne l'avait jamais écouté, le traitant de pessimiste et de Prussien). Napoleon nebál se války s Pruskem, an pevně počítal na neutrálnost jižního Německa i Rakouska, kterážto by předně přinutila Prusko postaviti podél hranic rakouských a bavorských armádu 200.000 mužů, a pak by se po prvním vítězství francouzském proměnila v allianci proti společnému nepříteli. Bismarck též nebál se války, an jednak dobře věděl, že je na ni lépe připraven, a že též lépe věděl, jakou službu ohledem na Rakousko mu prokáže Rusko, a jak ochromený odpor Rakouska ochromí též všechen odpor jižního Německa.

Lucemburská otázka nespůsobila ještě válku, protože Napoleon tehdáž ještě neměl dostatečný počet svých nově vymyšlených kulometů.

Musíme se poněkud blíže podívati na záminku války, neboť z ní plyne důležité poučení o tak nazvané vysoké politice evropské.

Dne 4. července r. 1870 svět evropský byl vyrušen ze svého

*) Thiers vyslovil tutéž myšlenku dne 30. června 1870, tedy před válkou, v zákonodárném sboru francouzském: „Myslím, že znamenitý muž, který stojí v čele Pruska, jest pro mír . . . Ctím odvahu a zmužilost pana Bismarcka. Víte proč jest nyní pro mír? Jedná se o to, komu bude náležeti jižní Německo? Odpovídám: *Nejopatrnějšímu!* Proto jest pan Bismarck pro mír, a proto i my pro mír býti musíme, ***abychom válkou nevehnali jižní Německo do náručí Pruska.***"

klidu malým článečkem poloúředního francouzského listu Constitutionnel následujícího obsahu:

„Ze zpráv, které se nám zdají býti hodnověrnými, vychází na jevo, že agenti maršálka Prima odebrali se v těchto dnech do Pruska k princi Hohenzollernskému, aby mu podali španělskou korunu, a že princ nabídnutí to přijal. Nevíme ještě, zdali maršálek Prim jednal zcela o své újmě, aneb k tomu měl plnomocenství od španělského sněmu nebo od vladaře. Čekáme tedy na další zprávy, abychom mohli oceniti událost, jejížto význam jest velmi patrný. Jednalli maršálek bez plnomocenství, jest celý tento případ pouhou intrikou; schvalujeli národ španělský tento krok, nebo radilli k tomu sněm, musíme především naň hleděti s onou úctou, jižto vyžaduje vůle svrchovaného národa. Avšak přese vši úctu před svrchovaností španělského národa, který v tomto pádu jest jediným kompetentním soudcem, nemohli bychom potlačiti pocit bolestného překvapení, kdy bychom viděli, že se žezlo Karla V. svěřuje pruskému princi, vnuku princezky z rodiny Muratovy, kteréžto jmeno jenom smutnými upomínkami spojeno jest se Španělskem. *)

Dne 15. července, tedy jen o 11 dní později byla již válka uzavřena a jaksi prohlášena následujícím osvědčením, ježto vláda francouzská předložila zákonodárnému sboru i senátu:

„Spůsob, kterým přijali jste naše osvědčení ode dne 6. t. m., podal nám jistotu, že schvalujete naši politiku, a že můžeme počítati na vaši podporu. Počali jsme tehdáž vyjednávati s cizími mocnostmi, bychom použili vlivu jejich naproti Prusku, aby tato mocnost uznala oprávněnost našich stížností. Od Španělska, jehožto citlivost nechtěli jsme uraziti, nežádali jsme ničehož. U prince Hohenzollernského neučinili jsme nižádných kroků, poněvadž jsme měli za to, že jej kryje král pruský. Nedovolili jsme sobě do této věci míchati stížnosti o věcech jiných.**) Většina mocností uznala podstatnost našich stížností. Pruský ministr věcí zahraničných nechtěl jich připustiti, stoje na tom, že o celé této záležitosti ničehož neví, a že berlínský kabinet o ní nemá žádné vědomosti. Po té obrátili jsme se na krále samého. Ačkoliv král připustil, že prince Hohenzollernského splnomocnil k tomu, aby přijal kandidaturu, nicméně tvrdil, že neměl žádného účastenství ve vyjednávání prince Hohenzollernského se španělským kabinetem, a že jednal v této věci co hlava rodinná, nikterak co svrchovaný panovník. Tuto odpověď nemohli jsme pokládati za uspokojující. Nemohli jsme připustiti tento subtilný rozdíl mezi hlavou rodinnou a svrchovaným panovníkem. Mezi tím obdrželi jsme od španělského vyslance zprávu, že princ Hohenzollernský odřekl se kandidatury. My vyjednávali s Pruskem, a zpráva tato přišla nám ze strany jiné, z které jsme jí neočekávali. Žádali jsme pak od krále pruského, aby schválil toto odřeknutí princovo a zavázal se zároveň, že odepře svoje svolení princi Hohenzollernskému, kdy by se tomuto znova podávala koruna španělská. Naše žádost byla slušná a vyslovila se spůsobem slušným. Psali jsme hraběti Benedettimu, aby výslovně vytknul, že dalecí jsme úmyslu hledati záminku k válce. Král zdráhal se zavázati k něčemu ohledem na žádost naši, a řekl hr. Benedettimu zcela určitě, že si ponechává pro tuto jakož i pro každou jinou záležitost úplné právo, ří-

---

*) Toto úřední připomenutí jmena Muratova ukazuje bezpodstatnost pozdějšího tvrzení pruských listů, že prý Gramont žádal na králi pruském, aby v listu, který by měl psáti Napoleonovi, nepřipomenul příbuznost prince Hohenzollernského s rodinou Napoleonovou.

**) Ovšem ale franc. listy mluvily velmi zřetelně o těchto jiných věcech a sám Moniteur praví ve svém čísle ode dne 10. července r. 1870., že není dosti na tom, aby Prusko se odřeklo kandidatury prince Hohenzollernského, ale že nyní bude museti také splniti mír pražský t. j. vrátiti jižnímu Německu úplnou svobodu, vykliditi Mohuč, odříci se všeho vojenského vlivu na jižním břehu Mohanu, a vypořádati své spory s Dánskem. — Tu již ukazuje se pravá příčina sporu mezi Napoleonem a Bismarckem.

diti se podle okolností. Práce však nepřestali jsme vyjednávati, neboť jsme chtěli udržeti mír. Veliké tedy bylo naše překvapení, když jsme slyšeli včera, že král pruský se zdráhal přijmouti pana Benedettiho, a že berlínský kabinet tuto událost oznámil úřadně všem jiným kabinetům. *) Zároveň slyšeli jsme, že pan von Werther dostal rozkaz, aby opustil Paříž, a slyšeli jsme též o zbrojení pruském. V těch okolnostech kázala nám důstojnost a opatrnost, abychom též činili potřebné přípravy. **) Chystali jsme se k válce, ku které jsme vybízeni, a ponecháváme každému jeho podíl na odpovědnosti. (Dlouhý nadšený potlesk.) Od včerejška povolali jsme reservy, a učinili jsme všechna opatření pro zachování prospěchů, bezpečnosti a cti Francie.“ (Dlouhý potlesk.)

Dne 21. července 1870 rozeslal vévoda Gramont, francouzský ministr zahraničních záležitostí, oběžník ke všem vyslancům francouzským u cizích mocností, v němžto o příčinách k válce podává obšírnější vysvětlení, anť píše:

„Zpráva, kterou cís. vláda podala dne 15. července zákonodárným sborům, a která vám byla zaslána, vyložila Francii i Evropě střídavý běh vyjednávání, při kterém v též míře, kterou my jsme zdvojnásobovali svoje usilování udržeti mír, rozvíjely se tajné úmysly našeho odpůrce, jenžto byl odhodlán je překaziti. Buďto že kabinet berlínský měl válku za nutnou k dokonání svých plánů dlouho již osnovaných proti samostatnosti německých států, buďto že nejsa ještě spokojen s utvořením vojenské mocnosti ve středu Evropy, chtěl použiti dobyté moci k tomu, aby ku svému prospěchu porušil mezinárodní rovnováhu: vždy ve všem jednání jeho jeví se zrale uvážený úmysl, odepříti nám nejnutnější záruky pro naši bezpečnost a naši čest národní. Vymyšlený proti nám plán byl beze vší pochybnosti tento: Dorozumění, tajemně připravené vyjednávateli veřejně neuznanými, mělo, kdy by se nebylo odhalilo před časem, věc dovesti k tomu, že by kandidatura pruského prince z čista jasna byla se oznámila španělskému sněmu. Překvapením docílené svolení bylo by prohlásilo prince Leopolda z Hohenzollerů za dědice trůnu Karla V. Pak by se byla nacházela Evropa vůči dokonanému skutku; a počítajíce na naši úctu před velkou zásadou svrchovanosti národní, měli odpůrci naši za jisté, že Francie přese všecku svou nevoli ustoupí před zřejmě vyslovenou vůlí celého národa, jemužto, jak dobře povědomo, věnujeme všechny své sympatie. — — Každý cítil, že se tu jeví činnost bezohledné politiky pruské. Tato vláda, neuznávajíc závazky všeobecného práva, a opovrhujíc pravidly, kterým se podrobily největší mocnosti, pokusila se o to, vnutiti podvedené Evropě tak nebezpečné rozšíření svého vlivu. Francie stojí na straně rovnováhy t. j. na straně všech národů, jež jak ona ohroženy jsou nepoměrným zveličením jednoho královského domu.

Gramont uvádí několik příkladů podobných kandidatur: syna krále francouzského Ludvíka Filipa, vévodu Nemourského, který k žádosti ostatních mocností ustoupil, ač jej sněm belgický již byl vyvolil za krále (1831), pak prince Alfreda anglického a vévodu z Leuchtenberku, kteří oba odřekli se kandidatury na trůn řecký (1862) k žádosti Francie, konečně příklad císaře Napoleona, který dne 1. září r. 1860 v Moniteuru oznámil, že princ Murat neuchází se o trůn neapolský.

„Prusko, jemužto jsme připomenuli tyto případy, zdálo se na chvíli povolovati našim oprávněným žádostem. Princ Leopold vzdal se kandidatury;

*) Úřadní oznámení toho, co v diplomatickém světě pokládá se za poloviční vypovězení války t. j. když panovník nějaký nepřijímá více návštěvu cizího vyslance, zapírá se z pruské strany, avšak způsobem velmi podivným. Říká se totiž, že Bismarck neposlal žádnou „notu“, ale že to pouze *telegrafoval*.

**) Nikdo nemůže dnešního dne pochybovati o tom, že přípravy byly již učiněny na obou stranách dne 15. července 1870, jenom ve Francii ne všecky potřebné.

mohli jsme se těšiti nadějí, že mír nebude porušen. Avšak tato naděje ustoupila brzy novým obavám, a konečně jistotě, že Prusko jenom chce získati času. Na začátku váhavá, pak rozhodnější a konečně hrdá řeč rodinné hlavy domu Hohenzollernského, zpěčování se opakovati zejtřejšího dne, co přislíbil dne předešlého, nakládání s naším vyslancem, a konečně uveřejnění tohoto neobyčejného postupu listy pruskými: všechna tato znamení nepřátelského úmyslu zbavila všech pochybností i toho, kdo by nejvíce byl předpojat. Smíme neviděti, co viděti musíme, když vladař, který velí milionu vojáků, s rukou na jilci svého meče prohlašuje, že si ponechává právo říditi se podle okolností? Došli jsme takto k nejkrajnějšímu .... Kdy by poslední okolnosti tohoto trapného vyjednávání nevrhaly dostatečného světla na plány berlínského kabinetu, byla by tu jedna do dnešního dne málo známá okolnost, kteráž jednání jeho dává rozhodný význam. Myšlenka posaditi na trůn španělský prince Hohenzollernského není nová. Již v březnu r. 1869 byla nám naznačena vyslancem naším v Berlíně, kterýž ihned byl vyzván, aby dal věděti hrab. Bismarckovi, jak cís. vláda pohlíží na tuto možnost. Hr. Benedetti netajil v rozmluvách s kancléřem sev.-něm. Bundu, že bychom nemohli připustiti, aby princ pruský vládnul půlostrovem pyrenejským. Hr. Bismarck ze své strany vyjádřil se určitě, že není třeba, bychom si dělali starostí k vůli kombinaci, kterou prý on sám pokládá za nemožnou; a když jednou p. Benedetti za nepřítomnosti kancléře, jakoby slovům jeho úplně neuvěřil, naléhal na státního sekretáře, aby mu pověděl pravdu, p. Thiele dal své čestné slovo, že princ Hohenzollernský není a nikdy nemůže býti kandidátem pro korunu španělskou. Kdy by se muselo pochybovati o upřímnosti tak určitých officielních ujištění, diplomatická vyjednávání nebyla by více zárukou pro udržení evropského míru, ale toliko pastí pro jedny, a nebezpečenstvím pro druhé. *) — Prusko, berouc nazpět slovo nám dané, vyzvalo nás k boji. Dvůr berlínský odpověden jest před dějinami za tuto válku; neboť měl v rukou svých prostředky, kterýmiž mohl ji zameziti: *avšak on válce chtěl.* A v jaké době vyzval nás k boji? Když Francie již po čtyři léta byla mu podávala důkazy ustavičné mírnosti, když Francie s přílišnou svědomitostí byla se zdržovala všeho odvolávání se na smlouvy uzavřené prostřednictvím samého císaře francouzského, proti nimžto každým krokem svým jedná vláda, která v témž okamžení, když je uzavřela, již myslila na to, jak by se jich zbavila. **)

Gramont nevysvětluje ve svém oběžníku okolnost, kterážto vůbec zůstala až podnes nevysvětlenou. Když totiž dne 12. července r. 1870 španělský vyslanec Olózaga v Paříži podal francouzské vládě telegram knížete Hohenzollernského, kterým tento oznamuje, že syn jeho vzdává

*) Nám se naopak zdá, že tajná diplomatická vyjednávání, jsouce vždy pastí v rukou jedněch a nebezpečenstvím pro druhé, nemohou nikdy býti a nebudou nikdy pravou zárukou pro udržení evropského míru.

**) Výčitka tato jest velmi podstatná. Bismarck uzavřel r. 1866 mír pražský jen pro to, aby se dle něho neřídil. Dosti zajímavá jest v tomto ohledu následující okolnost. Ministr Ollivier, který nebyl nikdy úplně zasvěcen do všech tajných plánů Napoleonových, pravil dne 30. června 1870, tedy pouze 4 dní před začátkem bouře válečné v zákonodárném sboru: „Vláda nemá nižádných obav. *V žádné době nezdálo se jí udržení míru býti lépe pojištěno nežli právě nyní.* Kamkolivěk obrací své zraky, nikdež nevidí otázky pobuřující, ale všechny kabinety pochopují dobře, že úcta před smlouvami jest povinností všech. Dvě jsou především smlouvy, s kterými v obzvláštní míře spojen jest mír evropský; jest to smlouva od r. 1856, která pojišťuje mír na východu, a smlouva pražská (1866), která pojišťuje mír v Německu. *V evropské diplomacii pokládá se dnešního dne za jisté, že obě se zachovají.*" — Diplomatický korrespondent berlínský píše o této řeči dne 5. července do Augsb. Allgem. Zeitg.: „Ollivier bohužel co základy světového míru položil smlouvu pařížskou a smlouvu pražskou, a tím v přenáramnou pochybnost uvedl uspokojující dojem svého předcházejícího ujištění."

se kandidatury na trůn španělský *), Ollivier přikvapil ve 2 hodiny 20 minut odpůldne do zákonodárného sboru, a oznámiv poslancům v soukromém hovoru, že kandidatura Hohenzollernského jest odstraněna, doložil: „My jsme nikdy nic jiného nežádali, nežli odstranění té kandidatury, a naše vyjednávání s Pruskem nevztahovalo se nikdy na pražský mír. S kandidaturou prince Hohenzollernského padne i celý náš spor s Pruskem. *Věc jest takto úplně vyřízena.*" Polouřední Constitutionnel píše pak ve svém čísle ode dne 13. července: „Naší oprávněné žádosti učinilo se zadost. Princ Hohenzollernský nebude králem španělským. Nežádáme více, *a vítáme s hrdostí rozřešení této otázky co veliké vítězství, jež nestálo ani kapku krve.*" — Diplomatický dopisovatel pařížský, jehožto zprávy po celý tento čas svědčí o jeho úzkém spojení s vyslanectvím pruským a tedy také s vyslanectvím španělským, píše do Augsb. Allgem. Zeitg. dne 13. července z Paříže: „Včera večer odebrala se paní Ollivierová se svým mužem k španělskému vyslanci Olózagovi, aby mu první přinesli radostnou zprávu, *že ministerstvo za předsednictvím císařova právě uzavřelo, obnoviti přátelský poměr se Španělskem i s Pruskem.* **)

V Paříži tedy dne 12. a snad ještě i dne 13. července 1870 myslilo se v rozhodujících kruzích, že mír nebo válku mají ve svých rukou. Ale sotva tomu již bylo tak. Vysvětlení musíme hledati na straně pruské.

Dne 20. července 1870 předložen byl říšskému sněmu v Berlíně protokol 26. schůze severo-německého bundesrathu, ve které kancléř Bundu hrabě Bismarck nutnost války způsobem následujícím odůvodňoval:

„Události, kterými Evropa během posledních 14 dnů ze klidu svého vyrušena byla vypuknutím velké války, přihodily se tak před očima všech, že vylíčení nynějšího stavu věcí sotva může býti něčím jiným, nežli sestavením vůbec známých příběhů. Ze zprávy, kterou podal předseda španělského ministerstva dne 11. června v sezení ústavodárných kortesů ***), z oběžníku španělského ministra zahraničních zále-

---

*) Telegram tento zní:

Pokládám za svou povinnost poslati Vám doslovný opis telegramu, který jsem právě poslal maršálku Primovi do Madridu:

Vůči zápletkám povstalým kandidaturou mého syna — zápletkám, které nutným způsobem musily by míti jistý vliv na špaň. sněm, tak že votum jeho by nebylo možné bez přičinění živlů osobě, o kterou se tu jedná, naprosto cizích, vzdávám se ve jmenu svého syna kandidatury na trůn španělský.

Na zámku Sigmaringen dne 12. července 1870.

Antonín Hohenzollern.

**) Augsb. Allgem. Zeitg. 15. Juli 1870 Beilage.

***) Prim podal dne 11. června 1870 sněmu špan. zprávu o marných pokusích svých, najíti kandidáta pro špaň. trůn.„ Jméno čtvrtého kandidáta," píše o tom Madridský dopisovatel Augs. Allgem. Zeitg. ode dne 16. června, „kterému Prim nabídnul korunu, *a kterého nechtěl jmenovati*, není zde nižádným tajemstvím. Jest to princ Leopold z Hohenz." — Princ Leopold tedy v měsíci červnu 1870 nepřijal nabídnutou jemu korunu špaň. V červenci 1870 ji přijal. Kdo mu radil v červnu tak a v červenci jinak?

žitostí ode dne 7. července *), a z osvědčení, které p. Salazar y Mazarredo dne 8. července uveřejnil v Madridu **), známo jest, že španělská vláda již od několika měsíců dávala vyjednávati s J. J. dědičným princem Leopoldem Hohenzollernským o přijetí španělské koruny, že toto vyjednávání vedl pan Salazar bezprostředně s princem a s jeho jasným otcem, aniž by se v tom byla súčastnila nebo do toho míchala jakákoli jiná vláda, a že J. J. konečně se na tom ustanovila, přijmouti kandidaturu na trůn španělský. J. V. král pruský, když se mu to oznámilo, neměl za to, aby se postavil na odpor rozhodnutí, na kterém se ustanovil plnoletý kníže následkem zralého uvážení a v dorozumění se svým panem otcem. *Ministerstvu zahraničních záležitostí severoněmeckého Bundu, jakož i vládě J. V. krále pruského příběhy tyto zůstaly naprosto neznámými.* Teprv telegramem 3. července večer z Paříže odeslaným nabyly vědomosti, že španělské ministerstvo usneslo se podati korunu princovi. Dne 4. července francouzský vyslanec ve jmenu své vlády vyslovil trapný dojem . . . . i tázal se, zdaliž Prusko má v tom nějakého podílu. Pan státní sekretář (Thiele) mu odpověděl, *že této záležitosti pro pruskou vládu není*, a že této nelze podati nějaké vysvětlení o vyjednávání předsedy španělského ministerstva s princem.“

Téhož dne 4. července že byla podobná rozmluva v Paříži mezi francouzským ministrem zahraničních záležitostí vévodou de Gramont a vyslancem severo-německého Bundu baronem Wertherem; poslední že mohl jenom říci, *že o celé této záležitosti pranic neví.* Dne 5. července že z Paříže odejel Werther, „který již 8 dní před tím byl žádal a obdržel dovolenou k tomu, aby svou poklonu učinil J. V. králi pruskému v Emsu“, a Gramont že to „pokládal za šťastnou náhodu“ i požádal Werthera, by s králem promluvil a hned mu podal zprávu telegrafickou.

„Téhož dne, když odjel z Paříže (Werther), pan Cochéry učinil v zákonodárném sboru interpelaci o španělské otázce. Již nazejtří (6. července) dříve ještě než bylo panu vyslanci lze podati nějaké zprávy z Emsu do Paříže, odpověděl pan vévoda de Gramont na tuto interpelaci. Jeho odpověď vrcholila se ve větě: že francouzská vláda přese všechnu úctu před právy sousedního národa nepokládá se býti zavázána k tomu, by trpěla, by „cizí mocnost“, posadíc jednoho ze svých princů na trůn Karla V., směla ku škodě Francie porušiti nynější rovnováhu

---

*) Praxèdes Sagasta, ministr zahran. zálež., odůvodňuje kandidaturu prince Leopolda praví: „Vláda přímo vyjednávala s princem Leopoldem, aniž by jenom okamžením byla pomyslila na to, že by čest její mohla jí dovoliti použíti k tomu i sebe menšího vlivu cizího kabinetu. *Činím Vaši Ex. obzvláště pozornu na tuto okolnost, protože mnoho na tom záleží, aby se za jisté mělo*, že vláda špaň. ve věci této jednala zcela o své újmě a že nižádný národní interes v cizině, a ještě méně vliv cizí nepůsobil na předsedu vlády během tohoto vyjednávání.“

**) Salazar praví: „Pruská vláda nemíchala se do tohoto vyjednávání, a *král pruský byl překvapen*, když princ (Leopold), který jest plnoletý, oznámil mu do Emsu úmysl svůj, což učinil z pouhé zdvořilosti. (le escribió à Ems su resolucion definitiva como acto de cortesía.)

mocností evropských, a v nebezpečenství uvesti čest Francie. *) Po tomto osvědčení pan vyslanec (Werther) již nebyl s to, aby podával nějakého vysvětlení do Paříže.“

Zástupce jeho v Paříži vždy prý stál na tom, že „tato záležitost netýká se ani Pruska ani Německa, ale jedině Španělska i kandidata na jeho trůn. Vyjednávání s tímto vedl Prim bez účastenství Pruska. J. V. král pruský z úcty před vůlí Španělska a vůlí princovou nižádného vlivu na toto vyjednávání míti nechtěl a také skutečně neměl; on tedy tuto kandidaturu ani nepřipravil ani nepodporoval.“ — Mezi tím že francouzská vláda poslala Benedettiho do Emsu.

„Pan hrabě Benedetti byl 9. července od krále přívětivě přijat, ačkoliv pobytím krále v lázních a nepřítomností všech ministrů zdálo se býti vyloučeno všeliké vyjednávání s králem o záležitostech politických.“

Benedetti že žádal na králi, „aby princi zapověděl přijetí koruny a takto pojistil mír Evropy. Odpovědělo se mu, že Evropa není nespokojována jednáním Pruska, ale osvědčením francouzské vlády ve sboru zákonodárném. Postavení, kteréžto J. V. král co hlava rodiny zaujímá v této otázce, naznačilo se mu co *ležící mimo obor záležitostí státních*, a každé působení na prince z Hohenz. neb na otce jeho co sáhání v jejich právo svobodného sebeurčení odmítnulo se. Tímto způsobem byl to *též skutek svobodného sebeurčení*, když dědičný princ dne 12. července — odřekl se této kandidatury. *Pruská vláda obdržela první zprávu o tomto kroku z Paříže.* **) Tamější španělský vyslanec donesl totiž telegram knížete (Antonína z Hohenz.) vévodovi de Grammont v témž okamžení, když tento přijal návštěvu svob. pána Werthera. ***) Náš vyslanec opustiv Ems dne 11. července, byl přijel do Paříže dne 12. t. m.“

„V rozmluvě, kterou téhož dne měl s vévodou de Gramont, tento prohlásil oznámené odřeknutí se kandidatury za věc vedlejší, jelikož Francie beztoho nikdy nebyla by připustila nastolení prince na trůn španělský. Do popředí stavěl urážku učiněnou Francii tím, že J. V. král pruský dovolil princi přijmouti kandidaturu, aniž by se byl dříve o tom domluvil s Francií. Co uspokojující prostředek k napravení této

*) Bismarck tu uvádí téměř samá slova Gramontova, který ještě doložil: „To zajisté se nestane; tím jsme jisti. Aby se to nestalo, odvoláváme se zároveň k moudrosti německého národa a k přátelství národa španělského. Kdy by však se to přece stalo, dovedli bychom bez váhání a zmužile učiniti svou povinnost, cítíce se silnými vaší podporou, pánové, a podporou celého národa.“ — Řeč Gramontova byla patrnou výhrůžkou; Nordd. Allgem. Zeitg., orgán Bismarckův, posmívajíc se jí (číslo ode dne 8. července 1870), dokládá: „Odvolávání se k moudrosti národa něm. není, pokud se nám zdá, na pravém místě. Moudrost špaň. národa, zastoupená sněmem, musí zde mluviti zcela samotna. Moudrost něm. národa má se jenom chovati neutrálně, a bude se chovati neutrálně. Chtějíli jinde jednati jinak a působiti na rozřešení této otázky radou, výhrůžkou neb zjevnou mocí, nuže ať to zkusí. My se do toho pustíme.“

**) Tomu by se mohl celý svět diviti, ale hrabě Bismarck ihned také vysvětluje, jak se tato podivná věc přihodila.

***) Bez této šťastné náhody byl by se hrabě Bismarck snad opět jenom z novin dověděl, že princ Leopold se odřekl kandidatury.

urážky naznačil dopis J. V. krále na J. V. císaře franc., v němžto by se řeklo, že J. V. král udělením svého dovolení nemínil nikterak ubližiti interesům a důstojnosti Francie, a že schvaluje princovo odřeknutí se kandidatury.*) Nazejtří (13. července) hrabě Benedetti, setkav se s J. V. králem v Emsu, žádal na něm, aby schválil odřeknutí se princovo, a podal ujištění, že nikdy více o této kandidatuře řeči nebude. — Po tom pan hrabě Benedetti od J. V. krále již nebyl přijat.“ **)

„Vyslancovi severo-německého Bundu vyslovil p. vévoda de Gramont mimo předešlé žádosti ještě i tu, aby J. V. král napsal omlouvací list císaři Napoleonovi. ***)

Tomuto vylíčení událostí třeba připojiti jenom jednu poznámku. Když J. V. král pruský nabyl *mimoúřední cestou* vědomosti o vyjedná-

---

*) Granville, anglický ministr zahran. záležitostí pravil, dne 28. července 1870 v domě lordův: „Navrhli jsme oběma stranám k narovnání prostředek ten, že by král pruský, ačkoliv Francie dle našeho mínění nemá žádného práva žádati na něm garancie pro to, že nikdy žádný princ Hohenz. nepřijme korunu španělskou, nicméně, kdy by totiž Francie vzala svou neoprávněnou žádost nazpět, dobrovolně a bez újmy své cti oznámil franc. vládě, že svoluje k tomu, aby princ Leopold se odřekl kandidatury. Hrabě Bismarck to odmítnul, *ačkoliv král, jak jsem se později dověděl, přivolil k tomu, že takový krok učiní.*“ — Zdá se tedy, že král pruský nejednal v celé té věci tak zcela o své újmě, jak praví hr. Bismarck.

**) Zpráva, kterou pobočník krále Viléma uveřejnil dne 16. července v Spen. Zeitung, vyvracuje všechny liché pověsti o osobní urážce, která prý se stala franc. vyslanci v Emsu. Pobočník tento vypravuje, že J. V. král následkem rozmluvy, kterou měl dne 13. července ráno s hrabětem Benedettim na promenádě, poslal jej ve 2 hodiny odpůldne k hraběti, aby mu oznámil, že J. V. před hodinou dostal dopis od knížete Hohenz. s návěštím, že princ Leopold vzdává se kandidatury na trůn španělský. *J. V., že tím pokládá tuto celou záležitost za vyřízenou.* Hrabě Benedetti prý na to odpověděl, že po rozmluvě s králem obdržel depeši od vévody de Gramont, ve které se mu ukládá, aby si vyžádal audienci u J. V. krále, a vyslovil mu přání franc. vlády, aby 1. král schválil odřeknutí se princovo, 2. podal ujištění pro budoucnost, že tato kandidatura se již neobnoví. Pobočník to vše oznámil králi, který opět tím pobočníkem odpověděl hraběti Benedettimu, že schvaluje odřeknutí se princovo v témže smyslu, v němžto dříve schválil přijetí kandidatury. Ohledem na druhý punkt, že se J. V. král odvolává na to, co řekl ráno. Hrabě Benedetti opakoval na to svou žádost, aby měl audienci u krále, a král o $^1/_2$6. hod. večer odpověděl mu týmže pobočníkem, že to co řekl ráno, jest v této věci jeho poslední slovo. Pobočník dokládá, že hrabě Benedetti se ho ptal, zdaliž hrabě Bismarck přijde do Emsu, načež prý mu odpověděl, že zajisté neočekává se, a pak hrabě Benedetti prohlásil sám své vyjednávání s králem za ukončené. — Tím, že hrabě Bismarck to vše hned dal do veřejnosti, učinil každý další smířlivý krok ze strany franc. vlády nemožným.

***) Pruský Staatsanzeiger uveřejnil dne 16. července r. 1870 zprávu barona Werthera o této rozmluvě. Ani dle této zprávy nenabýváme přesvědčení, že to co Gramont žádal, bylo pro krále pruského naprosto nemožné. Ale v Berlíně stálo se pevně na tom, že se nic neudělá pro udržení míru. V tomto smyslu také Werther Gramontovi, když tento mimochodem prohodil, že princ Leopold bez pochyby vnuknutím krále Viléma odřekl se kandidatury, odpověděl, že tomu není zajisté tak, a že princ Hohenzollernský vzdal se kandidatury zcela o své újmě a na základě svého vlastního rozhodnutí.

vání mezi španělskou vládou a princem, stalo se to pod výslovnou výminkou, aby se o tom zachovalo úplné tajemství. *Ohledem cizího tajemství, kteréžto netýkalo se ani Pruska ani Bundu, nemohlo J. V. váhati tajemství toto přislíbiti.* J. V. tedy neoznámil své vládě tuto záležitost, kterážto byla pouhou záležitostí rodinnou, i očekával od španělské vlády a jejich kandidátů na trůn španělský, že se dorozumějí v této věci s vládami cizími, pokud by toho bylo potřebí. Poměr, ve kterém jest španělská vláda ku vládě francouzské, a osobní poměr mezi knížecím domem Hohenzollernským a J. V. císařem francouzským otevřely bezprostřednímu dorozumění se všech skutečně tu zúčastněných nejjednodušší cestu. Vysoké spojené vlády uznávají, jak málo v těchto okolnostech předsednictví Bundu mohlo býti připraveno na to, že by se francouzská vláda cítila uraženou tím, když princ Hohenzollernský přijímá kandidaturu na trůn španělský.*) Kdy by se bylo francouzskému kabinetu jednalo pouze o to, aby k odstranění této kandidatury vyžádal sobě přičinění Pruska, byla by se mu ukázala nejjednodušší a nejpříhodnější k tomu vedoucí cesta v důvěrném dorozumění se s vládou pruskou.**)

Obsah řeči, jižto měl p. vévoda de Gramont v corps legislatif (6. července), zničil každou možnost takového důvěrného vyjednávání.***) Spůsob, jakovým tato řeč byla přijata v zákonodárném sboru, postavení, ježto od toho času zaujala francouzská vláda, požadavky, kteréžto učinila a jimžto zadost učiniti bylo nemožno: vše to vnutilo předsednictví Bundu přesvědčení, že francouzská vláda od prvního počátku měla úmysl buďto pokořiti předsednictví bundu nebo spůsobiti válku. Podrobiti se první alternativě bylo nemožné. Pohromy nevyhnutelně spojené s vypuknutím války mezi Německem a Francií ve středu evropské civilisace *činí tento skutek*, kterým Německo k válce jest nuceno, *těžkým prohřešením proti důležitostem člověčenstva.*"

Bismarck tedy tvrdí, že otázky o kandidatuře na španělský trůn ani pro vládu pruskou, ani pro vládu severo-německého Bundu nebylo, †) že tedy nemohla býti předmětem vyjednávání mezi těmito vládami a vládou francouzskou. Nicméně též tvrdí, že francouzská vláda mohla zameziti spor přátelským vyjednáváním s vládou pruskou. Francouzská vláda nemohouc vyjednávati s vládou pruskou obrátila se na krále

---

*) Hr. Bismarck mluví tu tak naivně, jako by mluvil k politickým dětem.

**) Hr. Bismarck během řeči zapomněl na to, že *celé této záležitosti pro pruskou vládu nebylo*, čímž trvám také bylo řečeno, že každé důvěrné dorozumění se o této záležitosti mezi pruskou a franc. vládou stalo nemožným, rovněž že pruská vláda je učinila nemožným. Vždyť tehdáž ve všech pruských listech kolovalo heslo: Wir haben absolut nichts zu unterhandeln.

***) Možnost důvěrného vyjednávání byla zničena postavením, ježto od prvního počátku ve věci této zaujala vláda pruská t. j. Bismarck. Toto postavení bylo příčinou poněkud přenáhlené vyhrůžky vévody de Gramont od 6. července. Tato vyhrůžka již byla důkazem, že ze strany pruské důvěrné vyjednávání se odmítlo.

†) Připomínám zde pověstí, které kolovaly hned r. 1868 po vypuknutí revoluce ve Španělsku o pruských lodích a pruských penězích dopravených na těchto lodích do Cadixu, a faktum, že bývalý španělský vyslanec v Berlíně, Rancez, byl provisorní vládou španělskou povýšen na gouvernera v Cadixu.

Viléma co rodinnou hlavu domu Hohenzollernského, avšak tato rodinná hlava vidí v tom, co na ní žádá francouzská vláda, urážku pruského krále a svrchovaného vladaře severo-německého bundu. Král Vilém musel tedy jednati co rodinná hlava, aby se nemohlo vyjednávati s pruskou vládou nebo s kancléřem severo-německého bundu, a pak vyjednáváním uražen býti co král pruský a vojenský velitel severo-německého Bundu, aby uražka jeho osobě spůsobená mohla býti příčinou k válce pro celý Bund.

Francouzská vláda tvrdí, „že *berlínský kabinet chtěl válku,*“ a hr. Bismarck tvrdí, „že *francouzská vláda od prvního počátku měla úmysl spůsobiti válku.*“

Nestranný soudce nebude tuším dlouho váhati s odpovědí na otázku, který z obou velkých politiků našeho času má větší podíl v tom „těžkém prohřešení proti důležitostem člověčenstva,“ kterým v pravdě jest tato první národní válka. (Dokončení.)

Literární rozhledy.

Od *Karla Sabiny.*

II.

Dějepisectví jest věda, ježto se proudem události vždy znova oživuje a omlazuje. Nejen děje vnější ji v neustálém udržují pohybu, nýbrž i zjevení lidského ducha, dle nichžto se názory světa stanoví. Každá doba si nejen svou vlastní historii utvořuje, ale i všecku minulou dle názorů svých v mysli přetvořuje, tak že tato zračíc se v zrcadle přítomnosti docela nabývá jiného rázu. Jako v událostech samých, tak i v jich vypisování objevuje se věčné střídání látky, věčný vyrovnávací proces protiv ku předu se tlačících. Dříve se dějepisectví spokojovalo snášením a podáním živlů, z nichžto dějiny se skládaly, později zkoumáním o původu a příčinách běhu jejich postoupilo na kritickou půdu, posléze však nastala otázka, majíli dějiny vůbec také určitý směr, účel, i nestačilo už věděti, *odkud* se proud béře, ale klásti se počal důraz na to, *kam* směřuje a *proč?* Tím věda dějepisná pokročila na nové pole, a změnila mnohý úsudek svůj o minulosti nejprv tím, že na mravní cenu událostí minulých počala klásti měřítko nových poznání. Jako soudce podle přítomných platných zákonů, takž i dějepisec podle pokročilých názorů své doby řídí svůj úsudek; a žijící mají pravdu, kde se především o to jedná, aby pokročilou rozumností bludy minulé se zaplašily. Není k tomu nijakého filosofického zaklínání třeba, stačí na to již takové architektonické sestavení dějin, jakýmž se události v pravé hodnotě své objeví.

O této hodnotě měli bývalí dějepiscové a též většina lidstva namnoze jiné náhledy, nežli jaké nyní panují; tím pak se hlavně vyznačuje pokrok naší doby proti všem minulým: svévole a urputnost jednotlivců již nemůže svobodnému vývoji předních důležitostí lidských klásti

meze takové, by vývoj ten se zatlačiti dal celkem i na všech stranách, aniž by oživující podpory nacházel v snažlivcích, kteří boj s překážkami jeho za životní úlohu sobě vytknuli. Výrok filosofův, že veškerá historie podává obraz vývoje idey svobody, není snažlivcům těmto pouhou frásí. Dějiny vzdělanosti a osvěty hojně jej stvrzují, ukazujíce jakými protivami se idea tato proplítati, jak s nimi zápasiti musila, aby překonáním a odstraněním jich vždy jasnějšího tvaru a rozsáhlejší prostory nabývala. Takž moderní věda historická cestou docela přirozenou vedena byla k úloze, vylíčiti, z jakých poměrů se *idea svobody* za rozličných dob a u rozličných národů i u celých vrstev lidstva vyvíjela.

Úlohou touto naznačen byl historii nový směr. Co hlavní zástupce tohoto směru jsme jmenovali některé muže, kteřiž nastoupením aneb aspoň naznačením nových dráh v oboru tomto si za našich dnů zvláštních zásluh dobyli, a mezi předními H. Buckle.

Zivotopisci o něm vypravují, že všecky místnosti domu jeho byly knihami naplněny a že v zátiší svém deset i více hodin denně studiemi trávil. Těmto svým studiím už co jinoch osmnáctiletý vytknul cíl výhradní: stopovati vzdělanost lidskou. Asi dvacet let potom (1857) uveřejnil ovoce svojí nesmírné pilnosti, první díl proslulého spisu: „History of civilisation in England“, načež brzy následoval díl druhý. Pokračování přerušila smrt.

Řečený spis, byv v Anglii z počátku dosti chladně přijat, později vzbudil zvědavost, rychle se rozšířil a čítán byl s nedůvěrou v zásady a náhledy spisovatelovy, až posléze, zvláště ve Skotsku, proti němu povstala pravá bouře; do první řady odpůrcův postavilo se kněžstvo. Buckle nejen že běžným názorům theologů, právníků i ekonomistů bolestné zasazoval rány, ale i panující náhledy historické porážel a bývalý stav společenstva živoucích ještě národů pitevným rozebíraje nožem, odtrhával roušky z dlouhých řad předsudkův a pověr i odhaloval nicotu zásad, na jejichžto domnělou důležitost a posvátnost nejen tradice ale i mnozí historikové a především theologové s hrdostí a sebevědomím ukazovali. Také zbožňovatelé dřevních bohatýrů a tak zvaných velikánů neměli příčiny, aby s Bucklem byli spokojeni, když běh dějin rozdělil na kruhy, v jejichžto soustavě vojáci, státníci a hierarchové jen málo místa nacházejí a ještě méně trvalého vlivu na vývoj společenstva k lepšímu se jim přičítá. Ba Buckle na osobnosti takové místy velmi silně doráží co na štíty barbarství a tmy; nečiní pak to snád pod pláštěm pouhé ironie, alebrž přímo a ozbrojen vší nedůvěrou a vzdorovitostí proti snahám a skutkům politických, vojenských, náboženských a jinakých samovládcův.

Nenávistí stran nebyl dojem Buckleovy historie oslaben, jakmile tato do rozsáhlých vrstev obecenstva vnikla. Naopak se pozornost vzdělanců i mimo Anglii brzo na spis tento obrátila. Překládal se do jiných jazyků, a učenci téměř všech pokročilých národů jej důkladnými úvahami přetřásali, tak že o něm celá zvláštní literatura povstala i stále se rozmnožuje.

Obmýšleje přímo reformací veškerého dějepisectví, přerušil Buckle valně spůsob, jakým se dějiny posud téměř ve všech kruzích pojímaly, a překonával panující úsudky hlavně upozorněním čtenářstva na takové

zjevy v bývalém společenstvu, jež dějepiscové posud netečně obcházeli. Nejtužeji ale dorážel na dogmatickou theologii a její tmavé, nelidské, na nevědomost založené a k fanatismu vedoucí theorie. Úsudky své o zhoubném působení jejím dokládá hojnými citaty ze spisů současných, jež dostačují na důkaz, že mezi presbyteriány v Anglii se nacházelo neméně Torquemadův a podobných mučitelův lidstva nežli v krvolačném kruhu dominikánů a jiných římských inkvisitorů. Vůbec podivuhodná jest při něm znalost literatury a obsáhlost vědomostí. „Nijaké zřídlo poučení a přesvědčení se," — praví jeden jeho z životopisců" *) — nebylo pátravému zraku Buckleovu příliš odlehlo a nepatrno, nezůstalo mu skryto. Rozsáhlost látky rovněž ho nemátla aniž obtěžovala. Bylo při něm i to zvláštní umění, že nesmírné sečtenosti své k obecnému poučení tak užívati uměl, aby nahromaděné myšlenky cizí myšlenkám jeho vlastním ani nejmenší svěžesti neodjímaly."

Poměry společenské duchem vědou zbystřeným pronikaje rozkládá je přede zrakem čtenářovým tak, že se zdá, jako by se vyvíjely samy ze sebe k jakési důležitější katastrofě, ku které při podmínkách před tím naznačených nutně dojíti musí. Takž s logickou důsledností celá skupení někdy po století se nahrnujících příčin vedou k oněm resultátům buď pokroku aneb klesnutí a zadržování vzdělanosti národa, o které se dějepiscovi hlavně jedná. Odsud pak šípy své přísné kritiky a polemiky Buckle vysílá vždy k oněm stranám, jež nerozumností a vadami svými nejnápadněji vystupují, klade na ně měřítko novověké vědy, totiž měřítko zásad věčně pravdivých ale teprv nyní následkem bezpečných vědeckých bádání uznaných. Následkem toho, soud jeho o stavu bývalého společenstva, hlavně o vládnoucích v něm živlech a ideách, namnoze jest velmi krušný ano i povahy samého lidu rozhodně káravě se dotýká. Nemůže také jinak býti, kde soud dějepisců nad událostmi se neřídí dle panujícího ducha časového, v každé době zvláštního, nýbrž kde sám tento duch se posuzuje neb odsuzuje dle zásad pokročilé rozumnosti.

V úvodu k historii své pojednává Buckle o pramenech historického bádání, a uznávaje nesmírnost nahromaděného materialu, želí, že ho posud nepravě bylo užíváno. Vzhledem ku vyšším záměrům myšlení poskytuje mu posavadní dějepisectví „pohled na věc, jejížto zákony ještě poznány a jejížto základy posud upevněny nejsou." Nepravá methoda a hlavně *předpojatost úsudkův* vedly dějepis nepravými cestami. Tato předpojatost ale spolehá na dvojím klamném učení, a sice, na *metafysickém* dogmatu o svobodné vůli lidské a na *theologickém* dogmatu, že všecky události už napřed jsou ustanoveny. Oboje toto učení zavrhuje Buckle a dochází k výroku, že veškeré střídavé osudy společnosti lidské, všecko dobro a všecko zlo vychází z působení zjevů zevnějších na ducha a vzájemně z působení ducha na zjevy zevnější. Jedná se pak jen o to, které z obojího tohoto působení se kdy mocnějším objevilo. Ku poznání toho jest však znalost duchovních a fysických zákonů nevyhnutelnou podmínkou, pročež historická věda bez přírodovědy jest zhola nemožná

*) Essays by H. T. Buckle. Whit a biographical Sketch of the Autor. New-York 1866.

Způsob, jakým Buckle obojí tento účinek na vývoj společenstva líčí a vykládá, jest celkem prací mistrovskou, ač místy přece jen na domněnkách spočívá. Kde by však proti pravdě v líčení podrobnosti neb proti úsudku jeho se něco namítati dalo, tam ihned fakta i úsudky hojnými svědectvími stvrzuje, aby věc mimo pochybnost byla postavena.

Nad jiné však důležité jest uvážení vlivu, jejžto víra, literatura a vlády měly na vývoj lidstva. O vládách tvrdí přímo, že přílišné míchání se jejich do záležitostí společenských bylo svobodnému vývoji škodlivé, a dokazuje dále zjevně, kterak zákonodárcové překáželi všeobecnému pokroku vědomostí. Vzhledem k literatuře má Buckle náhledy jež při pravdivosti, v některých částech takořka nezvratné, přece v některých jiných připouštějí opravy. Takž ku př. tvrdí Buckle, že vědění, na němž všecka civilisace spoléhá, záleží jedině ve znalosti fysických a duševních zákonů, a veškerá hodnota literatury závisí na tom, jak dalece sdělováním svým přispívá ku poznání těchto zákonů aneb prostředků, jimiž se zákony tyto vynalezti dají. Meze tyto, jež Buckle literatuře vytknul, se nám vidí příliš úzké. Literatura zajisté má úkol nejen poznavací ale i povzbuzovací, jakož působení své netoliko na rozum obmezuje nýbrž i k obrazivosti a k citu vztahuje, aby tím vliv svůj na lidskou vůli rozmnožila. Buckle ovšem doleji uznává znalost literatury za důležitou větev vychování, obchází však *esthetickou* část její docela, jakož i vůbec vliv krásného umění na vývoj vzdělanosti lidské umlčuje.

V úplné shodě s názorem obecným dovozuje dále, že v Evropě má působení ducha lidského převahu nad vlivem živlů přírodních, že totiž zákony duchovní většími jsou činiteli v evropské společnosti nežli fysické. Duchovní působení odděliv na moralní a intellektualní (mravní a rozumové) praví, že základy moralní nezažily nijakých velikých proměn, kdežto základy intellektualní neustále s časem postupovaly. Nespoléhá tedy zásada, dle které se civilisace vyvíjí, na mravouce nýbrž na výplodech osvěty a na zvšeobecnělé vzdělanosti, z čehož vyplývá, že nikoliv tak zvaní „hodní lidé“ neuváděli historii do proudu pokroku, nýbrž jedině *lidé duchaplní.* Proto Buckle také všechnu váhu klade na historii vzdělanosti a výše ji cení nade všecky jiné druhy dějepisectví, ni politické nevyjímaje. Ba politika vůbec mu jest toliko přenášení soukromého sporu mezi dobrem a zlem do veřejného života občanského. Zde však Buckle patrně přemršťuje, politickou historii snižuje na pouhé osobní anekdoty o králích a dvorech, na zprávy o tom, co který ministr kdy řekl nebo myslil, na pouhé líčení válek, bitev a obležení, ježto prý velmi zajímají každého, kdož jim byl přítomen, ale jiným pranic neprospívají. Přísný karatel pletich a nešvarů politických tu zapomněl, že dějiny politické jsou nutným základem vzdělanosti, ba že tato na větší neb menší míře politických svobod z valné části závisí. Jestliže posavadní methoda politického dějepisectví mnohé základní a zásadní opravy vyžaduje, přece jest důležitost jeho nepopíratelná.

Jakož jedna část Buckleova znamenitého spisu jest vlastně kritické rozebírání historických pramenů, odhalování zřídel nových posud neužitých a návod k novým methodám v dějepisectví, takž zase část druhá jest kritický pohled na jisté zjevy dějin ve Francii, Anglii, Španělsku a Skotsku. Jsou to zjevy takové, jimiž civilisace buď pokročila

buď na zad tlačena byla. Buckleovy úvahy o nich jsou důkladné a povzbuzují ku přemýšlení. Zde jest mistrem a skutečně reformatorem v pojímání vědy historické, zde mu neuchází nijaký moment, kterým se hnutí společenská osvětliti a úsudek jeho o nich potvrditi dá, zde jako každý opravovatel se stává i tvůrčím. Svědčiť to o bystrém hledu badatelově, když takořka z úkrytu vyluzuje všeliké posud neodkryté živly, ježto staré, ducha mořící názory podrývaly a náhledům novým, svěžejším cesty klestily. Co takový živel uvádí Buckle zmáhající se skepticismus v patnáctém století, jejžto nutným předchůdcem oprav nazývá. Vykládá, kterak duch, jakmile pochybovati počíná o něčem, co dříve za pravdivé uznával, a v pochybnostech svých po podstatnějších důvodech pravdy se ohlíží, jižjiž na dráze pokroku se ocituje. Líčení, jak tento duch pochybování, zvláště u věcech víry, se v Anglii a Francii působením několika učenců vzmáhal, vždy širších rozměrů nabýval, dále i na panující politické zásady se táhl, a přes opačný tlak se strany vlád, na udušení ducha tohoto čelících, posléze do všech vrstech společenských vnikl a k radikálním převratům vedl, náleží k nejskvělejším částem vypravování Buckleova. Škoda že nadaný ten muž a velký učenec ni jediný hled neobrátil na onu část střední Evropy, jež by mu byla ještě vzácnější vyhlídky a mnohem mohutnější obraz převratu v názorech, přesvědčeních a vyplývajícího z nich ruchu osvěty poskytnula, nežli všecky země západní dohromady. Byly to tehdejší Čechy Zde by se byl nejen ještě podstatnějších důvodů pro vystavené hlavní základy vývoje společenstva dopídil, ale i mnohé nové názory získal o vlivu politiky směřující na přerušování vzdělanosti a osvěty.

Částečně naznačen jest vliv tento nahlížením do dějin Španělských, kdež živými barvami vylíčeno jest záhubné působení zpátečnických živlů na ducha národního, tak že za jistých časův poskytovali Španělové vzor nejloyalnějšího a spolu nejpověrčivějšího národa v Evropě. Zde jasným obratem líčí Buckle, kterak Španělové právě v době velikého duševního úpadku svého zevně prosluli, do řady předních národů světa se stavěli, neboť podnikli mnoho vítězných válek, vydobyli mnoho zemí, což všecko ale toliko šperku na vnější oslavu a okrasu dodává, ale nikoliv síly vnitřní. Protož Buckle v tom nevidí záruku trvalého zdaru. Jediný prospěch z toho vyplýval snad ten, že vojenský duch na nějakou dobu ve Španělích se zmohl, avšak tento postup závisel toliko na některých odvážných jednotlivcích a zanikl zase s nimi. Jádro lidu bylo duchaprázdné, vláda a kněžstvo v něm umrtvily veškerý ruch pokroku a všecku snahu po duševní svobodě. Tak Španělsko se zdánlivé výše své skleslo na nulu v dějinách osvěty. Snahy několika obětovných jednotlivců o nové povznešení národa líčí Buckle velmi dojemně a shledává, že všecko namáhání ve směru tomto bylo marné. Vlivem kněžstva, vlády a šlechty, inkvisice a celým vychováním národa založila pověra tolik a tak pevných kořenů v lidu- španělském, že horlivcům pro pokrok nelze bylo jakés opravy provésti. Důkaz to patrný, že všeobecné příčiny vždycky vítězí nad snahami a skutky jednotlivců, a spolu velké poučení pro snaživce všech ve vzdělanosti opozdilých národů. Všeobecné tyto příčiny se tedy nejprv napraviti musí spůsobem pokroku prospěšným. Nejvýdatnější prostředek k tomu jest věda, ježto jediná zahání pověru a veškeren lid

k novému přesvědčení uvádí. Španělové jsou toho důvodem, praví Buckle dále, a všeliké jiné krásné vlastnosti tohoto národa nemají hledě k pokroku jeho nižádné platnosti, pokud nevědomosti tam neubyde. Dějiny Španělska objevují téměř všechny proměny, jímž společnost lidská jest přístupna a všeliké politické kombinace, jež ostrovtipu lidskému vynajíti jest možno. Zřízení země všeho druhu od nejtěsnějších k nejsvobodnějším; demokratie, monarchie, kněžská vláda a šlechtovláda a j. v., ve všem tom se činily pokusy a vždycky marně. Umění, vynálezy a stroje z ciziny se do země vozily, továrny se zřídily, silnice se otevřely a cesty upravily, průlivy se kopaly, hornictví se pěstovalo, přístavy mořské se stavěly, slovem, každý druh proměn tam nalezl místa, jenom v myšlení nijaká změna, každý možný obrat, jenom ve vědění žádný. Stoleté poručnictví, jež vlády a kněžstvo nad národem vykonávaly, zotročilo ducha a tím ku povšechnému zotročení došlo. Zpátečnické smýšlení na základě pověrečnosti vešlo v krev národa a porušilo jeho povahu!

Vylíčiv poměry španělské přechází Buckle na skotské, nikoliv bez úmyslu, nýbrž aby se mu poskytla příležitost k objevení nových zase protiv. Skotsko vzhledem k loyalnosti a poddanosti jest pravý opak Španělska. Královská moc tam nikdy nenabyla takové převahy jako zde a pokusy samovlády se tam vždy stroskotávaly odporem a revolucemi lidu. Vedle toho ale jeví Skotsko v oboru náboženské pověry největší podobnost se Španělskem.

Oba tito národové ponechávali svému kněžstvu téměř neobmezenou moc, oba své skutky a své svědomí celé podmanili jediné autoritě církve. Ovocem toho bylo, že v obou těchto zemích panovala nesnášelivost náboženská, a že pověra se v nich rozvinula spůsobem ještě nečestnějším pro Skotsko nežli pro Španělsko; neboť ve Skotsku se zrodili myslitelové nejvyšší znamenitosti, kteří se všemožně snažili, aby lid k rozumnějším názorům uvedli, a povstala tam zmužilá, hlubokému bádání věnovaná literatura, aniž by se jí však povedlo, pověrčivost lidu zmenšiti; tentýž lid, který neustále proti svým králům se bouřil, který v záležitostech politických byl prost předsudků a pln nadšení pro svobodu, třásl se u věcech myšlení a vědění před svým kněžstvem a ku každé pošetilosti se přiznával, jen když ji schválila hierarchie. Objasnění příčin nepravidelnosti této vyplňuje poslední část Buckleova díla, ježto nadšeným velebením vědy a osvěty novověké se zavírá a konečný pád vší pověry a všeho nesrovnalého myšlení u věcech politiky a víry prorokuje.

Po hříchu jest to všecko jen úvod a hlavní věci měly teprv následovati. Velká to ztráta pro historickou vědu, že k tomu nedošlo — ztráta, jež objeví se hlavně tomu, kdož povrchním náhledem do Buckleova spisu se neuspokojí, nýbrž do podrobnosti jeho se zabere: vážné a duchaplné výroky se prýští téměř z každého listu. Hledě k výslednému směru srovnává se Buckle s vrstevníkem svým Draperem téměř úplně, jen že tento širší sobě vytknul meze a do kruhu pozorování svých vtáhl celou Evropu. Spis jeho: „A history of the intellectual development of Europe“ (historie duševního vývoje Evropy) nevniká tak hluboce do podrobností jako Buckleův, neboť již obsáhlost předmětu vyžadovala jakousi ekonomii v líčení, ale kreslí za to většími rysy.

Základní náhled Draperův jest, že život národův se valně podobá životu jednotlivých lidí, že povstávají, žijí a zanikají dle týchž zákonů a že i stupně stáří obou objevují jakýsi analogický poměr. Podav důvody, že veškeré přirozenstvo ovládáno jest pevnými zákony, dochází k náhledu, že vláda zákonů těchto se vztahuje též na záležitosti lidské, což dokázati klade za směr celého svého spisu.

Jakož u veškerém životě má jistá řada přirozených podmínek jisté organické změny za následek, takž i v životě lidském. Důležitý jest tu ohled na formy přechodní ze stavu staršího do nového. Těmito přechody se označuje spůsob pokroku při jednotlivcích, jakož i při celých skupeních lidí. V souhlasu s Darwinem objevuje Draper, že jenom silné organismy (duševně neb hmotně) v přechodech těchto postupují, slabé po zadu ostávají a zanikají. Tudíž vzdělaná třída obyvatelstva jest vždy pravým representantem ve státě. Krok za krokem se z nižších stupňů vymaňujíc, postoupila nejdále ku předu. A postupování toto se odbývá neustále a čím více jest *vzdělanců* v národě, tím lépe jest tento zastoupen, tím jistější jest svými směry. Každý přítomný stav věcí jest toliko přechozí, všecky soustavy veřejného života jsou jen časové. Každá doba přináší nové, zevní podmínky stavu nového s sebou, spůsob myšlení se mění a jím i jednání. Pohyb národů se řídí vždy dle podmínek je ustanovujících, béře se někdy ku předu a někdy nazpět, právě dle výměru vnitřních sil národa a dle rychlosti a svěžesti, s jakou se myšlení a jednání v něm odbývá. Krátký smysl Draperova výkladu jest, že větší neb menší energie národa jest podmínkou jeho vývoje.

Pohlížeje na Evropu vzhledem ku povaze pokroku jejího nachází shodu vývoje jejího s vývojem starého Řecka a rozeznává patero dob postupu, totiž dobu lehkověrnosti, bádání, víry, rozumu a úpadku.

Po předběžném vypsání Evropy v místopisném a národopisném ohledu přechází na spůsob myšlení a postupných změn v něm učiněných za času řecké doby lehkověrnosti. O stavu prvotní civilisace v Evropě vůbec soudí ze stavu jazyka a velkou proměnu v ní přičítá smíšení se krve pravěkých a přistěhovalých národů. Též klimatické změny měly velký vliv na přechody v myšlení, až ponenáhle na jihu zabřeskla první záře civilisace. Dřívější pojmy mythologické, astronomické a geografické mu poskytují příležitost ku promluvení o jich původu a vedou jej ku pohledu na pravěké pomysly o podsvětí a jeho stínech. Ale řecká mythologie musila zanikati, když zanikaly podmínky trvání jejího. Zakládala se na názorech, jež překonávalo rozvíjející se vědění. Nově nalezené země učinily převrat v ponětích geografických, myslící mužové počali pochybovati o víře, a filosofové a zkoumatelé přírody ji docela strhli. Jenom nižší třídy lidu se ještě držely starých pověr, až posléze vzrůst mocnosti Říma, jeho vojenské legie, cestovníci, obchodníci a otroci zaplavili Řecko a starým bohům zasazeny byly poslední rány. Podobný průběh věcí vidí Draper v celé Evropě se opakovati. Velezajímavý jest tu odstavec „*o organisaci pokrytství*". Mezi onou dobou, praví Draper, kde národové se obrazivostí svou vésti dávají, a onou, kde konečně rozumu se podrobují, leží mezera právě melancholichá. Člověk jest tak uspůsoben, že ještě dlouho po tom, když nedostatečnost panujících ideí nahledl, obává se zřejmě zříci se panování jejich a okolnostmi nucen

stává se pokrytcem, jenž veřejně schvaluje, co potají zavrhuje. Kde se celí národové v takovém přechodním stavu nacházejí, tam zvyk tento se zvšeobecní tak, že se pravdivě říci dá: tam pokrytství jest zorganisováno . . .

Pohledem na theologii Indův a na vzdělanost starého Egypta získal Draper některé základy náhledův, ježto se za dob bádání a věření v Řecku ujaly, a pojednávaje pak o době bádání, líčí první pokusy filosofování v Evropě. Objevuje, kterak jonické systémy bezprostředně ze souvěkých náboženských mínění vyplývaly a tudíž nic jiného nejsou nežli jeden ze zjevů porovnávací theologie řecké, probírá kosmologické a psychologické náhledy myslitelů řeckých až do Sokrata, s nímž dle Drapera počíná doba víry v Řecku, totiž doba uznávání zásad ethických. Konec této doby klade do času všeobecně zmáhajícího se skepticismu. — S Aristotelem otvírá se Řekům doba rozumnosti a novoplatonickou filosofií osvědčuje se doba úpadku.

Spůsob, jakým Draper rozmanité systémy a školy líčí a kritisuje, vyniká důležitými myšlenkami, skvělostí a plností, avšak naznačené rozdělení na doby připouští některé pochybnosti a vidí se nám jaksi nucené. Doba lehkověrnosti představuje se povstáním bájí a historických pověstí čili mythologie řecké. Vznikem filosofie nastalo odpadávání od víry v zázračné báje a počala doba bádání po původu světa. Spůsob bádání toho byl ale tak nedokonalý, že končil stroskotáním olympických bohů v mysli všech vzdělanců. Vystoupil pak Sokrates co reformator filosofie řecké a zakladatel vědeckého nakládání s ní, a s ním otvírá se Draperovi doba víry! Právem tu soudí kritika, že rozdělení toto není pravé. *Víra* nemůže býti charakteristickou známkou doby, jejíž duševní bohatýrové daleci toho byli podrobovati se autoritě cizí aneb své přesvědčení jiným vnucovati, ale mocí svých vlastních myšlenek nové cesty ku vyzkoumání prazřídla jsoucnosti razili a úplnou neodvislost od panující tehdáž pověry osvědčili. Dále považovati jest Sokrata, Platona a Aristotela co nerozdílné souhvězdí na filosofickém nebi řeckém, an jeden druhého doplňuje a rozumování jeho dále vede. Ale Draper je odděluje; s Aristotelem počíná doba rozumu, jejížto trvání hluboko do časův klade, kde řecký duch již klesati počínal.

Ale formální touto vadou v uspořádání nestenčuje se hodnota obsahu i směru, a jakož mistrovskou rukou vylíčil průběhy duševního života působení jeho na proměny názorů v staré Helladě, tak uměle a skvěle rozvrhl obraz druhý, kterýmž rozvíjí vzdělanost ostatní Evropy. Pohledu na dějiny Říma a na vlivy filosofie jeho užívá za přechod ku dalším obrazům. V přechodu tomto se potkáváme s nápadnou anomalií. Kde ostal tak zvaný dětský věk ostatních národů evropských? Jaké bylo myšlení a bájení jejich a z jakého stavu přešli na dobu zkoumání? Draper to vše odbývá as šedesáti řádky, a také v těch se patrně dotýká toliko germanských a keltických kmenů, neboť na Slovany se to jen tak dalece hodí, pokud jisté spůsoby byly všem evropským kmenům před světovládou římskou společné.

Za to Řím mu podává příležitost k rozvinutí velevzácných a poučných myšlenek. Stručnými ale ráznými tahy tu vylíčen hrozný stav vnitřní historie římské, rub to dějin, kterýž zde jako jinde jest opak

skvělého líce. Socialní bída většiny obyvatelů římské říše budí místy pravý úžas pozorovatelův. Zde se ztrácí všecko školské malování oslavené velikosti římské. *Čím více se všecka ostatní mocnost soustřeďovala, tím více podrývaly se základy státu a tím více se znemravňovalo panující střediště; největší pak zlo počalo, když panovnictví přešlo do rukou několika tuctů římských rodin a dovršilo se, když jedna ruka se ho zmocnila a jeden toliko člověk ovládal sto a dvacet millionů lidí! Posléze zmizely ctnosti, jež byly staré časy zdobily a na jich místo vstoupily zločiny, jakých svět před tím neviděl, a snad nikdy více viděti nebude.* Zlé tam časy tlukou na bránu, kde obecné zřízení už tak hluboko pokleslo, *že jedině bohatství uznaným jest měřítkem vyznamenání a platnosti ve společenstvu.* Stav takový se pouze o zkaženost a hrůzovládu opírati může.

A na takový stav klesal světovládný Řím. Živými barvami líčí tu Draper, kterak rozpadáváním se staré stavby společenské upravovaly se cesty k novým názorům, ale v pestrých zjevech trapného přechodu objevuje se spousta úžasná, kterouž úplná nevěra i nemravnost vyšších, a nevědomost i pověrčivost nižších tříd způsobila. Jedině *věda* tu mohla pomoci, ale filosofie římská nekonala svou povinnost v okamžiku rozhodném! Bylať tedy nové velké idey potřebí, kteráž nejen proti nemilosrdnému tyranství římskému zásadně se postavila, ale i ducha všech vrstev společenstva v nicotách utonulého znova vzkřísila. Ideu tuto přineslo *křesťanství*, projevujíc ji v zásadách rovnosti, lásky a milosrdenství! Věren způsobu svému popisuje tu Draper zápas obou protiv, názorů totiž starých s novými, a zakládá vítězství těchto na vyplnění podmínek, jež předcházeti musí každou jakoukoliv změnu, tak že se tato zákony docela přirozenými a v kolejích podmínkami těmito nutně naznačených odbývá. A dle týchž zákonů Draper též křesťanství rozvíjí ze skupení podmínek nových a s důsledností nezvratnou.

(Dokončení.)

Materialismus přírodnický.

Píše prof. *J. V. Diviš.*

Velebné světlo, rozžaté pochodní přírodozpytu, proniká temnou mlhou dávných bludů a slibuje nám ozářiti poněkud i tajemná zřídla života a smrti. Ovšem, že příčin těch v plném jasnu snad nikdy neuzříme, neboť přírodozpytec přichází v bádání svém k jisté nepřekročitelné hrázi, kde vidí se býti nedostačitelnými sebe jemnější a citlivější nástroje.

Avšak člověk nedává se odstrašiti obtížemi. K měření a zkoumání nekonečného béře na pomoc nezměrné — lidského ducha. Kde končí zkoušky chemikovy, nastává úloha filosofie. Po skutečných udajích následuje přemýšlení. Descartes i Herbart počínají své výzkumy tam, kde

Lavoisier už přestává. Tak rozděluje práci svou posvátný sbor myslitelů a z jednotlivých zrnek pravdy snaží se zbudovati souvislý celek.

Práci tu vznešenou porovnává Viktor Hugo s nečíslnými podkopy podzemními, v nichžto pracují skrytě i pomalu ač neustále podkopníci pravdy a vědění. Někteří však zbloudí časem na bezcestí a práce jejich pochybená stává se v jistých hlubinách temnou a děsnou Podkopem téhož druhu mohli bychom nazvati *materialismus*, hlásaný Moleschottem, Vogtem i Büchnerem.

Bádání přírodní, opírající se o nepředpojatý, střízlivý materialismus, dlužno sice považovati za cestu jediné pravou k poznání věčných pravd, neboť učí závěrkům na základě pozorovaných udajů, ale materialismus provedený v posledních svých konsekvencích, jako v dílech právě jmenovaných mužů, přechází v záhubnou negaci — nihilismus, jenž jest právě tak neoprávněný a společnosti škodlivý, jako pověry a modlářství starého věku.

Atheismus šedé dávnověkosti přiodíván bývá v naší době rouškou věd přírodních a fatalismus pohanů nahražen bývá „souhrnem náhod a okolností“, „nezměnitelnou nutností“ a podobnými výměry, jež vylučují svobodnou vůli člověka, snižujíce jej na pouhý stroj.

Známo je přísloví, že extrémy se stýkají. Bývalá škola přírodomudrcká nepřipouštěla účinků sil fysikálních a lučebních u tvoření organismů, nýbrž učila, že zvláštní jakási moc (tak zvaná síla životní) působí výkony pohybu, dýchání, výživy, ba která prý tvoří sama železo a jiné prvky krve, právě tak dobře jako teplo tělesné.

Výsledky exaktních věd přírodních dovodily ovšem již nade vši pochybnost důležitou úlohu *veškerých* sil hmoty v tvoření organismů a výstředná reakce tvrdí teď, že síly chemické a fysikálné stačí úplně k vysvětlení posledních principů života.

Jako však starší přírodozpytcové nebyli s to podati důkazů o tvůrčím působení síly životní, nemohou ani naši materialisté dovoditi toho, jak povstává nejmenší organismus, tím méně duch lidský účinkem hmotných sil.

Herbert Spencer ubezpečuje nás ovšem, že myšlenka je rovněž vlastností hmoty, jako na př. tíže a idey i pocity že povstávají proměnou některé síly fysikální; jak ale proměna ta se děje, jakým způsobem pohyb, teplo, světlo neb elektřina utvoří sebevědomí, to prý jsou tajemství, kterých *nikdy* nepoštěstí se vypátrati.

Büchner, horlivý učitel materialismu, napsal před některým časem jakousi sbírku, řekl bych směs jednotlivých zásad materialistických a proto činěny jemu ze mnohých stran výčitky, že vlastně nic nového nepodal. Přece však mu nelze upříti té zásluhy, že uvedl v soustavu různé ty věty veřejně i soukromně hlásané, a stal se tak zástupcem celé školy. Nové theorie věd přírodních sestavil tak obratným způsobem, že dokazuje jimi to, co vlastně v nich nespočívá — atheismus. Uvedeme zde některé ukázky z Büchnerova katechismu: „Kraft und Stoff“, jenž v Německu i cizině mnoho hluku nadělal.

„Síla je vlastností hmoty a od ní nerozlučnou. Jednu nemožno mysliti sobě bez druhé (Molesch.). — Hmota je nezničitelnou, jak tomu učí výzkumy nové chemie, a tudíž nemohla míti žádného začátku (Vogt). —

Hmota však jest též nekonečnou; je nekonečnou v mikrokosmu i makrokosmu; dělitelnost její sahá do nekonečna, atom jest pouhou, ničím neodůvodněnou domněnkou a představou naší fantasie (Büch.). Z věčnosti hmoty následuje, že nemůže být řeči o nějakém stvoření. — Rovněž i síla je nezničitelna a nemohla zvlášť o sobě neb vůbec povstati; tvoříť s hmotou od věčnosti onen souhrn výjevů, který zoveme *světem*. — Smyslová pozorování jsou dojmy hmotného pohybu na nervy, myšlenka jest pohybem hmoty." (Molesch.)*)

Co však jest sebevědomí? O tom poučuje nás Moleschott ve svém znamenitém díle „Kreislauf des Lebens" následovně: „Pohyby hmotných látek v čivách spojené s proudy elektrickými vyvozují zvláštní pocit v mozku. Tento pocit sama sebe — jest sebevědomí, které jest tudíž vlastností hmoty. — Jakási tuhá, neuprositelná nutnost panuje hmotě; zákon přírodní je nejpřesnějším výrazem této nutnosti. Jako s osudy mrtvé přírody, má se to i s osudem člověka (Staré: „Ducunt volentem fata, nolentem trahunt" nalézá v Moleschottovi nového obhajce). Není žádné svobodné vůle neodvislé od souhrnů zevnějších vlivů. — Vůle je spíše nutným výrazem jakéhosi stavu mozku, podmíněného zevnějšími účinky. (Molesch.) — Prvý život organický na zemi povstal pouhým účinkem některých sil a vlhka na ústrojnou hmotu, tedy tak zvaným ***samovolným plozením*** či praplozením (generatio aequivoca). Poněvadž svět nemohl být stvořen a i život sám sebou povstává, není potřeba osobního stvořitele. (Büchner.) — Duch lidský, výslednice to různých sil, odkázán je výhradně na hmotu a hyne i rozpadává se zároveň s materielním substratem svým — s mozkem."

Vůči uvedeným větám jediné, jež věděti třeba.

Východní stanovisko zajisté spočívá na základě přísně vědeckém, avšak výroky z něho odvozené a zvláště posléze dotčené, možno tímtéž právem nazvati neodůvodněnými domněnkami, jak tvrdí toho materialisté o metafysice, pokud opírá se o ni víra v duši, v osobní nesmrtelnost a v jakýsi princip světový, ať už nazývá se jakkoliv.

Neměl by zajisté nikdo námitek proti věrouce materialistů, kdy by náhledy právě vzpomenuté zůstávaly soukromým míněním jednotlivců, v jichž hlavách se zrodily. Slýcháme však zhusta v poslední době, že vědy přírodní vylučují, ba přímo ze lži viní veškeré pomysly metafysické, a že zásady námi citované, plynouce vesměs z bádání vědeckého, jsou pevným přesvědčením nejslavnějších přírodozpytcův. Tomu dlužno opříti se naprosto.

Zde odvolání k autoritám nutno užiti co rovné zbraně. Nejen že první veličiny vědy: Humboldt, Liebig, R. Wagner, Helmholtz, Hyrtl, Müller, Agassiz, Darwin, Purkyně a množství jiných slovutných učencův materialismus takového směru rozhodně *odsoudili*, ale i věda přírodní sama po výtce jemu odporuje. Nechceme právě psáti nějakou apologii náboženství, avšak uznáváme pilnou potřebu, aby se konečně i v našich kruzích vyměřila oprávněnost oné školy, která snaží se učiniti filosofii

*) Karel Vogt, chtěje učiniti názornějším výrok Cabanisův, že myšlenky jsou odměšováním mozku, dodal k tomu, že myšlenka stojí asi v takovém poměru k mozku, jako žluč k játrám a moč k ledvinám —!

zbytečnou a netuší snad ani, že zároveň nemožnou činí veškeru éthiku, každou vyšší snahu!

Jakási útěcha provází téměř všecky zemské bídy a útrapy. V nástrojích, které bolestně nás ranívají, spočívá někdy ochranné lékařství. Jed vniknuvší do našeho organismu a jemu zkázou hrozící, rušen bývá odjedem.

Rovněž má se věc ve vědě i v náboženství. Hus horlí proti Janu XXIII. Staletá soustava Ptolomejská řítí se v rumy před počtem Koperníkovým a Galilei opravuje Aristotela.

Modernímu materialismu přírodnickému, jehož nezbytným výkvětem je *nihilismus* a prvním apoštolem známý Karel Vogt, dostalo se už od přírodozpytcův všech zemí kritického ocenění.

„Fysiologie" praví Vogt, „vyslovuje se určitě a rozhodně proti osobní nesmrtelnosti, jakož i proti všelikým pomyslům, poutajícím se k bytnosti jakési duše."

„Avšak tatáž fysiologie", odpovídá jemu slovutný Justus Liebig, „neví dosud ničeho o poměru vyměšované žluče k jatrám, nezná ani příčin zimnice, ba není jí podnes jasno tvoření se krve a hle, přece vyskytnou se lidé, kteří chtějí nám vysvětlovati *vznikání ducha lidského a původ myšlenky!*"

Veškeré síly fysikální úzce spolu souvisí. Pomocí elektřiny vyvodíme magnetismus, teplo i světlo a každou z těchto sil proměniti lze v rovněmocnou (æquivalentní) sílu mechanickou. Zjištěno jest, že všecky ty síly hrají důležitou úlohu v pochodech životních, avšak nemůžeme mysliti sobě, že by síly působící tlak, přítažlivost, odpudivost a změnu místa, byly s to, samy o sobě neb společným působením vytvořiti sebevědomí! Kdy by to bylo pravda, muselo by se docíliti myšlenkami *pohybování hmoty, neb vytvoření magnetismu a elektřiny!**)

Hmota jakéhokoliv druhu dá se určiti a vážiti; rovněž platí to u všech fysikálních sil, i neznáme ani takého zjevu síly, pro nějž bychom neměli přiměřené jednice míry.

Nejskrovnější množství elektřiny a tepla možno nám stanoviti, leč pro myšlenky neznáme žádného měřítka!

A přece by myšlenka podlehati musila *měření*, kdy by byla pouhým zjevem sil fysikálních, jak tomu učí Moleschott. Nikomu z nás nepřipadne, měřiti myšlenky účinkem, jež ony jeví na hmotu, mimo myslitele ležící; jeť účinek roveň nule. Něco však, co nemá množství, nemůže býti kvantitou a co není ani kvantitou, *nemůže býti silou.*

Přírodověda kráčí pozorně v mezích udajů a spoléhá bezpečně toliko na smyslná pozorování, na pokusy a výpočet; to nejvyšší pak, čehož docíliti touží, je vyhledání zákona pro určitě vytknutý obor výjevů. Na všeobecné principy však a na poslední příčiny výjevů jen pozorně se odvažuje, ježto dobře ví, že unikají smyslnému pozorování a tudíž i onomu trojímu dozoru zkušebného zkoumání.

Z toho už patrna jest i neodůvodněnost posledních konsekvencí materialismu, jenž obral sobě za princip výhradně jen materii a její vlastnost, sílu. To, co uznali jsme za *princip*, musí býti jasné, *jednotné,*

---

*) Viz: J. Liebig — Chemische Briefe.

nikoliv složené ba *záhadné!* My víme však, že pojem hmota — materie, jest *velmi* neurčitý, dosud nedefinovaný, ba přímo abstraktní. Mimo to známe asi 66 různých zjevů materie, tak zvaných prvků, kterých nemožno vzájemně přeměniti. Rovněž nedokonalé, kusé jsou naše známosti sil. K vysvětlování tak zvaných netěžin (inponderabilů) nuceni jsme útočiště bráti k pouhým domněnkám; vysvětlujemeť teplo, světlo a elektřinu zvláštními jemnými látkami, které jeví svou existenci pouhými účinky a pohyby. Kde je tedy ten jednotný princip, jímž možno vysvětliti sobě všecky hádanky filosofické a náboženské? Ostatně Büchner vyhnul se ve svém díle opatrně tomuto kamenu, ač vlastně kamenu základnému celé soustavy, a kdež se přece dotýká bytnosti materie, na příklad nekonečnou dělitelností hmoty, popíráním atomů a t. p., upadá ve spor s vážnými zásadami nové chemie a fysiky.

Jednou z nejzáhadnějších otázek je zajisté otázka o *původu života* na kouli zemské.

Opatrná filosofie dospěvši k této pohádce dvou světů, spíše mlčením ji pomíjí, nežli by namáhala se obtížným hájením pochybných a fantastických domněnek o tom, jak v mrtvou hmotu vstoupili život i duch, Slovutný Darwin, jenž v té věci snad nejvíce jest oprávněn k úsudkům, rozvinuv před žasnoucím okem našim úchvatnou a přesvědčující theorii o přirozeném vývoji všech vyšších živočichů a rostlin z několika tvarů nedokonalých, přichází konečně k tak zvaným *pratvarům*, a původ *těchto* vysvětlovati se neodvažuje. Největší v tom oboru učenec prohlašuje s řídkou poctivostí svou *nevědomost!* Jinak ovšem dr. Büchner, jenž nezná žádných překážek a nemožností. On a téměř celá škola přijímají tak zvané *samovolné rození* či *praplození* (generatio aequivoca, Urzeugung). První živý tvor utvořil prý se bez vejce a zárodku z organické hmoty bezprostředným působením světla, tepla, vlhka a sil chemických.

Už staří měli některé nejasné pojmy o samovolném plození. Lucretius poukazuje na klíšťata, která povstávají po dešti ze součástek zemitých. Taková víra panovala až do 16. a 17. století; Van Helmont udává recept na utvoření myší, ba někteří alchymisté byli pevně o tom přesvědčeni, že možno celého člověka z různých prvků sloučiti. (Homunculus v Göthově Faustu). Teprvé Redimu povedlo se odstraniti směšné ty pověry pěknými pokusy o proměnách hmyzů, čili o tak zvané *rodozměně*.

Později Needham tvrdil sice, že nálevníci povstávají hnitím některých látek, avšak Spallanzani ukázal obšírnými pokusy, že nálevníci ty rodí se vlastně z náhodou přimíšených vajíček infusorií pomocí tepla i vody. Z počátku našeho století zabýval se Schwann dlouhá léta touto otázkou a přišel tuším k výsledkům praplození odporujícím, opačným. Konečně uchopil se věci jeden z nejlepších současných lučebníků, Pasteur, a pádnými, duchaplnými a důkladnými pokusy vyvrátil všecky důvody samovolného rození (viz jeho: Mémoire sur les corpuscules organisés suspendus dans l' atmosphére), i dokázal, že všude tam, kde povstávají organismy domnělým praplozením, děje se to vlastně pomocí výtrusů (spórů), nesmírně malých to vajíček či semínek ve vzduchu vždycky poletujících, a ukázal, že zbavímeli vzduch v některém prostoru pečlivě

těchto drobnohledných, organických buniček, zamezíme i zdánlivě samovolné vznikání ústrojenců. Büchner uchopil se vůči klidným, vědecky zjištěným pravdám Pasteurovým nové *domněnky*, „že zárodky všelikého života, opatřeny ideou druhu, od věčnosti bytují.“

Jest na bílední, že domněnka ta je velmi ideální a že co taková odporuje celému systému Büchnerovu. Neboť jakou silou sloučily se součástky hmoty k utvoření určitých zárodků a jak srovnává se theorie ta s geologií a kosmogenií, kteréž učí, že země v některých dobách měla i na povrchu svém tak ohromnou teplotu, jaková až dosud na slunci panuje? Jak obstály v ohromném žáru organické zárodky Büchnerovy? Vogt sám, tuše přítomnost čehosi neznámého, vzdal se navždy lichých domněnek o původu života, prohlásiv je za „*theoretický pláštík pro naši skutečnou nevědomost*“ (Zoologische Briefe).

Také při odstavci, jednajícím o myšlence, jeví materialismus víc než jednu patu Achillovu.

Minouce krásných obratů v poetickém díle Flamarrionově (Dieu dans la nature), prosíme čtenáře, aby s námi prodlel na okamžik u přísně vědeckých, ač neméně úchvatných dedukcí jiného filosofa francouzského. *) Nepochopitelnou náhodou vyhýbají se materialisté důležitému udaji — *osobní totožnosti* ducha lidského. Každý z nás dobře ví, že trvá *jednou a toutéž* bytostí v *celém* svém životě. Totožnost ona jeví se nejlépe v myšlenkách, v paměti a v zodpovědnosti. Člověk pamatuje se pouze na *své* já a na *své* myšlenky; na *cizí* myšlenky nemůže si vzpomínati. Pomocí upomínky pak poznávám, že mé nynější „já“ totéž jest jako v útlé mladosti. Toto „já“ nikdy se nemění a je podstatnou známkou i vlastností ducha lidského. Nová chemie i fysiologie dovodily však nade všecku pochybnost, že tělo člověka a tudíž i mozek ustavičně se *mění* a obnovuje. Již Cuvier pravdu tu krásnými slovy vylíčil a Moleschott sám (Fysiologische Briefe) nesčíslných k tomu uvedl dokladů. V oněch nejskrytějších hlubinách bytostí živoucích panují dva opačné proudy: jedním ubírá se každým okamžikem organismu molekul za molekulem a druhým vyplňují se nastalé tak mezery, které přílišným zvětšením měly by v zápětí rozpadnutí celku, totiž smrt. Ale jak možno srovnati onu neustálou proměnu organických těl s nepřetržitou *jednotou* a totožností ducha lidského? Materialisté mohli by ovšem říci, že neustálá proměna ta chová v sobě jakousi jednotvárnost; na místě vyloučeného molekulu nastupuje nová částečka „s tímtéž vlněním vlákenek mozkových“ (neboť teď vykládá se všecko vlněním); tím však nevysvětlíme sebevědomí. Či spočívá ono v molekulech? Nikoliv, jelikož ty se mění a nově přišlé nemohou se upamatovati předešlých. Nebo snad spočívá totožnost ducha a sebevědomí v onom nepromčnném poměru? Jiného zde nezbývá, leč myslící, sám sebe vzpomínající a uvědomělý poměr jest nepochopitelnou abstrakcí.

Zbývá ještě poslední domněnka, o kterou materialisté mohli by se opírati. Mohli by namítati, že vzdor všem těm neustálým proměnám ústroje lidského zůstává v mozku něco změnám nepodléhajícího, a v tom

---

*) Pavel Jannet: „Le materialisme contemporaine en Allemagne.“ Dvě úvahy v „Revue des deux mondes 1863.“

že dlužno hledati sebevědomí a totožnost duševní. Z domněnky té však pochodí nová alternativa. Je látka ta ústrojná, či neústrojná? Jeli ústrojná, jak může vzdorovati všeobecnému zákonu výživy, to jest výměny látek a tedy pohybu? Jak by mohla obstáti bez proměny, když veškerý organismus člověka zmítán jest od kolébky až ku hrobu nekonečným vírem? Či snad jest látka ta neústrojná? Ale hmota neústrojná není schopna myšlení; zkušenost učí nás, že myšlenka připoutána je výhradně jen na organismy. Známe však pouze tyto dva vidy hmoty a ono hypothetické „něco" ducha lidského vidí se býti nepostižitelným empirii a pomyslu.

Radnoli proto zavrhovati aneb na prosto popírati něco, jež dosud uniká mikroskopu fysiologa a nožíku anatoma? Či stala se opravdu filosofie materialismem zbytečnou a vyléčen jest odvěký, posvátný bol, jenž pudí lidstvo k filosofii, to jest k poznání pravdy? Nikoliv, troufáme si naopak tvrditi, že pomyslům filosofovým, domněnkám metafysikovým, ba i dogmatice theosofově sotva materialismus přítrž učiní, dokud bude proti jejich společnému substrátu bojovati — domněnkami.

Novější bádání o periferických orgánech nervstva.

Podává dr. *E. Albert.*

Světlo, odrážející se od zrcadla drobnohledu, osvítilo mysl naši tak neočekávaně, že konečný dosah a význam tohoto „zjevení" na ten čas ani nelze přehlednouti. Kdy by někdo byl řekl Aristotelovi anebo Verulamovi: „Ty jsi vlastně celý svět" — oba dva by byli rozuměli slovu tomu ve smyslu i nám běžném a byli by, každý dle svého, vykládali slovo „mikrokosmos". Ale kdy by někdo byl řekl Aristotelovi; „Ty jsi byl před padesáti lety jedním tvorem; ze tvora toho stali se pak dva, ze dvou čtyři, a stálým rozmnožováním se stalo se jich osm, šestnácte, tisíce, milióny, a soubor všech těch tvorů, z jednoho jediného pošlých, jsi ty!" — kdy by to někdo byl řekl tak prostě, tak suchopárně, tak byrokraticko-statisticky a národohospodářsky: nevím, zda by otec véd přírodních nebyl povážlivě řekl: „To jsou smutné následky atomistických theorií Anaxagorových."

Dnes mohu to každému dokázati, že jest souborem jednotlivých tvorů, mohu každému z vlastního těla vyndati několik těch tvorů a za několik dní mu ukázati, že ty tvory žijou i mimo něj. Odkrytím buniček, odkrytím vajíčka stal se z nás teprvé pravý mikrokosmos, jehož zpytování se neděje jen spekulativně, anobrž chladnou, vědeckou, fysikální methodou.

Srovnejme jen převrat náhledův o člověku, který se stal v posledních čtyřiceti letech po nálezu Schwannově s tím pokrokem, který potřeboval několik tisíciletí, aby se nedodělal ničeho! Zkrátka, my jsme v myšlenkovém převratu, jejž ocení teprv daleká budoucnost. Budoucnost tento věk bude počítati za nejkrásnější proto, že jí klademe již určité

otázky, že víme, co chceme. Nemohu to drastičtěji říci, než těmi slovy, která fysiolog Fick pronesl: „Rozuměli bychom ústrojí světa, kdy bychom mohli mathematickou formulí udati poměr sil jednoho atomu ke všem ostatním atomům.“ V těch slovech jeví se vědomí, že známe dosah svých světových názorů.

Jiný příklad našeho nynějšího myšlení a hledání jest předmět, o kterém tuto promluviti chceme. Nervstvo od té doby, co fysiologie se stala vědou, je nejzajímavějším oborem bádání. Hmota a duch, materialismus a spiritualismus, nesmrtelnost a všecka ta slova, která nám v osamělých hodinách působí tolik nesnází duševních, jsou povzbuzena, jakmile řekneme slovo: *nerv*. Ale fysiolog všech těch slov se vystříhá, drže se jediného slova *nerv*. Anatom mu odkryl a jaks taks vypsal konstrukci nervstva, fysiolog hledí úkony tohoto vyzpytovati.

Anatom vypisuje nervstvo takto: Jsou *centrální* č. *ústřední orgány* nervstva: mozek a mícha, jsou orgány nervstva *periferické* čili na obvodu těla, a oboje spojeny jsou četnými vlákny nervů. Z fysiologů Ch Bell rozdíl mezi nervy motorickými (pohybovacími) a sensitivními (citovými) poprvé důkladně seznal, dokázav, kterými nervy účinkuje nervstvo ústřední na periferii (obvod), a kterými se nese účinek periferie na orgány ústřední. J. Müller odkryl specifickou energii nervstva, shledav, že každý nerv určen jest jen k jistým účinkům, že jeho podráždění vždy vede jen k jisté kvalitě vnitřních dějů. Konsekvence té nauky jest, že v ústředním ústrojí nervovém je jistý vrozený počet možných kvalit citových uložen, které vzbuzovány bývají podrážděním těch kterých nervů; jinak řečeno, každý nerv je spojen se zvláštním ústrojím ústředním. Novější doba hledí si druhého konce nervu, konce periferického a hledí poznati ústrojí periferické; jeví se tedy nerv ve světle novějších názorů co spojovací dráha dvou zvláštních ústrojí, ústředního a obvodního č. periferického.

Malý příklad dostačí, poměr ten blíže vysvětliti. Pomysleme sobě v nějakém závodě továrnickém místnost, odkud ředitel práci spravovati může. Dejme tomu, že by v místnosti té sbíhalo se několik telegrafických drátů z rozličných místností továrny. Jeden drát takový končil by v aparátu, který by řediteli třeba jakousi rafijí ukazoval, jakým tlakem pracuje parní stroj. Jiný drát by končil aparátem, na němž by ředitel mohl čísti, jaká teplota v jisté pracovně panuje. Dále by v té místnosti visel zvonek, od něhož by šel drát do komtoiru, tak že by odtamtud na ředitele zvoniti mohli. Aparáty řečené a zvonek jsou obrazem ústředních orgánů nervstva. Jako ředitel pomocí těchto aparátů nabývá vědomosti, co se v rozličných místnostech továrny děje, tak i mysl naše ústředními orgány poznává, co se děje na rozličných místnostech organismu našeho. Dráty jsou obrazem nervů. Aby však se řediteli mohlo sděliti, jakým tlakem stroj pracuje a jaká teplota v té které místnosti panuje, musí tam na obvodu (periferii) být aparáty, kterými se telegrafuje; právě jako má také drát ode zvonku své jímadlo v komtoiru, by se za ně mohl drát potáhnouti. Co v poměru ke drátům jsou ony aparáty a ono jímadlo, to jsou v poměru k nervstvu obvodní jeho orgány. Poněvadž zpráva jde od periferie k centrum (středu), nazývají se nervy, jež pod udaný příklad spadají, nervy k centrum vedoucími.

Můžeme však příklad provésti dále. Ředitel může po jiných drátech zase dávati rozkazy do rozličných místností, a každý z těchto drátů bude opět míti svůj ústřední aparát, kterým ředitel na drát účinkuje a svůj aparát periferický, jenž podřízeným vůli ředitelovu ohlašuje. Tak i v nervstvu máme nervy, jež jisté popudy od středu vedou k obvodu, ke svalům, ke žlázám atd. Jsou to nervy k obvodu (periferii) vedoucí. V přítomném článku budeme se zabývati s periferiickými orgány obojího druhu nervů.

Prvá suda nervů mozkových je *nerv čichový*, nervus olfactorius. Periferický orgán jeho jest posud jen domněnkou znám. Angličan Todd Bowman, Němci Eckhard a Ecker, přede vším pak znamenitý Max Schultze nejvíce přispěli k jeho poznání. Nejnovější práce o něm pochází od Rusa Babuchina, která brzy vyjde tiskem ve Strickerově „Handbuch der Lehre von den Geweben des Menschen und der Thiere, Leipzig, Engelmann.“ Pravíme, že periferický orgán nervu čichového jest jen domněnkou (hypotheticky) znám; neboť ač je všeobecné přesvědčení, že hypothesa Schultzova je pravá, přece se posud nepovedlo provesti o ní důkaz. Ve sliznici nosu vynalezeny jsou totiž mezi buničkami čistě epitelovými zvláštní kulaté i vřetenkovité buničky, které mají dva výběžky: jeden periferický, který u zvířat nižších končí jedním anebo několika chloupky, nad povrchí pokožky vyčnívajícími; centralní výběžek pak zdá se souvisí s nervy. Neboť ačkoli Eckhard již r. 1855 dokazoval, že tento centralní výběžek se srovnává celou svou povahou s větvemi a vlákny nervu čichového, ačkoli M. Schultze v několika pracích prostorné a histologické poměry tohoto výběžku ku vláknům nervu čichového doličoval, nicméně nebylo lze posavád přímou souvislost jeho s nervem čichovým dovoditi nade všechnu pochybnost.

Babuchin se přiznává, že mezi mnoha sty preparátův, ježto zhotovil, jeden jediný, kde souvislost tuto očividně lze pozorovati, by s to byl, aby domněnku M. Schultzovu na pravdu povýšil. Avšak preparát ten, zhotovený dle methody Cohnheimovy, připouští námitku veliké váhy. Chlorid zlatový barví sice nervy velmi dokonale, avšak i jiná tkaniva; preparát tedy, barvený chloridem zlatovým, nemá váhy úplného důkazu.

Na ten čas tedy jsme s to říci, které jsou obvodní (periferické) orgány čichu. Dejme však tomu, že má M. Schultze pravdu, že buničky zmíněné jsou skutečně buničkami čichovými, a chloupky zmíněné že jsou skutečně chloupky čichovými, jak je Schultze nazývá — jedním slovem, že buničky i chloupky jsou obvodním orgánem čichu, nastává přece řada otázek, které fysiologie pokusem teprvé zodpovídati musí, mámeli se pravého náhledu dopíditi. Přede všemi těmi otázkami stojí však jedna předběžná: podrobenli jest i nerv čichový zákonu specifické energie v tom smyslu, že bychom nemohli nabývati představ čichových bez oněch buniček a chloupků? Neboť pozorujeme při jiných nervech (jakož níže poznáme), že i zbaveny jsouce periferických svých orgánů, přece specifické představy v nás budí, bylyli na některém bodu svého běhu podrážděny. A jako při těchto, tak i při nervu čichovém přede vším rozluštěna musí býti otázka, zdali podráždění jeho, na kterémkoli místě, a jakýmkoli spůsobem, v našem vědomí působí představu jisté vůně.

Po rozluštění této otázky, která jest velmi nesnadná, teprv bychom

nabyli náležité půdy, na které bychom i ostatní otázky rozluštiti mohli. Především by se jednalo o to, jaký úděl v ponímání rozličných čichů připadá chloupkům a jaký podíl buničkám. Za druhé bychom museli poznati časový průběh, poměry intensity a vzájemné účinky současných i za sebou jdoucích podráždění jak chloupkův tak i buniček atd., zkrátka to, což i jinde k popisné fysiologii jistých výkonů náleží. Za třetí konečně museli bychom vyšetřiti — a to jest vlastní a nejvyšší úkol — v čem záleží dráždění periferických orgánů čichu? Když molekul etherického oleje z růže vycházející padne na chloupky čichové; jaké proměny se v nich a buničkách čichových a v nervu čichovém samém dějí? Nastávâli chemické sloučení, anebo jen mechanické proměny, či především elektrické proudění, anebo což jiného? A poněvadž to především jsou vesměs pohyby, jaký jest jich rozsah, jaká podoba? Jaké živé síly tím se vybavují a jaký jest jich zákon?

Pochopitelno, že máme do té doby ještě velmi daleko, než tyto otázky přijdou na denní pořádek, a poněvadž ani anatomický substrát čili dějiště těchto proměn není nade vši pochybnost známo, můžeme s velikým klidem duševním říci, že naprosto nepochopujem, kterak cítíme vůni růže a fialky, ammoniaku i sírovodíku, co vůně jest a co se v nás děje, když čicháme. Nevíme o tom pranic kloudného. Nechť budoucnost rozřeší otázky z nynějších známostí už plynoucí.

Mnohem dokonalejší jsou naše známosti o periferickém orgánu sudy druhé nervů mozkových, *nervu zrakového* čili optika. Periferický orgán nervu zrakového je sítnice, t. j. blána, která vnitřek oka povléká, objímajíc sklivec č. skleň. Blána tato byla cílem, za kterým zpytování mnoha výtečných hlav šlo. Nade všecky se skvějí záhy zesnulý Jindřich Müller a M. Schultze. Blána tato skládá se z desíti vrstev, kteréž dle M. Schultze vyčteme: 1. Blána rozhraničná vnitřní (membrana limitans interna). 2. Vrstva vláken optikových. 3. Vrstva bunic uzlinových. 4. Vnitřní zrnitá vrstva. 5. Vrstva vnitřní jádrovitá. 6. Zevnější zrnitá vrstva. 7. Zevnější vrstva jádrovitá. 8. Blána rozhraničná zevnější. 9. Vrstva sloupkův a čípkův. 10. Vrstva barvitá.

V rozvrhu tomto podržel M. Schultze prvotní názvosloví Müllerovo až na tyto výminky: přidal novou vrstvu osmou (rozhraničnou zevnější) a rozdělil Müllerovu „Zwischenkernerschicht“ na dvě vrstvy, pátou a šestou, dada šesté název Henlem navržený.

Není třeba podotýkati, že i tu s největším namáháním ostrovtipu hleděno bylo, které částky v této složité a záhadné blánce jsou povahy nervové. Není to otázka snadná, poněvadž i tu opět stálá obtíž se naskytá, kterak by rozeznati bylo možná, což nervové vlákno a co vazivo. Rozličnými cestami je dokázáno téměř mathematicky, že vrstva devátá, vrstva sloupkův a čepův je nejvlastnější periferický orgán nervu zrakového. Sloupky i čepy, jichžto útvar slovem poněkud vyznačen jest, mají zvláštní násadce, jež u sloupků jsou tvaru válcovitého, u čepů tvaru kuželovitého. Násadce tyto, jež silně světlo lámou, tím vynikají, že jsou vrstveny z desek kolmo na délku násadce postavených. Ostatek, tedy hlavní část těla sloupkův i čepů, složen jest z bledé látky, podobající se té látce, ze které i buničky uzlinové jsou složeny. Násadec se nazývá obyčejně vnější člen, ostatek se nazývá vnitřní člen sloupku i čepu.

Od obojích útvarů jdou nepochybná vlákna nervová k vrstvě sedmé, která se může srovnati s buničkami čichovými, a sice jde od sloupků primitivné vlákno, od čepů celý svazeček jich. Jaké ohromné malosti jsou útvary tyto, o tom podají některá čísla obrázek. Desky, jež zevnější člen sloupku skládají, měří v tloušťce 0,00087 millimetru u morčete, kdež jest jich 14 až 16, jeden člen skládajících. Zenker u žáby napočítal 33 v jednom členu, majících tloušťku 0,00069 millimetru. Zevnější člen sloupků láme světlo dvojitě, positivně a optická osa jde s délkou jeho. Vnitřní člen obsahuje zase jemné vlákénko, vlákénko Ritterovo a na rozhrání mezi členem zevnějším i kulaté, čočce podobné tělísko. Tělísko také znamenati bylo i v čepích, a Krause, pozorovav jeho souvislost s vláknem Ritterovým, měl je za vlastní střed periferického orgánu, v němžto zrakový nerv končí, a nazval je ellipsoidy nervu zrakového. Zcela zajímavá tělíska na rozhrání vnitřního a zevnitřního členu čepův pozoroval Hulke. U žab, ropuch, slepejšův a ještěrek jsou žlutá anebo jasně zelená, u želv i rudá, však jen v širších čepích. U rodu Emys zkoumal tyto tvary Hulke i spektroskopicky, a shledal toto: zmíněná tělíska čili kuličky rudé absorbují barvu violovou, indigovou, modrou, zelenou a část žluté až k čáře natronové; koule žluté absorbují všecky barvy od violové až k čáře *b*; světle zelené koule absorbují violovou, indigovou a úzký pruh modré barvy. Dle těchto náhledů a zkoumání máme jistě pevné ponětí o těch útvarech, ve kterých se pocit světla, barvy rodí.

Pusťme poněkud obrazotvornosti uzdu! Vlna étherová, doraziv̌si okem až k sítivce, začíná účinkovat na periferický orgán nervu zrakového. Nepřipadáliž každému fysikovi ihned na mysl, že se musí rozluštiti předně mathematickým spůsobem, jaké lámání světla nastává v zevnějším členu sloupků, jenž se skládá z desek plochých, na sebe navrstvených? Nepřipadne mu hned polarisace? Dále mezi vnějším a vnitřním členem je pozorovati jakési nejen mathematické ale i fysické rozhraní, tedy opět vrstvu, opět lom. Dále dejme tomu, že v ellipsoidech nervu zrakového končí vlákno Ritterovo zvláštním spůsobem, snad v ohnisku ellipsoidu, anebo v obou ohniskách dvěma výběžky: jaký jest konečný běh vlny étherové, jaká její podoba a ostatní kvality, aby v konečku nervu povzbudila tu molekulární proměnu, kterou nazýváme podráždění, a jakého způsobu je toto podráždění? Jaké pohyby molekulů nastávají a jaké jsou vůbec poměry za těchto proměn? Patrno, že ještě nemůžeme ihned do těchto výpočtů se pustiti, avšak odjinud víme, že pomocí pokusův a počtův již možná o nervích činiti sobě jistá fysikální ponětí; poukazuji pouze ke Pflügerovu bádání o elektrotonu a těm ponětím, která jsme si o konstrukci hmoty nervové ohledem k elektřině utvořili.

Avšak — věc není tak kvapná. Ozvali se hlasové, dle kterých ještě není nade vši pochybnost vyvýšeno, zdali čepy a sloupky jsou skutečnými periferickými orgány nervstva. Pomíjejíce námitek, které byl činil Švýcar Steinlin, a kterých se vzdal, když byly od Hasse a Hulke vyvráceny, chceme upozorniti pouze na to, co hlásal Krause. Tenť pojednou hleděl ponětí o retině důkladně změniti. Na prvý pohled byly námitky jeho dosti závažné. Dle něho jsou čepy i sloupky pouhý katop-

tricky aparát, jenž souvisí se zvláštní blanou povahy vazovité a histologicky sám téhož významu jest. On vyhlašuje deskovitou konstrukci zevnějších členů za pouhý artefakt, vydává vlákno Ritterovo za optický klam, tvrdě, že zdánlivý průřez jeho, jenž se co jasný bod jeví, jest jen skutečný obraz zrcadla drobnohledu, a vydává za části nervové jen uzliny a vlákna nervová. Posledňější výrok opodstatňuje experimentem. Prořezav u králíků i slepic nerv zrakový, spozoroval i po delším čase, že jen vlákna a uzliny ztučněly, ostatní vše, sloupky i čepy však že zůstaly neporušeny, dále žijíce. Maje je tedy za pouhý optický aparát, určil i index lámavosti vnějších členů u žáby na 1,45—1,47 (vodu kladouce na 1,3358).

Nejpodstatnější námitkou proti reformatorickým náhledům Krauseovým jest to, že důlek ústřední (fovea centralis) — místo nejdokonalejšího zření — neobsahuje nic, než samé čepy a sloupy. Krause důlek ústřední vykládal za zbytek embryonální štěrbiny oční; avšak Hensen vyvrátil tuto výmluvu tím důkazem, že embryonální štěrbina je právě naproti důlku ústřednímu. Úkazy pak, které po prořezání nervu nastaly, nemohou býti důvodem postačitelným, poněvadž již Bidder dokázal, že po proříznutí nervů, ke žlazám slinovým vedoucích, ztuční jen část ta, která před uzlinami leží; co dále k periferii za uzlinami jest, to žije i po proříznutí. Na ten čas tedy třeba držeti se náhledů Schultzeových. Znamenitý tento zpytatel zkoumal u kefalopodův a heteropodův sítivku v posledním čase a co tam shledal, jakož i zkoumání Merklovo o rozdílech v souvislosti nervstva a vaziva sítivky, potvrzuje čím dále tím více panující náhledy.

Z důvodů technických musíme se nyní od anatomického pořádku obrátiti hned k periferickým orgánům *chuti*. Teprvé v nejnovějším čase vyšly některé práce, které, jak se zdá, nám periferické orgány nervů chuťových objeví.

Známo jest, že chuť na jazyku jen tam postává, kde jsou *bradavky chutnací*. Tyto jsou trojího druhu, jedny tenké jako vlákno: bradavky vlákenné, druhé mají podobu hřibů, sedíce jako houby na jazyku: brad. hřibovité, a třetí, nejvyvinutější jsou jako valem obehnány: brad. ohražené. Kterak nervy ve bradavkách končí, nevědělo se dávno. Leydig poprvé pozoroval, že na jazyku žab, jehož poblánka kmitá, bradavky hřibovité na svém vrcholi buněk kmitavých postrádají. Billroth podotknul, že jen tyto bradavky jsou nervstvem opatřeny a vyslovil domněnku, že konečky nervů snad souvisí s buničkami poblánky. Švéd Axel Key nalezl skutečně v poblánce některé buničky, podobající se buničkám čichovým a nazval je buničkami chutnacími. Avšak pravosť vynálezu Keyova z jedné strany popírána, z druhé poněkud podporována byla. Pojednou vyšly současně dvě práce o periferických orgánech chuti. Švéd Lovén a Němec Schwalbe, každý o sobě, vynalezli zvláštní útvary v bradavkách ohražených. Lovén zkoumal na teleti a člověku, Schwalbe na ovci, volu, koni, králíku, psu i kočce. V krátkosti shledali toto: na krčku bradavky je blánka jemnější, i obsahuje v sobě tělíska, podobající se na čisto zavřenému poupěti, která nazval Lovén smakbulbernas, Schwalbe Schmeckbecher. Tělíska tato č. číše skládají se z dvojích buniček; zevnější jsou jako pokrývkou, vnitřní jsou těla oblého,

s jádrem nejasně vynikajícím a velikým, mající dva násadce; periferický násadec je sloupkovitý, 0,033 – 0,090 millim. dlouhý; centrální jest jemnější, láme světlo silně, je místy nabubřelý, místy se i rozvětvuje a rovná se povahou optickou vláknům nervovým; tyto buničky jsou chutnací; tedy periferické ústrojí chuti. — Po té zkoumal Engelmann znova jazyk žabí; on rozeznává na bradavkách hřibovitých trojí buničky: číšovité, válcovité a vidlicovité. Poslední považuje za ústrojí chutnací. Jsou to buničky elliptické podoby, mající jádro puchýřkovité s velikým centrálním jadérkem. Z periferického pólu vybíhá násadec rozmanitě se rozvětvující a rovnající se chemickými i fysikálnými vlastnostmi bledým vláknům nervovým. — Neznaje prací Lovénových a Schwalbeových popisoval Letzerich ve bradavkách hřibovitých zvláštní chutnací puchýřky, zdržující jasnou, zrnitou vodičku, do nichž vnikají vlákna nervová. Udání jeho jsou pochybná. (Dokončení.)

Z divadla pražského.

Zimní saisona došla právě velikonočními svátky.

Ukončíli se doba jisté činnosti, tu bývá obvyklým způsobem pohlednouti se po výsledcích a vážným měřítkem bráti v úvahu velikost výsledků těchto. Přiložíli se jen dosti málo svědomitosti a poněkud hlubšího prozkoumání k úvaze podobné, docházíme zajisté k rozhodnému přesvědčení, že se úsudek o této činnosti pravdy tak naprosto nemine. Předpokládá se ovšem při vynešení úsudku úplná nestrannost netížena ohledy nijakými, ani osobními, ani věcnými — a toli jest základem rozpravy, pak naděje přibývá, že setká se jen tam s krutým odporem, kde pravda nebývá vítaným hostem.

Neníť ovšem choulostivější práce, než psáti o předmětu, jenž přibírá existenci svou z těch nejnesnadnějších poměrů. Zde dopíditi se pravdy bývá úlohou velikou — a však alespoň přispěti k tomu, aby úloha tato třeba teprvé časem se rozluštila, pokládáme za práci nejen čestnou ale i záslužnou. Kdokoli se odváží o ni se pokusiti, jest nám vítán; byť třeba nedosáhnul okamžitě výsledků žádoucích, zavdá snad aspoň podnětu, aby jiný v počátcích učiněných pokračoval.

Jeden z takovýchto choulostivých předmětů, o němž mnoho se mluví a mnoho se již napsalo, o němž v poslední době však méně se píše, že se zdá, jakoby to psaní k ničemuž více nevedlo, jest divadlo. V době, kde není nikoho, jenž by chtěl upírati velikou moc veřejného tisku, jest tímto úkazem překvapen každý, a zvláště ten, kdo má vřelejšího účastenství v tom tak zvaném divadelním světě. Jest to úkaz tedy naprosto nepřirozený a poukazuje nás na vady, o jichžto odstranění měli by se zasaditi všickni, kterým otázka divadelní s celým svým velikým vlivem na život umělecký zvláště a na život národní vůbec není lhostejnou.

Rozepisovati se zde o důležitosti divadla, o jeho významu v životě vzdělaného či vzdělávajícího se národa, o nutnosti jeho, a t. d.

není účelem těchto řádků; o tom pověděno již často a tolik, že nikomu již vypočítáváním takovým posloužiti by se nemohlo. Jedné věci dotknouti se však nutno, že se stanoviska objektivně kritického nezanášíme se po delší dobu s divadlem naším s takou láskou, jako dříve. Tenkráte, kdy jsme samostatného divadla neměli, tu jsme sobě svatosvatě všickni přísahali, že si ho budeme nade vše vážiti, až je budeme míti; jako vlastní své oko chtěli jsme je střežiti, a pěstovati je s oddaností největší. Také jsme to činili jistou dobu, dokud třeba již samostatné, spočívalo v celé správě své v rukou, kterým ono co ústav národní bylo toliko podnikem kupeckým, obchodním, národní zvláštností nikde nevynikajíc a tudíž národnímu umění sice neškodíc, avšak také v ničem neprospívajíc. Ty doby ovšem minuly. Divadlo naše dostalo se do rukou našich — avšak od té doby, bohužel! nenastala v celé vnitřní správě změna žádoucí. Všickni, kdož se s divadlem stýkáme, to cítíme a víme, a přece neučiněn dosud se žádné strany krok, jenž by nás energickým počinem ze situace nepříjemné, umrtvující a záhubné vyvedl.

Tak uplynula dvě, tři léta, a divadelní poměry u nás se nejenom nezlepšily, ony hynou neplodnou stagnací.

Víme sice předobře, že v době, kde politická činnost rozechvívá všecky kraje, kde světodějné události rodí se takřka každou hodinou, nekvěte uměleckým snahám kterýmkoli rozhodný úspěch, a s námi vědí to všickni, kdo se i mimo politiku zanášejí buď ze zábavy anebo z úmyslu s uměním vůbec. Avšak právě proto, že to celý svět ví, má se urvati záhubnému proudu politickému, jenž zaplavuje všecka pole činnosti národního života, alespoň skromný útulek, kde bychom se zotavili z rozechvěnosti a úchvatu, jemuž všickni podleháme mimoděk a jenž hrozí nám otupením anebo dokonce i umrtvením jemnějšího citu pro umění a pro všecky úlohy, jež sbíhají se v ušlechťování mysli a srdce člověka.

Takovým lahodným útulkem má nám především býti naše divadlo. Že souhlasili s náhledem tímto mnozí, o tom svědectví a důkaz dává již ta okolnost, že se sestoupil hojný počet mužů, kteří, aby ústav divadelní co ústav pro vzdělání národa veledůležitý a nevyhnutný urván byl neblahému obchodnickému toliko účelu, uvázali se v podporu a v řízení jeho.

Nestalo se to zajisté bez obětí, a tím přibývá i zásluhy těchto mužů. Nastává však zároveň i otázka, zdali při tom všem národní ústav, o nějž pečuje tak mnohý přítel umění, tou měrou prospěl a prospívá, jak od něho žádati musíme.

Jeli divadlo národům požívajícím nezkrácené samostatnosti dle výroku Schillerova „mravním ústavem", z něhož vychází všeobecné vychování a prýští se všestranná vzdělanost, čímž je a má býti divadlo u národů, kteří se teprvé na výši samobytnosti berou? Čímž tedy má býti divadlo nám, kteří v neustálém boji a v nepřetrženém namáhání útoky nepřátel našich čelící na úplné zničení naší individuality odrážeti musíme a tož odrážeti toliko zbraní mravní, jelikož hrubé moci po ruce nemáme? Divadlo nám má býti *školou*, kde v mravní této zbrani se cvičiti máme; ono nám má býti oním *mocným středem*, z něhož,

jak Schiller dí, „vyplývá světlo moudrosti od myslící lepší části lidu a odtud lahodnými paprsky rozestírá se po celém státu; z něhož zdravější náhledy, vytříbenější zásady, čistší city rozlívají se všemi žilami lidu; pak mlhy barbarství a černé pověry mizí a noc ustupuje vítězícímu světlu.“ — Nám specielně má býti divadlo i zevnější *representací národní*, v níž by při nápadném nedostatku společenského života, i společenský mrav se jeviti měl a ušlechťující formy na sebe bral.

Přestanouce na tom málu, čím by nám naše divadlo býti mělo, chceme se ohlednouti, jak dalece divadlo pražské podporované samou zemí, účelu svému za poslední doby dostálo, a zdali jest naděje, dostojíli jemu v stejných poměrech budoucně.

Známoť, že systém divadelní rozpadává se na čtyry faktory. Nejprvé jest tu *správa a řízení*, pak *užší divadelní aparát*, k němuž náležejí herci i se vším příslušenstvím divadelního domu, pak *repertoir* a konečně, onen faktor, k vůli němuž všecky ostatní se v jediný celek spojují — *obecenstvo.*

Nejlepší způsob řízení divadla bez odporu jest ten, jenž se jeví jednotnou silou v každém ohledu; tam, kde vládne celým divadelním aparátem jedna ruka, jeden duch plný energie a vědomí důležité úlohy, kterou rozluštiti hodlá, tam zajisté divadlo nejvíce prospívá. Ve správě divadelní vše musí se podříditi tuhému absolutismu; divadlo musí býti strojem, v němž to nejpřednější kolo právě tak, jako ten nejmenší šroubek musí na slabé dotknutí prstu ředitelova rozvíjeti svou podporující činnost. Zde nepravá autonomie mívá v zápětí nejzáhubnější anarchii, neboť v aparátě, kde nejnepatrnější úd zasahuje buď činně buď rušivě v pohyb, musí sebe menší odchylka od železného předpisu citlivě se mstíti.

Nalezáme my v našem divadle pražském tuto jednotnou sílu? Zdá se, že nikoliv! Po odstoupení německého ředitele Thoméa, převzalo, jak známo, družstvo několika obětovných národovců a přátel divadelního umění nejen *správu*, ale i *řízení* tohoto národního ústavu. Jak velká byla z toho radost, že se pojednou vyskytlo tolik mecenášů, kteří nasazením hmotných prostředků chtěli divadlo národní zvelebiti: tak velká nastala i starost, zdaliž v složení svém takovému účelu družstvo toto dostojí. Velmi mnohým mimovolně připadly na mysl osudy, s nimiž se potkávají divadla, jichž zakladatelé, správcové a ředitelé bývají akcionáři. Neníť poměr družstva divadelního k našemu divadlu ovšem tentýž jako akcionářů k podniku soukromému, avšak k němu je *podobný* a v jistých věcech skoro jeho jest *příbuzný*. Každý pak, jenž poněkud nahlídnul v poměry divadelní, ví předobře, jakých úspěchů dodělati se může ústav, jehož správa a řízení vede se *na způsob* akcionářských podniků. Družstvo se sestoupí, vyvolí sobě užší správní radu a svého ředitele. A tento ředitel? — Jest on ředitelem *správy divadelní*, anebo ředitelem *divadelním*?

Zde naskytá se nám již základní vada v řízení našeho divadla — *nedostatek jednoty!*

Buďto je vyvolený jen správcem a pak musí si družstvo zvoliti muže, jenž dovede říditi divadlo v umělecké části; anebo je obojím, a pak musí vyhověti tu družstvu, tu nárokům umění a nesmí se rozděliti

o moc na sebe vznešenou s nikým, on musí jí vládnouti neobmezeně. Toho však bohužel! ve správě našeho divadla není. Nejenom že podobně zvolený ředitel sedí mezi dvěma židlema, on tam vůbec ani dlouho nesedí, neboť postavení jeho nepřipouští tomu, aby se dlouho v něm udržel. Nejlepším důkazem škodlivého tohoto systému jest ta okolnost, že během toliko tří let posadili se na ono nebezpečné křeslo ředitelství již tři, čtyři vyvolenci. Nechceme se dotýkati dále takového záhubného střídání v osobách divadlo řídících, poněvadž jest střídání to samo sebou již smutným výsledkem celého pochybeného organismu.

Dosti na tom, podotknemeli, že *sám vyvolený ředitel* nemůže se v postavení svém udržeti, ačkoli, pokud stopovali jsme veřejné hlasy o činnosti toho či onoho z ředitelů těchto, spíše mu byla kritika příznivа; avšak musíli se vzdáti ten či onen místa, na něž jej povolalo co *nejspůsobilejšího* ze svého středu divadelní družstvo, pak zajisté i *ten*, kdož ono volbou čestné místo zaujímá, mimovolně dojde náhledu, že organismus, z něhož vzešel, *spočívá na kolotavých základech*. Jak ostatně časté takové střídání ředitelů také na celé družstvo působí, dá se snadno domysliti; podobných mužů, jací se za ředitele vyvolují, není mnoho — a co se stane pak, až se všichni vystřídají, kteří poněkud jsou k této hodnosti spůsobilí??

Avšak nejenom na družstvo a na volené ředitele, nýbrž i na celý kompars divadelní jest účinek tohoto systému zhoubným a znemravňujícím. Nechceme v tomto ohledu poukázati na divadla jiná, v jichž správu uvazují se také družstva buď akcionářů anebo i družstva s naším divadelním družstvem stejnorodá. Taková divadla upadají rychle v každém ohledu. Nejen že každý z členů komitétu má své libůstky a — své zamilované předměty na mysli, a hledí je upoutati k ústavu, jehožto jakýmsi takýmsi představeným a spolu ředitelem jest, on i hledí jiné třeba potřebnější členy personálu divadelního odstraniti, aby se jeho protegovaným robátkům uprázdnilo místo. Jaká disciplina z podobného protekčního dělání divadelních umělců se vyvine, o tom nemusíme se šíře rozpisovati; každý spočítá si to na prstech. Avšak v tomto ohledu můžeme při nynější správě jen částečně si postěžovati, neboť celkem sluší nám říci: „Zaplať pán bůh, že nejsme jako ti jiní."

Jiná však smutná stránka nabyla při dosavadním systému neblahé platnosti a hrozí státi se časem ještě horší.

Divadlo naše co ústav národní musí nám z vytknutých výše příčin býti nade vše vážené. Třebať se ve správu a řízení jeho uvázali obětovní přátelé umění, nemůže se činnosť jejich pokládati za nedostupnou veřejnému úsudku. Již tím, že se s obětmi k takové činnosti rozhodli, vyzývají úsudek tento. Neboť při správě nedostatečné trpí nejen ústav, o jehož zvelebení jim především běží, ano přichází i oběť na oltář umění kladená, na zmar. Veřejný úsudek třeba trpký musí jim tedy býti pravítkem, jsouli cesty k dosažení cíle, jakýž si vytknuli, ty pravé. Jak se ale mohou dopíditi netrpkého úsudku, když pochybují již v samém základě? Oni volí *ředitele*, který vlastně *jím* není, neboť jak již výše řečeno, on nemá *rozhodnou a neobmezenou moc*, naložiti uměleckou částí divadelního aparátu podlé svého rozumu a sice ...ny: buďto *umělecké* části tak *nerozumí* jako *administra-*

tivní, aneb *jí rozumí*, nemůže se jí však *naprosto* věnovati, nemůže jí tedy *úplně a neobmezeně vládnouti.* Jest anebo může býti takový ředitel odpovědný veřejnému úsudku? — Bohužel! nemůže. Vším právem může kritice, která naň doráží — ač jestli že vůbec doráží — říci, že není nezdarem a nepořádkem vinen. Koho se tedy má kritika držet? Kdo je zodpovědným za vedení umělecké části divadla?

Řekne se: vrchní režisér.

Zde stává se věc velmi choulostivou. Úřad vrchního režiséra zastává osobnosť, o které panuje v divadelních kruzích ten náhled, že je jako *mimosa*, jež každého průpovídkou „noli me tangere“ od sebe odpuzuje. Kde se tedy kritika chopiti může vrchního režiséra, který jest vůbec a zvláště nedostupný? — Zmenšovati zásluhy muže toho, jichž dobyl si v literatuře a na divadle, nikomu zajisté nepřipadá na mysl; ale posouditi činnosť jeho, jakou jeví co vrchní režisér, tedy snad co ustanovený ředitel umělecké části od ředitelstva administrativního — ovšem nevíme s jakou exekutivou — to dovolno, ano kázáno každému, kdo má účasť v divadelním světě.

Nastává nám především otázka, jak dalece sáhá jeho činnosť; ustanovujeli vrchní režisér repertoir, rozhodujeli o engagementu nových i starších členů divadelního personálu; či vedeli jen čistě technickou část režie, předpisujeli jen rozdání úloh, káželi, která a jaká kulisa a sufita, který a jaký prospekt mají býti zavěšeny a kdy a kam mají jednající osoby kusů přicházeti a odcházeti. Podle výsledků národní činohry za posledních roků podobá se k tomu, že jsou buď režisérovi *vázány ruce*, nebo že režisér *maje úplnou svobodu* nemá *náležité vůle*, aby úřadu na sebe vloženému zadosť učiniti mohl. A přece žádati nám dlužno na něm, *máli odpovědnosť za úřad předůležitý*, aby jej na ústavu zemskými penězi i penězi soukromých obětovných přátel umění vydržovaném řádně a ve prospěch šlechetného účelu ústavu toho vykonával. Tu se nám však namítá, že vrchní režisér vlastně není neobmezeným ředitelem umělecké části, nýbrž že mu *tu* stojí po boku *ředitel družstva, tu dramaturg. Tento* že prý je vlastně povolán dáti směr repertoiru, upravovati kusy, šlechtiti dikci jejich, rozhodovati o ceně a spůsobilosti jejich, připustiti je na prkna, zkrátka býti duší čistě uměleckého rázu divadla. Dle výsledků činnosti dramaturgovy, o nichž níže promluvíme, nezdá se však ani, že dramaturg má v řízení uměleckém nevázanou ruku. Kdo tedy vlastně řídí tu čistě uměleckou část na divadle našem? Je to druhý, třetí režisér, je to inspicient, nebo kdo vlastně? — Veřejnému úsudku se ukrývají ovšem ty nitky, kterými všecky tyto řídící faktory souvisí, avšak konečný resultát činnosti všech těch faktorů dohromady je neuspokojující — je umrtvující stagnace. A ubohému veřejnému úsudku nezbývá nic, nežli čiperná hra na slepou bábu. Chceli činiti odpovědným ředitele za nedostatky, tu mu ředitel proklouzne a ejhle! nadběhne mu vrchní režisér; chceli se chytit vrchního režiséra, tu mu vrchní režisér proklouzne a ejhle! nadběhne mu dramaturg, a chceli konečně dramaturga chytit za hlavu, tu proklouzne i dramaturg a ejhle! ředitel družstva a vrchní režisér mu nadběhnou. A tak se to střídá *cum gratia in infinitum.*

Zdali pak se nalezne člověk, jenž by řekl, že při takovém řízení

může přednímu národnímu ústavu dobře se vésti? Může se divadlo obejíti bez **jednotné řídící síly?**

Pochybujeme velice — a s námi všichni přátelé divadla.

Za takových poměrů a při takovém řízení za posledních let nemohl také prospívati — samo sebou se to rozumí — ten *užší divadelní aparát*, k němuž, jak jsme výše podotkli, náležejí herci i se vším příslušenstvím divadelního domu.

Konáli se tak podivným spůsobem povinnosť k předůležitému, ano nejprvnějšímu uměleckému ústavu národnímu již ve sférách vyšších, tu snadno domysliti se dá, jak se to má se svědomitostí u vykonávání povinností ve sférách nižších. Kde hlava tělesa churaví nesložitostí a rozervaností, tam jednotlivé údy nemohou také v činnosti své prospívati. Nedivme se tedy, že herectvo naše s malými výminkami ztrácí pod sebou půdu vší umělecké snahy a zabřídá tu v smutný naturalismus, tu v chatrnou všednosť, tu v ošklivou výstřednost. Když vrchní režisér co uznaný a všestranně vzdělaný herec, jehožto uměleckými výkony velmi často obecenstvo i kritika unášeny bývaly, čím dále, tím nedbaleji se samostatně vyvolenými svými úlohami nakládá, když dává co představený svým kollegům nevšední nedbalostí smutný příklad, aby tímto měřítkem i oni obory své divadelní působnosti měřili: pak se dá velmi snadně domysliti, že to při nedostatku čistě umělecké snahy a samostatného uměleckého zápalu, jakýž nedostatek panuje u našich herců — ovšem s malými výminkami — se svědomitostí a s pílí velmi smutně dopadá. Není, bohužel! večera, kde by se kus odehrál, aniž by buď ten či onen z herců nezůstal vězet, aniž by ten či onen bezpočtukráte se nepodřekl, aniž by ten či onen toliko od nápovědy neočekával svého hereckého spasení. Když herec nedovede to tak daleko, aby se své úloze jen mechanicky naučil, jak bychom směli od něho očekávat, aby úlohu studoval, aby z ní tvořil, aby svou vypočítanou a odůvodněnou hrou diváka unášel a povznášel, aby jej duchaplně přibranými pointami mile překvapoval a k hlubšímu rozbírání představovaného charakteru vybízel. Hercům našim jedná se toliko o to, aby tu neb onu úlohu „odbyli“ a tak i ledabylo „odbydou“ i diváka. Tak se stává, že u obecenstva našeho, kteréž délkou času tomuto nešváru skoro přivyklo, hercové naši nepotkávají se s takovou přísností, jako jinde. Jinde obecenstvo, které od svých herců žádá neli umělecké výkony, alespoň pilnost a svědomitost, bývá u velkém pohnutí, když herec dosti malého poklesku se dopustí, ano ředitelstvo i intendance bývá při tom u neblahém vytržení: avšak u nás nemá obecenstvo, tím méně ředitelstvo a ještě méně intendance tak jemnocitné nervy, aby celá řada poklesků spůsobila u nich dosti malé pohnutí.

Zdá se tak, že o přísnější poněkud dohlídce při zkouškách, o nějakém uměleckém vedení celé hry není ani památky. A kdo ji také má vésti? *Ředitel?* Ten se kryje vrchním režisérem! *Režisér?* Ten se kryje dramaturgem! *Dramaturg?* Ten se kryje oběma prvními! Nastává opět hra na schovávačku, a zodpovědné osoby se nedoděláš! Vše se odbývá ledabylo a s takovou omrzelostí, že se věru ještě divíme, jak několik členů našeho personálu nedávajíc se strhnouti všeobecným proudem pevně se drží cíle čistě uměleckého. Především sluš no jmenovati

pí. ***Malou***, pí. ***Hynkovou***, pak pí. *Šamberkovou*; mezi pány je to jediný ***Bittner***, na němž viděti, že je ***snahou*** jeho, aby vyniknul nad všednost. Sám *Šimanovský*, jemuž dříve zajisté nikdo nemohl upříti železnou píli a vznešenější snahu, ustává, a často se i přihodí, že není ani slova mocen

Je to smutný úkaz, vyplývající z pochybeného systému, jenž zanešen do našeho divadla. Avšak ještě jiná věc naplňuje přítele tohoto národního ústavu odůvodněnou starostí. Jest to *obnovování*-se divadelního personálu.

Kdy by se, jak se říká, pánu bohu zlíbilo, povolati toho nebo onoho „k nějakému jinému zaměstnání,“ tu nastává veliká nebezpeč, že ten porouchaný stroj se docela zastaví. Rozhlédnemeli se po personálu, tu shledáme, že ty nejvýdatnější síly pocházejí z oné doby, kdy divadlo české bylo živo ještě z milosti tak zvaného stavovského divadla v Praze. Za uplynulých deset roků ovšem neudála se mnohá příležitost, aby se starší členové vystřídati musili novými. A nebylo to snad pro naše divadlo veliké štěstí. Nastává však doba, kde vždy mocněji doléhá na nás nutnosť, abychom se ohlednuli po nových lepších silách, které v případu mohly by vstoupiti na místo sešlých starších. A právě v tom, zdá se, jeví se u správy našeho divadla jakási netečnost. Přijato sice sil mladých několik, avšak tyto síly jeví ponejvíce tak málo talentu, že jimi, kdy by pro budoucnost měly nám býti usouzeny, nejen ničeho nezískáme, ale ztráty dobrých sil starších dvojnásob budeme litovati. Mimo to není ani obor tragické matky obsazen; neboť osobnost, která tento obor předůležitý, ať tak díme, provisorně zastává, se proň docela nehodí, poněvadž ani česky neumí. Je to ovšem ironie, že na českém jevišti, s něhož k obecenstvu nésti se má řeč čistá a lahodná, po dlouhá léta hraje herečka, která zápasí s mluvou.

Nejsou tedy výsledky dosavadní správy ni v tomto směru takové, aby nás uspokojily. Snad nepokládají ředitelové svědomitou regeneraci personálu se svého stanoviska za nutnou, veřejný úsudek ale nesouhlasí s náhledem tímto. Avšak kde zde dopíditi se odpovědné za to osoby?!

Ještě chceme se podívati na ona místa, odkud herec se stýká svým uměním s obecenstvem. Jak se asi obmyslilo za posledních let jeviště? Co se stalo na okrášlení a důstojnou representací jeho? Jakých pokroků — o části rekvisitní ani nemluvíme — dodělalo se divadlo naše v části kostumní a dekorativní?

Nedá se upříti, že správa divadelní věnovala nemalý náklad na kostumy a dekorace divadelních her. jako jsou: „*Únos Sabinek*“, „*Šantala*“, „*Chňap, Lap, Šňůra*“, „*Bandité*“ a k tomu podobné. Zde se jezdilo až do Vídně, aby úprava byla skvostná, pestrá, vábící; malíři malovali ty nejrůznější dekorace, a divadelní krejčové měli plné ruce práce. Ovšem vše to že se dělo s tím úmyslem, věcí těch upotřebiti v aréně při představení kusů, které se opakovaly třeba dvacetkrát i ještě více. To by bylo vše dobře. Avšak nastává při tom námitka, nemělyli by takové dekorace a takové kostumy v aréně až na sedrání opotřebované zůstati také tam a nevlouditi se v zimní saisoně do divadla na nábřeží. Bylo by zajisté chvalitebným počinem ředitelstva, aby se rozpomenulo také na zimu nějakou skvostnou dekorací, a byť byla

třeba za celou zimu jediná, když s takovou munificencí objednává úpravu pro arénu. Leč bohužel v zimě potkáváme se neustále se starými, starými známými a pokaždé ve formě ošumělejší. Bylo by záhodno, dekorace buď protrhané, buď více než na polo setřené, buď olejovými skvrnami pokaňhané a zohyzděné odtud docela odstraniti anebo znova je alespoň poopraviti. Bolestný byl v ohledu tom úsudek jistého cizince, jenž ze zvědavosti a z domluvy navštívil naše divadélko a spatřil při jisté opeře síň tak rozedranou, rekvisity a kostumy sboru tak ošumělé, že porovnal náš chrám divadelní Músy s jedním předměstským letním divadlem hamburským. Nemohl se dost vynadiviti, jak v hlavním městě tak bohaté země, v tak zvaném *„zemském divadle“* může panovati taková nedbalost a ošumělost. Ač úsudek cizincův částečně byl křivdivý, přece spadá vina tohoto zlořádu na správu divadelní; svým působením má ve spolku se zemským výborem upraviti důstojnější representaci jeviště tou měrou, jak ji i v tomto směru pokrok žádá.

Přicházíme nyní k předmětu, jenž jest *duší* divadla, jenž stanoví jeho *cenu*, jenž svědčí o *účelech*, k nimž směřuje ředitelstvo jeho, jenž svědčí zároveň i o *spůsobilosti* těch, kteří mají v rukou moc, vytýčiti směr duševnímu hnutí obecenstva. Jest to *repertoir.* Přistupujeme k pojednání o repertoiru našeho národního divadla, jak jeví se již po několik let, s pravou hořkostí. Co se nám na tom místě, ježto má nám býti, jak výše praveno, *školou*, kde vyučovati se máme mravní síle, abychom mohli duševní zbraní, zdravou a původní, vítěziti nad úkladnými útoky našich nepřátel, co se nám na tomto místě podává? Po celá léta krmeno naše obecenstvo shnilými výplody duševní zkaženosti onoho národa, jenž způsobem v historii nevídaným tak se zapomněl, že se vraždí, ant smrtelný nepřítel jeho slaví nad úpadem jeho orgie. Francouzský repertoir posledních imperatorských dob, jenž ovšem stejného dosud nemá, tato kaluž vší hnusnosti a výstřednosti, to je ta zahrada, jejížto vzbujnělé květy k požitku nám podávají. Paříž a — Praha! Pařížané a — my!! Jaký to ohromný rozdíl! Tam hnisající živly, rozrušené a rozežrané chtíči nejvybroušenějšími po požitku — a u nás mladost k jarému a zdravému životu v odříkání se teprv berouci! Tam přepych a nejhrubší rozpustilost a nevázanost, tam plýtvání statky duševními a hmotnými, tam pusté probíjení snadno nabytého bohatství — a u nás tuhá práce, mozolovitá píle, boj o jsoucnost krvavý a tvrdošíjný.

Tuť ovšem náleží k tomu přepodivná soudnosť řídících kruhů, aby se s oběma směry tam novofrancouzským, zde českým dalo vyvolati smíření. A tak naše divadlo zavodňuje se výplody nejnovějšími divadel onoho národu, o němž s bolestí srdce rozrývající praví syn jeho v neblahé předtuše nevyhnutné pohromy, Stoffel, „že tam smějí se všemu, tam že rouhají se nejposvátnějším věcem: ctnost, rodina, láska k vlasti, čest a víra, to vše že předmětem je řízného vtipu tomu skeptickému a frivolnímu pokolení. Divadla že jsou tam *školy cynismu a nestoudnosti;* že krůpěj za krůpějí proniká ten jed všemi ústroji nevědomé a [illegible]ované společnosti, která nemá ani schopnosti, ani odvahy změniti [illegible] aby na jich místo na základě práva a spravedlnosti po[illegible]hu naší doby přiměřenější, a *způsobilé, vzdělati a*

ušlechtiti lid. Tam že veškeré dobré vlastnosti, poctivost, vznešená mysl, kouzlo duchaplnosti a nadšení, kterými proslul kdysi národ francouzský, jako by znenáhla byly vymizely —"

A z těchto škol rekrutuje naše divadlo svůj repertoir. Kusy, které se tam prý dávají 100—150krát a tak se líbí, že teprvé při představení 151. nové nabývají půvabnosti, poněvadž trikoty hereček jsou načisto rozedrané a ukazují půvaby nahého těla, kusy, které o ničem jiném jednati nesmí, chtějí-li se předrážděným a po pikantnosti umírajícím Pařížanům líbiti, než o cizoložství, pak o cizoložství a konečně opět o cizoložství, kusy, kterým už ani to zbožňované cizoložství více nečiní žádost, a které, aby uchvátily to ctihodné obecenstvo pařížské, musí konečně předváděti i místa, kamž se obyčejně ani ve dne nechodí, totiž — řekněme to tím hrubým slovem, které předvádějí *bordely*, takové kusy s jakousi faunickou zálibou se všantročují na naše *národní divadlo, aby jimi naše obecenstvo mravně získalo, náš lid se vzdělal, šlechtil, mravně sílil, zdravých náhledů nabýval, své zásady tříbil, čistší city v sobě pěstil, moudrosti se dodělával, lásku k vlasti podpaloval a k odvaze za vlast a za svobodu se rozněcoval!*

Kdo je nám zodpovědným za tuto mrzkou a záhubnou tendenci našeho repertoiru? Je to *ředitelstvo?* Je to *artistický režisér*, je to *dramaturg?*

I tu při nedostatku jednotného vedení nemůžeme se dodělati osoby, která by nám naši otázku zodpověděla. Ať ale vinen tím *kdokoli*, veřejný úsudek musí žádati, aby se takovému stavu učinil konec. *U národa, který se teprvé ubírá k své budoucnosti, nesmí se rozšiřovati nákaza národa, který vidí alespoň na delší dobu slunce své zapadati; u národa, který denně se vzmáhá a sílí, nesmí se připustiti, aby on požíval ztravy duševní těch, již umírají na vysílení.* My nepotřebujeme k vůli pikantnosti novinek utíkati se tam, „kde základ mravní skleslosti hledati dlužno — abychom mluvili slovy jistého německého spisovatele — v hříchu tom, že se dříve dobrá věc zanedbávala, a kde tato spustlost souvisí úzce s poměry celého státu. Kde stát hnije, tam všecka důvěra a víra hyne, tam ale také všecky poměry se viklají. *Demoralisace* umění jest přirozeným následkem *demoralisace státu*, neboť lidu nejeví se v takových okolnostech vážnost básně více vážnou, a tím způsobem, jakýmž rouhá se nejsvětějším zájmům, posmívá se a tropí si úšklebky z ctností hrdinů dobrých básní; lid se směje, kde dříve slzy vyléval; tropí si šašky z toho, kdy ctnost vítězí a nešlechetnost dochází trestu; tam lid pozbyl víru ve skutečnost takové spravedlnosti, a protož také nesympatisuje více s předváděním podobných věcí. Toliko *satyry, parodie, posměch* bývají vítány; jest to smutná zbraň, jížto lid kruté rány nenáviděné politiky a násilí nepopulární vlády sobě odškodňuje"..... Z oněch míst, kde „zkaženost dostoupila stupně nejvyššího, kde záhuba není více daleká", z těch míst nepotřebujeme přibírati kalu a otravovati čistou mysl našeho nezkaženého, jarého lidu. *My nesmíme déle trpěti, aby lid od přírody obdařený dobrými vlastnostmi a tuhými poměry k životu přísnému odchovávaný bral zkázu nemotorným vedením onoho*

ústavu, jenž nám předváděti má vzory dokonalé krásy, nikoli stvůry zohyzděné přemrštěnosti.

Což, když již novinkami musí se osvěžovati repertoir, pro naše divadlo není jiných než novofrancouzských? Což Italiáni nepodávají praničehož svému obecenstvu? Což v Anglicku jsou všecka divadla poslední léta zavřena, a nikdo se více o moderní dramatické básnictví tam nestará?

Naše obecenstvo již krčí ramenama, když se provozuje mravokárný kus ruského dramatika Ostrovského, polských spisovatelů pro nás není, a domácí básnictví dramatické překonati by musilo ty fabrikanty cizoložných praktik pařížských, kdy by chtělo sobě vydobytí platnosti na repertoiru našem v Praze!

To jsou ty výsledky uměleckého vedení našeho národního divadla. Jak toto nesvědomité nakládání s ústavem tak důležitým může působiti na národní náš život, o tom věru není těžko rozhodnouti. Představenstvu divadla zemského na tom ovšem ničeho nesejde; *intendance* za nynějších politických poměrů nemá ani *povolání* ani *chuti* zakročiti proti tak nesmyslnému a záhubnému směru, a musí jí býti pravou rozkoší, když vidí, jak národní divadlo samo sebou bez přičinění cizích sil upadá a hyne, jak se každým dnem svého pravého účelu vzdaluje.

A čím je při tom vedeno ředitelství? To přes všecko namáhání nemůžeme nikomu říci. Chceme však z ohledů lidskosti mysliti, že vlastně neví, co činí, že není se svou předůležitou úlohu. — Neboť že by je vedla zlomyslnosť, chtít zkazit a znemravnět lid náš, toho nechceme věru sami připustiti.

Zbývá nám dotknouti se ještě jedné úlohy našeho divadla, která není mezi ostatními specielně u nás ta poslední. Chceme totiž, aby nám bylo naše divadlo jaksi i důstojnou *representací národní.* Jak dosud tato representace vypadá, o tom vypůjčili jsme si bohužel! velmi nepříznivý a však částečně přece spravedlivý úsudek osoby zcela nestranné, cizí, kteráž nemohla se vynadivit chatrné ošumělosti a chudobné úpravě našeho divadla. Avšak nejen že takto vrhá se na nás přepodivné světlo, na nás co obecenstvo, co navštěvovatele divadla, mizíť tímto způsobem i pro každého přítele dramatického umění všecka ideální stránka divadla vůbec, a mimo to každý z nás musí se zastydět, vida, že na zevnitřní úpravu našeho nejpřednějšího ústavu národního buď nic aneb velmi málo se vynakládá. A jakož v pěkném okolí vše nabývá forem lahodnějších, tak i v opačném případu vše jeví tvářnosť všednosti, sešlosti, hranatosti a nesouměrnosti. A kdo v takovém okolí může také získati? Nejenom že obecenstvo pozbývá úhlednější okázalosti, i hercové tratí, třeba ušlechtilými způsoby ve hře se vyznamenávali, a ti, kteří náleží toliko k třídě všedních lidí svého stavu, stávají se na jevišti nezáživnými.

Jeli divadlo ve své zevnější representaci ušlechtilé, tu se nám stane také s celým svým hereckým aparátem i *školou pěkných forem společenských.* Naše mládež má tu míti na vytříbeném vkusu herců svůj příklad, zde má se brousiti ušlechtilými formami pohybů herců v konversačních kusech, zde má se učiti způsobu elegantnější a lahodné mluvy. A nejenom mládež, veškeré obecenstvo má míti z divadla užitek,

abychom tak řekli, i hmotný, přisvojováním sobě uhlazenějších způsobů společenského obcování. K tomu všemu přispívá herec, jenž vyšší vzdělaností, ušlechtilou tournurou a uhlazenými mravy dovede připoutati k sobě pozornosť dotčených kruhů. A třeba jej chtěl ohyzditi ten nejspustlejší kostum, i v tomto kostumu musí se nám herec jeviti co představitel *básnického ideálu*, také v haleně musí zevnější jeho způsoby býti umělecky ušlechtilé. Potkáváme se však bohužel! na našem jevišti ponejvíce s herci, jižto nečiní dosti málo zadost požadavkům v tomto směru na sebe kladeným. Nejen ve veselohře, i v dramatě jeví se tak obyčejný sousedský tón, že se divák necítí v salónu, či v audienční síni nejelegantnějšího druhu, třeba je dekorace jemu chtěla před oči uváděti. Kde, jak jsme výše pravili, za poměrů naprosto nezřízených, vniká v kruhy herecké hrubý naturalismus a prosaická všednosť, tam nemožno žádati, aby i zevnější formy byly ušlechtilé a působily blahodárně na méně uhlazeného diváka.

Co tu pověděno o správě divadla vůbec a pak činohry zvláště, to platí ovšem ve více než jednom ohledu i o opeře, o níž časem svým také promluvíme.

Zbývá nám ku konci zmíniti se ještě, jak působí řízení divadla národního na činnosť našeho *domácího dramatického spisovatelstva.* Smutný úpadek před lety rychle se vyvíjejícího druhu básnictví tohoto jest tou nejvýmluvnější odpovědí. Dokud jsme neměli samostatného jeviště, pracovalo se více, než když se nám otevřel volný chrám české Thalie. Nechceme zabíhati v doby, kde se veškerá činnost divadelní obmezovala na odpolední představení zimní saisony ve stavovském německém divadle a na více méně odvážné pokusy společností kočujících, abychom došli smutného poučení, že se tenkráte tolik produkovalo, že z toho ještě dnes trávíme. I když mladší generace pustila se s dobrou chutí a vůlí do díla, byla to doba, kde se začínalo naší české dramatické Múse ulehčovati. A když vstoupila ve trvalejší a neodvislejší chrám, tu čím dále tím méně se jí dařilo, až to tak daleko dospělo, že poslední zimu sotva dvěma kusům původním se podařilo, dostati se na jeviště. Nezmiňujeme se zde o několika menších pracech genru veseloherního, které se jen tak z nouze přibírají, když některému herci napadne, ujmouti se toho neb onoho dramatického talentu z milosrdenství neobmezeného a uvésti nějakou hříčku na jeviště. Pak to není zásluhou ředitelství, nýbrž hercovou, když obecenstvo naše sezná alespoň dosti malý kvítek, a byť to byla chudobka, ze zahrady domácí.

Neplodnost tato jest nutným následkem podivného řízení her a repertoiru, jenž nevyzývá spisovatelstvo k práci, jenž nefedruje jeho snahy. A jak má také fedrovati? Při provozování původních novinek, jsouli jen dost málo k tomu spůsobilé, má se přiložiti nevšední píle, a herectvo musí udržeti aspoň relativně dobrou hrou kus ten stůj co stůj. Odvrhnouti původní kus, poněvadž je slabší než cizí, který udržuje nad vodou jen ta nejsmyslnější rafinerie, jest nejen nespravedlivé, nýbrž i škodlivé. Jsou divadla, a věru nemusíme i v samé Praze daleko hledati, kde se spíše sehraje několik mnohem slabších původních kusů, než jsou naše, jen aby se nemusilo sáhnouti ke kusům cizím, jež se příčí svou tendencí názorům rozumně rozhodující části obecenstva.

U nás naopak! Ředitelství a za ním ovšem herectvo chová tak málo úcty k plodům domácím, že se přímo raduje, když jejich přičiněním kus propadne, jen aby se mohlo vymluviti, že není jinak možná poutat obecenstvo, leda toliko francouzskými poklady dramatického básnictví *à la „Fernande.“* Že ale umělecká správa obecenstvo naše tak daleko dovedla, s tím ovšem sobě jenom v „hlubokosti své vnitřnosti“ se svěří, nepřipustí toho však veřejně.

A právě proto padá všecka vina úpadku i dramatického básnictví českého na ony, kteří se přece s nasazením svých hmotných prostředků k tomu odhodlali, aby básnictví dramatické povznesli. Chtělli by český spisovatel vládnouti repertoirem domácím, musil by čerpati z nevyvážitelné studni Sardoua, mladšího Dumasa a jiných těch imperatorských epigonů, musil by se ohlížeti po látkách francouzských v našem národním a socialním životě. Ale pro bůh! kde u nás v malé Praze, u národa stojícího v mravní zbrani proti nepřátelům ze všech stran naň dorážejícím, tolik najíti látky zhýralé, jako v Paříži, vzoru to prostopášnosti a nevázanosti? A kde najíti u nás té, řekněme, drzé odvahy, napsati něco látkou i formou k tomu podobného? Naše spisovatelstvo předčít nemůže tyto dramatické velikány francouzské, jako je nepředčívá žádný spisovatel kteréhokoli jiného velkého národa; a kdy by psalo podobné věci neobratnějším a slabším perem, upadlo by v zasloužený posměch.

Co zbývá tedy domácímu spisovatelstvu, když je divadlo samo tak málo povzbuzuje a podporuje? Ono se odmlčuje, a nečinnost tam se zahošťuje, kde tak mnohý talent dřímal, aby konečně naprosto odumřel.

A naskytneli se kus, jenž ušlechtilou formou, vlasteneckým zápalem, pěknou dikcí vyniká, jako „*Libuše*“, anebo kus, jenž hlubokou koncepcí, časovou látkou a umělou scenickou úpravou získá si všeobecného uznání, jako „*Služebník svého pána*“: jak si má vážiti spisovatel potlesku, když paznehtí poesie nějakého štyrského liberála svým „Farářem z Podlesí“ slaví hned na to triumfy, kusem to, jenž velebí a zbožňuje církevní zákony nově odkryté země, která se pozývá Cislajtanií!! A tento farář se titěří po vznešeném gustu vídeňského předměstského obecenstva, tohotéž obecenstva, jenž se opičí i po vkusu i po požitku i po veselé nevázanosti a nezbednosti ctihodných Pařížanů!!

K takové *desorganisaci* vkusu a požadavků našeho obecenstva *českého* přivedla to správa, jež na nejlepší vůli několika šlechetných přátel umění založena, ubírá se cestami vedoucími k cíli, jenž jest naprosto opačný toho, k jehož dosažení chceme pracovati všickni.

Končíce tuto úvahu o našem národním divadle nejsme toho pevného přesvědčení, že se stane brzy úplná blahodárná změna v celé správě a řízení jeho. *Dřív či později však musí nastati krise*, která spláchne ony živly, jež překážejí utěšenému vývoji a pravému pokrokn národního vzkříšení duševního na poli umění a krásy.

Pak nám bude velikým zadostučiněním, že jsme bez obalu a bez osobní řevnivosti již před převratem k lepšímu na škodlivé směry poukázali. Kéž není hlas náš v svaté této věci jediný.

Gustav P. Moravský.

Z dějin poroby lidu v Čechách.

Článek první.

Více než jakoukoli jinou vlastností dobrou, slušněji než kterýmkoli jiným zdravým sřízením společenským a státním, Čechové z doby své předkřesťanské honosí se úplnou rovností občanskou a osobní svobodou všech členův jazykové jednoty. Nepochybná i nevyvratná svědectví souvěkých dějezpytcův jinonárodních, blízkých i vzdálených, živlu slovanskému nikoliv nestranících, ba z veliké části jemu přímo nepřátelských, mnohem hojnější než písemné paměti domácí, dokazují, že národ český na samém počátku své pospolitosti žil v té blahé spůsobě, k jejímužto ponětí národové jiní v nejbližším okolí jeho teprv za tisíc ba i více let se vznesli a za jejížto uskutečnění v svém lůně po řadě podnikli boje i záhuby nejkrvavější. Všeobecná rovnost občanská, úplná svoboda osobní všech příslušníkův do téhož národního sboru jest nejskvělejším zjevem kulturním, jenž na prospěch národa českého několikráte vyváží všechnu slávu válečnou, jakáž jedině větší části ostatních národův sjednala vstup na pole dějinstva. Tenkráte ovšem a bohužel ještě mnoho věkův později velikost a cena každého národa vyměřovala se pravidlem jiným než lidskostí; tenkráte ještě nebylo ve světě pražádného smyslu pro povahu takovou, jakou vynikalo veškeré Slovanstvo; však se stanoviska, na které již značná část nynější společnosti politicky upravené dospěla, a na které dopracovati se musí býti konečným úkolem, ideálem celého člověčenstva, Slované v Čechách rovněž jako v ostatních sídlech svých na samém prahu dějin vzbuzují k sobě úctu co národ s myslí lidskou, s mravy lahodnými. se životem pracovitým a jemným: *co národ vzdělaný.*

Skutky dějinné, ku kterýmž sami sousedé Čechův svým proti nim nepřátelstvím dali podnět, potvrzují, že praotcové naši, zalidnivše tuto krásnou vlast, žili ve spůsobě *státu.* Byl to stát tak význačně *rolnický,* jakých ne mnoho znají dějiny. Účely jeho ovšem byly jiné, než n. p. státův germanských, s nimiž octnul se v sousedství; ale již dle nynější všeobecné pokročilosti ducha lidského nikdo nemůže tvrdit, jakoby účely státu českého v jeho době předkřesťanské nebyly bývaly mnohem vznešenější než ideál, k jakémuž se snažila sousední státní společnost germanská, onoho času již chlubící se osvětou křesťanskou. *Rolnický stát český* v době, zvané pohanské, předstihl státní sřízení západní křesťanské Evropy ryze lidskými, *kulturními* účely svými o více než

o tisíc let, a když jeho základy svodem a násilím cizáctva byly zničeny, veškeren národ český uveden na bludištné okliky a mrákotné tratiny dějin středověkých, z nichž aby se vymknul, chtěje opět stanouti na půdě vlastní a přirozené, marně proslavil sebe a ohlušil celý svět činy velikolepými. S těží, že vyváznul se svým životem: rovnost občanská a svoboda všech členův jeho opět zavítala k němu teprv v době nejnovější, když otročníci se studem z ohyzdného díla svého prchli před prostrannějším tlakem svobody.

Pohlížejíce k blahému a čistému životu v své české domácnosti, otcové naši pohanští jak byli by mohli tušiti, že potomstvo jejich stráví tisíc let v krutém zápasu za nejnutnější podmínky řádného společenského a státního ústrojí, za hlavní základ všeho čestného na této zemi trvání: za rovnost občanskou a osobní svobodu všech svých členův? Jak byli by mohli obávati se, že vznešené, *lidské ponětí člověka a práce*, na němž oni byli zbudovali krásný svůj stát, tak záhy a na tak dlouho vymizí z veřejné působnosti své a že bude musit ukrýti se co blahý sen a co neukojitelná touha v srdcích porobův? Tak jest: v pravdě lidské ponětí člověka a práce, úcta k člověku a k práci, tenť byl pramen, z něhož úplná občanská rovnost a svoboda osobní všech Čechův v době předkřesťanské se proudila a veškerou národní jednotu, celý tehdejší český stát ve zdraví a vítězné síle udržovala.

Theorie práce, na nížto mnoho státův, proslavených buď toliko dějepiseckými pověrami aneb skutečnými vzácnými vlastnostmi, v dobách staré a střední zahynulo, a na kterouž za tohoto času téměř veškerá ve státních sřízeních sebraná společnost lidská, místy velmi nebezpečně stůně, byla v rolnickém státu staročeském prosta všech záhad a spekulací, plna zdraví a pravdy. *Potupa práce*, buď celkem buď v některých částech, spůsobuje *potupu člověka*, jenž ji koná a tudíž podmiňuje rozčlánkování, rozdělení společnosti lidské na stavy, jest pramenem poroby některých, kde tak se děje, všude větších částí této společnosti. Tu pravdu dosvědčují dějiny všech státův buď otrockých neb feudalních; tou cestou po celém světě přirozená rovnost všech lidí měnila se na umělé stavy, tou cestou zpět zase musejí býti napravovány hříchy, spáchané kdekoliv na ideji člověka! . . .

Křesťanství nalezlo v národě českém již na vysokém stupni dokonalosti vypěstovanou životem skutečným vznešenou pravdu, jejížto hlavně pomocí za nejprvnějšího vítězného vzletu svého se zakličilo a rozmáhalo v národech pohanských všelikých jazykův. Bratrství a přirozená rovnost všech lidí, jichžto hlásáním náuka Kristova v prvním století našeho letopočtu dobyla velikého kusu světa, jsouc uvítána všude nejdříve lidmi porobenými co spása z otroctví společenského a vzbudivši touto měrou všude zcela patrnou revoluci politickou, v národě českém samou přírodou již byly provedeny co hlavní zásada státu. Kdy by nové učení náboženské, ač po několik set let bohužel již nešířilo se zvěstováním bratrství a rovnosti všech lidí, ale ohněm a mečem, opravdu ještě bylo chtělo získat pro sebe národ český ryzou ideou člověka, nebylo by mu pověděl nic nového, nebylo by musilo nejdříve agitovat mezi „nižšími“ vrstvami národní společnosti české. Příroda, k níž praotcové naši byli přilnuli s celou myslí a s celým srdcem, na odměnu

zachovala v nich nezkalený cit pro důstojnost člověka. Pohanství slovanské netrýznilo tak zvaný „lid“, — toho významu při tomto slově, jejž spůsobily pozdější časy občanské nerovnosti a z něhož ani nynější doba rovné oprávněnosti všech občanův posud nemůže vyzouti se, v politické mluvě pohanských Čechův vůbec nebylo; — a tudíž křesťanství v Čechách nepočalo, jako na počátku své činnosti všude, z dola; šíření jeho v národě českém neznamenalo jako druhdy v říši římské, vymanění většiny obyvatelstva z poroby politické a tělesné.

I.

Rolnický stát Čechův pohanských zakládal se na sřízení rodovém, vedlé něhož nebylo žádného místa pro nerovnost stavovskou i osobní porobu jednotlivých lidí, a s nímž přímo souvisela úcta k práci. Slovanské sřízení rodové spůsobilo, že v národě českém nebylo lidí ani naprosto nemajetných, ani tulákův, ani žebrákův, kterýmižto třídami jak známo společnost lidská na mnoha jiných místech světa byla chorá již tenkráte, a jest chorá posud. Každý rod český měl svou usedlost na pozemcích (dědinu), větší neb menší; žádný člen jeho nesměl se vytrhnouti ze spolku pokrevného a odejíti jinam za jiným účelem, leda že na nové usedlosti založil rod nový.

První otec byl přirozenou hlavou (vojvodou) rodu (čeledi), po jeho smrti zůstaly děti v nedílném držení rodového zboží a ze spolka zvolili sobě nového starostu (vládyku), při němž byla přirozená autorita a vláda nad celou čeledí, a jenž, jako činil zakladatel rodu, také zastupoval celý pokrevní spolek na sněmích, kde jednáno o dobro obecné vynášením nových zákonův a nálezův soudních. *Každý* rod měl v politické representaci a ve hromadné vládě zemské svého zástupce, svůj hlas, svou moc; členův národní jednoty české, kteří z tohoto důležitého práva občanské svobody by byli bývali vyloučeni pro jinou příčinu, leda pro zločin, pro kterýž stihla je pokuta v samé rodině, nebylo naprosto. Zároveň patrno, že nejstarší sněmy české nebyly stavovské; správa věcí zemských byla v rukou celého národa. Rozdíl v rozsáhlosti dědin nestanovil ani nejmenší nerovnosti práv občanských mezi různými rody.

Jakož sřízení rodové samo, rovněž i všechna práce byla považována za obecnou věc zemskou a upravena snešením sněmovním. A jaký byl nejstarší národohospodářský řád český? Všechna práce, jížto opatření života tělesného mělo potřebí, nepřikázána — jakož do té doby se dělo v lůně mnohých národův, surovými podniky válečnými neb i pěstováním věd a umění proslavených, a jakož právě té doby v nejbližším sousedství germanském bylo původním sřízením společenským, — snad toliko některé zvláštní části národa co břímě, ale vznešena na všechny rody tak, aby každý ji vykonal sám, cokoliv jí při něm vyžadují potřeby dědiny a lidského života. V rodu pak nesmělo býti zahalečův mimo nedostatečnost tělesnou a mimo poklid práce samy. Všechno dílo polní a zároveň všechna řemesla, s rolnictvím spojená, opatřovali v každém rodu muži; domácnost odevzdána ženským. Tak žilo se v rodech velikých i malých, na zboží rozsáhlejším i skrovnějším.

K obraně vlasti závázáni byli všichni muži v národě bez rozdílu a službu bohům konal starosta každého rodu; válka byla záležitostí národní a náboženství rodinnou: státní společnost staročeská neznala ani zvláštních vojakův, ani kněží. Kdo z nás považí, jaké znešvaření společnosti, jaké rozbroje v státu vojáci a kněži spůsobili, kdekoliv vynikli co výluční sborové, ani nemůže dosti velebiti zdravý rozum svých praotcův, že vystřehli se jich. Po celém světě, v Evropě, jako v Asii, jako v Africe atd.; uprostřed civilisace jako na osamělém ostrově barbarův; ve všelikých spůsobách státu, v monarchii jako v republice, v despocii jako v ústavnosti; ve všech ústrojích náboženských hlavní ba jedinou příčinou nerovností občanských a poroby osobní při většině lidstva byli vojáci a kněží co zvláštní spolky; a nikde v celém širém světě po všecken čas, co lidé na něm žijí, není paměti, aby kněži a vojáci byli zasadili se o napravení řádův společenských, byť porušenost a hniloba jejich byla tu i tam bývala sebe šerednější. Obojím dařilo se tím lépe, čím více ostatní lidstvo tělesně a duševně, hmotně i mravně sténalo.

Pohanský stát staročeský byl státem rolnickým a laickým, prostým vší hierarchie vojácké i kněžské. Náčelník celého národa nebyl ani uchvatitel vlády, ani zvolený zástupce moci panovnické v pozdějším a nynějším smyslu slova; mimo běh válečný, k němuž Čechové nájezdy výbojných sousedův přinuceni byli, aby vítězili, uznaný starosta celé jednoty národní ani nebyl panovníkem, ale *předním soudcem* v zemi. Vědomo, že Krok, Přemysl a Libuše nezískali sobě oddanosti a lásky celého národa své doby, ani že neprosluli v dějinách českých svou činností panovnickou ale *soudní;* a tato více mravní povaha ústřední moci národní rovněž velice přispívala k udržení občanské rovnosti a osobní svobody našich praotcův nejdávnějších. Nikoliv násilí, ani chtivost panství, ani zahálka, ani zhýralost, ani rozkošnictví, ani lež jakéhokoli spůsobu — ale zdravý a ušlechtilý rozum a poctivá práce (Libuše a Přemysl) zasedly na stolci nejvyšší správy zemské v staročeském státu; odkud by bylo vzešlo nebezpečí občanské rovnosti a osobní svobodě všech tehdejších Čechův?

Mysl národa zidealisovala původ a povahu Přemyslovu, posvětila paměť jeho na věky spůsobem tak významným, jakým již neujala se ani jediného ze všech pozdějších panovníkův v této vlasti. Nejpřednější oráč ctěn co strážce občanské rovnosti všech Čechův, co milovník své rodné práce, když obraz původního krásného života národní společnosti již dávno byl zmizel. Nejstarší dějepisec náš, Kosmas (nar. r. 1045, umř. r. 1125) zajisté vyslovil toliko z lůna národa k němu zaznívající myšlenku, která ovšem již měla příznak hluboké bolesti, když porovnávaje společenské poměry své doby s podáním zachovaným ústy starcův o původním životě českém, trapnou touhu po ztraceném ráji domácím snesl na Přemysla. Ve věšteckém nadšení, založeném na pravdě, zaslechl slova, která pronesl Přemysl, ukládaje do knížecí komory na Vyšehradě střevíce, jež nosil oraje, když povolán byl k nejvyšší správě svého národa. „Ať vědí potomci moji, odkud vyšli, aby křivdou a pýchou netiskli lidi bohem sobě svěřené, neboť přírodou všichni učiněni jsme sobě rovni!“ — Přemysl co pohan ovšem neznal římskou theorii o panování „z milosti boží“, v tom ohledu ctihodný arciotec českých

dějepisců nedovedl správně vmysliti se v jeho ducha; však bohužel i kouzlo, kteréž střevíce oráčovy na trůně českém snad opravdu povždy měly působiti, již za časův Kosmasových zaniklo úplně a nemohlo býti vzkříseno v mysli panovníkův, jichžto vzorem byl již poznaný stát římsko-německý. Hledíce k věci samé, můžeme vypravování, že Přemysl na památku svého rolnického původu své střevíce stadické uložil na Vyšehradě, zcela klidně zůstaviti kruhu básnické činnosti národní; však skutečné dějiny bohužel až příliš dosvědčují, že potomstvo Přemyslovo řídilo se v politice domácí i zahraničné pravidly zcela jinými, než na jakých český stát v prvotním objevení-se sřízen byl. Rozdíl tento byl tak veliký, že sama památka jmena Přemyslova stala se Přemyslovcům svrchovaně nepříjemnou. V tehdejším cechu panovníkův zvláště německých, s nimiž vladaři čeští na neštěstí státu i národa českého byli zapletli se do poměrův přátelských i nepřátelských, Stadice nebyly žádnou odporučující firmou, a kdo s trůnu pohrdlivě pohlížel na rolníky, s nelibostí nesl, když za ním samým plížil se stín pluhu. Paměť stadického oráče v národě českém stala se Přemyslovcům za pět set let nepohodlnou, ba odpornou, a nechuť k původu svému dostoupila v nich konečně takové míry, že Václav I., korunován na krále, kázal svůj rod ze Stadic vyhnati a dal kolebku svou povolaným na ni osadníkům německým! — Střevíce Přemyslovy ovšem již dříve zmizely z knížecí komory vyšehradské.

Král a císař Karel IV. za sto let opět poněkud napravil šeredný zločin krále Václava I. Roku totiž 1359 dal shledati dědice stadické, cokoliv jich ještě bylo, vrátil jim postavení svobodné a z těch tří lánův, kteréž dle pověstí vzdělával vlastní rukou Přemysl oráč, učinil majetek svůj a svých nástupcův na trůně českém. Zároveň nařídil, aby tito shledaní dědicové, i jich děti a dědicové stále hlídali a ošetřovali lískový keř Přemyslův, na památku tak veliké věci, která se tam přihodila, a všechny oříšky, které na tom keři se urodí, aby co rok přinášeli jemu a nástupcům jeho v království českém. Tuto listinu a rozkaz Karla IV. potvrdili potom králové čeští Sigmund, Jiří, Vladislav, Ludvík, Ferdinand I., Maximilian, Rudolf a Ferdinand II. — Na počatku minulého století kronikář Beckovský navštívil krajinu stadickou a zůstavil o ní toto vypsání: Od Ústí, když jsem po řece Bílině k polední straně l. 1712 dne 22. máje jel a všechno pozorně shlížel, spatřil jsem mezi dosti vysokými vrchy, na nichž dobré a zdravé víno roste, vesnici Řehlovice řečenou, a v ní nový kostel farní. Nedaleko té vesnice stojí prostranný dvůr nazvaný Hlíňany; ten pak dvůr stojí na místě vlhkém. Viděl jsem i svými kroky měřil jsem nedaleko téhož dvora Přemyslovo pole neorané, na kterém stojí domek zděný, mající 7 rohův neb úhlův ve své okrouhlosti, nedávno vystavený. Má 5 oken a jedny toliko dvéře. Délka Přemyslova pole obsahuje 200 mých kročejův, širokost pak jeho někde je větší, někde menší. Leží úhorem, a byť se zoralo a osilo, osení však buď od přívalův nebo od jiné příhody své porušení brává. Nedaleko od téhož pole při Přemyslově skále, do které jeho volové dva vpadli a z které hnojná neb k ní podobná voda teče (ta skála, když se na ni někdo v jistém místě stoje dívá, osobu mužskou vypodobňuje) stojí ves Stadice, která má 8 sedlákův robotních, 2 polousedláky a 2

chalupníky; má také tři svobodné dvory, dva při sobě a třetí od nich trochu vzdáleněji stojící, z nichž jeden do Falkenova, druhý do Chomútova a třetí do Ústí nad Labem měšťanům přináleží. Bývaly někdy těch tří sedlákův, kteří Přemysla do Prahy doprovázeli. Při řece Bílině spatřuje se Přemyslovo starodávné a také dosti husté lištì, z ostnu neb z rolné otky Přemyslovy vyrostlé. Ohraženo jest řezanými latěmi neb sloupky nad člověka vyššími. Ohradота ve své délce 22 a ve své šířce 20 kročejův má. Ačkoliv lištì při samé ohradě stojí a ji také převyšuje, přece žádný proutek ani větvička ven z ní nevisí, nýbrž všechny do ní se skloňují. Rostou na tom lištì veliké ořechy lískové, podobné ořechům královským, z nichž žádný ani červivý ani prázdný nebývá. Částka těch ořechův do Prahy panu královskému fiškalu každoročně se posílává od držitele téhož gruntu. S druhé strany řeky Bíliny z jednoho vrchu teče hojný, čistý a studený pramen, kterýž se nazývá Přemyslova studánka."

II.

Pospolitost česká v nejstarší době své znala toliko tři tvary: rod, župu a národ. Z rodu rostla osada; čím více členův přibývalo v rodu, tím více příbytkův přibývalo v osadě. Lidí, kteří nepatřili do přátelstva, v osadě vůbec nebylo. Rovněž nebylo v ní starosty, dle nynějšího smyslu slova. Tento úřad zřízen byl v obcích teprva, když řád rodový byl vyvrácen, když obyvatelé posavadních dědin rodových rozcházeli se různě po vlasti za samostatnou výživou a osobním jměním, a když panovníci v nových obcích svou moc přenesli na své náměstky.

Pokud onen starožitný řád rodový trval, bylo i zřízení župní v plné platnosti. Jistý počet rodův, větší neb menší měrou k sobě příbuzných, nazýval část země, kterouž ve svém držení měl, svou župou. Celé Čechy tudíž rozděleny byly na župy. Toto rozdělení souviselo se spůsobem obrany zemské. V každé župě totiž byl aspoň jeden hrad, jenž co společný majetek celé obce župní byl staven a opravován společnou prací a na útraty všech obyvatelův; když nadešla válka, sloužil za ochranu ženám, dětem, starcům a za skladiště jmění movitého; dokud byl mír, měli v něm své sídlo představený, župan a úřadníci župy. Tito župani provozovali nad krajinami svými moc dosti neodvisle od ústředního panovníka, vykonávalit hlavně usnešení obcí, kteréž do té župy náležely. Mnozí z nich starali se, aby důstojenství zůstalo při nich dědičně, všichni byli hrází mezi samosprávou národa a ústřední mocí knížecí, proti kteréž často stanuli v odporu.

Knížata čeští z rodu Přemyslova, jakmile přijetím křesťanství vstoupili v užší spojení s říší německou a s panovníky v ní, dychtili po příkladu těchto rozmnožiti a utvrditi svou moc ve vlasti české. V této snaze jejich pomáhaly jim hlavně dvě věci. Předně vzniklá a stále se vzmáhající změna v majetnosti mezi obyvatelstvem českým, za druhé nová v národě českém ústava kněžstva křesťanského dle vzoru římsko-německého. Změna v majetnosti spůsobena byla častějším válčením, ku kterémuž celý národ český nájezdem nepřátel a politikou svých knížat byl nucen. Dle odvěkého práva zemského, každý obyvatel země české byl povinen k obraně vlasti. Když pak válečnictví středověké čím dále

tím více záleželo v užívání a zvelebování branné moci jízdné, rostl i náklad na výpravu válečnou, kterouž každý bojovník český na vlastní útraty musil podniknout. Chudší rod brzy uveden byl tím nákladným válčením na mizinu a členové jeho nevěděli sobě jiné rady, než přihlásiti se pod korouhve zemanův bohatších, slibujíce jich býti poslušni a přijímajíce od nich pozemky za služby. Tak vyvinula se třída šlechty a družin válečných. Kníže ústřední co přímý vlastník největší prostory celé země české, ovšem mohl v službu svou přijmouti největší počet schudlých, dříve zcela samostatných zemanů. Zpytatelé staročeských poměrův a proměn právních totiž vyzkoumali, že jako ve mnohých jiných zemích evropských, rovněž ve vlasti naší za nejstarší doby celé jmění národní se dělilo ve statky obecní (obec, občiny) a v dědiny. Občiny původně sloužili pastýřům a lovcům, dědiny rolníkům; k oném počítány lesy, řeky a vody, dráhy, pastviště a palouky, k těmto role, domy, zahrady, štěpnice, louky a vše, kam pluh a kosa se zabírá. K obci počítáno také vše, co žilo v lese a ve vodě, zvěř, ptactvo, včely, ryby, tudíž k nim patřily také dráhy, silnice a mosty. Právo dozoru a hájení občin původně náleželo panovníkům; však jako jinde podobně i v Čechách občiny záhy spadly v neobmezenou právomocnost vladařův zemských. Již v století jedenáctém netoliko lesy, ale i lov, rybářství a včelařství patřily do výhradního práva panovníkova. Toliko větší zemané také měli své lesy a lovy. Dokud obyvatelstva v Čechách bylo poskrovnu, větší část země české náležela do oddělení občin a když panovníci strhli vládu nad občinami na sebe (10. století) stali se vlastníky větší části Čech, než měli všichni zemané dohromady. Tím nabyli hojných prostředků, aby opět drahně obyvatelův uvedli v odvislost od sebe, usazováním jich na statky své buď v odměnu za služby již prokázané, aneb chtějíce jich teprv získat pro úřady a pro své potřeby příští. Takovým darům panovníkovým dáno jmeno „výsluhy". Přijímalť jich netoliko obyvatelé, prosti všeho vlastního zboží, ale velmi zhusta též zemané, kteří již vládli dědinami samostatnými.

Kdož při těchto změnách majetnosti, vyvinujících se po dvě stě let, k žádnému vlastnictví na pozemcích se nedostali, buď najali sobě od zámožnějších zemanův pole, kteréž za určité poplatky, úroky a služby vzdělávali, aneb přikazovali se službami svými k nerolnické družině a čeledi panovníkově i nejbohatších statkářův (pánův) pod jmeny velmi rozmanitými. První třída nazývali se *kmeti, sedláci*, a byli již v 12. století většinou obyvatelstva rolnictvím se živícího. Poměr jejich k vlastníkům půdy byl dobrovolný, bez všelikého příznaku osobní poroby. Sedláci mohli v určitý čas vypověděti smlouvu nájemnou na pozemku, s kterým nebyli spokojeni pro jakoukoliv příčinu, a vstoupiti v podobnou dobrovolnou smlouvu s vlastníkem polí jiných, kde nadáli se příjemnějšího života za své přičinění. Však ačkoliv poměr jejich k „pánům" byl prost vší příhany, když také v soudnictví nezáviseli na nálezích jejich, ale obecných úřadníkův krajských (bývalých župních), a sami mohli své pány poháněti na soud: přece doznávali od nich hojných nátiskův a křivd hlavně za příčinou robot zemských, které na nich téměř jediných uvázly, ovšem nikoliv dle zákona, ale praxí. *Roboty zemské* připomínají se v pamětech českých dějin poprvé při knížatech Boleslavu I. (936

až 967) a Boleslavu II. (967—999). Tito vladaři, z nichž první hlavně svým klopotným úsilím a násilím, aby *na újmu samosprávy a svobody národa* zvelebil a rozmnožil svou moc panovnickou, poznamenán byl již od souvěkých Čechův příjmím „Ukrutný“, uvedli všecky županý v poměr úřadníkův svých a učinili se takto *neobmezenými panovníky* v celém národě. Oni také první z knížat českých ujali se přímého panství nad občinami a stali se tudíž sami o sobě nejzámožnějšími obyvateli v zemi české. Neobmezené moci své kvapně užili na seslabení vlivu nejbohatších zemanův ve správě zemské a na rozmnožení robot zemských, kteréž za nedlouho staly se nesnesitelným trápením rolnického „lidu“. Knížata zajisté prohlásili také hrady župní co část bývalého zboží obecného, za své jmění, zařídili na nich svá zvláštní sídla, položili do nich své úřady a komory berní. Všechny potřeby knížecí na hradě župním prvotně měla opatřovati župa, totiž statky a pozemnosti. Však zemané záhy vyzuli se z nich a uvalili je vesměs na sedláky co na vzdělávatele a nájemníky půdy. Sedláci byli pak voláni, aby stavěli hrad a opravovali jej, aby kolem něho dělali a čistili příkopy, aby v něm konali služby hlásných, aby opravovali cesty a mosty, aby káceli a sekali dříví, aby opatřili všechny práce na polích a lukách pro komoru knížecí. Mimo tyto povinnosti bylo na ně ještě uvedeno co „právo“, aby po svých kobylích polích hlídali koně knížecí vedlé svých pro potřebu zemskou, aby pomáhali na lovu knížecím, aby přijímali a hostili u sebe knížete a úřadníky jeho, tolikéž jeho lovčí, psáře i psy, kteréž pak povinni byli ještě voziti a doprovázeti je a činiti jim všechno, co taková společnost vznešených hostí vůbec sobě vymýšlí na týrání „lidí“. — Dle příkladu knížat zemských jali se později také nejbohatší „páni“ vyžadovati na sedlácích, kteří od nich byli najali pole, aby jim stavěli soukromé hrady a tak nátiskův na lidi, na jichžto práci závisela výživa celého národa, valně přibylo, ač zákonové o podobných „právích“ panských se nezmiňovali.

Druhá třída obyvatelův, kteří ani neměli žádné vlastní usedlosti na pozemcích, ani nehledali své výživy najímáním půdy cizí, ale toliko osobními službami knížatům a pánům, po zrušení řádův rodových již v křesťanské době státu českého záležela z dvou vrstev: z bezzemkův osobně svobodných a ze sluhův dědičných, prostých netoliko zboží ale i osobní svobody. K bezzemkům svobodným patřili dvořané a čeleď šlechtická, nižší úřadníci a téměř všichni obyvatelé sídel župních. Za ochranu a mzdu propůjčovali se k určitým povinnostem (co druhové, panoše, služebníci, nápravníci), z nichž dle libosti mohli opět vystoupiti. Sluhové dědiční lišili se od nich hlavně tím, že nesměli odejíti od jednoho pána a hlásiti se k jinému. K robotám zemským nebyli povinni. Však v potřebách soudních všickni obyvatelé jedné župy (později kraje), zemané i bezzemci, páni i sluhové, bohatí a chudí, na hradě i ve vsi přislušeli k témuž společnému úřadu zemskému, jenž zřízen byl v sídle župním. Zvláštních soudův pro pány a pro kněze nebylo v Čechách před koncem dvanáctého století (Přemysl Otakar I.). Sluhové osobně nesvobodní konali všechny práce v hospodářství polním a v domácnosti, ba i řemesla všelikého druhu. Při tom vyvinul se obyčej, že dětem nebylo volno, aby vybraly sobě práci jinou, než jakou konal otec. V pa-

mětech domácích ze století desátého, jedenáctého a dvanáctého zachovaly se seznamy takových dědičných sluhův s určitou dědičnou prací; jsou velmi zajímavy, poněvadž z nich nabýváme vědomosti, jak práce za oněch časův již byla rozčlánkována. Pracovaliť zajisté 1. na poli a v jiném hospodářství: oráči (počtem nejpřednější), ženci, seči, zahradníci a štěpaři, včelníci, viničníci, hlídači luk, hajní, pastevci koní, voláci, ovčáři, svinaři, kravaři, rybáři (se vzláštním poznamenáním pstružníci), vyjci (nejspíše při chytání vlků), vodáci. 2. v domácnosti a v chrámích: pomytci, topiči, drvoštěpové, dvorští čeledínové, nosidlníci, služky pracovné, zvoníci, hlídači kostelův. 3. v řemeslech: pekaři, kuchaři, mlynáři (mleči ve mlýnech, které náležely pánům), sládci, lahůdkáři, kožišníci (krejčí a ševci, kteří šili oděvy z rozličných koží; byli opět rozděleni na kožišníky bílé a černé, na ševce koží tchořových a na ševce škorní), koželuzi, tkadlci, soukenníci, zlatníci, kováři, mečíři, železníci, soustružníci, číšníci, hrnčíři, pkelníci, kotláři, bečváři, štítaři, tesaři, kamenníci (zároveň stavitelé), vápenníci, cihláři a horníci.

Řemeslník musil určitého času pánu svému dodávati vyznačený počet svých výrobkův; co mimo to vydělal, bylo jeho. Pán neměl pražádných starostí o jeho výživu a neposkytoval jemu za služby vůbec nic mimo tak zvanou ochranu proti veřejné nebezpečnosti života, kterouž ovšem nejvíce páni sami spůsobovali. Za to mohl pán svého dědičného sluhu zhola darovat pánu jinému, a ubohý člověk musil se stěhovat s řemeslem svým, kam jemu přikázáno.

Darování lidí dědičně služebných provozováno hlavně knížaty českými rozměrem úžasným na prospěch *křesťanského kněžstva.* Nový tento živel v národním a státním ústrojí českém, ani nevěda o svém vzoru evangelickém, sřizoval se v Čechách dle hierarchické soustavy římsko-německé a nepřinesl společenským poměrům českým žádného užitku. Zajisté v málokteré zemi za tak kratičký čas ve věcech světských tak se vzmohl, jako ve vlasti naší. Přišelť sem právě v té době, když bylo nejvíce na rozdanou, a když ti, na jichž štědrosti záviselo darování, měli s ním společný interes v opanování lidu. Dynastická politika Přemyslovcův výborně se shodovala se snahami hierarchie římské, obě strany srozuměly se na samém počátku své činnosti v Čechách a jaly se podporovati jedna druhou co nejúsilovněji. Kněžstvo velmi pilně vykládalo věřícímu lidu učení zcela nové, že panovník nad ním zastupuje místo boží, a panovník plýtval jměním národním ba samým národem na pevné založení a stálé rozmnožení světské moci kněžstva. Občiny české byly nevyčerpatelným skladištěm, z něhož hierarchie římská v národě našem zpozdilou politikou Přemyslovcův nabyla bohatství až úžasného. Svatá nauka Kristova o rovnosti a osobní svobodě všech lidí přijímala celé okresy druhdy svobodných obyvatelův země české v služebnost svých hlasatelův. V té věci všichni Přemyslovci v době křesťanské byli sobě rovni: že měli větší péči o rozmnožení bohatství kněžstva římského než o svobodu a vzdělání národa. Vidíme téměř zimničné závodění mezi nimi, kdo více statkův českých, rozumí se i s patřičnými „lidmi", udělí biskupům a kanovníkům, kdo více klášterův vystaví a hojněji nadá pozemky z občin českých i s osadníky, řemeslníky a všelikým lidem pracovným! Životopis každého Přemyslovce ne-

zbytně končí dlouhou řadou statkův darovaných i s lidmi římsko-hierarchickým ústavům starým neb jeho štědrostí z peněz zemských vystavěným. A koho kněžská ruka v robotách zemských neb v dědičné služebnosti zachytila, toho sama pro lásku Kristovu věru neučinila ani vlastníkem sebe menšího kousku pole, jež vzdělával, ani člověkem osobně svobodným. Biskupové, prelati, opati, probošti, měli rovněž své sedláky, panoše, druhy a parobův všelikých plné dvory jako panovník a nejbohatší páni čeští.

III.

První krok ku pozdější veliké porobě lidu v Čechách byl vykonán: *práce a majetek odtrženy od sebe, postaveny proti sobě.* Celá národní a státní společnost česká rozdělena na dvě hlavní strany, bohaté vlastníky půdy a lidi pracovné. Mezi oběma předně zůstal malý sbor menších zemanův, z nichž pak až do zrušení poddanství za naší paměti udrželi se „svobodní sedláci" co vzácné zbytky z lidského řádu staročeské rovnosti a osobní svobody všech obyvatetův této země, — a za druhé množil se dvojí spůsob lidí, kteří nic nemajíce také nic nepracovali: jedni, jenž pracovati nechtěli (povaleči, tuláci), druzí, kteří pracovati nemohli (starci, nemocní, mrzáci). Poněvadž pak všichni přece jísti musili, nezbylo než aby celá společnost je živila, ony z přinucení co násilníky, tyto z milosrdenství co žebráky. Patrno, že odloučením práce od majetku nejhlubší základy a vnější tvářnost národní společnosti české velmi podstatně se změnily a že státu českému uvnitř dány účely naprosto nové. Práce přestala býti obecnou záležitostí národní a zemskou, učiněna z ní výhradní povinnost těch, kdož buď neměli statku žádného, buď vládli tak malým, že ani nemohli uvaliti ji všechnu na pracovníky najaté. Pro boháče stala se práce příjemnou zbytečností, pro chudého nutným břemenem; pravá cena její byla zničena, a tím položen zárodek k roztřídění členův téhož státu na lidi rozličné společenské důstojnosti a občanské oprávněnosti. Idea člověka rovněž jako idea občana byly porušeny v samém jádru svém. Společenské zlo nezáleželo v tom, že, kdož pro výživu svou pracovati nemusil, skutečně nepracoval, ale že, kdo vůbec práce zbýti se mohl, považoval sebe za lepšího člověka a za lepšího člena státu, než ty, kdož z nutnosti života k práci odkázáni byli. Zahálka s majetkem stala se znamením jakési povýšenosti ve společnosti, ač jest toliko jedním koncem přímé čáry, na jejímžto druhém hoví sobě zahálka bez majetku, stížená společenským opovržením, i ačkoliv vědomo, že ohnutím této čáry do kruhu oba konce leží těsně vedle sebe.

Slovo „sedlák" v ústech „pánův" záhy dostalo přízvuk potupy. Známo, že kníže Soběslav II. na konci dvanáctého století, nikoliv proto, jakoby snad byl se zasadil o obnovení starých společenských řádův rolnického státu českého, ale jedině proto, že nepomáhal tehdejšímu panstvu utiskovati chudinu a nevydíral peníze na sedlácích, od šlechticův posměšně nazván byl „kníže selské".

Staročeský řád rodový by byl spůsobem zcela přirozeným také rozčlánkoval práci, jakož k většímu prospěchu jejímu nutno jest, ale byl by to zajisté dovedl učiniti bez újmy společenské a osobní důstoj-

nosti těch, kdož ji konali. Aby každý obyvatel země české měl kus vlastního pole, bylo postupem času samo sebou nemožno, a řád rodový byl by musil za nějakou dobu pomýšleti na potřebné v sobě změny. Však jakož dle samého tohoto prvotního řádu rovnost občanská a svoboda osobní nezávisely na vlastnictví pozemkovém, rovněž neměly jím býti podmíněny po zrušení onoho starodávného ústrojí společenského. Pro hojnost a rozmanitost práce doby nynější ovšem by nevystačilo sřízení rodové z časův Přemyslových. Nynější rozčlánkovanost práce, téměř již nepřehledná, nezbytně vyžaduje nejdrobnější rozčlánkovanosti lidské společnosti a takovou odpoutanost každého jednotlivého člověka od místa, jakáž se neshoduje již s právomocností vládnoucí v řádu rodovém; však zvolným přibýváním obyvatelstva a stálým množením se nové práce prvotní těsné úvazky rodové byly by povolily samy sebou, rod veliký byl by se rozstoupil na několik rodův menších a pouhé vlastnictví zboží pozemkového bez přičinění moci státní a politiky panovnické ani nebylo by spůsobilo rozdíl v postavení občanském mezi rolníky, řemeslníky a služebníky, tím méně bylo by bývalo příčinou, aby kdož pracovati nemusí, směl *ve státu* vůbec nějakým spůsobem ubližovati tomu, jenž pracuje, třeba na půdě jeho. Rozvolnění, ba ani úplné zrušení staročeského sřízení rodového cestou přirozenou samo o sobě také nutně nepodmiňovalo vzniknutí zahálčivého tuláctva a chorobné chudiny; zdravé upravení společenstva bez řádu rodového ale ovšem i bez politiky panovnicko-dynastické v některých zemích za naší doby dosvědčují tu pravdu. Však Přemyslovci vstoupivše do osudného kruhu společenské ústavy a panovnické politiky německé a spojivše se s hierarchií římskou naprosto pozbyli vší spůsobilosti, aby staročeský řád rodový upravili dle pravidel rovnosti občanské a osobní svobody všech obyvatelův vlastí českých pro potřeby státu a národu, kteréž se zdravým rozvojem ducha lidského nutně souvisí; neměliť ani nejmenšího smyslu pro skvělé výhody, kteréž ze staročeského sřízení společenského plynuly idei člověka. Nejjasnějším ale zároveň nejžalostnějším důkazem toho jest, že neuměli ve změněné státní a národní společnosti české *opatřiti chudinu*, o jejížto možnosti ve společenstvu rodové ústrojí staročeské vůbec ani nemělo tušení. Občiny z rukou národa vyrvané zajisté byly by poskytly jim dostatečného léku na vyhojení toho v Čechách nového společenského neduhu, na vyhlazení té hanby v pospolitosti lidské. Co hierarchie římská v té věci činila, zajisté vynikalo nad dotýčnou nečinnost tehdějšího sřízení státního; však nebylo v žádném poměru ani s její povinností evangelickou, ani s ohromným bohatstvím, jehož ze jmění národa českého nabyla, ani s potřebami společenstva domácího. Skvělé skutky několika jednotlivcův nevyplnily povinnost celku. Zvláštních samostatných a velikolepých ústavův pro chudé a nemocné nebylo; a jedině takové byly by poněkud omluvily zimničně pilné zakládání nádherných klášterův a všelikých jiných sídel hierarchie římské s jměním, jež nebylo v žádném poměru ani se samou bohosloveckou činností jejich obyvatelův ani se jměním a počtem hlav národa našeho. Když svatý Vojtěch část ohromných důchodův biskupství pražského ustanovil na podporování chudých, uděluje mimo to každý svátek hojnou almužnu žebrákům, a rozdávaje každý den dvanácti chudým na

památku svatých apoštolův pokrm a nápoj; když biskup Izzo každý den sám krmil čtyřicet chudých; když biskup Jaromír již na úsvitě rozdával almužnu chudým, kteří u kostela naň čekali, a po jitřní rozkrajoval čtyřicet bochníků chleba a tolikéž slanečkův mezi chudé, obědval se čtyřiceti nuznými a dvakrát do roka čtyřicet chudých ošatil od hlavy až do paty; a když v každém klášteře co den několik hladových bylo nasyceno a ošetřeno . . . bylyť to zajisté šlechetné skutky lidskosti, jež hodny jsou chvalného uznání: však nedostačují, aby mohlo býti pověděno, že veškerá římsko-hierarchická soustava v národě českém k lidu chudému a nemocnému plnila svou povinnost. Nemožno tak pověděti rovněž jako není lze říci, že státní sřízení tenkráte pečovalo o chudé a nemocné, když Soběslav I. r. 1135 při chrámu týnském založil špital, v němž co den dvanáct chudých mělo býti opatřeno potravou, a do něhož nařídil vydávati co rok z každého župního hradu po celých Čechách dvanáct párův sukní ženských, dvanáct párův kožichův, dvanáct sukniček mužských, nohavic, škorní a rukavic, podobně dvanáct pasův s noži v pošvičkách a s mošnami, dvanáct párův košil, nohaviček a punčoch! Všechna tato štědrost byla nade vše vypsání nedostatečným opatřením chudiny, kteráž po celých Čechách se rozmáhala a hynula, a jejíhožto vzniku vedlé samých občin českých nebylo vůbec potřebí. Starý rodový řád český ovšem jí neměl; za to také neznal ani nádherného dvora knížecího, ani bohatstvím oplývajícího kněžstva. Politika Přemyslovcův a hierarchie římská spůsobily veliké otázky v společenstvě českém, ale nevyřídily jich. *Ferd. Schulz.*

Z básní Gustava P. Moravského.

Ty vlasti má!

Jak často smrti pochodně se černé
tvým nad bujarým krajem snášely!
A slzí proudy v žalosti neměrné
tvých svatých hájů stíny smáčely!

Ty země bolesti, ty země krve,
ty země věčných dravých zápolů,
jež zhouby rány cítila jsi prvé,
než život stál ti v plném plápolu.

Ty země svatá, země milovaná,
kolébko slavná ducha výbojů,
již přestali ti vrazi zvonit hrana:
již odhrň flóry smutných závojů!

Oh! Krásnás perla v srdci světa dílu —
oj! skvostná koruna ty's korun všech:

ty leskem svým tuž neúmornou sílu,
v boj veď své syny až v poslední dech!

Jen nepoddej se! Moře utrpení
byť ňádra tvá až na dno rozrylo:
noc v jasný den se na Východě mění,
hoj, slunce spásy v obzor vstoupilo!

Pomník.

Já šel jsem jednou po poli,
na něm zřít malou vížku,
a vrby věnčí vůkolí,
kde naseto je křížků.

Tu před rovem jsem postanul
u rozdrobené zídky,
ten opuštěný rov se pnul
tam skvostné dle besídky.

Na svadlém drnu kámen ryl
se ve hrob němý, klidný:
ten se zdi spadlý kámen byl
chudoby pomník bídný.

Slz pro ně nikdo neprolévá!

Mohylo, mohylo,
co v tobě reků odpočívá!
A žádný nápis ve zlatě
k vzpomínce na ně nevyzývá!

V boj krutý zde se hrnuli,
ranami v krvi rozbodáni,
až smrti dech je ovanul
v posledním bitvy vzplápolání.

Ti za vlasť padli trýzněnou?
Ti za svobodu slavně padli? —
Oh! Jim tak velel komandant,
a v náruč smrti život kladli.

Mohylo, mohylo,
co v tobě reků odpočívá!
Pluh táhne písmo náhrobní,
slz pro ně nikdo neprolévá.

Noc.

Oh! Noc je tak krásná a tichá
a Luna, ta kloní se v dol,
vzduch lahodou vůně dýchá,
a slavík svůj klokotá bol!

Já vzhůru tam k hvězdám zírám,
však jinak teď v srdci mém:
víc touhou já neumírám,
víc necítím slz v oku svém.

Ó kéž mohu plakat a cítit,
kéž mohu, jak jindy, se smát:
Své srdce bych v plamen chtěl vznítit,
byť puklo i tisíckrát.

Hubička.

Humoreska ze života pohorského lidu našeho od *K. Světlé.*

(Dokončení.)

Stará Martinka vstala s postele a posvítila si na hodiny. Zalekla se, táhlo již na jedenáctou hodinu; tyhle časy již měla býti v lese. Nedalo jí však dnes z večera loupání v rukou a nohou v čas usnouti, a tedy se také v čas ze spaní neprotrhla.

Dnes by byla ráda položila stříbrný dvacetník, kdy by si byla mohla jak se patří poležet, ale nebyla jí žádná pomoc, čekali na ni, musila ven. Co by starý Matouš asi říkal, kdy by se nedostavila pro zboží? Mluvil něco o nějakých hedbávných látkách, ty přec nemohl do křoví zandat či zakopat, kdy by mu nepřišla, a sám je donést, kam patří, také nemohl; všichni pomezní strážníci a četníci z celého okolí ho znali jako falešný peníz, nebyl by s uzlíkem nikde prošel, nechť by se byl obrátil v kteroukoliv stranu.

Ach, již to tak nechodilo, jak to chodívalo, žádaly si ty staré kosti také konečně svého pohodlí a pokoje! Dobře udělala, že vždy pamatovala na zlá léta a pár grošů si uskládala; teď se nemusila stáří a nemoci přespříliš lekat. Ovšem kdy by se jí byla nahodila nějaká spolehlivá pomocnice, kteráž by ji byla v čas potřeby — jako dnes na příklad — zastala: nemusila by na to ještě pomýšleti, jíti na odpočinek; bez toho se bála, že se jí bude jednou při zahálce tuze stýskat. Ale kde takovou osobu najít? Což se chce nynějším ženštinám do tuhého? Bojí se horka, jako by z koudele byly a chytit mohly, a deště se také strachují, jako by byly ze soli. Kamkoli přišla, všude pod rukou se přeptávala, zdali by nevěděli o nějaké silné, mlčelivé, věrné

holce či vdově, jíž by bylo jedno, nechť je den či noc, vítr či chumelka, bouře neb mráz, ale nikdo jí nemohl o takové povědět.

Vendulka Paloucká také onehdy povážlivě rameny pokrčila když vyřizujíc jí, že se chystá Lukáš k nim o slovo, při tom se jí zmínila, co by ráda. Pravila Vendulka, že to není přec jen malá věc, chodit s pašíři, k tomu že je potřebí nejen zvláštního zdraví, ale i zvláštní odvahy, kterou má mezi sty teprvé jedna. Od té doby počala stará Martinka také pochybovati, že najde co hledá, neb co Vendulka mínila a vyřkla, u ní vždy na jedno slovo platilo. Byla Martinka vlastní sestra nebožky její matky; když zemřela, dítě k tetě se uteklo a nechtělo od ní několik let domů, dílem pro lítost, dílem že se jí nelíbilo u otce, jenžto si žádal, aby bylo okolo něho vždy svaté ticho, považuje každé veselé a hlasité slovo již za hřích.

Od oněch časů byla Vendulka jako její, radívala se s ní ve všem jak s vlastními dcerami, ba ty jí mnohdy vyčetly, že si tetku více nežli je oblíbila. Lukáši bylo dobře povědomo, kterak stará Martinka na Vendulku dbá a ona zas na ni, pročež si také ji zvolil za poslici k ní, jsa přesvědčen, že ze všech svých tet od ní vzkázání jeho nejvíce jí přijde k libosti.

Ba dobře měla Vendulka, tvrdíc, že se hodí teprvé ze sta ženštin jedna k tomu, chodit s pašíři. Dlouho a dlouho musila i stará Martinka zvykati, než přivykla udělati si z noci den a ze dne noc, chodit cestami a průsmyky, kudy nikdo nechodí, uvázat si v zimě k nohoum obruče, aby se lépe po sněhu s kopců svážela a do nich sápala, pořád se míti na pozoru, zdali nikdo někde po ní neslídí, neustále býti uchystána, že strážník kdesi na ni číhá, maně z houští k ní vyskočí, koš jí prohledá, vezme a nebudeli moci zaplatit, čeho na ní si žádá, do žaláře jí pomůže. Ale jakáž pomoc! když odejde ženě muž na vždy a jiného jí tu nezůstaví než k prázdnému baráku pět hladových krků, nemůže si vybírat, co by se jí dělat líbilo či nelíbilo, musí se zachytit všeho, z čeho kouká dosti malé živobytí: kterak tedy jen z pouhé choulostivosti povrhnouti tím, z čeho jde výdělek dobrý a v němž nic není zlého a nepoctivého?

Neviděla stará Martinka ve svém řemesle pranic závadného, a jak ona smýšlejí lidé v našich horách téměř všichni. Teď s tím ovšem již nic není, málo to vynáší, ale asi před dvaceti lety mohl člověk při tom ještě hezkých pár grošů chytit i neodhodlával se k tomu u nás jen chuďas který již neví, kam by se obrátil, nýbrž i našinci, kteří měli veliké statky a chtěli ještě více zbohatnout. Považovali podloudnictví za živnost jako každou jinou, jen že nebyla veřejně povolena, rozumujíce, že má císař pán tolik korun, tolik říší; co prý mu tedy tím ubyde, když mu někdo ob čas nějaký ten balík přes jeho hranice přenese, aniž ku platu zaň se přihlásí, aby mohl zboží v jeho zemích prodávat? Nepozná to ani, když se mu těch několik krejcarů cla nedostane, a již mnohý člověk si tím pomohl na nohy.

Bylať Martinka pašířům zvykla, nebožtík její muž často u sebe je přechovával. Hodil se mu k tomu barák; stál asi půl hodiny za vesnicí zcela o samotě v houští. Říkali tam „ve smrčí“. Nemohl nikdo ze žádné strany viděti, kdo do něho vchází či z něho vychází, leda by

stál právě u samé zahrádky. Když Martin zemřel, nabídli pašíři jeho ženě z vděčnosti, že jim vždy rád pomáhal, aby s nimi „chodila“. Znamená to v jejich mluvě, aby jim přicházela času nočního na některé skryté místo do lesů, od pomezí saského k našim horám se táhnoucím, naproti s košem, část zboží přes hranice přelouděného od nich převzala a odnesla, kam a ke komu jí ustanoví, odkud se to pak zas bezpečnými osobami dál dopravilo, až kam to vlastně náleželo, někdy až do Prahy. Martinka přijala jejich nabídnutí tuze vděčně, a chodíc s nimi po mnohá již léta, pomohla tím sobě i svým dětem. Všecky je dobře „vybula“ do hezkých míst a sobě při tom také ještě něco uschránila. Při čem jiném by byla tohle dokázala?

Měliť pašíři takových nosiček arci několik, z nichž každá v jinou stranu zboží přelouděné jim odnášela, ale žádnou si tak nechválili jako Martinku. Jejich všech hlava, starý Matouš, který pašoval s pěti svými syny, nechával se při každé příležitosti slyšet, že kdy by jednou přestala Martinka s nimi chodit, on že také se vším praští a všeho již raději nechá: tolik mu působily ty ostatní zlosti a mrzutosti. Každou chvíli něco vyvedly, co neměly; tu ztratila jedna část věcí jí svěřených, jiná je zas dosti neopatřila a zkazila, třetí zcela zbytečně koš svůj zahodila, domnívajíc se, že jest pronásledována; bývala z nich věru skoro větší škoda nežli zisk. Jakž by to nebylo starého Matuše dopalovalo? Neměl již také té trpělivosti, jíž míval, když řemesla svého se uchopil a také jí už míti nemusil. Pamatoval jako Martinka v čas na stará léta a měl z čeho trávit; pašoval jen ještě ze starého zvyku a pro ukrácení chvíle. Byl vdovcem, syny měl již všecky oženilé: s kým by byl tedy doma sedával a si vykládal, aby mu minul čas? Chodil tedy raději do světa.

Stará Martinka si uměla svůj koš vždy tak nalíčit a zakuklit, že si ještě ani jednou strážník nezpomněl, potkav ji za ranního šera uprostřed lesa, aby ji zastavil, žádaje si vědět, zdali to nese samá jen jablka či vejce, neb co měla jiného právě na vrch koše narovnáno, či skrývali pod nimi cosi jiného skvostnějšího. Znala udělat tak poctivou tvář, pozdravila ho tak upřímným hlasem, probírajíc mezi prsty růženec, že měl vždy bezpečně za to, že to buď nějaká máslařka či ovocnářka, kteráž si přivstala, a spěchajíc na postranních pěšinkách za svítání do některého z vůkolních městeček, ostatní prodavačky chce předejíti, aby svoje zboží před nimi odbyla. Když se za ní některý přece zastavil, podezřivě ji měře, hned se zastavila také, tázajíc se, chceli jí dáti počinek? Jakž by jí pak nebyl věřil? Ba několikrát se stalo, že prodala strážníkům k jejich žádosti z koše směle hrušky i třešně, a oni se přece ničehož nedomakali. Bodejť by si ji nebyl pak starý Matuš chválil a o ní neříkal, takové ženštiny že se již nerodí, ona žeť poslední z těch, které jsou k čemu.

Mrzíc se neustále na svoje nevčasné zaspání, hodila Martinka na sebe v rychlosti cosi teplého, popadla svůj koš, prohlížejíc si ještě jednou co nejbedlivěji dno i popruhy, načež zastrčila asi ruku od kraje přes kříž dvě pevná dřívka, na dřívka položila prkýnko a na prkýnko několik hroud másla, ješto pak přikryla bílou klocou.

Právě se chce ze dveří strkati, tu někdo hurtem do dveří. Za-

lekne se, myslí, že k ní jde někdo od úřadu prohlížet, když se tak do stavení hrne, jako by šel do svého — tu pozná při svitu louče Vendulí Palouckou.

Spíše by se byla Martinka kdo ví koho v této hodině zde nadála než jí; i zarazila se podivením tak velice, že k ní ani promluvit nemohla. Ale Vendulka nečekajíc na tetino uvítání padla hned u samých dveří na lavici a jako když k smrti pracuje si vzdychla:

„Buď bohu za to chvála, že jste ještě neodešla!"

„Jen mi pro pána krále přec povéz, co u mne v tuhle hodinu pohledáváš?" probrala se Martinka konečně ze svého omámení, „vždyť celá hoříš a dechu v tobě také není. Stůně ti snad Lukášovo dítě a chceš, abych ti dala od pašířů ze Žitavy přinest nějaký olej? Honem, honem povídej, stojím už jako na trní, dávno mám býti v lese. Nevím co si dnes starý Matouš o mně pomyslí, že nejdu; řekne asi, že již jsem také taková jako ty ostatní."

„Neprodávají na celém světě oleje pro tu nemoc, kteráž mne sem od Lukáše vyhání," Vendulka vášnivě zaplakala.

„Co — cos to řekla?"

„Že mám s Lukášem po svatbě."

„Holka, ty trvám pozbýváš —?"

„Nepozbývám, hned uhlídáte, že mám ještě svůj pravý rozum, ač by nebylo věru divu, kdy bych byla oň přišla. Chtěl Lukáš se mnou laškovat, jako když býval ještě na svobodě, já nechtěla k vůli nebožce, aby jí z toho nepošla lítost; na to dělal zle, tupil a pronásledoval mne až z toho šla hrůza, a dnes k večeru přitáhl s celou bandou muzikantů právě před stavení, přivedl si tři holky a s těmi mně k hanbě a na příkoř pod okny tančil, až to dunělo. Na to jsem se sebrala a utekla k vám. K otci nemohu, to víte, zvěstoval mi, že se s Lukášem nepohodnu, i umořil by mne teď kázáním a výčitkami, proč jsem ho neuposlechla, že bych teď žádnou hanbu neměla. Do města mezi cizí lidi v službu se mi také nechce, umořila bych se všude, kdež bych neviděla naše hory, neslyšela naši horskou řeč, i zpomněla jsem si ve své tísni, že potřebujete pomocnici. Věrnější než mne k sobě zajisté nedostanete a v ostatním si mne brzo vycvičíte, vždyť snad víte, že nejsem ani bázlivá, ani rozmazlená, ani na hlavu padlá; a mně nebude nikde tak dobře jako u vás. Vědí sousedé, že buď vyspáváte, buď chodíte po svých cestách, nikdo k vám nepřichází na návštěvu a tedy se nepronese, že se u vás skrývám, a když pašířům řeknete, aby o mně mlčeli, také zajisté pomlčí. Uvěří pak otec i Lukáš, že jsem uprchla někam do města, i budu míti pokoj. Ostatně se jich vlastně nemám co báti, nebude se po mně shánět ani jeden, ani druhý, budou oba rádi, když o mně již neuslyší."

Dále Vendulka pro pláč nemohla a Martinka si pod rukou odplivla.

„Ty znáš člověku nahnat strachu, ďasle!" zahrozila tetce, „já již věru myslela, že se mezi tebou a Lukášem bůh ví co přihodilo."

„Tohle že prý není nic!! Což jste přeslechla, kterak mne Lukáš před celým světem zahodil a pro co?"

Ale Martinka pořád jen nespokojeně hlavou vrtěla, že jí Vendulka zbytečně polekala.

„Co ti udělal Lukáš, to by ti byl udělal každý,“ poučovala štkající tetku. „Kterému pak ženichovi se může líbit, když má u nevěsty více práva nebožtík, třeba to byla vlastní jeho žena, než on sám? Žes na tohle nepřipadla, než mu uteklas? Co pak on je první, který pro tuhle věc se fantí? Již zapomnělas, co se dělo, když přišla tuhle Mráčková k muži svému před svatbou hospodařit? — Byl také vdovcem a měl po nebožce asi dvě děti. — Nechtěla právě jako ty trpět, aby k ní mluvil věci, které světem páchnou, bála se, že by ji nebožka pak za to strašila: a co on na to? Popadl nůž a rozpáral všecky peřiny, kde jaká byla a do jedné z okna je vysypal — měli jsme ve krásné o svatém Petru a Pavlu ve vesnici chumelku. A tamhle u Kavků to snad bylo jiné? Když nevěsta ženicha napomínala, aby ji přec v jednom kuse do tváře neštípal, co že si o něm nebožka as na věčnosti pomyslí — zdaž neběžel rovnou cestou ke krčmáři a zaplativ mu, co měl piva v domě, všecky všudy čepy z věder vyrazil pouštěje z nich pivo naschvál na náves, aby měla z toho mrzutost a od lidí utržila hodně smíchu? Muži, panenko, jinačí nejsou; je již jednou mezi nimi takový obyčej, že si svého panství stůj co stůj hájí; ty je nepředěláš a já také ne. Kteráž nevěsta ženichu hospodaří a chce při tom nebožky si vážit, mnoho vytrpí, ale za to jí musí dát pak ženich až do smrti její čest. Nic není na světě zdarma, jakž by mohl člověk jen tak zhola přijít ke cti? Co mne při té věci jedině mrzí, jest, že zůstal otec tvůj v pravdě, neměli jste mu to k vůli udělat. Což nemohlas nechat Lukáše trochu hromovat a řádit; muselas hned také své k tomu přidat? Ostatně je vám zdrávo, že jste záhy a při nepatrné příčině poznali, kam by vás mohla ta vaše prchlivost zavesti, kdybyste se neměli budoucně lépe na pozoru! Aspoň teď víte, co můžete dokázat, povolíteli jí oba najednou. V každé věci je dvojí jiskra, zlá i dobrá. Na tenhle váš hněv ale pranic nedávám, bude se asi podobati z jara bouřce: zprudka začíná, ale krátké jen mívá trvání, a po ní vše jen tím krásněji se zazelená. Komu to chceš namluviti, že by tys mohla býti bez něho a on bez tebe? Jen jdi, abych se ti do očí nesmála! Právě ta stejná ve vás krev vás bude do smrti k sobě vábit; co tu chodit budete, od sebe si již nepomůžete. Až se Lukáš ze své furie vyspí, pak ho zamrzí, co to vyvedl; a až ty zde do rána v tichosti posedíš, také na to přijdeš, co mu říci a co učiniti nemělas; zlost z hlav se vám vykouří, krev stiší, rozum ozve a stará láska ještě prudčeji než kdy jindy probudí.“

„Neprobudí, neprobudí!“ křičela Vendulka, co v ní hlasu bylo; stálo ji to veliké přemahání, že tetu tak dlouho bez výtržky mluvit nechala.

„Nezapírám, že jsem měla Lukáše ráda až k smrti, ale teď — teď ho zas k smrti nenávidím — bože, je to zlé slovo, divím se, že vyřknuvši jej při tom duši jsem nevypustila! Ah, nebýval takový, jako je teď, a od narození takový také není, to ho jen ta nebožka tak zkazila. Ano, ta vším vinna, ta mi ho vlastně odloudila. Sám se přiznává, že mohl říci před ní černé či bílé, jí to bylo jedno, nechávala mu vše platit: jak se pak nemá muž při tom celý zvrhnout? Taková holka, jako jsem já, nemusí ale nechat muži vše platit; ona byla ve všem nedbalá a ničemu nerozuměla, já však umím všecku polní i domácí práci

od *a* až do *ž*, každý krejcar za mléko a máslo si zapíšu a každou knihu, nechť je tištěna starou či novou literou, přeříkám od prvního až do posledního slova. Vedle toho nechci a nemluvím jiné věci než dobré. Co jste to povídala, že se prý utiším, až zde do rána posedím? Snad nechcete odejít a mne tu nechat samotnou? Tohle mi neudělejte, vždyť bych se musila zde z myšlenek svých zbláznit! Jen si přec jak se patří rozmyslete, co mne to potkalo! Ten, pro něhož jsem všemi muži pohrdala, který byl v mém srdci po pánu bohu první, ten mne postavil všem lidem na posměch a vyhrožoval mi, že po svatbě teprvé uhlídám, zač u něho budu! Vlasy se mi na hlavě dosud zdvihají, jen co si na to zpomenu. Teto, musíte mne vzíti s sebou pašířům naproti, abych se vytrhla z hoře svého — jinak mne tu najdete utrápenou!"

Prosbě tak úpěnlivě pronešené Martinka přec jen neodolala.

„Pro jednou nebude snad zle a vícekrát asi se mnou nepůjdeš," rozhodla se konečně. „No, no — jen se hned zas nečepejři, snad si mohu myslet, co mi libo? Chci svůj krk vsadit, že se mnou tu nesníš celý pecen chleba. Pojď tedy! Zde ten koš vezmi na sebe, pohovím si dnes vedle tebe za to, žes mne teď tak vyplašila; já skutečně myslela podle tvého hlasu, že se s tebou kdo ví co děje. Tak rovně pod ním držet se nesmíš, musíš se prohýbat, aby bylo přec vidět, že neseš tíž. Vždyť snad víš, co by takový koš másla asi vážil, nesmíš s ním běžet jako bys v něm měla jen samou pejřavku. Kdo chodí s pašíři, musí každé maličkosti si hledět, nejnepatrnější věc mnohdy člověka prozradí. Tak — teď to je dobře. Tedy s pánem bohem ku předu a pravou nohou napřed, ať se obě ve zdraví zas vrátíme. Pašířů mých báti se nemusíš, nejsou to sice žádní právě šviháci, ale tuze onací lidé, obzvláště starý Matouš. Toť se rozumí, že ho znáš, jak pak bys ho neznala? Stojí v neděli a ve svátek vždy právě pod samou kazatelnou, aby první slyšel boží slovo. Kostel a kázání, to je jeho, bojí se tuze boha. Za tou příčinou také od soboty na neděli nikdy nepracuje a v postě také ne. Obětuje výdělek nebi, aby za to zas při něm ruku drželo. Jak ti povídám, je to člověk ve všem jak se patří, celý jako můj nebožtík, jako by to byli dva vlastní bratři. Dosud je tak čiperný, jako nejmladší jeho syn a nedá si to nikým vzíti, sám vede celou šňůru. Táhne za ním deset až dvacet jeho lidí vždy jeden na sto kroků od druhého, tak tiše, jako by to byli samí z hrobu duchové. Jindy jich táhlo vždy přes padesát, ale co pak teď, jde to se vším dolů. Ještě skáče po skalách jako kamzík, slyší jako koroptev a cítí strážníka na půl míle cesty. Jak dost málo nekalého pozoruje, ihned dá všem ostatním znamení a zavede je, kudy žádnému špehounu za nimi se nechce. Chodívám jim teď naproti do Křižanských lesů, tam kde se říká u krásné studánky. Obyčejně si tam na mne počká starý Matouš sám se svým uzlíkem, s jinou pomahačkou se neporovná . . ."

Mezi tímto hovorem byly se obě ženštiny vykradly z domova i zabočily opatrně do vysokého lesa, kdež, jak Martinka nařídila, Vendulka promluvit nesměla, poněvadž prý člověk nikdy vědět nemůže, kde mezi stromy nějaký slídič se skrývá.

Otřásla se Vendulka od hlavy až k patě, když ji najednou obestřela ta studená, vlhká, hustá tma lesní, jižto neprobleskovala jediná

hvězdička, když to slyšela nad sebou a kolem sebe tak podivně šumět, hučet, vzdychat, kvílet, aniž věděla, odkud všecky ty tajemné, nikdy neslyšené hlasy se ozývají a vycházejí, komu neb čemu náleží, jsouli to skutečně jen ty jedle, smrky a habry, co si tak smutně vedou, či ještě cosi jiného. Připadalo jí chvílemi, že kráčí pod vodou na dně jezerním a že jí to ty jeho vlny nad hlavou tak pláčí. Mimovolně si musila při tom zpomenout na pohádku, již podruhyně ráda v zimě na peci vypravovala.

Bylo jednou město, kteréž náhle do země se probořilo, a na jehož místě jezero z hlubin pak vystoupilo, a to vše se stalo k vůli jedinému lživému člověku, jejž ve svých zdech pohostilo. Slýchají prý lidé na břehu dosud, kterak tam vyzvánějí zvony volající o pomoc a vysvobození. Přišla jí snad proto teď na mysl, že se byla sama náhle propadla do hlubin zoufalosti za to, že v prsou hostila lásku k muži lživému, a že v ní tlouklo srdce v moři zármutku tonoucí zrovna jako takový zvonek o pomoc volající v městě vodou pohlceném.

Obešly ji strach a hrůza, jakých jistě nikdy nepocítila, byla poprvé o půlnoci v lese, nebyla mu zvykla jsouc vychována jen okolo stavení mezi loukami a poli.

„Ať přec stokrát raději o půlnoci jsem sama v lese, stokrát raději býti u pašířů služkou nejposlednější, než podkovou nespravedlivého muže, který ženu za to tupí a pronásleduje, že je hodná," znova si opakovala, a hrůza i zděšení ustoupily opět lítosti. Jakž by si nebyla připomněla za dnešní své němé, temné, smutné pouti onen radostný svůj let z domu otcovského pod střechu ženichovu, aby se stala hospodyní jeho nade vše šťastnou, ctěnou, milovanou a milující? Nebe se tenkráte rdělo, jako když je samými růžemi a fialkami posází, zlaté pěšinky mezi nimi se proplétaly, a jí bláhové se zdálo, že bude od té chvíle s Lukášem chodit po samých takových zlatých cestičkách mezi nejkrásnějšími růžemi a nejvonnějšími fialkami. A zatím z toho všeho pranic pravda nebylo, vše jí selhalo, nic jí nezbylo ze vší touhy, lásky, naděje, z celé mladosti — nic, ale pranic! Pak v ní nemělo srdce pukati!

„Však já ho odlítostím, ba že ho odlítostím," dodávala sobě mysli, neb cosi v ní křiklo, že nikdy nedokáže, aby naň zapomněla, že mu svou duši dala takovým spůsobem, že mu ji nebude moci nikterak odníti. „Nestrhnu si k vůli němu hlavu, ten by mi za to stál. Kdo ví, s kterou mou závistnicí se mi teď směje! Nebudu naň myslet, nechci naň myslet, není hoden jediného mého vzdechu, oklamal mne, přelhal mne, on není jak se dělal, ne já. Teď mohu aspoň dokázat, mámli skutečně tak železnou hlavu, jak tatík o mně říká: kéž by mi aspoň bůh dal, abych setrvala na tom, co si tak svatosvatě umiňuji! Jestli kde, jen tady se mi to podaří. Tu víc o něm neuslyším, nikdy s ním se nesetkám, nikdo mi zde nebude vypravovat o jeho nových námluvách a oddavkách, nikdo mi nebude chválit jeho nevěstu, jak je krásna a jak ji bude mít rád... rád? Což ji bude mít skutečně rád? To snad přece není možné! Já se tuze naň hněvám, ale někoho místo něho ráda míti — ne, to bych nedokázala ani jemu naschvál! Muži však mají ve všem jinou lásku než my, to jsem bohužel poznala — ale on takový nebyl, když ještě býval na svobodě, to se později tak přeporadil při nebožce, ta ho ce-

lého zkazila. On vlastně za nic nemůže, ona vším vinna, že mu nechávala všecko platit . . .

Vendulce bylo náhle ustáti v slzavé samomluvě. Teta se náhle zastavila, a ona kráčejíc jí v patách se musila zastaviti také. Vytáhla stará Martinka cosi z kapsáře, nač tak zjemňounka zapískla, jako když se nějaký pták kdesi vysoko mezi větvemi ozývá. Bedlivě naslouchala do dálky, odkud to za chvilku zrovna tak táhle a jemně se ozvalo. Teta se zaradovala.

„Starý Matouš ještě na mne čeká,“ šeptala Vendulce, „věděl, že přijdu i kdy by hrábě pršely — je to pravda, že se může jen na mne jedinou jak se patří spolehnout, neříká to jen tak. Teď ale si musíme pospět, aby na nás znova čekat nemusil.“

A stará Martinka urychlila krok v takové míře, že se musila Vendulka zachytit jejích sukní, jinak by ji byla hnedle ztratila; vykračovalať si stařena tak statně, že ona jí sotva stačila. Téměř v mžiknutí dorazily k vysoké porostlé skále; myslela Vendulka, že ji obejdou, ale nikoli: počala Martinka zpříma po kamení do výšky lézti jako ten kamzík, k němuž starého Matouše před tím přirovnala, a zas jí tetka sotva stačila. Nelezly dlouho, zatočily se náhle, houští se před nimi rozstoupilo a malé prostranství se objevilo, uprostřed něhož se to zamihlo jako postava mužská. Byl to starý Matouš, který povstal z trávy, kde ležel, čekaje na liknavou dnes nosičku. Slyše, že to v křoví šustí, vyndával pod kabátem veliký balík, ale zpozorovav náhle, že místo jedné ženštiny dvě z houští vystupují, pustil balík a sáhnul si rychle za ňadra. Vendulka polekána za tetu se skryla: zablesklať se mu v hrsti bambitka, jižto zrovna k její hlavě namířil. Kdo ví, co by se nebylo stalo, kdy by nebyla Martinku tak z čerstva k němu přiskočila i jemu objasnila, koho si to vede dnes na pomoc. Aspoň si to Vendulka chvějíc se na všech údech myslela.

Smál se starý pašíř Vendulce, že se dala tak polekati, podávaje jí na přivítanou ruku jako roh tvrdou; ale jí nebylo ani dost málo do smíchu, třásla se pořád, jako by se byla smrti přímo do očí podívala, a váhavě jen dotkla se ruky jého, načež se jí znova vysmál pravě, že je teta její jiná holka než ona, takových ženštin že se teď již ale nerodí.

Mezi tím byla se Martinka balíku uchopila, do koše ho skryla a vše zas tak vylíčila, že by nebyl nikdo do smrti řekl, že v něm je jiného než samé máslo. Ale nesvěřila to tetce, měla strach, že by si s ní něco vyvedla, když jdou na ni už mrákoty, jak někdo vytáhne ze záňadří kousek železa a jí ho ukáže. Starý Matouš jí pochvalně svědčil opakuje, že kdy by ona přestala jeho šňůře naproti chodit, se vším by praštil; také dodal, že dnes nemusí zboží nikam zanášet, poněvadž si proň přijde k večeru pláteník z Rychnova, aby ho dopravil k jedné paní továrnici, která si byla u pašířů na kolikeré hedbávné šaty objednala chystajíc je dceři do výpravy.

Sotva starý Matouš dořekl, již ho vidět nebylo, zmizel tak náhle, jako by ho byla ta skála, na nížto stál, pohltila. Opět se Vendulka otřásla, jeho náhlé zmizení, dřívější drsné řeči, divoké posuňky, divoký smích ji všecku omámily. Ten Lukáš, ach ten Lukáš, do čeho ji to přivedl, za to, že nikdy na žádném jiném muži než na něm očí neměla!

Kdo by jí byl prorokoval, kam a do čeho ji zapudí? Hnedlinko by byla přišla jemu k vůli k zastřelení. Jestli pak by byla jím hnula její smrt? Zdaliž by jí byl šel na pohřeb? Měla mu odpustiti v poslední své hodině? Neměla — ale jakž vzíti hněv svůj s sebou na věčnost a tam naň žalovat, když přece jen věděla, že on vším vinen není, že ho to vlastně nebožka tak zkazila?!

Tetelíc se zimou, zármutkem a dojmutím tuto noc ze všech stran na ni se hrnoucím, bojíc se, že snad nejhorší ještě na ni čeká, že se totiž celý pluk strážníků odněkud na ni vyřítí a do vězení ji odvlekou, obrátila se Vendulka za tetou k domovu.

„Nu, jak se ti líbí chodit naproti pašířům?“ tázala se jí stará Martinka potutelně, když vycházejíc z lesa s ní do smrčí ke svému stavení zahnula.

„Ó dobře, dobře,“ tvrdila Vendulka, ale při tom jí zuby cvakaly, že to bylo slyšet až bůh ví kam.

Lukáš táhl v čele muzikantů se svými tanečnicemi do hospody, a vše, co mělo ve vesnici zdravé nohy a celé plíce, táhlo tam za ním, aby se na jeho útraty hodně veselili a vytančili.

Řekl si Lukáš, že ztráví Vendulce na vzdor dnes takovou radostnou noc uprostřed dobrých soudruhův a děvčat, ježto se neupejpají znajíce si ho dle zásluhy vážit a cenit, jako ještě nikdy; i poručil hospodskému, aby všem, kdož s nimi přišli, pilně nalejval na jeho řád co hostům jeho milým.

Byl pořád s plnou sklenicí v kole, sotva jedno děvče pustil, již zas držel druhé, nepotřeboval je k sobě volat, přiběhly samy, hádaly se, kterou má teď vytáčet, každá chtěla býti u něho nejpřednější, každá měla proň jen medová slova a ohnivé pohledy, málo scházelo a byly by ho vzaly samy okolo krku: ani jedna z nich se nebála, že by tím nebožku z hrobu zdvihla! Nemusil u žádné žebrat bůh ví jak dlouho o jednu hubičku, byl by jich dostal od každé, co by jich byl chtěl — proč se najednou přestal s nimi smát, proč vystoupil z kola zalézaje za nejzazší v šenkovně stůl, odkud se nedal nikomu již vytrhnout a k tanci pohnout mrače a boče se tam ještě hůře, než po celý poslední čas na Vendulku? Proč najednou žejdlík svůj odstrčil, jako by se byl napil samé z něho peluňky, a vstávaje tak zprudka, jako by mu byl někdo pošeptal, že u něho hoří, z hospody spěchal ven pod širé nebe mezi pole?

Utekl Lukáš hospodě, utekl muzice a svým tanečnicím, poněvadž se mu vše najednou zprotivilo, poněvadž v tom pustém kolem sebe víru a hluku mezi děvčaty, které myslely, že musí býti hodně rozpustilé, aby se mu zalíbily a Vendulku ze srdce jeho vypudily — pravý toho opak se stal.

Právě když všeobecná veselost dosáhla vrchole, když jeho tanečnice nejvíce se vynasnažovaly a vše podnikaly, aby si přízně jeho vydobyly, vstoupila mu najednou Vendulka na mysl a nechtěla se mu dáti z ní vypudit, nechť se o to pokoušel vší mocí a všemi silami. Musil ji porovnávat s těmi, co ho obklopovaly, a sobě říci, že třeba si byla teď

hrdá, popudlivá, pánovitá, posmívavá, přece v ní zcela jiná duše nežli ve všech těch, které nejsouce o to prošeny tak lichometně naň se usmívaly. Jak vřele ho jindy milovala, a přec jaká v ní při tom rozvaha, jaké poctivé a čisté smýšlení, jak zcela jinak mu dávala svou lásku na jevo! To, co od ní slyšel, žádný jiný muž neuslyšel; byl o tom přesvědčen, kdežto byl jist, že, nedáli se té či jiné ze svých nynějších pochlebnic chytit, zítra snad již totéž, co mu pečetí teď slovem a duší, bude pečetiti zrovna tak horlivě jinému, o němžto se naděje, že by si ji mohl vzít. Aby nevěstu urazil, zachytil se jiných děvčat a ejhle, právě ony ho proti své i jeho vůli převracely, právě ony mu dokazovaly, co nechtěl, co ale přec konečně uznat musil, že nechť si má Vendulka všecky vady, které jí přisuzuje, přec je nad nimi nade všemi povznešena povahou i jednáním.

Dlouho se procházel za tiché noci rozjímaje a přemítaje. Jak se měl ode dneška k ní chovat? Hluboce, velmi hluboce ho poranila výpovědí svou příkrou; zasluhovala, aby se na ni hněval velmi dlouho ještě i po oddavkách, jak jí vyhrožoval. Měl její hlavu teď oblomit na dobro, dokazuje ji nadál toutéž jako dnes urputností, on žeť pánem a že jím zůstat hodlá po celý život? Jestli pak ji hodně mrzelo, co jí udělal? Co asi mu bude říkat ona, až se s ní sejde? Že by mohla svou výpověď uskutečnit, ani na mysl mu nepřišlo, neměl to ani za možné.

Myslel milý Lukáš, že se to pořád ještě prochází mezi poli za hospodou, a že tím se od ní víc a více vzdaloval přibližuje se mimovolně statku svému. Nebyl si toho dříve vědom, až stál téměř u samého plotu své zahrádky. Tu zaslechne náhle radostné vzkřiknutí, běží mu kdosi z domu vstříc: byla to služka.

„To jste jen vy?“ zvolá poznávajíc ho.

„A kdo tu má jiný býti, než já?“

„Myslela jsem, že se nám to vrací hospodyně.“

Lukáš se zarazil, zlé tušení ho promrazilo.

„Hospodyně?“ táže se nejistým hlasem, „kam šla? Odkud se má vrátit?

Místo odpovědi dá se děvče do pláče.

„Co pak se děje,“ doléhá Lukáš víc a více znepokojen, „proč tu vlastně stojíš a čekáš? Proč dávno již neležíš? Pro co to pláčeš!“

„Jak bych tu nestála a neplakala,“ vzlyká děvče, „když nám hospodyně naše odešla na vždy! Takovou sem již nedostaneme a kdy byste si pro ni vyšel s lucernou a kraj světa ji hledal! Všichni jsme si ji tu chválili, co nás tu bylo, pro její dobré srdce, upřímnost a pěkný pořádek. Na každého pamatovala dříve než na sebe, každému ráda sloužila a pranic ze sebe nedělala. Dítě vaše se již také nedočká takové matky. Již ji to malé nebožátko znalo, smálo se na ni, když je krmila, vědělo dobře, kdo že o ně pečuje a je miluje místo matky. Osiřelo znova a my s ním.“

Lukáš se zachytil za plot.

„Hospodyně že odešla?“ opakoval pitomě několikrát po sobě nemoha dosud věřiti, že to pravda skutečná, co slyší.

„Ba že odešla! Jakž by nebyla odešla?“ děvče trpce mu vyčítalo. „Každá by byla odsud odešla, kdy byste jí byl s třemi holkami na-

jednou pod okny tančil, až to dunělo! A proč jste jí tuhle hanbu udělal? Však my dobře víme, že to nebylo pro nic zlého, nýbrž pro cosi tuze rozšafného — vždyť má člověk oči i uši, vidí i slyší, byť i nechtěl. Taková onaká ženská, a musila před samou svatbou jít ve službu mezi cizí lidi, snad dokonce do Němec. Ba že asi do Němec — kam by byla jinak šla? Musila do ciziny, v našem okolí by se jí každý smál!"

Říkali lidé, že není při Lukáši jiné chybičky než drtínek té „furie", jinak by ho měli za člověka dobromyslného a srdce laskavého, který není s to někomu naschvál ublížiti: i ukázalo se, že ho dobře znali a posuzovali. Nejen výčitky své vlastní služky do konce vyslechl, bylo mu při jejím plačtivém kázaní tuze divno v mysli, skoro jako by se to probouzel z nějakého pošetilého sna, který ho dlouho zbytečně trápil a z něhož se nikterakž probrat nemohl. Vypočítání zásluh Vendulčiných ústy prostými a nepředpojatými více naň působilo a ho přesvědčovalo než nejvtipnější důvody pronešené na důkaz, kdo vlastně z nich dvou je v křivdě . . .

Lukáš nevěděl, jak se dostal do sednice, jak přistoupil k oknu, kdež tak často za nebožky ženy své stával přemítaje o lásce a věrnosti první své milenky, kdež stál v onen večer, když k němu se přistěhovala pohlížeje blaženě v ruměnný zápal a domnívaje se, že nebude od této chvíle život jeho po boku jejím, než jediným takovým ruměnným snem . . . . zatím dospělo vše k takovému zakončení! — Viděl v duchu Vendulku, kterak v té smutné, černé, němé noci teď před ním prchá se srdcem rozlítostněným do ciziny, aby se tam bůh ví jakým lidem nabídla za otrokyni . . .

Nadarmo odstoupil od okna, aby přišel na jiné myšlenky; nechtěl se jim podat, nechtěl se dát jimi obměkčit, nechtěl slyšet hlasů mluvících ve prospěch nevěsty — ale nechť kouknul v sednici kam a na co chtěl, všude se potkaly oči jeho se stopami jejího působení. Jakáž všude čistota a úprava i v nejmenší věci! Všeho, ale všeho si byla povšimla, všeho s láskou se dotknula, na nic nezapomněla; s lucernou věru mohl hledat jí rovnou! Hle tu ta kolébka, nad níž ji viděl tak často pečlivě nakloněnou — trhlo mu to srdcem, teď teprvé ho ta pravá lítost o ni přemohla. Proč tu již nebyla, proč od něho vlastně uprchla? Poněvadž si matky jeho vlastního dítěte více vážila než on sám.

„A kdy by měla desetkrát vinu," zvolal konečně tak hlasitě, až služka tiše na stoličce vedle kolébky plačící rovně na nohy skočila, „což si na mně nezasloužila, abych s ní měl shovění? Vyčítám jí její tvrdou hlavu, ale tenkrát se mi při ní líbilo, když ženicha za ženichem k vůli mně zamítala, ač neměla nejmenší naděje, že se kdy za sebe dostaneme! Tenkrát jsem ji za ni velebil a do nebe vynášel, a žádná jiná vlastnost její se mi na ní tak nelíbila jako právě ona. Čemu říkám teď svéhlavost a napnutost, nazýval jsem tehdáž vytrvalostí a stálostí! Což mně i ona mnoho neprominula? Kteráž holka by mi byla kdy odpustila, že jsem si vzal jinou? Ovšem, ona mne sama k tomu měla, když viděla, že dělají rodiče moji zle, nechtěla aby mně k vůli ní zlořečili: ale zdaž by mi každá přec jen nevyčítala, že jsem na svoje staré lidi víc šel než na ni? Ach ona byla od prvopočátku vždy rozšafná jako ryzí zlato, vždy měla mou čest více na zřeteli než svou lásku; a za to

jí to přišlo takové! Trýznil jsem ji pro pouhé nic, pro pouhou hubičku! Pro mne se jí teď budou všichni lidé smát, pro mne teď nesmí znáti ni otce ni domov, musí se sklánět Němcům — ale ne, ne to aspoň nedopustím! Hned zítra půjdu k starému, vše mu vypovím, a on si musí pro dceru dojít a jí vyřídit, že nechceli se ke mně již vrátit, nemusí, jen ať je doma mezi svými. Přejeli si toho pro přílišnou ke mně nenávist, že ji tedy propustím — ale ve cti a dobrotě. Kdo by se jí chtěl k vůli mně posmívat, toho že uškrtím! Ale kde ji má starý hledat? Kam ho za ní pošlu?"

Dlouho Lukáš přemýšlel radě se se služkou, v kterou asi stranu Vendulka přec jen se obrátila, až konečně mu připadlo, že by to mohla nejlépe vypátrat stará Martinka. Pořád světem se procházela a každou chvíli o něčem slyšela; mohla se i pašířů přeptat, zdali oni v Němcích nikde o ní neslyší. Pro tu chvíli potlačoval v sobě každou jinou touhu, každé jiné přání, nechtěl jiného, než aby se dostala co nejdříve domů do obvyklých poměrů.

Viděl, že se stará Martinka okolo slunce východu vracívá; začalo se již svitat, vydal se tedy ihned na cestu, aby mu snad z nova někam neodešla.

Přibyv do smrčí neviděl a neslyšel okolo jejího stavení nikdež ještě žádné hnutí, pohledl oknem do sednice, byla prázdná, nebyla ještě doma. Musila však hned přijít, nerada za světla se svým břemenem se v lese obmeškávala, spěchala složit je na bezpečné místo neb do patřičných rukou. Musila tu být hned, nad horami bylo již nebe jako zlato, jen malinkou chvilinku ještě a sluníčko přes ně se přehoupne. Opře se tuhle na sloupek u zahrádky, a počká si na ni. Však asi již jde, slyší z lesa kroky právě sem zaměřující; hle tam mezi stromy něco se strakatí, je to její kostkovaná vlněná loktuška. Ale nejde sama, vede si nějakou ženskou, nejspíše také nosička; před tou on se přece nemůže vytasit se svou žádostí.

Právě chce couvnout do smrčí a tam vyčkat, až nepohodlná návštěva od Martinky zas odejde — v tom ale již ho zahledla.

„Lukáš, Lukáš!" volá jako posedlá, „vždyť jsem to věděla, že bez sebe nebudete!" V tom zaslechne vdovec křiknutí, jako tehdáž, když se ještě loudíval vrbovím podle potoka do sadu k Palouckým, aby ho nikdo neviděl; původkyně Martinčina za ní vyskočí, přilítne k němu, dvě chvějící se ruce zavěsí se mu okolo krku — a políbení stokrát vřelejší než kdy pod osykou zahoří mu na rtech. Obejme Lukáš nevěstu okolo pasu, vyzdvihne ji a bez dalších slov si ji nese v náručí nazpět domů.

Co má rozumný člověk na to říci? Co si o Vendulce pomyslit? Takové bránění, vzpouzení, celou ves raději pozdvihne, než by svolila ženichovi jedinou hubičku, uteče od něho mezi pašíře a najednou z největšího hněvu a na něj si naříkání, když se jí o nic neprosí, dá mu ji sama! Inu ženská ženská, kteréž pak se nestalo, že pustila srdce z hrsti, když se toho sama nejméně nadála? Bůh suď, čím to je, dost jsem si již k vůli tomu hlavu nasužovala, ale dosud jsem na to nepřišla, a přec by bylo dobře, kdy by to konečně přišlo k vyskoumání.

Ale co má rozumný člověk zas o mužských říci a sobě pomysliti, když se Lukáš o své svatbě všem lidem tím pochlubil, že mu utekla nevěsta raději mezi pašíře, než by ho byla před oddavkami políbila? Měli jste vidět, jak byl na to pyšen, jak to každému vykládal, jak ji za to chválil, jak ho těšilo, že se může tím honosit!

Jestli pak kdo uhodne, kdo dal o svatbě té nejvíce ran? Více než všichni mládenci dohromady — měla jich Vendulka asi sedm, šest vedle sebe na koni a sedmý ji mezi nimi vedl —? Starý Matouš. Střílel nejen z jedné bambitky, nýbrž měl v každé ruce jednu, i dával vždy po dvou ranách najednou. Když šel mezi svatebníky do kostela, zastavil se při každém kroku a vybouchnul, že sousedky pod starou lipou vedle kostela shromážděné, aby průvod zcela blízko viděly, pak druhý den ani na svoje uši neslyšely.

Ale stará Martinka, která s ním šla v páru, jen tomu se pousmála, vystřelilli jí pro větší veselost právě naproti čelu. Když mu onehdy od Vendulky vyřizovala, aby se jí ze známosti také postavil, až půjde s Lukášem na oddavky, dal se na to do „povahování“ proč by on se také konečně neusadil, když se usazují jiní lidé? I umínil si, že ponechá to lopocení synům, navrhuje Martince, aby učinila k příkladu jeho a svým starým kostem také konečně jednou oddechu popřála, aby tu raději o rok déle ve zdraví „pobula“. Usmyslil si, že by skoro nejlépe udělali, kdy by se vzali, aby se jim v prázdných jejich barákách samotným při zahálce příliš nezastesklo, a každý z nich měl s kým si posedět a si vykládat.

Martinka byla s tím spokojena a chystala se hned k svatbě. Měli právě před ohláškami, proto starý Matouš tak hřmotil, a když stará Martinka sousedkám pod lipou podávala poctu jako svatebnice, nevzala od žádné láhev s rosolkou nazpět, musila si ji každá nechat celou do jedné kapky.

Ani jedna z družic se neukázala tak štědrou; ba sousedky cosi podobného ani nepamatovaly, ačkoli sobě po tolik již let nenechaly jedinou svatbu projít. Stálo to starou Martinku hezkých pár grošů, ale slávu měla z toho velikou, lidé si o tom povídali dlouho.

Z galerií drážďanských.

Píše *Karel Adámek.*

Mecenášství v Německu. Sbírky drážďanské.

Rozdrobenosť státní byla hlavním zřídlem politické slabosti a neduživosti Němcův. Ale mnohostátství jejich přispělo valně k rozvoji duševní práce v oborech umění a vědy. Sídelní města přečetných vladařů byla ohnisky vědecké činnosti a umělecké plodnosti.

Nepatrný dvůr výmarský byl druhdy domovem prvých geniů německých. Hlavně v Mnichově a v Drážďanech v době poměrně krátké umění netušeně rozkvetlo, nejvíce podporou vladařů. Knížata německá

předstihovala se v mecenášství, staloť se jim modou; miliony věnovány vědeckým a uměleckým účelům, čelnější umělci a vědci obsypáváni poctami, i nejvyššími. Knížata německá obnovila dobu Ticiánovu i Rubensovu; Německu však ani Rubense, ani Tiziana neodchovala.

V sídelních městech školy umělecké, musea i akademie a galerie zřizovány a nákladem velikým udržovány. Tak umění a vědám dána hojnosť prostředků hmotných i poskytnuta podpora mravní v plné míře, proto umění a vědy tak širokou půdu v Německu ovládly, proto co do množství i co do jakosti byly tak veleplodnými. Budeli tak i za sjednoceného, scentralisovaného Německa?

Drahocenné galerie a sbírky vladařících mecenášů podporovaly rozkvět věd i umění nejvíce. Když u nás vládl Rudolf II., povznesl Prahu rozsáhlými, na ten čas nevídanými sbírkami uměleckými na vrchol slávy: ubohý Rudolf — strádal poklady, jimiž obohaceny, na mnoze založeny nejslavnější teď galerie evropské. Neznalost a darebáctví oloupily nás o nejkrásnější poklady národní, musíme světem putovati, chcemeli seznat, co jsme mívali, čím jsme se honosívali. Kdo usmíří viny, hříchy na nás spáchané? Královská Praha měla první slovo v říši duchův evropských, svět nevěděl tehdáž o nepatrných Drážďanech.

Hluboko klesla Praha zlobou našich nepřátel, vysoko povznesly se za ochrany i podpory vladařů saských Drážďany. Neobdivujeme se knížatům a knížátkům německým, ale zásluhy králův saských o vědy a umění musí býti uznány. Nejkrásnějším pomníkem rodu tohoto, z krve Jiříka Poděbrada pošlého, vždy budou proslulé, vědecké a umělecké sbírky drážďanské. Museum, obrazárna, sbírky antik, porcelánů, rytin, museum odlivků a zbraní, sbírky přírodopisné, numismatické, divadlo a j. vábí co rok příchozí ze všech končin i zámořských do polabské Florencie, do Drážďan. Veřejné sbírky a galerie drážďanské, jichž bohatství vypsati nelze, dle ústavy zemské patří ku královskému fideikomisu a ani odcizeny, ani z Drážďan převeženy býti nesmějí.

V museách a galeriích drážďanských vládne všemohoucí duch bohorovný, poutá, vábí, ušlechťuje a povznáší. Králové saští vykonali v Drážďanech dílo královské. Nepatrné jinak Drážďany staly se sbírkami svými městem světovým. Jak malá jest proti nim císařská Vídeň!

Kabinet rytin. Hollár. Sbírka prof. Vogla. Skizze. Miniatury.

Nejvíce sbírek soustředěno jest v tak zvaném *Zwingru*, jejž August I. dle Pöppelmannových plánů (r. 1711) založil. Místo hlavního průčelí postaveno později výtečným architektem Semperem velkolepé museum. Zwinger jest zbudován v roztomilém rokoku. Obrazárna, kabinet rytin, sbírky přírodopisné, matematické a fysikální, museum odlivků plastických a museum historické umístěny jsou ve Zwingru a v průčelním museu.

Zastavme se v *kabinetu rytin*, jenž 250.000 čísel čítá. Sbírka tato jest přehledně i soustavně uspořádána. Nejvýtečnější, mistry svoje nejlépe charakterisující rytby jsou dle škol a dle dob vyvěšeny v rám-

cích; vzájemné porovnávání rytcův i celých dob umění ryteckého tím velmi usnadněno.

Galerii tuto zdobí zdařilé podobizny rytcův vynikajících. *Vácslav Hollár z Práchně* mezi nimi není, byltě *Čech.* Hollárovy rytiny vyvěšeny jsou mezi rytinami mistrů německých. Vývěsky tyto nejsou nejlepší práce Hollárovy; mnohem umělejší a drahocennější jsou uloženy. Zde jsou tři krajinky, „Hollár s madonou", dvě podobizny a výjev honební, uprostřed desky 22. vlepena jest hlava kočky označena nápisem: *„Dobrá kočka, která nemlsá. Hollar fec. 1646".* Rytby krojů a předmětů přírodnických doplňují vývěsky Hollárovy. — Mimo Hollára zastoupen jest z rytců slovanských výtečným genrem *Daniel Chodowiecki* (1726—1801). Ředitel sbírky propůjčil mi ochotně sbírku rytin Hollárových, o němžto velmi esthetický pronesl soud: „Ano, Hollár byl *mordkerl!*"

Sbírka Hollárova jest ve třech *„Les Oeuvres de Wenceslas Hollár de Prague Dessinateur & Graveur"* nadepsaných foliantech. V prvním oddělení (22 kusů) jsou z rytin biblických, nejvíce kopie arciděl malířských. Ve druhém (36 listů) jest genre, obrazy mythologické a symbolické. V řízné satyře: „Umírání různých stavů", zděšenost a postrach mnichů před smrtí ani nejmistrnější štětec nizozemský lépe zobrazit nemohl. Mistrná jest též „čarodějka" z r. 1646. Část třetí (32 listů) seřaděna jest hlavně z výtečných studií hlav. Podobizny, v nichžto mistrnost Hollárova vrcholí, jsou v oddělení čtvrtém. Mezi podobiznami čelných umělců: Rafaela, Tiziana, Petra Aretina, Holbeina, dcery Tizianovy a j. jest také podobizna Hollárova z r. 1607. Technická dokonalost těchto rytin jest podivuhodna. Skromnými prostředky rytce, jenž pouze dvěma vládne barvami, vykonal Hollár věci veliké. Charakteristika, duch podobizen těchto povznáší Hollára nad všecky současníky. Mimo tyto podobizny (44 listů) jsou v posledním oddělení prvého foliantu na 57 listech namnoze ženská poprsí.

Druhý foliant počíná sbírkou krojů (138 listů), vzácné příspěvky k ethnografickým studiím XVII. věku. Oddělení VII. složeno jest z rytin různých (12 listů) „Tanec venkovanů" dle Teniersa a „Hostina" dle Breughela rytá náleží k nejlepším rytbám vůbec. K genru z r. 1640 připsán jest verš:

„Der Fritz er hott ein Federbusch
Jch will mir auch ein kchauffen
Und lasst er von mein Gretle nicht ab
Er — muss sich mit mir raufen."

V pozadí odvádí „Fric" holku, má „fedrbuš", v popředí hltají štětináči žaludy. Němečtí kritikové dosud nevypátrali velkého tvůrce básně této . . . V oddělení VIII. jsou symbolické obrazy počasí ročních, krajinky a genry, celkem 15 čísel. Roztomilé dětské a mythologické skupeninky v oddělení IX. (25 listů) jsou velmi svěží. V zajímavé sbírce krajin a měst v odd. X. (as 50 listů) jest také veliký pohled na Prahu, s nápisem českým z r. 1636, kreslen s Petřína a roku 1649 v Antverpách vyryt. Krajiny anglické a nizozemské jsou nejčetnější.

Ve foliantu III. počíná (odd. XI.) sbírka chrámů a ryteb architektonických; výtečné výjevy námořní jsou v oddělení XII. (18 obr.);

odd. XIII. (90 čísel) věnováno výjevům honebním a rytbám přírodopisným. V posledních třech odděleních jsou rytiny nábytku, nádob a j. pak množství kopií. Celá sbírka Hollárova čítá asi 350 čísel. Svého času zakoupil sněm našemu království sbírku rytin Hollárových, sbírka tato by se dobrými kopiemi nejvýtečnějších ve sbírce drážďanské chovaných děl arcimistra toho doplniti měla. Naše listy obrázkové měly by nejlepší díla v rytectví dosud nepředstiženého Hollára rozšířiti. Výstavou rytin Hollárových by se Beseda Umělecká velice zavděčila. Výtečný Hollár doma téměř nepoznán, v cizině všeobecně jest oceňován. *)

Mezi vývěsky jsou nákresy, *skizze* nejčelnějších mistrů: Rafaela, Sanzia (6 čísel), Correggia, Da Vinciho, Pavla Veroneského, Tiziana, Tintoretta, Poussina, Lorainea, Le Bruna, Rembrandta, van Ostadea, Rubense, van der Meulena, Chodowieckého a j. Skizze tyto uvádějí nás v posvátnou říši uměleckého tvoření, jsouť památky zárodků nadšených ideálů, děl úžas světa věčně budících. Studování skizzí k seznání a ocenění mistrův podstatně přispívá a nezbytné jest. *Padesát* foliantů plní kresby mistrů německých. Prof. Voglem založená sbírka *kreslených podobizen a autografů čelných současníků* věku XIX. (800 čísel) uložena jest též v tomto kabinetu. Prof. Vogel vlastními prácemi o rozmnožení sbírky této nejvíce se přičinil.

Spontiniho podobizna kreslena jest 3. pros. 1844; hr. Sternberka v Praze 20. června 1845; Feodora hr. Tolstoje 8. července 1845; Balzac (kres. 20. května 1799) sdružen s pověstným „básníkem a kantorem Pfaffenhoffenským“ Bacherlem. Této kuriosity nemohl arciť sběratel minout. Gróf Majlath Janos (kres. 3. března 1854) připsal k své podobizně: „*Dějepisec pravdu jest povinnen psáti, doznání nevědomosti jest také pravda,*“ Sláva Janosovi!

Proslulý krajinář Slovák *Markó*, petrohradský sochař *Petrovič Martos*, Rus *Krusenstern*, jenž roku 1803 kolem světa plul, gener. *Kniažewicz* a — kn. *Metternich* (kr. r. 1836) jediní tu hlásají slávu Slovanů. Více světla slovanského nestrannost Němcův snésti nemohla.

Podobizna Alexandra Humboldta kresl. 10. října 1832 v Teplicích; Göthovy podobizny jsou z let 1824 a 1826, Ingresova z r. 1830, Irvingova z r. 1823, Hammer Purgstallova (1774). Historik Hormayer (kres. 3. září 1848) připsal na svém listu: „Heslo mé jest: Vorwärts! — Aufwärts! — Durch! — Geschwind gewinnt!“ Ida Hahn-Hahnova (z r. 1805) si zafilosofovala tužkou: „Nedůslednost světem vládne, lidstvo ztratilo vnitřní základ; domáhá se básí zevních, v nichž pevných základů nenalezne.“ Náš pan Hasner paní Idu sotva překoná.

Reformující Kaulbach se okreslil (r. 1842) velmi genialně: zívá, rukou zakrývaje ústa.

Naše Umělecká Beseda založila sbírku autografů, nebylo by lze doplnit ji podobiznami čelných mužů slovanských dle skutečnosti kreslenými? Spravedlnost k důležitostem našim hledati musíme vždy jen v sobě. Spravedlnosti ciziny jen vlastní prací sobě dobudeme. Göthův duch dávno zmizel v národu německém.

---

*) Důkladný životopis Hollárův uveřejnil V. Müller v Musejníku r. 1854 str. 552—579.

Sbírka krajinkových miniatur Hollanďana *Bolla* a plošek „au maillet“ ze XVI. a XVII. věku jest velmi vzácná.

Ciceronové. Museum historické. Sbírka ručnic.

Drážďanské sbírky se vyplácejí. Vstupenky do galerií a do musejních sbírek stojí 5 gr. až 2 tolary. Ciceronové drážďanští žijí vstupenkami; prodávají šestiny za drahý peníz, jedné vstupenky může totiž použiti 6 osob. Mnohdy jest i drahé zakoupení vstupu velmi nesnadné. Byrokracie saská, držíc se řádů půlstaletých, zaválela překážkami cestu k rájům umění. Za modlitbu u Madonny sixtinské *musíš* platit! Cítíme, že jsme v královském Zwingru. Egyptská pohroma navštěvovatelů galerií drážďanských jsou ciceronové. *V historickém museu* nás vyprovázela a mučila živá mumie. Vyschlá hlava usadila se v tuhých límcích, jako v košatině; odřený cylindr pevně zasedl na prořídlý týl; boty vyleštil antický prach, dlouhé kostnaté ruce čouhaly ze sešlého kabátu. Kdy by mumie tato bývala alespoň němá! Štěbetá, odříkává výklad jako otčenáš, vykládá o brnění a ukazuje rákoskou na obraz; jde rychle galeriemi, čas jsou mu peníze, chtěj nechtěj musíš za ním, tak velí domácí řád.

V museu historickém jest veliké množství památek domu vladařského a vzácných zvláštností i děl uměleckých počet nemalý. V síni prvé jest Lutherův meč, zlatý pohár a skřínka, již mu kurfirst Jan Bedřich daroval. Lovecké a válečné zbroje jsou seřaděny v pořádku chronologickém. Je tu také brnění dětské. I děti středověk plechem pobíjel. U prostřed zbraní Husitských zavěšena podobizna Žižkova. Tohoto Žižku nenamaloval ani Němec ani papežák: podobizna zobrazuje mladého energického muže tváře ušlechtilé. Původ této starší malby znám není. O českých zbraních, o Husitech a o Žižkovi, jejž se naučil „velkým vojínem“ jmenovati, vypravuje průvodčí náš s vnitřní hrůzou. Cepy a palcáty české velice poutaly pozornost Angličanů v naší společnosti.

„Ano, to jsou zbraně českých sedláků, jíž se vlastně Husité jmevali.“ Ciceron zasluhuje za výrok tento uznání. — U meče náčelníka zbouřených sedláků Tomáše Münzera jest skvostné šupinaté brnění i meč krále Sobieského, jímž Vídeň r. 1683 ze jha tureckého vyprostil. Jak rychle zapomněla Vídeň toho činu slovanského!

Nádherné korunovační přístroje koní, drahými kameny, perlami a démanty v pravém smyslu slova přeplněné, upomínají na korunovace Augusta II. a III. za krále polské. Také pokrývky a úzda, jež císař Rudolf II. Kristianovi daroval, uloženy jsou v tomto oddělení; hlavní okrasou jich jsou české granáty v mistrných ozdobách. Ve sbírce střevíců jsou také střevíce Kantovy. Divím se, že jich posud fotografové filosofického národa nechali na pokoji. Zvláště cenné jsou památky indiánské.

Zbroj zhotovená zbrojířem Collmannem stála 14.000 tol., rovná se dílům proslaveného Benvenuta Celliniho. Nádherný stejnokroj i zbroj bývalé noblgardy polské složen v sále posledním. Památky mužů historických: trojrohý klobouk, meč a několik výrobků soustružnických Petra

Velikého, meč Karla XII., sedlo, boty, korunovační opánky, péro, jednoduchá pohovka polní Napoleona I., taktovka. Weberova, Göthova tobolka, rukopis gen. Zabalkánského, Kościuszkova přišedlá kadeř, Thorwaldsenova tečka, již nesmrtelná díla modeloval a j. zastiňují lesk démantův.

Kožený ciceron přerušil velebné ticho. Žádal za zpropitné a pak nás vystrčil ze sálu.

Museum starožitnin saských sebráno najmě z památek *kostelních* za reformace z katolických chrámů odklizených.

Reformace bořívá vždy staré formy, troskami berou se pravdy nové k vítězství, přes hrobky postupuje nový duch.

Museum toto jest v královském paláci u veliké zahradě. Samostatná *sbírka ručnic* čítá přes 2000 zbraní střelných.

Museum Mengsovo.

Český malíř *Rafael Mengs* (narozen r. 1728 v list.) k rozkazu krále Španělského Karla III. obstarával pro Eskurial dobré odlivky nejvýtečnějších antických děl sochařských. Mengs za pomoci krále nastřádal i sobě úplnou sbírku odlivků, a když r. 1799 v Římě zemřel, prodali poklad tento dědicové jeho kurfirstu Bedřichovi Augustovi. Museum Mengsovo otevřeno bylo 24. srpna 1794 a čítalo 830 předmětů, — stále se doplňuje a podává dokonalý obraz o vývoji sochařství od dob prvotních až na dny naše. Nejúplnější jest klasická doba sochařství řeckého. Museum to jest co historické museum sochařství, pro umění sochařské vůbec neocenitelným. Připomínám jen, že originály mnohých odlivků se již pohřešují. Přehlednost a soustavnost musea studování vůbec velmi usnadňuje. Vzory osvěžují a oplozují duchy. Sbírka antik v paláci japonském měla být spojena s tímto museem; vzájemně se doplňují.

My, velmoc uhersko-rakouská, takového musea *nemáme*. Arciť u nás se platí daně mnohem *větší* nežli v Sasku, a *proto* nemůže se u nás pro umění tolik činit co v Sasku.

Sbírka musea Mengsova počíná odlivkami plastik ninivských, asyrských, egyptských a etrurských. Od těchto primitivních počátků vstupujeme na klasickou půdu Hellady. Oddíl vznešených děl řeckých v přirozených rozměrech provedené *skulptury Parthenonu* korunují. Veliký sál věnován památce Parthenonu. Na stěnách vyvěšeny jsou basreliefy a výtečné fotografie Parthenonu i Akropole, sál naplněn sochami.

Parthenon postaven za Periklea v Athenách (r. 438 před Kr.), práce sochařské konal mistr mistrů sochařských Fidias se svými žáky. Děla Benátčanů pobořila východní štít Parthenonu (28. září 1687). Anglický vyslanec lord Elgin sebral trosky Parthenonu a prodal je r. 1816 museu britanskému.

V předním štítu zobrazeno jest narození Atheny, symboly slunce a luny (Helios a Selena) jsou v postranných uhlech. Střed štítu chybí, má se za to, že byl nejspíše Zeusem vyplněn. Celek jest veliký. Nadšený básník tvrdí, že „úctou vznešenou uchváceni byli i všichni nesmrtelní, kteří to dílo uzřeli.“ Göthe blouzní o troskách těchto a obdivuje

se přešlechtilé hlavě komoně v povozu Seleny, prohlašuje ji za výkvět nejvznešenější poesie a skutečnosti. Zápas Atheny s Poseidonem o Attiku zobrazen jest v štítu západním. Athena vítězí. Mimo štíty jsou též odlivky skulptur, jenž plochy mezi architravem a epistylem metopy krášlily; zobrazují nejvíce zápasy bájeslovné. Vlys Parthenonu byl 528 stop dlouhý a 3 stopy 4 palce vysoký. Velkolepý průvod Penathénéův zaujímá hlavní část vlysu. Pozorujemeli díla Parthenonu co celek, poznáme, že vnitřně souvisí. Zvelebení Athen Pallas-Athenou jest základní idea celku. Skulptury štítů vypravují, že se Athena ku blahu Athen narodila, a že Athenami vládla; na metopách vylíčeny jsou činy, jimiž Athena vzdělanost Athenských založila; vznešenost a lesk Athen Periklových oslavuje vlys, požehnáním Atheny dospěly Atheny k moci a slávě." (Dr. Bettner.)

Výtečné kresby Carreyovy k porozumění vzácných památek těchto podstatně přispívají. O vysvětlení a ocenění skulptur Parthenonských sepsána celá literatura, aniž by posud byl předmět tento vyčerpán. Nezměrnou cenu uměleckou památek těchto uznali nejvýtečnejší esthetikové všech národů.

Skulptury neúplné, porouchané doplnily mistři na slovo vzatí, Thorwaldsen, Rietschel a j. V sále pátém jest na 300 skulptur řeckých a římských. Římané pracovali na půdě mistry řeckými upravené, umění řeckého nebostihli.

Díla středověká a moderní seřaděna jsou v postranní lodi u hlavního sálu. Díla *Michala Angela*, jenž tvořil jen obrovsky, jsou tu téměř úplná. Angelo předstihl v mohutnosti samu přírodu. Kdo nezpomíná jeho Mojžíše? *Takový* Mojžíš za hromu a blesku mohl rokovati s bohem o zákonech pokolení lidského, o něm směle mohl tvrditi básník, že jest „větší než Sinai". V Angelovi zjevil se opět Bůh. Tento zázrak zázraků žádná církev dosud nezasvětila. I obdivované Angelovy náhrobky Medicejské „obdoby roku" vřaděny v tuto sbírku.

V skulpturách novějších je mnoho původních děl Thorwaldsenových, Rietschelových, Schwanthalerových a Hähnlových. Vzorky symbolických soch pražského pomníku Karla IV. daroval Hähnl tomuto Museu. *Čech* položil základ této vzácné sbírky. Tato díla stvořil duch lidský silou a mocí vrozenou. V této síle tvůrčí hledejte božské poslání, bohorovnost ducha lidského.

Z obrazárny: Kupecký, Skréta, Rainer, Mengs. Pastely. Akademie a umělecká jednota.

Ještě v XVII. věku ceněny umělecké sbírky Rudolfa II. na 17 milionů ve zlatě. Bolno zpomínat pustého řádění zlovolné byrokracie vídeňské v pokladech pražských. Zmaření, zašantročení sbírek pražských jest veliký zločin. Velká část nejčelnějších maleb vlašských a nizozemských, pak četná díla mistrů domácích, pokud známo as 400 obrazů, zakoupena v první polovici minulého století jen pro galerii drážďanskou, množství obrazů odcizeno a zbytek zavezen do vídeňského Belvederu.

O drážďanské světoznámé obrazárně, ba o jednotlivých dílech galerie této sepsána celá literatura. Kdy by v této galerii byla jenom

Rafaelova „Madonna di San Sisto". Correggiova „Noc" a „Magdalena", Tizianův „Kristus a farisej", Pavla Veronesského „Svatba v Káni Galilejské", Reniho „Ecce homo", Tintorettova „Cizoložnice", celé Německo mohlo by se jí honositi; avšak jen v oddělení vlašském čítáme na 800 děl od mistrův nejproslulejších, také školy nizozemské a německé nejenom četně a všestranně, ale i důstojně tu zastoupeny jsou. V obrazárně jest 2359 děl. Z Nizozemcův připomenuty buďtež jen Rembrandtovy podobizny, pak světoznámý „Rembrandt s milostnicí", „krajina s mlýnem", „orel Jupiterův unášející Ganymeda". Poesie Rembrandtových polostínů, kouzla jeho koloritu z Nizozemců nikdo nedostihl.

„Kníže malířů nizozemských", geniální Rubens, opustil říši Rembrandtových stínů, kochaje se na výsluní slávy v rozkoších života, tonul v moři světla a miloval světlo. Rubens by namaloval celému světu galerie, v každé obrazárně jest množství velikých děl tohoto úžasně plodného genia. V galerii drážďanské jest nejpřednější jeho dílo proslulá *„zahrada lásky"* a *„Neptun zuřivé větry stišující"*.

Nejlepší podobizny van Dyckovy této obrazárny bývaly v galerii pražské. Bratří Teniersové, Jordaens, van Ostade, Gerhard Dow, Womvermann, Ruisdael, Roland Savery, dvorní malíř Rudolfa II., Standardt, Broers, Ruthard, van der Meulen, Breughelové a j. tvoří úplný celek škol nizozemských. Hlavní dílo škol *německých* v obrazárně jest Holbeinova Madonna. Rafaelova Madonna jest vtělená vznešenost božství, Marie van Dyckova je hrdá šlechtična; bohorodičky Murillovy jsou citu-plné matky; Madonna Holbeinova je skristalisovaný ideál čisté zbožnosti. Rafaelovu Madonnu vzýváme, Madonna van Dyckova nás nerozníti, Murillovy Madonny milujeme, Marii Holbeinovu musíme ctít i milovat. K dílům Holbeinovým malby Dürrerovy a Kranachovy důstojně se druží. V rozsáhlých sálech a galeriích obrazárny drážďanské jest více děl, jež nás co Čechy zvláštně zajímají. Mezi malbami německými jest několik obrazů Heinzových, kterýž u dvora Rudolfa II. v Praze drahně pobyl. Heinz nápodobil hlavně Correggia, obrazy jeho jsou více méně zdařilé kopie.

Ve vlašském oddělení jest starobylá malba: „vzkříšení". V katalogu velmi duchaplně k číslu tomuto připsáno: „Obraz *staroslavonský* se *staroslavonským* nápisem v *moskovitické řeči: Voskresnie Christovo.*" Ó té učenosti německé! Mimo to je zde ještě několik vzácných na zlaté půdě malovaných obrazů byzantinských.

Z malířův českých jest zde jenom Skréta, Kupecký, Rainer, Mengs. *Kupecký* stojí v řadě nejčelnějších podobiznářů vůbec. Vlastní podobizna Kupeckého v galerii jest skutečná perla. Vševědoucí katalog vypravuje, že byl Kupecký „členem *vídeňské* obce bratří českých". Menšího uznání došel před soudnou stolicí kritiky německé geniální *Skréta.* Skrétovy zbožně a zběžně malovaní evangelisté bývaly druhdy v pražském chrámu sv. Václava. O nadšeně a vroucně malovaném *„Mojžíšovi s desaterem"* vypravuje dr. Schäfer, že jest to obraz z druhé periody tohoto českého malíře, jejžto po svém návratu ze Vlach, kde se malířství historickému přiučil, zhotovil, a tvrdí, že dříve Skréta jen *„genry a kuchyňské obrazy"* maloval. Jaký to pokrok z kuchyně k mistrovskému „Mojžíšovi"!

„Převor rytířů maltézských Bernard de Witte“, jejžto Skréta mistrně maloval, rovná se čelným dílům Rembrandtovým. Pevná i smělá charakteristika, mužná i ušlechtilá výraznost i výtečné utváření označují malby z doby nejvyššího rozkvětu mistra Skréty.

Z téže doby jsou také geniální malby Skrétovy *„sv. Ambrož“*, *„papež Gregor“* i *„apoštol Pavel“*. Jen zaslepenost a úzkostlivost stranická mistrné malby tyto neuznává.

„Římská krajinka“ jest jediný obraz *Václava Rainera*. — *Rafaela Mengse* nazvali Němci „drážďanským“. Mengsova *„kající Magdalena“* upomíná na podobný obraz Correggiův. Mimo to jsou v galerii tyto olejové malby Mengsovy: *„Izaiáš“*, *„podobizna Marie Antonie“*, a skizze znamenitého *„Josefa, jejž anděl napomíná, aby Marii neopouštěl“*. Tento obraz, jakož i obdivované *„na nebe vstoupení Páně“* jsou ve hlavním chrámu drážďanském, „Na nebe vstoupení“ pokládá se za nejlepší dílo Mengsovo. Mengs, vrátiv se ke studování antik, zahroužil se v celý svět půvabů škol vlašských, obrazy jeho jsou odleskem a plodem těch hlubokých studií. Neobyčejnou technickou dokonalost shledáváme v pastelových malbách Mengsových: „Bedřich August II., král polský a saský“, „dvorní zpěvák Antonio Annibali“, „malíř Alois Silvestre“, „Ismael Mengs“, otec Rafaelův a j. Pastely Mengsovy rovnají se proslulým pastelám Carierovým. I sestra Mengsova několika pastely vzácné nadání malířské osvědčila.

Otec Mengsův, Ismael, býval dvorním malířem drážďanským, v galerii jest od něho „podobizna“. Byl prý přísný učitel, zvláštní umělec však nebyl.

Oddělení pastel a miniatur jsou vzácné zvláštnosti obrazárny drážďanské.

Mimo světoznámou Madonnu Murillovu a několik podobizen Velasquezových není důležitějších děl *španělských* v galerii. Také malířství *francouzské* nevalně zastoupeno.

V oddělení maleb moderních jsou jenom novější malby německé. Díla nejčelnějších mistrů německých: Kaulbach, Cornelius, Piloty, Schwind a j. tu úplně scházejí.

Obrazárna drážďanská zřízena nákladem ohromným; tak v století minulém zakoupena „Madonna di San Sisto“ za 20.000 dukátů, Rubensova „zahrada lásky“ stála 12.000 lirů a p.

Nejlacinější byly malby z galerie pražské.

Roku 1764 založená *akademie umění výtvarných* a *jednota umělecká* čerpají z tohoto nevyčerpatelného zdroje.

Stálou výstavu děl uměleckých pořádá umělecké družstvo v bývalém paláci ministra Brühla na rozkošném Brühlově náspu.

Zelené sklepení.

V Niebelunkách opěvují poklad v modravém Rýnu uložený. Poklady *zeleného sklepení* dosud nenalezly pěvce. V pochmurném paláci hlídá lindwurm — starý dvorní rada královský klenotnici královskou, v Evropě známou.

„Celý svět chce vidět *naše* klenoty!“ hučel vyzáblý duch strážný, „nestačím již legitimace zkoušet a lístky vydávat.“

Dva tolary uspokojily nepokojnou duši velmožovu. —

Sklepení zelené jest osm skvěle zařízených komnat. Uspořádání klenotův, jež jsou po výtce i díla umělá, jest velmi vkusné.

V dílech řezbářských nalézáme překrásný krucifix *Jana Bolognského* a kříž *Michalu Angelovi* připisovaný. Mezi nádobami jsou křišťálové poháry a mísky z klenotnic Rudolfa II. nejvzácnější. Velká část nádob křišťálových převežena z Prahy do říšské klenotnice ve Vídni; byly vystaveny v Paříži, kde všeobecné podivení vzbudily. Některé kusy cení se i na 6000 tol.

Emaily florentinské a mosaiky z lepokamenů spracované, překrásné kameny (as 1000) kusů); hmotné stříbrné nářadí nástolní, sošky z neforemných velkých perel, řezby ze slonoviny a ze dřeva v ohledu technickém i uměleckém zajímají.

Korunovační insignie obou králů polských z dynastie saské, již v Polsku od r. 1697—1793 vladařili, pak insignie polského řádu bílého orla, tu a tam vyskytující se znak polský jsou jediné památky bývalé moci domu německého v nešťastném království slovanském.

Dillingrův *„dvůr velkomogula Aureng Zeby v Delhy“* je dílo nad míru pracné, o němž Dillinger se sedmnácti pomocníky sedm let pracoval, stálo 60.000 tolarů. Na stříbrné desce zřízen jest vkusný pavillon velkého mogula. Mogul odpočívá na zlatém trůnu, družina zlatých a emailovaných dvořanů čítá as půl druhého sta sošek. Půvabný to výjev snivé bájky.

Smaragdový hranol Rudolfem II. r. 1581 darovaný, pak křišťálovou kouli (22″ průměr) a démanty královské ocenit nelze.

Jediný démant v agrafě stojí 400.000 tolarů.

Ve sbírce zbraní jsou též skvostné, u Vídně ukořistěné zbroje turecké a kurfirstský meč o korunování císařův německých nošený.

Od korunovace Františka I. (r. 1792) měl pokoj, nyní chudák opět musí na světlo boží. Rdí se rezem. Velevzácné jest též museum egyptské.

V sklepení zeleném odpočívají mrtvě miliony.

Co dobrodiní a činů velkých bylo by lze spůsobit těmito mrtvými hmotami?

Slyším ozvěnu: *„a co zločinů!“*

Dřímejte jen klidně, strážce váš bez toho spáti nemůže.

Králové saští sklepení zelené zrušiti nemohou, jestiť zřetelnicí Drážďan a sídlo králův nesmí slepé být. Na věčné trvání klenotnice této nelze přísahat. Prušáctví a cesarism centralisují nejraději poklady.

Co jest velmožům brandenburským právo, co ústava! —

V paláci japanském. Antiky. Královská knihovna. Sbírka porcelánů. Kabinet numismatický. Drobnosti.

Museum nového města drážďanského jest *palác japanský*, bývalé sídlo hrab. Flemminga; jest v něm bibliothéka královská, museum antik, sbírka porcelánů a kabinet numismatický.

V koridorech paláce jsou modely děl Rietschelových, pak hojný počet poprsí. Sbírka skulptur antických nevyrovná se sice pařížskému Louvru, jest však přece vzácným zřídlem historie umění řeckého i římského.

Apollonova hlava, opilý Silén, Diana, Minerva, Amazonky, raněný vojín, skupení Venuše i Amoretův, sochy Herkulánské, zápas Satyrův s Hermafroditem, Ariadna, poprsí Commodovo a Caligulovo, pak Donatellův basrelief „Vzkříšení" a Jana Bologneského skupení „Nessus a Dejanira" jsou památky z dob nejvyššího rozkvětu sochařství. Některé porouchané sochy Thorwaldsen mistrně doplnil. Více poprsí mramorových vsazeno jest v draperii z pestře žilkovaných kamenů složenou. Míchání mramoru s pestrobarevnými kameny i se dřevem není krásné. Obor sochařství a barvy přesně jest rozmezen.

Původní skulptury *egyptské* a *etrurské* nákladem velikým museu zakoupeny. V komnatě poslední (dvanácté) jest Preuskerova obsáhlá sbírka starožitnin saských, namnoze předhistorických. Kelty tyto a zbytky obřadů modloslužebných připomínají slavné kmeny slovanské, ježto v šedé minulosti požehnané Polabí obývaly.

V bibliothéce královské jest půl milionu knih, 8000 rukopisů, 2000 inkunabulí, 20.000 disertací a 2000 map. Historické oddělení jest velmi úplné. Ve sbírce autografů jsou mimo jiné listy Grotiův, Lutherův, Melanchthonův atd. V památné knize (zal. r. 1807) je podepsán také Napoleon I., Schiller, Nelson, Kościuszko a j. August II. založil *atlas královský* z podobizen vladařův věku XVII., z map zemí a z plánů měst sídelních. V atlasu tomto snešen hojný materiál korun. Lup a kořist z Čech vyvážené v Drážďanech vždy se dobře prodávaly, knihovna královská a hlavně sbírka rukopisův zajisté mnoho i nám Čechům drahocenných památek chová.

Pravé unikum je *sbírka porcelánův*, obsahující veškeré druhy výrobků porcelánových od nejstarších porcelánů čínských a japanských až po moderní výrobky dílen sevréských. Porcelány proslulých dílen míšeňských jsou nejúplnější. Z památek starobylých sestaven historický přehled vývoje hrnčířství vůbec. Z dob nejstarších pocházejí primitivní výrobky Hindův, Peršanův, Etruskův, Řekův i Germanův. Oddělení věku středního a nového počíná mosaikou terracottovou z věku XII., oddělení anglické (výrobky od r. 1688—1838) jest velmi hojné. Takovými sbírkami se výroba domácí nejúčinněji podporuje, jimi se vkus stříbí, názory množí a vynalezání tvarů nových i zušlechťování výrobků vůbec usnadňuje. My nemáme peněz na takové sbírky; úpadek domácího průmyslu oželovati, na to máme času dost! Potomkům našim jsme měli alespoň historickou galerii druhdy proslaveného sklářství českého zanechat. Písmo vypravuje o hlasu volajícího na poušti! Valná sbírka i vzácnějších mincí polských *v kabinetu numismatickém* jest památka někdejšího společenství Saska a Polsky.

Sbírky *přírodopisné* (v Zwingru) r. 1849 požárem velkou pohromu vzaly, ale pomocí domu královského v době poměrně krátké znovu zřízeny a doplněny jsou.

Znamenitě zřízená *zahrada botanická* a *zoologická*, *observato-*

rium astronomické a kabinet *mathematický* a *fysikální* přírodopisné a vědecké oddělení sbírek drážďanských doplňují.

Velmi prakticky zařízená a obezřele spravovaná zahrada živočišná založena jest r. 1860 i patří k nejpřednějším v Evropě. Ve veliké Vídni ústav podobný se neudržel, zhynul špinavou spekulací a schönbrunnskou c. k. konkurencí. U nás v Praze ze samé opatrnosti jsme se o zařízení zahrady živočišné ani nepokusili. Co na tom, že již před třemi sty lety Rudolf II. v příkopu jelením krmíval lvy a jiné dravce!

Mimo stálé divadlo městské jest blíže zahrady zoologické také divadlo letní, v němž se v zimě nehraje, proto že jest zima a v letě proto, že není zima.

Emigranti polští bývali vždy v Drážďanech, knih polských se v Sasku, jmenovitě v Lipsku drahně vydává, veřejné nápisy polské i ruské jsou v Drážďanech rozšířenější nežli v Praze; po česku, pokud mi známo, ohlášen jen výčep plzeňského, jež i v Drážďanech rovnomocně i německé hlavy zmotává. Na Novém městě jest také ulice *česká*. Albert, princ pruský, sídlívá blíže Drážďan v nádherném letohradu Albrechtsburku. Sluhové princezny, jež jest ruského rodu, strojí se po rusku. Ruský kroj co den děsí drážďanské Sasíky.

V Drážďanech žijící Češi soustředili se ve „*Vlastimilu*“, jenžto k návrhu obchodníka Noska 27. února 1864 založen byl. Vývoji této bodré jednoty vláda nepřekáží. „Evropská akademie oděvních inžinýrů“ v Drážďanech zvolila svého času „vynálezce obratných kabátů politických“ našeho Mottla za presidenta. Společenský život Čechův v cizině roztroušených jest dokladem nezmarné síly životní národa Českého.

Volné návrhy.

Nynější Drážďany jsou stínový obraz bývalé slávy matičky Prahy. Praha naše jest vznešená vdova královská, anaž druhdy světobornou moc i oslňující slávu velkých králů sdílela; bohatému dospívajícímu dítěti podobají se Drážďany. Klenotnici královské matky naší oloupili, klenoty její do širého světa rozmetali. Nestihneli za nedlouho podobný osud i sbírky drážďanské? Ve Francii Prusové lásku k umění loupením, bořením a ničením uměleckých památek činně osvědčili, a Prusové jsou pány Saska.

K jaké výši byl by dospěl národ náš, kterak byla by Praha rozkvětla, kdy by násilí a zloba tolikráte nebyla duševní vývoj i postup povšechný lidu českého krvavě přerušila? Marné žalování! Uchraňme, co nám zbylo, dokažme světu, co jsme v říši umění byli, ať pozná, co býti můžeme! Památky umění českého rozmetány jsou po širé zemi, sbírky petrohradské, berlínské, drážďanské, vídeňské a j. obohaceny jsou vzácnostmi z bývalých galerií českých; podivuhodné množství uměleckých památek je v našich chrámech, v palácích naší šlechty i v držení soukromníků; cizí obchodníci ještě za dnů našich skupují starožitniny naše a za hranice je vyvážejí — my pak dosud nemáme monumentální dílo, v němž by památky tyto popsány, sečteny a důstojně oceněny byly, my

posud nevíme, co jsme měli, oč jsme oloupeni, a co nám zbylo! Výtečné *„Památky“* podnikly s výborným úspěchem úkol tento, avšak netečnost obecenstva překáží jim v dokonání krásné a národa našeho důstojné úlohy této. Velmi smutný to úkaz!

Dokonalé a všestranné prozkoumání domácích památek našich i probádání galerií zahraničních ve směru tomto jest nutné a v ohledu nejednom nanejvýš potřebné; jen tímto prozkumem snešen bude úplný, dosud zachovaný material historie umění českého. Beseda Umělecká již jednou usnesla se o tomto návrhu, měl býti podán sněmu spis pamětný o tomto vážném úkonu. Lze se nadíti, že spravedlivě složený sněm český neodepře tomuto národnímu dílu své podpory.

Slavný Palacký založil velkolepou svatyni historie naší, veliký plán ten musí býti propracován do podrobna. Historie *umění* jest mohutným sloupem ve chrámů dějin národních, na něm klenba slávy národní pevně spočívá.

Velikých veřejných sbírek uměleckých i vědeckých v Čechách vůbec a v Praze zvláště bolestně postrádáme. Kterak má u nás umění rozkvesti a věda se povznesti? Mecenášů také nemáme. Svět ví, co naše šlechta pro umění české činí. Odvezla své obrazárny do Vídně — toť jediný její čin. Drážďanských galerií měli bychom více sobě všímati. *Společný výlet do Drážďan* lze velmi snadně u nás podniknouti, byl by velezajímavý a veleplodný. Kdy by se věci této naše jednoty pražské ujaly, kdy by se zařídila společná jízda, společné ubytování, pospolná návštěva galerií, nebyl by i náklad cesty této velký. Že by se výletu tohoto i valná část pokročilých občanů venkovských zúčastnila, netřeba podotýkat.

Lužicí, srbským Budišínem mohla by se bráti cesta zpáteční.

První národní válka,

její příčiny, nutné následky a význam v dějinách lidské vzdělanosti.

Sepsal dr. *Vilém Gabler.*

(Dokončení.)

II.

Veliký požár válečný vzplanul nad užaslou Evropou ku konci měsíce července r. 1870 tak náhle, že lord Malmesbury vším právem mohl říci v anglickém parlamentu, že válka vypukla „bez náležité příčiny a bez skutečného důvodu“. *) Po celém Německu opakovala se stereotypní fráse o „frevelhaft uns aufgedrungenem Kriege“ (bezbožně nám vnucené válce), a hrabě Bismarck prohlásil vypovězení války za „těžké prohřešení na důležitostech člověčenstva“.

*) „The war is happening without any just cause and without any real reason.“ (House of Lords 28. July, 1870.)

Císař Napoleon zajisté vypověděl válku pruskému králi, ale jiná jest otázka, zdaž on skutečně vnutil válku mírumilovnému hraběti Bismarckovi, čili, zdaž on skutečně byl pravým původcem a jediným strůjcem strašného národního boje, kterýž i my můžeme nazývati těžkým prohřešením na důležitostech člověčenstva. Podstatnou odpověď na tuto otázku nesmíme ovšem hledati v proklamacích hr. Bismarcka, ale toliko v nepředpojatém uvážení všech okolností, kterými vypovězení války bylo spůsobeno.

Tyto okolnosti jsou v stručném přehledu následující:

Dne 10. června r. 1870 oznámil Prim ve španělském sněmu, že princ Leopold z Hohenzollern nabídnutou mu kandidaturu na trůn španělský nepřijal; dne 4. července r. 1870, tedy jenom tři neděle později však ohlásila španělská vláda, že princ Leopold tuto kandidaturu přijal. Kandidatura prince Hohenzollernského na trůn španělský vedla k veliké válce, kterou se rozřešila důležitá otázka, zdaliž pruský král Vilém má býti pouhým vladařem ledajak spojeného Německa z milosti císaře Napoleona francouzského, nebo zdaliž má býti samostatným císařem sjednocené veleříše německé: toť faktum historické. Hr. Bismarck zastával prospěchy krále Viléma proti císaři Napoleonovi; nedá se nikterak mysliti, že veliký státník pruský nedovedl změřiti dosah kandidatury prince Hohenzollernského na trůn španělský, a že by nebyl zrale uvážil možné její následky; nedá se tedy mysliti, že by se bylo mohlo jednati v domě Hohenzollernském o kandidatuře prince Leopolda bez vědomí hraběte Bismarcka, neboť kandidaturou touto mohly býti po případě též zmařeny všechny dobře zosnované plány hraběte Bismarcka o budoucí velikosti domu Hohenzollernského. Hrabě Bismarck neměl o této kandidatuře nižádných officielních akt ani v archivu pruského ministerstva pro zahraniční záležitosti, ani v archivu kancléřství severo-německého Bundu, on tuto záležitost řídil pouze co důvěrný rádce domu Hohenzollernského. Že o kandidatuře prince Leopolda pranic nevěděl, že se o ni zcela nestaral, jest bájka, která se může povídati jenom politickým dětem. Bismarck nacházel zajisté za nevhodné a předčasné, aby princ Leopold přijal kandidaturu na začátku června 1870, a nacházel pak za příhodné a včasné, aby ji přijal na začátku měsíce července. Císař Napoleon musel tím býti uražen, že tato kandidatura se ustanovila bez jeho vědomí a bez jeho přivolení, a obrátil se na hr. Bismarcka, chtěje s ním vyjednávati o odstranění této kandidatury. Bismarck odmítnul od sebe nabídnutí přátelského vyjednávání určitým vyjádřením, že nelze mu o této věci vyjednávati, protože celá ta otázka jest i pruské vládě i vládě severo-německého Bundu úplně cizí. Tato odpověď nemohla uspokojiti císaře Napoleona, který patrně musel viděti, že se s ním hraje umluvená komedie, a že se mu touto odpovědí dává výpověď bývalého přátelství. V prvním hněvu přenáhlil se císař Napoleon a zahrozil válkou (řeč Gramontova ode dne 6. července 1870). Zahrožením válkou byl císař Napoleon již jaksi vázán, válku po případě i vypověděti; Bismarck postaral se o to, aby jej k tomu přinutil.

Poněvadž kandidatura prince Leopolda na trůn španělský prohlášena byla Bismarckem za pouhou rodinnou záležitost domu Hohenzollernského, jehožto hlavou jest král pruský, císař Napoleon obrátil

se na krále Viléma se žádostí, aby s kandidatury této sešlo. Král Vilém hraje při tomto vyjednávání velmi podivnou úlohu: staví se totiž, jako by v celé té věci neměl nikterak rozhodného hlasu, ba ze strany španělské tvrdí se, že král Vilém byl i *překvapen*, když mu princ Leopold *z pouhé zdvořilosti* oznámil, že kandidaturu na trůn španělský přijal. Král Vilém mluví s francouzským vyslancem o španělské kandidatuře tak, jako by byla věcí nad míru nepatrnou, které si sotva povšimnul. Benedetti žádá na králi Vilémovi, aby zapověděl princi Leopoldovi přijmouti korunu španělskou; král však stojí na tom, že k tomu nemá nižádné moci. V Paříži naproti tomu vědělo se velmi dobře, že princ Leopold Hohenzollernský, jsa tam jednou návštěvou u císaře Napoleona a chtěje prodloužiti své pobytí na dvoře francouzském přes určený čas, i k tomu vyžádal si zvláštního dovolení od pruského krále. Vyjednávání s králem Vilémem o závadné kandidatuře španělské zajisté nemohlo vzbuditi v Paříži přesvědčení, že králi pruskému záleží na zachování přátelských poměrů s císařem francouzským.

Tu najednou mění se scéna. Princ Leopold odříká se kandidatury (12. července). Otec prince Leopolda to oznamuje španělké vládě do Madridu a španělskému vyslanci do Paříže; král Vilém tvrdí, že se to děje zcela bez jeho přičinění, a Bismarck okázalým spůsobem oznamuje, že zpráva o tom přišla mu jenom z Paříže. Kdy by byl král Vilém jenom na polo připustil, že se to stalo na jeho pokynutí, celý spor býval by vyrovnán; avšak o zachování míru se při tom při všem ani tak nejednalo, jako pouze o to, aby se důsledně zůstalo při tom, že kandidatura prince Leopolda na trůn španělský netýká se ani krále pruského ani jeho vlády. Císař Napoleon musel viděti, že se proti němu provádí dobře promyšlený plán, a že vlastně již na polo prohrál onu velkou hru, do které se byl pustil s Bismarckem. Napoleon váhá, a rád by prozatím ještě udržel mír. My určitě víme, že dne 12. července 1870 večer vše v Paříži klonilo se k míru, že ještě dne 13. července pozdě večer vyhlídky na mír převládaly, ačkoliv poslední zprávy z Emsu musely alespoň dne 13. července večer v 8 hodin býti v Paříži. Výsledek vyjednávání hraběte Benedettiho s králem Vilémem v Emsu nebyl tedy bezprostřední příčinou vypovězení války, ačkoliv Vilém neučinil, čeho na něm žádal Benedetti ve jmenu císaře Napoleona. Odpověď krále Viléma, že se nechce vázati slibem pro budoucnost, a že se chce říditi okolnostmi, nebyla nižádnou urážkou pro císaře Napoleona, a také se v Paříži za urážku nepokládala. Napoleon ovšem, lekaje se poněkud tak zjevně mu nabízeného nepřátelství, nacházel se v nesnázi velmi nemilé, a čekal na sebe menší krok Pruska svědčící o dosti malém ohledu na přátelský poměr s Francií, aby prozatím se ctí mohl říci: Spor jest vyrovnán! Pařížské úřadní listy neřekly dne 14. července 1870 nic o tom, že přátelský poměr mezi Napoleonem a králem Vilémem jest přerušen, neboť se čekalo v Paříži ještě na výsledky sprostředkování anglického. Avšak naděje v příznivý výsledek tohoto sprostředkování velmi klesala, když dne 14. července dopoledne došel do Paříže telegram od francouzského chargé d'affaires v Berlíně, který vládě své podal zprávu, že Norddeutsche Allgem. Zeitung, známý to orgán Bismarckův, ve svém

čísle od téhož dne hlásá takřka celému světu, že přátelské poměry mezi Pruskem a Francií jsou přerušeny.*)

Jednání Bismarckovo může se vysvětliti jenom netrpělivostí, s jakou čekal na vypovězení války. Anglicko mezi tím velmi upřímně se zasazovalo o udržení míru. Doleji bude viděti, jak málo tím posloužilo hr. Bismarckovi. Dle sprostředkovacího návrhu anglického měl král Vilém psáti Napoleonovi, a takto mu podati možnost, aby povstalý spor prohlásil za ukončený a vyrovnaný. Král Vilém chtěl psáti, ale hrabě Bismarck toho nedopustil, neboť již byl telegrafoval všem zástupcům severoněmeckého Bundu u cizích dvorů totéž, co hned 14. července dal uveřejniti ve svém orgánu berlínském. Bismarck má patrně na pospěch oznámiti celému světu, že všemu vyjednávání je konec, a že císaři Napoleonovi nezbývá nic jiného nežli vypověděti válku.

Napoleon byl Bismarckem poražen již před válkou, protože musel vypověděti válku dle dobře promyšleného plánu svého hlavního odpůrce. Bismarck s dobrým úmyslem přinutil Napoleona k vypovězení války t. j. jinými slovy: Bismarck chtěl míti válku s Napoleonem, ale nechtěl ji vypověděti sám. Mohl takto jednati, protože v červenci r. 1870 byl k veliké válce mnohem lépe připraven nežli Napoleon. Proč takto jednal, vysvětlil sám celému světu ještě v měsíci červenci r. 1870 t. j. v prvních dnech započaté války.

Dne 25. července r. 1870 dal totiž uveřejniti ve světových novinách anglických The Times následující dokument, který zde kladu pro zajímavost jeho v doslovném překladu:

Návrh smlouvy.

J. V. král pruský a J. V. císař francouzský majíce za prospěšné upevniti svazky přátelské, které je spojují, a ustáliti poměry dobrého sousedství mezi oběma říšemi šťastným způsobem trvající, a jsouce jinak přesvědčeni, že k dosažení takového výsledku, který ostatně by též pojistil udržení všeobecného míru, záleží na tom, aby mezi sebou se dorozuměli o otázkách týkajících se poměrů mezi nimi budoucích: usnesli se na tom, uzavříti k tomuto konci smlouvu, a následkem toho jmenovali co své plnomocníky, totiž:

J. V. král pruský . . . . .

J. V. císař francouzský . . . . .

kteřížto vyměnivše svá plnomocenství a naleznuvše je v dobré a slušné formě, shodnuli se na článcích následujících:

---

*) Lord Granville, anglický ministr zahraničných záležitostí, mluvě dne 28. července 1870 v domě lordův o původu války, citoval mezi jiným depeši angl. vyslance v Paříži lorda Lyonsa ode dne 14. července 1870, ve které tento tvrdí, že ještě v noci ode dne 13. července na 14. červenec byla velká naděje na udržení míru. „Přední členové kabinetu (franc.), praví Lyons, mluvili více o míru, a mělo se za možné, že nějaká smířlivá zpráva by přišla ze strany Pruska, a podala vládě (franc.) možnost, celý spor prohlásiti za vyrovnaný. Avšak ráno (dne 14. července) všechno bylo změněno. Telegram přišel od franc. chargé d'affaires z Berlína se zprávou, kterak v pruském ministerialním orgánu, Nordd. Allgem. Zeitung, vyšel článek toho smyslu, že franc. vyslanec (Benedetti) žádal na králi, aby slíbil, že již nedovolí žádnému princi Hohenz. býti kandidátem pra trůn španělský, a že J. V. (král pruský) následkem této žádosti vyslanec franc. již k sobě nepřipustil, ale vzkázal mu pobočníkem, že již nechce s ním mluviti."

Článek I. J. V. císař franc. připouští a uznává vše, čeho dobylo Prusko následkem poslední války vedené proti Rakousku a jeho spojencům.

Článek II. J. V. král pruský slibuje usnadniti Francii získání Lucembурska; J. V. k tomu konci bude vyjednávati o J. V. králem Nizozemska, by jej přiměl k tomu, aby císaři francouzskému odstoupil svá panovnická práva na toto vévodství za náhradu, jaková uznána bude za dostatečnou, aneb i způsobem jiným. Císař francouzský se své strany zavazuje se vzíti na sebe peněžité výlohy, kterýchž by vyjednávání toto vyžadovalo.

Článek III. J. V. císař francouzský nepostaví se na odpor federativnímu spojení severo-německého Bundu s jižními státy, vyjma Rakousko, kteréžto spojení bude se moci zakládati na společném parlamentu; však při tom by se svrchovanost řečených států způsobem náležitým zachovala.

Článek IV. J. V. král pruský ze své strany přispěje vší svou brannou silou Francii ku pomoci v tom případu, že by J. V. císař francouzský okolnostmi byl ponoukán k tomu, vtrhnouti se svým vojskem do Belgie nebo dobývati této země, a bude podporovati Francii vší svou brannou silou zemskou a námořní proti každé mocnosti, která by v případu takovém jí vypověděla válku.

Článek V. Aby se pojistilo úplné provedení předcházejících ustanovení, J. V. král pruský a J. V. císař francouzský uzavírají přítomnou smlouvou allianci offensivní a defensivní, a zavazují se slavně k jejímu zachování. J J. VV. zavazují se dále a jmenovitě k jejímu zachování pro všechny případy, kdežto jejich státy, jichžto celistvost si vzájemně pojišťují, byly by ohroženy útokem, považujíce se v podobném případu za povinny bez prodlení učiniti a pod nižádnou záminkou neodepříti potřebná vojenská opatření tak, jak toho požadují jejich společný prospěch i možné případy nahoře vyslovené.

Napsal jsem, že hr. Bismarck dal uveřejniti tento dokument a myslím, že o tom nemůže býti nižádné pochybnosti.*)

Uveřejnění této nad míru zajímavé listiny učinilo po celé Evropě nesmírnou sensaci, ač nemělo na Anglicko těch účinkův, na které se počítalo v Berlíně.**) Interpellacemi v obou sněmovnách anglického parlamentu a časopisectvem anglickým žádáno na obou stranách, v této diplomatické konspiraci súčastněných, aby se vysvětlil tajemný původ uveřejněné listiny.

Hr. Bismarck vyhověl této oprávněné žádosti okružníkem na všechny zástupce severo-německého Bundu u vlád neutrálních, daném v Berlíně 29. července 1870, jehožto hlavní obsah již dne 28. července byl telegrafoval hraběti Bernstorffovi do Londýna s prosbou, aby jej oznámil

*) Listina jest authentická; hr. Bismarck má v Berlíně v archivu ministerstva zahran. zálež. originál rukou franc. vyslance hraběte Benedettiho psaný. Smlouva měla býti tajná, teda jen velmi malý počet lidí vůbec věděl o této listině. Císař Napoleon ji nedal uveřejniti, neboť franc. Moniteur ode dne 27. července 1870 výslovně praví: „Každý musí viděti, v či prospěch a jakým úmyslem nyní se pracuje k tomu, aby veřejné mínění Anglicka bylo pomateno (uveřejněním této listiny). Redakce časopisu The Times píše dne 2. srpna 1870 ve svém čtvrtém úvodním článku: „My bychom nebyli uveřejnili takovou listinu bez nejmocnějších důkazů její podstaty“ (without the strongest testimony to its reality). *Nejmocnější* důkazy takové mohla podati jenom francouzská vláda nebo pruská vláda. Franc. vláda jich nepodala, protože nedá se mysliti, že jakákoliv vláda na počátku veliké války bude proti sobě pobuřovati jiný stát, na jehožto přátelské neutrálnosti jí velice záleží. Od soukromé osoby jakékolivěk nepřijaly Times takovou listinu k uveřejnění, to dosvědčuje již výraz „*nejmocnější důkazy*“.

**) Neue Preussiche Zeitung ode dne 27. července 1870 vyslovila naději, že nyní po uveřejnění této listiny Anglicko nebude asi dodávati uhlí francouzskému loďstvu.

anglickému ministrovi. Okružník tento vysvětluje nám konečně pravé příčiny války mezi Pruskem a Francií; nelze pochybovati o tom, že tajná smlouva byla uveřejněna jenom pro to, aby tím byla odůvodněna nutnost takového vysvětlení. Hrabě Bismarck praví:

„Již před dánskou válkou pokusili se u mne officielní a neofficielní francouzští agenti o to, spůsobiti allianci mezi Pruskem a Francií s účelem obapolného zveličení se. Nebude potřebí, abych Vaši Exc. upozornil na to, že přesvědčení franc. vlády o možnosti takového vyjednávání s ministrem německým, jehožto postavení zakládá se na souhlasu jeho s národním citem německým, může jenom tím se vysvětliti, že franc. státníkové neznají základní podmínky národního života jiných národů. Kdy by agenti pařížského kabinetu bývali schopni pozorovati poměry německé, nikdy by nebyla mohla povstati v Paříži domněnka, že Prusko by přivolilo k tomu, uspořádati německé poměry pomocí Francie.*)

Snaha franc. vlády, ukojiti svou dychtivost po Belgii a pomezí rýnském pomocí Pruska, objevila se mi již před r. 1862, tedy ještě před tím, nežli jsem byl ministrem zahraničních záležitostí. Nemohu pokládati za svou úlohu přenesti do oboru mezinárodních vyjednávání takovéto rozmluvy rázu zcela osobního, a mám za to, že musím zadržeti za sebou zajímavé příspěvky, které bych mohl podati na základě soukromých rozprav a soukromých dopisů.**) Zmíněné záměry franc. vlády objevily svůj vliv na evropskou politiku postavením, kteréžto Francie k našemu prospěchu zaujala ve sporu německo-dánském.***) Pozdější rozmrzelost Francie proti nám pro smlouvu Gasteinskou souvisela s obavou, že by trvalé upevnění prusko-rakouské alliance mohlo připraviti pařížský kabinet o užitek, který mu mělo přinesti prokázané nám přátelství. †)

Francie již r. 1865 počítala na vypuknutí války mezi námi a Rakouskem, a přibližovala se k nám ochotně zase, jak mile naše poměry k Vídni začaly se kaliti.

Před vypuknutím rakouské války r. 1866 byly mi učiněny návrhy dílem příbuznými J. V. císaře francouzského ††), dílem důvěrnými agenty, vždy čelící k tomu, aby se stalo nějaké dorozumění stran více nebo méně značného obapolného zveličení; brzy jednalo se o Lucembursko nebo o hranici od r. 1814 s městy Landau a Saarlouis, brzy o větší předměty, z nichžto nebyly vyloučeny francouzské Švýcarsko, a otázka o tom, kde vlastně se nachází v Piemontu hranice národnosti (francouzské a italianské).

V květnu r. 1866 tato nabídnutí vzala na sebe podobu návrhu offensivní a defensivní alliance, z jehožto hlavních článků následující výtah zůstal v mých rukou (von dessen Grundzügen folgender Auszug in meinen Händen blieb): †††)

1. V případu kongresu vymoci společně odstoupení Venecie Italii a přidělení vévodství k Prusku.
2. Kdy by kongres nevedl k žádnému výsledku, alliance offensivní a defensivní.
3. Král pruský započne válku v 10 dnech po ukončení kongresu.
4. Císař franc. vypoví válku Rakousku, jak mile válka počne mezi Rakouskem a Pruskem (v 30 dnech 300.000 mužů).

---

*) R. 1866 mohlo se však překonati Rakousko pomocí přátelské neutrálnosti Francie, a takto učiniti velký krok ku předu co do uspořádání poměrů německých vlastně pomocí Francie.

**) Šlechetnost není vadou p. hr. Bismarcka.

***) A p. Bismarck zajisté byl onoho času náležitě povděčen za prokázané přátelství francouzské.

†) Pan Bismarck mohl té celé nejistotě učiniti konec, kdy by byl buďto před dánskou válkou nebo před válkou s Rakouskem rozhodně odmrštil všechny návrhy Francie.

††) Norddeutsche Allgem. Zeitung ode dne 28. července 1870 jmenuje zcela určitě prince Napoleona co onoho, který s Bismarckem mluvil o francouzském Švýcarsku a o Piemontu.

†††) Proč jenom výtah, a jakým spůsobem zůstal v rukou Bismarckových?

5. Nikdo neuzavře pro sebe mír s Rakouskem.
7. Mír uzavře se pod výminkami následujícími: Benátsko Italii. Prusku země německé doleji jmenované (7—8 milionů duší na výběr), pak oprava federace v pruském smyslu. Pro Francii území mezi Moselou a Rýnem bez Koblence a Mohuče, 500.000 duší od Pruska, Bavorsko porýnské, Birkenfeld, Homburg, Darmstadt, 213.000 duší.
8. Vojenská i námořní konvence mezi Pruskem a Francií po uzavření míru.
9. Přistoupení krále italského. *)

Síla vojska, kterým císař dle čl. 5. chtěl nám přispěti ku pomoci, udala se v písemných vysvětleních na 300.000 mužů; počet duší oněch zemí, kterými Francie chtěla zvětšiti se, dle francouzských se skutečností nesouhlasících počtů na 1,800.000.

Kdo zná tajné diplomatické a vojenské dějiny r. 1866, prohledne skrze ty klausule politiku, kterou Francie zároveň provozovala naproti Italii, v nižto též vyjednávala tajně, a později naproti Prusku a Italii.

Když jsme v červnu r. 1866 přes opětované téměř hrozivé napomenutí, abychom jej přijali, nicméně nahoře uvedený návrh alliance byli zamítnuli, franc. vláda počítala jenom ještě na vítězství Rakouska, a na to, jak draze by nám prodala franc. podporu po naší porážce, jižto franc. politika na cestě diplomatické všemožně připravovala.

Vaší Exc. jest známo, že kongres v hořejším návrhu alliance dotčený a později ještě jednou navržený, byl by úplně zmařil náš jenom na tři měsíce s Italií uzavřený spolek, a že Francie svými dalšími bitvy u Custozzy se týkajícími úmluvami vynasnažovala se našemu postavení uškoditi, a pokud možná naši porážku spůsobiti.

„Vlastenecké úzkosti" ministra Rouhera podávají výklad k dalšímu průběhu věcí. Od této doby nepřestala Francie pokoušeti nás nabídnutími na útraty Německa a Belgie. Nikdy jsem nepochyboval o nemožnosti, přijmouti takovéto nabídnutí, ovšem ale měl jsem ve prospěch míru za užitečno, ponechati franc. státníkům tak dlouho zvláštní jejich illuse, pokud by to bylo možné, aniž bych jim musel činit jakýchkoli, třeba jenom ústních slibů. **) Domníval jsem se, že zničení všech nadějí francouzských uvedlo by v nebezpečenství mír, kterýžto udržeti kázaly mi prospěchy Německa a Evropy. Nesdílel jsem náhledy oněch politiků, kteří radili k tomu, aby se nepracovalo všemožně proti válce s Francií, proto že válka ta přece jest nevyhnutelná. S takovou jistotou neprohlédá nikdo záměry božské prozřetelnosti ohledem na budoucnost, a já považuji i vítěznou válku vždý za zlo, kteréžto státnické umění musí hleděti národům uspořiti. ***) Musel jsem počítati i na možnost, že by v ústavě a v politice Francouzska mohly nastati změny, kterými by se oběma sousedním národům byla uspořila nutnost války †) a této naději prospívalo každý odklad zrušení přátelských poměrů. Za touto příčinou mlčel jsem o nabídnutích, která se mi dělala, a vyjednával jsem o nich spůsobem odkládavým (dilatorisch), aniž bych byl učinil nějakého slibu. ††)

Když vyjednávání s J. V. králem nizozemským o zakoupení Lucemburska známým spůsobem nebylo se podařilo, opakovaly se mi rozšířené francouzské návrhy obsahující Belgii a jižní Německo. Do této doby připadá doručení rukopisu Benedettiho. †††) Že by byl vyslanec francouzský bez přivolení svého

---

*) Velmi zajímavé by bylo věděti, co pan Bismarck mluvil, aby následkem toho takové psané návrhy zůstaly v jeho rukou.

**) Jasněji řečeno: Nabídnutí franc. císaře nebyla mi nikdy dostatečná; nevázal jsem se tedy nižádným slibem, ale vyjednával jsem s ním napořád, zároveň vše připravuje k velkému boji, kterým bych se v příhodném čase zbavil nepříjemného a ne dosti štědrého protektora.

***) Vyjma všechny případy, kde státnické umění nevšímajíc sobě mnoho božské prozřetelnosti takové zlo připravuje ve svůj prospěch.

†) Hr. Bismarck tedy uznal nutnost války *s císařem Napoleonem.*

††) T. j. navnadil jsem ty hloupé Francouze jalovými řečmi, abych je mohl potom tím důkladněji zahanbiti.

†††) Návrh smlouvy časopisem The Times uveřejněný.

panovníka vlastní rukou napsal a mně doručil tyto návrhy, pak opětovně o nich vyjednával se mnou a učinil při tom změny v textu, které jsem já žádal, jest pravdě neméně nepodobné nežli při jiné příležitosti bylo tvrzení, že císař Napoleon neschválil žádost za odstoupení Mohuče, kterou franc. vyslanec v srpnu r. 1866 úřadně mi podal zahrožuje válkou, kdy by se zamítnula.

Rozličné změny francouzské rozmrzelosti a bojechtivosti, kterých jsme dožili od r. 1866 do r. 1869, řídily se téměř úplně dle náklonnosti a nenáklonnosti, které se do mne domnívali francouzští agenti pro vyjednávání takového druhu.*) Za času připravování sporu o belgických železnicích, v březnu r. 1868, řekla mi vysoce postavená osoba, kteréž nebylo předešlé vyjednávání cizím, ohledem na tento spor: že pro případ francouzského obsazení Belgie nous trouverions bien notre Belgique ailleurs (my bychom snadno našli svou Belgii jinde). Podobným spůsobem se mi dalo při dřívějších příležitostech na uváženou, že Francie při rozřešení východní otázky nehledala by *svůj* podíl v dalekém východu, ale bezprostředně na svých hranicích.

Mám ten dojem, že jenom konečné přesvědčení, že se *ve spolku s námi* nedá docíliti nižádné zvětšení Francie, přivedlo císaře k rozhodnutí domáhati se toho *proti nám*. Mámť i příčinu domnívati se, že, kdy by se nebyla uveřejnila řečená listina (návrh smlouvy v Times), Francie by nám byla učinila po ukončených přípravách válečných francouzských a našem nabídnutí, uskutečniti společně v čele milionu ozbrojených vojínů naproti posud neozbrojené Evropě, dříve již činěné návrhy t. j. uzavříti po první bitvě mír na základě návrhů Benedettiho — na útraty Belgie.**) O textu těchto návrhů podotýkám ještě, že spis, který se nachází v našich rukou, od začátku až ku konci psán jest rukou hraběte Benedettiho na papíře cís. franc. vyslanectví, a že zdejší vyslancové Rakouska, Anglie, Ruska, Badenska, Bavorska, Belgie, Hessenska, Italie, Saska, Turecka Würtemberska, kteří originál viděli, rukopis poznali. V článku I. vynechal hned po prvním přečtení druhou polovici a opatřil ji závorkami, poněvadž jsem jej upozornil na to, že tato druhá polovice předpokládá vmíchání se Francie do záležitostí Německa, ježto bych nemohl připustiti ani v *tajných listinách.* O své újmě učinil méně důležitou opravu II. článku v mé přítomnosti na kraji. Zpravil jsem dne 24. t. m. lorda Aug. Loftusa***) ústně o existenci řečené listiny, a pozval jsem jej, když o tom vyslovil pochybnosti, aby se sám osobně přesvědčil. Dne 27. července přišel se na listinu podívat a přesvědčil se, že psána jest rukou bývalého kollegy francouzského. Zapíráli císařský kabinet dnes snahy, pro které od r. 1864 střídavými sliby a výhrůžkami bez ustání hleděl nás získati, snadno se to vysvětluje vůči nynější politické situaci. Vaše Exc. račiž tento oběžník přečísti panu . . . . . a v přepisu doručiti. v. Bismarck."

Se strany francouzské podala se vysvětlení následující:

1. Franc. vyslanec Lavalette měl dne 28. července 1870 rozmluvu s anglickým ministrem zahraničných záležitostí lordem Granvillem v Londýně, a řekl mu ve jmenu své vlády, že Bismarck pravil francouzskému vyslanci p. Lefèbre de Béhaine r. 1865 v Berlíně: že Prusko milerádo uznává právo Francie rozšířiti své hranice pokud se mluví francouzsky, čímž naznačil Belgii a kantony švýcarské; pak r. 1866 v Brně: cesta, kterou Francie jíti musí, že jest jasně naznačena. Francouzská vláda že se musí obrátiti na krále belgického a vyložiti mu, že nezbytné zvětšení

---

*) Hr. Bismarck tedy hrál komedii s francouzskými agenty, ovšem že dle dobře promyšleného plánu, jak toho ukázal konečný výsledek.

**) Toto místo okružníka Bismarckova podává nový doklad k tomu, že „Návrh smlouvy" byl dán do časopisu The Times panem Bismarckem zároveň s potřebnou informací. The Times píší dne 25. července 1870 ve svém prvním úvodním článku: *Smlouva byla nejnověji opět podána co podmínka míru* — kladouce takto již napřed za jisté, co hrabě Bismarck teprv očekával.

***) anglického vyslance v Berlíně.

Pruska stává se nebezpečným pro Francii, a že jediný prostředek, který proti tomu Francii zbývá, jest úzké spojení Belgie s Francií, tak že by se sice zachovala autonomie království belgického, ale království toto stalo se přední baštou francouzskou proti severu; pak v červenci r. 1866: že Francie dle jeho mínění musí hledati náhradu v Belgii, a že se nabízí k vyjednávání o této záležitosti.

Vždy že vycházela iniciativa se strany pruské, a císař Napoleon že tyto návrhy vždy zavrhnul.

„*Návrh smlouvy*“ že hrabě Bismarck Benedettimu diktoval. *)

2. Hrabě Benedetti píše: **)

„Hrabě Bismarck hledí dávati „*Návrhu smlouvy*“ cenu, kterou listina tato nikdy neměla.

Jest vůbec známo, že hrabě Bismarck nabídnul nám před poslední válkou (1866) a za času jejího trvání svou pomoc k tomu, aby se spojila Belgie s Francií co náhrada za zvětšení Pruska, kteréhož buďto již docílil nebo ještě docíliti chtěl. Mohl bych se v tom ohledu odvolávati na *svědectví veškeré diplomacie evropské*, které vše to jest dobře povědomo. Vláda císařova ustavičně tato nabídnutí zamítala, a jeden z Vašnostiných předchůdců, pan Drouyn de Lhuys, může v tomto ohledu podati vysvětlení, která vylučují všechnu pochybnost. V okamžení, když se uzavíral mír pražský, a vůči rozčilení, ježto spůsobilo ve Francii připojení Hannoverska, Kurhessenska i města Frankfurtu k Prusku, vyslovil hrabě Bismarck opět své nejvřelejší přání, aby se obnovila rovnováha jeho dybýváním zrušená.“

Rozličné kombinace že se dělaly a mnoho že se o tom vyjednávalo.

„Při jedné z těchto rozmluv svolil jsem k tomu napsati jeho kombinaci takřka***) dle jeho diktování, abych o ni nabyl jasného náhledu. Forma i obsah jasně svědčí o tom, že jsem se obmezil napsati návrh jím vymyšlený a vyvinutý.“

Císař Napoleon že to vše zavrhnul a král pruský též.

„V posledních čtyrech létech nemluvil jsem více s hrabětem Bismarckem o této záležitosti.“

Iniciativa „návrhu smlouvy“ že nevyšla od vlády francouzské. Kdy by tomu tak bylo, hr. Bismarck že by nebyl uveřejnil tu listinu spůsobem indirektním.

3. Vévoda de Gramont, francouzský ministr zahraničných záležitotí, rozeslal oběžník všem zástupcům francouzské vlády u cizích dvorů ode dne 3. srpna 1870†), ve kterém praví:

„— nikdy císař Napoleon nenavrhnul Prusku smlouvu týkající se nabytí Belgie. Tato myšlenka pochází od p. hr. Bismarcka . . . . V Berlíně řekl hr. Bismarck princi Napoleonovi: „Vy žádáte nemožnou věc. Vy chcete míti porýnské provincie, které jsou německé. Proč nechcete si připojiti Belgii, kde národ má tentýž původ, totéž náboženství a tentýž jazyk, co vy? Již jsem se přičinil o to, aby se to řeklo císaři; kdy by přijal mé náhledy, my bychom jej

*) Depeše ministra Granvillea angl. vyslanci Lyonsovi do Paříže ode dne 29. července 1870, čtená téhož dne v sezení domu lordův.

**) Moniteur od 30. července 1870: Dopis hrab. Bened. vévodovi de Gramont ode dne 29. července 1870.

***) Dle toho „takřka“ nediktoval tedy hrabě Bismarck všechno.

†) Moniteur 4. srpna 1870.

podporovali při dobytí Belgie. Co se mne týče, kdy bych já byl pánem, a nebyl zdržován tvrdošíjností krále, již by se to bylo stalo.“ Tato slova pruského kancléře opakoval takřka doslovně hrabě Goltz franc. dvoru. Tento vyslanec tak málo tajil tu záležitost, že jest mnoho svědků, s kterými o ní mluvil. Připomenu ještě, že za času všeobecné výstavy (1867) nabídnutí Pruska byla známa více nežli jedné vysoce postavené osobě . . . . .

Konečně nebyl to u p. hr. Bismarcka pouze nahodilý nápad, ale skutečné promyšlený plán, s kterým spojeny byly jeho ctižádostivé záměry, a on činil své pokusy k uskutečnění jich s vytrvalostí dosti jasně osvědčenou opětovanými návštěvami ve Francii, v Biarritzu a jinde. Neoblomná vůle císařova zmařila jeho úmysly . . . .“

Na nařknutí, ježto hr. Bismarck vyslovil proti francouzské vládě, že po první bitvě by snad chtěla uzavříti mír na základě „Návrhu smlouvy“ odpovídá Gramont:

„Před celou Evropou vyzývají ministři J. V. pana hr. Bismarcka, aby uvedl jakéhokoliv druhu skutek, který by jej oprávnil domnívati se, že oni kdy buďto přímo nebo nepřímo, buďto úředně nebo tajným vyjednáváním objevili úmysl spojiti se s Pruskem, aby společně vykonalo se ohledem na Belgii to, co Prusko spáchalo ohledem na Hannoversko. My jsme nezačali nižádného vyjednávání s p. hr. Bismarckem ani o Belgii ani o předmětu jiném. Daleci jsouce toho, abychom hledali válku, jak jsme byli obviněni, naléhali jsme na lorda Clarendona, aby svého vlivu použil na kabinet pruský ohledem na *vzájemné odzbrojení.*“

Lord Clarendon úkol ten na sebe vzal a Gramont podává velmi zajímavé podrobnosti o důvěrném vyjednávání tomto, kteréžto však nevedlo k žádoucímu konci.

„Pruský kancléř vyjádřil se, že nemožné jest pro Prusko zjinačiti vojenský systém, který tak úzce souvisí s dějinami vlasti, který tvoří jeden ze základů celé ústavy zemské, a který nemá do sebe nic mimořádného.“

Tuto odpověď že hr. Bismarck dal dvakrát: podruhé doložil, že i král to zavrhuje.

„Aby zamítnutí toto odůvodnil, kancléř předstíral obavu před možnou alliancí Rakouska s jižními státy německými, a před ctižádostivými záměry Francie. Avšak do popředí vždy stavěl strachy, které prý mu dělá politika ruská, a v tomto ohledu dovolil si zvláštních poznámek o dvoru petrohradském, o kterých raději pomlčím, nemaje k tomu chuti, abych opakoval urážlivých nařknutí.“*)

Zůstalali tedy Evropa ozbrojena, budeli nyní asi milion lidí hnán proti sobě na bojišti, tož nikdo nemůže zapírati, že odpovědnost za takovýto stav věcí padá na Prusko, neboť Prusko zamítnulo každou myšlenku na odzbrojení, kdežto my ne toliko jsme mu učinili návrh, aby se odzbrojilo, ale i začali mu dávati v tom příklad. Což nevysvětluje se toto jednání dostatečně tím, že v témže čase, když důvěřivá Francie zmenšila své vojsko, berlínský kabinet po tmě chystal vyzývanou kandidaturu pruského prince? Nechať si vymyslí kancléř německého Bundu jakékoli pomluvy, my se jich nebojíme: on provinil právo, aby se mu věřilo. Svědomí dějin a Evropy řekne, že Prusko chtělo míti tu nynější válku . . . . .“

4. Maďarský generál Štěpán Türr, tajný agent císaře Napoleona, uveřejnil dne 6. srpna 1870 ve „Wiener Taglatt“ otevřený list, svědčící Bismarckovi, v němžto mezi jiným praví:**)

---

*) Zvláštní to příspěvek k dějinám lidské vzdělanosti, jak v 19. věku křesťanském jeden státník říká druhému: „Vím o Tobě ještě jiných daremností, ale stydím se sám je vyzraditi.“

**) Türr není dle původu svého Maďar, ale Bunjevac t. j. katolický Bosňák, které v Bačce tak jmenují, náleží však k národní straně maďarské a cítí

„Dne 10. června 1866 měl jsem čest mluviti s Vaší Exc. ve Vašem-kabinetu večer, a dne 11. června 1866 strávil jsem s Vaší Exc. hodinu pod velikým stromem ve Vaší zahradě. Vaše Exc. měla mnoho starostí o výsledku války, která právě měla začíti. Ráčil jste mi říci: „Kdy by císař Napoleon chtěl, byla by válka pro nás velmi lehká. Císař by si mohl vzíti Belgii, ano i Lucembursko a hranice francouzské upraviti. *To vše jsem již navrhnul císaři Napoleonovi, ale on to zamítnul.* Až přijdète do Paříže, račte to všechno říci princi Napoleonovi.“

Když pak v únoru r. 1867 Türr opět mluvil s Bismarckem a nad tím se pozastavoval, že Prusko všude rozvíjí prapor pruský a severoněmeckému Bundu nedává ústavu liberární, Bismarck odpověděl, že vše to jest pravda, a že jest to žalostné, jak králova vláda všude se vyznamenává jenom snahou vše zprušačiti, on však že nemá té moci napraviti to, co udělal král a velkopruská strana. O Francii řekl mu Bismarck: „S Francií chci žíti v přátelství, a nechci nikterak míti válku s Francouzi. Císaři Napoleonovi máme hlavně co děkovati za výsledky našich zbraní r. 1866. *Císař svou neutrálností a svou loyalností, za kterou se mu nedostalo nižádné náhrady, usnadnil náš válečný plán, a proto jsem hotov podporovati Francii ve všem.* Zde v Berlíně musí však člověk jednati velmi opatrně, protože nesmíme poplašiti našeho krále. *Kdy by však císař Napoleon chtěl nějaké přání vysloviti písemně,* pak to vezmu na sebe, jeho žádost v několika měsících uskutečniti. Kdy by na př. chtěl si připojiti Lucembursko, ať jen v Lucembursku utvoří francouzskou stranu, která by si přála spojení s Francií. Ani nebudu pátrati po tom, zdaliž skutečně většina obyvatelstva si přeje toho spojení, ale přijmu mlčky dokonaný skutek. *Co se týká Belgie, řekl jsem již často a opakuji to ještě jednou, že císař má vzíti Belgii, a kdy by nějaká vláda proti tomu se chtěla opírati, nastrčíme jí své bodáky.*“

Hrabě Bismarck prý dobře ví, že Türr tato slova psal císaři Napoleonovi, protože psal pod adresou, kterou Bismarck *vlastní rukou* zaznamenal do jeho tobolky.

Türr končí svůj otevřený list tím, že prý neměl úmysl to vše uveřejniti, ale když viděl, že Bismarck před světem si hraje na nevinného, že pokládá za válku poctivou odevzdati tyto upomínky veřejnosti.

Původ „návrhu smlouvy“ a příčiny války jsou tím vším náležitě vysvětleny. Německé listy vynesly ovšem velmi stranický rozsudek o tom, pokládajíce vše, co praví Bismarck, za svatou pravdu, a tedy opačné tvrzení Francouzů přímo za lež; „lživá diplomacie francouzská“ jest v žurnalistice německé tak běžná fráse jako „bezbožně nám vnucená válka“.

Já nikdy neměl velkých sympathií pro Napoleona Velkého, a mám ještě mnohem méně sympathie pro Napoleona III., avšak nezdá se mi, že Bismarck zasluhuje mnohem větší víry nežli Gramont, Benedetti a Türr.

---

se zcela co Maďar. Mluví dobře srbsky a jest schopný voják i diplomat. Co krásný muž s martialními kníry à la Haynau dobyl si srdce princezky z rodiny Bonapartovy, a stal se takto důvěrníkem císaře Napoleona.

Pokládám knížete Bismarcka též za největšíko státníka ve smyslu pisatele brošurky Coup d'oeil sur la politique du Second Empire*) t. j. za muže „povahy odvážlivé, ducha praktického a bystrého, který jest hluboce přesvědčen, že se může vládnouti národy jenom *železem a krví*, že moc dává právo, a že účel státní nezná prostředkův nepravých. Bismarck zajisté v tomto smyslu pracuje pro zvětšení Pruska a pro zvelebení panovnické moci dynastie Hohenzollernské. Vysoký pojem, který mám o státnickém umění knížete Bismarka, nepřipouští myšlénku, že šťastné náhody hrály velkou úlohu v tom, co již provedl, naopak jsem přesvědčen, že vše se stalo dle dobře promyšleného plánu, že jedním slovem Bismarck řídil události, ne události jeho. Bismarck získal sobě přátelství císaře Napoleona, aby mohl vytlačiti Rakousko z německého Bundu, pak staral se o to, aby se zbavil nepříjemného protektora, který při dalších jeho postupech přiosoboval si rozhodného hlasu. Nezachování míru pražského bylo zajisté uzavřeno, jakmile mír pražský byl uzavřen, a válka s Francií uznána za nutnou v témže čase, když se ještě velmi důvěrně vyjednávalo s císařem Napoleonem. Podávání Belgie stalo se s úmyslem, aby se do rukou dostal prostředek, kterým by se Francie připravila o sympathie Angličanů. Türrovi se řeklo, že by císař Napoleon měl podati své přání písemně, aby se něco písemného mělo v rukou, a víme již, jak konečně použilo se „Návrhu smlouvy", který Benedetti bez pochyby jen napsal proto, aby se vědělo v Paříži, zdali řeči Bismarckovy o Belgii mají skutečně nějakého podstatného základu.

Všechno se takto vyjasňuje spůsobem zcela přirozeným, a není v tom nic závadného, když „účel státní nezná prostředkův nepravých". To však připustiti nelze, že jenom císař Napoleon chtěl válku, a Bismarck jenom mír, protože se to neshoduje se známou politikou velkého pruského státníka. Mírumilovnost Bismarckova neznamená více nežli Napoleonovo: „Císařství jest mír!" — a snad ještě o něco méně.

Hlavní věc záleží v tom, že dva státníci místo aby se skutečně a upřímně starali o zachování míru mezi národy, strojili mezi sebou tajné pikle, kterými jeden chtěl podvésti druhého, a že konečně, když se to nechtělo dařiti ani jednomu ani druhému, vyvolali do boje své národy, „kteří v stejné míře požívajíce a přejíce sobě požehnání křesťanského smýšlení a zmáhajícího se blahobytu povoláni jsou k blahodárnějšímu zápasu, nežli jest krvavý zápas na bojišti"**), aby tito vespolek se vraždili, a na základě toho mohlo se říci: „Já jsem větší státník! neboť zabil jsem ti o tolik tisíc lidí více, a zničil jsem ti o tolik milionů lidského statku více nežli ty mně!" — a že národ mající tak zvanou vládu ústavní, jde nicméně právě tak třebas všechen do boje, jako dříve táhlo do boje stálé vojsko pod vládou absolutní. V tomto ohledu nevede nás tedy doba Bismarckova o nic dále; jediný rozdíl mezi stavem nynějším a stavem dřívějším jest ten, že války jsou krvavější nežli dříve. Státníci chystají války a národy je vedou. Quidquid delirant reges, plectuntur Achivi.

---

*) Ratisbonne, Mars 1871.

**) Řeč pruského krále Viléma na říšském sněmu berlínském dne 19. července 1870.

Německým národem poražen národ francouzský; Bismarck zvítězil nad Napoleonem a jest proto státníkem větším. Prozřetelnějším zajisté jest, neboť vše mnohem lépe přichystal k tomu nezbytnému boji nežli Napoleon. Organisace vojenská byla v každém ohledu až do nejmenšího mnohem důkladnější v Německu nežli ve Francii. Německé vojsko stálo skutečné na bojišti, francouzské často jen na papíře. Všechny bitvy byly vyhrány přesilou vojska německého; vždy rozhodnul útok poboční, který je jenom možný při delším šiku válečném t. j. při větším počtu vojska. Kdy by Francie byla měla hned na začátku války všechny síly válečné dobře ozbrojené a vycvičené, které se vedly po kusech do boje po porážce u Sedanu t. j. v době, když celá francouzská armáda již byla zničena, pak zajisté všechny strašné pohromy této války, sedanská, metská a pařížská, byly by se staly nemožnými. Hlavní příčina porážky Francouzů leží tedy v tom, že císař Napoleon nechystal národ francouzský v té míře k válce, ve které k ní chystal Bismarck národ německý, a že císař Napoleon nicméně se pustil do boje, protože vždy počítal na nesjednocenost Německa t. j. protože nebyl dobře zpraven o poměrech německých.

Němci uvedli své vítězství hned v lapidární formu světodějné theorie, dle které *„bujarý germanismus protestantský zvítězil nad shnilým romanismem katolickým."* Kdyby tato theorie byla podstatná, musí se též říci, že r. 1806 bujarý katolický romanismus zvítězil nad shnilým germanismem protestantským, neboť Německo nacházelo se tehdáž následkem vítězství francouzských ve mnohem žalostnějším ponížení, nežli se nachází nyní Francie následkem vítězství německých — a muselo by se také říci, že bujarý slavismus pravoslavný zvítězil nad shnilým germanismem protestantským, kdy by náhodou dvoumilionová armáda ruská porazila vojsko německé, co by se alespoň mohlo státi, kdy by jednou kníže Bismarck přátelskou ochotnost Ruska, pomocí které zvítězil nad Francií, odplatil tak, jak odplatil hrabě Bismarck přátelskou ochotnost Francie, pomocí které zvítězil nad Rakouskem. Nechtějíli Němci, aby se řeklo první a po případu i druhé, lépe by ovšem bylo, kdy by se věci takové vůbec ani naříkaly. Vítězství na bojišti jest vítězství *surové hmotné síly*, při kterém sice důvtip lidský hraje nějakou úlohu, ale při kterém musíme idey nechati stranou. Právě tak jako jednotlivec nedokáže svou duševní přednost před sousedem svým, kdy by svého souseda zastřelil a oloupil, tak i národ německý ještě nedokázal světu duševní přednost před národem francouzským, protože postřílel přes 100.000 Francouzů a vydrancoval příležitostně také příbytky poražených. Obraz, který nám poskytují oba dva národové po válce, nedosvědčuje nikterak duševní přednost Němců. Francouzský národ i nyní, sotva že se poněkud zvednul po strašné porážce, již zase dělá politické experimenty na své vlastní útraty a *ku prospěchu všech ostatních národů evropských*, kteří si je pak mohou uspořiti poučeni jsouce příkladem a zkušeností Francouzů, a žalostná občanská válka národa francouzského má alespoň jednu stránku, na kterou národ jiný nemůže pohlížeti bez sympathie.

Německý národ, kochaje se nyní ve své slávě válečné o dokázané výbojnosti, ač to vše dříve zatracoval u Francouzů, leží jako jeden muž

v prachu před výsledkem, který se dosáhnul prostředky nedůstojnými vysoké vzdělanosti ducha německého, a velebí o závod nového císaře, kterého r. 1848 *proklínal* co hlavního strůjce politické *reakce*. Každý vzdělanec zajisté sledoval snahy německé po národní jednotě s nejupřímnější sympathií a s přesvědčením, že jednota ta se uskuteční, protože ji národ německý chce: avšak vzniknutí Bismarckova výbojného císařství německého nevzbuzuje nijakých sympathií u národů sousedních, protože každý se cítí ohroženým.

Císař Vilém ovšem telegrafoval dne 27. února 1871 z Versaillesu králi bavorskému: „*Nechať velikost Německa upevní se v míru!*" Avšak jaký to bude mír? Na poražené Francii musí se především se zbraní v rukou vynutiti vyplnění všech podmínek ještě ani nedokonaného míru. Francie již nyní hrozí pomstou. Německo tedy neodzbrojí. Ozbrojená velříše německá nutně vyžaduje ozbrojení všech států sousedních, kteréžto k tomuto konci mají před sebou několik let, pokud bude trvati vojenské obsazení Francie. Téměř celá Evropa stane se tedy v nejbližší době velikým táborem vojenským. Státní dluhy všude se zvýší, daně nemohou se zmenšiti pro nesmírné rozpočty vojenské.

Co potom? Mluví se prozatím v Německu o „potlačení evropské revoluce", o založení „říše nábožnosti a dobrých mravů", též o „korrekci parlamentarismu parlamentarismem"; ale to vše jsou věci vedlejší. Jaká má vlastně být ta Bismarckova velříše německá, jest hlavní otázkou novějšího času. Kníže Bismarck snad brzy opět půjde do Varzinu, řekne se opět, že již nevede záležitosti zahraniční, tak ovšem, jak jich nevedl před válkou francouzskou. Plány bude ovšem dělati, a národ německý bude vždy pohotově je provesti svými bodáky a taženými děly Jaké asi jsou další plány, prozatím ještě nevíme; něco nám ale napověděl Moltke již dne 15. června r. 1868, když řekl v německé říšské radě:

„Který pak rozumný člověk by si nepřál, aby ohromné výlohy, které se dělají v Evropě proto, že každý předvídá válku, vynakládaly se se raději na práce míru; avšak nikdy zajisté na cestě mezinádního vyjednávání nepřijde se k tomuto smírnému výsledku. Válka skutečně není ničím jiným nežli politika vedená jinými zbraněmi. Vidím k dosažení zmíněného účelu jenom jediný prostředek, a ten záleží v tom, aby se v srdci Evropy utvořila moc, která, *aniž by sama byla výbojnou*, byla by dosti silna, svým sousedům zapověděti válku. Též věřím pevně, že, máli toto blahodárné dílo býti vykonáno, musí to býti Německo, které je vykoná, avšak jenom tehdáž, až bude Německo dostatečně silné t. j. až bude sjednoceno."

Jiný veledůležitý příspěvek k pravému ocenění nastávající doby světovlády německé nacházíme v brošurce*) nedávno vydané, která jaksi vědecky vyvíjí a odůvodňuje hlavní zásady politiky německé. Tyto zásady jsou:

„Mínění, že zákonité právo může se zrušiti jenom zákonitým právem novým, jest křivé. (Str. 14.)

Smlouvy mezinárodní mohou býti změněny bez dobrovolné úmluvy těch,

*) Die deutsche Frage. Deren Entwicklung und Lösung. Rück- und Vorschau eines Unparteiischen. Leipzig 1871.

14*

kteří je uzavřeli. Jednostranné od smlouvy odstoupení není bezprávím. (Str. 15.)

Jediné rukojemství upravených poměrů mezi státy, čili smluv mezinárodních spočívá jenom v míře síly, které se může užiti k jich udržení — — „nárok jednoho z těch, kteří smlouvu uzavřeli, na nezměnnost takové smlouvy, jest právě jen tak dlouho oprávněn, pokud má ve své ruce moc, by zamezil hrozící změnu; nemáli více takové moci, pak jest tím dokázáno, že již nastala změna původních poměrů, která odůvodňuje zrušení smlouvy . . . .

V právu mezinárodním jen to má právo trvati, co má sílu a schopnost, by se samo uchránilo . . . .

Dle okolností musí tedy smlouva mezinárodní býti přeťata mečem. (Str. 17.)

Fráse o rozhodnutí železnými *kostkami* války jest neméně jalova, nežli nesprávná a bezsmyslná. (Str. 18.)

Válka jest totiž už sama v sobě prostředkem dle práva mezinárodního dovoleným (co mezinárodní pomáhání sobě samému), vše jedno, *ať záminka k válce jest v sobě oprávněna čili nic; výsledky války tvoří tedy vždy právo.* (Str. 20.)

Kdykoli v případu skutečné změny veřejného právního stavu ten, který se tím cítí uražen, opomine proti ní se opírati, ať už pak nemůže nebo nechce anebo nedovede, tu nový pořádek věcí nabývá tím povahu právní, čili jinými slovy: *Moc plodí právo, kdykoliv moci protivné není anebo tato příliš slabá jest.* (Str. 21.)

Síla, která se nedovede sama chrániti, nemá v jednání mezinárodním žádného práva býti.*) (Str. 24.)

Proto jest úlohou státu, provozovati zcela střízlivou reální politiku, poznati sama sebe a poznati jiné, t. j. býti tak dobře zpraven o záležitostech jejich a znáti se v nich tak úplně, jako ve svých vlastních, jenom počítati se skutečnostmi, nikdy s domněnkami, které jsou jenom cestou k samovraždě států. **)

„— Pro skutečnou velmoc není žádného dokonaného skutku ve věcech, které ji interesují, protože proti tvoření takového, o němž ona musí věděti, již klade odpor, a nepřipouští dovršení jeho. Kdo však naproti hotovému skutku nemá nic jiného nežli nářek o „barbarském duchu našeho věku", tenť právě tím oplakává, že žijeme ve světě skutečností, a nezasluhuje sám ani, aby skutečně byl."

Neváhám nikterak pokládati tuto theorii za základ politiky knížete Bismarcka a neváhám též říci, že takovou politikou nedostaneme se dále na dráze lidské vzdělanosti. Tato politika jest známé středověké německé „Faustrecht", právo silnějšího, a války vedené dle tohoto politického systému neliší se podstatně od válek dřívějších, třeba by se vedly celou brannou silou veškerého národa, a třeba by satellité despotismu dokazovali, že válka osvěží ducha a posilní povahu. Touto politikou nestává se umění státnické humannějším nežli bylo dříve, a válkami jeho zdivočí i sebe vzdělanější národ***) právě tak jako zdivočeli

*) Kdyby tedy spojení Francouzové a Slované zvítězili nad Němci, bylo by tím dokázáno, že Němci nemají žádného práva býti.

**) Jako by Bismarck dával poučení Napoleonovi.

***) Na zdivočení německého vojska během poslední války naříkali sobě sami Němci. Že se skutečně vraždilo, drancovalo a pálilo, o tom jenom jeden příklad, ne snad pro to, že by jich nebylo hojnost, ale že jest to příklad, který se tak snadno zapříti nedá.

Anglická vláda poslala vládě pruské následující žádost za náhradu p. Lawrence Smitha, lodního kapetána, který vypravuje o tom, co se mu přihodilo, následovně:

„Dne 15. pros. 1870 asi 500 Prušáků přišlo do Saint-Ouen, vesnice asi čtvrt hodiny vzdálené od La Bouville (v nejbližším okolí pařížském).

žoldnéři ve válkách dřívějších; neboť podstatná stránka pravé vzdělanosti lidské zajisté musí se zakládati na náležitě vyvinutém smyslu pro šetření cizího statku a lidského života, kterýžto smysl nevyhnutelně se tupí, když vojín každodenní svou úlohou přivykne na vraždění a drancování. Že válka ušlechťuje lid, může se říkati jenom blbcům neb otrokům, protože první nedovedou a druzí netroufají si ničehož proti tomu namítati.

Proslavená politika „práva silnějšího" ovšem výborně se hodí k jistému novověkému učení, dle kterého lidé jsou jenom trochu dokonalejší zvířata, dle kterého tedy jest chtíč jedinným zřídlem a tělesná síla jediným pravidlem lidských skutků, tak nazvaná mravnost ale pouhým klamem, tak nazvaná poctivost pouhou hloupostí, a tak nazvaná šlechetnost pouhým znamením slabosti. Učení toto hodí se zajisté mnohým lidem právě tak dobře, jako nadřečená politika hodí se mnohým státníkům. Zdali však učením tímto a politikou touto naznačen jest konečný cíl vzdělanosti lidské, o tom bude snad dovoleno pochybovati všem, kteří v sobě cítí působení nějakých idei, a myslí, že se tím podstatně liší od zvířat. Těmto bude snad i dovoleno postaviti naproti Bismarckově „Faustrecht" jiné pravidlo vysoké nebo jiným slovem mezinárodní politiky, pravidlo, které též praktičtí státníkové vyslovili, nikoliv snad jenom nepraktičtí filosofové.

Lord Derby, onoho času předseda anglického ministerstva, vyjádřil se r. 1838 na radnici londýnské: „Naše zahraniční politika musí vždy býti vedena se slušným ohledem na práva a samostatnost cizích národů, a pravidlo: Nečiň jinému, co nechceš, aby jiný činil tobě — musí býti ne toliko zásadou křesťanské morálky, ale i zákonem pro mezinárodní politiku" — a lord John Russell, tehdejší ministr zahraničních záležitostí, opakoval toto vyjádření doslovně dne 28. září r. 1859 v Aberdeenu.

S takovouto politikou křesťanskou nachází se moderní politika Bismarckova v témže sporu, ve kterém vůbec až posud se nachází pravé křesťanství s bezohledným sobectvím starého a nového věku. Nemohu věřiti, že křesťanství musí ustoupiti panu Bismarckovi, ovšem ale zdá se mi býti pravdě velmi podobné, že politika Bismarckova padne mocnou reakcí samého ducha německého.

Ačkoliv anglický prapor vlál na mém domě, dalo se mi 31 mužů do bytu, které jsem musel na své útraty stravovati. Dne 17. prosince opět 60 mužů přišlo do mého domu, a vzali mi všechny mé potraviny, všecko obilí, slámu a dobytek. Dne 18. pros. táhli dále. Dne 31. ledna opět se u mne ubytovalo 60 mužů. Dne 4. února v 7 hodin ráno 60 Prušáků obklopilo můj dům. Moje rodina schovala se do sklepa. Asi pět minut později stříleli do sklepa, a rodina moje jenom tím byla zachována, že se ukryla v zadním oddělení sklepa. Když přestali stříleti, moje paní s dítětem na ruce utekla ze sklepa, a ostatní rodina ji následovala. Vojáci pak rozbili okna, roztloukli nábytek, sházeli kusy na jednu hromadu a zapálili dům. My jsme nesměli ničehož odnesti; i šaty naše shořely. Co mohli oni unesti, to vzali s sebou. Také věci ve sklepě byly spáleny. Rodina moje na polo oblečená, strávila tři hodiny ve sněhu v lese. Cením svou škodu na 30.000 zlatých."

Anglická vláda uznala, že toto zničení zboží a statku nedá se omluviti ani nutností, ani jednáním obyvatelstva domu. (Augsb. Allgem. Zeitg. 23. April 1870.)

Úloha Ruska i práce jeho.

O Rusku platí ve smyslu politickém, co praví ruské pořekadlo: Ot .odnogo berega otstal, k drugomu něpristal (od jednoho břehu odrazil, k druhému ještě nepřistál), anebo jak Fadějov zřetelněji praví: „Rusko přerostlo jedny, a nedorostlo ještě k druhým hranicím.“ Vystoupilo z hranic první své státní obdoby, kterouž byla *říše pouze ruská*, kmenovními hranicemi obmezená, organický celek ruských kmenů, stát Velkorusů, Malorusů, Bělorusů a Kozáků, — a vstoupilo v obdobu druhou, jaksi v druhou zmocninu svého státního života, kteráž znamená: *Slovanstvo s ruským středem.*

Jest potřebí důkazů k první části toho tvrzení? Pohled na mapu nynější říše ruské činí všechny důkazy zbytečnými: rozložiloť své hranice od ledového moře až k Hindukoši, a jižní hranice Ruska jdou od ústí Dunaje až k zálivu Possiette, čarou přes 7000 verst dlouhou. Klamná jest útěcha těch, kdož veliké moci Ruska se lekají a proto mezníky ruské na východě a na západě u Alexandropolu a u Oděsy hledají: ruská moc metá již stíny, či lépe vrhá již záři a přímý lesk vlivu svého až k pustinám arabským a k vodám Kandie, a přes celý Balkán až ku předhoří Matapanu. To přec už není národní říše specificky ruská, to není už Rusko v sebe uzavřené: toť zajisté říše, jejíž těžník už za hranice se posunul a stát k poslednímu převratu žene.

Ten převrat jest úkolem Ruska, posláním ruského národa, ideou státu ruského. Dříve mělo se za to, i na samé Rusi tak soudili, že civilisování Asie jest pravé a jediné světové určení Ruska, a z toho pošlo, že je ostatní Evropa považovala takřka už jen za stát asijský, a že sami Rusové o Evropě si uvykli mluvit jak o cizím dílu světa, až do posledních dob obecně říkajíce: „to k nám přišlo z Evropy“ — místo z cizozemska. Z toho pošlo dále, že se Evropa o Rusko nestarala, že jí bylo lhostejno, k jakým obrovským rozměrům ono dorůstalo, jak se konsolidovalo, sílilo; co je nám po tom, mysleli evropští politikové, nechť se obohacuje mrtvými pustinami Asie a lány stepí, kde na zemi jen tlupy kočovníků a na nebi jen hejna dravců poletují.

Lhostejnost tato a nevšímavost byly Rusku rozhodně na prospěch: nikdo mu nezáviděl, nikdo mu nepřekážel. Mělo zcela volné ruce. Západní Evropa, jinak na Rusko velice žárlivá, nevšímala si ruské taktiky, která vždy výhod v Asii dobytých zužitkuje v Evropě i naopak, a tak rozestřela se moc Ruska bez závady téměř přes polovici Asie a blíží se rychlým postupem k oné míře vnitřní síly a zevnitřního vlivu, kteréž nezbytně má potřebí, aby rozřešiti mohlo svůj konečný úkol. Dnes není už snad člověka soudného ani na Rusi, ani v ostatní Evropě, který by opravdově tvrdil, že další rozvoj a úkol Ruska jest mimoevropský, že hlavní poslání jeho jest, aby evropské civilisaci podmanilo Asii: dnes cítí každý třeba bezděky, že Rusko musí vykonat velké civilisatorské dílo *v Evropě*, že musí vlastní silou a pomocí Asie *slomit vládu půlměsíce, osvobodit a sjednotit Slovanstvo.* Opáčná tvrzení na té i oné straně nezviklají té jistoty, tak jakože na věci samé ničehož nezmění.

V diplomacii provádí se více než kdekoliv jinde zásada: „Quae non sunt, simulo, quae sunt, ea dissimulantur“ (co není, předstírám, však co jest, zastírám), a to z příčin, jichžto rozebírati netřeba. Jeť pokaždé velikou výhodou, dáli se odpůrce v bezstarostnost ukolébati. A proto ujišťují asi ruské orgány všechen svět, že prý Rusko na rozřešení východní otázky ještě ani nepomýšlí.

Převratu, k němuž Rusko od dávných let se strojí a dorůstá, nebylo dříve rozuměno; teprv když oživlo na Rusi vědomí o příbuznosti s tolika miliony evropského, většinou pohraničného obyvatelstva, objevila se Rusům budoucnost jejich ve světle pravém. Kdy bychom neuznávali a nepřipouštěli, že následkem důsledné, konečných cílů jasně si vědomé politiky ruské vlády důsledně, jedna jako druhá, jen že ne se stejnou rázností a úspěchem vždy stejným, k témuž pracovaly konci a cíli, museli bychom říci, že neodolatelným, byť i nejasným, přirozeným tlakem a popudem hnána, říše ruská meze místní, národní říše daleko překročila a směrem národní gravitace tak daleko už dospěla, že nazpět ani nemůže. Všechen zajisté rozvoj člověčenstva, osudy a proměny jeho jsou výsledkem velikých sil a zákonů přírody, kteréž co světohybné idey u vědomí lidstva pronikají, a vůlí i snahou národů ovládají, tak že tito neodolatelně převládajícího zákona přírody, anebo chceteli zákona světového pořádku poslouchají. Rusko nemohlo zůstati v hranicích říše místní, ono muselo je překročit a nastoupit na dráhu svého světového povolání: ruský národ je v rodině Slovanstva největší a od dávných dob již jediný opravdu samostatný; zcela přirozeno tudíž, že se v něm a jen v něm národní gravitace mohla i musila činnou objeviti. U ostatních národů musela zůstati trpnou, jednak pro překážky, jichžto malý počet národa překonat nedovede, jednak též proto, že účinkem gravitace malá tělesa velkými vždycky bývají přitahována, ačkoliv i samy, jen že slabě, přitažlivými se osvědčují. Rusko jest a zůstane hlavou Slovanstva a jeho posledním útulkem, a zároveň středem pravoslavného světa; patrno tudíž, že muselo i působením mravních dojmů, jež obecnou gravitaci sesilují, vystoupiti ze svých mezí, do nichžto nikdy už se nenavratí. Stát ruský je ve svém postupu podoben k balvanu, který se oderval a působením tíže do pohybu dostal: nic ho už nevrátí, dokud nedopadne, kam jej tíha žene. Mohlo se zastavit, když bylo dospělo k dokonalému rozvoji v mezích místních, dnes jest už pozdě — ono teď půjde dále, až dospěje k druhé obdobě.

Jaká bude ta obdoba? Půjde Rusko opravdu za tím cílem, který se mu obecně přisuzuje, anebo se mu vyhne? V theorii jest dvojí možnost, v praxi jen jediná. Rusko nemohouc už zůstati místní říší ruského národa, musí se státi buď veleříší asijskou, anebo středem slovanského světa. Volba není těžká: přirozená tíha táhne slovanské Rusko k Slovanstvu, pravoslaví volá je k pravoslaví, jemuž většina slovanských národů jest oddána, velmocenské postavení Ruska v Evropě poutá je k Evropě a nutí, aby zde vliv svůj až ku krajní možnosti sesílilo, slovanští národové žádají ochrany nebo osvobození, říše turecká se vůčihledě rozpadává, veliké kyne dědictví, a k tomu ke všemu co dobyto v Asii, zůstane nedotknuto, nezkráceno, neobmezeno. Kdo mohl by se domnívati, že by Rusko mohouc získati na obou stranách zároveň, a

při tom v Evropě co do ceny nepoměrně více, než má v Asii, obmezilo se pouze na Asii, s nížto nemá po přírodě nic společného? Tak jeví se příští bilance *vládě* ruské. A což národ? Národ ruský je v idei všeslovanstva probuzen a jeho slovanské vědomí šíří se a sílí téměř každým dnem, za nedlouho nebude v něm vrstvy ani třídy, kteráž by o tomto světovém poslání ruského národa nebyla přesvědčena: *Slovanstvo s ruským středem* stane se obecným heslem všeho obyvatelstva a přáním všeho lidu. Uvažme nyní, že obyvatelstvo ruské říše za nedlouho bude čítat *100 milionů* duší, a nebudem zajisté pochybovat, že taková říše nezůstane při pouhém přání. Zatím půjdou věci přirozeným postupem dále, v ostatních slovanských národech bude vědomí všeslovanské vzrůstati, na obou stranách bude se vzájemným působením plemenný magnetismus sesilovat a rozřešení slovanské otázky, kteréž se Rusku objevuje už co povinnost, stane se nezbytnou *nutností* doby.

A co jest tato otázka slovanská? Neznamená dnes už nic jiného, než otázku východní, a východní otázka: zvrácení tureckého panství v Evropě a *vše*, co s tím souvisí. Fadějov tlumoče přesvědčení ruského národa, praví: „Východ znamenal dříve Turecko a islam, nyní znamená Rusko, Slovanstvo a pravoslavnost.“ Vyklizení Turků z Evropy a rozřešení záležitosti slovanské srostly v jedno: pád islamu bude prvním aktem slovanského dramatu, začátkem slovanského znovuzrození, prvním dnem panslavismu. Toť jasno samo sebou a nepochybno. Rusko má tedy dvojí úkol: 1) šířit a podporovat v slovanském světě ideu všeslovanstva a 2) pracovat ku zvrácení tureckého panství v Evropě. V této dvojí, řekl bych politicko-strategické a mravně-národní činnosti jeví se určení Ruska, a z úspěchů obojím směrem dobytých vyplývá nyní, kdy už přestalo být místní říší ruskou, jeho velmocenské postavení v Evropě a v Asii.

Vizmež, jaké jsou v obojím směru ruské úspěchy. Od r. 1786, kdy Josef II. a Kateřina II. byli uzavřeli spolek na vypuzení Turků, bdí Evropa řevnivě a žárlivě nad Tureckem, — strach před Slovanstvem je toho hlavní příčina — tak že už nyní jen Rusko za nepřítele vlády otomanské se považuje. Evropa jest přesvědčena, že drobní národové turecké říše, až skáceno bude panství islamu, nezůstanou samostatnými v mezinárodním smyslu, ale že přilnou k Rusku svazkem více méně tuhým či volným, jak toho vymáhá příroda sama i nutnost obrany proti Němcům. Evropa tuší, jaký dojem by na ostatní Slovany učinilo osvobození Slovanů tureckých, tuší, jak rozřešením východní otázky nesmírně vzroste moc Ruska, kteréž pak bude Slovanstvem, jako jest už Prusko Německem, a proto nedopustí dobrovolně, aby dvojatý kříž nad islamským půlměsícem slavil vítězství. Rusko bude muset východní otázku rozluštit *proti* vůli, ba snad proti *zbraním* celé Evropy, a proto nemůže k ní zjevně přikročiti dříve, dokud nebude míti Turecko ze všech stran, po zemi i od moře sevřeno a nepřátely Osmanů obklopeno, dokud nebudou základy turecké říše v Evropě i v Asii tak podryty a podkopány, že se k danému znamení takřka samy sřítí a sesují, tak aby hlavní válečná síla Ruska obrátit se mohla na potření *evropské koalice.* K tomu arci Rusko ještě nedospělo, ale nemá k tomu daleko. Jak se nyní věci mají, mohlo by se snad k rozhodné ráně odhodlati, kdyby vlastní jeho válečná moc už byla s to ochromiti evropskou koalici.

Boj Ruska proti islamu je starý, byť i ne přímý a stále viditelný; krok za krokem odzbrojuje Rusko svého nepřítele na jeho vlastní půdě a větší část boje toho sehrána za kulisami, a sice v Evropě i v Asii zároveň, ale v Asii více než v Evropě. Neboť v Asii odzbrojuje Rusko zároveň nejhorlivějšího ochrance Turecka a velkého činitele v příští evropské koalici: Anglii. Není zde místa líčit začátek a průběh zjevného i skrytého zápasu obou východních soupeřů, jen to budiž podotknuto, že začal za okolností, kteréž byly po přírodě i rozumu neomylné takřka prognostikon, že boj skončí vítězstvím Ruska. Objevilať se na trvalém bojišti z jedné strany dynastie od zenitu své velikosti a slávy úchvatně spadající, ana již jen se opírala o zhýralou a štěstím znemravnělou armádu pretorianů, a na druhé straně panovnická rodina zdravá, tuhá, svěží a bujará, opírajíc se o věrné a slepě oddané armády, o vojsko bojovné a severním podnebím otužilé. A v tu chvíli, kdy ruský kříž na Prutu, na Dněstru a na březích azovského moře nad půlměsícem začal vítězit, začal se zároveň rozhodovat veliký boj o samovládu nad polovicí Asie. Z bojů těch nemělo Rusko veliké kořisti co do území, ovšem ale co do vlivu mravního. Pak vrhly se kongresy vídeňský a veronský jako balvany mezi oba soupeře — na ochranu Turecka; onen prohlásil nedotknutelnost tureckého císařství, tento uznal sultánovo právo, aby rozhodně odmítal všeliké zakročování do svých vnitřních záležitostí. A přec zasadilo Rusko nedlouho na to Turecku novou ránu osvobozením Řecka, jehož samostatnost ochranné moci navzdor kongresům a traktatům musely uznati a zaručiti. Ale mravně zabili Rusové Turecko v podunajských knížectvích a v Srbsku, kteréž pod tureckou svrchovanost postaveno, nejúhlavnějším nepřítelem Porty se stalo. Rumunsko a Srbsko jsou jako dvě ruské tvrze posunuté do samého Turecka, jako dvě sopky, jimiž Rusko každou chvíli Portu ohněm může zaplavit, jako dvě ohniska, v nichž východní otázka stále doutná a jitří.

Třetí podkop, kterýmž okamžitě lze spůsobiti výbuch, jsou Bulhaři, nejtužší a nejčetnější ze všech křesťanských národů Turecka. Bulhaři jsou kvas stále pracující a živé vřídlo nespokojenosti. Ostatní pak Turecku nepřátelští národové, Bosňané, Černohorci a Řekové jsou stejně chytlavé látky, k nimž jen potřeba přiložiti doutnák. Zde jest největší posilou a podporou ruského vlivu a zajisté i základem ruských plánů proti Turecku — pravoslavná víra; tato je snad ze všech náboženských vyznání v politice faktor nejúčinnější; katolicismus pozbyl již dávno všeho politického vlivu, protestantské církve jsou drobné, rozptýlené a různé, a vyznavači islamu brojí namnoze sami proti sobě na život a na smrt, tak že Rusko někdy, alespoň v Asii, islam potírá islamem. Pravoslaví není rozptýleno, není v sobě rozerváno, není moderním duchem oslabeno a bezhlavou hierarchií zostuzeno; udrželo se v národech houževnatých, neuvadlých, patriarchálně smýšlejících, je duší a duchem souvislého tělesa národů, kteří krevními, mravními, země- a dějepisnými páskami nerozlučně takřka jsou spoutáni, kteří stejné měli osudy a nepochybně také stejnou mají budoucnost. Pojivá síla pravoslavné víry je nad jiné mocnější již proto, že pravoslavný lid je opravdu „pravověřící," a nikoliv pravoslavný jen dle matriky a křestního listu jako miliony katolíků, a u víře tak horlivý, že je mu náboženství první mravní důležitostí,

působivější než sama národnost a vždycky posvátnou. Pravoslavní národové jsou vesměs uhlavní nepřátelé islamu a očekávají spásy jedině z povalení otomanské říše. Na Balkáně převládá ještě více než jinde náboženství. Rumuni, Srbové, Bulhaři, Řekové a Armeni hýbají se nejvíce z pohnutek náboženských a zuří proti moslemínům. Jest v té příčině obecné domnění, že rány, jež Muhamedova náuka řecké církvi zasadila, jen pod praporem Romanovců budou pomstěny a zaceleny. Tak rozpoutány jsou náboženstvím, národností a neustálým útiskem cařihradských násilníků na vždy všechny pásky mezi tureckým vladařem a jeho křesťanskými poddanými, a Rusko získalo podporu více než 6,000.000 stoupenců pravoslavné víry. Že se balkánští Slované všichni zjevně k ruským praporům nehlásí, je zase důkaz výtečné ruské taktiky, která tak jemně podkopy klade, že mnozí bezděky jí jsou nástrojem.

Tak visí v Evropě Damoklův meč nad hlavou Porty, a trůn cařihradských sultánů stojí na špičce jehly.

Ale i z druhé strany, v Asii, sevřena jest turecká říše řetězem neodolatelného ruského vlivu a ztrácí vůčihledě půdu pod nohama. V Asii, kteráž se považuje za pravou vlast Turků a za příští těžiště jejich moci a síly, je panství osmanské nebezpečně podkopáno, navzdor tomu, že v celém asijském Turecku muhamedané nad křesťany právě tak jsou četnější, jako v Evropě křesťané muhamedany počtem převyšují. Jeť ovšem pravda, že tam muhamedané mnohem smělejší jsou a hlavu pyšněji vypínají, než pravoslavní křesťané v krajinách, kde nad Turky jsou pány, ale smělost a pýcha nejsou ještě nutné známky opravdové síly. V Asii stojí si Turecko pevněji, nežli v Evropě, toť jisto a pochopitelno, neboť tam nemohl býti úpadek ani tak přirozený a nutný, ani tak úchvatný jako zde; ale přec osvědčí se zkázonosnými a nezhojitelnými rány, jež i tam Rusko mu zasadilo, neboť dle souhlasných zpráv cestovatelů a znalců asijských poměrů (viz na př. Vámbéryův spis „o moci a postavení Ruska v Asii“), má Turecko již i v asijských národech, poddaných i sousedních, nepřátele rovněž tak hrozivé a nesmiřitelné jako v Evropě.

I zde utvořily se na hranicích i v samých útrobách tureckého organismu rozsedliny tak hluboké a široké, že jich už nezacelí a nepřeklenou žádné ústupky a žádná i sebe vlídnější opatření. Neboť jako že se už nikdy Turecku nepodaří, aby si jakýmikoliv ústupky a milostmi získalo přízeň Slovanů a Řeků, rovněž tak nedovede už nikdy uspati nebo jen uchlácholiti hněv a národní hrdost *Arménů*, jejichžto nepřátelství jen zdánlivě dřímá. Arménové obývají nejhustěji onu část Anatolie v přímém sousedství Ruska, kteráž se nyní Arménskem nazývá. Zde sedíce na rozvalinách své někdejší říše číhají na příznivý okamžik ku pomstě, a pracují dvojím směrem o zvrácení vlády turecké. Jedna strana jest veskrz a rozhodně ruská, očekává spásy jen od Ruska, i nezná jiného osvoboditele, než bílého cara na Něvě; druhá strana je pouze rusofilská, považuje ruské přátelství za vhodný prostředek a *jenom* za prostředek k dosažení svobody a úplné nezávislosti. Strana ruská je mnohem četnější a v každém ohledu mocnější, a má sídlo v Ečmiadzinu kolem arménského patriarchy, který vždycky v Rusku přebývá. Žízeň pomsty a hněv proti islámu, který zničil samostatnost a v prach po-

valil národní velikost jejich, plane v prsou všech Arménů, ale za to chovají s posvátnou úctou u sebe obraz ruského cara, chudý na měděné ruské kopějce, bohatý v drahém medaillonu.

Druhá, toliko ze spekulace rusofilská strana má střed a ohnisko mezi bohatými peněžníky v Cařihradě. Arménští peněžníci a kupci, nechť si patří k té neb oné straně, pokládáni jsou za výtečné, samovolné agenty ruské politiky, než i tu dlužno za to míti, že je nejlepším agentem Ruska jako v Evropě, tak i v Asii turecká vláda sama, a pak vlastní pud porobených národů, kteří pomoci hledají tam, kde jí opravdu a jedině nalezti možno.

V samém pak sousedství Arménů nabyla ruská politika jiný, vydatný a za jistých okolností dosti spolehlivý nástroj: jsouť to *Kurdové*, sousedé a příbuzní, ale zároveň i nepřátelé Arménů. Kurdové jsou neposední kočovníci a po asijském způsobu dobrodruzi a tytýž lupiči a zákeřníci, kteří s Turky a s Peršany věčné mají nepřátelství, poněvadž jim nadvláda těchto ve všem překáží. Za to jsou rozhodní přátelé Ruska, předně již proto, že považují Rusy rovněž za úhlavní nepřátele Turků, a za druhé, že se jim vlidná a mírná taktika ruských gubernátorů zakavkazského kraje mnohem více líbí, než převrácená od jakživa methoda tureckých pašů. Nepřímým působením a především řečenou vlidností ruských velitelů dospělo přátelství Kurdů tak daleko, že v poslední kavkazské výpravě knížete Barjatinského sami už vypravili a k ruské armádě vyslali pomocný sbor jezdců. Kurdové jsou ovšem muhamedané, ale neberou to s náboženstvím tak přísně; jejich koran nebude jim překážkou, až se příležitost naskytne, aby pod dvojatým křížem bojovali proti půlměsíci. Kurdové kolem Bajazetu, Topraku, Kalehu, ano i jejich příbuzní až k Bagdadu a Kermanšachu vědí velmi dobře, kterak jim prospívá a prospěje řevnivost mezi carem a sultánem, a jsou tudíž pro všechen případ už rozhodnuti. Kdy by jen Rusko chtělo, to jablko padlo by mu samo do klína.

Od časů Petra Velkého vyhlídlo si Rusko ještě jiný klín, kterýž by po příležitosti vrazilo do boků asijského Turecka: *Persii* nebo *Iran*, starou školku asijského vzdělání. Proti Peršanům bojovali Rusové od samého začátku státního svého rozvoje, ale systematické jednání proti nim začalo teprv Petrem Velikým a dospělo zatím tak daleko, že už perského knížete považovati lze za ruského vasala. Výhody z toho jsou Rusku značné. Politická nesnášelivost a ustavičné spory mezi Peršany a Turky dávají Rusku možnost i příležitost v každý čas, ano i v dobách míru proti Portě válčiti a tak kdykoliv se mu zlíbí, svého hlavního soupeře nebezpečným sousedem zaměstnávati. Iran je jako dýka nasazená na hrdlo asijského Turecka, a Rusko má čepel v ruce.

Bystrozraká politika ruská seznala záhy, že je Persko střed, z něhožto se dá snadno a téměř s jistotou operovati proti celému Islamu. Persie rozkládá se mezi chvalínským mořem a indickým oceánem tvoříc takto hlavní silnici nejen obchodnímu spojení, nýbrž i válečnému tažení na Oxus a Eufrat. Kdo Iran opanoval, stal se již velitelem na Oxusu a Eufratu, ba může se ohlížeti až na Indus.

První značné oslabení moci perské stalo se za Kateřiny II. Ona postavila Gruzinsko, kteréž dosud Persku bylo poplatno, nejprv pod

ruský protektorát, pak v ruské poručenství. Pavel I. vzal je konečně zcela „do ruské ochrany". Další rána, kterouž vlastně Anglie Persku, ale také sama sobě na prospěch Ruska zasadila, byla smlouva Gulistanská (r. 1814); Peršané museli Rusku postoupiti Gruzinsko, Imereci, Mingrelii, Dagestan, Širvan, Šekki, Gendže, Baku, Karabag, některé části Moganu a Tališe, a zároveň se zavázati, že nebudou míti na chvalínském moři žádných lodí válečných. Ale tím se ještě proud ruské moci nezastavil: spory neustávaly, boj se obnovil, a Rusko zůstalo zase vítězem. Konečně uzavřelo (r. 1828) ve vesnici Turkmančaji mír co nejpříznivější: řeka Araxes uznána za přirozenou mez a hranici Ruska na této straně. Tím pojistilo si Rusko bohaté krajiny Erivan a Nachičevan, a poněvadž řeka obzvlášť u Džulfy, kde nyní ruské stráže stojí, snadno se dá přebřísti, nabylo postavení takového, že může každou chvíli vtrhnouti do Perska. Od té doby smí také jen Rusko na chvalínském moři plavbu konati a válečné loďstvo míti. Tak octla se země hrdých perských šachů pokořena a málomocna u nohou vítězného cara; cíl, k němuž Rusko stoletým úsilím pracovalo, byl dosažen, další boje staly se zbytečnými.

Nyní jednalo se tedy jen o mravní pacifikaci, a ruská diplomacie podala zase skvělý důkaz neobyčejné obratnosti a ku podivu jemného taktu; jí podařilo se v krátkém čase odstraniti všechno nepřátelství, zvrátiti všechnu nedůvěru, vykliditi všechnu hořkost a kyselost, tak že z pokořených nepřátel, kteří touhou pomsty jenjen hořeli, zcela dobří sousedé se stali, Persie Rusku v přátelské objetí se vrhla, a šach perský nyní lepšího přítele nemá, než ruského cara.

Rusko dosáhlo zde co do mravní nadvlády svrchovanou míru svých přání. Iran je krutá zbraň proti Turecku; věčné spory obou těchto muhamedanských států a krymská válka podávají o tom důkaz nepochybný. V krymské válce byl perský šach jako bujný oř na řetězu: chystal se s velikou chutí vpadnouti Turkům do boku, a jen vnitřní zmatky zabránily mu vmísiti se v zápas velmocí. Řevnivost mezi Perskem a Tureckem neutuchla a neutuchne, dokud konečná katastrofa, po dobrém a po zlém zároveň, příčiny odvěkého záští neodklidí. Na horké půdě arabské je několik věčně doutnajících ohnišť, ze kterých každou chvíli mohou vyšlehnouti plameny: potřebíť jen, aby do nich ruský měch zadýmal.

Rusko užilo již ovoce tohoto výhodného postavení na perské hranici, kteréž mu pokoření Kavkazu usnadnilo a valně k tomu přispělo, aby na tomto vojensky důležitém místě svou válečnou sílu náležitě opřelo, zřídilo a upevnilo. Až bude dokončena železná dráha mezi černým a chvalínským mořem, stane se Kavkaz pojednou obrovskou přirozenou hradbou, ze kteréž vycházejíc, Rusko na pravo i na levo, až do nejvzdálenějších končin asijské pevniny snadno bude moci operovati. Kavkaz stane se skladištěm a hlavní zásobárnou pro případ, kdy by Rusko opravdu pomýšlelo na Indii. Z toho vyrozumí každý, proč Rusku na pokoření Kavkazu tak velice záležeti muselo.

Svým vlivem v Persii získalo Rusko velmi mnoho; má téměř všechen perský obchod ve svých rukou a podvázalo tak novou žílu Turecku i Anglii; vývoz je v Persii větší než přívoz, a všechno se vy-

váží severním Ruskem do Evropy. Ale i v politickém ohledu vládne Peršanům Petrohrad, ovšem že jen mravně a mocí svého vlivu; Peršané jsou Rusů přátelé a ctitelé zároveň, udržujíce s nimi obcování laskavé a hlásajíce sami chválu ruského pořádku a ruské spravedlnosti. Když tedy i tací cizorodí podmanění národové Rusku zůstávají přáteli a přívrženci, nemůže býti pochybnosti o tom, že Rusko buduje na základech velmi trvalých a spolehlivých, a že nyní kdy politický jeho mechanismus v Asii tak dlouho a s takovým úspěchem pracuje, nikdo už moci ruské v Asii nezvrátí. Máme na zřeteli především střední Asii (o severní by bylo zbytečno mluvit), a tu právě vidíme, že se železný kruh jeho moci tak těsně už sevřel, že ho neprolomí, leč nějaké světoborné otřesení, jehož se na dlouhé věky ještě nelze nadíti.

Rozmetáním „zlaté hordy“ sřítila se k ruským nohoum celá západní hradba tatarského národa. Roku 1462 při nastolení Ivana III. bylo ještě Rusko Tatarům poplatno, a dnes vládne už všem tatarským národům střední Asie; pádem Kazaně počala jejich konečná porážka, a když pak i Astracháň v rukou velkého knížete moskevského se octla, zašla na vždy hvězda Tatarův. Co zbývalo medle jejich příbuzným kmenům a hordám plemene uralsko-altajského? Nic, než jíti Rusům vstříc a spojiti se z vítězem. Otevřela se cesta k podmanění nepřehledných stepí středoasijských, které k jižní Sibíři se přimykají a hlavně obydleny jsou hordami Kirgizů, ale podmanění jich stálo práce i oběti nesmírné: země musela se dobývati krok za krokem a obyvatelstvo rodina za rodinou.

Obtížnější je postavení Rusů v západní části Turkestanu, obzvláště v Chivě a kolem ústí řeky Oxus. Aralské jezero je ovšem ruské, a jeho loďstvo nyní více prospěšno, když se na dolním Jaxartu objevilo kamenné uhlí, než dříve, ale chanát Chiva posud pevně stojí, a ruští kupci nesmějí se ještě dotknouti „panenské půdy chivajského obchodu“. Ruské zbraně měly zde dvakrát už rozhodný nezdar, a nyní právě chystá se proti Chivě výprava třetí, snad poslední; jak dopadne, nelze už pochybovat, ale boj bude zde krvavý a tužší, než v Kokandu a v Buchaře. Než srovnámeli, co se již vykonalo, s tím, co se ještě má vykonati, nahledneme, že stojí ruská politika už před samým konečným vítězstvím, a že jejího postupu nikdo už nezadrží. Rusko je pánem země, kde se do nedávna ještě nesměl objeviti ani stín Evropana: v Taškentu, ve starém sídle turkestanského obchodu, mají už ruští kupci kanceláře, a v Samarkandu diktuje ruský velitel. Emir bucharský zdráhal prý se kdysi uznať královnu anglickou za vladařku sobě rovnou, a dnes ohýbá se před ruským poslem, který přichází upomínati o válečný poplatek. Bucharský emir jest už jako ruský místodržitel svého názvu poslední; zde se ruský proud nezastaví: brzy posunou se ruské hranice na Oxus, a pak je rozhodnut také osud několika drobných chanátů na druhé straně řeky.

Ukončením tohoto dějství, kteréž snad už letošní výpravou se dovrší, stane se ruský car vladářem všech tureckých národů v Asii až na Osmany; v ruských rukou sběhne se všechen středoasijský obchod, a ruská diplomacie stane se velitelkou a rozsudím ve všech záležitostech východní a západní Asie.

Nikde nevrazilo Rusko na takový odpor, jako na řece Oxus, a přec nevniklo nikde tak daleko, jako právě zde. Ale na tomto území stýká

se už se vlivem a působením Anglicka, kteréž na sever se posouvá, a zde zajisté rozhodne se někdy konečný zápas obou těchto soupeřů o vládu Asie.

Rusko pracuje stále a s úsilím k tomu, aby se dostalo v bezprostřední sousedství Indie poněvadž musí svého postavení použiti ku svým plánům vzhledem k západní a východní Asii. Indie je základem velmocenského postavení Anglie, ale zároveň její Achillova pata; aby tu neohroženu si zachovala a tím i své velmocenské postavení upevnila, *bude museti Anglie konečně Rusku povolit ohledně Turecka* a snad nedlouho na to i ve východní Asii. Anglie musí stříci svých obchodních prospěchů v čínských vodách i na čínské pevnině; kdy by toho nebylo, mělo by Rusko s rozviklanou „nebeskou říší" práci mnohem levnější. Posud překáží Rusům nejvíce anglický vliv u čínského dvora. Ale všechno, co posud Anglie v Číně zmohla a co ještě zmůže, má jen svému mocnému postavení v Indii co děkovat a především indickému pomocnému vojsku. Až pak bude mít Anglie následkem ruského sousedství plny ruce práce s obranou svého postavení v Indii, přestane její vliv, přestane další míchání se do záležitostí čínských, čehož zajisté Rusko využitkovat neopomene. Neboť i Čínsko leží v obzoru příští, byť i ještě vzdálené politiky Ruska.

Po dlouhých sporech uzavřel r. 1860 generál Ignatěv s princem Kungem obchodní smlouvu, kteráž hranici mezi Ruskem a Čínou v ten způsob ustanovila, že Rusku připadlo celé levé pobřeží Amuru až k ústí řeky Ussuri a odtud dále i pravé pobřeží až k výtoku malé říčky Tiumen. Z tohoto přírůstku plyne Rusku užitek dvojí: 1) docílilo snadnějšího spojení vnitřní Sibíře s ostatním světem, a 2) dostalo se na blízko kolbišti. kde západní moci v obraně svých obchodních prospěchů mírně o nadvládu zápasí. Nyní ovšem jest už zjevno, že se tento zisk z počátku přeceňoval, ale ceny mu přibude, jakmile se provede navržená síť železniční. Jsouť Sibíř a Mandžursko země přírodou bohaté a vzkvetou zajisté rychle k bujnému životu, jakmile se jich dotkne proud světového spojení. — Vámbery má za to, že Rusko nezastaví se na čáře řek Ussuri a Amuru, nýbrž že bude brzy nuceno posunouti své hranice až ku břehům řeky Šangary na jedné, a na druhé straně až k jižní hranici neodvislého Mongolska asi na 125 mil od čínské stěny. Dva národní živly dopomohou prý k dalšímu rozložení se Ruska na újmu Číny: Mongolové s Kalmyky a Tataři. Oněch nalézá se pod ruskou vládou asi 500.000, ostatní jsou buď přímo nebo nepřímo pod čínskou nadvládou. Mongolům bude konečně jedno, majíli býti poplatni čínskému samovládci nebo ruskému caři: jednomu z nich platit musejí. Podobně má se věc i s Tatary v Džungarsku: některým z jejich kmenů bude prý taková změna dokona vítána, poněvadž jeví Rusko k jejich náboženství mnohem více šetrnosti než Peking. Kdy by přišli Mongolové a džungarští Tataři pod žezlo ruské, byla by Čína ovšem Rusku do kořán otevřena, a ruská armáda mohla by snáze do Pekingu, než anglo-francouzská roku 1860, a kdy by dělala výboje, byly by jistější a trvalejší.

Vidíme tedy moc Ruska v Asii ohromnou, a vždy ještě rostoucí, ale konečných mezí *možného* vzrůstu nevidíme: rozvoj sil ruských v Asii

pohybuje se jako drábou hyperbolickou — k nedohledným ještě koncům. Ale přece bylo by s nerozumem domnívati se, že půjde politika ruská cestou hmotných i mravních výbojů bez ohledů a bez určitého blízkého snad cíle dále a a dále do nekonečna jen z pouhé zemí lakotnosti, že by Rusko z pouhé chtivosti a nenasytnosti, jako obrovský polyp, ramena vztahovalo na celé díly světa, — aby pak jeho vlastní síla v nezměrném prostoru se ztrácela a rozplývala. Rusko nebude se zajisté šířiti dále, než toho vymáhá jeho nejbližší účel: sevřít co nejtěsněji tureckou říši, podkopat její základy a spoutat v Indii Anglicko, předního Porty ochrance.

A věru, nemá k tomu daleko. Rusko má už přes polovici Asie, a jak daleko sáhá ještě vliv jeho a mocné slovo! Však by byl na omylu, kdo by se domníval, že jsou jeho asijská území výboje nespolehlivé, jež v područí držeti musí rozsáhlý aparát vojenský a byrokratický: Asie ruská je *skutečná moc*, která sama sebou se drží a rychlým přirozeným postupem se sceluje a v říšskou jednotu přetvořuje navzdor tomu, že jsou v ní národové zcela různého původu, jazyka, mravu a náboženství. V obvodu celé ruské říše žijí: Čukčové, Jakuti, Tungusi, Burjati, Samojedi, Lopaři, Čudové, Estonci, Latyšové, Žmudi, Osťakové, Zyrjané, Tataři, Čeremysi, Čuvaši, Baškýři, Kirgizové, Kalmyci, Turkmeni, Sartové, Tezikové, Arméni, Gruzinci, Kurdové, Adražči, Chevsurové, Čerkesi, Gvebrové a Cikáni, a přec tvoří se stále v evropském i asijském Rusku říšská jednota a národní unifikace. Národové tito splývají vespolek, a ti, kteří jsou evropským plemenům bližší, porušťují se beze všeho krevního mísení.

Tak se civilisuje Asie bez násilí, bezděčným vlivem ruského živlu, a tím roste moc Ruska. Petrohrad rozhoduje nad osudem tolika zemí Asie a tolika národů namnoze historické minulosti a vesměs neochablé ještě přirozené síly a pružnosti. Co zůstavili asijští světoborci Čingis a Timur, skoro všechno zdědili ruští carové; čeká ještě jedno dědictví: „chorého muže". Toho dědictví dobyti, je Ruska nejbližší úkol, bude jeho poslední práce. Pak přijde Slovanstvo: Zápas o turecké dědictví bude boj s celou Evropou, protože boj o Slovanstvo, jehož se Evropa už nyní děsí. Rusko hodí rukavici celé Evropě a Evropa ji zdvihne dojista; aby pak povalit mohlo Evropu, musí mít Rusko Asii. Asie dopomůže pak k vítězství těm, kteří povoláni jsou ji civilisovat. Tak jeví se nyní dobývání Asie jen co prostředek k tomu, aby zlomena byla v Evropě poslední vláda asijská. Takovou úlohu odehraje Asie v rukou ruské diplomacie: musí vraždit sama sebe, jen aby se dostala k civilisaci: patrně ta samá hra, jakou vídáme v přírodě přehlížejíce odvěké proměny v tvorstvu. Že záležitost Slovanstva s asijskou otázkou v Evropě srostla v poměru právě takovém, je věc nahodilá, ač nenili v tom nexus causalis, že Asie pomůže Slovanstvu, aby ji pak za to civilisovalo.

Ale dosti toho; prozatím jsou ruské práce v Asii jen přípravou k hlavní práci v Evropě, a viděli jsme, jak už tam práce prospěly. Zatím nelenilo Rusko ani v Evropě, a dokázalo na novo, že jest ono jediná moc, která si nikdy nedá ujít příznivého okamžiku. Před válkou prusko-francouzskou napsal Fadějev, že se zeměpisná poloha Turecka vzhledem k Rusku podobá k bedničce, jejímž víkem je Rakousko a dnem černé moře, a pravil dále: „Dokud jsme měli černomořské loďstvo, mohli jsme popadnout něco z jihu." Nuže, Rusko má zase černomořské

loďstvo, „dno“ je vyraženo a východní otázka může se „popadnout také z jihu.“ Velká idea Petra Velkého, státi se neobmezeným pánem na černém moři, je de facto uskutečněna; co druhdy mír v Kičik-Kajnarči přinesl a krymská válka zmařila, obnovili v příhodný okamžik Ignatěv a Gorčakova deklarace. Pochybujeliž kdo, že se panství na černém moři obnovilo za tím účelem, za kterým je chtěl míti Petr Velký a za kterým ho ještě vloni pohřešoval Fadějev? Leda člověk naivní. Nota Gorčakova ze dne 19. října m. r. odůvodňovala ovšem požadavky své ohledně černého moře tím, že prý Rusko cítí nedostatek námořní moci ku potlačení podloudnictví na svých březích, a na obranu proti možným útokům. Ale každý přec nahledne, že ku potlačení podloudnictví úplně dostačují lodi obchodní, a že útok na Rusko z této strany je čert, jejž si Gorčakov sám na zeď namaloval. Kdo by měl ten útok podniknouti? Snad sultán, který sám doma jako na uhlí sedí, vojákům žold je dlužen a u všech peněžníků světa o půjčku žebroní? Anebo snad moci západní? Ale ty mohly by podobný útok učiniti jen se svolením a na obranu Turecka. Obava takového útoku předpokládá tudíž vážné záměry vzhledem k Turecku a již tím je vlastní účel černomořského válečného loďstva zjistěn a dokázán. Zkrátka: Rusko dosáhlo svého cíle a vsedlo tím Turecku i Anglicku do týla.

Obnovením svých práv na Černém moři dobylo Rusko značných výhod hmotných a učinilo zároveň diagnosu o svých poměrech k ostatním velmocem. Londýnská konference nebyla nic jiného, nežli zkouška, v nížto velmoci musely přiznati barvu; černomořské záležitosti nerozřešila: tu rozřešil před tím už v Cařihradě generál Ignatěv, a v konferenci rokovaly o ní velmoci jen formálně a proto, aby nebylo zjevno, že je ruská diplomacie na zkoušku žene kaudinskými průsmyky. Rusko poznalo své nepřátele i jejich slabost, situace se objasnila a Turecko podepsalo na oko s veselou tváří svůj testament. Turecko co evropská velmoc je politický humbug, který se už jen z milosti Ruska provozuje. Říše otomanská podobá se k sodomskému jablku: vrchem se ještě červená a leskne, ale dotkni se ho, a rozpadne se. Viděli jsme, jak mu stále půdy a moci ubývá v Asii, víme z denní zkušenosti, jak jest málomocno v Evropě, a nejnovější zprávy ukazují nám, jak se viklá i v Africe. Jeť nejnebezpečnější příznak státního rozkladu, když se provincie chystají k odpadnutí: tak rozpadly se skoro všechny veliké říše, jimžto došla síla životní, tak rozpadla by se též říše turecká, byť jí ani Rusko nedorazilo. V Asii drží porta ještě jakž takž otěže vlády, ale Afrika vymyká se jí z rukou jak úhoř, jehož aby stiskla, dosti síly nemá. Alžírsko jest už navždy ztraceno, Tunis odřekl se nedávno vší závislosti od svrchovanosti „pravověřících“, a Egypt jest na útěku. Dávno nemělo by Turecko Egypta, kdy by nebylo Rnska, kteréž od r. 1833 bujného oře na uzdě drží, čekajíc aby jej pustilo v dobu příhodnou. Proto počíná si nynější egyptský chediv jako neodvislý samovládce, anebo jako nájemník, který dal domácímu pánu výpověď. Několikrát chtěl už přetrhat ty svazky formální a zbytečné, ale Francie nechtíc, aby tím snad utrpěly práce na suezském průplavu, zdržovala jej od rozhodného kroku; nyní je průplav ukončen a Francie neschopná míchati se nějak do záležitostí východu. Sultán je v Egyptě suverénem z milosti Ruska.

Uvedená dosud fakta ospravedlňují zajisté výrok, že se v ruských rukou sbíhají všechny nitky záležitosti východní v užším i v širším slova smyslu. Z ruské strany popírají se ovšem namnoze všeliké vážné záměry vzhledem k Turecku, ruské listy ubezpečují stále, že Rusko na rozřešení východní otázky ještě ani nepomýšlí, ba naopak, že prý právě učinilo s Portou spolek přátelský. Ale mohouli psáti jinak? Vždyť přece nemůže ruská publicistika do světa hlásat, že Rusko užuž na Balkán se strojí, a že petrohradská vláda Portu všelijak po dobrém ohýbá, aby jí později tím snáze mohla zlámat vaz? Jsou nyní dojista přátelské poměry mezi Cařihradem a Petrohradem (tomu na důkaz dvacet ruských řádů v ceně nevím kolika rublů), ale co znamená toto přátelství? K tomu odpověděly onehdy nejlépe petrohradské Birževyja Vědomosti řkouce: „Viděti v nahodilém sblížení Ruska s Tureckem něco jiného, nežli ústupek požadavkům tohoto právě okamžiku, jest tolik, co zapomínati celou dřívější historii poměrů mezi kabinety petrohradským a cařihradským.“ — Toto okamžité přátelství jest novým dokladem staré pravdy, že žádná diplomacie s orientálci tak zacházeti neumí jako diplomacie ruská: šlápne jim na nohu tak obratně, že se jí za to vrhnou v objetí; zbrojí proti nim na všech stranách v nejlepším přátelství, a oni nesmějí míti ani podezření. Taková politika je Rusku nezbytna, sice by východní záležitosti nerozluštilo nikdy. Za Turky stojí snad celá Evropa, a proto jest nutně ruským heslem: Lesť nad lesť, a teprv ku konci násilí!

Kdy přikročí as Rusko k rozřešení východní otázky, kteréž pokládáme za jeho nejvyšší úkol? Dojista, jakmile bude připraveno. Evropská konstellace je nyní taková, že se záležitosti východní a slovanská nedají rozluštiti po kousku, nýbrž rázem; musí se provésti řez císařský, aby se zrodila *jednota Slovanstva.* To přesvědčení je už všeobecné, že bude válka východní: boj Ruska proti koalici evropské, a k boji takovému je potřebí příprav velikých, mnoholetých. Jest pravda, Rusko chystá se už dávno, ale hotovo ještě není, dvě věci nemá ještě vyřízeny: železnice a reformu vojenskou; a proto vidíme, že se nyní na Rusi téměř všechen veřejný interes v těchto dvou předmětech soustřeďuje. S pilností, jaké už dávno bylo potřebí, staví se na pěti železničních čarách, jimiž nejvzdálenější vnitro říše spojeno bude s Volgou, hlavní tepnou Ruska i obchodu jeho, tak že v nedaleké budoucnosti přemožen bude i největší, jak cař Mikuláš říkával, Ruska nepřítel: vzdálenost.

Vojenská reforma provádí se s pílí nemenší, ale opatrně, aby se nestal osudný přehmat; všeobecná branná povinnost odvede armádu bez mála dvakráte četnější než armády všech spojenců, a vojsko ruské je známo svou tuhostí, kázní a bezpříkladnou vytrvalostí. Na ozbrojení vojska, pevností a loďstva činí Rusko náklad ohromný používajíc všech nejnovějších, domácích i cizích vynálezů; až někdy rozhodný okamžik rozhrne závoj jeho válečné veledílny: Evropa užasne nad tím, jak severní kolos pokročil.

Ale čím větší se konají přípravy, tím více jest potřebí času. A přípravy musejí být veliké, neboť i Rusko nemůže spoléhati na žádnou dočasnou allianci; jediný přirozený jeho spojenec jsou a budou: *národové slovanští,* ale ti jsou bezbranní. Německo zdá se býti ovšem

Ruska spojencem, ale jestli kde, jsou právě zde na místě slova gen. Fadějeva: „Nechť vstoupí Rusko ve spolek s kterýmkoli státem, ono získá vždy jen to, čeho si trvale dobude v čas války!“

Vzhledem k záležitosti *slovanské* není a nebude Rusku v Evropě spolehlivého spojence; jediná k pravdě podobná kombinace je ta, že by spojené obce americké Anglii z druhé strany zaměstnávaly. Jinak možno s jistotou předvídati, že nebude na celé naší pevnině státu, kterýž by k osvobození a spojení slovanských národů nějak hodlal přispěti. A proto jest další úlohou Ruska, aby všechny slovanské kmeny na onu velikou dobu připravilo. Jsou mnozí, kteří tvrdí, že Slovanstvem zase ovládne starý jeho neduh: *nesvornost*; obavy tyto nejsou bez podstaty, ale nesluší jim přikládati váhy přílišné. Zákony přírody jsou důsledné, tvoříce všude organické celky a obnovujíce porušenou jednotu. Z původního organismu nepřiroste jen úd takový, v němž amputace umrtvila sílu životní. K své vlastní rodině nehlásí se jen syn zvrhlý, dítě znemravnělé. Přirozený cit i rozum ukazují jedinou cestu, ukazují jediný prostředek k sebezachování: cestu přirozenou, plemennou jednotu. A protož, kdo věří v důslednost přírody, v neporušenost a životní sílu slovanských národů, nebude ani pochybovat, až udeří slovanská hodina, že rázem procitne ve všech slovanských národech duch a snaha jediná, že se všichni s nadšením poznají co členové jediné veliké rodiny. Jako přeludy noční, fantasie a mlhovité útvary ranního pološera prchají a se rozplývají září vycházejícího slunce: tak rozprchnou se všechny nepřirozené theorie, tendence a malicherné ohledy, až zasvitne slunce slovanské svobody, a nad slovanským obzorem až se Rusko objeví co zářící meteór, kolem něhož se „kosmický oblak“ Slovanstva srazí v těleso světové.

Že se tak stane, za to ručí zákon přírody. Přirozený tlak požene Rusko k dovršení jeho druhé obdoby, a přirozený pud sebezachování ostatní Slovany k jednotě. Jakého tvaru a složení by tato jednota býti měla, je prozatím zbytečno zkoumat a radit; rozřešením východní otázky změní se zajisté netoliko slovanské, nýbrž i všechny evropské poměry tak důkladně, že by se nespůsobilou prokázala všeliká napřed usmyšlená theorie. A mimo to: kdož by byl s to sestavit nyní plán, který by se líbil všem Slovanům, kteří se v theorii nedohodnou nikdy? O formě a zřízení příštího Slovanstva netřeba si lámati hlavy, o tu dohodnou se Slované mezi sebou, až budou volni. Scentralisovaný stát to nebude, a na volnost nezapomenou dojista ti, kteří právě shodili vazby nevolnické. Zbývá tedy jen utvrdit přesvědčení, že je sjednocení nezbytně potřebí a že toto sjednocení nemůže provesti nikdo než Rusko. Až se toto přesvědčení stane obecným, bude všem i snaha společná. Nesmyslnost separatismu bude očividná. Neboť „náhledy převracejí se velmi rychle, jakmile se k tomu nahromadí rozumné důvody.“

Každý veliký převrat, máli se dobře vydařit, žádá přiměřeného ustrojení mysli čili pozvolného převratu názorů; příroda a okolnosti připravují a řídí ten proces nejlépe, ale národové musejí také dle poměru sil k tomu přispívati. Největší podíl v tom připadá ovšem největšímu a nejstaršímu, a národ ruský, veliký počtem i srdcem koná svou povinnost.

S. B. Heller.

Novější bádání o periferických orgánech nervstva.

Podává dr. *E. Albert.*

(Dokončení.)

Nežli ku periferickým organům nervu sluchového přikročíme, dlužno zmíniti se o práci Exnerově, právě vyšlé, která se zanáší zpytováním poměrů nervu čichového u žab. Exner se opírá v některých důležitých ohledech náhledům Schultzeovým, hlavně pak ve dvojím směru: předně popírá, že by rozdíl mezi buničkami poblanky, které s nervy souvisí, a mezi ostatními byl tak přesný; a za druhé nepotvrzuje tu přímou souvislost centrálního výběžku buniček čichových s nervstvem, jakou Schultze udával. Práce ta je s velikou pílí a opatrností psána, tak že zajímavo bude, co Schultze odvětí.

Periferické orgány *nervu sluchového*, akustika, jsou poměrně velmi málo známy. Od té doby, co klassická práce Cortiho o uchu vnitřním vyšla, až do časů nejnovějších nesla se snaha přečetných a výtečných badatelů hlavně k tomu, mikroskopickou topografii složitých útvarů v uchu vnitřním stvořiti; míšky, oblouky, ústrojí Cortiho, blána Reisnerova, útvary Deitersovy byly již co nejzevrubněji popisovány. Avšak nikomu posud se nepodařilo konečky nervů vyzpytovati. Jedná se v této příčině o dvojí periferické orgány, a sice: kterak končí nerv předsíňový a kterak závitkový. O nervu předsíňovém Reich, M. Schultze, Kölliker, Fr. Eilh. Schultze, Hasse, Odenius a j. tolik se dopátrali, že nervy v báňkách vnikají do poblanky, a že končí vlákénkem, volně tyčícím, t. zv. chloupkem sluchovým. Avšak není na jisto dolíčeno, zdali mezi chloupek sluchový a vlákno nervové, k poblance přistupující, je vložena bunička, tak že by nerv vstupoval do zvláštní buničky a pak teprvé z této chloupec sluchový vyčníval, anebo zdali vlákno nervové mezi buničky vstupuje a nesouvisíc s nižádnou, volně končí chloupkem. Podle nejnovější práce Odeniusovy zdá se, že aspoň ve skvrnách akustických (maculæ acusticæ) prvý spůsob má místo. Odenius popisuje trojí druh buniček v poblance: jedny jsou přísně válcovité, druhé krátké a na spodu jako uťaté, podobajíce se basalním buničkám Schultzeovým, a třetí konečně jsou cívkovité a mají násadec periferický — chloupek sluchový — a násadec ústřední, jenž je povahy nervové. Též Hasse u žab shledal v poblance buničky chloupkem opatřené, jež souvisí s vláknem nervovým, vystupující z blízké buničky uzlinové. Jest viděti, že badatele vede jaksi fysiologická myšlénka toho smyslu, že periferický orgán nervů sluchových musí býti opatřen násadcem prostým, jenž by kývání pravidelného byl schopen, aby se ho pohyb vlnitý bezprostředně tknouti mohl. Vzpomenuté chloupky sluchové hodí se k tomuto požadavku arci velmi dobře. Jsou to útvary velmi jemné, místem jako rákosí nad povrchem poblanky vyčnívající — nad t. zv. hřebeny (cristæ acusticæ) — a délka jich u některých ryb změřena Fr. Eilh. Schultzem na 0,037 millim., u člověka Odeniusem na 0,022—0,027 millim.

O periferických orgánech nervu závitkového nic jistého není známo. O tom sice panuje shoda, že nerv tento vniká uzdičkou probodanou

(habenula perforata) do poblanky závitkového dučeje, ale jak tu končí, není známo, a rozepře mezi M. Schultzem, Köllikerem a Deitersem není rozřešena.

Periferické orgány *nervů hmatových* v nejširším slova toho smyslu, tedy nervů, které odpor a tlak těles, bolest, teplotu atd. pociťují, jsou již ode dávna na mnoze známy a poslední léta přičinila ke starým o nich vědomostem mnohé nové a pozoruhodné. Nejsložitější ze všech útvarů sem patřících, tělíska Paciniho, byla již roku 1741 od Němce Vatera poznána, jak Langer dokázal, a byla již mnohokráte předmětem zevrubných prací (v nejnovějším čase psali o nich Leydig, Krause, Kölliker, Rauber, Graudry a j.). O sto let později roku 1852, odkryli Meissner a Rud. Wagner tak zvaná tělíska hmatová, a r. 1860 popsal poprvé W. Krause své „Endkolben", jimž se obyčejně říká tělíska Krauseova. Společné vlastnosti všech útvarů těchto jsou tyto: Do každého vniká jedno anebo více vláken nervových bledých a končí volně, obyčejně nabubřením; vlákno toto obloženo je vrstvou jasné, drobně zrnité, mnohdy jádry opatřené vazoviny, která tvoří nabubření paličkovité a česky dobře se nazvati může lůžkem (Innenkolben); obojí konečně je uzavřeno zvláštním povlakem vazoviny s tělísky vazovými, a můžeme tuto vrstvu nazvati pouzdrem. U tělísek Krauseových je toto pouzdro velmi prosté, u tělísek Wagnerových vyniká četnými na příč ležícími jádry, u tělísek Paciniho je pouzdro mnohonásobné, tak že tělísko na průřezu vypadá soustředně vrstvené, as jako cibule, a na povrchu pouzdra je krásná mosaika epithelioidných buniček, jako na blanách serosních, již Hoyer odkryl.

Tělíska Krauseova u člověka a vyšších zvířat nalézají se hlavně ve sliznicích, jsou nejvíce kulatá, málokdy podlouhlá, velikosť jich obnáší 0,022 až 0,098 millim. a ve spojivce oka ku př. se nalezají dvě na ploše 2,2 čtverc. millim. Avšak počet jich je velmi nestálý. Shledány byly již na přečetných místech těla zvířecího a u mnohých druhů. V příčině naší jedná se pouze o zakončení nervu; v tom ohledu v novější době vyšla pouze práce Rougetova, který doličuje, že nerv tu končí zrnitým nabubřením tvaru oblého, které se podobá motorickým deskám, o nichž bude níželi zmíněno.

Tělíska Wagnerova uložena jsou ve zvláštních bradavkách kůže, jak známo, ale jak nerv v nich končí, posud se rozluštiti nepodařilo, i musíme teprv čekati, až se poštěstí někomu dostatečné důkazy o tom podati. Co Graudry o tom pronesl, nemůže posud za důkaz býti považováno; badatel tento tvrdí, že s velikou pravděpodobností viděl jedno, i několik nabubření na konečku nervu u vnitř tělíska. — Těles Paciniho v posledních letech na mnoze si pilně všímáno. Právě jmenovaný Graudry zkoumal nesmírně silným zvětšením a tvrdí, že nerv u vnitř tělíska běžící — jesti to pouhé vlákno Purkyňovo — je vláknitý, že konečky těchto vláken, jako usečené, se rozbíhají poněkud a uloženy jsou ve hmotě drobné zrnité, což dohromady tvoří paličku na konci nervu. Že vlákno Purkyňovo je pruhované, tomu dosvědčuje jak M. Schultze tak i Michelson, kterýžto i o vývoji našich tělísek v okruží koček domněnku pronesl, že vyrůstají z oblých hromádek zárodkových buniček, které nervům v okruží přilehají. Ve směru zkušebně fysiolo-

gickém zanášel se s tělísky Paciniho Rauber. Dokázav, že jsou cítící, vyřízl kočkám nerv mezikostní, jenž jich as 70 vlákny zaopatřuje a shledal, že zvířata pomalu, opatrně a nemotorně chodila. Z toho a z rozličných úvah soudí Rauber, že cit svalový se rodí v tělískách těchto. Rauberovi děkujeme za odkrytí tělísek našich kolem kloubů, ve šlachách a pochvách jejich, ve vazivu mezisvalovém atd. Ke trojímu druhu tělísek vzpomenutých přidružují se zvláštní ústrojí, která byla pozorována ve sliznici chřtánu. Lindemann sice pozoroval v příklopu útvary podobné tělískům Krauseovým. Luschka však popisuje zvláštní periferické orgány. Jsou to tělíska podoby hruškovité, šířky 0,0035 millim., beze všeho pouzdra. Do každého vniká jedno jemné vláknó Purkyňovo, končíc malým zakulaceným nabubřením. Ještě jiné útvary popisuje Boldyrev, dle něhož zakončení nervů ve sliznici hrtanu je velmi rozmanité. Někdy pochva Schvannova, prý nabubřevši, jako vak nějaký objímá konec nervu, jsouc zvláštním ještě povlakem opatřena; jindy se před tím vlákno Purkyňovo na dvě rozvětvuje a pochva objímá dva paličkovité konečky nervu. Ještě jindy končí nerv v elliptickém tělísku, anebo v oblém neb i šáchovitém velmi se lesknoucím útvaru.

Velmi krásný vynález o zakončení nervů v rohovce oka učinil Cohnheim, udav novou methodu ke zpytování konečků nervových a nervstva vůbec, o níž už svrchu bylo zmíněno. Pod pokožkou rohovky se dle Cohnheima rozestírá síť přejemných vláken, ze které tenounké nitky nervové kolmo vzhůru mezi buničky pokožky vnikají, tam opět ve vodorovném směru se rozvětvujou, končíce malým, přejemným nabubřením, jen jako bodem, v tekutině před rohovkou. Později udal Cohnheim, że ne všecka vlákna až do tekutiny, tedy nad povrh poblanky vybíhají, anobrž i mezi buničkami končí, jak tomu jest pravidelně u žab. Jak plodonosný vynález Cohnheimův byl, dokazuje ihned práce Langerhausova o zakončení nervů v kůži. Dle něho z bohaté sítě nervové v horních vrstvách kůže vnikají některá jemná vlákna do bradavek a i do vrstvy slizné (Malpighii). Tu pozorovati lze oblá, jádro zdržující tělíska, z nichž jeden výběžek jde centrálně, několik pak periferický. Periferické výběžky končí mezi pokožkou a mezi vrstvou sliznou, malounkým nabubřením. Výběžků takých z jednoho tělíska jde 2, 5 až 10; délka jednotlivého obnáší 0,016—0,032 millim. Na těch místech kůže, kde není bradavek, anebo kde bradavky jsou ploché, rozsázena jsou tato zakončení nervová pravidelnými řadami; tak ku př. na předloktí jich stojí v rozloze 1 millimetru as 500—900. Výsledky Langerhausových zkoumání potvrdil Podkopajev a nejnověji i Eberth (poslední hledal v kůži ruky, paty, bradavky ženského prsu, v kůži albinotických králíků atd.).

Podobná zakončení nervů shledal Elin ve sliznici ústní; tu některá vlákénka, vniknuvše až do nejpovrchnějších vrstev poblanky, končí malounkým nabubřením. Ne velmi rozdílných výsledků dobral se Chrščunovič ohledem pochvy ženské. Ano i v měchýři shledal Kisselev, že vlákna citových nervů přímo, anebo teprvé když zvláštní pletěz opustili, mezi buničkami blanky ve zvláštních jádrem opatřených tělískách končí. Vidno ze všeho toho, že aspoň podle nynějších výzkumů pravdě se podobá, jako by většina nervů citových končila skutečnými periferickými

orgány, t. j. že každé vlákénko posléze končí jistým pravidelným útvarem. Věta tato však jest posud na mnoze jen jakýsi postulát. Neboť jinde posud nebylo takých periferických orgánů pozorovati; naopak i nejlepší pozorovatelé spatřili pouze terminální sítě, a není pochyby, že ještě delší čas mnohý se bude pokoušeti o to, kterak by mohl i vlákénka ze sítě dále k periferii vynikající pozorovati a některé periferické orgány odkryti.

Síť nervová na ten čas, dokud o jejích výkonech a vnitřním mechanismu nemáme jakéhos takéhos ponětí, příčí se jaksi tomu obrazu, kterého jsme o periferických orgánech nabyli. Tento subjektivní moment ponouká k novým úsilovným pátráním po útvarech, které se posavadním našim představám blíží. Zmíně se tedy jenom o překrásné, mistrovskou technikou vynikající práci našeho Schoebla, kterou vykonal o sítích nervových v létací bláně netopýrů, dokládám, že i volné končení nervů ve tkanině novějšího času bylo pozorováno, ku př. od Cyona v pobřišnici.

S tím se obrátiti dlužno ke druhé třídě nervů. Míním *nervy centrifugální*. Tyto vládnou buď svaly, nebo žlázami, neb elektrickými aparáty. Rozeznáváme tedy nervy motorické, sekretorické a elektrické.

O nervích motorických až do r. 1840 nebylo známo, kterak končí. Otázka ta však je velmi důležitá a není pochyby, že nejradikálnější náhledy čistě fysikálního směru ve fysiologii hlavně byly váženy ze vnitřní mechaniky svalů. Vzájemný poměr nervu ke svalu je klíčem k rozluštění předůležitých otázek; nebude také duchu lidskému klidu popříno, dokud poměr ten nepozná tak jasně a důkladně, že bude s to, jeho jednotlivé momenty změřiti a zákonem čili formulí vysloviti, není k tomu jiné cesty, nežli přísně vědecké, přísně fysikální. Podmínka, aby vědecké prozkoumání tohoto subtilného problému se podařilo, jest patrně nezvratné poznání poměrů morfologických. Základ tohoto poznání položil r. 1840 Doyère, odkryv periferický orgán motorických nervů u nepatrného zvířátka milnesium tardigradum. Badatel ten pozoroval, že nervy ke svalům jdoucí, končí malým hrbolečkem, na vlákno svalové jako by přilepeným. Avšak vynález jeho platil jen o nervích nahých a o svalech nahých. Brzo nastala otázka, jak se mají věci, když má sval i nerv pochvy. Na otázku tu odpověděl Kühne r. 1859, dokázav, že koneček nervu mortorického je pod pochvou svalového vlákna (pod osvalím) aspoň ve svalech hmyzu. Později odkryl Kühne r. 1861 i zvláštní zakončení nervu ve svalech obojživelníků, a od té doby známe dvojí jeho spůsob: motorickou desku co hlavní část hrbolku Doyèrova, anebo pupence Kühne'ovy. Rozdíl obou způsobů je však nepatrný; zakládát se v tom, že v hrbolku Doyèrovu motorická deska, k jejímuž poznání v posledním čase Cohnheim velmi přispěl, má pod sebou ložisko jáder v protoplasmatu uložených, kdežto pupencům Kühne'ovým se ho nedostává. V posledních letech pilnosť na poli právě vytknutém neustala. Především vzpomenouti dlužno práce, kterou vykonal Vlach Trinchese, a která se vztahuje na mnohé třídy obratlovců i bezobratlových. Trinchese potvrzuje, že motorická deska je pod osvalím a práce jeho jen ten nedostatek má, že nepozoroval préparáty čerstvé. Ze všeho však viděti, že měl k disposici material tak krásný a bohatý jako nikdo před

ním. J. W. Krause opustil v posledních letech své oposiční stanovisko a v poslední své publikaci přidává se k náhledům všude uznaným, že zakončení nervů motorických je pod osvalím.

Všecko, co právě vzpomenuto, vztahuje se ke svalům pruhovaným. O t. zv. svalech hladkých nevědělo se, kterak nervy v nich končí. Frankenhäuser o tom podal krásnou práci. Dle něho je ve hladkých buničkách svalových jádro opatřeno jedním i dvěma jadérkama, majícíma průměr 0,003 millim., a vynikajícíma silnějším lomem světla a temnější modravou barvou. Přejemná vlákénka nervová pronikají buničkou i jádrem a vnikají do jadérka a sice tak, že kde jádro má dvě jadérka, tam i dvě vlákénka do buničky vstoupají; kde jedno jadérko, tam i jediné vlákénko.

Vyměšování děje se v těle zvířecím hlavně dvojím spůsobem: některé výměšky jsou produkty filtrace a diffuse z vlasnic, jiné výměšky jsou produkty pouhého cellulárního děje. V ohledu posledním musela býti pozornost obrácena k tomu, zdali nervstvo na buničky tak účinkuje, že jejich úkony vyměšovací mění, jimi tedy vlásti může. Fysiologické pokusy platnost toho dosvědčily; zmiňuji se pouze o známých pokusech Ludwigových o vyměšování sliny. Přirozeně tedy nastala otázka, v jakém spojení jsou nervy s buničkami žláz vyměšujících. Nikomu se nepodařilo na otázku tuto podati odpověď. Pojednou vystoupil známý fysiolog Pflüger s prací, která velikou sensaci způsobila, avšak ve smyslu, který Pflügerovi nemohl býti příjemným. Přímo řečeno, není snad histologa, jenž by Pflügerovi věřil. Ne snad proto, že by Pflüger zúmyslně klamal, než je to všeobecné přesvědčení, že Pflüger se mýlil, a to náramně. Pflüger totiž vypisuje souvislost nervů s buničkami sekretorickými ve žlázách slinových č. slinicích, v příbuzné jim slinivce střevní a v játrách, udává, že nervová vlákna se dvojím konturem, tedy vlákna čís obsahující č. vlákna plná, přistupují až k mázdře vlastní laloků žlázových — ohledem k játrám až k mázdře, která prý buničky jednotlivé povléká — že mázdry ty pronikají, a pozbyvše čísu, v protoplasmatu buniček se ztrácejí. Jiný spůsob zakončení nervů dle Pflügera ten jest, že vlákna nervová přistupují k rozvětveným buničkám, přilehajícím k mázdře vlastní. Náhledy tyto veliké podezření vzbudily proto, že Pflüger v játrech na př. nalezl hojně plných nervů i v těch místech, kde všemi ostatními methodami nižádných nervů spatřiti možná nebylo. I pustila se tedy celá řada pracovníků do díla, všickni pracovali za Pflügerem, ale nikomu se nepoštěstilo uviděti to, co Pflüger udával. Proti všem kritikám, tu mírným, tu jizlivým, však Pflüger v nejnovější době se rázně ozval, a zastává své vynálezy až na puntík. Jesti to velezajímavý úkaz v životě vědeckém, když proti jmenu tak na slovo vzatému se ozve jednomyslně kritika všech stran a všech literárních koterií, a muž ohrožený na svém stojí, neupouštěje ze svých udání ničeho. Kdo bude míti pravdu?

O elektrických nervech, t. j. o nervech, které vládnou elektrickým orgánem některých ryb (Torpedo, Malapterurus, Gymnotus,) a o pseudoelektrickém u Raja a Mormyrus ví se tolik, že vlákna Purkyňova nervův elektrických končí v elektrických deskách, které nic jiného nejsou, než rozšíření se vlákna samého. Každá deska má jednu plochu hladkou, druhou drsnou; k této přistupujou nervy, a když zvíře ránu elektrickou

dává, chová se ta strana zvířete, na kterou drsné plochy obráceny jsou, negativně. V morfologickém ohledu připomenouti sluší, že desky elektrických orgánů jsou jednotvárné hmoty, v jejichž vnitřku oblá jádra rozsázena jsou. U Malopterurus přistupuje ku každé desce jediné vlákno, u jiných druhů více jich. V novějším čase žádná značnější práce sem spadající nevyšla. Do tisku chystá se o tom důkladné dílo, které sepsal výborný Babuchin.

Literární rozhledy.

Od *Karla Sabiny.*

(Pokračování.)

Jakož první theokratie římská záleží z pouhých legend a vymyšlenin, takž i historie králů jest pouhé skupení románů. Jisté jest ale, že spory mezi šlechtou a lidem v dobách království povstalé i na potomní republiku se přenesly a že panující strana k odvrácení války vnitřní se uvrhla do válek zevnějších. Skvělými výsledky těchto přibývalo Římu rozsáhlosti a moci vnější, jež se dovršila vydobitím Macedonie, Illyrie a Epiru. Když pak následkem nešťastného vzbouření vydrancovány a vypáleny byly Korint, Theby a Chalkys, a všechny poklady, zvláště umělecké z Hispanie, Afriky, Řecka i Malé Asie do Italie se zanesly, tú Řím úplně znemravněl a aristokratie jeho se stala nenasytnou. Střední stav docela zmizel a nebylo leč zhrdlé šlechty a zdivočilé luzy. Nastaly války vnitřní, lid se pozdvihl, otroci se zbouřili, ale všecko vedlo jen k hrozným krveprolitím a mučením zbouřenců, nikoli ku zlepšení poměrů vnitřních. Ponenáhle se všecka mocnost soustředila v jednom bodu a Caesar se stal pánem světa. Padl Brutovou dýkou, jež odstranila jednotlivého muže, ale v poměrech obecných ničeho nezměnila. Čím dále tím více se soustřeďovala moc v jedné ruce a čím dále tím více klesaly mravy v Římě; Draper uvádí svědectví Tacitovo na doklad, jak daleko všeobecné toto znemravnění zasahovalo.

Vedle toho se ale ponenáhle upravoval veliký obrat v názorech světových a náboženských. Ústřední město Řím sice klesalo, ale v rozmanitých zemích veliké říše povstával nový život. Umění, vědy a všeliké opravy se tam zaváděly, rychlým oběhem peněz se tam osvěžil zvláště obchod, orba a průmysl. Vznikly tam vodovody, umělé dráhy, velikolepé stavby a plody umění měřického, takže v krajinách barbarských se legie římské, za posádky tam sloužící, objevily co ohniska vzdělanosti. Nejvíce ale mizely panující pověry. Ještě za první punické války obíhaly o Africe zvěsti, že jest to země plná nestvůr, hadi že jsou tam tak velicí, až armády zastaviti mohou, a lidé bezhlaví že tam žijí; Sicilie zas měla Cyklopy, obry a čarodějnice, ve Španělsku rostla zlatá jablka a pekelný jícen se nacházel na březích Euxinu. Pochody legií a cesty obchodníků zahnaly všecky tyto přeludy. Ale též národní živlové klesali a nastávati počal větší souhlas v myšlení mezi Římem

a podmaněnými. K uspokojení národní marnivosti bohové dobytých zemí vystavováni jsou v Římě; z toho pak se vyvinula jakási smíšenina názorů náboženských, kterouž se stará víra patrně podkopávala. Posléze se ukázalo, že politické sjednocení prostor tak rozsáhlých jest předchůdcem duševní a náboženské jednoty, že uznání jednoho císaře v říši klestí cestu uznání *jednoho* toliko boha, čili vlastně k neuznávání všelikých těch bohů a bůžků, jimžto se národové posud klaněli. Tím se víra u jednotlivců podkopávala a v nedostatku nového jakéhos víru soustřeďujícího systému náboženského počal se nejprv mezi vzdělanci zmáhati atheismus. Již povrchní pohled na filosofii římskou krátce před narozením Kristovým podává svědectví, kterak náboženský cit byl docela vyhasl. Draper uvádí tvrzení některých těchto římských myslitelů, jsou to jmenovitě Varro, Lucretius, Cicero, Quintus Sextius, Seneca, Epictetus, Antoninus, Maximus Tyrius a Galenus. Všickni tito osvědčili své skeptické smýšlení u věcech víry a přiznávali se zřejmě buď k pantheismu, buď k materialismu. Za mysliteli kráčeli vzdělanci a za těmito zase obecný lid. Takž staří bohové pozbyli vší vážnosti a nové víře *v jediného boha* se i z této strany upravovala cesta. A víra tato přišla rozšiřujíc se spůsobem podivuhodným.

Vývoj tento poskytuje zase hojnost zajímavých a překvapujících zjevů, které spisovatel se zvláštní obratností líčí, aniž by se stal kdy rozvláčným. Z protiv, kteréžto v nové církvi povstaly, vyvozuje snahy o ustředění její a objevuje, kterak obava, aby anarchie náhledův o článcích víry nevedla zase k rozkladu nové stavby, stala se hlavní příčinou povstalé potom papežské moci, ku kteréžto hlavní příčině se ovšem i mnohé jiné méně podstatné a méně chvalné přidružily. Velmi zajímavé jest tu líčení, kterak hlavní zásady víry: *rovnost* a *láska* do pozadí ustupují a procesem, řekli bychom přímo fysiologickým, se vládychtivost, urputnost a fanatismus do popředí tlačily. Též odvěký boj věření s věděním se opět znova pozdvihl. Stará věda byla příliš daleko pokročila, aby se též kosmologické tvrzení bible u vzdělanců a zvláště vědařů bylo potkati mohlo s úplným souhlasem. Církev zde nepřipouštěla pochybnosti v ničem, a postavila proti vědě světské vědu církevní, a takž původ svůj měl tak zvaný patristicismus čili věda otcův. Draper původ a průběh věci této vypisuje takto: Věřícím se objevila potřeba, aby ti, jimžto svěřen byl dozor nad veřejnou vírou, také nad veřejnou *vědou* bděli. Tvrdilo se zřejmě, že ve svatém písmě obsaženo jest *všecko*, čeho člověku potřebí jest věděti. Otázky týkající se geometrie, geografie, chronologie aneb jiných odvětví vědy byly nyní novému soudu k zodpovídání předkládány, takže filosofům ničeho už činiti nezbývalo. Další pokrok u vědě se měl státi nemožným. Takž první církevní spisovatelé, čili tak zvaní *otcové* nabyli pověsti, že nejen zbožností ale i moudrostí všechny jiné lidi předčí, a mínění toto se po staletí udržovalo, až posléze povolaní kritikové vyvstali, kteří na pravou cenu spisův těmito *otci* vydaných upozornili a dokázali, že ni jeden z těchto otcův neměl potřebných k tomu vlastností, aby právem ducha neb vědomostí svých byl mínění své o kterémkoliv skutku vědy pronesti mohl. A přece se někteří odvážili projeviti své povrhování vědou světskou spůsobem, který za našich dnů až k smíchu ponouká. Takž Eusebius měl za-

městnávání se věcmi, jimžto se filosofové obdivovali, za zbytečné a od něho s opovržením se odvracel; považoval všecku vědu za klamnou a prázdnou, a kacířské učení o kulatosti a přitažlivosti země za holé bláznovství. Sv. Augustin poznamenal o protichůdcích, „že jest nemožno, aby na druhé straně země bylo jakých obyvatelů, poněvadž ve svatém písmě mezi potomky Adamovými o takovémto druhu lidí se nijaké zmínky nečiní." Za' to ale patrističtí spisovatelé všecky zjevy přírodní dle textů písma a všecka vědecká učení dle měřítka pravověry vykládali. Učili, že země je plochá a nebe nad ní klenuté, na něm hvězdy že jsou upevněny, tělesa nebeská že nemají jiného účelu, než aby lidstvu svítila, nad klenutím nebes že jest empyrium, kde pán bůh a nebeské zástupy přebývají, že na zemi před pádem člověka všecko bylo dokonalé ano i zvířata neumírala, že svět se neřídí zákony, nýbrž prozřetelnost boží i v nejnepatrnější věci neustále zasahuje, zjevy přírodní že podléhají vyšším nadhmotným vlivům, a že jest povinností andělův, aby hvězdami pohybovali, vodu z moře vybírali a deště dělali, aby zatmění slunce a měsíce řídili a j. v. Člověk prý jen málo věkův na zemi se nachází a nebude ho zde už dlouho, nehoť očekávati jest každou chvíli, že svět bude ohněm stráven. Učení, že člověk své tělesné ústrojí opraviti může, považováno za bezbožné a lékař za ne lepšího nežli atheista vyhlášen; za to ale tvrzeno, že prostředkem svatých pomocí pozůstatků a před skříněmi jejich může se povésti léčení. Filosofické bádání prohlášeno za nedovolené, nahlédání do věcí, jež usnešením božím tajné ostati mají atd.

Z takovéto smíšeniny sestával patristicismus. Nevědomost, při vesle jsoucí, v tom viděla výhodu, aby se pěstovala věda pokroku neschopna, ale zapomínala při tom, že dříve neb později nastati musí čas, kde už nebude možná udržeti takové pomysly na světě, jehož záležitosti neustále dále se hrnou. Čas tento nastal, ale ovšem teprv později. Dříve se tmáři ještě o to postarali, aby zbytky světla řecké vědy na východě zhasli. Pronásledovali starořeckou literaturu, rozbořili pověstné Scrapeum v Alexandrii a vydrancovali jeho bibliothéku, jež nad 200.000 knih obsahovala. Císař Theodosius nejen pohanskou víru ale i pohanskou vědu zničiti si umyslil; provedení zůstavil biskupům Theofilovi a nástupci jeho Kyrillovi. Rozboření Serapea a stroskotání sochy Serapisovy líčeno jest spůsobem přímo uchvacujícím, ale ještě hroznější dojem činí zavraždění Hypatie, mladé krásné dívky, dcery mathematika Theonse, jež v Alexandrii zvláštní akademii otevřela, o novoplatonické a peripatetické filosofii přednášela a zvláště vykládáním spisův Apollonia a jiných geometrův sobě slavné pověsti dobyla. Učená tato pohanka, k níž aristokracie alexandrinská se hrnula, aby výkladům jejím naslouchala, byla Kyrillovi trnem v oku, i vyštval na ni luzu, kteráž ji ubila spůsobem i v letopisech barbarství a fanatismu nevídaným.

Ale nastaly zase nové a hrozné převraty na východě, nejprv Van-
šané učinili vpád, a posléze zástupy Mohamedovy se při-
Mohameda co blouznivce, a nikoliv co šejdíře a po-
tuto všim právem mnohem výše. Proč
a koran na vše strany se roz-
neopomíná též upozorniti na

ochranu, kterou někteří kalifové poskytovali rozvoji vědy, takže tato u Arabův za jisté doby se těšila největšímu rozšíření, a vědění vůbec hojně školstvím se pěstovalo. Ale systém Mohamedův byl příliš háravý, aby byl nevedl k rozptýlení. Zříti jest i při něm tentýž běh věcí jako při jiném: sektářství, odpadávání článků od celku a úpadek článků.

Mezi tím se na západě rozvinul docela nový socialní systém na základě křesťanských názorů. Římské biskupství povzneslo se na panovnictví v církvi; nejráznější papež té doby, Řehoř, zorganisoval idey časové spůsobem, který tehdejším názorům úplně odpovídal. Jeho nenávist proti vědomostem stala se pověstnou, a dle zásady své, že „nevědomost je matkou zbožnosti" vypudil z Říma všecky mathematické studie, spáliti dal proslulou palatinskou bibliotheku, zohyzdil sochy a stroskotal staré chrámy římské s pravým fanatismem, pronásleduje zvláště spisy Liviovy. Sám se chlubil, že jeho vlastní spisy bez ohledu na gramatiku jsou psány, i pokáral kněze jakéhos, jenž zločinu se dopustil, že v ní vyučoval. Za to ale přál zvláště umění hudebnímu.

Další vývoj papežské moci, působení vzdělanosti Arabův španělských na západní křesťanstvo a vliv mnichů na nové probuzení literatury evropské činí důležitý odstavec v dějinách tehdejší civilisace. Avšak skutkové ve smyslu pokroku k lepšímu jsou toliko jednotlivé a vzácné zjevy, malé oasy v poušti pověr, o jejichž spůsobu a rázu se Draper toliko přehledně zmiňuje. Za to tím pilněji sbírá látky, ježto ponenáhle upravovaly přechod k jasnějším názorům, až se jich nahrnulo tolik, že se umožnilo nastoupení doby rozumu v Evropě.

Nejprv kritika rozebírati počala obecné náhledy a zporážela nejen patristické učení o světě a životě, nýbrž i panující pověry; pak protestantismus pozdvihl se proti autoritě a posléze věda, odmítajíc tradici upravovala půdu nové *době rozumu.* Popsáním prací této doby na půdě všestranného zkoumání a zkoušení, podrobným vyčtením vynálezů a podniků průmyslových, jakož i vlivu jejich na socialní proměny a na duševní činnost zavírá Draper svůj duchaplný spis.

Tentýž směr jako oba předchůdcové jeho sledoval též *Lecky,* ovšem spůsobem docela jiným a vpraviv se do soustavy jemu výhradně zvláštní. Ovoce rozsáhlých svých studií uložil ve dvou spisech. Prvější pojednává o vlivu ducha rozumnosti v Evropě. Druhý, r. 1869 ukončený, podává historii mravů v Evropě od Augusta až do Karla Velikého. V obou spisech těchto potkáváme se s těmitéž látkami, o nichž Draper pojednával; s Bucklem se zase, hledě k látce, zvláště v prvějším spisu srovnává, jmenovitě ve článcích, kde zjevy pověrečnosti líčí. O methodě, které v tomto spisu užíval, projevuje se v úvodě v tento smysl: Vyšetřil jsem nejprv historii o ubývání smyslu pro zázračnost, což zjevným jest výsledkem vzdělanosti. Ale objevuje se, že toto hnutí nemůže pozorováno býti samo o sobě, neboť obecné naladění ku prospěchu zázraků povstává a pravdivě vykládáno býti může toliko z jistých pomyslův o povaze nejvyšší bytnosti a o vládě světa, kteréž pomysly dřívější stupeň vývoje provázely. Důležitý důkaz o vlastnostech tohoto stupně nacházíme v historii umění, kteréž tenkráte zajisté bylo přiměřeným výrazem náboženských pomyslů, kdežto vkročení přírodovědy do těchto pomysl[illegible] zase k tomu vede, aby se úpadek jejich vysvětlil." [illegible] dál[illegible]

že vedle pokroku duševního pozorovati jest též pokrok mravní. Dříve býval *strach* pohnutkou ku konání povinnosti, ten později mine a na místo převahy dogmatického učení nastoupí nadvláda svědomí. Pokrok tento v sobě zavírá velké a mnohé následky, mezi nimiž hlavně ten, že jakmile ve starých theologických pomyslech se stane pokrok a obrat k lepšímu, ihned přestávají náboženská pronásledování. „Konečně,“ praví Lecky, „jsem se snažil shledati nové doklady, kterak duch rozumnosti na širém poli politiky a průmyslu působí. Ukázal jsem, kterak všecky obory politického života, pozbyvše církevního rázu, zesvětštily, kterak postup demokratie veliký měl vliv na směry theologické a tyto zase na něj, a kterak ze snažení politických se vyvinuly spůsoby myšlení, ježto veškerého kruhu úsudků našich se dotýkají. Dále jsem naznačil původ průmyslového ducha v Evropě, jeho vespolné odpory s církví a hluboké změny, jaké v mravech a smýšlení spůsobil, jakož i směr velké vědy státního hospodářství.“

Naznačeno tu přímo, co Lecky spisem svým provesti zamýšlel, a přidámeli k tomu co na jiném místě praví, že si vytknul za úlohu, sepsati historii osvěty, totiž jistého běhu myšlenek a jistého směru úsudků, kteréž v posledních třech stoletích rozhodné nabyly převahy, potkáváme se s ním v tomtéž kruhu, ve kterém jsme našli Bucklea a Drapera. Z celého spisu vysvítá, že Buckle měl veliký vliv na spůsob myšlení a dovozování jeho, ač ve mnohých podstatných náhledech se od něho uchyluje a na mnohých místech je doplňuje, tak že se zdá, jako by byl dopověděti chtěl, co Buckle jen napověděl. Od Drapera zase se liší celým spůsobem vyvíjení svých zámyslův sahaje do podrobností a vyčerpávaje látku svou až na dno. V první a druhé kapitole líčí, kterak ve společenstvu ubýval smysl pro pověry a zázraky. Vstupuje hned do nových časů a vypisuje nejnápadnější a nejškodlivější zbytky starých zlořádů, magie a čarodějství. Draper a ještě více Buckle líčili vliv pověry na zamezování svobodného vývoje ducha, ale Lecky kreslí zjevy její mnohem zevrubněji. Objevuje, kterak víra v mocnost ďábla a v rejdy čarodějnic byla všeobecná, a kterak statisíce lidí v oběť jí padlo; stopuje průběh a ráz pověry, porovnává stav pohanské magie se středověkým čarodějstvím a podává celé řady zajímavých někdy až hrozných příkladů tohoto pobluzování lidského. A církev hovila pověře i upalovala čarodějnice, a církev věřila v obcházejícího světem ďábla a zabíjela lidi domněle jím posedlé. Lecky uvádí celé kruhy spisovatelů, kteří pověře této nadržovali, popisuje všechny hlavní druhy a odrůdy čarodějství, věřitelův a pronásledovatelův jeho a přichází znenáhla právě jako Buckle k onomu bodu, kde potlačený duch si nové cesty upravoval — skepticismem.

Ze spisů tehdejších inkvisitorů a i jiných kněží vysvítá, že už v 15. století se pozdvihovaly jednotlivé hlasy proti upalování čarodějnic, ano na jednom místě v Italii došlo i ku přímému zbouření, nad čímž někteří fanatičtí kněží v náramné hořekování vypukli. Ale skepticismus šel tiše dále a ku konci 16. století se už odvážili někteří spisovatelé zřejmě proti zlořádu víry v čarodějství vystoupiti. V praxi ovšem se provozovalo upalování čarodějnic dále, ale jak už Voltaire uštěpačně poznamenal)dějnic ubývalo přibýváním filosofův.“ A jako v katoli-

ckých tak i v protestantských zemích se neméně zločinů se strany soudův spáchalo. Zjevy a svědectví, jež tu uvádí, budí přímo úžas, neboť soudcové si vymýšleli zvláštní, umělé způsoby mučení, aby trápení nevinných obětí bylo hroznější. — „Rozjímání o takovýchto zjevích," praví spisovatel, „náleží mezi nejbolestnější povinnosti dějepiscovy, ale jest to povinnost, před níž couvnouti nesmí, záležíli mu na tom, aby o minulosti podal spravedlivý úsudek. *Nacházejí se idey, jejichž vývoj od století ku století jen krvavými stopami se sledovati dá, ale síla utrpení, jichž byly původem, jest měřítkem síly, kterou k platnosti byly uvedeny*" . . Mocnost kněžstva byla tenkráte neobmezena. Jediné jejich slovo by bylo torturám učinilo konec, ale slovo toto nebylo vysloveno . . ."

Zajímavé zvláště pro nás jest, co Lecky praví o Skotsku, kde panovalo puritanství. „Skotská církev byla ovocem demokratického hnutí, a po dlouhý čas byla jediná neohrožená bojovnice politické svobody, ač povaha skotské theologie byla tužší a nemilosrdnější nežli ve všech ostatních zemích. Skotský spisovatel Buchanan byl první, který zásady liberalní politiky do jasné formy uvedl. Skotské kněžstvo to bylo, jež svobodu země své s nevyrovnanou zmužilostí hájilo a udržovalo. Poměry z nich učinily neohrožené liberály, a jest docela přirozeno, že svou svobodomyslnost theologickým odívali pláštěm. Příklady politického odporu svého našli záhy v dějinách soudců a vojevůdců Israelských a tudíž spojení silného theologického a vznešeného liberálního citu politického je přimělo k tak zaníceným pohledům na zjevy starého zákona, že tuto vroucnost nyní ani pochopiti nám nelze. Celá theologie jejich na se vzala barvy starého zákona, způsob myšlení i řečnění jejich pocházel z tohoto zřídla . . ."

Komuž by tu nepřipadli ještě starší čeští Táboři?

Podobně jako o magii a o čarodějství vypravuje Lecky o zázracích církve, a jakož o prvějších praví, že vinu zla i utrpení, jež z nich povstalo, nelze přičítati pouze kněžstvu neb jinému některému stavu, nýbrž celému tehdejšímu systému společenskému, jenž z lidí učinil to, čím byli, a který před září osvěty prchl; takž i o pozdějších dí, že se vytratí úpadkem systémů dogmatických, a že křesťanství ve smyslu pravého směru svého se zase octne na dráze pokroku. Duch starých církevních otcův již vybledl, a dnové Athanasia i Augustina už zašli, aniž se více kdy navrátí. Celý běh myšlenek béře se jiným směrem, ale směr lásky, rovnosti a bratrství, směr dobročinnosti a milosrdenství, na nějž prvotní zásady křesťanské poukazovaly, stojí posud pevně.

Pochybování o pravosti nadřečeného systému společenského, aspoň o některých jeho částech, jež se po staletích vždy dále rozšiřovati počalo, bylo by vzniku osvěty málo pomohlo, kdy by se tato i jinak estheticky, vědecky a mravně byla nevyvíjela. Lecky líčí a posuzuje tento vývoj se stanovisk někdy docela nových, a předváděje čtenáři nejpůvabnější zjevy uměleckého tvoření, neopomíná též na působení jejich v obecný pokrok a veřejné mravy ukazovati. V tom tedy pokročil vedle Bucklea, který jen vědě všecku zásluhu přičítá. Pozorováním vývoje krásného umění se stanoviska dějin vzdělanosti a osvěty objevují se v něm docela nové stránky, o jakýchž pouhá esthetická kritika namnoze nemá tu-

šení. Jiný tu význam uměleckých plodů a jiná tu míra jejich hodnoty. Avšak máme za to, že se Leckymu více povedlo vliv vzdělanosti na umění dokázati nežli působení tohoto na onu. Že valný důraz klade na umění výtvarné, klásti mu jest za zásluhu, ale že vedle toho příliš malý ohled béře na básnictví, jest vadou, kterouž celý systém jeho újmu trpí a nedostatečným se jeví. Hledě ku vlivu vědy dokládá se některými důležitými příklady, jež Buckle i Draper obešli.

Líčí dále, kterak proti všelikým různým snažením o emancipaci ducha z pout pověry vyvstávali přívrženci zkalených názorů, a přichází pak ku vylíčení vlivu, jejž měla politika a průmysl na osvětu. Vypsání, kterak názory theokratické a dogmatické vývoj politické svobody někdy zamezovaly, někdy podporovaly, a důkaz, že idea politická teprv pravé samostatnosti dochází, když se zsvětštila, náleží mezi nejskvělejší částky celého spisu. Líčeno tu, kterak od vymanění se z vlivů dogmatických a biblických směr její v uskutečnění demokratického ideálu vždy víc a více v popředí vystupuje, a kterak nátlaku jeho i samo zákonodárství čím dále tím více podlehá. Důkazem jasné soudnosti spisovatelovy tu jest, že též povznešení idey národnosti do demokratického ideálu zahrnuje. Příčinu, proč tato idea posud všeobecného uznání nedošla, klade Lecky v to, že cit národní teprv důkladnou propravou vzdělanosti, potřebné síly k vítězení nabyti může, pak že vliv sobectví jí překážel a tím i klamný náhled se vyvinul, jako by vydobývání cizí půdy bylo známkou pokroku, kterýžto náhled co bludný a někdy až ku zločinným podnikům politickým a vojenským svádějící dojista padnouti musí jako každý blud a klam.

Uznáním vlivu, jejž má politika na rozšiřování osvěty, liší se Lecky od předchůdce svého Bucklea velmi prospěšně. Už při pohledu na nejstarší doby neušlo mu působení jednoho nad jiné vznešeného živlu v životě národův, jakož povzbuzení bylo vždy zřídlem nejskvělejších zjevů v dějinách. Za živel ten uznává Lecky *vlastenectví!* Několik století před zavedením křesťanství byla *láska ku vlasti* ve větší části zemí vládnoucí mravní zásadou, kdežto náboženství toliko podřízené zaujímalo místo. Téměř všecky příklady rekovského sebeobětování a vášnivého se podávání nezištným účelům, kterým se dřevní věk vykazuje, povstaly z ducha lásky ku vlasti. Duch tento neprobouzel se toliko za rozhodných dob v dějinách národů. Hrdost vlastenecká, pocit sebevážnosti, jejž do prsou vlévá, splynutí soucitů ze společné snahy vycházejícího, účinnost a pružnost povahy, všecky tyto vlastnosti, ježto původem jsou velikých podniků, byly s povahou národův starobylých takořka srostly. Duch vlastenectví pronikal všecky třídy, dodával povahám zvláštního rázu a byl původcem hojných ctností. Vlastenectví se vždy osvědčilo býti nejlepším prostředkem k oživení lidstva. Nijakým jiným vlivem se nerozšířilo mezi členy národa tolik vytrvalé statečnosti. V národech, kteříž proniknuti jsou politickým životem trvalým a rázným, obíhá krev hbitěji a pravidelněji, svépomoc se jim stane zvykem a umožní každému s klidnou neohrožeností nebezpečím hleděti vstříc jakož i v nejhrozivějších případnostech náležitou střízlivost letory zachovati. Schopnost ku společnému jednání, k obětování sebe, ku dlouhému a stálému namáhání se stane všeobecnou, utvoří se jakýsi vznešený výměr ctihod-

nosti a prostota mravů se podporuje a pěstuje . . . Velkolepá vznešenost starého klassického rázu se v původní dokonalosti své nikdy více neobjevila, ale duch, který ji stvořil, ještě mnohdykráte proval zimničné boje moderního života a nadchnul společnost rekovstvím a vytrvalostí, kteráž se vždy osvědčila býti předchůdkyní velikých změn!"

Vylíčiv dále stav politického a vlasteneckého smýšlení v starém světě pohànském a židovském, vypisuje, kterak potom duch národní podlehl vlivům církve křesťanské, a běh událostí veřejných po mnohá staletí téměř výhradně veden byl theologií. Ale již prvním zabřesknutím rationalismu v Evropě počaly dogmatické důležitosti ustupovati do popozadí. Důležitosti státní do popředí se tlačily. Doba křižáckých tažení podlehala výhradně názorům theologickým. Náboženské rozčilení pohltilo všecky jinaké ohledy, ovládalo všecky třídy a podvrhlo si všecky vášně. Staletá národní zášť byla jimi ukojena, krevní nepřátelé se sbratřili a společně proti mohamedanům táhli. Pletichy státníkův, žehravosti králův mizely a na dva miliony životů lidských padlo v oběť válce za kříž. Vladaření se zanedbalo, finance se vyčerpaly, celé země se vylidnily k vůli myšlénce církvi oblíbené. Ponenáhlu však se zápal tento uklízel politické rozmysly nabývaly převahy. „Již dávno před reformací se války rázu křižáckého staly nemožnými," tvrdí Lecky — zapomínaje, že cos podobného neli horšího se opakovalo za válek husitských se strany církve římské, a že valná část střední a západní Evropy v patnáctém století podléhala témuž vlivu romanských přemrštěnců jako ve století dvanáctém. Že ve válkách proti Husitům světské živly už valně se ozývaly, ovšem upříti nelze, ale že za křižácké komedie kardinala Juliana se opakovati měly výjevy z dobývání druhdy Palestiny, to bylo v úmyslu nejen vůdcův ale i vedených a svedených!

Lecky uvádí příklad z počátku 14 věku, kterak se směr zsvětštění politiky a zbavení jí nadvlády církevní jmenovitě v Paříži jevil. Příklad tento má ale menší váhy nežli jiné, jež obešel. Připomínáme zde urputné boje Guelfův a Gibellinův v Italii. Ano i v literatuře se již objevily známky takového směru, o čemž Danteův spis *Tractatus de monarchia*, a zvláště kritika počala poměr theologie ku politice velmi ostře stíhati, jakž toho zvláště Occamův traktát „*de ecclesiastica et politica potestate*" zřejmým jest svědectvím. Na tato i jiná podobná znamení času nebral Lecky ohledu, za to ale živě líčí, kterak přehmaty inkvisice a papežských klateb mnoho k tomu přispěly, že politika střásati počala jho theologie. Aby však mínění věřících o svrchovaném právu církve nepodléhalo vlivu svobodomyslně psaných knih, postarala se o velmi rázný protilék zavedením *censury*. Lecky líčí počátek a průběh její velmi živě. Objeviv, že už l. 443 papež Leo spáliti dal knihy Manichéů, vypravuje, kterak způsob tento po celý středověk se udržoval a inkvisici se povedlo téměř celou před reformací povstalou kacířskou literaturu zničiti. Teprvé za časů nového oživení vědy nastal odpor proti tomuto ničení, který zvláště na počátku 16. století nápadným jedním příkladem. se osvědčil. Stalo se totiž že l. 1510 theologové města Kolína, v jichžto čele stál soudce kacířův Hoogstraten a ježto zvláště řád dominikánský podporoval, na to doléhali, aby veškerá literatura židovská, vyjma starý zákon, byla zničena. Proti tomu povstal

nejprvé proslulý učenec Reuchlin a brzo po celé střední Evropě se strhla o to hádka literární, jejíž výsledek byl, že z provedení přece sešlo. Lecky si toho nevšímnul, že už o sto let dříve se pálení knih v Praze potkalo s velkým odporem a že známý paskvil: „Zbyněk biskup abeceda, spálil knihy a nevěda atd.“ byl všeobecně uznaným literárním protestem. který se pak v Čechách čím dále tím mocněji opakoval. — Dále pak vypravuje Lecky kterak nastalou reformací se censura ještě zostřila a kterak ošklivému tomu systému nejprv Hollandsko skvělou svou revolucí položilo citelné meze. Ale ještě citelnější byl vliv, jejžto měly události v Anglii a ve Francii sběhlé na vymanění státu z theologických okovů.

Z pozorování jistých rozhodujících poměrů veřejných v zemích nadřečených vyvodil Lecky pravdu, že základní politický převrat vždy za sebou táhne převraty v obecném spůsobu myšlení, z čehož patrně vyplývá ubývání vlivu dogmatické theologie na politické poměry. Nesmírný obor myšlenek a skutků, ježto pod jmenem *politika* vyrozumíváme, podléhal druhdy ve všem a zcela její moci. Nyní ale se z ní vybavuje rychle, všeobecně a úplně. Třídy, ježto k ní posud přiléhají, druhdy vůdcové politiky v Evropě, činí dnes už jen málomocnou menšinu, jejíž oblíbené politické zásady už se neuznávají. Marně a bez výsledku bojují proti vzmáhajícímu se duchu časovému, a ideál jejich neleží v budoucnosti, nýbrž v minulosti. Spůsob, jakým se přisní dogmatikové všelikých vyznání náboženských za našich dnů v novinách svých i v politických kruzích o záležitostech politických veřejně projevují, podává hojně důvodův, že směry jejich rozdílné jsou od směrů doby oynější, ba že jsou přímo opačné. Rozehřát úspěchy, ježto z pokroku obecného mínění nynějšího vyplývají, volá Lecky: „A nyní, kdež slova tato píšu, nelze jest mi zapomenouti, že jedna z největších záhad, v nichžto se myšlenky politikův soustřeďují, jest beznadějný úpadek jediné mocné theokratie v moderní Evropě, úpadek velikého druhdy vzoru a zástupce spolku politiky s theologií. Tento trůn, o němž se zdálo, že mu nezměnitelná církev pečeť své vlastní věčnosti vtiskla — tento trůn, který po tolik staletí anarchie a zmatku byl Sinai chránícího, mstícího zákona, — tento trůn, druhdy střediště a pravzor politických systémů v Evropě, následovník císařského Říma, dědič dvojnásobného podílu jeho ducha, jediná mocnost, ježto povznešena se býti zdála nade všecky střídavé osudy politiky, duha nad vodopádem, nepohnuta uprostřed tolikerých bouří a změn, — tento trůn za našich dnů klesl v stav beznadějné sešlosti stářím a živoří jen vyznáním své málomocnosti . . . Neschopen sama sebe udržeti, není už nijakým živým organismem více a výraz tvářnosti jeho jest výraz smrti. Bývala doba, kde hlas z Vatikánu vyšlý Evropou v základech jejich zatřásal, a nejhrdější armády do pustin Syrie vysílal! Bývala doba, kde všecko bohatýrstvo a rytířstvo křesťanstva by za praporem církve na každé jakékoliv bojiště a proti každému nepříteli se bylo bralo. Nyní sotva že několik set Francouzů, Belgičanů a Irčanů by ho následovalo . . . Živlové, jež dlouho církev tuto hlodali, konečně zvitězili, revoluce ji přemohla!“

(Dokončení.)

Příspěvek ku poznání Josefa Jungmanna.

Velikost Josefa Jungmanna na poli národně-literárním, ač v podrobnostech posud nepropracována, nevyhlazena a neosvětlena, přece aspoň hlavními rysy již vyznačena jest v mysli národa našeho. Obě nejpřednější jeho díla, „Historie literatury“ a „Slovník“; ovšem mají své zvláštní dějiny, vnitřní a vnější, kteréž zevrubně sepsati povinni jsou, kdož ze spisovatelův českých, posud žijících, jakýmkoliv spůsobem a jakoukoliv měrou byli jich účastníky a svědky. Z vypsání práce, z kteréž obě tato díla vyšla, teprv úplně vynikne netoliko — povězme přímo — vítězství nad dobou, v nížto spůsobena byla, ale i pravá cena jejich v omladlém rozvoji ducha a života českého. Tím pak vykonán bude v poznání Josefa Jungmanna rozhodný pokrok, za nímž kéž by již následovalo všestranné, pragmaticky rozložené, jasnou a ústrojnou kritikou oživené vypsání veškeré literární a národně-pedagogické činnosti nesmrtelného genia hudlického. Celá živá postava Jungmannova ovšem ani pak ještě nebude před námi vzkřísena. Bude nám ještě scházeti známost ducha jeho v těch stránkách, kteréž byly jaksi nejsoukromějším jměním jeho co *člověka*, a kteréž na veřejnost ze sebe nevyvedl ani co *spisovatel* ani co *Čech*. A přece nesmíme vzdáti se oprávněného vroucího přání, abychom jej poznali také v životě jeho mimoliterárním. Nás interesuje Josef Jungmann netoliko co muž nevýslovných zásluh o zachování a rozkvět jazyka našeho, ale i co *člověk*. Velebení bezúhonného života, neskonalé šlechetnosti srdce, dětinné jemnosti a blaženého poklidu mysli, nezkalitelné lahody ke všem, kdož k němu přiblížili se osobně, rovná se slávě jeho v umění literním, ve vědě jazykové, rovná se jeho vlastenectví. Pohled do jeho čistého života lidského, do jeho duše spanilé jest rovněž radostně vzrušující jako patření na pomníky, kteréž sobě byl zbudoval v dějinách existence a osvěty české.

Čím hloub do lidského života Jungmannova nás vždy vábilo kusé vypravování o něm některých jeho současníkův, tím mocnějším kouzlem vede nás Jungmann sám do své svatyně, a vede nás až do nejtajnějších úkrytův v ní. Vše, co nám pověděli o vnitřním a soukromém životě velikého mistra jazyka českého ti, kdož byli žili s ním aneb vedlé něho, jeví se velice nedostatečným k pravému poznání jeho porovnáno s tím, co on sám zůstavil o sobě *vyznáno*. Není nám vědomo, otevřelli kdy někomu nitro své bytosti dokořan, tudíž ani nemůžeme vytýkati nikomu,

že nám něco zamlčuje; však víme, že národ má i povinnost i právo, aby jednoho z největších synův svých znal co možná nejdokonaleji, aby věděl o všem, co s duchem, s pracemi, s osudy jedné z nejskvělejších ozdob jeho souvisí, a co paměti skutečně zachováno bylo. A protož prohlašujeme, že všeliké *tajemnůstkářství* v těchto věcech se strany osob třetích jest neomluvitelný hřích, páchaný na národě i na oslavenci. Však v pravdě šeredná jest péče osob, stojících úplně mimo myšlénkový a kulturní poměr národa k slavnému synu svému, aby některé duševní památky ze života zemřelého velikána naprosto byly odloučeny od veřejnosti, ba nejraději potlačeny a zničeny. Na Josefu Jungmannovi takové násilí jest hodno pokárání tím přísnějšího, čím pevněji národ jest přesvědčen, že na tom čistém duchu není třeba pokrývati žádné skvrny. Když tento genius uznal buď za potřebí neb za dobré, aby některé myšlénky své, jichž v pracech jeho literárních nenalézáme, ale které s nimi přece co nejtěsněji souvisí, a které musíme považovati co shromážděný material k závěrečnému dílu jeho života, sobě třeba v tajnosti vyslovil, však přece sepsané zachoval: nikdo na světě nemá práva, aby po smrti jeho provozoval nad nimi nějakou moc žalářnickou, aneb aby chtěl až i shladiti je. Co Jungmann napsal, patří národu a tož právem tím větším, když národ tím může pokročiti v poznání jeho bytosti. Z duševní povahy osob, kteréž tu posud rozhodovaly a rozhodují, ovšem domýšlíme se jakési příčiny, *proč národ až posud neví, jakým člověkem Josef Jungmann skutečně byl.* Tyto osoby obávají se, že vynešením pravdy na jevo uškodilo by se posavadní dobré pověsti Jungmannově v těch věcech, v kterýchž ony od něho se liší; že by utrpěla úcta k němu v těch kruzích naší národní společnosti, na jichžto výroku dle jejich rozumu především závisí určení ceny, kterou život a činnost jeho na této zemi měly. Dávno ustálený *terminus technicus* o Jungmannovi, „tichý genius“, jenž v nejryzejším a nejvelebnějším smyslu při něm jest úplně odůvodněn, vykládán byl těmito osobami zároveň v takový způsob, který z oslaveného veleducha snažil se udělati „tichého“ otroka nejhrubších nesmyslův a nejškodlivějších poblouzení v společnosti lidské. Pravíme přímo: *Jungmannův vlastní názor o soustavě světové, o poměru člověka k přírodě, o božství, o náboženství, o kněžství zvláště římském, jest příčinou, že zápisky jeho posud jsou tajeny.* Přesvědčení a výpovědi tak slavného humanisty, tak skvělého ducha, tak všeobecně uznaného dokonalého člověka o věcech vytčených zdají se oněm osobám svrchovaně pohoršlivými, ba velmi škodlivými pro další moc jistých tradic, zvykův a náuk posud pečlivě pěstovaných v národě našem. „Tichý genius“ vystupuje co smělý odbojník proti té duchovní despocii, která před dvěma sty lét na novo ovládla ducha českého; jeden z největších mužův našeho národa, v celém vzdělaném světě proslavený patriarcha myslitelův a spisovatelův českých z doby, kteráž vzhledem k nynějšímu ruchu myšlénkovému nazývána jest „starší“, a při kteréž se strany hierarchické se zvláštní výčitkou k době „mladé“ se vychvaluje *bezouhonná orthodoxie*, objevuje se co spolubojovník za svobodu svědomí a práva rozumu! Čeho tu třeba více, aby zápisky jeho byly co nejpilněji střeženy, aby národ se nedověděl, že veliký jeho syn myslil ještě něco jiného, než co byl vydal tiskem? . . .

Vyzývám osoby, jichž se týče, aby zápisky Jungmannovy co nejdříve v úplném znění uvedly ve známost národa. Tím časem neváhám dotknouti se některého obsahu jejich, doufaje, že zpráva tato nemine se pozorností všech ctitelův Jungmannových. Ještě třeba vytknouti se zvláštním důrazem, že „zápisky“ pocházejí z nejposlednějších lét Jungmannova věku; písmo jejich jest téhož spůsobu, jejž Jungmann měl na sklonku svého života.

Není ani možno, aby duch, nesoucí se tak mocným vzletem k poznání všeliké pravdy, nebyl zabral se do zkoumání nejvyšších podnětův myšlénkových. Josef Jungmann proslul co humanista; však humanism jeho neměl svůj pramen toliko v přirozené šlechetnosti a dobrotě citu: zakládalť se zároveň na důvodech rozumových, vyvozených z badání všehomíra. Vydav se na cestu samostatného přemýšlení o posledních příčinách vší jsoucnosti, ovšem ihned seznal, že musí dáti výhost celé soustavě dotýčných ponětí, kteréž mu vštěpovány byly od mladosti. Dospívající a dospělý rozum jeho se nesnášel se vznešeným naň „vychováním“ školským a domácím. *V duchu Jungmannově vzešel boj proti celému obsahu náboženství katolického*; pobožnost, kterou dle pravidel tohoto náboženství v mladém, citův plném srdci byla vzdělala dobrá matka, příčila se vznikajícímu poznání všech zjevův životních, a po všech proměnách, kteréž v samostatném, k pramenům vší pravdy žíznivě dychtícím duchu se sběhly, „zůstala toliko neodňatelná víra v boha“. Však byl to již jiný bůh, než o kterém vypravováno mu doma i ve školách. Obrazy jeho v podobách „starce, holuba“ a podobné, před kterými co dítě a co jinoch v pobožném zanícení byl klekal k modlitbě, již neměly proň jiného smyslu leda co rouhavé „zmatenosti“. Jal se trpce kárati lidi, že analogii, která jest ve všech nerostech, rostlinách a živočiších, prostřeli až na samého boha, připisujíce jemu své jakosti vlastní a učinivše jej podobna k sobě. Tvrzení lidské, že bůh stvořil člověka dle své podoby, prohlásil za pramen nesmírných omylův v křesťanství. V té věci postavil toto náboženství na společný stupeň se všelikým pohanstvím, kteréž u rozličných národův vyvodilo sličné i nesličné obrazy božství. Jemu objevil se „nejzdravější obraz božstva — žádný obraz, nýbrž pomysl pouhý moci jeho nekončené.“ Patře na všechny a všeliké ty „nehodné podoby“, kterýmiž lidé neustávají představovati sobě pouhého ducha, promluvil sám k bohu *svému*: „Dobrý stvořiteli! nestojíš o slávu červy tebou stvořenými tobě prokazovanou. Člověk slávy chtivý jest, což dobře jsi září[d]il, by jej k dobru, ke ctnosti vábil. Ty však nejsi člověk, nemáš vášní našich, ctižádosti, by voněl rád kadidlo pochlebníkův, nejsi hněviv, by se nad čím rozhorlil a prosením se udobřil, jako člověk. Tebou nekončeným člověk hnouti nemůže. Ty od věkův do věkův týž zůstáváš v své věčné dobrodějné činnosti.“ Patrno, jak daleko na základě vlastního badání Jungmann těmito pomysly a výpověďmi byl se rozešel s náboženstvím, v kterém byl vyučen. *Zjevení, trojice, tudíž hlavně nauka o božství Kristovu a o spasení pokolení lidského skrze Krista neměla místa v jeho duchu: on přestal býti křesťanem dle církevních dogmatik,*

a zůstal toliko vyznavačem jediného boha, kteréhož v sobě povýšil na takový vrchol velebnosti, že ani „hřích“ ani „modlitba“ lidí nemohou dotknouti se ho. Na *této* výši moci neskonalé, dobroty lidskými činy nepodmíněné, dokonalosti sobě samé dostatečné, objevil se Jungmannovi bůh co bytost, kteréž *nezáleží na naší poctě, již my nazýváme náboženstvím.* Kdy by bůh žádostiv byl se strany lidí slávy, kteráž zajisté s každým náboženstvím spojena jest, praví Jungmann, že snadno by byl mohl vštípiti nám jisté puzení, které by nás nevyhnutelně vedlo k poznání pravé jsoucnosti jeho. Ale toho prý na světě zhola není. V tomto názoru Jungmann úplně shoduje s *Voltairem*, jenž ve svých metafysických úvahách napsal podobně. Jakož Voltaire podobně i Jungmann byl čistý *theista*; s tímto velikým myslitelem i zjevně vyslovuje svůj souhlas a horlivě brání ho proti všelikým křivým posuzovatelům a nešlechetným pomlouvačům: „Voltaire má ten osud, že vůbec za nevěřícího i zapřiboha rozkřičen jsa, od málo kohos čítán bývá, a tak, co dobrého pronesl, málo komu k užitku slouží. Poznal jsem jej poprvé ze spisův pátera Zabuczníka, kterýž velmi stranně život i smýšlení jeho vystavil, a tudy jsem jej sobě co člověka plného úsměškův, zloby a bezbožnosti představoval. Změnil se však cele úsudek můj, když jsem později některé jeho spisy zvláště dramatické do rukou dostal. Čím více jsem četl, tím více jsem se jeho duchu, učenosti i mravům, výborným zásadám divil. *Že by boha býti zapíral, jest pouhá lež*, ano ze všech jeho spisův čistá víra v boha vysvítá, jakož v pravdě viděl jsem *modlitby pěkné z jeho spisův vybrané.* On jest *čistý bohověrec, a tudy ovšem každému, kladného náboženství držícímu se člověku trn v očích a předmět nenávisti těm, kdož od obětnic žíti povoláni jsou. Rozumnější mezi nimi jsou arci jeho mínění, ale co činiti mají? Tučných obrokův svých odříci se a s nouzí hodovati?*“ S takovou chválou pronáší se Jungmann o Voltairovi a s takovou zničující kritikou o jeho odpůrcích, jichž zajisté dosti byl seznal a slyšel také sobě na blízku. Na jiném místě pak s ohněm při sobě neobyčejným vyznává: „Čtení spisův Voltairových ducha podivným způsobem povyšuje a jako křídla mu dává, aby se nad obyčejnost a šalebnost tohoto světa vznášel; ona v čtenáři něžný cit šlechetnosti a krásy zplozuje. Voltaire často nepochybné pravdy jen co domysly osobní, co pochybnosti, co otázky přednáší, a čtenáře aby sám o věci přemýšlel, vyzývá, a to zvláště když o věcech víry hluboko vkořeněné se týkajících mluví. . . Nemá nikdo rovného spisovatele. . . Voltaire jest šťastný a vtipný básník, rozumný nepředpojatý filosof, pilný historik a nevyrovnaný stylista. Kdo proti jeho spisům bojuje, ten bojuje proti zdravé filosofii, krasochuti a lidskému rozumu!“ — Není nikomu vědomo, že Jungmann by byl vyslovil se o kterémkoliv spisovateli z celého světa se souhlasem větším a s náklonností srdečnější, než učinil o Voltairovi; tudíž nepochybíme, tvrdíce, že tento francouzský filosof měl na rozvoj jeho ducha rozhodný vliv. Svým názorem o božstvu Jungmann zároveň vstoupil v duchovní příbuznost ba v rozumové sourozenství se staršími *theisty anglickými*, o kterých Voltaire ve svých „*essais sur les moeurs et l'esprit des nations*“ byl napsal: „Vytýká se anglickým theistům, že jenom rozumu naslou-

chají a jarmo víry se sebe setřásají; však tato sekta jest mezi všemi jediná, která poklid a mír lidské společnosti nikdy nerušila zbytečnými hádkami. Souhlasíť tito lidé se všemi ostatními ve společné víře v jediného boha a liší se toliko tím, že nemají pevných stanov v chrámu a že věříce v spravedlnost božskou naplněni jsou *největší snášelivostí*. Praviíce, že víra jejich čistou jest věrou a tak starou jako sám svět, nemají nijakých tajných obřadův *a bez urážky svědomí mohou podrobiti se všelikým spůsobům náboženským.*" Jakou měrou Jungmann svým přemýšlením a svým přesvědčením byl přiblížil se k této společnosti theistův, snadno srozumíme ještě z některých dalších vyznání jeho. K své otázce, co jest nebe, odpovídá takto: „Obraz nebe nám od mladosti líčeného jest takový, že dospělý rozum jemu odporen býti musí. Jest to jakýs palác o několika poschodích, v jehož hlavním sále bůh otec se synem a s duchem svatým trůnuje, an jako u králův pozemských mnohočetní sluhové, cherubíni, serafíni, andělé, svatí ve svých státních odděleních jsou jemu na službu, s rozkazy jeho dolů do světa a do pekel běhají, ač pěšky nicméně rychlostí nepojatou; kde všickni spasení též účastni jsouce věčné té blahosti, jemu tváří v tvář hledí, jemu se diví, jej velebí, se radují a t. d. . . Co rozum? *Rozum vědomostí člověku možnou vzdělaný* praví, že svět, který obýváme, jest nepatrná koule v nekončeně rozlehlé prostoře, kdež podobných koulí nestejné velikosti bez počtu okolo sebe a spolu okolo jiných větších se otáčí, toliko s to není rozum, aby sobě neskončenost tu představil; avšak tolik pochopuje, že v neskončenosti té nemůže býti zvláštního oddělení nebes, světa a pekla, jak si je staří představovali a *jak posud sprostá víra je vidí*, nébrž že vše to svět jest nesmírný, na nejvýše moudře, uměle složený, jako v malosti tak ve velkosti vždy se omlazující, a věčně jarý, čerstvý, živoucí. *Aniž zdá se, jakoby ten kdo jej stvořil, mimo něj*, a *vedle něho neb nad ním stál*, jako hodinář nad strojem hodin učiněných, nébrž musí to býti moc jakás všude přítomná, všecko pronikající, všecko zachovávající, vše rušící, vše omlazující, a to všecko prostými jednoduchými zákony; *kteréhož* (!) tak málo sobě představiti můžeme, jako neskončenost samu." Propracovav se k takovému vznešenému ponětí božstva, Jungmann s blaženým poklidem a s nejúplnější snášelivostí shlíží na všeliké obřadnictví, kteréž na této zemi se provozovalo a provozuje pro uctění jeho. Opíráť se o zkušenost, že ne *všichni* lidé dospěti mohou k *tomuto* poznání pramenu vší jsoucnosti, a proto již ve své obraně Voltaira praví, že jeho učení, byť nejzdravější bylo, vůbec vyznávati bylo by netoliko nebezpečno, an lid obecný nesnadno víru mění, a jakož pohanstva krvavým bojem zastával, tak že by i křesťanství hájil; alebrž i škodno, protože sprosťák pozbuda víry v peklo i v nebe a nemaje vzdělanosti mravní, svým žádostem celou uzdu by pustil. Při té příležitosti opakoval i slova Voltairova podobného smyslu: „Já nevěřím v čerta, ale rád jsem, že v něj věří můj krejčí, aspoň mě neokrade." Učiniv pak sobě samému přímou otázku, *máli mudřec s lidem bohům obětovati*, odpovídá že *ano*, když jest nebezpečí, že jinak jednaje by byl příčinou nějakého zlého, na příklad že by pohoršil jinak věřící. „V tom ohledu, praví dále, mohl Sokrat, v jediného boha pravého věře, bohům athénským

veřejně obětovati, aby Athéňanův, v ně jedny věřící, nepohoršil: *v tom ohledu může mudřec s divochy modlám jich poctu prokazovati, s mahometanem v mešitě, s křesťanem v chrámě pobožnost konati, jestli že jinak dříve jich poučiti nemůže pravdě.*" Z těchto slov patrno, že duch Jungmannův byl prost všelikého podnětu k sporům a bojům náboženským, že šetřil náboženského přesvědčení či spíše náboženské víry každé, ba že přesvědčení své pro veřejný poklid a mír společnosti lidské i podroboval přesvědčení cizímu. Však musilo to být v pravdě domnělé *přesvědčení*, nikoliv *vědomý klam* ani *slepý fanatism*; neboť tyto byly přímému a šlechetnému Jungmannovi do duše odporny, jakož nejednou v zápiskách poznamenáno jest. Na příklad: „Jesuita Leitenberger, který dlouhý čas v Americe misionářem byl, v důvěrné rozprávce s Hakenšmidem chirurgem, když tento namítal, že ušní zpověď jest jako tortura duchovní, an člověk tajné své křehkosti vždy se stydem vyjevuje, a t. d., řekl: — povězte tedy zpovědníku co chcete. — Dal znáti chytrý jesuita, že tu jde toliko o vyplnění zákona církevního; dobrota mravní jinými zákony přijíti povinna. Jest tedy pokrytství jako lež v potřebě, mravní nepravost sice, ale poněkud odpustitelná, dle toho pana jesuity!" — A na jiném místě opět děje se zmínka o fanatikovi co nepříteli vědy: „Jeden mladý kněz, pater Votýpka, psal jizlivě proti Tomkově historii všeobecné a mezi jiným vystavil, že tam o Ježíšovi příliš málo napsáno, a primat papežský nevyhražen, a j. To jest vychovanec pražského semináře téměř v polovici devatenáctého století! Ti páni jsou, co sami často opětují: sicut erat in principio, ita et nunc et in sæcula sæculorum — vždy fanatikové, *nepřátelé vědení a umění.* Škoda, že Eva nebyla bohoslovcem pražským, aspoň jako pan Votýpka, byla by ovoce s dřeva poznání dobrého a zlého jak živa nejedla!"

O záhubném působení theologie či spíše hierarchické moci zvláště na vědu přírodní a na zdravý výklad, jaké místo a jaké účely člověku v přírodě vykázány jsou, dotýká Jungmann ve svých zápiskách také opětovně. Humanism jeho nezastavil se při člověku, ale objal veškeré živočišstvo. Tu pak v interesu i vědy samé potkal se s otázkou velmi trapnou, kterou nám vypisuje takto: „Naši psychologové, *snad nesmějíce s pravdou před theology*, příliš málo zřetel obracejí k živočichům ostatním, *jichžto bytost s naší v jednom pořadí stojí, tak že nic, toliko poslední ohnivo řetězu toho jsme.* Z toho vyplývá, že sebe vysoko, je příliš nízko stavíme. Mysl naše zajisté dokonalejší jest nad jejich, ale jen stupněm tím, že v naší moci jest slovo (*λόγος*); ostatně jejich bytost uměle, božsky spravena jest a úplná historie jejich dosvědčila by nám, že schopnosti duše jejich jsou tak nepochopitelny jako naše. Již o slonech, opicích, psech a j. co naznamenáno, podivením nás naplniti a pohnouti musí, abychom jich za bytosti ačkoli menšího stupně, ale vždy nám podobné považovali a mravnou k nim povinnost uznali, bychom na př. jim bolesti nečinili atd. Kdo člověka zabije, smrtí se tresce, to spravedlivo; ale kdo psa za živa kuchá neb jinak mučí buď pro nabytí pitevné zkušenosti nebo pro jinou jakoukoli příčinu, nekárá se, rovněž jako by jen dřevo štípal. Jaká tyranstva provozuje člověk nad zvířaty! V tom ohledu víra Indův o stěhování se duše jest chva-

litebná a u nevzdělance platný důvod, aby zvířat šetřil, ano jim dobře činil. Když vidím řezníka na tele štváti pekelné své cerbery, chlapa voly bičištěm bíti, vozku s koněm tyransky nakládati, vždy mu přeji, aby Indem byl." — Toužebné poukázání k lidským účinkům víry „pohanských" Indův svědčí, že Jungmann za trýznění zvířat se strany obecného, nevzdělaného lidu činí hlavně odpovědnou soustavu úřadně-církevních dogmatik evropských, kteréž odtrhnuvše člověka od ostatní přírody, a prohlásivše ji za „hřích", měly a mají pro ni ještě méně srdce než pro člověka. Indická láska k přírodě, ba celý indický názor života shodoval se s povahou a se směrem ducha Jungmannova co nejúplněji, jakož toho hojná svědectví máme v některých jeho básních. Humanism jeho cítil, kde co v širém světě jest k němu příbuzného. *Zachovati člověka v dobrém*, *přátelském poměru s přírodou* bylo jedním z předních článkův životní snahy Jungmannovy. Protož velice rozhorlil se na bezženství či pravdivěji na *bezmanželství katolického kněžstva*. Vyslovilť se o svévolném a nemravném tomto boji proti přírodě takto: „Pud zachovati sebe a ploditi sobě podobné tvory jsou dva nejsilnější pudové přírody. Prvnímu se nikdo neopírá kromě některých šálencův, u kterých rozum vášněmi jinými ohlušen; druhý pud, co sama příroda u mnohých národův i mudrcův jejich ve vážnosti, u jiných, zvláště co křesťanství mravy duchovnějšími učinilo, za nečistotu, za neřest, křehkost, hříšnost se pokládá: starý to prý Adam v člověku neb raději pokušení ďábelské. Ovšem, neobmezené oddání se tomu pudu mnoho zlého v tovaryšstvu lidském způsobiti může, a sama příroda články rodící v tajné místo ukryla; ale chtíti pud ten člověku vzíti, udusiti, jest nesmysl, jako jiné úkony živočišné chtíti staviti. Příroda tak dobře semeno plodící jako krev a jiné mízy potřebné z pokrmu tvoří, odlučuje a k účelu jí stanovenému vodí. Jejího velení poslouchati netoliko přirozené ale i potřebné jest. Lékaři dovozují, že mírné scházení se s druhým pohlavím k zdraví prospěšno i potřebno. Větu tu za rektoratu prof. Mich. Šustra chtěl zastávati kandidat mediciny, *ale* JUDr. *Bretfeld a konsistorní asesor se opřel z toho důvodu*, *že by katolické kněžstvo ženiti se chtělo atd. Pro bůh! Aby nesmyslný*, *nepřirozený*, *tyranský*, *nemravný zákon bezženství*, *Řehořem VII. daný se nerušil a vážnosti netratil*, *trpěti musí sama příroda*, *všemoudrá; pud její potlačovati*, *aneb raději pokrytsky tutlali a proti ní tajně hřešiti dlužno!* Církev naše (sic!) tu samou věc jedněm co svátost dovoluje, druhým co nečistotu zakazuje. O pomatenost lidská! — Pěkná jest Miltonova chvála manželství."

Sřízení a dějiny *papežství* vůbec imponovaly českému mudrci velmi málo. Již z vyznání svrchu podaných každý může domysliti se, že Jungmann při slově „papež" nezachvěl se velebnou hrůzou; však aby nebylo naprosto žádné pochybnosti, jak o římských bozích smýšlel, zůstavil nám toto vyznání: „Pravil kdosi, že komorníkovi svému nikdo není hrdina. Člověk jiným jest v uniformě, jiným v nedbalkách. Pročež historie domácího žití velikých pánův jest velmi sprostá, neslavná, ba často nepěkná, pohoršlivá. Ne bez příčiny zapovězeny jsou tajné historie kabinetův na př. Kateřiny II., Ludvíka XIV. a j. *Ale nejhorší ze všech jest historie papežův*, *za kterou se celé katolictvo styděti*

musí. Byli mezi nimi také hodní mužové, ale těch po řídku; na větším díle rejdil jimi zlý duch žádosti po vládě nebo po rozkoších. Není zbrodně (zločinu), která by se nebyla někdy na dvoře Jejich Svatostí páchala, nevyjmouc ani tráveni, cizoložstva, krveprznění. Politika jejich ocelová neustoupila nikdy ani o vlas. Že pak jich duch svatý neřídil, dokázali urputným odporem každému novému nálezu ve vědě přírodní, na př. soustavě těles nebeských, nad níž nic nebesnějšího neukázáno člověku. Ubohý Galilei byl mučedníkem té veliké pravdy. *Dvůr římský jest jedna z největších překážek rozvíjení se pěkného květu věd a umění.' Protestanti nás* (sic!) *katolíky dávno předstihli, protože u nich mysliti mezi hříchy se nepočítá.*" . . . A teď prosím, aby přátelé či spíše otroci papežství v národě našem pilně sobě všímli, jak Jungmann svůj soud o Římu končí: „*Český národ tu krásnou dobu, kterouž odtrhl se od papežství, v uměních nade všechny Evropany vynikal, nikdy pak více neklesl, než když jesuictvo nad ním zvítězilo!*" To napsal o papežství Josef Jungmann, nikoliv některý z českých „mladých neznabohův" a „nepřátel svaté církve" této doby. Tak vyslovil se o působení papežství v národě našem muž, jenž veškerou tisíciletou duševní činnost tohoto národa seznal, v mysli své objal a nám v obraze podal; nikoliv některý z „mladých nedouků" z nynějšího spisovatelstva českého, kterýmžto argumentem novověcí papeženci v české národní společnosti svou chatrnou, ztracenou věc proti všemu zdravému rozumu a proti vší mravnosti sobě oblíbili brániti. Vedlé tohoto zničujícího soudu, jejž o papežství a o papežích vynesl Josef Jungmann, položme slavné vyznání, kteréž před třemi lety veřejně byl učinil František Palacký těmito slovy: „Nepopírám, že ze všech vyznání křesťanských, mně známých, dávám přednost tomu, k němuž hlásili se moji předkové, totiž vyznání *jednoty českých bratří*": *a tisíciletá činnost papežství ve vlastech českých jest odsouzena oběma největšími muži českého národa v tomto století* . . . .

Jungmann zkoumal činnost *zvláštního stavu kněžského* ve všelikých náboženstvích a dospěl k tomuto, z jeho ducha opět tím důležitějšího resultátu: „Pohanští kněži, nalézajíce ve svém náboženství čest a dobré bydlo, zuby nehty drželi se jeho a bránili proti útokům vznikajícího křesťanství. *Přijavše toto, že onoho udržeti nemohli, jen jmeno a některé obřady změnili a jiné přijali, vždy titéž jsouce. Dobré bydlo a čest jim i změněná ta víra podává;* pročež nemohou než zastávati jí, mohouce, jakož jest člověk vůbec k pověrám nakloněný a smyslný, dověřiti se v pravdě, *že nižádná filosofie nebo rozum vzdělanějších — toho malinkého počtu mírných, klidných — nezboří jim stavení, církví zvaného, a brány pekelné nepřemohou jeho.*" Úhrnečný pak výsledek veškerého svého bádání v dějinách zásluh zvláštních stavův kněžských o dobro lidstva vyslovuje Jungmann ve své úvaze o „násilné vládě světské i kněžské" tímto zněním: „Pravil Wieland, že nemá žádný spisovatel pera do ruky vzíti, leda že by bojoval *proti dvěma úhlavním nepřátelům člověčenstva: násilné vládě světské a kněžské. Trudno stanoviti, která z nich horší.* První pevnou vůli svou provádí pomocí zbraně tělesné, druhá světskou vládu svou ozbrojuje zbraní duchovní; ona vojsko chová oblekem

značné, shromážděné tam, kde potřeba, palaši, bodáky, ručnicemi, děly ozbrojené; ona pouty, žaláři, tvrzemi, šibenicemi vymáhá porobu. Tato má vojsko po různu rozložené, mnohočetné, lid k vyplnění vůle své nebem a peklem dohánějící, kteréž pohnutky za silnější vůbec platí, než tresty a odměny tělesné. *Obě pokrytsky sobě vedou.* Tamta předstírá bezpečnost poddaných, otcovskou péči o tělo a jmění jich; tato náboženství a spasení duší, *kterých aby ani jediná zmařena nebyla, všecky moří a sužuje.* Hrozny jsou obě již o sobě a vedlé sebe stojící; však běda národům, když buď spor a válka mezi nimi vznikne, aneb když, což nejraději činí, obě se spojí, a zdvojenou silou ubohé národy dáví. Jestli první, tu nejlítější vojna domácí povstává: vojín proti knězi, tělo proti duchu, pravověrnost proti kacířství, nebo raději *domněnky odporné* proti sobě válčí; nic tu není svatého, aniž právo přirozené průchod nalézá: otec proti synu, syn proti otci, bratr proti bratru, svůj proti svému vražednou ruku pozdvihuje, vladaři církevní perunem interdiktův, exkomunikací, křižáctva na světské hromují; světští ujetím tučných obrokův, důchodův, sílu jich mdlíti usilují, při čemž nevinný lid hmotnou i mravnou braní semo tamo strkán, vlečen, sám sebe stírá, hubí, chtěje sloužiti každý svému pánu, nemoha sloužiti oběma. Rozumí se, že po každé obě strany co možná sílu tělesnou i duchovní slučují. Světská vláda vojsko své nějakou domněnkou, byť jen donucená a jak oni dějí přirozená a bohem poručená poslušnost a povinnost poddaných k vladařům, neb smyšlená a lživá povinnost k bohu to byla - podpaluje; kněžská vláda rovně nezůstane při důvodech mravních a duchovních; ale světské rameno s hmotnou zbraní soupeřům svým na odpor postaviti se vynasnažuje. Když však obě síly spojené buď ve dvou k jednomu cíli, neb každá tajně sice k svému ale zjevně k jednomu pracují, tu již bídný národ dvojí (zlo) nese aniž pak naději má vyproštění. A tak národ, nechť ony v pokoji neb ve sporu jsou, vždy úpí a trpí.“

K tomuto s uchvacující silou pravdy Jungmannem nám podanému obrazu násilné vlády světské i kněžské není ani lze ani potřebí připojiti jediného slova. Patrno, že Jungmann velmi hluboko a zevrubně studoval běh světa, zvláště dějiny národa českého.

Z těchto zpráv, — a opakuji, že nejsou úplny, — snad již všeobecně bude přisvědčeno, že posavadní životopisy Jungmannovy v některých důležitých věcech budou musit býti ne-li opraveny, zajisté doplněny. Jedním z předních účelův těchto řádkův jest, aby na příště tak státi se *musilo.* Kdokolivěk od nynějška bude chtít vypsati nám život Jungmannův, *nesmí* pominouti jeho *zápisek;* pročež opětně vyzývám osoby, jichž se týče, aby co nejdříve v úplném znění buď samy je vydaly, aneb někomu jinému k vydání propůjčily. Blíží se den, kteréhož národ náš strojí se oslaviti památku tichého genia. V ten den ať již není mu ze života jeho neznámo nic, čeho on sám nevzal s sebou do hrobu, z čeho on sám neučinil tajemství. Bylo by nám věru styd chatrnosti duševních a kulturních potřeb našeho národa, kdybychom musili teprv dokazovati, že ani nejsprávnější vypsání vnější

osudův a vykonaných prací takového muže, jakým byl Jungmann, nenahradí nedostatek známosti o rozvoji a osudech jeho ducha. Bylo by nám velice žel, kdybychom této známosti vůbec nikdy nemohli domoci se; však nebyli bychom toho muže ani hodni, kdybychom s největší pozorností nevyslechli, kdybychom trpěli, aby někým jiným umlčeny a snad i zničeny byly ty zprávy, kteréž on sám o svém životě vnitřním nám zůstavil. Z kusých sdělení, výše položených, každý může znamenati, že duch Jungmannův velmi pilně zanášel se zkoumáním některých otázek, kteréž této doby mocně pohybují myslí téměř celého národa našeho, a že odpověď obou k nim jest téhož smyslu. Národ uvítá v dotýčném přesvědčení Jungmannovu mocnou posilu vlastních snah, potvrzení pravosti v nynějším duševním směru svém. Výpovědi Jungmannovy o povaze a činnosti některých sřízení v společnosti lidské, kteréž v době nejnovější hnány vlastním osudem se octly samou existencí svou na denním pořádku otázek světových, a kteréž zvláště v dějinách českých mají smutnou minulost, — mají pro národ náš cenu rovněž velikou, jako jeho díla literární. Dověděli jsme se o Jungmannovi věci, na které při něm nesmíme zapomenout a nezapomeneme nikdy!

Již shora jsem naznačil zvláštní taktiku novověkých papeženců našich. Tvrdíť, že boj proti jejich táboru jde v národě našem toliko od některých „mladých“ lidí, kteří prý nemohou vykázati se žádnými zásluhami o národ, kteří ještě nesepsali veliká díla, a nevykonali veliké činy, kteří prý co účastníci veliké revoluční strany světové jsou nepřáteli všelikého pořádku a pokoje, vší kázně a bůh ví čeho ještě, kterých vůbec každý rozumný a pořádný člověk musí se stříci, jimž není nic svatého a drahého a kteří by celou lidskou společnost rádi uvedli na záhubu. Při tom s velikou radostí poukazují k „starším“ spisovatelům českým, kteří prý byli věrní a poslušní synové svaté církve, atd. atd., co všechno z toho následuje.

Není ani potřebí zevrubného výkladu, že všichni „mladí“ spisovatelé čeští nejsou nepřáteli papežství, ani všichni „staří“ že nebyli jeho přáteli. Však nutno vytknouti se zvláštním důrazem, že papežensství v národě našem jest v době pojesuitské teprv nejnovějšího datum v samém katolickém kněžstvu českém. V této společnosti stala se prodlením posledních dvaceti let veliká duševní změna. Když na sklonku minulého století mimo kruh několika zasvěcenců do dějin českých téměř celý národ náš působením jesuitského „vychování“ neznal Jana Žižku jinak než co strašnou obludu, dle těla i duše, propadlou nejpalčivějšímu ohni pekelnému, tenkráte kněz Antonín Jaroslav Puchmajer, v jistém vzhledě zakladatel novověkého básnictví českého, sepsal o něm chvalozpěv, obsahem i formou dílo umělecké. A když na počátku tohoto století kněz Josef Liboslav Ziegler, později děkan v Chrudimi, byl profesorem řeči české na theologickém ústavu kralohradeckém, bohoslovci na veřejné zkoušce z mateřského jazyka dne 1. května 1818 u přítomnosti celé konsistoře, všech profesorů theologických a drahně hostí s ohnivým nadšením deklamovali — Puchmajerovu ódu na Jana Žižku z Trocnova! *) Kde jsou ty časy v katolickém kněžstvu českém?

---

*) Viz zprávu Ant. Rybičky v časopise musejním 1869 sv. 1. str. 66.

Jsme velmi dychtivi slyšeti, co nepřátelé „mladých kacířův" povědí o Jungmannovi? A před třiceti lety papež ještě nebyl — neomylný! . . .

Ve svých zápiskách Jungmann zaznamenal také některé zkušenosti a úvahy své ve věcech *národních*. Jsou též velmi zajímavy i obsahem svým i osobou jeho. Známo, že vnitřní a vnější poměry národnosti české za jeho života, v Čechách i na Moravě, byly velmi žalostny. Jungmann v pravdě hrdinsky pracoval na zlepšení jejich; však kdo by se divil, že někdy pojala jej tesknota z podniknutí tak úžasného, a že mysl jeho někdy zachvěla se jako nad propastí, které žádným úsilím není lze zniknout. Však ani v největší sklíčenosti neopouštěla ho odvaha a síla k dalšímu boji za národ. Zvláštní pozornosti hodno jest, jaký úkol a jakou moc Jungmann přisuzoval *šlechtě* v práci o zachování národnosti české. Další průběh věcí až na časy nynější ovšem byl by jej přesvědčil, jak velice se klamal svým domněním i o síle šlechty i o slabosti češtiny. Vypravování jeho o češtině na Moravě má bohužel až posud svou platnost. Položíme tu dotýčné částky zápisek.

„*Postavení češtiny ku vládě.* Postavení české národnosti a vztah její k zemské vládě jest posud pochybný a nepříjemný. Vláda německá, k usnadnění sobě správy, vždy pracuje, aby národy sobě poddané pomíchala, poněmčila. Uvedši do škol i kancelářův němčinu, nechce zpět postoupiti, a každé hnutí a vznikání národnosti jí nemilé jen dotud připouští, dokud úmyslům jejím neškodná býti se zdá. Mnohé stýskání a žaloby na útisk dějící se lidu a mravnosti jeho nedostatkem učení národního co vymohlo? Že učinila otázku, proč němčina tak špatný vznik má v Čechách? Referent Tvrdý ukázal na špatný způsob učení tomu a navrhl, aby se na *češtinu* štěpovala němčina. Dovoleno tedy, aby v 1. a 2. třídě normální, kde toho potřebí, německá gramatika česky se vykládala, ale v 3. třídě již všecko německy se přednášelo. Tím velmi málo vzpomoženo češtině, aniž pak pomoženo jí býti mělo. Neumělost, liknavost učitelův normálních drží se raději svého starého způsobu nesmyslného. Na gymnasiích poručeno, aby mládež češtině se také učila, ale stalo se to tak, že nikdo toho nešetřil, a kdo šetřiti poněkud chtěl, od lítých nepřátel české národnosti mučedníkem se stal. Obmýšlejí někteří vyššího rodu vlastenci žádati realních škol v Čechách pouhých. Nebudeli míti čeština právo své u úřadův politických i judicialních, nic to nespomůže, ano na škodu bude ubohé mládeži, která v němčině snad méně utvrzenou se stane, než rodilí němci a tak ztracena bude. Kanceláře české! Budouli ty, školy samy od sebe následovati budou pro nevyhnutelnou potřebu. Pro zatím žadoucno jest, aby každý studující stal se ve školách obojího jazyka vědomým, potom aspoň z částky ta urputilost německá k Čechům by přestala. Neujmeli se češtiny brzy šlechta, vždy udušena bude. Ale šlechta? Jeden, dva dobře smýšlející, osm deset buď rovnodušně hledí, buď zjevní jsou nepřátelé. Ditrichstein zapověděl svým úřadníkům obírati se češtinou pod ztrátou služby! Lobkovic své napomenul, aby si jí hleděli, avšak kanceláře naskrze všechněch jich jsou německé, odtud úřadnictvo německé i se svými paními a dcerami. Měšťan pozemský (po venkově) dle

Prahy se řídí, a ta téměř pouze německá. Sedlák podlé měšťana kráčí, jak daleko může. Již v pravdě němec každý kout v Čechách vyšmejditi může a doma se býti domní. Vláda rakouská udělala mistrovský kus v tom ohledu. Co předešlí věkové krve prolitím, násilím na Pomoří dovedli, to ona po tichu, pod pláštěm otcovské lásky zjednala v svých krajinách slovanských, a na cestě té jest, která ji konečně k cíli dovede. Snažení naše vlastenecké jest takové, jak nám je naši Němci představují, dobře míněné, ale neplodné, marné; chytřejší mezi námi buď nepíší nic, buď německy. My blázni ještě bojujeme ten nerovný boj, my proti proudu plaveme; kdežto s hůry nátisk neustavičný tíží, z dola netečnost, rovnodušnost, nechuť ano k poněmčení sklonnost národnost hubí. *Nicméně pokud síla stačí, neustávejme brániti se záhubě, pojdeli národ, ať nepojde naší vinou; ať věk budoucí jinak než my smýšlí a pozná, že český Slovan nebyl na skrze zrádcem nad sebou, že i naše Thermopyly ne jedním mžikem vzaty byly.* Krajští úřadové a po nich vrchnostenské kanceláře jsou pravé tvrze a pevnosti němčiny. Čechům ani čísti nedovolují pod zástěrou, že tajné společnosti jsou zapovězeny. Divadlo Němci toulaví všude otvírají; českých úřady nikdež nedovolují, ani stálých ani chodných. Hraje-li kde několik milovníkův jednou dvakrát, roztrubují to mladí patrioti po všech dědinách. O německých neustále hrajících mlčí a tak sami se šálí. Kam to jde? K utěšení mé sklíčené duše!“ — —

„*Čeština na Moravě.* Morava má zvláštní osud, že kněžstvo její vysoké vědy ještě páchne tou nenávistí k slovanskému jazyku, jakouž vyznačili se za času Crhy a Strachoty solnohradští arcibiskupové a poslanci jejich němečtí, liturgie slovanské zhoubcové ukrutní. Nynější arcibiskup olomoucký ze slovanského jazyka jen smích sobě tropí; biskup brněnský (Šafgoč) lítý jazyka českého nepřítel, zapověděl seminaristům svým české a vůbec slovanské knihy čísti, ač veliká kněžstva jeho částka v pouze slovanských osadách působiti má. Přičiněním týchž duchovních vysokých pastýřův spůsobeno to, že v celé Moravě i na praslovanské Haně školy německé za našich dnův se zavedly. Mají oni tu samou filosofii, co naši čeští úřadníci, že lépe jest, aby se lid učil jim rozuměti, než oni jemu. Český jazyk jmenují oni vznešení duchovní husitským, což jestli tak dalece pravda, že husité jej vzdělávali v svých půtkách náboženských, tím více pravda jest, že ten německý jazyk, jehož oni se drží, jest jazyk luteranský, an Luter saskou němčinu spisovnou vůbec učinil. Opět příklad chybné filosofie lidské, kteréž ani svatá theologie napraviti nemůže, byť se nad ní co nad slukou vyvýšovala. *Jest těm pánům činiti o spasitelnou tmu,* v které lež vypadá jako pravda a každá kráva stejně černá. Rozumí se tma křesťanstva poddaného jim samým; nějaká zlodějská svítilna vždy zbývá v potřebě domácí, aniž jim světlo škodno, rovněž jako jedovaté knihy censorům. *O šalebný, pokrytský, úskočný světe!*“

Ubohý Jungmann! Nikdy po věky nemůžeme dosti splatiti drahé památce jeho tu velikou lásku a ta strašná muka, v kterýchž zlaté srdce jeho pro nás žilo! . . .

Doznalť ovšem i úkladův a zrád proti vlastní osobě drahně; však

ty vyřídil obvyklým svým poklidem a vypravuje o nich s patrným humorem. Vědomo, že vláda jej stíhala co osobu velice nebezpečnou. Zaznameual o tom sám takto:

„*Vyšetřování tajné.* Přesazen byv z Litoměřic do Prahy co profesor rhetoriky, vběhl jsem, jakožto známý český vlastenec, v tajné vyšetřování policejní, an každý Čech vládě podezřelý byl. Poznal jsem tenkráte v krátké době svět lépe, než před tím po léta. Měl jsem tři zvědače tajných srdce mého citův a domnění, ale mimo to, že v pravdě nebylo, co by ze mne vytáhnouti mohli zlého, všickni tak hloupě sobě vedli, že jsem jejich zámysl v tu chvíli uhodl. Nejlezlejší a nejnebezpečnější byl *Jan Zimmermann* křižovník, spoluklášterník mého bratra Jana, scriptor při cís. král. bibliotece a censor knih. Ten nejinak než bratříčka mne nazývaje denně téměř ke mně chodil, na procházky vodil, co čtu, co píši, co mluvím, pilně pozoroval, příležitost dával, abych nejtajnější svou mysl jemu odkryl, to co by rád byl ode mne slyšel, sám pronášel, a posvědčím-li chtivě hleděl, rozmluvu pokaždé na českou historii, na stav české země a národnosti, na rakouský dům, na císaře a na všecky lapavé předměty obracel. Na konci unavený již a zoufající nade mnou, když se naposled loučil, ujav mě laskavě za ruku, pravil: „Bratříčku! jak pak dlouho ještě bude trvati to panování rakouské?“ Načež já s podobnou přítvornou laskavostí a přátelstvím odpověděl: „Bratříčku! modleme se každý den růženec, aby trvalo věčně!“ — A proč? řekl on, potrhna sebou jako nevěřící. „Proto, dím já, že kdybychom je dnes ztratili, zejtra nás Prus lapne, pazoury na nás vztahující.“ Nevěda co na to říci, divně se vrtěl a odešel — a tak mne vyprostil Apollo. — Druhý můj strážce byl *hrabě Deym*, známý s té strany pán, čehož ani cele netajil, praviv mi, že smí kdykoli chce bez opovězení k J. C. M. do kabinetu jíti. Ten několikkráte mě jako zlý kometa jen jako mimo dotknuv, toliko jednou na prádlo natáhl. „Jestliž pravda, pane profesor“, řekl on, „dobrý Čech nemůže býti dobrým Rakušanem?“ — „Já jsem obojí, pane hrabě“, odpověděl jsem. — „Nemůže to býti,“ opakoval on a odstranil se bez dalšího dotazu. I divil jsem se, že tím odbyta věc měla býti, a přece byla. — Horší byl vrchní *komisař policejní Konrad*, ten k jádru hned se dobýval. Přinesa mi pro získání důvěrnosti zapovězenou knihu „Animali parlanti“ huboval na řízení, na dvůr, na císaře atd. Já nevinného hrál, jakobych kam míří, nerozuměl a zdvořile odpíral. Nevěda na čem jest, poslal svou paní manželku, která neobyčejnou prostořekostí haněla císaře. Já maje dosti té komedie, vzpřímil se proti ní: „Milostivá paní, zachovej nám bůh dlouho našeho císaře, on jistě lepší jest člověk, nežli my všichni dohromady.“ Vrčela ona cosi proti tomu, ale rozmluvy bylo konec i vyšetřování, kteréž nepochybuji, že se k mému dobrému skončilo.“

O císaři Františku také položena v zápiskách kratičká zmínka:

„*Císař František jaký k Čechům.* Císař František, jezdě po Čechách, když mu čeští sedláci jazykem svým přirozeným na jednom místě radost svou jevili, k provázejícím ho vysokým úřadníkům pronesl svou spokojenost připojiv ta slova: „Ich liebe die Pankerts nicht“, t. j. lidi v jiný národ se přetvořující. Avšak týž monarcha, při jisté

dvorské slavnosti, když ve všech zemí jeho jazycích jemu ke cti řeč- a básně předneseno, česky přednésti nedovolil. Byla toho ne jiná příčina, než ustavičné sočení Němcův českých na své krajany a zištná pilnost policejního úřadu pražského, který Čechy co odbojníky a nespokojence jemu představoval."

V těch věcech až podnes zůstalo při starém.

Ferdinand Schulz.

Z hor.

Od *Elišky Krásnohorské.*

Pohled na pohoří.

„Až potud jen!" tak vážně voláš ke mně,
ty divokrásné pohoří! Až sem
spěl krok můj rád — jej nesla vlastní země.
Ó rodným zahlahol mi ohlasem:
zde v domově, zde svá a volna jsem!
Tam za tebou se cizí valy klenou,
však tulíš v lůno své mou krašší zem,
a vroucně schyluješ k ní roztouženou
svou náruč rozpjatou a skráni zamyšlenou.

Kdy na tě zřím, tu vzlétám výše sebe,
tu nelze malátně se uzamknout —
jak v širširu rozpjaté zřím tebe,
tak s jásotem chci náruč rozepnout
a drahý kraj svou láskou obemknout!
Zdaž předvěká vrou ještě v každé hoře
ta hnutí, jichž tu kypěl tvůrčí proud,
že svato mi, kdy stíhám po obzoře,
ó horstvo mohutné, tvé zkamenělé moře?

Jak témě tvé tam níží se, tu stoupá,
tak srdce mého tluk, pln sladkých čar,
co na perutích vlajících se houpá
a sleduje tvůj něžný vlnotvar.
Ó cítím, jak tě budoval hmot var,
jak jsi, ó tajemství, se vyronilo
z jich útrob rozechvěných — jak tisíc jar
kol skrání celujíc ti květy vilo,
a vřele pod tebou jak srdce země bilo.

A proto snad tak tklivě na mne zříte,
snad proto, hory, tak vás miluji!
Vy zdechy zvěčnělé, vy rozvlníte
i dech i krev mi v každé krůpěji,

kdy vlhké zraky k vám se vznášejí;
pak na zem poklekám, již ret můj líbá,
a naslouchám, jak níž a hlouběji —
tak zdá se mi — zas v ní se srdce hýbá,
a mním, že mateřsky mě v loktech ukolíbá.

Jitro v horách.

V němé nádheře, co králové
výše své si vědomí, co bozi
na svých trůnech mrakových: tak hrozí
velikáni hor z tmy mlhové.
Děsnou velebou, jak prochvívány bleskem,
obrů koruny se skvějí zory leskem;
nebes nach, v stín hor se rozepjav,
k patám splývá jim co řasný zlatohlav.

Vzletným plapolem jich vrcholy
pnou se nad usnulou zem, jež mizí
pod nimi co padlý svět, jim cizí —
ony s oblaky jen zápolí!
Vzneste pýchu svou až v nebes výši samu,
země synové, v tom božském sebeklamu —
velecit, jímž duch váš zaplanul,
tušení to jen, že bůh vás ovanul!

Již se zjevuje! Nad horstva pruh
vznáší čelo posvátné. Kdo hodlá
směle zříti v tuto tvář? Hle modla,
jíž se koří všechen zeměkruh!
Svrchovaný jas co milostná lne páska
k zemi s žehnáním: hle všemohoucí láska!
Vděčně snil věk lidstva dětinný,
dárče života, že bůh jsi jediný.

Jaká vznešenost! Čím pod tebou
jsou ti horstva králové? Hle s trůnce
jak by náhle sstoupili, ó slunce,
níží skráně před tvou velebou;
mírně splývají až k osloněné pláni,
jak by v modlitbě tu klekli velikáni!
Překonán i člověk, vlády prost,
dotknut přírodou, zde vzývá všemocnost.

Vládce mohutný, ó praduchu,
jenž jsi roven věčnosti, neb větší,
moha snad ji zvrátit v nic — zde klečí
tvor, jenž jímá v svou tě předtuchu;
ty, jenž pojíš cíl a původ všehomíra,

ty, jejž hlasně zve jen šalba, smrť neb víra,
ty, jenž chceš, by člověk obmezen
bažil z pout, ó zjev: jest tobě příbuzen?

Srdce jeho tluk — jest ozvěnou
lásky tvé, či pozemským jen bludem?
honí v modlitbách se za přeludem,
bytost vymysliv si toužénou?
jest tvým dítětem? či víra — marná sázka?
zda jen modlu ctí, kdo věří: bůh jest láska?
Tento bůh — zda stvůrou člověka
nebo tvůrcem jest? Kdež pravda daleká?

Vládneš člověkem a vodíš jej
cestou bolestí, by pak se vznesl
k cílům věčnosti, či v prach jen sklesl?
Skončí v plísni jen ves lidstva děj?
Čím ti život náš? zda pochyben kdy vadne,
víc to znamená, než kámen, v sluj kdy padne?
Lidský duch — jest tvého paprskem
aneb muškou jen v tvém jasnu nebeském?

V pouštích světíváš sny smrtelné:
zjev se mi v hor samotě, na stezce,
ježto mizí v oblacích! Či tresce
odvážlivce pud, jenž k tobě lne?
Úděl náš jest boj — leč za co? Nepojmuta
oběť krvavá! O láska tvá jest kruta — —
Cos tu zní jak mluvou nadsvětskou:
Změříš boží soud svou láskou soběckou?!

Horský pramen.

Co v roklině pusté tak šepce a bručí?
Ni vánku, ni ptáčka — zda šálí mě sen?
Neb zpívají stíny, či balvany zvučí,
či vzbudil se šotek, jenž zaspal tu den?

Zda z bouřlivých mračen, jež v dáli se honí,
tak zjemněný ohlas sem dolétá blíž?
Či paprsky slunka tak o skály zvoní,
dešť sypouce zlatý v tu zarostlou skrýš?

Neb křídloma plaše duch samoty šumí
a prchá jak motýl, by vábil mne dál?
Či buší mi srdce? Dech vedro mi tlumí,
a tichem zní šelest, jak v struny by hrál.

Kam žlabinou těsnou to stoupám vždy výše?
jak strmé tu stěny, jak vonný tu bor!

slyš, pod skalou v mechu to bublá zpod skrýše —
buď vítán, buď vítán ty prameni hor!

Pěj, zpěváčku vábný, — hraj, snivé ty děcko,
v té kolébce kypré, kde stálý jsi host!
V můj pohár ať kypí tvé bohatství všecko,
pěň jiskry a perly a démantů skvost!

Svlaž ústa mi žhavá! Co mysl mi spíná,
vše rozvaž, ať prosto a slastno mi zas!
O díky! A znova číš skalního vína
ať rozleje v záři svůj duhový jas.

Hle, pyšně tě vznáším, ty nektare lesa.
Nechť velebí mnozí tok ohnivých rév:
ty nápoji rosný, kdy síla mi klesá,
vlij lahodu sladkou do palčivých cév.

Ty nejsi jak svůdné to plynoucí zlato,
jež opájí žárem a pohřbívá klid —
ty ukoj mi srdce, kdy vášní je vzňato,
a chladící vláhou svěť smířený cit.

Kéž mysl má plyne jak vlna tvá sněžná,
tak jasna, tak volna, tak svěží co ty,
s tím neviny třpytem, tak ladna i něžna,
a s úsměvem spějíc i do samoty.

I před mrazem chrání tě zátiší jisté,
tam bouře tě nevzedme, nesprahne znoj,
ty obraze lásky té věrné a čisté,
tys pramen můj svatý, můj kastalský zdroj!

Zde ve chladu sosen u šumící vody
kde ovládl půvab i skalnatou říš,
vás, Gracie útlé, zvu na družné hody —
ó posvěťte rtoma mou líbeznou číš!

Golgota i Tábor.

Historická pověsť od *Václava Vlčka.*

I.

Slunko za tichého jarního dne roku 1419 zahájilo svatvečerní hodinu. Dost bylo týdenní práce, pravilo, jest čas na zejtřejší boží den se připravit. I zmírnilo záři svého světla, aby teprvé zejtra bohatství a slávu jeho ukázati mohlo, i jalo se poklízeti po nebeské obloze, tak že tam brzy nezbylo ani obláčku.

Také lidé s polí chvátali domů k úklidu; den sváteční byl pro ně dnem společnosti, role a louky ponechávali pánům jiným: proto ve svatvečer hned veseleji větřík přiskočil k vysokému ale posud zelenému obilí, veseleji ozvala se křepelka i cvrček, a koroptev s mláďaty svými směle pobíhala po trávníku při cestě.

V háji se štěbetání ptactva zdvojnásobilo. Povídali nejspíš písklatům svým, zejtřejšek to že docela jiný den, nežli řada všedních, že oblažuje srdce, povznáší mysl a vyluzuje z prsou radostné jásání.

Zdá se, že ani pošmourné zdi starého františkánského kláštera, který se uprostřed rozsáhlého háje prostírá, kouzlu té utěšené chvíle odolati nemohou: vyjasňují svůj pohled, z zadumčivého rozjímání jej obracejí do světa plného veselosti. Ale brzy, jako by se zpamatovaly, pokrývají se šerou vážností, zahalují se závojem podvečerních stínův a šumění větru vnáší do vnitř jejich naučení: „Všecka veselost světa jest lichý klam: odtrhni cele od něho své srdce, odvrať od něho svůj zrak, kdo chceš dojíti pokoje a blaženosti!“

Však neposlouchá naučení takového mladistvý mnich, pohlížeje s celou duší ze zdí klášterních na oblohu, ana září nekonečným mírem, a do háje, an při radostných zpěvích ptactva šeptá sladké jakés tajemství. Ušlechtilá tvář mnichova nejeví žádné teskné touhy, jakou v uvězněném budívá pohled na volný život přírody, alebrž ozářena jest tichým, blahým nadšením; v té duši jest poklid domovem, jest spokojena s pozemským údělem svým i sama s sebou, jest čistá, jará, šťastná v plné míře.

Jen velikost toho štěstí mu činí celu jeho konečně těsnou a pudí jej hledati společnost lidí.

I vyšel na chodby klášterní. Mnichové, kteří byli ze dne po okolí sbírali dárky, všichni se už navrátili; však proto nebylo v klášteře živěji než obyčejně. Musila býti zvláštní příležitost, aby se obyvatelé kláštera dohromady shlukli; jinak i mimo svoje cely chodbami, zahradou i hájem jednotlivě se potulovali. Společná modlitba, společná hostina, společná žebrota: v ostatním se druh od druha odděloval, živ jsa zvláště pro sebe. Co měli sobě dva mniši povídati, žijíce vedle sebe tak dlouho a co den stejně? Nanejvýš strhla se někdy malá váda, nebo se dva sestoupili k malému klepu: to byly tak jednotlivé zelené chvilky na suchopáru společenského klášterního života.

Náš mladý mnich minul kolik spolubratrův, nežli jen slovo promluvil. Tu kněz Petr z chodby do zahrady drobty chleba házel lákaje ptáky, jichžto hlasy svými rty velmi dobře nápodobil. Málokterý host dal se touto dobou již přivábiti k jeho hostině, avšak ta okolnost starocha pranic nemátla; tak uvyknul se odedávna zaměstnávati ráno i odpůldne: lákaje vrabce neměl pro ostatní svět žádného smyslu, neviděl, že kolem něho někdo jde, na žádné slovo nedával odpovědi.

O něco dále byla otevřená cela, a když ji mladý mnich míjel, stihnul ho jízlivý pohled kněze Marka, který se vyznačoval tou zvláštností, že jak ve svém zevnějšku tak ve svém příbytku vždycky všecko na vlas míti musil. Ubohý pedant zle tím sobě život ztrpčoval; ovšem byla jeho tvář vždy pečlivě oholena, jeho sporý vlas vždy tak spořádán, jako by se ho byl od kolika desítiletí ani větérek ani prášek nedotknul,

oděv jeho vždy byl bez všeliké úhony: ale jeho žluč byla ve stálém pobouření. Každou chvíli mu bylo něčím v cele jeho s místa pohnuto, a to jej rozezlilo jako krocana, když ho dráždí červeným šatem; k tomu měl za souseda kněze Kunrata, který do svého šedesátého roku nepřišel k nějakému jasnějšímu vědomí toho, co jest pořádek a čistota; vždy byl sám umazán a všecko umazával, vždy měl kolem sebe největší nelad a všude ho působil. S ním a se služebníky kláštera byl kněz Marek u věčném boji: posléze pak byl také učitelem ve klášterní škole! Žil tudíž se vším světem ve stálých kyselostech, nemohl nikoho milovati, nepohlížel nikdy jinak nežli jízlivě. Ani když klečel na modlitbách — ano při této příležitosti zlostí svou vystál nejvíce; neboť když mu něčí mluva nebo něčí chování při tom bylo na odpor (a to bylo po každé): nesměje sobě uleviti ostrým slovem, žlučí svou div se nezalykal.

Náš mladý mnich jsa teprv od nedávna v klášteře, nic mu ještě právě napříč neudělal; ale kvardián zprotivil mu ho již před prvním spatřením prohodiv o něm: „Páter Zdislav jest mladý ale velmi učený muž."

Když se páter Zdislav brzy po svém vysvěcení do tohoto kláštera dostal, ukázalo se, že mimo svoji učenost má ještě celou řadu jiných ctností. Ale právě to bylo příčinou, že u nových spolubratří nedocházel obliby; ne že by dobří ti mužové byli nepřáteli ctnosti, ale — co je mnoho, to je mnoho. Páter Zdislav, co nový člen kláštera, stal se všem spolubratrům na čas hlavním terčem vtipů a klepů. Činili sobě úštěpky z toho, že sotva od knihy vstane, již klusem do zahrady běží a tu o přítrž pracuje, jako by bůh ví co měl doháněti; posmívali se zápalu, s jakým přednášel svoje dlouhá kázání, pobožnosti, s jakou prodlužoval všecky obřady chrámové, horlivosti, s jakou zpovídal, svátostmi přisluhoval, duchovní radou i každé žebračce se propůjčoval. K tomu vše to konal bez okázalosti, nebylo při něm pražádné hrdosti na svou ctnost — nikdo mu nemohl učiniti výčitku domýšlivosti nebo pokrytství. Byl ve svém jednání pevný, však nikomu se nevnucoval. Šel svou cestou nikoho neurážeje, ale rovněž nikoho se na nic neptaje; že neukazoval jiných křehkostí, jest to mu pokládáno za podivínství: byl ještě tak mlád a chtěl vésti život svatý!

Srdečnost ve klášteře řídká květina. Sám kvardián byl by to radší viděl, aby Zdislav byl méně pracovitým, méně pobožným, méně ve všech ctnostech horlivým.

„Nu, nové koště!" . . . pravil sobě v duchu, doufaje, že ta přílišná svatost mladého kněze záhy přejde. Neopomenul také vyhledati sobě příležitost, aby Zdislavovi přimluvil: „Bratře, pamatuj, že nemáš jen duši, ale také tělo. Musíš přece také jísti a píti a spáti, jinak se proměníš v páru nebo v kostlivce!"

A hladě sobě svůj tučný podbradek dodal několik míst ze svatého písma; Zdislav nezůstal odpověď z téhož pramene dlužen, a v rozmluvě, která se rozpředla, projevoval takové náhledy, že nad nimi kvardián ruce spráskl.

„Snivý bloudku!" zvolal. „Tyť mluvíš, jako bys se teprvé v tu hodinu s oblak na zemi snesl a ještě se jí nohou nedotknul! Je viděti

že neznáš ten svět jinak nežli s kazatelny! Ale milý, na kazatelně hodinku — na dlouho by se to tam špatně žilo!“ . . .

Zdislava ani takováto přímluva ani úsměšky spolumnichův nezměnily: rovněž nezkalily jeho mysl. K nepřátelství nikoho nepopouzel, bez přátelství mohl obstáti; duch jeho byl příliš zaujat povoláním kněžským, aby po něm zatesknil. Býti božím sluhou bylo mu nejvyšším povznešením, snaha jeho všecka k tomu směřovala, by dostál svým povinnostem; a v plnění těchto byla největší rozkoš jeho. Svět byl v očích jeho veliká, krásná vinice páně, na kteréž pracovati bylo už zvláštní milostí boží. A tak Zdislav úděl svůj pokládal za nejlepší, i nežádal od světa ničeho více.

Nevšímaje sobě ani dnes lhostejnosti druhů svých, sešel do prostorné zahrady, aby zde užil milého podvečera; byltě právě dokončil svoje kázání na zítřek, svaté nadšení ruměnilo mu líce. Krok jeho zastaven mnichem, jenž přišed mu vstříc s potěšením naň se zahleděl, a nežli promluvil, drahný okamžik radostně hlavou pokyvoval.

„Na nebi zachází slunce,“ řekl potom, „zde září pěkná jitřena,“ ukazoval na tvář Zdislavovu.

„Dobrý večer, otče Adame.“

„Jsemli otec, buď ty syn,“ řekl šedivec pojímaje mladého muže za ruku ke společné chůzi.

Páter Adam platil v klášteře za neposedu, též mu tam přezdívali „strýček Hovorka“. Nevydrželtě snadno pod střechou; cela jeho byla mu jen ložnicí, jinak nejradší chodil po kraji, a když byl i doma, našli jej příchozí vždycky buď již u fortnýře, nebo v zahradě. Daleko široko byl ze všech mnichův nejoblíbenější; staloť se mu potřebou, rozmlouvati s lidmi o radostech i strastech jejich, vyslechnouti všechny stesky a všude pomáhati aspoň dobrou radou. Kamkoli přišel, pohovořil obšírně, těšil, mířil ano i rozsuzoval; ve všem uměl býti důvěrníkem, neopominul vyptati se jak na dítky tak i na hospodářství. Byl dobrotisko, že by ho byli všude na rukou nosili; nevyzýval nikdy k dárkům, ano nebral všecko, co by mu byli obyvatelé snesli, a přece on přinášel do kláštera nejhojnější zásoby. Proto si ho kvardián nade všecky jiné více vážil.

Kde o něm lidé zvěděli, hrnuli se k němu, a když trávil některý den doma, přicházeli za ním do kláštera. Ostatně, nechť přicházeli ke komukoliv, on každého vítal ihned se vyptávaje: „Odkud, odkud? A který jsi? — Nu z dobrého přátelstva: zdrávli tvůj strýček ve Lhotě?“ Podobně pak i na potkání činíval.

Páter Adam nemohl žádnou tělesnou krásou se honositi. Obhroublé bylo jeho tělo, obličej hranatý, neštovicemi zle rozoraný, vedrem slunečním do ruda opálený, z valné části hrubým, nedlouhým vousem pokrytý. Ale z modrých očí jeho zářilo tolik dobrosrdečnosti, že nebylo nad něj muže příjemnějšího, a nikomu nepřipadlo, při něm nedostatek sličnosti spatřovati.

„Povídají,“ pravil nyní ku Zdislavovi, „žes knězem svěcen proti vůli své, jen abys matce žádost vyplnil: já však tomu nevěřím, tobě kutna zajisté není jhem.“

„Jakž by byla!“ odtušil mladý mnich. „Ačkoli pravda jest, že mě rodička má na kněžství určila ještě před mým narozením. Byla tehdy

ještě zemankou, dosti zámožnou, ale již často těžkou zkouškou navštívena. Když mě nosila pod srdcem, upadl otec můj v nebezpečnou nemoc; byl by zanechal celý zástup drobných sirotkův. Tu máti dobrá, co jí bylo nejdražšího bohu obětovala, nemluvně svoje před narozením cele službě boží zaslíbila. Otec pozdravil se šťastně. Než pak jsem já vyrostl, stíhala rodinu naši pohroma za pohromou. Rodiče přišli o svůj statek, že musili v panské službě hledati výživu, dítky všecky za sebou smrť jim odňala mne jediného vyjímajíc. Ach, kdy bys byl viděl moji ubohou rodičku — mučednictví dvacateré vystálo srdce její na zemi, slzí hořkých tolik za svůj život prolila, až byl zrak její potrhán . . ."

Mladý kněz musil pohnutím se zamlčeti, musil odvrátiti tvář, aby osušil své oči.

„Já zbyl jsem jí, co jediné blaho pod sluncem," pokračoval potom. „Abych jí radost způsobil, milerád byl bych se zaprodal do nejtěžšího otroctví. Však chtějíc viděti mne knězem, nežádala na mně žádnou oběť, naopak vedla mně k mému největšímu blahu. Zjednala mně místo ve klášterní škole; tak pojistila i tělu mému život příjemný, duši pak zjednala očistění a povznešení nejžádoucnější. Proti ní jest pozemská moje pouť blaženým rájem: kéž bych ze svého štěstí mohl do srdce jejího vštěpovati úlevu za leta minulá, hoře plná — — Avšak, nedočkavši se mého vysvěcení, zemřela . . ."

„A otec?" ptal se páter Adam soucitně.

„To také ještě snésti musila, že otec provázeje svého pána do ciziny, tam zahynul. Mé blaho vyrostlo i rozkvetlo jenom na troskách života jejich, jenž oběma byl spíše očistcem."

„Chceš jmeno otce na mne přenésti?" ptal se Adam podávaje mu pravici.

Zdislav ji vřele uchopil. Náklonnost, kterou k sobě posud chovali, bez dalších slov dospěla v té chvíli v srdečné přátelství.

Právě počínalo v zahradě býti živo. Kvardián Ambrož provázen několika bratry přicházel z druhé strany a hlasitě jim cosi vypravoval; mnichové vědouce, odkud se právě navrátil, sbíhali se ze všech stran, a hnedle byl v zahradě skoro celý klášter; tu kvardián přede všemi krátce opakoval, co dříve byl vypravoval samoděk i ke mnohým otázkám.

„Zdá se," pravil, „že nemáme starého patrona co želeti. Nový zámecký pán jest muž ještě mladý, tváře sličné, mravů velice hladkých, mysli veselé. Cestoval dlouho po dalekých zemích, mluví kolika jazyky, jest věrným a horlivým synem svaté církve, také příznivcem umění a vědomostí. Králi Zikmundovi jest důvěrníkem; proto bratru jeho Václavovi není nakloněn. „Nepojde vám z toho škoda," pravil ke mně, „že klášter váš na mé půdě stojí. Zůstaneme dobrými přáteli!" A slíbil, že hned zítra navštíví nás na služby boží — dříve, hle, nežli kostel farní! Třebať tedy učiniti náležité přípravy, abychom jej netoliko s poctivostí uvítali, nebrž i slušně pohostili."

Rozdávaje rozličné rozkazy stranu spižírny, kuchyně, rovněž jako stranu kostela nezapomněl kvardián ani na Zdislava.

„Ty bratře, budeš míti kázání."

„Jak rozkážeš," uklonil se mladý kněz.

„Vážím si tvé výmluvnosti," dokládal Ambrož. „Ale dobře bude,

vezmešli nožíky, a řeč svou na zítřek hodně ostříháš. Krátkostí se kazatel pánům nejlépe odporučí."

Zdislav nenamítnul ničeho, ale zarděl se po uši, že slovo boží pro pány zvláštním spůsobem má přikrajovati, aby mu bez odporu propůjčili sluch.

II.

Za hlaholu zvonův a zpěvu všech mnichův i žákův sestoupil nový patron kláštera, pan Děpold, s pyšného oře a veden kvardiánem odebral se i s nečetnou ale nádhernou družinou svojí do zvláštní povýšené modlitebny blíže oltáře.

Lid dole shromážděný větším dílem poprvé jej spatřoval; všichni tedy obrátili k němu oči a zatajili dech, když se objevil: on zase neměl oči pro nikoho, jako by tu v kostele byl sám jediný. S oděvu jeho zářilo zlato a drahé kameny; však z jeho pohledu vycházela ta záře, ježto neoslňuje pouze oko, ale vniká až do útrob, jižto nelze vypsati, jejížto pramen nazývá se hrdost. Lid tu stál před bohem, pánem všeho míra, i před Děpoldem, pánem malého kraje: mezi bohem a lidem bylo tu i viditelné pojidlo, otlář — mezi lidem a pánem zámeckým rozvírala se nepřestupná propast . . .

Hrdost Děpoldova se ostatně nikoliv nejevila nadutou tváří ani zpupným jednáním; bylať čelným znakem vnitřní jeho povahy, ne zevnější okázalostí — na líci jeho spíše pohrával úsměv, chování jeho bylo plno hladké dvornosti.

Služby boží, ač velmi slavné, tentokráte nikoho neuchvátily; mysli všech byli roztržité.

„Ty jsi bled a chvěješ se, milý," pravil páter Adam ke Zdislavovi, když tento již na kazatelnu vstoupiti se chystal. „Což toho příčinou?"

„Náš nový patron," zněla odpověď.

„Aj, snad nepřijdeš z míry pro přítomnost jednoho z bohatcův, o nichžto víš jak soudil Kristus?" dí Adam soukromí.

„Ne pro přítomnost jeho," odvece Zdislav, „nébrž pro upomínku, kterou náhle vzbudil pán příchozí. S ním to můj otec vytáhl za hranice, aby se více nenavrátil . . ."

Kázal pak Zdislav o jednom ovčinci, ve kterém shromáždí se jednou všichni národové země; tíseň jeho brzy pominula, zapomněv na všecky ohledy líčil úchvatnými slovy obnovený ráj. Mezi nejpilnějšími posluchači byl tentokráte kvardián Ambrož; několikrát sebou nepokojně trhnul a plaše na vzácného hosta pohleděl, zvláště když kazatel vypočítával ty, kteří v novém ráji místa míti nebudou.

Pan Děpold nejevil ničím, že by řečí s kazatelny libě či nelibě dojat byl. Jest velmi pravdě podobno, že by na něj bylo přišlo zívání, jež ostatně s obzvláštním mistrovstvím utajovati uměl — kdy by se byl konečně přece pozorněji dolů nepodíval a tam sobě zábavu nenašel.

Přes hlavy mužův přeletěl zrak jeho docela nevšímavě, i pozdržel se jen na té straně chrámu, kde stály ženské. Za chvíli opět se tam ohlednul; byla tam nejedna mladistvá vnadná postava, nejedna pěkná

tvář, ale pánův zrak rovně namířil už k jediné, kteráž přece stála v pozadí, i utkvěl na ni tak dlouho, až sama oči pozdvihla, i setkavši se s pohledem jeho, v živém uzardění hned je zase sklopila.

„Čí je to dítě?" ptal se pan Děpold jednoho ze společníků svých, ale tak, že to nikdo neznamenal. Společník pokrčil nepatrně ramenoma.

Jediný snad kazatel pozoroval náhlý ruměnec na líci dívčině; však než by byl mohl sledovati jeho příčinu, vstoupil do kostela muž, který, ač hned blíže dveří stanul, přec obecnou pozornost na sebe obrátil.

Nejen oděv, ale i všecko vzezření jeho ukazovalo, že to člověk rytířský; ač nevynikal postavou vysokou, přece zdál se býti obrem: jako z Děpolda pýcha, tak z něho vanula síla neobyčejná, a kdo jej spatřil poprvé, věděl beze ptaní: Totě hrdina — tyto silné paže, široká prsa i plece mohutné jsou stvořené i uvyklé porážeti nepřítele. Vous i vlas jeho byly už prokvětlé šedinami. Jedno oko jeho zakrývala páska, druhé plálo hlubokým ohněm. Významná jeho tvář byla pokryta vážnou dumou. Ač kroj byl polský, nedal se tím lid ve chrámě mýliti — povstal tichý ševel, málo kdo se ubránil ohlídnouti po příchozím.

„Žižka! Žižka!" neslo se od jedněch úst ke druhým.

Tehdy již jmeno toto často po celých Čechách zaznívalo. Co král Václav v posledních nepokojných letech lidu českému po chuti udělal, toho Žižka, jsa jemu soudruhem zvláště oblíbeným, býval hlavní původ. A když pak sobě král raditi nedal, Žižka byl první, který se mu otevřeně opřel, podnikaje nemilost jeho, ano stavě se mužně i prchlému jeho hněvu.

Zde byl Trocnovský hrdina mimo to už dříve znám co nedaleký krajan. Páter Zdislav vida jej poprvé, příchodem jeho nebyl vyrušen; ale neušlo mu, že příchod ten více způsobil, než pouze roztržitost.

Stálatě v pozadí také ženština, kterou kazatel znal co pilnou navštěvovatelku tohoto chrámu; ano věděl také, že to matka dívčiny, jež se přede chvilkou náhle zaruměnila. Mezi matkou i dcerou stálo více lidí. Když se rytíř objevil, matka shlednuvši jej div že nevykříkla; hned potom odvracejíc tvář náhlým pohnutím zsinalou postoupila za sloup kostelní, patrně hledíc ukryti se zrakům příchozího muže.

Dcera její nic o tom nevěděla, očí svých už ani nepozdvihujíc. Nejbližší ženštiny nachýlily se k matce, ježto klečíc uschovávala svůj obličej a k otázkám jich jenom hlavou zavrtěla.

Tuť tajemná jakási souvislost, podotknul sobě Zdislav v duchu a byl tomu rád, že s kázáním svým se blíží ku konci. Dnes nejméně se nadál pochvaly; a přece jemu sestoupivšímu s kazatelny páter Adam mocně ruku stisknul pravě soukromí: „Buď požehnán statečný můj synu! Dnes jsem tě teprv poznal — velikou radost jsi mi způsobil!"

Zdislav nerozuměl, o čem Adam mluví. Co na něm znamenal zvláštního dnes, kdež on upadnuv v jakýsi netušený neklid sám s sebou nebyl spokojen? . . .

Bylo konečně po službách božích. Kvardián už čekal, až pan Děpold povstane, a hned se k němu zase přidružil.

„Dovrš, pane, štěstí naše dnes," pravil, „a nezhrdni skrovným klášterským obědem."

Děpold se lehounko uklonil.

„Děkuji, důstojný kvardiáne," řekl s úsměvem ale hlasem velmi chladným — „dnes nemohu se déle zdržeti. Buď zdráv!"

A s těmi slovy už rychle odcházel; kvardián provázeje ho sotva mu stačil a za to sotva už jediný panský pohled ulovil. Obratem takovým nejvýš nemile překvapen vracel se ve zlém rozmaru do vnitř, kde po všech chodbách se rozlévala libá vůně z kuchyně. Odchod zámeckého pána zvěstoval kvardián jako nějakou osudnou pohromu; ale právě ta vůně kuchyňská byla mnohému z posloucbajících vydatným lékem, že se tou událostí nedal tolik ohromiti: hostina byla už hotova, bez pána bude konečně také chutnati.

„A tos nám spískal ty!" obořil se kvardián dosti zhurta na Zdislava.

„Já?" dí tento udiven. „A kterak já?"

„Napomenul jsem tě ještě napřed, abys hleděl kázání učiniti vzácnému hosti příjemným. A to byla řeč na uvítání nového patrona? Jako bys sobě schválně záležeti dal, abys jej urážkami odsud vypudil!"

„Urážkami!" opakoval Zdislav ve zvláštním ustrnutí. „A co jsem mluvil, nežli vždycky jindy?"

„Právě jsi neměl mluviti, co vždycky jindy! Když sedlákům i sprosťákům slibuješ jeden jediný ovčinec, arci jim to lichotí, že v tom budou rovni pánům: ale když tak urozeného, mocného a na svůj stav hrdého velmože se vší luzou do jednoho ovčince strkáš, jej bratrem každého otrapy činíš a bratrskou lásku ke každému pacholkovi pod spasením duše mu za povinnost předpisuješ: i což může býti nejapnějšího a jemu odpornějšího?"

Mladému knězi valem se hnala krev do hlavy.

„Tedy se odchyluji od evangelia," namítal, „když věřím a učím, že vyznavači Kristovi všichni se co bratři milovati mají?"

„Co ti platno stero evangelium, když se věčně budeš odchylovat od světa?" horlil kvardián. „Stojí také psáno: Kdo má oči k vidění, viz, a uši k slyšení, slyš — ty však oči máš, abys neviděl, a uši, abys neslyšel! Rozhledni se! Spatříš hned na vrcholi všeho světského panství dva *bratry* z jednoho otce narozené: a čím jeví Zikmund k Václavovi a Václav k Zikmundovi *bratrskou* lásku? Vždy s sebou zápolí jako úhlavní nepřátelé! A spatříš hlavy duchovní, kteří se stejně nazývají náměstky božími: a ti na vzájem proklínají se do pekel a hledí potříti druh druha všelikou zbraní! Nuž, a dle toho ve všem ostatním světě vypadá to bratrství! Pohleď na národy, pohleď do kterékoliv obce a kterékoliv rodiny, pohleď na manžele, kteří sobě lásku věčnou přece odpřísahali: všudy spor a roztrk! A evangelium se káže už půldruhého tisíce let! Vidíš ty tomu sám jeden nějaký konec? Myslíš to vše důtklivými slovy vyrovnati? Spíš rukou svojí všecky hory země srovnáš ve hladkou pláň! Kdy troufáš všechněm lidem vnutiti jeden jazyk, jednu letoru, jeden mrav, jeden stav? Do skonání všeho světa nikdy! Bylo by to proti bohu, kterýžto stvořil tolik rozdílů! A přece jest evangelium pro všecky věky a pro všecky lidi: z toho následuje, že se evangelium musí rozličným věkům a rozličným lidem přispůsobit!"

Zdislav už neodpovídal; kvardián nemysle jinak, nežli že jej důkladně překonal, byl se svou dlouhou řečí tak spokojen, že na mrzutost,

která k ní zavdala podnět, poněkud zapomněl. Více k ostatním posluchačům nežli ku Zdislavovi dokládal:

„Největší křehkost pana Děpolda týče se lásky k slabšímu pohlaví: a páter Zdislav vůči jemu rozjitří se proti toho druhu mužům, vymítá je ze stáda křesťanského co prašivé ovce — potom nám nový patron nemá utíkati z kláštera!“

Slova kvardiánova padala na duši mladého kněze těžce jako balvany, z nepřátelského praku dobře loučené. Odcházel stranou všecek omráčen, div se nepotáceje; tak nikdy nebyl ještě raněn ve svých útrobách, jako v tuto chvíli!

Rána zasáhla ne jeho ctižádost, nebrž jeho víru; dnes poprvé srozuměl, jak mnoho v sobě obsahovala výčitka „snivý bloudku“, ana se mu dříve zdála planým slovem — jak nesmírně rozdílná jest víra jeho od víry kvardiánovy! Tento v rozhorlenosti jednou rukou železnou jej uchopiv druhou před ním rozhrnul závoj, za nímž on sobě posavade svět tak utěšený myslil: teď ukazovali mu čirou skutečnost, pod vábným rouchem příšerného kostlivce! Celá bytost jeho vší silou bouřila se proti tomu: ale co kvardián pravil, bylo přece pravda, neviděti to bylo krátkozrakostí, upírati to bývalo by bláznovstvím! Celá země byla jedním zápasištěm. Papežové i králové nejkřesťanštější jako škůdní poběhlíci, pánové a rytíři jako zákeřníci a lupiči, veliké davy proti davům a v těch zase nesčíslní jednotlivci: samá neláska, samá různice, samý úklad, samé vražství! Tisícileté hlásání lásky bez účinku, do nejdalší budoucnosti žádná lepší naděje! Až podnes byl Zdislav slovo boží kázal s nadšením — ode dneška měl sobě býti vědom, žeť jeho všecko kázání hlasem volajícího na poušti. Proč tedy kázati, proč býti knězem a mnichem? . . .

Ne, ne — co na něj tak nenadále dotíralo, to nebylo zjevení skutečné pravdy, to byly škaredé příšery bludu, chtějící strhnouti jej s jasného výsluní do temné propasti a tam jej zardousiti! Vzchopil se mocně i zaplašil je — ale ony po chvíli vracely se opět.

Zdislav nemohl vydržeti o samotě, šel hledat pátera Adama. Ten nebyl tentokrát ani v zahradě ani u fortnýře, ale ve svojí cele i měl návštěvu. Sami klášterníci, jsouce příliš zaměstnáni panem Děpoldem, nehrubě si toho všimli, že si Adam k sobě hosta zavedl, jímžto nebyl nikdo jiný, nežli Jan Žižka. Adam přítomností jeho všecek byl rozjařen a rozveselen.

„Toť mi přece zázrak!“ mluvil se smíchem. „Jan Žižka se uchyluje do kláštera! Vjel do tebe duch kajicnosti, do tebe, jehož rozkřikují co pravého mnichožrouta — nebo snad přicházíš, abys tu sobě pochutnal na nějakém tučném františkánovi?“

„Jedu na Trocnov,“ odvece host nutě se také k úsměvu. „A cestou sebralo se mi toho v hlavě a v prsou, že jsem umínil tě vyhledati třeba v klášteře.“

„Ještě jednou vítej mi. Toto setkání jest mi na každý spůsob mnohem libější, nežli když jsme se před lety v oné vesnici poprvé uviděli. Nepadnul jsem ti tehdy tuze mile do oka; neboť jsi horlivě se přičinil, abych od vesničanův místo almužny do kláštera přinesl modrou kůži neli porouchané hnáty —“

„Ale lid se tebe ujal co nejvřelejí,“ vpadnul mu Žižka do řeči, „já tě poznal lépe a odprosil jsem tě na místě — odprosil od té doby bezpočtukrát, ale přece žehnal té příhodě, která mi výborného přítele zjednala — i mezi mnichy.“

„Mohls přesvědčiti se — —“

„Přesvědčil jsem se, že je potřeba i čas, by dobří byli vymíseni ode zlých, aby Lotové byli vyvedeni ze Sodomy!“

Adam máchnul rukou i obrátil řeč jinam. Po svém spůsobu vyptával se na celou rodinu Žižkovu, ač jí očitě neznal, a měl tolik osob, o kterých něco zvěděti chtěl, že se host bezděky musil rozhovořit.

„Nu vidím,“ pokračoval mnich, „že tě nepotkala žádná nehoda: však čelo tvoje nad obyčej zachmuřeno.“

„Bylo mi tak trudno, jako by nebesa na mne padala. Zajedu k příteli Adamovi, pravil jsem. Vejdu do chrámu a najdu tady toho Děpolda!“

„Což ti zavinil, že už pohled jeho tak tě rozjitřuje?“

„Ó, rozjitřuje velmi starou ránu!“

„Vypravuj, to bude na ránu nejlepším lékem.“

Žižka se na okamžik zamyslil, jako by slova mnichova byl neslyšel.

„Nuž, povím ti . . .“ počal potom. „Povedu tě o dvacet roků nazpět. Pan Jošt, tohoto Děpolda tchán, držel sobě tehdy dvůr jako nějaký kníže, a já byl v jeho družině. Nebažil jsem po jiném; byl jsem ještě dosti mlád, abych na svět pohlížel s lehkou myslí a viděl samé dobro. Pan Jošt vyrušil mě z té spokojenosti. Musím podotknouti, že jsem požíval obzvláštní jeho přízně; byl pyšný na svůj rod a na své bohatství, ale ke mně přiložil své srdce jako k milci svému. Měl jediného syna, tomu vždy za vzor mne vystavoval.

Mimo něj měl ještě dvě dcerky. Starší Annu hned před narozením zaslíbil — a to mužovi, který teprv asi deset roků po ní na svět přišel.

Nápodobil v tom nebožtíka císaře Karla, který také se zvláštní zálibou se svými ještě nezrozenými dětmi tržbu prováděl. Pan Jošt s dávným přítelem, jejžto jediného snad ve všem za rovného sobě uznával, sobě dali slovo, že své budoucí děti za sebe provdají; na neštěstí měli oba nejdříve dcery.

V té době byla Anna již dospělou pannou, ženich její Děpold byl desítiletým chlapcem; ale rodičové trvali na své úmluvě, aby se jmění jejich v jedno spojilo, a úmluva ta byla tak vůbec povědoma, že o ruku Anninu žádný jiný ženich se ucházeti nesměl. Otec k tomu pilně přihlížel; dovedl ruky její uhlídati, však nikoliv jejího srdce.

Byl na hradě Zbyněk panoše chudý, ale mladý a krásný jako jaro; byl také veselý, ohnivý, smělý: co divu, že se spanilé panně zalíbil, jak ona se zalíbila jemu! Dosti dlouho ta náklonnost mezi nimi trvala, nežli kdo měl o ní jen tušení. Až jim přišlo od sebe se rozloučiti, ježto Zbyněk do vzdálených končin byl odeslán.

Byl mi k duši přirostlý ten hoch nejinak než nejmilejší bratr, i lnul ke mně sám oddaností neobmezenou. Dobou noční odvedl mě v soukromí a svěřil mi všecko.

„Mé srdce jest rozryto“, žaloval bolestně, „a ta drahá dívka zoufá. Rozcházíme se bez naděje, že bychom se opět sešli — ona pří-

sahá, že nepřežije odchodu mého, že neponese břímě života, ve kterém tak nehodný los jí usouzen. Jestliže u tebe nenajdeme rady, běda nám! Co to bůh na nás dopustil, že takovým svazkem sloučil duše naše!"

Vytýkám hochovi málomyslnost a pravím k sobě: Co bůh s vámi učinil, jest dobré i krásné; jenom lidská zločinnost by to mohla v neštěstí obrátit.

Přemýšlel jsem, jak pomoci. Nebylo lze, před panem Joštem věc navždy tajiti, z druhé strany hrozilo nebezpečenství, že mu prozrazena bude nevhodným způsobem. Dívka nedovedla se více ovládati; den Zbyňkova odchodu hrozil výbuchem. Den ten se valem blížil — a já byl jediným důvěrníkem, jedinou čakou ubohých milenců.

Hleděl jsem, aby pan Jošt přiveden byl do příznivého rozmaru. A když se k tomu zdál býti upraven, mluvím k němu mezi čtyrmi očima: „Všemi dobrými věcmi hojně jsi obdařen. Nemůžeš míti leč jedinou ještě žádost: aby dítky tvoje byly šťastné v životě."

„Postarám se bohdá o to", prohodil.

„I máš k tomu prostředky", pravím. „Již rozkvetla ti dcera; desátý díl tvého jmění dostačil by pro dvé lidí, spojených vzájemnou láskou a tvým požehnáním; ale desateré jmění takové by nedovedlo založiti blaho dítěte tvého, proti své vůli k osobě nemilované upoutaného."

„Brachu," vece on, „už znamenám k čemu směřuješ. Mluv bez okolkův: dcera moje Anna — "

„Nebyla by šťastná, kdybys ji chtěl chovati pro synka svého přítele — ano, byla by pro celý svůj život zmařena."

„Nastojte, někdo už srdce její ulovil?"

„Darovala mu je bez nástrah."

„Nuž, a kdo to jest?"

Uložil jsem si napřed všemožnou opatrnost; teď bylo mi podezřelo, že se pan Jošt při té zprávě nic nerozehřál. Nevyzradil jsem jmeno, aniž on na mne tuze dolehal. Však odebral se ku dceři, zeptal se jí dobrotivě, ona vrhla se mu k nohoum a vyznala všecko. Tu tajená zuřivost jeho strhala meze. Odkopnul dceru, vrátil se ke mně.

„Jak mohls, ničemný, jen na okamžik domnívati se," soptil vztekle, „že zahodím čest svého rodu a za syna přijmu otroka beze jmena?!"

Krev se mi rozkypěla ve všech žilách.

„Jen sobě zdáš se tak velikým, nadutče, ne mně!" odpovídám. „Tylis se z lidské matky nenarodil jako lidský červ? Či můžeš se zahodit někomu ty, jenžto si tělo i duši svého dítěte prodal před narozením, a jsi hotov zavraždit oboje co žertvu své ohavné domýšlivosti? Které zvíře jest takové hnusnosti schopno? Za syna dostati mladíka tak ušlechtilého nikdy jsi nebyl a nebudeš hoden!"

Jal se na mne dorážeti zbraní. Ukázal jsem mu, že bych ho mohl zabiti; odplatil mi tím, že mně dal vrhnouti do podzemní díry, plné šeredného hmyzu a nečistoty.

Zbyňka poručil vymrskati ze hradu. Nešťastná dcera přikvapila i objala pevně milence svého.

„Ať zkamení mé tělo a duše má není spasena," volala, „budeli kdo jiný mojím manželem!"

Otec odtrhnuv ji násilně poslal ji do kláštera. Mne po čase pu-

stili z vězení, ve kterémžto jsem teprv rozjímati počal, v čem postaven je svět. Vyšed na svobodu žalostné jsem uslyšel noviny. Zbyněk pokusil se Annu vysvobodit z kláštera — však postihli jej a utratili mladý jeho život....“

Páter Adam poslouchal s odvrácenou tváří.

„A což dívka?“ ptal se nejistým hlasem.

„Hořem sobě vzala život.“

„ Pro bůh — a jakým způsobem?“

„Podařilo se jí uprchnouti strážcům i skočila do vody. Nenašli ani její mrtvolu. Já pustil myšlenky na pomstu; na dlouhá léta odešel jsem do ciziny.“

„A pan Děpold,“ ptal se Adam po krátké přestávce, „přece jest zetěm Joštovým?“

„Dostal mladší dceru jeho. Je to hrdopýšek, zhejralec, chlipník, který sobě drží zástup nevěstek, zrovna jako patron jeho král Zikmund jemužto sebe i vlast svoji prodal. Mladá žena jeho brzy se utrápila. Zhynul také Joštův syn, který sliboval lépe zvésti se než otec a švakr jeho....“

Páter Adam neodpovídal, aniž pak Žižka na odpověď čekal; nebrž nevšímaje sobě ani Zdislava, který v tu chvíli do cely vcházel, mluvil s rostoucí rozhorleností:

„Tak hynou stále dobří a ušlechtilí co mučedníci násilím zpupných neřestníků, kteří zůstávají a vždy podržují vrch. Vždy osudem lidstva jest Golgota. Přijde spasitel, aby nepravost svrhnul s trůnu světa i založil na zemi království boží, říši lásky a míru, obec svatých a blažených. „Pojďte ke mně všickni utlačení, a já vám polehčím!“ Nemocní, nuzní, hladoví, sužování k němu přicházejí v zástupech, přijímají nebeskou úlevu, vykoupení počíná. Ale násilníci duchovní a světští spěchají zničiti je v zárodku. Zajímají spasitele, vlekou ho na Golgotu, přibíjejí na kříž. Hyne Kristus a násilníci zpupně se mu rouhají: „Končí tvoje království, a panství naše bude trvati dále!“ A trpící, potlačené lidstvo jen se hrůzou chvěje. Zachovává jenom jmeno spasitele a těší sebe slovy jeho. Však i to starý rod synů ďáblových, násilníkův pyšných na šíjích lidstva se povznášejících, obrací jemu na záhubu. Z náboženství, které založil Kristus na osvobození lidstva, lstí pekelnou zbudována jest lidomorna pro celý povrch země, aby synové ďáblovi pohodlně mohli šlapati po ubohém lidstvu, v rozkoších tráviti jeho krev, kochati se jeho svíjením a úpěním. Legie falešných prorokův v čele majíce římského antikrista zastávají násilníkům služby pochopův a katanův, držíce duše nešťastného lidu železně ve svých pařátech a přikazujíce neustále trpícím: „Jen trpte více!“ a utiskovaným: „Jen líbejte v otrocké zkroušenosti ruku svých vrahův!“ a hladovým: „Jen více ještě postem se mořte!“ — za to však mocným a bohatým našeptávajíce: „Jen hejčkejte svoje bezuzdné chtíče! Jen utrácejte pot a mozoly statisícův za jednu hodinu! Jen se povznášejte každý porobou celých zástupův, smilněte, lupte, vražděte bez trestu a beze studu: toliko na nás pamatujte s podílem kořisti, a my se budem o to starati, aby tisícům i milionům lidu náboženství otravou, vám ale medem bylo!“

Oba kněží stáli bez pohnutí; Adam pohlížel z okna, Zdislav s tváří smrtelně bledou a okem ustrnulým patřil na řečníka.

„A když povstane časem pravý Kristův učedník a následovník, i počne hájiti pravdy boží proti antikristům, odkrývati falešné proroky, kárati z ďábla pošlou pýchu boháčův, pánův, násilníkův, svolávati utlačované v obnovenou církev boží: aj, poznovu se opakuje Golgota! Před očima našima, z našeho národa vzešel muž šlechetný, služebník boží ctnostný, bojovník pravdy nadšený a neohrožený, potlačené svobody křísitel požehnaný: a oni nemohouce mezi námi zahladiti jej, vylákali jej úskočnými lžemi do ciziny, vrhli se naň jako lité šelmy, a když se ho natrýznili do syta, na hranici upálili jej — cizí padouši svatého Čecha!“

Na tváři Žižkově zračil se bouřlivý hněv, ale z oka jeho při posledních upomínkách vytryskla slza hlubokého bolu, který na okamžik hlas jeho udusil.

„Toli má se opakovati do skonání světa?“ zvolal potom. „Na takový řád na zemi máme vždy jen zbaběle se dívati, anebo nemohouce učiniti jemu přítrž zoufale život odhoditi se sebe?“

„Pán, který na lidstvo dopouští Golgotu, mocen jest, až usoudí, upraviti jemu Tábor,“ pozdvihnul konečně hlasu svého Adam.

„A my pořád ruce ve klín skládati a hlavu věšeti budeme,“ dí rozhorlený host, „aby škůdcové člověčenstva tím pohodlněji panství své mohli provozovati? Zdá se mi, že bůh jest na nás rozhněván i volá: Proč zakopáváte hřivny vám svěřené! Není vás potlačených počet neskonale větší nežli násilníkův, nedal jsem vám rozum do hlavy a sílu do paží: proč jich neužíváte? Proč mohouce dobře sobě nepomůžete? — Vždy jsou to lidé, kteříž ustrojují Golgotu: i Tábor sobě lidé upraviti dovedou, jen když mdlobu vůle silou nahradí!“

„Co činiti,“ ptal se Adam, „a počet Golgot více ještě nerozmnožovati?“

S nadšeným zápalem odpovídal Žižka:

„Utvořme obec boží podle evangelia! Spravedliví jsouce roztroušeni, hynou a trpí bez obrany: shromáždíme je na místo jedno, jako stádce Kristovo, v němžto nebude vlků a škůdcův, a hlídati je budou pastýřové dobří, ne nájemníci! Vyjdi odsud, a kdo hoden jest, toho s sebou vezmi — vyjdi do kraje, připravuj lid, jenžto bude slyšeti tvůj hlas. Maličko a budu se tady vracovati: i rozdělíme koukol od pšenice!“ — —

III.

Klášterem ozval se jasný hlas zvonku, který každému a dnes obzvláště zněl vesele: volaltě k obědu. Jej i páter Petr hned uslyšel, oklepal ruce svoje od drobtův i spěchal od svých vrabcův. A což více jest: páter Marek povyjasnil na okamžik tvář; ale jeho vtělené neštěstí, kněz Kunrat přihnal se za ním jako funivý, krátkozraký medvěd a při vchodu do refektáře, kde právě více mnichův vstupovalo, o něj tak mocně zavadil, že ho div nepovalil.

„O hominum pecus!“ zvolal zlostně Marek — ale hrozný soused ani výkřik jeho neslyšel ani jedovatý pohled jeho neviděl.

Ostatně všichni přicházeli v dobrém rozmaru; jenom Adam ztratil svoji hovornost, a Zdislav vypadal jako po nemoci. Spolustolovníci hledali příčinu toho v pokárání, jehož se mu bylo dnes od kvardiána dostalo; pošťuchovali se a šeptali, že je to přec jen slaboduché mládě, oni kvardiána poslouchali jen když chtěli, majíce za pravidlo, kdy by jen pohledem jim něco vytknul, teprvé všecko na příkoř mu činiti. A kvardián byl na vzdorovitost tak navyklý, že ho ta schlíplost (jak to nazýval) vypeskovaného mladíka teprvé zas mrzela.

Zdislav sotva se některého jídla dotekl. Ten veselý hluk kolem něho přicházel mu jako ve snách, večeřadlo s těmi hemžícími se postavami šlo s ním kolem. Jemu zněly v uších dva hlasy, neblaze jako trouba volající k soudu a jako hrom letící za klikatým bleskem. Co dnes byl slyšel od kvardiána a co od Žižky, bylo tak rozličné a přec zase tak podobné! Co na něm kvardián žádal, to Žižka stíhal svým zatracením — oba mu strhávali bělmo s očí, že na své povolání, na svou církev, na lidskou společnost, na všecku přítomnost i minulost jinak pohlížeti musil — oba jej stavěli na pokraj propasti!

Víra jeho byla dosud tak pevná, ničím nedotknutá, byl by hotov býval zpečetit ji smrtí mučednickou: tu jako zlým kouzlem všecko se měnilo — náboženství bylo jedině ve prospěch bohatých a mocných, kteří ve jmenu jeho panovali, lidstvo ostatní v pravdě pomáhalo ochočovati pro pouta otrocká: samo byvši potvrzeno na Golgotě octlo se ve službě těch, kteří od věků všemu lidstvu Golgotu strojí — a on byl po dnes nevědomky jenom jedním z golgotských pochopův!

A zase když mu takové věci na mysl vstoupily, udésil se nad tím, div že nevyskočil: postihoval sebe sama při hrubé vzpouře proti církvi, při odpadlictví od své víry! Nechápal, že on to jest, jenž takovýmito myšlenkami se obírá, byl sobě samému cizí a hrozný — dřívější pevný, poklidný, snažlivý, šťastný člověk byl ztracen, jako by se do země byl propadnul . . . .

Záhy vstal od stolu i uchýlil se v samotu. Tu vědlo se mu ještě hůře; půda viklala se pod jeho nohama, obloha točila i zmítala se nad ním, stromy a zdi kolem něho prováděly jakýsi šílený rej. Dělo se s ním, jako by se strmé skály byl sražen do hlučných, rozpěněných vod bezedného víru a v něm před pohlcením ještě závratně se točil.

Na štěstí přišel za ním páter Adam.

„Teď můžeme spolu promluviti“, pravil. „A řeč nám půjde lépe, když sobě vyjdeme. Mám tu na blízku bratra, navštívíme jej.“

Na cestě se Zdislav upřímně vyzpovídal z toho, co se s ním děje.

„To je choroba, kterou zdálo se mi, že jsi už přestál. Bývá tím prudší, čím později se dostavuje. Hleď, po dnes v tobě jsou dvě osoby: mnich a člověk. Až do té doby vládnul plně mnich, nyní však i člověk žádá platnost svou.“

„Ach, a co z toho má pojíti?“

„Ne věčný boj ale jednota. Buď zvítězí mnich nad člověkem neb člověk nad mnichem: pak zbyde už jen bytosti tvé jedna půl, druhá přijde na zmar. Však nejlépe bude, když kněz a člověk v tobě stejnou měrou se srovnají a nedílně sloučí: takový konec toho zápasu bývá řídký ale jest jediným pevným základem časné i věčné blaženosti.“

„Ty budeš mým rádcem!“ žádal tklivě Zdislav. „Jsem najednou tak nevidomý a tak slabý!“

„Bezpečnou, milý, ukážu ti cestu“, řekl Adam. „Varuj se samotářství. Ve zdech klášterních vždycky podlehá v boji tom *člověk*. Ale jdi mezi lidi, řád tvůj ti v tom nepřekáží — obcuj s lidmi, poznávej a miluj je: a strom života tvého z jedné polovice neuschne aniž neuvadne, nezakrsá z druhé, nýbrž vesele poroste k nebi a ponese bohaté ovoce.“

Za takové rozmluvy dostoupili na pahorek, a v utěšené dolině objevila se před nimi malá ves. Vynikalo takovou hojností všelikého stromoví, že se zdála spíše býti sadem; vedle zahrad vinul se potok, bohatě vroubený olším a vrbím, za zeleným pruhem louky zdvihalo se návrší pokryté březovým hájem.

„Toto jest dvorec mého bratra,“ ukazoval Adam na krajní stavení od vesnice poněkud odlehlé. „A když tě tam již vedu,“ dokládal s úsměvem, „musím ti také ohlásit, že mi tam také žije dcerka.“

Překvapen slovem tím obrátil Zdislav k průvodci svému udivenou tvář. Ale hned si vzpomněl, že Adam také jeho svým synem nazývá.

„Tvé srdce,“ podotknul, „zajisté svou láskou obsahuje četnou rodinu dobrých lidí.“

„Ale Bohunka jest mi ze všech nejbližší,“ dí páter Adam. „Svého skutečného otce ani nepoznala; matka její ve svém dvacátém roce byla vdovou, kteráž mimo to neměla přátel v celém širém světě — smutných byla zakusila osudů . . . Ujal jsem se jí dle svých sil; vládnul jsem jakýmsi otcovským podílem i ponechal jsem ho bratrovi, jenžto maje už stáří před sebou neměl v manželství svém žádných dítek: ochotně mladistvou vdovu za své dítě přijal. Žehná tomu vždycky, že tak učinil, i jeho nebožka choť tomu žehnala: paní Anna se svou Bohunkou jim oblažily starobu . . . Tehdy bratr Vavřinec koupiv tento statek sem se přestěhoval. Tady se dost myslilo a v našem klášteře posud se to mluví, že Bohunka jest skutečně mým dítětem; ale není tomu tak, ač jest mi rovněž drahá jako vlastní krev“.

Adam zamlčel se, Zdislav také mlčky podle něho kráčel. Však už po několika okamžicích byli u zahrady, do nížto Adam skrze živý vysoký plot ukázal pravě: „Tam jsou“.

Zdislav spatřil na druhém konci sadu celou společnost veských dívek, ježto skupeny jsouce okolo starší ženštiny celou ji zakrývaly; přece však už věděl ku komu jde, neboť mezi dívkami oko jeho ihned vypátralo známou postavu: paní Anna i Bohunka byly tedy matka i dcera, kteréž byly dopoledne ve chrámě vzbudily zvláštní jeho pozornost.

Bohunka příchozí nejdříve spozorovala.

„Otec Adam!“ zvolala radostně a rychlým krokem spěchala mu vstříc, napřahujíc už z daleka obě ruce po jeho pravici, kterou vřele políbila. „Ach, to je roztomilé překvapení,“ dokládala zdvihajíc k němu veliké, jasné oko své s takou září blaženosti, jako by se s drahým otcem po dlouhé době zase shledávala.

Zdislav stál za Adamem tiše, nesměle ba skoro stydlivě. Ten obraz před ním byl tak půvabný, ale on při tom byl zbytečným, nevhodným divákem.

V tom dívka teprvé jej poznavši s vážností se před ním uklonila. Tklivý kazatel, mladý a tak přísný mravokárce byl sobě v srdci jejím dobyl veliké úcty; ale dosud nesetkala se s ním jinde než ve chrámě při bohoslužbě; znala v něm jen kněze, v Adamovi jen člověka.

Již také paní Anna přicházela blíže, postava vysoká ale slabá, kteráž podle let ještě stáří nedosáhla, však pro svou tichou povahu a nedostatečné zdraví už jako mimo svět státi se zdála. Pohled její měl ten nevýslovně dojemný výraz, jaký citlivé ženě dodává bolestná zkušenost, s trpělivou, odevzdanou myslí snášená.

Hnedle také přišel Adamův bratr Vavřinec, staroušek s hlavou jako mléko, ale vždy zdravý a veselý; mluvil velmi málo, avšak oči, ústa, líce jeho stále se usmívaly.

Páter Adam předkládal své otázky o všech věcech domácích, rodinných i vesnických; Vavřinec i Anna nechali větším dílem odpovídati Bohunku, kterou patrně i tazatel nejraději poslouchal.

Bohunka byla zjevením svým dorostlou pannou, ale myslí svou posavade dítětem. Samá volnost, samá svěžest, samé světlo, samý liliový a jabloňový květ. Ptáče lesní jasných oček, s něžným peřím, zpěvné, s větve na větev v bezstarostné veselosti poskakující každému oku jest potěšením: podobným právem, jenže arci v míře mnohem větší Bohunka každé srdce ihned připoutala k sobě náklonností.

Linulo se z ní kouzlo tím neodolatelnější, že nebylo ještě sebe vědomo, že bylo prosto všeliké strojenosti, prýštíc se z pramene nejčistšího: každý pohled, každé slovo, každý skutek její prodchnuty byly uchvacující srdečností.

Jinací nežli srdeční zde všichni ani býti neuměli. Takovéto výsluní upřímných, šlechetných duší se Zdislava už dávno nebylo dotklo; jako by jedním rázem do zcela nového světa byl přesazen, myslil sobě klášter v nesmírné vzdálenosti, a vše co s klášterem souviselo, neodolalo mocným dojmům novým i ustoupilo do pozadí, jako by se zázračně potvrditi měla pravdivost slov Adamových: Jdi mezi lidi, obcuj s nimi, miluj je a budeš uzdraven . . .

Paní Anna, která vážnost k mladistvému kazateli se svou dcerou sdílela, první mu s nelíčenou vřelostí vyšla vstříc. Ptala se ho, odkud pochází, a zvěděvši to zvolala s patrným pohnutím: „Jsme tedy poněkud krajané! Vypravuj mi něco o své rodině . . .“

Zdislav učinil to stručně; posluchačce to nedostačovalo.

„Byl jsi nejmladším synem — měl jsi také *bratry* starší?“ tázala se po některých jiných věcech.

„Dva bratry jsem měl — však žádný už nežije.“

„A jmena jejich?“

„Zbyněk starší, druhý Ješek.“

„Kterakou smrtí sešli?“

„Ješek na vojně. Co se ubohého Zbyňka týče“, dokládal Zdislav zdráhavě — „zajisté jsi o smutném příběhu jeho slyšela.“

„Jeli on to,“ dí Anna hlasem, který sotva bylo slyšeti — „zavřeli mu lásku jeho do kláštera . . . .“

„A on se dopustil nerozvážného skutku, jejžto zaplatil svým životem.“

Teprvé po chvilce promluvila paní Anna opět.

„Jsi mu podoben," zašeptala všecka rozechvěná. „Proto jsem se jala tázati . . ."

„Tys ho nezatratila," dí vřele Zdislav, „tys měla s nešťastným útrpnost!"

„Dojala mě vroucí jeho láska — oplakávala jsem jej — — jako vlastního bratra . . ."

A paní Anna tiskla Zdislavovi ruku s pohledem tak cituplným, jako dávnému nově nalezenému příteli.

Rozmluva tato děla se mezi nimi soukromí. Adam i Vavřinec už zasedli za stůl, Bohunka byla s děvčaty vyběhla ze sadu; teď vracela se, majíc plné ruce nápoje i jídla na uctění vzácných hostí.

Jako zlý sen byla zapuzena bouře, která duší mladého mnicha nedávno při hostině zmítala; přece však mu i nyní zase každé sousto bylo obtíží. Bohunka posluhovala; jednání její bylo tak nenucené, každé hnutí její tak příjemné, až nad tím srdce v hloubi mile trnulo: jemu za to jako by všecky údy byly stuhly, cítil se náramně nejapným a k tomu jako na veřejném pranýři postaveným.

I ducha jeho sepjala ostýchavost jako zlomyslná čarodějka. Nevěděl do společné rozmluvy hrubě co promluviti, ačkoliv pohleděv na Bohunku sobě myslil: „Jak nepříznivě bude o mně souditi!" Ale v tom se mýlil; dívka znala jej dříve co velikána na duchu, nesmírně nad ní stojícího: a tady byl tak tichým a jemným, tak skromným ba nesmělým. To se jí velice zalíbilo; jinak byla by se ho až báti musila, takto mohla k němu srdce přiložiti: veliký uměl také malým býti, ona nejen že se před ním cele netratila v nivec, alebrž cítila, že v tomto kruhu i jakousi moc nad ním má.

Jak veliká tato moc opravdu jest, o tom arci neměla tušení. Zdislav neodvažoval se na ni popatřiti leč jen plaše a jako náhodou, však přece každý krok, každý obrat její sledoval: neviděl jí okem, ale duší, a duše ta byla každým hnutím jejím čarovně dotýkána. A vidění to bylo skutečné; i když byl od Bohunky odvrácen, spatřoval přece ten podlouhlý ušechtilý ovál jejího obličeje s tím čistým čelem, zářivým temným okem, s tím lehýnkým ruměncem, vše to ovrobené bohatým jasně zlatým vlasem, a vše tak čisté, tak průhledné a přece zase tak tajemné . . . . Spatřoval tu štíhlou postavu, plnou pružnosti, plnou půvabu — a kdy se k němu koliv přiblížila, uchvacovala jej sladká závrať.

Jakmile nebylo jí u stolu více potřebí, vzdálila se dívka a shýbajíc se tu i onde trhala kvítí. Zdislav pocítil velikou úlevu; mohlť volněji mluviti, volněji zároveň na Bohunku se dívati. Vznášela se od místa k místu lehounce jak motýl — a jak se skláněla, jak ruce po květinách vztahovala, tichounce sobě k tomu popěvujíc, jevila se vždy vnadnější.

Po dlouhé, dlouhé době bylo zase mladému muži jednou tak, jako za dětských let, když pohádky plné kouzel, lesku a krásy poslouchával, ano myslí svou v nich žíval. Dnes octnul se opět v tom kruhu, obraznost jeho vznášela se opět na těch perutech, srdce jeho zachvívalo se potají podobnými city.

Bohunka vrátila se a podala Adamovi věnec z květin, nasbíraných v sadě i na louce.

„Dobrá dcero," děkoval on, „nikdy na mne s milým dárkem nezapomeneš. Kéž ti bůh na dráhu tvou za to samých květin nastele!"

Položil jí pravici svou na hlavu a ona se k ní důvěrně přitulila, za požehnání polibkem se jí vděčíc Pak obrátila zraky na Zdislava; on znamenaje v ruce její ještě druhý věnec, radostí se až zaleknul: přece snad měl nějak za něj požádati? Ach, za všecky poklady světa by to v tu chvíli nebyl dovedl! A podáli mu jej sama, třebať něco zdvořilého promluviti? Žádná zkouška ho nikdy v takové rozpaky nevehnala!

Poněkud na rozpacích byla též Bohunka; však neváhajíc dlouho přistoupila k mladému mnichovi řkouc: „Snad nepohrdneš tím, co dobrý otec Adam vždy laskavě přijímá."

On se silně zapýřil.

„Kéž bych toho jen rovněž tak zasluhoval, jak otec Adam," odpověděl s úklonou.

„Toto jsou prostá kvítka naší půdy," namítala dívka: „ty sbíráš pro nás květy z luhův nebeských."

V rozhodném okamžiku přece Zdislava dobrý jeho duch neopustil, odpověď mu sama sebou přišla na jazyk: „Znám půdu nebeskou, kam přesazené krásně rozkvétají — a to je štěstí rovněž veliké, jako vzácné."

Bohunka v tom na věnečku malinkou vadu spozorovala, i spěchala ji opraviti v rukou Zdislavových. On cítě dotknutí prstův jejích, ano dech rtů jejích rázem zas ve tváři poblednul — ale bylo to nejpříjemnější mrazení, které mu kdy tělem projelo . . .

Před odchodem pojal ještě Adam Vavřince stranou.

„Bratře," dí k němu, „není tuším pochyby, že jsem dnes poznal rod tvé schovanky, matky Bohunčiny."

„Co pravíš?" uleknul se stařec. „A jsou ještě živi její příbuzní?"

„Jsou i na blízku."

„O, pak snad ji ztratím — i s Bohunkou! Co bych sobě počal v poslední své dni!" vzdychal starostlivě Vavřinec.

„Toho bohdá nebude, anať se tak vytrvale i před námi tajila. Však jsou nejlepší přátelé její, kteříž ji za mrtvou pokládají a radostí by zplakali, slyšíce: jest živa! Chtěl jsem s ní promluviti, ale jak ji dnes vidím, nechci ji vyrušovati: přijdu brzy zase." —

Když se Adam i Zdislav domů vraceli, byl zase utěšený podvečer. Zdislav byl ze své trudnomyslnosti dokonale vyhojen; kráčel lehce a bystře, s hlavou vztýčenou a obličejem zářícím, jako by chtěl mezi zpěváčky tam k oblakům vzletnouti, a byl hovornější nežli páter Adam.

Sám byl jako vyměněn a všechen svět před ním měl novou podobu i novou řeč. Luhy byly květnější, květy obživly, byly osobami, hleděly důvěrně, usmívaly se tichounko šeptajíce o půvabné dívčině, věnce vinoucí — o pokladu, jejžto sobě z ruky její nesl mladý mnich . . . Hustí klasové, ozdobení vonným květem, šuměli utajený zpěv o krásném světě, kde lidé v srdečném společenství k sobě lnou a se milují . . . Skřivan zaletěv sobě do vzdušné samoty, až ho viděti nebylo, povolil tam svému srdečku, blahem oplývajícímu. A ten obláček, tak čistý a bělounký, tak tichý a jemný, zářil ve tváři jak andělíček — měl jistě jakési přesladké tajemství . . .

Tu byl již klášter. Zdislav spěchal do své cely, aby se dosyta natěšil svým pokladem — věnečkem od Bohunky. Když na něj patřil, jako by byl v její přítomnosti, ale volný, beze všech rozpakův. Od rukou, kde se ho svými prsty dotkla, rozlil se mocný jakýsi proud až k hlavě, až k srdci jeho, i unesl jej v sladkou dumu, ve které nic jasně nemyslil, nic určitě nepociťoval — ve bdění oblétaly jej sladké sny.

Nelibý jakýsi hlas jej z nich vyburcoval; mluvil potaji ale velmi důtklivě.

„Bloude," pravil, „co se ti přihodilo? Byl jsi jen nepovolaným svědkem, jak Bohunka vřele miluje svou matku i svého pěstouna, jak laskavě se tulí k otci Adamovi — proti nim jak byla k tobě chladná! Bezděčně jen tobě věnovala pohled, slovo — i ten vínek, by neporušila libý mrav . . ."

Zdislav povstal v prudkém nepokoji — bylo mu, jako by tajná ruka do duše mu sáhala i odnímala z ní, což měla sobě nejmilejšího. Bolem zachvěla se duše, ale již to zas nebyl bol nebrž nevýslovná touha, jejížto předmět ve hrubé roucho slov oděn tak se jevil: Získati sobě u Bohunhy tutéž náklonnost, s jakou lnula k Adamovi . . .

S touhou spojil se rychle úmysl. Ale co učiniti? Dosti dobrodružné myšlenky naskytovaly se Zdislavovi, až připadnul na prostředek ne sice rychlý ale šťastný. Honem běžel prohlížet zásobu svého pergamenu a též pěkných barev: už viděl v duchu knihu sličně vázanou, na prvním listě květnatou malbu a v ní uměle pletený nápis: *Květy z luhův nebeských*. To bude přiměřený dar za ten milý vínek. Uvnitř budou čistě vepsány nejkrásnější místa písem svatých, jaká se pro tak čistou a něžnou duši hodí: hned se mu jich celý roj namanul, zvláště ze starého zákona, ze žalmů Davidových, z písně Šalamounovy . . .

Bylo již pozdě na noc, a Zdislav zaměstnával se ještě čile prací, nad kterou mu nikdy žádná nebyla příjemnější. Až spozoroval, že krátké noci delší polovice již uběhla, však u něho dosud na spaní nebylo pomyšlení. Přistoupil k oknu; měsíc na obloze spatřovati nemohl, ale tím krásnější byla ta hvězdotkaná obloha, ten tichý kraj, ty stromy v čarovné noční ozdobě, tu plné bohatých hedbávných záhybův, tam skvoucí se samým živým stříbrem . . .

Zdislav spal kratičko, nevěděl, co se mu zdálo, leda že to všecko bylo velmi krásné; první pohled jeho padnul na vínek, první myšlenka jeho byla na knihu, kterou psáti počal. Den kynul mu pravým rájem.

Když jej potom páter Adam vyzval, nechtělli by s ním do kraje vyjíti, volil zůstati doma. Měl tu nyní celý svět a také celé nebe. Pracoval ještě pilněji než jindy, sbíraje — kvítí z luhův nebeských.

Tak uběhlo několik dnův stejně šťastných. Nespatřil v tom čase Bohunku po druhé, nepřipadlo mu také, hledati k tomu příležitost: vždyť se s ní obíral bez ustání, nevzdaloval se od ní při práci ani při modlitbě. Ona byla nyní jeho duší — on pak se tou změnou cítil nejen šťastnější ale také nadšenější, povznešenější, zbožnější.

Víra jeho nezakoušela žádných bojů více; když sobě vzpomněl, jak se mu následkem kvardiánových a Žižkových slov dělo, nevěřil hrubě vlastní paměti. Byl opět šťasten, ano více nežli kdy dříve — a štěstí žádnou víru nezviklá, každou upevní.

IV.

Také mrzutosti s kvardiánem sám kořen podťat jest, neboť ještě během toho týdne pan Děpold klášter zase navštívil, a to ve průvodu tchána svého, pana Jošta, jemužto nové panství ukazoval. Prohledli všecky pamětnosti kláštera, přijali občerstvení; mladý se mnichům líbil svou veselostí, starý svou vážností.

Ale jako se žerty mladého častěji od rozpustilosti jenom tím lišily, že pocházely z tak vznešených úst, podobně by vážnost starého neurozenému smrtelníku byla počítána za nevlídnou posupnost. Páně Joštovy šediny nebyly květem ale mrazem staroby, vrásky jeho byly písmem těžkých, neblahých myšlenek, ježto nikomu se nezjevovaly. Panská hrdost a panská blahosklonnost zakrývaly všecko přede zrakem světa, co se v té duši dělo i děje; avšak skrze ně províval jakýsi mrazivý dech, kterýž proti němu sice budil cit odporu, ale přece zároveň i svědčil: Sešlý tento staroch je tvor hodný politování . . .

Když oba páni zůstavili šťastného kvardiána i spolubratry jeho panské přízně žádostivé, jevil pan Jošt chuť navrátit se k domovu.

„Vystupuje bouřka," pravil, ukazuje na oblohu.

„Nejvýš přeháňka," namítal Děpold, „budeli z toho vůbec prška, snadno ji kdes pode střechou přečkáme. Pak bude tím příjemněji."

Starec nepřisvědčil ani neodpíral, však jel dále po boku mladšího soudruha, jemuž nyní úplně hovor ponechal. Byltě velmi skoupý na slovo; jenom když Děpold rozmlouval tu o lesích, tam o polnostech a pak zas o rybnících, vpadnul mu Jošt někdy příkře do řeči: „Ne, to je nerozum!" a po druhé: „Ne, to by bylo holé bláznovství!" — a jen několika jadrnými slovy vyložil své důvody, brané ze své vlastní zkušenosti; Děpold větším dílem vyprávěl o tom, co byl pozoroval na svých cestách; hana Joštova nic ho nemrzela, ano snad ji schválně povzbuzoval, aby se mu tím spíše podařilo starce zabaviti.

Mraky na obloze nebyly černé, aby budily velkou obavu, ale pokryly už celý obzor. Ač bylo slunce zahaleno, přece sálal vzduch dusivým parnem; žádný větřík nezavanul k ochlazení.

Jezdcové zajeli právě pod rozsáhlý rybník, když na nebi poprvé zarachotil hrom. Teď bylo třeba rychle vyhledati úkryt. Bouře nepřicházela z daleka, nebrž visela tu nad krajem, nestrojila se zvolna, nebrž vybuchla náhle.

Vítr, jako by se z úkladné zálohy vyřítil, co divá šelma vrhnul se na stromy. Blesk roztínal oblohu, ale mračna srážela se ihned zase i byla vždy hustší a černější, prudký liják počal z nich šlehati.

Děpold nebyl v rozpacích, kam se uchýliti; když dorazili do známé nám vesničky v údolí, rozpoutávala se bouře v plné zuřivosti. Děpold vjel přímo do dvora Vavřincova. Nežli sestoupili s koní a odevzdali je sluhovi, přicházel jim už stařičký zeman ze síně vstříc, a zvolav na sluhu, kam koně zavesti má, vítal pány pod svou střechu. Nebylo potřeba žádného vysvětlování, ač Děpold neopominul s rozmarnou výmluvností je podati.

„Vejděte do světnice," pobízel Vavřinec.

„Zde jsme dosti ochránění,“ odtušil Jošt, stanuv hned v síni a pohlížeje upřeně ven na proudy deště a šlehy blesků.

„Není zde ani bezpečno,“ namítal mu Děpold.

Však on už jenom zavrtěl hlavou i zůstal.

Po některém okamžiku záblesklo na dvoře i v síni světlo tak prudké, že až mozek omračovalo, a hned potom následoval třesk tak hrozný, že sluch div neprasknul; země se chvěla, stavení praštělo a viklalo se, jako by vše propadnouti mělo ve propasť hromoklínem rozevřenou. Věkovitá lípa, která přes dvůr u samé stodoly se vypínala, roztříštěna s praskotem kácela se k zemi, zůstal z ní pouhý trup.

Starý Jošt se nepohnul s místa; ale Vavřinec i Děpold přes všechen lomoz přece zaslechli výkřik, který se ozval ze světnice.

Tu byla paní Anna i s Bohunkou stála u okna, kamž je příchod nenadálých hostí přilákal.

„Matinko,“ zvolala dívka pohlednuvši maně na tvář rodičky své — „tobě není dobře! Nehleď na tu bouři, odstup od okna, mohlo by se státi neštěstí — —“

V tom udeřila strašlivá rána. Bohunka nemyslila jinak, nežli že matka bleskem zasažena, anať se potácela jako bez vědomí. Zachycujíc ji do náruče vykřikla leknutím. Vavřinec a Děpold přikvapili. Paní Anna znamenajíc je, násilně hleděla se zmužiti. A když se poněkud vzpamatovala, bylo prvním jejím slovem: „*Jemu* nestalo se nic?“ — i ukázala pohledem na dvéře.

Jako v odpověď ozval se v tom venku Joštův hlas.

„Mějte se k dílu!“ zhurta volal do čeledníka. „Blesk i do stodoly zajel — už chytá plamenem!“

Nastal povyk a zmatek, že nelze vypsati. Z domu Vavřincova rozletěl se po celé vsi; zvonek bil na poplach, ve krátké chvíli sběhlo se k ohni skoro všechno obyvatelstvo. Bojíce se, že se požár bude rozmáhati, chtěli všecko ze stavení vynášeti a také ženské odvesti.

„Není třeba!“ kázal pan Jošt, jenžto se náhle všecek změnil, velení se ujal a s takovým s důrazem je prováděl jako vojevůdce na bojišti. „Zbytečno zmatek množiti — hleďte si hašení, ať udržíte oheň na úzdě!“

Obsadil lidmi nejbližší stavení, aby tam každý zárodek ohně potlačili, a mezi těmi, kteří hasili při stodole, zavedl pořádek, že šlo všechno v jednom těle. Uměl sobě houknouti, že všechen lomoz překřiknul, a v hlase jeho bylo to, co člověkem pohne lépe nežli ruka.

Vítr byl se hned na počátku bouře opět ukrotil a déšť pomáhal vydatně hasiti. Snadnoť ostatně stodolu hasiti přede žněmi, snadno také tou dobou jí oželeti. Nebezpečenství pro budovy ostatní brzy minulo.

Děpold jal se býti strážcem i pomocníkem ženských. Paní Anna opět se dosti rychle vzchopila; nebylo jí vítáno, že se k ní sběhly ženy z celé vsi, kdežto se rozlítla pověst, že byla božím poslem raněna neli dokonce na jeden uhel spálena. Však vítáno to bylo panu Děpoldovi, který se nyní mohl jenom s Bohunkou zabývati a mezi čtyřmi očima mnohé příjemné slovo jí říci. Nikdo by tu nebyl lépe uměl chlácholiti nežli on; zaplašil jí uděšení z duše, zaplašil i jeho barvu s tváře její a vykouzlil tam zase živý ruměnec.

Ale nevrátila se Bohunce nenucená volnost, s jakou se pohybovala i před Zdislavem. Děpold byl velice milostivý, ale když se k ní samé sklonil s vlídným úsměvem, bylo jí, jako by stál na vysoké hoře a ona v údolí, aniž by se kdy mohli sblížiti. Cítila se před ním ne pokornou ale poníženou. Slova jeho byla lahodná, ale zrak jeho jí pálil do duše, kteráž byla všecka těsným jakýmsi poutem sevřena. Řeč její obmezovala se na odpovědi a odpovědi byly kratičké, plaché.

Náhle pan Jošt sedal na koně; oheň byl ukrocen a déšť pominul. Tu i Děpold spěchal k odchodu. Vavřinec i Bohunka děkovali ještě na rozloučenou; dívka též matku slovem omluvila, že nemůže dík svůj sama připojiti.

„Utrpěla pohromu?“ ptal se Jošt.

„Poděšení ranou i požárem —“ podotknul Děpold.

„Bohdejž to horší nebylo!“ vzdychla Bohunka.

Děpold přívětivě hlavou zavrtěl, starý pán zase dosti nevrle doložil: „Zapuďte ty báby od ní — poklidu jest jí potřeba!“

Když v tu chvíli ženštiny veské paní Anně ukazovaly, že panstvo už odjíždí, oddechla sobě a v tajnosti své duše sobě opakovala: „Přišel sem náhodou — nemá o mně tušení . . .“

„To jsou z míry dobří pánové,“ pravila sousedka jedna k Vavřinci a Bohunce, když k nim právě přistupovali.

„Bůh sám je sem přinesl!“ odtušil zeman.

„Nu — jen aby bůh!“ ozval se jiný hlas mezi ženštinami.

„Co se ti zdá, Baruše?“ ptaly se sousedky, obracejíce se zvědavě k vážné stařeně, anať nejen ve vsi ale i v okolí platila za ženu velmi rozšafnou, a slovo její u vesničanů vážilo často více nežli slovo kněze nebo lékaře nebo i proroka.

„Jsem v této vsi šedesát roků živa,“ odpovídala, „a nikdy tady boží posel neuhodil. Jednou se to stalo za mého otce, jednou také za mého děda; a pokaždé nalezen jest Jonáš, který to zavinil. Myslíte, že blesk boží bije na slepo? Bláznovství, rouhání! Vlas nepadne nám s hlavy náhodou, vždy jest v tom boží prst, ač k tomu netřeba ani větérku: a klínem hromovým pán nebeský metá nadarmo? Nikoliv, ale stíhá jím nepřítele svého i lidského, ducha zloby. Ten ukrývá se někdy v podobě lidské, jindy v podobě tvora, nevinného ptáčete — ale oku vševidoucímu neujde.“

„Nu, a což dnes?“

„Já nikoho nesoudím, ale zašli sem hosté nebývalí. A udeřilo.“

Vavřinec máchnul nevrle rukou.

„Což to povídáte, sousedko!“

„Jsme všichni jen hříšní lidé,“ ozvala se i paní Anna. „Bože, milostiv buď všem! . . .“

Před večerem ještě přikvapil páter Adam, uděšen pověstmi, které se po kraji roznášely. On pak musil se domýšleti věcí ještě docela jiných: pan Jošt v domě u paní Anny! Ale přesvědčil se, že v poměrech rodinných tu nebylo bouře a převratu; patrně tu nikdo neměl tušení, že by zemanka i tchán zámeckého pána odjinud již sobě známi byli.

„A jsouli pak opravdu? Není domněnka moje čirým bludem?“ pravil k sobě v duchu starý mnich, když byl zase již na odchodu.

Neboť paní Anna, jakož leknutím nejmocněji byla dotknuta, tak nyní ze všech nejdříve dokonale poklidnou se jevila. Byla sice velmi slabá a bledá, ale hleděla utěšeně a ze slov jejích ozýval se zvláštní pocit blaha.

Nazejtří dostavil se do dvora mistr lékařství, poslaný od pana Děpolda. Bohunce objevil se jako posel z nebe — slabost matčina přes noc nepominula nebrž povážlivě se zhoršila, jakkoliv nemocná ujišťovala, že necítí žádných bolestí, naopak že jest jí lépe než jindy. Lékař dlouho a bedlivě ji zkoumav podal jí léku i nařídil, aby se chovala v největším poklidu. Venku vstoupil mu do cesty Vavřinec.

„Vyvázne z toho, neníli pravda?“ ptal se tklivě.

„Snad — ale jen zázrakem.“

Bohunka nechtěla s lékařem odstoupit od lože matčina — čekala dědečka Vavřince, aby z jeho tváře vyčtla sobě útěchu. On nepřicházel. Po trapné chvilce odskočila přece ven — a tu ho našla, anyť se mu slze jako hrachy po staré tváři válejí.

„O bože!“ zalkála. „Tys dobrých zpráv neslyšel!“

Kmet se zalekl, že jej Bohunka pozoruje.

„Upokoj se, milá,“ snažil se rychle vzpamatovati. „Nikdo neví svého dne a své hodiny — — Pro bůh, ať ona ničeho netuší!“

Bohunka nemohla se brzy k matce navrátit — musila stranou, kde usedavě a přehořce plakala. Potom bála se tak předstoupiti před matku, ale přec ji to táhlo neodolatelně k ní — jen k ní.

Dvéře u světnice byly otevřeny, bylo tam slyšeti hlas Barušin. Dívka se náhle zastavila.

„Zloboh se ukryl tobě na blízku,“ pravila stařena. „Hromoklín zasáhnul jeho, ale tobě blesk v prsou uvíznul. Žádný mistr všemi svými léky ti ho odtamtud nevyjme — tu pomůže jen prostředek boží.“

„Jen v boha mám své doufání,“ zašeptala nemocná.

„Bezpečná byla by pomoc, kdy bys měla vodu z klášterské studánky, o půl noci rukou čisté panny do nové nádoby nabranou.“

Bohunce srdce v ňádrech hlasitě zabušilo . . . Matka neodpovídala, neboť lék již účinkoval, přemohla ji dřímota . . .

Když po dlouhém spánku zrak protrhla, spatřila Bohunku, anať u lože tu sedíc umělým vyšíváním trudnou chvíli sobě zkracovala. I utkvěla na ní neodvratným pohledem; celé hodiny byla by chtěla tak na ní patřiti: co všecko jí při tom vstupovalo nu mysl!

Dívka však brzy od své práce oko na ni obrátila, a vidouc, že už bdí, honem vyjasňovala obličej dříve zachmuřený.

„Zdali pak ti lépe?“ tázala se.

Ona posvědčila mlčky.

„Něco přinesu ti k posilnění.“

„Ne, zůstaň mé dítě,“ promluvila matka měkce, zadržujíc ji za ruku. „Ty sama nejvíce mě posilniti můžeš.“

„O kéž bych mohla!“ zvolala dívka z hloubi pohnuté duše. „Pověz, poruč, matinko!“

„Hleď, nikdy by mně smrť nebyla tak těžká, jako teď —“

„Nemluv o smrti!“ zaúpěla Bohunka. „Srdce mi zahyne — ty mě nesmíš opustit!“

„Slyš, dcero moje. Kdy by tebe nebylo, dávno by mne už země

nenosila . . . Tys byla mým životem. Přežila jsem hrozné bouře, proti kterým včerejší byla jen slabý stín. A zase přišly doby míru; tebou vzešel mi po hrozné noci nový den, rozkvetlo mi nové štěstí. Však nyní dospěla jsi do let, kdež tobě matky nejvíce potřeba. Nejsi více dítětem, stáváš se ženou. Ve tvé srdce položen tvůj osud — a ty netušíš, co to znamená! Tím na tvé cesty nasázeno propastí, zakrytých svůdným květnatým příkrovem — a jen co noha zastoupne, vine se jimi pravá stezka . . . Jaké tu třeba pozornosti, jeden pohled nešťastný — a veta po všem! — Když mne nebude, budeš míti jen Vavřince i Adama: oba tě milují, ale důvěrníky a rádci tobě býti nemohou. Ach dítě mé, sama sobě dívka nejméně umí býti přítelkyní, sama sebe nejdřív opouští! Já budu vždycky kolem tebe: miluješli matku svou, dokážeš jí svou lásku tím, že v každé důležité chvíli na ni zpomeneš. Ona nebude moci k tobě promluviti, ale přece vždy tobě na mysl uvede jednu radu, jednu výstrahu, jeden spásný prostředek ve všelikých těžkostech a nesnázích: „Zachovej srdce svoje čisté!“ To jest slunce, to jest kotva tvého života.“

„Jak mi tvá slova rozrývají duši!“ odpověděla Bohunka s rovnou bolestí jako láskou. „Jsem příčinou tvé muky, a co mohu činit, abych to změnila? Co ty pravíš, musí pravdou býti: jsem zajisté tak slabý tvor, že to ani netuším. Ale věz, matko moje,“ zvolala se slzami, však mocně se vzchopujíc: „mámli se někdy postihnouti v tom, aby se tvoje obavy o mne naplnily, ať se mi láska k tobě v srdci hned promění v otravu!“

Matka nedala jí dále mluviti, a ona zulíbala tváře i ruce její. Ještě v prsou jejích všecka jiná láska dřímala — matku milovala vášnivě. Tak s ní byla srostlá v jedno, že myšlence na věčné rozloučení byla nepřístupná.

Aby matku zachránila z nebezpečenství, byla by podstoupila skutky nemožné. Tím rychleji uzrál v ní úmysl, jejžto aby provedla, sotva se mohla noci dočkati.

„Bezpečně pomůže voda z klášterské studánky, o půlnoci rukou čisté panny do nové nádoby nabraná“ — ta slova zněla jí neustále v uších, ano viděla je plamenným písmem psaná ve vzduchu, kdy koliv oči přivřela.

Klášter byl jenom na půl hodiny vzdálen, cesta k němu jí povědoma, že by nebyla po paměti zbloudila. Za hodinu všecko bude odbyto — zázračná voda bude v ruce matčině.

Ani na okamžik nevznikla v Bohunce pochybnost proti moci léku takového. Baruše byla v těch věcech na slovo vzatá, studánka pak klášterská byla pro svoji divomocnou léčivost široko daleko rozhlášená. Mnoho nemocných bylo tam uzdraveno zázračně; a tisíce jich tam putovalo do roka.

Na hodinu před půlnocí dala se Bohunka u matčina lože vystřídati; pak dělajíc, jako by sama na odpočinek se ubírala, a přesvědčivši se, že nikdo jí nepozoruje, tichounko jako pravý stín se z domu vytratila, v ruce nesouc novou, dosud neužívanou nádobu.

(Pokračování.)

O rozboru spektrálním.

Silozpytná studie.

Nepřetržitě sice, avšak nestejnoměrně zdokonalují se všecky naše vědomosti o přírodě. Přejdou celá desítiletí a pokrok jest každým rokem skoro stejný; přichází však v tomto proudu i okamžik, kde nenáhlý pokrok v některém odvětví učiní nenadále skok, kterým se pak pošinou všecky naše vědomosti o celá desítiletí obyčejného postupu ku předu.

Skoky tyto nejsou sice náhlé a nahodilé co do věci, nýbrž vedou k nim mnohdy víceleté přípravy, byť i neúmyslné; avšak doba, v níž se vyskytují, bývá více méně náhodnou, jakž dokazují četné důležité objevy v přírodních vědách.

Abych jen jeden příklad uvedl, poukazuji k objevení magnetického působení proudů galvanických, zřídla to telegrafie naší, kteráž jest chloubou věku devatenáctého.

Koncem předešlého a na začátku nynějšího století zanášeli se skoro všickni pracující fysikové zpytováním galvanismu; nejrozmanitější pokusy tu byly činěny, v nejrozličnějších okolnostech byl proud galvanický pozorován, tak že se dalo očekávati, že dříve neb později se všecky důležité vlastnosti jeho vyzkoumají; že právě r. 1820 *Oersted**) vliv jeho na magnetickou jehlu poznal, čímž veliký skok v náuce o galvanismu učiněn, jest sice náhoda, ale jen co do času, neb podlé přirozeného průběhu zpytování přírodovědeckého musilo se jednou k tomuto poznání přijíti. A jaké následky mělo jednoduché toto poznání do dnešního dne, a co teprv budoucnost pokročilejší z něho vyvede!

Podobný zjev poskytuje objevení *spektrálního rozboru*, kterým přírodní vědy učinily nejen veliký skok ku předu, nýbrž obdržely v mnohých odvětvích i zvláštní netušený ráz.

Již *Newton* učil, že světlo sluneční se skládá z barevných paprsků, i okázal, jak možná je v tyto jednotlivé barvy rozložiti. Přinutíli se totiž sluneční paprsek k odchylce od svého směru tím, že se šikmo pustí do jiného ústředí, ze vzduchu na př. do skla a ze skla opět do vzduchu, jakž při hranolu se děje, rozptýlí se okamžitě v části své barevné, které na papíru byvše zachyceny poskytují známý obraz vidma neb spektra slunečního. Totéž děje se, jak známo, v kapkách dešťových, když na ně slunce svítí, čímž povstává rozkošný výjev duhy.

Toto vidmo neb pásmo duhových barev obsahuje nesčíslné množství barevných odstínů, a rozděluje se obyčejně podlé hlavních barev na sedm polí: červené, oranžové, žluté, zelené, bledo- a tmavomodré a fialové, které nejsouce omezeny splývají v jeden celek zdánlivě nepřetržitý; bližším zkoumáním však dokázáno, že se v něm vyskytuje veliký počet průtrží a sice co čárky tmavé, kam žádný barevný paprsek nepadá.

Po silozpytci a optikovi *Fraunhoferovi*, který je r. 1814 poznal, co do polohy určil a vykreslil **), nazývají se vesměs *čárkami Fraun-*

---

*) Viz „Experimenta circa effectum conflictus electrici in acum magneticam.“ Hafniae 1820.

**) „Bestimmung des Brechungs- und des Farbenzerstreuungs-Vermögens verschiedener Glasarten in Bezug auf die Vervollkommnung achromatischer Fernröhre.“ Münchn. Denkschr. V. für 1814—1815.

hoferskými, ač *Wollaston* dávno před ním a sice již r. 1802 je byl popsal*). Vynikající mezi nimi byly označeny písmenami *A*, *B*, C, *D*, *E*, *F*, *G*, *H*, z nichž připadá *A* a *B* do pole červeného, *C* do přechodu k poli oranžovému, *D* co zdvojená čárka do pole oranžového, *E* do žlutého, *F* do přechodu k modrému a tudíž do rozhraní mezi pole zelené a modré, *G* do pole tmavomodrého a *H* do fialového, čímž zároveň velmi dobře slouží topografickým účelům.

Od té doby mnohonásobné a přerozmanité byly pokusy činěny s těmito rozloženými paprsky a pilně pátráno po původu mezer mezi nimi se vyskytujících, až konečně r. 1859 se poštěstilo *Kirchhoffovi* dokázati, jak povstávají.

Abychom však poznali, jak bylo objevení toto dřívějšími pracemi fysikálními usnadněno, a jak zejmena se mají zásluhy G. *Kirchhoffa* k pracím J. *Plückera*, nutno obrátiti se k jinému druhu zjevů fysikálních a to k proudům světlovým, jaké se vyskytují v tak zvaných *rourkách Geisslerských*, vedeli se jimi proud galvanický.

Když se dostal Ruhmkorffův induktor do rukou fysiků, počali mnozí vyšetřovati elektrické světlo v prostoru vzduchoprázdném neb vlastně ve vzduchu velmi zředěném, nacházejícím se v nádobě vejčité, již jmenovali *elektrické vejce*. Aby se pak poznalo, jak vypadá tento proud světla zvrstveného, jeli sestředěno, zhotovil *Geissler* v Bonnu zvláštní rourky na koncích vejčitými baňkami opatřené, jež J. *Plücker* nazval rourky Geisslerské; jsou co do věci tenkou rourkou přepažená vejce elektrická.

Do takovýchto rourek napuštěny byly rozličné plyny, a pak vývěvou vyčerpány, čímž v nich pozůstaven zbytek velmi rozředěný, na jehož jednotlivé částice působil proud stroje Kuhmkorffova tak, že se rozohnily, a celou rourku takřka naplnily zvrstveným světlem, jehož jakost se řídila jakostí plynu v rource uzavřeného.

Poněvadž pouhé oko všecky podrobnosti jednotlivých plynů svítících nemůže postihnouti, použil *Plücker*, který se s těmito zjevy první zanášel důkladněji, rozkladu hranolem postaveným před dalekohled, načež poznal, že *zvláštní plyny mají zvláštní spektra* neb vidma a soudil tudíž naopak, že *podlé jakosti vidma udati se může*, *jaký právě plyn do rourky byl napuštěn a proudem rozohněn*, čímž byla základní poučka pro spektrální rozbor vyslovena.

Myšlenka, aby se elektrické vejce rourkou přepažilo, již Geissler podlé udání Plückera provedl, a použití hranolu pro rozbor světla, na něž Plücker pak připadl, toť jsou zárodky rozboru spektrálního. Mnoholi tu přípravy, rozmyslu a náhody, posoudí každý snadno.

Abychom dokázali, že *Plücker* položil základy spektrálního rozboru a že v této příčině jemu patří uznání a sláva s tak důležitým objevením spojená, obraťme se k pojednáním původním o těchto věcech psaným, jelikož jen ta rozhodují.

Již v pojednání, datovaném ze dne 27. prosince 1857**) praví,

*) „A method of examining refractive and dispersive powers by prismatic reflection" Phil. Trans. 1802.

**) Pogg. Ann. c. III. pag 88.

že v rozličných rourkách Geisslerových se vyskytuje světlo rozličné, kteréž hranolem jsouc rozloženo rozmanitá ukazuje spektra; nezná tu ale ještě zcela určitě odvislost jejich od chemické jakosti plynu v rource obsaženého, ač ji tuší.

Avšak o čtvrt léta později, dne 30 března 1858*), píše již, že při všech těchto vidmech jsou barevná pole přesně od sebe oddělena, a že se tudíž skládají z pruhů světlých a temných ostře ohraničených, a (což nejvíce váží) oznamuje, že *každý plyn má své charakteristické spektrum.* Zároveň připomíná, jak důležitá to okolnost pro lučební rozbor, a předpovídá, že tím bude možná založiti nový druh lučby, již nazývá mikrochemií, jelikož tu již nesmírně malé částečky nějaké látky snadno se dají poznati.

Aby nabyl základních některých zkušeností v tomto oboru, prozkoumal pilně vidma vodíku, kyslíku, dusíku, uhličnatky a j. a napsal pak 25. srpna 1858**) mezi jiným, že *lučebná povaha hmoty se s jistotou jen prismatickým rozborem dá poznati*, a na jiném místě, že *vidma smíšených plynů se přes sebe kladou.*

V témže pojednání hlásí se Plücker o prioritu řka: „*První, tuším, vyslovil jsem určitě, že spektra tato jsou novým charakteristickým znakem pro plyny,*" z čehož zároveň patrno, že dobře posoudil důležitost těchto výzkumů.

Avšak sláva s prioritou takového druhu spojená přece mu ušla a to spůsobem v dějinách kulturních často se opakujícím.

Stejnou dobou zanášeli se *Kirchhoff* a *Bunsen* v Heidelberce vyšetřováním jakosti rozmanitých plamenů a sice pomocí absorpce neb pohlcování světla v barevných sklech, aniž by hned byli zvláště důležitých dosáhli výsledků; mezi tím navštívil je Plücker a vida, jakým spůsobem pracují, radil jim, aby použili rozboru spektrálního.

Náhodná tato návštěva měla velmi dobré následky pro pokrok tohoto spůsobu rozborného, stala se však osudnou zásluhám Plückerovým.

Při svých pokusech jednou Kirchhoff, jak sám vypravuje, před štěrbinu, jíž propouštěl sluneční poprsek na hranol, postavil plamen kuchyňskou solí posypaný, aby se přesvědčil, jak souvisí dvě čárky světlé od natrium pocházející se dvěma čárkami tmavými, jež nazval Fraunhofer *D*, a tu poznal, když bylo sluneční světlo přitlumeno, že tmavé čárky Fraunhoferské *D* se proměnily ve žluté, když ale plné sluneční světlo bylo propuštěno, že se staly ještě tmavšími, nežli byly původně.

Opakovav tento pokus několikráte, přišel Kirchhoff zároveň na příčinu zvláštního zjevu tohoto.

Co již před sto lety vyslovil slavný mathematik *Euler* ve spisu „Theoria lucis et caloris", že totiž každé těleso pohlcuje světlo takových vlnek, jaké samo vysílá; co r. 1853 pilný badatel švedský *Angström* nezvratně dokázal***), že totiž paprsky, které se některým tělesem pohl-

---

*) ibid. c. IV. pag. 122.

**) ibid. c. V. pag. 67.

***) Erste Entdeckung, dass ein glühendes Gas Strahlen von derselben Brechbarkeit aussendet, als diejenigen sind, welche es absorbiren kann Abhdl. 1853.

cují, jsou tytéž, které samo vyzařuje, když svítí, totéž poznal tu Kirchhoff ve formě jiné opět a použil pak této vlastnosti k vysvětlení čárek Fraunhoferských, načež další kroky vedly jej k poznání spekter rozličných látek a k vysvětlení původu světla slunečního.

Výsledky, kterých na této dráze dosáhnul, byly tak velikolepé a zajímavé, že se takřka zapomnělo na původ spektrálního rozboru a s Kirchhoffovým jmenem spojovaly zásluhy i jiných, čímž nevšedně nadaný, avšak i neobyčejně pronásledovaný Plücker ustoupil do pozadí, zjev to často se vyskytující, že pravý vynálezce se zastíní šťastnějším pěstitelem nové idey*). Amerika nejmenuje se Kolumbia, co vynálezce hromosvodu neuvádí se Diviš, nýbrž Franklin, Albertotypií nazývají fototypii pocházející od Husníka.

Vylíčivše stručně původ rozboru spektrálního, obraťme se k některým výsledkům na poli astronomickém, jakých dosud bylo tímto spůsobem docíleno.

Jak dříve již jsme byli pravili, vyložen především původ světla slunečního, o němžto dosud tolik rozmanitých domyslů bylo pronešeno.

Poznav poměr mezi emissí a absorpcí paprsků světlových a vyzkoumav vidma rozličných prvků chemických, porovnával Kirchhoff rozličné čárky Fraunhoferské se světlými pruhy jednotlivých spekter elementárních a soudil pak asi takto: *Čárky Fraunhoferské povstávají pohlcením neb absorpcí těch slunečních paprsků v rozohněném oparu slunečním, které by sám vysílal; v tomto oparu jsou tedy všecky prvky rozohněny, jejichž čárky světlé shodují se co do polohy s tmavými čárkami Fraunhoferskými**).*

Tímto spůsobem na jisto postaveno, že v oparu slunečním se nachází celá řada prvků v stavu rozohněnosti neb žáru velikého. *Angström*, který později tyto výzkumy opakoval a dále prováděl, dokázal, že má společných čárek *natrium* 9, *železo* 450, *kalcium* 75, *baryum* 11, *magnesium* 4, *mangan* 57, *titan* 118, *chrom* 18, *nikl* 33, *kobalt* 19, *vodík* 4, *aluminium* 2, *zinek* 2 a *měď* 7.

Pravděpodobnost, že čáry železa nepocházejí od par železných na slunci, jest podle toho $1 : 2^{450}$, což jest zlomek, jehož čitatel jest 1 a jehož jmenovatel jest číslo 126 číslic mající; platí tedy skoro tolik co nic, aneb pravděpodobnost splývá s pravdou v jedno.

Zároveň vysvětleny rozmanité zjevy na povrchu slunečním v rozličných dobách, zejmena při zatmění se vyskytující, o nichžto však tuto nebudeme jednati, jelikož jim pro jich důležitost zvláštní chceme později věnovati pojednání.

Nežli však přejdeme k jiným předmětům hvězdářským, musíme připomenouti, že nejsou všecky čárky Fraunhoferské původu slunečního,

---

*) Před několika lety reklamoval Dr. E. Stieren z Pennsilvanie prioritu pro souseda svého dra. *Davida Altera* z Freeportu, jelikož tento již roku 1854 v Sillim. časopise II. r. sv. 18. pag. 55—57 a r. 1855 sv. 19. pag. 213—214 o poznávání chemických látek pomocí rozboru prismatického jedná; ač v evropských časopisech vědeckých, zejmena v roční zprávě Liebiga a Koppa byly stručné zprávy o tomto pojednání, nevšiml si jich nikdo, takže Plückerovy podobné výsledky jsou originální.

**) Mon. Bericht d. Berl. Akad. 27. Okt. 1859.

nýbrž že mnohé povstávají absorbujícím působením oboru vzdušného země naší, že tedy sluneční vidmo, jak se obyčejně obdrží, sestává vlastně ze dvou spekter, převládajícího slunečního a přidruženého vzdušného.

Již *Zantedeschi**) poznal, že mnohé čárky Fraunhoferské nejsou stálé, což později *Brewster* a *Gladstone***) nejnověji pak *Janssen****) nezvratně dotvrdili.

Dokázali totiž r. 1860 jmenovaní silozpytci angličtí zřejmě, že zcela nové čárky se vyskytují v slunečním vidmu ráno a na večer, kde sluneční paprsek více než patnáctekrát tak dlouhou dráhu musí proběhnouti skrze obor vzdušný. Čáry tyto, které patrně povstávají absorpcí ve vzduchu, označeny písmenami řecké alfabety, aby se lišily od pravých slunečních.

R. 1864 odebral se Janssen do Švýcarska na horu Faulhorn, kde celý týden strávil ve výšce 3000 metrů nad mořskou hladinou, aby mohl pozorovati sluneční vidmo ve vzduchu řídkém; a tu poznal, že všecky vzdušné čárky jsou mnohem slabší v takové výši nežli v údolí.

Téhož roku v říjnu dal u Ženevy 21 kilometrů ($2^3/_4$ míle) od místa, kde pozorování činil, zapáliti hromadu dříví jedlového a shledal ve vidmu plamene tytéž pruhy, jež Brewster nazval atmosferickými, ač na blízku dával plamen spojité spektrum bez čárek.

Tím bylo nade všecku pochybnost dokázáno, odkud pochází jeden druh čárek Fraunhoferských. Aby se pak dověděl, pocházíli od vzduchu suchého neb od par vodních v něm obsažených, provedl r. 1866 řadu nových pokusů, jimiž dokázal, že skoro všecky tyto čárky povstávají absorpcí vodních par, jejichž vidmo tu zároveň bylo seznáno.

Z těchto pracně dobytých výsledků jde dále na jevo, že spolehlivě možná použíti spektroskopu co psychroskopu a není snad daleka doba, v níž vedlé teploměru a tlakoměru bude na meteorologických stanicích státi vidmojev neb spektroskop co zástupce vlhojevu neb psychroskopu.

Vedle slunce, jemuž *Kirchhoff*, *Angström*, *Lockyer*, *Janssen*, *Secchi* a m. j. zvláštní pozornost věnovali, byly též hvězdy spektroskopem prozkoumány a sice s největším úspěchem od *Hugginse* a *Secchiho*, z nichž tento ve svém „Catalogo delle Stelle di rui si è determinato lo spettro luminoso all' osservatorio del Collegio Romano" sám více než 500 hvězd uvádí, jejichžto spektra prozkoumal a porovnal.

Na základě četných svých pozorování pod příznivým podnebím italským učiněných roztřídil pak hvězdy na *čtvero* skupení podlé zvláštnosti vidma u nich se vyskytujícího.

První třída má spektrum všech barev, mnoho čárek velmi jemných a mimo to čtyři velmi silné a široké, jednu v červeném, druhou v zelenomodrém, třetí a čtvrtou ve fialovém poli; všecky čtyři čárky tyto patří vodíku, z ostatních pak poukazují některé na natrium, železo a magnesium.

---

*) Münch. Abh. VIII. pag. 99.
**) Phil. Trans. 1860 CL. pag. 149.
***) Compt. rend. LIV. pag. 1280 LVI. pag. 213. a „Rapport sur une Mission en Italie".

Jelikož jsou některé čárky tak silné, soudí Secchi, že absorbující vrstva jest u takových hvězd velmi mohutna, a jelikož jsou zároveň široké, má za to, že v ní jest velký tlak a že tu vůbec veliký žár.

Vidma tohoto rázu poskytuje skoro polovice všech hvězd, především hvězdy bílé, jež v skutečnosti jsou však modravé, mezi nimiž vyniká *α Lyry* neb *Vega*, *Sirius*, *Regulus*, *Atair*, *Rigel*, hvězdy *Velkého Medvěda* kromě *α* a m. j.

Spektrum *druhé třídy* hvězd okazuje v červeném a modrém poli mnoho silných čárek, méně v žlutém; čárky tyto shodují se úplně s Fraunhoferskými, z čehož se soudí, že tu stejné látky působí v stejných poměrech jako na slunci.

Sem patří především slunce, jehož vidmo jest pro tuto třídu typické, a skoro všecky žlutavé hvězdy*), mezi nimi *Capella*, *Pollux*, *Aldebaran*, *α Bootis* neb *Arktur*, *Prokyon*, *α Velkého Medvěda* a m. j., v celku co do počtu asi dvě třetiny všech hvězd, co nepatří k první třídě. Zároveň budiž připojeno poznamenání, že Aldebaran činí přechod k první, Prokyon k třetí třídě.

Jen pořídku vyskytují se hvězdy *třetí třídy*, které poskytují spektra vypadající jako řada kanellovaných sloupů se strany osvětlených; vedle čárek magnesium, natrium, železo, kalcium, vodík a j. prozrazujících jsou tu též pasy podobné těm, které náš vzduch ve vidmu spůsobuje, z čehož jde na jevo, že se na povrchu těchto hvězd vyskytuje atmosféra velmi silně absorbující. Celé spektrum podobá se vidmu slunečních skvrn, z čehož možná souditi, že hvězdy tyto jsou na vyšším stupni ochlazení nežli hvězdy druhé třídy a že mají hustý obor parnatý a veliké tkvrny.

Zároveň jsou pamětihodné tím, že jsou barvy buď oranžové neb rudé a při tom jasnosti měnivé; pasy spektrální souvisí tu těsně s jejich světlostí, z čehož patrno, že měnivost jejich světla založena v rozličném stupni žáru, jaký na povrchu jejich panuje.

Všech hvězd sem patřících čítá se něco přes sto, mezi nimiž vyniká *α Oriona* neb *Beteigeure*, o *Velryby* (Mira Ceti), *Antares α Herkula*, *β Pegasa*, *ρ Persea* a n. j.

Nejmenší počet hvězd čítá *třída čtvrtá*, do níž náleží asi třicet z větší části krvavěrudých hvězd, jejichž vidmo se skládá z tří hlavních pásů, červeného, zeleného a modrého; kdežto u hvězd třetí třídy jasnosti vidma přibývá směrem k poli červenému, děje se tak zde naopak směrem k poli fialovému, takže se v této příčině mají obě vidma k sobě jako positiv k negativu.

Secchi dokázal, že spektrum takovéto srovnává se s obrazeným vidmem benzinu, z čehož soudí, že na hvězdách těchto jest uhlík v rozmanitých poměrech s jinými prvky sloučený.

Že některé hvězdy ještě jinou zvláštností vidma se vyznamenávají, netřeba co výminku zvláště uváděti v pojednání tak stručném.

Již z těchto výsledků rozboru spektrálního možná činiti mnoho zajímavých závěrků.

---

*) Kdyby stálo slunce tam co Sirius, vypadalo by jako přižloutlá hvězda třetí velikosti.

Jsouť podlé toho hvězdy tělesa, jejichž hmota jest na rozličném stupni žáru a jejichž povrch obalen jest oborem parnatým rozmanité hustoty, čímž mocně se podporuje *Lapluceova* domněnka o rozvoji všehomíra v rozsáhlejším provedení jejím. *)

Značíli všeobecně rozličné stupně žáru neb ochlazení rozličné stupně individuálního vývoje, jsou hvězdy druhu prvního nejméně pokročilé, jelikož na nich se vyskytuje veliký žár a žádné se neprozrazují ještě skvrny co známky pokročilejšího ochlazení, kdežto hvězdy druhé třídy, jejichž repraesentantem jest slunce, již počínají se ochlazovati, čehož znamením jsou dosti četně se vyskytující skvrny, které u hvězd třetí a čtvrté velikosti již trvale vystupují v příslušném vidmu, svědčícím zároveň o nesouvislé fotosféře.

Jako v lese spatřujeme rostlinstvo na rozličných stupních rozvoje, v hnijícím kmenu klíčící semena vedlé dorůstajících a již dozralých stromů, podobně poskytuje pohled na blankytnou oblohu rozmanité stupně rozvoje hmoty světové.

Zároveň potvrzeno spektrálním rozborem, co dříve již jako domněnka často se pronášelo, že totiž celý vesmír zbudován jest z jedné hmoty v rozmanitých skupeninách co rozličné prvky se jevící; neb dosud byly jen takové prvky na ostatních tělesech nebeských nalezeny, které též na zemi máme, a sotva asi budou jiné nalezeny po tak pilném badání.

Avšak nejenom do složení jednotlivých těles nebeských, nýbrž i do jejich pohybů dovolil nám rozbor spektrální nahlednouti, čímž jsme se dověděli a později zajisté ještě dovíme věcí, o nichž by jiným spůsobem sotva se dalo co poznati.

Abychom ale pochopili, jak to možná, musíme hlouběji zaběhnouti do theorie světla.

Jako zvuk nárazem vln do ucha, tak povstává světlo nárazem mnohem jemnějších vlnek do oka. Čím rychleji tyto nárazy po sobě se dějí, tím vyšší slyšíme tón, tím vyšší vidíme barvu, počítámeli červenou za nejnižší, fialovou za nejvyšší. Vzdalujeli se tedy zvučící neb svítící tělesa od nás, stávají se tyto nárazy řidšími, za kteroužto příčinou slyšíme tón neb vidíme světlo nižší a naopak.

Subjektivní tento zjev, jejž *Doppler* **) se stanoviska theoretického odůvodnil, byl od *Macha* ***) pokusem nezvratně dokázán, co se tkne zvuku. Co do světla, mělo se sice za to, že tímto spůsobem povstává měnivost barvy u některých hvězd, zejmena zdvojených, avšak nesmírná rychlost, jakou by se tu musily díti pohyby jednotlivých těchto těles nebeských, nedodává důvodu tomuto pravděpodobnosti; neb aby se změnila barva červená v nejbližší oranžovou, bylo by nutno, aby se těleso takové k nám blížilo rychlostí měřící tisíce mil v sekundě!

Jinak ale má se věc s čárkami spektrálními. Máli vlnka světla příslušna čárce Fraunhoferské F délku 0·000486 millimetru a vidímeli ji v spektrum nějaké hvězdy pošinutu k čárce E o 0.000000109 milli-

*) Viz „O rozvinu všehomíra“ v časop. Živa roč. IX. 1861. pag. 74.

**) Theorie des farbigen Lichtes der Doppelsterne. Prag 1844.

***) „Über die Änderung des Tons und der Farbe durch Bewegung“ Wien. Ber. XLI. pag. 543.

metru, snadno si vypočteme, jelikož rychlost světla v sekundě 41518 zeměp. mil obnáší, že toto těleso se od nás vzdaluje rychlostí

$$\frac{41518 \times 0.109}{486} = 9\cdot3\,..$$

aneb asi $9^1/_3$ míle v sekundě.

Huggins, který takovéto pošinutí u čárky F ve vidmu Siriusa pozoroval a změřil, poukazuje k tomu ještě, že země sama se od této hvězdy vzdaluje rychlostí asi 4 míle měřící, tak že by tím šlo na jevo, že Sirius se nyní pohybuje v prostoru světovém vlastní rychlostí v sekundě asi $5^1/_3$ míle obnášející, což jest obyčejná rychlost planetární.

Nechceme tvrditi, že by tento výsledek byl co do číselné hodnoty nade všechnu pochybnost na jisto postavený, avšak princip jest pravý a povede zajisté k výsledkům dosud netušeným.

Jediný pohled do spektroskopu zdokonaleného postačí snad budoucně, abychom poznali, jaká tělesa jakou rychlostí a jakým směrem se nekonečným prostorem světovým prohánějí. Ve smyslu mnohem rozsáhlejším platí nyní už výrok Humboldtův, že „*oko jest nástrojem názoru světového.*“ *Dr. Fr. J. Studnička.*

Literární rozhledy.

Od *Karla Sabiny*.

(Dokončení.)

Jako v odpověď na otázku, kterak Řím ku svému pádu s tak skvělé výše došel, Lecky zevrubně vypočítává přehmaty a vady bezohledných přívrženců jeho a podrobně líčí postup snahy odporujícího mu ducha svobody. Podrobnosti tyto zde nelze stopovati; než mlčením obejíti nelze, že Lecky tu mnohé zjevy politické, sociální a literární v světlo patrně nové a pravdivější staví, jakož jmenovitě řád jezovitský a některé přední spisovatelé z kruhu jeho, jakož byli *Marianna*, spisovatel pověstné knihy „*de rege et regis institutione*“ (o králi a království), *Keller*, jenž sepsal „*Tyrannicidium*“, pak jezovité *Toletus*, *Emanuel Sa* a pověstný *Molina*. Horlivé jich výroky proti despotismu některých mocnářů světských měly nesmírný dosah, ale hledě ku směru jich vyslovovatelů nabyly ovšem docela jiného smyslu. Přes to přese všecko obsahují přece mnohé důležité pravdy a jest docela pochopitelné, že nemálo přispěly k oživení politického ruchu. „Ale mnohem více tu působil protestantismus, praví Lecky, a mezi viny, jež katolíci vytýkali Husovi a Wyklefovi, nejčastěji uvedeno bývalo tvrzení reformatorů těchto, že spácháním smrtelného hříchu pozbývá panovník svého vladařského práva.“

Bedlivějším nahlednutím do života a zvláště do spisů Husových by se byl Lecky dopídil dokladů i k tomu, že Hus na zesvětštění politiky přímo naléhal, tvrdě, že státní a politické řízení světské též neodvislým světským rukoum náleží. Mluví o tom v latinském, v Kostnici sepsaném traktatu „o dostatečnosti zákona Kristova“ dosti jasně a roz-

hodně, a ještě šířeji a rozhodněji v latinské disputaci od r. 1412, již měl v theologické síni koleje Karlovy. V českých pak spisech jeho dočísti se jest v ohledu tomto výroků někdy až překvapujících. Nejen že světské moci přičítá právo v případech náležitých trestati kněze, ale též přímo horlí proti tomu, aby politická moc se v rukou církve nacházela i volá: „Co nám vybojují dobrého biskupové, to na soli prodáme!“ Zvláště v traktátu o svatokupectví tvrdí, že papež není oprávněn súditi svět, královstvím vlásti a vešken svět pod se káceti,“ i na písmo se odvolávaje dovozuje, že politická moc nepřísluší církvi, a táže se: „Kdeť sú (kněží) od Krista k světskému panování povoláni?“

Mezi nejdůležitější zjevy v postupu myšlení lidského považuje Lecky vším právem vyvíjení se myšlénky svobody u rozličných národů evropských; čím více ta se vzmáhala, tím větších rozměrů nabývalo zsvětštění politiky. Objevuje pak dále, kterak přibýváním a rozšiřováním se vědomostí mezi lidmi též politické pojmy vyjasňovati se počaly a náhledy o svobodě zvláště působením osvícených některých spisovatelů se tříbily. Zmíniv se o tom jaký převrat ku prospěchu svobody učiněn byl pokrokem v umění vojenském ukazuje posléze vliv politického hospodářství na zvšeobecnění svobodomyslných názorů v politice. Velmi chvalitebné jest, že v celém článku tomto valný důraz klade na práva národnosti a že od náležitého vývoje národních individualit spásu budoucnosti očekává. Však co v kapitole „*Zsvětštění politiky*“ nazvaném o politickém hospodářství praví, jest pouhý přechod k rozbornému poslednímu článku, ve kterémž poměry dějin průmyslu k osvětě vykládá. Rozpravou touto odůvodňuje Lecky náhled, že moderní utilitarismus (t. j. zásada hmotných prospěchů) nejvíce k tomu přispěl, by síly a nadání ducha lidského pověrou, fanatismem a askésou utlumené poznovu oživly, ustanovením nové, jednoduché a všeobecně platné zásady pro život. Mluví však Lecky zde toliko co historik nemaje za účel jednati o utilitarismu v sobě samém, jakž to na příklad John Stuart Mill ve zvláštním spise provedl, nýbrž staví zásady jeho naproti zásadám pověry a živě líčí, kterak tyto před novou vzmáhající se mocí ustupovaly, čímž osvětě všeobecné přibývalo půdy. Spis svůj končí pohledem na nynější stav osvěty ne bez zřejmého povzdechu, že z utilitarismu se vyvinul rozšiřující se nyní materialismus.

Druhý spis Leckyův, „Historie mravův Evropy od Augusta až do Karla Velikého,“ řadí se vzorně k prvějšímu. Pojednav z počátku o rozličných soustavách mravouky, vykládá pak historii mravů ve starém Řecku a Římě, objevuje vliv, jejž rozličné filosofické systémy: stoický, epikurejský, eklektický a j. měly na společnost, zákonodárství a literaturu, a poskytuje jasný náhled do historie úpadku a konečného zaniknutí pohanskéko Říma. V dalších článcích vysvětluje mravní povahu křesťanství a působení jeho na kulturu evropskou, a s historickou věrností vypisuje cesty, kterýmiž společnost evropská postupně k vyšší mravní vzdělanosti došla. Historie svatých a legendy o nich, askésa, královská moc, rytířství a křižácká tažení vypsány tu jsou a posuzovány s hledišť docela nových, jakož i neustálé zápasy ducha, jež politickému a sociálnímu vývoji nynějšímu cestu klestily. Spis pak končí článkem o postavení žen ve společenstvu, kterýžto článek důkladností a svěžestí

svou téměř veškerá podobná pojednání, jež za našich dnů o ženské otázce v literatuře povstala, nevyjímaje ani Buckleovu rozpravu o tomtéž předmětu (v. jeho Essays) znamenitě převyšuje.

Že se tímto spisem Leckyho články v Draperově historii nejen značně doplňují ale celá historie doby, o které pojednává, v nové světlo staví o tom netřeba už šířiti slov, když se ohled béře na směr, jejžto spisovatel si vytknul. Hledě k tomuto, nezbývá jiného přání, než aby spisy všech tří nadřečených dějepisců do všech vzdělaných jazyků se překládaly a do všech rukou se dostaly. Co se jich provedení v částech některých dotýká, poskytuje se kritice příležitost k upozornění na vady, mezery, ano místy též na takové nedostatky, jimiž mnohá zásadní tvrzení v pochybnost se uvádějí. Buckle dojista platí za jednoho z předních literarních zástupců vyšších kulturních důležitostí lidských, a spisem jeho se snahám mystických zatemnělců v Evropě valně súžily meze. Avšak u vyhledávání zákonů, dle kterých se historie nutně vyvozuje, byl jen částečně šťasten. Dějiny se ovšem poutají na zákony, ale *úplné* jich odkrytí považujeme za nemožné, jakož nemožné jest strhnutí závoje s budoucnosti, pro kterouž přece by zákony tyto tak platiti musily jako pro minulost a přítomnost. *To* jest ovšem nezvratné, že jisté příčiny za sebou táhnouti musí jisté následky, ale vniknutí do *veškerých* příčin, z nichžto se dějiny vyvíjejí, ba někdy i jediné hlavní, ježto k těm oněm následkům vedla, nedá se provésti; onu bezpečnost, kterou přírodní vědy už nyní objevují, historie sotva kdy dosáhne, a nelze jí bude napřed ustanoviti chvíli vypuknutí války, uzavření míru neb jiné důležité události s onou určitostí, s jakou na př. hvězdář předpovídá zatmění slunce neb měsíce, jemuž pomocí vědy své vypočísti lze chvíli, kdy podobné *pravidelné* zjevy přírodní se i v nejdalší minulosti udály. Ale též všeobecné příčiny nepravidelných zjevů jako na př. zemětřesení, bouře atd. jsou známy jakož i s zákony, dle nichž se odbývají, ale není při ustanovování jich už oné určitosti, jako při oněch. Pravidelnost zjevů řídí se dle pravidelnosti příčin. Kdež pak ale v historii možná tyto až k prvkům stopovati? Někdy nepřehlédná řada součinných zřejmých faktorů vedla k jakémusi výsledku, někdy všecky tyto faktory podlehaly vlivům jakés docela nové řídící síly, někdy nenadálou úchylkou jediné příčiny od pravidelného postupu ostatních obrátí se běh dějin ku stranám dříve ani netušeným, a pozdějšímu zkoumateli snad už se ani neumožní úchylku tuto a její příčiny v davu ostatních součinných faktorů najíti a poznati. Pletichy diplomatův, tajnosti spiknutí, jed a dýka příliš často buď přerušily, buď uryehlily běh historie, tak že se o pevných zákonech jejich jen s reservou mluviti dá. Tak dalece ovšem ideu Buckleovu zavrhovati nelze, jak L. Etienne to činí*), aneb Droysen**), jejichž ideálnímu starověku chladná rozumnost Buckleova vadí. Jmenovitě Droysen staví Viléma Humboldta***) proti Buckleovi a tvrdí, že tento německý učenec nejprv objevil pravou úlohu historického myšlení a badání. Humboldt a Buckle

*) Le positivisme dans l'histoire. (Revue des deux mondes 1868.)
**) Grundriss der Historie.
***) Ueber die Aufgabe des Geschichtschreibers von W. v Humboldt (Abhandlungen der historisch-philologischen Klasse der k. Akademie der Wissenschaften zu Berlin. 1822.).

jeví ovšem v mnohých ohledech přímé protivy v náhledech o historii; Buckle ji považuje za nedokonalou posud vědu, jež k cílům svým teprvé propracovati se musí, kdežto Humboldt ji má za svobodné, o sobě dokonalé umění. Výrok Buckleův o přesnosti zákonů historických však jen částečně padá před důvody Humboldtovými, v jiných podstatnějších částech je ale překonává. a právě těmito poslednějšími se značí nový pokrok ve vědě historické. Ale i přívrženci Buckleovi a Draperovi uvádějí námitky proti tomu, aby náhledy jejich o zákonech v dějinstvu šmahem se přijaly, a i nejhorlivější z nich tvrdí,*) že kdy by se zákony tyto i skutečně najíti daly, přece by povaha jejich ostala hypothetická, nejistá. Jinak se o vyhledávání takových zákonů už více učenců před Bucklem pokoušelo a jeden z prvních byl *Vico*, proslulý spisovatel knihy *Scienza Nuova;* však nepovedlo se mu najíti pravé pásmo. Analytickým svým zkoumáním dějin došel k resultátu, že se zjevy lidského společenstva v neustálém jen kruhu otáčejí a v jistých dobách vždy periodicky se touže řadou změn probírají. Dle theorie této by se tedy dějiny lidstva braly uzavřenou drahou v kruhu, a vše nové by bylo jen opakováním něčeho už bývalého. Pokrok by tu neznamenal nic nežli pouhou změnu, vyšlou ze smíšejících a střídajících se živlů. Theorie tato padla, jakmile se pokroku náležitý význam podložil, totiž snaha po *zdokonalení* poměrů společenských. Na základě tohoto poznání změnila se methoda bádaní v oboru tomto, a vědci počali se zaměstnávati vyhledáváním bezpečných zákonů *pokroku k lepšímu.* Nepovedlo se jim nalezti je, a francouzský filosof *A. Comte* byl jediný, který aspoň na bezpečnější cesty poukázal, kterými by lze bylo, k cíli tomuto se *přiblížiti.* Odděliv zákony soubytnosti společenstva (coexistence) od zákonů posloupnosti (succession)**) odporučil bádání oddělené na základě socialní statistiky, (učení o rovnováze) a sociální dynamiky (učení o působících a pohybujících silách), tak jako strojnictví činí rozdíl mezi podmínkami rovnováhy a pohybu, a jako fysiologie zákony ústrojí od zákonů života odděluje. Na základě zákonů společenské vědy (sociologie) měly zákony dějinstva vyhledávány býti. Nelze pochybovati, že Buckle i Draper si náhledů Comteových o této věci dobře povšimli, ač toliko Buckle se na něho častěji odvolává, a zásad jeho se drželi, ale jisté jest, že se jim vyhledání dotčených zákonů jenom částečně povedlo. O tom, co se nepovedlo, velmi důkladně mluví J. Stuart Mill ve své soustavě logiky, v článku „*Výklad dějevědy*" nadepsaném. Mluví co ctitel Buckleův, chválí charakteristickou ráznost, s jakou pro věc svou bojuje a přechází na kritiku jeho názorů. Tu mezi jiným se zmiňuje též o vlivu jednotlivých osobností na pokrok. Buckle vlivu tomuto upírá i důležitost i dosah, jakož před ním už *Macaulay* totéž zastával. Mill skvěle odhaluje blud, jenž v takovémto tvrzení věží a tvrdí naopak, že ve většině poměrů společenských rozhoduje přítomnost velikých mužů o tom, zdali nastati má pokrok k lepšímu. To však připouští, že vliv jednotlivců na osudy lidstva se postupem času vytrácí a nikdy více tak mocným a rozhodujícím se nestane, jako býval. Již *Comte* tvrdil, že čím vzděla-

*) Ernst Petsche, Geschichte und Geschichtschreibung der neuesten Zeit.
**) Aug. Comte. Cours de Philosophie positive IV.

nější se stane pokolení lidské, a čím více vzdělanost jeho zvšeobecní, tím větší převahy nabude vliv pokolení minulých na přítomné a lidstvo ve svém celku na jednotlivce.

Žel, že se Mill neprojevil též o jiném náhledu, týkajícím se *kmenství* (race), jež Buckle nazývá pouhou domněnkou ničím neodůvodněnou. Draper uznává kmenství za působící živel v dějinách pokroku a za původ národní individuality. Tvrdí, že jisté vlastnosti a nadání se v národech dědičně rozvíjejí, a považuje národy za ohražené osobnosti, jimžto právě jako jednotlivým osobám dle nutných zákonů vyměřen jest život i smrt. Otázka tato se však ni Buckleovými, ni Draperovými důvody nejeví rozluštěna, ale Draper, co přírodozpytec si aspoň s výkladem jejím vzal více práce a neodbyl ji jen tak šmahem jako Buckle. Zásady, ježto už ve své dříve vydané *fysiologii člověka* projevil, odůvodňuje ve své historii dějinnými zjevy. Od těch dob se někteří z předních myslitelů západních s otázkou *kmenství* bedlivě zaměstnávali a Buckleův náhled ostal patrně v menšině. Takž genialní francouzský spisovatel *Taine* *) uznává kmenství za hlavního fysického činitele v dějinách ducha; a Rus Theof. Vesňakov **) dovozoval přímými do podrobna vyloženými případy, kterak na vědeckém i uměleckém poli ráz psychologický s anthropologickým splývá a samorostlým, původním výplodům ducha znak kmenství ploditelova jest vtištěn. Valmy ***) stopuje znak tento zvláště v oboru krásných umění a máme za to, že tento obor, zvláště v kruhu básnickém, poskytuje nejvíce oprávněných důvodů, kdežto věda v podstatě jest více světová, formální pak rozličnosti, jež u rozličných národů se jeví, méně na kmenství spolehají nežli na obvyklých způsobech místních a na poměrech vychování a vyučování. *Varderkindere* †) hledí sice na veškeru činnost duševní ze stanoviska kmenství ale zapomíná při tom patrně, jak nesčíslní živlové působí na vývoj ducha v rozličných národech, tak že osobné i všeobecné činění národní častěji z poměrů zjevných nežli z fysiologických zákonů vyplývá, na kterýchžto poslednějších pojem kmenství spoléhá. Nejstručněji a nejdůkladněji pojednal *Farrar* ††) o kmenství, obmeziv své badání na ryze přírodní zjevy v povaze lidské. Zmínili jsme se zde o této věci hlavně proto, že ode dávných už věků se mluvilo a posud se mluví o *kmenech nižších* a podřízených v Evropě, v jejichžto řady především Němci za směry sobeckými staví Slovany.

Podlé toho jak Draper na kmenství hleděl a ježto se o Slovanech téměř nezmiňuje, musili bychom mysliti, že i on je považoval za kmen v dějinách vzdělanosti nečinný a neplodný, avšak z celku vysvitá, že se mu v této věci vedlo jako většině učenců západních: *nezná totiž Slovany* a jich historii, a proto mlčí. Nedopustil se aspoň tak křiklavého a věru směšného poklesku jako ku př. jinak

*) Histoire de la litterature anglaise.

**) Recherches sur les conditions anthropologiques de la production scientifique et esthétique.

***) Le genie des peuples dans les arts.

†) De la race et de sa part d'influence dans les diverses manifestations d'activité des peuples.

††) Race in history. Anthropological Rewiew 1865.

duchaplný německý spisovatel *Otto Henne*, který o Husovi *) praví, že „ač Čech byl rodem přece rázem a hloubkou svou náleží duchu německému!" jako by se tenkráte byl německý duch jakýms rázem a jakous hloubkou vyznamenával. — Dále Draper, ačkoliv na kmenství a individualnost národní valný důraz klade, přece o národní otázce šířeji se nerozhovořuje, kdežto zase Lecky, otázky o kmenství se nedotýkaje, o budoucím rozvoji zásady národnosti s pravým zápalem mluví. Jinak tento při vší rozumnosti, s jakouž poměry minulé rozebírá, přece místy objevuje náhledy, ježto více z obraznosti a citu vycházejí nežli z kritické rozvahy a jakýsi svah k mystickému zpátečnictví objevují. Takž na konci spisu svého „o vlivu rozumnosti," rozhlednuv se ještě jednou po resultátech, ježto pokrok v myšlení spůsobil v životě, jaksi s povzdechem hledí na kleslou mocnost obraznosti vedle rozumu a pronáší konečný úsudek: „Nelze nám upříti, že během našeho pokroku jsme přece něco ztratili!" Tím se dojem celku patrně oslabuje a pravda, kterou dříve dokázal, staví se o něco níže bludův, ježto s ráznou důsledností vymítal. Taktéž ve druhém svém spise „o mravích evropských od Augusta do Karla V." jaksi blouznivě líčí vliv křesťanství na odstranění otroctví, podobně Renanovi, jenž poměr tento citlivou barvitostí okrášlil, ale zapomíná docela, že totéž křesťanství trpělo nevolnictví v celé téměř Evropě až ku prahu devatenáctého století, aniž pak toto hanebné zařízení kdy jakými papežskými bullami a kletbami stíháno bylo.

Ale největší mezery ve spisech dotčených historikův nacházíme tam, kde oko naše po východní části Evropy se ohlíží; tu celé řady historických a kulturních zjevů *evropských* neobjeveny ostávají, neboť pouhým podotknutím, že se *„barbaři"* na Řecko a Řím tlačili a k úpadu staré civilisace přispěli, ničeho se nevysvětluje. Kdo byli ti barbaři, kde se usadili a co tam činili? Či prospali celé tisíciletí a nebylo u nich hnutí ani stopy jakési vzdělanosti? Podle toho, co Draper a Lecky objevují, musilo by se zdáti, že Slovanů v Evropě ani nebylo. Nemysliž nikdo že na nedostatek tento zde poukazujeme proto, jako by nás bolelo, že věda západu nás netečně obchází a v zapomenutí uvádí. Vímeť nejprvé, že o vysvětlení svých vlastních záležitostí nejprv každý národ *sám* se postarati má, a není na Angličanech, aby prozkoumali země a život *slovanský*, jako na Slovanech, aby pronikli Anglii dříve než svou vlastní půdu. Ale věda, ježto všecky podstatné zjevy jsoucnosti zpytovati má, aby z nich všeobecně platné zásady vyvinula, ostane tak dlouho neúplná, stranná a resultáty její se objeví tak dlouho nejisté, pokud se veškerých potřebných látek nezmocní, ježto v sobě zahrnouti, a ježto zpracovati musí, máli se státi dokonalým celkem. To však se posud nestalo. Kdy bychom i připustili, což ostatně nečiníme, že na oněch zjevech života východní polovice Evropy méně záleží, ku kterým život na západě poskytoval dostatečných podobností, tak že výsledné zásady obejitím oněch se nezmění: přece, když o celé Evropě řeč býti má, nijakž připustiti nelze, aby se i takové zjevy jedné polovice evropského světa mlčením obcházely, ku kterým druhá polovi

*) Die Culturgeschichte im Lichte des Fortschritts. 1869 str. 67.

neposkytuje nijaké analogie. Takž pravěké názory světa, báje a mythologická ponětí Slovanů poskytují obraz od tak zvaných klasických národů docela rozdílný, a vštěpení křesťanství na slovanskou půdu stalo se za docela jinými podmínkami nežli v Řecku a Římě a poukazuje na působení jiných historických živlů. Jmenovitě ničení a vraždění severních Slovanů pod záminkou šířiti křesťanství není zjevem tak povrchním v dějinách civilisace evropské, aby se z něho vyvinouti nedala některá nová zásada, dle které se běh věcí v staré Evropě odbýval a — mutatis mutandis — posud odbývá. Na velký rozkol v církvi povstáním církve východní brali dotčení dějepiscové též jen tak zběžný ohled, že v knihách jejich se nikde nedočítáme rovnoběžného vyvíjení se odpadlých od Říma národa vedle národů západních. Směry a výstupy Albingenské i pozdější theologické snahy v Anglii a zvláště Skotsku poskytují jim příležitost k hovoření, rovněž poměrně úzkoprsý protestantismus německý: ale žhavý stupeň válek husitských, jež mu širokou cestu upravily, překročují, jako by ho nebylo. A přece *demokratický ideál*, na nějžto zvláště Lecky tak velkou váhu klade, nebyl tehdáž nikde jinde tak zřejmě a rozhodně vysloven a zastupován jako v učení táborském. A kdež o působení myslitelů jednotlivých na mysl a život některého národu evropského řeč jest, tu by *Chelčického* sociální a *Komenského* pedagogická a filosofická soustava neměla býti zamlčena, tu by základy společenské soustavy *Bratří českých* měly uvedeny býti. Vůbec všecky sociální poměry východu i agrární systém ruský ostávají po vydání řečených historií tak neodhalené jako dříve a o mohutné páce *mravů slovanských*, o jejich *národní poesii* nemají tito jinak znamenití vědaři ani ponětí. Kdy by je měli, byli by dojista o vlivu národní poesie na mrav a vůli národů jináče soudili, kterýžto vliv ovšem na západě a jihu se nejeví v oné míře jako u Slovanů.

Avšak nejen děje ale i dějepisy vycházejí z poměrů, a historie zvláště jest věda, ježto se vyplniti nedá geniálním vnuknutím neb výpočtem, jakým Newton, Koperník a j. vyplnili vědu svou, nýbrž která pravdy své, krok za krokem prácné vyhledávati musí v rumech a ji stopovati celými haldami svědectví nerozmanitějších. K tomu potřebí příprav, jež *každý národ pro sebe a za sebe* vykonávati musí. Badatel cizí hledí vždy jen na *resultáty* badání domácího. Kde tyto pohotově neleží, tam ani ku propravám nepřistoupí. K takovýmto resultátům slovanská věda sice už z valné části došla, ale nepostavila se posud na hlediště tak jasné, přehledné a všeobecné, jako to věda západní v svém kruhu učinila. Zaměstnává se posud propravami, ale činí to s důkladností řekli bychom Buckleovskou. Že ostatní Evropa práce její nezná, kdož za to může? Však dojde k poznání, až o nezbytnosti toho se přesvědčí z mezer, jež vědění její objevuje.

Přes mezery to poskytuje západní věda tolik důležitých a zajímavých momentů, že věda světová se na přemnohých stránkách jí obohacuje. Doplňky své však musí čerpati — zvláště z historie vzdělanosti, — z vědy slovanské. Vkročením této do vědy evropské rozmnoží se poznání o nové živly a přestane posavadní jeho strannost a neúplnost. Aby se lhůta k tomu skrátila, jest jednou z předních úloh myslitelův slovanských.

Z dějin poroby lidu v Čechách.

Článek druhý.

Bylo by na nesmírný praktický prospěch valné části obyvatelstva evropského, kdy by v ní již proniklo poznání a přesvědčení, že katolicism římský jest sřízení politické, nikoliv náboženské. Z neznámosti této pravdy vyproudily se žalostná poblouzení a smrtelné pohromy v životě některých národův, mezi nimiž také našeho.

Podnikaje obřady křtu, národ český nepoznal pravého křesťanství evangelického; toho ve světě již dávno nebylo žádné stopy. Čechové byli uvedeni již v *církev* jednu, v nížto náboženství křesťanské již dávno bylo zvrhlo se na orthodoxii, a podrobeni kněžstvu, sřízenému politicky dle vzoru monarchie starořímské. Orthodoxie katolicismu římského rovněž jako všechny jiné orthodoxie náboženské, cokoliv jich na světě již bylo a jest, zakládá se na soustavě politických rozdílův mezi členy téže národní a státní společnosti. Hierarchické kněžství římské bylo a jest sřízením aristokratickým: kdekoliv rozdíly stavův našlo, tam stěpovalo se na ně, kde jich nenašlo, tam je způsobilo. Činíť tak posud. Na čem medle za naší paměti zachycují se rozšiřovatelé západoevropské vzdělanosti v Indii? Na sřízení stavovském, tudíž na útvaru politickém.

Kněží římští postavili a staví se v každém národě prvním okamžením do veliké vzdálenosti od nekněží, či spíše nad ně. Jest to ovšem nutným zákonem a zároveň přirozeným zárodkem konečného neodvratného úpadku všeliké orthodoxie, že, jakmile se upravila v lůně některé společnosti, musí podniknouti dvojí boj: vnitřní proti silám společenským, kteréž mohly by jí překážet; vnější proti každé orthodoxii cizí; boj první, aby žila, druhý, aby se rozšiřovala. Když Čechové se stali křesťany, křesťanství, o kterém se zdálo, že jest ustanoveno, aby *člověku* vrátilo práva jemu náležející, odnímalo mu je, a církev stavěla svou budovu, nad níž posud nic nebylo příkřejšího proti myšlence člověka co jednotlivé osoby. Té doby moc státní v Evropě již hluboce byla podřízena moci náčelníka církve římské: vše, co záviselo na králi, záviselo ještě mnohem více na papeži: zákony církevní měly vrch nad zákony a sřízeními světskými, papež již sesazoval krále, vylučuje jich z církve a provozoval nad nimi právo dozoru a poručnictví, kteréž bylo rovno absolutismu. V každé zemi na západ a na jih českých vlastí až do Říma již byla upravena třída lidí, kteří výhradně znali výkony posvátné a spravovali orthodoxii; postavení ve společnosti měli velice výhodné, zaměstnání jejich bylo nejlahodnější a nejvíce ctěno, těšili se z veliké bezpečnosti, a záštitou králův i prací národa byli zbaveni téměř všech svízelův života. V pravdě, tou dobou, když Čechové se dostali do církve římské, společenstva světská byla na sklonku svého trvání; strojilo se k tomu, že budou nahrazena ohromnou obcí církevní, sestavenou dle vzoru císařství římského, s rozdělením člověčenstva na stavy, a obnovující v Evropě něco takového, čím byla Persie za Daria.

Křesťanští panovníci čeští z rodu Přemyslova byli v mocném proudu světové politiky papežův římských nepatrnými loutkami, jimiž postačil úplně vládnouti každý prelát kteréhokoliv kláštera v Čechách

a každý biskup pražský. Věru, papežové, co nejchytřejší politikové mohli srdečně smáti se těmto lidem; neboť naivnější hlavy neudálo se jim nalezti na žádném trůně evropském, snadnější práci neměli s panovníky žádné jiné země v Evropě. Tyť byly v skutku ideály vladařův, jakých stolice římská k svým lidomorným záměrům měla potřebí. Politický obzor jejich nesáhal za lenošku jejich trůnu; vyššího vzdělání myšlenkového nebylo v nich naprosto; o velikém běhu otázek a dějin světových neměli ani nejmenšího ponětí. Pojali křesťanství toliko v tom dokonalém zkažení, v kterémž zvláště působením papeže Řehoře VII. v církvi římské již obecně hlásáno a provozováno bylo: totiž co panství kněžstva ve věcech světských. V tomto ponětí křesťanství byli vycvičeni a vychováni, dle něho upravovali skutky své, sřízení státu a život celého národa českého. Spasení svých duší nedomnívali se pojistiti lépe, než nejhojnějším darováním statkův zemských kněžským osobám a sborům. Tento spůsob křesťanství byl jim ovšem pohodlnější, než dokonalá, řádná, poctivá správa života, jakož zvláště na Otakarech znamenáme, a kněžstvo shodovalo se s takovou křesťanskou praxí panovníkův českých co nejradostněji, utvrzujíc je v něm stálým a výmluvným líčením věčných muk pekelných. Není jasnějšího důkazu, oč kněžstvu římskému v národě českém od samého počátku šlo, než neobmezená úslužnost, kterouž co domnělý správce řádův mravních téměř závodilo, v hovění nejnešlechetnějším skutkům soukromým obou Otakarův. Za tyto své služby ovšem na vzájem vzalo žádanou odměnu svou v míře tak hojné, že nesnadno rozeznati, z čeho národ a stát český měl větší škodu: či z nemravnosti svých králův, nebo ze světského panství kněžstva papežského.

Jak velice poměry majetku, a tudíž i poměry osobní a politické svobody, kteráž na majetku závisela, v obyvatelstvu země české působením tohoto kněžstva za krátký čas byly se změnily, můžeme nejlépe srozuměti ze sporův, které později o tyto věci v Čechách nadešly. V jedné ze svých tří universitních řečí*), sepsaných na obranu některých článkův Viklefových, Jan Hus zůstavil nám velmi důležité zprávy o rozsáhlosti majetku kněžského v Čechách před reformací, jakož zároveň dostatečné pokynutí k spůsobu, jakým tehdejší vlastníci statkův, zvaných církevních, pohlíželi k státu a k ostatnímu občanstvu českému. Pravíť: „Kdy bychom tvrdili: lidé duchovní jsou neobmezení páni všech důchodův a všeho zboží světského, kteréž král neb jiní větští páni jim byli darovali, tož bychom přiznávali; že tito lidé duchovní dle větší části jsou svrchovaní páni našeho království a že králi českému nejsou podřízeni vzhledem k statkům světským. Tak oni zajisté nyní se chovají; *neboť mají čtvrtou neli třetí část všech důchodův našeho království. Také neradi slyší, říkáli se o nich: kněži; chtějíť býti nazýváni: páni prelati, páni proboštové, páni kanovníci, páni farářové, páni kněži.* Řekneli se jim toliko: kněži, rozpálí se, jako by jim bylo nadáno holomkův nebo katův. . . Mohlo by se přihodit, že v království českém, jakož v říši německé již se stalo,**) veškeré vlastnictví statkův

*) Hus, Opp. Tom. I. pag. 139—167.
**) Hus dotýká zde tří kněžských kurfirství, mohuckého, trevírského a kolínského.

zemských by přešlo na lidi duchovní; *vždyť již nyní mají více než čtvrtý díl země.*"

Z tohoto svědectví patrno, že *čtvrtý díl veškerého obyvatelstva rolnického* v království českém v době předhusitské byl svou živností odvislý na kněžstvu, kteréž vedlo sobě nad ním po *pansku.* Ba věci dospěly za krátký čas tak daleko, že biskup pražský bohatstvím i mravním důrazem důstojenství svého byl v Čechách větším pánem než král, a že určoval směr celé zahraniční politiky království českého. Spojení Čech s cizinou vůbec založili a udržovali kněži; tudíž toto spojení bralo se právě těmi dvěma směry, kteréž na rozvoj poměrův společenských v obyvatelstvu českém měly vliv nejzáhubnější: jedním k Německu, druhým k Římu. Katolické kněžstvo v Čechách, jsouc v úřadech a sborech svých, zvláště bohatších, též zpozdilou politikou Přemyslovcův z větší části německé, krví svou tíhlo k tomu zřízení svého vylučního stavu, kteréž oné doby již pevně zakořeněno bylo v Němcích. Nejvyšší pak správce jeho v naší vlasti, biskup pražský, jednal toliko ve smyslu politiky papežské, když chtěl býti raději „knížetem svaté říše římsko-německé" než třeba nejbohatším „pánem" v království českém. Brzy objevilo se, jak velice Přemyslovci zhřešili na ústavě zemské a na řádech společenstva domácího, hledíce spasiti duše své na útraty zemského jmění českého. Všechno ohromné bohatství, kteréhož kněžstvo v Čechách tak rychle a snadně nabylo, nepostačovalo jeho záměrům. Biskup pražský chtěl s českými statky a „lidmi" svými býti bezprostředně poddán císaři *německému*, a veškeré kněžstvo v Čechách usilovalo zříditi se *co stát ve státu.*

Panovníci čeští bohužel neuměli zlomiti tyto velezrádné snahy sebráním všeobecné síly národní proti nim; bylić již sami příliš uškodili státu českému politikou svou zahraničnou i vnitřní, aby byli měli k takovému plnění své povinnosti ještě mravní odvahu. Mimo to, — a v tom byla hlavní závada jejich možné prospěšné činnosti panovnické proti záměrům kněžstva, nebezpečným i zemi i národu, — byli by musili všeobecnou národní sílu dříve uvolnit z pout, do kterých ji byli již spjali. Jakož pak *toto* učiniti nechtěli, musili *ono* netoliko dopustiti, ale i podporovati a schváliti. Již v druhé polovici století dvanáctého katolické kněžstvo v národě českém jalo se vyhledávati veliká *osvobození z povinností a řádův zemských*; pozdější příběhy také svědčí, že jich dosáhlo a tož nikoliv nepatrných. Však počátkem století třináctého vzchopilo se v těch věcech k mocnějšímu a hromadnějšímu nátlaku na panovníky české a — zvítězilo měrou velikou. Toto století můžeme v dějinách českých vůbec nazvati *stoletím privilegií*, výsad; a privilegia byla druhým hlavním krokem ku pozdější úplné porobě lidu v Čechách; neboť že tato privilegia nesvědčila „lidu obecnému", není snad potřebí zvláště podotknouti. Z toho pak opět patrno, jak špatnými organisatory státní a národní společnosti byli Přemyslovci.

Nejdříve domáhali se privilegií kněži pro své účely místní a osobní, jakož i na prospěch celého hierarchického ústrojí římského. Roku 1216 biskup pražský, Ondřej, vystoupil s tvrzením, že soudové a popravy krajské nemají ani práva ani moci nad osobami stavu duchovního, ba ani nad poddanými jejich, zapovídal jakýkoli spůsob dosa-

zování kněží v jich úřady a požitky skrze laiky, odpíral platiti daně a konati roboty zemské ze statkův církevních, a desátky, kteréž posud placeny bývaly jen od několika statkův, požadoval od všech obyvatelův země české. Dovolávalť se těchto „svobod“ jakožto již jednou propůjčených biskupství pražskému v století dvanáctém dle příkladu privilegia, kteréž Vladislav II. udělil biskupství olomouckému.

Snažení kněžstva katolického v národě českém, aby netoliko se vyzulo ze *soudní právomocnosti občanské*, ale aby stanouc se samo sobě soudcem, osáhlo moci soudní i nad obyvatelstvem, kteréž v jakékoliv závislosti od něho žilo na jeho statcích, bylo současné s týmže usilováním kněžstva v Anglii. V Čechách i v Anglii hierarchie římská pracovala na dovršení svého politického a společenského ústrojí nejpozději ze všech oné doby katolických zemí evropských. Však v Anglii potkala se s důrazným a vítězným odporem ze strany státní správy, spůsobeným ovšem osobou samého panovníka. Roku 1164 král Jindřich II. svolal do Clarendonu, parku a paláce královského blíže Salisbury, valný sjezd zemský, z kteréhož vyšla památná konstituce clarendonská, že *kněžstvo křesťanské v Anglii jest postaveno pod soudní moc světskou.* Podobného sněmovního snešení neb samostatného ustanovení z osobního rozumu panovníkova v Čechách v oněch časích marně hledáme.

Pravda, zrušením staročeského sřízení úřadův župních co vykonavatelův samosprávy dotýčného okresu a vydáním moci soudní ve vládu z části nové *byrokracie* panovníkové, z části vyššímu panstvu, vzešlo v provozování práva v Čechách hospodářství velice neblahé. Úřadníci i páni měli větší peči o téžení peněz než o konání spravedlnosti. Celé ústrojí soudní, vyrvané z rukou národa, bylo upraveno nad vše pomyšlení nedostatečně a za krátký čas skleslo v úplnou hnilobu mravní. Postačí vytknouti, že úřadníci i páni měli své osobní podíly z pokut a platův při soudech. Tu opět vidíme záhubné následky, kteréž celé národní společnosti české vyplynuly z nerozumné štědrosti panovníkův k novému v ní stavu kněžskému. Bývalé jmění obecné, zemské, bylo by zajisté poskytlo také dostatečných prostředkův k řádnému opatření úřadnictva soudního, a ústrojí v životě celé společnosti tak důležité nebylo by musilo býti postaveno na základě tak svrchovaně nebezpečném, *aby soudce vlastně se živil sám.* Na tom základě nebylo ani lze nadíti se řádného, poctivého a nestranného konání práva. Byrokracie byla a jest po celém světě stejná a neodolá žádnému pokušení. Kdo tudíž by se divil, že také soudním úřadníkům již v dvanáctém a třináctém století hlavně záleželo na tom, aby důchody „spravedlnosti“ byly co největší? A kdo tím trpěl? — Některé články soudního řádu, ustanovené v době samosprávy občanské na nejprostrannější ochranu osobní svobody i obžalovaného a na vyzkoumání práva co nejúplnější, přijaty do nového spůsobu úřadování organův státních staly se pramenem svévolného týrání občanův, k dotýčné při naprosto nenáležejících, a vítaným důvodem k nenasytnému vydírání peněz od osob, které z nalíčeného sobě nepohodlí, hlavně co povolaných svědkův, chtěli vyváznouti. — Staročeské právo stanovilo mezi jinými obyčeji soudními také společnou ruku, totiž závazek všech obyvatelův některé osady neb

krajiny k peněžitým pokutám a náhradám, kdykoliv v obvodu jejím nebyl vypátrán původce zločinu, v něm spáchaného. Tento právní obyčej, v samosprávě vhodný pro jistější postižení zločince, v rukou byrokracie a panstva byl nevyčerpatelným zdrojem zisku. Rovněž zištná libovůle vzmohla se v novém ústrojí soudním při určování a vybírání pokut z vraždy („*hlava*“). Ne jinak dělo se při *svodu*, čili nároku, totiž při té soudní proceduře, která šla po původci krádeže tím, že věc za ukradenou narčená, od toho, kdo v držení jejím postižen byl, na toho, od koho tento ji nabyl buď koupí neb darem, vedena byla tak dlouho, až se přišlo na toho, který již nemohl vykázati se, od koho by ji měl a jenž tudíž za zloděje prohlášen byl, načež musil netoliko prvotnímu vlastníku dáti náhradu za škodu, ale i úřadům královským zaplatit zvláštní pokutu. Zhusta přiházelo se, že zloděj z osady a z okresu v čas utekl; pak musila celá ves neb okres společně zaplatit i škodu i pokutu. I v této příčině právní umělí úřadníci a páni zlým užíváním své moci soudní rozmnožovati své důchody velmi značně. Páni nakládali peněz tím nečestným spůsobem na občanstvu nabytých opět na kupování nových statkův a tudíž na množení svých sedlákův a lidí osobně jim služebných. Že mimo to člověk na zboží některého pána usedlý buď co nájemník půdy, neb co řemeslník, neb co služebník, proti témuž pánu zároveň co jeho soudci v čas potřeby nemohl dodělati se práva, rozumělo se již v oněch časích sebou samým.

Při takovém svrchovaně neblahém běhu soudnictví nebylo zajisté divu, když každý usiloval vymknouti se z jeho kruhu. Tudíž i odpor a nechuť kněžstva proti němu byly zcela oprávněny. Však tu obrací se otázka v jinou stranu. Kněžstvo neodmítalo od sebe soudův a poprav krajských proto, že byly špatné; ale jedině proto, že chtělo vytrhnouti své osoby z moci občanské vůbec, a že nad lidmi, kteří žili na jeho statcích, usilovalo osáhnouti moci soudní samo! Nebojovalo proti praxi, ale proti zásadě; nestaralo se o právo všeobecné, ale toliko o *privilegium* vlastní. Dle povinnosti *občanské* mělo naléhati na řádnou opravu soudnictví, ba mravní mocí, kterouž při králi i v národě vládlo, povinno bylo samo přičiniti se k té opravě na prospěch *celého* národa českého; však pro povinnosti občanské nebylo v kněžstvu katolicismu římského tenkráte netotiko v Čechách, ale v žádném jiném státu ani nejmenšího smyslu; staralo se toliko, jak by svůj stav co nejvíce osvobodilo od všeho spojení s ostatním občanstvem, a jak by jej vytrhlo zpod břemen státních. Kterak vedlé něho žije lid, z jehožto práce ono sobě tělesně hovělo, bylo nejmenší péčí jeho. Umělo s panovníky zatočit, že v nejkrutější porobě lidu těšilo se z úplné volnosti, že vedlé nejtrapnějších břemen, kteráž tehdejší státní správou uvalena byla na obecný lid, žilo jako ptactvo v povětří, že zbohatnuvši ze jmění národního a požívajíc největší ochrany moci státní, vyzulo se ze všech závazkův, kteréž tehdejší stát na udržení své obyvatelům svým ukládal. Kněžstvo v Čechách neznalo český stát, neznalo národní společnost českou; znalo toliko svůj stav, jenž dle domnění jeho byl povýšen nad všechny státy a národy co — církev římskokatolická. Kněžstvo v Čechách neuznávalo nad sebou *samu oprávněnost soudní moci občanské*, rovněž jako jí neuznávalo kněžstvo téže církve v Němcích, ve Francii, v Italii, ve Španělích, v Anglii atd. Soud-

nictví v Čechách co sřízení státní bylo naskrze prohnilé; však kněžstvo jen když samo z něho se vytrhlo, *zkázu té hniloby nechalo dále tráviti na lidu, žijícím i na statcích jeho vlastních, ba což ještě hůře, ono samo kořistilo z ní dále, rovněž jako dříve byrokracie a panstvo.*

Nevýslovně divné ponětí práva a spravedlnosti měli panovníci čeští v těch časích. Uznávalíť sami výslovně, že soudy královské jsou naskrze zkaženy, že zvláště v příčinách *hlavy a svodu* dopouštějí se nesnesitelných křivd a nátiskův na občanstvu; sami vypravují, jak veškerými jejich soudními a popravčími úřady veřejná bezpečnost v zemi byla přece tak chatrná, že některé velmi úrodné krajiny pro stálé nájezdy lupičův a vrahův byly od svého klidného a pracovitého obyvatelstva rolnického zhola opuštěny a prodlením času v poušť změněny: však co učinili? *Nechali soudnictví po krajích v tomto žalostném stavu, osvobodili od něho kněžstvo a podřídili jeho nové soudní právomocnosti mimo pře hrdelní také ještě lidi, kteří žili na jeho statcích.*

Biskup pražský a preláti všech klášterův stali se soudci netoliko nad nižším svým duchovenstvem, ale i nad laiky, kteří na zboží církevním bydlili. V zemi sřízeno bylo dvojí soudnictví: světské a kněžské. Vědouce, jak veliká část země patřila kněžím, můžeme poněkud určiti, který díl veškerého světského obyvatelstva v Čechách z ustanovení panovníkův přikázán byl soudní právomocnosti jejich. Samo biskupství pražské a několik klášterův měly již počátkem dvanáctého století více než po stu vesnic v svém držení; obyvatelé všech těchto osad byli jejich „lidé“ a podrobeni jejich soudnictví. A čeho touto změnou soudní stolice kněži získali? Velmi mnoho. Sami dáni byli na milostivou vůli biskupa a svých prelátův, a — *ty pokuty, kteréž nekněži za vraždy a zlodějství dříve platili do pokladen královských a úřadnických, vybírali nyní — oni!* Takový mistrovský kus opět vykonali panovníci čeští ze samé starosti o důchody kněžské. Z nového ústrojí v soudnictví kněžstvo nabylo dvojího užitku: samo mělo větší pokoj a ze zločinův cizích bralo peníze. Že předtím ani při osobách kněžských trestní zákonník nebyl zbytečným, dokazuje okolnost, že Přemysl Otakar I. dal pověsiti kněze, který vyloupil pět kostelův, dělal křivou minci, konečně přidav se k loupežníkům, mezi nimi se zbraní jat byl a zároveň s nimi potrestán. Papež ovšem velmi se rozhněval na krále českého pro takové nakládání s osobou církevní. Aby pak světské soudnictví, kde ještě zbylo v platnosti, přece nabylo větší vážnosti, a veřejná bezpečnost v zemi aby mimo statky církevní přece poněkud zvelebena byla, propůjčili čeští panovníci některým budovám ústavův kněžských ještě právo *útočišť* (asylův), do kterých každý vrah z kteréhokoliv kouta země stihna prost bude vší viny a všeho trestu! . . .

Rovněž šťastně jako v soudnictví kněžstvu v Čechách podařil se odpor proti *berni a robotám zemským.* Snažiloť se, aby i v těchto článcích dobylo sobě takové svobody, z jakéž jiné části jeho církevní společnosti již se těšily v západních zemích evropských, v Němcích, ve Francii atd.; nechtělo vůbec platit žádnou berni a konat žádné roboty zemské ze statkův svých. Uvedouce sobě opět na paměť, jak veliké statky jeho v Čechách byly v poměru k rozsáhlosti celé země, seznáme,

jaký význam odpírání berní a robot zemských se strany jeho mělo pro pokladnu zemskou a pro ostatní obyvatelstvo tohoto království. Panovníci čeští ovšem neohlásili *jediným* listem, že kněžstvo v Čechách ze svého zboží vůbec již nebude povinno platit žádnou berni, cla a jiné veřejné sbírky peněžité; ale osvobozovali od těchto „břemen" každý klášter a každý sbor kanovníkův ze zvláštního svého milostivého hnutí neb k zvláštní jejich za to žádosti porůznu, však tak soustavně a pilně, že v polovici třináctého století sotva byl jediný statek kněžský, jenž by ještě byl přispíval k berni zemské. Proboštové, opatové a preláti téměř obléhali trůn, a král přijímaje je i s klášterem a s veškerým zbožím jejich „do své ochrany, k spravedlivé prosbě a k spasitelnému napomenutí jejich", někdy také, jak v nevědomé komice sám praví, „*k rozkazu* velebného otce, legáta stolice apoštolské", prohlašoval statky jejich za zbaveny berní, cla a všelikých břemen poplatkových. — Z přízně možnáli ještě větší, aspoň ohnivěji vyslovované, v ohledu finančním těšilo se kněžstvo při *ženských* členech panovničí rodiny pražské. Zvláště druhá choť Přemysla Otakara I., uherská *Konstancie*, byla neunavnou orodovnicí při králi za osvobozování statkův kněžských od daní zemských; ba sama svým jmenem vydávala klášterům listiny dotýčných *privilegií*, vznášejíc na ně „svobody nejprostrannější a nejúplnější." Cítilať se kněžstvu katolickému zavázánu velikými díky za laskavou pomoc, kterouž jí přispělo, aby se stala manželkou Otakarovou a královnou českou. Předchůdkyně její v těchto hodnostech, německá Adléta, když po dvacetiletém manželství krále Otakara omrzela, musila býti i s četnými dítkami svými biskupem pražským u přítomnosti několika prelátův „právem církevním" dříve vypuzena; sřízení a jmění státu českého poskytovalo nejvhodnější prostředky, aby výčitky svědomí v nové královně byly ukájeny a úslužnost kněžstva důstojně odměněna! Měllí dvůr královský a stát český ještě dále nějaké „potřeby", na jichžto opatření rozpisovala se stálá berně a všeliké mimořádné platy zemské; vždyť bylo v Čechách dost jiných lidí, na kterých všechno sehnáno bylo; jediná změna nadešla, že tito lidé pak platili o něco víc, aby opět bylo nahraženo, co privilegiemi kněžstva ubylo.

Však štědrost panovníkův nepřestávala na pouhém osvobození všech statkův kněžských od všeobecné berně; některé ústavy církevní ještě nad to těšily se z takové přízně jejich, že při zvláštních nehodách celé země braly ještě zvláštní užitek. Tak na příklad král Václav I. mezi hojnými a důležitými svobodami, kteréž k důtklivým a pokorným prosbám milé sestry své, paní Anežky, propůjčil klášteru křižovníkův u kamenného mostu v Praze, vládnoucímu již té doby statky značnými, také ustanovil, „kdy by snad někdy pro velikou nouzi země bratři a nástupci jejich měli z lidí svých vykonati povinnost, která se jmenuje berna královská, že toliko jejich svědomitosti odevzdává, aby ji sebrali po všech svých statcích; majíce ji pak všechnu pohromadě, aby dali polovici komoře královské, ostatní části aby věrně užili k účelům klášterním." Ba Přemysl Otakar I. zachoval se k chrámu vyšehradskému ještě mnohem královštěji, „uznav za potřebí obnoviti darování knížete Fridricha, kteréž znělo takto: Berna všeobecná, kdy by někdy byla rozepsána také na „lidi" tohoto chrámu, nyní a na věky patří bratřím a představenému!"

Cla a mýta od nejstarších časův po celé zemi také byla zvláštními prameny důchodův komory královské. Dějepisné památky svědčí, že zvláště uvnitř země byla vybírána v míře větší, než shodovalo se s prospěchem obchodu, a mimo to i spůsobem co nejpřísnějším. V polovici století jedenáctého panovníci již nařídili, kdy by kdo přejel mýtem, nejsa od placení jeho osvobozen, aby na pokutu zapravil je dvojnásobně, mimo to pak aby zvláště potrestán byl šedesáti penězi. A kdo měl svobodu na mýtech? Kněžstvo. V *listinách* privilegií, kterýchž ústavy jeho došly při panovnících českých v první polovici století třináctého, položena jest tato svoboda jejich již od dávna obvyklá. Však pouhá „svoboda“ nepostačovala; opakovalať se tu tatáž rozkošná praxe ve finanční a politické správě zemské, kterouž jsme již seznali při poplatcích soudních a při všeobecné berni. Listiny již z roku 1057 vypravují, že kanovníci kollegiatního chrámu v Litoměřicích, založeného a velmi bohatě nadaného knížetem Spytihněvem II., dostávali třetí část cla, vybíraného v té krajině z přivežené soli a z jiného zboží tržního; představenému těchto kanovníkův že dávány byly — první dvě třetiny!

Že kněži v Čechách nežili tenkráte v nepohodlí a utištění větším, než kolegové jejich na Moravě pod společnými panovníky, snad nemá potřebí žádného důkazu. Tam Přemysl co markrabě r. 1233 mnichům kláštera litomyšlského, vládnoucím některými statky také na Moravě, zvláštní listinou dovolil, „aby všemi mýty jeho země pojížděli volně a bezpečně, ničeho neplatíce.“ A kanovníkům olomouckým, potvrdiv všechna stará jejich privilegia v soudnictví, týž markrabě „přidal z milostí své ještě novou svobodu, kteróž mělo býti přísně šetřeno, aby totiž neplatili žádného cla z vína ani z jiných věcí, bez nichž domácnost nejméně dobře a čestně může obejíti se, a kteréž na jejich náklad k nim se dovážejí; ale aby své potřeby, odkudkoli by chtěli, beze vší povinnosti sobě opatřovali.“ Podobně také král Přemysl Otakar I. přijav klášter Johannitův (u panny Marie konec mosta pražského) pod svou ochranu, k starým svobodám připojil novou, „pevně utvrzenou, že bratři a jejich lidé nebudou platit po celé zemi ani mýta ani cla ze žádných věcí, kteréž patří jejich domu.“

Péče panovníkův českých o pohodlí a dobré bydlo kněží na útraty jmění a řádu zemského byla neunavná a čím dále, tím vynalezavější. Lesy a řeky, se vším, co v nich žilo, rovněž i lada i pastviny původně byly obecným majetkem národním. Strhnuvše je s celou ostatní bývalou obcí nebo župou do moci své, panovníci dávali požitky jejich v nájem za *úroky;* myslivost, sekání lesův, rybářství a včelařství, na všech bývalých obcích poskytovaly důchod komoře královské. Obecný lid, sedláci, již dávno nesměli dotknouti se ani vod ani lesův, ani pro užitek ani pro zábavu. Pro sebe podrželi panovníci nejvíce z *myslivosti,* kteráž byla nejoblíbenější jejich zábavou, někdy také zaměstnáním. Měliť k tomu sřízený zvláštní aparát v své družině dvorské: nejvyššího lovčího, lovce, psáře, (holoty) i psy. Zdá se, že také na všech, neb aspoň na některých statcích, kteréž z bývalých občin zemských darovali osobám a ústavům kněžským, zůstavili právo, provozovati myslivost, sobě samým. Jinak by nebyli teprv zvláště dovolovali novým těm vlastníkům statkův národních, že mohou na nich všude také — *honit,* jako na příklad

král Václav I. křižovníkům s červenou hvězdou r. 1235 v listině všech jejich privilegií výslovně položil.

Roboty zemské! To jest velmi smutná kapitola v společenském životě našich praotcův, kteří nebyli ani úředníky královskými, ani bohatými „pány", ani kněžími. V prvním článku těchto úvah již poznamenáno, v čem roboty zemské za Přemyslovcův záležely. Prodlením času bohužel netoliko přibývalo jich, ale i ukládání jich na občanstvo velmi kvapně tratilo míru spravedlnosti, berouc na sebe podobu zištné libovůle a svévolného až nelidského týrání. Županové i úředníci královští a nejbohatší páni měli správu jejich v rukou. Dělo se s nimi tak jako se soudnictvím; ba hojnost a rozmanitost jejich byly pramenem ještě větších neřestí, křivd a nátiskův. Praveno již, že původně všechny založeny byly na statcích, na pozemcích, však že vlastníci půdy je smekli se sebe na vzdělavatele její, na sedláky.

Snadno můžeme sobě pomysliti, jaké živobytí ubohý sedlák měl, když mimo práci, z které musil živit krále, pána a sebe s rodinou i čeledí, ještě byl povinen stavěti a opravovati hrady, mosty a silnice; kopati příkopy kolem hradu; káceti dříví v lesích, dříve také svých, nyní toliko královských; sdělati pole a luka pro komoru panovníkovu; pracovati na zásekách v lesích k obraně země, hlídat a ponocovat na hradě; dovážet potravu do něho, a za vojskem táhnoucím do boje neb z boje; hostiti u sebe netoliko panovníka i s dvorem jeho na cestách buď do války, neb na sněm, neb pro vyražení, ale i lovčí a holoty jeho a odvážeti je zase k sousedům! A k tomu záhy přišlo, že i úředníci župní ba i páni, jedouce kamkoliv, vymáhali na něm pro sebe i pro svou čeleď také dobrý nocleh a ještě lepší úplné opatření všemi potřebami! Když pak to vše se dělo ještě ve zvláštním byrokratickým a stavovským týráním a hrubstvím, což divu, že ubohý lid, oloupen o skrovný výtěžek své mozolné práce, a nejbolestněji uražen v svém lidském citu, v zástupích prchal raději do světa na žebrotu, aby aspoň spasil život svůj? Že takové žalostné věci v společnosti české se dály, vypravuje sám král Vladislav roku 1167, ovšem bez nejmenšího vědomí, že vypravuje vlastní hanbu. Vesnici, kterou „*lidé, nemohouce snésti vlády županův, opustili*", dal — klášteru prémonstrátův v Litomyšli, a věc byla vyřízena!

Jak děsně-šeredný obraz svého kralování zůstavil nám Vladislav několika slovy? Vidíme až na dno té zemské správy. Co tu bylo týrání, běd a slzí, než ten tichý, pracovitý, k revoluci ještě aneb spíše již neschopný lid utekl zpod krovu svého? A blaze mu, že ještě mohl a směl uteci, že ještě nebyl i tělesně poroben svému pánu a byrokracii státní, jako již tenkráte v sousedních Němcích a jako po příkladu tomto bohužel za krátký čas také v Čechách. Král s nejklidnější chladností vypravuje jako příběh zcela obyčejný, oné doby velice obvyklý: „lidé utekli z vesnice, poněvadž nemohli snésti týrání se strany mých úředníkův;" ani se neptá, co lidé dále dělají, kde jsou, nevolá jich zpět se slibem, že takové své úředníky potrestá a jim vrátí aspoň tišší požívání jejich práce. Ovšem, jak daleko byl od takových skutkův král, jenž sám o sobě honosně praví, že sám „lidi vyhnal" z jiných pozemkův, aby tyto mohl dáti témuž klášteru prémonstrátův?

Za padesát let po Vladislavovi zlepšily se věci aspoň v tom, že králové sami nazývali konání robot zemských „obtěžováním, týráním, soužením lidu", že výslovně uznali, kterak nespravedlivě a násilně županové při rozdělování jich na jednotlivce sobě počínají. Ale jaký byl tohoto poznání následek? *Že osvobodili od robot zemských statky kněžské!* — Dle všech úspěchův, jichž kněžstvo postavení svému v společnosti české při panovnících již bylo sjednalo, nikoho nepřekvapí novina, že také všechny roboty zemské svalilo se statkův svých. Tu již by zdálo se, že kněžstvo získalo sobě zásluh o úlevu břemen, pod kterými úpěli lidé pracovní na jeho zboží, že vysvobodilo aspoň velikou část národa z nátiskův vlády světské. Takové krásné domnění bohužel již zpředu vyvrátili udělovatelé privilegií kněžských sami. Přemysl Otakar I., jehožto vláda skutečně nebyla nic jiného, *než podrobení laické společnosti české pod vládu kněžskou*, v listině privilegií daných řádu Johannitův v Čechách i na Moravě, r. 1222, praví: „Nikdo nenutiž bratří ani lidí jejich k žádné práci nevolnické, ani k stavbě hradův ani k žádné podobné služebnosti, kteráž by byla překážkou svobody jejich, poněvadž jsme propůjčili jim všechnu úplnou svobodu ve všem jejich zboží, *tak aby sami mohli nakládati s lidmi svými ve všech věcech na prospěch svého řádu.*" A jaké asi toto nakládání s lidmi pracovnými a služebnými na statcích kněžských bylo, v čem asi lišilo se od provozování robot zemských, nejlépe srozuměti můžeme ze slov téhož krále, jenž v listině svobod a práv, udělených téhož roku 1222 k prosbě a k rozkazu kardinála legáta stolice apoštolské, všem klášterům a kolegiátním chrámům diecese pražské, pověděl: „*dovolujeme, připouštíme a přisvědčujeme, aby lidé kněžských osob a chrámův, utíkajíce ze služebnosti povinné chrámům, ani od vladařův královských ani od jiných osob světských přijímáni nebyli.*" Tyto dvě výpovědi krále Otakara o osudech lidu pracovného na zboží kněžském, osvobozeném od robot zemských, zajisté nemají potřebí podrobnějšího výkladu.

Ještě jedné velmi zajímavé věci nutno tu dotknouti, aby výhodné onoho času postavení kněžstva vedle „lidu obecného" bylo možnáli ještě jasnější. Pokud roboty zemské na statcích či pravdivěji na sedlácích jeho ještě lpěly, přiházelo se zhusta, že světští páni, jsouce na cestách za jakoukoliv příčinou, a z družiny královské lovčí s holotami raději než k sedlákům zajeli do kláštera neb do kapitoly na „nocleh a nářez," jdouce za jistotou neb aspoň za možností lepšího opatření svého. Kněžím nebylo nic nepříjemnějšího, než tito hosté, kteří nešetřili ani sklepu, ani špižírny, ani chléva; pročež dbali o to, aby privilegia, která jejich sedláky místo k robotám zemským přikazovala k neobmezené služebnosti jejich, zvláště důrazně ohradila je osobně proti takovým vznešeným návštěvám. Přemysl Otakar I. a Václav I. vyhověli stížnostem jejich co nejsprávněji, prohlásivše v listinách, že ani královští lovčí a holoty ani páni nemají žádného práva, aby žádali „noclehu a nářezu" v dvořích kněžských, prvnější že musejí úplně spokojiti se s tím, co jim opat neb kanovník z pouhé milosti kde udělí; kdy by pak domáhali se toho jedni neb druzí nějakými výtržnostmi, *aby kněži je vyhnali násilím*, ba dle potřeby i do klatby dali; páni v takové příčině

mimo to že budou povinni zaplatit jim škodu spůsobenou dvojnásobně, a komoře královské ještě zvláštní pokutu desíti hřiven zlata! Po takovémto slavném zabezpečení kněžstva proti všelikým nátiskům a křivdám jmenem robot zemských král Václav I. byl velmi nepříjemně překvapen, když dvorní kaplan jeho, Markvart, kanovník pražský, přišel k němu se žalobou, že — úřadník královský vymáhal v jeho vsi Líbeznícich několik volův a jiných zvířat pro stůl Jeho Milosti královské. Václav I. ihned sepsal zvláštní listinu pod velikou pečetí svou, že onen úřadník do pustil se toho skutku „mimo řád práva, z jakéhosi nespravedlivého zvyku" a kdy by královští komorníci neb jiní úředníci ještě příště pokoušeli se o něco podobného, že král to „považuje za plané a ničemné, dávaje Markvartovi a jeho nástupcům plnou moc, *aby bránili se tomu všemi spůsoby, jimiž budou moci.*"

Král Václav I. měl *touto* stranou útlocit velice vyvinutý. Kdykoliv na cestách pro nezbytnou příčinu musil obtěžovati některý ústav kněžský svou návštěvou, zajisté prokázal se mu za to vděčným měrou stonásobnou. Na příklad. Roku 1232 měl s některými knížaty německými sjezd na západních hranicích Čech. Hosté přijeli; král zajisté nemohl vésti je k některému sedlákovi „na nocleh a nářez." Bohatý a nádherný klášter v Teplé byl na blízku. Zajeli tam. Po skončených poradách odevzdal král Václav prelatovi listinu tohoto znění: „V náhradu škody a velikých útrat, kteréž jsme zde spůsobili s příbuznými a přáteli svými, dáváme chrámu tepelskému vesnici, jmenem Unil, s lukami i s poli, s pastvinami, s lesy i se vším příslušenstvím, v svobodné držení, chtějíce tím smířiti mysli bratří, kteréž jsme urazili, a dojíti ochrany svatých" . . . Když Jeho Milost královská s dvorem svým, nejčastěji s lovčími a s holotami ráčila zavítati do některé vesnice, několik sedlákův musilo vybiti chlévy své, aby bylo dosti „nářezů"; o náhradách těchto škod a útrat historie mlčí . . .

K tomu všemu připojme, že žádost pražského biskupa Ondřeje z roku 1216 o desátky kněžstvu úplně se zdařila: *a máme míru účastenství katolicismu římského ve hmotné porobě lidu českého, ač ještě nikoliv dovršenou, zajisté v základech nakreslenou.* Král Přemysl Otakar I. ovšem ještě v r. 1218 psal papeži Honoriovi III., že „nemůže nutit národ svůj k desátkům posud neobvyklým, že by toho učiniti nemohl, ani kdy by tyto desátky měly sloužiti užitku jeho sama"; však již r. 1219 v nejhlubší pokoře co věrný syn Jeho Svatosti na sněmě v Kladrubech pod pečetěmi svou královskou i zemskou ustanovil, že „desátky, kteréž dotud na několika místech dávány byly, *příště placeny budou co povinnost ode vší země*".

Ferdinand Schulz.

Vojenská hranice.

Když „šikovné" narovnání učiněné mezi vídeňskou vládou a uherským sněmem r. 1867 Maďarům zjednalo úplnou nadvládu v zemích, které, jak se říká, pod korunu svatoštěpánskou přináleží, nemohlo býti nikoho moudrého tajno, že v čase nejblíže příštím nepochybně Vojenská

Hranice za své vezme. Netrvalo dlouho a již r. 1868 přijali Maďaři do smlouvy, kterou uzavřeli s tehdejším sněmem horvatským, složeným výhradně ze samých povolných jim přátel politických, článek takového spůsobu, který patrně nasvědčoval, že vláda maďarská všemožně se vynasnaží, aby spůsobila pád Vojenské Hranice co území čistě vojenského; pravíť se tam zajisté v §. 65., že „království uherské přiznává územní celistvost království horvatského i slavonského“ a že „vynasnaží se, aby ji uvedla ve skutek. Tolikéž pospíší sobě i příště, aby onen díl Vojenské Hranice, který přináleží ke královstvím horvatskému i slavonskému, spolu s vojenskými hraničárskými komunitétami sjednotil se s řečenými královstvími v ohledu zákonodárstva, správy i soudnictví.“ Od té doby pracováno z uherské strany neustále na tom, aby se Vojenská Hranice zrušila, což se maďarské vládě v čase ku podivu krátkém podařilo. Právě té chvíle, co začínáme psáti tyto řádky, podepsal již císař pán zákon o tom. Třista- či chceteli dvěstěletá instituce tato — Vojenská Hranice — vezme tedy přeceť konečně za své; „krvavý plášť“ bude s národa horvatského přece konečně sňat a umlkne národní píseň, která vyprávěla o Hranici, že „kdy by moře inkoustem se stalo a hory změnily se v péra, a kdy by se psalo po tři plná léta, nevypsala by se její bída.“

Otázka Vojenské Hranice je málem tak stará jako první začátky instituce této. Však již r. 1595 napsali horvatští stavové císaři Rudolfovi II., aby „Jeho Majestátnost byla přesvědčena, že nebudou poslouchati žádného generála z cizího národa, aniž půjdou do boje, a kdy by třeba všichni se svou vlastí měli zahynout; raději prý podstoupí to nejhorší, nežli by sobě v tom ohledě svobody své dali vzíti.“ A r. 1608 žádali titéž stavové na Matiášovi II. před korunovací, „aby ze všech míst v Dalmácii, Horvatsku, i Slavonii vyklidili se cizinští generálové, důstojníci a vojáci.“ Po všechen čas až do našich dnův opakovány prosby a žádosti tohoto druhu, aby se z území horvatského cizí vojsko odstranilo, potom aby Vojenská Hranice byla zrušena; málo bylo sněmův horvatských a uherských, kde by se řeč takováto byla nevedla a representace k panovníkům v tom spůsobě byly nesestavily, ba vydán za Leopolda I. (1703) již i císařský diplom, kterýmž se měla Hranice přivtěliti k civilnímu Horvatsku; již i komise byla jmenována, aby císařský rozkaz provedla: nicméně zůstalo nejen vše při starém, nýbrž vždy víc a více vojenské zřízení v Hranici utužováno a zostřováno, až konečně nyní, jak se podobá, udeřila poslední hodinka jeho.

Stálé a staré přání horvatského národa má se tedy vyplniti. Trudných poměrův, které odročovaly napořád zrušení Vojenské Hranice, není více. Turecká moc jest úplně na mizině živoříc bídně jenom z milosti nesvorných a na svůj vliv závistivých mocností evropských, nemohoucích se shodnouti o náležité rozdělení osmanského území v Evropě, a proto z nouze udržujících vládu „nemocného muže“ na krásném pobřeží Zlatého Rohu; tolikéž v sousední Bosně vyvrácena krvavým povstáním poturčené šlechty bosensko-hercegovské v letech 1849—1851 na vždy zpupnost a moc její, zvláště pak divoká výbojnost tamějších krajišníkův zlomena, tak že z té strany není se co báti žádných loupežných nájezdův; mor také již přestal strašiti v Turecku, a proto nemají

stráže v pohraničných čardacích nic jiného více na práci nežli zevlovati a na nejvýš střílením ptákův ukráceti sobě nudný čas; neníť naděje, že by se kdy zas smolnice zapálily, z děl vystřelilo a obyvatelstvo na poplach svolalo k obraně proti strýci „Mujovi" nyní již zcela klidnému, ba vší útrpnosti hodnému. Četa obyčejných policajtův a finančníkův může nyní úplně vystřídati hraničárské obyvatelstvo na pověstném druhdy kordónu, jejž na nejvýš podloudníci a loupežníci znepokojují.

Padlo i nevolnictví a robotnictví obecného lidu v provinciálu, které až do roku 1848 nejvíce odstrašovalo lid hraničárský, že volil raději zůstati pod regimentem holí a práčat, jejž ve spůsobě tureckém vykonávali c. kr. plukovníci a nižší důstojníci v území vojenském, nežli aby se byl dostal do postavení provinciálních „paurův".

A přece nezdá se, že se hladce vyřídí zrušení Vojenské Hranice. Kdy by pánem byla v provinciálu strana národní, byl by zprávu řečenou obecný lid v Hranici velikou většinou uvítal s jásotem nekonečným, jako vítá zprávu o svém vysvobození vězeň, který dlouhá léta trávil ve smutném žaláři. Leč poměry politické v Horvatsku a Slavonii nepřirozené jsou; vládne tam hrstka přátel Maďarův a provinciál sám vězí v podruží vlády uherské. Po čem tolik věkův touženo, nyní uděleno v okolnostech nelákavých. Nezbude jiného, nežli Hranici znenáhla přivtělovat. Však o tom nesluší nám mluviti majícím hlavně na zřeteli, aby v krátkých rysech podán byl nástin, jak Vojenská Hranice povstala. *)

Kdo není v historii naší říše dobře zběhlý, musí se bezděky podiviti, vida na mapě, ana část Vojenského pomezí jako nějaký klín vetřela se mezi království horvatské a slavonské. Nyní se tato anomalie ovšem nesrovnává s původním účelem Hranice co území vojenského, určeného k obraně a ke stráži proti odvěkému nepříteli našeho mocnářství — asijskému Turkovi. Neboť hraničáři svatojirští a křiževští nedotýkají se nikde Turkův, aby je střehli, jako toho není při hraničářích okresu žumberského, který co oása na hranicích Krajinska visí takořka v povětří nesouvise na žádné straně s územím Vojenského Pomezí. Historie nám to zcela jednoduše vysvětluje. My pak již napřed zapamatujeme sobě, že je z nynější Hranice právě ta část *nejstarší*, která jde od dalmatského pomezí podél hranic rakouského a tureckého Horvatska a pak se rozkládá *mezi* Horvatskem a Slavonií na sever od Sávy až ke Drávě, kdežto bezprostředně dotýká se uherského království. Chtíce promluviti o vzniku a nenáhlém utváření se Vojenského Pomezí, musíme právě řečenou část míti na zřeteli, kterou nazýváno karloveckou, bánskou a varaždínskou. Podle vzoru a příkladu Hranice karlovecko-varaždínské zřízena byla *později* ostatní Hranice počítaje sem slavonskou a tak dále na východ.

Jako žádná věc na světě, nepovstala ani Hranice jedním dnem ba není ani dílem jednotlivce nýbrž výtvorem *dlouhého* času a všelijakých okolností. Kdy bychom nynější Hranici měli na zřeteli — *zvláštní* totiž zem s určitými hranicemi a se zvláštním vojensko-německým zřízením

*) K dosavadní literatuře o Hranici sluší nyní ještě přidati vzácný článek dr. Fr. Račkého v Književniku sv. 3. ve 4. ročníku 1867.

— nesměli bychom před počátek osmnáctého století ba vlastně ani před císařovnu Marii Teresii vykročiti.

Stopujíce základy Hranice na pásmu krvavých dějin přibudeme až k pravému původci říše naší rakouské, k Ferdinandovi I., který po smrti svého slabého švakra, českého a uherského krále Ludvíka II., zvolen byl na království české (1526), uherské a horvatské (1527 1. ledna). „Konečným pádem Konstantinopole r. 1453 — praví Palacký — nastala byla Evropě nutnost postaviti proti turecké povodni hráz novou a pevnější, nežli se ukázala býti říše byzantinská od dávna mravně spráchnivělá. Toť byla první a hlavní příčina ku povstání říše rakouské.“ Uherský stát ukázal se býti sám o sobě slabým, aby odolal sveřepým divochům asijským a tak se stalo, že se národové trojího území státního: uherského, českého a vnitrorakouského dobrovolně spojili.*)

Byly to tenkráte hrozné časy. Na politickém pořádku denním stálo věčné nebezpečenství se strany Turkův. Přítomně vzpomínají na ně ovšem jenom historikové vědouce, že trojnásobné sezvánění denní ku klekání bylo právě za tou příčinou zavedeno, aby lid ani na chvíli nezapomněl vysílati k bohu modlitby a prosby o požehnání a zdar zbraní křesťanských proti společnému nepříteli.

Nejhůře se vedlo Horvatům, poněvadž Horvatsko a Dalmácie nejdříve v bezprostřední sousedství dostaly se s tureckou říší. Roku totiž 1463 opanoval sultán Mohamed II. hrady a města bosenská, usmrtil posledního krále bosenského Štěpána Tomaševiće,**) zetě posledního srbského knížete Lazara, prohlásil zem za tureckou provincii a učinil nad ní guvernérem (sandžakem) Mohameda Mimatoviće.

Podařilo se sice tehdejšímu králi uherskému Matiáši Korvínovi opanovati opět větší díl Bosny, kterouž právem považoval „za klíč a přístav“ veškerého křesťanstva, než za vlády polské krve slabochův Vladislava II. a Ludvíka II. nebylo pražádné pochybnosti, že se na té straně domácími silami turecká povodeň nezastaví. Vláda Ludvíka II. obrátivši se na Ferdinanda, arcikníže rakouské, učinila s ním smlouvu v Norimberku 22. prosince 1522, dle které mělo německého vojska 4.000 mužů na horvatské hranice vyslati se, aby některá pevná místa obsadilo, jako: Seň, Krupu, Knin, Skradin, Klis a Ostrovici a tam na útraty německých knížat zůstalo alespoň 4 měsíce.

Německé vojsko přitáhlo tam r. 1523 a obránilo v skutku Skradin,

*) Nehledě k tomu, jaké pohnutky přiměly ceské stavy, že zvolili Ferdinanda I. (dne 23. října 1526) na české království, neškodí přece poznamenati, že i v Čechách i na Moravě byl v příčině úspěchův tureckého vojska všeobecný strach. Když zajisté po smrti Ludvíka II. nejvyšší purkrabí v Čechách Zdeněk Lev z Rožmitála všechny tři stavy obsílal na obecný sněm listem datovaným dne 18. září, vypravováno v Praze, že by „císař turecký Budín měl a Pešť že by vypálil“ — ano „že jest již s lidem svým mimo Ráb k Vídni se pustil.“ Proto napomínal nejvyšší purkrabí zároveň stavy, „aby pro potřebu tuto . . . veřejně pohotově byli, zbroje a koně sobě jednali, lidi své k tomu napomínali a k tomu měli, aby s vozy a děly i se všemi potřebami náležitými k běhu válečnému pohotovi byli.“

**) Papež Pius II. praví ve svém provolání na křesťanský svět od 23. října (Theiner, monum. Slav. merid. p. 474), že bosenského krále sám sultán „vlastní rukou usmrtil nemoha se nasytiti lidské krve.“

Knin i Krupu. Byl to jasný důkaz, že síly uhersko-horvatského státu nedostačují k zastavení děsného proudu tureckého. Horvaté to sami nejlépe pociťovali, jsouce neustálými vpády a nájezdy tureckými tak velice umořováni, že na svém sněmě križevském (25. ledna) 1526 pomýšleli již odtrhnouti se od Uherska a se sultánem nějak smluviti se.*) Když na to padl Ludvík II. v bitvě muhačské (1526), zvolen jest švakr jeho Ferdinand I. arcikníže rakouské (a již i král český a uherský) také za krále horvatského, ačkoliv mu z Uher a Horvatska již jen malé zbytky odevzdány býti mohly. Stavové horvatští měli k tomu hlavně zření, že byl doposud jediný křesťanský panovník, který jim pomáhal**) a že co panovník vnitrorakouských zemí snáze jim i příště pomůže; však on sám přislíbil po svých plnomocnících, že bude k ochraně v Horvatsku držeti 1000 jezdcův a 200 pěších, že horvatské tvrze dobře opatří a na hranici horvatské přiměřený počet vojska postaví. Vymíniv sobě posílání tohoto vojska až do skončení uherské války (se Zápolským) zavázal nicméně ihned svého generála v Lublani (tenkráte Jana Katzianera), aby svou zbrojnici tam propůjčil Horvatům a dle potřeby jim i ku pomoci přispěl. Roku 1530 jmenoval jej vrchním velitelem vojska, sebraného v dědičných zemích a ustanoveného k obraně horvatských hranic, který se s ním však až teprv r. 1537 do Slavonie odebral.

Okolnosti byly takového spůsobu, že vojsko z dědičných zemí vedle domácí síly branné musilo neustále býti na pomezí horvatsko-tureckém. Ferdinand I. a jeho nástupcové byli k tomu přinuceni nejen v příčině ochrany Horvatska, nýbrž že chtěli též sousední země vnitrorakouské, Krajinsko, Korutansko a Štyrsko obrániti. Proto také stavové těchto zemí k vůli vlastní bezpečnosti museli volky nevolky přispívati penězy a mužstvem k řádnému opatření hranic horvatsko-tureckých.

Povodeň osmanská rozlévala se stále přes hranice. Nájezdy turecké na konci 15 století (1473, 1477, 1493, 1499) k Celji, Celovci a Lublani z jedné, do Gorice a Vidma z druhé strany byly jenom pomíjející, poněvadž tenkráte stály ještě horvatské stráže na Vrbasi a Uně. Leč když u Muhače Uhersko se vykrvácelo a když část Horvatska mezi právě řečenýma řekama ztracena byla (1528), zaběhli turečtí jezdcové až k Vídni, která r. 1529 poprvé uviděla turecké turbany. Rok na to vpadlo turecké vojsko do Krajinska, poplenilo Kočeví a vrátilo se domů

*) Ve svém listě k Ferdinandovi I. ze sněmu cetinského (dne 27. dubna 1527) vypravují sami stavové, že rok před tím — tedy před svým velikým a vítězným tažením do Uherska — vypravil k nim sultán zvláštního v té příčině vyslance. „Noverit Majestas Vestra . . quod imperator Turcorum anno praeterito oratores suos ad nos miserat et destinaverat, rogans nos, ut se sibi subjiceremus nobis hoc promittens, ut unicuique nostrum suam hereditatem redderet et restitueret, nosque in nostra fide et libertate ac consuetudine conservaret et nobis ad nullam discordiam, quae esset contra Christianos, praecipere et mandare non vellet, jobbagiones (poddané) quoque nostros usque decem annos ab omni dacia (daň) libertaret.“

**) Jura regni Croatiae II. 21: „attentis . . tot gratiis, opibus et emolumentis, quibus nos, Cratiae regnum sua sacra regia majestas sola inter tot christianos principes plurimis annis contra immanissimos Turcas, ne nos illorum saeva tyrannide a fide orthodoxa et christiana republica deficere compelleremur, benigne conservavit.“

s 3000 zajatými. Mezitím co nesmrtelný hrdina Mikuláš Jurišić bránil se v Kyseku (1532), plenil surový generál turecký Kasimbeg v Rakousku a sultán Suleiman razil si krvavou cestu okolo Štyrského Hradce přes Maribor a Vinici do Horvatska, odkudž se ubíral okolo Kopřivnice, Virovitice, Našice a Podgorače do Bělehradu. A podobné vpády opakovaly se napořád a do nekonečna ve větších neb menších přestávkách a rozměrech.

Osud dědičných zemí rakouských byl těsně sloučen s osudem Uherska i Horvatska.

Větší díl Uherska byl v tureckých rukou; v Budíně sídlel turecký vezír — prvním byl Sulejman baše rodem Uher (od 1541). Panovníkům našim patřily jenom smutné zbytky.

Stavové horvatští nazývali se elegicky již jen „nos reliquiae regnorum Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae". Nikdy ještě spravedlivějšího titulu nebylo užíváno, neboť co z dřívějšího „trojjednoho" království na ten čas zbývalo, byly v skutku žalostné jen trosky. Slavonie ztracena a v tureckou provincii (sandžakat) přetvořena (od r. 1543), v níž sídlel turecký baše v Požegu. Již za Ferdinanda I. táhla se na té straně hranice nynějším varaždínským územím hraničárských pluků svatojirského a križevského od Sávy a Lonje ke Drávě. Vidí se to odtud, že se r. 1563, tedy rok před smrtí Ferdinanda I., připomínají co místa pohraničná, mající stálé posádky z dědičných zemí: Varaždín, Kopřivnice, Křiževec, sv. Jiří, Cirkveno a Ivanić. Na samých hranicích arci neležela vesměs, což o Varaždíně hlavně platí. Strategické ohledy tu rozhodly, aby se méně důležitému místu ležícímu na samém pomezí nedala přednost před místem přirozeně i uměle opevněným, třebas bylo poměrně vzdálenější. Tato místa v podstatě přece jen pohraničná táhla se tedy od Drávy až ke vtoku řeky Kupy do Sávy, v nich byly stálé posádky ohránící nejbližší prostor před sebou a zemi za sebou proti turecké Slavonii. Musíme je považovati za vojenská centra kordónu takto zřízeného a na té straně od Drávy až k Sávě běžícího. Musíme je však také považovati za centra jistého území vojensky obsazeného, neboť rozumí se samo sebou, že vojenští velitelé posádek měli tolikéž na venkově své stráže, jakož i jednotlivá oddělení vojska v okolních místech, což zvláště platilo o prostoru před těmito centry směrem k turecké Slavonii ležícím. Vojensky tedy zaujal se jistý pruh země pomezní, který se ovšem stále měnil dle štěstí válečných zbraní, jak kdy přední stráže před Varaždínem, Kopřivnicí, Křiževcem, sv. Jiří, Cirkvenem a Ivanićem buď dále k turecké Slavonii pošinuty aneb blíže t. j. nazpět k řečeným těmto vojenským centrům postaveny byly. Asi do konce XVI. věku hlavně se muselo dbáti pro úspěchy turecké, aby se původní pruh pomezní, jak byl hned za panování Ferdinanda I. zaujat, alespoň zachoval, načež postupováno v XVII. věku znenáhla. Leží tolikéž na bíledni, že jak mile řečená místa posádková stala se centry vojensky obsazeného pruhu územního, každý od jednotlivé posádky, stojící pod zvláštním hejtmanem, obsazený pruh tvořil zvláštní územní obvod vojenský — my bychom nyní řekli rayon — kterýž se nazýval „hejtmanstvím (kapetanovina, capitaneatus)." Na té straně bylo proto hejtmanství varaždínské (obvod územní na pomezí, jejž měla posádka varaždínská obsa-

zený), pak kopřivnický, svatojirský, křiževský a ivanický. V podstatě to tak zůstalo, vyjma že se během XVII věku postupovalo až do karlovického míru. Bylať sice tenkráte Slavonie Turkům odňata, ale Vojenské Pomezí mezi ní a horvatským provinciálem zůstalo, vlastně bylo teprv řádně sorganisováno, čímž ovšem spůsobena anomalie druhu nevšedního, poněvadž Hraničáři v plucích svatojirském a křiževském od toho času neměli na žádné straně více sousedův Turkův, jakož jich nemají podnes.

Také z Horvatska*) zbyly jenom smutné trosky. Hned na počátku panování Ferdinanda I. ztracena Líka a Krbava, dvě celé županie, pak i Banjaluka a nesmírně důležité Jajce v Bosně (1528), o které dosti dlouho a marně rozrážely sobě armády turecké hlavy své. Tím ztracen celý prostor mezi řekami Unou a Vrbasem, či nynější turecké Horvatsko, které zároveň s Líkou a Krbavou přivtěleno jest k turecké provincii Bosenské. Na těch stranách bylo nejhůře a zde v XVI. věku nejvíce prospívaly zbraně turecké, tak že až i k samé skoro řece Kupě prorazily, na níž r. 1591—1592 vystavěna pevnost turecká Petrině. Dlouhý čas byla zde Kupa hlavní obrannou čárou, k níž měl upřené zraky celý svět křesťanský, neboť kdy by se byli Turci déle v Petrini udrželi a čáru pevnou na Kupě prolomili, nebylo by nic na světě jejich povodeň zastavilo, která by byla zbytky Horvatska se sousedními vnitrorakouskými zeměmi neodolatelně zachvátila a zkazila. Roku 1563 ležely posádky Ferdinanda I. v těchto pohraničných místech: v Sísku, Hrastovici, Glině, Cetini, Sluni, Drežniku, Ogulínu, Modruši, Brlogu, Otočci, Brinji, Senji, na Rěce a v Trsatě. Co bylo praveno o nynější hranici varaždínské, platí i o těchto stranách. Táhlť se kordón od Kupy, tu kde vtéká do Sávy, přes Ogulín až Senji, a odtud podél moře severně až k Rěce. To byl jediný zbytek starobylého království horvatského, v němž županie dávné pominuly nebyvše až po tu chvíli obnoveny. Musí se i řečená místa považovati za centra vojensky obsazených obvodů, kapetanií či hejtmanství, jejichžto prostor úžil se a šířil, dle toho, jak štěstí vojenské křesťanským zbraním nepřálo či přálo. Na konci XVI. věku stal se na těch stranách prospěšný pro Horvatsko obrat, poněvadž

*) Pro čtenáře v historii méně zběhlého podotýká se, že naschvál užito zde slov „také z Horvatska“, neboť co se nyní Horvatskem nazývá — země mezi Drávou a Sávou — slulo tenkráte Slavonií, v které tedy ležely županie záhřebská, křiževská a varaždínská, na jejímž pomezí za Ferdinanda I., jakož vylíčeno, vojenské posádky se položily, z jejichž obsazeného území během čase varaždínská Hranice vznikla, která se v XVI. a XVII. věku důsledně zve „slavonskou“ i z té příčiny, že v skutku byla na půdě království slavonského. Ke křiževské županii patřil původně celý obvod křiževského pluku nynějšího s polovicí území svatojirského pluku, jehožto druhá polovice svého času náležela k varaždínské županii. — Pravé království horvatské počínalo dílem na Sávě hlavně pak na Kupě a rozkládalo se na jih až do nynějšího tureckého Horvatska a do nynější Dalmácie. Za Ferdinanda I. zbylo z vlastního Horvatska skoro tolik co nic — maličký to díl země, který od Kupy táhl se přes Ogulín k Senji a záhy stal se územím vojenským. Tato absorbce původního Horvatska měla za následek, že se poznenáhla jmeno přeneslo na původní Slavonii, která nyní zve se královstvím horvatským, kdežto pouze ona polovice původního království slavonského, která za Ferdinanda I. stala se tureckým pašalíkem a zůstala jím až do konce XVII. věku, držela staré jmeno své.

odtud postupovalo se stále ku předu, *nová* centra pohraničných posádek vybojováním utvořila se, starých pak posádkových středišť přední stráže pošinovaly se stále ku předu, až konečně v době, kdy byl mír karlovický uzavřen (1699), tedy ku konci XVII. věku, posunuty byly k samé Uně, čímž původní pruh pomezní a od pohraničných posádek zaujatý od Kupy se rozšířil až k řečené Uně. Na této straně pohraničné na Kupě a jižně od ní nejlítější vedeny boje; zde vyteklo nejvíce krve křesťanské a turecké, poněvadž zde hlavní byla barriéra (antemurale) křesťanského světa, jemuž se zde jednalo o bytí a nebytí, kdežto Turci v sousední Bosně jsouce až po dnešní den nejzuřivějšími fanatiky moslemínskými a též nejbojovnějšími viděliz de největší překážky svého dalšího postupování, jejichž prolomení přirozeně fanatismus a výbojnost nejvíce podněcovalo. Řečená místa jsou (mimo Rěku a Trsat) v nynější hranici „karlovecké“; neležela také vesměs bezprostředně na pomezí, jakož se vidí při Rěce a Trsatu.

Krátce řečeno: Horvatům (či Ferdinandovi I.) zbyly znenáhla vlastně jenom tři *necelé* županie: záhřebská, varaždínská i križevská, a pak maličký díl země, který od Kupy táhl se přes Ogulín k Senji.

V politické terminologii oné doby nazýval se prostor pohraničný, jejž bránilo naproti Slavonii stálé vojsko, ležící ve Varaždíně, Sv. Jiří, Kopřivnici, Križevcích, Cirkvenu a Ivaniči, *slavonskou* hranicí (windische Gränniz, confinia slavonica), a kde byly stálé posádky počínaje od Síska až k Rěce a Senji, hranicí *horvatskou* (krabatische Gränniz, confinia croatica). U vtoku Kupy do Sávy stýkaly se obě.

Na hranicích v Horvatsku bylo vojsko z dědičných zemí, které mělo své vlastní velitele. Než i Horvaté sami starali se pečlivě o obranu své země.

Od jakživa přináleželo k právomocnosti horvatských sněmův nařizovati všechno, co se jim vidělo býti potřebno, aby země náležitě obráněna byla; v tom ohledě vyřizovaly všechny otázky vojenské a spojené s nimi věci finanční. Na sněmích se ustanovovalo, kolik mužův má do pole postaviti každý pán a šlechtic, a kdy má každý chopiti se zbraně (insurrectio). Stavové volili si také svého vrchního velitele čili „zemského hejtmana“ (kapitana, vojvodu), který zároveň s bánem měl vojsko sebrati a obranu země opatřiti. Máme ještě sněmovná akta z let 1537 a 1538. Tu se uzavřelo, že má každý pán a šlechtic nevyjímaje ani bána ani ostatních nejvyšších úředníkův zemských postaviti z 30 sedlákův (neb ohnisk) dle předešlého popisu jednoho jezdce do pole a vydržovati ho celý rok na hranici království. Mimo toto vojsko měl být každý pán, šlechtic a statkář vždy připraven, aby sám a zároveň s pátým dílem svých poddaných, ba když by bylo zapotřebí, také s plným počtem svých poddaných sáhl ke zbrani, když by totiž nepřítel s větší silou vpadl do země aneb oblehl buď některé město anebo pevnost. Poněvadž pak jmíno, že by to všechno nedostačovalo, ustanoveno, aby se najalo ještě 800 jezdcův a 200 pěších, kteří by se vydržovali pro obranu země na útraty obecné. Vrchní vůdce všelikého tohoto vojska byl ovšem bán, který byl však povinen zachovati se dle instrukce, kterou vydával sněm. Stavové totiž osvojovali si vždy zákonodárné právo i ve věcech

vojenských dávajíce bánům tolikéž tajné rozkazy, jak mají hranici opevnit, strážemi opatřit a o obranu země pečovat. Však že stál bán zároveň v čele zemské správy, která, nebyloli právě nebezpečenství nejpalčivější, vymáhala bez toho všechnu jeho péči, přiděloval se mu, jakož řečeno, náměstek vojenský, tak zvaný nejvyšší zemský hejtman, jehož stavové volili a který obyčejně býval faktickým velitelem nejvyšším vojska domácího. On také najímal žoldnéře, kteří mívali ze středu šlechty zvoleného velitele. Když se ukázala potřeba obecnou hotovost svolati (insurrectio), posílal nejvyšší zemský hejtman k rozkazu bána do každého okresu po jednom poslu k soudci (úřadníku), který pak ve svém okresu prohlásil hotovost a popsané mužstvo sebral; posel pak hejtmanův odvedl tento branný lid na určitá místa. Když ale Turci náhle vpadli do země, tu byli nejbližší páni a šlechtici povinni tento vpád oznámiti dále skrze děla i oheň (per ictus et sonitus bombardorum ac per flammas ignis). Vojsko táhlo tam, kam bylo potřebí a bán poroučel. Náležitá byla také opatření učiněna, co se týče stravování vojska; na cenu potravy vyměřen byl zvláštní cenník pro vojáky, tolikéž stranu střeliva i potřeb jiných válečných postaráno se dobře. Ve zvláštní péči ovšem byla pohraničná města i pevnosti, které byl povinen nejvyšší hejtman zemský prohlížeti s královským komisarem každého čtvrt roku.

Byly tedy různé druhy domácího vojska: první, které leželo na hranici a bylo dle sněmovního nálezu stavěno od domácí šlechty a na její vlastní útraty vydržováno. S ním bylo spojeno vojsko placených žoldnéřův, kteří ze zemských peněz byli vydržováni a dle potřeby rozmnožovali, umenšovali anebo rozpouštěli se. Bylo to jaksi vojsko stálé. Kromě toho byl celý národ vojákem, když toho potřeba kázala; v případech totiž nutných musil každý šlechtic osobně jíti do boje buď s určitým počtem poddaných anebo se všemi. Vrchním velitelem vešeliké této zemské síly branné byl bán, kterému stál po boku nejvyšší hejtman zemský, volený od stavův; oba záviseli na sněmích, které též volily velitele placených žoldnéřův. Sněmy se staraly o vydržování vojska a pevností ustanovujíce náležité prostředky v penězích, oděvu a špíži.

K těmto všelikým druhům vojska přidružilo se ještě vojsko cizí, pocházející z dědičných zemí a vydržované od krále a od stavův z těchto zemí dědičných, které tak musily činit z vlastního prospěchu, neboť jakož horvatští stavové na volebním sněmě cetinském r. 1527*) dobře řekli, ani Štyrsko, ani Korutansko, Krajinsko a Istrie nebyly by odolaly návalům Turkův, kdy by Horvatsko byl potkal žalostný osud nešťastné Bosny.

Pomáhati Horvatům bylo svatou povinností Ferdinanda I. a jeho nástupcův, tak jako i stavův zemí dědičných. Horvaté potřebovali peněz i lidí. Šlechta na hranicích království ztratila množství statkův, které

*) Jura II. 28. „Sciat sacra Majestas Vestra serenissime princeps, ut si Turci se imposuerint in terram Croatiae, ut nunc cogitant, et aliqua castra obsident, quae similiter cogitant, et quod regnum Croatiae occupabunt et unanimem facient cum Bosna, possibile est, ut nullus ipsos expugnare poterit et timemus, quod de his partibus usque breve tempus Styriam, Carniolam et Istriam occupabunt.“

opanovali Turci; mnohé statky uvnitř země byly popleněny a i pozemky nedotknuté nemohly se v tak válečných časech buď naprosto anebo náležitě zdělávati. Šlechta i ostatní obyvatelstvo schudly nemohouce jako dříve na svůj groš předepsaný počet branného mužstva na hranicích vydržovati. Musilo se tedy více placených žoldnéřův najímat. Sněm z r. 1531 ustanovil, aby se z každého ohniska platilo daní po zlatce; ale sešlo se jen 600 zl.; však si sám bán Karlović stěžoval, že nemůže více náklad na své vojáky sehnati, odkud byl ztratil Líku a Kerbavu; před tím slynul řídkým bohatstvím. Není divu v takových okolnostech, že domácí prameny v Horvatsku vyschly; však sám Ferdinand I. r. 1537 stěžoval si stavům, že přes čtyři roky od nich nedostal daní. Konečně nahledl sám potřebu, že z jiných prostředkův musí on a dědičné země Horvatům přispěti. Proto oznámil r. 1530 Ondřeji biskupu kninskému, že dal sebrati vojsko pod velitelstvím Jana Katzianera, aby horvatské hranice spolu s domácím vojskem horvatským bránilo proti Turkům.

Vrchní velitel cizího vojska pomocného (generalis capitaneus suae majestatis) byl povinen přihlížeti k obraně země *ve srozumění s nejvyšším hejtmanem zemským, jinak s bánem* a po právu nesměl se míchati v zákony zemské neřkuli je přestupovati. Svorné spolupůsobení a srozumění žádali od obou i král i stavové. Nejvyšší hejtman zemský dostával rozkazy od bána i od stavův a vrchní generál královský od krále; oba pak se měli dohodnouti o náležitých podnicích válečných. Rozumí se, že praxe dodávala náhledům královského generála větší váhy nežli zemskému hejtmanovi, poněvadž měl onen větší hmotné zvláště pak peněžité prostředky. Tu byl předně pramen roztržek v zemi mezi stavy a královskými generály a potom i původ, že se mohla vojenská vláda na pomezí během času tak velice upevniti, až z ní konečně vylíhla se — Vojenská Hranice co zvláštní území se zvláštním vojensko-německým zřízením.

Již Katzianer dal si na sobě velice záležeti a prositi se. Teprv r. 1537 nacházíme jej s vojskem vnitrorakouským ve Slavónii, leč tu vedl válku tak nerozvážně a nešťastně, že mu velitelství odňato a on do Vídně odvolán i zavřen. Utekl odtud do Dubice k Zriňskému, kde byl zabit (1539). Na jeho místo postaven slavný hrdina Mikuláš Jurišić co vrchní generál královský a spolu zemský hejtman krajinský dne 28. října 1537.

Cizí vojsko bylo jakož řečeno z větší části v pohraničných městech a pevnostech, majíc nad sebou buď jednoho anebo dva vrchní generály. Když byli dva, velel jeden v horvatské a druhý ve slavonské hranici. Vrchní velitelé této sídleli obyčejně ve Varaždíně.

Pod těmito vrchními generály stáli vojenští hejtmané v jednotlivých pohraničných místech, jimž podléhala nejenom místní posádka nýbrž také stráže a oddíly vojska v okolí, tam kde si je sami rozestavili. Tím spůsobem povstaly jakož dříve již řečeno v obou hranicích horvatské i slavonské zvláštní okresy vojenské — hejtmanství (kapetanovine, capitaneatus) jako varaždínské, kopřivnické, svatojirské, križevské, ivanické, petriňské, seňské atd. hejtmanství. Tato hejtmanství

byla částmi obou hranic; v civilní terminologii řeklo by se, že to byly kraje či okresy, v které bylo území hranice rozděleno.

Po smrti Ferdinanda I. (1564) stala se s horvatským pomezím dosti značná změna. Jemu co společnému vladaři zemí uhersko-horvatských, českých i rakouských ležela obrana Hranice tak dobře na srdci jako blaho Krajinska i Štyrska. Po jeho smrti rozdělili si však synové všechny země otcovy dle jeho závěti na ten způsob mezi sebe, že Maxmilian II. nastoupil trůn císařský v Německu a panství v Čechách i v Uhrách a Horvatsku; Ferdinand vzal si tolikéž díl svůj, kdežto arciknížeti Karlovi připadly vnitrorakouské země: Štyrsko, Korutansko, Krajinsko, Gorice, Trst a Istrie. Nyní nastala otázka, co má činiti Maxmilian II. a co arcikníže Karel pro obranu horvatsko-slavonských hranic, kterýž o jejich důležitosti pro své vlastní země dědičné byl tak velice přesvědčen, že sám císaře Maxmiliana II. ubezpečil písemně o své dobré vůli podporovati ho v bránění řečeného pomezí. V praxi ovšem nebylo lze vyhnouti se všelikým nedostatkům, nesrovnalostem i sporům, neboť slušelo především na jisto postaviti, čím má jedna i druhá linie habsburská přispívati. Císař chtěl co nejvíce břemen svaliti na arciknížete maje za to, že mu Horvatsko nic nenese, jsouc vlastně hradbou jenom vnitrorakouských zemí a Karel zase soudil, že vlastně Horvatsko není jeho a že by nemohl náklad o svých silách uhraditi. Nastalo obapolné vyjednávání, ba i stavovští výborové štyrští, korutanští a krajinští scházeli se, aby se shodli o náležité příspěvky. Mezitím nebezpečí na horvatsko-slavonském pomezí rostlo, dílem že turecké zbraně vítězily, dílem že vojsko nedostávajíc platu v děsnou demoralisací padalo. Konečně ustanoveno r. 1575, že řečené tři země na obranu hranic vypláceti budou 307.400 zl. počítaje v to i příspěvek císaře po 60.000 zl.; na upevnění a opravení pevností vyměřeno 639.040 zl. Z hodnověrných akt vidí se, že r. 1573 vydržovaly dědičné země v horvatské a slavonské hranici dohromady 5913 vojákův, na které se ročně vynaložilo 252.602 zl.

Císař považován ovšem napořád za vrchního velitele vojska, proto mu i arcikníže účty předkládal týkající se pomezí a své příspěvky též skrze něho zasílal. Nicméně byli neprostředně velitelé vnitrorakouského vojska na pomezí arciknížeti podřízeni a vojsko toto považováno i nyní za vojsko *posádkové*, které nemělo se míchati do zemských záležitostí, nečiniti škod vrchnostem a poddaným a mělo kupovati své potřeby za hotové peníze. Poněvadž pak vojáci stýkali se s obyvatelstvem a bylo potřebí často zakročovati, ustanovil sněm r. 1567, aby se v každé županii dva komisaři jmenovali, k nimž by generál ze své strany přidal ještě jednoho a tato komise aby vyšetřovala vinníky a výsledek předkládala bánu i generálu, z nichž měl civilisty trestati bán a generál vojáky.

I za Rudolfa II. (1576-1612) a jeho bratra Matiáše (—1612) zůstaly země uhersko-horvatské oddělené od zemí vnitrorakouských a bylo zase potřebí ustanoviti míru příspěvkův a moci obou linií habsburských co do horvatsko-slavonského pomezí. Opět se stavovští výborové z vnitrorakouských zemí sešli u přítomnosti komisarův císaře Rudolfa II.

i arcikněžete Karla ve Vídni (1577) a v Bruku na Muře (1578). Výsledek obou konferencí byl, že císař Rudolf nakloněn více míru nežli boji a zaměstnán více hvězdářstvím i alchymií nežli pracemi vladařskými dal se lehce pohnouti, aby vyplnil žádosti strýce svého i zástupců vnitrorakouských zemí, kteří ve Vídni žádali, aby se arcikněžeti odevzdalo horvatské i slavonské pomezí v plnou moc, tak aby generálové a hejtmané byli pouze jemu podřízeni ba i horvatský bán podlehal mu ve vojenských věcech, kdežto v Bruku ustanovili, aby se na pomezí řečeném z dědičných zemí vydržovalo 2435 mužův s nákladem 160.848 zl. na rok. V tom tedy smyslu vydal Rudolf II. 25. února 1578 reskript, kterýmž arcikněžete Karla z té příčiny, že je sám záležitostmi německého císařství a ostatních království a zemí svých přespříliš zaměstnán, jmenoval vrchním velitelem v pomezí a svým tam *náměstkem* od Drávy až k Jaderskému moři na tak dlouho, dokud bude sám za prospěšné uznávati *) a arcikníže to snese. Tímto jmenováním přenesl císař na svého strýce úplnou moc v Hranici ponechav si pouze právo dáti si referovati o všech vážnějších záležitostech v Hranici, jakož i právo válku vypovídati. Zároveň byli stavové horvatští i bán na arcikněžete odkázáni.

Poněvadž byl arcikníže Karel vladařem zemí nejsoucích v žádném spojení s Uherskem a Horvatskem a poněvadž Rudolf chtěl arcikněžeti Arnoštovi tutéž moc dáti také v Uhersku, kázala potřeba, aby stavové uhersko-horvatští svolili. Král Rudolf tedy oznámil uherskému sněmu, který se sešel v Břetislavi dne 1. února 1578, že „péči a správu hranice svěřil" arcikněžatům Arnoštovi i Karlovi, onomu hranice uherské a tomuto horvatské i slavonské vyzývaje stavy, „aby ve věcech, týkajících se vojenství a obrany hranic obraceli se na arcikněžata a byli jich poslušni." Stavové nadíce se, že budou nyní hranice lépe opatřeny, neopírali se mnoho tomu dodavše nicméně, že ve vojenských věcech, které se týkají Uherska, má arcikníže Arnošt raditi se s uherskými radami a ohledně horvatské i slavonské hranice že se má arcikníže Karel vždy s bánem dorozuměti, aby z jeho moci v Hranici nic nevzniklo nebezpečného pro ústavu a svobody království (ne quid sequatur inconveniens et libertati regni contrarium).

Byla tedy moc arcikněžete Karla v Horvatsku obmezena pouze na vojenské věci, o kterých se měl s bánem dorozuměti. Nebezpečí bylo nicméně patrné. Od nynějška měla vojenská rada dvorní (hofkriegsrat, consilium aulae bellicum), kterou zřídil arcikníže v Štyrském Hradci pro své vnitrorakouské země, vrchní správu vojenských věcí v horvatsko-slavonské hranici. Vedle toho nemělo ustanovení, že má arcikníže jednati ve srozumění s bánem, ceny praktické, neboť což nebylli bán řečené vojenské radě dvorní dle mysli? Že nebyly obavy plané, vyšlo ihned na jevo, neboť již 5. února 1578 stal se štyrský pán Krištof Ungnad horvatským bánem, což čelilo proti ústavě, neboť byl cizozemec. Vyprávělo se, že Horvatsko i Slavonie mají býti k vnitrorakouským zemím přivtěleny, aby se mohly státi *německou markou.*

*) Co se ještě „o *věčném* generalátě" tu i tam mluví, mythus jest.

Obecná nevůle nezůstala arciknížete tajnou, který záhy uviděl potřebu zacházet s horvatskými stavy vlidně a přiměřeně. Osobně se přesvědčiv o stavu hranic (1567 a 1577) uzavřel na obranu vnitrorakouských zemí vystavěti pevnost v onom koutě Horvátska, kde Kupa vycházejíc z horských krajin na rovinu přijímá Koranu a Dobru. Koupiv zde od hrabat Zriňských pozemky položil základní kámen pevnosti dne 13. července 1578, která se dle něho nazvala Karlovec (Karlstadt). Do základů dáno 900 tureckých hlav na znamení, jaký bude míti účel pevnost. Ze svého přispěl arcikníže k nákladu, tolikéž vnitrorakouské země daly 350.000 zl. mimo dělníky. Arcikníže vybídl též slušným způsobem horvatské stavy shromážděné r. 1579 na sněmě k příspěvkům vyloživ jim důležitost pevnosti, v níž hodlal svého vrchního generála pro horvatskou hranici umístiti. Stavové vyplnili jeho přání, prvním pak velitelem stal se zde Jan Fernberger, který byl zároveň vrchním generálem veškeré hranice horvatské.

Byltě pak celkem 12 let arcikníže Karel královským náměstkem v horvatské i slavonské hranici. Po jeho smrti (1590) nastoupil 12letý syn jeho Ferdinand ve vladařství vnitrorakouských zemí; v Hranici převzal správu arcikníže Arnošt; r. 1594 učiněn Maxmilian, čtvrtý bratr císařův, náměstkem jeho v horvatské i slavonské hranici, jejž vystřídal r. 1603 arcikníže Ferdinand. Od té doby neměla více hranice náměstkův, poněvadž byly od Ferdinanda II. uhersko-horvatské země vždy již spojeny pod společnými panovníky se zeměmi vnitrorakouskými. Než za Rudolfa II. vzmáhala se v Uhrách i Horvatsku obecná nevůle, že císař práv svých královských nevykonává sám, nýbrž skrze své bratry, čímž se cizincům otvírala vrata do kořán. Cizozemec Krištof Ungnad musel se již r. 1583 z bánské důstojnosti poděkovati a Maxmilian ani Ferdinand nebyli od stavův dříve uznáni za kr. náměstky ve vojenských věcech v Hranici, dokud se výslovně nezabezpečila opět zemská ústava a hodnost bánská v plné míře.

Mezitím trval nejtužší boj s Turky, kteří po pádu Bišče (1592) opanovali celou prostoru mezi Unou a Kupou. Nyní se jednalo Turkům o to, aby mohli poznenáhla i do srdce Horvatska proraziti. K tomu účelu vystavěl Bosenský vezír Hassan baše na vtoku řeky Petriny do Kupy 1591 a 92 pevnost, která se odtud pojmenovala Petriní. Nebezpečí bylo nyní veliké. Vidí se z nářku horvatských stavův, že si div nezoufali.*) Udrželali se Petrině v rukou tureckých, zmocnilili se též odtud Sisku, pak byl Záhřeb sám v nebezpečí — pak se jednalo již jen o poslední hodinky těch trosek, které z dávných království horvatského i slavonského ještě zbývaly.

Osud křesťanského Horvatska závisel nyní na osudu Sisku ohro-

---

*) Stavové se obrátili se zvláštním listem na krále i na uherský sněm, v němž pravili: Status et ordines afflictissimi regni Slavoniae auxilio et ope destituti, antequam in turcicam potestatem cadant aut relictis patriae sedibus alio commigrent, coram deo, sua majestate et serenitate, toto Hungariae regno et universa christianitate solemnissime protestari: *si in extremis necessitatibus positi eam vitae et patriae suae rationem inivérint, quam sors et necessitas commodiorem ac utiliorem esse duxerit.*“ Toť přece zoufalá řeč!

ženého z turecké Petrině. V knize boží prozřetelnosti nebylo, aby národ horvatský zahynul. Hassan baše jal se r. 1593 obléhati Sisek s 25—30.000 m. Sem pospíšili bán Tomáš Bakáč a generál Auersperk. V koutě, kde se Odra spojuje s Kupou, strhla se krvavá bitva, v které křesťané skvělé obdrželi vítězství; 18.000 Turkův zahynulo dílem na poli dílem ve vodě a mezi nimi sám Hassan. Zpráva o tom roznesla se po celé Evropě — křesťanský svět jásal, Turci v Cařihradě hořekovali, neboť padli u Sisku dva synové dvou sultánek; od té doby zve se řečený rok v tureckých letopisech „rokem porážky.“ Odtud však vznikla v Uhrách i Horvatsku nová turecká válka, která trvala plných 14 let.

Nebudeme vypravěti válečných příběhův. Ač se štěstí měnilo všelijak, konec byl přece pro Horvatsko velmi příznivý, neboť se vojsku z dědičných zemí i Horvatskému podařilo, definitivně Sisek obrániti, Turky z Petrině vytisknouti a vůbec *celé Pokupí* opanovati.

Nyní se strhl spor mezi horvatskými stavy a polním generálem cizího vojska v horvatské hranici Sig. Herbersteinem o tom, komu má Pokupí (zejmena místa Gora, Hrastovice a Petriň) podléhati, zdali generálu Karloveckému anebo bánu jenž dotud péči měl o opatřování měst na Kupě ležících jako Drenčiny, Bresta, Letovaniče, Brkiševiny, Sredička atd. Tato část pomezí nazývá se nyní v listinách hranicí pokupskou (colapiana confinia) anebo bánskou (banalia confinia). Stavové sami položili posádku do Petrině a řečených míst, tak že odtud v Pokupí stálo vojsko bánské čili zemské.

Válce učinil přítrž mír s Tureckem na potoku Žitvy (přítok Dunaje naproti Almaši) r. 1606 uzavřený. Byl ustanoven na 20 let a ve svých následcích velmi důležitý, poněvadž odtud začala síla Osmanův padati, což vyšlo arci teprv později na jevo; na ten čas vidělo se jen, že nepostupuje více. Císař zbaven byl ročního platu, jejž dotud odváděl sultánům; mezi ním a sultánem mělo býti přátelství a vojskům obou zakázalo se plenění i drancování. V Uhrách a Horvatsku vidělo se nyní obyvatelstvo býti bezpečnějším i začalo proto k vnitřnímu stavu svých zemí pilněji přihlížeti. Bylo přirozeno, že jak mile nejkrutější návaly turecké povodně alespoň poněkud popustily, obecná pozornost ihned k cizím posádkám obraceti se počala. Zásluh o obranu hranic získaly si ovšem v přehojné míře, ale domácí obyvatelstvo vytrpělo od nich také nátiskův ukrutných. Divli, že po míru Žitvanském proti vojsku z dědičných zemí nevole domácího obyvatelstva obracela se?

R. 1594 vypověděli stavové horvatští veřejně, že cizí žoldnéři „hůře než Turci v zemi řádí.“ Tuze se tomu ovšem diviti nemůžeme, neboť neustálé boje s Turky musily vojsko zdivočiti nehledě ani k tomu, že nedostávajíc pořádně peněz často musilo se živiti loupeží. Krom toho jdou ovšem mnohé věci na vrub vojenské zpupnosti, která v onom čase soldatesku v celé Evropě charakterisuje. Mnozí generálové a nižší důstojníci počínali si naschvál, jako by mimo ně nebylo v Horvatsku pánův. R. 1596 na př. obsadil ve Varaždíně generál Herberstein hrad pánův Erdödyiův a mnohé statky jiných vrchností v okolí. Příklad následovali ovšem i hned nižší důstojníci, kteří byli nad posádkami v ji-

ných městech. Spisy sněmovní jsou plny nářkův nad chováním se generálův a důstojníkův, jak se míchali do zemských záležitostí, překáželi domácím úřadům, odnímali vrchnostenské i městské statky, vykonávali jurisdikci nad sedláky ve svých okresích vojensky obsazených, jak přijímali k sobě sedláky vrchnostem uteklé, jak pouštěli vojáky na plen a drancování, tak že před nimi majetek, osobní svoboda a zemské právo nebyly bezpečny.

Po uzavření míru žitvanského měli stavové za to, že již více nepotřebují cizí pomoci a proto požadovali od Matiáše II. před korunovací r. 1608, aby se z měst v Dalmácii, Horvatsku i Slavonii, zvláště pak z Varaždína, vyklidili vojenští důstojníci i vojsko cizí a bánovi aby se starodávná moc plná zase dala od Drávy až k Jaderskému moři. Poněvadž se však musel také na vnitrorakouské země zřetel bráti, které si o obranu hranic tak velikých zásluh byly zjednaly, nevidělo se v té věci ihned jednostranné usnešení učiniti a proto ustanoveno se na tom, aby se po korunovací shodl král s arciknížetem Ferdinandem ve Štyrském Hradci. R. 1609 stáli stavové opět na svém. Chtěli, aby se z Horvatska a Slavonie odstranili cizí generálové a důstojníci; cizí pak vojsko aby z měst vytáhlo a bán aby byl zase všude hlavou vojenskou. Než majíce za to, že sluší též arciknížeti Ferdinandovi, co vladaři vnitrorakouských zemí, jejichž je hradbou a stráží hranice, nějaký vliv dáti na správu hranice, svolili k tomu, aby arcikníže správu nad hranicí převzal, avšak jenom pod těmi výminkami, když by byl vždy v dorozumění s bánem a když by bán byl *bezprostředním pánem všech důstojníkův*, které by arcikníže k „návrhu bánovu z *domácích synův a poddaných trojjednoho království* ustanovil“, zároveň pak neměli cizí žoldnéři přijímati se do služby houfně (pauciori numero et non turmatim). Podobný hlas ozýval se také v Uhřích; bylo tedy za Litavou heslem: domácí vojsko, domácí důstojníci, v Horvatsku bán vrchní velitel vojenský a cizinci ve vojště na hranicích jenom co žoldnéři v malém počtu.

Běh událostí nebyl těmto žádostem příznivý. Uhersko se brzo přesvědčilo, že se nemůže dílem pro vnitřní nepokoje (za Betlena Gábora) dílem pro turecké napořád velmi nepokojné sousedství bez cizího vojska obejíti, a r. 1625 musil se sněmovním usnešením článek z r. 1608 zůstaviti na lepší časy, poněvadž, jak se řeklo, „pro nebezpečný stav přítomné doby“ cizího vojska nelze odstraniti. Mírnější ale čas nechtěl nastati, i r. 1630 a 1647 musilo se potvrditi, co se uznalo r. 1625.

Teprv r. 1655 uzavřeno na uherském sněmě, aby se během tří let cizí vojsko ze země vyklidilo; však tu umřel Ferdinand III. (1657) a sotva že si stavové uherští stejný slib vymohli na Leopoldovi I., vypukla zase válka s Turky r. 1663 a pak r. 1683 nejslavnější boj s Tureckem — věčná chlouba a sláva zbraní křesťanských, nepomíjející list v historii rakouské říše.

Tato poslední válka přivedla Turky naposledy pod zpupným vezírem Karou Mustafou až před samou Vídeň, kterou tehdy obránil hrdinský král polský Jan Soběský. Turecký půlměsíc, druhdy postrach a hrůza veškerého světa křesťanského, nemohl více odolati vítězným zbraním rakouských generálů; zpupnost osmanská vykrvácela se před Vídní, u Harkanč, u Slaného Kamene a konečně u Senty. Nesmrtelnost si

tenkráte pojistil princ Eugen na všechny časy. Mír v Karlovcích 1699 učinil tureckému panství konec v Sedmihradsku, ve Slavonii a v Uhřích; jediný banát ještě zůstal v jejich rukou na krátký čas.

Rozumí se, že se bojovalo i v Horvatsku. R. 1689 odňata byla Turkům navždy od generála Herbersteina Líka i Krbava a země mezi Kupou a Unou vyklizena od Turků, tak že přední stráže hraničárské byly nyní pošinuty z Pokupí až k samé Uně, která se stala nyní hranicí proti Bosně. Stavové ihned naléhali, aby byl v této vydobyté části hlavním velitelem bán a nikoliv generál Karlovecký, následkem čehož hranice bánská v Pokupí po r. 1593 pozvenáhla vzniklá rozšířila se na přítomnou prostoru.

Počátkem osmnáctého věku nastala nová doba v historii Hranice. Dotud trvaly po celý čas XVI. a XVII. století stejné v podstatě poměry. Na hranicích Horvatska i Slavonie byly dva druhy stálých posádek, vojsko domácí stojící pod vrchním velením bána a vojsko cizí z dědičných zemí, které stojíc pod vrchním komandem svých vlastních generálův a hejtmanův přijímalo rozkazy bezprostředně od krále (na čas od arciknížat vnitrorakouských co jejich náměstků) a bylo vydržováno od něho i od dědičných zemí vnitrorakouských.

Co mělo cizí vojsko obsazené, nebylo ještě zvláštní území, vyňaté z pravomocnosti zemské a opatřené zvláštním zřízením. Arciknížata, generálové i hejtmané byli napořád povinni své jednání tak uspůsobit, aby zemským zákonům a ústavnosti nebylo ukřivďováno. Nebylo ještě zákona, který by byl vojenským úřadům v Hranici nějakou právomocnost nad obyvateli udílel; měli jenom dle vojenského práva nad svými vojáky ve vojenských věcech moc vykonávati.

Hranice tedy do konce XVII. věku v Horvatsku nebylo v nynějším smyslu co území zvláštního se zvláštním zákonitě ustanoveným zřízením, rozdílným od zřízení zemského.

Proto myslili stavové, vidouce mírem karlovickým tureckou moc zlomenou, že by bylo na čase, aby se Hranice podřídila právomocnosti bánské, což tolik znamenalo, aby se v ní obnovila ústavnost zemská. Cizí posádky by se byly ovšem musely i s cizími důstojníky vyklidit ze země a ve vojensky dotud obsazeném území bylo by se zavedlo županijské zřízení, které tam na mnoze již před dvěma věky bylo pominulo.

Nestalo se to po tu chvíli, ba naopak, od té doby teprv začala poznenáhla Hranice na nynější spůsob zřizovati se, že se totiž území její úplně vyloučilo od provinciálu a dalo jí zřízení zvláštní vojenské.

Fr. Kořínek.

(Dokončení.)

Bitva na Bílé Hoře.

Dle původních pramenů vypravuje *František Dvorský.*

V střední historii české dvě doby jsou následky svými veledůležité: války husitské a počátek války třicetileté. Šestým červencem r. 1415 byl národ český před světem potupen, a poněvadž se za potupu náležitě odplatil, měl býti zničen dnem 8. listopadu 1620. Za to, že dvanáctiletým vítězným bojem obhájil útěchu člověka — víru, že uchránil nejdražší poklad — svou národnost, vzali odvěcí nepřátelé národ náš v nenávist a ošklivili před světem lid dýmem arcikacířovým napáchlý. Po celém světě katolickém vyhlašovány, na dveřích chrámových rozvěšovány bully papežské na rozdávání odpustků těm, kteříž by modlitbami i jinak přičinili se o vykořenění kacířstva a „svaté matky církve“ zvýšení a rozšíření. Chystali národu našemu opět Kostnici.

Dvě stě skoro let připravoval Řím a jeho spojenci národ český, aby vrátil se do lůna „samospasitelné církve katolické“; po celá dvě století ohlížela se svatá matka církev po neposlušném synu, lidu českém, jejž za nynější doby ani po jmenu více nezná, myslíc a věříc, že zasnul v starostlivém náručí říše německé. Nešetřiltě Řím hrozeb, slibů, žádných prostředkův, aby vykořenil kacířství z hlavy české, aby oslabil rámě, jež obhájilo někdy na potupu cizí a slávu domácí život svůj; nechtělať se více chvěti hněvem stolice Petrova nad neposlušným dítětem. Vycházející slunce víry katolické v Čechách, jezovity odchovaný Ferdinand II. měl zničiti moc poslušnému světu nebezpečného národa českého, měl napraviti nakažlivé srdce české. Řím neustoupí, i slunce musilo otáčeti se okolo země. Však ani národ český nemohl zapříti přesvědčení své, nemohl odříci se svého svědomí, nemohl odpřisáhnouti víru otcův svých. Řím a jeho svět nechtěl povoliti, národ náš nemohl. Sbor „svatých otcův“ na koncilích a zástupcové národa na sněmích spor neurovnali, neusmířili se. Neznali jedni slova lásky, druhých prosby neprospívaly. Chopili se zbraně. Stavové čeští věčným podněcováním dohnáni tasili meč na obhájení a uchránění svobody, odpůrcové národa tasili meč na pokoření, výboj a zhoubu. — Pochodeň války hořela, nebezpečenství plápolalo. Již 16. června 1618 vytáhl hrabě Turn z měst pražských s 3000 pěšího a 1100 jízdného lidu, a rozložil jej na hranicích českých proti Rakousku, a 12. srpna t. r. vtrhl Dampír s vojskem císařským do Čech.

Střídavé úspěchy domácích i cizích zbraní líčiti nebudeme, aniž

vypravovati můžeme v kratičké rozpravě všechno to, co se bylo od r. 1617 v zemích koruny české stalo. Události těch dob jsou s dostatek známy. My krátce jenom naznačíme příčiny úpadku národa v nejrozhodnější chvíli.

Veliké byly úklady našich nepřátel, však veliké také byly nectnosti národa českého. V době, kdy nebezpečí hrozilo pohltiti všecky svobody, kdy vše drahé a vítané, co někdy krví vykoupeno býti musilo, ano když i národ to nejdražší, život svůj svěřiti musil ostří meče, ve chvíli takové nemohla země zmoci mdlobu, jakouž bezstarostná, netečná ruka domácí vedena cizí úkladnou, národ byla obestřela. Největší Slovanstva hřích, dědičná nesvornost rozervala společnou lásku a budila nedůvěru jedněch ke druhým a tou odchované osobní vášně podávaly ruce domácím rozbrojům. Vybujnělé takové bejlí dusilo zápal povšechný. Nebylo muže, kterýž by hřímavým slovem rozdrásal lidu svědomí, scházel hrdina, k němuž by s důvěrou všickni byli se shrnuli. Nezrodil se Hus, věk ten neodchoval Žižku. — Kdy by byli všichni spojili se za jednoho (po slibu sobě daném) jako praví ochrancové vlasti své, kdy by pamětlivi byli bývali hrdinné ctnosti předků svých, mohli směle pod záštitou slávy objeviti se na poli válečném a říci nepřátelům: „Zde jsou hroby otcův našich, zde v této zemi památky naší slávy, my jich synové. Vy těm hrobům, té zemi rozkázati nemůžete: vstaň a ustup dál! — a protož my neustoupíme.“ *) — Nedostávalo se ale zmužilosti, scházela vytrvalost. Nad svobodu národa cenili mnozí výše domácí pohodlí, měli spíše na paměti vlastní měšec nežli osud vlasti své. Ne jedněmi patenty napomínali direktoři obyvatelstvo, že „podle boha, dobrého svědomí, povinností svých, jednomyslného všech snesení i zřízení zemského povinni jsou řádu, práva, svobody vlasti hájiti a zastávati, jakž na statečné Čechy náleží.“ — Mnozí v Praze bydlící stavové raději sobě doma hověli, nežli by důležitým jednáním sněmovním na hradě pražském přítomni bývali, a někteří nezdární domácí synové jako bídní služebníci usilovali zbaviti lid svobody a práva, jež předkové statečností a zastáváním pravdy boží i národa dobyli; choulostiví „na obě noze kulhali a na obou ramenou nosili“; jiní pak bojíce se opříti, záhubnou netečností a lhostejností pomáhali těm, kteříž jedině myslili na protržení práva a potupu národa. Bohatší z obyvatelův majíce do pole táhnouti, nemocí se vymlouvali a doma zůstali, anebo na místě svém vypravili do pole čeleď, pacholata, — a chudší, kteříž musili hrdla svá nasaditi, žehrajíce na takovou nerovnost, žádali, aby z veřejnosti zemské propuštěni byli. Jaká to neupřímnost, jak malá mnohých byla láska k vlasti!

A mnoholi tehdy živila země zrádců domácích i cizích, kteříž za jidášský groš, panský slib a úsměv prodávali vlast, jež je zrodila anebo pohostinsku přijala, vidno z tolikerých opatření proti podezřelým osobám a nařízení direktorův: „aby zpronevěřilým, kteříž nad vlastí svou se zapomněli a beze vší jim dané příčiny od statečků, žen i dětí do cizích zemí zběhli a tam proti národu pikle kuli, volný návrat do království českého popřán nebyl, aneb aby v městech pražských i jinde zůstávajícím živnost zastavena byla. Vůdce císařský Dampír v listu direktorům

*) Podobná slova pověděl vůdce severních Amerikánů do území jich válečně deroucím se Angličanům.

nadepsaném dne 25. října 1618 v Pelhřimově daném praví: „že o tom dobře ví, že stavové v ležení svém víceji českých zrádcův nežli dobrých vojákův mají.“ — Katoličtí nepřátelům dopisovali anebo zprávy ústní skrze náhončí o všem podávali, ano uvolovali se, že za pomoci lidu císařského na přední osoby z stavův sáhnouti a je vydati chtějí. Tatáž největší skvrna člověka — zrada vlasti — byla některých polních vůdcův prvním hříchem. Takovou proradou byl dobrodruh, najatý hrdina Mansfeld, podobnými tomu byli Hohenlohe i Anhalt, a menší jich odrůdy zavinily patrně ztrátu mnohé bitky. A k tomuto zlořádu přidružilo se ještě zjevné osobní zášti, kteréž na velikou škodu svaté věci národní brzy po začetí války mezi polními vůdci vypuklo, a nezřízená ctižádost byla většině z nich hlavním úkolem.

A jaké to bylo vojsko, kteréž chrániti mělo národ a odvrátiti staleté pohromy! Lid naříkal na škody nenabyté, kteréž voják kamkoli se zbraní přišel, prováděl. Lakota loupeživé, cizí, najaté sběře byla nenasytná. A vojsko domácí české trpělo často hlad i žízeň, chřadlo na těle i duši a utíkalo od praporů. I poněvadž mnozí vyšší důstojníci promrhávali sami plat náležitý vojákům, vojsko často smělé činilo vyhrůžky vůdcům i direktorům, že se zbouří a sami sobě platiti budou, anebo mstilo se za nevyplacený žold na nevinném lidu a vydíralo desateronásobné na něm zaplacení. Násilím takovým zubožený, mořený a v dědičné již poddanosti zůstávající lid opouštěl domy, chýše své a rotil se, aby za takové soužení vymstil se obrancům i nepřátelům vlasti. Vůdcové váleční stěžovali si na stavy, stavové na vůdce. Vůdcové posílali stížnost za stížností stavům i králi, aby se lidu válečnému správně platilo, král napomínal stavy a tito žehrali na vůdce, že odváděné jim peníze promrhávají a tím nekázeň mezi vojskem množí. Obě strany měly pravdu. Mnozí ze stavův ano někteří z nejbohatších vymlouvajíce se na svou chudobu, když přišlo k zaplacení zadržané služby vojsku, skládali tak malé částky, že se ani se stým a někdy tisícím dílem jich bohatství nesrovnávaly. Katolickým a jiným „vlažným“ muselo býti za příčinou, že povinných sbírek odváděti nechtěli, na jmění saženo exekucí; a stav městský, jemuž „páni“ (již od věků) přáli v odvádění berně přednosti, vymlouvaje se po pěkném příkladu šlechticů, dal co jenom dáti musel. Přidejme k tomu ke všemu všeobecnou skoro nerozhodnost, lehkovážnost a ochablost stavův ano i direktorů samých, kteříž sotva že válku začali, rádi by byli zbraně složili, kdy by hlavy byli měli zabezpečeny — a vyznati musíme, že vyhlídky za takové skoro všeobecné mdloby na ukončení boje byly neutěšené. A vedle toho byly konečně prostředky i válečné síly národa českého v nejrozhodnější době boje menší a slabší nežli stále rostoucí síla nepřátel.

Odbojem českým byl skoro celý nekatolický svět vzhůru, a jakkoliv jim výsledek boje nebyl lhostejným, čekali — a pomáhali prázdnými slovy a neplatnou radou. Němečtí protestanté křičeli nejvíce, ale když přišlo k rozhodné době, uzavřeli, aby měli pokoj, s katolickou ligou příměří 3. července 1620, a takž pokojně doma sedíce pro Čechy ani z židlí svých nepovstali. Málo prospěla Čechům pomoc Anglie, neboť z 3000—4000 dobrodruhů přišlo málo zdravých do Čech, pro-

trávilit více času v nemocnicích a v hospodách nežli ve zbrani; vojsko nizozemské, slabé počtem, nevalně také rozmnožilo české ležení. Takž vedle ziskuchtivých a nespolehlivých Maďarův a malého počtu vojska z Rakous neměly země koruny české skoro žádné výdatnější pomoci.

Na začátku války kojili se ve Vídni naději, že za několik neděl uspokojí svévoli „hlupců" Čechů. Však nedařilo se jim po jich skrovném přání, boj trval již na třetí rok. Právě proto jitřil se jich hněv a neusmířitelná nenávist proti „nepřátelům božím" zapalovala se k pomstě čím dále tím více. Připravovali se, aby s velikou válečnou silou na konečné pokoření všech odbojných s královstvím českým spojených zemí do pole se mohli vypraviti. Podařilo se jim. Skoro celý nebezpečenstvím svorný katolický svět přispěl jim výdatnou posilou. Bavor i Sas propůjčili se k krvavým službám, Řím a Španěl darovali zlaté měšce s vojáky, a Polák loupeživé poslal kozáky na zabíjení pobratimského lidu. Když viděli, že přiblížila se kýžená doba, aby mohli zabezpečiti dynastii habsburskou a vznik víry katolické v Čechách, vedle toho pak dávno připravované pokoření a pád národa českého, udeřili vší mocí na země koruny české. Kurfiřt saský udeřil na Budišín, divocí Lisovčíci vpadli opět do Slezska a Maximilián bavorský spojiv se s císařským vůdcem Bukvojem u města Rohů (Horn) v dolejších Rakousích táhl k Drozdovicům (Drosendorf), kde tehdáž hlavní síla vojska českého s Kristiánem starším z Anhaltu prodlévala. O tom když dověděl se polní vůdce vojska královského, hnul se o 24 hodin dříve z místa nežli nepřátelští spojenci tam přirazili. Od té doby (12. září 1620) vojsko Čechův nespatřilo císařské až v kraji plzeňském.

Nepřátelé vidouce, že vojsko české bitvě uniká, usnesli se vtáhnouti přes hranice české přímo ku Praze. Dne 20. září překročili pomezí. Nejprvé navštívili Budějovice české, jediné to tehdy město v Čechách s císařskou posádkou, kdež Baltazarem Marradasem a jeho španělským vojskem uvítáni byli. Rychle po sobě a s ukrutností dobyta jsou města: Týn nad Vltavou, Vodňany, Prachatice; Krumlov smlouvou opanován. Stejný osud stihl i Sušici, Strakonice, Horažďovice, a ukrutností katolického vojska zastrašení obyvatelé některých jiných měst otevřeli brány nepříteli. Nepřátelé byli v zemi, a znuzované otrhané vojsko královské, kteréž z místa na místo pobíháním a daremným času mařením protrávilo dříve miliony kop a kteréž nedovedlo, dokavad ještě bylo silnější císařského, ubrániti království, mělo nyní se zbabělým, zrádným Anhaltem zadržeti mnohem větší počet dobře zorganisovaného lidu válečného, jenž se na Čechy valil. Bálo se potkati s nepřítelem a protož se za ním znenáhla jenom jako ploužilo. Anhalt ani na to nepomýšlel, aby císařským překážel, shovíval jim a zrádný svůj úmysl skrýval na dobu rozhodnou. Nepřítel podmaňoval si násilně město za městem, krajinu za krajinou. Běd a žalostí přibývalo. Království i s králem blížilo se konečné záhubě.

Král český obávaje se již nejhoršího, vypravil se k přání stavův do ležení 27. září 1620. Vojsko české leželo u Tábora, nepřítel obracel se k Písku. Král odjel z Prahy do ležení válečného sám a sám. Žádný z obyvatelů nedoprovázel jej za brány města, žádný nepospíchal s ním bránit vlasti. Marné bylo lítostivé napomínání královo, marný

jmenem královským uveřejněný patent, aby do pole se vypravili — slovo královské již málo vážilo, a zákona, kterýž je pod propadením hrdla, statků k obraně země zavazoval, sobě nevšímali. Král sám ač cizinec, ukazoval v ležení při vší své slabosti více odvahy potkati se s nepřítelem nežli mnozí vlasti synové, a kdy by vojsko bylo netrpělo hlad a veliký na všem nedostatek, snad by byla králova přítomnost povznesla umdlenou mysl vojska, a nadšeným duchem jeho by bylo zachráněno království. Však nebylo, jakž jsme již pravili, obecné horlivosti, obětovnosti. Nejenom zdární synové žalostili nad osudnou váhavostí a nedbalostí národa, ale i král sám to bolestně pociťoval. Každým skoro dnem nařizoval nejvyšším úřadníkům a soudcům zemským, aby provianty do ležení vozeny a peníze na zaplacení zadržaného platu vojsku poslány byly. S jakými obtížemi obojího poskrovnu se vyřizovalo, a s jakou nechutí jak šlechta tak měšťanstvo povinnou vlasti lásku skutky prokazovalo, s žalostivým srdcem sobě připomínati musíme. Poněvadž vojsko jisti muselo, neboť s hladovými žaludky jest zajisté těžší boj nežli s nepřítelem, a zasílané peníze a provianty na armádu 40.000 nikterakž nestačovaly, nařizoval a napomínal král ještě úsilovněji, aby Pražané dnem i nocí chleby do ležení vozili. Však marná byla žádost, marné vyhrožování pokutou; ani předkládání nejvyšších úřadníků zemských: že i král s dvorem svým již nedostatek v chlebích trpí, neprospívalo; Pražané již ani rozkazův pod pokutou si nevšímali. Vymlouvali se na neveliké zásoby obilí a předstírali, že by za měsíc v městech pražských drahota povstati a oni sami snad nedostatek trpěti musili. Jaká bláznivá to starost o samy sebe! Za měsíc ztraceno bylo království, ztracena svoboda země i se statky neobětovných Pražanův.

Veliké nesnáze působilo též zaopatřování peněz pro vojsko. Takové finanční bídě odpomohli částečně bratří Moravané, kteřiž také na kolik síly jich stačovaly, zásobovali chleby ležení české. Osvědčovali věrnost, lásku k vlasti skutkem, nikoliv prázdnou výmluvou. Kdy by Čechové ještě v poslední chvíli k takovému životu se byli vzchopili jako Moravané, byli by záhubu, kteráž se jim již na krk valila, odvrátili. Nemohli však se probuditi. Byli již uvykli naříkati jenom na nešťastný osud svůj, ale mnozí, říkaje, rukou ani nepohnuli, aby se mu ubránili; co ztratili svou neodhodlaností a nerozumem, přičítali „tajnému ale spravedlivému soudu božímu, že jim vzbudil tak mnohé a velikomocné nepřátele.“ Vypravovali si o hrdinství krále Bedřicha, že rozkázal v ležení pět zajatých Španělů odpraviti; těšili se domnělou peněžitou pomocí Benátčanů a 60tisícovou pomocí vojska Turků i Uhrů, kterýmiž prý nepřítele z Čech vyženou, potom na Sasa i Bavora potáhnou ... o hrdinství si povídali, ale báli se náramně. Strach byl již začátkem měsíce října v Praze ano i po krajích všeobecný. Již 8. října přestěhovaly se mnohé šlechtické rodiny, mezi těmi paní nejvyššího purkrabí Bohuchvala Berky z Dubé, paní z Roupova, paní Millnerová a jiné z Malé Strany na Staré Město o půlnoci a v průvodu 50 mušketýrů, i králová chtěla prý také na Staré Město anebo až do Berlína se uteci. Obyvatelé venkovští houfně hrnuli se do Prahy; když ale uslyšeli, že nepřítel namířil ku Praze, opět se rozutíkali. Roztroušená

pověst, že katoličtí obyvatelé pražští, jichž přece sotva byl dvacátý díl, hodlají něco záhubného na hradě a v městech pražských provesti, naplnila královnu i obyvatelstvo strachem velikým, a vymyšlená zpráva, že uprchlý Novoměstský císařský rychtář Schröpl v obleku uherském na hradě se ukázal, způsobila směšný poplach. Pravdať, že v dobu takovou bylo nade všecky předešlé časy potřebí větší opatrnosti, ale že se Pražané báli několika katolíků, jest nejlepším svědectvím, jak velice jejich odvaha poklesla. — 6. října 1620 nařízeno všem městům pražským, aby domy prohledávány byly za příčinou cizích a podezřelých osob v Praze prý se zdržujících. Prohlídka domův konána dvakráte téhodně. A přece přes velikou bázeň i přes všechny rozkazy královské: aby hradby u Strahova a zvláště „u kapucínů“ zpevňovány, hrad pražský, Hradčany, Pohořelec, Malá Strana, brána újezdská stráží měšťanskou opatrovány byly, poněvadž z té strany vody nepřítel nejspíše Prahu ohroziti nebo i opanovati mohl, přece panovala báječná bezstarostnost. Pražáci prosili krále, aby měl jich města na paměti, aby snad nepřítel je nějak překvapiti nemohl, poněvadž slabá posádka 250 mužů vévody výmarského i s vůdcem Holzingerem nevykonává služby své pilně a opatrně. Naříkali na cizáka, sami ale dali brány opatrovati několika jenom chasníkům, kteříž častokráte zbraň ve bráně postavili a „na chvilku“ do hospody nebo někam jinam si odběhli. — „Deset tisíc dobře ozbrojených a hrubou střelbou opatřených vojákův by Prahu dobylo,“ pravil tehdy neznámý zkušený vojín. Katoličtí, kteříž se obávali, že z Prahy vypovězeni budou, těšili se na císařské dopisujíce Maxmiliánovi bavorskému, aby s lidem svým a císařským ku Praze táhl, že mu rádi v tom nápomocni býti chtějí, aby tím snáze do města se vším lidem svým dostati se mohl.

V takovém zajisté vězelo stavu druhdy slavné království české před osudnou bitvou bělohorskou. Rozhodný byl to čas. Den národa chýlil se k večeru . . .

Popatřmež na pole válečné, ohledněmež se bedlivě po ležení domácího i cizího vojska. Činímeť to s duchem neveselým, neboť hrozivé stíny děsných obrazův počínají kaliti smutné oko naše, my cítíme již ránu, kteráž uvízla v srdci národa. Již 9. října 1620 stanulo vojsko české táborem u Rokycan naproti císařským, kteříž již 8. t. m. u Plzně se položili, kdež Mansfeld byl s českou posádkou. Císařští strojili se k oblehání Plzně, zatím ale vyjednávali s Mansfeldem, aby se vzdal a za peníze postoupil město.*) Odsud psal král hejtmanu zemskému

*) Když králi Bedřichovi o vyjednávání A. z Mansfeldu s císařskými zpráva dána byla, omlouval se prodajný hrdina tím, „že chtěl nepřítele poněkud za nos povoditi a do nějakých nepříležitostí přivesti, aby prý tudíž do Bavor zpátkem se obrátiti musil.“ — Divná zajisté to omluva! Snad jinému na poctivosti zachovalému muži bychom uvěřili, ale najatý takový dobrodruh, o němž katoličtí ani nepochybovali, že se vzdá, a kterýž po třikráte a to vždy, když nějaká hlavní bitva mohla býti svedena a kdy země v největším byla nebezpečí, od krále odpuštění ze služby bral a veřejným hlasem lidu již tehdy z takové zrady byl obviňován, takový praktikář slepé víry u nás míti nemůže a nemá. Ani to nijakž Mansfelda neomlouvá, že Plzeň do rukou císařských tehdy nepřišla, aniž že i po bitvě bělohorské ještě jako nepřítel stále ve zbrani stál proti císaři;

markrabství moravského, aby s jízdou i pěchotou moravskou, kteráž dosavade blíže hranic českých zůstávala, na pomoc přímo k Rokycanům přitáhl. — Deset dní ležela polem obě vojska proti sobě válečně vystrojená, aniž by jedno proti druhému bylo vstalo. Poněvadž zima byla říkaje přede dveřmi, usnesli se Maximilián a Bukvoj, že od Plzně odtrhnou a královské ku Praze předejdou. Obě vojska hnula od Plzně táborem a postupovala ku Praze. Obrácelit na sebe vzájemně zřetel oka svého, hledíce jedni druhým cestu překaziti. Několika denními pochody mělo dostihnouti vojsko Prahu, několik jenom dní zbývalo národu a svobodnému království českému do nešťastné bitvy bělohorské.

U Plas (26. října) postihla se vojska a na vyvýšeninách na dostřel dělový proti sobě ležících jako k bitvě spořádány voje válečné. Pochodem odsud české vojsko předstihlo císařské a vytklo sobě 30. října tábor u Rakovníka, kamž asi za půl hodiny po příchodu královských přirazili od Senomat Bavorští s jedním plukem Neapolitánů císařských a položili se u Volešné. Ostatní vojsko císařské opozdilo se. Královští opanovavše výšiny okolo města, ohradili ležení své naspy. Dělovým výstřelem dáno znamení, aby se položili šikem, jako by s nepřítelem potkati se měli. Nečekali dlouho. Maximilián s Bukvojem rozhlednuv se s jedné výšiny po českém táboru a postaviv vojsko do šiku, strojil se k bitvě. První v boj vniknul sbor císařských mušketýrů, kterýž jako na výzvědy poslán byl do lesa pod výšinu, na nížto stáli královští. Za těmi cválal houf lidu jízdného. Srazili se s královskými. Za chvíli troubeno k bitvě v řadách bavorských i po celém českém táboru. Vešly obě strany v boj. Potýkání trvalo až do noci, jež bojující rozvedla. Po celý čas boje byl král Bedřich přítomen. Poněvadž pro lesní stromoví nemohla vojska řady rozvinouti a noc boj přetrhla, nedobyla žádná strana vítězství. Bavorští opanovali jedno návrší a ukořistili zlatohlavovou korouhev, kterouž měl za znamení kníže z Anhaltu. Na bojišti zůstalo několik set mrtvých z obojí strany a s těmi císařský hejtman Aquaviva (Vlach) a královský nejvyšší lejtnant jízdy Theodor z Donína. Císařské vojsko, kteréž táhlo za Bavorskými, dorazilo na místo skoro po bitvě. V noci ohražovala se vojska náspy a znepokojovala se při tom hrubou střelbou.*

---

neboť oboje takové na pohled důležité ospravedlnění zajisté zmizí před platným svědectvím: že prodajná cena, za kterouž se s nepřátely smluviti chtěl, zdála se býti katolickým velikou. Přes to však vyjednávání nebylo přetrženo, nýbrž jenom zastaveno; i císařští přiznávali se, že s ním jakési příměří bylo učiněno, když Maximilián bavorský od Plzně byl odtrhl. Čemuž každý soudný přisvědčiti musí, povážíli, jak výdatnou by byl posilou, kdy by tehdy, když císařští od Plzně odtáhli, s vojskem svým vytrhl, a buď ku královským se připojil anebo císařským nějak překážel. Tolik věhlasu válečného měl zajisté zkušený voják Mansfeld, že desátý díl jeho posádky by udržel Plzeňáky v poslušnosti, že pouhým skrýváním se za zdmi plzeňskými nepříteli záměr nepřekazí a Čechům neprospěje. Však ani jedinou ranou Maximiliána ani Bukvoje nepozdravil. — Po bitvě bělohorské nebyl Vídni již více nebezpečným; „za polovici peněz, kteréž žádá," pravili, „chceme a můžeme získati jeho vojáky, aby mu sami hlavu srazili." — Více nežli hrdinstvím vyznamenával se Mansfeld loupežnými výpady na ubohý lid, jakž časté stížnosti a naříkání obyvatelstva, že hůř nežli nepřítel s nimi nakládá, tomu nasvědčují.

31. října zamýšleli císařští vylákati střelbou svého nepřítele z výhodného místa k bitvě; královští znamenajíce ale jich úmysl, odpovídali jim rovnou měrou. Jedna dělová koule z tábora českého do nepřátelského poslaná, urazila svobodnému pánu Filipu Fuggerovi obě nohy až po kolena, jenž na rány ty v noci 1. listopadu zemřel. — Téhož dne ohledána a vyšetřena na radu Bukvojovu poloha ležení českého a po uvážení věci té v radě válečné stalo se usnešení, aby dobýváním dobře opevněného a na výhodném místě položeného tábora českého čas a síly mařeny nebyly, k tomu pak že by jim blížící se nepohoda zimního času v dovážení proviantu a harcování těžké jízdy a střelby překážela. Uzavřeno hnouti táborem a pohledati sobě místa příhodnějšího, do něhož by nepřítele svého vyvábiti a ku potkání hlavnímu donutiti mohli. Musili však několik dní ještě vyčkati, až by jim objednaný proviant a peníze z Bavor doslány byly. Aby však vojsko daremně polem neleželo a špížní vozy jistěji na místo dojeti mohly, snesli se na tom, že budou královské drážditi a do vůkolí po píci vybíhati. Za městem na vršku stál kostelíček sv. Jiljí se hřbitovem, jejž obsadilo asi 200 mušketýrů královských, aby zabránili nepřátelským průchod, kterýmž by sobě vodu do ležení dovážeti mohli. 1. listopadu hnal sbor císařských (ze všech pluků a všelikých národností sebraný) na jmenovaný kostelíček útokem. Ačkoliv mezi dotčeným kostelíkem a městem Rakovníkem dosti silný počet jízdy a pěchoty královské se nacházel a na potýkání skrovného počtu s přesilou se dívali, nepřispěli svým na pomoc, obávajíce se z táboru svého vystoupiti, poněvadž i ostatní vojsko císařské k bitvě bylo připraveno. Kostelíček dobyt, posádka až na několik zajatých a uprchlých povražděna. Z kostelíka pak a ze zdí hřbitovních částečně pobořených a rumem vysypaných učiněn násyp dosti prostranný, na nějž děla vytáhli. Druhého dne až do jedné hodiny odpolední halila hustá mlha oboje tábory. Když se obzor vyjasnil, počali královští stříleti do baterie, kterouž si císařští na místě již jmenovaném byli zřídili, však bez výsledku. Následujícího dne (3. listopadu) odpoledne, když opět mlha opadla, stříleli bavorští do města Rakovníka; vítr zanášel křik a povyk rakovnických za příčinou granátů do města házených až do ležení nepřátelského. Téhož dne večer přibyly do táboru císařských očekávané vozy špížní s silným průvodem, novým to pomocným vojskem.

Pozdě na noc (skoro již k ránu) chystal se Bukvoj, aby ležení Uhrů přepadnouti mohl, za kterouž příčinou spojené vojsko nepřátelské celou noc stálo ve zbrani. Záměr však se nepodařil; neboť královští protrhnuvše jednu hráz zaplavili část vojska císařského, kteréž až po prsa ve vodě broditi se muselo. Uhři zatím couvli za výšinu. — 4. listopadu vyslán hrabě Vojtěch z Valdštýna se skrovným počtem jízdy a pěchoty k Lounským, aby město vzdali; což také na první hned vyzvání učinili. Téhož dne ranila při malé šarvátce kulka z mušketu Bukvoje, projela mu skrze stehna a zavadila mu o varle. — O třetí hodině odpolední když proviant vojsku byl již rozdán a vše na odchod (po usnešení rady válečné ze dne 31. října) připraveno, vytrhli katoličtí jako k bitvě spořádáni z ležení a ušli ještě dobrou míli cesty. — 5. listopadu ráno opustili i královští ležení u Rakovníka, a táhli po pravé straně císařských jsouce asi půl míle od nich vzdáleni. Pro ve-

likou však mlhu a poněvadž vojska někdy lesem někdy vedle okraje lesů postupovala, nemohla sobě překážeti. Na cestě od Líšan potkali Bavorští 28 vozův vojsku Českému špíži vezoucích se slabou jenom stráží jízdy uherské. Průvodčí rozsekáni a špíže odvezena do Strašecí, kdež císařští se zastavili. V Strašecí Nové bylo 30 mušketýrů královských posádkou, kteříž na chatrných zdech městských stráž drželi. Počali odpírati císařským, když ale někteří z nepřátel na zdi vskočili, utekli se do kostela, a byvše potom obklíčeni vzdali se. Zde zanechalo (6. listopadu) spojené císařské vojsko všechna zavazadla a nemocné vojáky, aby volnější bylo na cestě a lehčeji pronásledovati mohlo nepřítele. Obě armády pospíchaly ku Praze. Na dostižení měst pražských záleželo válečné štěstí obojího vojska. Kdy by císařští dříve ku Praze dorazili, byla by pro královské ztracena, neboť všeobecná skoro malátnost a nerozumná bázeň Pražanův by nedovedla tehdy město ubrániti aniž královští by byli s to je vypuditi. Na spěchu záleželo.

7. listopadu večer dostihli Bavorští, kteříž před císařskými táhli, vojsko české (u Tachlovic) blíže Unhoště. Odsud odebral se král Bedřich doprovázen hrabětem Turnem mladším (jak někteří praví, k prosebné přímluvě Anhalta staršího) a částí vojska do Prahy; průvodčí takové vojsko mělo býti na ochranu královského hlavního města rozloženo na Malé straně; což se také stalo.

Maximilián bavorský dychtil velice po boji, rád by byl svedl bitvu s královskými, kteříž takřka utíkajíce ráně jeho se vyhýbali; však že již bylo na noc a císařští se obmeškali, musel záměr ustoupiti překážkám. Královští roznítivše sobě strážné ohně a rozbivše na oko ležení na dostřel dělový od císařského jsouce vzdáleni, hnuli se asi po deváté hodině večerní s svinutými prapory beze všeho bubnování a troubení ale také beze všeho pořádku s místa.

Když dáno Maximiliánovi návěští, že vojsko české chvátá ku Praze, zavřel se všemi vyššími důstojníky radu na tom, aby jakmile koní svých pokrmí, ihned s místa se hnuli a nepřítele stíhali. Dříve však nežli spojená armáda se vypravila, vytrhl na poručení Bukvojovo Burgunďan Gošír se svou jízdou a polskými Kozáky, aby honil a udeřil na jízdu královskou. O půl noci vsednuv Maximilián na kůň, hnal se s vojskem za královskými. Děsná válečná pochodeň z hořících vesnic a chyší svítila za tmavé noci domácímu i cizímu vojsku na cestu záhuby a vítězství.

Kvapný pochod vojska českého ku Praze podobal se skoro útěku. Beze všeho spořádání, se šiky zmatenými, roztroušeni pospíchali, aby se zachránili. Uhři, kteříž více ze mzdy sloužili nežli z dobré vůle a lásky, odloučili se od vojska českého, aby sháněli se po kořisti. Gošír dohonil a úprkem udeřil na Uhry loupeží obtížené, kteříž s malou částí německé jízdy v jedné vesnici blíže Bílé Hory noclehovali. — Několik set jich zahynulo v krátké seči, a všechna kořisť i jiné nákladní vozy dostaly se do rukou nepřátelských. Nenadálým přepadnutím poděšeni Maďaři se rozplašili a za královskými pospíchali. Gošír pak se svou kořistí uháněl zpátky k vojům císařským.

Za tmavé noci přitáhli královští na Bílou Horu. Noční chůzí umdlené a všelikými nedostatky zmořené vojsko ulehlo ke svým zbraním

aby na chvíli odpočinulo. Po kratičkém oddechnutí, ještě před svítáním zákopy hraditi se počali. Ležení královského vojska bylo rozloženo skoro po celé čáře výšiny od východu k západu. Stáli zády obráceni ku Praze. Vůdcové drželi radu válečnou, kterak by se měli zachovati, zdali a jak boj s nepřítelem svésti nebo do Prahy se uchýliti. Češi radili, aby na Bavorské dříve nežli by jim zadní voj císařských ku pomoci přispěti mohl, vší silou udeřili, a kdy by štěstí válečné od nich se odvracelo, na Hradčany aby couvnuli a tu do poslední krůpěje krve se bránili; neboť spojený a počtem větší nepřítel mohl by je snad i s místa vyhnati. — Hohenlohe však předstíraje, že na tak výhodném místě jako jest Bílá Hora, žádného nebezpečenství obávati se nemusejí, radil, aby se lépe ještě zakopali a s bitvou nekvapili, neboť prý výsledek boje bývá nejistý a koruna královská tak odvážlivě v šanc dáti se nemůže. Vrchní vůdce vojska Anhalt uposlechl daremné rady a zůstal na Bílé Hoře státi. Takové snesení projevovali vůdcové vojsku, pohrdlivě v ležení rozhlašujíce domnělou bezpečnost; ano původce zlé rady ležením provolával: že nepřítel ničeho nepodnikne. Vojáci doufajíce zrádným ujišťováním vůdců býti bezpečni, na nepřítele, kterýž jenom dvě míle byl za nimi, péči neměli aniž tábor opatrovali; užívali dané jim zvůle. Bez bázně a kázně probíhali ležením, ano mnozí opouštěli tábor svůj, aby se zatím najedli a napili v městech pražských. — „Zaprodaní vůdcové úmyslně věc na takový zmatek nastrojili, aby se císaři zavděčili,“ podotýká Ondřej z Habernfeldu.

Po osmé hodině ranní přicválali první houfové vojsk císařských před Bílou Horu. Byliť to polští kozáci a Gošír s plukem jízdy své, kteříž před chvílí s Maďary o kořisť se byli porvali. Těžká jízda zůstala v blízké vesnici a kozáci obletujíce ležení počínali harcovati proti královským. Za nimi okolo deváté hodiny přitáhlo vojsko bavorské přes Hostivice a položilo se rovinou okolo nejbližší vesnice Ruzyně čelem proti sídlu královskému. Generál Tilly chtěje příhodný vršek proti Bílé Hoře ležící, na němžto stála část vojska českého, opanovati, hnal útokem. Zahoukala děla, zarachotily pušky mušketýrův. S malou jen ztrátou sehnala jízda bavorská královské. Maximilian vypravil rychlého posla k císařskému vojsku, kteréž ještě kus cesty vzdáleno bylo, aby pospíšili, že bitva začíná. Bukvoj, jenž nelibě to nesl, že Maximilián příchodu jeho nevyčkal, vzkázal, aby s útokem se nekvapilo. — Ustáli tudíž od dalšího boje a čekali na císařské. Bukvoj, jenž na ránu (dne 4. listopadu 1620) u Rakovníka obdrženou postonával a s vozu na pochodu vojska slézti nemohl, nařídil Maxmilianu z Lichtenštejna, aby vojáky do řad již na cestě postavil a v šiku bitevním před nepřítele postupoval. Zastavili asi na tisíc kroků před královskými utvořivše pravé křídlo spojené armády. I císařští se radili, jaký začátek by boj měl vzíti. Vévoda bavorský a Tilly navrhovali, aby beze všech odkladův a dříve nežli by nepřítel silněji zakopati se mohl, útok učinili; Bukvoj s jinými, aby královské z výhodného jich postavení pochodem a položením se přede zdmi pražskými vyvábili. Když v takových byli pochybnostech vrchní vůdcové císařští uvažujíce bedlivě, co by činiti měli, vstoupil mezi ně mnich o černé kapici karmelitán Dominik de Jesus Maria zvaný, kterýž byl Maximiliánovi dříve nežli do

boje se vypravil, od papeže posvěcený meč přinesl, a po celé tažení v táboře jeho se zdržoval. Pokorně se omlouvaje a prose za odpuštění, že z vlastního vnuknutí před ně předstoupil, vyzýval je: aby bez meškání na nepřítele udeřili. Ohnivou řečí dovedl vyvrátiti všechny rozmysly, dovedl vzbuditi důvěru vítězství, a slibováním pomoci boží, kterouž jim na kacíře rozhněvaný hospodin v ochtáb všech svatých seslati míní, přidal srdcím jich síly a statečnosti. A když hned po kázání černého mnicha plukovní lejtnant La Motte vůdcům potěšnou přinesl zprávu, že zákopy táboru českého nejsou hluboké a že by vojsko lehce jich se zmocnilo, snešeno jednomyslně, aby bitvu svedli. Za čtvrt hodiny zšikováno vojsko generálem Tillym. Vrchní správu levého křídla, vojska bavorského poručil Maximilián generálovi Tillymu, a pravé křídlo, voj císařský na poručení Bukvojovo vedl Rudolf z Tiefenbachu.

Po celém táboru katolických ozýval se již válečný pokřik. Jezovité i jiní mniši roznítili slibováním odplaty boží a kejklířským provozováním zázraku s obrazem panny Marie vojsko ku pomstě nad kacíři; ještě více ale zapálili surovou jich vášeň slibováním kořisti a loupeže, kteréž jim po vítězné bitvě měly nahraditi svízele vojenské — v městech pražských. Aby pak v vražedném boji s nepřítelem, poněvadž plukové rozličných národností rozdílně byli ustrojeni, se poznávali, ovázali si okolo klobouků nebo okolo ramenou bílé pásky a někteří nastrkali si za klobouky bílých pér. — V posledních ještě okamžicích poletoval od jednoho pluku k druhému na koni mnich Dominik de Jesus Maria mečem proti nepříteli a městům pražským mávaje a vzhůru vzdviženým křížem žehnaje a k srdnatosti napomínaje vojsko. Stáli úplně připraveni, čekalit jenom na heslo.

A v táboře českém bylo ticho. Mnozí z vojínův odpočívali ještě se svými zbraněmi, jenom horliví poznávajíce veliké nebezpečí s zimničnou rychlostí náspy nahazovali a jiní věrní do šikův se stavěli. Žádný z vůdcův ani jediným slovem nepovzbudil vojsko proti nepříteli, ani jediné neučiněno, jakž tehdy v obyčeji bývalo, křesťanské napomenutí, ani jednou vzduchem nezahučel pokřik válečný. Děla k opatrování svěřena nováčkům, kteříž nevěděli ani, jak je mají postaviti. Pomocné vojsko, pro nějž do Prahy jízdecký posel byl vyslán, se neukazovalo, ani ti, kteříž z ležení časně ráno byli odběhli, se nevraceli, a král také nepřicházel, aby přítomností svou pomohl uhájiti korunu. — Na kvap naházené zákopy, a to ještě jenom na některých místech, chrániti měly ležení královských; na dávný válečný řád český, aby se proti nepříteli ohradili, cizinci vůdcové jako by zcela zapomněli, ačkoliv měli vozův špížních veliký dostatek. Z 36.000 mužů, kteříž po ztrátách v bitkách za posledních dnů utrpěných zůstali pod prapory královskými, bylo jich sotva dvě třetiny v ležení, neboť jenom Uhrů, jichž na 9000 mělo býti ve zbrani ani polovice nebyla na místě. Proti dvaceti a několika tisícům vojska královského, kteréž v lehkých rozedraných kabátcích oděno a beze všeho skoro vojenského řádu bylo na hoře rozloženo, stálo na 50.000 se vší opatrností k boji připravených mužův s dobrými vůdci.

V hodinu předpolední, když mlha již byla trochu opadla a po

zemi se vláčela, napomenul Bukvoj vyšší důstojníky spojené armády k udatnému rytěřování a vévoda bavorský, jenž měl za znamení na hlavním praporu obraz matky boží, vykřiknuv heslo: „Svatá Maria!“ dal znamení k útoku. Za třeskotu bubnů i hlaholu polních trub a s velikým pokřikem válečným postupovali katoličtí s vlajícími prapory proti královským. Zahřměla hrubá střelba z obou táborů, děla královských přestřelila však nepřítele. Čtyři pluky pěchoty hraběte Bukvoje, Verduga, Praynera a Tiefenbacha ve dvou houfích s 1800 těžké jízdy A. z Valdštýna, Gošíra a Meggaua z voje bavorského a tolikéž pěších i jízdných z křídla císařského sehnavše z úžiny u můstku pod Bílou Horou skrovnou částku vojska královského, kteréž mělo průchod do ležení obhajovati, učinili útok na jízdu královskou, kteráž v popředí stála, aby zvěděli, zdaliž ostatní vojsko jest pevně na hoře zakopáno. Ze všech nejprvnější udeřili na jízdu královskou Valoni vedením D. Verduga, Němci s plukovníkem Praynerem a jízda velením p. z Meggau. Opět zahřměla děla královských a zarachotil praskot ručnic obojího vojska. Prvním útokem zabrali císařští děla královských na pravé straně ležící, kdež velel kníže Kristián starší z Anhaltu; neboť prapory Salmovy, Anhalta staršího a B. z Hohenlohe po kratičké seči couvnuly, zpečujíce se bojovati bez daného rozkazu. V tuž chvíli učinili také útok polští kozáci na druhé straně na Uhry, byli však odraženi.

Plukovník Jan z Bubna když uzřel, že jmenované praporce na pravé straně couvají, přiskočil s jízdou svou a dotíraje se vší prudkostí na císařské kyrysníky, také je rozrazil; Turnův pluk přispěl dotčené jízdě, kteráž pod meči císařskými počala řídnouti, však brzy se obrátil na neštěstí začatého boje. Vedle těch bojovali a dosti statečně se drželi jízda mladšího z Anhaltu a pěchota Kaplířova. Moravané vidouce váhavost vůdcův a malou vytrvalost některých praporů, vystřelili na ráz do řad nepřátelských a s velikým hněvem na ně udeřili. Rozrazili úplně šik kyrysníkův a dobyli zpět vzatých děl. S chrabrou odvážností doráželi též na pěchotu nepřátelskou, kteréž skoro celý pluk potřeli a plukovníka Praynera zajali. Jízda císařských, jejíž vůdce z Meggau již ležel mezi zabitými, mezi sebou již zmatena, počala couvati. Tenkráte přese všechnu přesilu nepřátelskou klonilo se vítězství ku královským.

V tu dobu přiletěl jízdný posel k Maximiliánovi bavorskému, jenž po celý čas boje stál za zadními voji vojska pomocného u kočovního vozu, na němž Bukvoj seděl zraněný, *) s návěštím: že jízda i pěchota ustupovati začíná. Vskok nařízeno Maximiliánovi z Lichtenštejna, aby s celou silou vojska na pomoc připraveného na královské se odvážil. V tutéž chvíli, kdy jenerál Tilly objížděl a vytrženým mečem i vítězným voláním k bitvě poháněl zmatené couvající houfy císařské, udeřily dříve odražené pluky polské opětně na Uhry, jimž na pomoc poslány prapory B. z Hohenlohe, kteříž však jako na začátku bitvy svou nestatečnost i nyní osvědčili a od nepřítele bez výstřelu se obrátili. Za těmi po krátkém odporu z bojiště ujížděti počali zděšení Uhři,

*) Aubert, kanovník kapitoly antorfské vypravuje, že když bitva začala, jezovita P. Hendrych Fič Simon, stoje vedle Maximiliána a Bukvoje, počal zpívati latinskou píseň: „Salve regina coeli,“ k níž oba dva vrchní vůdcové odpovídali.

kteříž když i bojem stála vojska proti sobě, na loupež stanů a špížních vozův přátel svých se vydali. — Divokým útěkem svým zmátli a roztrhli na různo šik bitevní, na kterýž zuřivě udeřil s čerstvým vojskem Lichtenštejn. Ostatní plukové vojska královského bez vrchních již vůdcův, neboť Anhalt starší, Hohenlohe či Hollach i Hendrych z Turnu bojiště již opustili, bez šiku zřízeného na císařské se vrhali; nemohouce však s velikou přesilou v nerovném boji déle trvati, za jízdou uherskou a ujížďějícími vozy špížními ubíhati počali.

V tu dobu, kdy vojsko královské z bojiště skoro šmahem utíkalo, donesla se zpráva o krvavé a nešťastně svedené bitvě do Prahy Ondřejem z Habernfeldu na hrad pražský, kdež král po ranním kázání svého kněze Abrahama Sculteta trval při hodech, kteréž byl vystrojil na počest anglickým vyslancům a princům výmarským. Hostina přerušena, a král maje doufání, že na Bílou Horu v čas ještě dorazí a bitvu obnoví, cválal v průvodu pěti set jízdy, kteráž na hradě na ochranu dvoru královského zůstala, k bráně pohořelecké. S ním jeli zároveň dva princové výmarští a dotčený Ondřej z Habernfeldu. Děsný nářek a pokřik žen i dětí doprovázel krále na cestě. Když blízko k hradbám přicválali, zamykala stráž vrata brány a králi vstříc na uřícených koních přiklusali Kristián starší z Anhaltu, Hendrych Mathes z Turnu a Jiří Bedřich z Hollachu. Zadrželi houf královský a smutnou sdíleli novinu, že bitva jest ztracena. Král vystoupil na náspy, aby se přesvědčil a na bojiště pohleděl.

Žalostivý to byl pohled! Jízda uherská i německá uháněla z bojiště k vrchu sv. Vavřince a níže přes vinohrady a údolím motolským k řece Vltavě, ouvozová cesta vedoucí od Bílé hory ku bráně pohořelecké byla ujížďějícími zpřevrácenými vozy špížními zatarasena; po druhé straně utíkalo pěší vojsko s probíhajícími se koni po širém poli jako o závod, a za nimi se svou jízdou hnal se úprkem císařský vůdce Verdugo; mnozí již z prchajících dostihše hradeb pražských drápali se na náspy. Bedřich král k veliké své žalosti seznal sám, že bitva jest ztracena. Sestoupil s náspů. — Ondřej Habervešl z Habernfeldu kázal jmenem královým otevříti bránu, aby prchající se mohli zachrániti. Jeli zpátky ku hradu. Smutná to byla jízda. Před rokem a osmi dny jel Bedřich touže cestou jakožto nově zvolený král obklopen mocnými a věrnými pány českými za nadšeného vítání a jásotu rozradostněného lidu, a nyní — doprovázela ho na smrt zděšená stráž královská s dvěma zrádci, za ním hrnulo se prchající vojsko bez zbraní, a hrozný pláč a hořekování obyvatelův lekal smutnou jeho mysl. Mladý král snad ani netušil, že tato jízda na hrad pražský jest jeho poslední . . .

Na bojišti mezi tím zbytky vojska s pomocnými pluky Moravanův vedením hraběte Jindřicha Šlika, dolnorakouští s plukovníkem Hofkirchem a pět zbylých praporů Salmovského pluku ustupovali do obory královské a k letohrádku Hvězdě, však ve velikém již nepořádku, neboť vražedná zbraň vítězných nepřátel nepopřála jim více času, aby v šik bojovný srovnati se mohli.

Hrdinský, nadšený duch nemohl již zvrátiti desateronásobnou přesilu nepřátelskou. Po třihodinném zoufalém boji padli a s mečem v ruce zemřeli vedle statečných Moravanův 3000 pěších a 1000 jízdných

i ostatní vlasti a národu svému věrní synové. S nimi byla též rozsekána tělesná stráž královská (200 mužů) v lesklém brnění. Jenom skrovná část, asi 500 mužův, dostala se přese všecken odpor s hojnou kořistí zbraní, koní, střelby a praporů válečných do rukou nepřátelům. Mezi zajatými nalezali se též zranění: Jindřich hrabě Šlik a Kristián mladší z Anhaltu; dále jeden z hrabat rýnských a vévoda výmarský. Rozličné jsou zprávy o počtu padlých. Pole Bílé Hory bylo mrtvolami a raněnými pokryto, u zdi pak obory královské a v oboře samé leželo lidu zbitého jako hromady pokáceného dříví; na tisíc jezdců uherských a německých, kteříž na divokém útěku svém vrhli se do řeky Vltavy, aby na Nové Město pražské přeplavali, zahynulo ve vodách, a mnozí z pěších, kteříž na útěku svém ukryli se ve vinohradech a zahradách, byvše dostíženi a vyhledáni od lidu nepřátelského, bez milosti jsou povražděni. — Útěk vojska královského byl tak divoký a zmatený, že by žádný ani sám král byl prchající nezadržel; však se nepřátelům samým zdál také býti velmi náhlým a nevčasným, a tudíž i podezřelým, protož nepustili se s velikou silou za utíkajícími, jenom nejodvážnější, jako Verdugo, Lamotte*) a polští kozáci hnali se za nimi skoro až k hradbám městským. — Mylné jsou zprávy některých historiků, jako by boj zůstal nerozhodný a že císařští nedůvěřujíce svému vítězství na hodinu cesty od bojiště odtrhli. Vítězové zůstali na polích Bílé Hory, a po krátké poradě Maximiliana bavorského s Bukvojem a ostatními vrchními vůdci postupovalo pěší vojsko císařské ke zdím pražským, kdež se již za večera u vrchu sv. Vavřince táborem přes noc položilo. Jízda s Maximilianem a Bukvojem zůstala na Bílé Hoře. A poněvadž v okolních vydrancovaných a vypálených vesnicích žádného pohodlného obydlí vojenští ubytovatelé pro jmenované dva vůdce nalezti nemohli, přenocovali v letohrádku Hvězdě.

Raněným, kteříž s zabitými na bojišti leželi, nedostalo se skoro žádného ošetření. Vojáci císařští loupili a do naha svlékali živé i mrtvé. Některým raněným, kteříž pod mrtvými těly leželi, zachovalo takové loupení život, mezi nimi se také nacházel zuřivý protivník protestantů mladý hrabě z Pappenheimu. **)

Těla zbitých ležela na polích Bílé Hory i v oboře královské ještě 23. listopadu (1620) nepohřbena, však sněhem již pokryta. Dravé ptactvo klovalo, divoké svině a jiná zvěř trhaly a rozvláčely mrtvoly

*) Don Verdugo i Petr Lamotte byli za hrdinskou jich udatnost ještě v měsíci listopadu 1620 Ferdinandem II. pochváleni a později vyznamenáni a odměněni. Verdugo prý hned té chvíle, když císařští vítězstvím svým byli ujištěni, před jinými vůdci promluvil: „Já jsem dnes císaři římskému korunu českou na hlavu zase vstavil.“

**) Těžce poraněný Bohumír z Pappenheimu ležel celou noc na bojišti mezi mrtvými. Císařský voják, jenž mrtvé i raněné svlékal a po kořisti slídil, uzřev na prstě Pappenheimově stkvoucí se prsten, chtěl jej sníti. Poněvadž ale jej svleknouti nemohl, pokoušel se o to zuby. Nejspíše silným hryznutím do prstu, probudil se hrabě z mrákot a mdlob smrtelných. „Co chceš, blázne?“ oslovil lupiče; načež voják: „Nač potřebuješ prsten, když zde musíš zemříti?“ — Pappenheim povstav udeřil vojáka v tvář; zároveň mu ale slíbil „dobrý koláč“ (bohatou odměnu), když ho do Prahy k hojení doveze. Stalo se. Vyhojil se u ranhojiče Ondřeje Šteimana. V historii 30leté války najdeš jmeno jeho častěji. Padl 1632, 7. listopadu.

bojovníkův vděčné paměti národa hodných. Teprva někdy ku konci měsíce listopadu nařídil místodržící království českého Karel z Lichtenštejna k rozkazu Ferdinanda II. rychtářům všech tří měst pražských, aby s hrobníky se vypravili na Bílou Horu, a poznamenajíce na vruby počet padlých, těla pochovati dali. Což se také stalo. Zohavená již těla mrtvých naházena do šachet a zasypána prstí. — Sláva válečná národa českého a svoboda země na dlouhé, dlouhé věky byla s nimi pochována. *)

Vůdcové vojska královského, kteříž z bitvy utekli a s Bedřichem od brány pohořelecké do hradu pražského vjížděli, radili mu, aby na rychlo vyslal poslance k Maximilianovi bavorskému s žádostí za 24hodinné příměří. Král rady jich uposlechl. Vyslanec byl vypraven. Ačkoliv žádost za příměří velmi sníženě přednášel, pro boha prosil a krále Bedřicha vždy jenom kurfiřtem falckým jmenoval, Maximilian nesvolil, dávaje toliko osm hodin času Bedřichovi falckému na rozmyšlenou: chceli se zříci všech nároků na země koruny české. Bedřich neodpověděl; Anhalt mu radil, aby Prahu opustil. Mladý král opět poslechl. V zimničném chvatu zabrav korunu s svými klenoty i archiv svatováclavský vsedl s dítětem, královnou, kteráž nad neveselými těmi zprávami rukama lomila, i s ostatním dvořanstvem na vozy, a odjížděl přes most u brány „písečné“ na Staré Město pražské. Ubytoval se u Langenbruka na rohu proti kostelu jezovitskému, odkudž, poněvadž se obával, že by ani v domě tom nebyl sebou bezpečen, odstěhoval se k Kirchmajerovi, primátoru pražskému. Koruna s jinými zemskými klenoty a poklady královskými i archivem svatováclavským složena na radnici staroměstské.

Zpráva o nešťastně svedené bitvě ohromila skoro veškeré třídy obyvatelstva pražského, odjezdem ale Bedřichovým ze sídla královského nastalo zděšení a zmatek všeobecný. Král ani vůdcové již nepomýšleli na obranu. Stráže na hradbách městských vedle hrubé střelby rozestavené, vypálily sice z děl na blížící se vojsko nepřátelské ku Praze, však jenom jedenkráte. Nemajíce rozkazův nevěděly co činiti. Starší obecní Starého Města pražského poslali ku králi o radu, co by činiti měli? Král, jemuž Anhalt i Hollach stále namlouvali, aby Prahu opustil a prchnul ze země, odpověděl jim hrabětem starším z Turnu: aby s nepřítelem dali se do smlouvání a tak odvrátili nebezpečí i záhubu městu jich hrozící. Tak velice poklesla mysl nezkušeného krále, tak se zapo-

*) Dodatečně podotýkáme, že mezi císařskými na Bílé Hoře jenom jediný šlechtic český bojoval, byl to Heřman Černín z Chuděnic, i v literatuře české známý svým cestopisem do Cařihradu atd.; světoznámý Vojtěch z Valdštýna bitvy se nezúčastnil, byltě vyslán, jakž jsme se již zmínili, 4. listopadu do Loun, Žatce, Kodaně a jiných okolních měst, aby je v poddanost císaři uvedl; pluk jeho jízdy vykonal za něho na Bílé Hoře proti národu svou smutnou povinnost. (V úvodu „historických dokladův k záměrům A. z Valdštýna“ l. 1867 námi vydaných vynecháno na str. 4. nedopatřením slovo „pluku“, čímž smysl věty byl porušen; na místě „kromě Valdštýna“, čti kromě Valdštýnova pluku.) — Konečně ještě dodati sluší, že s císařskými bitvy také se zúčastnil slavný později filosof francouzský Descartes de Perron, jenž hledaje dobrodružství, dal se také naverbovati, nevěda prý ani proti komu a proč bude bojovati.

mínal nad povinností svou královskou. Jako před bitvou napomínal král Bedřich nejednou Pražany, aby se nezapomínali nad svou vlastí, ano ještě téhož dne (8. listopadu) časně ráno podpisoval a rozeslati kázal listy do větších a Praze bližších měst, aby, poněvadž s vojskem statečně a hrdinsky nepříteli odpírati a konečného šťastného vítězství dosáhnouti míní, města pražská potravou zásobovali — takž bohužel zase v posledním okamžiku musili někteří obyvatelé měst pražských, kteříž by třebas vše v nejrozhodnější chvíli byli pro vlast obětovali, pamatovati krále, aby ještě jedenkráte pozvedl a k prsoum nepřítele nasadil zbraň, kteráž mu bitvou bělohorskou z ruky upadla. Nadarmo prosili krále, aby Prahu neopouštěl; král byl neočekávanou bitvou na mysli poražen, a Anhalt i Hollach stále králi šeptali: aby Pražanům nevěřil, neboť prý ho Ferdinandu II. vydají, aby odpuštění dosáhli. Nadarmo dodával mladší hrabě z Turnu králi srdce, že sedmnácte praporcův vojska, kteréž toho času již bylo zase v Praze pohotově, útok zadrží; marně nabízeli se Pražané, že všechen lid pražský ozbrojí a na nepřítele udeří: král na mysli zděšený nemohl srdce nabyti.

A přece ještě nebylo pozdě. Do Brandýsa nad Labem přibyla nová posila (8000 mužů) od Betlena Gabora a v Plzni i jinde silné byly posádky. Praha mohla lehce zadržeti a s novým vojskem tím i poraziti nepřítele. Energický duch, muž železné vůle mohl ještě po bitvě bělohorské vlast zachrániti, v poslední ještě chvíli, kdy hodina svobodného národa již dobíhala, mohl odvrátiti staleté nebezpečí od národa českého. Však žel, třikráte žel, rozmařilý a nesvorností rozedraný lid neodchoval muže, jenž by svatou nadšen láskou k vlasti byl dovedl obnoviti dávnou zašlou slávu válečnou národa českého.

Ačkoliv pozdě za večera vůdcové vojska královskéko v domě pana Jezbery ještě radu drželi, zdali by král přece v zemi zůstati nebo snad jinam odebrati se měl, Anhalt zvítězil. Zůstali na tom, aby král Bedřich království české opustil.

Jediná ještě zbývala jenom noc, aby osudy národa čéského byly změněny. A byla to tmavá noc po nešťastném nedělním dnu 8. listopadu. Hvězdy pohasly, světlo všechno jako by vymřelo a těžké mraky visely jako příkrov slávy národa českého nad Prahou; jenom zde a tam vyskakovaly strážné ohně rozloženého na ulicích vojska, kteréž mokré své šaty při ohních sušilo a se zhřívalo. Pražáci zajisté vidouce málomyslnost královu a doufajíce, že dojdou milosti a odpuštění u Ferdinanda II. vojsko ani do svých bytů nevpustili. Vojínové, jižto před některou ještě hodinou bojovali proti nepříteli, kteříž nasadili život, aby zachránili Prahu a českou korunu, museli v sychravé zimě odpočívati před domy neobětovných Pražáků; jenom důstojníci byli ubytováni. Za pozdní pak noci bylo vše ticho; vítr jako by se bál dotknouti vod Vltaviných — a národ spal . . .

Však ještě před svítáním vyburcoval Pražáky třeskot bubnů a pronikavý zvuk polní trubky. Lid se sbíhal, jízda harcovala po ulicích a na náměstí staroměstském zapřaháno do vozův, na nichž naložena byla královská koruna s ostatními klenoty, archiv svatováclavský a stříbrné poklady dvoru královského. Na tři sta jezdců sjelo se u brány „horské“ (nyní „nové“); za chvilku přibyl král, královna a dvo-

řanstvo v průvodu vrchních vojenských vůdcův, princů výmarských, některých nejvyšších úřadníků zemských: Bohuchvala Berky z Dubé, Václava Vilíma z Roupova atd. i jiných cizích ještě šlechticův. Shromážděný u brány horské lid vida krále na útěk připraveného propukl v hlasitý pláč a hořekování. Bohuchval Berka a V. z Roupova pozorujíce, že lid smutně také na ně se dívá, omlouvali se, že krále jenom za bránu nedaleko doprovodí a zase mezi ně se navrátí. Těšili je pouhým slibem. Když vše bylo připraveno a plačící královna s malým synáčkem svým, jejž na rukou držela, na vůz vsedla, vyjížděli ze brány. — Koruna i archív zůstaly s vozy na Staroměstském náměstí; i na stříbro královské zapomněli, ano král v pospěchu opomenul si též vzíti svůj podvazkový drahý anglický řád.

Takž kralování dobrého ale slabého toho krále trvalo na krátce a smutný konec vzalo. Mnozí králové čeští zesnuli v slávě, žádný v hanbě neumřel, a vděčný národ vzpomínaje si jich doby přidával k jmenům jich vždy slova: „slavné a svaté paměti“; jenom jeden jediný z nich, poslední svobodně národem zvolený, zapomněl se nad korunou i nad povinností královskou a jako psanec vyvržený prchal ze země.

Nejvyšší úřadníci zemští, jakž byli lidu slíbili, nevraceli se.

Bylo dokonáno!

Bitva bělohorská, kteráž jako jedním rázem zničila všecka práva, svobody národa a zbavila takřka národ na staletí života, jest nejlepším svědectvím, nejvýmluvnějším dokladem úpadku národa českého; neboť několik tisíc naverbovaných vojákův dovedlo ubíjeti celý český národ, několik set takové naverbované chasy umrtvilo města pražská. — Království české dostalo se po bitvě čeládce cizokrajné v pleň a národ byl jako na zemi poražen a cizí nohou pošlapán. Hvězda slávy a blaha spadla s nebe našeho, zlatým paprskem svým nesvítila více na tvář těžkými ranami ubitého lidu. Po někdejších dnech radosti přišli dnové strasti, utrpení a veliké bídy, byli to dnové největšího ponížení národa českého. Vlast naše byla opuštěnou plačící vdovou. Někteří ze zdárných synův jejích zahynuli rukou katovou, mnozí uprchlí hynuli na cizích bojištích se zbraní v ruce; mnozí odcházeli z domova, aby zachovali dobré svědomí a jiní opět násilně byli odtrženi od prsou matčiných; a všichni ti blouditi museli mezi cizím lidem i umírati v zapomenutí v neznámých končinách. Málokterým bylo před smrtí popřáno vrátiti a přimíliti se na rozloučenou k ňádrům otčiny. Hlouček věrných milých, kteříž ji nechtěli opustiti, museli se skrývati a toulavý život vésti po domácích dědinách; truchlá, beznadějná chudoba zžírala jako červ jejich ducha. Hejno však cizích a někteří nezdární synové domácí, škubajíce šat vdovy plačící, vysmívali se mateřské lásce její.

Tolik nevyteklo krve na polích Bílé Hory jako předkův i našich slzí lítosti nad neštěstím národa; tolik nezvražděno Čechův zbraní španělskou, polskou a německou blíže zdí pražských, jako jich žalem, bídou pomřelo v dobách našeho neštěstí.

Kniha dějepisu národa českého po bitvě bělohorské jest plna

hořkých slzí. I jmín byl národ český za slouhy a za děvky ano i hříchem dědičným přičítáno člověku narozenu býti Čechem . . .

Prozřetelnost však neusnula, nezapomněla na těžce zkoušený národ. Dlaň boží, na níž vyryt jest osud národa českého, vtiskla slova nesmrtelnosti v srdce naše. Duch boží chránil národ český, když odpočíval v dřímotě. Po dvě skoro století jevíval jenom velmi slabé známky života, nepopřáliť mu oddechu, a jakkoliv týrán byl až k umírání, ano hrudami hrobovými byl již poházen, přece nebyl utracen. Sebrav síly své opět vstal a pozvedl hlasu svého za svou i jiných svobodu; rozvinul opět prapor národního vědomí a přidružil jej k nejtrvalejším pomníkům naší historie.

Válečnictví za našich dob.

Podává setník prof. *F. Čenský.*

Doba naše poskytuje nám hojnou příležitost, abychom měli dobré toho vědomí, jak děsný význam v sobě chová slovo válka. Zjevy a účinky její, nejsmeli právě doma jich očitými svědky, odehrávají se nyní už téměř bez přestání kdesi v sousedství — „břinkot mečův, hukot střeleb, fičení střel a koulí, zvuk trub, třeskot bubnů, křik ponoukajících k boji, nářek raněných a umírajících“ *), prolévání krve nesčíslných tisíců, pláč a bědování četných rodin, ničení blahobytu celých národův, pustošení a hubení úrodných krajův a polí, pálení a boření měst a vesnic, hlad, mor, smrt . . . .

Válka jest pro lidskou společnost nepopíratelné zlo. Jest naděje, že bude někdy odstraněno? V theorii bylo již dosti zatracováno. V patnáctém století, kde vřava válečná na půdě české ani neutichala, pozdvihnul osvícený náš *Petr Chelčický* hlasu svého, aby všeliké válčení, jakožto neřest z ďábla pocházející, přísně odsoudil. Nyní máme v Evropě už i *ligu míru;* ale právě v Evropě válka válku v zápětí stíhá. A mezi nejhorlivějšími členy ligy míru, která chce válku v lidské společnosti učiniti nemožnou, nalézáme muže jak G. Garibaldiho, jenžto meč svůj sotva do pochvy schovává.

Prajiná jest tedy theorie a prajiná praxe. Však jsou i přečetní theoretikové, kteří se myšlence věčného míru jen posmívají a netoliko z dějin lidstva, ale i ze samých přírodních zákonův dokazují, že válka jest i nevyhnutelně nutná a že zůstane věčným pravidlem všeho života na zemi. Ukazují na to, že příroda přese všechen zdánlivý soulad i člověka k věčnému boji na život a na smrt donucuje. V nabrané z bahniska kapce vody zápasí spolu malincí nálevníci, pod drobnohledem vidíme, jak se to tam hemží a dere a pere, až slaboch silnějšímu soupeři podlehna buď přemožen hyne, neb můželi uniknouti, postrašen bojiště opouští. Ve hlubinách nesmírného oceánu trvá hubení druhův slabých druhy mohutnějšími a obratnějšími. V říši ptactva spatřujeme stálé půtky dravcův opeřencův tak dobře, jako na pevnině lité boje krvo-

*) Komenského Labyrint světa — vypsání bitvy.

žíznivých šelem, ničících vše, co síle jejich neodolá. A nyní už jen malý krok i stojíme blíže *rozumného tvora*, „pána přírody“, jak sám sebe nazývá: nehubíliž i on s myslí chladnokrevnou všecko, z čeho béře potravu, oděv, slovem, co slouží jeho potřebám a jeho rozkoším? Ku svým pak vlastním soudruhům, spolubratrům zůstává v poměru velice podobném: ve zlobě a vášni, násilím a úskokem oň ukládá, nabytých statkův i práv, osobní volnosti ano i zdraví a života zbaviti jej usiluje. Od druhého pak ovšem nikdo nebude očekávati, aby netečně a lenivě ruce v klín složil a podnoží i kořistí protivníkovou se stal. Odpoví na útok obranou. Užívá svých údův, chápe se vražedných nástrojův — a tak stojíme na popraží války, jak ji druh druhu, plemeno plemenu vypovídá. Příroda sama tedy (praví onino střízlivci) stanoví zákony o neustálém hubení jednotlivých slabých druhův druhy silnějšími; netrpí slabochův, ona odchovává jen tvory takové, ježto jsou života schopnější než jiné. To jest prospěšno vůbec a člověku zvláště. Kdy by válek nebylo, duch lidský upadnul by v stagnaci a hnilobu, ztratil by sílu a důstojnost svou, umrtvil by sama sebe. Mimo to válkami národové teprvé přišli k pravému sebevědomí; válkami mohutnost ducha lidského se povznesla a rozšířila; válkami utužena povaha, ustálen národní ráz jednotlivých plemen; válkami zastávány a obhájeny vznešené idey; válkami vzešli mužové a charakterové nejráznější. S válkou stejným krokem kráčí národní hrdost a uvědomělost, odvaha, statečnost, udatnost, zmužilost, tělesná utužilost, vynalezavost a podnikavost.

Tak mluví zastavatelé a velebitelé války. My nepatříme k nim, nám idea věčného míru nezdá se pouhým blouzněním ano bláznovstvím. Máli člověk něčím vznešenějším na zemi býti nežli zvíře, musí pokročiti dále než ono a vymaniti se z těch zákonův, kteréž tvora činí právě jen zvířetem. V nesčíslných zákonech se už také vymanil. Tu je ukazování na stanovisko zvířete nemístné, člověk už je přemohl. *U něho co člověka jest zákonem přírodním*, aby se stával vždy ušlechtilejším a vznešenějším. Pošelli z opice, pak už také podal důkaz, že pravidla společnosti opičí, neřkuli ještě nižších tvorů, nejsou na věky pravidla jeho. Kdy by se přírodním zákonům takto rozumělo, kdy by neměl člověk ve své budoucnosti další činiti pokroky, byl by tedy opicí zůstal, nebo pravdivěji řečeno, byl by to z nižšího tvora na opici ani nepřivedl.

Ohromná jest cesta, kterou člověk už na dráze pokroku vykonal; a přece bez přemrštění můžeme říci, že není ještě hotov s přípravami, aby sobě na zemi upravil život důstojný a šťastný. *Idey* jsou jeho spásnými hvězdami; aby se ideálu přiblížil, o to svět vzdělaný vždy s větším úsilím, vždy v rozsáhlejších rozměrech pracuje. Ale idey uskutečňují se velice zvolna. Nejvznešenější a nejplodnější idey zdály se na počátku pouhým blouzněním neli směšným bláznovstvím, anyť příliš odporovaly skutečnosti.

Idea *věčného míru* nikdy již nevymizí s nebe lidského pokroku. Neníli křesťanství, neníli rovnost a bratrství jednotlivců i národův lichým slovem, musí idea věčného míru zobecňovati, jedenkráte pak obecnou touhou a konečně i skutkem se státi. Pak všechny výhody, které se nyní válce připisují, najde člověk i bez vraždění svých bratrův;

a není nejmenší bázně, že by člověk zlíněl a shnil, nebudeli ročně na statisíce lidí postříleno a zmrzačeno.

Ale ovšem jest do té doby, kde nebude válek mezi lidmi, ještě *nesmírně daleko*. Posud jest a dlouho, předlouho ještě bude pravidlem tuhý zápas, ve kterém silnější podržuje život, svobodu, statky, slabší podléhá, jest utiskován, hyne. Neřiditi se tímto pravidlem přítomnosti, mělo by pro každý národ za následek porobu tělesnou i duševní, živoření, umírání, konečnou záhubu. Právě proto jest válka *nevyhnutelným* zlem. A nyní více než kdy jindy rozkvétá zásada, osudy národův rozhodovati bodáky a děly. Válečnictví v takových rozměrech a s takovou péčí nikdy ještě nepěstováno, jako za dnův našich.

Až do let nedávno minulých války mezi jednotlivými národy vzniklé měly co do počtu ozbrojenstva s malými výminkami skrovné rozměry. Nejslavnější válečníci starého věku s houfem bojovníkův, jenž se rovnal dle nynější míry jednomu, dvěma sborům armádním, tedy s 40.000—50.000 muži zhusta dobyli těch nejskvělejších vítězství a úspěchův. Tak přeplavil se Alexander Veliký z Evropy s 40.000 Macedoňany přes Hellespont a odvážným pochodem na východ podrobil sobě téměř všecky tehdáž známé národy asiatské. Hannibal se svými třiceti tisíci utužených vojínův jedinkým postupem ochromil na bojištích horno- a dolnoitalských na několik desítiletí veškeru sílu válečnou první velmoci starého věku, světové říše římské. A Říman Julius César s hloučkem o málo četnějším podmanil svému žezlu dvě veliké provincie, ježto za našich dnův území dvou velmocí representují. A podobné úkazy vyskytují se nám také ve věku středním i novém. Dotkneme jen jednoho dokladu. Jak nepatrná byla hrstka bojovníkův, s nimižto náš veliký válečník, Jan Žižka, stal se hrůzou a postrachem půl Evropě!

Jestliže některému ze dřívějších vojevůdcův výminkou se podařilo sebrati v pole několika set tisícův lidu branného, jako v dávném věku perskému Xerxovi ve válce proti Hellenům, nebo ještě před šedesáti lety Napoleonu I. v polním tažení do Ruska*): ohromný počet ozbrojencův jen ku vlastní zkáze těch, kteří je sebrali, přispíval. Nebylot tenkrát na čase pohybovati tělesem tak mohutným; scházelot mnoho činitelův, bez kterých nebylo lze udržet apparát tak rozsáhlý a obrovský.

*) Roku 480 před Kr. král Xerxes v třetí perské válce proti Řekům postavil do pole asi půl milionu lidu; mezi těmi bylo arciť jen asi 200.000 skutečných zápasníkův; ostatek byly ženy, rodiny, povoznictvo a vůbec mužstvo k obsluze bojovníkův ustanovené s nepřehlednými řadami zvířat, potravin, vozů a p. Armáda tato byla by ročně spotřebovala přes milion kusů volů a 15 milionů měřic obilí ku své výživě. Již pravidelná doprava těchto potřeb na bojiště byla tehdáž holou nemožností. A když se k těmto svízelům ještě neumělost a nešikovnost vrchních i podřízených vojevůdců jeho přidružila, nastal brzy hlad a mor ve středu těch tisícův a král byl nucen, již po 6 měsících přeplaviti se s troskami vojů svých nazpět do Asie, nepořídiv ničeho. — Napoleonovo polní tažení na Rus asi s 500.000 muži podobně chovalo v sobě zárodek záhuby. Tento válečník, jinak genialní, nepomýšlel na prostředky, jakými by se měla zjednati výživa tak veliké armádě, neuváživ chatrnost tehdejších komunikací a skrovné zalidnění krajů, kudy táhl. A netušené zničení hlavního města požárem vlastní rukou těch, jež podmaniti chtěl, nastrojeným a tím vynucený ústup v zimě nejkrutější dokonaly záhubu téměř celé půlmilionové armády.

Řídké zalidnění větší části zemí za dřívějších dob bylo přední překážkou operacím velikých vojsk. Příchodem několika tisíců vojínův v ten onen kraj skrovný přebytek potravy zajisté brzy vyčerpán a správa vojenská musila se záhy ohlížeti po jiných cestách, by opatřila výživu vojům potřebnou. Druhou neméně závažnou překážkou byla chatrnost komunikací, nijak nedostačujících ani soustředění četnějších houfů na jednom bojišti, ani dopravě těch nesčíslných potřeb jejich. Tato závada teprv v posledních třech desítiletích položením železničných sítí v každém pokročilejším státě z většího dílu odstraněna.

Že pak rovněž technika válečná teprvé v časích novějších racionelně a s hlubším důmyslem vyvíjeti se počala, že starší zbraně i nástroje válečné, postrádajíce záhubné donosnosti střel do dálky, spíše jen pro hustou seč, nežli pro boj daleký stačily a tak masám volnějšího rozvoje nedovolovaly: proto jindy jen menší vojenské sbory na jednom místě prospěšně operovati mohly, proto války dřívějších dob co do rozměrů časových dlouho, někdy i drahná léta trvaly.

Jinak za dob našich. Čtvero válek ve dvou posledních desítiletích na pevnině naší vedených: válka krimská, první válka francouzsko-italsko-rakouská, druhá italsko-rakouská a současná válka prusko-rakouská (lokální válčení Sardincův v Neapolsku, Rakušanův a Prusův v Dánsku, Turkův s Černohorci pro jeho nepatrnost a malou důležitost nebéřeme v úvahu), osvědčily se ohromnými protivami bojů dřívějších.

Tu již nestrojí se k potýkání jednotlivé válečné sbory a neleží několik týdnův nebo měsícův proti sobě táborem, aby se konečně k nějakémus patrnějšímu činu sebraly: alebrž bojující státy vystupují s veškerou svojí mocí válečnou a napínají, seč jsou, síly své, aby je celkem možnoli převahou postavily vstříc protivníku. Počet bojovníků na každé straně dosahuje více set tisícův; tu i tam voje koncetrují se v jednu masivní hromadu, aby jednu, dvě hlavní bitvy svedly a porážkou jedné strany osud její na dobro byl rozřešen.

Tak rozhodnut dobytím Sevastopole konec války krimské, bitvami u Magenty a Solferina ztrata Lombardie pro Rakousko; a bitvou u Králové Hradce vyhostěn vliv rakouský z Německa.

Jestliže pak jsme ve válkách z l. 1854, 1859 a 1866 viděli ohromné masy bojujících na sebe dorážeti: jakým úžasem naplňuje nás teprv pohled na jeviště, na němž ve dnech právě minulých před našimi zraky divadlo nejkrvavější tak tragicky se dohrálo? Viděli jsme dva národy, každý o sobě na 40 milionův obyvatelstva čítající, v nejlítějším boji vražedném, jehožto z obou stran celkem půl druhého milionu mužův se zbraní v rukou se zúčastnilo.

Válka francouzská z r. 1870 v dějinách lidstva nemá dosud sobě rovné; válečné dějiny nevykazují podobného příkladu, by v čase 14 dnů veškerá vojenská moc dvou tak velikých států vržena byla na bojiště, by během jednoho měsíce půl milionu mužstva ve zbrani vycvičeného vojskem národa druhého bylo buď zničeno, buď zajato, nebo v pevnostech obleháno, by během jednoho půlletí nejsilnější pevnosti a tvrze první velmoci evropské, ba skoro veškeren její vojenský materiál na zemi nepříteli padl do rukou.

Dne 19. července 1870 vypovězena moderním Césarem nad Se

kvanou válka Prusku; toto přijímá vyzvání, sjednotivši se s ostatními německými státy; již dne 2. srpna svedena první šarvátka u Saarbrucku, 4. srpna druhá bitka u Weissenburku, 6. srpna bojováno dvé krvavých bitev u Wörthu (Froschweileru) a u Spichernu; 14. srpna následuje neméně krvavá seč u Borny, 16. u Mars la Tour, 18. bitva u Met a Gravelotte, 29. srpna porážka Francouzův u Beaumontu a Nouartu, 31. srpna a 1. září bitva u Noissevillu a téhož dne osudná bitva a katastrofa sedanská, kteráž dle našeho domyslu další osud toho boje na jisto rozhodla. Neboť po tomto nešťastném dnu neměla Francie žádné polní armády více, poněvadž třetina vojska operujícího zbraň složila a zbytky k Metám se uchýlily, hledajíce útulku ve tvrzích a hradbách tohoto ohraženého ležení. Ale tam vojsku 200000 mužů bez dostatečných zásob potravných a střelných naprosto bylo nemožno na delší čas udržeti se. Nepatrná část poražené armády, ježto k Paříži ustupovala, stala se vůči přesile a těm netušeným, neočekávaným výsledkům německých zbraní téměř bezvýznamnou.

Co se potom dělo, považujeme se stanoviska vojenského za méně důležité. Jakého výsledku bude míti ostatní válčení po kapitulaci u Sedanu, již jsme předzvídali. Dobytí Paříže a jiných pevností severofrancouzských, bitvy později svedené s novými, na rychlo sehnanými armádami, které buď z nezkušených nováčkův, buď z mobilních obrancův málo cvičených, chatrně opatřovaných a ještě chatrněji ozbrojených se skládaly, neslýchané rekvisice, ukládání válečné kontribuce na miliardy vypočítané, drancování spojené s paličstvím, nemilosrdné zastřelování „volných střelcův“ (francstireurs) a jak ještě ty ostatní rozličné člověčenstva nedůstojné ukrutnosti se nazývají, konečně ponížení Francie odnětím dvou provincií, to vše bylo jen epilogem katastrofy nahoře zmíněné.

My zde nehodláme se kriticky a dějepisně o událostech těchto rozpisovati. Chceme jenom některé otázky následkem oněch světových událostí samoděk v popředí se hrnoucí, několika slovy objasniti, a sice ty, ježto se nám zdají býti nejdůležitějšími: *kde třeba hledati příčiny, kteréž vedly voje německé, zejmena pruské, k vítězstvím dosud nevídaným; proč klesla proslavená druhdy říše francouzská tak hluboko na vzdor velikosti a bohatství válečných zdrojů svých;* a konečně: *jaké naučení z boje mezi oběma národy svedeného plyne nám co nejbližším sousedům vítězovým.*

Není v dějinách nikde válečného národa, jenž by neměl vedlé slavných dnův také své „dies nefastos“, doby neštěstí a úpadku. Takovým dnem byla zajisté Prusům osudná bitva u Jeny a Auerstädtu (14. října 1806). Ztratili šmahem všecky ostatní své provincie vyjma tak zvané vlastní Prusko; pevnost po pevnosti padala v ruce vítězného Napoleona I; vždyť velitelé pevných míst po úplné porážce polní armády na jakési hájení ani nepomýšleli, kapitulujíce dříve, nežli přišlo k pravidelnému obklíčení. Ba i ten zbytek vlastního Pruska ve válce o rok později dobyt od Francouzův, a kleslý stát donucen k uzavření míru v Tylži, jímžto pokořen asi v té míře, jako Francie po pádu Paříže roku letošního. Musilo postoupiti polovici — skoro 2700 čtverečných mil — svého území vítězům a splatiti celkem asi tisíc

milionů franků válečné náhrady. Avšak pokořené Prusko nekleslo na mysli, nesložilo ruce v klín, ale pátrajíc po příčinách svého ponížení, mužně hledělo napraviti, co dosud zanedbáno. „Máme nedokonalé vojenské zřízení“, pravil veliký reorganisátor pruského vojenství, Gebhard David ze Scharnhorstu, „máme málo vojska a k tomu nedostatečně cvičeného, musíme míti *kolik zdravých občanův, tolik vojínův.*“ A postaven v čelo správy vojenské bádavým duchem svým ihned naznačil cestu, kudy by mělo Prusko kráčeti, a cesta ta byla: zavedení *všeobecné branné povinnosti.* Každý zdravý muž buď povinen dvacátým rokem věku svého vstoupiti do vojska. Slouživ tři čtyři léta ve stálém vojště a vycvičiv se ve zbrani, vřaděn buď na 4—5 let do zálohy; potom vstoupí na 4 roky do první řady zemských obrancův a odtud do řady druhé, kde pět let zůstane. Stálé vojsko se zálohou a první řadou zemské obrany budiž určeno k operacím v poli, druhá řada obrany k službám vnitřním a k osazení pevností. A konečně nechať jest po ruce ještě hotovost zemská, skládající se z vysloužilcův a občanův, kteří jsou starší než 39 let, aby i tato v největším nebezpečí státu sáhla ku zbrani.

Tyto byly nejhlavnější náčrtky nové Scharnhorstovy soustavy, která dala základ pozdější mohutnosti říše německé. S rozvahou, klidně a důsledně pracováno na vybudování nového systému úplných šedesáte let. Pruští vojenští hodnostáři zužitkovali po úpadu Napoleonově co nejvhodněji časů pokojných; neohlížejíce se na netečnost ostatních vlád evropských, zavedli přísnou, neuprosnou kázeň v řady vojenské, cvičili a vyučovali bez přestání mladé pod praporce opět a opět svolávané mužstvo. Tím množily se vůčihledě řady vycvičených bojovníkův a vojenský duch vštípený dvěma generacím za sebou dorůstajícím ovládal veškeré občanstvo. Nová soustava vojenská, zdravá ve svých základech, logicky promyšlená a ve všem všude důsledně provedená, po všech krajích se nezvratně zakořenila. Stát, jehož povrch až do r. 1866 jen 5100 čtverečních mil a 19 milionů obyvatelů obnášel, vykázal sílu 470.000 mužů stálého vojska i zálohy s 900 děly, nečítaje v to 100.000 zemských obrancův, kteří v čas potřeby také do pole vtrhnouti mohli. Jiné velmoci evropské, zejmena nejbližší sousedé nově utvořeného vojenského státu, Francouzsko a Rakousko, nedbaly podobných oprav, ale podlé zvyku zděděného sbíraly i na dále své vojsko ze tříd nejnižších v počtu skrovném, a mohly jen s největším napjetím všech sil postaviti do pole počet vojínův Prusku sotva rovný, ačkoliv jak území tak i obyvatelstvo jejich u porovnání se státem pruským bylo ještě jednou tak velké.

Dodámeli, že Prusko i k tomu hledělo, aby sobě odchovalo důkladně vycvičené a spolehlivé poddůstojnictvo, ježto v první řadě nováčkům základní pravidla vojenská vštěpuje a podlé seznání vojenských kapacit nejtužším tmelem, nejpevnější páskou bojujících oddílů jest; řeknemeli, že se Prusko vynasnažilo, aby také vyšší důstojnictvo důkladně se vzdělávalo ve všech odborech vědy válečné, a že konečně hlavní zbraň vojska, pěchotu, ozbrojilo ručnicí rychlopalnou, jejíž hodnoty jinde ku vlastní škodě málo či pranic sobě nevšímáno: pak nebude nám věru divu, vidoucím, anoť vojsko takto zřízené a odchované v čas potřeby bez výminky koná svou povinnost a neodolatelně poráží protivníka.

Vedlé důkladného vojenského zřízení závisí šťastný výsledek války také ještě na výtečném vojevůdci. Nejsme z těch, kteří by na vojevůdce všecku víru a čáku skládali. Arciť může genialnost vojevůdcova často mnohé vady a chyby podřízeného vojska zakryti, ba i s počtem bojovníkův slabším vítězství vydobyti *) nad protivníkem četnějším. Dopřánoli tedy dobré armádě, míti v čele muže řídkými vlastnostmi vynikajícího, tím lépe pro ni. Avšak nám se zdá, že jen dobrá organisace vojska jest a zůstane vždy tou nejjistější zárukou vítězství, a že i generálové třeba ne ducha velikého, jen když samostatni, povážlivi a své odpovědnosti vědomi, velíli vycvičeným, v kázni odchovaným, spolehlivým vojenským sborům a nebojujíli proti nepoměrné přesile, mohou vítězství dosábnouti. Události posledního pětiletí svědčí tomu, že Prusko takových generálův mělo s dostatek.

Tak upraveno počalo Prusko r. 1866 válku s Rakouskem. Jaké byly její výsledky, jest nám všem dobře povědomo. Vedouc současně boj proti dvěma od jakživa jemu nepříznivým územím, muselo Rakousko síly své rozdrobit a jakkoli nepřítel na jihu našim zbraním podlehl; musely úspěchy tyto nepoměrným porážkám našim na českých bojištích brzy ustoupiti. Prusko porazivši na hlavu také spojence Rakouska, knížata německá, domohlo se nových netušených výhod, nabylo rozsáhlou annexí nových válečných sil, jež dle nabytých zkušeností a obvyklého spůsobu v čase nejkratším výborně ve prospěch svůj zorganisovalo.

I Francouzsko, poučeno událostmi z r. 1866, zavedlo zákonem ze dne 1. února 1868 podlé vzorů pruských všeobecnou brannou povinnost. Avšak idea, která byla vodítkem zákonodárce francouzskému, liší se patrně od soustavy pruské.

Aby se nezdálo, že snad straníme, uvedeme úvahu ruského generála Jindřicha Atanoviče Leera, profesora věd válečných na vysokých vojenských školách v Petrohradě, již o zřízení vojenském Francie věhlasný tento vojenský spisovatel **) ve svých přednáškách: „O válce německo-francouzské“ bez obalu byl pronesl. ***)

Zákon pruský, praví Leer, nesprošťuje nikoho povinnosti vojenské; tam krevní daň každý občan odvádí osobně. Výkup a zastupování nemá místa. Avšak ve Francii dovoleny všecky jen možné výminky, zvláště zastupování v četných případech ponecháno ze staršího zřízení. A to právě jest základní chybou zákona francouzského. Tam přichází ročně 180.000 mladíkův k odvodu, z nichž asi 100.000 bývá schopno ke službě vojenské. Z těch vřadí se do stálého vojska 60.000, do zálohy 15.000 mužů. Ale mezi oněmi 60.000 muži stálého vojska jest třetina zástupníkův! Zámožní, tedy třída intelligence, výkupem zbaví se branné povinnosti, ponechávajíc její plnění chudině, zástupníkům za plat zjedna-

*) Tak bojoval Napoleon r. 1814 proti trojnásobné přesile vojů Schwarzenberkem a Blücherem vedených a zvítězil nad nimi v celé řadě půtek.

**) Jeho „Positivní strategie čili kriticko-historické zákony umění válečného“ řadí se k nejvýbornějším knihám, jež kdy o válečnictví byly sepsány.

***) Přednášky tyto, počtem deset odbývaly se v síni akademie generálního štábu a počaly 23. únorem 1871. Četné posluchačstvo, skoro výhradně z generality a štábních důstojníkův sestávající, sledovalo upjatě postup zajímavých úvah Leerových. I car sám, velkoknížata a ministr války Miljutin několikráte přednášky Leerovy svou přítomností vyznamenali.

ným. Počty výše uvedené nejtrefněji charakterisují materiál vojska francouzského, patrně dokazujíce, jak mnohdy různé provedení téže idey mívá výsledky sobě odporující. Císař Napoleon III. domníval se, že engažováním starších vojákův, k zastupování se hlásících, bude armádě poslouženo. Ale tito „staří vojáci" nebyli vojsku nijak prospěšni; naopak zahnízdivše se v plucích, žili nepořádně, byli nezkušeným nováčkům na zlý příklad a svým pustým mravem jen podkopávali kázeň vojenskou. *)

Soustava pruská dovoluje také rozličná ulehčení u vykonávání služeb vojenských; ale tato různí se náramně od úlev ve Francii platných. Prusko má své „dobrovolníky", kteří na své útraty jen jeden rok konají službu presenční. Toto zařízení umožňuje výdatně doplňování důstojnictva v čas války. V Prusku jest 32—33000 dobrovolníkův a mezi těmi asi 40% s hodností důstojnickou.

Objasniv všeobecné zásady doplňování vojska mužstvem, vylíčil pak gen. Leer způsob, jakým se tu i tam doplňují řady vyššího důstojnictva. V Prusku asi 92% důstojníkův nabylo svého základního vzdělání ve školách středních, ve Francii sotva 30%; ostatek důstojníkův tam z mužstva se vybírá. Tito, byť i jim nescházelo vojenské zkušenosti a zběhlosti, přece postrádají vyššího vojenského vědění, a žákovstvo, ve vojenských ústavech, zejmena ve škole Saint-Cyrské odchované, s jakýmsi opovržením úsměšně pohlíží na tyto „troupiers" a „officiers sergents". Tím mizí duch vzájemnosti a pospolitosti (esprit de corps) z řad francouzského důstojnictva, jakýmž se naopak důstojníci pruští chvalně vyznamenávají.

I důstojnictvo generálního štábu obou armád jest naskrz rozdílné. Prusko, praví Leer, má souhrnem jen 114 generalních štábních důstojníkův, vyšším vojenským úřadům přidělených. Počet ten jest arciť malý, ale vskutku zahrnuje v sobě výbor nejschopnějších a vlohami nejnadanějších mužův, kteří jen po důkladně odbytých theoretických i praktických zkouškách svého postavení se dodělali. Vědecká jejich činnost nijak jich neodcizuje službám taktickým; spíše se na vzájem theorie doplňuje praxí tak dokonale, že skoro dosahuje ideálu, jakýž tanul na mysli slavnému ruskému generálnímu štábnímu důstojníkovi, hraběti Tollymu, když pravil: „Generální štábní důstojník budiž schopným, aby za den ujel 14 mil a nezapomněl ničeho, co cestou viděl."

Generální štáb francouzský čítá 600 důstojníkův, kteří přišedše přímo ze školy Saint-Cyrské nebo polytechnické, na vysokých vojenských školách (l'école d'application) nabývají dalšího vzdělání. Skončivše školní běh, měli by se u sborů všech zbraní dále prakticky cvičiti, ale předpis ten se nezachovává. Francouzský důstojník gen. štábu jest mistrem jen v jedné věci: bývá bez výminky dokonalým

*) Také u nás, v Rakousku, zástupnictví bohužel zplodilo podobný nešvar a zlořád, což z vlastní zkušenosti potvrditi můžeme. U nás od r. 1856 reengažováno na 4 nebo 8 let z výkupných peněz několik tisíc mužstva, nejvíce poddůstojníkův. Ale tyto šarže časem své druhé nebo třetí kapitulace z většího dílu (zajisté 50%) zvrhly se na dobro, oddávajíce se opilství a jiným neřestem, a staly se tak břemenem vojenským sborům. Naši setníci mohou o tom mnoho vypravovati.

jezdcem. Jakéhosi zaměstnání ve vojenských úřadech a jakési snahy, vědecky i dále se zdokonalovati, nehrubě u něho najdeme. V Prusku jest generální štáb semeništěm vyšších velitelstev ve vojště, a to právem; vždyť se tam polní službě a taktickému vedení vyučuje. Důstojníci všech zbraní přesazují se od generálního štábu k vojům a naopak. Vidno z toho, že důstojníci pruského gen. štábu vysoko stojí nad francouzskými a že se k sobě mají asi tak jako virtuosové k řemeslníkům.

Dotýkajíce se správy vojenské musíme i tu přednost dáti systému pruskému. Decentralisace vojenského řízení jest velmi důležitou stránkou i v čase míru i ve válce. Generál Trochu již r. 1867 zrazoval se záhubného vojenského centralisování, ježto podvelitele činí nesamostatnými a potřeby válečné jen na jednotlivých místech hromadí bez ohledu na nutnost takového soustřeďování. V Prusku jest však decentralisace správy vojenské všestranně provedena.

Zbývá nám ještě porovnat počet mužstva bojovného, jejž obě velmoci do pole postavily, jakož i způsobilost jeho u potýkání se.

„Naše síla vojenská," — tak před válkou hlásali do světa vojenští patolízalové Napoleonovi — „zahrnuje přes milion vojákův, ano dosáhne, budeli potřebí, 1,200.000 mužův a 1700 polních děl s baterií kulometů u každé divise." Možná že tak stálo v rubrikách vojenských raportů. Bylo by bývalo záhodno, kdy by k tomu byli připojili, že mezi těmi dvanácti sty tisíci válečného lidu jest 550.000 mobilních gardistů, nikoliv dostatečně ozbrojených, tím méně pak ve zbrani vycvičených, jimž ty nejhlavnější základy každého záložného vojska, totiž řádné kádry (cadres, kmeny) scházely, že tedy v nejlepším případě zbyde jen 650.000 m. stálého vojska i zálohy. Avšak i záloha následkem kvapného přechodu ze starého do nového zřízení nebyla zorganisována tak, jak by bylo slušelo, čímž se stalo, že Napoleon po vypovězení války Prusku skutečně jen 473.000 mužů s nadřečeným počtem hrubých střeleb do pole postavil.

A jak velký byl počet Němcův? Úřadní výkazy severo-německého spolkového vojska jej takto udávají:

Vojsko řadové:	548.800 mužů	s 1206	děly
„ náhradné:	184.400 „	s 234	„
„ posádečné:	207.400 „	s 234	„

K tomu vojsko jiho-německých spojencův Pruska, a sice:

Bavorův:	116.000 mužů	s 192	děly,
Würtenberčanův:	34.000 „	s 54	„
Badenských:	29.000 „	s 54	„

Úhrnem 1,119.600 mužů s 1974 děly. Odpočteme-li 250.000 mužů nebojovníkův (incombattants) a zbraně pomocné, zbývá imposantní číslo 869.600 skutečných ozbrojencův s 1974 polními děly, kteroužto hotovostí Německo Francii zaplavilo. Mělo tudíž dvojnásobný počet bojovnictva a to, jak jsme vyložili, bojovnictva ve zbrani utuženého.

Francii přimělo k boji bažení po slávě a po supremacii v Evropě; Němce, jak sami pravili, zásada hájení vlastní své existence. Měli Němci tedy i tu jakousi morální převahu nad svými odpůrci.

A že i vojenská disciplina v řadách spojené armády německé

byla utuženější nežli u Francouzův, že i služba výzvědná a ostražná u Němcův byla dokonalejší, jest nad všechnu pochybnost. Jen tím možno vysvětliti na příklad kvapné přepadnutí tábořících Francouzův blíže Weissenburku, jakož i jiné nehody, kteréž během války francouzské voje stihaly.

Udatnosti nescházelo Francouzům ani v' boji nynějším. Voje, které ještě před jedenácti roky dvou znamenitých vítězství na bojištích horno-italských dobyly; jejichžto statečnost i jinde vícekráte ano i ve mnohých bitvách nynější války, zejmena u Wörthu, Gravelotte, St. Privat la Montagne tak skvěle se osvědčila, voje takové zajisté nezasluhují výčitku zbabělosti. Porážky jejich zavinilo špatné vojenské zřízení a numerická převaha válečných sil nepřátelských. Možná že i nedostatečnost některých vyšších velitelů a tím zplozená liknavost a neodhodlanost k úplnému úpadku při‹pěla; ale ta byla dle našeho soudu příčinou jenom podřízenou, vedlejší.

K takovému náhledu přihlásil se nejdříve, ačkoliv už velice pozdě, sám zajatec sedanský, naznačiv ve spisku z Wilhelmshöhe, svého nedobrovolného útulku, do světa poslaném *) příčiny svého i Francie pokoření. Pozdě bycha honě vyznává nyní, když byl svou zemi na pokraj záhuby svedl, že prý „vojenské zřízení francouzského státu nesrovnávalo se nijak s politickou situací; že před r. 1870 polovice pevností francouzských byla chatrna, tedy že se měla pobořiti, druhá polovice že potřebovala oprav podle vzoru, jenž Antwerpy učinil prvním z pevných míst světa; ba že dle vyznání, jež přednosta genijního komitétu generál Coffinières před válečnou radou učinil, až dotud nedobytná pevnost první třídy, slavné Mety, ani 14 dní neodolá pravidelnému oblehání, nebudeli sesílena armádou Bazaineovou; že vojenská administrace před polním tažením minulého roku se vzdorovitě vzpírala náhledům decentralisačním, aby totiž země se rozdělila na armádní sbory podle okresů, a již na místě, kde tyto stojí a se šikují, aby opatřeny byly veškerým do pole potřebným materiálem." — Tak sám původce veškerého neštěstí zubožené Francie přiznal se před stolicí veřejného mínění k vadám dříve skrytým a odsoudil sama sebe i celou bublinovou budovu dosavadního vojenského zřízení Francie.

Přehlednuvše příčiny úpadku jedné a zmohutnění druhé říše zavíráme úvahy své přesvědčením, že podle vývoje válečnictví za našich dob *jen ten národ své bytí, své další trvání a svoji svobodu sobě pojistí, jenž. dokonale ozbrojí veškeré zbraně schopné občanstvo.* Užívání zbraně staň se tomuto zvykem a potřebou, vědění vojenské nutností. A toto učení platí v první řadě *nám*, nejbližším sousedům vítězného národa, jehožto neukojená snaha po rozšiřování panství nad národy vedlejšími, známá nám od tisíce let, dříve či později se obrátiti může ku krajům vlasti naší, aby nás pohltila. Spása naše spočívá jen v tom, abychom se dovedli vítězně ubrániti. To vyžaduje nejrozsáhlejší a nejúsilovnější přípravy, mnoho času, mnoho péče, mnoho potu, mnoho obětí. Buďme toho v dobách míru nejen slovem ale skutkem pamětlivi!

*) Vyšel v lednu 1871 v Bruselu pod názvem: „Note sur l' organisation militaire de la confederation de l'Allemagne du Nord. Wilhelmshöhe."

Vojenská hranice.

(Dokončení.)

Mezi počátkem panování Ferdinanda I., když byly jím první pluky na horvatské hranice z dědičných zemí vyslány a mezi mírem karlovickým uplynuly téměř dva věky. Během toho času utvořily se mnohé zvláštní poměry v pohraničném prostranství, jež zaujímaly posádky vojenské.

V tureckých válkách vzaly za své celé županie i veliké části županií; na př. lická i krbavská županie ztraceny na Turky zcela; tolikéž pominulo zřízení županijské na půdě starobylého království horvatského, z něhož beztoho zůstal chatrný jen zbytek prostírající se od Kupy přes Ogulín k Senji. A právě tento zbytek byl v rukou cizích posádek vojenských, držících na těch stranách za Ferdinanda I. v roce 1563 Glinu, Cetyň, Sluň, Modruš, Seň atd. Jedině tři županie zadržely své zřízení: záhřebská, varaždínská i križevská, ačkoliv také nezůstaly celé. Ve varaždínské a križevské županii ztraceny velké okresy v nynějším pomezí vojenském, které se nyní varaždínským nazývá a kde byly již za Ferdinanda I. vojenské posádky.

Široko daleko rozkládaly se liduprázdné pouště, dílem že bylo původní obyvatelstvo vysekáno anebo že se vystěhovalo. Nejhůře ovšem bylo tam, kde skoro stále krvavý boj zuřil, nebylo však dobře ani uvnitř země, kde tolikéž obyvatelstvo pro stálé vpády nepřátelské i vojenskou povinnost nesmírně seřídlo.

Lid byl v pomezí původně většinou poddaným vrchností; kde tedy županijské zřízení přestalo, nepřestala přece jurisdikce vrchností. Kdyby se na tomto poměru nebylo nic proměnilo, nebyla by se moc vojenských velitelův v pomezí zahnízdila. V tom ohledě udály se během času tyto změny. Mnohé vrchnosti zcela vymřely anebo zanikly všelijak; lid jejich, na kolik ho zbylo ve válkách, podrobili si hned vojenští velitelové. Mnohé vrchnosti se vystěhovaly do provinciálu, kde na mnoze schudly, neboť statky v pomezí nenesly ničehož; i jejich lidem poroučeli důstojníci skoro libovolně, ba jsou příklady, že nezámožné šlechtice dokonce vyháněli. Kde zůstala jurisdikce vrchností světských neb duchovních — v Hranici měli biskup záhřebský se svou kapitulí a pak kapitule časmenská hojné statky — tam se alespoň důstojníci velmi zhusta do jejich jurisdikce míchali, což mohli tím snáze činiti, ježto pro stálé války s Tureckem vojensky obsazené území stálo fakticky pod „stavem obleženosti“, jak bychom my nyní se vyjádřili; rozhodovalať tam moc hmotná, která byla při vojenských důstojnících. Však jsou sněmovní akta z toho času plna žalob ze strany vrchností na vojenské důstojníky, kteří si počínali tak, jako by vůbec mimo ně v pomezí nebylo pražádných pánův.

Tak se pomalu nabralo plno obyvatelstva v pomezí původně své pány majícího, ježto se dostalo během času pod úplnou moc vojenských důstojníkův, kteří neobmeškali potahovati ho k vojenským službám vykonávajíce nad ním všelikou moc správní a soudní; na kolik pak měl ještě poddaný lid tu a tam svých vrchností, vídával přece vojenskou

moc vždy co nejpřednější a nejpůsobnější, jevící se mu fakticky co jeho nejvyšší instance, které nesměl býti neposlušným.

Nesmí se tolikéž zapomenouti na vymření obou nejmocnějších rodův horvatských, které měly právě v nynější Hranici nejvíce statkův svých rozsáhlých. Míní se rod Frankapánův a Zriňských, jichž poslední potomci František Frankapán a Petr Zriňský *) zapletli se do nešťastného spiknutí proti císaři a byli ve Vídeňském Novém Městě r. 1671 odpraveni. Statky jejich skonfiskovány a pokud ležely v pomezí, byl na nich lid poddaný bezprostředně podřízen důstojníkům vojenským.

Tak se počet lidu v pomezí, který zůstával pod jurisdikcí vrchností, napořád tenčil, kdežto lidu, bezprostředně postaveného pod vojenské důstojníky, přibývalo. Neřekneme příliš mnoho tvrdíce, že ku konci XVII. věku byla onoho již jen menšina v obvodě nynější Hranice.

Ten pak i onen lid vyrostl od časův Ferdinanda I. v pomezí divoce a ve zbraních.

Mnohé poměry vyvinuly se přirozeným během věcí. Cizí hejtmané viděli v tom prospěch, pusté kraje hlavně tam, kde bylo jejich územní hejtmanství, zalidňovati, pokud to bylo možno. Musíme si věci tak představiti, že napořád čas od času větší houfy i jednotlivci stěhovali se z Turecka a z krajin od Turkův obsazených. Cizím velitelům muselo se vždy o to jednati, aby své síly branné, když na ně prostředky z dědičných zemí nevystačovaly, domácím obyvatelstvem podporovali a rozmnožovali. Půdy prázdné bylo všude dost; však celé krajiny byly lidupusté.

Rozum zde byl nejlepším rádcem. Turečtí přistěhovalci křesťanští byli zbraním zvyklí; jiných beztoho nebylo. Dala se jim tedy nejraději v obvodě pohraničném a vojensky obsazeném půda, k níž se nikdo nehlásil, ve spůsobě lén pod výminkami, které v tehdejších okolnostech samy sebou naskýtaly se. Pro různé privileje mělo se zapomenout na trpké povinnosti a na nebezpečí stále hrozící. Nejjednodušší bylo osvobodit nové osadníky od daní a od všelikých povinností, které poddanství vrchnostenské jinde s sebou přinášelo. Za to však, že neplatili daní, neměli feudalních vrchností a že mohli užívati vykázanou sobě půdu, museli se zavázat k vojenské službě, na kterouž byli bez toho zvyklí. Rozumělo se samo sebou, že toho vojenský prospěch vyžadoval, aby se jim volné stěhování obmezilo, což učiněno na ten spůsob, že se mohli stěhovat jenom s povolením svých pánův — kterými byli vrchní generál a hejtmané — a to jen v obvodě onoho hejtmanství, v němž byli původně usazeni. Nic nevadilo, zavázati je k vojenské službě nejen v hejtmanství, kde žili, nýbrž i mimo hranice v cizích zemích. **) Viděli

---

*) S jeho synem vymřeli Zriňští, Fr. Frankapán byl poslední potomek tohoto slavného rodu.

**) Velmi důležitá je výsada, kterou roku 1630 Ferdinand II. udělil Vlachům (přistěhovalcům pravoslavné víry) mezi Drávou a Sávou v kapitanátech križevském, kopřivnickém a ivanickém osazeným, poněvadž se v ní jeví první pokus podrobiti jakési organisací obyvatelstvo v pomezí. Každá vlašská ves volila si ročně svého rychtáře (kneza), jejž generál stvrzov Každé z těchto řečených hejtmanství mělo svého vrchního soudce, j s osmi přísedícími volili rychtáři spolu s 2 neb 3 staršími z každé ok tato soudní stolice rozhodovala všechny pře; zvolení soudcové mu

jsme již, že vojenští hejtmané také lákali na se domácí lid poddaný ze statkův vrchnostenských, aby se v obvodě jejich usazoval, což ovšem jenom výminkou přiházeti se mohlo.

V podstatě šetřeno všude těchto jednoduchých a nejpřirozenějších pravidel při usazování nových osadníkův v pohraničných krajinách pustých, ač byly ovšem privileje různých osadníkův v mnohých věcech různého spůsobu, který však hlavní pravidla vyplývající z obecných poměrův nikterak nerušil. Nejnižší samospráva se osadníkům propouštěla. V porovnání k stavu původnímu v Turecku viděl se jim život za takovýchto podmínek přece býti lepší.

Tak usazeni na základě podobných privilejí již velmi záhy křesťanští přistěhovalci z Turecka (uskoci) v žumberském okresu, obdrževše r. 1524 privileje a pozemky co dědičná léna. I v okolí kopřivnickém, križevském a ivanickém, které bylo úplně spustošeno, usadili se uskoci, jimž dal Ferdinand I. r. 1564 zvláštní privilej, tak že neplativše daní musili konat služby vojenské. Pod Maximilianem II. zalidněno okolí Kalnika (1572) mnichy bosenskými, kteří s některým lidem se tam přistěhovali. I arcikníže Karel přijal mnoho rodin morlašských do hranice mezi Sávou a Drávou (1580). R. 1600 usadilo se množství rodin z Bosny se svým metropolitou Gabrielem v spustošeném varaždínském generalátě na řece Glogovnici u kláštera Marče a na panstvích biskupa záhřebského Ivaniči, Dobrové, Groduhu a na panství Zriňských ve Vrbovci. R. 1597 dovolil arcikníže Ferdinand — tenkráte dobyto Pokupí — usaditi se mnohým uskokům z turecké ještě Slavonie v Pokupí, kde bylo 70 pustých hradův, se závazkem, aby bránili hranice. R. 1687 osazeno opět v Hranici 4000 Srbův.

Horvatští stavové byli sobě záhy toho vědomi, že z takovéhoto usazování a privilejemi obdarování přistěhovalcův, což obé mimo vůli stavův dle práva státi se nemělo, vzniknouti by mohlo veliké nebezpečenství pro celistvost a ústavnost země. Proto záhy*) hleděli se tomu

býti potvrzeni od generála. Kriminální zločinci se odevzdávali hejtmanovi vojenskému v každém hejtmanství k potrestání, jinak rozhodovali vrchní soudcové a rychtáři, kteří též popisovali branný lid od 17 let a dále. Apelace šla ke generálovi. Noví vystěhovalci z Turecka aneb odjinud směli se pouze s dovolením vojenského hejtmana v některém hejtmanství usaditi, Vlaši ale mohli se s dovolením vrchního soudce, přísedících a rychtáře volně stěhovati s místa na místo, ale jenom v tom hejtmanství, v kterém kdo bydlel. Každý městys aneb vesnice musily míti své určité hranice. Z těchto Vlachův rekrutovali cizí důstojníci vedle svého vlastního mužstva vojáky, kteří dostávali ovšem plat; jinak byli k obraně země zavázáni všichni Vlaši, mající své vlastní důstojníky (vayvodae), kteří arci stáli pod královskými hejtmany; konajíce v obvodě pomezí vojenskou službu na spůsob národní milice při nepřátelském vpádu a střehouce kordon sloužili za darmo; při válečných taženích mimo Hranici v Turecku musili 14 dní bezplatně, při tažení do jiných zemí pouze 8 dní zadarmo sloužit, načež dostávali plat jako jiní vojáci; střelivo opatřoval generál. K robotám za účely strategickými (mýtění lesů, opevňování tvrzí) a k službě na kordoně byli tolikéž všichni Vlaši povinni. Tatkéž bylo důležito i ustanovení, že nemovité jmění smělo se jen u přítomnosti rychtáře a dvou neb tří svědkův prodávati. — Nelze v této výsadě neviděti hlavních zásad, na nichž se později organisace Hranice provedla.

*) Po míru žitvanském. Srovnej, co v prvním článku str. 319. řečeno bylo.

opříti ustanovivše, aby se osadníci postavili pod zemskou pravomocnost (1604, 8, 1618, 35, 1649, 55, 81 atd.), aby jejich výsady, ať jsou již toho neb onoho druhu a času, zrušily se a za neplatné prohlásily (1635, 1659, 1681), aby se noví osadníci do pomezí od důstojnictva nepřijímali (1638, 1647), kdežto se naopak obyvatelům království dopouštělo, aby na svých statcích pustých u hranic a v pomezí směli usazovati cizí lid; dále aby se ve vojenském pomezí rodilí důstojníci a vojáci nesměli z Hranice mimo království posílati (1647)*), čímž se měly privileje osadníkům od generálův a panovníkův udělené v nejdůležitější této části protrhnouti; aby instrukce důstojnictvu v Hranici dávány byly takové, které by se shodovaly se zákony zemskými a zejmena aby do vojenské rady dvorní alespoň dva „uherští radové“ (ex consiliariis Ungaris) povoláni byli, kteří by věcí v pomezí dobře byli povědomí, čímž se chtěl paralisovat záhubný vliv rakouských rádcův na Hranici (1649). Ačkoliv na mnoze již byly i komise jmenovány, které všeliké tyto věci vyšetřiti měly, ačkoliv také vyplnění nejdůležitějších těchto žádostí již i přislíbeno bylo od panovníkův a vyřčeno v reskriptech i diplomech**): přece vše zůstalo při starém, poněvadž hlavně války vykonání těchto věcí překazily. Rozumí se, že si také stále stěžováno na přehmaty důstojnictva v civilní správě a že se domáháno též volného vykonávání ústavné jurisdikce ve vojensky obsazeném pomezí. Bylo vše marné; stavové po celý věk XVII. účelu svého v tomto ohledě nedosáhli — stav výminečný ve vojensky obsazeném pomezí zůstal.

Původní hranice, jak byla za Ferdinanda I. r. 1563, postupovala ku předu a tím se šířilo i území vojensky obsazené. Když byl mír karlovický uzavřen, nalézaly se na horvatské půdě celé kraje, které měly dílem původní obyvatelstvo menšinou ještě pod vrchnostenskou jurisdikcí, většinou však již pod pravomocností vojenských důstojníkův stojící, dílem obyvatelstvo během času teprv usazené a různými privilejemi opatřené i vojenské vládě podrobené blíže Slavonie, pak mezi Kupou a Unou, které od svého usazení poslouchalo jenom rakouské generály a důstojníky; na díle jako v Lice, Krbavě a na samé Uně bylo obyvatelstvo bezprostředně teprv z tureckého panství vybaveno.

Tam bylo ovšem jinak, kde tábořily vojenské posádky poněkud hloub v zemi jako ve Varaždíně, Križevci, Kopřivnici a kde i jinak županijské zřízení se udrželo vedle dvěstěletého vlivu vojenského. Než případy takové — čili obvody — byly již v menšině ve vojenském pomezí.

Tyto poměry usnadnily po karlovickém míru zřízení zvláštního území hraničárského, poněvadž se naskytala možnost vyloučiti platně

*) Sněmovního usnešení čl. 65 z r. 1647: „ne capitanei aliique officiales et milites confiniarii nativi ex confiniis extra regnum educantur“.

**) V diplomě Ferdinanda II. 1618 stavům horvatským daném čte se: „Denique Valachos in terris statuum et ordinum . . . regnorum Croatiae et Slavoniae residentes, quos sacra caesarea majestas jurisdictioni dominorum terrestrium per speciales commissarios . . . applicare et subjicere benigne promisit, nos etiam nec per nos nec per generales aut capitaneos confiniorum impediemus, quin potius literas ad eosdem generales et capitaneos statim expediemus, ut cum primum dicti commissarii suae caesareae majestatis et regni ad tractatum descenderint, omnem manum suam a jurisdictione dictorum Valachorum eximant.“

z obvodu ústavné země celé kraje, v nichž obyvatelstvo již jen menšinou mělo vrchnostenskou jurisdikci, podléhající bezprostředně vojenské vládě, což místy sáhalo až k Ferdinandovi I.

Po právu ovšem přináleželo všeliké území, staré i během času vydobyté, k území trojjednoho království; po právu přísném musila se vojenská vláda, kde se *fakticky* během dvou století zahnízdila, považovati za výminečnou, za časovou, za pomíjející, za neoprávněnou, třebas za tehdejších poměrův byla snad nezbytnou; však neměla beztoho nikde zákonité ještě určitosti, formy a platnosti. Po přísném právě nedalo se vyloučení zvláštního území hraničářského ze státoprávně ústavné půdy horvatské nikterak předsevzíti neřkuli ospravedlniti. Však byly i nejposléze opanované kraje nepromlčenými částmi starobylého království horvatského.

Vypráveli jsme již, že skvělá vítězství nad Turky, vytištění jich z uherského království, ze Sedmihradska a ze Slavonie a uzavřený následkem toho prospěšný mír v Karlovcích r. 1699 horvatské stavy vzácnou naplnily nadějí, že by nyní Hranice mohla se již přece zrušit, k provinciálu přivtělit a pod správu bána opět postavit. Za tou příčinou, že byla turecká moc důkladně řečenou válkou zlomena a že císař Horvatům zavázán byl k nemalým díkům, kteří právě v tomto čase velmi nebezpečném opětně si získali o trůn a o úspěch křesťanských zbraní trvalých zásluh: za tou tedy příčinou uznali stavové horvatští za dobré požádati velmi důtklivě císaře Leopolda I. na svém sněmě r. 1700, který se sešel dne 30. září, o konečné zrušení vojenského pomezí. K jejich nalehání vydal císař dne 6. června, 15. června a 10. července 1703 k rukoum stavův královské resoluce, jimiž se vojenská hranice — *zrušila.*

Vyjímáme tato místa: „Poněvadž mají Vaše Věrnosti — pravil císař — tak veliké zásluhy celému téměř světu křesťanskému známé o Nás a o Náš slavný dům a poněvadž jsou si Vaše Věrnosti získaly chválu a slávu od věkův, že v Naší službě a z poddanosti k Nám nasadili jste vlast, statky, dítky, krev a životy po všechny časy a obzvláště za bouří turecké války k zvelebení válečného štěstí a Naší koruny; za těmi tedy příčinami a abychom uznali Vaši rekovnost a věrnost, o které jsme My a Náš veškerý dvůr přesvědčeni i abychom nedopustili, by hranice Vaší země na dále zůstaly zúženy, uzavřeli jsme v odměnu za toliká namáhání a toliké zásluhy jure postliminii opět přivtěliti ke království a bánské pravomocnosti nejenom ony okresy a hranice mezi řekou Unou, Kupou a Sávou, které prací Vašich Věrností byly získány a hrdinsky ochráněny, nýbrž i . . . varaždínský generalát, který od starodávna (ab antiquo) patří k bánské jurisdikci."

Mělť pak býti bán jenom ve vojenských věcech vázán na rozkazy vojenské dvorní rady rakouské. I komise byla již k tomu účelu jmenována, aby území, jehož se týkalo, dle civilního v Horvatsku vzoru zreorganizováno bylo.

Věci se však jinak vydařily. V témže roce vypuklo povstání v Uhrách pod Františkem Rakoczym a císař viděl se přinucena již následujícího roku 1704 dne 24. ledna zastaviti svou resoluci co do

zrušení Hranice a odročiti ji „pro poměry přítomného času a zmatečný stav věcí v království uherském na příhodnější dobu“ (ad opportunius tempus). Revoluce uherská se protáhla až do r. 1711, načež ovšem zase stavové naléhali na císaře, aby se sliby ohledně Hranice vyplnily, což stavové na uherském sněmě r. 1715 učinili. Přislíbeno to opět od císaře Karla VI., než „příhodná doba“ nechtěla přece nastati. V zápětí zajisté nová vypukla válka s Turky, která trvala až do r. 1718, načež opět staré prosby obnoveny r. 1723 a když nová válka nastala od r. 1736—1739, žádáno o to zase r. 1741, v kterémžto však roce byla již opět válka za Marie Teresie s Bedřichem II. pruským, jenž nesnáze soustátí našeho využitkovati hleděl k získání Slezska. „Příhodná doba“ tedy nenastala ani za Leopolda I., ani za Josefa I. ani za Karla VI. ba ani za Marie Teresie. Musí se tomu ovšem v ten smysl rozuměti, že by se byl vzdor všemu tomu „příhodný čas“ nějak přece našel, kdy by se byl hledal. Nebylo jednoduše vůle, zrušiti Hranici. V tom to vězelo.

Ve vládních kruzích vídeňských zejmena ve vojenských bylo veliké nadšení pro Hranici, které se připisovalo — většinou arci právem — že se jenom pomocí její po dva věky podařilo, vítězné postupování Turkův zameziti. V těchto kruzích ujala se myšlenka zúplna, *že se Hranice nejen nesmí zrušiti, nýbrž se naopak má upevniti a rozšířiti.* Čím více turecká moc padala, tím horlivěji pracováno zejmena z vojenské strany v tomto směru. Sliby proto, které si v opačném smyslu vymohli horvatští stavové na panovnících, zůstaly vždy jen na papíře, jako řečená resoluce a císaře Leopolda I. a sliby Karla VI. Vojenská i civilní byrokracie vídeňská postarala se, aby Hranice zůstala, upevnila a rozšířila se, v čemž ji ovšem podporovaly časté války a na mnoze i samo domácí obyvatelstvo ve vojenském pomezí. A dosáhla cíle svého úplně.

Musíme se vrátit k Leopoldovi I., k oné totiž době, když zuřila krutá válka turecká od r. 1683—1699, která se skončila slavným mírem v Karlovcích. Válka ještě trvala, než že byli již Turci ze Slavonie a z Uher vypuzeni, uzavřela vláda hned r. 1691 dle vzoru posavadní Hranice — totiž generalátův karloveckého, varaždínského a bánského — zříditi novou Hranici podél Sávy v nynější Slavonii a pak po kraji Tisy a Maroše v Báčce. Původně obmýšlela celou skoro Slavonii přetvořit ve vojenské pomezí, s čímž se velmi dlouho lopotila, až konečně r. 1747 byly z vojenského území vyloučeny na těch stranách ústavné županie civilní sremská, požežská i virovitická a postaveny přímo pod pravomocnost banskou. Při takovéto politice vídeňských kruhův vládních rozumělo se pak samo sebou, že snahy horvatských stavův, jdoucích za zrušením vojenského území domácího, nemohly se potkati se žádoucím výsledkem.

Od karlovického míru tedy začala vzdor všemu naléhání horvatských stavův pravá, zřejmá a systematická organisace vojensky obsazeného území pohraničného a sice ve dvou směrech: předně hledělo se dáti Hranici zvláštní zřízení, rozdílné ovšem od zřízení v provinciálu a založené na vojenských zásadách, a potom pracováno k tomu, aby se vojenské pomezí také territorialně úplně odloučilo od provinciálu.

V těchto snahách nalezla vídeňská vláda nepopíratelnou podporu u veliké části obyvatelstva samého, bydlícího ve vojenském pomezí. Poměry v tom ohledě nejlépe illustrují příběhy, které se udály v Líce a Krbavě. Brzo po uzavření karlovického míru uzavřeno ve Vídni tyto kraje dle civilního spůsobu zřídit. Následkem toho vypukly tam bouřlivé nepokoje, lid sáhl ke zbrani a zabil civilní komisary hraběte Coroniniho a barona Ramschüssla v kostele; zároveň byli finanční úředníci, kteří měli daně ustanovit, rozepsat a vybrat, s baronem Obernburkem ze země vyhnáni. Následkem toho prodali ve Vídni oba kraje hraběti Adolfovi ze Sinzendorfu za 80.000 zl. Líčtí a Krbavští pokračovali v odporu nechtíce přijmouti tuto novou vrchnost, tak jako nechtěli dříve podrobiti se civilní správě. Koupě se musila zrušit. Učiněn zase pokus řečeným krajům dáti civilní správu, při čemž opět několik úředníkův o život přišlo. Když konečně deputovaní Líckých a Krbavských v Lublani před zvláštní komisí vypověděli, že raději odstěhují se s ženami i dětmi a se vším movitým jměním do Turecka, nežli by se podrobili jakékoliv správě civilní, nezbylo nic jiného nežli Líku a Krbavu přivtělit opět k hranici karlovecké a vojenské jí dáti zřízení (1711).

Obyvatelstvo ve vojenském pomezí bylo zdivočilé a válečným duchem proniknuté. Není divu, že netoužilo po civilní správě, která byla v horvatském provinciálu. Tu užívala zajisté jenom šlechta všech práv i svobod, kdežto selský lid úpěl pod nejtěžším jarmem feudalním, tak že stav obyvatelstva ve vojenském pomezí zdál se jemu samému býti mnohem lepší nežli stav lidu obecného v civilní zemi. Zcivilisování Hranice znamenalo, že se lid znenáhla odzbrojí, rozdělí mezi vrchnosti, učiní nevolníkem a přinutí k robotě i daním — samé to věci, které lidu ve zbraních divoce vyrostlému tak velice příčily se, že volil raději zůstati pod komandem surového despotismu vojenského. Volil raději sloužiti „císaři“ nežli býti „paurem“. Hlavně ovšem nižší i vyšší důstojnictvo v Hranici opíralo se všelikým snahám zcivilisování Hranice, s kterouž hmotné jejich prospěchy i neobmezené tam panství spojeno bylo. Oni hlavně podněcovali neuký lid a naléhali na vyšších místech na to, aby se Hranice nejen nezrušila nýbrž co možná nejvíce upevnila. Však pracovali v stejném směru ještě za našich časův s dobrým prospěchem, tak že národní strana v čase, když byla (1861—1865) při vládě, nemohla toho docílit, aby zastaralá a na nejvýš záhubná instituce tato konečně vzala za své.

Ti kdož ukazovali po karlovickém míru na nutnost, aby k vůli sesláblým sice ale přece ještě vždycky nebezpečným Turkům nezrušovala se Hranice, ba pořádně se zorganisovala, dostali velikého zadostučinění za Karla VI. v poslední válce turecké, která r. 1636 počala a bělehradským mírem 1739 skončila se — nešťastně pro Rakousko. Však bylo v Bosně rakouské vojsko poraženo a jenom stěží ubránili se sami Horvaté, ačkoliv nemohli zameziti, že se některá pohraničná místa na pravém břehu Uny ztratila. Touto nerozvážně a bídně vedenou válkou získala na nejvyšším místě dvorní rada vojenská velice, která hlavně zasazovala se o to, aby Hranice zůstala a pořádně se zařídila. Od toho času nebylo lze pomysliti více, že by vláda žádostem a přáním horvatských stavův vyhověla.

Stavové horvatští nezamezili sice do karlovického míru, že se ve vojensky obsazeném území upevnila moc vojenských posádek, pod jejichž záštitou usadila se tam síla nového obyvatelstva, jemuž se dala různá privilegia. Nezamezili ani toho, že v první polovici XVIII. věku utvořilo se vojenské pomezí co zvláštní zem se zvláštním zřízením vojenským. Nicméně nebyly jejich snahy a práce nikterak marny a nezůstaly ani bez velkého výsledku. Děkovati jest jim, že alespoň nynější provincial horvatský zachoval ústavnost svou, která by byla jistě za své vzala, kdy by se nebyli stavové tak rázně opřeli snahám arciknížat vnitrorakouských za Rudolfa II., kteří, jak se ví o Karlovi, zřejmě k tomu směřovali, aby splynulo Horvatsko s vnitrorakouskými zeměmi. Kdy by se nebyla moc bána v provinciálu obránila, byli by rakouští generálové jistě veškerou zemí ovládli a během času bylo by se pak podalo — také to ostatní! Horvatsko bylo by dnešního dne nepochybně v Cislajtánii.

Dbalost, houževnatost a nepodajnost horvatských stavův měla ten patrný ještě výsledek, že se při vylučování území vojenského zachovala při provinciálu právě ta nejdůležitější města, ač se z nich vyklidili páni důstojníci velmi neradi, jako Varaždín, Kopřivnice, Křiževec, Karlovec, civilní Sísek, a Rěka a na polo i Seň, kteréžto poslední město připadlo sice k Hranici, ale zadrželo mimo jiné i to právo, že jedině ze všech měst hraničárských obesílalo až na naše časy horvatské sněmy. —

Již pak promluviti chceme o samém zřizování Hranice.

Na svém místě podotklo se, že po karlovickém míru r. 1702 rozšířeno jest území vojenského pomezí zřízením hranice *tisko-marošské a slavonské.* Pod touto poslední rozumí se hranice, která v sobě pojímala veškeré nynější království slavonské, z něhož byl teprv r. 1747 nynější provincial království slavonského vyloučen. Aby se nestala mýlka, nazývati chceme původní hranici slavonskou odtud důsledně *varaždínskou,* kteréžto jmeno do karlovického míru bylo tolikéž běžno.

Generál svobodný pán Schlichting uspořádal toto nové pomezí. Vybral si z posavadního stavu věcí v horvatsko-varaždínské hranici, co se samo sebou naskýtalo. Leželoť pak na bíledni, že horvatsko-varaždínská hranice jenom za tou příčinou tak výborně prospěla, ježto v ní byl lid, který sloužil doma zadarmo, ale musil také mimo Hranici vojenské služby konat; za to užíval, na kolik byl přistěhovalý, darované sobě pozemky co léna neplatě daní; jenom když mimo pomezí vysíláno jej, dostával plat jako obyčejní vojínové. Byla to milice, která konajíc doma služby vojenské nestála stát ničehož, ježto tento branný lid byl vydržován od svých domácích lidí. K tomuto stavu věcí přihlídl generál Schlichting i zavedl jej též v nově zřízené hranici marošsko-tiské a slavonské.

Na to vypukla revoluce uherská pod Rákoczym, která trvala až do r. 1711. Nebylo lze v tomto čase pomysliti na další organisaci ani nově utvořených hranic ani pomezí původního horvatsko-varaždínského, jež mělo býti diplomem Leopolda I. z r. 1703 zrušeno, což se však zastaviti muselo pro řečenou uherskou revolucí. Horvatští stavové očekávali mírnější dobu a vláda ve Vídni také; onino se ovšem nadáli, že pak Hranice vezme za své, kdežto naopak vojenská rada dvorní zanášela se plánem, Hranici teprv náležitě zorganisovat.

R. 1711 byla revoluce v Uhrách potlačena. Bylo tedy kdy, pomyslit zase na Hranici.

V prosinci r. 1711 sestavena zvláštní „zařizující" komise pod předsednictvím hraběte Karla Leopolda Herbersteina, aby vypracovala návrh, jak by se karlovecko-varaždínská hranice dala zorganisovat a stejným skoro časem (od r. 1710—1729) hmoždil se generál hrabě Rabatta podobnou prací, chtě alespoň karlovecký generalát zařídit. Nesvedlo se ničehož.

Věc je opět pochopitelna. Na kvap, s důrazem a zjevně, kdy by se i bylo tomu rozumělo, jako že se nerozumělo, neboť vyjma starého prince Eugena, který byl jinými záležitostmi zaměstnán a za tehdejšího císaře Karla VI. neměl ani náležitého vlivu, neměla naše říše toho času vůbec schopných státníkův a generálův, nejméně pak bylo takových, kteří by byli znali důkladně stav věcí v Hranici — na kvap tedy s důrazem a zjevně nedalo se v Hranici jednat, poněvadž vláda se právě tenkráte pachtila se známou sankcí pragmatickou, aby pojistila pozdější císařovně Marii Teresii posloupnost na trůně — císař Karel VI. neměl mužského potomka —; nesměla proto v Zalitavsku vůbec příliš příkře vystupovat. Přijímajíce pragmatickou sankcí r. 1712 uložili sice stavové horvatští deputaci, která jejich usnešení císaři měla předložiti, aby na něm vymohla provedení Leopoldovy resoluce, což však zůstalo bez úspěchu, ješto císař potvrdil jen všeobecně stavům všechna práva i svobody nedotknuv se obzvláště nikde Hranice; za to však na uherském sněmě r. 1715 žádali stavové, aby se co do generalátu varaždínského a Líky i Krbavy Leopoldův diplom uskutečnil. Však že následujícího roku vypukla turecká válka, trvavší až do r. 1718, nebylo lze ničehož v té věci spůsobiti. Teprv r. 1723 zavadil o tutéž věc opět uherský sněm, avšak zase marně. Ještě méně pořídilo se r. 1741.

Mezi tím pracováno ve vládních kruzích o spůsobě, jak by alespoň varaždínská hranice dala se zařídit. Teprv r. 1732 potvrzen a uveden byl v ní nový řád, na který měl hlavně vliv generál hrabě Kordua. On rozdělil pozemky mezi rodiny na takový spůsob, že dostala každá tolik, aby mohla jednoho brance postavit t. j. vydržovat. Varaždínská hranice musila vedle 4 placených německých setnin pěších po 100 mužích, ještě 30 setnin ze svého obyvatelstva postavit, jejichž sprostí nedostávali platu a 5 husarských setnin po 100 mužích, kteří též nebyli placeni, dostávajíce jenom 18 zl. ročně na koně. Co do správy rozdělena jest na 30 vojvodství a 5 kapitanátů, nad nimiž stál generál; každá vesnice podržela svého rychtáře. Však že roku následujícího vypukla válka s Francouzskem i trvala až do r. 1735, nebylo lze řád hraběte Korduy provesti.

Teprv r. 1735 nařízeno polnímu maršálkovi Josefovi Bedřichovi vévodě sasko-hildburghausenskému, aby uspořádal znovu, poněvadž řád hraběte Korduy se neosvědčil, hranici varaždínskou. Byl s návrhem svým teprv r. 1742 hotov, načež pracoval zase o návrhu na zřízení generalátu karloveckého, který byl r. 1746 stvrzen.

Poněvadž pak od r. 1711—1729 ničehož se nevypracovalo a poněvadž řád hraběte Korduy z r. 1732 jenom platil pro varaždínskou hranici a i v ní pouze částečně byl proveden, *musí soustava vévody*

sasko-hildburghausenského za první řádnou organisaci hranice varaždínsko-karlovecké považována býti.

Padáť tedy první organisace hranice varaždínsko-karlovecké ve smyslu nynějšího vojenského Pomezí do let 1742—1746 t. j. na počátek panování císařovny Marie Theresie.

Teprv nyní přestaly se posílati do Hranice pluky cizí z vnitrorakouských zemí.*)

Teprv nyní (1742) vymaněna správa hranice varaždínsko-karlovecké z područí vnitrorakouské vojenské rady ve Štyrském Hradci, kamž náležela od císaře Rudolfa II. (arcivévody Karla co jeho náměstka) až do této doby, kde císařovna řečenou vnitrorakouskou radu vojenskou zrušila a Hranici bezprostředně podřídila dvorní radě vojenské ve Vídni.

Teprv nyní (1748) přestaly vnitrorakouské země platit na udržování Hranice, poněvadž císařovna obrátila jejich příspěvky na své stálé vojsko poručivši, aby státní pokladnice převzala náklad na správu Hranice.

Teprv nyní dáno Hranici zvláštní zřízení náležité, čímž se vyloučení jejího obvodu od provinciálu stalo nutným; do toho času platil tam stav výminečný, jak se byl během času vytvořil nahodile anebo přirozeným během věcí, opíraje se pouze o moc vojenských důstojníkův a o různá privilegia, která nebyla jednotného spůsobu a nevztahovala se také ke všemu obyvatelstvu. Soustava vévody sasko-hildburghausenského byla prvním v obou generalátech řádem, který výminečný stav posavadní učinil tam pravidelným. Kdy by se mohlo o nějaké zákonitosti mluvit — po zákonu patřila Hranice k provinciálu a neměla bez jeho svolení býti uspořádána a z obvodu jeho vyloučena — muselo by se říci, že první zákonité zřízení hranice varaždínsko-karlovecké stalo se v letech 1742 až 1746.

Kdežto ustanovil hrabě Kordua ve varaždínské hranici k vojenské doma bezplatné službě pouze 3500 m., položil vévoda sasko-hildburghausenský *všeobecnou povinnost vojenskou* za základ svého zřízení, což tak zůstalo až po naše časy.

Jeho zásadou bylo: co možná nejvíce vojákův, kteří by v pokoji nestáli říši ničehož.

Tak popsal ve varaždínské hranici 17.000 brancův, z nichž mělo býti vždy 8000 m. k výpravě připraveno; ostatní je měli co záloha vystřídat. Povinnost sloužit ve válkách i mimo vlast zůstala. Plat dán pouze nad- a poddůstojníkům a husarům; sprostým uděleny pozemky co vojenská léna. Štáb každého pluku dostal vojenskou, politickou a hospodářskou správu. — Karlovecký generalát postavil 18.181 brancův.

Nazýváno to pokrokem! Dotud šanováno obyvatelstvo na tolik, ježto se všeobecná povinnost branná v Hranici vykládala vždy jen na ten spůsob, že jí užíváno pouze proti náhlému vpádu tureckému uvnitř pomezí; do pole ze země posíláno jenom mužstvo skutečně ve zbrani stojící, jehož nebylo poměrně více, nežli co i jiné země asi odváděly. Vidí se to odtud, že r. 1742 do války z karloveckého generalátu proti

*) Za to nezastaveno posílání cizích důstojníkův zejmena vyšších do Hranice; nižší museli se arci k vůli mužstvu neznajícímu němčině bráti napořád skoro výhradně z domácích synův.

Prusům vysláno pouze 1500 m.; vévoda saský učinil však všeobecnou povinnost brannou, neobmezenou pražádnou kapitulací, *vůbec* pravidlem, nebera ohledu, válčiloli se doma či mimo zem, a na základě toho vytáhlo z řečeného generalátu r. 1744 již — 12.800 m., jakož přirozeno s nepatrnými výminkami vesměs ženatých. Proto počíná soustavou vévody saského ona hrozná daň krvavá v Hranici, která veškerý mužský lid do všech válek jako na jatky honila, tak že pravidelně zůstávali tam ve válečných letech jenom děti, ženy, starci a mrzáci, jimž bylo zem vzdělávati a po válce — oplakávati ztrátu příbuzných, otcův, bratří a mužův.

Mimochodem řečeno, stavělo za našich dnův v Hranici vždy šest mužských jednoho vojáka ve válce, kdežto v jiných zemích teprv na 64 lidí připadal jeden voják.

A poněvadž za Marie Theresie dvě velké války se vedly, a zejmena od Leopolda II. až do r. 1815 skoro neustále válka zuřila, nebylo divu, že touto krvavou daní obyvatelstvo hraničářské způsobem strašným napořád bylo decimováno.

Učiněno tedy řádem vévody saského z Hranice kasárna pro potřebu vídenské vlády na základě všeobecné povinnosti vojenské a závazku služby i mimo vlast, s čímž přirozeně souviselo, že r. 1747 povýšeny byly karlovecké, varaždínské (a slavonské) pluky, tvořící doposud národní jen milici, v náhradu prý za své dobré služby ve válce s Bedřichem pruským, na důstojnost skutečných řadových plukův hraničárských, majících jednak bojovati vedle řadového vojska co zvláštní lehcí sborové.

Bylo to vyznamenání způsobu velmi povážlivého, ježto odtud dokonale byla vojenská rada dvorní oprávněna nakládati s branným obyvatelstvem hraničárským, jako se nakládalo s řadovým vojskem, neboť nyní byli hraničáři de jure také řadovými vojíny!

Jiný následek soustavy vévody saského byl, že se musilo k tomu hledět, aby k vůli snadnější vojenské správě území Hranice přísně se odloučilo od provinciálu; však víme, že některá místa posádková byla poněkud hloub v zemi, což mělo svého času, kde hrozilo stálé nebezpečenství, dobrý svůj strategický rozum. *Tento* ohled nyní přestal; nyní bylo hlavní věcí, aby z Hranice udělala se kasárna, z nichž by se v čas války co možná nejvíce branného lidu vybralo; nový tento ohled kázal, aby bylo celé území Hranice pohromadě, třebas se strategicky důležitá místa mnohá musila obětovati; bylo však také nyní přáti, aby uvnitř Hranice neměla vojenská vláda cizího lidu na cizích panstvích, který by jí nepodléhal — a takových panství se přece vyskýtalo tu a onde zejmena duchovních. Začalo tedy vytýkání hranic naproti provinciálu a pak odkupování vrchnostenských statkův světských i duchovních uvnitř pomezí vojenského, aby vrchnosti jich odstoupily vojenské vládě, která chtěla býti nyní v Hranici sama nejsouc nikým pozorována, kontrolována, vytrhována a obmezována. Z počátku — však byly dvě války veliké s Bedřichem pruským — nedotýkáno se těchto věcí, dokud nebylo na to kdy.

Ještě zůstávala na půdě staroslavného království horvatského banská hranice, tak jak byla; posavadní reformatoři a regulatoři se jí

byli nedotkli. Byla pak tato část vojenského pomezí poměrně nejméně pod vlivem cizí soldatesky, ježto v ní leželo vojsko zemské, jemuž bán velel. Stavové bděli posud vždy nad tím, aby alespoň tato Hranice jim se úplně nevymkla z rukou. Při organisování musel se na tyto poměry vzíti zřetel.

Částečně vyplnila císařovna Marie Teresie přání horvatských stavův vydavši r. 1750 zvláštní v té věci diplom, kterýmž podřízena bánská hranice bánovi, jemuž se zároveň udělilo právo jmenovati všecky důstojníky do podplukovníka (nyní jen do setníka); stavové ovšem přáli si, aby měli právo navrhovati mu pro každé místo tři osoby, z nichž by si jednoho zvolil, k čemuž se však nesvolilo. Zároveň potvrzeno stavům staré jejich právo, aby si co náměstka bánova zvolili nejvyššího hejtmana pro celé království, který by stoje pod bánem a pod stavy vrchním byl velitelem národní hotovosti zemské. Poněvadž také žádali stavové, aby se ani přítomně, ani příště změny nestaly v řečené hranici bez jejich spolupůsobení skrze zvláštní komisary, svoleno k tomu v tomto případě, což bylo však také na posledy, že stavové vykonávali vliv alespoň částečně a více jen formálně na Hranici. Hotovost zemská se též — vyjma r. 1848 — nesvolala, anoť toho nebyla potřebí, a proto právo volení nejvyššího hejtmana, jímž nyní vždy bána stavové jmenovali, nemělo více praktické váhy. Právomocnost bána v hranici bánské neměla výsledkův, jichž se s počátku nadáno, poněvadž měla Hranice zvláštní své zřízení vojenské a závisela na dvorní radě vojenské, jíž byl bán co majitel bánských plukův podřízen, vykonávaje, co se mu poroučelo.

Poněvadž vévoda saský zřizuje varaždínský a karlovecký generalát nevzal na soudnictví ohledu, nařízeno členovi dvorní vojenské rady Jenkovi a hraběti Korduovi, aby tuto mezeru vyplnili. I povstaly tak zvané „Militärgränzrechte“ r. 1754, platné z počátku jen pro varaždínský a karlovecký generalát. V nich se opět prohlásily všecky pozemnosti za vojenská léna, ač nesestávalo veškeré obyvatelstvo hraničárské z takových přistěhovalcův, kteří pod tím závazkem během času pozemky od vlády obdrželi. Přece však se činil ještě v soudnictví rozdíl mezi branným mužstvem a ostatním obyvatelstvem pod puškou nestojícím, ježto se výslovně ustanovilo, že vojenským zákonům jenom mužstvo v pluky seřaděné podléhati má, nikoliv ale ženské, děti, děvečky, starci atd., ba i ono jenom tenkráte, když konalo službu vojenskou doma neb mimo zem. V praktickém životě nemělo to pražádného významu a přestalo později docela: veškeré obyvatelstvo zajisté záviselo zcela na libovůli důstojníkův, jichžto tak zvaný „korpsgeist“ nedopouštěl, aby někde nalezala se ochrana při instancích vojenských proti despotismu jejich, který v Hranici prováděl se všeobecně a hrozně.

Pomalu (již následujícího roku 1755) odstraněni volení rychtářové (knezové) nejdříve ve varaždínském generalátu a správa policejní i soudní odevzdána zcela důstojníkům i poddůstojníkům.

Pomalu zaokrouhlováno přísnými hranicemi území vojenské: Varaždín, Kříževec, Kopřivnice, Rěka i Karlovec puštěny; statky vymřelých rodin Zriňských a Frankapanských, ležící většinou v Hranici, přivtěleny, na kolik v ní byly; vrchnostem odkupovány statky, jsoucí v obvodě

pomezí; nejdéle ovšem duchovní vrchnosti se vzpouzely, až konečně r. 1800 biskup záhřebský pustil své statky v Hranici, vzav za ně náhradu v Banátě. Od té doby byli vojenští důstojníci samojedinými pány v Hranici.

Můžeme přihlížejíce k těmto věcem říci, že okolo r. 1750 byla hranice varaždínsko-bansko-karlovecká v nynější své podstatě celkem hotova. Soustava vévody sasko-hildburghausenského a gränzrechte z r. 1754 „provedly stavbu až pod střechu.“

Mámeliž vypráběti celou historii zřizování Hranice? Připomenouti musíme, že soustava vévody saského a tak zvané gränzrechte nebyly posledními. Do r. 1807 či vlastně do r. 1848 *třicetkráte* experimentováno s Hranicí, a po r. 1848 zase předěláváno. Teprv r. 1807 — po stoleté práci — dokonáno zařízení ubohého pomezí vojenského tak zvanými gränzgrundgesetzy, které pak udržely se až do r. 1850, kdež byly změněny novým zase řádem.

Nebudeme tuto historii vykládat, aby se čtenář neunavil, podotýkajíce pouze, že ze všech řádův, jimiž byla hranice oblažena, vynikají jedině: soustava vévody sasko-hildburghausenského s gränzrechty od r. 1754, pak tak zvaný kantonsystem od r. 1784, gränzgrundgesetz od r. 1807 a 1850.

Během času rozšířilo se i původní pomezí vojenské nad míru. Zřízená r. 1702 tisko-marošská hranice vzala sice již r. 1750 za své, za to však založena 1764—1768 hranice banatská vedle slavonské z r. 1702 a 1747. R. 1764 založen prapor čajkašský, pak od 1762 až 1766 sedmihradská hranice. Od toho času rozkládalo se pomezí vojenské od hranic dalmatských až k hranicím Bukoviny, mající 863 □ mil a sestávající ze 17 plukův pěších, z čajkašského praporu a ze sikulských husarův. Sedmihradská hranice přestala r. 1851.

Vraťme se k organisaci. Třicetkráte do r. 1807—1848 zařizováno a přestrojováno: Hranici karloveckou 10krát, varaždínskou 12kráte, bánskou 6kráte atd., až konečně na jeden loket — ovšem vojenský — bylo vše upraveno. Kdo nám vylíčí všechny svízele, které při tom obyvatelstvo utrpělo? Představme si věc konkretně: jednou strkán branný lid do té, po druhé do oné uniformy, brzo pěšky, brzo jízdecky bylo mu sloužiti; z počátku jenom část konala vojenské služby, pak všichni schopní mužští, a pak zas všelijak jinak, konečně potaženo k vojenské službě také lid, který byl po právě svoboden, nenáleže ani pod hůl kaprálskou; tu usazováno celé houfy rodin brzo sem, brzo tam, dáváno jim dnes takovou pozemnost, zejtra jinou, menší neb větší, a pak zase menší; od daní jich sproštěno původně a pak zas všelijak jimi opatřeno, až konečně platili hraničáři přece, byť i poměrně méně nežli jinde, ale platili. Jaké to hrozné bezpráví na nepočetných rodinách spácháno odnímáním soukromého statku, aby učiněna z veškerých pozemkův neprodajná léna vojenská, i aby docíleno toho, že všechny lesy staly se státním majetkem a též všechna pastviska! O těchto věcech mlčí ovšem historie vypravujíc pouze, že při každé rozsáhlejší organisaci tu a tam nevole a vzpoury vznikly, jež potlačeno ovšem bezohledně. Však by při takovýchto organisacích lid trpěl hrozně, kdy by

je prováděla civilní správa; v Hranici je vykonávali generálové většinou cizinci, kteří neměli citu a srdce pro lid, neznali jeho poměrův, obyčejův a mravův; vykonávali je zcela po vojensku a co vojáci, kteří znají jenom komando z jedné a slepé poslušenství z druhé strany, k němuž ve vojenském živobytí nepřemlouvá se po dobrotě, nýbrž přísně poroučí a hned i bije. A věc se týkala obyvatelstva, které při vší své bojovnosti přece jen hlavně živí se orbou a bylo proto i jest podnes na nejvýš konservativné, majíc přirozenou nechuť ke všem změnám, ježto se většinou v tom kterém spůsobě musely holí při každém střídání vykonávat.

Nemuseloli vůbec takovéto hospodářství v Hranici hluboký míti vliv také na povahu obyvatelstva? Slyšme, co o té věci praví c. kr. polní tajemník Hietzinger — zajisté nestranný soudce, jenž psal ještě za censury. „Byť i — dí — někdy (!) představený cizího původu z neznalosti jazyka a povahy s hraničárem byl jednal opovržlivě, přeceť obyčejně důstojník z vlastního kmene zacházel příkře a pohrdavě s hraničárem chtě tím spůsobem svůj dřívější nízký původ vyhladiti a právě tato ješitnost a zatvrzelost vlastního bratra rozhořčovala a popouzela. Nejspravedlivější žádosti hraničárův nevyslyšány; vždy musili jen dávat nepřijímajíce nikdy; pod záminkou vojenské kázně často nemilosrdně s nimi nakládáno. Bylli proto div, skrylyli se ušlechtilejší náklonnosti lidu hluboko v jich srdci a vrozená láska k svobodě zvrhla se v *otrockou* mysl?"

Při této příležitosti budiž také připomenuto, když se již o svízelech Hraničárův mluví, že původně jenom německé školy od r. 1764 v Hranici zavedeny byly, k nimž později sice také něco národních škol přibylo, však učení cizí němčiny vždy bylo přední a skoro jedinou věcí, na kterouž bráno zřetel; že zúmysla a systematicky hraničáry od všeho vzdělání vylučováno, poněvadž bylo pravidlem, dáti jenom tolik mládeže učiti, aby potřeba poddůstojníkův mohla se vždy ukrýti a že k vyšším studiím nebyl vůbec nikdo připuštěn, leč by se byl chtěl duchovnímu stavu věnovati, z kteréhož když sešel, musil se do Hranice navrátit. Tak se stali hraničáři podle těla gladiatory a podle ducha heloty.

Zbývá jenom, abychom snahy horvatských stavův o přivtělení Hranice sestavili, jak od časův Marie Theresie zjevily se.

Když po smrti Josefa II. uherský sněm r. 1790 svolán byl, nezapomněli stavové na Hranici, než jak velice již instituce její byla zakořeněna, vidí se nejlépe z instrukce, kterou dali svým poslancům na řečený sněm. Uložili jim, aby se zasadili o město Seň, aby bylo vyloučeno z Hranice a pak i o přivtělení varaždínského generalátu. Však že sami neměli důvěry ve vymožení toho, podotkli ihned, „kdy by prý se to nemohlo dosíci, aby alespoň žádáno za navrácení všech obvodův, které za Marie Teresie a Josefa II. z provinciálu (při vylučování Hranice) do vojenského pomezí byly vtaženy." Zároveň pomýšleno tenkráte také na to, aby Hranice vymanila se z područí vídeňské rady vojenské; horvatští totiž poslancové měli uherským stavům ponavrhnouti, aby se v Budíně zřídila zvláštní vojenská rada uherská z Uhrův i Horvatův (bán měl býti jejím členem), která by spravovala vojenské zále-

žitosti uhersko-horvatských zemí a přirozeně i Hranici. Vojsko hraničárské mělo složiti přísahu „králi a národu horvatskému".

Docíleno jedině tolik, že komise od císaře Františka II. r. 1792 povolena k vyšetření stížností Seňských, vše jiné bylo odloženo a dílem i zamítnuto. Odloženo, až toho poměry dopustí (byla tehdy r. 1792 již válka s Francií) zejmena otázka o přivtělení generalátu varaždínského. Bylali proto do císařovny Marie Theresie t. j. do r. 1741 vždy nějaká naděje na přivtělení Hranice, vymizela úplně po jejím sorganisování od vévody sasko-hildburghausenského, jak vyšlo na jevo právě v těchto letech 1790—1792, v nichž byla vídeňská vláda pro všeobecnou tíseň ke koncesím nejvíce nakloněna nesvolivši přece co do Hranice k ničemu.

Bouřlivé časy válek francouzských trvaly až do r. 1815; pak následovala dlouhá doba 33letého míru. Vyjma Seň, který pořád se domáhal úplného vymanění z obvodu vojenského, slabě dotýkáno se Hranice, poněvadž by to bývalo marno, ani obyvatelstvo v Hranici necítilo v tak dlouhém pokoji touhy po změně stavu svého.

Teprv r. 1848 vystoupila otázka Hranice na denní pořádek, aby odtud více nezmizela. Na sněm záhřebský povoláni jsou hraničáři, jimž i Uhři na svém sněmě chtěli dát zastoupení, což však nepřijato. Na sněmě v Záhřebě vypracováno nové zřízení pro Hranici. Než že se obyvatelstvo hraničárské dlouhou dobou odcizilo úplně ústavnému životu, neponavrhlo se zrušení vojenského tam zřízení, nýbrž jen nové jeho upravení a udělení obyvatelstvu pod zbraněmi nestojícímu všelijakých ulehčení jakož i obmezených ústavných práv.

Tato sněmovní usnešení nebyla potvrzena, za to však prohlášena Hranice r. 1850 za společný „territorialgebiet" s provinciálem horvatsko-slavonským, čemuž ovšem nevadilo, že byla tuto ústavnost a onde vojenský absolutismus; nové bylo, že se výslovně obyvatelstvo prohlásilo za „nerozdílnou část říšské armády". Zároveň nový „gränzgrundgesetz" téhož r. vydán.

Nevole byla v Hranici veliká, která vzdor svým neslýchaným obětem na majetku i na krvi, přinešeným v krvavých letech 1848 až 1849, nedostala praničehož. Však že nastal absolutismus, bylo i v těch stranách ticho.

Teprv rok 1860 přivedl hraničárskou otázku zase na denní pořádek. Bánská konference, svolaná po vydání říjnového diplomu, rozhodla se pro zastoupení Hranice na nejblíže příštím sněmu zemském na základě volebního řádu z r. 1848. Vláda s počátku nechtěla povolit, bojíc se, aby v Hranici nevznikl ruch po zcivilisování jejím, k čemuž byly nyní již i časové poměry příhodny. Padlť zajisté již r. 1848 v provinciálu feudalismus a proto se nemělo více obyvatelstvo hraničárské jako druhdy obávati, že se z něho stanou „pauři" — robotníci vrchností karabáčnických a vydíravých. Ústavný život v celém Rakousku zavedený nemohl zůstat na hraničárské obyvatelstvo bez dojmu, které během času také prohlédlo, poznávati se naučivši neblahý stav svůj, ničící jeho nejlepší síly a blahobyt. Proto odepřel císař (21. února 1861) v nejvyšším listě k rukoum tehdejšího bána Šokčeviče, nepovoliv zastoupení Hranice na zemském sněmu. Když však sněm vyslal k trůnu zvláštní deputaci s prosbou, aby i hraničáři byli na sněm pozváni,

vydán dne 9. května 1861 královský reskript ve smyslu příznivém. Nařízeno zastoupení Hranice horvatsko-slavonské (s vyloučením srěmské) avšak s tím obmezením, aby zástupcové Hranice brali pouze v otázkách státoprávních účastenství a po jejich vyřízení vrátili se opět domů, poněvadž prý se uzavření zemského sněmu nemohou k Hranici vztahovati mající svou zvláštní organisaci vojenskou, od provincialního zřízení rozdílnou. Tak se dostali zástupcové hraničárův po druhé na sněm.

Pochopitelno. Měloť se to se zastoupením Hranice jako s pravomocností bánskou. Co se zajisté svého času horvatští stavové naprosili, aby se horvatskému bánu navrátila dávná jeho moc „od Drávy až k Jaderskému moři"! Po vyloučení Hranice z provinciálu a když dostala zvláštní své zřízení, nevadilo nic, aby se bán také nejvyšším pánem — velitelem — ve veškeré horvatsko-varaždínské hranici učinil, když byl zároveň vojákem. R. 1849 přidána mu slavonská hranice. Tak byli Jellačić a po něm hrabě Coronini i Šokčević v skutku jedinými pány „od Drávy až k Jaderskému moři", vládnouce společně i provinciálem i Hranicí; rozdíl byl arci veliký, že v provinciálu vládl bán dle zřízení zemského a v Hranici dle gränzgrundgesetzu a dle rozkazův, jaké mu vojenské ministerstvo dávalo. Nic také nevadilo prohlásiti (r. 1850) Hranici za nerozlučný díl Horvatska. Ani tím ani oním nebylo nikomu spomoženo; byly to koncesse, jak se říká, „v principu" učiněné státnímu právu trojjednoho království, které však neměly pražádné ceny praktické. Shledáno, že se podobně dá také zastoupení Hranice na sněmích horvatských provést, „aby byl vlk syt a ovcí aby neubylo."

R. 1848 svoleno k povolání Hranice na horvatský sněm, poněvadž bylo zle a válka s Maďary nastávala, pro kterouž že budou hraničáři, vědělo se s jistotou, neboť byl shůry pěstován od jakživa protimaďarský duch v Hranici; však vždy vláda vídeňská obávala se vzpour v Uhrách, jejichž řada je v skutku nenepatrna. Roku 1861 odepřelo se s počátku zastoupení Hranice na zemském sněmu, což se stalo před vydáním únorových patentův, jimiž se stav věcí valně proměnil. Jednalo se odtud o to, aby se řečené patenty v Uhrách i Horvatsku provedly, k čemuž měli zástupcové hraničářští pomoci, stojíce doma pod kázní vojenskou, takže snáze myslelo se na ně působiti; v nejhorším pak případě musilo již i to býti patrnou výhodou, nestalli se zjevný spolek mezi Horvatskem i Uherskem. Vláda se zklamala ovšem, nemohouc ani zameziti, že se obrátili poslanci hraničářští se zvláštní deputací k císaři pánu žádajíce, aby se Hranici zase navrátila stará její konstituce, k čemuž ovšem nesvoleno.

Zrušení Hranice stalo se nyní heslem v provinciálu.

Za Schmerlinga nabízeno zrušení varaždínského generalátu Horvatům, když by obeslali říšskou radu.

Když za hraběte Belcrediho svolán byl r. 1865 sněm horvatský zase, povoláno z vůle samé vlády opět hraničáry, aby pomohli „tlačit", t. j. aby se snáze vláda narovnala s Horváty. Národní strana žádala tenkráte zrušení Hranice co „conditio sine qua non". Roku však 1868 nepovoláno hraničárův na sněm, ač se mělo jednat o státoprávní otázce narovnání nového s Uherskem; vládlť tehdy již baron Rauch v pro-

vinciálu, který spůsobil většinu na zemském sněmě Maďarům povolnou, jíž by snad byla přítomnost Hraničárův vadila . . .

Maďaři přislíbili Horvatům v narovnání, jakož jsme již v úvodu k této rozpravě řekli, že se postarají o zrušení Hranice. Stalo se tak před nedávnem na spůsob, který je v svěží ještě paměti. Počátek učiněn s varaždínskou hranicí.

Fr. Kořínek.

Stavitelství devatenáctého věku.

Od prof. *Adolfa Heyduka.*

Jako v životě politickém tak se i v umění koncem století osmnáctého stal veliký obrat. Zastaralý absolutismus vládní zachvěl se ve svých nejhlubších základech okřídlenou myšlenkou a mocně se zmáhajícím učením francouzských encyklopedistů, oněch předchůdců světové revoluce, která zžírajícím světlem pochodně arasské, Robespierrem až příliš výstřednou se stala. Radost volnosti zplanula Evropou a odkájela nový život sociální i duševní; bezeměrná, nestoudná libovůle jednotlivců, rozsévající znemravnělým počínáním hnilobu do všech vrstev pospolitého života, stržena jest s trůnu, a Evropa oddechnouc sobě zatoužila po základech pevnějších, základech rozumu a lidské vznešenosti.

Znovuzrozená idea dokonalosti lidské ozářila paprsky svými celý svět i nedala se utlumiti více; krásnější přítomnost měla vytvořena býti odkájením člověčenstva na velikých pravdách historie a porovnáváním dob minulých s přítomností; vzdělanost povšechná počala se konečně domáhati platnosti.

V čele vzdělání všeobecného kráčí bez odporu umění, jsouci souborem vědění a krásy zároveň, třebať dříve vědou ku vědomí probuzeno bylo. Pravé pak umění nemůže dosáhnouti žádoucného zmohutnění u jednotlivého národa, když nevyplývá bezprostředně z vědomí a citu jeho, když není s národem samým v jisté pevné vzájemnosti, alebrž jen tenkráte, když se cit a smysl pro krásu všeobecnou rozšířil a do všech vrstev pospolitého života vniknul. Nutno tedy, aby umělec všeobecným směrem národa svého odchován byl, aby vyrůstaje z jeho potřeb, jemu opět sám k nejčistšímu vědomí uměleckému pomáhal.

O znovuvzkříšení Evropy v každém směru přední zásluhu mají *Francouzové*. Němci, ač by tuto pravdu rádi zastřeli, pracovali teprvé za příkladem jejich. Daleko za Francouzi kráčeli od prvopočátku a kráčejí až posud. Praví-li známý německý historik umění Lübke, že jest Německo praporečníkem nového hnutí, nadsazuje výborný ten muž Německu na úkor Francie rovněž, jako to vůbec uvykli činiti všichni krajané jeho, stavíce Němce napořád v čelo každého světového hnutí.

Francouzové mají první zásluhu také o moderní architekturu; této nyní dán nový směr, lišící se v celku i v jednotlivostech od směrů předešlých. Velikolepá povstala v novějších dobách díla; nicméně není posud ještě možno, úplný celistvý úsudek o architektuře doby naší pronesti, aniž předzvídati můžeme, jaké asi výše směr tento nový do-

stoupí a v jakém se to asi stane čase. *Zvláštního slohu* doba naše nemá; oceněna může býti jenom opravdová ušlechtilá *snaha*, jakýsi nový sloh vytvořiti aneb alespoň dobu naši, slohu předešlých století přiměřeně přispůsobiti. Sami stojíme právě uprostřed chaosu, z něhož se nový směr utvořiti má; vytknouti platný ráz doby naší, splývání různých známek v jeden celek umělecký, toť musí ponecháno býti věku příštímu. Zde chceme toliko sledovati cestu, jakou se braly různé školy umění stavitelského v době novější.

Za obecného úpadku všech umění kleslo snad právě stavitelství nejhlouběji. Kalná a zdivočelá fantasie ztratila všecku ušlechtilost myšlenkovou; teprv na sklonku osmnáctého století se dokonalejší snaha po ušlechtění směru pobloudilého probouzela tím, že studovány jsou staré klasické památky stavitelské, že jimi odkájena mysl a tříben vkus mužů povolaných. Byli to především Angličané *Stuart* a *Revett*, kteří okreslováním pozůstalých památek řeckých o znovuvzkříšení vkusu stavitelského nepopíratelnou mají zásluhu. Architekt a starožitník James Stuart přicestovav do Říma a vešed s krajanem svým malířem Mikulášem Revettem v úzký svazek přátelský, brzo malbě se přiučil. Vydav se pak s přítelem na cesty, zavítal do Neapole, do Benátek a do Řecka, kdež oba po několik roků vyměřováním a okreslováním starořeckých staveb se zaměstnávali. Později Revett za tímže účelem sám procestoval Jonii. Výsledek první cesty bylo znamenité dílo „*Antiquities of Athen;*" kteréž mělo tak blahodárný vliv na umění stavitelské, jako málo které dílo světové. Druhé dílo, které v umění pravou revoluci spůsobilo, byly „*Jonian antiquities*"; vydali je *Chandler* a *Pars*; Revett s oběma o něm nejvydatněji byl pracoval.

Vznešená krása památek řeckých působila zvláštním kouzlem, a další vědecké bádání vedlo k zasloužilému odstranění forem parukových, barokních, tak zvaného slohu *Berniniho* neboli *Borrominiho* s jeho tisícerými kudrlinkami a závitkami, točenými sloupy, nafoukanými andělíčky, nalepovanými neorganickými okrasami a nepravdivými stínovými záhyby, jakož i slohu *rokoko*, jehožto hlavním pěstitelem byl stavitel *Blondel*. Počalo se s nápodobováním jednotlivých forem architektury recké, pak i celku; stavitelové, kteří nevniknuli hned do studium klasicismu tak hluboko, chopili se přístupnějších jim předpisů *Vitruviových*, *Vinolových*, *Poladiových* a jiných čelnějších architektů století šestnáctého, kteří bližší jsouce době klasické, spisy a děly svými nový umělecký směr tříbiti pomáhali, a tak, sami napodobiteli starších jsouce, pro umělce novými vzory se stali. A jakož sami už proti umění klasickému slabší byli dávajíce dělům svým přesnost slohu někdy až úzkostlivě strojenou: nápodobitelé jejich stávali se ještě slabšími a chladnějšími, díla jejich postrádala nejen jasnosti, ale i živosti, byla mdlá i mrtvá, nemajíce v sobě pružné síly, aby obnovený ten směr k samostatnosti povznesla. Jednu dobrou stránku měl směr tento nepopíratelně; byla to snaha jednoduchého budování a opravdová vůle, ze zbytečných a nepřístojných okras vybaviti se. Snaha tato zase vedla zpět asi na ty doby, kde znovuzrození slohu římského utěšeně dařiti se počalo, až v překrásné renaissanci benátské se dovršilo. Ale v porovnání oné doby s prvními desítiletími našeho věku zůstával veliký

rozdíl. Zkažený vkus dob novějších jevil se všude a nápodobování děl starších zůstávalo daleko za vzory doby prvnější. Také době romantické a dále i směrům stavitelského umění veškerých národů a nejlepším jeho výtvorům věnováno v těchto prvních desítiletích všestranné studium, jehož vliv se záhy objevoval; doba naše postrádajíc jediného pevného směru a jediného jistě vytknutého cíle, zabíhala do všech koutů světa, do všech různých dob po rozmanitých stezičkách, ale potřeby dob těch s dobou naší porovnávati opomíjela. Teprv v letech čtyřicátých začala se u duchaplnějších umělců jeviti snaha po moudřejším uspůsobení forem čistě klasických; především tu zase jmenovati dlužno Francii. Píle Angličanů, kteříž i nyní s nevelikými výminkami k pozdní italské renaissanci se kloní, čelila jen ku přesnému nápodobení památek řeckých a často nevalně se dařila. Němci pak těžíce z těch i oněch mnohdy pěkné s chatrnějším pomíchali.

Nejmenší pokrok ze všech větších národů evropských učinila v této době Italie, anať houževnatě setrvala na stupních druhé renaissance. Vzorem architektury její zůstala doba prvního obnovení stavitelství římského, ale výtvory její jsou tak nepatrné, že s těží ku prostředním plodům umění francouzského se řadí; snad že konečným sjednocením politickým také umění její ku dávné výši a dokonalosti se povznese.

Znamenitá byla škola geniálního francouzského architekta *Duranda*. Jejím pevným a jasným cílem bylo přetvoření architektury v první čistou a vkusnou renaissanci dávné školy benátské, a v tom vrcholily všecky snahy její. Studium staro římských památek bylo tedy první a hlavní její podstatou; ony byly jí jediným určitým vzorem. Však nepodařilo se jí vniknouti v základní myšlenky staveb starořímských; čilejší obrazotvornost a jemný ušlechtilejší cit nebývají naprosto uspokojeny; za to však soustava Durandova v přesná pravidla jest uvedena a stavby školy jeho nesou v čele svém jistotu a usedlou solidnost.

Postupem času a tříbením vkusu vzešla architektuře francouzské doba nová. Škola Durandova přestala potřebám časového pokroku vyhovovati; doba vyžadovala neodolatelně volnější myšlenku i volnější formu. Obdoby zastaralé a chladná nádhera prvního římského císařství musily ustoupiti do pozadí a podříditi se nově zkvětlému směru *školy Percierovy*, která pak ve Francii vévodila a jejíchžto základních pravidel se veškeré vyučování na školách stavitelských přidržuje. Nejčelnějšími stoupenci této školy jsou *Hittorf*, stavitel chrámu sv. Vincencia d. P., a *Duban*, stavitel paláce krásného umění, v jehožto vkusných síních se až dosavad architektuře na základech Percierových vyučuje, na základech totiž vkusné renaissance italské. Ale i tato škola užuž jen pouhou školou zůstává. Zmáhající se všude volnost nestrpí vodítek a otěží, nejméně jich strpí umění; chuť tvůrčí samovolně se vybavuje, na vlastní cestu se dává; tudíž rozešla se i Percierova škola na sto různých stran, jichžto jednotliví representanti každý ve svém vlastním směru to, co se mu důležitým zdá, zdokonaluje.

Tímto spůsobem především obohacen detail, na jehožto vkusné uspořádání největší vynaložena píle a jenžto se i dle požadavků kráso-

chuti časové řídí, tak že čelnější stavby francouzské co do konstrukce sobě hledí čisté renaissance, co do dekorace však ani rokoko nezavrhují.

Novější architektura francouzská jdoucí skoro napořád za vzory architektů *Dubana* a *La Brusta*, jest téměř úplně renaissanční všech různých dob, s tím jedině rozdílem, že ornamentika a jednotlivosti mají pevný ráz doby a vytříbeného, někdy ovšem až zmalátnělého vkusu, a že béře k ozdobám svým ty nejrůznější motivy klasické i moderní. Novým vytříbeným neli úplně samostatným vzorem školy této jest nová opera francouzská, nádherná a bohatá to budova imposantní krásy, jejížto vnitřní uspořádání se zevnějškem v překrásné jest harmonii. Peristil, vestibul, schody, foyer a loggia, vůbec veškeré komunikační místnosti stavby této jsou nižší než divadlo kopulí kryté, díl pak pro administraci určený jest nejnižší. Mladý stavitel opery Garnier objevil zde bohaté své studium a vliv jeho valně se šíří, jako několik roků dříve vliv *Davianda*, stavitele „divadla lyrického.“ Renaissance, jaká se jevila na radnici pařížské (Hôtel de ville) a nové galerii Louvru (obojí nyní bohužel jest zničeno), renaissance to forem bohatých a přeušlechtilých, dosáhla konečně za druhého císařství opravdové výše.

Ku škole Durandově nachýlil se záhy před jinými Němec *Weinbrenner*. I on chtěl studováním památek starořímských raziti architektuře německé nový směr. Studium jeho bylo však mělčí nežli Durandovo a stalo se školou jeho tak bezmyšlenkovité, prázdné a jednostranné, že jen frazovitost mnohých nových německých učenců se mu vyrovná. Hlavním rázem školy Weinbrennerovy byly portály napořád sloupením ozdobené, i snaha, veškeré stavby bez ohledu na jich skutečný účel budovati ve formě chrámů Vignolových. To pojilo se u Weinbrennera s takovým neladem a nevkusem, že už pouhé poměry dílů jednotlivých, nehledě ani na poměr jejich mezi sebou, vytříbenější krasocit urážely.

Brzo ale odloučili se Němci od chatrné školy té úplně a to hlavně vlivem duchaplného *Schinkla*, který po přesných studiích spisů Revettových a Stuartových jakož i samostatných studiích řeckých mužně se odvážil architektuře klasické raziti dráhu, a svými geniálními pokusy době své ji přispůsobiti.

Účelem jeho nebylo pouze harmonické sloučení motivů klasických s moderními; šelť on dál, tvrdě, že nové umění stavitelské bude s to, aby vyvádělo nové stavby v duchu čistě řeckém, kdežto až dosavad jen římského slohu užívano, a to v takových obdobách, že výtvary jeho, krásocit neli právě urážely, aspoň chladným zůstavovaly.

Schinkel ozdobil Berlín mnohými krásnými stavbami směru svého, jako jsou: museum, divadlo a hlavní stráž s dorickým sloupořadím a j. v. Nejduchaplnější upotřebení slohu klasického v jednoduché jeho velebnosti naznačil Schinkl v plánu pro zámek *Orianda* na Krimu, který pohříchu zůstal nevystavěn.

Stavitelové skutečně nadaní, jako *Semper*, poznavše za nedlouho, že slohu řeckého na všecky poměry naše nikterak užiti nelze, jak tomu Schinkl chtěl, sáhli opět k úplně již vyvinutému slohu renaissančnímu a zejmena ke škole Percierově, jdouce poněkud dáleji tím, že formy detailů svých formami řeckými ušlechťovali a samostatnější cestu hledali pozvolna. Tak povstalo drážďanské museum a divadlo nyní vy-

vyhořelé, obojí od Sempera jakož i některé stavby *Lainsovy* ve Štutgartě, jež uvesti sluší co vzory směru toho, který však neměl dlouhého trvání. Němci přese všecko své popírání opět se chopili renaissance francouzské; jmenovitě byla to *škola vídeňská*, která z počátku jsouc bez vůdcovství ani nad prostřednost vyniknouti nemohla, ale v novější době, samostatněji vystupujíc, mnohými výbornými stavbami nad ostatní vynikla. Počalať ovšem později po jiných čistější a novověké formy prováděti, povznášejíc se znenáhla výš a výše mýcením nevkusu barokního. Zásluhu o vyčištění zbývajících nechutných přívěsků při novém uvedení renaissance do Rakouska mají mezi jinými stavitelové *Van der Nül* a *Sicardsburg*, dle jichžto společného plánu operní divadlo a více čelnějších paláců vystavěno jest. I zde prováděn sloh tento způsobem více k antice se klonícím, a že opravdu vyniknul, toho důkazem jest *Ferstlova* bursa, *Hansenova* stavba budovy hudební, *Garbenův* salon v parku, *Weberův* dům umělců a j. v. Nejnověji jest to architekt *Schachner*, který se k renaissanci tak zvané florentinské nápadně kloní.

Škola vídeňská vyniká ovšem více ještě konstruktivní než dekorativní, někdy až přes příliš střízlivou architekturou, však nalézá se v plném květu; u nás v Čechách zastoupena škola ta výtvory výtečného *Zítka* (který plán krásného našeho *národního divadla* a plán Musea výmarského shotovil) *Niklasa* i *Ulmana*. Jak tu ušlechťování forem antikou velmi blahodárně působí, mnohé stavby pražské jasně ukazují.

Vliv francouzský sáhal i do sousedního Španělska i na sever do Švédska a Norvéžska. Až do 19. století překonávaly stavby španělské stavby ostatních narodův nevázaností slohovou, fantastickým neladem a copařstvím; teprvé vlivem Vlacha *Sachettiho* a vzletem Francouzů střízlivěji sobě počínáno, o čemž ušlechtilé formy a pěkné rozměry nových přístavků královského paláce v Madridě svědčí. Nejnověji vyniká ještě architekt *Villanneva* vkusným napodobením pařížské komory deputovaných a sněmovny madridské. I ve Švédsku a Norsku zmáhalo se nové umění stavitelské jen velmi nuzně, ač obnovitelem vkusu klasického *Sergelem* už za stavitele *Adelcrantze* klubati se počalo. Vlivem *Palmstedovým*, lnoucím úplně ke škole francouzské, počal ruch čilejší. Od něho staveny jsou bursa, sněmovna, palác prince Oskara atd. Stoupenci jeho jsou Gjörnwell, Nyström, Edelswärd, Blom, Strömberg a j. ale samostatně proniknuvší myšlenkou se stavby jejich neskví.

Za směrem školy Percierovy kráčeli bezprostředně ještě Nizozemci krokem jistým a vědomím jasným. Zvláště stavby architekta *Roelanda* v Gentu, mezi nimi palác nejvyššího soudního dvoru a palác universitní velevkusnou a čistou renaissancí věku patnáctého nad ostatní vynikají.

Nejdivočejší sloh renaissanční, a to již onen pozdější, zkaženější kvete v Anglii. Barokního slohu užívá se tu doposud nejvíce, někdy také s podivnou krásochutí. *Paladio* a *Vignola* platí ještě doposud za vzory staveb palácových a profanních vůbec bez ohledu na padesátiletý klasičtější směr. Ale už i zde rozmáhá se snaha po čistějším slohu renaissančním, nechť i zmodernisovaném, a působení novějších architektů londýnských jako na př. Gilese a Muraye, stavitelů kolosálního Longham hôtelu šíří se víc a více.

Vraťme se ještě k Schinklovi. Tím že výtečný muž tento klasická svá studia skutkem a výtečnými vzory oživil, přiučil především krajany své, krásám stavitelství helenského rozuměti, přiučil je svěžejšímu názoru architektурnímu vůbec: ale vštípiti jim tento nový svůj směr a uvědomiti je dle přání svého, nepoštěstilo se mu zúplna. Schinkel hledal jediný základ novověké architektury ve formách antických, ba hodlal jim i sloh gotický, od antiky nejvýš rozdílný, podříditi. Ovocem té snahy dosti nezáživným jest na příklad zámek Kamenecký ve Slezsku. Schinkel rozséval toto bludné učení o gotice ve své akademii stavitelské schvaluje zároveň cihly co materiál našemu podnebí nejvíce příznivý, čímž arci pravidla architektury konstruktivní v základech změněna býti musela. Tak přešel Schinkel jaksi tajně v gotiku *severoněmeckou* čili *cihlovou*, s podivnou její ornamentikou, jejížto původ německým rytířům a spolku obchodních měst *Hansa* se přičítá.

Brzy stalo se, že práce stoupenců jeho jako na př. *Persiusa*, *Stülera*, *Sollera*, *Straka* a j. více co do dekorace méně vynikají, anyť okrasy jadrné gotiky téměř plochými obdobami nahražovány bývaly. Nejpatrněji to ukazují pěkné jinak stavby kostelní na př. *Stierovy* a *Strakovy*, provedené dle Schinklových staveb postupímských. Celek, nemoha přijíti k úplné platnosti, ukrývá v sobě něco titěrného a lepeného a to tím více, čím více neplastičnost okras těchto množstvím se nahražovala. Stavby této školy čím dále tím nápadněji postrádaly rázu monumentálního vynikajíce ozdobností svou jen tam, kde docíleno býti mělo více efektu obrazného nežli dojmu tiché majestátní vznešenosti.

Někteří věrní vrátili se ovšem k tichému organismu dekorace a podřizování jednotlivostí celku, ale ostatní, sem tam se kolísajíce, počali se obraceti k slohům úplně romantickým a opouštěli záhy dráhu Schinklem vytknutou. Že přesná prvotní pravidla Schinklova i nyní ještě se osvědčují, toho důkazem nové museum berlínské od *Stülera*, bezprostředně vedle Schinklova, ač ne tak čisté, nad jiné však vévodský palác brunšvický od architekta *Ottmera*, vynikající úměrností, krásou forem a čilou bohatou fantasií.

Kolísání, nejistota, chápání se rozličných slohů a forem stavitelských jeví se za našeho věku v Němcích nejnápadněji a tvoří tak pravý opak k Francii, kde architektura, takořka z jediné vycházejíc školy, krásné opravdu dostoupila výšky. V Němcích doby té jakéhos jednotného směru uměleckého nalezti nelze. Jedna část architektů zřetel svůj obrátila k slohu románskému ano dílem k byzantinskému, tvrdíc, že by sloh tento mohl dojíti žádoucího vyvinutí konečného, jakého v dobách dřívějších ještě byl nedosáhl; druhá část pak spokojila se pouhým jeho nápodobováním a opět jiná část počala pěstovati gotiku čistou; a tak převážila se škola berlínská rychle směrem v tak zvanou *školu romantickou*, jejímžto středem ze všech německých měst nejpokročilejším stal se Mnichov, ohniště německého umění.

Toto převážení stalo se nejvíce následkem vyvinutějšího národního smýšlení u Němců, kteří po válkách francouzských jedinou měli snahu: aby národnost svou ve všech vrstvách života i umění v lesk dávné minulosti znova vzkřísili. Jako básníci doby té, chtíce smířiti idealismus s realismem hledali vzor toho v středověku, rovněž snažili se

i umělci, nešeni jsouce studiem staršího německého umění, vzory svoje ve středověku vyhledávati. Schinkel téměř osamotněl, jako na poli literárním osamotněl Platen uchýliv se k hellenismu, nezůstal však bez vlivu.

Školou romantickou povstal čilý opravdový ruch ve studium stavitelských památek středověkých. Zimničná doba reprodukce zachvívala každým čilejším duchem; směr ten se šířil pod záštitou bavorského krále Ludvíka, jemuž dáno jméno „*stavitel.*" Avšak úsilovná ta píle, plná dráždivého popudu vytvořiti něco specificky nového, co by smělejšímu vzletu národnímu hovělo, vedla jen k uměleckému poblouzení a na místě, aby se byla dopracovala prvnější hloubky myšlenkové dle vzorů starších a ji si osvojila, mělčila ji zvrhlým snažením víc a více a přešla konečně v holou všednost, nevyhovující ani potřebě časové ani požadavkům novověkého umění.

Tento nejposlednější škodlivý obrat, způsoben byl nejvíce podivínskou střeštěnou ba řekl bych opičí snahou nápodobovati sebe chatrnější památky středověké, jen když byly německé. Všude jevilo se nerozumné mudrování, kteréž by pobloudilost a pověrčivost středověkou v uvědomělý náš čas chtělo přenesti. Vší živou mocí snažili se stavitelé, aby nezůstali za malíři malujícími o překot mlhavou bezbarvou manýrou středověku německého, vynášejíce školu tuto nad školu vlašskou. Vyhlašovaliť, že jediný sloh gotický je slohem pro dobu tu dokonalým, myslíce, že v Němcích měl svůj zárodek. Nedá se upříti, že dle toho, jak kdy umělci dobrých vzorů se přidrželi, i mnoho opravdu pěkného utvořeno jest, ale větším dílem postrádají díla tato přece jen ducha, přidržujíce se pouze kostry stavebné, nikoliv ale myšlenky celkové. Nepoštěstiloť se stavitelům vdechnouti stavbám svým onu poetickou vznešenost vnitřní a osvěžiti je novou jarostí myšlenkovou. Takto buď nutnost časová krásné formy utiskovala, aneb krásné formy s potřebami časovými nebyly v harmonii, což posavad i pro dobu novější platí, ana vůle všude za skutkem pokulhává.

Nejlepších ještě v tom oboru výsledků docíleno v Mnichově samém některými stavbami *Ohlmüllerovými*, u př. kostela v předměstí Au. Pilné studium vedlo aspoň k tomu výsledku, že se náhledy o slohu gotickém valně tříbily. Čelnější stavitelé němečtí počali obraceti zřetel svůj opětně do Francouzska, kde důkladní archeologové právě pilným studiem gotiky věku třináctého se zanášeli, tvrdíce vším právem, že sloh tento jest národním slohem Francouzův a ne Němcův, anyť nejstarší památky jeho, na př. průčelí a kůr sv. Diviše, u Paříže, již asi roku 1138—1140 postaveny byly, když totiž Němci o umění gotickém ještě nehrubě zdání měli. Jmenovitě *Lassus* a *Violet le Duc* dokazovali, že gotika nejlépe v dobu naši převedena býti může, i snažili se před jinými opraviti sloh z dob Ludvíka Svatého, a chtějíce jej všelikou silou v život uvesti, podnikali tak zápas s přívrženci směru klasického, školy Percierovy. V nové době v gotice té vyniknul zvláště architekt *Gau* překrásnou stavbou chrámu sv. Klotildy a obnovením mnoha hradů středověkých.

Naproti tomu volili jiní architekti němečtí sloh vyvinuté svobodné gotiky z druhé polovice 15. století, a opět jiní sloh gotiky pozdější, přemrštěné. Celkem pracováno s úspěchem, čistější nemanyrirovaný sloh

gotický počal opět rozkvetati, jakož viděti na kolínském chrámu a mnohých pěkných novějších stavbách. Ze školy gotiků vídeňských vynikají architekti *Schmid* mohutnější v konstrukci, ač i slohu cihlovému přeje, a *Ferstl*, stavitel skvostného votivního chrámu, ideálnější ve vkusné části dekorativní. K nim se druží ještě výtečný mladistvý architekt štýrsko-hradecký *Hauberisser*, který stavbou radní budovy v Mnichově rychle v popředí se staví.

Italie umění stavitelskému skoro již odumřela a v architektuře novější jmenovitě v gotice, kterouž hned z prvopočátku slohem barbarským zvala, nemůže vykázati se leda některými stavbami architektů cizích, jako protestantským kostelem v Neapoli, stavěným dle plánův Angličana *Smitha* a *Hertforta*. Za to razí sobě Anglie ve slohu tom zase nový směr, který se velebohatým až příliš hojným ozdobnictvím vyznačuje.

Příkladem toho kolosálním jsou paláce parlamentární od *Barryho* — který s *Hobertem Smirkem* divadlo Convent Garden v Londýně v utěšeném, o bohatém studiu klasických památek svědčícím slohu vystavěl — a pak též bursa v Birminghamu s věží 145′ vysokou, vystavena od *Edwarda Holmese*. Jmenovitě tato poslední ohromná stavba jest po způsobu anglické gotiky tak bohatými ozdobami přeplněna, že oko odpočinku hledající s to není, opravdovou krásu forem pojímati. Největší zásluhu o nové zakotvení slohu gotického získal si v Anglii v nové době čilý architekt *Pugin* svými spisy a stavbami, tak že se tento sloh nejvíce tam rozmáhá ano valně bují. Puginova gotika je jakýsi ušlechtilý střed mezi gotikou původní, pak gotikou tak zvanou normanskou, ježto druhdy nejvíce v Skandinavii a Dánsku kvetla, a mezi gotikou v Anglii nejrozšířenější, tak zvanou *alžbětinskou*, směru čistě romantického, jaká se podnes zachovala na hradech v Anglii a Skotsku. Gotiky normanské užívá se po celé Anglii výbradně u staveb chrámových. Hlavní známkou budov těch jest dlouhá, úzká loď, vysoká věž, ba vůbec úplné lišení se rysů základních i dekorativních od gotiky obecné. Nejvíc podobá se alžbětinské, kteráž od ní zrozena jest. Však někteří stavitelé přešli ke slohu alžbětinskému, tudorskému čili *perpendikulárnímu*, jak se též tento nejdivočejší výběžek gotiky nazývá, ale snaha ušlechtiti jej vkusnými formami zmáhá se vůčihledě, a úspěch jest patrný. S největší oblibou se užívá slohu toho u letohrádků, anoť se upříti nedá, že v nepravidelném zakládání jich a ve množství věží a věžiček, jimiž sloh tento vyniká, malebný efekt v nejvyšším stupni docílen býti může.

U nás dlouhou porobou stížených Čechů počal později teprv a to za příkladem školy mnichovské sloh gotický k platnosti přicházeti, zaveden byv mnichovským architektem *Gruberem*, do Prahy za professora architektury povolaným; jeho nejlepší dílo jest kaple sv. Jana pod Skalou. Nyní však nad jiné vyniká náš *Kranner*, dle jehožto mistrných plánů chrám svatovítský v přesném slohu francouzsko-katedrálním, vynikajícím vkusnou, outlou soustavou oblouků a pilířů opěracích, pilně se dostavuje. Vedle těchto pracuje v gotice nejvydatněji architekt *Šmoranc* s pěkným úspěchem. Ale i romantický směr gotiky, sloh alžbětinský rozšířil se u nás záhy a byl také tady nejvíce užíván při restauraci

mnohých našich středověkých hradů, i při stavbách hradů nových. To platí jmenovitě o nádherném knížecím hradě Hluboké, pak o hradech Sichrově, Žlebech, Hrádku, Trmici a o zámku dubském, jetřichovickém, bezděkovském a j.

V ostatním Rakousku jakož i v Německu rozšířil se tento sloh dosti valně a upotřeben na Dunaji a na Rýně nejen při restauraci staveb starších, ale i při nejrůznějších stavbách průmyslných a vojenských s ozdobou více méně bohatou. Jedna z nejhezčích toho druhu staveb v Německu jest hrádek u Koborku od architekta *Gerlicha.*

Na poloostrově Pyrenejském a v Skandinavii počíná se gotice také slušně dařiti; onde se fantastická gotika předešlých století vkusné zjednodušuje, zde hranatá romanská jemnějšími tvary, a cihlová hlubším detailem zušlechťují.

Vedle tohotu všeobecného pěstování slohu gotického vystupovala však i náklonnost k ostatním slohům romantickým, podporována jsouc uměnímilovným králem Ludvíkem, jehožto památka u vzkříšení umění vůbec, německého pak zvláště věčně stkvíti se bude. Za krátko stal se Mnichov, odkud nový směr tento vycházel, co do staveb pravou mosaikou slohovou. Mimo *Klenze* zastupujícího opětně umění klasické ve všech slozích a *Gärtnera* zastupujícího architekturu *romansko-byzantinskou* objevily se zde stopy veškerých dob a směrů, takže v Mnichově nalezti lze kostely slohu hned byzantinského, hned gotického, hned korintského, dorického a jonického, hned sloh přesné basiliky atd. Původcové těchto staveb na mnoze jsou Gärtner, který vystavěl universitu, bibliotéku a kostel sv. Ludvíka, *Klenze*, stavitel Valhally, Glyptotheky, Pinakotheky, a před jinými ještě *Ziebland.*

Do této doby padá též ono neunavené snažení ozdobiti Athény novými stavbami směru klasického. Řecký král Otto z rodu panovníků bavorských z počátku mnohou tomu věnoval péči; však ještě větší bankér Sína. Od prvního mezi jinými vystavena pěknou úměrností vynikající universita, od druhého pak hezká hvězdárna, palác a mnoho jiných domů. Stavby tyto jsou dílo Chr. Hansena, jenž novým Athenám téměř celý svůj život věnoval.

Přes mnohou krásu rozmanitých staveb mnohé ušlechtilosti slohu, imposantnosti návrhů jeví škola mnichovská přec jen duševní roztříštění a makavé, lakotné bažení po jakési původnosti, které však zběhlejší oko, zprva jsouc omámeno, zanedlouho postrádá. Objevíť se mu budovy ty co dosti střízlivě, ač přesně padělané stavby monumentální, bez zvláštní ovládající genialní myšlenky.

Nicméně vrhalo umění toto ze sterých světel a světýlek svých hojnou záři na veškerá jiná umění, architekturu doplňující, jako je plastika, malba stěnová, malba na skle, kovolitectví, vykládání mosaiková a j. v., tak že král Ludvík i v tomto oboru stal se křisitelem.

Brzy však začala se i tatò směsice znenáhla ustálovat. Činnost jednotlivců brala se vždy za prvnějším cílem, podobně jako se stalo u gotiky, totiž za cílem čisté romantiky, za slohem románským. Mnichov učinil i v tomto počátek dosti šťastný u staveb rozličných, ale hmota i živé působení její stavěny na přední místo, tak že celek jakousi utajenou neobrabaností nelibě cit dojímal.

Nad očekávání šťastnější je v tomto směru škola vídeňská a vliv její nejnovějšími stavbami, při ustavičném rozšiřování Vídně velmi roste. Konstrukce architektů vídeňských je napořád přesná a potřebám úplně se podřizující, však někdy se více rozpíná než třeba. Okrasa je vždy organická i bohatá. V kratičké poměrně době se tato škola svými velkolepými a nádhernými stavbami nad ostatní povznesla. Především dlužno jmenovati *Hansena*, *Müllera*, *Förstera* i *Rösnera* a jejich stavby slohu románského jako jsou: arsenál, překrásný kostel v Starém Lerchenfeldě, evangelický kostel v Gumpendorfě, krásná villa barona Bereiera u Greifensteina a pak bohatě dekorovaná, skvostná stavba školy a kostela Řeků nesjednocených v slohu více maurickém.

Škola vídeňská, která ve stálém je vzletu myšlenkovém, počíná sobě nyní samostatněji nežli ostatní školy stavitelské, šíří se po všech zemích rakouských. V Praze nedávno dostaven slohem románským dle plánů Rösnerových chrám karlínský, jenžto se řadí k nejlepším toho druhu stavbám doby naší.

Ke škole vídeňské druží se vkusem a vzletem mnozí architektové hanoverští, ke škole pak mnichovské většina stavitelů bádenských, mezi nimiž *Eisenlohr* první zaujímá místo. Stavby jeho vynikají utěšeným vkusem a elegancí. Vedle něho činným je *Hübsch*, u kterého převládají formy antické na základě přesně byzantinském, tak že stavby jeho, jako divadlo i akademie umělecká v Karlsruhe, zvláštního jsou rázu. Výbornými umělci v oboru stavby románské jsou též *Lassaulx* v Bonnu a *Heideloff*.

Stavitelství ruské v XIX. století v poměru k ostatním zemím valně i vzletně se zmáhá. Od těch dob, co civilisace byzantinská přešla na Rusko, kráčelo umění stavitelské, jmenovitě co do stavby chrámů, cestou svou vlastní. Železný *Petr Veliký* položiv základ k novému sídlu svému, Petrohradu, vstoupil s ostatní Evropou v úzké spojení a povolával umělce ze všech koutů jejích do vyrůstajícího města. Tito však vědouce, že sloh chrámů byzantinských do severních krajin naprosto se nehodí, počali uspůsobovati jej dle charakteru latinského a směr ten zachoval se na mnoze až posud. Rus počala moderněti. Novým ruchem, který po válkách francouzských na Rusi peruti své mocně zdvihati počal, zmáhal se cit vlastenecký plnou silou a jevil se zejmena ve vzdělanějších třídách tím mocněji a nápadněji, čím déle pokročilý před tím Rus lhostejným býval, čím více mravů francouzských se přidržoval. Za tímto kypícím vlastenectvím v zápětí následovala ušlechtilá snaha po novém rozšíření živlů čistě národních, i přešla do všech vrstev umění a práce. Touže dobou v životě nejen státním ale i v rodinném zmáhaly se obřady a mravy národní; Moskva byla středištěm této pěkné snahy. V Petrohradě, ač nový život i zde pěkně vzrůstal, neradi se loučili se zmalátnělým mravem a vkusem cizopásným. Moskva přidržela se směru *národně konservativního*, Petrohrad pak více *národně moderního*. Tyto protivy zachovaly se posud, a místo aby se časem byly vyrovnaly, stávají se čím dál tím příkřejší. Tak jest zejmena v umění stavitelském. Kdežto v Moskvě a krajinách jejích starší živel byzantinský při stavbách chrámových nápadně vyniká, přidržuje se Petrohrad forem modernějších, aspoň v detailu a dekoraci; v základu všude možno

nalezti reminiscence novějšího slohu moskevského. Při tomto jest zvonice nejpodstatnějším dílem chrámu a slouží za hlavní vchod. Loď chrámová mající pět kopulí byla se zvonicí spojena galerií, i stávalo se často, že i vedle galerie dvě vedlejší lodi se zařizovaly, tak že loď hlavní klesala pouze na částku chrámu podřízenou. Velmi často ozdobena hlavní tato loď věžemi majícími kopule dvojnásobné. V Petrohradě přidrželi se v architektuře forem modernějších hlavně vlivem cizích architektů. Vláda, chtějíc na počátku století XIX. dokázati, že Rusko za ostatními národy kulturními nikterak nepokulhává, zřídila akademii, nadala ji skvěle i podporovala umělce jak důstojnostmi tak penězi. V Moskvě a Petrohradě počala díla umělecká, jmenovitě ale stavitelská jako ze země vyrůstati, ovšem že dle zmáhajícího se uvědomění v každém městě jiným jakýmsi názorem, ale z obou těchto hlav „svaté Rusi“ zalétala myšlenka vznešenosti umění dál a dále. Množství cizích umělců bažilo po zlatých těchto odměnách.

Tak zavítal r. 1816 do Petrohradu *Ricard de Montferrand* a vyznamenav se rozličnými stavbami soukromými v slohu nejvíce renaissančním, obdržel čestný rozkaz zhotoviti plány ku přerozsáhlé katedrale sv. Isáka. Při stavbě této jím vedené zúčastnilo se veliké množství umělců domácích. Ale žel, Montferrand nepostavil nic původního, ba nepřidržel se ani vzorů domácích, jako na př. překrásného, nechť i novověkým tradicím vkusu méně vyhovujícího chrámu sv. *Blažeje v Moskvě*; přidržel se staveb názoru jeho přiměřenějších, jako jsou chrám sv. Pavla v Londýně a Pantheon v Paříži, a tak nemá tato ohromná budova vzdor nesmírnému a drahocennému materiálu nic originálního. Při své nádheře a kolosálnosti a při dosti vkusném a čistě ruském slohu moskevském byl by sv. Isák největším pomníkem největší říše světové. K tomuto tajnému vtírání cizoty do Rusi národním vědomím rozechvěné a zejmena do Petrohradu přidružil se vliv polský a s ním i vliv jezuitský, a tu objevují se na prvnějších stavbách chrámových jmenovitě pak na venku velmi často chatrné sloupovité vchody z každé doby slohu římského, jediné kopule neb poloukopule, copařské okrasy, ano i vynechávání čtyř vedlejších věží při lodi chrámové, a postavení pouze dvou věží, jako jest při kostelích ritu latinského.

To bohužel netrvalo příliš dlouho. Nová bohatě nadaná akademie petrohradská uvědomováním sil mladších, jež vláda hojně na cesty posílala, šířila vkus čistší, *národní*, a byla matičkou Moskvou vydatně podporována. Výtečnější architektové zavrhnuli jako úmluvou veškeré nápodobení, jakým jsou chrámy sv. Isáka a kazaňské matky boží v Petrohradě, a už jeví se u nejnovějších staveb opravdová originálnost, ve kteréž čistý sloh byzantinský pěkně se zrcadlí. Mezi čelnějšími umělci sobě *Ton* stavbami chrámovými v Petrohradě a Moskvě získal slavné jmeno. Jeho následovníkem jest výborný *Stakenschneider* a *Gay*, který, ačkoli více k slohu románskému se kloní, přece svou pěknou stavbou chrámu *novogeorgievského* důmyslným se osvědčil. Než nejen stavbami kostelními vynikla Rus za posledních dob, ale i jinými budovami veřejnými, palácovými a privátními, ku kterým upotřebeno nejvíce slohu moderně antikujícího, bohaté italské i francouzské renaissance, a částečně i slohu románského. Při stavbách těchto vynikl před jinými výtečný

Brjulov. Nový zimní palác, michajlovské divadlo, universitní hvězdárna, ku kteréž i kolega jeho Ton konkursní zhotovil plány, jsou jeho díla, opravdu povšimnutí hodna. Veškeré práce jeho se jako Tonovy vyznačují ušlechtilými formami a důkladným studiem památek římských a řeckých. S těmito oběma závodí *Strasov* i *Stakenschneider*, stavitel nádherného, krásně úměrného paláce velkokněžny Nikolajevny a mnoha jiných staveb moderních.

Ale nejen v hlavních městech ale všude na Rusi šíří se vkus stavební. Při zámcích, radnicích a jiných staveních vidno, že umění stavitelské na Rusi v nejbohatším je květu, a palácům ruským, jejich nádheře, skvostnosti architektonické i mnohosti málo která země se rovnati může. Veškera v umění stavitelském zvučná jmena nelze ani uvesti; jmenujeme pouze ještě *Michajlova*, stavitele divadla v Petrohradě, pak *Kavose*, od něhož vystaveno jest velké divadlo moskevské vkusným slohem jonickým a konečně *Baženova*, tvůrce musea moskevského bohatě římskými sloupy přioděného. Museum to dokola krásným belvederem ozdobeno, tvoří téměř střed uměleckých staveb „kamenné Moskvy".

Ze všeho snažení nejrůznějších sil uměleckých vysvítá jasné přesvědčení, že nejkrásnějších úspěchů docíleno tam, kde přilnutí k dobám historicky nejdůležitějším bylo nejtužší. Toť opravdu jediná cesta k tomu, dostoupiti jisté dávné výše a rozhlížeti se odtud na všecky potřeby přítomnosti.

Sloh nový utvořiti nepoštěstilo se a nepoštěstí se tak snadno, leda by doba nynější o předešlých slozích ničeho nevěděla; jakýs sloh zvláštní ale každému národu kulturnímu pro sebe utvořiti, to nepoštěstí se už dokonce. Stýkání, ano i mísení se jednotlivých národů a jich zájmů nepřipouští snahu prvé zmíněnou, a dostoupneli vývoj umění stavitelského výše takové, že na jejím temeni vypučí sloh nový, nebude on národa některého specielním vlastnictvím, ale všem bude slohem společným, slohem universálním, řídícím se jedině vlivy místními — a už tu by nebyl jedné litiny.

Bláhová jest tedy píle Němcův utvořiti sloh vlastní; jsouť v umění tom už příliš daleko, aby idea taká tu neb tam k něčemu nepřilnula a pak buď v reminiscenci nebo tajenou imitaci nepřišla.

Nejlépe jest, aby doba naše k nejjednodušším a nejvkusnějším základům všech slohů přihlížela a slohů těch dle potřeby staveb a krajin užívala; k tomu ovšem třeba studií nejdůkladnějších, zdokonalování se ve formách krásných, broušení vkusu povšechného, především pak onen jasný přehled, jenžto formy vnitřní a zevnitřní přivádí v harmonii přirozeně krásnou, spojenou s pravým citem, jenž ušlechťuje poměr jednotlivosti k celku.

Pohříchu moderní stavby evropské a zvláště naše tak často ještě ani v tom nejmenším nevyhovují požadavkům doby. Tisíceré různé obdoby jsou tak divoce mezi sebou promíchány, že by jednotlivec dlouhý čas věnovati musel, aby různé částky slohové na jedné a téže stavbě od sebe odloučil. Neuvědomělost a kusost vzdělání, neřkuli nevědomost, neznalost slohová zobrazena jest až posud na tak mnohých stavbách čelnějších, že oko se až lekne. Ze mnohé stavby vyčnívá jako na památku obdoba onoho orgánu, jenž určen k soustředění dojmů zvu-

kových — tak na př. na novém přístavku pražské radnice, kterým zvěčnil se dvorní stavební rada Nobili. Takové nešváry pěstovaly do nedávna (mimo množství privátních) i c. k. direkce stavitelské, u kterých se schopnosti jedině dle hvězdiček na límci měřily, tak že mnohá výborná, čilá a uvědomělá mladá síla úplně se podříditi musela duševní málomocnosti svého pana představeného. Talent vadnul, zakrněl, opičí úslužnost, protekce, zběhlost v účetnictví a dělání početních rozvrhů kvetly, ostatní bylo jen proto pěstováno, aby se nevkus valem šířiti mohl.

To nyní aspoň částečně už přestává výbornými školami stavitelskými, kde se konečně i architektuře učí. Však bolestný to činí dojem, že se technikovi našemu ani těmi nejstručnějšími přednáškami o historii umění stavitelského jakýsi rozhled v oboru tom nepodává, každý sám na sebe a knihu svou se odkazuje. Živé slovo působí, litera zabíjí. Kéž by brzy bylo jinak!

Za nedávné doby zkvétal sloh od c. k. stavitelských direkcí pěstovaný, tak zvaný *kasárnický;* snaha nejnovější výdatně tu mýtila. Čas nežádá jen celých stavitelů, ale vůbec celých lidí, zašlapuje a odpuzuje všakou polovičatost jako chmýří a zničí bohda i strašnou tuto architekturu; on to novému vývoji stavitelskému razí určitou cestu zmáhajícím se průmyslem i obchodem. Jím povstaly železné dráhy, za těmito pak tisíceré stavby, kterýmž starý i střední věk nijakých nemohl poskytnouti vzorů a rukojetí; povstávaly organicky z potřeb časových a jsou tím lepší, čím více jim vyhovují. Železo, dřevo a což divnějšího i sklo jsou staveb těch podstatné části konstruktivní a myšlenka i vkus vyvíjí se v směru tom bez odporu velmi utěšeně. Anglie a Francie, velmožní blíženci vědy a umění, částečně i Německo, učinily velikolepé pokusy. Tomu nasvědčují křišťálové paláce v Londýně, Sydenhamu a Paříži, veliká rostlinárna v St. Adresse, pěkná tržnice v Lyoně, Passage Jouffroy v Paříži, a p. v., konečně i u nás v Čechách nevelká ale velevkusná gotická orangerie s širokými, do prvního patra vedoucími schody v zámku hlubockém, který také v dřevěné, až příliš bohaté dekorativní architektuře rovného nemá. Co na dále mysl i odvaha lidská pro zdatný vzlet stavitelství moderního v lůně svém chovají, nelze pověděti ani předzvídati. Tisíceré síly tvůrčí posud tajené, posud v strany různé odpuzované snad jako při tvoření těles světových, mohutnou tvůrčí snahou v jedno se shluknou a kráse i umění novou rozníti hvězdu, za kterou se bráti budou veškeré snahy století budoucích.

Smíření.

„Hoj“ sladký sen! Hoj, sladký sen —
rozžhu ti svatby pochodeň!
Rozžhu ti svatby pochodeň,
že noc se v jasný změní den,
že nebe vzplane rudou září,
a měsíc zhasne bledotváří!
Hoj, sladký sen! Hoj, sladký sen —
rozžhu ti svatby pochodeň,

že jisker moře s praskotem,
se spojí se hvězd ligotem!
Až praskot ohně, vichru řev
ti svatební zahude zpěv,
až hrdě zdobený tvůj dům
nad hlavou se ti ssune v rum.
Pak se ti bude sladce spáti,
a o mně, o mně nech si zdáti:
jak pospolu jsme hrávali
se s hrdličkami v závod smávali,
kdy hruď mou ďábli nervali,
kdy šílenou mne nezvali!
Já nebyla — já nebyla —
já byla krásná, spanilá,
čistá v kalichu lilie
co perla rosní krůpěje,
mé srdce sídlo andělů,
a jeho tluk — sérafů ples,
oko zdroj nebes plápolů —
a co jsem nyní — co jsem dnes?
Ty změnil jsi mne v příšeru,
v ňádrech roj dravýcheštěrů,
mé oko baziliška hledem
a srdce pomsty kypí jedem!
Hoj, slyšíš jej — furie křik,
dráp pekelný v tvůj ryje bok —
hoj, slyšíš sykot — zmijí hlas,
plápolá větrem hadí vlas, —
já šílená — já šílená!
Hoj! to je tanec, to je rej,
jen mocně ohni vzplápolej,
jen divě, divě vichře duj,
to hlas je můj, to zpěv je můj —
to má jsou ústa plamenná —
já šílená! Že šílená?“

Dům plamenové objali
dravými zhouby rameny —
koho v své lůno dostali,
tenť věčně, věčně ztracený.
Jí v srdci ples, jí v srdci jas
po dlouhé době smutku zas,
rty její vroubí divý smích,
žár šílený plá na očích.
Hoj slyš, jaký to hrozný vzkřik
zní ku obloze zardělé:
ten v poslední se okamžik
ze duše vyrval zoufalé —
zpěv labutí!

Jak pomsty hrot
by obráceným ostřím bod
jí v srdce nejtajnější hloub —
neb čaroprutu dotknutí
ji v mramoru změnilo sloup:
tak ztrnula — tak bez hnutí,
tak žhavé rty jí pokryl led,
a zážeh líci sněhem zbled,
a pomsty žár jí v oku zhas.
Však zoufale se vzchopí zas
a letí v závod s vichřicí,
zrak divým žárem jiskřící
a vichrem rozpuštěný vlas —
„Toť jeho hlas! toť jeho hlas!“
A letí v divém záchvatu,
jak touhou náruč rozpjatu
tam, známého kde hlasu zvuk
se z hloubi prorval dravých muk.
A divě zaržál vichru dech,
do výše rudý plamen šleh,
jak přívalem krev rozlitá —
šat bílý krví prokmitá
a vzdýmá se, jak soubojem
s těch bouřných proudů příbojem,
až ve krvavém ve moři
se v rudých vlnách ponoří . . . .

Zpěv truchlivý se shůry chvěje,
duch lásky nade spoustu spěje,
i krotnou, mizí běsi plamenní —
on slzou žehná oběť smíření.

A. D. Mráčková.

Ranní pohřeb.

Uvadlé kvítko zakopali v kout,
že samo žití zastavilo proud.
Nesli ji zrána mlčky na hřbitov
a hrubou plachtu dali za příkrov.
Nesli ji beze zvonů hlaholu
kněz žádný nepožehnal mrtvolu.

Strom větvemi jen zbožně zašustěl,
a malý skřivan „Requiescat“ pěl,
svým květem lípa pokropila zem,
a nebe rosou mělké jámy lem.
Bez slzí, nářku, písní hlaholu,
spouštěli ve hrob chudou mrtvolu.

Ospalý hrobník o rýč podepřen
zíval, jsa ze snů záhy vyrušen,
i lál té chásce, která povždy zlá
dřív plodí hříchy, potom smrt si dá
Pak stále bruče do ruky rýč vzal
a hbitě jámu zakopat se jal.

A než se nachem nebe zardělo,
nad čerstvým hrobem ptáče zapělo.

Berta Mühlsteinová

Golgota i Tábor.

Historická pověsť od *Václava Vlčka.*

(Pokračování.)

Ačkoliv byl měsíc vysoko na nebi, přece vesnička odpočívala v nočním temnu; neboť nahoře shlukly se šeré chmury a zastoupily měsíc, ochotně sloužíce zdárné dceři, kterážto z lásky k matce na tak neobyčejnou pouť se vydávala. Jako ženské ženským v podobných případech horlivě pomoc poskytují — a tam nahoře byly to tajemné ženštiny v šedé závoje zahalené, v hustém zástupu shromážděné, aby ani měsíc neviděl, co mělo zůstati utajeno. Jenom jednotlivá z nich obrátila na chvíli světlý obličej k zemi, aby zrakem svým dívku na cestě sledovala.

Bohunce tlouklo srdce tou jenom obavou, že by někdo její odchod mohl spozorovati. A což by se pak stalo? zadržel by ji a zmařil její úmysl? Netázala se; však cítila, že ku zdaru podniknutí jejího potřebí dokonalé tajemnosti. Proto když dostoupila návrší, za kterým vesnička s celým údolím svým s obzoru jí zmizely, oddechla sobě, jako by vyvázla z nebezpečenství.

Až posud vůkol sebe nic nebyla viděla i slyšela; teprvé nyní pozdvihla oči a ohledla se. Za dne bylo jí tu všecko dopodrobna povědomo, teď za noci spatřovala vůkol sebe zcela nový svět. Tak pozdní dobou nikdy nebyla ještě mimo dům; novota rychle poutala k sobě pozornost a účastenství její, neodstrašovala nebrž vábila její mysl.

Kráčela po mírném svahu křovinami porostlém; na obzoru odrážel se tu i tam les temnými vrcholky svými od oblohy — po lidech a po sídlech jejich žádné památky. Zdaž jsou v tom kraji zde opravdu vesnice, domy a v nich obyvatelé? Vše se vystěhovalo. Jako umlkla řeč tak vymizely starost, lopota, vášeň, smích a vzdech — duše odletěla. Není jí ve světě, a kam se odebrala, jí samé zůstává tajemstvím. I vzala s sebou také duši předmětův, kterými jest člověk obklopen: ty příbytky, ty zdi, ty nástroje lidské práce mají za dne také svůj život, svůj cit, svoji řeč, svůj smích a vzdech — to vše s duší lidskou za noci do tajemné říše odchází . . .

Tam v dolině šumí potok, jakožto jediný ponocující strážce ve kraji, více šeptá nežli zpívá lidstvu ukolébavku. Mimo něj nikde se

neozývá žádného hlasu. I vzduch se utajuje, že dechu jeho není znamenati, že není větérku, kterým by se list osykový pohnul. Však stromy, keře, květy a traviny nejsou pohříženy ve spánek — bdí, pozorují, přemýšlejí. Myšlenky a city své nevyjádřují slovem ani pohnutím, ale přece je sdělují. Do hlavy a do srdce je vštěpují co nebývalé ale nikoliv nevítané hosti.

Ovanuta velikým tajemstvím noci, pocítila v sobě Bohunka změnu, jako by se v novou osobu přetvořovala. Všecka tíseň s ní spadla; hluboký poklid noční zmocnil se neodolatelně duše její, odkouzlil z ní všechno prudké hnutí. Smyslové její se zbystřili, však více než na okolní předměty obraceli se pozorností svou k ní samé. Nikdy nebyla tak dokonale samotna; však to v ní neprobudilo pocit opuštěnosti alebrž vědomí samostatnosti.

V tom odloučení zde poznala se býti zvláštní bytostí; to mělo libý účinek, krev jala se jí ve všech žilách tlouci živěji, krok její stal se lehčím, i duše rozepjala peruti, podobně jako ptáče, kteréž poprvé se v letu zkouší.

Pouť její nabyla jiného významu. Byla to vlastní její budoucnost, jížto kráčela vstříc. Jaký tam na ni čeká podíl? Na několik kroků před ní vše bylo zastřeno tajemným šerem. Ale v prsou jejích rozbřesklo se náhle světlo krásné předtuchy . . .

A v tuž chvíli rozstoupily se oblaky — z otevřených nebes rozlilo se čarovné světlo po lesích, lučinách a polích, potok tu i tam zablesknul se skrze stromoví jej vroubící, opodál zaskvěl se rybník jako velkolepé, živé zrcadlo. Kraj oděn byl nevýslovným půvabem: v týž okamžik srdce dívčino uchváceno nevýslovným blaženstvím. Zrak její spatřil náhle jakési zazračné zjevení — co to bylo? Tajemství vlastního života? Zůstalo i dále tajemstvím, ale bylo tak blaživé! . .

Draveo jakýsi zaskřehotal v povětří, tak vysoko, že ho vidět nebylo. Bohunka ho ani neslyšela. Brala se ku předu povolně, a kdo by ji byl viděl, snadno byl by ji pokládal za náměsičnici. Ve bdění a chůzi snila svůj nejblaženější sen.

Neznamenala hrubě, že se přiblížila ku mlýnu, který tu při potoce ležel. Domácí pes s hlučným štěkotem rozehnal se k ní. Vyburcována z dumy své prudkým leknutím dala se do kvapného běhu, odvracejíc se od cesty, jen aby rozezlenému štěkounovi ušla. Když pak zastavila, by mohla vydechnouti, nalezla se mezi stromy lesními. Hafanův hlas ozýval se už pozdálí, avšak sladké blouznění bylo od Bohunky na dobro zaplašeno. Upomenula se netoliko na účel své cesty ale také na skutečnou povahu její. Ten hlídač noční odháněl od stavení lidi zlé — jako Bohunka posud na žádné nebezpečenství ani nezpomněla, tak jí vstoupilo nyní na mysl v podobě hrozné.

Kdy by tu na ni nešlechetník vystoupil — v samotě lesní, v půlnoční hodině, kde by zoufalé volání její k žádnému lidskému sluchu neproniklo! Strach bodal ji do duše břitkými noži. Za každým keřem zdál se jí kdosi ukrytý, šustění vlastního kroku ji děsilo — kvapila skrze stromy jako skrze řady příšerných oblud.

Když vyběhla do polí, chlácholila sama sebe: „Nyní nemám se čeho lekati. Dělati sobě strašidla z lesních stínův, jak to zpozdilé!“

Tak mluvil rozum, ale srdce chvělo se tím větší hrůzou při pomyšlení, že tím lesem bude musit konati ještě cestu zpáteční! . .

Měsíc vysvítil s plnou jasností, dívka viděla před sebou háj, nad nímžto vyčnívala věž klášterní. Pod tou věží jest ona studánka s divomocnou vodou. Bohunka tiskla pevně svoji nádobu — hodina půlnoční byla skoro jako bílý den, o posupných mrákotách ani stopy. Avšak s nastoupením hodiny té otvírá se říše duchův — a studánka byla blíže samé zdi klášterního hřbitova . . .

Klopíc oči k zemi, neohlížejíc se na pravo ani na levo, kráčela Bohunka nestejným, nejistým krokem skrze háj. Zdálo se jí, že na pravo i na levo vše oživuje, vše se mihá — slyšela šepty, zastavila se — nebylo žádné pochyby, vykřikla novým uděšením.

„Ona sem přichází!" promluvil skoro vedle ní ostrý hněvivý hlas, a jí bylo, jako by na ni vanul žhavý dech z týchže úst, ze kterých slova pocházela — „Tu já přivítám!"

V.

Touž asi dobou, co se Bohunka z domova na cestu vydávala, zašustělo listí v hustém křoví nad zázráčnou studánkou, jako by tam ospalý pták s větve na větev přeletěl. Hned bylo zase ticho. Ale po nějaké chvilce ozvalo se šustění po druhé, pak po třetí, a místo nepokojného ptáka objevila se mezi větvemi veliká mužská hlava, za ní znenáhla tělo podobného objemu jako stoletý dub. Pod širokou čapkou, na čelo stáhnutou mžouraly dvě neklidné oči, pod očima klenuly se smělé oblouky dvou lesklých tváří, svědčících, že zjevení to není z onoho nebrž z tohoto světa, jakož i že jej v tato místa nepřivádí nedostatek zdraví.

Nebyl to strážný duch studánky, ale strážný duch celého kláštera, páter kvardián. Však byl jaksi dobrodružně vystrojen, že v něm ani mnicha poznati nebylo. Napínaje sluch s utajeným dechem loudil se ku předu s podivuhodnou opatrností.

„Všecko ticho!" zahučel do sebe, čitovav na všecky strany, a byl s tím patrně spokojen; po krátkém zamyšlení dokládal: „Kdy by nepřišla, bylo by nejlépe. Kdy by tak zaspala!"

Na důkaz, že ve splnění této žádosti nemá valnou důvěru, vzdychnul tak z hluboka, že se listí vůkol rozechvělo. Zase pak jinou myšlenkou pobídnut obrátil v tom svůj pátravý zrak na zdi klášterní.

„Ten věčně ponocuje", zahučel poznovu pohlížeje na osvětlené okno cely Zdislavovy. A jakkoliv sám ponocoval také, bylo mu přece ponocování mladého spolubratra tak nemilé, že si odplivnul. Přidal k tomu nesrozumitelné ale pro Zdislava zajisté málo lichotivé slovo.

Učiniv opět několik opatrných krokův a žádné hnutí vůkol neznamenaje, opakoval: „Ó, kéž by byla zaspala!"

Náhle pojal nový úmysl.

„Byl jsem tu, nenašel jsem jí, nedočkal jsem se jí, mohu se s dobrým svědomím vrátit!"

A rychleji než přišel vracel se k studánce. Však zarazil se přece opět. Byl to ohlas jeho kroku? Ne, ne — tak pozdě, nestejně a chře-

stivě se ohlas neozývá: někdo se mu v zápětí plížil, on dal se ihned jiným směrem. Cizí šust za ním; nepocházel od žádného stihatele, ježto kvardián snadno mohl býti dohoněn. Když se hezky vzdálil od kláštera, obrátiv se, našel bez obtíže osobu, která jej následovala. Stálať před ním ženština skoro tak vysoká jak on, ale mladší a úhlednější.

„Tylis to, Dorotko?" ptal se kvardián šeptem, ač neměl pražádnou pochybnost.

„Jak ráčíš viděti," odpověděla ona beze všeho ostychu, ani sebou nepohnouc.

„V celém háji tě hledám — jak to, že tě tak dlouho nenalézám, drahoušku?"

„Asi tak, že chodím v patách za tebou."

„A proč to?"

„Pro to, abych věděla, kudy sem ze kláštera přicházíš."

„Hehe — kudy by to bylo?"

„Vždycky tu přede mnou zrovna ze země vyrosteš — ukaž mi přece svoje tajná vrátka!"

„Čtveračko, co ty bysi všecko chtěla," řekl kvardián vztahuje k Dorotce ruku. Ona ji dosti neuctivě odstrčila.

„Já se toho nachci!" pravila trpce. „Mně se toho děje k vůli! Kteráž by mně nezáviděla!"

„Nu, nu, holoubku!" chlácholil ji kvardián sladce, ačkoliv mu bylo uvnitř velmi hořko. „Pro *to* jsme se tady touto dobou nesešli — a tys přece o to tak tuze stála."

Nyní Dorotka nic nebránila, když ji pohladil po tváři a potleskal na kulatou šíji. Ale z čista jasna dala se do hlasitého štkaní.

„Pro milý bůh!" volal v ustrnutí páter Ambrož přitlumeným hlasem. „Co počínáš? Vždyť tě bude slyšet!"

„Ať je mě slyšet!" vybuchla Dorotka vzdorovitě.

„Sběhnou se sem!"

„Ať sběhnou. Mně už na nikom nic nezáleží, tam na těch nejméně —" pohodila hlavou na klášter — „bez toho nejsou lepší nežli jejich kvardián!"

Ambrož ošíval sebou jako na řeřavém uhlí.

„Miloušku," pravil lichotivě, tajně při tom polykaje pelyněk a zeměžluč, „ty si nemáš na nic stěžovat — já tomu nechci! Řekni mi honem, co si přeješ — jenom mi tohle nedělej!"

Přimlouval, prosil, zaříkal tak dlouho, až se úzkostí zapotil. Avšak Dorota počínala sobě vždy vzdorovitěji. Nikdy žádná kněžna svého milána nečinila bídnějším otrokem, nemořila hůře pánovitými vrtochy, jako v tuto chvíli Dorota kvardiána. A nikdy nebyl žádný muž v horší mučírně, jako nyní důstojný kvardián; každé hlasitější slovo i štknutí Dorotino natahovalo duši jeho na skřipec: mohloť všecko prozraditi! On šeptal co neopatrněji, ale přece už ochraptěl — a Dorotka na sladká slova jeho odpovídala pořád svévolněji, a odkud se koliv k ní přiblížiti chtěl, svou silnou paží zhurta jej odsmýkla. Byl velmi zkušený pán; ale až na tuto chvíli mu byla uschována zkušenost, jaké jsou pravé slasti kněžských milovánek.

„Ty mě tedy nechceš slyšeti?“ řekl konečně, až ke mdlobám utrmácen.

„Ani slyšet ani vidět!“ zněla odpověď. „Kdy bych se mohla nazpět vrátiti k hodině, kde jsem tě ponejprv viděla i poslouchala, vypoličkovala bych chutě sobě samé, že jsem se takovému plešatému bouchoři obalamutit dala!“

A přistoupivši zhurta k němu, že bázlivě ucouvnul, dokládala s pohledem plným opovržení: „Vždyť je to pravý hastroš, ošklivo naň hleděti! Šeredný!“

„Dobře,“ odtušil Ambrož v zoufalé odhodlanosti — „půjdu ti tedy s očí.“

I obrátil se k odchodu.

„Jdi,“ řekla Dorotka hlasitěji než posud. „Než učiníš deset kroků, zvíš, co se stane!“

Kvardián se vrátil.

„Prosím tě, osobo, co tě to posedlo?“ ptal se s jakousi odevzdaností. „Co ti prospěje, takto mne sužovati, svého nejlepšího přítele? Co zamýšlíš — kam to má vésti?“

„Zamýšlím,“ odtušila Dorota rozezleně, „zamýšlím sobě udělati smrt! Ale dříve za tvou nevěru a ošemetnost tebe potrestám, že už nikdy na mne nezapomeneš!“

„Nevěru, ošemetnost — já?“ zaúpěl tiše kvardián. — Nohy nemohly ho déle unesti; na štěstí naskytnul se mu pařez, jako stůl veliký, na který složil tělo své a všecky svoje strasti. „Osobo, ty se na mně těžkého hříchu dopouštíš!“

„Já na tobě!“ horlila Dorota. „Nadskakovala jsem ti? Vyhledávala jsem tě v klášteře nebo ty mne v lese? Bylo tehdy nevinnější, zachovalejší ženské nade mne v celém kraji? O, byla jsem krátkozraká sprosťačka, všemu na slovo jsem svatě věřila — proto jsi myslil, že mě můžeš odstrčiti, kdy se ti koliv zráčí! Domníváš se, že o ničem nevím? Vdovička Máří v městečku ti padla do oka — což pak je uhlířovic Dorota proti takové vyfintěné třasořitce! Vdovička Máří jedněmi dveřmi pouští faráře ven a druhými kvardiána k sobě, potřebujeť tuze mnoho duchovní rady! Tak daleko to uhlířovic Dorota nepřivedla i nepřivede. Ona neumí nikoho šidit a také se po druhé ošiditi nedá. Když jsem poznala, že jsem zrazená, otevřely se mi také oči, že jsem zkažena. A kdo mi zkazil svět, to jsi ty! Mne už nic netěší, udělám tomu konec. Uplakati se do hrobu, to je tuze dlouhá, tuze těžká smrt. Já nechci být živa, jen abych pořád viděla, jak jsem byla ošálena, já hloupé stvoření! Avšak tvojí vdovičce to neprominu, že tě k sobě zvábila, že mě připravila o všecko, že mě vyburcovala k takovéto bídě. Ta se po tobě už jinému líbit nebude!“

Páter Ambrož poslouchal s hlavou svislou neodmlouvaje. Postavení jeho bylo málo příjemné, ale mezi trapné pocity v prsou jeho přimísil se přece jeden nikoliv nelibý. Dorota mluvila opravdově ano s vášnivým zápalem. Hrozby její musily vzbuzovati strach, ale jedno z nich bylo nade všecku pochybu patrno: že Dorotka jej opravdu a jediného v srdci nosila. Žárlivost její, ač mohla snadno míti osudné následky, ukazo-

vala mu zároveň náklonnost a oddanost její — a to jej i v té tísni dojímalo mile.

„Tak, tak," pravil ve své tiché zoufalosti — „jen sobě dále strašidla vymýšlej, bys mne i sebe trýzniti mohla. Přelhávej se hodně tvrdohlavě, abys jen mohla notně žárlit a mně křivdit. Já jsem zrádce, já jsem ošemetník, já jsem tvůj největší škůdce. Dobře ti sluší, tak se mnou mluvit, když se s tebou v takovouto hodinu sejdu!"

Elegický ráz jeho slov nezůstal u Dorotky bez účinku. Upomněl ji na ty časy, kde páter Ambrož byl v očích jejích pánem nedostihle nad ní povýšeným; teď s ním tak tvrdě nakládala. Dorotka padala prudce z jednoho citu do druhého — když kvardiána tak vyplísnila, pojala jí náhle nad ním lítost.

„Já se nechci přelhávat, já se netrýzním ráda," promluvila k němu hlásem docela proměněným. „Pověz mi tady před bohem, zdali jsem se ti už znelíbila?"

„Ne, ne a stokrát ne! Tys má jediná, jako ten měsíc na nebi!" zaříkal se Ambrož, i doložil žalostivě: „Ale divně se mi za to odměňuješ!"

„A vdovička Máří —?"

„Jak jsi zpozdilá! Musím ti koupit lepší zrcadlo, abys poznala, že já mám zdravé oči!"

Dorotka bez dalšího slova podala Ambrožovi ruku, i vložila v to jak odpuštění tak odprošení. Pak usedla vedle něho.

„Čertova ženská!" řekl v duchu kvardián. Uměla člověka tak potrápit, ale zas uměla jednou ranou všecky bolesti vyhojit!

Po nějaké chvilce promluvila Dorotka: „O, kdy bysi věděl, co jsem vystála! Nemyslila jsem, že se kdy ještě na zemi utiším."

„Ty milý blázínku, nesmíš být tak prudká!" napomínal ji Ambrož zapomínaje na vytrpěné hořkosti.

„Jak si poručím?" namítala ona. „Vstoupí mi to do hlavy, necítím a neznám se — ono mě to přece rozumu zbaví, že jsem k mužskému srdce přiložila!"

„Však proti tomu najdeme prostředek."

„Najíti je snadno," prohodila Dorotka.

„Tak tě rád slyším! Mluv tedy, co učiníme?"

„Máš mě opravdu rád?"

„To ti zrovna chci dokázati."

„Tedy si mne vezmi za ženu."

Kvardiánovy stuhly všecky údy překvapením. Snad by nebyl vlastnímu sluchu věřil, kdy by Dorotka žádost svou hned nebyla dále odůvodňovala.

„Já budu hodnou ženou, bůh to ví!" slibovala upřímně. „Budu ti sloužit jako svému pánu, dobrodinci a miláčkovi, budu si dávat pozor na každé slovo své a činit všecko, abych podržela tvoji náklonnost!"

„Tys má jediná nejmilejší Dorotka," ozval se Ambrož, když nastalo pomlčení. „Jenom se rozpomeň, že to na mé vůli nezáleží — že jsem kněz a mnich."

„Ale kněži a mniši budou prý se nyní také ženit!" nedala se Dorota mýliti.

„Podívejme se!"

„Jen když budou chtíti. Ty přece nebudeš od toho?"

„Když by to bylo takové . . ."

„Já budu paní kvardiánkou!" zajásala Dorotka. „Můj zlatý mužíčku!" I vzala Ambrože kolem krku s tak horoucí radostí, že nemoha dýchati zarděl se ve tváři jako pivoňka.

„Ticho!" zasípěl v tom stísnění. „Nejsme tady sami!"

Teď zaslechla i Dorotka šustění cizích kroků.

„Kdo to může býti?" ptala se.

„Ani dut, ať se nevyzradíme!" odpovídal kvardián.

Dorota se utajila jako pěna, však za okamžik už vyskočila jako postřelená: uviděla ť, že se skrze stromy kmitá ženská postava. Podezření její znova ji celou ovládlo.

„Kdo je ta osoba?" obořila se zhurta na kvardiána.

„Nechtěj šílit," zasyčel on — „teď není čas na otázky a odpovědi!"

„To je tvá vdovička!"

„Bohdejž jsi se zkameněla!"

„Ona sem za tebou přichází — tu já přivítám!"

Mnich uchopil ji silně za ruku, anať pro něj neměla více zraku ani sluchu.

„Ty jsi měla naposledy hladké líčko!" volala na příchozí ženštinu. „Naposledy tě oči vedly, vyškrábu ti je!"

Uděšená Bohunka s výkřikem se dala na útěk před náhlým útokem. Páter Ambrož stál mezi dvěma propastmi: uprchneli, stane se tu zločin, a budeli tomuto bránití, prozradí se. K rozmýšlení nebylo času — již kvapil za Dorotou.

Tato byla by domnělou sokyni v brzku dostihla, kdy by nebyla tu o kořen klopýtla, tam o větev oko sobě narazila. Po každé usiloval kvardián nadarmo ji zadržeti. Vášeň její jakož byla slepá tak jí dodávala síly obrovy.

„To skončí strašlivě!" pravil u sebe mnich byv od ní opět stranou vržen a naraziv při tom na strom, až mu tělo zbrnělo.

V tom už Dorota pronásledovanou ze zadu za vlasy chopila.

„Stůj při mně bůh!" zvolala dívka klesajíc na zem.

Mdloba obestřela její smysly. Zhouba vznášela se nad ní; neboť Dorota ve svém rozjitření nehrubě se rozeznávala od krvechtivé šelmy, když kořisti své dopadne; úmysl její zohaviti svou sokyni byl tak opravdový, že by provedení jeho páter Ambrož nikdy nebyl dovedl zabrániti.

Však mimo všecko jeho nadání se Dorota na svou kořist nevrhla, nebrž nad ní zpřímena stanula, jako by se v rozhodné chvíli přání kvardiánovo vyplnilo a ona zkameněla. Všecek upachtěn doběhnul jí mnich.

„Cos jí učinila?"

„Nic —"

„Nic a ona tu leží bez ducha?!"

„Není to *ona*," pravila Dorotka s uspokojením.

„O arci, není to *ona* — ale vždy je to ženština, kterou jsi usmrtila!"

„Sotva jsem se jí rukou dotkla,“ hájila se Dorotka, ale zachvěla se hrůzou.

„Ty nešťastnice — mohlo ji usmrtit leknutí!“

„Pomozme jí zase — —“

„Pryč! Tam se podívej!“

Ambrož ukazoval na klášterní zeď, na které se objevila mužská postava, kteráž v největším spěchu dolů spouštěti se jala.

Dorotka chápala nyní velmi rychle: již ubíhala hájem, jako by jí hlavu zapálil. Po drahné chvíli teprvé se zastavila.

„*Ona* to nebyla,“ dí k sobě, „ale přece měla jsem se na ni podívati, abych ji znala . . .“

Také páter Ambrož zmizel z háje, jako by vichr plevu sfouknul. Jeho cesta byla kratší; za studánkou, blíže které Bohunka omdlela, ve skalisku hustě porostlém byl tajný východ z kláštera. Kvardián octnuv se tam v jistotě usedl a vydychoval.

„Co z toho všeho pojde?“ mluvil při tom v duchu. „Kdo jest ta cizí ženština — jeli pak živa? A který z klášterníkův to jest, za kterým přišla? Zdali pak jsem nebyl poznán? Ale bychť i nebyl, nebuduli vždy prozrazen?“

Takové otázky rozehřály pod ním kámen, jako by se octnul již na půdě pekelné. Najednou připadla mu spasitelná myšlenka: vzchopiv se kvapil do kláštera.

Tím časem octnul se u bezduché dívky pomocník spěchající z kláštera, páter Zdislav. Nebyl překvapen tím, že to Bohunka. Vyhlednuv z okna, jak to za svého nočního bdění často činíval, uslyšel výkřik v háji, spozoroval honbu. Myšlenky jeho celé zanášely se jen Bohunkou — „Toť ona,“ projelo mu hlavou i prsoma, jak se první zvuk ke sluchu jeho donesl.

„Co se to tam děje?!“ volal v duchu spěchuje ze své cely. Ani na okamžik nebyl v rozpacích, co učiniti: buditi teprvé vrátného, burcovati celý klášter — v tom zaslechl volání dívčino: „Stůj při mně bůh!“ Ano, to byl *její* hlas, ten nemohl v duši jeho maten býti se žádným jiným — — Už se spouštěl s vysoké zdi klášterní.

VI.

Bohunka pocítila nejprvé, že šetrná ruka jemně čela i skrání jejích se dotýká, i protrhla oči. Zdislav omýval jí obličej z její vlastní nádoby a vodou, jížto matku chtěla uzdraviti. Poznavši jej chtěla se prudšeji vzchopiti, než síly její dovolovaly.

„Nelekej se více,“ promluvil Zdislav hlasem patrně se třesoucím — vždyť i ruce jeho chvěly se jako v návalu zimničném. „Nic už tobě nehrozí.“

Bohunka ohledla se plaše kolem sebe, i na Zdislava popatřila s úzkostí.

„Jest ti ublíženo?“ ptal se tento. „Cítíš bolest nějakou?“

Zavrtěla mlčky hlavou, ale když se k ní blíže nachýlil, hnula rychle tělem nazpět, jako by se ráně teprv vyhýbala.

Zdislav mžikem ucouvnul také. Porozumělť, že i jeho společnost jí bázeň působí. Nastoupilo delší pomlčení.

„Ach, co jsem to učinila!“ přerušila je dívka úzkostným vzdechem, mluvíc před sebe, jako by tu nikoho nebylo.

„Nevím, co se ti přihodilo, ale rád bych ti prospěl, pomohl,“ nabízel se mladý mnich.

Několika slovy pověděla Bohunka, kterak se tu vzala, i zvěděla zase, jak se Zdislav octnul v její společnosti. Co tady dívku potkalo, neuměli sobě vysvětliti žádnou domněnkou; také nezbývalo času k rozjímání o tom, co se stalo, důležitější bylo nyní otázkou, co se dále státi má. Na to, aby Bohunka útočiště hledala pod ochranou kláštera nebo jinde na blízku, nebylo pomyšlení: pohřešilť by ji doma, povstal by nový zmatek, pouť její místo aby zdraví matčinu prospěla spíše by mu novou ránu zadala. Nad to pak kdy by se lidé dověděli, v jakou dobu a v jakých okolnostech se tu nalézala, jaké by tomu dávali výklady!

Nebylo jiné volby než vrátit se domů a sice tajně, to jest bez průvodce, jehož by teprv vyhledávati, jemuž by teprv se svěřovati musila. Šloť o její dobrou pověst a tato chvíle jí poprvé ale ovšem předůtklivě poučila, že to není méně, než aby šlo o její život. I vzchopila se s novou silou.

„Sama jsem došla sem, sama dojdu nazpět,“ pravila, násilně přemáhajíc pomyšlení na to, co ji prvé na cestě bylo děsilo.

„Nebudeš mi snad bránit, abych tě doprovodil,“ vece Zdislav; zajíkal se, jak mu při tom srdce bušilo.

„Kterak by to bylo možná!“ zvolala dívka odmítajíc návrh jeho nejrozhodnějším posuňkem.

Minul drahný okamžik, nežli mladý muž opět mohl slovo z úst vypraviti.

„Není pomoci,“ řekl, „musím se ti vnutit. Samotnou tě jíti nenechám. Škůdcové tvoji snad nejsou zaplašeni leč na několik krokův — umřel bych úzkostí . . . Půjdu před tebou, nebo tě budu následovati pozdálí — — Hle, co zas je to?“ vytrhnul se sám.

Zavrzly dvéře klášterní, blížily se kroky.

„Ukryj se!“ zvolal utajeným hlasem Zdislav — a Bohunka rukou jeho vedena vskočila do hustého křoví vedle studánky.

„Postůj,“ ozval se v tom již na blízku kvardián. Zbaviv se ve klášteře svého přestrojení byl se přímo ke vrátnému odebral, a jím provázen vyšel do háje. Takový byl jeho soud: Odvrátím každou možnost podezření, že jsem sám byl mimo klášter, a k tomu zvím, co se venku děje.

Zdislav stál bez pohnutí, až se kvardián k němu přiblížil a oči mu zrovna do tváře strčil.

„Páter Zdislav!“ zvolal jednak se strojeným podivením, že tu vůbec mnicha, jednak se skutečným překvapením, že tu zrovna jeho shledává. „Páter Zdislav!“ opakoval ještě jednou.

„Ano, já to jsem,“ podotknul mladý kněz.

„Nevěděl jsem,“ pravil ostře kvardián, „že si takovou dobu vybíráš ku procházkám v háji, kdežto za bílého dne jich nehrubě hledíš.“

„Jsem tady dnes poprvé a nejsem tady na procházce,“ odtušil Zdislav tiše ale důrazně.

„Kudy pak sem vodí tvoje cesta, když vrátný o ní neví? A co tu děláš?“

„Dovolíš, abych ti to v příhodnější dobu vysvětlil.“

„Jsi tady sám?“ ptal se kvardián ještě přísněji.

„Nejsem.“

„A tvoje společnost je ženská!“

„Ženská.“

„O hanba!“ vece kvardián s rovným opovržením jako mravní rozhorlenosti. „Jaká to propast nestoudnosti!“

„Nesuď podle zdání,“ namítal Zdislav. „Křivdíš netoliko mně ale i ženštině, prosté vší skvrny jako tyto hvězdy nad námi.“

„Aj, tu chci vidět!“

„Nemůžeš ji vidět — ale buď ujištěn, že jest tady z úmyslu nejšlechetnějšího.“

„Chci slyšet ten úmysl!“

„Nemůžeš ho slyšet, poněvadž by tím zároveň osoba byla vyzrazena.“

„Co mluviti déle,“ dí páter Ambrož ve svatém hněvu. „Teď se budeš vraceti dveřmi!“ doložil ukazuje přímo rukou, aby Zdislav bez odmluvy šel.

„Já musím ještě zůstat.“

„Ničemný! Opovážlivý!“ vybuchnul kvardián. „Dám i tebe dopraviti, kam patříš, i uschovati tvou společnici, abyste byli potrestáni na příklad všemu světu!“

„Ty to neučiníš,“ odpověděl Zdislav u velkém rozčilení — „aneb se tu stanou věci, že o této noci dlouho budou vypravovati v klášteře i ve kraji!“

Hrozebná tato slova bodla Ambrože do svědomí.

„Kam to směřuješ?“

„Dobře bude,“ vece Zdislav místo odpovědi, „abych také já se jednou tebe ptal. Chodíváš *ty* snad v tuto hodinu na procházku do háje?“

V kvardiánovi hrklo tajným leknutím. Bylli přece poznán! Zdislav mluvil k němu s nebývalou smělostí.

„Jak všetečná to řeč!“ pravil, cítě nutnost, aby tohoto něčím odbyl.

„Přece tu nejsi tak zhola bez příčiny?“ dotíral mladý mnich dále.

„Zajisté nejsem.“

„A po té se zrovna tážu. Co se mne týče, viděl a slyšel jsem, že se tu provádí jakýsi zločin — —“

Honem vpadnul mu páter Ambrož do řeči.

„Také já slyšel jsem odtud dupot a hlasy a volání za pomoc.“

„Ejhle, byla tedy jen naše cesta sem rozličná!“

Kvardián byl poznovu jako na jehlách. Každé slovo Zdislavovo zdálo se mu jedovatým bodcem — ten mladík věděl o všem a jenom si s ním pohrával!

„Nu,“ pravil s náhlým umírněním, „a co se tu vlastně páchalo?“

„O tom,“ odtušil Zdislav, „není žádné pochyby, že se lidé zločinní pelešı́ v samém stínu našeho kláštera. Já tvému výslechu unikati nebudu. Musí mi býti s podivením, že neuznáváš za nutnější jíti po stopě nočních škůdců a kazimírů, kteří tu pod našimi okny směle provozují zákeřnictví!“

„Máš věděti, že mi k tomu srdnatosti neschází!“ řekl kvardián se strojenou velkomyslností. Kazimírův, kteří tu přede chvílí řádili, se ovšem pranic nestrachoval, s vrátným celý háj s bezúhonnou odvážností prošel, ale opravdu v něm byla přece jen malá duše. Ještě kdy by to byl některý jiný ze spolubratrův, kterýkoliv jiný raději, nežli tento Zdislav!

„Ale což,“ pohodil konečně hlavou, „já mám jej aspoň zrovna tak v hrsti, jak on mne, byť i všecko věděl! . . .“

Jakmile se páter Ambrož od studánky vzdálil, vystoupila Bohunka ze svého úkrytu. Byla ovšem každé slovo slyšela. Leknutí její nebylo takové, jako když prvé cizí ruka ze zadu za vlasy ji chopila, však nyní byla muka její trapnější. Osud její visel na pavučině. Prvé sáhala na ni snad smrt těla, nyní pociťovala na své duši hroznou ruku smrti mravní.

Zdislav ji odvrátil. Vražedné ráně, namířené na čest Bohunčinu, nastavil svou vlastní čest a zachytil ránu. Dívka vidouc se zachráněnu byla naplněna jediným citem: vděčností. Vyběhnuvši ze křoví, rychle sobě nabrala vody a zašeptala k Zdislavovi: „Pospěšme.“

On snad svému sluchu nevěřil, snad jí nerozuměl? Stál bez pohnutí.

„Netrestej mě za mou prvější neuznalost,“ promluvila k němu dívka, „prosím, pojď, vyveď mě odtud.“

Srdečnost, s jakou tato slova pronešena byla, ovívala mladého mnicha podobně jako Mojžíše na hoře Horeb ohnivý keř, ze kterého k němu zazníval božský rozkaz: Vyvédeš lid můj z trápení, kterýmž jest utiskován.

Dostalo se mu, po čem duše jeho tajnou touhou se rozstonala: zavázal sobě Bohunku vděkem. Nade všecka slova jistější mu podán důkaz, že se mu srdcem přihlížila; v tom, že jej brala za svého průvodce, spočívalo vyjádření nejvyšší její důvěry, a to byl Zdislavovi poklad tak drahocenný, že se mu všechen lesk a půvab světa nevyrovnal.

Nebylo v životě jeho chvíle, kde by býval více nadšen city svatými a povznešen blahem úchvatnějším. Jindy mysl zalétala k nebi, teď nebe sestoupilo do ní . . .

Mlčky prošli hájem, mlčky ubírali se cestou polní. Kráčeli podle sebe a jeden po druhém se neohlédnul: však viděli se přece na vzájem. Co se koliv právě před tím neobyčejného přihodilo, je oba nyní zaměstnávala chvíle přítomná. Oběma bylo tak podivno kolem srdce: ta společná schůze jejich nebyla přece žádným snem — jak velice změnil se oběma svět!

Každý sám sobě připadal tak cizí — jakž teprv jeden druhému! A přece zas byli sobě bližší, nežli dva sebe dávnější známí sobě býti mohou. Vyměnili mezi sebou cit dokonalé oddanosti a důvěry, jenž mezi nimi tvořil krásný, blahý, úzký svazek — a přece zas úzkostlivě vyhýbali se k sobě přiblížiti a třeba jen o roucho jeden druhého zavaditi. Tak pilně se jeden druhým v duchu obíral: k promluvení se žádný odhodlati nemohl — jazyk nebyl by sloužil jejich citu, slovo bylo by tu jako třetí nevítanou osobou.

Bývá v tom pro lidi zvláštní radost, když se jim jednou za čas neočekávanou náhodou naskytne příležitost, vznešené svoje pány pro-

vázeti a při tom i některé potřebné služby jim prokazovati: tu cítí se šťastnými vyvolenci a jsou nadchnuti takovou horlivostí, že touží, aby to nejnepatrnější s nasazením života vykonati, aby na té cestě pro vzácnou osobu do ohně skočiti musili. Podobně bylo Zdislavovi. Nespatřoval v Bohunce svoji vysokorodou, blahosklonnou paní, alebrž bytost vyšší, čistější — asi jako by prováděl anděla, jenžto na cestě zemské sobě neobvyklé zabloudil. Podobal se Kristoforovi. Po boku jeho kráčelo tolik půvabu, duch nebesky krásný a čistý v těle spanilém — a to vše bylo svěřeno jeho ochraně! Duše jeho ve svých hlubinách pěla vzletná slova nového žalmu, ovšem i jemu samému sotva slyšitelná . . .

Bohunka pociťovala dojem ochrany jeho jako nevyditelnou, blahodějnou, vznešenou moc. Dostavil se jí v tísni jako prozřetelnost; prokazoval jí služby tak veliké a to s takovou šetrností, že se v duchu tázati musila: „Kdo jsem já, že to všecko pro mne činí muž takový?" Pocit vlastní důstojnosti nikdy ještě nebyl v ní tak probuzen; z druhé strany pak cítila se zveličenou jenom velikostí svého průvodce, k němu pohlížela s úctivou skromností.

Oběma zdálo se, že v každou chvíli něco neobyčejného, velkolepého udati se musí. Však neudálo se. Půl hodinky rychle uběhlo, minuly les, octli se na pahorku, odkud bylo dvorec Vavřinců již viděti. Oba se zároveň zastavili, jako na umluvené znamení, že zde se končí společná jich cesta. Ze snů vraceli se ke skutečnosti.

„Počkám ještě," promluvil Zdislav, „až dolů sejdeš. Bůh dej, abys matce zdraví přinesla!"

„Prosím, pověz mi," tázala se dívka — „nemělaliž jsem to učiniti? Byl to trest, co mne potkalo? Aneb to byla zkouška, zdaliž obstojím? Snad i ti lidé, kteří mě pronásledovali, nebyli leč lichý přelud?"

„Vše za zkoušku jen považuj," odtušil mnich. „Šlechetný je tvůj skutek: kéž tvoje víra máteř uzdraví!"

Bohunka, jsouc takto propuštěna, přece nemohla ještě jíti. Srdce ji pudilo vděčnost svou slovem vyjádřiti. Postoupila před Zdislava.

„Ty jsi můj zachránitel . . ."

„Zapomeň na to vše," podotknul on.

„Kterak bych směla?"

„Jen nerada přijala jsi mou ochotu . . ."

Zavrtěla živě hlavou.

„Ne, ne —" řekla utlumeným hlasem. Jakkoliv chtěla učiniti plamennou námitku, nemohla více z úst vypraviti.

„Byl jsem ti jen nevyhnutelné strašidlo," dí mladý muž sotva ovládaje bolestné pohnutí, které se ho ve chvíli rozchodu náhle zmocnilo. „I nyní ještě toliko báti se mne můžeš . . ."

Tato výčitka ji ranila. Vztýčivši se uchopila nevědomky ruku jeho.

„Takto mě nepropouštěj!"

„Pro bůh — jdi . . ." zašeptal on.

„Leč budeš o mně lépe souditi!"

„Nemám žádného práva — —"

„K tomu, abys mě takto zneuznával," vece dívka s neodolatelnou pravdivostí. „Viď, že s sebou vezmu slovo laskavější?"

„Ó — vezmi s sebou, s sebou život můj!“ zaúpěl tiše mladý mnich. „Ať tuto chvíli nepřečkám!...“

Co všecko v těchto slovech spočívalo, darmo vypisovat. Bohunka pochopila celý jejich obsah. Všecku bytost její až do nejhlubších základův pronikla prudká rána — však toto leknutí neporáželo ani mdlobou ani hrůzou.

Byli po tom jen jediný ještě okamžik pohromadě. Nevěděli jasně, co se v něm stalo. Bohunka cítila jen, že Zdislav obličej svůj k jejím rukoum přitisknul. Zdislavovi zas tiché „Buď zdráv“ ve sluchu znělo: zdaž bylo v pravdě tak vysloveno? Dívka už rychlým krokem kvapila dolů.

A jak se postava její v nočním šeru stávala vždy neurčitější, až konečně docela zanikla: vzepjalo se srdce mladého muže nesmírným bolem, právě jako by každým krokem unikati viděl svoji všecku radost, svoji všecku snahu, svoji poslední naději, svou jedinou útěchu, svoje živobytí.

Byl slavně přísahal věčnou čistotu — jako by hospodář složil přísahu, že dům jeho nikdy požárem dotknut nebude, ač se tam pořád s ohněm zachází a blesku na nebi nejméně lze předpisovati dráhu. Nikdy k němu dříve nepřistoupilo nebezpečenství, a když by je byl tušil na blízku, býval by bez starosti, spolehaje cele na svoji sílu. Všecko nyní stalo se jinak, než by se byl kdy nadál. Teď srdce jeho plálo jedním ohněm: co byla všecka síla jeho, aby jej udusil? Chatrné stéblo, které zmizí už napřed pouhým dechem požáru.

V tu chvíli nepravil k sobě: „Hřeším proti své povinnosti —“ ten kdo letí ve propast, nebude účtovati se svým svědomím, které by mu vytýkati mohlo, že učinil chybný krok. Vzplanul láskou k ženštině, rovněž prudkou jako hlubokou, i věděl nyní jen to jediné: že se nesmí ucházeti o lásku její, že by všecko ucházení bylo marné — a že bez této lásky se mu svět proměňuje v lidomornu.

Vracel se volným krokem, cesty sobě nehledě. Toulal se lesem i pěšinami polními a po lučinách kolem potoka, často postávaje i posedávaje. Dýchal těžce, jako by na prsou balvan nosil. Konečně dostal se blízko kláštera nehledaje ho. Nevešel také dovnitř, alebrž uchýlil se na cestu, kudy prvé Bohunku byl provázel.

Vydal se na tu cestu poznovu. Představoval sobě, že dívka zase kráčí po jeho boku. Mysl jeho, jako omámena opojným pohárem, uvěřila tomu příliš opravdivě — ale když potom noční poutník ruce spínaje ku své průvodkyni oči pozdvihnul, nebylo tu nikoho. Zakryl sobě tvář, ale potom neobrátil se, kráčel dále ku předu. Cesta, vykonaná prvé s Bohunkou bez zastávky ano beze slova, nyní zdála se mu co nejbohatší památnými událostmi, kteréžto znova prožiti sobě žádal. Byla to mnohem spíše trýzeň nežli rozkoš, kterou si tím připravoval — a přece byl by chtěl takto putovati až na konec života svého. Bylo by to pro něj ještě nejlevnějším osudem.

Avšak cesta nebyla nekonečná, nebyla dlouhá. Zase stanul na místě, kde se dívka od něho odloučila. Jak nepatrná prostora dělila jej od ní! Viděl střechu, která jí skrývala: přece však byl od ní rozdělen jako nejhlubším mořem — na věky...

Teprvé za svítání odtrhnul se od toho místa, rozloučil se s pohledem na dvůr Vavřinců. A již stálo slunce hezky vysoko na nebi, když vcházel do brány klášterní bled a sláb jako živořící churavec . . .

VII.

„Zdá se mi, že slyším kroky — to bude již otec Adam,“ pravila za jitra paní Anna k Bohunce, kteráž u ní sama ve světnici prodlévala.

Kroky se venku ozývaly. Bylatě zase dnes neděle, po všem stavení rozhostilo se sváteční ticho; ano nebylo nikde nikoho viděti, jako by se mimo matku, dceru i Vavřince vše bylo z domu vystěhovalo.

Ne páter Adam nebrž Vavřinec vešel do světnice. Malou chvíli byl vzdálen, však pohledl na nemocnou i Bohunku s takovou dychtivostí, jako by jich drahný čas byl neviděl. Obě byly pokojné; paní Anna se naň jemně pousmála, znamenajíc omyl svůj. Obě byly také zamlklé; matka se v nemoci své vůbec pohružovala v myšlenky, o Bohunce všichni za to měli, že milé hovornosti své následkem choroby matčiny pozbyla.

Sotva že Vavřinec k nim vstoupil, ozval se venku pozdálí vážný mnohohlasý zpěv.

„Co se to děje?“ ptala se nemocná.

„Podivné věci,“ dí stařec. „Víte, že je dnes ve městečku pouť. Do naší vesnice poutníci přišli hned na nocleh. S nimi neslýchané zprávy: něco se hrne z daleka k nám, jako krupobití. Podnes bylo slyšeti jen to hučení v oblacích — teď se to z blízka ukazuje. Lidem po kraji jde podivné hnutí, jako by přijíti měly věci veliké, změny netušené. V těchto dnech tady po okolí často lidé v polích zapomínali na práci mluvíce mezi sebou, a k jiným, kteréž na blízku viděli, na rozmluvu odcházejíce; často také všecka obec shlukala se tu na návsi tam na cestě, aby poslouchala kázání, ač nebyl svátek a kazatel třeba nebyl ani kněz. Podobně tady ve svatvečer i dnes. Poutníci ohlašují příchod království božího. Jest mezi nimi kmet, jenžto viděl mistra Jana Husa umírati, a ten jest jako prorokem. Na večer hned i nyní k lidem učinil řeč, jaké prý nikdy od žádného kněze neslyšeli. Nejen ženy ale i tvrdí mužové plakali usedavě, staří nepřátelé padali sobě kolem krku, naši bratřili se s příchozími. Mnozí po celou noc byli vzhůru; a nyní celá ves odchází s poutníky procesím do městečka.“

Ženské vyslechly Vavřince s účastenstvím, ale bez zvědavosti. Neodpovídaly; mysl jejich byla příliš jinými věcmi zaujata, aby se těmito novinami obírati chtěla. Paní Anna brzy opět upjatě pozorovala, zdali se co venku hýbe.

„Podívám se, přicházíli,“ nabídla se Bohunka, znamenajíc to a vědouc, že matka s neobyčejnou dychtivostí dnes Adama očekává.

Vyšla na zahradu. Nikdy k ní ten utěšený poklid nedělní nemluvil tak jako dnes. Ty štěpy v sadě, ty bílé břízy tam v hájku, to ptactvo, ty včely, ti motýlové — vše to, ač tiché, mělo v sobě život stupňovaný. Ona rovněž. Náhlé a prudké vzrušení mysli mělo v zápětí jen hlubší uspokojenost; matce vedlo se lépe, veliká trudná zádumčivost od ní odstoupila, všecko jednání její svědčilo o vnitřní blaženosti;

k Bohunce chovala se s tak tklivou laskavostí, jako by o její noční pouti ke studánce věděla.

Bohunce to, co jí při tom potkalo nelibého, nebylo v skutku více, nežli škaredý sen. Nikdy to v paměti své neopakovala, mysl její přelétla to jako nějaký zasypaný hrob. Také upomínka na Zdislava byla dosti nejasná — tajná mocnost v prsou dívčiných se tomu opírala, by o tom přemýšlela. Tou mocností byl cit; jeho týkala se změna, která se s Bohunkou udála: byla tak hluboká, že nebylo ji lze ani měřit, dávala všemu vnitřnímu životu novou podobu — byla blahá, však tajemná, jakémukoliv zpytování nepřístupná. Jako po těžké nemoci, po děsné bouři se jí všecko zdálo nové, ano bylo jí, jako by jí teprvé byly otevříny oči ke skutečnému poznání všech věcí vůkol ní. Byla tady jako ve kraji cizím, vlidném, půvabném ale nepovědomém, byla i sama sobě cizinkou — ale vše to s sebou přinášelo netušenou, tichou ale hlubokou blaženost.

Zamyslila se, aniž by myšlenky její na některém určitém předmětu utkvěly. Nevěděla hrubě, že usedla; zadumala se, zapomněla, proč vyšla, ba neznamenala toho, že páter Adam kolem zahrady už vešel do domu . . .

Vavřinec porozuměl, že si paní Anna s bratrem jeho přeje býti o samotě, i vytratil se ze světnice.

„Byla jsem velmi nedočkava," pravila nemocná ku knězi. „V noci pojímala mě obava, že bych mohla umříti před tvým příchodem, že nevyřknuto zůstane, co jest nyní mého srdce nejtoužebnějším přáním."

„Dychtím to slyšeti."

„Musím počíti vyznáním. Více než ranou hromovou byla ve dnech minulých mysl moje otřesena událostmi jinými."

„Tedy přece!" vyklouzlo Adamovi mimovolně z úst. Nemocná naň s podivením pohledla.

„Událostmi," dokládala, „o kterých nikdo nemá tušení — a ty se přece něčeho domníváš?"

„Ovšem — setkala jsi se s lidmi ze svého předešlého života — s blízkými příbuznými?"

„Kterak to víš?" ptala se Anna žasnouc. „Či snad o mně vědí, poznali mne?"

„Nikoliv," vysvětloval kněz, „ale Žižka Trocnovský před týdnem mě navštívil, a spatřiv nového zámeckého pána, vyprávěl mi, co byl zažil v rodině tchána jeho, pana Jošta — vyprávěl o Zbyňkovi panoši a slečně Anně, která zavřena byvši ve klášteře hořem prý sobě život vzala. Já i Žižkovi i každému jinému stajil, jaká ve mně vznikla domněnka, koho v oželené dceři Joštově poznávám."

Nemocná se zamlčela.

„Stalo se to vůlí páně," pravila potom. „Ona sem otce mého přivedla, bych se s ním na onom světě nesetkala nesmířena. Také to mělo býti, abych se tobě ničím ze svého života netajila."

Chopila pravici jeho s pohledem, kterýž její vděčnost výmluvněji tlumočil, než to lidský jazyk dovede.

„Nyní nemám ti už mnoho zjevovati," pokračovala, „když i můj rod znáš i osudy moje, nežli jsem přišla do kláštera. Vstupovala jsem

přes jeho práh s jistým vědomím, že jeptiškou nikdy nebudu. Cítilať jsem se býti matkou. Kdy by též o tom otec můj byl tehdy měl povědomost, sotva byla bych Zbyňka přežila. V té vší nevýslovné trýzni, ve které jsem žila pod dozorem klášterským, jediná naděje vzpírala mou mysl, aby neklesla: že se mi podaří uprchnouti. Své rodiny zříkala jsem se v duchu naprosto i na vždycky — raději chtěla jsem žebrotou chodit nebo hladem zahynout, nežli se přihlásit k lidem, jichžto rodová pýcha takové muky do života mého nasela . . . Útěk se nezdařil, nezdar měl i smrt ubohého Zdeňka v zápětí . . . Zmizela poslední čaka; byla jsem hlídána s bedlivostí, kterou nyní ještě obelstíti zhola bylo nemožno. Propadla jsem v skutku temnotám zoufalství — byla jsem odhodlána život svůj zmařiti. Hledala jsem toliko příležitost . . . Tu mi seslal Bůh strážného ducha v dobrém kmetu, zpovědníku klášterním. Tušil můj zámysl; když mi to dal na srozuměnou, chtěla jsem hlavu svou rozraziti o zeď: bálať jsem se, že mě spoutají, abych sobě nijak nemohla ublížiti. Chápala se mne šílenost . . . Dobrotivý kmet už dříve měl se mnou lítost; zadržel mě, přimlouval mi, zapřísahal mě jmenem mého nezrozeného dítěte. Konečně slíbil, že sám mě z kláštera vysvobodí a před rodinou mojí ukryje. Oblomil mou rozvášněnou mysl; po té se mu podařilo vštípiti mně do svědomí, že dále žíti jest má nejvyšší povinnost . . . Z kláštera vyváznouti mohla jsem jenom s jeho přispěním. On vymyslil plán, sám jej se mnou provedl. Všichni věděli, že on jediný má nade mnou nějakou moc; byli tomu rádi, že jsem se mu nechala provádět i zahradou i poslouchala při tom jeho napomínání. Až mi dle záměru dobře umluveného jednou k večeru i dvéře pootevřel a ven ukazoval. Vykročila jsem jako maní. Na blízku byla řeka, já dala se k ní na útěk — dobrý kněz beze hluku za mnou. Když jsme za hustým stromovím zmizeli všelikým zrakům klášterním, ubíhali jsme na strany různé. Teprvé po drahné chvíli se kmet vrátil do kláštera, zvěstuje s bědováním, že jsem se v řece utopila. Mezi tím, co hledali aspoň moji mrtvolu, já dobře ukryta dočkala se noci, kteráž zakryla všecky stopy mého útěku. Do rána byla jsem mezi samými cizími lidmi; v přestrojení mém, opatrně uchystaném, byli by mě sotva i známí na potkání poznali . . .“

„Bůh dej dobrému příteli mému tam nahoře věčnou odměnu!“ promluvil páter Adam, když se paní Anna zamlčela „On byl do své smrti na to připraven, že se utajování svého nasytíš a rodině svojí zase ukážeš.“

„Znal mne jen co křehkou, vášněmi zmítanou ženu. Ne on mne ale já jsem jeho zavázala tuhou přísahou, by pod žádnou výminkou nikomu nevyjevil, že jsem na živě. Proto zůstal rod a dřívější osud můj utajen i před tebou, jenžto jsi mne od mého vysvoboditele ve svou ochranu přijal a život můj od té doby co den svými dobrodiními protkával.“

„Kdy bychom oba účet vydávali,“ řekl Adam s úsměvem, „shledala bysi, že v mém životě více dobrodiní tebou vštípeno nežli ve tvém mnou. — Avšak, ještě pořád neznám přání tvé.“

„Před týdnem vstoupil mi v kostele náhle Žižka na oči. Děpolda jsem nepoznala; však brzy potom jsem v samém tomto domě spatřila

svého otce! I tu jsem se z počátku nejvíce zalekla, že jsem nebo v brzce budu vyzrazena. Ale když minulo první toho nebezpečí a já se poněkud utišila, přišly na mne jiné myšlenky. Je to můj otec! . . A patrno, že stáří jeho neoplývá radostmi. . . Mnoho jsem proti němu provinila. Z velikých ran, kteréž ho stíhaly, já zasadila jemu tu nejtěžší. Nad to, když jsem tvrdostí jeho vůle v zoufalství se zmítala, chovala jsem proti němu city tak prudké nenávisti jako proti úhlavnímu nepříteli svému. Proklínala jsem své narození, reptala jsem proti bohu, že mi nedal za otce raději toulavého cikána . . . ."

Hlas nemocné zaniknul. Adam poslouchal se skloněnou hlavou.

„Měla jsem za to," mluvila po delší přestávce, „že mezi onou dobou a mým životem zde dávno není žádného mostu. Ale zjevení mého otce všecko zase změnilo. Minulost moje není pochována, i žádá usmíření. Po tomto se duše moje všecka roztoužila. Jinak by se staré rány opět rozjitřily, a odchod můj se světa, dojista už blízký, stal by se těžkým, pošmourným . . . . Prosím, abys dovršil vzácné služby své a sprostředkoval smíření mé s otcem."

„Milerád," vece páter Adam; „žehnám tě za tak bohulibý úmysl. Lituji toliko bratra svého Vavřince, který ztratě tebe i Bohunku sirobu svou velmi těžce ponese."

„Ne, ne," namítala paní Anna — „žádné rozloučení nemá nastati."

„Přeceť hodláš se otci svému objeviti?"

„Třeba se to stalo, nechci především, aby Bohunka ze svého živobytí do jiného byla přesazena — nechci vůbec, aby tajemství mé minulosti se jí odhalilo. Ona mě tak neobmezeně miluje — nic by mé nemohlo potkati horšího, nežli ztráta toho pokladu, její lásky! Snad takové úcty její nezasluhuji: však klesnouti před ní, aby nade mnou trnouti musila teď i na mém hrobě — to jest myšlenka nesnesitelná. . ."

„Ale pan Jošt," pravil Adam, „zvědě o své dceři a vnučce, nebude chtíti bez nich žít, ani k nim se na dvorec odebrat, nýbrž vezme si je k sobě."

„O tom všem mnoho jsem přemýšlela. Záleží nejprvé na tom, zvěděti, jeli otcova mysl po letech nyní obměkčenější, ku smíření nakloněna. Jestliže se nezměnil, nesměl by nikdy dostat návěští, že jsem nezahynula před dvaceti lety. Od tebe jediného smím očekávati, že smýšlení otcovo vyzkoumati dovedeš, aniž bysi slovem prozradil, proč se to děje."

„Tak, tak!" schvaloval kněz tuto opatrnost. „To se bohdá dobře podaří."

„Potom teprv, když bysi otec mého shledal, jakož sobě přeju a na bohu žádám, chtěla bych se s ním setkati. Poprosila bych za jedinou rozmluvu, beze svědků. Nikdo mimo tebe by věděti neměl, co pana Jošta ke mně přivedlo, ani Bohunka, ani Vavřinec. Zavázala bych otce, aby tajemství naše v prsou našich bylo pohřbeno, zvláště pak před mým dítětem. Mám za to, že i bez toho by nechtěl, aby nynější naše nízkost přede světem vyšla na jevo, pokládal by to zajisté za skvrnu rodu svého. Jediná soukromá schůze, to dostačí."

Páter Adam ustanovil ihned odtud na zámek se odebrati; opust' po chvíli dvůr také tam zamířil.

Však nedošel. Neboť uraziv veliký kus cesty spatřil valný zástup lidu, který od městečka, kde byla dnes pouť, cestou k hajskému klášteru táhnul, brzy pobožnou píseň zpívaje, brzy s jásotem pokřikuje, brzy opět hrozebně provolávaje. Byli tu muži, ženy a výrostkové v různých chumáčích, svátečně vystrojeni, ale mnozí také rozličně ozbrojeni; pozdálí nebylo snadno rozeznati, táhnouli přece na pouť, nebo na veselí, nebo do půtky; na pobožné byli tuze bojovní, na práče tuze pobožní.

Za tím davem trousili se nejedni, kteří patrně byli jenom zvědavými diváky. Když páter Adam k těmto dorazil, a na otázky svoje od nich odpověď dostal, také uhnul ku svému klášteru.

Tam ještě o ničem neměli ani tušení, když dlouhými kroky k fortně přichvátala mladá ženština, vysoká jako chlap, a pana kvardiána hlasitě se dovolávala. On nespěchal přijíti.

„To je Dorota!" pravil v duchu. „Ta mi nepřináší nic dobrého — že mne před ní hned nezapřeli!"

Dorota nedala mu dlouho přemýšleti, jak by sobě z rozpaků měl pomoci: ztrácela rychle trpělivost a křičela dole hlasem tak výdatným, že se to po celém klášteře a po celém háji rozléhalo.

„Ta ženská je moje neštěstí — bič, který jsem na sebe sám upletl . . ." hučel do sebe páter Ambrož ubíraje se dolů. Mžitky dělaly se mu před očima, i bylo mu tak, jako by každý okamžik buď kláda na hlavu jeho spadnouti nebo bezedná touně pod nohama jeho rozevříti se měla.

„Co jest tvá žádost, děvo?" promluvil se svou nejvážnější tváří k Dorotě, vyhýbaje se zrakům jejím. Bylo tu již více svědků přítomno, jiní mniši ještě přicházeli.

„Nejsem tady, abych prosila," odtušila děva dosti nevrle pohlížejíc na ty, kteřížto ji nebyli chtěli přímo k panu kvardiánovi pustiti.

„Hospodine, ona začíná zrovna jako při poslední schůzi v háji — co z toho pojde!" zvolal v duchu páter Ambrož, ale v jeho obličeji se ani žilka nehnula.

„Chceš snad býti vyslechnuta soukromí?" ptal se nahlas s bezúhonnou důstojností, kteráž neodolatelně vymáhala úctu.

„Co přináším, zbytečno bylo by stajovati," vece Dorota.

„Odkud přicházíš?" obracel kvardián rozprávku jinam.

„Z městečka, ctihodný páne."

„Od pouti?"

„Na tu pouť bude mnohý a mnohá pamatovati!"

„Mnohý a mnohá?" opakoval Ambrož trochu nejistě, čím dál tím méně dobrého tuše.

„Ano, také mnohá," dí Dorota se zvláštním pohledem. „Ku příkladu jistá vdovička Máří, která se vždy všem mužským líbiti chtěla — teď už se dojista žádnému nezalíbí!"

Na každé z posledních slov položila Dorota důraz. Kvardiána pojímala závrať.

„Ale co bys chodila o takových věcech povídat nám?" vece pohlednuv významně na tu hroznou ženštinu.

„Jen povídej," volali jiní, „povídej, co se stalo se vdovičkou Máří?"

„Inu, tisíc lidí shluklo se před její dům, na polo jej rozbili, a přečtli jí litanii, po které z ruky její ani pes chleba nepřijme!“

„A proč jí to učinili?“ ptali se mniši.

„Pro faráře, toť se rozumí!“

„A co farář?“

„Tomu nevedlo se o nic lépe.“

„Zase pro vdovičku bez pochyby?“ podotknul jizlivě kněz Marek.

„Což — se vdovičkou se na to lidé navykli lhostejně dívat,“ vypravovala Dorota. „Také mu to nespůsobili domácí, ale přespolní. Nahrnulo se dnes do městečka cizích poutníků, že to dříve nikdo nepamatuje. Už napřed bylo mezi nimi slyšet podivné řeči; celá pouť vypadala zhola jinak, než obyčejně. Tu vystoupí farář na kazatelnu a počne horliti proti kacířům. V kostele to šumělo; však ještě nebylo nic, až farář počal jezdit na mistru Husovi, v Němcích upáleném, a dost jemu lotrů i pacholků ďáblových dávati. Tu najednou dere se ku kazatelně staroch šedivý a mocnějším hlasem nežli farář provolává: „Lžeš v hrdlo, hanebný tupiteli mučedníka božího — ty sám jsi ďáblův pacholek!“ Kněz nezvyklý, aby mu v kostele někdo odpovídal, celý se zakohoutil. Hned po tom zase zblednul jako stěna, neboť nevolal už jediný člověk, ale celý kostel otřásal se křikem: „Svrhněte ho! Vyžeňte ho z chrámu! Upálit syna antikristova!“ Farář slezl sám — v kostele naň nikdo nesáhnul, ale jedni hrnuli se za ním, druzí stáli venku: zde utržil mnohý štilec a hany bez počtu. Hnali jej až do polí. „Opovážíšli se vrátit, neodneseš po druhé svoje hnáty celé!“ volali za ním. A když už byl farář pryč, propuklo to mezi lidem na vdovičku.“

Dorota nedožila, *kým* to propuklo — kvardián to v tajnosti své duše bez velikého lámání hlavy uhodnul. V tom z dáli zazněl pokřik zástupu.

„To jsou již oni,“ vece Dorota.

„Oni? A kam to jdou?“ volali mniši jeden přes druhého u velikém překvapení.

„Kamž jinam nežli sem?“

„Sem?!“ ozval se výkřik všech jedním hlasem.

„Chtějí snad služby boží slyšeti v klášteře,“ chlácholil kvardián sebe i jiné tou nejlepší možností.

„Ano, služby boží!“ mluvila Dorota. „Proč bych sem byla do úpadu před nimi utíkala?“

„Co tedy zde chtějí? Mluv, osobo, mluv!“ dolehali klášterníci.

(Pokračování.)

Dodatek ke článku o zápiskách J. Jungmanna,

uveřejněnému v čísle 4. těchto listův, jest spůsoben přičiněním časopisu „Čech“. Mimo nadání vyjde pravda na jevo. V minulém čísle „Osvěty“ vyzval jsem osoby, jichž věc se týče, aby zápisky Jungmanhovy co nej-

dříve v úplném znění uvedly ve známost národa buď samy, aneb aby někomu jinému k vydání je propůjčily. Již z těchto slov mých bylo patrno, že *originálu* zápisek Jungmannových *nemám*; kdy bych jej *měl*, zajisté bych byl na veřejnost podal všechno, nevyžaduje sobě při nikom žádného k tomu svolení. Z jakého pramenu jsem čerpal, poznamenáno jest níže. Doufal jsem, a do této chvíle se naději, že originál těch předůležitých vyznání Jungmannových není zničen, a že, kdo jej u sebe má neb skrývá, k vyzvání mému se ozve, ať již způsobem jakýmkoliv. Tím časem sběhla se věc jinak. Vydávaný v Praze časopis politiky neomylného papeženství, „Čech", ve feuilletoně z dne 15. července 1871 ujal se mé zprávy o zápiskách J. Jungmannových se stanoviska literárního pohoršení, neli podvodu. Ani ctihodnému děkanu Markovi, jednomu z nejupřímnějších přátel Jungmannových, ani příbuznému jeho, doktoru Jungmannovi není prý známo, že by zesnulý Josef Jungmann byl kdy jedinou podobnou myšlenku vyslovil aneb nevyslovenou napsal, jakéž zápisky jeho mnou uveřejněné v sobě chovají. Časopis „Čech" zatím nechce ani slovem dokazovat, že Jungmann tak nesmýšlel, jak ze zápisek vychází na jevo, poněvadž se jemu („Čechovi") prozatím jedná o něco bližšího. Dává mi totiž otázku, kde jsem se těch tajných zápiskův Jungmannových dopátral; rozepisuje se o jakémsi manévru, myslí, že se mnou někdo provedl trestuhodnou mystifikaci, že budu chtít dokázati pravost tajných zápiskův Jungmannových, o nichž nejbližší přátelé zesnulého genia nic nevědí, doufá, že se to stane beze všech oklik a vytáček, poněvadž se tady jedná o čest většího muže nežli jsem já, doufá, že vystoupím s důkazy rozhodně a končí svoje rozčilení stylistickým obrazem, jejž nechám jeho majetkem nedotknutelným.

Jsa tak přímo vyzván, zaslal jsem dotčenému časopisu tento přípis:

„Slavná redakce časopisu „Čech".

Feuilleton časopisu „Čech" z dne 15. července 1871 dává mi otázku, kde jsem se dopátral těch tajných zápisků Jungmannových. Co odpověď připojuji toto vyjádření pana Josefa Alex. Dundra, kustoda v knihovně musea království českého.

Ferdinand Schulz.

(Opis.) D o s v ě d č u j i,

že jsem zápisky J. Jungmannovy, kteréž v čísle 4. časopisu „Osvěta" podal pan Ferd. Schulz, za bibliothekářství pana Václava Hanky do knihy rukopisné knihovny musea království českého pod signaturou 4 H 27 *z vlastního rukopisu J. Jungmannova přepsal.*

V Praze, dne 17. července 1871.

Josef Alex. Dunder,
pražský měšťan.

Téhož dne 17. t. m. podal jsem do „Nár. Listův" toto „Zasláno".

Zpráva podaná mnou v časopise „Osvěta" o zápiskách J. Jungmannových, má na rozličné duchy mezi námi rozličné účinky. Časopis „Čech" ve feuilletonu svém z dne 15. července t. r. dosvědčuje, že se ho dotkla velmi nemile. Kladu stranou všechnu nelibost, kterouž za tou příčinou se rozepsal o mně, a odpovídám k jeho dotazu: „kde jsem se dopátral těch tajných zápiskův Jungmannových?" — že opisem se zachovaly v knihovně musea království českého. Jak se to stalo,

možno srozuměti ze svědectví, kteréž k žádosti mé dal pan Jos. Alex. Dunder, úřadník v knihovně musejní, a kteréž zní: (jako shora).

U přítomnosti svědkův pp. Václava Nebeského, sekretáře společnosti musejní, MDra. Josefa Rudy, druhého bibliothekáře musejního, Adolfa Patery, assistenta knihovny musejní, Josefa V. Sládka, spisovatele, a Fr. J. Jezbery, profesora, pan Josef Alex. Dunder mně opakoval, co již v dotčené knize musejní pod signaturou 4 H 27 byl poznamenal, že totiž neopsal celý rukopis zápiskův J. Jungmannových, „ty ostřejší věci že bibliotekař V. Hanka, jenž mu práci opisování byl uložil, hned vybral a dal zvláště.“

Pan Josef Alex. Dunder posud žije; kniha rukopisná se znamením 4 H 27 posud jest v knihovně musea království českého; ředitelé časopisu „Čech“, zejmena pak pisatel feuilletonu tohoto časopisu z dne 15. července t. r. mohou se o všem, o čem pochybují, dokonale přesvědčit. Kde nyní jest neb aspoň ještě býti by mohl originál zápiskův Jungmannových, a tož netoliko kusý, jehožto opis rukou p. Dundrovou se zachoval, ale celý, o tom přísluší jedině kompetentní slovo panu Ant. Jarosl. Vrťátkovi, prvnímu bibliothekáři v museum království českého. Vědomostí, kterýchž v té věci nabyl jsem já, užiji dle potřeby; vedou mě stopou, která časopisu „Čech“ bude bez pochyby rovněž nepříjemná, jako obsah zápiskův Jungmannových. Můžeme se nadíti, že horlivost, s kterouž tento časopis otázky Jungmannovy se ujal, bezděky a brzy sjedná jí žádoucího světla. Pokud já budu moci ještě něčím v ní přispěti, milerád.

V Praze, dne 17. července 1871. *Ferd. Schulz.*

Otiskuje můj přípis se svědectvím páně Dundrovým ve svém čísle z dne 18. července 1871, časopis „Čech“ není s mou odpovědí k svému dotazu spokojen. Praví, že „dosud bezpochyby připadalo mně za těžko, dokázati pravost tajných Jungmannových zápiskův, ač prý o dobré vůli k tomu není možná pochybovati. Chtěl prý rozhodné důkazy beze všech oklik a vytáček, já prý chci se vytočit, ale léčka prý se zadrhla. Kde prý jest dokázána *pravost* Jungmannových zápiskův? V „Osvětě“ č. 4. prý přece nemluvím o opisu, ale pravím tam se zvláštním důrazem: Zápisky pocházejí z nejposlednějších let Jungmannova věku; písmo jejich jest téhož spůsobu, jejž Jungmann měl na sklonku svého života; za několik dní prý se stane z originálu, z něhož prý bylo čerpáno, pouhý opis; toť prý jest mýlka ve hře, prázná odpověď atd. až do stylistického ukončení rovněž effektního, jako ve feuilletoně z dne 15. července.

K tomu všemu odpovídám: Neníli časopisu „Čech“ dostatečno svrchu položené svědectví pana Jos. Alex. Dundra, že zápisky J. Jungmanna, uveřejněné mnou v čísle 4. časopisu „Osvěta“, jsou podány tak, jak on sám je z vlastního rukopisu J. Jungmannova přepsal do rukopisné knihy, chované pod sign. 4 H 27 posud v knihovně musea království českého, tož není ovšem možno připraviti do hlavy jeho ředitelův a pisatelův řádné ponětí o poctivosti lidské. Nemám ani nejmenší starosti, že mimo redakci „Čecha“ někdo s myslí, pravdě přístupnou, svědectvím páně Dundrovým by měl pravost zápiskův Jungmannových, mnou uveřejněných, za pochybnou, za nedokázanou. Však abych s poctivostí časopisu „Čech“ udělal poslední zkoušku, pravím

mu: *Pan Jaroslav Antonín Vrťátko, první bibliothekář v museum král. českého, a pan Václav Nebeský, sekretář společnosti musejní, dali mně dnes plnou moc, abych je veřejně jmenoval co svědky, kteří originál zápiskův J. Jungmannových v knihovně musejní vídali, prohlíželi, čtli a na něm shledali, že písmo zápiskův jest téhož způsobu, jejž J. Jungmann měl na sklonku svého života.* Celý originál že záležel *ze 20 a několika proužkův po délce nařezaného papíru, na každém že byla zvláštní kapitola zápiskův.* Této výpovědi pánův J. A. Vrťátka a Václ. Nebeského o povaze Jungmannova písma na originále zápiskův, mně také již před několika měsíci dané, užil jsem plným právem v článku svém o těchto zápiskách v Osvětě, číslo čtvrté.

O osudech originálu pověděl mi pan J. A. Vrťátko, jak následuje: Jednoho dne mezi rokem 1863—1867 pan bibliothekář Vrťátko vyndal ze skříně knížku se signaturou 4 H 27, aby se podíval, co ještě by bylo potřebí opsat z originálu zápiskův Jungmannových k tomu, co pan Dunder dne 21. listopadu 1854 byl již opsal, aby opis byl úplný. Měl originál i opis Dundrův v rukou. Tu vkročili do knihovny hosté, dámy, přejíce sobě, aby pan bibliothekář jim okázal knihovnu a ostatní sbírky musejní. Pan bibliothekář odložil originál zápiskův Jungmannových i knížku sign. 4 H 27, a odešel s dámami do sousedních síní musejních. Když po některém čase vrátil se do první síně, kde dámy k němu byly vstoupily, nalezl tam pána, — vlastence, spisovatele, kněze, též „jednoho z nejupřímnějších přátel Jungmannových". Pan Jos. Alex. Dunder, jenž v předním pokoji pracoval, neviděl mimo tohoto pána nikoho jiného do vnitřní síně vstoupit. Ale za dva dni po této příhodě, když pan bibliothekář Vrťátko přišel na večer do místností měšťanské besedy, přistoupil k němu pan Musil, zeť J. Jungmannův, a „v příkré rozhorlenosti jal se jemu vyčítat, že v museum se nešetrně nakládá s některými spisy nebožtíka J. Jungmanna, které tam byly prý toliko půjčeny." Prudká rozprava mezi oběma pány skončila se tím, *že pan bibliothekář Vrťátko originál zápiskův Jungmannových, poněvadž co jmění musejní nikde nebyly zaznamenány, musil vydat panu Musilovi, jenž pojednou i věděl, kolik těch proužkův papíru jest!* — Od té doby neví svět o tom originálu nic; opis musejní není dokončen, na konci opisu Dundrova z roku 1854 do této chvíle stojí: *„ale to není všecko."*

Teď ví „Čech", kam originál zápiskův Jungmannových se poděl; ať se přičiní, aby ho dobyl zpět, pak může porovnat, buď jakou trestuhodnou mystifikaci se mnou někdo provedl, buď jaká — hyena jsem já. Nyní „Čech" zná adresu jednu; nedostačíli mu, ať ke mně pošle některého důvěrníka svého, já mu ochotně povím také adresu druhou, totiž adresu onoho pána, kněze, jenž s nezamčeným originálem zápiskův Jungmannových v síni musejní byl na chvíli samoten, a jenž písmo Jungmannovo také výborně zná. *Více na obhájení cti Jungmannovy i své proti šlechetným pochybnostem časopisu „Čech" učiniti nemohu.*

V Praze, dne 18. července 1871. *Ferd. Schulz.*

Ústava Spojených obcí severoamerických. *)

I.

O povaze a vývoji americké ústavy.

Spojené obce severní Ameriky jsou bez odporu nejsvobodnějšími a nejšťastnějšími zeměmi naší doby a předními z praskrovného počtu říší, jichžto politickým a společenským řádům náleží budoucnost. Neunavitelný ve svých snahách k lepšímu a touhách po svobodě duch lidský rozepjal v zámořských těch krajinách volně své peruti a pokud sáhá lidské poznání o tom, co člověku dobro i prospěšno, uvedeno tam ve skutek.

Řády Spojených obcí amerických vyrostly ze samého srdce lidského. Nejsou to stanovy bohorodých králů, jimž olympický Zeus dal žezlo i meč, aby vlastní jich vůle rozhodovala o spůsobu žití národův, ale silný, zdravý, pracovitý národ sám a mužové šlechetné mysli, železné vůle a nepřístupní sobectví, kteří láskou k vlasti puzeni byvše od knihy, rádla i kladiva, svrhli olympického Zeusa a postavili na místo jeho boha lidskosti, jenž nejen vznešeným králům a jich nohsledům, ale každému člověku bez rozdílu dal svobodu pracovati samovolně o svém blahu.

U nás je taká svoboda až dosud jen předmětem zbožné touhy a také v této míře od velikého množství ani nepojata. Stoleté předsudky, hmotná bída i nevědomost jedněch a mravní skleslost druhých, nepodajnost i vládychtivost, systematicky vypočítané vychování dorůstajících a žití dospělých generací jsou takými překážkami na cestě společnosti k naznačenému cíli, že ani uvědomělá její část prozatím nemá buď žádné aneb jen v mlhovité dáli se ztracející vyhlídky v konečný zdar snah za opravdovou svobodou se beroucích. Nemluvím o svobodě, jak ji sobě myslí filosof, jak ji tuší básník, umělec, mluvím prostě o svobodě občanské, té která činí stát i národ svrchovaným, kde není vlády mimo tu, s kterou ovládaný souhlasí, kde jest zákon pravidlem lidského konání, stanoveným všemi, jichž jediným nejvyšším

*) Bancroft, Hystory of the United States of America. — Edw. D. Mansfield The political manual of the general and state governments of the United States. — The statutes of the state of Wisconsin. — The Federalist. — Alexis de Tocqueville, De la démocratie en Amérique. — Wilhelm Kiesselbach der amerikanische Federalist.

vládcem se stává, pravidlem, před nímžto má každý občan stejné právo i stejné povinnosti, a jemuž stejně podlehá moc výkonná jako ta, kteráž ji ustanovila za vykonavatelku své vůle; kde ničím nespoutáno svědomí a volné jest slovo, kde nekladeny žádné meze ani jednotlivci ani národu, aby mohl se vyvíjet a prospívat a pracovat celým obsahem svých vloh — slovem, mluvím o svobodě občanské, kde každému zachována důstojnost člověka a tento nikdy nesklesá na bezvolný nástroj, jenž nalezaje se v rukou cizích, jiných štěstí podrývá a sama sebe otupuje.

Spojené obce americké dokázaly, že dosažení a trvání občanské svobody není žádnou chimerou, ústrojí její že není tak složité, by přicházelo společnosti za těžko na ně si zvyknout, ba kráčet ku předu na cestě všeobecného pokroku. Ústava Spojených obcí jest plodem zdravého, svobodného rozumu. Ani jediný zákon není tam oktrojován na úkor společnosti.

Moc tvořit i měnit zákony vychází toliko z národa, a ten nepostaví nad sebe nikdy řády blahu jeho se protivící.

V evropských státech jsou mimo Anglii a Švýcarsko všechny ústavy *oktrojovány* a stojí na tak slabých nohou, že sobě ti, kdož je vydali, mohou počínat a v pravdě také počínají zrovna tak bezohledně jako v dobách absolutismu. Evropské parlamenty a zákonodárné sbory sestaveny jsou pravidlem na základech přejících ne lidu, ale priviligovaným třídám a vypracovaných těmi, jichžto prospěch pojišťují na úkor národa; nejsou než hračkou v ruce těch, kdož mají moc. Ústavy parlamenty těmi přijaté nejsou takové, jaké by sobě vypracoval a sestavil *lid sám*, a které jediné byly by trvalé a pravdivým výrazem vůle národní. Zde sráží se dvé živlů sobě protivných: demokracie a tak zvané třídy privilegované, a poněvadž tyto nadala moci tu pověra, tu bázeň, tu podajnost, zůstává demokracie povždy popelkou a s ní se vždy demokratická ústava ocitňuje v pozadí.

Svrchovanost národa není v Americe planým slovem, aniž pláštíkem, krerý věší sobě na bedra despotismus v mnohých evropských zemích, kde šarlat udělený králům „z boží milosti“ již ošuměl.

V Americe jeví se svrchovanost národa v zákonech, obyčejích a jest provedena až do posledních svých konsekvencí. Amerika jest jediná země na světě, kde možno v plné míře ocenit pravou hodnotu učení o svrchovanosti národa, viděti je v plné činnosti, v praktickém životě, a soudit o jeho výhodách i nebezpečích.

Ovšem byla Amerika u vývoji své ústavy šťastnější nežli všechny evropské země. Za mořem tvořila se zcela nová společnost a zásada svrchovanosti národa dostala se na vrch cestou přirozenou bez krvavých sociálních převratů, s jakými zápas ten je spojen ve starém světě; *vyrůstalať ústava americká a spojená s ní svrchovanost národa krok za krokem z povahy společnosti samé a ze zvláštních poměrů pozemních, za kterých nynější Spojené obce povstaly, a z poměrů politických, v jakých první anglické osady na americké pevnině byly k mateřské zemi.*

Společnost americká byla hned z počátku odpoutána od největší části evropských tradicí. Zápas o vyrvání králům neobmezené moci a porážka římské hierarchie byly v době, kdy nastalo pravidelné osa-

zování zámořských krajů, už prvé v Anglii dobojovány. První osadníci byli buď nejsvobodomyslnější živly, jichžto starý svět nesnesl, jako puritané, lid pracovní, jenž doma nenalézal výživy, aneb obchodníci, šlechticové, kteří chtěli sobě v Americe založiti bohaté statky. První nalezli v Americe útočiště a volnost zříditi sobě společnosti dle svých zásad, druzí nalezli práci a jsouce odkázáni sami na sebe, stali se samostatnými lidmi, neli jinak, aspoň ve svých dětech, které evropských tradicí již zcela neznaly. Jak živel šlechtický stal se za nedlouho málomocným, lépe patrno bude v líčení ústavního boje zejmena v nynějších státech severní a jižní Karolině. Prospěchy obchodnické nemohly za pokračování svobody na dlouho býti odloučeny od prospěchů země.

Mnohý anglický šlechtic kojil se nadějí, že nabude za mořem rozsáhlých statků, které bude moci spravovat tímtéž spůsobem, jako činili statkáři doma. Mnohý muž, jejžto král nadal nejrozsáhlejšími výsadami, doufal se státi neodvislým vládcem toho neb onoho kraje.

Statků bylo sice, nebylo však robotníků; malých říší bylo sice, nebylo však poddaných, jelikož nebyl nikdo nucen uvazovati se v službebnost k vůli výživě aneb malému svěřenému statku; mohlť sobě každý na nekonečných samotinách založit svůj vlastní nedvislý krb. Ze šlechtice stal se prostý občan rovný všem ostatním. Toliko na jihu, kde vyvinulo se otroctví černochův, bylo možno založiti statky podobné evropským. Avšak i zde ztratil titul své kouzlo a obyvatelstvo původu evropského nestálo v žádné odvislosti od aristokratického plantažníka. Bylť tento jedině pánem svých černých otroků, a každý jeho soused jemu rovný.

Kde není poddaných, není možno mluvit o aristokracii. V pozdějším kongresu měly jižní státy otrokářské vliv jen tak dlouho, až vyšinul se Sever počtem svých států, svým průmyslem, svým svobodným rolnictvem.

Moc jižních plantažníků klesala, až zasazena jí v poslední válce rána smrtelná.

Málomocností šlechty a králů v Americe přišla hierarchie o své jedno křídlo. Křídlem druhým jest vládě kněží nevzdělanost lidu. Angličtí puritané a kvakeři nebyli k tomu povolným materiálem. Kde každý člověk i ve věcech duševních bádá samostatně, kde přestává moc neomylného dogmatu, kde soudí člověk o světě, vlastní své bytosti, o bohu vlastním rozumem, tam přestává vliv kněží.

Vtělený ideál urputné kovové theokratické soustavy, hierarchie římská sklesla už v Anglii i se svým papežem i preláty na pouhého strašáka. V Americe založila si reformace zcela nový svět, a v ten nedosahovala ruka Říma ani ruka tomuto velmi podobná, anglické vysoké církve.

Severoamerické anglické kolonie byly nejvíce rolnické. Nové ty kraje neměly zlata i stříbra, jako Mexiko. Dobrodruh, loupeživý žoldnéř nenalézal tam tak snadné výživy, jako v osadách španělských. Kdežto z těchto vyváženy do Španěl drahé kovy a tím dodávána stá
síla královskému despotismu, který opět měl znemravňující
osady: byli osadníci angličtí odkázáni na stálou, těžkou pr
tato činíc z nich silný usedlý lid nemohla ani poměrně nep

těžkem přispívat ku zmohutnění beztoho již sesláblého absolutismu, jenž neměl ani dost síly, by neobmezeně vládnul doma, tím měně pak v dálných krajinách zámořských,

I bez ohledu na to, že požívali první osadníci, již co rození Angličané rozsáhlých svobod, které výsadními listy ještě rozmnoženy jsou, nemohla moc královská i vše, co se s touto spojilo k společnému boji proti svrchovanosti národa, ani se zakořeniti, ani na dlouho obstáti tam, kde skutečně v prvních dobách nabyla půdy.- Nebylo především rozsáhlého úřadnického aparátu. Úřady vyšší byly sice odvislé od králů, jich guvernerů nebo těch, kdož obdrželi od krále některou rozsáhlou část země co skorem vlastníci neodvislí. V obcích panovala hned od prvopočátku úplná neodvislá samospráva. Kdež možno bylo také úřadnictvu činiti nátlak na osadníky na mnoze rozptýlené po širých málo dostupných končinách? Jak možno bylo i kdy by se byla vyšší byrokracie o to chtěla pokusit, dodati nátlaku tomu důrazu? Stálého vojska měla Anglie v Americe jen praskrovný počet i střehla se velmi, podrážditi občanstvo ubíráním mu svobod srostlých s jeho povahou. Jak nedostatečnou oporou despotismu bylo vojsko v Americe dokázal pozdější boj o neodvislost, když měla Anglie na americké půdě celé armády, Ne poslední však příčinou stále pokračujícího úpadku moci královské a povznášení se moci lidu byla povaha národa amerického sama. Despocie beře svou zbraň a moc *ze samého lidu*, jejž utlačuje. Bez podajných, zotročilých živlů ve svém lůně by národ nikdy nežil v otroctví. Ne despocie, ale znemravněná část národa jej v pouta vrhá. Kde nástrojů takových najíti v amerických osadách? Nebylo jich.

Na půdě tak upravené bylo ovšem snadněji než kde jinde založiti stát, ve kterém rozhoduje národ svrchovanou svou vůlí a zvláště když i správa veřejná a poměry politické vývoji tomu byly příznivy.

Králové angličtí spokojili se uchvácením moci ústřední, nesahajíce a nemohouce sahati na samosprávu obcí. Z těchto a ze svobodných církví šířila se svoboda vždy šíř a dál. Poroty a právo povolovati daně nebyly osadám upírány. Ovšem scházelo tu ještě velmi mnoho k tomu, aby politické a společenské zřízení osad stalo se takým, jak vidíme je v nynějších Spojených obcích. Královští náměstníci velmi pilně dbali toho, aby sněmy nepřekročily meze, od Anglie jim vytknuté. V některých jižních krajích hrozilo bohatství do rukou jednotlivců se hrnoucí dosti dlouho nebezpečím, že vliv několika jen osob zmocní se vlády. Jednalo se o to, aby i vyšší úřadnictvo bylo voleno a všichni občané aby byli voliči. Volební právo do sněmu bylo skorem všude obmezeno a vázáno na census, zvláště na jihu.

Vypukla revoluce. Svrchovanost národa opustila úzké meze obce a chopila se vesla vlády. Tímtéž způsobem, jak obce, byl spravován i stát. Lid viděl, že není k tomu třeba zvláštních, nadpřirozených schopností, žádného v mlhovitou roušku zahaleného majestátu. Prostí, důvěry lidu požívající občané, dosazeni u vládu, a ejhle, šlo to i bez anglického majestátu a ministrů. Ovšem musel býti ještě podniknut boj o zabezpečení a trvání nového ústrojí amerického společenstva. Veškeré občanstvo zvedlo se jako jeden muž; bojovali za svrchovanost národa a zvítězili jejím jménem, až stala se zákonem zákonů. Toutéž

dobou stal se náhlý obrat i v samém nitru americké společnosti. V okamžiku, kdy počaly se jeviti úspěchy revoluce, bylo již vítězství demokracie rozhodnuto. Moc octla se v jejich rukou. Ti, kdož dříve buď co úřadníci buď co zvláštními privilegiemi nadaní statkáři Anglicku přáli, podvolili se nezbytí. Podlehli tomu, čemu přívrženci každé klesající vlády: egoismu. Když nebylo více možno vyrvati lidu vládu z rukou, bažil každý po jeho přízni, kteréž obětoval vše. Pro zákony až do poslední písmeny demokratické hlasovali lidé, jichžto vlastním prospěchům byly na ujmu. Tím spůsobem nevzbudili žárlivost obecnou a přičiňovali se sami k vítězství nového řádu. Tak stát Maryland, jenž byl založen šlechtou, první prohlásil všeobecné hlasovací právo a přijal nejrozsáhlejší demokratickou vládní formu.

Dnešního dne rozvinula se zásada svrchovanosti lidu po celých Spojených obcích způsobem v Evropě nevídaným. Není to jako jinde pouhé klamné pozlátko. Od ústřední vlády washingtonské, až do posledního výběrce daní, od kongresu až do shromáždění obecních, od nejvyššího soudního dvoru až ke smírčímu soudci proniká zásada tato všechna zřízení, ovládá všechny mysli. V evropských státech zápasí povždy dva protivní činitelé: národ i vláda, společnost a násila, která stojí mimo ni. Obou prospěchy jsou jiné; každá nasazuje všechny síly, aby kus půdy urvala druhé. Stálý ten zápas končí v Evropě skorem všude na škodu společnosti aneb aspoň skutečné většiny. V Evropě jest občanstvo materiálem, s kterým nakládají vlády libovolně. Společnost ta bývá koněm, na kterého se vyšvihne násilí a harcuje na něm, až jej umoří. V Americe jest lid a vláda jedno tělo. Společnost pracuje sama sebou a vládne sama sobě. Volená vláda obdrží moc z rukou lidu, skládá ji do týchže rukou a klesá pak v řady lidu, jakmile sproštěna jest *povinnosti*, zastávati nejvyššího vládce: zákon lidem ustanovený.

„Vládní forma spočívá na společenské úmluvě, kterou činí národ s každým jednotlivcem a každý jednotlivec s národem. Vláda jest vláda zákonů, nikoliv lidí,“ praví ústava státu Massachussetts.

„Vládní moc nabývá své síly toliko ze souhlasu ovládaných“ jest psáno v prohlášení neodvislosti.

A „my, národ Spojených obcí“ aneb *„my národ toho a toho státu stanovíme takto“* — těmito slovy začíná každá ústavní listina amerických států.

A tak se celá ústava Spojených obcí amerických zakládá na pouhé svrchovanosti lidu; vůle národa jest tu jedině činným a oprávněným faktorem. Společnost žije i vládne sama sebou bez všelikého poručnictví. Národ jest zde dospělým mužem, žárlivým na svou samostatnost a netrpícím, aby mimo něj kdo jiný naznačoval mu dráhu, kterou se má bráti. Ústava Spojených obcí amerických jest výkvět této samočinné vůle. Pojem státu a národa splynul tu v jedno. Stát není tu více abstraktním, neurčitým pojmem, žádnou mlhovitou příšerou, která žádá jen stálých obětí od národa i jednotlivce a nepodává jim za náhradu ničeho mimo učení, že národ i jednotlivec musí ve všem a všude ustupovat do pozadí, před jakýmsi domnělým, neznámým účelem. V Americe jest účelem veškeré státní činnosti prospěch těch, kdož stát onen tvoří — občanů jednotlivých, neboť jedině tenkrát není prospívá

a pokrok celku planým slovem, nejsouli uhněteny živly, jež celek ten tvoří. Americká ústava uvedla v platnost individualitu člověka.

Že za svrchovanosti národa a nutně z této plynoucí samosprávy, pod zákony z potřeb společnosti vyrůstajícími, za šetření přirozených práv každého jednotlivce a uznávání bezvýminečné rovnosti všech před zákonem i celá společnost americká ne na oko jen ale v pravdě prospívá, jest na bíledni. Všechny tu nepoctivé tu nedospělé námitky a theorie evropských sofistů, kterými tito stíhají zřízení čistě demokratické, rozbijí se o zkušenost nabytou jediným pohledem v život společnosti americké. Ovšem, chceli kdo soudit o velikosti státu po eskamotérských kouscích diplomatův, po statisících mužů stálého vojska, po vznešených královských palácích a milionech hlav, které se žebrácky sklánějí před těmi, kdož mají moc, a po skryté sice, ale neobsáhlé bídě jiných milionů: pak ovšem stojí ty Spojené obce americké s celou svou demokratickou ústavou ještě velmi nízko pod velikými státy evropskými; ale uznává-li kdo, že stát, kde každý občan říci může: můj dům jest mé království a má pevnost, kde každá pracovitá ruka si s myslí klidnou získati může denní chléb a to s uchováním své samostatnosti a času ke čtení a vzdělávání sebe, kde v krajinách zalidněných jest dílna na dílně, škola vedle školy a kde každý bílý farmerský domek se zahrádkou dýše mírem a spokojeností, kde pod ochranou týmže rolníkem, dělníkem, průmyslníkem zdělaného zákona vzkvétá orba, průmysl, věda jako pod dotknutím čarovného proutku, a kde odměnou za práci k dobru společenstva vykonanou nejsou titule a řády, ale prosté stisknutí ruky kterýmkoliv občanem a hlas veřejného mínění: „Jednal jsi poctivě“, kde konečně každý člověk má svou vlastní volnou duši a před nikým se nesklánějící hlavu — uznáváli kdo stát, kde tak se věci mají, za veliký, mohou býti Spojené obce americké spokojeny s postavením, na které je vyšinula nade všechny evropské státy demokratická jejich ústava.

Není země, kde by bezúčelné rozumování méně půdy mělo než v Americe. Každá však života schopná theorie uvádí se ihned ve skutek. Demokracie neostala v Americe vězeti na papíře. Na zásadách demokratických zbudován tam celý veřejný život. Na základech těch zřízena tam obec, zřízen stát a povstalo celé soustátí čili Spojené obce. Na základech demokratických spočívá poměr jednotlivce k obci, obce ku státu a poměr států jednotlivých na vzájem k sobě a k celé jednotě. Demokracie ovládla netoliko poměry společenské ale i celou politickou správu a provívá všechny politické svobody. Další pojednání o ústavě států a jednoty jasněji to objeví. Stálo to dlouhé a těžké boje, než politický stav věcí v Americe dospěl k té výši, na které nalézá se nyní. Slovo i zbraň, sněmovna i bojiště dlouho a mocně zápasily o politickou neodvislost nynějších Spojených obcí.

Sledovali jsme vnitřní vývoj americké společnosti, vizme nyní jak povstávala tam *svoboda politická.*

Prvotní americké osady vyvinuly se na půdě, kterou považovala Anglie za svou na základě práva objevení a dobytí, ježto vymyslili sobě lakotní mocnářové oněch dob a za nepopíratelné považovali, majíce k tomu i svolení papežovo. Anglická koruna nesúčastňovala se o své újmě osazování zámořských krajů obmezujíc se z větší části na to, že,

podporovala soukromým nákladem podniknuté výpravy. Buď utvořily se celé společnosti kolonisační, které vládě osazení veškeré krajiny přislíbily a lid k tomu v Anglii sebraný převezly na svůj náklad a obdržely za to od krále jisté výsady jako v Nové Anglii, aneb svěřil král kus země jednotlivci co vlastnictví, vymiňuje sobě toliko některá práva.

Tak odjel na př. do Ameriky Sir Humphrey Gilbert s královským dovolením, že pakli zřídí skutečně osadu, všichni osadníci budou požívat práv rozených Angličanů, že Gilbertovi a jeho splnomocněncům budou náležet co anglické korunní léno všechny v šesti letech jím obsazené kraje, ve kterých a mimo které v okršku dvou set mil jemu samému náležeti má všeliká soudní moc. Tak ustoupena Virginie siru Walteru Raleightovi, který vystavoval zase jiným osobám vlastnické listy o své újmě. Povstaly tudíž v Americe anglické osady trojího druhu: výsadní, majetnické a když některé z jedněch neb druhých uchvátila moc koruny, povstaly osady královské. Rovněž trojího druhu vyvinula se v anglických osadách i soustava vládní.

Již v prvních těch dobách byly svobody amerických osad nepatrny. Vizme kraj, osazený na základě výsadní listiny. Za Jakuba I. sestoupilo se čtyřicet bohatých členů anglické aristokracie v tak zvanou *společnost plymouthskou*, které dáno r. 1620 králem Jakubem právo na americké území, ležící mezi 40. a 48. stupněm severní šířky a od té doby zvané Novou Anglií. Snahy šlechtického toho spolku šly nejvíce za obchodem. Výsadní listinou dána mu mimo výhradní právo lovu ryb na pobřeží celá Nová Anglie v neobmezený majetek, ve kterém soudnictví, moc zákonodární, ustanovování úřadníků a celé vlády náleželo spolku, jenž ale sám sídlil v Anglii. Nicméně se společnosti plymouthské valně nedařilo, tak že byla nucena částečně své výsady na jiné soukromé podnikatele přenesti, a tak povstaly na půdě novoanglické znenáhla nynější státy: Massachusets, Rhode Island, Connecticut, New Hampshire, Maine a dřívější New Plymouth, New Hawen.

První osada, která řádně zřízena jest v Nové Anglii, byl New Plymouth založený anglickými puritany, kteří se ještě na lodi před vstoupením na americkou půdu sjednotili na tom, aby nová osada zřízena byla na demokratických základech. Náklad na cestu prvních těchto plymouthských osadníků vedlo několik obchodníků londýnských, když jim byli vystěhovalci slíbili, že počnou v jejich službě vzdělávání nové půdy. Již r. 1624 podařilo se nové osadě vykoupit se z této služebnosti a společná až dosud půda rozdělena jednotlivcům; s povolením pak šlechtické společnosti plymouthské volila si puritanská osada svého vlastního náměstka; sedm radů jemu po boku stojících a obce tvořili vládu.

Výsadní listina pro nynější stát Massachusetts vydána roku 1628 plymonthskou společností jinému spolku bohatých puritanů a byla r. 1629 Karlem I. stvrzena. Po úpise tomto stali se podnikatelé puritanští samostatným sborem zvaným: „Guverner a společnost massachusettské zátoky." Sbor ten jmenoval sám prvního i druhého náměstka a osmnáct přísedících a staral se o zákonodárství čtyřikráte do roka se scházejícím shromážděním všech členů, aniž bylo v čemkoliv dbáti vůle královské. A koliv v úpise brán zřetel na to, aby nepovstávaly v osadě záko

stojící v odporu s řády anglickými, a náměstníkům rozkázáno, aby od osadníků přijímali přísahu věrnosti, nebylo anglické koruně a církvi přese všechno namáhání možno v Massachusetts založit trvalou moc. Ba nová osada postoupila o krok dále i na úkor původní v Anglii meškající společnosti, tak že konečně vláda massachusettská sestávala z guvernera a třinácti radů, z nichž osm voleno bylo od sboru sídlícího v Anglii, dva opět od těchto osmi a tři od osadníků samých. Když pak se r. 1630 společnost sama do Massachusetts přestěhovala, octnulo se ohnisko veřejné správy v osadě samé. Od té doby nepřísahali obyvatelé více přísahu věrnosti králi, alebrž osadě Massachusetts samé. Odvolání se ke koruně při sporech v zemi samé povstalých považováno za zemězrádu. Od r. 1632 volen guverner a řídící rada každý rok a této přidáno r. 1634 co zastupitelstvo lidu 24 poslanců ku povolování daní. Na tom však nebylo dost. Svobodomyslný proud uchvátil mysli také na poli náboženském. V puritánském Massachusetts požíval jen ten politických práv, kdo byl členem puritanské obce. Roger Williams, kazatel salemský, zasazoval se o to, aby každý jednotlivec, jsa co do náboženského vyznání zcela volným, měl se všemi ostatními stejná politická práva. Puritanismus však byl zakořeněn tak, že novotář r. 1635 donucen opustit zemi. Roger Williams stal se pak zakladatelem nynějšího státu *Rhode Island* tím, že jej náčelníci území to obývajících Indianů za vlastníka této půdy uznali. V Rhode Islandu, jemuž „dlouhý parlament" r. 1644 zvláštní výsadní dal listinu, povstala vláda lidu bez ohledu na vyznání náboženské. Nová osada sesílena během času přistěhovalci z Massachusetts i vymohla sobě r. 1663 v Clarendonu potvrzení svého skorem na prosto republikánského zřízení.

Také v *Connecticut*, pošlém z Massachusetts, vyvinula se rozhodně demokratická ústava. Potvrzení svých práv nabyl Connecticut teprvé r. 1662 Karlem II., čím spojen s osadami Hartford a New Hawen pod jedním náměstkem a povoleno, aby osada volila sama své úřednictvo, aby sama ustanovila sobě právní svůj řád a vykonávala spravedlnost bez odvolávání se k úřadům anglickým, sama o své vůli ustanovujíc trest i udílejíc milost. Zkrátka v rukou osady octla se všechna jak zákonodárná tak výkonná moc.

Celkem byla tedy hned od počátku demokracie základem zřízení osad výsadních a těmto samým přislušelo právo stanoviti zákony, které uznaly za vhodné obecnému prospěchu. Z vládní formy osad novoanglických vyvinula se nynější ve státech těch platná soustava republikánská.

Osady a vlády vlastnické byly v Marylandu, Pennsylvanii, severní a jižní Karolině a v Jersey. Právo ustanovovati úředníky a dávati zákony přislušelo vlastníkům, ovšem nejvíce po vyslyšení rady a se svolením obyvatelstva. V některých, jako zejmena v obou Karolinách děly se nepořádky, ve všech panoval veliký zmatek.

Úpisem ze dne 20. června 1633 dal Karel I. siru Jiřímu Calvertovi, pozdějšímu lordu baltimorskému, ve vlastnictví zemi, ležící mezi 49. stupněm severní šířky, mořem atlantickým a řekou Potomakem. Na počest králové nazval Calvert území to *Maryland*.

Svrchovanost králova obmezena jen na to, že se nový majitel zavázal posílati mu co rok dva indianské šípy na důkaz oddanosti

a odevzdávati pětinu dobytých snad drahých kovů mateřské zemi. V ostatním byl lord baltimorský neobmezeným pánem. Jemu příslušelo poručnictví nad církví, on jmenoval úředníky a vybíral poplatky. Král sám prohlásil, že ani on, ani jeho potomci nebudou vypisovat v Marylandu daně. Značným popudem k vývoji pozdějších svobod bylo to, že povolena v osadě té hned z počátku úplná volnost svědomí. Tak na vzdor původně aristokratickému zřízení osady nabyl lid za nedlouho vrchu. R. 1639 přisvojilo si shromáždění zástupců osady tatáž práva, jakáž měla anglická dolní sněmovna, i povolilo za to lordu baltimorskému roční daň 15 liber tabáku z hlavy. Později nastaly mezi anglickým parlamentem a vlastníky Marylandu třenice o soudnictví, až skončily se ku škodě obou tím, že se sněm marylandský prohlásil za samostatný uznávaje toliko svrchovanost kralovu. Jakub II. pokoušel se o to, aby proměněna byla osada vlastnická v královskou, i odňal rodině lorda baltimorského zaručená jí práva. Avšak od roku 1660 byla osada skutečně již neodvislou a na věci té nezměnilo se ničeho, když hlava rodiny té přestoupivši k protestantismu r. 1715 výsad svých znova nabyla. Za Viléma III. stal se sice Maryland osadou královskou, avšak byl přece už jen samovládnou republikou, ve které neměli původní zakladatelové mimo soukromý svůj statek žádné státní moci.

William Penn dosáhl vyplnění své dávno chované tužby po založení státu kvakerského, když mu Karel II. a jeho dědicům vydal úpis na část nevzdělaného území v Americe pode jmenem *Pennsylvanie*. Nový pán zaplatil svou zem 16.000 librami šterlinků, které mu anglická koruna byla dlužna. Úpis činil jej pánem osady, jako lorda baltimorského v Marylandu. Avšak usnešení sněmu byla podrobena schválení královu a parlament vymínil sobě právo, vypisovati daně, cla i upravovati tam poměry obchodní. Smlouvou s vévodou v Yorku nabyl Penn i území, ze kterého se po anglické revoluci z r. 1688 utvořil nynější stát Delaware. Ústava osady, kterou po návrhu Williama Jonesa vypracoval Penn se svým přítelem Algeronem Sidneyem r. 1682., určovala, aby zemské zastupitelstvo záleželo ze senátu 72 členů a sněmovny poslanců z 209—500 zástupců. Vlastník osady byl předsedou v senátu; mimo dědičnou tuto hodnost, byla ústava pennsylvanská zcela demokratická. Poněvadž pak žili kvakerové s Indiany v míru, naplnila se za krátko Pennsylvanie přistěhovalci evropskými. Ku konci sedmnáctého století měla Pennsylvanie ústavu ještě svobodomyslnější až se r. 1704 stala osadou královskou.

Obě *Karoliny* byly původně osadami vlastnickými, v kterých bylo pány několik šlechticů. Anglická šlechta hledala i za oceanem země, kde by na uhnětených svobodách lidu zřídila své feudální panství. Karel II. dal r. 1663 území karolinské osmi šlechticům za roční poplatek 20 hřiven. Ostatně aby byli neobmezenými vládci. Území rozděleno v pět částí, jedna zůstala dědičným jměním vlastníků, z druhé utvořeny neprodajné i nedělitelné šlechtické statky; ostatní ponecháno pro tak zvaný lid.

Avšak i zde bylo lordům volno zřizovati statky své a míti na nich soudní moc, jakož měli co vlastníci celé zákonodárství. Nejstarší z osmi vlastníků, nazván falckrabí, měl velké služné i jest považován

za hlavu. Ostatních sedm úřadovalo co admirál, kancléř, komoří, konstabl, vrchní sudí, dvorský maršálek a pokladník. Pachtýři, lid, jenž vlastně pracoval, měl právo toliko na 10 jiter polí pod úplnou svrchovaností statkářovou, aniž směl se bez písemného dovolení ze statku vzdáliti. Na to, že by také lid měl míti nějakých politických práv, ani nepomyšleno. Kdežto se v rukou sboru starostů, jenž záležel z osmi vlastníků, nalézala celá soudní a výkonná moc, bylo prosté obyvatelstvo v tak zvané padesátičlenné velké radě zastoupeno toliko 14 na doživotí volenými zástupci. A tu ještě nesměl voliti nikdo, kdo neměl 500 jiter půdy. Avšak tvůrcové této pošetilé ústavy, kteří se míchali mimo to i do věcí tiskových a chtěli upravovat i zábavy lidu, zapomněli, že nová tato aristokratická říše musela býti utvořena z pralesů a že pracující osadníci byli tu prvním živlem, nikoliv nečinné panstvo. Dokud měli lidu, jejžto sobě přivezli z Anglie a jenž tam byl zvyklý poddanosti, šlo to ještě; jakmile však otevřel nový svět i této třídě oči a obyvatelstvo se množilo přistěhovalci z osad jiných, svobodnějších, bylo po feudálním panství veta. Lid sám utvořil pak sobě ústavu, ve které dbal prospěchů svých, nestaraje se o výsady vlastníků. Tito byli r. 1693 nuceni ústavu onu uznati, až konečně r. 1729 práva svá za 22.500 liber šterlinků koruně prodali a tato svého náměstka tam ustanovila.

Osadami korunními byly mimo ty, které se časem v ně přeměnily, také nynější státy Virginie, New York, Georgie a Delaware,

Z třinácti osad, které byly jádrem nynějšího severoamerického soustátí, domohla se *Virginie* nejdříve určité ústavy. Když sir Walter Raleight obžalován byv z velezrády s právem svým na Virginii propadl, povolil král Jakub I. r. 1606 dvěma anglickým společnostem, aby se na základě výsadní listiny ujaly opět osazování druhdy Raleightova a na sever od tohoto ležícího území.

Kraje obou společností byly k zamezení všelikých sporů odděleny sto mil širokým pruhem země. Mimo svrchovanost nad osadami vymínil sobě král pětinu čistého výtěžku zlatých, stříbrných a měděných dolů.

V ostatním svěřena vláda celého území tak zvané „radě virginské,“ která v osadě jedné i druhé společnosti měla své vrchní úřady. Obsazování nejvyšší virginské rady, která byla sídlem v Anglii a měla 13 členů, náleželo samému králi a jmenování členů obou vrchních úřadů v osadách mělo se díti aspoň po královském dobrém zdání. Mimo to měl král v osadách nejvyšší zákonodárnou moc a uvaloval na dovážené do osad zboží poplatky. Osadníkům samým nedány žádné nové politické svobody; zůstalo jim jen právo anglických poddaných a platnost anglických zákonů pro ně i jejich potomky.

Ze dvou původně ustanovených společností, provedla záměr svůj toliko jedna i založila v bývalé Virginii Raleightově Jamestown. Za nedlouho objevilo se, jak málo příznivou byla výkvětu osady správa původně ustanovená. Král postoupil tedy jiným úpisem práva svoje společnosti. Moc druhdy královská postoupena virginské radě, která volena byla od podnikatelův osady a vládla této zcela neobmezeně. Všichni

králem ustanovení úřadníci propuštěni a osadníkům zaručena na věčné časy tatáž práva berní a celní, jaká měli Angličané.

Čím více však osadníci bohatli, tím větších žádali si politických svobod. Tak vybaveny zejmena jich pozemky z poddanství společnosti, až tato konečně r. 1621 dala osadě bez přičinění krále psanou ústavu. Dle této byla společnost zastupována ve Virginii náměstkem a radou 19 členů. Náměstek i rada byli ustanovovani společností, rada však skládala se ze samých Virgiňanů. Mimo to scházelo se každoročně generální shromáždění, ve kterém zasedali členové rady a čtrnáct osadníky samými volených poslanců. Shromáždění to ukládalo daně i dávalo zákony. Ovšem ponechala sobě společnost v Londýně právo zákony schvalovati a náměstek měl hlas záporný, ani společnost nesměla ničeho ustanovovati bez souhlasu zemského sněmu. Soudní řízení dělo se před porotami.

Taká byla správa virginská po celé skorem sedmnácté století. Král zrušil sice později virginskou společnost a převzal opět vrchní dozor nad osadou, avšak práva virginského sněmu zůstala nedotknuta.

Rozmanité ještě byly pozdější osudy Virginie, ale že zápas za politické svobody a svrchovanost naroda stále utěšenějších docházel úspěchů, viděti z toho, že přijala osada virginská 2. května r. 1776 následující „prohlášení práv:“

1. Všichni lidé se rodí stejně svobodni; všichni mají určitá, přirozená práva, o která nesmějí své potomky nikterak oloupiti.

2, Všeliká svrchovanost jest v národě a z téhož všude pošla.

3. Národu přisluší právo opravovat po své vůli vládní svou soustavu, měnit ji a rušit. Práva toho nemůže se národ ani vzdát, ani jím propadnout.

4. Pojem o dědičné nejvyšší, svrchované osobě jest nepřirozený a nechutný.

5. Žádná vláda, která jest od vlády virginské neodvislá aneb rozdílná, nemá práva ve Virginii něčeho nařizovat.

Také v ostatních korunních osadách byly podobné poměry. Sluší toliko podotknouti, že New York (dříve Nový Amsterodam) náležel původně Nizozemsku a Georgie založena co útočiště anglické chudině r. 1732. Osadníci georgičtí neměli žádného podílu při vládě. Georgie byla však přístupna lidem všeho vyznání mimo katolíky a tím zmáhal se živel demokratický tak, že anglická koruna již r. 1754 georgický zákonodárný sbor svolala a osada co samostatný samosprávný celek k ostatním koloniím se přidružila.

Jakkoliv tedy rozličný byl původ jednotlivých amerických osad, dospěly všechny po nějakém čase jednoho cíle. Až po tu dobu různí se sice americké státy tu obyčeji, tu zákony, avšak není jednoho, jehož ústava nebyla by demokratickou. V prvních dobách, kdy puritané, kvakeři, aristokracie i chudina zakládali sobě nová sídla, byl tento rozdíl ovšem ještě nápadnější; však přece blížily se jednotlivé osady, zápasíce za jednu ideu svobody, vždy více a více k sobě tak, že se časem spojily v jedno soustátí, nynější Spojené obce.

Vývoj federace jednotlivých osad jest v mnohém ohledu ješt důležitější, než pozvolné tvoření nynější ústavy v jednotlivých státecl

neboť právě touto spojenou silou staly se nynější Spojené obce tak mocnými.

Již záhy klonily se jednotlivé osady k sobě. Společné nebezpečí, které hrozilo novým přistěhovalcům evropským od Indianův, stejné prospěchy a poměry a týž zápas za svobodu utkaly mezi mnohými hned z počátku bratrský svazek. V dobách pozdějších, kdy nastal boj o úplnou samostatnost Ameriky, jedinými a nejspolehlivějšími spojenci byly sobě osady samy.

Krev prolitá na bojištích spečetila svazek ten pevněji než jeden původ, který jim v prvních dobách byl skoro jediným pojítkem. Válka s Indiany spojila jednotlivé osady ve stát a válka s Anglií různé státy v jediné soustátí.

Již Karel I. spojil Virginii a Maryland jakýmsi přátelským svazkem za tím jedině účelem, aby se snadněji uhájily útoku sousedních indianských kmenů. Proti útokům Holanďanů a Francouzů spojily se osady novoanglické.

Roku 1643 utvořil se řádný „spolek spojených osad novoanglických,“ jehož se súčastnily Massachuset, Plymouth, Connecticut a New Hawen. Byl to spolek na obranu i na výboj, „ku společné radě a pomoci v každé spravedlivé věci, k hájení a rozšiřování pravd a svobod evangelia a ku společnému blahu a bezpečnosti.“ Spočíval na těchto základech: Každá osada má zvláštní své zřízení soudní a vládní, aniž by se osada jedna směla míchati druhé do vnitřní zprávy. Každá osada přispívá ku společné obraně do společné pokladnice penězi a přispívá mužstvem dle počtu svého obyvatelstva. K tomu účeli sčítán čas od času lid, aby zjištěn byl počet zbraně schopných mužů. Věci, které se týkaly celého spolku, byly vyřizovány kongresem, do kterého posílala každá osada dva poslance. Kongres scházel se každého roku i radil se o válce a míru, společných daních a o všem, co se pro blaho spolku vidělo býti prospěšno. Aby usnešení bylo platné, musely se pro ně vyslovit tři čtvrtiny všech poslanců. Kongres volil sobě svého předsedu, který však neměl moci odložiti některou věc s denního pořádku, aniž směl jakýmkoliv spůsobem brániti rokování.

Žádná osada nezačala válku bez svolení kongresu a osada, která by bývala některý článek společné ústavy porušila, aneb spůsobila škodu osadě ve spolku se nalezající, byla souzena poslanci osad ostatních.

Kongres vyjednával s Indiany a řídil rozmanité společné podniky, ostatně neměl žádné moci.

Spolek států novoanglických zakládal se toliko na společných potřebách i na přátelství, společné vlády výkonné neměl. Celkem trval čtyřicet let.

Druhý pokus o těsnější k sobě přilnutí jednotlivých osad učiněn r. 1754 v Albany. Bylať sice Anglií zamítnuta usnešení, která tam učinili poslancové osad, avšak uvážení hodno jest, že nejednalo se tu více o přátelský spolek, nebrž o vládu ústřední. Žádáno zejmena, aby společné věci řízeny byly vrchním předsedou, jejž ustanoví koruna, a velkou radou, jejíž členové by voleni byli od sněmův osad. Dále navrženo: Velká rada shromažďuj se jednou za rok a budiž každý třetí rok volena znovu. Každému usnešení sněmu jest třeba schválení před-

sedova a téhož povinností jest dbáti, aby usnesení ta vešla ve skutek. Předseda i velká rada rozhodujtež o míru a válce a čiňtež smlouvy s indianskými kmeny. K tomu účelu mějtež právo ukládati také daně na výdeje společné, jaké za dobré uznají.

Takto sblížil se návrh spolkové ústavy z r. 1754 nynější ústavě Spojených obcí tím, že se staral o moc výkonnou. Nicméně nedbáno tu ještě soudnictví u věcech celého spolku se týkajících a upravení měny, jež nalézáme obé v nynějším soustátí.

Do rady v Albany poslaly zástupce osady: New Hempshire, Massachusetts, Rhode Island, Connecticut, New York, Pennsylvanie a Maryland. R. 1765 sešli se zástupci devíti osad v New Yorku a usjednotili se o věcech společné daně. O devět let později utvořen spolek dvanácti osad, a jich poslanci radili se o „společném blahu". V květnu r. 1775 shromáždil se *první kongres Spojených obcí* ve Filadelfii a v červenci r. 1776 prohlášena neodvislost amerických osad od Anglie.

Za revoluce udržovalo mezi nimi společné nebezpečenství těsnější svazek nežli společná ústava. Státy přilnuly k sobě co druh k druhu na bojišti a jeden snažil se překonati druhý v hájení práva všech. Po prvních dobách obrovského boje proti Anglii ustoupily prospěchy jednotlivců i států do pozadí a mysli osadníkův podvolovaly se bez liknavého uvažování moci kongresu, jenžto sestaven byl z poslanců jednotlivých států a pečoval o to, aby veškerá síla amerického lidu soustředila se k jednotnému činu. Vlastenectví uchvátilo celou zemi a zbytečné byly jiné svazky mezi živly, které se před revolucí ještě dosti značně lišily. Nicméně jevila se čím dále tím větší touha utvořiti z jednotlivých států řádný spolek, jenž by i po revoluci, nad jejímžto šťastným výsledkem nikdy nezoufáno, pojišťoval státům bezstarostný vnitřní vývoj a celek učinil mocným nabytých svobod ochrancem. Touha taková jevila se nejúsilněji v kongresu, jenžto měl největší rozhled po celém stavu věcí, a ve státech, které nejvíce byly ohrožovány. V listopadu r. 1777 vypracovány kongresem články jednoty a znenáhla schváleny jsou jednotlivými státy. Zde stanoveno ponejprv jméno nové jednoty: *Spojené obce americké.* Účelem jednoty naznačeno *povšechné blaho a společná obrana proti vpádu cizinců.* Každému státu ponechána úplná svrchovanost, neodvislost a všechna práva, která uznáním spolkové ústavy neodstoupil kongresu. Každý občan jednoho státu měl práva občanská v každém jiném, a jakkoliv neměl žádný stát právo mísiti se do veřejné správy a soudnictví druhého, bylo přece ustanovení a rozsudků jednotlivých států šetřeno ve státech druhých, pokud týkaly se občana státu toho, kdy by se byl do jiného utekl. První část ustanovení toho byla velkým pokrokem na cestě ku sjednocení, neboť považovala na př. Virginie i každého, mimo hranice osady meškajícího Amerikána za cizince. K vyřizování společných věcí ustanoveno, aby sešel se každoročně kongres, ve kterém neměl žádný stát míti méně než dva a více než sedm poslanců. Při uzavírání v kongresu měl každý stát jeden hlas bez ohledu na počet poslanců. Tak zastoupeny státy počtem obyvatelstva vynikající, zároveň pak zabráněno tomu, aby čelněji obydlený stát terrorisoval ve společných věcech stát jiný. Dále ustanoveno: aby žádný stát nevešel bez svolení kongresu

v úmluvu a spolek s cizí mocí, s jiným národem aneb státem, aniž ukládal berně a poplatky, protivící se smlouvě, kterou kongres učinil s cizími státy. Stát měl míti v době míru vojsko a válečné lodi jen v takovém počtu, jaký kongres za nutný uznal, aniž směl stát počíti bez svolení kongresu válku, leda tenkrát, kdy naň učiněn útok a nebezpečí bylo velmi blízké. Společné výdeje uhražovány ze společné pokladny, do které přispívaly státy dle ceny svých pozemků.

„Spojené obce americké, shromážděné v kongresu," pravila ústava „mají výhradní právo vypovídati válku a ustanovovati mír; činiti smlouvy a spolky s cizími národy; kongres urovnává spory povstalé mezi dvěma neb více státy, a k tomu cíli ustanoví nejvyšší soud, z jehožto rozhodnutí není odvolání. Kongres ustanovuje míru, váhu i měnu, zřizuje pošty a ustanovuje veškeré úřadníky ve státech, aby dbali tam společných věcí jednoty, ustanovuje společný rozpočet, vypisuje půjčky a počet vojska, které jednotlivé státy odvádějí v poměru k počtu svého bílého obyvatelstva. Vše to ale nelze kongresu učiniti, nesouhlasili s tím aspoň devět států. Dluhy kongresem učiněné jsou dluhem Spojených obcí." Konečně pak vysloveno, že nová jednota učiněna na „věčné časy."

Tak bylo po celou dobu revoluce; když ale společné nebezpečí ustálo, počaly se dráti na vrch žárlivost a soukromé prospěchy státův, a svazek z r. 1777 objevil se býti nedostatečným. Tenkráte počaly „nejschopnější hlavy a nejčistší srdce národa" přemýšleti o novém lepším způsobu spolkové ústavy. General Washington psal v červnu r. 1783 okružní list guvernerům jednotlivých států, ve kterém praví: „Čtvero věcí, myslím, jest nutno k tomu, aby pojištěno bylo blaho, ba trvání Spojených obcí co neodvislé mocnosti: 1. Nerozlučná jednota pod jednou spolkem volenou hlavou. 2. Posvátné šetření veřejného práva. 3. Vhodný mír s Anglií. 4. Zapomenutí místní politiky a předsudků. V jednotě zajisté spočívá moc Spojených obcí co říše, tou jedině domůžeme se uznání své neodvislosti, moci, důvěry a podpory cizích národů. Smlouvy evropských říší se Spojenými obcemi nebudou míti váhy, jestli že se naše jednota rozpoutá. Svou vlastní neblahou zkušeností nalezli jsme, jak jistý a přirozený jest přechod z bezvládí k tyranství. Despocie povstává nejsnadněji na troskách svobody, které užíváno lehkovážně." Takové bylo smýšlení Washingtonovo a po něm celého amerického národa. Roku 1786 učinil sněm virginský návrh, aby svolána byla schůze zástupců jednotlivých států, která by prohledla dosavadní řády. Jen pět států súčastnilo se tohoto shromáždění, které odbýváno v Annapoli. Za to sešli se r. 1787 zástupci dvanácti států ve Filadelfii a sjednotili se tam po mnohém rokování na nynější ústavě Spojených obcí.

Schválivše novou ústavu staly se znenáhla všechny státy členy jednoty a ústava ta, vešedši roku 1789 v platnost, trvá nyní více než 80 let, odolavši i nejprudším návalům místních sporů a různých prospěchů, cizím útokům ba i vnitřní odštěpenské revoluci. V každém novém boji osvědčila ústava Spojených obcí svou nevyčerpatelnou sílu a každé vítězství přineslo novou svobodu. I ten černý otrok stal se konečně samostatným občanem, tak že po posledním a nejurputnějším boji, k jehož vy-

puknutí hledíval americký státník s tajnou obavou, stojí americká ústava na tak skálopevných základech, že jí ani cizí útok ani vnitřní spor více nepodryje. *J. V. Sládek.*

(Pokračování.)

O některých moderních otázkách ve fysiologii.

Podává *dr. Ed. Albert.**)

Fysiologie jest vědou moderní, nejen původem svým — trvátť teprv od časů J. Müllera a J. Purkyně — ale hlavně směrem svým. Jestiť jednou z těch věd, které myšlení naše uvedly do nových kolejí. Každému vzdělanci musí na tom záležeti myšlenkový směr doby pochopiti: toho dosáhne se hlavně pochopením methody. Nemusím zajisté seznati obsah nových prací lučebních; ale poznámli methodu moderní chemie, pochopím část doby. Rovněž není mi třeba býti znalcem nové geometrie, ale směr a ducha jejího chci znáti, abych nestál svým vzděláním pozadu. *Osvěta* hledí si tohoto úkolu; pročež budiž mi přáno, podati zprávu o některých pracích fysiologických, jež takový mají význam, že vzdělanec z nich pozná ducha i methodu této vědy. Především chci dotknouti jedné práce, kteráž objasňuje jisté posud neznámé účinky nervstva na teplotu zvířecí. **)

Heidenhain se dostal jaksi oklikou na dráhu rozsáhlého a veledůležitého bádání. Zkoumaje roku 1868, zdali teplota mozku se při činnostech mozkových zvětšuje — jakž a priori souditi jest — shledal, že na zvířeti kurarisovaném silné dráždění nervů citových rozdíl mezi teplotou krve v krkavici a teplotou mozku zvětšuje. Zjev ten připouští dle prostých pravidel o subtrakci několik výkladů. První možnost je ta, že teplota mozku absolutně se zvyšuje, teplota krve však nikoliv; druhá možnost jest, že teplota mozku se nemění, teplota krve však následkem podráždění nervů citových klesá; třetí možnost konečně jest, že se i teplota mozku i teplota krve mění následkem vzpomenutého dráždění, ale tak, že rozdíl mezi oběma se stává větším, než byl před podražděním. Tato třetí možnost patrně zahrnuje v sobě několik podrobnějších možností. Dle toho především záleželo na tom, stanoviti, zdali se teplota krve za řečeného účinku na tělo zvířecí mění. Přímé měření teploty krve citlivým teploměrem dokázalo, že *při každém podráždění nervu ischiadického teplota krve arteriální klesla během as minuty o $0{,}1^0$ C až $0{,}2^0$ C.* Snadno lze sobě pomysliti, že

*) Fysiologie jest jedním z nejhlavnějších základů moderního lékařství. Bez ní je lékařství více méně empirismem. Pathologie jest jen fysiologií těla chorého. Jakož mi tedy nikdo nezazlí, že já, praktický chirurg, s fysiologií pilně se zanáším, tak mi nezazliž nikdo, že se snad fysiologům do řemesla míchám, a že bych spíše o chirurgii měl psáti. V národě našem jest pro jednotlivá pole tak málo pracovníků, že všichni musíme se podporovati, ano i jeden druhého místem a dobou nahražovati.
Poznamenání spisovatelovo.

**) Heidenhain ve Pflüger's Archiv III. Jahrg. S. 504.

Heidenhain vlastní otázku o mozku prozatím z mysli pustil a nový vynález potvrditi a vyzkoumati se snažil.

Poněvadž teplota krve na rozličných místech cévstva jest rozličná, bylo především nevyhnutelno, přesvědčiti se o tom, zdali pozorované klesání teploty jest jenom lokální, anebo všeobecné. Vykonané o tom pokusy dokázaly, že po dráždění nervů citových teplota krve v pravé i levé komoře srdeční, v žíle duté spodní, v žíle jaterní, v řiti a v dutině břišní klesá. Po zjištění tohoto zjevu jednalo se o to, vypátrati, kde regulatorické centrum celého děje nalezti možná. Již ze dřívějších pozorování (Cl. Bernard, Schiff, Chossat, Brodie, Bezold a Čečichin — Quincke a Naunyn pracovali s Heidenhainem současně) bylo lze souditi, že mícha při regulaci teploty jest orgánem, kterého předkem šetřiti, k němuž především hleděti třeba. Hlavně tedy se obrátil Heidenhain ke zkoumání vlivu, jaký prodloužená mícha na úkaz odkrytý asi má. Dvojí řada pokusův o tom vedla k následujícím větám: *a*) Přerušíli se spojení prodloužené míchy s mozkem, neruší se nikterak vliv, jejž podrážděné nervy na teplotu krve mají. *b)* Přerušíli se spojení prodloužené míchy s míchou ostatní, mizí tento vliv. *c)* Přímé dráždění prodloužené míchy má tentýž účinek na teplotu, jako dráždění citových nervů. Z těchto vět vychází na jevo. že účinek nervů podrážděných na teplotu zvířecí závisí od míchy prodloužené.

Další krok ku poznání celého děje musel býti teprvé hledán. Vedly k tomu všeobecné zásady o statice tepla v těle zvířecím. Teplota, která za jisté doby uvnitř těla zvířecího panuje, plyne z poměru mezi teplotou, která se tvoří, a teplotou, které tělo zvířecí pozbývá. Klesáli tedy teplota, může toho příčina býti v následujících možnostech: buď se méně tepla tvoří, než před tím; aneb více tepla ubývá, než před tím; aneb konečně přibývání a ubývání tepla se změnilo, avšak v poměru takovém, že konečný resultát jest klesání teploty. Při všech těchto možnostech je první myšlenka ta, zdali proměny v oběhu krve, jež drážděním nervů nebo míchy prodloužené nastávají, nepřičiňují v tom neb onom směru. Při všech téměř pokusech se Heidenhain této myšlenky nespustil, měře s teplotou zároveň i tlak arterielní krve, a shledal, jak jiní před ním, že tlak krve arterielní po každém dráždění znamenitě se zvyšuje. Bylo tedy zjištěno, že po dráždění nervů citových dva děje současně s sebou jdou: teplota krve klesá, tlak krve se zvyšuje. Jaké však příčinné spojení obou dějů možná nalezti? Dle náuky, jež se vyvinula přičiněním K. Ludwiga a žákův jeho, panoval posud náhled, že podrážděním prodloužené míchy se podráždí i nervy cévstva, tím se drobné tepny zouží, proudu krve se tím větší odpor staví a tudíž se krev v tepnách hrubších hromadí a tlak vstoupá; zároveň se méně krve ku vlasničkám dostává a tudíž krev v nich i v žilách (venach) méně rychle koluje. Dle náuky této je zvětšení tlaku arterielního a ubývání rychlosti oběhu tak úzce spojeno, že jedno plyne ze druhého. Heidenhain, stoje z počátku na půdě této náuky, položil sobě tedy otázku, zdaž méně rychlé kolování krve má za následek klesání teploty. Rozličnými pokusy dobral se výsledku, že se věc má naopak. Kolujeli krev méně rychle, zvýší se teplota vnitřní. V průběhu těchto pokusů shledalo se kromě toho dvojí: 1) že i v těch částech těla, kde krev

ani nekoluje, (kde oběh krve zastaven, aneb ad maximum obmezen) podrážděním nervů teplota klesá; 2) že při zvířatech v hořečce jsoucích tlak krve po dotčeném dráždění stoupá, teplota však současně neklesá.*) Z těchto dvou, napolo od původní cesty nalezených zkušeností plyne pravděpodobnost, že klesání teploty a zvýšení tlaku nejsou v tom úzkém spojení, jak by lze bylo se domnívati.

Tím mizela jaksi možnost, aby se úkazy, o nichžto se jedná, dokonale vysvětlily. Muscla býti hledána nová dráha. Řečená náuka Ludwigova má svou patu Achillovu. Některé částky její nejsou totiž pokusem stvrzeny. Pročež jal se Heidenhain pravost její přímo zkoumati. Pokusy jeho vedou k následujícím větám: a) Dráždíli se nervy cévstva (vasomotorické), stoupá tlak krve nejen v tepnách ale i v žilách; b) také rychlost oběhu se tím zvyšuje. Tím jedna část náuky Ludwigovy padla. Zároveň však nalezena možnosť jakéhosi výkladu. A sice as následujícím spůsobem: Krev se na povrchu těla stále ochlazuje; ochlazena vrací se zpět a mísí se s teplejší krví uvnitř těla; tím se i tato ochlazuje; ochlazení těla záleží tedy jednak na tom, mnoholi krve se za jisté doby s povrchu do vnitřka vrací, jednak na tom, jak silně krev vracející se jest ochlazena. Dejme tomu, že se veškeren oběh krve zrychlí: tuť se bude více krve z povrchu vraceti do vnitřku, avšak i více krve vnitřními, teplo plodícími ústrojími se bude proudit za jisté doby. Za to však krev rychleji kolující na povrchu méně se ochladí, zase ale uvnitř méně teploty nabude. Jaký konečný resultát z toho plyne, nemožná tedy přehlednouti a theoreticky dovoditi.

Jest možna jen jedna cesta, a sice pokusem hleděti vypátrat, jaký resultát z podmínek daných vyplyne. Z předešlých pokusův již viděl Heidenhain, že při zvolněném oběhu krve teplota těla stoupá; lze tedy souditi, že při oběhu zrychleném klesá. Domněnka tato podporuje se ještě novými pokusy, směřujícími k tomu, aby se odvislost teploty od ústředí, ve kterém se zvíře nalézá, určila. Výsledek pokusů těch jest tento: Jeli ústředí chladnější než teplota vnitřní, po dráždění nervů citových teplota klesá; jeli ústředí teplejší, stoupá teplota; což se srovnává s tím, že krev perifericky kroužící má hlavní vliv. Ze všeho tedy soudí Heidenhain, *že účinek podráždění nervů pocitových na teplotu zvířete zprostředkován je reflexem na nervy cévsta a že nastalé tím zrychlení oběhu krevního má za následek klesání teploty*. Práce Heidenhainova více otázek povzbudila než zodpověděla. Nad to možná mnohé pochybnosti vzbuditi tu o methodě, tu o logickém vývoji myšlenek. Avšak není to úkolem článku zpravodajného.

Druhá práce, o které zprávu dávám, jedná *o elektrické dráždivosti mozku.*

O mozku panovala až posud náuka, že ku všem umělým dráždidlům, jak elektrickým, tak mechanickým, jak lučebným tak i thermickým se chová passivně. Longet, Magendie, Flourens, Matteuci, Van Deen. Eduard Weber, Budge s řídkou jednomyslností se přiznali, že se

*) Ohledem zvířat v horečce jsoucích téhož výsledku dobrali jsme se za jinou příčinou já s prof. Strickerem (v. Med. Jahrb. Jahrg. 1871 Bd. 3).

jim nikdy nepodařilo, kterýmkoli dráždidlem, nějaký účinek spozorovati. Negativní výsledek pokusů nicméně však vedl k jistým positivním náhledům. Zejmena Flourens, vynikající opatrnou methodou vivisektorickou, založil theorii, která až k nejnovější době byla téměř panující. Flourens šel touto cestou. Odstraniv ptákům, někdy i ssavcům mozek (velký) pozoroval, že zvířata pozbyla vůle a smyslových pocitů. Snadno si učiniti pokus se slepicí. Možnoť ji žhavými jehlami mozek zničiti bez velikého poranění. Zvíře takové stojí na svých nohou; běhá, byvši postrčeno; do výše vyhozeno, poletuje; polyká, když se jí něco až do hltanu strčí; duhovka se stahuje, když do oka světlo padá. Reflektorické pohyby tedy dějí se téměř normálně. Avšak bez zevnějšího popudu zvíře takto zmrzačené nepodniká ničeho. Sedí jako v tuhém spánku; nejeví hladu; neponímá ničeho; na hromadě potravy sedíc, není s to, něčeho požiti a zhynulo by uprostřed hojnosti. Z pozorování takových soudil Flourens, že v polokoulích mozku je sídlo vůle a pocitů. Bližší zkoumání objevilo nové podrobnosti. Zničilli Flourens jen jednu polovici mozku, osleplo zvíře na oku protější strany, avšak zachovalo moc vůle nade všemi svaly a zotavivši se ze slabosti svalů, jaká na jedné polovici těla nastala, chovalo se tak jako zvíře neporušené. Dále shledal Flourens, že odnímání mozku kus po kuse, buď z předu k zadu, nebo ze zadu ku předu, nebo shora dolů, ničí kus po kuse (sit venia verbo) i vůli i smyslné dojmy, že tedy obor duševních výkonů byl v poměru se zbylou částí mozku. Ale jakmile při tomto postupu zničování se jistá meze překročila, pojednou zhasly všecky činnosti duševní a zvíře upadlo do stavu, nahoře líčeného. Ano co více, když se ona meze nepřekročila, nabylo zvíře průběhem několika dní pozbytých činností zase a s kouskem mozku v hlavě žilo dále tak, jako by mozek ani téměř porušen nebyl.

Z pokusů těchto soudil Flourens, že laloky mozku velkého mají úkon solidární, že činnosti duševní nejsou odkázány každá na jistou část mozku; zároveň ale vyslovil, že po zhubení jisté částky mozku zbytek může celý mozek nahraditi. Patrno, že v obou těchto větách panuje, neli odpor, aspoň pohádka. Na základě těchto pozorování utvořila se v souhlasu s jinými zkušenostmi asi následující theorie: Jest v mozku (až do míchy) jistý počet mechanismů, které účinkují dvojí cestou, buď podrážděním od periferie: reflex, buď popudem centrálním: vůle; avšak jednotlivé činnosti duševní nejsou vázány na jednotlivá místa mozku, nejsou lokalisovány.

Theorie tato měla velmi smutný význam; bylali pravá, nebylo naděje, že se vůbec kdy podaří, sestaviti fysiologii funkcí mozkových. Neboť neníli lokalisace, není ani pokus možný. Zbývala jen jedna naděje: snad posavadní methody nebyly dostatečně opatrné a jemné; snad se podaří přece, nějakou lokalisaci odkryti. Naději tuto podněcovaly jisté zkušenosti. Již od r. 1825 bylo známo, že tak zvaná afasie (pozbytí mluvy) může nastati zrušením jisté částky mozku. Pitvání mrtvol dokázalo, že u lidí, kteří mluvy pozbyli, se shledalo porušení jistých určitých a obmezených částek mozku.

Dále shledal Goltz, že žabám, jimžto byl velký mozek vyňal, zbylo trochu intelligence v t. zv. lalocích optických. Konečně Meynert,

jediný z anatomů, dokazoval kombinacemi, ač smělými jinak přece duchaplnými, že zevní vrstva mozku je rozdělena na obory t. zv. soustavy průmětné, t. j. že obor představ duševních rozdělen je na jisté okresy centrální, závisící na nervových vláknech, sem běžících. K těmto osamělým zkušenostem druží se nyní práce dvou Němců, G. Frische a E. Hitziga,*) která, potvrdíli se, rázem vědu valně ku předu pošine. Hitzig na člověku spozoroval, že nastávají jisté pohyby očí, vedeli se zadní částí hlavy stálý proud galvanický. Ráz pohybů těchto byl takový, že se srovnávaly s pohyby nastávajícími drážděním centrálních orgánů. Pozorování to vedlo k domněnce, že mozek snad přece, proti panujícím náhledům, elektricky podrážděn býti může. Domněnka tato přiměla k pokusům a ty zvrátily bývalou theorii Flourensovu. Methoda pokusů těchto vzbuzuje velikou důvěru v pravost nalezených zkušeností. Poranění zvířat — narkotisovaných i bdělých — je nepatrné; užité proudy jsou velmi slabé; místa, kde podráždění má účinek, jsou velmi přesně udána.

Tresť práce té je tato: *Část mozku velkého je motorická, jiná část nikoliv. Motorická část leží více ku předu. Drážděním části motorické nastávají kombinované pohyby svalů protější polovice těla.*

Některé příklady věc blíže vysvětlí. Centrum pro svaly vazové je ve středu záhybu předčelového (u psa); na nejzazším konci záhybu začelového je centrum pro napínače a přitahovače přední nohy. O něco dále a více ke středu je centrum pro svaly nohou zadních. Přiložíli se tedy elektrody proudu slabého k centrum pro napínače a přitahovače nohou předních na levé polovici mozku, stahují se napínači a přitahovači přední nohy pravé. Malé pošinutí elektrod vede sice k pohybům téže končetiny, ale už k jiným. Silnější proud povzbuzuje pohyby bouřlivé a nepřehledné. Bližší zkoumání vedlo i k tomu, že dráždivost těchto středů se chová k elektrickému proudu podobně, jako hmota periferických částek nervstva. Tak ku př. zavřeli se proud ve své kovové části, není třeba tak silného proudu, jako u přímého přiložení elektrod. Proti pokusům těmto možná arci některé námitky učiniti. Hitzig a Frisch sami sobě námitky činili a je vyvrátiti hleděli. Buď jak buď, to se přítomnou prací každým způsobem dokázalo, že mozek je dráždivý. Padá tedy paradoxon předešlých náuk, dle kterých by hmota nervů periferických byla dráždiva, hmota centrálního nervstva nikoliv. Vždyť to leží ve věci samé, že dráždění periferické musí míti účinek v centrálním ústrojí, a naopak, že centrální orgán vykonává rozmanité účinky dráždivé na nervy periferické. Toť je forma všeho našeho cítění a konání.

Druhý nepopíratelný výsledek práce té jest ten, že jedna část mozku je s pohyby ve spojení přímém. Větu tuto sluší velmi opatrně stylisovat. Hitzig a Frisch nenalezli nižádného skutečného centra; místa, která se dráždění schopna býti prokázala, jsou snad jen v jakémsi příznivém spojení s pravými centry. Aneb dokonce mysliti lze, že místa ta representují jisté částky motorických drah, kde odpor proti

*) Archiv f. Anat. Physiol. 1870, III. Heft.

centrálnímu podráždění se stavící, má minimální hodnotu. V tom i onom případě však nicméně jedno jest vypátráno; leží to ve slově: lokalisace duševních výkonů.

Jest nalezen princip. Jest potvrzena domněnka, která plynula ze všech zkušeností našich o nervstvu, domněnka ta, že duše fysiologická je soustavou diskretních, lokalisovaných mechanismů, že se může rozložiti, jako jiný mechanismus složitý, že se může především *zkoumati*, měřiti. Vyjmuli tedy zvířeti z mozku jistou část, jistý mechanismus, vypadne jistá část duševních jeho schopností. Pokusy v tomto směru podniknuté se Hitzigovi a Frischovi zdařily. Jest tedy krásná naděje, že časem svým se podaří rozložiti a vyložiti onu podivnou soustavu mozkovou, na jejímž bytí záleží naše cítění a jednání. Není tuším třeba podotýkati, že se věc netýká duše ve smyslu dualistickém. Tato nemůže býti nikdy předmětem fysiologického zkoumání, poněvadž je definována co nehmotná. (Pokračování.)

Omylové u vychování.

Rozbírá prof. *J. K. Škoda.*

Zkušenost doby staré i novější dosvědčuje to příklady mnohými, že se člověk ve svých úsudcích i skutcích mýlívá často, a nezřídka ku své nemalé škodě. Když v 9. století Němec Durynk synkovi luckého knížete Vlastislava v bitvě na Tursku padlého bradaticí na ledě hlavu byl sťal a ku Praze s ní pospíchal, v duchu viděl už ty odměny veliké, které za to od knížete vezme: ale když místo očekávané odměny Neklan v radě s kmety a vladykami sedící přísně mu velel, by se hned usmrtil*) — ta olše, na které se Durynk před hradem pražským oběsil, a která, dokud stála, „Durynkova olše“ sloula, každému okolojdoucímu povídala, jakže se ohavný Durynk byl přepočítal. — Když po smrti papeže Řehoře XIII. (toho, jenž kázal opraviti kalendář) měl býti volen nový papež, a nemohouce se shodnouti kardinálové svých hlasů zahodili na neduživého kardinála Montalto, který celý shrbený na berlích se plazil a chrchlal, svatě za to majíce, že důstojnost papežskou nepřijme; když však vyvolený přetvářenec najednou berle zahodil, zpřímil se, a Te deum laudamus hlasem tak zvučným zazpíval, až se v konklave okna třásla, a pak pět roků (1585—1590) pod jmenem Sixta V. papežoval: poznali kardinálové, jak snadno se i takový sbor omýliti může. — Když postavil si r. 1754 v Prendicích u Znojma farář Diviš u farního stavení první hromosvod, stroj, jímžto s oblak svedl nadbytečnou tam električinu, a byl podivnou náhodou velmi suchý rok, pravili tamní sedláci, že ta nová mašina to sucho dělá, houfně se v Prendicích shromáždili a stroj porazili**) hledajíce příčinu panujícího sucha v hromosvodu, velice se mýlili. — Na císaře Josefa chodilo strašidlo, chtíc

*) Zap. Kronika I. 105—108.
**) Malý. Dennice II. 314.

na něm, by upustil od zamýšlených oprav, (před 100 lety chodilo na lidi více strašidel, než teď; teď ani již nechtějí poslechnout, když je někdo cituje v kasárnách u sv. Karla, a budeli mezi lidem lehkověrnosti rychle ubývat, za 50 let budou všecka opravdová i domnělá strašidla na pensi) tím strašidlem byl vlastní císařův zpovědník a nesmírně se tedy mýlili ti všickni, kteří za to měli, že to nějaké skutečné strašidlo jest. — Nejedna bohatá dcerka těšila se, jako ondy Puchmajerova paní Pepice z Nadějovic*), že po boku svého nastávajícího blaze bude žíti; vždyť k ní přicházel vždy s líbězně naladěnou tváří a řečí, vždyť hory doly sliboval, přání její nejtajnější uměl uhodnout a hned vyplnit: když však prodlužený ten podvodník za několik dní po svadbě hezkou škrabošku odhodí a ukazuje den po dni samé stránky surové; když choť sklamaná nalézá bodající trny, kde se nadála libovonných růží: přisvědčí vám okem zaroseným, že ve svém manželi nešťastně se sklamala. — Když zpozoroval jeden major při přehlídce, že starý šikovatel nemá dosti vyleštěné knoflíky, dost hladce učesané vlasy, spustil (k vůli rovnoprávnosti na české vojáky po německu): „To je poddůstojník? Takové knoflíky? Takové vlasy? To se pak může Rakousko někam postavit!“ Pan major má za to, že prohrávají u nás bitvy nevyleštěné knoflíky a neučesané vlasy vojáků, ale velice se mýlí, bitvy prohrávají dle nejnovější mody učesané ale prázné hlavy pánů se stříbrnými a zlatými límci pod zelenými chocholy na kloboucích**).

Jeli pak takového mýlení při všem díle lidském tolik, jest ho při vychování dítek více, než člověk by se nadál. Bylo ho vždy v hojnosti, tak že francouzský filosof Rousseau, když se na ty mýlky po několik let ve všech vrstvách lidské společnosti byl díval, pravil, kterak to nemalý div, že lidská společnost není ještě mnohem zkaženější. Podívejme se trochu blíže na tento smutný úkaz. Nehodlám tu uváděti jen omyly *křiklavě pověrečné*, jako: když dají chřadnoucímu děťátku od nějaké báby měřit úbytě — když dají mu okolo krčku na šňůru navlečené kuličky ze slonoviny, ne pro okrasu, ale aby mu zoubky snadněji lezly***) — když praví matka, že její poněkud neforemné novorozeňátko divá žena byla podstrčila a p., poněvadž z nich lidstvo pomalu již vyrůstá; ale postavím sem řadu nebezpečných omylů, od kterých lidé zdar vychování očekávají, ač jimi někdy tělo, někdy dušičku dítěte, nejčastěji pak obojí více méně kazí. Dříve povšimněme si viditelného *těla*, potom teprv neviditelné *duše*.

Tělo.

1. Tělo lidské je znamenitý, mistrně složený *stroj*. Skládá se z přemnohých částek tvrdých a měkkých, větších, malých a malininkých. Každá z nich má sice svou vlastní práci, všecky pak, ač se nejednou zdá, že proti sobě bojují, každá dle své důležitosti k zachování celého stroje přispívají. Všecky ty částky složeny jsou asi ze 14 prvků, látek to prostých, které jsouce původně nesloženy po svých nějakých částkách

*) Rozum. Krasořečník str. 28.
**) Obrana. 1871 čís. 10.
***) Slov. nauč. I. 245.

nikterak rozebrány býti nemohou. Základem lidského těla jsou kosti; kromě zubů jest jich všech 213. U dítěte v životě mateřském jsou huspeninou, teprv mezi 5.—20. rokem své tvrdosti a dokonalosti dosahují, po roce 50. stávají se lehčí, tenčí a křehčí. Jsou sestaveny jako nějaké ochraňující lešení pro částky měkké: mozek choulostivý chráněn jest lebkou, oko kostmi kolem něho ležícími, plíce pohybují se mezi prsní kostí a zády jako mezi dvojí pevnou zdí. Kdy by se všecko maso s člověka obralo, a nechaly se jen kosti, klouby a svazy, slove, co zbylo, kostra, kostlivec. Takovou kostrou vyobrazují smrt. Mrtvoly pálívali. Popel těla lidského prostřední postavy nevážil ani libru; vše tedy, co mimo popel v těle bylo, proměnilo se při shoření v dým a páru. Také při hnití proměňují se měkké částky těla v dým a páru, a zbudou jen ty, které se nemohou v páru proměnit. Při hnití stává se ta proměna zdlouha, a kosti několik set let mohou v zemi ležeti, nežli v prach se rozpadnou. By je zachránili před hnitím, balsamovali*) mrtvoly; na tu dobu pamatují nás mumie.

2. Vše v těle *neustále se proměňuje.* Částky jeho se živobytím tráví a ztrácejí, potravou pak se zase nahražují; při tom se ještě rozličné jiné látky ustavičně v těle tvoří, a buď v těle se zpotřebují, jako sliny, žluč, nebo se z něho vyvrhují, aby v něm neškodily, jako pot, moč. Tento do kola chodící proces nacházíme v přírodě bezpočtukrát. Voda spadne z mračen, sběhne se v řeky a moře, z těch vystupují vodnaté páry, shrnou se v mračna, ze kterých zase spadne voda; shnilá bylina slouží jiným bylinám za potravu, ty byliny za potravu zvířatům, zvířata zase jiným zvířatům, orel ztráví ukořistěnou srnu, štika hltá ryby, žáby, hady, luňák kuřata, kachňata, tak smrt jednoho tvora živí mnohé tvory jiné. I- život tělesní jest neustálé proměňování, které krev prostředkuje, ne aby byla v těle rozlita, ne aby bylo jí tělo napito, snad jako houba vodou; krev obíhá v celém těle v žilách, proniká ku všem, i sebe menším jeho částkám, dá každé potřebnou potravu, odvádí z nich, co se vypotřebovalo, a co musí z těla ven, jako z výhně kovářovy škváry, pak sbíhá se z celého těla v pravé polovici srdce, vběhne do plic, tam pozbyde část uhlíku, který dechem odchází, místo ní nabere do sebe kyslíku, a tak vyčistěná vběhne zase do levé polovice srdeční. Tento proces se po celé živobytí opakuje; jeho ukončení jest též ukončením života.

3. Lidské tělo *složeno jest mistrně.* Vypravuje se sice o lakomci, který když bos a bez lucerny kamenitou cestou kráčeje a zevluje, palec u nohy málem by si byl urazil, nemálo žehral na nedobré lidského těla složení, on by (prý) byl dal oči ne na vysokou hlavu, ale na kolena, která jsou kamenité zemi bližší; také přál si nejeden pošetilec, bychom měli již od narození bystřejší smysly, než obyčejně míváme, ale již nejslavnější lékař starého věku Galenus pravil Epikurovi: „Dám ti na rozmyšlenou 100 let; hledej, zdaž bys některý oud lidského těla na jiné místo uložiti sobě troufal; leč věz již napřed, že po uplynutí toho času vyznáš, že mistrněji složeno být nemůže.“ A kam by to vedlo, kdy by lidé na této zemi žijící asi tisíckrát bystřejších smyslů měli?

---

*) Slov. nauč. I. 461.

Kdy bych viděl pouhým svým okem jako drobnohledem, a viděl tedy v jídle, v nápojích všelijakých zvířátek, kterých teď nevidím a bez ošklivosti sním a vypiju; kdy by vůně růže obyčejně v mdlobu mne uvrhovala; kdy bych měl hmat tak bystrý, že by každé dotknutí předmětu drsnatého nesmírnou bolest mi působilo; kdy by obyčejný hovor v ucho naše dorážel jako třeskot hromu, bublání potůčku jako hučení Niagarského vodopádu. Při takto asi zvýšené bystrosti našich smyslů musilo by jiné v přírodě hospodářství býti kolem nás než jest.

4. *Jedno* toto tělo dáno nám *na celé živobytí*, 60—80 let má nám sloužit, aniž máme k jeho nahražení nějaké silnější tělo v zásobě: za tuto dobu co se tu v něm ty jednotlivé částky napracují; zpytatelové nemohou se tomu dost vynadivit, jakže tyto některé tak slabounké, jako nitky tenounké částečky s takovou rychlostí a vytrvalostí miliony služeb člověku mohou prokazovat! Nemluvme zde ani o lidech síly neobyčejné, jako měl u př. řecký šermíř Milo, který živého tura za rohy popadl, jako jehně přes rameno přehodil a pěstí jednou ranou zabil*), ani o Bivoji nebo Jetříškovi z Buzovic, který na Libín prý na svých zádech za uši živého kance donesl**); ani o čtvrté manželce Karla IV. Alžbětě Štětínské, která r. 1371 nejsilnější nové podkovy jako dřívka rozlamovala, a nože nejtlustší přelamovala, jako by byly z papíru***): toť jsou řídké výminky od pravidla obecného. My si tu povšimneme v těle lidském některých zdánlivě slabých částek a díla jejich. Mlýn rozdrtí zrno, ale jaká ohromná síla žernovy jeho žene: lidské zuby co se toho za 50 let nadrtí a jak malá síla, jak malé svaly jimi hýbají! K rozmačknutí pecky broskvové bylo by třeba tíže kolika centů: mnohý rozlouskne ji zuby svými dost snadno. V křídle co nejprudšeji letícího orla stahují se svaly za sekundu 500krát, v jazyku obyčejně mluvícího člověka 800krát, a mnohá repetilka vydrží déle mluvit, než orel prudce letět. V dospělém člověku klepne srdce za hodinu 5000krát (ženské srdce ještě vícekrát) a každým tím klepnutím tlačí krev do žil tlakem 13 liber, a s takovou vytrvalostí, že v těle člověká sťatého ještě hodinu po stětí srdce tlouklo, arci jen slabě†). Nervy, kterými jsou protkány všecky i nejoutlejší částky našeho těla, jsou vlákna tak outlounká, že nemohly konečky jejich rozeznat ani drobnohledem, vše 1000krát zvětšujícím: ale nejlepší telegraf (ne ty, co slovanské zprávy teprv za několik dní u nás posílají) nic není proti jejich rychlosti. Sotva dotknu se rukou rozpálených kamen, *hned* utrhnu ale mezi tímto dotknutím a utrhnutím pracovaly již dva nervy ve mně: nerv cítící k mozku, z kterého se jako subtilné kořínky do celého těla rozbíhají, donesl palčivost, a hned letí z mozku rozkaz k svalům po nervu pohybovacím, aby odtrhly poškozený oud od škodlivé věci. Nebo zašimrámli někoho, jenž spí, pod nosem peříčkem, chňapá po peříčku, by je odstranil, ale neprobudí se. Nervy cítící byly tu podrážděny, ale to podráždění se rychle přeneslo na nervy pohybovací††).

*) A. V. Hnojek. Tělo lidské. 1853 str. 23.
**) Rulík. Galerie osob země české. I. 24. 25.
***) Hýbl. Rozmanitosti. R. 48.
†) Úvod do tělovědy 1862 str. 59.
††) Pečírka. Domácí lékař. 1868. str. 45. 46.

5. Každý stroj se sice konečně *zpotřebuje*, nepozorný člověk polámeho často a tak, že ani mistru nejvěhlasnějšímu ho nelze spravit; kolečka v hodinách vyšvechtají se při sebe větší pozornosti. A tak i stroj těla pozvolna se kazí, třeba bychom sebe více naň, jak sluší na nádobu hliněnou, porušitelnou, pozor dávali: ve stáří látka lidského srdce víc a více houstne, a touž měrou mu popudlivosti ubývá; žíly se scvrkují, ouží; šťávy stávají se ostřejší, zemnatější; vláčení se víc a více sesychá; teploty ubývá v rukou i nohou, poněvadž srdce nemá již tolik síly, by hnalo krev až do těchto vzdálených končetin; jeden kus toho stroje po druhém, zrak, sluch a t. d. slábne, zastavuje se, až konečně všecko hnutí přestává. Přidáli se k tomuto pozvolnému ochabování oudů ještě nepořádné žití tělesní neb duševní (u p. nestřídmost, náruživosti), je to, jako bys svíci na obou koncích najednou napálil, mnohem dříve shoří. Říkáváme o takových lidech, že jsou živi rychle; pijanové, majíce časem své zvláštní názvosloví, říkávají, že takový před časem do hrobu klesající člověk pospíšil si vypit, co na celé živobytí bylo mu vykázáno.

6. Živobytí našich předků (říkávají) bylo *mnohem delší:* Adam žil 930, Mathusalem 969, Jakob 130 let. V pravdě byla živobytí těchto osob o málo delší, než teď. Tehdáž počítali léta jináče: za Abrahama byl rok naše 3 měsíce, později našich 8 měsíců, teprv po egypt. Josefovi našich 12 měsíců, ale potom také už mnoho set let více nežijí. Někteří malí, od ostatního světa odloučení nárůdkové v Orientu mají dosud naše 3 měsíce trvající roky. A lid tehdejší žil dle přírody, neutrácel tělesní svou sílu tolika nepřirozenými prostopášnostmi, jako teď, nekazil si šťávy v těle lihovinami a podobnými z polojedovatin připravenými nápoji. Čím věrněji drží se člověk zákonů přírodních, tím déle žije, čím více se od nich vzdaluje rozmazlením, hýřením, mlsky, tím kratšeji žije; lidé sprostě dle přírody žijící neznají žádných neduhů tělesních, často i hrozné rány samy od sebe se jim zacelují. Nemocemi se lidské živobytí ukracuje, každá stroj tělesní poněkud porouchává. Kdo vrozenou náklonnost k některým nemocem v sobě nosí, musí chránit se všeho, co by ji v něm budilo, musí chodit jako s naklepnutým hrnkem. Ženských nemocí je mnohem více, nežli mužských.

7. Také ve *velikosti*, *hmotnosti těla* nynější lidstvo proti předvěkému mnoho slevilo. Ondy bývali lidé větší, silnější; málo kde uviděls člověka, jenž by byl vysušen jako kobylka bez zad a bez lejtek, jehož nohy klochtaly by se v oúzkých nohavicích, tak že by bylo radno olovo nějaké mu na nohy zavěsit, by ho vítr nesebral. *) Také mnohé rostliny byly tehdáž větší, u p. kapradí rostly celé lesy; zvířata byla též veliká, jako ohromné balvany: mezi takými velikostmi byl pak i člověk větší, ač přec ne tak veliký, jak Talmud Adama popisuje, že hlava jeho do nebes (leda u některé postele) sahala, že překročoval z jednoho dílu světa na druhý, jako my z jednoho kusu ledu na druhý. Obyčejná výška dospělého člověka bývá 4—6 stop; lidí vyšších je teď velmi málo; hříčkou přírody to zovou, vyskytneli se kde člověk $6^1/_2$, 7 až 9 stop vysoký. Kdo není ani 3 stopy vysoký, slove trpaslík;

*) Lumír 1865 čís. 25.

takoví lidé mívají nesouměrně velikou hlavu, skrovninké schopnosti a titěrnou mysl. Na anglic. poloostrově Portlandu žil 1829 takový mrzáček; byl 26 let stár, ale jen 1 stopu a 5 coulů vysoký, tak že mu otec z jednoho svého rukávu mohl udělat kabátek, spodky a čepici. V studených krajích jsou všecky rostliny zakrnělé, tam jsou i lidé nej menší; v Patagonii v jižní Americe pak mezi lidstvem nynějším největší.

Mužský prostřední výšky váží obyčejně 140—180 liber, dospělá ženština 80—120 liber. V létě je výzev hojnější; tu vážívá člověk o 3 libry méně. Před nějakým časem psalo se o Angličanovi Brightovi, že vážil 609 liber, a 7 osob dospělých do jeho vesty že mohlo se zapíti.

Někdy se zarazí zrůst rozličnými příčinami: nuzná strava, zkažený vzduch, nedostatek tepla, dávání dětem kořalky, předčasné veliké namáhání těla, týrání, starosti, byť jen svévolné, zármutek a p. ve zrůstu překáží. Když se příroda v prvních letech opozdila se zrůstem, hledí to za několik let dohonit, ale tací výrostkové jsou obyčejně jako parou v zahřívárně vyhnané rostliny. V letech svého tělesného vývoje má dítě žíti vesele, aby mu vše šlo k duhu: zlost, závist, zasmušilost a podobné nepohody duševní překážejí zrůstu těla jeho as tak, jako překážívají povětrní nepohody zrůstu rostlinstva. Kdo silně roste, bývá tělesně i duševně velmi rozdrážděn, i musí se s ním velmi opatrně zacházeti. Mnoho se při těle samo vyrovná, co nedočkavě chvátáme odstraniti, a nezdar tělesného vychování často jen z toho pochází, že nevčasně, nepotřebně, snad i nemotorně v tuto rozčilenost saháme.

8. Třeba spolu pověděti, že jest mezi tělem a duší spojení vzájemné, duše působí na tělo, tělo na duši. Veselá mysl chrání člověka před nemocemi; duši zžírající závist hubí též tělo; veliký zármutek jako tajná pijavice síly tělu upíjí, což mohla by nám dosvědčit mnohá mezi klášterními zděmi chřadnoucí nešťastnice; Schillerův František Moor troufá si leknutím zdrtit život starého otce; hrůza nám na hlavě vlasy zdvihá: strýc Frýdlandského pána, Maxmil. Valdštein, bojoval na Bílé hoře s císařskými — dcera horlivého kališníka, krásná slečna Berkova z Dubé, byla jeho nevěstou — když po bitvě k Berkovým přišel a mrtvou ji nalezl, v tu chvíli mu vlasy i vous sešedivěly*); v churavém těle bydlící duše nemá žádné ráznosti, podnikavosti; silnými bolestmi tělesními ruší se vědomí duše — člověk omdlévá; tělnatí lidé neradi se učí: ty a takové zkušenosti dokazují, že mezi tělem a duší působení je vzájemné, a často nemohouce přímo do duše bližního, bereme se tam oklikami tělesními.

9. Nejobecnější, nejsubtilnější, nejpronikavější, nevýslovně hojná ač dosud nevystížitelná jest tak zvaná *životní síla.* Nalézá se ve všech tělech živoucích, i v těle lidském, ač není ve všech lidech v stejně veliké hojnosti. Čím větší je této síly zásoba, čím úplněji dosazuje se, co z ní bylo ztráveno, tím později se ztráví, tím déle živobytí člověka trvá. V každých 7 letech se úplně obnovuje, čímž se spolu vysvětluje, proč u p. někdy tělo dříve bujné, teď pak za obno-

*) Rodinná kronika 1864 seš. 4.

vených šťáv zkrotlé nestejně duši v díle přispívá. Kdy bych měl v těle mnoho šťáv, a šťáv silných, a nahražoval bych je po delší dobu jen málem šťáv, a to ještě šťáv slabých (třebas ne hned jako onen lakomec, který říkával: „V neděli a ve svátek si vždy přilepším,“ pak usednul, a jednu kapitolu z roztrhané kuchařské knihy si přečetl): musí arci životní síly mému tělu ubývat, musí tělo hynout tím více, přiženouli se na ně ještě nějaké pohromy, neb nemáli z dřívějších let nastřádanou notnou zásobu síly, z které by dosazovalo, co teď se nedostává — a tak budo z něho dosti brzy hubenáč a slaboch, jaký byl v předešlém století Francouz Claude Seurat, jehož nazývali „živým kostlivcem“, poněvadž pod kožÍ neměl než kosti. A proto jest to notná chyba, spíli dítě se starou chůvou nebo se starou babičkou: tu se staré tělo zotavuje silou, které mladému tělu ubývá, jež proto i slábne. Toť jest opakování někdejší geronomie, která věkem sešlá těla dechem blízké bujaré mládeže posilňovala: tak vyhledali králi Davidovi květoucí Abisag Sunamitskou, aby v lůnu jeho spávala a jej zahřívala*); tak správce sirotčince v Římě, vetchý Hermippus, ustavičně mezi mladinkými děvčátky živ jsa, do 115 let život si prodloužil; tak slavný holandský lékař Börhave mezi dvěma mladicemi kázal spávat starému purkmistru amsterodámskému, a jistí, že tím přibývalo starci síly a čerstvosti**).

Slovanské bájesloví uvádí u vichru letající polednice, klekáníčky, vodníky, k'ipky a rozličných jmen příšery a bubáky, kterými nerozumné děti strašívali, by nechodily z domu pod večer a tak nepřišly k úrazu, strachem nerozumným outlá srdce otravujíce. Vypravuje také o plivníku, ohnivém to draku, o kterém se věřilo, že do domů a stodol lítá a bohatství přináší; nyní víme, že takovým jistým a obohacujícím plivníkem je pracovitost a šetrnost. Podobné, skoro báchorkovité podvody prováděli prohnaní taškáři se životní silou až do předešlého století, nesmírné sumy peněz na lidu hloupém každoročně vydírajíce. Jedni učili, že život a osudy lidské řídí hvězdy, dobrá shvězdění ku štěstí a prodloužení života, zlá však k neštěstí a smrti. Nastalli takovou smyšlenou záhubou hrozící den, ubírali se lidé na místa pod příznivou hvězdou stojící, nebo činili, co moc zlé hvězdy rušilo. Rušily pak ji tak zvané amulety, t. j. závěsky z kamene, kovu, se zvláštními kejklířskými obřady připravované, které tedy lidé na hrdle, na prstech nosili, i na dvéře domů svých s velikou důvěrou zavěšovali; ale jen tito podvodníci prodávali takovéto mocné amulety, které lidé jako střeštění kupovali, pomoc zázračnou od nich očekávajíce. Jiní slibovali, že prostředky chemickými lidem život prodlouží, a nalhali celé knihy o „kamenu nesmrtelnosti“, tekutině, která co do chuti našim Hofmanským kapkám se podobala; zlopověstný dobrodruh hrabě Cagliostro prodával ještě v druhé polovici předešlého století život prodlužující vodičky (elixiry), a ne lid bídou a nouzí sklíčený, ale z celé Evropy dlouhého živobytí žádostivé panstvo dalo se od něho o veliké sumy ošálit***), je-

*) 3 král. 1, 4.
**) Hufeland Kunst prodloužení života 1800 st. 7, 8.
***) Slov. nauč. II. 12.

likož ve svém blahobytu si libovalo. Ještě jiní pravili, že dovedou lidský život omladit, do žil některého starého těla že nalejí mladé čerstvé krve, u př. do těla člověka bojácného krev ze zvířat divokých, který že pak stane se smělejším; nadělali také mnoho a mnoho s tím zkoušek, k nimž brávali osoby nezhojitelné, aniž se co povedlo. Pokročilejší lidstvo nynější poznává, jak často byli jeho předkové balamuceni, jakých bylo tenkráte a jak křiklavých *omylů.* Kdy by teď někdo ohlásil, že umí staré báby na mladá děvčata přemílat, málo bláznů by mu as uvěřilo, leda že by snad některý starý hříšník, jací za nestydatou Philippo do areny běhávali, doufal, že ho na mladého prostopášníka přemele, nebo zhejralci onomu podobní, který mnoho neděl před masopustem ve víně tělo své koupával, aby sesílilo. Že ostatně pilulkář Morrison 1830—1844 za kolky na škatulky svých pilulek zaplatil přes milion zl. stříbra; že kupují dosud lidé pro sebe i svůj dobytek rozličné letkvaře, o kterých se v novinách velikým písmem vytrubuje, že jsou „jediným“, bezpečným prostředkem proti všem neduhům hovad i lidí, přísady jejich udati se zdráhajíce: tyto zkušenosti dokazují, že jest ještě mnoho lidí lehkověrných, kteří také za veliké peníze notně šizeni bývají; a neděje se jim žádná křivda: platíť pokutu za svou lehkověrnost.

O celém těle povědevše, podívejme se po jednotlivostech, kterých dětské tělo při svém vývoji tak potřebuje, že kdy by co z nich scházelo, pravidelnému vývoji dětského těla to překáží, jakož i kdy by, čeho třeba, podávalo se v nečas, v nerozumné míře, v přemudrované jakosti. Sem patří: *a) Pokrm.* Ne pokrm, který do těla byl dán, ale teprv, který byl v něm stráven, jde tělu k duhu. Trávení požaduje tichý a ponenáhlý oběh krve, aby se částky živicí v těle mohly odměšovat, spojovat, tělo mohly proměňovat: tedy žádné rozpalující nápoje, žádné vnitřní rozbouření, ani radostné; tělo po jídle odpočívej. Přírodozpytec, chtěje dokázat potřebu toho odpočívání, vzal šest psů, dva nechal po žrádle ležet, dva dal zdlouha vodit, dva honit: v prvních bylo, když je na to zabili, vše stráveno, v druhých skoro polovice byla strávena, v třetích nebylo nic stráveno — jaký to rozdíl! Všecky zažívací nástroje jsou v tom kanálu, který, asi pětkrát tak dlouhý jako celé tělo, přední svůj konec v ústech má, druhým pak výkal z těla vyvádí. Zažívání začíná žvýkáním. Ne tekutou, jen tuhou potravu musíme žvýkat; když ji zuby rozdrcujeme, sliny se do ní přimichují; dokud tedy dítě nemá zubů, tvrdá potrava mu nebuď dávána. Sliny odměšují se hojněji při každém pokrmu, jenž má chuť říznější, a ten se proto i snadněji zažije. Slin je k strávení nevyhnutelně třeba. Časté vyhazování slin škodí tělu, poněvadž se jich pak pro potravu nedostává. Kdo při kouření sliny vyplivuje, tomu kouření zdraví ujímá, i lituji každého chlapce kuřáka, že pro trochu furiantství svévolně si zdraví kazí. Kdo jen pokrm do sebe hltá a řádně ho nežvýká, musil by mít žaludek se šťávou psa nebo lva, kdy by ho měl přece stráviti. Spolknuli pokrm z mouky nerozžvýkaný, sbalí se v žaludku v chuchvalce, ty tam tlačí, v střevu nemohou také být docela stráveny, vyjdou tedy z těla, byvše jen za obtíž žaludku i střevu.

Zuby jsou potaženy skleninou t. hmotou velmi křehkou, která

se rozpryskne a odletí, pakli *rychle po sobě* věci horké a studené v ústa béřeme u př. po horké polívce hned studenou vodu pijeme: je to s ní jako s koženým štítkem při čepici, pakli namočený ho na slunci necháme: — rozpraská se. Totéž se stane, čistímeli zuby ostrými předměty: jehlou, špendlíkem, vidličkou. Porouchanou skleninu žádný zubní lékař nenapraví. Také barvené cukrovinky ji kazí, a mnohé dítě s vyžranými zuby naříkalo již na své rodiče, že ve své krátkozrakosti o tak vzácný oud tělo jeho byli připravili, a mlskami šťávy v těle jeho záhy pokazili. Potrava jde tím více k duhu, čím bližší je výrobkům přírodním, je též lehko strávitelná. Buď vždy taková, by ji vnitřní orgány, pozvolna teprv se ustálující, vždy mohly spracovati, pročež se moučná kaše malým dětem dávat nemá. Mladší orgán spracuje snadněji zeleniny, dospívající zeleniny i maso.

Jez, pokud máš hlad, ale nic více, a jen pokrmy tvému zdraví přiměřené; žaludek nikdy nepřecpávej. Jez v odměřených dobách, až totiž dříve požitá strava bude již zažita, dítě jez tedy pokaždé málo, ale jez často. Kdo vnitřní orgány v dítěti přecpává, tak as mu škodí, jako kdy by přílišně napínal struny, luk, oko, plíce, a vypěstujeli z něho „velikého jedlíka“, který by u př. k večeři 8 liber telecí pečeně potřeboval, veliké jmění na budoucí jeho výživu musí mu odkázat. — *Sádlo* jest jako schovaná zásoba pro čas potřeby. V nemoci dlouhé, v dlouhém nedostatku tělo z něho tráví, kdo na př. maje hlavničku, nic nejí, je po nemoci kost a kůže; zatím i vše sádlo bylo v něm stráveno.

V rozličných potravách nacházejí se všecky hmoty, z nichž tělo lidské je složeno: proto požíváme potrav rozličných, by se v těle vše dosadit mohlo. Ale v mléku jsou všecky tělu potřebné hmoty pohromadě v náležité míře, pročež z jediného mléka děťátko může žít i zrůstat, ano osud starého, k umoření hladem odsouzeného Římana, kterému důmyslná dcera, navštěvujíc ho, mléko z prsu svého dávala, a tak k nemalému ustrnutí soudců život mu prodlužovala, dokazuje, že samotinké mléko i dospělého člověka uživit může. *) Kojící matka chraň se všeho zármutku, sice děťátko pomalu stravuje. Mléko živí dětské tělíčko tím lépe, čím více má másla i sýra, potom však jest méně zažitelné. Zdravá matka kojí dítě až do prvních zoubků. Chorobná matka nemá je kojit; mnohé dítě bylo již odkojeno mlékem kravským, vyvázlá ze řeky dvojčata Romulus a Remus na krátko jen mlékem vlčice; obyčejně berou kojnou. Při kojné je veliké opatrnosti třeba, aby totiž do dítěte nenasadila nezdravých šťáv, nepoložila snad základ k pozdější, mnoholeté jeho churavosti; vždyť byl císař Titus po celé své živobytí nezdravý, že měl nezdravou chůvu — císař Tiberius se stal ožralcem, an měl ožralkyni za chůvu — chůva císaře Caliguly mazávala si bradavice krví, než prs mu podávala, a vyrostl z něho takový ukrutník, že když někoho zavraždil, krev na meči ostalou jazykem s chutí oblizoval! **)

Všecko *maso* není stejně zažitelné, také všecko stejně tělo neživí: obě vlastnosti měj maso, které se dětem dává. Maso šťavnaté a měkké

*) Pečírka, domácí lékař str. 87.
**) Sborník 1859.

více živí i jest zažitelnější. Polívka obsahuje nejvíce živící částky z masa, ale tekuté, pročež jest nejsnadněji zažitelná. Maso beze šťávy, suché, trupelnaté má málo živících látek, protože se všecka vlákna masová při trávení nerozpouštějí, a veliká jich část nezažitá z těla odchází. Nechámeli maso nějaký čas na vzduchu, více živí i je zažitelnější; rozličným upravením může nabyti měkkosti i kyprosti. Maso syrovy se mnohem tíže stráví, než strojené; mýlí se tedy, kdo myslí, že masem syrovým lépe děti vykrmí, než strojeným. Nejvíce živí maso pečené, zvlášť pečené z prudka, je též nejchutnější: příroda sama pobízí člověka k tomu, co mu lépe poslouží — více mu to chutná. Po pečeni nejvíce živí maso dušené, nejméně to, z kterého se byla polívka slila. Hodímli maso k vaření do studené vody, dostanu výbornou polívku, ale suché maso; hodímli je do vařící vody, bude maso silné jako dušené, polívka pak slabá: nechť ji pak kuchařka nějak opraví. Maso tedy před vařením v studené vodě prát, neb nechat ho na mísc se močit, je notná chyba. Maso z mladých zvířat má útlejší vlákna, i stráví se tedy snadněji.

Zemčata mají v sobě as pětinu celé své váhy škrobu, ostatní je voda; samotná jsou tedy špatnou potravou, a pořáde jen jimi krmené dítě bude mít skrovnou zásobu síly životní. Aby přec tělo sílilo, přidáváme k nim takové látky, kterých v zemčatech není, kterých však tělu je nevyhnutelně třeba: solíme je, mastíme je, jíme je s mlékem a podobně.

Ovoce není snadno zažitelné; spraví se vařením, dušením neb přídavky nějakými u př. cukrem. Jeli slupka sloupaná, snadněji se zažije, ještě snadněji jeli vařené. Nezralé se buď nezažije, neb jen velmi těžko.

Již u těchto prvních začátků dítě začínej také navykat rozumnému pořádku, i půjde mu jídlo více k duhu. Dá se to snadno docílit, poněvadž tu dítě ještě ničím těžším zaměstnáno není. Matky nadělají si mnoho svévolných nesnází tím, že si takového pořádku nehledí. Jen dejte dítě v tuže dobu po pět dní spát, a šestého dne spaní samo na ně půjde. I při odměšování (u př. moči) je pořádku třeba: ne aby to dítě násilně v sobě drželo, snad pro pohodlí, by nemuselo nechat hry, snad z nevčasné stydlivosti a p. Jak takový pořádek nejen zdravému, ale i churavému tělu prospěti může, ukazuje patrně Cornaro Luigi (1467-1566) z patricijské rodiny benátské. Až do 40. roku svého hýřil, a často na zimnici postonával, až ho tak zklepala, že lékař bez obalu mu řekl, že přes dva měsíce žíti nebude, léky že tu nejsou nic platné, jediná že by snad něco ještě pomohla přísná dieta. Od té doby požíval tedy jen tolik, co na zachování života nevyhnutelně patřilo s jakousi až ouzkostlivou přísností, denně jen 24 lotů pokrmu a 26 lotů nápoje, a zotavoval se nápadně. Když bylo mu 80 let, donutili ho příbuzní, by více pokrmů bral; přidal si tedy, ale již za 12 dní dostal onehdejší zimnici, která po 35 hodin tak jím třásla, že o jeho živobytí pochybovali. Vrátil se tedy ku své dietě, zase ozdravěl, a ještě přes 20 let, v celku tedy přes 100 let žil. *)

---

*) Hufeland Kunšt prodl. života. I. 15—18. Slov. nauč. II. 218.

b) Nápoje. Čtyři pětiny lidského těla jsou tekutiny; plícemi, koží, ledvinami vychází ustavičně mnoho vlhkosti z těla, musí se tedy dosazovat nápojem. Některý nápoj jen žízeň zahání, některý i zahání žízeň i živí tělo, jako podmáslí, pivo, tento u Slovanů nápoj prastarý. Víno má v sobě více lihu než pivo, ale méně látek živících. Pro starce je lékem. Česká vína jsou výborná, jsouli nekřtěná. Je to daleko široko mezi lidem rozšířený *blud*, že se silnějšími nápoji také tělo sílí. Způsobí sice na kratinký čas tyto nápoje veliké podráždění nervů, načež ale tím bídnější usláblost následuje. Káva nepřidává síly; máme ji sice za tekutou potravu, často ji požívajíce; vlastně však ne káva, jen přidané do ní mléko a pečivo potravu poskytuje. Každý pij, mnoholi tělo jeho na dosazení svých tekutin potřebuje, ne příliš málo, ale ani příliš mnoho; lépe poslouží orgánům zažívacím, kdo teprv po požití pokrmů pije. Přílišným pitím, zvlášť nápojů lihových, hubí se ledviny, přílišným jich namáháním nasazuje se do nich nezhojitelná nemoc. Dítěti dávej vodu, něco dobrého piva, jakmile stravu silnější dostává; kávu ne často, víno jen výminečně po lžičkách; nikdy rozpalující nápoje, lihoviny, rosolky. *Z nerozumu* dávají často dítěti ode všeho rodiče, co sami pijou, tím však svou laskavost špatně osvědčují: domnívajíce se, že mu na krátkou chvíli žití zpříjemňují, pro delší budoucnost mu škodí.

c) Vzduch. Jako potravy a nápoje, tak je k živobytí nevyhnutelně třeba čerstvého, čistého, zdravého vzduchu. Kdy by vzduch, který do sebe béřeme, byl znečistěn parami neb plyny, jež by buď překážely náležitému čistění krve v plících, nebo samy by ji znečisťovaly, ani nejvýbornější potrava nebude tělu prospívat. Krev musí ze sebe vydávat uhlík, a na jeho místo do sebe bráti stejné množství kyslíku; jakmile zastaví se tento odchod uhlíku z ní a příchod kyslíku do ní, zastaví se také hned kolečka stroje životního: vidíme to na člověku tonoucím; pod vodou nemá vzduch do jeho plic přístupu, a člověk umírá — vidíme to ve velikém, smutném obraze r. 1848 na jednom do Ameriky plujícím parníku, jenž tam 200 vystěhovalců vezl. Když přišla na ně bouře, velel totiž kapitán, aby šli všickni dolů do nevelikė kajuty a všecky otvory by se zavřely, aby se ze šplýchajících na palubu vln žádná voda do kajuty nedostala. Osoby uzavřené musely vdýchat do sebe ten zase vzduch, který právě ze sebe vydychovaly, i byly by všecky zahynuly, kdy by jeden silnější z nich východ na palubu nebyl prolomil. Než pomoc přivedl, bylo jich 72 mrtvých, z ostatních mnozí ještě skonávali; těla byla křečemi celá zkroucená, z očí, chřípí a uší cedila se jim krev. Kapitán nevěděl, že z plic vyšlý vzduch je zkažený, zkažený vzduch že je pro člověka jako jed, bez čerstvého vzduchu že mu nelze žít.

Vzduch vbíhá do nás sám tak asi, jako vbíhá do měchu, když ho kovář roztáhl, vybíhá z něho pak, když ho byl zmáčknul. Během roku jednoho projde plícemi v průměru 100.000 stop vzduchu. Vzduch je tím zdravější, čím více kyslíku má; čím více mu kyslíku ubývá, tím tížeji v něm dýcháme; a proto člověk z míst lidem přeplněných vycházívá bledý, na prsou jako stísněný, a teprv venku, ve vzduchu čistém, dýchá volněji i lepší barvu dostává. Tolik záleží při lidském živobytí na vzduchu čistém a zdravém. Vzduch *vlhký* je pro malá

tělíčka velmi nezdravý: zastavuje výpary těla, kterými z něho škodlivé látky mají odcházet, děti dostávají vyraženiny, vlhkost vdychaná vráží se jim na subtilné oudy, působí podebraniny, bolesti v očích, zánět očí, často i slepotu. Vzduch *nečistý* škodí věcem i osobám: dřevo (u př. skříně) v něm shnije, zeď je vlhkostí smradlavou jako politá. Kde mnoho lidí tančí po celou noc, hoří svíce k ránu pro nedostatek kyslíku temněji; při velikých schůzkách pro týž nedostatek padají do mdlob, kdo mají plíce slabounké; kdo nemocnému čistý vzduch odnímá, okna i dvéře zamyká, k tomu snad ještě pořáde topí, ten mu věru špatnou službu prokazuje; také o zdraví žáků špatně se stará učitel, který zimního času učebnu neprovětrává proto, aby se teplo z ní nevytratilo, které by rád pro uhospodaření topiva, kdy by lze bylo, třebas v pytli nějakém do svého obydlí přenesl. Dítě dýchá za minutu 40, mladík 20—24, starec 12—15krát, miliony za mladších let odbytého dýchání maje plíce již ztrmácené; jak velice třeba tedy dětem vzduchu zdravého! Ať jsou tedy pořáde v čistém vzduchu buď v přírodě, zvlášť kde je mnoho rostlin; musíli být v pokoji, ať tam mnoho lidí nebydlí, nespí; a pro jistotu obydlí denně aspoň na $^1/_4$ hodiny provětrávej, neb kousek jalovce aspoň spal; kamna, která se ze světnice topí, mějte před jinými přednost; těmi vzduch v příbytku se čistí, ty výpary odvádějí, pomáhají byty vlhké vysušovat. Vlhký byt nikdo nemusí mít: v letě ho pravidelně vysušuj, v zimě po každém vaření prádle provětrávej; šlak vezmi trochu toho tepla, co při tom vyběhne! Co ztratíme na teple, získáme padesátkrát na zdraví, a zdraví je snad důležitější, než poleno dříví?

Navykej děti, by všecky proměny v povětrnosti dovedly snášet, *otužuj je.* Kdo pak může mu za to ručit, že vždy líbezní větérkové budou je ovívat, když ta ona nehoda do tisíců osob trkne, jemu jenom že se uhne? Při rozmazleném vychování každá malá proměna ve vzduchu tělo více dojímá; čeho otužený si ani nepovšimne, to choulostivce často velmi bolestně se dotýká. Mnozí rodičové hýčkali mazánka, by oň nepřišli, ale tím právě k ukrácení jeho života přispěli. Otužilý je silný, vydrží rozličné ústrky, brzy uzdraví se; rozmazlený je slaboch, bleďounký, hned ochuraví, snadno umírá; proto zdravější bývá venkovan než měšťák, nádenník než velký pán; proto mře méně dětí chudých než bohatých. Mnohý otužený voják při nejbídnějším ošetřování, pouhou silou oudů svých z nemoci se vykřesá: malíř Corregio nesl si domů sám peníze, samé drobné, jež mu dali v klášteře za jeho malby, a to zahřátí způsobilo mu zimnici, která ho usmrtila*) Na Krim táhli z Francie dva bojovníci, jeden vyrostl u zchoulostivělé matky, druhý u rozumně otužené tety: první tam zahynul, druhý všecky nehody přečkal se slávou! A co všecko vytrpěl otužený Jan Augusta ve vězení Křivoklatském!**) Co naši předkové ve dnech Lichtenšteinových dragonád***). A proto je to veliká chyba, když se dítě zvolna neotužuje; jeť to, jako by ne pro toto slzavé údolí, ale pro nějaký mohamedánský ráj je odchovávali: nynější někdy odporné cviky by jim snad nejednu slzičku z oka vy-

*) Obrazy života 1859. str. 79.
**) Viz život J. Augusty. 1837.
***) Osudové Čechů po bitvě bělohorské. 1864.

loudily, ale potoky slz hořkých za bojů budoucích by se jim uhospodařily. Nemají rodičové při každé slzičce svého děťátka jevit přepjatou jakousi outrpnost; mají spíše jeho pozornost obracet ne na způsobenou bolest, ale na něco zcela jiného.

d) Oblek. Tělo lidské má zvláštní své teplo, jenž z jeho vnitřku přichází. Tělo je teplejší, nežli vzduch; něco tepla z těla pořáde prchá; aby ubývání tepla tělu neškodilo, tomu bráníme poněkud šatstvem. Šat pomáhá též tělo chránit před nehodami povětrnými, i abychom se mohli objevit v nynější společnosti lidské (Indián s kůží pomalovanou a černoch africký mají arci o obleku jiné regule): nesmí však nikdy překážet ani pravidelnému vývoji ani výkonům oudů. Obojímu by však překážel, kdy by byl *příliš teplý* neb *příliš těsný.*

Nebuď příliš teplý pro dítě; u dětí je více výparů, než u starých osob, ústrojí jejich plodí více vlhkosti. Kdy by se tyto výpary a pot, kterými vycházejí z těla částky zkažené, škodlivé, v těle zadržovaly, což dělo by se oděvem příliš teplým, nasazovaly by se do něho nemoce zlé, někdy až smrtelné. Nepřirozeným, přílišným teplem také celé tělesní ústrojí slábne, kůže zchoulostiví, je nastuzeninám přístupnější; drž tedy tělo v teple přiměřeném, ni příliš velikém, ni příliš malém; kůži, ve které jsou tisíce odměšujících nástrojů a nástrojíčků*), čisti častým mytím, častým koupáním, častým prádla převlékáním. Mytí studenou vodou tělo sílí a otužuje, tolikéž koupání ve vodě studené, slunečním teplem zahřaté. Řekové a Římané měli koupele za tak důležité, jako pokrm a nápoj, v každém domě, jak dosud lávou z Vesuvu za císaře Tita zalité Herkulanum**) ukazuje, byla netoliko kuchyně, ale i lázeň; u Turků a východních národů mají mnoho nákladných koupelí, i chudý lid za levný peníz může se koupat. „U koní a zvířat," píše Květ***) „je každý přesvědčen, že je čistění kůže nevyhnutelně třeba. Pacholek obětuje spaní, aby koně pořádně cíditi mohl. Hubeníli, slábneli kůň, vzpomíná nejprv, zdaž čistění kůže nezanedbal. Ale jeli dítě jeho churavo, tu spíše na čáry neb jiný nesmysl věří, než na pravou toho příčinu, t. zanedbané čistění kůže."

Příliš těsný oblek překáží vývoji oudů těsnaných v mladém těle. Šněrovačky přivedly více ženských a dětí do hrobu, nežli všecky mory, co jich bylo v Čechách od časů nejdávnějších. Při otevření mrtvol fintivých osob nalezlo se často, že měla játra jejich brázdičky vytlačené od žeber, která přílišným stahováním byla na játra tisknuta; stisknutý žaludek, játra, slezina arci nemohou pracovat, žilami sevřenými nemůže krev probíhat, z čeho jsou pak rozličné nemoci. Kdo nadělali si těsným obuvem kuřích ok, která je sužují po 10—20 let; kdo si rozmazlili hrdlo, v veliké šály v zimě je zabalujíce, místo co by je studenou vodou měli mývat; kdo chodívaly sešněrovány jako mravenci a pokazily si tím sva játra — ti závidí nynější době všecken druh volnějších obleků. Kroje národní bývaly nejen malebnější, ale i přirozenější, povaze, poloze národu přiměřenější: panovnice moda neptá se

---

*) Viz Průmysl. škola sv. 2. str. 10—14.
**) Spisy M. Z. Poláka II. 430.
***) Prostonárodní náuka o vychování str. 17.

po zdraví, často nezdravé, i velmi pošetilé věci žádá: vždyť chodily dámy španělské v 17. století do společností s malým selátkem na ruce, dámy italské nosí na hlavách celé zahrady, dámy burgundské celé věže; napudrované dámy na obrazech z předešlého století jako nějací bastroši se na nás dívají.

Nesmí se však ani při obleku na mravní vývoj zapomenout, příliš mnoho na něm si nemáme zakládat. Zevnějšek sebe úpravnější pravé ceny člověku nedává, ač odporučuje ho; ze zanedbaného zevnějšku soudíváme na zanedbaný neb aspoň rozházený vnitřek. Pro způsobnost stala se sice sedlská dívka v Londýně hraběnkou z Clarendonu, a dcera její chotí anglického krále Jakuba II.*): ale kdy bych navěsil na darebu plášť krále Sandvichského, jenž milion dolarů stojí**) nestane se tím ani o vlas hodnějším, a kardinal Zbigněv Olešnický polskému králi Vladislavovi, jenž chudobně oděným člověkem pohrdl, dobře řekl: „Královská milosti, purpur i halena ze stejné jsou vlny.“ ***) Je tu tedy třeba veliké opatrnosti, by se předešlo všeho druhu marnivosti, která sice každého u rozumných lidí v posměch uvádí, ale také může způsobit, že mnohá strojna pod čepec se nedostane, mnohá rodina na mizinu přichází.

e) Pohybování a odpočívání. Pohybování zachová tělo při zdraví, a usedlí v Africe Holanďané (Burové) proto skoro všickni vodnatelností umírají, že denně 11 hodin leží, 12 hodin při práci, čaji a zábavě sedí, a jen hodinu se pohybují †); tím se ale spolu přispívá k vývoji jeho oudů, tak že se potom hodí k mnohým pracím, ku kterým by bez nynějšího pohybování nebylo: naše neobratné levice to dosvědčují. Čím mladší tělo je, tím více pohybování potřebuje, a *proti přírodě* a nerozumně jedná, kdo chce, by děti jako dřevěné sošky seděly hodinu snad při klepech nehýbajíce se se nudily, ano pakli trochu živěji se pohybují, mrzutým hlasem „seď“ je okřikuje, kdežto měl by mít radost z takové jejich pohyblivosti, poněvadž ukazuje, že děti zdrávy jsou. Jen dítě churavé rádo sedí jako oukropeček. I to je chyba, zavinujíli mu ručičky, že musí ležet jako v kleštích: sice by si, jak je rozvinuli, na pohybování nožek a prstíčků tolik nepochutnávalo. Děje se ta chyba proto, že z pověrčivosti nehýtky ustříhat se mu bojí, lupy na hlavičce jako škraloup mu nechávají, tak že teninký vlásek skrz takovou kůru proniknout nemůže a p. Než začne děcko chodit, nechávají se je pohybovat jen poněkud myslící matky na peřince, na zemi, s větším pak prospěchem na trávníku; je to lehynká proprava k pohybům rozmanitým, ku kterým se větší dítky, arci pod rozumnou dohlídkou, netoliko dovolují, ano vysílají; propravou je to též, když kdo dítě vodí brzy za pravou ručičku, brzy za levou; arciť bez utrmácení, ne když

*) Sedlské děvče přišlo do Londýna do služby v pivovaru; sládek, vida její *zvláštní způsobnost*, pojal ji za manželku, brzy na to pak umíraje, celé své jmění jí odkázal. K spořádání toho jmění povolaný právník Hyde se s vdovou zasnoubil, a za hraběte z Clarendonu byl povýšen. Dcera jejich provdala se za Jakuba II. (1437—1460).

**) J. Palacký, zeměpis srovnávací III. 1. st. 9.

***) Česká Včela 1848 č. 4..

†) Matice lidu 1869 č. 2.

dlouhonohý tatík do úpadu utíká, a hošík jeho vedle něho klusat musí, že by mohl zapálení plic dostati.

Také se na dětech svých prohřešují, kdo pohybování jejich těl jakkoliv obmezují; u př. pětiletá děvčátka k mnoho hodin trvajícímu sezení, pletení, háčkování mají — nebo tuze brzy, snad již v 5. nebo 4. roce proto, aby od nich pokoj měli, do školy je honí, ač víme, že před vyniknutím druhých zoubků mozek k učení ještě schopen není, a p. Kdy bych ostatně r. 1871 v Čechách, kde spolky-Sokolské vyrůstají jako houby po dešti, chtěl mládeži odporoučeti lezení, skákání, běhání, hry s míčem, s drakem, koupání, klouzání, šermování, tančení, neb kterýkoliv druh tělocviku, by se naučila tělem svým vládnout silně, obratně a krásně, přicházel bych po funuse s křížkem tak asi, jako když konsistoř některá v květnu z církve vylučuje toho, který už v lednu téhož roku sám dobrovolně byl z ní vystoupil. Že takových nepřátel pokroku, kteří nazývají tělocvik komediantstvím, provazolezectvím a p., kteří se tím honosí, že i bez něho s velikými těly (ale zakrnělými dušemi) byli vyrostli, valně ubývá, dobře jest.

Všeliký tvor organický po vykonané práci odpočívá: květiny zavírají na noc své kalíšky, ptactvo i jiná zvířata při západu slunce usedají k odpočinku, ano celá příroda přes zimu od díla letního odpočívá. Takového odpočinku častého potřebuje také naše tělo, aby výměnou nových částek za vypotřebované k další práci síly nabývalo. Každy oud, namahámeli ho po delší čas, zemdlí, a kdy bychom ho potom násilně ku práci nutili, vydrží ještě nějakou dobu, až konečně mu nelze pracovat, ať bychom ho sebe více nutili: od surových pacholků nelidsky mrskaní koně to dokazují. Sebe zdravější a sebe silnější tělo musí zahynout, kdy by si po každém umdlení nemělo odpočinout. Dítě umdlí za minuty, dospělý za hodiny. Ten odpočinek nelze ničím nahradit, u př. pokrmem; potrava dává jen látku k vynahražení utracené životní síly, odpočinek pak teprv tělo k prospěšnému té látky zpracování uspůsobuje. Čím je práce těžší, čím delší, čím slabší, necvičenější jsou síly pracujícího, tím dříve odpočinutí potřebuje. Příroda polovici svého věku prospí, tak i člověk.

Čím mladší jest dítě, čím rychleji roste, tím více spaní potřebuje: nech je tedy spát, kdy chce, a jak dlouho tělíčko jeho chce. Nepomáhej mu ku spaní nějakými prostředky kunštovnými, snad jedovatinou makovou, snad kolébáním hřmotícím, kterým děti zpitomují; ani nebuď ze spaní vytrhováno nikterak, tím méně proto, že snad kmotra nebo teta touží po jeho pohledu. Zapláčeli, buď že je mokré, nebo že něco je tlačí, tu je hejčkávají, nesmyslně jím házejí, a polekané ubožátko na chvilku se utiší — nebo mu hned kaší zacpávají ústa, ani příčinu jeho pláče nehledajíce, a podobají se tomu mastičkáři, který všem svým pacientům sázením baněk do hrobu pomáhal — nebo jeli to v prvních šesti měsících jeho života, praví, že dítě stůně k zoubkům, ač tisíce dětí beze všeho stonání zoubky dostávají, a toto stonání pocházívá od dozrávajícího mozku; jeden to omyl větší než druhý. A máli povyrostlé dítě hodně silit, nechť spává v netopené ložnici, na žíňovce nebo na slamníku pokrytém prostěradlem; teprv stařec s krví chladnoucí potřebuje peřin pro zachování síly tělesní. Stoikové v Řecku chránili žáků

svých před rozmařilostí tím, že jim dali za postel tvrdou lavici, a kůži na přikrytí; sám císař Antoninus ve 12. roce věku svého se tomuto přísnému pořádku podrobil *), a králi anglickému byla do lože dána sláma ponejprv r. 1234; i on před tím na holém prkně spával. **) Šedesátiletému prostopášníku, mizernému králi navarrskému, Karlovi Zlému, když se mu teplo úprkem z těla vytrácelo, nařídili lékaři, aby byl zaobalen v plátno, napuštěné líhem, a postel aby ze spod zahříval mu uhelník; nemohliť předzvídat, že až se bude vrtět, chytí se pokryvka od uhlí, od ní hned hořlavou látkou napité plátno, i byl král popálen tak, že za 15 dní v strašlivých bolestech zahynul.

Tu tedy máme asi hrst omylů při vychování tělesném. Všech bylo by arci mnohem více, ano, kdy by měly být jen ty vypočítány, co jsou s uvedenými méně více spříbuzněny: celé knihy musily by o nich býti napsány. Všímavé hlavy dle tuto položených pokynutí podobné případy samy rozhodnouti dovedou.

Jsou však také při *duševním vychování* mnozí omylové, a na ty příští článek posvítí. (Dokončení.)

Z dějin poroby lidu v Čechách.

Článek třetí.

Nejklidnějším, nejnestrannějším a nejpilnějším zkoumáním není lze v životních podmínkách státu a národa českého nalezti příčinu, která by odůvodnila neb aspoň omluvila přenešení germanských *řádův šlechtických a feudálních* do vlastí našich. Samostatnost, vnitřní síla a dějinná oprávněnost státu českého nenabyly jimi žádného utvrzení; rozvoj národnosti žádné podpory, směr a vzlet osvěty žádného zvelebení, rozkvět mravnosti české žádného ušlechtění. Veškerý průběh dějin českých, vnitřních i vnějších, spíše má až nadbytek důkazův o přímo opačných účincích politiky, kterouž Přemyslovci s neslovanským, nečeským zřízením aristokratickým a feudálním v národě našem zahájili a co nejhorlivěji provozovali. Proud těchto záhubných poblouzení v společenském životě lidském byl oné doby kolem království českého velmi mocný a podbíjel hranice státu i národa našeho velmi hrozivě, že by bylo bývalo potřebí skvělého důmyslu politického a vznešené síly mravní na trůně českém, aby nakažlivá a šíravá působnost jeho byla bývala neli odražena aspoň zdržována a mírněna. Však ochotné ba i vášnivé podání se jemu; kvapné trhání před ním všech hrází, jimiž duch český na samém počátku svém proti němu byl se obehnal, a v jichžto vítězné obraně proti němu co nový člen evropské pospolitosti byl skvěle dosvědčil svou zvláštní původní sílu a světovou svou oprávněnost; dobrovolné prokopání a otevření jemu prostranných cest do nitra, ba uvedení jeho až na samy kořeny státní a národní jsouc-

*) M. A. Antonina zápisky str. 3.
**) Rodin. kron. 1864.

costi české — byla kardinální chyba, kteréž panovníci čeští z rodu Přemyslova se dopustili, kterouž na stát i národ český uvalili pohromy nesměrné, jejímižto účinky panování jich samých stalo se hmotně i mravně až ke strnutí neutěšené, ba jejížto pomstou sami zhynuli! Nevšímajíce sobě přirozených základův říše české, ale i vědomě pohrdajíce jimi spůsobem na nejvýše urážlivým a důsledností až šílenou, pitvořili se po příkladu panovníkův germanských a vlekli za sebou národ i stát český svévolně na dráhy trapných osudův. Vysoce státnické, s velebným vědomím vlastní důstojnosti i dostatečnosti národní, jakož i s přesvědčením o lepších, lidštějších snahách českých pronešené zvolání Ratibora „ot gor Krkonoší", sněmovního řečníka z časův Libušiných: „Nechvalno nám v Němcěch iskať pravdu: u nás pravda po zákonu svatu, ju-že prinesechu otci naši . . ." přestalo býti pravidlem nejvyšší správy zemské; cizota nikoliv toliko co protiva národní, ale dle absolutního měřítka mravního, zřízení horší uvedena samými panovníky co záplava na řády a život domácí. Aristokratické a feudální spůsoby, přenešené z Němec do Čech, nebyly zde ani počátkem ani pokrokem zřízení společenského a státního; ale byly příkrou *reakcí* proti životu českému, bojem proti otcův našich duchu všeobecné občanské rovnosti a politické svobody; zvítězivše jevily se v *porobě* ohromné části obyvatelstva českého . . . .

V rozvoji aristokracie a feudalismu v Čechách za Přemyslovcův rozeznáváme dvě doby. První má patrný vznik svůj počátkem století desátého a sahá až do počátku třináctého. Působením moci panovnické provedena v ní veliká *revoluce majetková, a správa země, úřadnická i ústavní, složená do rukou předních boháčův.* Bylať to zajisté příprava k pozdější veliké porobě lidu pracovného, ale *nutně* k ní ještě nevedla. Moudrým a poctivým i zastavením se na této dráze ještě bylo lze vyváznouti z hrozícího nebezpečí. Postoupení na ní až ke konci ovšem činilo tichý návrat k původním lidským řádům domácím již velmi obtížný neli nemožný; snadnější bohužel bylo již překročení do *druhé* doby, která nadešla počátkem století třináctého, a v které politická i společenská propast mezi šlechtou a obecným lidem působením panovníkův Přemysla Otakara I., jeho syna Václava I. a vnuka jeho Přemysla Otakara II. dokonána byla tím, že velikému jmění a předním úřadům zemským přiřčena byla i *povýšenost krve, zvláštní urozenost osob,* kteréž jimi vládly. Nespravedlivé naložení se jměním zemským, a nerovné rozdělení práv občanských, aby mohlo udržeti se, skončilo prohlášením samy přírody za — nerozumnou! Teď teprv strůjcové nové státní a národní společnosti české octli se na celém stanovisku germánském: *šlechta česká, stavy české* byly hotovy. Kněžstvo římské dalo k tomu své požehnání: členové nejvyšší šlechty mohli psáti se „z boží milosti".

Majetek pozemkový a držení úřadův zemských velmi záhy staly se jediným základem, ba podmínkou oprávněnosti politické. V tomto ohledu držení úřadův s počátku mělo i přednost před majetkem. V stoletích desátém a jedenáctém vlastníci větších prostor pozemkových v Čechách snažíce se zachovati vážnost rodu, dojíti svobod stavu, vlády nad lidem nemajetným a rozhodující moci ve věcech zemských, vstu-

povali do služby panovníkův co úředníci nejraději v sídlech župních. Jak na těchto místech sobě vedli, seznali jsme již v článku druhém těchto výkladův, když jsme vypravovali o privilegiích kněžstva římského. Provozování soudnictví a správa robot zemských byly v rukou jich co županův. Trýznili lid a vydírali z něho peníze, aby sobě koupili nových statkův. Výpravy válečné a krvavé rvačky v rodu Přemyslovcův o trůn, kteréž oni přízní a pomocí svou, co náčelníci branné moci župní, rozhodovali, byly dalším, stálým a velmi štědrým pramenem k nabytí vždy většího jmění pozemkového a tudíž i stále rostoucí důležitosti a moci politické. Pokud z úřadův župních plynul nějaký hmotný užitek, vlastníci velikých statkův, pozdější šlechta, drželi se jich velmi ztuha. Té doby ještě nepřebývali na pyšných hradech a tvrzích svých rodinných, poněvadž jich ještě neměli. Sedláci z roboty zemské postavili hrady župní; v těch bohatí statkáři co župané bydlili s rodinami i čeledmi svými; dle těchto úřadův až do století třináctého také se jmenovali.

Nejkratší a nejobyčejnější cesta k nějakému pohodlnému a štědrému úřadu hradnímu bylo již v nejstarších časích pro mladého statkáře vstoupení do vojenské posádky některého sídla župního; zvláštní milost panovníkova propůjčovala již takovým nadějným začátečníkům užívání některého statku zemského. Takovým spůsobem vzmáhalo se bohatství županův měrou úžasnou. Ostatní statkáři, k jichžto všech usazení na úřady počet žup ovšem nestačil, dle příkladu kněžstva vymýkali a prodlením krátkého času vymkli sebe a své statky ze soudní pravomocnosti župní i z povinnosti k robotám zemským; ovšem jedině za tím účelem, aby jako kněži vládli „svými lidmi“ neobmezeně sami.

Jak velice politické poměry v obyvatelstvu českém byly se změnily průběhem století jedenáctého a dvanáctého, nejjasněji bylo znamenat na *sněmích*, kteréž té doby byly již toliko občasným doplněním dvoru knížecího, nikoliv pravým zastoupením a věrným hlasem celého národa. Na nejvýše že všichni svobodníci k nim bývali svoláni a připuštěni; přední a vždy rozhodný hlas ve válce i v míru mělo na nich vždy úřadnictvo knížecí, župané, boháči ve spojení ještě s několikem jiných nejbohatších statkářův a s náčelníky sborův kněžských, mezi nimiž biskup pražský měl nejvážnější hlas po samém knížeti. Tudíž také vším právem dáno takovým sjezdům i úřadní jmeno: *dvory*. Vlastníci menších statkův, ač přítomni, nepořídili v takové společnosti nikdy pranic; *však kdo neměl vlastních pozemkův, ani k těm dvorům nesměl, jsa naprosto vyloučen ze všeho účastenství ve správě své vlasti. Z posavadního vypravování můžeme srozuměti, jak veliká část národa byla tímto bezprávím postižena a jaké následky z tohoto bezpráví plynuly právě pro tuto část národa.*

Byrokracie, boháči a kněži rozdělili veškerou moc nad národem mezi sebe, utiskovali jej hmotně a mrtvili duševně každý dle nejvyšší možnosti své; ubohý lid, jenž je všechny živil, neměl ani hlasu v životě společném; byl odstrčen z rady, v které se strojily osudy země. Každý opat, každý probošt, z Němec včera sem dovezený, šel dnes na sněm království českého; všichni sedláci, všichni řemeslníci, vůbec všechen lid pracovný v této zemi, a od věkův zde usedlý, zajisté více devadesát devět setin obyvatelstva domácího, neměli tam přístupu.

takového volebního řádu dopadala také politika Přemyslovcův domácí i zahraničná již před stoletím třináctým; v tomto pak století, když na základě sebraného ohromného jmění a uznané zvláštní *urozenosti*, šlechta v Čechách jim samým přerostla přes hlavu, jali se provozovati politiku ještě smutnější.

Nejnešťastnější pro národ i stát český vlastností Přemyslovcův byly nekonečné bouře a krvavé zápasy v jejich rodu o trůn. Nic v tom nespomohly všechny změny, ustanovující jakýsi pořádek v posloupnosti. Vše jedno, volilli rod společným snešením ze sebe za panovníka kohokoliv; aneb byllí nejstarší člen rodu bez ohledu na bližší neb vzdálenější svazek s předešlým knížetem povolán k vládě; aneb nastupovalli po otci prvorozený syn na trůn: když vladař byl pochován, strhla se mezi žijícími členy rodu Přemyslova vždy veliká výtržnost, bouřlivé pohoršení celému národu; zrady rodu i státu, ošemetnosti, útěky, vraždy a ohavná mučení znamenaly novou cestu k stolci panovnickému; často neutichlo krvavé záští ani v nové korunovaci, někdy teprv mezi panováním již utvrzeným se rozzuřilo, slovem rod Přemyslovcův byl věčná bouře na trůně. Pravili jsme již, že bohatí statkáři čeští dovedli z těchto žalostných zjevův velmi chytře kořistiti. Panovníkové, kteří domácími rozbroji a proléváním krve svých „poddaných" buď dostoupili stolce, neb na něm se utvrzovali, musili svým věrným pomocníkům vděčiti se přízněmi a milostmi štědrými, a ještě vždy pak cítili se k nim v dluzích. Nejsnadnější se strany panovníkovy a nejpříjemnější dotčeným pomocníkům odměna bylo udělování statkův zemských buď k užívání neb k dědičnému držení. Nevíme, který člen rodu Přemyslova by nebyl musil takto zamazati za sebou stopu k trůnu, a tím rozkošným během se stalo, že ohromné jmění knížecí, kteréž v desátém století Boleslavové „založili" prostým sebráním občin, počátkem století třináctého octlo se na mále: dary udělené kněžím za spasení duší a županům i jiným šlechticům za trůn vyčerpaly je téměř až na dno; vždyť i cla a mýta již většinou byla v rukou soukromých boháčův světských i duchovních.

Co z jmění nemovitého a z důchodův komory královské ještě zbylo po tomto hospodářství, tím jal se Václav I. (1230—1253) plýtvati až šíleně, buď po prostu daruje buď v zástavy klada, co kde měl, svým oblíbeným šlechticům. Poprvé za něho i *župní* hrady, sídla úřadův zemských, se všemi příslušnými pozemky a s lidmi pracovnými dostaly se v dědičné držení rodin šlechtických. Zajímavo jest, jaké příčiny těchto zpozdilých a zemězrádných darování královských zdály se kronikářům českým, kteří k těm věcem byli dosti blízci, hodné, aby byly zaznamenány paměti potomkův. Nebyly to zvláštní nějaké vynikající zásluhy o český stát, již ani ne o dosazení panovníka na trůn, nýbrž toliko hovění osobním choutkám a tělesným vášním marnotratného a zhejralého vladaře.

V rozměru ovšem menším, však v porovnání k menší zemi a k menším prostředkům ve významu a účinku rovněž velikém, Čechy mnohem dříve než Francie měly svého Ludvíka XIV.: bylť jím král Václav I. Hejření panovníkovo vždy mnohem později než jiných smrtelníkův v národě vábí k sobě pozornost širších kruhův; panovníkovi v těch delikátních věcech vždy již předu jest mnoho dovoleno a pro-

minuto jako na odměnu za jeho milostivou ochotu a těžkou práci, že ráčí panovat: ale když počne řeč v okolí, stesk a nářek v národě, zajisté již děje se v tom oboru něco vynikajícího. Král Václav I. v rozkošnictví užil, čeho za jeho doby v Čechách vůbec užito býti mohlo, a dobyl sobě v dějinách českých smutné pověsti co mrhač a zhejralec. Jak pod vládou takového člověka vede se každé zemi a každému národu, z dějin světových jest dosti známo. V Čechách nebylo lépe; ovšem toliko té části národa, která prací svou živí nad sebou celý ten krásný stroj panství. Lidem, kteří pro výživu svou pracovati nemusí, vede se za takových panovníkův velmi dobře. Skutečně, šlechta v Čechách měla za krále Václava svou *zlatou dobu*. Čeho za minulých panovníkův nabyla ve jmění, v úřadech, politických a společenských výsadách, to všechno jí tímto králem bylo potvrzeno a, kde vůbec ještě možno, rozmnoženo; však něco zcela nového přidáno jí nyní: ke hmotné moci — *vnější lesk*. Václav I., jehožto dvůr nádherností a útratností vynikal nad dvory všech předchůdcův jeho, byl jim v té věci příkladem, podněcovatelem, pomocníkem. Jeho nejdůvěrnější přítel, německý rytíř Ojíř ze Fridberka, stal se organisatorem aristokratické společnosti v Čechách co do vnější úpravy její, aby dvůr královský měl důstojnou stafaži, a v odměnu za tuto velikou službu vděčný Václav I. daroval mu v dědičné držení zemský statek: župní hrad Bílinu i podhradní obec s celým příslušným obvodem pozemkův. Jak vhodný úvod k tomuto daru týž panovník byl učinil, když na zejtří po svém korunování, první skutek královský, byl z blízkého sousedství hradu a statku Bíliny, vyhnal svůj rod a prázdné Stadice dal Němcům. Nový pán na zemském statku českém, německý rytíř Ojíř zajisté byl by se rozpakoval přijmouti tak veliký dar z rukou, jichžto příbuzné živily sebe i mnoho jiných hrubou prací rolnickou. A vznešenému králi, jenž vzdělal cit svůj na slaďounkém klinkání německých minesingrův, nyní bylo velmi milé, že před časem udělal opatření, aby ušlechtilý vzor a neocenitelný učitel posud neobroušených boháčův českých, nedověděl se o jeho sprostém a chudém přátelstvu. Slabé nervy korunovaného záletníka, kteréž každý zvonek vrhal v zoufalství, takovým pohoršením byly by se potrhaly. Když menší páni v zemi, než byl on, nyní jali se vyhlazovati za sebou stopu svého původu, nemohl on trpěti, aby jeho kolebka stále byla všem na odiv a jemu na urážku.

V království českém vznikl a kvapně rozvlnil se mocný ruch na dvoře králově a mezi bohatými statkáři, spolu nejvyššími úřadníky ve vlasti. Stará domácnost náhle zdála se všem příliš hrubou, obyčejnou, přes všechna privilegia a přes všechno pohodlí života přece nic nepovznášející je nad ostatní lidi. Musila státi se veliká změna, která odtud na věky by svědčila, že bohatý a zahálčivý člověk není jen tak obyčejným člověkem, jako chudý a pracovný, že jest jakási vyšší tajemná příčina, proč on užívá větších práv v státu i v životě soukromém. Vzduch germanský ovanul i pronikl krále i bohaté statkáře a vnuknul jim spůsob, jak nejlépe by sobě pomohli k jakési podobě oprávněnosti svého povýšení v společnosti národní. Změna odtud pošlá jest tím důležitější, že zachovala se v Čechách až podnes. ***Jest to počátek a původ šlechtických jmen rodinných a základ urozenosti***

panské. Pravili jsme již svrchu, že bohatí statkáři, kteří zároveň byli v držení královských úřadův župních, dávali sobě jmena dle sídel těchto úřadův. Však takové jmeno nebylo v rodině trvalé, stálé. Synové každý zvláště psali se opět dle jmen *svých* sídel buď úřadních buď statkářských; dle statkův nazývali se a měnili svá jmena také ostatní vlastníci větších pozemkův, změnou sídla a statku měnilo se i jmeno rodiny. Velmi zřídka syn měl totéž jmeno co otec; tak dělo se toliko tenkráte, bylli dědicem sídla otcova. Když bylo více synů v rodině, dal sobě každý jiné jmeno dle sídla vlastního. V těchto věcech stal se nyní převrat veliký. Dle obyčeje německého bohatí statkáři čeští jali se stavěti sobě sídla rodinná, pevné, bezpečné a úhledné hrady na strmých skálách a nedostupných horách, i oblíbivše sobě dle příkladu dvora královského mravy, obyčeje a jazyk německý, dávali jim jmena naskrze německá, kteráž zároveň přijali za stálé a dědičné pojmenování svého rodu. Jmeno hradu velmi zhusta souviselo s *erbem*, totiž se zvláštním znamením na štítu (hrabě, růže ostrev, svinní hlava, lev, orlice, odřivous, lekno, střela, trojčáří, hvězda, labuť, trojlist, zubří hlava, křídlo, hřeben, cimbuří, parohy atd. atd.), na němž co na pověře politicko-socialní, založili svou *urozenost panskou.* Na příklad. Markvart hradní na Děčíně měl veliké statky a dva syny: Jaroslava a Havla. Tito obrali sobě společně za znamení lva, roku 1241 vystavili sobě hrad, nazvali jej Lemberk (Löwenberg) a samy sebe i své potomky odtud pány z Lemberka. — Vítek z Prčic byl obdařen statným synem, jemuž říkali Vok. Bohatý Vok zůstana při otci byl by se jmenoval dále Vok z Prčic; však dychtil na stanovisko vyšší, nechal sobě *erb* svého otce, růži, po roce 1241 postavil sobě nad Vltavou hrad, jemuž dal po erbu krásné jmeno Rosenberk a sám již v tu chvíli byl prvním pánem z Rosenberka. — Ve službě královské byl zámožný maršálek, Diviš z Divišova; syn jeho Zdislav zvoliv sobě za znamení hvězdu, r. 1242 v divokrásné krajině nad Sázavou postavil sobě hrad Šternberk a založil rod pánův ze Šternberka. — Podobným spůsobem buď již v týchže časích aneb za krátko potom objevili se v národě našem jako hvězdy s oblohy sestouplé páni z Risenburka, z Lichtenburka, ze Švamberka, z Valdeka, z Vartenberka atd. atd., naskrze krev česká z původních rolníkův, s velikými statky, s novými hrady a s německými jmeny. Tato jmena rodu již neměnila se podnes, třeba sídlo a statky jeho bývaly jiné; ba třeba některý rod časem pozbyl sídla i statkův, členové jeho zůstali vždy urození páni z tud nebo z onud.

Na stavbě veliké části těchto rodinných hradův panských v Čechách lpí zvláštní smutná památka ze života tehdejšího lidu. Kdy by každý pán byl sobě najal na mzdu pracovníky, kteří z dobré vůle by byli dali se do díla, věc byla by v úplném pořádku. Však tímto lidským během nebraly se vnitřní dějiny české v oněch dobách. A proč pánové by byli měli moc nad lidem pracovným, kdy by jí nebyli užili v potřebě své tak slavné?

Představení úřadův župních, dle nynějšího významu krajští hejtmani, naskrze páni bohatí, vlastníci velikých statkův, stěžovali sobě při králi Václavu I., že nemají dosti peněz, aby na vlastní náklad mohli podniknouti stavbu nových hradův, v hrozící bouři tatarské tehdáž ovšem

také důležitých pro obranu země. Král v lásce své k svým poddaným a v neunavné péči o právo a spravedlnost nemohl odolati slušnosti takových steskův a rozpakův panských, i rozuměje zamlčenému přání svých věrných sloupův v národě, dal své nejmilostivější svolení, *aby k stavbě svých hradův donucovali obecný lid*, totiž hlavně sedláky a řemeslníky, kteří žili na zboží župním a jejich. Tím způsobem otázka značného počtu rodinných hradův panských zajisté byla vyřízena rychleji; také mohlo býti stavěno mnohem důkladněji, když rozpočet vlastně zmizel ze starostí podnikatelův stavby. Jakmile pyšné hrady panské z robot zemských byly dokonány, král Václav ovšem jal se přemýšleti o tom, že jemu také náleží nějaký z nich užitek, poněvadž jedině jeho vtipným nabídnutím laciných sil národních postaveny byly. Tanuly mu na mysli opět poměry německé; chtěl, aby byl uznán za vrchního pána a vlastníka všech takových hradův, šlechta aby je držela dědičně sice, ale toliko co jeho léno. Však tento záměr nezdařil se mu. Rozkošné poměry společenstva německého byly šlechticům českým velice příjemny, když po příkladu jejich pracovný lid český musil vystaviti jim slavná sídla rodinná; ale druhá polovice tohoto „zákona“, že totiž mají přijímati tyto hrady od krále v léno, nelíbila se jim naprosto. Mínění královu téměř všichni opřeli se velmi srdnatě. Na denním pořádku vnitřní politiky české stanula otázka: komu náležejí hrady, kteréž pracovný lid český zdarma vystavil; šlechtě či králi? O tuto otázku strhla se veliká bouře a válka domácí, v kteréž několik set — vesnic lehlo popelem a prostranné krajiny strašně byly spleněny. Tak aspoň dověděli se sedláci a řemeslníci řádný důvod, proč hrady, kteréž byli vystavili, patří šlechticům. Své spálené příbytky mohli sobě pak bez vší překážky postavit znova sami. . . .

Ve zříceninách toho onoho druhdy pyšného sídla staré aristokracie české vzpomínáme nyní staré slávy a starých lepších časův v Čechách. Nezapomínejme, že rozvaleno v nich i mnoho neslavného a smutného z minulosti české a věnujme třeba ve všech — pochybiti není v té věci tak snadno — soustrastnou upomínku útrapám a svízelům jich bezděčných stavitelův. Jsouť zajisté všechny také chmurnými pomníky robot zemských, v nichž otcové naši pod nespravedlností panovníkův a pod přepychem panstva úpěli. . .

Urozenost na erbích záhy stala se jakousi mravní podstatou šlechtictví; veliké jmění a držení nejvyšších úřadův zemských dodávaly jí vnějšího, hmotného důrazu. Od časův krále Václava I. šlechta v Čechách nikdy nepyšnila se ničím více, než dlouhým, nezkaleným trváním svého rodu, i zakládala svá výhradní práva politická a společenská vždy více na urozenosti než na jmění. Dle zvláštní theorie o šlechtictví bylo sice nařízeno, aby člověk „urozený“, „dobrý“ vynikal také statečností ducha a šlechetností mysli, však na tyto požadavky nikdy nebylo nastupováno tak přísně, aby sebe hrubší nedostatek v těch věcech byl býval šlechtictví na újmu. Uznávání hlavní ceny šlechtictví v urozenosti dělo se na samém trůně českém. Královna Markéta, choť Přemysla Otakara II., roku 1260 propůjčila totiž panu Vokovi z Rosenberka některé statky pro věrnost, ale zvláště pro jeho urozenost: „cujus fidei puritatem per experientiam agnovimus, et ma-

xime nobilitatem suam, attendentes, quia in progenitoribus suis liberis atque nobilibus vitam ducens, comitias vel majores dignitates tenere poterit et habere.“ Nadešlať ve šlechtě již v samých počátcích jejich úzkostlivější starost o zachování neposkvrněné urozenosti než o udržení jmění a úřadův; pro příští časy sestavena zvláštní pravidla na zkoušku a důkaz její. Kdo chtěl slouti urozeným, musil svou urozenost dovoditi „ze čtyr koutův“, totiž na jisto ukázati, že po otci i po matce děda i bábu má urozené; pak měl zároveň právo, nazývati se — „dobrý“ . . . .

Tu po druhé jsme zavadili o slovo v dějinách poroby lidu českého velice zajímavé. Nebylo by nesnadno, s nynějšího stanoviska našeho, politického i kulturního, dokázati, pokud význam jeho se shodoval se skutečností doby, o kteréž právě mluvíme. Však bude na větší prospěch věci samé, poznámeli o této titulatuře starých šlechticův v Čechách soud časův jí bližších; z takového soudu srozumíme, jaká zkušenost v národě byla se nahromadila kolem aristokratického predikátu „dobrý“ za určitý čas, a vědomosti naše v otázce, kterouž se zabýváme v těchto řádcích, budou tím spůsobem zároveň rozmnoženy. Porušíme ovšem v jisté míře ekonomii těchto úvah; neboť doklady literární o porobě lidu v Čechách za čas v sobě samém ohraničený budou sneseny a vyloženy v článku zvláštním; však jmeno *Petra Chelčického* bude nám jistě platnou omluvou, když chceme opakovati je. Stanovisko náboženské, s kteréhož veliký myslitel český v století patnáctém pohlížel i k veškerým poměrům politickým a společenským, není mocné pravdě obrazu, kresleného podlé přírody nikterak na újmu. V neocenitelném pokladu literatury a osvěty české, v *Síti Víry*, napsal Petr Chelčický o erbích a „dobrotě“ panstva takto:

„(Kristus) se neobrátí na to, že jsou sobě oni (páni) tu křivou čest na světě osobili a ji erby zkorunovali a přičtli sobě takou pýchu za slušnost a řád jich urození z ďáblův a z mrzkosti hříchův, a taký rod prokletý aby erby zkorunovali, chtíce z něho slávu míti nade všecky lidi na světě a vždy dobří nazváni i jmenováni po rodu býti. Ta pokolení mnohotvárná, erby zkorunovaná, dvojnásob mají rození z hřícha Adamova . . . . Druhé rození z hřícha mají podlé rodu nazvaného, aby po tom rodu byli vládykami urození *dobrého* a po tom urození aby měli jmeno „dobří“ lidé a počestní a nejušlechtilejší, poctiví, moudří, a s tím urozením, z zámysla zvelebeným na světě, aby se oddělili ode všech lidí a vytkli se nade všecky lidi jako korouhev všemi zvláštnostmi, kteréž k bytu lidskému příslušejí: jmeny, postavou, oděvy, pokrmy, stavením; a všeliké mravův a obcování požívání kromě jiných lidí mají, měříce všechen běh svůj poctivostí zamyšlenou skrze svět. Kterážto poctivost všecka pýchou vymyšlenou od světa smrdí jako trpkého smradu mrcha. Nebo všechen spůsob života, obyčejův i řeči pýchu ukazuje. A že jsou tak *dobří* skrze urození vládyčí, ihned se dobroty chopila mnohotvárná nepravost. Nebo té dobrotě nižádná zlá věc nepřísluší, kteréž pokolení lidské musí nésti jako prokleté a padlé pod zlé věci z pomsty boží. Protož ta dobrota urození vládyčího táhne na sebe dobré věci těla a světa, aby vždy ve všem ctěna a chválena byla, a by mohla na se chválu boží vztáhnouti, o to usiluje. Nebo všeho

se hodnu činí, což na boha sluší, a což lidé mohou míti k zvelebení a ke cti, v to se nejvýše pne; což k rozkošem těla libých věcí může nalezeno býti vymyšleného, v těch odpočívá dobrota vládyčí. A zlé věci každé nenávidí a varuje se jí ta dobrota vládyčí. Nesluší na ně nižádná práce úsilná, ani trpění, ani hanění, ani jiným posloužení; než toliko život svobodný, prázdný, lehký, sytý lahodných věcí, čistota a lepota, a oděv krojův zvláštních vymyšlených a dvorných, drahých hesování, nových na odivu všem jako bohové a bohyně, slávu a okrasu nade všecky vymyšlenou, jakož na bohy sluší. Také na tu dobrotu sluší stolové bohatcovi, skvostně ozdobení, lože čistá a měkká, řeč sladká a lísavá, pochlebenství plná, s přidáním: „rač Vaše Milost počíti", a vždy aby kvetla pěkným umýváním v lázních, rozkošným, častým a nezvedeným mytím, s obtížením služebníkův až do mrzkosti, vždy se bělíce, perouce, těmi cestami život sodomský konajíce. Také na tu dobrotu sluší panování pohanské; nebo to pokolení erby zkorunované osáhlo jest zemi a panování nad jinými obdrželo jest všemi lidmi. *Protož skrze bolest a pot chlapův a výrův mohou dokázati té dobroty vládyčí, aby na jich potupení a bolesti pýchou velikou se nadýmali, rozkoši své v jich krvi a v potu trudně složili; tuť jich dobrota základ má. A jakž by chlapské úsilí padlo, tak by jich urození bídně s pastýři zároveň schřadlo.*"

„A že ta všecka dobrota urození vládyčího založena jest skrze zámysl nepravý, od pohanův nalezený, k dobytí erbův jich od císařův a od králův skrze služebnost, hrdinství nějakých za dar mají. A někteří kupují ty erby k své cti: vlčí neb psí hlavu, neb řebřík, anebo půl koně, nebo trubici, aneb nože, aneb jelito svinské, nebo něco k tomu podobného. V takých erbích stojí dobrota, aneb důstojenství urození vládyčího. I jest to urození též slávy, jako i erbové, od nichž dobrotu svého urození mají. A když by se nedostalo peněz k tomu urození, hlad by je připravil, že by nechajíce erbův, chytili se pluhův. Protož samy peníze opravují čest erbův jich a přivodí slávu urození jich; protož se více štěpuje sláva urození jich s penězi mnohými, nežli erby slavnými. A kdež peněz není, tu s chlapy zároveň sedí, dílem se stydíce, často chleba k obědu nemajíce. A že těch rot mnoho jest vládyčích, ješto každá po svých erbích se počítá a své pokolení za nimi; — nebo jinak by nižádný nesměl se vládykou nazývati, když by jemu erbové nesvědčili té dobroty ctného urození kromě pokolení Adamova; — protož kdož svědky má a dovesti může, že se jest dobře urodil o řebříku nebo půl koně maje, listy jemu na to dává (král, císař), že se jest lépe urodil nežli Abel druhý syn Adamův, a jmeno obdržel jest, aby vždy dobrý nazván i jmín byl; by pak nejhůře činil, erb jemu nedá zlým býti."

„Než pak, aby právě dobře urozený byl, to musí vyvesti tuto jistotu, aby ukázal, že po mateři bábu a děda vladyky měl, a po otci bábu a děda měl jest; tehda se jest právě bez zmatku urodil z psí hlavy. Pakli tím řádem nemůže psí hlava jeho dobrého urození svědčiti, ihned chlapem smrdí a nemůže tak vysoko výti o svém rodu, a hanba jeho nutí a ponižuje k zemi, proto že čtyři koutové nedávají svědectví jeho dobrotě. Ale by se poptal po sousedech na svou dobrotu, tu by jiné svědectví uslyšel o svém peském a násilném životě; nesměl by hanbou

očí vzníéti, kdy by hanbu za hanbu měl. Protož sláva dobroty vládyčí jsou jich erbové; a jakož sami erbové veliké slávy jsou, takouž slávu těm uvodí, kdož se z nich rodí. Protož veliké slávy jest půl koně malovaného, a kdož od něho rod vládyčí má, též slávy jest jako půl koně malovaného."

„Nevím, na čem chtí vládyky své urození založiti výše nad sedláky, podle počtu Adamova? Nemohouť nic výše roditi se, a podle moudrosti boží a ctnostného života málo by jich nalezl; nebo pýcha, ješto s nimi z břicha jde a provodí je do hrobu, nedopustí k nim pravé moudrosti. Nebo dí písmo: Daleko jest moudrost od pýchy. Protož jediné mají založení na erbích svého urození. Každý erb tu jest počátek mohl míti, že někdy někdo u císaře neb u krále sloužil a nějaké hrdinství v bojích nebo v šturmích ukázal, i dosáhl cti a chvály nad jiné a přišel jemu erb po tom, čímž hrdinství ukázal aneb jinak se vsloužil a úřadu dosáhl a potom od krále k nějakému erbu přišel; tu se jest lépe urodil než chlap, i půjde rod jeho po tom, jsa již urozenější nad chlapa, skrze ten erb. Aby vždy dobrý ostal, což nejpyšněji může, postavuje se o všecko: svárem, haněním i všelikou pomstou, aby takými činy odehnal od svých vrat protivné věci a ostal dobrý, ježto smí udeřiti."

„Obec všecka robotná těžce nese břímě na jich rodu, a oni sehltí chudinu, a vše což se nalézá na zemi dobrého, to oni osáhnou a sehltí. A příliš škodí všemu lidu, nebo oni vše na zlé zoblačí, horšíce je. Nejprvé děti své a sluhy oblekou v sebe, aby se naučili jich rodu pyšnému a dvorskému. Ale snad těch pokolení vládyčích tento největší hřích v dětech ostane, ježto je v tom rodu tak vychovají a vyučí týmž hříchům a bludům, v nichž sami stojí, myslíce je konečně ostaviti po sobě ve cti, v rozkoši, podle běhu tohoto světa. A protož takový úmysl velmi protivný jest bohu, nebo tím činem odnímají bohu to stvoření člověčí, kteréž zrodí. . . . Aby podle toho urození slušelo ke dvorům dáti je (děti) do Němec, aby se tam učily pýchám nejsvrchovanějším a jiným mrzkostem, dvornostem, slavením poctivým s poklonami, a tím jedem aby se opily, kterýž u dvorův šenkují. A to vše pýcha činí v nich, že příliš milují zvelebení na světě, i nemohou k tomu podobněji přijíti doma, než aby k velikým lidem přimísíce se, skrze ně k nějaké cti mohli přijíti, aby se staří měli čím pochlubiti, že syn u krále komorníkem jest a dcera po králové ocasy spravuje aneb nosí. Protož ten lid z kořen jest marná chvála. . . Má sobě to za čest, což jest ohavností před tváří boží. . . . A jest tolik těch pokolení erbových rozmnožených po všech koutech, že jsou jim všecka dědictví krátká a úzká; panovati by chtěli bohatě, by mohli všickni, i není nač; hubenství a chudoba mnohé tiskne a dělati nechtí, dílem se stydí a hrdlo veliké mají, protož na zámky zlodějsky jdou, aby drali a loupili chudý lid, aby svého rodu vysokého požívali v rozkošech a u prázdnosti, majíce zboží mnoho. Velmi zlý a protivný život mají v pýchách nad ďábly, a v rozkošech jako lid sodomský hnijí, a pakli jsou chudí, příliš prokletá chudoba jest v ústech jich, i v skutcích jich, ihned příčina hotová lotrovská a mnohého bezpráví lidského; sloužíli, aby lecjaks, leckdes u zlých sloužili neb loupili nebo se bez konce

dlužili, kdež by co na kom jediné vymlu·iti mohli krásnými řečmi a sliby mnohými. A tak odpolu vylháním a odpolu žebráním se obchodí, a dělati pranic nechtí, aby svého urození dílem nepohaněli. . . Dědiny velmi široké a nejlepší osáhli jsou mocí; ale z písma božího nikdež nemají aniž mohou ukázati, by oni proč lepšího rodu byli, než jiní lidé.“ —

Některou částí této velikolepé politicko-humanistické satyry Petr Chelčický otvírá nám v dějinách poroby lidu českého již perspektivu do století čtrnáctého a patnáctého; však podnět a jádro celé úvahy složeny jsou v století třináctém, když erby a urozenost panská počaly určovati politickou rozličnost krevních buněk v člověku . . .

Nejblíže „urozeným pánům“ byli „stateční rytíři“, totiž svobodní zemané, kteří neměli dosti jmění, aby sami podnikli výpravu některého sboru válečného jako „páni korouhevní“, ale kteří přece vládli větší prostorou pozemkovou, než sami by byli tehdáž mohli vzdělati, a kteří tudíž své statky také dávali v nájem sedlákům. S rytíři panstvo ještě nejspíše mluvilo; ale rozdíl stavovský mezi nimi byl stanoven a co nejostražitěji zachováván i zákony zemskými. Urozenost byla mezi oběma sbory hrází nezrušitelnou, ale překročitelnou. Rytíři, kterým jmění přibývalo, velmi pilně zaznamenávali své předky, aby mohli dokázati, že již od čtvrtého kolena jsou vládykami a žádati tudíž za povýšení do stavu panského. Však bylo i tu pravidlem rozhodujícím o ceně člověka: kdo má matku rodu panského a otce pána, jest *lepší*, než kdo má otce pána a matku stavu rytířského. Pozdější vykladači šlechtických řádův ovšem nabízeli důkazy z desk zemských, že žena po muži se šlechtí a byť byla ze stavu městského nebo až i selského, že již povýšila rodu svého skrze muže, když „urozený“ „dobrý“ pojal ji za manželku; však stavovský čich byl nevýslovně jemný, že i skrze dsky zemské cítil neurozenou krev netoliko v účastnících ale i dětech smíšeného manželstva. Největší pak potupa, která mohla stihnouti šlechtice, byla čára na erbu. Takový člověk byl ve své společnosti zničen, a to za onoho času znamenalo velmi mnoho.

Byltě společenský život panstva velice rozvinut a hlučen. Vrcholem jeho, k němuž všechna snaha stavovská zamířila, staly se *veliké hry rytířské*, sedání, čili kolby neb turnaje, kterýmž dle spůsobův francouzského a německého naučil šlechtice české dotčený německý rytíř, Ojíř z Fridberka, nejoblíbenější důvěrník krále Václava I.

Souvěcí kronikáři zaznamenali, jak veliký převrat v živobytí panstva českého a jaké ještě zhoršení poměrův jeho k lidu pracovnému nadešly. Náružívé závodění přepychem ve zbroji a v šatstvu zachvátilo veškerou společnost šlechtickou: člověk a kůň rytířskou úpravou svou byli nejvíce vynikajícími zjevy veškeré tehdejší veřejnosti. Brnění, přilbice, krunýře, štíty, meče, oštěpy, ostruhy, vzácné peří a kože, aksamit, zlato, hedbáví a perly . . . to vše se lesklo, zářilo, třpytilo, jiskřilo, skvělo a v nejmalebnějších barvách měnilo na pyšném jezdci a na bujném oři; erb na bohaté čabrace všelikými skvosty vyšitý a zvláštní barva na oděvu (první livreje v Čechách) čestné i služebné družiny hlásaly jmeno šlechticovo. Na kolbišti pak snažliví učňové brzy dostihli samy mistry své tak dokonale, že jakož za naší doby výteční pěvci a pěvkyně pu-

tují světem na rozmnožení své slávy, tak oni s uměním *svým* v sladkém vědomí vítězství zajížděli na dobrodružné závody až k pramenu vší výtečnosti rytířské, do Paříže. V poměru k nádherné úpravě turnajův musila také stará zábava panstva českého, honba, býti zvelebena větším nákladem na přístroje lovecké, a celá domácnost povýšena na slavnější stupeň, což se stalo brzkým obvyknutím hodům a kvasům, jakýchž posud nikdy nevídáno; hry o peníze v karty a kostky zřízeny co odpočinutí po turnaji a hodech.

Všecky tyto panské potřeby vyžadovaly peněz ohromných. Divná věc, odkud jich páni nabrali, když pro současný jich nedostatek sedláci a řemeslníci musili jim stavěti hrady zdarma. Ovšem to bylo něco jiného; na turnaj zajisté nemohl jíti sedlák za svého pána z roboty zemské, a na cestě v Němcích i ve Francii slavný šlechtic český nemohl zajeti k některému sedláku na nocleh a nářez! Když dostal hrad darmo, mohl také již snadněji pro drahé potřeby turnajův, pro zásoby vzácného vína, pro ztráty v kartách a v kostkách a pro náklad na cesty do krajin dalekých náležitě se zadlužiti, chudnouti a marností i hýřením brzy na mizině se octnouti. Že tak se dělo, vypravuje nám souvěký pozorovatel těchto běhův, o němž z mnoha platných důvodův jest domnění, že sám byl z té nové společnosti šlechtické. Tak zvaný Dalimil trpce naříká Ojíře: „on klánie do Čech přinese, tiém chudobu v zemiu vnese: iechu sie v turnei iezditi, a neužitečné stravy činiti, dietinných (ruch i) krovóv kráieti, v rozličném rúše vidieti“ . . . „Češié na rozkoš sie dachu . . . iechu sie v sboží chuděti.“ Tento svědek zároveň poznamenal, jaký účinek turnaje a kvasy panstva českého měly na spůsob sbírání branné hotovosti zemské, když nadešla jí potřeba, jakého zvelebení nabylo opravdové vojenství zemské z tohoto stálého rytířkování panstva. Zřejmě praví Dalimil, že turnaje byly toliko drahé hračky, v nichžto sama schopnost pro opravdové chopení se a užívání zbraně v potřebě vlasti hynula. Za starých časův, pokud turnajův v Čechách nebylo, vstala prý hotovost zemská do pole ve třech dnech, teď prý má k tomu potřebí čtvrt léta.

Nemohloť býti jinak. Když vojna byla provolána, strhl se v panstvu hlučný šumot; nechtěliť pro zachování své stavovské důstojnosti pánové do války vyjíti v úpravě chatrnější, než na turnaj. Však drahně jich musilo míti nové čabraky; bylo potřebí teprv sehnat aksamít, hedbáví, perly, zlato a urozené šlechtičny na hradech teprv jaly se vyšívat erby a k tomu rozličná znamení svého něžného citu na pokrývky ořův, kteří měli nésti šťastné milence k vítězství! To všechno vyžadovalo značného času. Jiní páni neměli řádných koní na výpravu polní, také přílbice, krunýře, brnění, meče atd. musily býti nové; podobně platné příčiny, proč s vyjítím na pole musilo býti prodleno. A když konečně všecky tyto překážky a rozpaky byly překonány, když panstvo české do pole vytrhlo, jak bylo bojováno? Dotčený Dalimil nazývá tehdejší spůsobilost rytířstva českého k boji opravdovému — *zlenošení Čechův;* divíť se ironicky, jak Čechové mohli býti statečnými, pokud neznali turnajův? „Jakž sie iechu v turnei jhráti, tak za nic počechu státi.“ Dobří turnející „jsú v boji praví špatníci; všem toho jméne nedávaiu, a však jáz jich dosti znaiu.“ V tomto vlasteneckém horlení na pokleslou bo-

jovnost rozhýřelého panstva českého kronikář nemohl zdržeti se, aby škrtnutím péra nezvěčnil také tehdy stavovskou jeho nemoc: podagra; domnívalť se, že my nyní z toho pokynutí snáze srozumíme, proč tehdejší urození obrancové vlasti byli tak slabí v sedlech. . . .

Zbrankrotovaní šlechticové vstupovali do parádní neb válečné družiny některého z nejbohatších svých kolegův aneb ještě raději do podobné služby biskupa pražského, jehožto dvůr hojností a nádherou komonstva závodil s dvorem samého krále; oblékali se pak také livrejí, která pro ně ovšem upravena byla skvostněji, než pro nižší služebníky.

Tři sta let řídili se Přemyslovci v politice vnitřní jedním pravidlem: vydati lid rolnický a řemeslnický, jádro a většinu národa v moc kněžstva, byrokracie a šlechty. Na konci tohoto dlouhého času stanuli s vědomím dvou pravd: 1. že kněžstvu, byrokracii a šlechtě rozdali téměř veškeré své jmění a 2. že s trůnem svým octli se na milosti těchto tří společenstev. Jaké škody jimi spůsobili národu a státu českému, o tom ani nepřemýšleli: nebyliť schopni takové veliké úvahy. Dobře jednak, že také osobní interes jejich byl v té věci zabaven; aspoň z této příčiny jali se zkoumati, jak by z té trapné situace vyvázli. Kněžstva nebylo lze dotknouti se, ani kdyby neobmezená podrobenost mysli panovnické pod hierarchickou politiku náhle byla poznala své nevýslovně nedůstojné stanovisko. Bez nadšeného odporu celého národa nebyla by pouze panovníkova odvaha proti solidárnosti církve římské v celé západní Evropě pořídila praničeho; jalový pokus Přemysla Otakara I. v otázce desátkův jest toho svědectvím. Nemohlili Přemyslovci politice římské v Čechách odolati v desátém, jedenáctém a dvanáctém století, ve třináctém stačili tomu ještě méně; když kněžstvu římskému tak úžasně mnoho byli dali, marné pomyšlení, aby mu sebe méně z toho vzali zpět, ani potichu ani bouřlivě. Stanovisko důstojnosti státu a národa českého proti Římu bylo v panování Přemyslovcův již ztraceno. Však i národ třistaletou činností kněžstva byl uveden na dokonanou duševní nuzotu; ani nevěda, co se s ním děje, klesal pod nátlakem jeho s rozumem i s vůlí svou hloub a hloub do temnoty a mdloby: dle obecného pravidla světového octnul se v porobě duševní dříve než ve hmotné. Vůči kněžstvu byli i panovník i národ počátkem století třináctého úplně bezbraní; a ono považovalo Čechy za výborné beneficium v kosmopolitickém panství papeže římského. Na revoluci proti němu musilo království české býti ještě o sto let starší . . .

Zbývala byrokracie a šlechta, či vlastně toliko šlechta, poněvadž byrokracie v ní byla obsažena. Přímý odpor ani proti ní nebyl Přemyslovcům možný: taková sázka byla by bývala bez nejmenší spásy na dobro ztracena; však byla cesta, kudy panovníci mohli šlechtu — obejíti. A tou cestou se dali. Počátkem století třináctého vzchopili se k myšlence, jejížto provedení slibovalo vytrhnouti je zároveň z obou žalostných následkův třistaleté politiky jejich s „velikými statkáři“: z ochuzení komory královské a ze závislosti trůnu na přízni několika boháčův. Myšlenka ta zněla: mezi plnoprávnými obyvateli hradův a

mezi bezprávím lidem vesnickým zříditi ve zvláštních sídlech *stav třetí, jenž by sobě půdu i práva* (*vlastně privilegia*) *kupoval z rukou královых*. Ejhle příčina i spůsob vzniku českých *měst královských*. Není lze rozeznati, jak pravdivěji by nazvána byla: politickouli spekulací posledních Přemyslovcův či finanční: bylať obojí v míře svrchované. Mělať býti stavem významněji z milosti královy, než byla šlechta, a tudíž i králi oddaným, zároveň pak novým bohatým pramenem vyschlé pokladně královské. Tak hluboko kleslo veškeré vnitřní zřízení státu českého, že *králové jali se kupčiti právy občanův*. Našli zajisté panovníci na samém počátku svého zaměstnání v Čechách jmění ohromné; na skutečné potřeby státu a národa vydávali z něho až k ustrnutí málo; kdy by byli jen poněkud, nedíme moudře a poctivě, ale toliko chytře a opatrně, jím hospodařili a kdy by byli měli zároveň smysl a nejobyčejnější výdělkářskou šetrnost k silám produktivním v národě našem, mohli za tři sta let vykonati v Čechách věci slavnější, než jakými po uplynutí této dlouhé doby honosili se; ještě jiná dobrá zřízení, ještě jiné dobré ústavy než města mohly v království českém z pouhého jmění zemského vzniknouti a kvésti . . . .

Zkoumejmež otázku se strany kterékoliv, vždy dojdeme k témuž jedinému středu, kolem něhož celé rozložení její se točilo, a tento střed byl *peníze*. Na prodej byla nabídnuta půda na pozůstalých ještě královských statcích k stavbě osad městských, a svobody k založení stavu městského. Nyní sešlo na tom, budouli vůbec kupci, a kdo jimi bude?

V Čechách byla té doby dvojí třída obyvatelstva světského, k nimž mohlo se hleděti v té příčině: šlechta na hradech a lid pracovný v podhradích, tržištích a ostatních vesnicích. Pánové grunty a svobody městské kupovati ani nechtěli; sedláci a řemeslníci nemohli, poněvadž panovníky a šlechtou velice byli znuzeni a zbědováni. Skrovný počet malých svobodných zemanův v tom velikém podniknutí na dobro zmizel. Z obyvatelstva domácího nebylo tedy králům lze vydělati peněz a zříditi sobě politickou podporu proti hrozivé moci a vrtkavé i drahé přízni vybujnělého panstva; aspoň ne tak spěšně, jakož měli potřebí. Obyvatelstvo české jistě bylo by mohlo přispůsobiti se k témuž účelu, ale králové byli by musili předně hnouti žalostnými poměry lidu pracovného k lidem pouze požívajícím, a za druhé nějaký čas čekat, až znuzený národ z opravených poměrův, z nějakého nadlehčení svého by se byl poněkud sebral a sesílil. Však tu opět staré hříchy plodily nové. Panovníci ani sebe nepatrnější úlevou v životě rolníkův a řemeslníkův nesměli proti sobě popuditi šlechty; a v té peněžité i politické nouzi, v kteréž sami vězeli, nemohli dlouho čekati na pomoc. Tu věc dala se během, pro příští politické, národní a společenské poměry v zemích českých velice osudným. Otázku svobodného stavu nešlechtického v Čechách, otázku královských měst českých dostali do rukou a rozhodli cizinci, hlavně Němci . . . .

...á osada Němcův v podhradí pražském stala se zřídlem no... politiky Přemyslovcův. Paměti dějinné stopují ... hradem pražským až do druhé polovice ...nování krále Vratislava I. (1061—1092)

někteří kupci němečtí, kteří za výdělkem navštěvovali Prahu, uznali větší prospěch svůj, usadíce se zde stále. Za tím účelem koupili sobě od krále staveniště na Poříčí a povolení, aby netoliko domy jimi zdělané byly v jejich svobodném a dědičném držení, ale aby obyvatelé těch domův činili zvláštní *samostatnou obec* s rychtářem ze společnosti německé svobodně zvoleným, který by mezi novými osadníky konal právo dle obyčejův německých. Němci byli v Čechách již tenkráte velmi praktičtí: praktičtější než Čechové. Zbohatli zde a ve vhodné chvíli dovedli svých peněz užiti co nejprospěšněji. Krajané jejich zahraniční spěchali jim nyní v proudech na pomoc s penězi i s právy německými. Beze všech rozpakův kupovali Němci při králích pražských českou půdu a svobody občanské, vědouce že dělají znamenitý obchod; nebáli se, že tento náklad i s hojnými úroky nevrátí se jim brzy zpět z kapes lidu českého. Kníže Soběslav II. (1173—1178) dal jim první psané privilegium, utvrdiv samosprávné postavení jejich v lůně podhradské společnosti pražské. Tím spůsobem Němci pražští koncem století dvanáctého netoliko byli vyjmuti ze soudní moci úřadu župního již dle propůjčení Vratislavova, ale k tomu milostí Soběslavovou také osvobozeni od některých článkův robot a povinností zemských, zejmena byli propuštěni z břemene noclehu a nářezu, a mimo potřebu obrany celé země osvobozeni ze služeb vojenských. Takové svobody uprostřed obyvatelstva původního, břemeny a bezprávím všeho druhu velice sklíčeného, vábily do německé obce pražské cizí osadníky vždy hojněji. Kníže Soběslav II. v jemné péči své, aby život v Čechách cizincům vždy více se líbil, sám ustanovil, kdožkoli by z jakékoliv cizí země přišel do Prahy a chtěl tu bydliti s Němci, že má požívati týchže práv a obyčejův jejich. Cizinci by věru byli bývali blázni, kdy by toto laskavé pokynutí byli zanedbali. V Čechách kdo tenkráte nebyl vlastníkem pozemkův, neměl žádné politické platnosti. Cizinec chtěje usaditi se zde nikoli co rolník, po vydání privilegia Soběslavova Němcům pražským zajisté nemohl ani okamžik býti na rozpacích, kam se má přidati. Samosprávná obec německá v podhradí pražském, majíc neobmezenou volnost, aby se šířila, prodlením padesáti let vzrostla velmi značně novými přistěhovalci z ciziny, nejvíce z Němec. Když pak král Přemysl Otakar I., stále hově panství šlechty nad lidem rolnickým a řemeslným, srozuměl, že pro *svou* potřebu musí ohraditi se proti přílišné již moci její a když na dosažení toho účelu, jakož i zároveň na rozmnožení svých ztenčených důchodův seznal, že nejlépe bude dáti v Čechách vzniku v jisté míře svobodnému stavu městskému: samosprávná obec německá v podhradí pražském stala se vzorem, podle kteréhož celé dílo podniknuto bylo v župách českých.

Bylť sám sebou vzešel a již dávno ustálil se patrný rozdíl v sídlech nemajetného lidu českého vzhledem k spůsobu jeho živnosti na statcích královských, kněžských i šlechtických. Rolnictví a řemesla spůsobila jakési rozstoupení se všeho pracovného lidu na dvě strany, z nichž každá přirozeně sbírala se ve zvláštních osadách; však místní rozdělení obou nebylo nikdy tak ostré a dokonalé, aby s rolníky nikdy nebyli bydlili v téže osadě také řemeslníci a na vzájem. Bylo lze znamenati toliko převládající společnost tu rolnickou tam řemeslnickou. Hlavním

pravidlem v spojování obou ovšem bylo rolnictví, kteréž z řemesel k svým sídlům připoutalo ta, jichžto přímé podpory a stálé součinnosti mělo potřebí. Mimo to držela se sídel rolnických také v Čechách taková řemesla, jichžto výrobkův rolník vůbec co člověk stále užívá. Rozdíl v sídlech obyvatelstva českého dle povahy živností byl zcela přirozený, samorostlý; žádný zákon ještě nepřikazoval, že ta neb ona práce smí býti konána toliko v osadě takové a nikoliv jinačí. Umělé hráze mezi vesnicemi a městy v Čechách až do třináctého století nebylo. Tu ustanovili na úkor domácího obyvatelstva rolnického teprv poslední Přemyslovci zřízením měst královských pomocí osadníkův německých, kteří nebyli rolníci, ale řemeslníci a obchodníci. Takovým spůsobem již za Přemysla Otakara I. vznikla města u p. Hradec Králové, Hroznětín, Kladruby; za Václava I. Budyně, Chomoutov, Litoměřice, Žatec. Však hlavní činnost v zakládání měst královských nadešla vstoupením na trůn Přemysla Otakara II., tak že za jeho panování mimo právě vypsaná byla dle zachovaných pamětí dějepisných ještě města: Beroun, Budějovice, Čáslav, Domažlice, Chrudim, Kadaň, Klatovy, Kolín, Kouřim, Kutná Hora, Mělník, Most, Mýto Vysoké, Nymburk, Polička, Plzeň, Praha, Ústí nad Labem.

Přemysl Otakar II. ještě na otci a na dědu svém nabyl zkušeností, jak nebezpečná jest moc šlechty dynastii jeho. Jal se tudíž velmi široce a slavně rozpisovati, že „mysl jeho nenutká nic důtklivěji, že v síni prsou jeho neprohání se nic bouřněji, než starost, jak by krajiny, panství jeho poddané, ozdobil a proti domácím i cizím nepřátelům upevnil městy co nejhojnějšími“; hlásal, že sláva kralování jeho nejvíce roste krasami měst: však skutky jeho dokázaly, oč mu šlo. Mimo peníze hledal nejspěšnější, mocnou a spolehlivou záštitu proti županům co vojenským náčelníkům v okresích; jednota panská, s kterou co kralevic proti otci svému byl se spojil, a celou zemi rozbouřil, utkvěla mu v mysli co obraz stále hrozivý; Záviš z Rosenberka a Milota z Dědic stáli již v blízkém pozadí dějin. . . . Snad že mrazení z nich jej ovanulo, netoliko vykonal rychlou změnu v obvodu jednotlivých žup, rozdrobiv zvláště uvnitř země kolem Prahy veliké župy na několik menších a vybral sobě za nové župany lidi menší; ale vydal se zároveň na soustavné a pilné zakládání měst. Práce děla se takto: Nejdříve královská komise vyšetřila a vyměřila místo, kde nejpříhodněji nové město královské by mělo býti vystavěno, obyčejně bylo k tomu určeno po stu neb stu a padesáti lánův *) polí. Pak byl vyhledán neb přijat zvláštní spůsobilý podnikatel, který se nabídl, že svede sem osadníky či že se postará, aby město vystavěno bylo dle ustanovené spůsoby, zvláště co do zdí hradebních, a v určité době. Rozumí se, že tento podnikatel a spíše jednatel nebyl žádné kuře, a že ani co kuře by nebyl hrabal zadarmo. Král musil ujistit jej svou ochranou a zapsati mu dědičně některou část svých komorních požitkův z výkonův soudních, z tržného, z kol mlýnských a vůbec z provozování každé privilegované živnosti v příštím městě. Půda k stavbě domův městských byla prodávána osadníkům, lán po desíti hřivnách, na několik let odpuštěna jim z ní

*) Lán = 60 jiter.

daň, po vypršení této svobodné lhůty komora královská vybírala nájemného po hřivně z lánu. Z každého řemesla, z každé živnosti městské plynul důchodek do pokladny královské za propůjčení výsady. Noví osadníci byli neli vesměs zajisté z největší části vystěhovalci z Němec severozápadních a z Nizozemí; domácího obyvatelstva českého pro příčinu svrchu vypsanou mohlo súčastniti se v dojití některých svobod občanských velmi málo. Ba Přemysl Otakar II. jal se hledati spásu svou v Němcích s takovou slepotou, že když z některého podhradí neb tržiště, již dávno obydleného, ustanoveno udělati nové město královské, posavadní české obyvatele odtud po prostu vyhnal, ani neptaje se jich, chtějíli neb mohouli jeho taxy za udělení občanských svobod platit čili nic. Vyprázdněná takto půda byla ku prospěchu komory královské prodána ve svobodné jmění novým měšťanům. Takový královský čin Přemysl Otakar II. vykonal na př. v samé Praze, na Malé Straně, časně z jara r. 1257; měrou ještě mnohem rozsáhlejší jednal podobně v okresích loketském, trutnovském a kladském. Peněz, takovým spravedlivým, šlechetným a vlasteneckým způsobem nabytých užíval pak nejvíce k rozmnožení nádhery a lesku na svém dvoře; vedle toho též na vykupování některých velkých, předchůdci jeho, zvláště Václavem I. zastavených statkův zemských z držení panstva. Víme, že tyto statky zastaveny byly panstvu lacino, a že půda na zakládání měst prodávána byla dráže; však celkem Přemysl Otakar odcizoval od koruny statky jedny, aby k ní navracel druhé. Odcizování, prodávání půdy zemské Němcům ovšem bylo věcí snadnější a zdařilo se lépe, než vykupování zastaveného zboží z rukou šlechty.

Nechuť a reptání lidu českého proti králi dlouho netajily se, zvláště když posavadní svobody nové společnosti v zemi rozmnoženy byly v článku velmi důležitém. Města královská totiž mohla již také jako šlechta nabývati velikých statkův a *posílati důvěrníky své na sněmy:* tím stala se skutečně zvláštním stavem s právy politickými. Považímeli, že svobodně zvolené zastupitelstvo všech královských měst bylo německé, a jaké tudíž živly stále před obyvatelstvem domácím nabývaly práva a moci rozhodovati ve vnitřním ústrojí a vnějších osudech království českého: můžeme uhodnouti, jaká trpkost zachvátila cit českého lidu proti králi Přemyslu Otakarovi II.; nebyloť již ani potřebí, aby tento panovník opravdu byl pronesl slova, kteráž před nešťastnou jeho výpravou proti Rudolfovi habsburskému, ač zajisté v souhlase se skutky jeho, klade jemu do úst český kronikář (Dalimil): „Až sie z vojny vracu, zavaleju Cechóm (velikú) prácu; chcu Petřín pavlakú postřieti i na pražském mostě nebude Čecha viděti“ . . .

Všechna města královská byla ve věcech politických, vojenských, soudních a berních prohlášena za úplně osvobozena z všelikého vlivu úřadův župních, — vždyť byla schválně zřízena proti županům — a přímo postavena pod vládu královu, jenž vykonával ji nad nimi skrze zvláštního úředníka dvorského, jenž se nazýval podkomoří, a obyčejně byl nejoblíbenější muž na dvoře panovníkově. Podkomoří z kandidatův, měšťany svobodně zvolených, jmenoval na určitý čas vládu v obci, spravoval všeliké důchody královy ze živností městských, svolával městské sjezdy a konal soud, když stalo se v městě odvolání od konšelův na

krále. Také již král Václav I. jakož vůbec všemu německému velice nakloněn byl na urážku a na pohoršení národa českého, rozmnožil první výsady Němcův pražských třemi svobodami velmi důležitými, zvláště v tehdejších časích: 1. aby všeliké statky, které by buď koupili, buď za dluh do zástavy přijali, buď darem dostali od krále, a které by takto drželi po tři léta bez žaloby, plným právem jim náležely bez překážek dalších; 2. aby jak na podhradí, rovněž ve vsech nikdo nesměl pro žádnou vinu napadnouti a jímati je v domech jejich, ale aby oni dadouce rukojmě pohnáni byli k soudu zemskému; 3. aby byli prosti povinností k dani míru a k jiným obecným platům v království.

Mimo všechny tyto ohromné výhody v tehdejším politickém a společenském životě českém města královská již za Přemysla Otakara II., co sídla hlavně řemeslníkův a obchodníkův získala velikolepé podpory svých živností a tudíž utvrzení své existence ještě privilejem, že na míli kolem nich nesmělo býti provozováno žádné řemeslo, kteréž se provozovalo v nich. Zdá se, že tehdejší králové čeští sobě umínili, aby obyvatelstvo vesnické, právě té doby téměř veškeren národ český, přivedeno bylo na mizinu, v kteréž by musilo zahynout. Jako by se byli domnívali, že se vede tomu lidu ještě příliš dobře, neunavně přemýšleli, čím by jej na novo stiskli. Vizme, jaká nová trýzeň, jaké nová bezpráví naň uvalili. Na míli kolem každého královského města musila rázem přestati všechna řemesla, aby řemeslníkům městským, té doby téměř naskrze Němcům, se dostalo hojně zákazníkův. Neboť tak chytří byli královští agenti, že celou krajinu, v které nové město založeno býti mělo, než vyšli hledat osadníky, sobě důkladně prohlédli, a že do města uvedli hlavně taková řemesla, kterých posud krajina měla potřebí, a z kterých tamější nerolníci se živili. Nyní kolem každého král. města na prostoře téměř půl čtvrté čtvereční míle nesměl pracovati ani jeden krejčí, švec, kolář, kovář, tesař, zámečník, truhlář, sklenář, pekař, řezník, nesměl býti žádný mlýn, pivovar, hostinec atd. atd. Mysleme sobě, že na té ploše bylo vesnic a obyvatelův cokoliv; jak veliká část jich, která neměla přes hranice své řemeslnické pouště do vzdálenějších a tudíž aspoň v té věci šťastnějších vesnic blíže než do král. města, byla nejvšednějšími, nejnutnějšími potřebami svými odkázána k novým osadníkům? Rolník, když kůň jeho zlámal neb ztratil podkovu, musil jeti do města; když se mu rozpadlo kolo neb zlámala náprava, musil do města; když se mu přetrhl řemen neb provaz, musil do města; když se mu roztrhaly boty — ač se nám zdá, že chuďas jich mnoho v životě neměl, — neb když potřeboval novou čepici, musil do města; když se mu zkazil zámek neb ztratil klíček, musil do města; netoliko pro kousek masa a pro sklenici piva — což na tehdejší blahobyt vesnický tu i tam jistě byl již přepych, — ale i pro žejdlík krupice na kaši pro děti musil do města . . . mysleme jen minutu dále o všech toliko denních a nejobyčejnějších potřebách a příhodách jeho domácnosti i hospodářství, a strneme nad tím nelidským zákonem, nad tou zpozdilostí a bezcitno-
ovníkův českých!

kteří na vsech až posud byli provozovali řemesla a jimi se
pro pouhou osobní zábavu ani ve třináctém století nikdo
den kladivo, netahal poříž, nevrtal nebo-

zezem atd. atd. —, musili rázem zastaviti svou práci, svou živnost ... kapitály sotva někdo z nich byl sobě nahromadil, aby nyní mohl pokojně z nich trávit ... jedni padli za obtíž svým rolnickým příbuzným, jiní šli do světa na žebrotu, aneb na něco jiného, co kde bylo možno vykonávat a čemu nouze a zoufalost je naváděly. Mladší pokolení z rolnických rodin na takových začarovaných vesnicích, jehož značná část až dotud rozmnožovala společnost řemeslníkův, a uvolňujíc živobytí ostatní své rodiny dobře se živila bez protekce panovníkovy ve všeobecné aspoň svobodě práce: nyní již nemohlo býti zaopatřeno jinak leda vesměs v rolnictví. Nejbližší nutný následek toho byl přílišné rozdrobení půdy. Vesnice, v kterých toliko řemeslníci a jiní živnostníci žili, byly opuštěny od svého zcela klidného a pracovitého obyvatelstva i znenáhla staly se skrýšemi tulákův a výtržníkův zemských; drahně jiných osad spustlo z polovice nebo z veliké části.

Zákon o vyminěné míli řemeslnické kolem města záhy byl provozován také na statcích kněžských a šlechtických. K žádosti pánův a prelátův povolil král, aby také města a městyse jim poddané směly býti hrazeny příkopy a náspy, aby měly soudce a porotce zvolené ze středu svého svobodně; a když také po příkladu měst královských i řemesla stala se v nich prodávaným privilejem, octly se krajiny vesnické po celých Čechách obklíčeny řemeslnickými a živnostenskými tábory. Zástupy obyvatelův vesnických bez výdělku; pro nejmenší potřebu cesty do měst, zanedbání práce doma, útrata nutná neb svévolná v městě; větší drahota všech výrobkův v městě, poněvadž zdejší řemeslník musil svůj privilej koupit ... to vše společně, a jiné ještě příčiny přispívaly ke kvapnému a velikému ochuzení lidu rolnického. V městech nejvíce množily se pivováry a hospody, a jaký účinek toto hromadění a rozkvět hospodního života v městech mělo opět na řádnou správu živností rolnických a na spokojenost v domácnostech vesnických, na obecnou mravnost v městech i kolem nich, každý soudný pozoroval i časův nynějších sobě pomyslí.

Jedna ze čtrnáctého století zachovaná listina vypisuje nepřirozené poměry práce mezi městy a vesnicemi na zboží arcibiskupa pražského *) až příliš jasně. Veliké pozemkové jmění arcibiskupa pražského bylo rozděleno na osm okresův, ležících téměř ve středu země a zahrnujících v sobě prostranné krajiny. Bylyť to okresy: příbramský, rožmitálský, vltavotýnský, chýnovský, řečický, herarecký, křivsoudovský a štěpanovský. ***Město Příbram*** mělo 41 lánův 20 jiter polí s 185 držiteli; však 33 hospodských, 12 pekařův, 17 řezníkův, 7 soukeníkův, 2 postřihače, 4 koláře, 11 ševcův, 2 krejčí. Ostatní *okres* záležel ze 46 vesnic, s 274 lány a 802 držiteli: na této prostoře byli 1 hospodský, 1 krejčí a 1 švec. — ***Město Rožmitál***: 17 držitelův, z nichž jeden kuchař zámecký, druhý purkrabí rožmitálský, třetí hospodářský správce, pak 2 ševci, 1 kovář, 2 pekaři a 6 hospodských. *Okres:* 17 vesnic, 138 držitelův, 1 švec, 1 piskač. — ***Město Týn nad Vltavou***: 165 držitelův, 43 hospod, 6 pivovárův, 3 mlýny, 2 tkalci, 7 pekařův, 2 krejčí, 7 ševcův, 1 kožešník, 6 soukeníkův, 1 postřihač, 2 kramáři, 6 řezníkův, 2 koláři,

*) Dr. Emler, Památky archeol. Díl VIII., sv. 1. str. 31 sld.

1 svíčkař, 1 kovář. Okres: 32 obce, 264 lánův, 453 držitelé — 1 hospoda a nic jiného! — *Chýnov:* 38 lánův, 57 držitelův, 9 hospod, z nichž farář Petr sám měl — pět; jeden z hospodských jeho byl kovář. *Okres:* 12 obcí, 127 lánův, 182 držitelé ... a dost! — Na zboží řečickém *město Pelhřimov* 38 lánův, všech usedlých 170; jmenuje se v Pelhřimově 42 hospod, 6 sladoven, 12 pivovárův, 10 pekařův, 11 ševcův, 3 kováři, 26 soukeníkův, 13 postřihačův, pak sklenář, kožešník, nožíř, koželuh, 4 tkalci vlny, a lazebník; více musilo býti řezníkův, neb platili dohromady 3 kopy berně. — *Město Červená Řečice:* 36 lanův — 14 hospod. *Okres:* 70 obcí, 775 lánův 1052 držitelé ... 2 hospody, 1 kovář, 1 kolář ... Snad nebude nezajímavo, všimnouti sobě v tomto okresu, že celá ves Častonín, 6 a čtvrtina lánu čili 375 jiter polností, náležela faráři ve Vyskytné, a celá ves Čížkov, 6 lánův (360 jiter) faráři v Cerekvici, jenž prý slul Jeklinus. — *Křivsoudov:* 33 a půl lánu, 44 držitelů, purkrabí, kolář zámecký. 7 hospod. *Okres:* 10 obcí, 65 lánův, 92 držitelé ... jinak nic nerolnického, leda že celá ves Chrastovice (4 lány = 240 jiter) patřila faráři křivsoudovskému. — *Město Štěpánov:* 40 lánův, 103 držitele, 6 mlýnův v městě a blíže města, 21 hospod, 8 pivovárův, 7 ševcův, 3 pekaři, 3 řezníci, 2 kováři, 1 svíčkář. *Okres:* 11 obcí, 120 lánův, 1 kolář. — Však třeba dodati, kde v okrese byl kovář, neb kolář, že byl v panském dvoře.

Na tomto obraze, z něhož patrno vše a ještě více než co jsme o řemeslech svrchu pravili, zároveň vyznamenány jsou toho času opuštěné živnosti rolnické na zboží arcibiskupa pražského. Jest věru až zhroziti se, jaký počet jiter na statcích jediného toho pána byl — nikoli ještě nikdy nevzdělán, ale jindy vzděláván, nyní opuštěn. Z posavadního vypsání života rolnického v oněch časích snadno jest nalezti příčiny tohoto velice žalostného zjevu. A netoliko jednotlivá hospodářství, ale celé vesnice vyznačeny jsou co prázdny svého bývalého přičinlivého obyvatelstva ... Sotva pochybíme, vidouce na statcích arcibiskupa pražského obraz rozdělení řemesel po celem království. V městech řemesla se hromadila, na vesnicích úplně vyhynula. Však hromadění jich v městech nebyl průběh přirozený, ústrojný, samorostlý, jakýž v úplné svobodě práce by se byl vyvinul zajisté sám; ale byla to ordonance umělá, náhlá a čímž hlavně vynikala, k obyvatelstvu vesnickému svrchovaně nespravedlivá. Zřízením nových osad třeba výhradně řemeslnických, počtem co nejhojnějším po veškeré zemi, však ponecháním volné konkurence se starým pořádkem v národě, nikdy by nebyla vyhynula na vsech řemesla, kteráž s nezbytnými potřebami nejprostějšího života lidského a se samou prací rolnickou po celém světě, co přímé podmínky její, těsně spojena jsou. Bez krejčího, bez ševce toliko někteří národové v ponebí poněkud teplejším, než již ve třináctém století bylo v Čechách, mohou obejíti se; a kovář i kolář atd. měly také v Čechách vznik svůj právě v rolnictvu. Řemesla a živnosti, kteréž teprvé v městě vzaly svůj původ: zlatník, hodinář, cukrář atd., zajisté ani v nejúplnější volnosti práce nikde po celém světě nezobecněly na vesnicích, a neměly ani za Přemyslovcův v Čechách potřebí žádného privileje.

Však umělé a násilné zřizování měst nepřestalo na útisku oby-

vatelstva vesnického co do řemesel; zasáhloť i nejprostější tržba a kupectví. Až do zřízení měst královských byly po Čechách ovšem i zvláštní trhy, v každé župě několik míst, vsí trhových, kam lid selský přicházel prodávat plodiny hospodářství. Tak chytří zajisté byli naši rolníci již v nejstarších časích, že rádi zajížděli prodávat své obilí tam, kde spíše, zvláště některý čas, mohli nadíti se, že je prodají. Však vedle toho nebylo nikomu zakázáno, že ve své vesnici, doma nesmí prodat ani čtvrci žita, ale že ji musí přivestí na trh do vykázané osady, kamž i kupci se dostavtež, aby pán té osady měl důchod z tržby, jakož aby tento důchod mohl pohodlně a úplně vybírat. Města královská položila základ velikému převratu i v této stránce veřejného života. Nedočkavá nouze panovníkův, finanční a politická, rovněž jako ledová nevšímavost jejich k nejvšednějším životním potřebám a k nejpřirozenějším právům domácího obyvatelstva rolnického, k rozvoji vlastního národa českého, dala i tržbě v Čechách onen směr, jenž brzy dokonán zapovídal prodávání a nakládání obilí po vesnicích; kdy by se toho kdo dopustil, popravcí krajští měli pobrat, což by bylo naloženo!

Možnoli bez nejhlubší trpkosti vzpomínati takové správy zemské, která k obyvatelstvu rolnickému, od samého počátku vlastnímu jádru a po všechny časy rozhodné většině národa českého, zaujala stanovisko tak nevýslovně bezcitné, hrabivé, nelidské? . . . Tato správa zemská nepohlížela k rolníku jinak, než pohlížela k nerozdílnému soudruhu a šťastnějšímu, poněvadž tvrdší kůží obdařenému pomocníku jeho. Kruté to byly časy v Čechách, když sám král (Václav II.), k němuž „poddaným" bylo velmi nesnadno dostati se, poněvadž mnoho spal a mnoho se modlil, jakéhosi chuďasa, jenž přes všechny tyto a ještě jiné překážky o hostině k němu přistoupil, aby jej poprosil za ochranu proti jeho úřadníkům, příkře od sebe vyhnal. Ubohý král, zalézal do skříně k ostatkům svatých, když bouřka se hnala, a spatřiv kočku padal do mdlob; ale chudého utištěného člověka se nebál . . . Tať byla zajisté větší skvrna v jeho panování, nežli že neuměl ani číst ani psát!

Větší část těchto útrap a svízelův postihla toliko pracovný lid český na vesnicích; pro Němce i zde na samém počátku sjednán v Čechách jiný pořádek. Panovníci čeští zakládali nejen města ale i vesnice dle německého práva. Hlavní známkou tohoto poměru bylo, že sedláci vysazení právem německým, nebyli dědiční nájemníci, jako posud čeští, ale držitelé oněch pozemkův, kteréž od vlastníka byli koupili v povinnosti určitého dědičného úroku, a kteréž opět sami mohli prodati. Právo německé tudíž nazváno v Čechách také *právem zákupním*, emfyteutickým. Nejstarší dějepisná památka kolonisace německé na vesnicích v Čechách vykonané působením panovníkovým, sáhá do časův krále Václava I. Měrou velikou zřizovány po vlasti naší vesnice s právem německým touže dobou, když také zakládání měst královských s osadníky německými bylo v nejbujnějším květu svém, za krále Přemysla Otakara II. — Již svrchu jsme opakovali vypravování kronikáře Neplacha, že tento panovník krajiny loketskou, trutnovskou a kladskou odevzdal Němcům, odstrčiv Čechy. Jest tu zajisté řeč o *královských* pozemcích v oněch krajinách a poněvadž tyto pozemky již dříve byly obydleny a vzdělávány lidem českým, není lze delikatním slovům mnicha opato-

vického, k panovníkům vůbec velmi šetrného: „Rex Przemysl . . . terras Cubitensem, Trutnoviensem, Glacensem *Teutonicis tradidit, suos postergando*“ — rozuměti jinak, než že Přemysl Otakar II. sedláky české z oněch krajin vyhnal a uprázdněnou půdu prodal sedlákům německým dle práva emfyteutického. Založení města malostranského pod hradem pražským: „*pepulit Bohemos* de suburbio et locavit alienigenas“ . . ukazuje nám, že dotčený král neodstrkoval svých toliko figuralně. Musil opatřiti si peníze, a tu přestávají všechny řečnické figury; chtěl prodat půdu i práva, na té půdě posud byli co nájemníci usedlí Češi, koupit ji nemohli, tudíž král je s ní sehnal a uvedl na ni lidi s penězi, Němce. Rozumí se, že ani sedláci němečtí by nebyli přistěhovali se do Čech, kdy by nebyli věděli, že zde povede se jim lépe než doma. Pouhé zákupní držení pozemkův jim nestačilo; český král musil učiniti pro ně více, než každý německý pán. A on také učinil. Němečtí sedláci v českých vesnicích byli úplně sproštěni právomocnosti župních úřadův královských, všech břemen společné záruky a robot zemských, měli vlastní rychtáře pro nižší potřeby soudní a ve věcech těžších byli podřízeni magistrátu nejbližších měst královských . . . To již bylo živobytí poněkud jiné, než v jakém vězeli sedláci čeští, a jiné, než z jakého těšili se němečtí sedláci v Němcích. Tudíž není diviti se, že německé vesnice v Čechách na statcích královských, zvláště pohraničných, se množily.

Rolnický lid český pohlížel k osudu nových osadníkův vesnických na nejméně s přáním, aby měl rovněž takový. V jednom článku tohoto přání vyšli mu páni světští a kněžští vstříc, totiž v tom, aby změněn byl posavadní poměr jeho co nájemníka k půdě najaté. Šlechta i kněžstvo srozuměli z příkladu panovníkova, že propůjčíce lidu pracovnému své statky právem zákupním, nabudou velikých výhod finančních: že dostanou nějaký kapitál, jehož zvláště v těch časích měli trapně potřebí na zvelebení svého stavovského lesku, a příště že jim také ještě zbude stálý úrok. Rolník český seznal v takové změně podobně patrnou výhodu pro sebe; věděl, že vzdělávaje půdu na základě takové smlouvy, bude moci spíše vládnouti jí za svého života i na smrtelné posteli.

Buď šlechta a bohaté kněžstvo měli k sedlákům českým přece více citu, než králové, aneb nebyl dostatek kupcův z Němec na půdu panskou v Čechách, hlavně zajisté proto, že urození páni, biskupové a probošti nemohli, jakož učinil král na svých vesnicích novým osadníkům mimo právo zákupní podati žádných privilegií, na př. úplnou svobodu vůčí úřadu župnímu, propuštění z břemene společné záruky, samosprávu v nižším soudnictví atd. . . ., věc dala se tím během, že sedláci čeští se statkův pánů světských a kněžských sehnáni nebyli, ale že usadili se na nich jaksi znova právem zákupním.

Tento politicko-společenský proces ovšem trval déle než na statcích královských: postupovalť tou měrou, kterouž rolníci čeští mohli kupovat, a to nešlo kvapně. Minulo sto let (až do polovice čtrnáctého století), než tato proměna poměru téměř všech vesnic českých k panstvu byla dokonána . . . Touto změnou práva usedlosti půda česká na statcích šlechty a duchovenstva přece zůstala v rukou českých.

Nesnadnější věcí bylo dobytí zpět půdy v městech královských, počeštění městského stavu. První, národ český vinou panovníkův zajisté velice pokořující počátek v této práci stal se tím, že okolo prostředku století třináctého nejdříve v Praze Č-ši co podruzi stěhovali se do domův k Němcům, aby se dostali pod jejich právo. Spoluměšťanství s Němci pomocí jmění vyžadovalo mezi Čechy také drahného času . . .

Privilegiemi šlechty, kněžstva, královských měst a německých vesnic královští úřadové župní vždy více pozbývali hmotné moci a mravního vlivu v zemi. Pod právomocností jejich uvázli toliko menší zemané, několik poddaných měst a městysův, a část rolnictva. Veliký počet úředníkův a služebníkův župních octnuli se na zahálce, a poněvadž mimo to důchody komory královské již nepostačovaly na stálé opatřování jich, a nemilost panovníkův k nim již dávno byla zřejmá a skutky dokázána: celé zřízení vinou panovníkův nejdříve zkažené a nyní z veliké části zbytečné, rychle bralo se k svému konci. Výtečný badatel v politických a právních poměrech české minulosti, V. V. Tomek praví*), že z příčin právě vypsaných některé úřady župní buď docela buď na díle byly zrušeny a kraje zbavené jich připojeny k jiným, tak že počet těchto byl pořád menší. Místo 56 žup čili krajův, kolik asi bývalo někdy v Čechách za nejstarších časův, dá se s jistotou neb aspoň s velikou podobností vypočísti sotva 29, kolik bylo jich ještě za panování krále Václava II. (1278—1305), takových totiž, které tehdáž měly ještě své zřízené soudy krajské a tedy úřady s opravdovou mocí veřejnou. — Však trvání i těchto bylo podkopáno, když již Přemysl Otakar II., bezpochyby, aby upokojil mocnou a nebezpečnou šlechtu, která velmi dobře srozuměla, proč král zřizuje sobě města s takovými „svobodami", veškerou policejní a exekutivní moc v nich nad lidem „obecným", odevzdal pánům a rytířům. V každém kraji totiž ustanovil šest „popravcův", tři pány a tři rytíře, aby bděli nad veřejnou bezpečností, jímali lupiče, žháře a všeliké zločince, i aby vykonávali nálezy soudní. Komora královská tímto článkem veřejné správy nesměla míti žádných útrat, protož vybíráni k důležitému úřadu popravcův v každém kraji nejzámožnější šlechtici, kteří rádi ujali se ho zdarma. Netrvalo dlouho, a úřad či spíše právo popravce krajského stalo se předmětem nejdychtivější snahy ve šlechtě, ba některé rodiny usilovaly, aby je osáhly dědičně. Pozdější tuhá vláda šlechty nad lidem obecným zakládala se z veliké části na moci popravčí. Tato moc byla dokonale utvrzena Karlem IV., jenž chtěje po bouřích panských proti otci jeho, králi Janu, upevniti moc panovnickou, neviděl k tomu účelu lepší cesty, než sesílení a rozmnožení řádův feudalních v národě. Župní úřady byly poslední ač již svrchovaně slabou překážkou těchto řádův. Karel IV. co vzor aristokrata, sklonil množství nejpřednějších šlechticův, aby své posud svobodné statky přijali od něho v léno a za to *vydal všechny lidi, kteří na statcích jejich žili, soudní právomocnosti jejich*, mimo pře hrdelní, kteréž slušely k soudu zemskému. *Soudnictví patrimonialní* v království českém utvrzeno zákonem r. 1383. — Patrno, jak velikou

*) Dějepis města Prahy, I. 330.

změnu v společenských poměrech národa českého učinil Karel IV.; posavadní rozdíl stavův příkře zaostřil, obecný lid vydal na moc a milost panstva. Jaké živobytí obecný lid český v těchto poměrech měl, nejlépe můžeme srozuměti z jalového pokusu téhož Karla IV. z roku 1346, aby moc panstva nad tím lidem obmezil. Tohoto roku totiž Karel IV. snažil se zjednati platnost novým zákonům, kterýmiž by království české na příště mělo říditi se; sestavilť nový zákonník, známý jmenem „Majestas Carolina;" však stavové čeští, šlechta, opřeli se přijetí jeho tak rozhodně, že na sněmě dne 6. října 1355 sám dílo své odvolal a zákony předložené za neplatné vyhlásil. Jest velmi zajímavo, co Karel IV. ve svém nešťastném zákonníku napsal o poměrech panstva k obecnému lidu. Majestas Carolina v článku 84 zní: „De potestate baronum in homines ipsorum. Jakož pánův našich mohutnosti a cti, naší královské koruny chválu i čest, pevně a neporušeně věčně zůstati chceme: takéž mocnosti jejich podlé obyčejův potvrzených od starodávna jistými příčinami a cíli chceme uskrovniti, aby snad ti, jenž přejasnou poctivostí ctně živi býti mají, i neudálo se jim nejistotou moci jich nepoctivě živu býti. Protož jistým ustanovením za právo činíme: moc všelijakou (kromě spravedlivosti osobní, kteráž vždycky královskému důstojenství má zachována býti,) pánům našim království českého nad jich lidmi i nad jich zbožím, jakož jest od starodávna bylo, takovouž dáváme a ji půjčujem, kromě příhod dole psaných."

A které byly ty příhody? Mezi jiným také tyto a sice na prvním místě: „*Nesluší žádnému pánu, ani vládyce, by svým neb cizím lidem oči vymětal.* Pakli by kdo to ukrutenství učinil, a v tom shledán byl: ten jest upadl v nechuť (!) královu a zboží všecko jeho na Jeho Milost spadlo." — „*Jestliže by který pán neb vládyka člověku svému neb cizímu nos z chřípí uřezal*, a v tom shledán byl: sám i se svým zbožím vším věz že jest na královĕ milosti." — „Takéž varovati se mají páni i vládyky svrchupsaní, aby žádný z nich hrdě se drže, lidského pokolení krve lehce neváže, *ruky neb nohy na špalek vložené žádnému neutínal ani sám, ani skrze jiného.* Kdož by proti tomu učinil, pokutou a pomstou takovouž bude pokárán."

Není ani lze dobře stanovit, čeho více jest zhroziti se, či že Karel IV. takové strašné nelidské zločiny pánům a vládykám vůbec zákonem zapovídati chtěl, či že páni a vládykové návrh tohoto zákona zavrhli . . . . .

Na doplnění obrazu musíme tu ještě položiti několik článkův z *Řádu práva zemského*, jenž též za časův Karla IV. sepsán byl co sbírka obyčejův soudních, a jenž velmi jasně nám vyličuje poměry šlechty k lidu obecnému v těch přech, které z právomocnosti patrimonialní byly vyhraženy a s kterými obě strany musily na soud zemský.

„Když rovný rovného podle urození, totiž pán pána, vládyka vládyku z hlavy pohoní, mají se bíti s meči i se štíty. A pakli by nižší vyššího, totiž vládyka šlechtice pohnal z hlavy, kdyžby ten pohnaný ohradil své právo před žalobou, dříve než by naň žaloba vyšla, aneb jemu jeho řečník to vymínil, řka: když by přišlo na bití, bíti se s ním nechce, neboť jest nižšího urození, nežli on, — tehdy ten pohnaný svou nevinu má dokázati přísahou na kříži sám sedm se

zmatkem; a když by všickni prošli, má prázden býti, a pakli by jediný zmátl, tehda tu při ztratí.“ — „Když by měštěnín nebo sedlák, kterého šlechtice nebo vládyku pohnal z hlavy, a když by pohnaný své právo ohradil a vymínil před žalobou, *že se s ním bíti nechce*: sám sedm má přísahati na kříži; jak svrchu psáno jest.“ — „*A pakli by měštěnín sedláka pohnal, mají se bíti kyji a s štíty velikými, neb jsou oba jednoho řádu chlapského, a to jest od starodávna ustanoveno, že k té bitvě nemají mečův užívati.*“ — „Když by kdo vyššího řádu nebo rodu od nižšího byl pohnán z hlavy, a na přísaze sám nebo který pomocník zmátl: *ten nemá stat býti*, ale má tu hlavu složiti podlé šacování a nálezu úředníkův pražských . . .“ „*Když by rovný rovnému podle urození* před králem neb před plným soudem *dal políček*, a s tím popaden byl: tehdy ten, jemužto dán políček, *má jemu dáti dva, v každé líce jeden a pěstí v nos.* Pakli by větší nižšímu dal, totiž šlechtic vládyce, nebo vládyka chlapu: tehdy taktéž mu má dáti zase dva a pěstí v nos.“ „*Ale když by nižší vyššímu dal*, totiž vládyka šlechtici, nebo měštěnín a sedlák vládyce, políček, a tu popaden byl: *má jemu utata ruka býti*, a potom mají zaručiti, aby žádný pomsty nehledal.“ „*Ale když chlap vládyce nebo šlechtici směl políček dáti, a tu popaden byl: má jemu i s hrdlem na milost odsouzen býti, aby s něho učinil, což se jemu líbí.*“

Výše nad to spravedlnost nešla.

Ferdinand Schulz.

Golgota i Tábor.

Historická pověsť od *Václava Vlčka.*

(Pokračování.)

Dorota sobě na mnichy podepřela boky.

„Proč mi pořád skáčete do řeči? Desetkrát jsem už mohla všecko povědět! A vy všichni byste nejlépe udělali, kdy byste nechali všech zbytečných otázek a měli se k útěku, co nohy stačí. Nejdřív bylo heslo: „Také klášter vyčistíme!“ — Ale brzy to mnohé patrně mrzelo, že faráře tak levně propustili. Rozohňují se každou chvílí — vyplnili polovičku toho, co vám slibují, naposledy jste dnes ráno zdrávi vstávali!“

Dále už Dorotu nikdo neposlouchal. Někteří mnichové hned odkvapili, nejprvé páter Kunrat, který se dříve byl k samé Dorotě prodral, nyní obrátiv se skrze ostatní k východu zamířil, a kdo mu v cestě byl, každého bezohledně šlapal a tělem beranil. Pod jeho prchajícíma nohama chodba klášterní tak se otřásala, klenutí tolik hřmělo, že všichni ptáci kněze Petra rázem odletěli, a krmitel jich vyburcován se ohlednul.

„Všeho zanech,“ vzkříknul na něj Kunrat — „a utíkej!“

„Což hoří?“

„Ještě ne, ale bude. Husité táhnou!“

Kunrat pádil dále, také Petr se dal do klusu, že to na staré nohy jeho bylo ku podivu. Za několik okamžiků octli se oba dole

u druhých klášterníkův, Petr ještě o něco dříve, zdvíhaje starý meč, Kunrat nesa pod ramenem uzel.

„Z cesty!“ volal počínaje sobě raziti dráhu k fortně.

„Zpátky!“ volal Petr, stavě se proti němu, jako David proti Goliášovi. „Zbabělec a zrádce, kdo utíkati chce! Kacíři za ďábla bojovati mohou, my za boha nemůžeme?“

„Pusť ho,“ rozhodnul kvardián. „Ať kvapí na zámek a panu Děpoldovi ohlásí, co se na nás přivalilo, aby nám co nejrychleji s mocí ozbrojenou na pomoc přispěl. První útok za svými zdmi odraziti dovedem!“

Kunrat už se hnal jako kámen z praku vyloučený; všichni teď rychle před ním stranou couvali, jen Dorota jej odsmýkla, když do ní měl vraziti.

„Dočkati se jich — toť nerozum!“ volala. „Deset se jich žene na vás jednoho. Co je platno všechno hrdinství, když nevíte, kdo z vás za hodinu ještě dýchati bude?“

A přistoupivši blíže, mluvila, důtklivě do kvardiána:

„Nemůže to býti, ctihodný otče, abys tady zůstal! Nevydávej své zdraví a svůj život v nebezpečenství. Můj bože, jaký by to byl zármutek! Pojď,“ dokládala potají, „stroskotajíli klášter, tím lépe: však spolu najdeme někde na zemi příjemný útulek!“

Ambrož vzpřímil se v celé svojí velebnosti.

„Dobrá děvo,“ pravil hlasitě jako s kazatelny, „tys zbožnou svoji mysl osvědčila příkladným způsobem: já i bratři moji budeme ti služby tvé zpomínati v modlitbách. Nestrachuj se o služebníky boží: stojíť oni pod ochranou toho, který všecko může!“

Obrátiv se k mnichům doložil hlasem utajeným: „V nejhorším případě zbývají nám tajné východy — proto na útěk vždycky času dost!“

Povyk ozýval se blíže.

„Nepůjdešli ty,“ řekla Dorota po tichu Ambrožovi, „já zde také ostanu!“

„Och, hrozná jest láska této lesní ženy!“ vzdychnul tajně v duchu kvardián. „Ona mi tu ještě přede všemi kolem krku padne!“

Nahlas pravil s obvyklou vážností: „Dcero milá, nevydávej ty se v nebezpečenství. Kdy by tě tu nalezli, jen zahledli: jak snadno by tvou přítomnost vykládali nekale, jak snadno bys, ač nevinná, mohla za svůj záslužný skutek sdíleti osud nehodné vdovičky Máří? Vzdal se, pokud čas.“

„Aby ji tady tak zastihli, to by nám její zásluha přinesla proklatě zlé ovoce!“ volali mniši — chtíc nechtíc byla Dorota vytlačena ven, dvéře bouchly za ní, klíče i závory rachotily.

Klášter byl malou pevností; s tolikem dobrých paží, co tu bylo mnichův, mohl proti všeliké přesile hájen býti. Ale klášterníci nehrubě byli bojovní; kvardián jakožto vrchní velitel viděl spásu především v tom, aby získáno bylo co nejvíce času.

„Mnoho se vyptávati, dlouhé řeči činiti, výminky sem tam donášeti, o snížení neb zvýšení jich vyjednávati, lhůtu na rozmyšlenou sobě

vyžadovati: to nám více pomůže nežli všecky krvavé záboje, co jich koliv do svých zpěvů smĕstnal pater Homerus!"

Pro hluk blížícího se zástupu zatajil v sobě dech.

„Nepočneme i neukážeme napřed žádného nepřátelství," nařizoval potom. „Někdo musí vstoupiti před ně a učinit k nim řeč, aby je rozebral i utišil. Kdo z vás cítí se k tomu nejpovolanějším?"

Žádné „Já!" se neozvalo v odpověď — nejspíš nechtěl nikdo býti tak neskromným, aby se za nejpovolanějšího prohlašoval. Kvardiána to nepřekvapilo.

„Zavolejte sem pátera Zdislava," pravil — a to bylo všechněm z duše řečeno: jedním hlasem dosvědčovali, páter Zdislav že se k takovémuto úřadu hodí nejlépe, že umí nejlépe tklivým slovem dojímati ale také mocně zahřímati — ostatně že to je vlastně jeho povinností.

Chválili mladého spolubratra více než kdykoliv posud; v té chvále nalézal kvardián samou pravdu, však nejhlubší, utajená pohnutka k tomu, aby právě Zdislava zvolil, byl podobný úmysl, z jakého už svatý David svého času Uriáše do předního boje postaviti kázal.

„Staneli se mu něco lidského," pravil sobě v myšlenkách, „já jsem to na něj tak málo přivolal jako na sebe!"

Zdislav uslyšev, jaká úloha mu přiřčena, ani slova nenamítnul.

„Dnes máš příležitost dokázati, že mezi všemi lidmi nemá býti jiného než bratrská láska."

Ani na tento trpký kvardiánův úštěpek Zdislav neodpověděl. Ostatně pozornost všech byla už cele ven obrácena: než by se páteř pomodlil, dorazili už nevítaní hosté ku klášteru.

Pokřikování jejich náhle utichnulo. Až k samému stavení šlo to zhurta; nyní teprv valná většina příchozích znamenala, že neví, co se tu vlastně díti má. Divoké nadšení řídilo sem jejich kroky s obecným proudem, slyšeli a také mluvili na cestě různé výhrůžky: to byla slova, ježto vítr odnášel i s kořenem, nyní teprv bylo potřebí buď úmyslu nebo rozkazu. Také byl zvláště lid domácí pohledem na klášter značně ochlazen. Ty zdi byli tak známé, a za nimi byli tak známí lidé! Fanatismus nevalil se tehdy ještě proudem vše zničujícím jako láva ze sopky: pouze to v myslích vřelo.

Příchozí ohlíželi se po sobě; tělo hledalo hlavu, která za ostatní údy myslila. Hnedle oči všech obráceny byly na skupení mužů, jehožto středem byl stařec přísného vzezření, tváře do temna osmahlé avšak sněhobílým vousem i vlasem vroubené. Kdo naň číhal nejpátravěji, byla uhlířovic Dorota, kteráž nemohouc to přenesti přes srdce, aby se od kláštera odtrhla, útočiště ke lsti vzala a nepozorována k zástupu se přimíchala. Ten šedivec byl patrně vůdcem všeho toho lidu a strůjcem té bouře na kněze; on to hned v městečku faráře na kazatelně směle ze lži stíhal.

„Kdo pak je ten člověk?" ptala se v tom náhlém utišení Dorota nejbližší sousedky, letité vesničanky.

„Bratr Zderad", dí tato patrně jsouc hrda na to své vědění.

„Ale kdo je ten bratr Zderad?" vyzvídala Dorota dále.

„To nevíš? On viděl svatého Jana Husa umírati na hranici! A jako by byl zdědil jeho výmluvnost. O ten svatý mučedník! Kdež bych

si byla pomyslila, jaký bude osud jeho, když jsem ho tváří v tvář viděla, s ním rozmlouvala! On byl tak pln lásky k lidu obecnému, jako sám náš spasitel. Vyjížděl do vesnic, kázal čisté slovo boží ale také se mezi našinci rád poveselil o pouti neb o posvícení. Já ho pořád vidím, já ho pořád slyším — a oni ho tak ukrutně umučili! Ó zlořečení papeženci!" volala vesničanka ve hněvu a v slzách.

„Pálit je napořád!" vzkřiknul vedle ní rozezlený muž.

„I s jejich doupaty!" doložil druhý, a hned se k němu přidali jiní hlasové: „Oheň na ně — horšíť jsou než Sodomníci!"

„Hola!" pozdvihnul na druhé straně hlasu vesničan. „Nesmí trpět nevinný s vinnými. Ze Sodomy Lot byl vyveden!"

„Pravda, pravda!" svědčili mnozí. — „Páterovi Adamovi nesmí vlas na hlavě zkřiven býti — on je mezi všemi výminkou!"

„Kvardián Ambrož také!" ozval se pronikavý hlas, ale zůstal samotným. Ostatně mohl následek býti mnohem horší; viděti, že větší byla Dorotina věrná láska nežli její opatrnost.

„To zrovna ne," namítnul kdosi, „ale páter Zdislav!"

Toto slovo se bratra Zderada, jinou rozpravou zaměstnaného, dotklo zvláštním spůsobem. Vztýčil náhle svou šedivou hlavu.

„Páter Zdislav? Je zdejší? Odkud pak? Jakého stáří? Jakých mravů?"

Otázky jeho následovaly rychle za sebou, i odpovědi byly stručné. Pak se starec zamlčel.

„Mohl by to býti můj syn!" pravil tajně ve svém duchu, a oko jeho těkalo po zdech i oknech kláštera. Po kratičkém zamyšlení řekl odhodlaně: „Budiž koukol oddělen od pšenice!" A do kláštera silným hlasem zvolal: „Ve jmenu božím, před kterým se otřásají brány pekelné, žádáme, aby otevřeny byly dvéře domu tohoto!"

Mimo nadání rychleji působilo jeho slovo. Dvéře jen poněkud odlehly, avšak on div se nepotácel náhlou závratí . . .

Ze dveří, které neviditelnou rukou ihned zamčeny jsou, vystoupil páter Zdislav.

Stanul zde s pocity málo příjemnými. Cesta, již od svých spolumnichův k tomuto příchozímu zástupu vykonal, byla tak kratičká, byl to vlastně jediný krok přes práh kláštera: a přece to byla cesta mezi dvojím náboženstvím! Tam byli obhajcové staré víry, zde obnovovatelé, opravcové. Jedni druhé za kacíře, za nepřátele boha, za služebníky ďábla, za svůdce lidí považovali, zatracovali, vyhladiti se chystali. Tito i onino sobě ve štít napsali pravdu.

Zdislav celým životem, celou bytostí svou do nedávna náležel k jedné z těchto stran. Vznikající boje o víru nedotkly se vnitra jeho. Tu octnul se v době, kde z jinocha stává se samostatný muž; žádaje žíti svůj vlastní život počíná na všecko svým vlastním zrakem pohlížeti, všecko svým vlastním rozumem zkoumati. Jako se dříve tělesně narodil, odděliv se od života matčina, tak rodí se nyní duševně, odděluje se co samostatný duch od společnosti, ve které vyrostl. Tu bývá přístupen i pochybnostem, na něžto by dříve ani ve snách byl nepřipadnul.

Zdislav nebyl ducha tak slabého ani tak obmezeného ani tak líného, aby také v této době námitka sebe podstatnější jenom proto se

ho netkla, že stíhalá jeho stranu, jeho víru. Kvardián sám vyburcoval jej z dřívějšího bezstarostného klidu, ideál, který byl do té doby vlastní vírou jeho, nazval bloudstvím, ukázal mu, že jeho náboženství účel, jejžto slovy zvěstuje — bratrství a mír mezi lidmi — nevyplňuje ba ani vyplňovati nechce a v pravdě docela jiné ryze světské účely stíhá.

Přišel Žižka se svou svatou rozhorleností, a sklátil jej na chvíli ve propasť. Snížil jej ve vlastních očích na jednoho z golgotských pochopův, kteří spásu lidstva potlačují v zárodcích. Žádal obnovení světa, zvěstoval pravou církev boží podle evangelia. To byla veliká, vznešená myšlenka; Zdislav, ač od té doby jinými city pilně zaměstnáván, častěji před ní stanul tajně oslněn a uchvácen.

Teď byl i z toho blouznění vyburcován: takto vypadala tedy myšlenka ta ve skutečnosti! Věru, jestliže tam ve klášteře byli strůjci Golgoty, ti zde před klášterem nevzbuzovali žádnou důvěru, že by dovedli upraviti Tábor společenstvu lidskému!

„Co vás sem přivádí?“ ptal se zástupu hlasem utajeným a s pohledem pošmourným.

Nastoupilo krátké pomlčení. Bratr Zderad byl sobě oči zakryl, pak opět na mnicha pohlednul.

„On to jest!“ zašeptaly jeho rty beze zvuku.

Po otázce Zdislavově pravil z ticha k muži vedle stojícímu: „Odpověz mu, bratře Bolku — nějak zle se mi dělá.“

Bolek postoupiv ku předu nic se nerozmýšlel.

„Vůle boží nás sem přivádí,“ řekl s důkladem, „abychom tady zastavili řemeslo modloslužebníkům Bálovým!“

„Kdo jsi dobrý muži? Čemu jsi se naučil?“ obrátil se k němu Zdislav.

„Jsem Bolek kolář.“

„Kdy bys přede mnou kolo zhotovil, dokázal bys mi, že se za koláře jen nevydáváš. Co pak hodláš učinit na důkaz, že ti bůh svou vůli zjevil, že nejsi podvodník, rouhač a svatokrádce?“

„Aj,“ zvolal Bolek, „celý zástup svědkův tady stojí, kteří mě znají!“

„Pravda!“ svědčili mnozí.

„A kdože jsou tito tvoji svědkové a společníci?“

„Jsou to poctiví lidé, jsou to boží bojovníci!“

„Stále jmeno boží před sebe nastrkujete,“ vzkřiknul mocně mladý mnich: „kde jest vaše právo k tomu? Ty držíš klacek, ty kyj, ty obušek: jsou to jediné průkazy vašeho božského povolání? S něčím lepším se vytaste! K bojovníkům božím i já bych upřímně rád náležel: čím mě přesvědčíte, že nejste jenom násilnická sběř, že jmenem božím nezakrýváte jen loupež, vraždu a jiné padoušství? Já držím se slov mistra svého: Po skutcích jejich poznáte je!“

Bolek váznul: tím rychleji ve shromáždění rostla nevole.

„Co se budeme s kněžourem potýkati jazykem!“ volali zadní.

Bolek svrhnul svoje rozpaky.

„Odpověz bez vytáček,“ řekl: „Chceš ty a tvoji společníci v tomto domě odříci se bludův papeženských a přistoupiti k čistému učení Kristovu?“

„Mých společníkův musíš zeptati se zvlášť,“ odtušil mnich s ve-

likou trpkostí; „co se mne týče: kterak bych nedal tobě přednost před papežem! Z tebe a vás všech vane tak čisté evangelium! *Vám* Kristus rozkázal: Jděte do světa, přepadejte lidi na potkání a ve příbytcích jejich, přinuťte je násilou, aby jak otroci vaši mluvili a činili, co sobě zmanete na nich žádati — takové jest moje čisté učení!“

Příchozí nemohli mu ve slovích odolati, však právě to mělo u nich účinek nejhorší. Zahanbení mělo v patách slepé rozjitření.

„Nás tvé rejdy a tůčky nepomatou, popský hade!“ vzkřiknul hněvivý hlas.

„Místo, aby na kolenou ležel, dvorné šprýmy sobě z nás tropí!“ vzkřiknul druhý.

„Chopte se ho!“

„A do vnitř pro ostatní!“

To heslo působilo jako hořící doutnák ku prachu přiložený. Následoval výbuch vášně. Jedni vrhli se ku Zdislavovi, druzí hnali se na zdi.

„Zadržte! Ustaňte!“ volal v tom hluku bratr Zderad — však musil volání své mnohokráte opakovati, nežli je bližcí vzdálenějším sdělili a útok se zadržel.

„Co tu počínáte lidé?“ ptal se zástupu nový řečník.

„Páter Adam!“ řekl mnohý místo odpovědi.

„Co žádáte?“ opětoval on.

„Žádáme,“ odpověděl mu Zderad, stavě se pořáď tak, aby ho Zdislav viděti nemohl — „žádáme, aby v tomto chrámě každému, kdo sobě toho žádá, podáváno bylo tělo páně pod způsobou chleba i vína.“

„Odepřel vám to někdo? — Ukažte se křesťany, a já žádost vaši splním.“

V zástupu ozvalo se milé překvapení.

„Jen nepřicházejte ku chrámům tak, aby se s nedůvěrou a bázní musily před vámi zavírati aneb snad dokonce byly zneuctívány násilným vloupáním.“

„Máme svůj chrám — do toho pojďme!“

„Otec Adam buď naším farářem!“

Náhle obrátil se celý proud jinam. Za některý okamžik zástup s jásotem táhnul od kláštera provolávaje chválu otci Adamovi, jejžto s sebou odváděl na faru do městečka. Dorota v tom křiku sobě zavýskla, že by to i mořským vlnobitím proniklo: po tak velikém strachu z nenadání všecko dobře dopadlo — kvardián byl zachráněn!

VIII.

Kvardián poslouchal u dveří za Zdislavovými zády a slyšel každé hlesnutí. Zdislav mluvil mu z duše; každé ostré slovo mu působilo libost, že ťalo ty nezvané hosti do živého, avšak zároveň i nelibost, že právě ten Zdislav takto se brání.

„Jak jedovaté zuby najednou ukazuje!“ pravil u sebe s upomínkou na onu noční půtku v háji, kterouž mu smlčovati musil. „Ta nevinná ryba stává se zmijí . . .“

Když se zástup rozehnal k útoku, vyskočil kvardiánovi na čele

studený pot. Strach trval mimo vše očekávání krátce — ale ani páteru Adamovi nebyl kvardián za tak důležitou službu jak se patří vděčen: on vysvobodil sice klášter, ale neváhal býti kališníkem!

Za některou hodinu dostavil se houfec ozbrojenců poslaný klášteru na pomoc od zámeckého pána. Nebylo jim za těžko, zbožné mnichy osvobodit z obležení; přece však byli v klášteře uvítáni a častováni jako praví spasitelé. Strachy mnichů se proměnily v jásot, břitké nože obraceli jen proti talířům, místo krve prolévali víno.

Vůdce zbrojných vyptal se na celý průběh hrozebného shluknutí; vyzvídal obzvláště o páteru Adamovi, jaký měl v tom podíl, při čemž kvardián Ambrož nevěděl, máli spíše pochváliti jej či naň žalovati. Mezi tím zvědové klášterní přinesli zprávu, že i ve městečku všecko se utišuje, páter Adam že žádostivým podav kalicha důtklivě všechněm přimluvil, aby se v pokoji rozešli; a oni slov jeho uposlechli.

„Co tu jiného," pravil vůdce zámecké hotovosti, — „ten váš duchovní spolubratr chtěl se dosaditi za faráře, a k tomu celý ten hluk nastrojil?"

Kvardián krčil rameny. Dříve mu taková myšlenka ani nepřipadla, také nyní upřímně jí věřiti nemohl; avšak byl podezřivý, a zdání proti Adamovi bylo dosti veliké.

Jakkoliv tedy už nebezpečenství klášteru nehrozilo, zůstali přece pěší ozbrojenci — „až na další rozkaz páně milosti" — v klášteře posádkou, jízdní vypravili se do městečka. Tu sháněli se po páteru Adamovi; avšak toho nebylo tam ani na faře aniž kde jinde. Hledali ho, aby jej odvedli na zámek — a on tou dobou tam už meškal. Jakmile se totiž mysl lidu uchlácholila a přespolní odcházeli v tom přesvědčení, že tu zákonu božímu zjednali vítězství, Adam vydal se na cestu, od kteréžto jej prvé sběh lidu byl odvrátil.

Nové ty události valně k tomu přispěly, že ji vykonal pohřížen v zadumání, nemaje zraku a sluchu pro nic, což bylo vůkol něho. Teprvé když vysoká i prostorná budova zámecká už všechen obzor před ním vyplnila, sebral svoje myšlenky a upjal je cele na jedinou věc, pro kterou sem přicházel.

Zdaliž tu dobře pořídí? Prvé nebyla mu o tom žádná pochyba na mysl vstoupila; nyní pevná víra jeho náhle počala se viklati. Zámek ovanul jej dechem nevlídné cizoty; ty hluboké příkopy a ty tlusté zdi připomínaly mu s jakýmsi neobyčejným důrazem, že obyvatelé tohoto domu od ostatního světa schválně se oddělují a ohražují. Nikdo mu nevycházel vstříc, nikdo nevítal ho slovem ani pohledem; toliko ve bráně zastavili jeho krok, aby se zodpovídal, kdo jest a co tu pohledává; byla to milost, že jej pustili dovnitř — a ta milost byla prokázána s urážlivou chladností. U veských chatrčí vyskočil na Adama často nevrlý hafan, jejžto ale hned někdo z domácích lidí okřikovati se jal; takové uvítání bylo mnichovi vždy milejší, než výslech vrátného, kterýž jej mohl vyhnati, aniž by někým býval okříknut.

Vešed do zámku viděl páter Adam dvory, chodby, schody před sebou, a nevěděl kam se obrátit. Tu i tam objevil se služebný člověk, který však příchozímu nejmenší pozornosti nevěnoval, a obyčejně zase zmizel, nežli se mnich k němu přiblížil, aby mu předložil otázku. Ko-

nečně zachytil jednoho, kterému zjevil svou žádost, mluviti s panem Joštem.

„Ten zde nebydlí," odtušil sluha úsečně.

„Jak?" zarazil se Adam. „Což byl na zámku jenom návštěvou a zas už odejel?"

„Na zámku jest posud, ale ne u nás."

Dosti těžce vyrozuměl konečně Adam, že pan Jošt obývá jiné křídlo zámku, a že jest to zpodilé domnívati se, jako by on a pan Děpold žili pohromadě co údové jedné rodiny.

Kněz vydal se tedy na nové putování těmi tvrdými, pyšnými zděmi. Nádhera, s kterou se na nich zrak jeho zhusta potkával, nelibost pocitův jeho jenom zvyšovala; připadal sobě jako zbloudilý v daleké poušti, kdež lidé podobně jako nepřátelská zvěř po něm se ohlíželi, psanou majíce ve tváři otázku: „Tyť sem nenáležíš — jak se tu smíš potulovat?" Ještě mlčeli, ale bylo se báti, že v nejbližším okamžiku s divokým křikem na něj se vrhnou . . .

Konečně našel Adam pravý příbytek páně Joštův. Byla to nejodlehlejší část zámku; v ostatních nebylo dnes hlučno, zde pak bylo ticho jako na hřbitově. Obstarožný ale hřmotný sluha s posupným obličejem vstoupil příchozímu do cesty a podrobil jej novému výslechu.

„Z toho nebude nic," řekl na konec.

„Proč by nebylo?" ptal se Adam.

„Poněvadž nejsi povolán. Jeho milost nikoho jiného k sobě nepřipouští."

„Věru," pravil sobě mnich v duchu, „těžko se dostati k osobě páně Joštově — jakž teprvé potom k jeho srdci!"

To nevlídné odstrkování konečně i Adamovu trpělivost vyčerpávalo; promluvil ke sluhovi se vším důrazem.

„Nepřicházím co prosebník," vece, „nebrž abych panu Joštovi ohlásil novinu, která jest mu vysoce důležita. Jdi a vyřiď mu to — jinak si to zodpovíš!"

Slova jeho měla náležitý účinek; poznal, tady že bylo nutno buď poroučeti buď po sobě dáti šlapati. Odpovědnosti se drsný sluha patrně až leknul; huče do sebe odešel, ale brzy byl tu zpátky.

„Páně milost je v zahradě," ohlašoval.

„Nuž, půjdu za ním."

„Hó!" zvolal sluha. „V tu dobu nesmí k němu nikdo přistoupit — ani já, třeba hořelo!"

„Což tam dělá tak tajného?"

„Nic tajného. Chodí — dumá."

„A trvá to dlouho?"

„Někdy do noci — někdy také přes noc."

„Budu čekati," řekl Adam, usedaje. Když už byl u samých dveří páně Joštových, nehodlal nikterak odejíti: kdož ví, zdaž by se po druhé tak daleko dostal!

Přemýšleje tu o své úloze poznával, jak rozumně paní Anna všecko rozložila, obzvláště jak nebylo rádno, s nějakým svěřením panu Joštovi se ukvapiti, aby pak matka i dcera od jeho milosti či nemi-

losti závisely. Dostati se do toho živobytí zde, bylo by pro Bohunku tolik jak octnouti se za živa ve hrobce.

Uplynula dlouhá chvíle; kněz i sluha nepromluvili spolu slova, každý sám sebou se zaměstnávaje. Tu přišel jiný služebník.

„Fraňku!“ kývnul na svého staršího soudruha a pojav jej stranou, tajně ale živě s ním šeptal. Franěk potom s tváří přátelsky vyjasněnou k Adamovi se navrátil a z daleka do hovoru se s ním dával, chtěje patrně cosi na něm vyzvěděti.

„A pravdaliž to,“ pravil tak za řečí, „že se tam u kláštera lid násilně bouří?“

„Ne,“ odpověděl stručně mnich.

„Že ne?“ opakoval Franěk takovým způsobem, jako by mu veliká radost byla pokažena. „Ale což —“ vzpamatoval se rychle, vždyť tu z kláštera samého byl posel o pomoc!“

„Aj?“ divil se nyní páter Adam. „Tomuli tak, novinu mi zvěstuješ, neboť já nepřicházím z kláštera.“

„Ano — naši tam na ně už vytáhli,“ dokládal Franěk, „a teď už to tam jistě jde do živého... A jak podivné věci se povídají — já nikam nepřijdu mezi lidi: zdaliž pak na tom co pravdivého? Že prý mají přijít docela jiné časy? Že povstali noví učitelé a hlásají, aby ti, kdož posavad byli pány a rozkazovali a trýznili, teď sami také jednou poslouchali?“

„Ty, doufám, nejsi sluhou týraným?“

„Ó — já nikoliv!“ odpověděl rychle Franěk, jal se pána svého do nebe vynášeti a svou věrnost k němu vysokým zaříkáním tužiti. Avšak v jeho chvále bylo tolik žluče, jako by pan Jošt byl úhlavním nepřítelem jeho; byl mu opravdu věren, ale plnil povinnosti svoje s hořkým citem nenávisti. Nešidil ho, nečinil mu nic na příkoř, nepřipadlo mu nikdy zraditi ho, nasazoval za něj život: ale vždycky nesl jařmo s reptáním, a nedávno uslyšev, že by svět tak zvrátiti se mohl, dnem i nocí obíral se myšlenkou: kdy by pána svého jen jedinou hodinu viděl poslouchat i sloužit!

Adam znamenal, že citové sobě nejodpornější v něm jsou pomícháni.

„Ano, milý,“ řekl mu, „nové mají přijíti časy, kde mezi pánem i sluhou nebude jiného pouta než vzájemná přízeň.“

Franěk odvrátiv se odplivnul a již s knězem nemluvil.

Adam musil čekati znova a byl by pořád čekal nadarmo, kdy by pana Jošta z dumy jeho sám pan Děpold byl nevyrušil; on jediný směl se toho odvážiti, ač i on nehrubě přívětivě byl přijat. Nicméně zůstal úsměv jeho stejně rozmarný a slovo jeho stejně sladké.

„Bojím se,“ pravil, „aby tu poklid tvůj nebyl rušen bez naší viny: ale v kraji jest nepokojno. Vzpoura mezi sedláky dnes už zjevně vypukla; vyhnali faráře a obořili se na klášter.“

Oko Joštovo pod hustými a dlouhými brvami divoce poskočilo; ruka po něčem se rozpřáhla ve prázdném vzduchu: zasupěl hlasitě, ale neodpovídal.

„Nastává nám živobytí vojenské,“ podotýkal Děpold. „Líbolí tobě před jeho hlukem se ustraniti, doprovodím tebe.“

„Zašlápnouti! Vyrvati s kořenem!“ vzkříknul Jošt. „O mne si nedělej starosti.“

„Ráčíšli zůstati,“ vece Děpold s nezkalenou veselostí, „budeš s námi bohdá spokojen.“

I zůstavil starého pána, kterýž dobrým rozmarem jeho nedal se nakaziti. S čelem temně zachmuřeným, zrakem vytřeštěným hleděl strnule před sebe, na nic se nedívaje; před duší jeho míhaly se v odporném neladu příšerné obrazy.

Neblahé bylo jeho stáří. Přišla doba, kde hlučného živobytí se nabažil; pozbývalo pro něj vnady, i ustoupil z veřejného zápasiště, počal se také vyhýbati schůzím, společnostem, radovánkám, kvasům. Neměl při tom určitého úmyslu; ale jak se octnul v ústraní, velmi rychle osamotňoval. Na jeho místo ve správě veřejné i v postavení společenském ihned jiní lidé vstoupili; a co sám počal, brzy se mu zdálo odstrčením. Dříve býval osobou tak důležitou, nyní šlo vše bez něho, nikde ho nepohřešovali. V očích jeho byl to čirý nevděk, jenžto s trpkostí z něho plynoucí byl najednou ovocem všeho života jeho.

To pudilo jej k samotářství ještě odloučenějšímu. Na místo činnosti nastoupilo hloubání; stal se ve světě už jen pouhým divákem, i vlastní osoba a běh vlastního života byly mu jen divadlem.

Svět se o něj brzy tak málo staral, jako by už práchnivěl ve hrobě, leda že by jako schválně chtěl ho týrati. Vše se převracelo, i co se jindy zdálo skalopevným; svět se podobal moři, jehožto vlny upadly v šílenost. Nejen staré řády v základech se otřásaly, ale i nebe a peklo, ďábel i bůh potahováni jsou zase na zem, aby se tu všechno smíchalo v bohopustý zmatek.

Svrchovanou nevoli nad tím trávil Jošt v sobě; žádná lidská moc nebyla s to vyhubiti tu novou nákazu myšlenek. Bojoval proti něčemu, což ani neviděl ani neslyšel, a v zápase tom arci nemohl býti vítězem; podléhal každý den, každou hodinu — trýznil se vždy nanovo.

A trýzeň jeho prýštila se i z jiných ještě pramenů. Smrtí sešla celá jeho rodina; měl kalich osiření svého vypiti až na dno. Kamkoliv se obrátil, nikde nebylo duše, kteráž by k němu lnula skutečnou přízní. Poslouchali ho, sloužili mu, klaněli se mu, ale nemilovali ho. Ovšem nesil lásku, aby lásku klidil; nikdy nebyl připadl na myšlenku, že by mohl jednou také nedostatek lásky pociťovati, a nyní mu ten nedostatek proměňoval zemi až i v mučírnu.

V takovýchto vnitřních zápasech měl starý muž jedinou podporu, jedinou zbraň, totiž svoji pýchu. Zkrušení bylo by jej uvrhlo v pláč, ale bylo by mu polehčilo; bylo by jej zavedlo snad do kláštera, však bylo by mu znova otevřelo společnost, život — ale bývalo by odsouzením jeho minulosti. Vzdoroval tedy všem útokům zevnějším a vnitřním se šíjí vzpřímenou. Cítil se velice nešťastným, ale nepřiznal se s tím ani sobě neřkuli komu jinému; vědomí, že by tím sám byl vinen, nemělo u něho vzniku — a následkem toho byl na lidi vůbec vždy hněvivější.

Jeden přístup nemohl výčitkám svědomí svého uzavříti — a tím byla památka dcery jeho Anny. Syna i druhou dceru zachvátila smrt, Annu zmařil on sám. Nadarmo se proti tomu bránil vší svou silou,

vší svou pýchou; bez jeho neúprosné hrdosti byla by snad ba bez snadu Anna žila dosud, on byl by milován od ní a od jejích dítek. Zmařil lásku její a s ní život; teď se mu bez ustání vnucovala myšlenka, že trpká siroba jeho jest mu za to trestem od boha.

Druhá dcera jeho byla ruku svou Děpoldovi bez zdráhání podala, štěstí však nezakusila; Jošt měl za to, že se povahou svojí po něm zvedla, že rodu svému dělá všecku čest, ale po vdavkách jejích pozoroval na ní brzy takovou uzavřenost, takovou ledovou chladnost, že při své kráse a ve své nádheře měla cosi příšerného do sebe. V nejkrásnějším věku počala náhle chřadnouti. „Bohdejž by mně už bylo jako sestře Anně!" byl jediný stesk, jejžto na smrtelném loži od ní otec uslyšel. Umřela bez nářku — avšak umřela i bez lásky; jak k manželovi tak k otci zůstala uzavřenou i chladnou do posledního vzdechu.

Tehdy Jošt počal vyhledávati samotu . . . .

Děpold nikdy ani na okamžik nepřestal mu prokazovati všelikou šetrnost; ale vše to byla jen zevnější slupka bez vnitřního jádra, a jakkoliv žili spolu neb alespoň těsně podle sebe, Děpold upadal vždy u větší nelásku jeho. Nebral si to ostatně k srdci, naopak užíval toho prostředku, že se toho všeho činil nevida. Mluvil a jednal s Joštem, jako by o zlých jeho rozmarech neměl ani tušení; a to znamenalo tolik, jako by tonoucímu povídal o krásném počasí.

Ve všem svém bohatství nenalézal Jošt na zemi žádné radosti více; všecka urozenost jeho nedovedla zabrániti, že konečně v životě svém zůstal sám s břemenem své staroby, s hryzotami svého svědomí a s tím příšerným zápasem ve své vlastní hrudi. Aby pak nezadal své důstojnosti, nesměl vzdychnouti, nesměl zaúpěti, nesměl zoufale vzkříknouti, když měl prsa plná jedovatých ještěrů . . .

Zpráva Děpoldova pobouřila žluč jeho tak, že nevydržel dlouho pod střechou. Chtěje sobě vyjeti zavolal Fraňka, který při té příležitosti konečně Adama ohlásil.

Stanuv před pánem Joštem pocítil kněz teprvé v plné míře, jak dusivý zde pro něho vzduch. Vysoká postava starcova čelila mu v pánovitém vzpřímení, všeliká rozervanost mysli vůči muži příchozímu zakryla se vědomím důstojnosti.

Cokoli sobě páter Adam v duchu byl sestavil ku provedení svého úmyslu, vše nyní rázem v páru se proměnilo; na místě poznal, že to všecko nevhodné, a byl na velikých rozpacích, odkud počíti. Dceři tohoto velmože byl on po dvacet rokův pravým otcem a nikdy mu nic pro ni nepřišlo tak za těžko, jako aby se nyní před ním o ní zmínil. Přímo mluvit, jakož byl vždy a všude uvyklý, jevilo se tady holou nemožností; skutečný jeho záměr pan Jošt ani neměl znamenat.

„Jak jest u vašeho kláštera?" tázal se Jošt.

„Vše klidno zase."

„Vzali jste na něčem škodu?"

„Žádnou."

Pán dal jen svým pohledem na jevo, aby mnich mluvil, co jej sem přivádí. Bylo nutno mluviti.

„Tvá milost dovolíž," řekl Adam, „abych tě pozdravil v tomto

domě, o němž lépe než kdo jiný vím, že tě do něho uvedlo zvláštní božské řízení.“

Jošt bral slova ta za obyčejnou poklonu.

„Nic neděje se bez božského řízení,“ prohodil úsečně. „Pro jakou zvláštní příčinu myslíš ty, že mě sem uvedlo?“

„Abychom — abychom se setkali.“

„A proč se setkáváme?“ ptal se Jošt dosti nemilostivě.

„Abychom mluvili o tvé rodině.“

„O mé rodině?“ opakoval pán svrašťujíc čelo. „Co tobě dává právo, abys chtěl mluviti o mé rodině?“

„Tvá dcera, pane — nešťastná tvoje Anna.“

Pan Jošt zarděl se náhlým hněvem, že i sporé šediny nad lysým čelem krví podběhly; z očí jeho sršely plameny. Po dvacet roků vystříhali se nejdůvěrnější přátelé, nejbližší příbuzní připomenouti mu jmeno, kteréž bylo v celém rodě jeho nejtemnější skvrnou a v životě jeho nejbolavější ranou — a tu sprosťák v kutně klášterní dotíravě přijde a řekne sobě: „Mluvme o tvé nešťastné dceři!“

„Kliď se!“ zvolal rozezlený pán. „Kliď se, ať se nad tvou pleší nezapomenu!“

Adam viděl, že jest tu se svým řízením vlastně hotov. Když pouhé jmeno té, jížto k vůli byl přišel, otce jejího posud k takovému vzteku rozjitřovalo, byl všemu smiřování konec. Však přece ještě neodcházel; jednak urážka jemu učiněná zadržela nohu jeho, jednak zdálo se mu též, že paní Anna neviditelně jsouc přítomná se slzami prosí: „Nepřinášej mi tak bolestnou odpověď!“

S mužným důrazem promluvil k Joštovi: „Pane, osopuješli se na mne jako na zločince za to, co jsem tu pronesl, máš i to slyšeti, že by tě upomínka na tvou dceru vrhati měla na kolena do prachu!“

Ruka Joštova opět po něčem se sháněla ve prázdném vzduchu.

„Na svou hlavu sáhni!“ dokládal mnich. „Najdeš tam uhlí řeřavé! Neníli tobě Zbyněk, Anna i dcera její dost těžkým břemenem: nuže, rozmnož nyní počet svých obětí!“

Jošt ve svém zlostném rozechvění náhle strnul. Oko vytřeštěné od kněze neodvraceje přistoupil k němu a chopil se jeho ramene.

„Její dcera?!“ vypravil ze sebe hlasem přitlumeným.

Teď zarazil se Adam — uklouzlo mu v rozhorlení slovo, které mnohem více prozrazovalo, než prozraditi měl. Však nedalo se více potlačiti. Jošt otázku svoji rostoucím hlasem opakoval.

„Ano, její dcera,“ odpověděl Adam odhodlaně — „tvé vnouče, jemužto jsi otce zabil a matku na záhubu vydal.“

Nastoupilo delší pomlčení. Jošt viděl před sebou nepřítele zcela zvláštního druhu i sbíral se k zápasu s ním.

„Co chceš s báchorami svými, kněže?“ řekl potom chladněji než posud. „Tato pomluva dítěte mého dávno mrtvého, tato vymyšlená poskvrna rodu mého ponese ti ovoce velmi trpké! Proč mi chceš namluviti, že jsem měl vnouče, když Annu celý klášter až do smrti její spatřoval a nikomu nepřipadlo za matku ji pokládati?“

„Celý klášter spatřoval ji pouze do jejího útěku,“ odvece Adam, „já však spatřoval ji potom.“

„Ona tedy nezemřela ve vlnách řeky?"

„Nikoli."

„Lžeš!" rozkřiknul se Jošt na novo.

„Tedy mi nevěř, nežádám toho."

„Proč bysi byl dvacet let odkládal, proč teprvé dnes ke mně s takovými věcmi přicházíš?!"

„Ještě jsem tuze časně přišel!" odmítnul Adam statečně dorážení jeho. „Neměl jsem nikdy přicházeti!"

„Lépe by tobě věru bývalo! Avšak pozdě bycha honíš, kněžisko! Chci znáti ten čistý záměr, jehož jsi hodlal dosáhnouti opovážlivým mícháním se do mé rodiny, vymýšlením báchory, že dcera moje zemřela jinak a jindy, než vůbec povědomo!"

„Báchory?!" zvolal Adam rozohněn. „Což, pane, kdy by dcera tvoje žila do této hodiny?"

„Přede mnou ukryta?" řekl Jošt zvolna po delší přestávce a více pro sebe než k Adamovi.

„Věru, právem ukryta — tvé chování to dokazuje!"

„A ty — čeho chtěl jsi ode mne obdržeti?"

„Smířiti tebe s její památkou, viděti tebe, že zkroušen oplakáváš krutého provinění —"

„Kdo tě učinil mým soudcem, všetečný?"

„A za tím shledávám;" nedal se kněz mýliti, „že hrdopyšná tvrdost tvoje dnes by provinění takové neváhala opakovati! Nemám co bych s tebou více mluvil."

„Stůj!" velel Jošt, když se Adam měl k odchodu. „Ještě mnoho budeš povídati. Když osudy mé dcery také po útěku jejím z kláštera tak dobře znáš, chci je od tebe dopodrobna slyšeti."

„Neuslyšíš ani slova."

„Varuji tě, abys mou trpělivost příliš nepokoušel!" rozkřiknul se Jošt. „Snáze jsi přišel než odejdeš. Učiníš úplné vyznání — nechcešli dobrovolně, jsou prostředky tebe donutit."

„Věz," odpověděl mužně kněz, „že bych raději sobě jazyk z úst vyrval, nežli od tebe i slova jen sobě dal vynutit!"

Jošt zavolal sluhy a kázal mnicha odvesti do temnice. On nečinil odporu.

„Ubohá Anna!" bylo jeho jediným steskem, když odcházel z komnaty.

„Vzájemná přízeň mezi tebou a pánem," hučel k němu soukromí Franěk, „tou schází divně dozrála!"...

Tím časem, co mnicha vedli přes dvůr do věže, přijímal Děpold zprávu od jezdců, kteří se vrátili z výpravy proti shluklému lidu. Adama, jejžto marně hledali v městečku, pojednou spatřili tady. Upozornili naň pána svého; ten okamžitě kněze i nevítané průvodce jeho k sobě obeslal. Místo v žaláři octnul se páter Adam v komnatě pana Děpolda, který promluviv ještě venku se služebníky k němu vstoupil.

„Čeho se to dovídám!" pravil vážně ale vlídně. „Poslal jsem pro tebe do kláštera, abych tě pozval k sobě na zámecké kaplanství: a poslové mi přinášejí jako v odpověď, žes mým veřejným nepřítelem!"

„Odkud to koliv soudí, nepřinesli tobě pravdu," odvece Adam.

„Vesnický lid popouzel prý jsi proti mně.“

„Vesnický lid dosti nebezpečně pobouřený jsem pane já uchlácholil a shluklý k rozchodu přiměl.“

„Ale v kacířství jeho prýs jej podporoval.“

„Abych zabránil spustošení kláštera i prolévání krve, neváhal jsem lidu podati kalicha. Jeli to kacířství, chci v něm umříti.“

„Amen!“ řekl laskavě pan Děpold. „Jednal jsi velmi moudře. Užívej vždycky vážnosti a přízně svojí u lidu takovým způsobem. Dnes dobyls sobě zásluhy, která ti nemá býti zapomenuta! — Avšak slyším, žes už drahnou dobu na zámku; potřebuješ občerstvení.“

Na znamení Děpoldovo přinesl sluha jídlo i nápoj; Adam teprvé nyní znamenal, že je v skutku velice lačný.

„A nyní pověz,“ ptal se ho Děpold mezi jídlem, „oč jste se s panem Joštem nepohodli?“

„Nemohu to od základu vysvětlit, abych neporušil svěřené mi tajemství. Věděti račiž, že jsem přišel k panu Joštovi dobrovolně: nyní on posílá mě do temnice, aby na mně vynutil, co je v prsou mých pod pečetí zpovědní.“

„Aj, totě zlé!“ vece pan Děpold s jemnou starostlivostí. „Kdy by se rozkřiklo, žes tu vězněm — — ne, ne, to musíme zprostředkovati. Právě odchází lékař do domu tvého bratra — špatně by se mu dařilo léčení, kdy by nemocná uslyšela, žes tu vězněm!“

Pravdivost této obavy Adam hluboko pocítoval. Paní Anna měla netoliko ve svém nejtoužebnějším přání bolestně sklamána býti nebrž i tím novou ránu obdržeti, že pouť jeho do zámku skončila v žaláři.

„Budiž to bohu žalováno,“ řekl trpce, „já nejsem s to, abych něco napravil neb zabránil!“

„Nuže,“ navrhoval Děpold, „chcešli nám zde v zámku býti shovívavým kazatelem, vzkážeme bratrovi tvému, žes tady ostal co zámecký kaplan.“

„Ale pan Jošt —“ chtěl Adam namítati, Děpold mu však vpadnul do řeči.

„Pan Jošt má všelijaké vrtochy — musíme pro tu chvíli dopřáti mu vědomí, že sedíš v temnici. Ty zatím usadíš se do příbytku pohodlného, jen když vycházeti nebudeš, pokud pana Jošta neuchlácholíme.“

Adam pohlednul na Děpolda se srdečnou vděčností. V duchu odprošoval jej za to, že jej křivě pokládal za nadutého hrdopýška: hle, on byl v pravdě tak ušlechtilý, dobrotivý, roztomilý pán. Jako milostné slunce rozptyloval hrozivé zkázonosné mraky . . . .

IX.

Zbrojná posádka přinesla do kláštera nové živobytí; až do noci bylo tam veselo i hlučno jako na posvícení. Došlo konečně i na tanec, při kterém arci také páter Kunrat úlohu krasavice zastávati musil; půda pod ním duněla i chvěla se jako při malém zemětřesení, veselost jeho neměla dnes mezí, an vykonal svůj největší skutek: přivedl vojenskou pomoc ohroženému klášteru svému.

Mnohem méně od srdce šla radost kvardiánovi. Co ti hrdinové

ve prospěch kláštera učinili? Konečně sice padali, ale jen pod silou klášterního vína.

V pondělí ráno, když jak světší tak duchovní bojovníci ve klášteře následky včerejšího sběhu ještě vyspávali, kvardián Ambrož vypravoval do zámku posla, aby patronovi kláštera výmluvnými slovy projevil díky za ochotné přispění v čas potřeby, zároveň pak ohlásil, že všeliké nebezpečenství už pominulo — a poněvadž posádka v klášteře čeká až na další rozkaz jeho milosti, aby ji ráčil odvolati.

Maje tvář zachmuřenu mrzutostí a mysl rozladěnu bolením hlavy prohlížel po té kvardián neutěšené stopy včerejšího, zvláště pak nočního hospodářství. Jenom když se měl potkati s páterem Zdislavem, vzal na sebe pohled velmi vážný, jenž vyžadoval náležité úcty. Ten mladý člověk mu pořád něco dělal proti srsti; na dnešek zůstal sám jediný střízliv, tak velikou činil při včerejším veselí výminku: jaké musil míti za takovéhoto jitra o spolumniších i kvardiánovi ve své hlavě myšlenky!

Zdislav opravdu nemohl v klášteře vydržeti. Za časného jitra byl už v háji a odbyv sobě povinnosti chrámové vyšel do kraje.

Srdce táhlo jej na jediné místo — ale on se přemohl; vášni, která v prsou jeho planula, nepovoloval bez odporu. Že jest mu Bohunka nakloněna, to bylo světlem jeho života; však dobrý cit mu pravil, že jakož náklonnost ta v poměrech neobyčejných se zrodila, tak by v živobytí všedním udržeti se nemohla. Kdy by zajisté k dívce na ten spůsob se přiblížil, jako se poprvé s ní setkal v její domácnosti, přízeň její by se obrátila v stud, snad i v nechuť a odpor.

Proto nezamířil ke dvoru Vavřincovu. — Ale náhoda mimo nadání vyplnila tužbu srdce jeho, právě když jednal přímo proti ní. Vkročil na louku, kde veselí dělníci seno sušili; řadou procházeli bystře kopištěm, hrábě v rukou jich jenjen se kmitaly, vonná tráva pod nimi příjemně šuměla a ulehnouc horkem praskala. Práci provázel hlasitý hovor, smích mezi nim ani neutichal: všecko to zrovna k srdci mluvilo a ohlašovalo, jak se ti lidé cítí spokojenými a šťastnými.

Zdislav neměl ovšem tušení, žeť ta louka Vavřincova; však sotva že dělníky minul, potkal Bohunku. Jdouc na louku dohlídnout, vyskytla se před ním náhle z hustého vrbí, kterým louka byla ohraničena, tak že se do hloubi své duše zaleknul a ve tváři na smrt poblednul. Dívčina tvář zase krásným ruměncem se pokryla; krátké bylo slovo, kterým jej pozdravila, jen na jedno okamžení potkalo se oko její s okem jeho — a přece kráčel dále rozkoší tak opojen, že necítil půdy pod nokama . . .

Nenadálé štěstí jeho bylo příliš veliké — první myšlenkou jeho bylo zajíti někam do samoty a celou duší se v něm ponořiti. Ale hned se i jiný hlas v něm ozval a ozvav se rychle zvítězil. Louka sousedila s lesem; Zdislav se oklikami do něho stočil a opatrně v popředí dokradl, tak že v houštině ukryt vše, co se na louce dělo, pohodlně mohl pozorovati.

Jak se odtud dlouho na Bohunku díval zrakův od ní neodvraceje, sám nevěděl. Pozbyl také vědomí o tom, zdaž žije či hyne, zdaž radostí jest uchvácen či bolem zdrcen, zdaž na zemi spočívá neb vodou

či vzduchem pluje. Vše se u něho pomíchalo i pomátlo. Neslyšel nic než nejasné šumění, zrak jeho zastřel se mlhou, ve kteréž konečně i Bohunka zanikla.

Když se z podivného tohoto stavu probudil, zastihnul se při nelibých myšlenkách. Bohunka posud byla na louce, ale octnul se tu odkudsi statný, švarný mládenec, který se jako náhodou u dělníků zastavil a pak s dívkou v rozmluvu se dal. Smyslové našeho tajného pozorovatele pojednou zase zbystřeli; jakkoliv neslyšel slova, přece stíhal každý pohled, každý pohyb jonákův, a nemohl nerozuměti, jak úsilovně se o přízeň její uchází. A ona k němu důvěrně zdvíhala své oko, odpovídala mu hovorně, konečně po boku jeho i se všemi dělníky volně odcházela — až všichni zmizeli.

Po chvíli zdvihnul se také Zdislav. V hlavě ho pálilo, hrdlo měl sevřené, na prsou jako kámen a v nohou jak olovo. Kam měl jíti? Ach, kdy by *on* tak mohl kráčeti po boku Bohunčině!

Toulaje se lesem vedl sám s sebou smutné rozhovory. Nebyla to jenom žárlivost, která se v něm probudila, aby se mu stala zdrojem palčivé trýzně. „Každý mladík," pravil u sebe, „má právo blížiti se k ní, projevovati jí svou oddanost, vyhledávati milost její. A zajisté činí a budou to činiti velmi mnozí. Byť mně i sebe více nakloněna byla, nemohl bych s nimi závoditi. Nesmím potkávati se a mluviti s ní, a bychť i naději měl srdce její získati sám jediný, smělliž bych se o to bez těžkého provinění pokoušeti?"

Láskou k němu stala by se Bohunka jen nešťastným tvorem. Nechtělli zničiti krásnou tu bytost, musil by ze vší své síly v zárodku potlačovati přízeň, která by k němu v srdci jejím klíčila. On dosud jednal zhola naopak. To bylo nerozumné, nesvědomité, hříšné, zločinné. Kdy by o tom svět něco zpozoroval, jak zlé by to mělo následky! Kdy by jen klevetářům dána byla příležitost, dívku a jej pospolu vyslovovat, veta bylo by po její dobrě pověsti — a kterak by to mohl zodpovídati?!

Zašel do své cely, svatě sobě umiňuje, že pod měsíc nebo dva nevykročí ze kláštera leda za předepsanou nevyhnutelnou povinností: ale což byla platna všecka předsevzetí, všecko rozumování, když v ňadrech proudily vlny vášně?

Nazejtří vyšel sobě z rána, jenom aby se v těžkém boji svém posilnil — a již odpoledne vyhledal zase místo v lese, odkud se včera byl na Bohunku díval. Avšak na louce nebylo už ani dělníkův ani kup ani kopišť.

V následujících dnech prošel kříž na kříž celé okolí — avšak ani na lukách, ani na polích Bohunky více nespatřil. Na těch cestách sobě námitky proti jednání svému nepřestával v duchu opakovati; ale účinek nebyl jiný, nežli že konečně nad vesničkou blíže dvorce Vavřincova se octnul. Ještě tady tuze sám s sebou zápasil, však odpor jeho byl posledním odporem bojovníka, jehož porážka dávno neodvratně byla rozhodnuta. Musil spatřit Bohunku . . .

Zvolna kráčel ku stavení. Krev mu ve všech žilách bila tak prudce, jako by chtěla hradby své proraziti.

„Jen jednou ještě!" pravil sobě mladý muž, podoben city svými

odvážlivci, který jest odhodlán voliti jeden okamžik rozkoše, ač ví, že po tomto na věky peklu propadne. „Jen jednou ještě!“ pravil mladý mnich — a potom? Potom musil následovati konec toho boje, konec těch plamenův, konec citův a myšlenek . . .

V zahradě nebylo nikoho, také v domě bylo ticho; ale tak bývá za letní doby. Přes to vznikla v Zdislavovi neblahá předtucha, že i sem přišel nadarmo. Vstoupil do dvora. Na zápraží seděl starý Vavřinec, hlava jeho byla nachýlena, obličej smutný.

„Snad nemoc paní Anny zlý obrat vzala — snad ten nejhorší,“ pomyslil sobě mnich, přistoupil a pozdravil kmeta; ten nevstávaje toliko hlavou pokynul.

Zdislav vzal sobě za záminku poptávati se po páteru Adamovi, který se posud do kláštera nevracel.

„Neviděl jsem ho od neděle,“ byla celá Vavřincova odpověď.

„Co na zámek odešel? Aniž tobě od té doby co vzkázal?“

„O vzkázal mi — vzkázal nám všem!“

Vavřinec ukryl tvář ve svých rukou.

„Nastojte,“ řekl Zdislav s utajenou bázní, „nacházím tě v zármutku.“

„Nedbej na to. Jsem stará dětina. A dlouhé štěstí mě rozmazlilo.“

„Bál jsem se, aby paní Anně nebylo hůře.“

Ó — teď jí lépe!“ odtušil stařec, avšak vypuknul náhle v pláč. „A Bohunce také,“ dokládal štkaje.

„A tys přece v hoři?“

„Nemám k tomu práva. Vždyť Anna nebyla mou dcerou, Bohanka ne mou krví. Ale příliš jsem jim uvyknul — a staré srdce těžko se loučí.“

„Loučí? Pro bůh, jak ti rozuměti mám? S kým se máš loučiti?“

„Už jest po loučení — paní Anna i Bohunka — — ó můj bože!“

Uděšen pohlednul mnich do oken u světnice.

„Pusto — pusto!“ hořekoval stařec.

„Není jich tu více?!“

„Ach, kdo pochopí mou opuštěnost!“

„A kam odešly?“

„Na zámek.“

Zdislavovi bylo nejinak, než jako by nevědomky na pokrají srázné skály se octnul a chybným krohem dolů se řítil. Jenom zvolna vzpamatovával se z omámení, nevěda, máli údy roztříštěné čili zázrakem jest zachován.

„Na zámek!“ opakoval sobě v duchu. Ale kterak to bylo možno? Což to vlastně znamenalo?

„Přece se ti brzy opět vrátí?“

Vavřinec odpíral potřásaje smutně hlavou.

„Slibovaly ovšem,“ pravil, „ale jak je zámek jednou přijal, více jich nevydá.“

„A jakým právem je přijal? Nebyly snad odvedeny proti své vůli?“

Stařec vypravoval: „Přišel opět lékař ze zámku, a pozorovav nemocnou, jakkoliv se nám stav její nezdál horším, přece uznal, že

nebezpečenství vzrůstá. Sdělil nám to po straně. A když jsme oba s pláčem jej zapřísahali, aby vše vynaložil, řekl: „Netřeba proseb. Mám rozkaz pána svého, mám i srdce v těle. Už jsem také s panem Děpoldem i s páterem Adamem o tom mluvil, že musím nemocnou míti stále na očích, aby každou hodinu stav její stopovati mohl. Pan Děpold i páter Adam schválili můj návrh a toto vám vzkazují: abyste paní Annu se mnou na zámek odeslali, kde o vš·cko její pohodlí nejlépe bude postaráno." — Kterak jsem se měl tomu vzpírati. Spíše jsem se musil přemoci, abych paní Annu přemlouval."

„Ona se zpěčovala?"

„Byla překvapena. Opět i opět tázala se, zda můj bratr, páter Adam, do zámku ji povolává. A když lékař potakal, svolila té k změně."

„A Bohunka? . . ." ptal se Zdislav.

„Vymínila sobě, že se od matky odloučiti nedá."

„Ne tedy na vždy od tebe se loučily."

„Ale na vždy odešly, ač netušily, že to vím."

„Odkud to víš?"

„Svěřil mi nedávno soukromí můj bratr, že příbuzní mé schovanky, kterých jsme dříve neznali, jsou na blízku. A hned jsem věděl a jemu pravil, že ji ztratím i s Bohunkou. Brzy, ach tuze brzy na to došlo! Nevyzrazuj, co ti svěřuji — ale Anna jistě patří k rodině zámeckých, a proto se mi obě nikdy více nevrátí! . . ."

Starý zeman všecek zaujat jsa svým zármutkem, nepozoroval, jak mocným účinkem zprávy jeho působí na mladého mnicha. Když pak se jiní lidé blížili, nemohl Zdislav zůstati déle, aby neprozradil, že bol jeho jest zoufalejší nežli Vavřincův.

Octnul se zase na nových potulkách polem i lesem. Co mu všecko přicházelo na mysl, ví toliko bůh, lidský věhlas sebe bystřejší nedovede to sledovati. Srdce mu krvácelo a hlava div nepukala. Nevšímal si toho, zdali svítí slunko anebo déšť; za denního vedra mu často po údech přeběhl mráz, za nočního chladu býval jako v plamenech.

Co činil, činil toliko ze starého návyku, jinak na žádnou práci nepomýšlel. Konečně i hlava jeho otupěla, ty roje myšlenek zastřely se mlhou; jenom v prsou nosil bolest smrtelné rány . . .

Ač uprostřed lidí, byl od lidské společnosti vyloučen jako na pustém ostrově — srdce jeho nemělo žádných svazků s lidmi, nestaral se o to, jak o něm soudí, jen když mu dávali pokoj. Avšak jednoho soudruha přece hledal — starého Vavřince. S ním mohl o Bohunce mluviti; spatřoval také všude čerstvé ještě její šlepěje, jako by jen poodběhla a v každý okamžik se mohla navrátit.

Takové chvíle staly se jedinou rozkoší jeho, ale když potom své rozechvěné srdce do samoty zanesl, padal na zem a svíjel se v nevýslovné muce. Mladá, hojná, dříve ničím netknutá byla jeho síla, ani tak děsná tíže nemohla ji zlomiti najednou: jenom proto neskončil běh beznadějného života svého skutkem násilným.

Jakési úlevy docházel jen ve spaní, ačkoliv jen nerado i na krátko se k němu sklánělo. Sen mu poskytoval, co mu ve skutečnosti bylo odepřeno; uváděl jej v bývalé poklidné a šťastné živobytí, zrušoval

všecky hradby stavu a všecku mezeru místa i vkouzloval jej do společnosti Bohunčiny, blažil ho jejím pohledem, úsměvem, vyznáním lásky.

Však ani sen nebyl bez útrap, a to někdy takových, kterými ho ušetřila sama skutečnost. Tak budil ze hrobu matku jeho a v noci přiváděl ji k němu, ana slzy prolévajíc a rukama nad ním lomíc volala: „Na takové konce to s tebou došlo — *tak* se vyplnily moje nejtoužebnější naděje?!“ On pak i za dne stíhán takovýmto viděním tisknul hlavu svou k zemi žádaje, aby se rozevřela a také jeho pojala ve hrob.

Nezřídka též vyskočil a ve hněvném záchvatu tepal vlastní tělo volaje k sobě: „Hanba, hanba — jak bídný stal se ze mne otrok smyslného chtíče! Reptám jako choulostivý rozmazlenec: a nezasluhuji společnost dobrých lidí, nezasluhuji od nich leč opovržení a ošklivost! Hodenli jsem svého nesmrtelného ducha, když ho vleku prachem i kalem nízkosti nic lépe nežli hnusný zeměplaz?! Nesloužím bohu ani lidem, hřivnu sobě svěřenou odhazuji, stenám i vzpínám se, jako bych byl v očistci: a jakéž to neštěstí, co mě potkalo? Chce mi se zrušiti mou přísahu, a že mi to bůh nemožným činí, proto achkám a svíjím se. Hanba — hanba!“

Vzmužil se na okamžik — ale jenom na okamžik: chtěje se vrátiti, donutiti k bývalému zaměstnání a živobytí svému, neměl více síly, aby vnitřní svůj odpor zlomil. Zbičoval své tělo nelítostně; ale myšlenky a city, jež tu osudnou změnu spůsobily, nedovedl vyhostit — opanovaly jej hned zas neobmezeně.

Vzpomenul také zase na radu Adamovu: „Varuj se samotářství — jdi mezi lidi, obcuj s nimi, poznávej a miluj je — sice v boji, do něhož bytost tvoje stržena, podlehne *člověk*.“ On cítil nyní, jak v něm i člověk i mnich podléhá, však rady sebe lepší skutkem následovati nedovedl. Poznával jen sám na sobě smutný příklad lidské křehkosti, a takovým končil soudem: „Ničemná hrouda zemská jest člověk, a že něco lepšího ví, než provesti může, to jen ještě bídnějším jej činí nežli nevědomé zvíře . . .“

S podobnými myšlenkami zastavil se pod večer zas u starého Vavřince, an právě meškal v zahradě. Vlídný pohled jasného nebe a utěšený poklid ve přírodě rány duše jeho spíše jitřil nežli utišoval; kmet byl léku tomu přece přístupnější a přivítal jej pokojněji nežli za minulých dnův.

„Dobře, že přicházíš,“ řekl, „však jsme už pro tebe chtěli do kláštera poslati.“

Zdislav strnul jakýmsi radostným uleknutím — jako by se byla Bohunka vrátila a čekala na příchod jeho . . . Kmet vyvedl jej brzy z toho sladkého klamu.

„Máme tady tajného hosta,“ dokládal, „kterýž pilně žádá s tebou mluviti.“

„Tajného pravíš?“

„Není bezpečen, aby ho zámečtí nestíhali a nezadrželi, ježto jsou tak zarytí papeženci. Pojďme k němu.“

Mladý kněz byl velmi nelibě dotknut. Poprvé se Vavřinec před ním o podobných věcech zmiňoval: co mu dalo právo nedbati stavu

jeho a přiváděti jej ve spolky proti papežencům, jako by svou dosavadní víru veřejně byl potupil?

Na okamžik váhal starce následovati. Ale nemaje odhodlanosti, aby se s ním náhle znepřátelil, šel přece; však mu zbývala volnost, vůči neznámému, který jej očekával, osvědčiti zřejmě svoje smýšlení.

Vavřinec nevedl ho do domu, alebrž přes louku na porostlé návrší a zastavil se u nejhustšího křoví.

X.

„Tu," pravil, „čeká bratr Zderad."

„Zderad?" opakoval mladý muž bezděky.

„Zajisté jsi jmeno to už dříve slyšel."

„Ó, jmeno slýchával jsem přečasto!" vece Zdislav, zpomínaje otce svého. „Však drahý, jenžto je nosil, po léta už pod zemí odpočívá... Kdo jest tento Zderad?"

„Přespolní, který se nedávno s bratrem mým Adamem seznámil, a ten jej ke mně odkázal. On tebe zná dokonaleji."

„Odkud by to bylo?"

Jako v odpověď ozvaly se v listnatém stromoví tiché ale významné zvuky — potlačované vzlykání.

„Co je to?" připojil Zdislav po kratičké přestávce druhou otázku k první.

Větve zašustily a objevil se bratr Zderad.

Kněz při pohledu na něj prudce sebou trhnul, pak zkameněl. Stál před ním náhle otec, po léta už za mrtvého oplakávaný. Kdy by na těle i na duchu býval zdráv jako jindy, bylo by jej takové zjevení ohromilo; v tom ohledu byl účinek nyní slabší. První myšlenkou bylo, že jako dříve matka rovněž nyní otec mu se zjevuje — ale příliš jasně viděl jeho podobu, příliš jasně slyšel tichý jeho pláč: klesnul mu k nohoum, objal jeho kolena — vše to nemohlo být pouhý klam!

„Dopřej mi toho místa," zvolal vina se k němu, „jsili otci mému jenom podoben."

„Můj synu!"

„A toli jenom sen, kéž se více nezbudím!"

Nikdo nemohl slova více pronesti; ozývala se jen ona radost, kteráž jest vyšší a vroucnější nad všelikou mluvu. Také Vavřinec pohnutím nemohl než bohaté slzy roniti.

Pak otec i syn uvolnili páže, kterými drželi se v objetí, pohledli sobě do tváře a znova se k sobě přitulili. Po drahné chvíli teprv dostavila se jim řeč, rozvlněné city umírněny jsou zvláště u Zdislava poněkud udivením.

„Dotýkám se tě rukou svou i ústy svými," řekl konečně, „ale kterak se to stává, nerozumím. Promluv, utvrď mě v tom, že jsi v skutku živ — a pověz, jakým se to děje zázrakem."

„Jsem živ," řekl otec, „a možnoli mluviti o nějakém zázraku, není jím setkání naše, alebrž naše rozloučení, které bůh dopustil."

„Jen přede mnou tedy z hrobu povstáváš?"

„Octnul jsem se velmi blízko hrobu, i byla vůle boží, abych i

pro svou rodinu v tomto světě odumřel a potom zase abych živ povstal pro rodinu větší a vyšší.“

Po mnohých toho druhu otázkách i odpovědech, když mysli poněkud se utišily, všichni tři do měkké horské trávy usedli, a Zderad vypravoval:

„Od té doby, co jsem v muže dospěl, naplňovala se na mně slova písma: že boj jsou dnové života. Nastali mně časové, kde jsem se dobře k nešťastnému Jobovi rovnati mohl. Hustě padala na mou hlavu rána za ranou; ztratil jsem své dítky, svůj statek a konečně i volnost svou.

Statek a volnost má propadly panu Joštovi; musil jsem sloužiti tomu, jehož jsem nenáviděl. Že pak jsem sloužil bez skřípání zubův a bez pěny vzteku na rtech, toho příčinou byla Kristina, mladší dcera Joštova. Platila za pyšnější a chladnější nežli sám její otec; já poznal, že má srdce nejlepší, však osudem stísněné. Měla zkázu své sestry na mysli, život její stal se zasmušilý, neradostný. Jošt jednou páží podťal kořeny blaha oběma svým dcerám.

Já záhy poznal, že Kristina ze všech lidí snad k mně jedinému srdce přikládá. Moje utrpení, jehož vinou byl hlavně otec její, vzbudilo mně v ní přítelkyni. Sblížili jsme se a srozuměli sobě beze slov. K její žádosti přešel jsem ve službu pana Děpolda, jenž se stal mužem jejím; po její vůli provázel jsem je i na cestách do ciziny.

Ubohá musela se záhy přesvědčiti, jak nehodnému muži byla zahozena. Byla příliš vysoké mysli, aby mu to kdy vyčítala; nelásku a věrolomné záletnictví jeho splácela jen němým opovržením. Nikomu také nežalovala; nesla těžké břímě osudu svého mlčky: byl jsem jediný důvěrník její, ale o těch věcech pouhý cit byl mezi námi tlumočníkem.

V průvodě krále Zikmunda přijeli jsme do Kostnice. Mistr Hus již byl uvězněn. Já i paní Kristina z Prahy jsme jej znali; však teprv nyní objevilo se mi, jak vřele ona jest mu nakloněna. Když jsem jí vypravoval, jak s ním nakládají, lítostí a hněvem poprvé přede mnou se rozplakala. Těšil jsem ji a sebe čakou, že Zikmund nyní slavnému slovu svému zadost učiní a svatého mistra vší svou mocí se zastane.

„O,“ zvolala ona s temným pohledem, „přijeli jsme na katanské divadlo. Jeden spravedlivý mezi tolika knížaty kněžskými, zákonníky, farizey, Pilaty! Spíše beránek hejnem vlků bez úrazu projde. Zderade, oni zde mistra zabijí!..“

Duše má vzpírala se uvěřiti. Naopak jsem se pevně nadál, že mistr Jan neodolatelnou mocí slova svého odpůrce svoje porazí a poníží, nebeskou září čistého učení svého temnoty bludův zaplaší, a co slavný velebený vítěz odejde z města, kdežto se naň ruce vložiti opovážili, odejde ku svému lidu do vlasti, aby doplnil apoštolské dílo své, obnovil v Čechách pravou církev boží.

Kdy by se předpovědění paní mé bez průtahů bylo vyplnilo, byla by křivda taková duši mou jistě vrhla v šílenost. Ale naděje má byla ubíjena znenáhla, jako tělo úd po údu. Zikmund dal se brzy přesvědčiti, že kacířovi není povinen v slovu dostáti ano že by to hříchem bylo; stal se z něho vrchní pochop papežencův. Husovo vězení stíženo tak mrzkým způsobem, že se z toho na smrt roznemohl; musili ho dáti vyléčit, aby požiti mohli kouře ze žertvy živé.

A pak ho soudili. Jakou jsem koliv prvé měl touhu ve svém životě, byla jen zimním chladem proti té palčivé dychtivosti, s kterou jsem očekával onen den. Peklo bylo vůkol mne, a já doufal, že den soudu přinese osvobození. Avšak — oni odsouzení sepsali před slyšením jeho, oni sápali se na něj hůře, než kdy by od narození jen byl vraždil a pálil, oni nedovolili jemu otevříti úst, leč aby svědčil jich nejkřivějším žalobám, a když mluviti chtěl, přehlušili hlas jeho svým vřeskem! Nechť jakkoliv usiloval, nemohl se ozvati.

Takovýmto ďábelským způsobem vraždili duši jeho dříve než tělo. A my toho všeho den ode dne byli svědky! Paní Kristina chodila bledá, němá, ve tváři strnulá jako socha; Děpold, manžel její, kdykoliv se jen udála příležitost, zlostně tupil tvrdošijného kacíře a jen se těšil na utracení jeho.

Já co jsem sám cítil, pověděti neumím. Pozbyl jsem rozvahy a paměti; že jsem tu dobu přestál, snad jen tím bylo, poněvadž jsem vždy očekával, že bůh se na to nebude moci déle dívati, že konečně učiní div, aby spravedlnost oslavil a potlačovatele její zdrtil.

Již vystavěna byla hranice, již tu byla hodina, kde měl mistr nastoupiti cestu poslední — já víry své se posud vzdáti nemohl. Bylo to pro mne dobrodiním, že jsem byl s družinou pána svého v průvodě ku popravišti mistrovu. (Pokračování.)

Originál zápiskův J. Jungmannových.

Přátelé J. Jungmannovi a všichni, kdož interesují se o vnitřní poměry myšlení a spisování českého, bez pochyby s potěšením uvítají zprávu, že *číslované zlomky originálu zápiskův tichého genia, mezi nimi také dvě důležité kapitoly, vytištěné v Osvětě — „Voltaire“ a „Vyšetřování tajné“ — se zachovaly a na světlo vynešeny jsou.* Co Osvěta v číslo 4. uveřejnila dle kusého opisu musejního, jeví se asi třetinou nyní nalezeného původního rukopisu Jungmannova a velmi vzácným doplňkem někdejšího celku. Příští sešit časopisu musejního uveřejní celou zachovanou sbírku zápiskův dle originálu, jehožto nenadálé objevení bude nyní všem nepřátelům svobodného rozumu a svědomí tím nepříjemnější, čím hlučněji po vydání 4. čísla Osvěty po něm se sháněli.

Ferd. Schulz.

Oprava.

Do článku o *„Stavitelství devatenáctého věku“* vloudily se některé chyby tiskové, kterými se smysl porušuje. Zvláště pak na

str. 365. řád. 5. shora má státi: ráz doby *naší u splývání.*
„ 365. „ 19. zdola místo: nepravdivými *stínovými* má státi: nepravdivými, *sterými.*
„ 368. „ 21. zdola místo: *Villanneva* má státi: *Villanueva.*
„ 368. „ 20. zdola místo: *a sněmovny* má státi: *u* sněmovny.
„ 369. „ 8. zdola místo: *rychle směrem* má státi: *rychlým směrem.*
„ 372. „ 12. shora místo: *romanská* má státi: *normanská.*
„ 374. „ 15. zdola místo: To *bohužel* má státi: To *bohudík.*

O některých moderních otázkách ve fysiologii.

Podává *dr. Ed. Albert.*

II.

Podobná, jako o mozku, povstala vědecká rozepře i stran míchy. Van Deen vystavil větu: „Míchu nelze ani mechanicky, ani chemicky, ani elektricky drážditi.“ Stejného náhledu byli Schiff, Guttmann a Sigm. Mayer; opačného Fick a Engelken. Celá rozepře má tentýž dalekosáhlý význam, jako rozepře o dráždivosti mozku. Dle výroku Van Deenovu by bílá hmota míchová — šedá hmota skládá se z uzlin — nebyla nižádného dráždění schopna; vlákna pak nervová, jež se tu sbíhají a odtud vybíhají ovšem, jakmile z míchy vystoupila. Patrno, že náhled ten zvracel všecky prosté a přirozené pomysly, jež si fysiologie o životě nervstva učinila. Nicméně platily pokusy Van Deenovy za správné a přišly i do náučných knih o fysiologii. Rozhodnutí této rozepře ovšem je nesnadné. Fundametální pokus Van Deenův záležel v tom, že se mícha prořízne a dráždí; po mechanickém i elektrickém dráždění, jeli elektrický proud slabý, nenastanou pohyby v těch svalech, jichž nervy vystupujou z míchy pod místem drážděným. Fick a Engelken vytýkali Van Deenovi, že mechanická dráždidla jeho nejsou měřitelna, odvolávajíce se k pokusu Fontanovu, všem fysiologům známému; dále, že elektrické proudy, jež on ku dráždění míchy brával, jsou nepostačitelny. Opakovavše základní pokus ten, shledali, že silnější elektrický proud ovšem stačí, aby nastaly patřičné pohyby svalů v končetinách zadních. Z jedné strany se tvrdilo tedy, že se pohyby stávají, z druhé že nikterak. Jednalo se tedy o faktum. Ano věc došla tak daleko, že Fick, prohlednuv, kterak odpůrcové jeho, ku př. Sigm. Mayer, argumenty jeho připouštějí, skutku však nevěří, svědků se musel dovolávati, jako v nějakém procesu právnickém. (Svědkové pokusů jeho byli Kölliker a v. Recklinghausen.) Když před svědky pokus byl konstatován a mícha, jíž k pokusu bylo užito, mikroskopicky propátrána (od v. Recklinghausena), byl veden důkaz následovně. Jsou tři možnosti: buďto proud elektrický vnikal až ke kořenům zadním (sensitivných ne a vzbudil reflex; 2) aneb proud elektrický, silný jsa, vnikal ke kořeпředním (nervů motorických) a podráždil je *přímo*; aneb 3) skut jen mícha je podrážděna. Prvý a druhý případ vyloučil Fick tím, se mícha prořízla pod místem drážděným; tuť nenastaly pohyby.

Huizinga v Gröningách vystoupil však proti Fickovi, vykládaje pokus Fickův za nedostatečný důkaz, ano doličoval i že hlavní moment v pokusu Fickově, proříznutí míchy, nezabraňuje povstání proudu, jeli jen tak opatrně provedeno, aby plochy k sobě co nejdokonaleji přilehaly. J. Budge zase zkoumal spůsobem jiným než předešlí. Předně vzal k pokusům ne žáby, anobrž mladé ssavce (králíky, kočky) a za druhé pozoroval ne končetiny, anobrž měchýř. Výsledek bádání jeho byl, že podráždění u kterékoli části míchy bílé a sice ve sloupcích předních má za sebou neomylně stahování se měchýře.

Z toho vidno, že otázka tato je posud nerozluštěna.*)

Ač ne tak všestranně zajímavého, vědecky přece stejně snad důležitého významu jsou otázky o praeexistenci elektrických proudů ve svalu a v nervu nečinném. Bádání, která se ve směru tom konala, vynikají nejen jemností svou a důvtipnými prostředky, anobrž i hluboko sahajícími konklusemi, které fysiologové činili ohledem ke konstrukci materie ve vzpomenutých ústrojích. Zásluha vynálezů náleží výhradně berlínskému fysiologovi E. du Bois-Reymondovi, jenž až posud v oboru zvířecí elektřiny je pravou autoritou na světě. Dílo, ve kterém vzpomenutý badatel výsledek svých mnohaletých bádání složil (Untersuchungen über thierische Electricität, Berlin 1848 a násl.) pokládá K. Ludwig snad za nejdokonalejší v celé fysiologické literatuře, co se hloubky a bohatosti myšlenek a rozsahu práce týče. Aby čtenář průběh té vědecké rozepře, kterou líčiti budeme, sledovati mohl, jest patřično několika slovy hlavní tresť nauky Du Bois-Reymondovy naznačiti. Nervy a svaly jsou buď ve stavu činném aneb nečinném. Oba dva stavy vyznačují se zvláštními elektromotorickými poměry. Na nervu i svalu nečinném — pro krátkost budeme mluviti pouze o svalu dokládajíce, že nerv se ode svalu pouze tím liší, že v něm může nastati t. zv. elektrotonus — pozorovati jest elektrickou protivu mezi jeho povrchem a jeho průřezem.**) Chová se totiž povrch svalu positivně, průřez negativně. Spojíli se tedy povrch svalu a průřez jeho vodičem, jde proud od povrchu k průřezu, uvnitř svalu pak od průřezu k povrchu — tak zvaný proud původní. Podobné protivy dokázati lze i mezi dvěma assymetrickými místy povrchu, a bylo mnoho důvodů vyneseno, že i assymetrická místa průřezu podobně se chovají. Bližší zkoumání těchto poměrů vedlo k náhledu, že sval i nerv se rovná uzavřenému sloupci, jehož positivní pol k povrchu, negativní pak k průřezu čelí. Jeli však sval činným, t. j. smrštíli se, nastává seslabení prvotního proudu, a sice je seslabení toto v poměru a) k původnímu proudu, b) k velikosti podráždění. Pozorování toto je nad míru důležité. Jakmile Helmholtz časoměrnými svými pokusy dokázal, že seslabení proudu padá v tu dobu, kdy sval se ještě nesmršťuje (v dobu latentního smrštění), bylo lze souditi, že proměna v elektromotorických vlastnostech svalu — seslabení svalu — patří k těm molekulárním dějům, z kterých činnost svalů vyložiti lze. Jinými pozorováními totiž dokázáno, že sval i své lučebné složení i svou

---

*) Literatura její: poslední tři ročníky Pflügerova Archiv f. Physiol.

**) Průřez je buďto umělý, když sval přeřízneme, anebo přirozený, když zaň béřeme tu plochu, ve které šlacha ke svalu přiléhá.

teplotu mění, jakmile mechanickou práci koná. Theorie má tedy materiál pro svůj úkol, aby rozličné výjevy sil chemických, thermických, elektrických a mechanických, které na svalu i na nervu pozorovati jest, z elementárních podmínek vyložila a udala, jaká bližší souvislost mezi nimi panuje. Ačkoliv až posud se vědě nepodařilo, tuto kausální řadu sestaviti, nicméně vynálezy Du Bois-Reymondovy za tak důležité míti dlužno, že se jim málokteré vyrovnají. Neb nižádné tkanivo celého těla zvířecího neznáme tak mnohostranně jako sval; kdekoli fysiologie svůj úkol, výkony organismu z elementárních podmínek vyložiti, bude chtíti rozluštit, vždy bude jí vzorem ta methodika, která se jevila v pracích o svalu, zvláště Reymondových.

Od času toho, když práce Du Bois-Reymondovy vyšly, nikdy se nedostávalo těch, kteří dle vlastních slov Du Bois-Reymondových „moudré skepsi se oddali." Tak již r. 1850 komise, která v Académie des Sciences v Paříži o pracích Reymondových zprávu dávala — Pouillet co zpravodaj, Becquerel předseda, Beyer, Despretz a Magendie — nepovažovala náhledy německého fysiologa za dokázané. Avšak právem se bránil Du Bois-Reymond proti Pouilletovi, že tento práci onoho ani důkladně neznal. Hlavní pochybnosti skeptiků měly svůj původ v domněnce, že elektrické proudy svalův a nervův pocházejí z chemických protiv ve tkanivě samém obsažených. V čem by tyto protivy bylo hledati, o tom komise pařížská se nepronesla. Za to již dříve r. 1847, J. v. Liebig se pronesl, že cévy krevní a lymfatické obsahují alkalickou tekutinu, maso samo že je kyselé reakce, že tedy již protivy tyto samy o sobě stačí elektrickému proudu možnost poskytnouti. Co se krve týče, dokázal Du Bois-Reymond, že proudy elektrické nastávají i tehdá, kdy se sval krve sprostí a roztokem cukrovým vystříká. Nad to se shledalo, že sval živoucí kysele nikterak nereaguje, že má reakci, dle Heidenhainova výrazu, amfichromatickou. Naproti těmto pravdám Liebigova domněnka arci obstáti nemohla. Mohlo se tedy mysliti na cos jiného. Mohlo se říci, že elektrické proudy mají svůj původ v tom, že průřez podélný více a průřez příčný méně alkalicky reaguje. K rozhodnutí této otázky bylo však potřebí znáti absolutní veličinu elektromotorické síly ve svalech a srovnati ji s absolutní veličinou elektromotorické síly tekutin, jež ku povstání proudu stejně příznivé podmínky skytají, jako ve svalech jsou; dále zkoumati, zdali proud v nich nastávající téhož směru jest, jako proud svalový. Pokusy, jež Du Bois-Reymond ve směru tom podnikl, dokazují, že všecky možné protivy chemické, které ve svalu jsou, ano i odumřením jeho nastávají, nejsou s to ani takou elektromotorickou sílu vydati, která by se rovnala jen proudu nervovému co do síly, nercili proudu svalovému. Dalšími pokusy hleděl se Du Bois-Reymond dopátrati, jaký proud nastává, když se uměle vytvoří chemické protivy na svalu. I shledal, že na elektromotorickou sílu svalu mají veliký vliv tekutiny, jimiž se proud odvádí, že účinek tento dle povahy tekutin a okolností se jeví co seslabení, jindy co sesílení původního proudu svalového. Těmito pokusy (obsaženými v Arch. f. Anat. Phys. && v. v. Reichert u. Du Bois-Reymond 1867, str. 417) považoval Du Bois-Reymond věc za dokázanou a odbytou a precisoval svou náuku o elektrických molekulech znova.

V Ampèrově theorii krouží kolem částeček železa neustálé proudy elektrické. Elektromotorické molekule jsou tedy nejmenší částky tělesa, jež opatřeny silami elektromotorickými, samy o sobě, přirozeností svou, neustále proudy elektrické vzbuzují. Proti této theorii staví Du Bois Reymond, nahradiv slovo molekul slovem elektrická plocha, (l. c.) náhled ten, že elektromotorické částice svalu jsou jistá určitě obmezená rodiska chemických dějů a že tyto děje totéž jsou, co nazýváme dýcháním svalu. Tím dostoupila celá práce svého vrchole. Tu náhle téhož roku vystoupil Ludimar Hermann*) s novou theorií. Některá bádání o chemismu svalu vedla ho ke zkoumání původu elektrických proudů, i učinil následující hypothesu: Protivy, jež proudům elektrickým dávají původ, nevidí Hermann v elektromotorických molekulech, anobrž v umírání svalu. Hermannovi není tedy elektrická síla svalů praeexistentní, anobrž povstává teprv umíráním svalu, a ve svalu živoucím nečinném není žádných proudů. Dle něho se část svalu stále jako kysáním rozkládá; rozkládání toto je čistější na příčném průřezu a jde odtud do vnitřka svalu. Část, ve které toto se rozpadání již dále pokročilo, chová se negativně k částem těm, ve kterých pokročilo méně dále. Princip tento odvodil Hermann z jednoho pokusu, kde kysání, jež v roztoku cukrovém přičiněním starého sýra nastalo, vedlo ku povstání proudův elektrických a přenesl theorii svou i na nervy bez pokusů. Du Bois-Reymond neměškal s odpovědí; Hermann zase rychle nové pokusy,**) přiznav se, že prvnější byly nepravé, uveřejnil, a theorii svou precisoval takto: 1. Proti živoucímu, nečinnému svalu chová se negativně *a*) umírající, *b*) činný sval. 2. Proti živoucímu, nečinnému nervu chová se negativně *a*) umírající, *b*) činný, *c*) katelektrotonický nerv. Nové pokusy Hermannovy měly především dokázat, že sval neporušený, tedy koží pokrytý, proudu nevydává; že obnažení svalu (stažení kůže u žáby) je původem proudu, a že hlavní příčina, proč obnažení svalu proudy vzbuzuje, leží v porušení svalu; sval odumírá tak, jako krev odumírá, nedotýkáli se více živoucí cévy (Brücke). Účinek tento jeví se předkem na povrchu, tam umírají celá vlákna; na průřezu jen částky vláken; dotýkáním se těchto částek s částkami živoucími stává se průřez příčný negativním; odtud proud. V souhlasu s těmito náhledy vykládá Hermann i povstávání slabých proudů v ústrojích žlázovitých, jatrech, slezině atd. I tu je průřez negativním proti přirozenému povrchu. Sprostilli Hermann tato ústrojí krve, neshledal proudu. Příčina toho ta jest, že krev na průřezu rychleji umírá, dále v cévách však pomaleji; onano se chová negativně.

Snadno se pochopí, že náhledy tak reformatorické vzbudily velikou bouři. Z přívrženců Du Bois-Reymondových vystoupil H. Munk. Slohem a spůsobem ne právě lichotivým mluvě o pokusech Hermannových hledí dokázati, že i na svalech neobnažených a neporušených proudu elektrického dobyti lze, a že sesílení proudu původního při obnažení svalu má svůj původ v tom, že při porušení kůže míza z vaků mízových vytéká a tím vedlejší uzavření (Nebenschliessung) proudu

---

*) Untersuchungen über den Stoffwechsel der Muskeln. Berlin 1867.
**) Untersuchungen zur Physiologie der Muskeln und Nerven. Berlin 1867.

odpadává. Neméně ostře vystoupil proti Hermannovi, ve stejném směru jako předešlý, i J. Worm Müller. *) Jeden z hlavních pokusů Hermannových byl následující. Oteplili se jeden konec svalu na 40°, nastane mezi ním a mezi ostatním svalem proud. Vytýkaje Hermannovi, že pokus je nesprávně provedený, vykládá proud ten za proud thermický. **)

Proti všem výtkám ozval se Hermann v celé řadě článků, z nichžto vysvítá, že Hermann práci svou za dokončenou a celou věc za odbytou považuje. ***) Především Hermann doličuje, že čím dokonaleji se praeparuje, čím méně tedy se svalu uškodí, tím méně možná proudy ze svalů žabích vyloudit. Síla proudu má se obráceně k šetrnosti, s kterou se praeparuje.

Dále jsou žáby za spánku zimního proti porušení méně citlivy; na těchto není možná proudy dokázat a tyto jsou tedy zvířata k pokusu nejschopnější. Na svalích neporušených u jiných zvířat nebyl posud, jakož i na nervech, proud dokázán. V druhém článku sděluje Hermann nové pokusy na rybách. Na rybách, jež třeba delší čas chovati ve vodě stejné teploty, jaká v laboratorium panuje, neshledal Hermann nižádných proudů. Ještě podivuhodnější jsou pokusy Hermannovy o elektrických proudech na bylinách. Hodlaje dokázati, že i vytlačená dužina svalů může proudy elektrické vydávati, nedobral se Hermann výsledků; i ohlížel se, zdali protoplasmatické hmoty bylinné by neposkytly vysvětlení. Plasmodie myxomycetů jsou tak veliké, že s nimi možná pokus učiniti. Nedostal však žádoucích objektů. Prozatím tedy hleděl, zda by nebylo možná z protoplasmatu, jež v rourách a buničkách stonků bylinných uschováno jest, proudy vyvoditi, jichž směr by se srovnával s proudem svalovým. Věc ta ostatně již byla známa. Před 16 lety Buff dokázal proudy podobné, avšak výklad Buffův byl jiný. Hermann dokazuje, že proud povstává tehdá, kdy se učiní umělý průřez stonku, že povstání proudu je vázáno na porušenost tkaniva bylinného, a že se místo porušené chová negativně.

Nelze upříti, že náhledy Hermannovy mají do sebe velkou váhu a že theorie o praeexistenci prvotního proudu je velmi zviklána. Zásluha Du Bois-Reymondova nicméně hlavně leží ve vynálezu tom, že sval činný elektromotorické poměry své mění; toto faktum není ohroženo. K pracím těmto přidružilo se v nejnovější době zajímavé zkoumání Valentinovo. †) Zkoumaje na embryonech slepičích, nad jedenácte dní starých, shledal, že se přirozený proud elektrický jeví již tehdá, když histologické vlastnosti svalu jsou jiné, než u zvířete vyspělého. Dále provedl Valentin celou řadu pokusů, z nichž vysvítá, že positivní i negativní proměny proudu svalového se objevují druhdy co následky

*) Experimentelle Beiträge auf dem Gebiete der thierischen Electricität, Würzb. Untersuchungen. IV. Bd.

**) Spůsob, jakým se tato polemika vedla, byl tak ostrý, že Hermann proti Müllerovi užívá věty následující: „soweit sich aus der unklaren und holprigen Darstellung ergibt (bekanntlich ist in fremder Sprache nichts schwerer als Grobheit)“ — Worm Müller je Skandináv.

***) Pflüger's Archiv 1870. S. 15 a 1871. S. 149.

†) Zeitschrift für Biologie 1871. II. Heft.

chemického se rozpádání hmoty svalové, což platí i o nervích. Charakteristicky líčí ke konci své práce nynější stav našeho vědění, řka: „Pokusy tyto dokazují, že o původu elektrotomických výjevů tak málo víme, jak o proměnách proudu elektrického. Jen to jest jisté, že hlavním faktorem jsou snad účinky elektrolytické. Avšak jedná se o věci tak jemné, o poměry tak zapletené, že každá theorie záleží buď na frásích buď na představách jednotlivce, které první šťastnou zkušeností mohou býti poraženy, jako domeček z karet vystavený. Galvanometer i thermometer prozrazují jen fysikální známky, jež z těch nejrozmanitějších příčin mohou vynikati.“

Ústava Spojených obcí severoamerických.

II. Stát.

Spojené obce americké jeví se na zevnějšek co jednotná, celistvá říše. President, kongres a hlavy jednotlivých správních odborů (kteří v Evropě slují ministři, v Americe sekretáři) jsou každému cizozemci vládními zástupci Spojených obcí. Avšak uvnitř Spojených obcí samých mají se věci docela jinak, než si je představuje ten, kdo soudí o amerických poměrech z pouhého porovnávání s poměry vládnoucími ve státech evropských. Známo sice všeobecně, že jsou Spojené obce americké říší federativní, že není to říše jednolitá ale soustátí; nicméně jest nám taková státní forma v Evropě tak cizí, že jenom ten, kdo se podrobnějším studováním státních soustav zabývá, má jasný obraz o neobyčejné vyvinutosti americké federace. To, co jeví se na venek jednotnou říší, jest uvnitř skupinou samostatných států, z nichžto každý má své zvláštní republikánské zřízení, vládu i zákony. Nyní čítají Spojené obce americké takových států 33, rozuměj 33 zemí, jížto každé stojí v čele guverner, sněmovny a vrchní správcové nejdůležitějších státních úřadů. Jsouť pak jednotlivé státy tak samostatné, že žádnému státu jinému není dovoleno mísiti se do jich zákonodárstva a celé vnitřní správy. Právo volební, trestní řád a spůsob správy jsou tak rozmanité, že překročivše z jednoho státu hranice druhého, domníváme se býti v říši zcela jiné. Upozorňuji toliko na více méně rozdílná práva guvernerů v jednotlivých státech, a z řádu trestního na to, že na př. ve Wisconsinu trestu smrti není, kdežto v sousedním Illinois popravy jsou dosti obyčejnou věcí a v středověkém Delaware ještě mrskají šerifové zločince devítipruhovými důtkami (kočkou). Jestiť v Americe jedna vláda ústřední a tolik neodvislých od sebe vlád státních, kolik států. Tyto starají se více o denní místní potřeby společnosti, kdežto první pečuje o jisté důležitosti společné celému soustátí.

Nejpřednějším rázem politické správy Spojených obcí jest *decentralisace.* Každý jednotlivec jest neobmezeným vládcem ve svém domě a na svém statku. Kdežto u nás každý nucen jest přijímati rozkazy politických úřadů i ve věcech stavby budov se týkajících, volno v Americe každému užívati půdy své, k čemukoliv mu libo. Některých svých

práv zříká se jednotlivec, poněvadž se mu spojení s ostatními vidí užitečným a poněvadž uznává, že jednotě takové nelze obstáti bez jakési správní moci. Ve všem, co týká se jeho osoby samotné, jest americký občan úplně neodvislým a odpovědným toliko svému svědomí. Ve věcech, kteréž nejen o jeho ale i o jiných prospěchu rozhodují, jest poddaným řádů, které si v souhlasu s ostatními ustanovil.

Obec a kraj mají celou vnitřní správu ve svých rukou; volí sobě své úřadníky, kteří nejsou povinni vydávati účty ze svých činů, obce se týkajících, nikomu jinému než obci samé, čili těm, kteří je volili. Rovněž tak jest v kraji a státu. Nikde není moci ústřední, v jejíchž rukou by se spojovaly otěže celé veřejné správy. Co děje se v obci, o tom neví kraj, co v kraji, o tom neví stát, a z obce dochází k sluchu správy krajové a z kraje před vládu státní a ze státu před vládu ústřední jen to, co učiněno snad na škodu obce, kraje aneb státu jiného. Ve věcech vlastních jest jednotlivec, obec, kraj i stát úplně neodvislým. Společnost odvolává se k jednotlivci jen tehdy, vidíli opravdové prospěchy své ohroženy jeho nepravým počínáním aneb potřebujeli jeho pomoci. Měřítkem obojího není však nikdy libovůle ústřední moci, alebrž zákon ustanovený shromážděním členů obce či kraje anebo sněmem.

Americká *obec* (town, township aneb district, parish) není obcí v našem smyslu slova, jest to spíše malý náš okres. Jak známo, není v Americe vesnic podobných našim. Každý rolník vystaví si dům na svém statku a tak rozkládá se jedna obec na dosti šírém prostoru, jehož hranice již z prvu čistě geografickým způsobem — obyčejně v pravidelném čtverci — jsou ustanoveny. Za příklad stůjtež státy novoanglické. Tam rozdělena půda v tak zvané townships, totiž čtverce obsahující asi dvě naše čtvereční míle. Jakmile se na tomto čtverci usadilo 60 gruntovníků, měli právo odbývati shromáždění, voliti sobě každoročně své úřadníky, porotce a policistu, vysílati poslance do státního sněmu, vypisovati místní daně, rozhodovat o cestách, mostech, školách, kostelích a chudobincích. Toť jest obec v americkém smyslu, a rozdělení takové platí též většinou v severních státech. Obecní úřadníci zůstávají pod bezprostředním dohledem obyvatelstva. Tak zvané obecní rady tam není. Města, jimž dáno k tomu zvláštní povolení (charter) od státu, nemají s obcí nic společného a jsou samostatnými municipiemi, která mají všechna práva obcí, avšak volí sobě také svoji městskou radu.

Ku spravování širších, více obcím společných věcí rozdělen stát *v kraje* (čili hrabství, county), v jichžto čele nalézají se tu guvernerem dosazení, tu zase obyvatelstvem volení úřadníci a šerif, který s podřízenými orgány pečuje o veřejný pořádek. Mimo obec a kraj jest jediným ještě ohniskem politické správy sám *stát*. Politickému ústrojí amerického státu porozumíme nejlépe, budemeli pokračovati od obce vzhůru. Americký stát není zajisté ničím jiným než na širších základech založená obec. Síla národa spočívá v samostatné obci. Zřízení obecní jest vzhledem ku svobodě tím, čím elementární školy vzhledem ku vzdělanosti. Nemožno mluvit o volnosti, když lid ovoce jejího nečije, nemožno mluvit o samostatnosti národa, nemohouli obyvatelé obce rozhodovat o svých věcech sami. Samospráva amerických obcí dosáhla

nejširšího vývoje; jest upevněna zákony a více ještě obyčeji. Samospráva amerických obcí má největší vliv na celou společnost. Obec čítá tam obyčejně jen málo tisíc obyvatelů (v Nové Anglii průměrně dva neb tři tisíce) a prospěchy těchto na tak těsném prostoru valně se neliší; jinak jest obyvatelstvo dosti četné a vzdělané, že možno nalezti v něm povždy osob schopných ku zastávání obecních úřadů. V celé americké správě jest sice všude lid sám zřídlem veškeré moci, nikde však nevykonává práva svá tak bezprostředně, jako v obci. Správa státní děje se volenými poslanci, ale v obci nedává se lid zastupovat nikým. Ježto není v obcích obecních rad, voličové jmenovavše své úředníky, řídí je sami ve všem, co sobě nevymiňuje zákon státní. Obecní úřady jsou velmi četné, jeden však na druhém nezávisí. Obec určuje každému uřadníku jistý kruh působnosti, jehož nesmí překročiti, alebrž jej zastávati musí se vší pečlivostí a pílí. Podroben jsa všem povinnostem, jako každý jiný, zůstává úřadník občanem mezi občany. Správě obecní nelze takto se zvrhnouti v byrokracii. Tím, že odbývají se volby každého roku, jest každý občan stále vykonavatelem buď práva buď povinnosti. V obci panuje stálé hnutí a tím budí se také interes pro život obecní. Občanstvo vidí, že jeho moc jest skutečná, že možno mu napraviti všeliké neshody a provesti vše, co má za prospěšné obci. Jest to arci jen těsný kruh, avšak v tom pohybuje se zcela volně. Byť Amerikán nepřilnul náklonností k obci proto, že v ní narozen, stará se o její prospěchy vida, že jest dílo to hodno všelikého namáhání.

Obec jest odvislá od státu jedině tenkrát, když se jedná o věci všem obcím společné, čili o skutečné důležitosti celého státu, kterým nutno vyhověti, máli stát vůbec trvati. Není občana, jenž by uznával právo státu mísiti se do vnitřních záležitostí obce. Vidíme tak obce prodávati o své újmě své pozemky a kupovati od soukromníků ty, na kterých třeba zdělati věc obecnímu prospěchu nutnou; vidíme, jak žalují a hájí se před soudy, rozpisují, zmenšují a zvětšují svůj rozpočet, aniž by státnímu úřadníku připadlo jim v tom brániti. Povinnostem ku státu musí však obec učiniti zadost. Uználi sněmovna, že státu potřebí jest peněz, není obci ponecháno na vůli, buď odepříti aneb povoliti je. Chceli stát zříditi silnici, nemůže mu obec zavříti své pozemky. Učiníli stát policejní opatření, musí je obec vykonati. Chceli stát organisovati školství v celém svém území po jednotném plánu, musí obec zříditi školy, jakých zákon žádá. Uvidíme později, kým jsou americké obce nuceny dostáti svým povinnostem ku státu. Povinnosti ty jsou přesně stanoveny, avšak stát (rozuměj povždy: *národem volená sněmovna*) rozkazuje vždy jen princip, provedení však ponecháno úplně obcím a ony uvedou jej ve skutek v souhlasu se svými místními poměry. Pak na př. sněm rozepíše daně, ale obec je rozvrhuje; rozkaz na zřízení školy dá sněmovna, avšak místo vyhledá obec sama, vystaví si budovu, slovem, zřídí školu, ale také ji řídí. Škola zůstává jměním obce, nikoliv státu a žádný státní úřadník nemá práva do ní vkročit s rozkazy protivícími se vůli obce.

Stát vydá někdy zvláštní policejní rozkazy i nevyšle tu hned po zemi celé hejno svých úřadníků, kteří by je provedli. Rozkaz sdělen jest obci; obecní úřadníci jej ohlásí a starají se o jeho provedení.

Tyto policejní rozkazy týkají se vždy jen zdravotního stavu, pořádku a mravnosti.

Z toho již viděti také rozdíl politické správy americké a naší. *U nás vnucuje stát své úřadníky obcím, v Americe stávají se úřadníci obecní vykonavateli vůle státu, a tak obec úřadníky své službám státu propůjčuje.*

Kdo však dává úřadníkům, prostým občanům, kteří nikdy nestudovali celé řady škol, aby se pak uměli v kancelářích švižně perem oháněti — kdož medle dává jim instrukce? — Zákonník. V amerických státech vniká zákonodárná moc do nejnepatrnějších podrobností ba zákonník vypisuje i všechny výkony úřadníků. Povinnosti a práva jsou tam stanoveny co nejpřesněji. Úřadníku netřeba ničeho, než opříti se o zákon; vyšší instrukce jsou mu zbytečny, jeť mu zákon vrchností nejvyšší.

A jak donutiti úřadníky k plnění jich povinností a trestati přestupky, jichžto se dopouštějí? Americký občan úřadník jest podroben soudu, jako každý jiný občan; stojí nad ním zákon. Věc ta má dvé výhod, první, že úřadník cítí hlouběji svou odpovědnost z každého přestupku; druhou, že jest u vykonávání zákonem mu určených povinností bezohledným a přímým, jelikož ví, že neleží jeho osud, jeho čest v rukou libovolně sobě počínajícího úřadníka vyššího. Za přestupek stíhá amerického úřadníka zákon trestem, a voličové spoluobčané, do jichžto řad se po svém úřadování vrací, jej stíhají opovržením.

Tak žijí obce americké velmi šťastně. S volenou správou jsou spokojeni a za hlubokého míru a hmotného blaha, které v Americe panují, bouře v životě obecním jsou nečetné. Lid jest tam politicky vychován i umí užívati svých svobod. Rozdíl stavů vytratil se už i z paměti. V obci není živlů, kterým by záleželo na potlačování druhých, a staneli se tu a tam jednotlivci křivda, lze ji snadno napraviti a nespokojenost jednoho nadvážena jest mnohokrát spokojeností tisíců. Objevíli se některý řád neprospěšným, jest toliko na vůli občanů, aby jej opravili, a tak se také stává. Občan přilne s celou duší k obecnímu životu; v obmezeném tomto kruhu učí se vládnouti společností, zvykne si pořádku, pochopuje svá práva a plní s ochotou povinnosti, kteréž mu společnost uložila.

Pravá podstata politické správy amerických států nejlépe bude patrna, obrátímeli zřetel k jednomu státu co vzoru. Obraz povšechný bude pak velmi snadno sobě utvořit. Volme jeden ze států mladších, Wisconsin, který vyrostl na pustině před samými zraky žijící ještě generace. Byltě Wisconsin co stát do americké Unie přijat teprvé r. 1847. *) Rukovětí bude nám tu sám zákonník wisconsinský.

„*Obec wisconsinská* (town),“ praví 16. kapitola IV. odstavce zákonníku toho, „volí všechny své úřadníky sama, má právo kupovati a držeti movité i nemovité statky sloužící k obecnému dobru obyvatelů

*) Čtenáři nebude snad nezajímavo zvěděti, že v ústavodárném shromáždění, které r. 1848 vypracovalo wisconsinskou ústavu, nalézal se také Čech Theodor Sýkora, jenž ovšem pod tištěnou ústavní listinou skví se co Theodore Secor. Viz: The revised statutes of the state of Wisconsin z r. 1858.

téže obce a podle vůle s nimi nakládati. Kupuje i prodává, jak obyvatelé za slušné a prospěšné uznávají. Obecní shromáždění zvyšuje, jak za dobré uzná, sumu, která aby placena byla na vydržování škol, uzavře stát, určuje si sama poplatky na správu cest, mostů, opravu obecních budov, zaopatřování chudých a vůbec na vše, co za dobré uzná, že by ku prospěchu obce zřízeno býti mělo. Obecnímu shromáždění přísluší rozhodovat o všem, co zabezpečuje obci mír, blaho a pořádek.

Uzavření valné hromady obecní víže každého obyvatele obce té bez rodílu, jakož i ty, kdož hranice obecního území překročí.

Pravidelnou valnou hromadu svolává zákon na první úterek měsíce března každého roku. V hromadě té má hlas každý, kdo jest aspoň 21 roků stár, bydlel jeden rok v státě, jest občanem Spojených obcí aneb že jím býti chce úřadu ohlásil, jinak též i k volbám do sněmu a kongresu jest oprávněn. Valná hromada porokujíc o tom, co má za prospěšné, volí na příští rok úřadníky nové a svěřuje jim vykonání svých usnešení. Jsouť pak úřadníci obecní tito: tři dohlížitelé (supervisors), obecní tajemník (townclerk), obecní pokladník (town treasurer), vrchní správce škol (superintendent of schools), smírčí soudcové (justices of the peace), v počtu zákonném pro tu neb onu obec ustanoveném, policisté (constables), jichž ustanoví sobě hromada kolik uzná za dobré, nikdy však více než tři — dva neb tři odhadcové (assessors), dohlížitel nad váhou a mírou, jenž zároveň obé puncuje, a dohlížitelé nad cestami (overseersof highways). Jeden ze tří vrchních dohlížitelů (supervisors) volen jest svými soudruhy za předsedu rady (town board), ve které zasedají jen tito tři. Předseda rady dohlížitelů jest zároveň předsedou valné hromady. Nenílí přítomen on, ani jeho soudruhové, volí sobě hromada předsedu sama. Obecní tajemník jest zapisovatelem. Všichni úřadníci mimo dohlížitele nad cestami voleni jsou pomocí lístků. Mimo řádné výroční valné hromady odbývá obec také hromady mimořádné Děje se tak k doplnění uprázdněných úřadnických míst, k rokování o důležitých věcech, kterých při výroční valné hromadě snad ještě nebylo, a vždy, kdykoliv toho sobě žádá 12 občanů, kteří písemnou o svolání hromady žádost složí u obecního tajemníka.

Každý úřadník nastoupí za 10 dní potom, jak se o své volbě dověděl, svůj úřad slože dříve přísahu, že bude zachovávati ústavu Spojených obcí, ústavu svého státu a zastávati úřad svůj po svém vědomí a svědomí. Volen úřadníkem může býti jen oprávněný v obci volitel a nemáli, co by mu v tom bránilo, musí volbu přijmout, nechceli propadnout pokutě. Více let za sebou zastávati týž úřad nikdo není nucen. Činnost obecních úřadníků jest následující.

Vrchní dohlížitelové (supervisors) starají se o chudé své obce, vydávají pokladníkovi poukázky na vyplácení peněz mimo ty, kterých třeba k vydržování škol, poháněji před soud všechny, kdož spůsobí škodu obecním statkům a vybírají za to pokuty. Správa obecních statků, cenných papírů a t. p. náleží jim. Mimo to vykonávají vše, co není povinností jiných úřadníků.

Obecní tajemník chová obecní knihy a listiny, zapisuje do knih usnešení každé valné hromady, vkládá tam zprávy úřadníků, sděluje

krajovému soudu (circuit court) jmena volených policistů a smírčích soudců. Vyhotovuje opisy listin, oznamuje dobu valných hromad a předměty rokování.

Pokladník přijímá i vydává obecní peníze a pečuje o ně a vede o všech knihy. Pokladník jest výběrčím daní pro svou obec.

Policista musí se před nastoupením svého úřadu písemně zaručit, že za každé opomenutí svých povinností zaplatí pokutu; povinností tou pak jest, býti po ruce smírčímu soudci, býti přítomen krajovému soudu, roznášeti listiny a p. Constably voleni jsou v obci obyčejně lidé chudší, kterým zaměstnání jich nebrání čas svůj na mnoze věnovati svému úřadu.

Úřad *smírčího soudce* bude vyložen ve zvláštní části: o soudnictví.

Přísedících povinností jest sepisovati statistické seznamy polních plodin, mineralií, výrobků, počtu slepých, hluchých, nemocných osob. Seznamy ty zasílají se každoročně do úřadovny státního sekretáře a jsou měřítkem při rozvrhování daní.

Školní dozorce, jemuž stává po boku ještě školní rada, bdí nad stavbou škol, školními fondy, vyučováním a t. d. *)

Třeba se ještě zmínit o *radě obecní* (town board). Ta sestává ze tří jmenovaných již vrchních dohlížitelů; jí podávají úředníci výroční své zprávy, sama pak předkládá povšechnou zprávu o činnosti úředníků a o celém životě obce za minulý rok valné hromadě.

Stálého platu obyčejně obecní úředníci nemají. Na každý výkon určena jest zákonem jistá sazba a tak odměňován úředník jen v poměru k vykonané práci.

Kraj (hrabství, county) jest širším okrškem správním, jehož hranice ustanoveny jsou libovolně. Obec jest příliš těsna, aby byla také středištěm správy soudní, první okres správy té tvoří kraj. V obci rozhoduje o menších přestupcích smírčí soudce, přestupky větší odsuzuje soud krajský (circuit court). Každý kraj má své vězení a svého šerifa, jenž vykonává rozsudek krajského soudu. Mimo to jsou některé potřeby mnohým obcím společné, aniž by zároveň byly potřebami celého státu.

Péče o tyto svěřena jest správě krajové. Vrchní správu kraje má krajský sbor dozorců, jehož členy jsou předsedové dozorců jednotlivých obcí a měst, která mají výsady na zvláštní svou municipalní správu. Krajský sbor dozorců schází se pravidelně každého roku v úterý po všeobecných volbách. Mimo to volno jim odbývati schůze mimořádné, kdykoliv uznají tak v obecném prospěchu za dobré. Rokování je veřejné a usnešení musí být uveřejněna v nejrozšířenějším ča-

*) Ježto jest účelem těchto článků podati toliko všeobecný obraz amerického zřízení, nelze tu vypisovati podrobnosti, k čemuž zajisté bylo by třeba rozsáhlého spisu. Zejmena zasluhuje americké školství zvláštní úvahy. Nejen ustrojení školy ale i způsob, jakým jest řízena a vydržována, jsou tak vzorné, že by nám v přemnohém mohly býti příkladem. Škola jest Amerikánům ústavem nejdůležitějším a není jiného, jehož zvelebování by věnovali větší píli. Vrátíme se později zvlášté k americkému školství.

sopise kraje toho řečí anglickou. Volno však oznamovati je i řečí jinou, když jí někteří obyvatelé kraje lépe rozumějí. Krajský sbor dozorců staví a opatruje krajské budovy, jakož jsou krajské radnice (courthouse) a vězení (jail), rozvrhuje podle jmění občanů daně a nařizuje jich vybírání. Mimo to rozpisuje poplatky na uhražení krajských potřeb. Tvořili se v kraji (jehož hranice ustanovuje stát, bez ohledu na to, zdali celé území jest již obydleno čili nic) obec nová, určuje sbor krajských dozorců jmeno obce té a ustanovuje tam čas i místo prvních voleb.

Mimo to má krajský sbor dozorců ještě celou řadu práv a povinností, jichžto význam byl by patrným toliko při podrobnějším rozboru zřízení amerických obcí a krajů.

Sboru dozorců po boku stojí *krajský tajemník* (county clerk). Týž volen jest na dvě léta a má skorem tytéž povinnosti v kraji, jako tajemník obecní v obci. Mimo tyto úřadní osoby nalézáme v krajské správě: *krajského pokladníka* (county treasurer), *právního zástupce* (district attorney), jenž volen jest na dvě léta i zastává svůj kraj před krajským soudem ve přích proti státu neb jednotlivým osobám, *tajemníka soudu*, (clerk of the circuit court), *šerifa* co vykonavatele rozsudků a dva neb tři jiné ještě úřadníky. Velmi důležitým jest úřad šerifa. Tento jest vykonavatelem rozsudků a všech rozkazů, které vydány cestou zákonitou od rozličných úřadů. Povinností jeho jest bdíti nad pořádkem v kraji a potlačiti všeliké nepokoje a srocení, která čelí proti veřejné bezpečnosti. K tomu cíli jest každý občan povinen býti mu nápomocným. Zejmena děje se tak při zatýkání a dopravování zločinců před soud i do vězení. Šerif neb jeho zástupce jest také vrchním dohližitelem v krajské trestnici a naň padá odpovědnost, podařili se vězni následkem nedbalého střežení uprchnouti. Také šerif jest úřadníkem voleným. Nejdůležitější obor působnosti v kraji náleží krajskému soudu. Netřeba podotýkat, že se veškerá přelíčení odbývají veřejně a před porotou.“

Poměr mezi oborem působnosti obcí a krajů není ve všech státech stejný. Ve státech novoanglických dostoupila samospráva obcí nejrozsáhlejšího vývoje. Čím více béřeme se k jihu, tím obmezenější stává se působení obce. Obec má tu méně úřadníků, méně práv i povinností. Obyvatelstvo nemá tu tak přímého vlivu na veřejnou správu. Obecní hromady nerozhodují o tak velkém počtu věcí, jako v Nové Anglii a ve státech severozápadních. Moc volených úřadníků stává se tu větší. Za to stává se kraj ohniskem správy. Celkem není však ani tento rozdíl na úkor svobodám obyvatelstva: možnoť považovat na jihu kraje za veliké obce. Ve státě Mossachusetts řízeny jsou záležitosti krajové sborem, jehož členy jmenuje guverner státu a jeho rada. Kraj nemá svého vlastního zastupitelstva a jeho rozpočet stanoven jest národní sněmovnou. V New Yorku, Ohiu a Pensylvanii volí sobě obyvatelé každého kraje své zastupitelstvo, které jest pro kraj ten jakýmsi menším zákonodárným sborem. Nechť tomu ale jakkoliv, to jedno jest jisto, že se stát nikdy nemíchá do vnitřních záležitostí obce i kraje, a že kdekoliv má obec menší práva, tam na vzájem větší jest moc kraje, a kde tento seslaben, tam netěží z menších práv kraje stát, nebrž obce.

Ráz politické správy ve Spojených obcích amerických jest úplná decentralisace.

Octli jsme se konečně u ústavy a politické správy *státní*. Nechci více šířiti slov o svobodomyslnosti ústavy amerických států; ale odkazuji na tak zvané „prohlášení práv“ které napsáno v čelo ústavy wisconsinské. Jest tu tak mnohý článek, kterým vysloveny jsou touhy po svobodě bažícího člověka tak prostě, že to za našich poměrů člověku až cizo viděti staleté theorie uvedené ve skutek a nikoliv stále jen na papíře. Či možno, aby přirozená práva lidská, o kterých tak mnohý myslitel snil, skutečně byla v některém státu uznána, ba více aby základem byla celému státnímu ústrojí? V prvním odstavci státu Wisconsinu čteme:

„My, lid wisconsinský, vděčíce se všemohoucímu bohu za svoji svobodu, abychom sobě pojistili její požehnání, zřídili dokonalejší vládu, upevnili domácí mír a působili ku zdaru všeobecného blaha, stanovíme tuto ústavu:

Hlava I. Prohlášení práv.

Čl. 1. Všichni lidé zrozeni jsou stejně svobodní a neodvislí a mají jistá přirozená práva, jakož jsou život, svoboda a volnost pracovati o své štěstí. K zabezpečení těchto práv zřizují se vlády mezi lidmi, vlády, které svou spravedlivou moc odvozují toliko od souhlasu ovládaných.

Čl. 2. V tomto státu není ani otroctví ani služebnosti nevolné, leda co trest za zločin, když osoba dopustivši se ho byla právně usvědčena.

Čl. 3. Každému člověku volno svobodně mluviti, psáti a jakýmkoliv spůsobem uveřejňovati své smýšlení o všech předmětech, i jest každý odpověden toliko ze zneužívání toho práva a žádný zákon nesmí být vydán k obmezování neb skracování svobody řeči a tisku. Ve všech soudních přích pro hanopisy musí být pravda objevena, a dokáželi se před porotou, že věc pronásledovaná co hanlivá jest pravdivou, a že uveřejněna byla z dobrých záměrů a k spravedlivému cíli, musí být obžalovaný prohlášen za nevinna.

Čl. 4. Právo pokojného lidu shromažďovati se a rokovati o dobru obecním a podávati vládě neb kterémukoliv této odboru petice nesmí být nikdy zkracováno.

Čl. 5. Právo soudního řízení před porotou musí zůstati netknuto a míti platnost ve všech případech bez ohledu na přečiny, o kteréž se jedná. Z rozsudku poroty lze však se odvolati spůsobem, jaký zákon nařizuje.

Čl. 6. Nikdy nesmí býti žádáno nemírné rukojemství, aniž ukládány býti nemírné pokuty aniž tresty nelidské a neobyčejné.

Čl. 7. V každé soudní při má obžalovaný právo býti slyšen, on i jeho obhájce, žádati o vysvětlení příčiny, pro kterou byl obžalován, a povahy věci; viděti každého svědka tváří v tvář, přiváděti svědky ve svůj prospěch, a žádati, aby co nejrychleji a veřejně souzen byl nestrannou porotou z kraje, kde prý zločin spáchal.

Čl. 8. Každá obžalovaná osoba může za sebe postavit rukojmí a být až do soudního přelíčení na svobodě, vyjímaje toliko případy, kde spáchán zločin hrdelní a důkaz jest patrným; právo podávané listinou „habeas corpus“ nesmí být zrušeno mimo v čas povstání, cizího vpádu, aneb znepokojování kraje loupežnými rotami.

Čl. 9. Každý jest oprávněn dovolávati se před zákonem zadostučinění za křivdy a bezpráví učiněná jeho osobě a statku a po právu musí se mu stát svobodně, aniž by nucen byl práva svého se dokupovati, a úplně a přesně a bez odkladu a bez odpírání, jak toho zákon žádá.

Čl. 10. Zrady státu dopustí se jen ten, kdo zdvihá proti němu válku, spojuje se s jeho nepřáteli a poskytuje jim pomoci a ochrany. Nikdo nesmí být odsouzen pro zradu, kdo není dvěma svědky usvědčen téhož a zjevného činu leda by se k tomu sám a to před soudem přiznal.

Čl. 11. Právo každého občana, býti jist před nerozumným prohledáváním, zabavováním své osoby, domů, papírů a náčiní nesmí být porušeno a nikdo nesmí být zatknut než pro pravděpodobnou věc a že také podezření jest, když přísahou stvrzeno, a máli být některé místo prohledáno, musí být místo do podrobna popsáno, jakož i osoba, která má být zatknuta.

Čl. 12. Žádný zákon nesmí být vydán, jenž by rušil smlouvy.

Čl. 13. Statky žádného občana nemají býti vzaty k obecnému užívání leda za spravedlivou náhradu.

Čl. 14. Všechny pozemky v tomto státu jsou prohlášeny za allodialní, feudálních nesmí býti.

Čl. 15. Mezi usedlými v tomto státu cizinci a občany není co do práva, jmění a užívání jeho žádných rozdílů.

Čl. 16. Nikdo nesmí býti uvězněn pro dluhy.

Čl. 17. Dlužníku musí býti ponecháno vždy tolik, aby mohl bez těžkých starostí živ býti.

Čl. 18. Právo každého člověka ctíti všemohoucího boha po svém vlastním svědomí, nesmí býti nikdy rušeno, aniž smí kdo býti nucen, choditi proti své vůli na jakékoliv místo náboženských výkonů, budovati je a podporovati aniž přispívati k vydržování vykonavatele náboženských obřadů. Také nesmí z veřejných pokladen dáváno býti ničeho ve prospěch náboženských společností a theologických seminářů.

Čl. 19. Za důkaz oprávněnosti, zastávati kterýkoliv veřejný úřad, nesmí býti nikdy žádáno jakéhokoliv náboženského svědectví a nikdo nesmí být prohlášen k zastávání úřadu toho neschopným na základě svého náboženského přesvědčení.

Čl. 20. Vojsko jest úplně podřízeno moci občanské.

Čl. 21. Soudní pře nesmí býti nikdy zastavena zákonem.

Čl. 22. Požehnání svobodné vlády může být zabezpečeno toliko přesnou náklonností ku spravedlnosti, mírností, střídmostí, cností a častým návratem ku základním zásadám.“

Ústava wisconsinská má čtrnácte takých odstavců; jednajíť pak: o hranicích, právu hlasovacím, moci zákonodárné, výkonné, správní a soudní, o financích, státních statcích, o vychování, korporacích, o do-

plňování ústavy dodatky, o rozmanitých méně důležitých opatřeních a k těmto připojen co odstavec čtrnáctý seznam volebních okresů pro kongres Spojených obcí a sněmovnu i senát wisconsinský.

Také ústavy jiných států mají podobný ráz, nicméně liší se od sebe v mnohých podrobnostech. V některých státech práva moci výkonné, která svěřena jest guvernerovi, jsou větší nežli v druhých. V Georgii na př., v Mississippi a New Hempshiru má guverner proti uzavřením sněmovny veto a každé přijaté již osnově zákona potřebí jeho podpisu, máli nabyti skutečné platnosti. Odepřeli guverner schválení osnovy, stane se tato zákonem jen tenkrát, projdeli při opětném hlasování dvěma třetinami hlasů. V Ohio není třeba podpisu guvernerova a také se k žádnému novému zákonu nepřipojuje. V Kentucky a Indianě předkládá se sice zákon guvernerovi ku schválení, činíli však tento námitky, prohledne sněmovna zákon znova a týž nabývá i proti vůli guvernerově platnosti, vyslovíli se pro něj obě komory většinou volených tam členů. Ve Vermontě má guverner a jeho rada právo odročiti přijatou komorami osnovu zákona až do příštího opět zasedání. Jiný rozdíl v ústavách jednotlivých států panuje co do hlasovacího práva. V posledních letech ale neshody ty z větší části zmizely a skorem všechny státy uznávají všeobecné právo hlasovací pro občany více než 21 let staré. Od té doby, co se i černoši stali občany Spojených obcí, mizí v hlasování také rozdíl barvy. Toliko vzhledem k času, po který třeba některé osobě meškati ve státě, aby měla právo hlasovací, panují rozdíly. V Maine určena doba ta na tři měsíce, v Illinois na šest, ve Vermontu, severní Karolině, New Yorku a t. d. na rok a v Pensylvanii, Delaware a jižní Karolině na dvě léta. V New Hampshiru má právo hlasovací každá mužská osoba dosáhnuvší 21. roku věku mimo chudé, kteří ku vlastní své žádosti osvobozeni byli od placení daní. Také co do-správy soudní v rozličných státech jinak se věci mají. Všechny tyto rozdíly jsou ale nepatrné, neboť základní zákony jsou všude stejny a upraveny, ovšem s nutnými změnami, po zákonníku anglickém. Jediná Louisiana jest tu výminkou. Zde stalo se základem státního zřízení právo římské; dědictví to ještě po Francouzích, od kterých Spojené obce Louisianu koupily.

Nejvyšší zákonodární moc odevzdává odstavec wisconsinské ústavy zastupitelstvu národa, které rozděleno jest ve dvě komory: senát i sněmovnu. Členů sněmovny nesmí býti nikdy více než 100 a počet senátorů nesmí přesahovat jednu třetinu sněmovníků. K volbám do obou komor rozdělen jest stát ve sněmovní a senátové okresy. Členové sněmovny volí se na rok, senátoři pak na dvě léta. Právo, býti volen, má jen ten, kdo bydlil jeden rok ve státě a má v okresu, ze kterého jest poslán, volební právo. Obě komory schvalují volby svých členů, ustanovují svůj jednací řád; kdežto však sobě sněmovna volí předsedu sama, jest předsedou senátu místoguverner. Ostatní hodnostáře volí sobě sněmovna i senát sám. Rokování v obou komorách jest veřejné i scházejí se každoročně v určitou dobu k poradám pravidelným. Guverner může však svolat komory také k zasedání mimořádnému. Členové komor jsou po celou dobu zasedání nedotknutelni, kromě tenkrát, dopustilli se některý zrady na státu. Již 15 dní před zahájením ko-

mor, a 15 dní po odročení nesmějí být poháněni před soud, aniž jinak zákonem pronásledováni. Svoboda řeči jest neobmezena. Jak žárlivé jsou americké státy na svou samostatnost v zákonodárství, patrno z toho, že nesmí býti volena do sněmovny ani do senátu osoba, která jest členem kongresu Spojených obcí aneb jakýkoliv vojenský či občanský úřad Spojených obcí zastává. „A pakli kdo jsa již členem wisconsinského sněmu zákonodárného volen bude do kongresu neb ustanoven vojenským neb občanským úřadníkem Spojených obcí, budiž místo jeho ve sněmovně neb v senátě prohlášeno za uprázdněné.“ Rovněž nesmí žádný poslanec ani senátor býti jmenován neb volen úřadníkem státním, kdy by tento úřad nově byl teprv utvořen a neb prospěchy z něho plynoucí zvýšeny. Všechny zákony vydávají se pod touto hlavou: „Lid státu wisconsinského, zastoupený v senátu a sněmovně nařizuje takto. . .“

Volby do obou sněmoven vykonávají se na základě všeobecného práva hlasovacího.

Moc výkonná svěřena jest guvernerovi, jenž volen jest na dvě léta v tu samou dobu a na těch samých místech, kde odbývány volby do sněmu zákonodárného. Zároveň s tímto volen také místoguverner. Oba tyto úřady mohou zastávati toliko zdomácnělí už občané Spojených obcí. Dostaneli se při volbách dvěma nebo více osobám stejného a největšího počtu hlasů, rozhodnou v nejblíže příštím zasedání komory mezi nimi. Guverner jest vrchním velitelem válečné moci státu na zemi i na vodě. V mimořádných případech přísluší mu svolávati sněm zákonodárný také v čas kromobyčejný. Na počátku každého zasedání podává oběma komorám zprávu o poměrech státu a předkládá jim na uváženou, cokoliv za dobré uzná. První ale povinností guvernerovou jest, aby dbal se svými úřadníky provedení zákonů, které komory vydaly. Guverner má právo dávati milost aneb zmírňovati trest odsouzeným osobám a toliko zradu nesmí amnestovati. Jednáli se o tuto, má právo odročiti vykonání rozsudku až ku příštímu zasedání komor a tyto se pak pro milost nebo trest rozhodnou, ale povždy jest povinností guvernerovou sděliti komorám jmeno osoby, které dal milost, pro jaký zločin byla odsouzena a z jakých důvodů ji uznal hodnou milosti.

Místoguverner jest předsedou senátu a zastává místo guvernera, pakli tento ochuraví, zemře, odstoupí a neb jest sesazen.

Každá osnova zákona přijatá komorami musí býti předložena guvernerovi, který schvále ji podepíše. Nedojdeli osnova schválení guvernerova, vrátí se i s námitkami komoře, ve kteréžto navržena, a tato uvážíc námitky, znova ji přehledne. Projdeli pak i v této i v druhé komoře dvěma třetinami hlasů přítomných členů, stává se zákonem. Nevrátíli guverner předloženou mu ku schválení osnovu zákona ve třech dnech, stává se tato zákonem, nechť guverner s ní souhlasí čili nic.

Státní moc správní jest v rukou státního sekretáře, pokladníka a zástupce. Všichni tři voleni jsou lidem v tu samou dobu co členové komor, guverner a místoguverner. Státní sekretář chová knihy o všech usneseních komor a výkonech guvernerových a musí je, kdykoliv toho komory žádají, některému jich odboru předložit. Státní pečeť, která se

nalézá v jeho rukou, musí být přiložena ku každé listině vydané guvernerem. Žádáli někdo za opis některého zákona, musí jej státní sekretář vydat. Povinností jeho jest také sepisovat úplné seznamy státních příjmů i vydání, navrhovati opravy ve finanční správě, řídit vybírání daní a p. a býti prostředníkem mezi státem i Spojenými obcemi ve věcech finančních.

Státní pokladník přijímá a vydává peníze.

Státní zástupce (attorney general) hájí práva státu, kdykoliv toho potřebí. Mimo tyto úřadníky starají se o státní správu ještě státní vrchní dozorce (state superintendent), účetní bank (bank comptroller), komisionář státních vězení (state prison commisioner) a podřízení těmto v odborních kancelářích úřadníci.

Státní správa jest dosti laciná. Roční plat guvernerův obnáší dvanáct set padesát dolarů. Státní sekretář dostává dvanáct set, pokladník čtrnáct set, státní zástupce osm set dolarů. Platy úřadníků podřízených nejsou větší. Porovnámeli služby tyto s nákladem, jaký stojí vrchní správa států evropských, a uvážímeli úspory ve vojsku, nebudem se věru diviti ohromnému rozdílu v blahobytu státních občanův amerických a evropských.

Odstavec VIII. wisconsinské ústavy jedná o financích. Z jednotlivých článků vyjímáme jen tyto: O ukládání daní rozhoduje zákonodárný sněm i jest ku vypsání nové daně aneb zvýšení daně staré potřebí souhlasu čtyr pětin volených do komor členů.

Ze státní pokladnice nesmí býti vyplaceny peníze kromě k účelům zákonem ustanoveným.

Komory povolí každoročně tolik daní, mnoholi potřebí k uhražení státního rozpočtu. Schodek z roku jednoho přirazí se k daním v roce druhém.

K uhražení mimořádných výloh jest stát oprávněn učiniti dluh, který však nesmí najednou přesahovati 100.000 dolarů. Půjčka musí zákonem oprávněna jakož i co nejurčitěji udáno býti, k jakému se vypisuje účelu; povoluje pak ji většina všech členů komor. Každý dluh musí býti splacen v pěti letech i s úroky a k tomu účelu zavedou se potřebné změny v rozvrhu daní. V čas války a nepřátelského vpádu smějí komory vypsat větší půjčku; peněz těch nesmí však býti užito leč k naznačenému účelu a zbytek musí ihned k uhražení dluhu býti uložen. Rozvrhování a vybírání daní děje se následujícím způsobem: Obecní valná hromada volí každoročně mimo jiné úřadníky také jednoho, dva aneb tři odhadce (assessors). Povinností těchto jest sepisovati každoročně v měsíci červnu jmena všech k placení daní povinných osob své obce a odhadnouti cenu jejich movitých i nemovitých statků. Daním nepodléhají statky Spojených obcí a států, statky krajské, obecní a městské, nemovité statky vědeckých a dobročinných ústavů, nemovité jmění každé osoby, nepřesahujeli 200 dolarů, konečně pak statky osob, které pro nemoc, stáří aneb chudobu nejsou po dobrém zdání assessorů s to, přispívati k veřejným potřebám.

Jmění každé osoby odhaduje se na místě, ale cena, kterou mu assessor přisoudí, není neodvolatelná. Volnoť majiteli a kde toho třeba

i svědkům odpřisáhnout, že jmění jeho jest snad menší ceny, než assessor odhadnul.

Jakmile assessoři odhadní listiny v celé obci sepíší, odešlou je tajemníku krajskému a tento odevzdá zase státnímu sekretáři seznam statků celého kraje.

Komory ustanoví na každý rok státní rozpočet a tento odevzdán jest tak zvané státní radě, která sestává z guvernera, místoguvernera, státního sekretáře, pokladníka, státního vrchního dozorce a bankovního účetního. Povinností této rady jest shromážditi se každoročně v třetí pondělí měsíce září a porovnávati zprávy o stavu jmění jednotlivých krajů, jak předložil je státní sekretář, a rozvrhnouti pak daně komorami vypsané dle procent. Státní sekretář oznámí pak krajským tajemníkům, jak velká část daní na kraj připadla, a vrchní rada dozorců kraje rozvrhne je týmže spůsobem na jednotlivé obce. Jako při rozvrhování daní na kraje, tak jest ovšem i zde bohatost obce v tomto roku měřítkem břemene, kteréž má nésti. Tudíž stává se, že se poplatky každým rokem mění. Kraje stížené neúrodou aneb jinými pohromami platí menší daně, pokud se opět ostatním nevyrovnají.

Vrchní rada dozorců určuje také každoročně, mnoholi peněz třeba k uhražení potřeb krajských a rozvrhuje tyto zároveň s daněmi státními na obce. V obcích rozvrženy jsou pak daně dle seznamů jmění jednotlivců, jak sestavili je assessoři ovšem v souhlasu s každým občanem samým. Daně vybírá pak obecní pokladník.

O *vojenske organisaci* příhodnější bude promluviti v pojednání o celém americkém soustátí. *J. V. Sládek.*

(Pokračování.)

Z dějin poroby lidu v Čechách.

Článek čtvrtý.

Dějiny českých poměrův společenských jsou v písemnictví našem rubrikou posud práznou. Nepřikročeno ještě ani k všestrannému sbírání meteriálu jejich, nepomyšleno ještě ani na založení jejich *archivu.* A takový archiv, snášený pílí celého národa a postavený pod zvláštní dozor orgánův národních jeví se potřebou tím kvapnější, čím větší a důvodnější jest obava, že literní památky poroby lidu v Čechách z celé minulosti její nejsou pojištěny proti zkáze svévolné neb nahodilé. Nepatříť všechno, co psáno neb tištěno jest, do literatury; však časem některá část toho má nenahraditelnou cenu co pomůcka ba co pramen literatury. Dějiny poroby lidu v Čechách vězí v takové situaci.

Co až do bělohorské doby o neblahých společenských poměrech našeho národa zaznamenáno bylo paměti potomstva, téměř celkem stalo se částí písemnictví českého a jest proti zničení již dokonale pojištěno. Však co od té doby po dvě stě lét spisováno bylo o nich, formou svou téměř naskrze nenáleží do literatury; ale vypsání společenských poměrův za onen dlouhý a velice žalostný čas bylo by nyní bez těch pomůcek a pramenův věcí zhola nemožnou. Kanceláře úřadův patrimoniálních

shromažďovaly a chovaly v sobě písemné památky poroby lidu, prameny vnitřních dějin českých století sedmnáctého, osmnáctého a z části i devatenáctého. Bylť to materiál tak bohatý a zevrubný, že na základě jeho život národa našeho v těch časích mohl by býti vypsán s určitostí, úplností a zajímavostí až mikroskopickou. Zdá se, že tento vzácný materiál nebyl a není bezpečně opatřen, a že doznává velikých škod lidmi, hmyzem, vlhkem, ohněm atd. Státní úřady, jimž po zrušení poddanství roku 1848 dvoustiletá literatura stavovská odevzdána byla, neposkytují nám jistoty, že až posud ji chovají v dobrém a úplném stavu, ani že ji tak dochovají k potřebám příštích dějepisců̊v českých, kteří poznají, že dějiny národa českého od polovice století sedmnáctého až do třetiny století devatenáctého hlavně a v některých částech toho času jedině záleží ve vypsání tělesného i duševního moření obecného lidu panstvem světským i římsko-církevním. . . .

Literatura česká za půl třetího sta lét právě minulých všímala sobě domácích poměrův společenských bohužel až ku podivu málo, ani neregistrovala příběhy, tím méně kritisovala je; a tato veliká vada její stala se v ní pravidlem tak mocným, že ani dnes, když základy národní společnosti jsou již zcela jiné a veřejný život v Čechách již proudí se jinými cestami a za jinými účely, ještě nevyzula se z něho úplně. Ještě nyní není lze bez velikého pohoršení nikoliv toliko šlechtických ale jistých nešlechtických kruhův v národě našem dotýkati v literatuře někdejších, nedávno minulých poměrův lidu k panstvu v Čechách; studie sociální jsou v písemnictví našem posud věcí některým nikoliv v úkrytu neb v pozadí národa stojícím osobám velice nemilou a urážlivou. Takové nízké stanovisko vědecké, takové nedostatečné ponětí humanitních účelův života a kulturních povinností literatury rádo utíká se za krásnou náuku o svornosti v národě, která velice snadno se mění na štít duševního pohodlí a na pokrývku buď bázlivé, buď soukromými výhodami spůsobené šetrnosti k věcem, jež nikdy a nikdy šetrnosti nezasluhují. Poroba lidu v Čechách v stoletích sedmnáctém, osmnáctém a v části devatenáctého byla úžasná; literatura česká ani vědecká ani umělecká posud téměř nedotkla se jí; posud nemáme ani obyčejnou *selskou kroniku* z těch časův; nečekejme, že nám ji napíše některý člen bývalého panstva neb některý bývalý vrchnostenský úřadník; ani sobě nemysleme, že správě státní neb písárnám nynějších velkostatkářských spoluobčanův našich záleží na zachování památek bývalého v Čechách panství světské a kněžské šlechty nad obecným lidem. . . .

Kdo uváží, jaké množství socialní látky pojalo do sebe a zachovalo v sobě k účelům vědeckým i praktickým písemnictví české století čtrnáctého a patnáctého, pocítí dotýčný nedostatek jeho v periodách novější a nejnovější tím trpčeji. Snad nebude nezajímavo, pokusíme-li se, z písemnictví *českého* oné doby, která sáhá od r. 1310 do 1410, vybrati části, buď co doklady buď co pokračování našich posavadních výkladův o porobě lidu v Čechách.

Zachovaly se nám ovšem toliko trosky tehdejšího života literárního, však i z těch můžeme seznati, že cele písemnictví české v oněch časích založeno bylo na dvou živlech, *šlechtickém a kněžském*. Bylotˊ pravým obrazem tehdejšího života národního. Šlechtictví a kněžství

dělilo se tehdáž o veškerou veřejnost českou, tudíž i literatura zabývala se toliko jimi, byla v službě jejich. Spisovatelé češtiny oné doby vyšli výhradně z těchto kruhův; sama formální příprava k pracem literárním byla tenkráte obmezena na vrstvy v národě panující. Tím větší ceny a důležitosti má pro nás všechno, co v písemnictví takového původu zaznamenáno jest o lidech opanovaných. A v tom ohledu sluší se zvláštní vděčností uznati, že šlechtičtí a kněžští spisovatelé století čtrnáctého byli velice upřímní. Nesnažili se nikde, aby tehdejší žalostný život obecného lidu českého pokryli neb okrášlili. Poskytujíť nám jasný naň pohled všude, při každém předmětu své literní činnosti: v allegorických výkladech své morální theologie, v didaktickém rozboru některé otázky z praktického života, v legendách i nejvzdálenějších svatých, v satyrickém obraze svého nad obecný lid již povýšeného okolí, v planých spekulacích metafysických, v románech rytířských rovněž jako ve spisích, kteréž poměrům panstva k opanovaným přímo věnovány byly. Až ku podivu, jak ani na chvilku „páni" spisovatelé v století čtrnáctém nemohli zbaviti se myšlení o sedlácích, ovšem jedině proto, aby celý svět stále slyšel, jak pohrdlivě o nich smýšlejí. Bez všeliké příčiny rozepsali se o nich způsobem zcela episodickým. Kdo na příklad by se nadál, že — *Aristoteles* věděl také něco o českých „chlapích"? — jak nazýván v Čechách každý, kdo neměl vlastního zboží pozemkového a živil se rolnictvím. — Posud jen všechny vědy, skutečné i domnělé, na prvním svém řádku začínají Aristotelem; sláva největšího mudrce musí býti doplněna článkem jeho náuky o „chlapích", jak šťastně zachována jest českým spracovatelem *Aleksandreidy*. Tento zajisté vypravuje,*) jakou radu Aristoteles dal svému žáku knížeti Aleksandru makedonskému, aby z něho udělal řádného panovníka. „Jměj dvór svój po kněžskej (knížecí) vnadě, — *své šlechtice jměj v svej radě*, — *z chlapského řáda nikoli — i jednoho v čest nevoli.*" Rozumí se, že jako pravý mudrc musil ihned pověděti příčinu, proč panovník nemá s chlapem nic mít. Český šlechtic stylisuje jeho jmenem takto: „Nebo chlap když jest povýšen, — nesnadně bude utišen; že kolo najviece skřípá, malý had najviece sipá, a chlapě najviece chlipá." V tomto přírodnickém porovnání pokračuje český „pán" ještě kousek dále, ani netuše, jak velice kompromituje přírodovědeckou autoritu Aristotelovu. „Aspis slove hádek jeden, — ten jest tak velmi nezbeden, — jakž netbá ijedněch kúzel, — hlavu stáhne jako uzel; — když kdo kúzly chtě jej jieti — nemóže niče prospěti: — jedno ucho k zemi stulí — a druhé chvostem zatulí: — *a takž chlap když bude vyšší — dobře slyše, však neslyší.*" Aby ještě lépe vyložil, jak nebezpečné jest všeliké spojení s „chlapem", Aristoteles ústy českého šlechtice poučuje Aleksandra dále takto: „Kterýž potok voden bude, ten sě vzdy viece zabude, než která hluboká řeka, ježto široce vytéká: *takéž chlap když obohatie, — když sědí, daní neplatě, — dobře znav však neposná tě.*" Zbohatnutí „chlapovo" byla ve čtrnáctém století v Čechách ovšem věc velice zázračná, ale kdyby přece se podařila, musil Aristoteles před časem opatřiti Aleksandra proti záhubným následkům jejím.

---

*) Zlomek z rukopisu knihovny sv. Víta.

Jiný příklad *všeobecné* situace mezi pány a chlapy českými v století čtrnáctém poskytuje nám — *panna Maria* v legendě, nazvané *Anselmus*. Nábožný muž tohoto jmena „strávil mnoho časóv se slzami, — postem, bděním, modlitbami“ — a stále prosil Marii, aby se mu zjevila a vypravovala mu umučení syna svého. Pohnuta dlouhým utrpením prosebníkovým, Maria konečně přišla a mezi hojným poučením mu pověděla, proč Ježíš na hoře olivetské byl tak smuten; totiž proto, že „rozkošného jest vzchovanie — a králového urozenie: — *neb. šlechtice viec malá ránka sada* (svrbí, unavuje) — *než sprostnieho dělacieho pot.*“ ... Basník-kněz bez pochyby že toho potu nikdy mnoho nezakusil, ale přece věděl, že neunavuje sprostého dělníka více než sebe menší nepříjemnost urozeného pána. Dověděliliť se sousední páni nám nyní neznámého jmena básníkova, zajisté že neopomenuli vysloviti mu s jeho jemným citem svůj souhlas.

Méně asi zavděčil se současnému panstvu svému nábožný skladatel mravoučné básně „*Desatero kázaní božích*“. Tato literní památka ze století čtrnáctého má pro poznání společenských poměrův oné doby cenu velikou, poněvadž vypravuje některé *skutečné příběhy*. Skladatel její jeví se nám co muž zásad v pravdě mravných a patřil zajisté mezi vzácné duchy, kteří se šerednými řády společenskými svého času nesouhlasili. Máť ovšem také některé slabosti svého stavu, když žaluje, že lidé jsou štědřejší u tance než u mše, u tance že dávají stříbro, však u mše toliko měď, nebo když napomíná oráče, že mají na sobě hroznou vinu a musejí býti nazváni svatokradci, poněvadž desátka nedávají; však celkem horlí proti utiskování lidu pracovného a proti násilnému vydírání na něm peněz i všelikého zboží panstvem světským i kněžským. Sedmé přikázaní dalo mu příležitost, aby zevrubně rozepsal se o té smutné kapitole tehdejšího života ve společenstvu českém. „Sedmé jest kázanie božie: — nekradte cuzého zbožie. — Trój lid toto přestupuje, — jímž sobě peklo kupuje. — Prvý, jenž cuzé otjímá, toho črt v peklo pojímá. — Ten sě zlý lid velmi rozmohl, bez mále vše dobré přemohl; — zlá kniežata i zlé hrabě; — vévody i zlé lankrabě, — vládyky, kupci i chlapstvo, — biskupi, mniši, žákovstvo, — zlé jeptišky, křižovníci, — a k tomu zlí kanovníci, — panošicie i vladaři, — vyvření z pekla ohaři, všichni cuzé otjímají, — a proto těžký hřích jmají. — Kniežata vojny plodiece, — a chudinu tiem hubiece, — plodie šosy,*) k tomu berně; — zlodějiť jsú, pravímť věrně. — A vládyky ješče viece, ke všem črtóm spieše chtiece; — před těmi nic neostane, — jako v ohni ot nich vzplane; — ni kněz, ni mnich, ani vdova, — by jměli andělská slova. — Však býti bez svého zbožie, — pomsti toho, matko božie! — Ti jsú dobře znamenali, — jenž jsú při dvoře bývali, — kak knieže svú mísu zjiedá, — že sám jie málo pojiedá, — potom pošle rytieřem svým, — a rytieři panošem svým; — a panoše lotróm dadie, — a lotři sě o ni svadie. — Takéž králi a šlechtici — vždy činie svej chudenicí: — najprvé úrok vezmúce, — a potom berni zživúce, — berú s nich jiné pomoci; — vladaři**) k tomu z své moci; k tomu lotři

*) Daň.
**) Hospodářský správce.

i kuchaři, — lovci, pekaři, běhaři,*) — derú je ot vrchu do pat; — a též činí svým zlý opat. — Kniežata i zákonníci, — jeptišky i kanovníci, — i vy páni, znamenajte, — a své chudiny nechajte! — Což na nich viece žádáte, — nežli uložené jmáte? — Vizte, kak jste smyslem hlúpi, — že činíte jako trúpi.**) — Trúp zjieda cuzé úsilé, — libo málo, libo vele; — a když se léto skonává, — tehdy sě zle trúpóm stává, — že je včely ven vypudie, — s sobú bydliti nedadie." —

Jaká revoluční náuka! Jaká občanská odvaha v oněch časích, a k tomu ještě v ústech kněze, jenž na jiném místě hlásá učení o panování z boží milosti? Přirozený rozum vyšlehl zpod stavovské dresury, rozpálený cit nevážil slov. Byloť mu věru proč rozhorliti se. Vždyť viděl v zemi, jak „Některý pán jmaje svého — čsného kmetě (sedláka) bohatého, — rád by jeho sbožie vydřel, — by to jedno (jenom) pro hanbu směl; — i skládá ne s vinú vinu, — ale změří mu dědinu. — I die: Chlape! proč jsi to směl — učiniti, žes viece jměl — dědiny, než jiný mój kmeť? — Daj šest hřiven (zlata), buď s tobú veť (bude mezi námi konec učiněn)! — Paklit sě lépe rozmyslí, — ješčeť lepší čin vymyslí, — jímžtoť chlapa neochudí, — a však *dva voly vylúdí.*"

A nyní nábožný básník vypisuje velmi zajímavou historku ze skutečného života českého sedláka. — Šlechtic jakýsi chtěl svého sedláka, člověka dobrého, připraviti o majetek. Přemýšlel, čím by jej obvinil a pak k pokutě odsoudil; nemohl na něm nalezti žádné chyby. I pozval jej k sobě a jal se mluviti k němu: „Sedláče! Máš pěkné jmění, bůh ti požehnal, ale jsi člověk mdlého života a tvého věku jest na krátce. Protož radím tobě, pokud jsi živ a při rozumu, rozdej své zboží přátelům; kdyby tě smrt překvapila, lidé se o ně svadí a za tvou duši ani na mši nedají."

Sedlák vece: „Milý pane! Jsem člověk ještě čilý, až budu mdlejší, rozdám vše co mám." — „Poslyš mou radu, sedláče, — vystupoval šlechtic se svými záměry směleji, — máš ženu ještě mladou, neodkážešli své jmění mně, a rozdělíšli je, ona uvážíc se v dědictví nedá nic na jmeno boží, ale pojme sobě muže mladého, nebude dbáti tvého spasení." — „Milý pane, odpovídal dobrý sedlák, tím mne nestrašte, jsem ještě velmi zdráv." — Šlechtic popuzen odporem, zvolal hněviv: „Ty chlape, měl bys mně za tu radu býti vděčným, však vidím, že jsi hlupák, nechtěje mne poslechnouti." — Sedlák, ani v nejmenším nevycházeje ze své klidné míry, odvětil: „Poslechnu tě pane. Nejprvé dám za svou duši třetinu svého jmění knězi na modlení a na mši; druhou třetinu odkáži ženě a třetí dám chudým přátelům: ty pane budiž toho pořízení svědkem." — „Však na mne, sedláče, nezapomínej! rozkřikl se šlechtic, také mně odkaž něco." — „Nemám, pane, již nic, rozdal jsem všechno, zbyli mně toliko dva voli, ty prodám, aby bylo něco peněz na vosk a na příkrov, v němž budu pohřben." — „Ah, ještě budeš dlouho živ, a tvá rodina tě miluje tak upřímně, že ti vystrojí pohřeb, až ho budeš mít potřebí. Co máš starost o příkrov? Máš řádnou ženu, ta ještě nadřede dost plátna, a včely tvé ještě hoj-

*) Panská družina.
**) Trubci v úle.

nost vosku nanesou, jen mně dej ty dva voly.“ — „Vezmi si je, pane můj, já jsem člověk boží a tvůj,“ svolil dobrý sedlák, a šlechtic vítězoslavně odváděl z jeho dvora dva voly, „s hnědým plavého“. —

V této básni šlechtic sedláka smrtí *strašil*, v některých jiných vypravuje se lidu utištěnému o smrti jako o *léku* všech zemských trampot, jako o poslední ale bezpečné *útěše*. Sluší znamenati co vynikající úkaz tehdejší doby, že v ní vypěstována byla zvláštní společensko-náboženská *theorie smrti*, jakéž praotcové naši pohanští neznali. Tato theorie vynikla přímo z poroby lidu, z hříchův páchaných na idei člověka, z choroby života společenského, a nebyla jinak ani možná.

Kdož z tehdejších lidí svobodných měl v srdci kousek lidského citu, musil se žalostí a s nevolí odvrátiti se od řádův společenských. Však celá politickocírkevní soustava, která tyto neblahé řády spůsobila, byla tak mocná a co vyhlášené zřízení boží nade všechnu změnu povýšena, že kdož s ní se neshodoval, neviděl z ní vyváznutí jiného, leda branou smrti. Smrt objevila se v těch útrapách života a rozpacích rozumu co největší dobrodiní; bez ní byli by sobě lidé utištění a ti, kdož s nimi měli soustrast, musili zoufati. Smrt nezná rozdílův mezi lidmi, smrt pány skrotí, smrt dá chuďasovi náhradu za svízele zdejší, a podobné útěchy rozmnožily se v písemnictví českém čtrnáctého století nade vše pomyšlení hojně; theorie smrti co jediné spásy lidu porobeného dala podnět k zvláštnímu novému oddělení básnické literatury české. S tím výkladem smrti zároveň souviselo, že ubožáka učeno pohrdati světem a odkazováno jej k radostem věčným, boháčům pak vyhrožováno věčnými mukami.

Všechny tyto mravní praktiky jsou ve spořádané společnosti lidí, svobodou vespolek sobě rovných, naprosto nemožny. V Čechách kvetly v století čtrnáctém velmi bujně, a jsou až podnes nejvýmluvnějším a stále platným důkazem tehdejších šeredných poměrův společenských. Nejsouť všechny literní plody české, těmto účelům věnované, původně domácí skladby; veliká část jich jest spracována dle originálů cizích, latinských a německých, však přispůsobena vesměs potřebám českým tak dokonale, a osvěžena duchem českým tak mocně, že se stanoviska praktických záměrův a účinkův má cenu originálu.

V popředí všech básní sem náležejících stojí allegorie, známá jmenem „*Spor duše s tělem*“. Kdo tuto báseň položí vedle společenských poměrův století čtrnáctého, z něhož ona pochází, sezná, že „tělo“ jest obrazem tehdejšího „pána,“ a „duše“ že representuje mravokárný směr současný.

Tělo: „Jáz mám hrady — múdré rady, — dosti bohaté ohrady. — Jmám dědin i platóv mnoho: — milá duše, poslyš toho! — Jáz mocný pán, — co chci, to jmám, — nikomuž sě nepoddám.“ — *Duše:* „Kam sě děl (nuzič chudého)? — včera byl, dnes není jeho! — Zle sě mele, — smrt sě pele, — pojdeť v nás smrdutá pele. — Vrať se, tělo! kam chceš jeti? — Smrt chce s tebú počet vzieti. — Sbožie navrať, — duše netrať, — a svého bujenstvie ukrať. — Komonstvo, hrady a dědiny, — ať sě v to uvieže jiný. — Dosti's pýchal, — zdas neslýchal, — že máš umřieti?..“

V básni „*O smrtelnosti*“ zřejmě praveno, že smrt nezná a nedělá rozdílův mezi lidmi. „Vše šlechtice i vše krále — buď za mořem nebo dále, — sama chodiec velmi v mále, — po všem světu vše převálе.“ — Nikdo nemůže uteci jí, neboť ona „vie vše města i vše hrady, — vše kláštery i osady, — uteci jie nelze kady, — dobře jie jest známo všady.“ — Aby pak se stal úplně srozumitelným, básník volá: „Smrt neotpustí nikomu . . . vše měšťany i sedláky, — vše mlynáře i rybáky — vyloví je jako raky — naveze nás plny traky“. . . .

Ten byl ovšem tehdáž názor křesťanskosvětový, však v Čechách nikoliv vyvozený z čisté náuky Kristovy, ale štěpovaný na poměry skutečného života, bez nichž nebyl by ujal se zde ani tak všeobecně ani tak rychle. Co lidé zkazili, a co nesmělo býti napravováno, poněvadž to prohlášeno za vůli boží, v tom měla sjednati spravedlnost *smrt*, co jakýsi samostatný živý a svých činův sobě vědomý regulativ skutkův božských.

Obě výstřednosti pěstovány v Čechách zároveň a týmiž lidmi: úžasná nerovnost lidská až po hrob, a úplná rovnost za hrobem; velikolepý *kultus peněz* v kruhu vlastního panství a vychvalování chudoby mezi utištěnými; nenasytné užívání světa v praxi a těšení radostmi nebeskými v theorii. Na světě nebylo již lze provesti bez peněz ani jedinou spravedlivou věc, se vší pravdou odkazováno bylo lidstvo na *smrt*.

Víme již, kdo v národě provozoval všechnu moc soudní, a tudíž srozumíme slovům mravoučné básně „*Pravda*“, když žaluje: „Auvech, ubožátka chudí! — vašeť pravda vezde bludí, — když vás křivda světle súdí; — ktož udává (peněz), — ten ostává (práv); — *vinen, ktož nemá dáti.*“ „Protož sě pravdě zle oře, — déle déležь a vezdy hóře“ . . . „Slyš to, zbožie chovateli! máš podlé chudých posteli, — k niežto spěšíš, cele smrt před sebú máš.“ „Světskáť rozkoš tebe klamá, — jestiť v zemí mrzká jáma, — tať bude na věky dána, — tu súdného, — přehrozného — dne v chudobě dočekáš“ . . . . „Ot papeže až do krále, — níže toho, blíže, dále, — vezdeť jesť pravdy na mále; — i u kněze — bez penieze — nečekaj smilovanie! . . .“ „Jediná smrt rovně měří, — bez peněz každému věří, — tak šarlatu, jako šeři (šerému oděvu)“ . . . „Tuť sě nehodie šantroci, — ani přátelské spomoci; — tak jsú položeni roci — bohatému i chudému — jíti na postavenie.“

Že po příkladu urozeného panstva a kněží v nových městech královských také samosprávní konšelé provozovali spravedlnost jedině podle peněz, o tom poučuje nás zdařilá satyra „*o konšelech nevěrných*“. Přišel chudý člověk prositi konšela, aby mu pomohl neviny, že chce pomodliti se zaň, aby mu bůh všechny hříchy odpustil. Konšel nebyl zvědav, oč pře běží, ale ihned se tázal, máli prosebník, čím by mu trud nahradil, že snad by mu pomohl práva. „Tento chudý tu řeč slyše, — stane před ním, srdcem vzdyše, — řka: bóh vie, nejmámť co dáti, — pro buoh rač mi pomáhati.“ Však konšel toliko pro boha a za modlitbu neměl k ničemu chuti, a dovedl chytře vyvleci se chudému, řka: „Súsěde . . . teprv sem vzpomanul sobě: jmámť býti zajtra na roce (pře líčení), — prošeno mne i mého otce; — tu jmám přivesti ku právu: — súsěd súsědu ukradl krávu. — Popros někoho ji-

ného, — ať přeslyší nevinného.“ — Ubožák smutně odešel, však za některou chvíli navštívil soudce jiný člověk, jenž „něco sbožie s sobú jmaje“ počal řeč takto: „Slyšel sem, žes múdrý konšel, — proto sem sěm k tobě přišel, — aby mi dal z toho radu; — učinil sem hroznú svádu: — jednoho sem obelhavil, — druhého do smrti zabil. — Prosímť, by sě v to uvázal, — *dalť bych rád, co by sám kázal.*“ S takovou stranou bylo hned veselejší jednání. Konšel slyše o penězích, jal se chlácholiti vraha: „Nemuť se proto, chcuť pomoci toho zbýti,“ ale dodal, že musí dostat hřivnu zlata, neboť musí přemnoho myslit, aby jej z té mrzuté věci vyvedl. Vrah ulekl se té žádosti, zdálo se mu mnoho peněz za tak malou práci, i prosil, aby konšel něco slevil. Však ten vida před sebou tak krásnou příležitost, aby vydělal dobrý peníz, jal se tvrditi, že musí ukrátiti svého spaní, aby jej učinil nevinna, ale prý může se bezpečit, že pře jeho výborně se skončí. — „Ten jistý sě nepotázav, — hned hřivnu z klína vyvázav, — vece: Račiž hřivnu vzieti, — a tu práci o mě jmieti.“ Za takové hrubé uražení práva ovšem volá básník na konšela: „Hubený bude tvój koláč, — ažť řkú tobě: Do pekla rač! — Rád by vrátil ty peniezě, když povisneš u lemiezě (v kládě), — u pekelného řetězě, — kdež budeš na věky vězě.“ Však nezdá se, že tato hrozba měla na tehdejší soudce žádoucí účinek.

Když tak páni kněži i konšelé městští ze sedláka vydírali peníze za konání spravedlnosti, mohli snadno vysmáti se jemu, že nemá, zač by sobě koupil vína, a *že musí píti mnoho vody, chceli své dítky živiti.* Tak zajisté vtipkuje o sedlácích dle mínění některých předních literárních historikův českých, „mravokárná“ báseň „*Svár vody s vínem*“. O sedlácích vůbec přestalo se mluviti v životě veřejném i v literatuře, a nedotýkáno jich leda když panstvo chtělo sebe ve spolek urážeti neb strojiti sobě zábavy. Své potupné smýšlení o sedlácích nedovedli páni zatajiti, ani když chtěli býti — mravokárci. Tak v *Sváru vody s vínem* mimo posměch již svrchu položený velmi nemístně a nedelikatně psáno: „Pakli kto pocti vínem kterého sedláka, — dáť jeho žena jemu za to hrnek mléka; — neboť má z toho chválu i veselé, — žeť jejé muž jedl jalové zelé, — že nemohl jeho tehdáž požiti, — musil je vínem smočiti; — potom jemu děkovati bude, — že on prvé toho zelé zbude.“ —

Literární historikové naši tvrdí, že báseň „Svár vody s vínem“ sepsal pan Smil Flaška z Pardubic. Ačkoliv zvláštní drsnota vtipu právě vyznamenaného se neshoduje se vzdělaností, jížto při panu Smilovi z Pardubic co při bakaláři vysokých škol pražských jest nadíti se, přece nemohu popírati, jako by tento šlechtic nebyl skladatelem dotčených veršův.

Vadíť mně v tom hlavně společenské vyznání víry, vyslovené v jiných písemných památkách oné doby, o kterých jisto jest, že jsou plodem jeho ducha. Mám na mysli „*Novou radu*“ zvířat, s kterou podlé mého zdání hlavně z důvodův hierarchických uděláno v písemnictví českém více hluku, než z příčin předně estétických a za druhé humanitních slušno jest. O poesii vůbec není lze ani mluvit při literní práci, která poesii za účel nemá, a spíše s okázalou důsledností poesii se vyhýbá. Není zde místo, abych probral celou ohromnou nepoetič-

nost, všechen nedostatek básnického umění „Nové rady“; postačí tu pověděti, že zvířata v „Nové radě“ páně Smilově z Pardubic jsou *nechutné karikatury*, zbavené svých citův a svého života, oloupené o svou poctivou tvář, aby z ní udělána byla škraboška pro lidskou buď zkaženost neb hloupost. Dokládám se v té důležité otázce literární estétiky článkem vytištěným na jiném místě*); a doufám, že ustupuji literární slávě páně Smilově dosti, když výklady jeho orla, levharta, sokola, řeřábe, supa, kohouta, hrdličky, osla, beránka, skřivánka a t. d., a t. d. o čertu, pekle, zubův skřípení, očistci, Římu, církvi, mši svaté, Kristu, svatém Vavřinci, ráji, Adamovi, Evě, prvotním hříchu, zpovědi a t. d., a t. d. kladu na účet ducha jeho času, nikoliv přírodní pravdy a básnického umění. *Nová rada* jest spisem socialněpolitickým, jejž člen vysokého panstva českého, pan Smil z Pardubic vydal pro poučení a pro výstrahu krále Václava IV. — Jakého směru toto poučení bylo, a čeho panovníku českému tehdy náleželo vystříci se, povědí nám některá ubohá zvířata, která svého krále (lva) vychovávají. *Orel* vykládá mu znamenitou *theorii panování z boží milosti*, s celým rozložitým strojem biblické dějepravy a církevní politiky, a slibuje mu po dokončeném kralování na zemi ještě nekonečné kralování na nebi, nejspíše aby „poddaní“ nebyli nikdy bez náležité dohlídky. Na konec své lekce žádá jej se srozumitelným pokynutím, aby nebyl „skup na sbožie,“ ale aby štědře podával je dále. Co podařený šlechtic, orel velmi dobře znal politickou cenu zemských statkův. Po něm *levhart* jal se napomínati lva, jak nejlépe by zařídil svou vládu. Co vlastenec ovšem znal velikou škodu, kteréž stát i národ doznává, když v radě královĕ jsou — cizozemci. Těch žádal, aby král se vystřehl; ale co dále pověděl, svědčí o jeho smýšlení vysoce aristokratickém. „Cizozemcóv v radu nevnaď, — *a v chlapiech naděje neklaď*, — *aby je vinul v plnú svú radu*, — *neslušiet toho tvému řádu*: *ale své urozené dobré pány*, — ještoť jsú ve cti poznáni, — a dobře zachovalí v tvé zemi, — razit (radím) se raditi s lidmi těmi; — pravímť z pravé viery tobě, — hodíť se obci i také sobě. — Budiž tejto rady vzdy pilen, — nepřátelóm svým budeš silen, — tiem odoláš mnohé vojně, — budeš kralovati vždy pokojně.“

Známo, že král Václav IV. ve své radě mnoho „chlapův“ neměl; ale výhod, kteréž pan Smil z rady pánův mu sliboval, přece se nedočkal; kralování jeho bylo spíše paskvilem na „Novou radu“.

Však levhart nepřimlouval se toliko za své kolegy, „urozené dobré pány“ do rady královy; rovněž jako před ním orel a jako téměř všichni velectění řečníci po něm napomenuv krále k neobmezené poslušnosti svaté církve, poněvadž co dobrý občan věděl, čím všechen dobrý řád v království českém stojí, nezapomenul velmi důmyslně uvesti panovníkovi na rozum, aby s členy dotčené svaté církve vždy snažil se zachovati přátelské spojení, ba aby veřejně před celým národem je vyznamenával. Jak by tu důležitou otázku šťastně vedl, zkušený levhart dal ihned podrobnější poučení. „A když pak bude po tvé radě (se šlechtici), — tehdaž po své velebné vnadě — *máš ve cnosti za stuol*

*) Květy, roku 1866, číslo 18. „Příroda v poesii“.

sésti, — jakož na krále sluší, jiesti, — kdež se množství dobrých (panstva) brojí: — ne u malém nebo v úzkém pokoji, — tu také ať jiní sedú, — každý podlé svého řádu, — jakož čest na kom přileží. — *Biskupy, preláty, nebo kněží, — tyť zvláště slušie v čest mieti, vzdy duchovním stuol poctiti, — na jich duostojenstvie hledě.*" Když pak by pojedl, jak na krále sluší, aby dával lidu audience, ale aby se při nich slušně choval... Škoda, že tohoto — Kniggova pravidla ve svém vychování neslyšel král Václav II.; známá audience o hostině mohla proň poněkud čestněji se skončiti... Aby Václav IV. zvláště v pozdějších letech života svého z hněvu téměř nevyšel, o to přes „Novou radu" páně Smilovu postarali se — čeští páni sami...

Řeřáb podává nám obraz soudnictví na sklonku čtrnáctého století. Praví o tehdejších *soudcích:* „Ačť bych já jich nerad vinil, — jižť jest zjevno v každém kraji, — *žeť tuto pravdu najímají*; — *nejeden se v úřad vkoupil — proto, aby chudinku lúpil*; — *což najviece muože vydřieti*, — přes nájem chceť sobě mieti"... — „Svú při vede podlé svého chtěnie; — *někdy se také dsky změnie* — jedné straně ku pomoci."

Vlk a *sup* vypravují nám o živobytí loupežné šlechty, kteráž koncem století čtrnáctého v Čechách na nevýslovné útrapy zvláště vesnického lidu již válně byla se rozmohla Slyšme vlka: „I co tobě, králi, škodí? — na svú se moc rozpomana, — žeť mimo tě nenie pána, — muožeš k tomu, co chceš, vzieti. — Pakli mne toho ráčíš přieti: — krávy, k tomu ovce na dvoře — vydruť, i coť jest v komoře. — Naleznuť já cestu k tomu: — ježtoť mají potřebu v domu, — ve dskách zmatené příčiny: — uviežiť já se jim v dědiny; — nedaj jich před se pustiti, — budúliť žalovati chtieti: — Věř mi lépe, svému hrdině: — *komuž vzato, tenť jest u vině*; — na tohoť se jest hněvati, — chceliť z toho žalovati. — Leč bez viny, leč buď s vinú, — jáť se jim vzdy uviezi v dědinu, — všudy vókol bera vzdy mocí, — buduť lépe moci spomoci; — což kde vzieti, tu se ptaje, — z daróv vzdy upomínaje, — vzdyť hotov budu s svú zběří. — A cožť jest nás, vše jsme šeři, — *divoceť hledíme z kukly, — na kohož bychom se schukli.* ... — Miluj tyto proto, ježto tak berú, — kozy, ovce, svině z chalup derú." ...

Sup pochválil radu vlkovu a připojil podobnou náuku *odúmrtí*, kterýmžto jmenem naznačen jest článek právního(?) zřízení, v společenských poměrech našich předkův velice smutně činný. Bylť to zvyk, podlé kteréhož král i páni dědili po lidech, s nimiž nebyli v žádném krevním spojení a jimiž z dobré vůle k dědictví povoláni nebyli.

Tento zvyk měl pramen svůj ve feudalnosti německé, a stal se velmi záhy jedním z nejmocnějších strojův v porobě lidu českého. Ovšem ještě ve druhé polovici čtrnáctého století v theorii uznávána a šlechetnými muži horlivě hájena byla všeobecná zásada, že rolníci čeští netoliko osobně jsou svobodni, ale že jim úplně přísluší i dědičné právo; však jakož při drahně jiných ustanoveních právních pravidlo se rozcházelo s praksí, a čím více feudalism německý mezi panstvem českým se vzmáhal, tím více šířil se obyčej, že všechen statek člověka poddaného, jenž nezanechal po sobě potomkův, spadá na pána jeho co odúmrtí. Závěť rolníkova,

jenž neměl dětí, byla dle tohoto rozkošného pravidla aristokratického věcí zcela marnou a zbytečnou. Dědicem bezdětných poddaných byl — pán; příbuzenstvo nesmělo se k ničemu hlásit. Však netrvalo dlouho a panstvo české dovedlo smysl feudálního řádu německého rozšířiti na svůj prospěch znamenitě, *berouc odúmrtí se jmění sedlákova, i když tento zůstavil po sobě děti — sirotky*! Poněvadž pak král také vybíral odúmrtí ze statkův panských, prohlašuje se sup v té otázce za jeho spojence a radí mu, aby nemeškal ptáti se na odúmrlé, „kdež kto umřel v kterém domu; — dobřeť se já hodím k tomu: — na třetí zemi tudiež učiji, — kdež kto umřel, ihned zvyji; — protož poviemť tyto noviny, — zdaliť by se mi dostaly ty dědiny. — Pakliť budú *malí sirotci*, — a od čehoť jsú ve dskách zmatci? — netbaje nic panského súdu, — do jich let vzdy držeti budu; — *nebo snad ještě dále*, — *maje pomoc svého krále*, — hospodářstvie budu vésti; — veškeren kraj móže se tiem přenésti: — *a já pořád z domu klidím*, — *což jedno tu prodajného vidím*, — *nechtě tomu shníti dáti*; — *káživ vše pořád prodati*. — *Což tu koli, to vše zchytím*, — k ťomu všechny lesy zmýtím, — aťby mne potom pomněli — sirotci, kdyžby již dospěli. — Pakli se jim udá zemřieti, — teprv kvas a hody budu jmieti: — věčněť já jich zapomenu, — a *mněť jich dědiny ostanú*." — Chtělť ještě dále líčiti výhody odúmrtí, však král — nikoliv aby jej z té loupeživosti pokáral, — toliko mu pokynul, aby *mlčel* . .

Osel lituje velikých pánův, že mají mnoho práce. „Král, knieže, i pán veliký, — biskup nebo prelát všeliký, — čím v světě má větší čest, — tiem vždy 'u větší práci jest." O práci jiných lidí neví nic.

Holoubek, hrdlička a špaček opakují moudrost orlovu o králově a jiných pánův panování z boží milosti. Hrdlička mimo to jasněji vyslovuje, co levhart králi napověděl o kněžích; vyzývať jej, aby svou vládu zařídil *dle rady duchovní*. Špaček pak ještě jednou napomenul jej, aby kolem sebe „na vše strany" shromažďoval pány a rytíře, a v nich měl „své poklady". . . .

Tyto vyňatky snad dostačí na poznání stanoviska, s kterého pan Smil Flaška, jeden z předních pánův českých, pohlížel k společenskému a vládnímu ústrojí své doby. Na jiném, s potěšením pravíme, již *lepším* stanul současný s ním rytíř, *Tóma ze Štítného*. S jmenem tohoto velikého mudrce octnuli jsme se na úsvitě nového myšlení, na půdě *reformačního ruchu českého*.

Jest již všeobecně uznáno a utvrzeno, že reformace česká vznikla z přesvědčení o potřebě *ušlechtění mravního*; však nemůže býti vyznačeno s důrazem dosti mocným, že od samého počátku svého ujala se domácích poměrův společenských s rovnou silou, jako evangelia.

Jakým duchem ve svých snahách sociálních řídil se Štítný, nejlépe poznati lze z jeho „*Naučení pánóm*", kteréž tuto klademe. Spředu připomínáme toliko, že Štítný obyvatele nebe i země rozdělil na několik sborův, z nichž vždy jeden zemský připodobňoval k nebeskému. „Páni" čeští dle takového rozdělení dostali se v parallelu se sborem andělův, kteří v názvosloví středověké theologie římské nazváni jsou „*dominationes, jako by řekl panující*; *neb zpósobem božím někak jako panstvo mají nad nižšími*." Založiv takto zřízení stavu pan-

ského v Čechách na středověkou dogmatiku a na filosofii římsko-katolickou, Štítný pokračuje ve svém „*Naučení pánóm*" takto:

„K tomu kuoru *stav světského panstva* móž býti připodobnán; neb má býti vzpanilé mysli, laciného neváže, draho a viece dobré váže dráže, a nelituje viece dobrého pro méně dobré, a má mocně panovati, ijedné sě nepodala nesličnosti. A tak z toho pořadu najprv a zvláště jsú ciesaři, jelikož ke všemu světu, králi k svým zemiem, *páni menší nebo větší v svých panstvích*; protož coť jedniem řku tuto, to neb podobné k tomu každý rozuměj jakoby jemu řečeno bylo, ktož kaké má panovánie nad kým, ač i malé. I řku najprv, že každý pán má pilně to znamenati a jmieti za to, že chceli k bohu, má jíti zřiezením božím. I jest to *božie zřiezenie*, že jakož ti andělé, ježto tróny slovú, jsú pod oněmi, k nimž jsme učené v svatém písmě přirovnali, takéž tito ve čtvrtém kóru, jichž podobenstvie nese panstvo zde na světě, jsú pod tróny.' Protož *páni tak mají panovati, jakož je práva vedú, ale ne jakž chtiec;* neb ne oni jsú nad právem ustaveni, ale nad nimij' právo. A všakž mohú podlé práva některá práva nehodná proměňovati a dobrá ustavovati s povolením své obce, aneb starších z obce, úřadu svého právem; a protož snad také i slovú páni, neb jim toho přeje právo; ale slušie jim to činiti s múdrostí pro obecné dobré a s dobrú radú. A protož slušněj pánóm písma poslúchati a kazatelóv spravedlivých, a býti rozumnu, jakož jim i Šalomún radí, řka: Poslúchajte králi a rozumějte, naučte sě súdce, ježto súdíte kraje zemské, přichylte svojí uší, ježto máte poď sebú lid mnohý, a miloj' vám, že sě okolo vás trú zástupové lidští; *neb dánoj' vám od boha moc najvyššieho*, jenž otieže vašich skutkóv a projde myšlenie vaše, že jsúce služebníci jeho, pravě jste nesúdili. Hrozně a skoroť sě ukáže vám, neb *súd najtvrzší v těch, ježto jinými vládnú, bude;* menším bude milosrdenstvie pojičeno, ale mocní mocné muky trpěti budú; neb neskryje sě ijeden před bohem, *ani sě čie velikosti bóh báti bude*; neb on jest učinil malého i velikého, a za jedno má o každém při, ale silným silnějšie budú muky."...

„A také ijeden ciesař, ijeden král, ijeden pán neb nejmenší pánek, chceli podlé toho, jakož jest bóh zpósobil, rozuměti, nemá jmieti za to, by proň byla obec, ježto jest poddána jemu: ale za to jměj a toť jest jistá pravda, *že pán pro obecný lid jest ustaven. Veď žádnéhoť jest jeho máti pánem aneb ciesařem aneb králem neurodila inhed, aniť jest od prvapočátka bylo pánóv, ale rovni sobě lidé byli; ale zlost jest lidská zavinila, ež mosí nad sebú pány jmieti.* Pakli kto svým panováním upadne od pravdy božieho zřiezenie, a poštíváním těch padlých andělóv, ježto jsú sě svú zlú žádostí od pravdy hnuli, že sám pro svú hrdú žádost, ale ne pro obecné dobré panuje: však proto bez své vóle jest služebník boží, jakož jsú i črtie boží služebníci, ač i nechtiec, když jedny nuzie pro jich hřiechy, a druhým odplaty v nebesiech přičiněji; neb i ze zlého umie buoh vybrati dobré. Takť jest právě o těch pániech, ježto ne pro boží zpósob, ale pro svú mysl hrdú, jakož jsem řekl, hledají, aby panovali, kakžkolivěk někdy pravdu učinie, však to ne pro bóh, ale pro sě činie. *A kakžkoli své chudiny bránie, však ne jako slepička svých kuřátek před luňákem, ale jako pes brání mrchy, aby jie nejedli jiní psi, ale aby ji on sám ohlo-*

dal všicku. Protož ne podlé toho účinka, že bránie chudiny, budú jmieti odplatu, ač sě i hodí k něčemu to, že panují: ale podlé jich úmysla zlého budú jmieti pomstu s těmi ďábly, ježto jsú nestáli s svatými anděly v tomto čtvrtém kuoru u vóli boží. A jakož praví svatý Pavel: Kdož chtie bohati býti, upadnú v rozličná lákánie a v osidla, ježto topie lidi do zatracenie. Slušie sě na to rozmýšleti každému, ktož žádá panstva, a uskrovniti tak svú žádost, jakžby nebyla protiv bohu. Ale ktož panují sami pro sě, že jim viece chutno zdejší čest jmieti, rozkož aneb zbožie, jež brzce vše mine, než od boha u věčném bydle čest věčnú, rozkož pravú i zboží hojné, ti sě nerozmýšlejí na to slovo svatého Pavla, i váznú jako ptáci na otržni v osidla, ježto je topie do zatracenie, majíc svobodstvo panovánie k zásloně pravdy, ne panovánie vinú, ale svého lakomstva, že snad mnie, by což mohú vše slušalo."

„O tom pak o všem i mluviti nenie třeba před múdrými, ježto řiekají *bláznoví páni: Chlapí jest jako vrba; čím čestějie ji obrúbaš, tiemí sě húště obalí.* A ktoť toho nevie, chceli jen věděti, že jakož ižádnému ciziemu, takéž ovšem ani sobě poddanému, ijeden pán nemá křivdy učiniti. Neb ač jest z každého hřiech, však z poddaného sobě jest velim věčší. Ohyzdnáj' věc i před bohem i před lidmi, by kto sám tomu učinil křivdu, jehož má brániti křivdě. Protož slušie pánóm, kdež mohú, aby svým poddaným byli dobrotivi, ale ne protiv bohu. Pakli dobrota nemóž prospěti, má pán moc svého práva proti nebojatým ukázati, a viece pro obecné dobré, než sám pro své; neb ktož zlým odpúštie, ten dobrým škodí. A tak každý pán má sě pilně hněvu střieci, aby z hněvu ižádnému nebyl těžek proti pravdě; a *také lakomstva aby svých nedřel protiv pravdě, chtě bohat býti;* a lenosti ovšem, aby sě zlému svým netbáním rozmoci nedal. Neb i sám sebe, i toho což má, pro obecné dobré s múdrostí má nasaditi; neb má býti štít dobrým, a zlým kladivo."

„*A protož zjednána věc jest božím zpósobem, aby páni od svých poddaných měli určené dani,* aby mohli tiem svój pořád vésti, jich dobré obmýšlejíc: ale jakž vyjdú z miery dávného ustavenie, nuziec lid, neposlúchajíc svatého Jana Krstitele, ježto učieše rytieře, když ho tázachu, kakby měli živi býti řka: Nečiňte žádnému násilé, ani koho obviňte křivdú, a mějte dosti na své dani určené; tak nejsú páni, ale násilníci. Neb ten jest pán pravý, ktož sě nestrachuje ani bojí jiného, jen šeredně učiniti: ale ktož sě chudoby bojí, brzoť pro ni učiní křivdu, a tak nenie pán pravý. Neb Seneka die: Ktož sě bojí chudoby, toho sě jest třeba báti. A páni nejsú proto, jakož praví svatý Pavel, aby sě jich dobří a spravedliví báti jměli; ale dobří páni tak mají s svými poddanými, jsúli dobří, živi býti, aby je mohli milovati a z milosti v počest je jmieti. Pakli jest lakomec pán, kakž sě jest netbáti jeho i dobrému, když protiv božiemu zpósobu který zbožie dobývá. Očité znamenie v jedné věci činí i v druhé zlé domněnie. *A protož ot dávna ktož slúti chtie páni menší neb věčší, stydie sě kupčením, aby lakomstva neukázali;* neb jistě jim neslušie, poněvadž úroky mají a jiné dani své spravedlné, po takových zištiech státi; neb to nepřislušie k tomu stavu, ježto má svú mysl ode všeho,

jehož sě které zlé domněnie blíž přidrží, odtáhnúti. Protož aby sě lépe uměli vystřěhati zlého zbožie, ktož chtie býti dobří páni, o úrociech i o jiných jich daniech chci svój úmysl povědieti; a najprvé o úrociech."

„Zprávně ižádný nemá bráti *úroka*, než věda kdy a proč aneb s čeho. Neb ktožby dal komu svú roli, aby jí těžal, aneb miesto, aby na něm sobě duom ustavil, aneb duom, aby v něm činil svú potřebu, a dával z toho určený plat: ten plat svobodně móž každý pán jmieti, tak jakž jest smluvil; lečby onoho přieliš přetáhl, žeby nemohl stačiti, tehdy má své zase vzieti, vzdáli jemu, nechtě úroka toho platiti déle. A z toho mi sě zdá, žeby to dobrý plat úročný nebyl, ktožby kúpil jen tak holý plat, a nekúpil něčeho, jménem s čeho by jemu měl ten plat jíti. A také ktož od koho úrok béře, povinen jest jemu to svobodno učiniti, s čehož jemu platí úrok, práva jemu pomáhati, a před násilím, jelikož móž, brániti jej. A tiem činem ktožby čí opravce byl, mohlby od něho také za to něco jmieti, ačby i jeho role neb domu neb jiné věci takové nejměl. Neníť z světských; *nebť kněžský řád pod ižadnú daň neslušie pánóm z práva. Dostiť mají, modléc sě za světský lid, a jich nedostatky duchovnie nahražijíc.*" ....

„*Mýta* také berú páni někdy zprávně, a druhdy zle. Zprávné mýto jest, když jest kniežetem té země ustaveno pro některú potřebu pilnú, jako aby cest střiehli, kupcóm činiec pokoj, aneb mosty dělali, cesty opravovali: ale jakžby ta potřeba minula, takby i mýto minúti jmělo. A však ktož chová na to lidi, kdyby byla potřeba aby střiehl cest, ten i v pokoj móž bráti mýto od kupcóv; neb móž sě to nahoditi, že to coj' dávno bráno mýto v pokoji, bude v nepokoj v jednu chvíli naloženo. *Ale ktož od kněží a od svobodných panoší a vládyk berú mýto, křivěť je berú podlé práva duchovnieho;* zlý obyčej nemáť omluvy, aniť má obyčej slúti, ale má slúti zrušenie pravdy. A vězte to páni, ježto svobodné vládyctvo robiti přezříte aneb kněží: budeteli kdy porobeni, toť bude pomsta toho hřiechu; *neb jen ti, ktož kupecky těžie peněz, povinni jsú platiti mýto.*"

„O *tržném* též; když musí pán neb jeho richtář nakládati, chovaje lidi, aby mohl v trhu činiti pokoj a pravdu, móž bráti tržné jako i mýto. Též *ungelty* pán v svém městě pro obecné dobré, s povolením obce aneb starších a múdřejších, móž uložiti bez hřiecha: ale jakž v tom učiní jim křivdu, dlužen jim jest navrátiti. Když pak svého zisku hledá pán viece než obce své, a obtieží ji kterým zámyslem, *jako někteří stavějí pánvi své, a bránie lidem, aby v jiném nevařili*, aby jim z toho plat šel: jestli plat skrovný, že sě to hodí lidem, nehyzdím toho, když jest obec k tomu povolila bez přinuzenie dobrovolně; ale jestli zádav obci, nechválím toho. *Viny* také berú páni někdy s hřiechem, a někdy s hřiechem odpúštějí. S hřiechem berú, když proto vezmú, že ke vzetí lakomstvo nutí, aneb zvláští hněv někaký bezprávný; a s hřiechem některdy odpúštějí vinu, když netbají lidí svých pokojiti, aneb chtiec slúti dobři, i odpustie zlému, a ten potom viece bude škoditi dobrým. Zlé jest, bez pómsty nechati zlého, i také zlé, lakomě vzieti. Protož každý pán v tom buď sám při sobě a hledaj snážně polepšenie zlých, anebo jich zlosti ukrácenie pro pokoj dobrých."

„*Pomoci skrovné pán móž od svých poddaných potřebovati v některé potřeby mimo určené své platy*; ale ne tak nemúdře, by jemu pomoc byla, a jiným záhuba. Jako když by pro obecné dobré měl kterú práci s nákladem nésti, jiežby bez své záhuby snésti nemohl; aneb kdyžby zahynul pravú válku nesa; aneb kdyby dobývaje přiezni, ježtoby sě i jeho poddaným hoditi mohla, učinil který náklad. *Ale kdyby projhral, aneb jinak nemúdře pro svú hrdost propýchal, a zatratil aneb zašel v dluhy, viece než jest podobno dobývaje: zláby byla omluva, pomoci bráti na své chudině*; nemát ijeden táhnúti přes moc."

„*Berně* pak slove zde v Čechách obecná pomoc královi. Té jsú byli najprv páni dobrým úmyslem pro obecné dobré povolili, a v pravdě v tak pilnú potřebu královu k zemskému dobrému správné jie mají povoliti. *Ale jakýž já vizi nepořád v ní, nemohu řéci, by bez hřiechu byla velikého, tak královi jako i pánóm, i také bercím i vládykám.* Strach mě za krále, že přieliš často ji béře, a snad viece chté skúpiti země okolnie svým dětem, než pro obecné dobré; a snadnoli jest jedné zemi skúpiti tolik jiných zemí? Páni pak hřešie v berni, pochlebujíc a nechtiec rozhněvati krále pravdú; ale jakož jsem řekl, pochlebujíc králi, nestojie protiv zlému obecnému. A často rádi jsú jí, aby svých lidí užili pod omluvú, jakoby nemohli vzieti pomocí na svých lidech v potřebu pilnú, kdyžby přišla; ale což neslušie, po tom sě zlá člověčie mysl viece zžedí. A v tom nejsú bez viny i vládyky, když málem odbudúc berně, mnoho vezmú na svých lidech královým jménem. Mohliby za ztravu a za práci, jezdiec o tom, užiti něco, ale ne přieliš; a bylaliby potřeba taká, i nevylihuje králem, mohlby pomoc vzieti na svých lidech. Bych pak řekl, mají hřiech z krále, pravdy jemu na berni nepověděúc: zdá mi sě, žeby věčší hřiech byl z lidí, neb beze všie milosti ji berú, tak ve zlých dědinách jako v dobrých. A zdá mi sě, že to jest omluva zvláštie a pravá vládykám, že podlé úkolóv dřevních povolijí páni berně. Berci také v tom hřešie, že ač úkoly berú rovně, ale zámazné berú těžce. Jako této berně pro Brambarskú zemi pátý a druhdy čtvrtý groš brali zámaznému jako úkola, a písařóm zvláště. To jsem psal o bercích, donidž jsem nevěděl tak velikého jich zlosynstva; ale této berně to jsem vzvěděl, ježtoj' mne nikdy nepotýkalo jindy: že berú berci po jeděch knihách, sami sobě učinivše, na sprostných vyhrozijíc viece, nežli jich jest úkol pravý; a ukáží ty knihy řkúc: Hledaj, čti sám, žeť jest tolik úkola tvého; co mluvíš protiv knihám? *A sami sobě napsavše knihy ty, aby takú lstí mohli solě přidřieti; a z jiných knih královi vydadie počet, ježtoj' na nich úkol pravý. I vzeklnú sprostní lidé krále, žej' těžší berni než jindy kázal bráti, a král o tom niče nevie.* Tolij' pravda a viera bercích, tak královi jako i zemanóm chudým a sprostným, že na nich vydrú viece, než jim kázáno, a toho královi nedadie? Protoť ciesaře nemenuji, že ne ciesařovým ale královým jménem béře berni. Tak mi sě zle berně líbí, že neviem co o ní řka; neb čím kde další pravda, tím dáleji buoh."

„*Pokrčemné* tiem jest zlé, když kto chtě užitek toho jmieti, rád vidí, aby lidé leželi v krčmě aneb jhrali neb jměli leckakýs ryk, ne-

tbajíc na buoh. Ale že pro krčmy bývají svády, móž pán s nich bráti plat, aby pro pokoj mohl na to chovati lidi."

„O *odúmrtech* máme psáno v knihách Mojžiešových, že řekl bóh Mojžiešovi: Mluv toto k lidu Israelskému: Když umře člověk, nejmaje syna, jeho dědina na dceru spadne; nemáli dcery, tehdy jeho bratřie budú po něm ji jmieti; pakliby i bratří nejměl, dáte bratróm otce jeho; a pakliby i strýcóv nejměl, tehdy ktož jsú najbližší jemu, těm jmá dáno býti to, což jest on jměl; a to viec synové Israelští mají jmieti u věčném právě. Jestli to omluva, že obyčej jiný: všakby měl s právem to pomně, ktož béře odúmrtí, za ty duše dávati almužnu. *Odběžné* správné jest, aby ztratil, ktož před právem běží ot své hospody, aneb chtě nesnaden hospodě býti. *Schodné* nerozuměji by kudy bylo bráti správno: ale *vzdajné* často móž vzieti pán, i k tomu viece, na polepšenie sedliště; neb často, a téžměř vždy, tu lhotú, tu lesem, pomóž pán člověku, aby ustavil a opravěl sedliště, an pak zkaze, zapsuje, i chce opustiti sedliště; v pravdět má navrátiti lhoty, neb což jest k sedlišti přidáno bylo. Ale však kdyby pán viděl, žej' zahynul člověk bez své viny, toby měl v pravdě obmysliti. Ježto pak nechtie od sebe pústěti lidí, a nemajíc k nim ijedné viny, než žej' bohat aneb bezdětek, aneb chtie od nich za tím koláče, ovšemť jsú před bohem křivi. *Veď svobodniť jsú lidé; jestliť páně dědina, člověkť jest boží*; pročby svého dobrého a svých dietek neprovině chudý člověk nehledal, kdež moha? Všakby pán nechtěl, by jeho chudina nedala jemu, kdyžby on chtěl, prodada dědinu, i jíti od nich; pročež pak nenepřeje téhož své chudině?"

„*Počestné* slove to, ježto lidé z milosti, chtiec svú hospodu, když přijede, neb na hody některé, přinosie dary. Těch daróv nenie hřích bráti pánóm, a jmají toho vděčni býti svým lidem, a pomnieti jim to vším dobrým: ale jakžby ten dobrý obyčej chtěli lakomstvem z práva jmieti, takby hřiech jměli. *A ktožkolivěk nuzie lidi k takým daróm, aneb prodávají v tom právě své dědiny, aby dráže jim byly zaplaceny, ciziet berú, prodávajíc to, ježto jich nenie*; lečby byli, osazíjíc svú dědinu, v tom právě ji dali a vymluvili. Neb ktož dědinu dává na plat, což vymluví a več o něm vstúpí, to móž na něm bez hřiecha vzieti. Ktož pak dary berú, aby křivdě napomáhali protiv právému, aneb ježto vší obci k škodě v miestech bratrstva přehlédaji na koláči: nikakéžť to dobré nenie."

K zásadám i k některým zprávám, kteréž o porobě lidu v Čechách vypisuje „Naučení pánóm", vrátíme se příště, abychom vyložili, proč přes všechnu svou konservativnost Štítný náleží již do *reformačního* písemnictví českého. *Ferd. Schulz.*

Z Horní Lužice.

Z dějin Lužických.

Němcův pravěkou vlastností jest výbojnost. Hrůzou a krví kypí bájesloví germanské, a báječná historie pravěku německého plna jest

jest společenských hrůz, násilí, vražd. Vraždy na polabských kmenech slovanských ve jmenu kříže páchané zahajují krvavé srážky živlu germanského se živlem slovanským, jsouce hrůzou dějin středověkých — německý středověk jest zlatou dobou pěstního práva.

Povaha naše v porovnání s německými sousedy byla vždy holubičí. My jsme se rádi vykupovali, nejvýš jsme se bránili nečiníce útokův; proto nás tolikeré pohromy stihly, proto jsme takového zakusili pokoření . . .

Dějiny naše jsou stálá obrana domoviny, svobody, statkův našich proti útokům německým, kterými jsme utrpěli veliké ztráty. Oloupili nás o území *polabská*, vzali nám *Slezsko*, urvali nám *Lužici*! Marie Teresie byla by pokoj vykoupila i postoupením *Čech* po pravý břeh Labe — jen kancléř Bartenštýn tuto samovraždu zamezil.

Území nynějších Lužic již v pátém věku bylo slovanskými kmeny (Milčany a j.) obydleno. Jižní část Lužice patřila k Čechám již za Vratislava II. (r. 1076); kraj budyšínský a hořelický byl za krále Karla IV. diplomem z r. 1355 ku koruně české na „*věčné časy*" přivtělen. Lužice Dolní spojena s korunou českou za krále Václava IV. roku 1411.

R. 1655 dány jsou obě Lužice saskému kurfiřtovi Janu Jiřímu I. v léno, však koruně české vyhraženo právo, území toto po vymření rodu saského po meči a po přeslici za 72 tůny zlata vykoupiti. Když traktátem ze dne 18. května 1815 král saský Lužici Dolní a část Lužice Horní domu pruskému postoupil, vyhraženo jest právo, že po vymření rodu pruského postoupené území má koruně české bezplatně vráceno býti. Král český jest tedy po právu dosud pánem manství lužických; kteréžto právní nápadnictví na sněmu českém roku 1861 důrazně bylo vysloveno. — Poznaň a Lužice jsou bohdá poslední slovanské žertvy, ježto bezohledná, nenasytná diplomacie přinesla modle Němectva.

Lužice Horní zaujímá nyní na 108 čtv. mil, 40□° v Sasku a 68□° v Prusku, Lužice *Dolní* k Prusku přivtělená 125 čtv. mil; z toho posud 96 čtv. mil obývá obyvatelstvo slovanské. Statistika úřadní udává počet Srbův v saské Lužici Horní 50.000, v pruské Lužici Horní 37.000, v Lužici Dolní 76.000; v celku jest tedy v obou Lužicích as 180.000 Srbův. Rozhodně srbské jsou v Lužici Horní kraje budyšínský a grodecký. Srbové jsou velkou většinou vyznání luteránského, v Lužici Horní jest as 13.000 katolíků.

Staré ústavní právo uhájila Horní Lužice v království saském nejdéle. Až do r. 1821 platily v Horní Lužici zákony saské jen po schválení stavů lužických, kteří za předsednictví krajského starosty sněmovaly; soudnictví, kriminální i pohořelčí pokladna byly v samosprávě Lužice Horní. Ústava lužická zákonem ze dne 17. listopadu 1834 valně jest změněna a v letech 1849 i 1858 doplněna. Sněm lužický vždy uznáván, ač samobytnost Lužice částečně se obmezila. O uhájení ústavy lužické velké má zásluhy starosta lužický *Thielau*, jenžto r. 1848 statečně práv lužických se zastal. R. 1857 zřízena pomocí fondů lužických banka *saského markrabství hornolužického*, ježto pak

r. 1861 již výsadu na vydání 2 mil. bankovek měla. Náčelníkem správy lužické jest starosta, kterýž i sněmům územním předsedá.

V Lužici Dolní a v pruské části Lužice Horní vládne železná pěsť pruská. Pruská část Lužice Horní volí své zástupce do krajinského sněmu celého Slezska, a Lužice Dolní do sněmu provincie braniborské. Hájiti dobrého práva Lužic naproti bismarkovskému Prusku bylo by v 19. věku věcí velmi směšnou. Tam dospěla stará Evropa! —

Z Drážďan do Lužice. Budyšín.

Pustá vysočina drážďanská jest lístek z věnce pust pruských; romantiku, divoký rej bujného života pust uherských bys na těchto hladových písčinách darmo hledal. Spoře porostlou planinou drážďanskou vine se dráha od Drážďan k Lužici.

Ptačí střelci hlučili švitořením. Sasík mluví rád a mluví i když neví, co. Ptačí střelba jest nejoblíbenější a také nejhlučnější slavnost národní v okolí drážďanském. Co rok střílí se celý týden do opeřených dřevěných ptáků na „ptačí louče"; král také se střelby účastnívá a po starém dobrém zvyku platí 50 tol. za jedno střelení. Každodenně nejvyšší komoří zastupuje krále na ptačí louce.

Na všech národních slavnostech německých, jichž jsem se súčastnil, bylo popíjení a opíjení vždy hlavním číslem programu. Na ptačí louce platívá se z jednotlivých restaurací i 2000 tolarů jen nájemného!

Sasíci švitořili o ptačí louce, o bledém králi, o buntovních daních, o dobrém pivu a drahé pečeni. Prušácký kroj saské stráže při dráze pány střelce velice dopaloval, avšak Sasík jest dobrák, snese vše, co snésti musí. Náš pan Beust naučil bodré Sasíky, zač jest loket nespokojenosti a revoluce.

U Biskupic většina ptačích střelců nás opustila. V nedalekém Ramenově narodil se slavený filosof *Fichte.* V této krajině bojovali 20. a 21. května 1813 Francouzové s vojsky ruskými.

Vysoký drahovod u nádraží budyšínského přepíná Sprévu. Od bojů husitských v těchto končinách *Budyšín,* co místo strategicky veledůležité, ve válkách mnoho utrpěl. Řady věkovitých lip na městských valech věnčí památné budyšínské bojiště. Pomník bojů vojsk francouzských s armádou pruskoruskou zbudován na hřbitovu blíže hradeb.

Krví zúrodněna jest rozkošná tato rovina, již ohraničují malebné hory lubijské. Nad nejzazším obzorem kupí se veleromantické výběžky Krkonošů.

Nyní jest Budyšín prvou pevností bujarých, za národní své bytí tak úsilovně bojujících Srbův. V *Židově* nad Sprévou v půvabném úvalu pod Budyšínem hlavně Srbové bydlí. Úhledná a čistotně zařízená tato osada srbská čítá as 2200 obyvatelů; u každého domku jest pěkná zahrádka, průčelí obrůstá bujná réva, ve stínu vonných lip uchovává se národní mrav a zvyk. Divoká Spréva valí se těsným údolím; Budyšín od Židova vypadá nejmalebněji.

U starého hradu budyšínského Orenburku a po celém téměř úbočí jsou hradby městské, starobylá zbořenina gotického chrámu strmí u prostřed hřbitova svatomichalského; malá kaplička hřbitovní zbudována z trosek velebného chrámu. Nové hroby vkopány v posvěcenou zem staro-

bylé svatyně; břečťan proplétá se hadovitě gotickými křížbami, smuteční vrba šeptá žalmy.

Pruské i rakouské oběti r. 1866, jež v nemocnicích budyšínských uchvátila smrt, pohřbili u cesty, kdežto černožluté a černobílé křížky pokojně vedle sebe hnijí. Na bojištích a na hřbitovech mají diplomati studovat svaté aliance. Kdy z tohoto zátiší života vzejde život nový!

Na hřbitovech v Lužici pohřbívají se katolíci i protestanti společně; úzkoprsých třenic náboženských tu ani neznají ani nepochopují. V hlavním chrámu budyšínském konají se obřady katolické i protestantské. Snášelivost náboženská hlavně Srbům lužickým prospívá a vnitřní svornost utužuje. Náčelníky jich jsou protestant Smoljer a katolický kněz Hórnik. Kostelů srbských v obou Lužicích jest asi sto.

Chrám hlavní (založen r. 1213), budova rozsáhlá, byl původně zbudován ve slohu gotickém; přistavováním velmi utrpěl. Nesouměrné rozdělení tří pobočních lodí jest velmi nekrásné. Kolem chrámu zazděno jest mnoho starých pomníků ze starého hřbitova.

Při hlavním chrámu založeno jest katolické děkanství Brunem, biskupem míšeňským r. 1221. Blíže hradu, ve kterémž na mnoze jsou správní úřady, nalézáme rozvaliny rozsáhlého kláštera. Nové budovy už zaujímají prostoru zbořeninami hraženou, jen potrhaná žebra gotická a trosky sloupů zbyly co sporé památky bývalého chrámu. Reformace i na Lužici bořením razila si cestu.

Sněmovny lužické i banka stavův lužických sídlí v Budyšíně. V postranné ulici mají ve vlastní budově svobodní zedníci svou loži.

Nejmalebnější vížka v hradbách městských jest nad „bohatou branou“, postavena na počátku XVIII. věku. Pod věží zasazena jest deska na památku holdování lužických stavů králi českému Rudolfovi II. (3. května 1577). Český král v ornátu korunovačním sedí na trůnu, štítonošové drží znaky český a lužický. Na desce jest nápis:

Rex sedet in medio, Leo fervidus adstat;
Ad laevum Murus praeminet ecce latus.
Signa Budissae urbis sunt haec; Rex sceptra ministrat,
Virtutes Leo, vim Murus adesse notat.

Probuzení Lužice. Literatura, školy a jednoty.

Jakož nepatrný hlouček přátel lidu v Čechách rozplamenil jiskry života, v popeli doutnající, tak z malého kruhu národovcův budyšínských vyzářil nový život Lužice zubožené bědami *válečnými* a útiskem živlu německého. I na Lužici mocí slova, *literaturou*, omlazen jest hynoucí kmen srbský, literatura probudila po 1000 let němčené Srby k nadějnému sebevědomí, k čilé práci v díle budoucnosti. Nejčelnějším representantem nové doby Srbův lužických jest neunavný a velezasloužilý *J. A. Smoljer* (nar. r. 1816, 3. března). Ve Vratislavi, kde evangelickou theologii studoval, založil jednotu studujících lužických; tam seznámil se s naším Purkyní, kterýž mysl jeho láskou k Slovanstvu rozplamenil. Po dokonaných studiích theologických oddal se studování slovanských jazyků, jehož prvým plodem jest výtečná jeho sbírka národních písní dolno- a hornolužických, kterouž k lužickým Srbům poprvé pozornost i německých badatelův obrátil.

Čelakovský, jenž současně ve Vratislavi meškal, Smoljera velice si oblíbil a s ním po Čechách cestoval. Pobádán Purkyní a Čelakovským pokusil se Smoljer o zaražení *Matice Srbské;* ta vstoupivši r. 1847 skutečně do života vydala již 60 poučných spisův a vydává redakcí obezřelého M. Hórnika stálý matiční sborník; jest pravou matkou nové srbské literatury.

O šíření známosti věcí slovanských mezi Němci staral se Smoljer společně s tehdejším profesorem slovanských jazyků *dr. Jordánem* v časopise „Slavische Jahrbücher“ a „Centralblatt für Slavische Literatur und Bibliografie“. Navrátiv se do Budyšína založil *„Tydženské Nowiny“*, jež pak r. 1853 v *Srbské Noviny* změněny jsou a na lid srbský velmi výdatně působily. O zavedení srbštiny ve škole, v kostele i v úřadě hlavních sobě dobyl zásluh. S Pechem založil v Budyšíně srbské knihkupectví. Od r. 1850 učil na gymnasiu budyšínském srbštině. Ku probuzení života společenského v směru národním přihlížel zakládáním jednot zábavných, besedních a pěveckých.

V blahodárném působení svém nalezl Smoljer statečného soudruha v *M. Hórnikovi.* Tento (nar. 1833, 1. září) studoval do r. 1856 v Praze, jest nyní knězem v Budyšíně a od r. 1859 na učitelském semeništi srbštině vyučuje. O literární sjednocení Srbův lužických, o vystříbení srbštiny, hlavně pak o rozšíření idey vzájemnosti slovanské s velikou pílí a s valným úspěchem se zasazoval; k vydání Pfuhlova velkého srbskoněmeckého slovníku hlavně přispěl; mimo časopis Matice také časopis „Katolski Posol“ rediguje.

Spisovatelstvo srbské pracuje toliko pro 180.000 Srbův, a velká část těchto dosud není uvědomělá! Ovšem tím záslužnější, tím vzornější jest horlivá snaha vůdců tohoto národa. Vzkříšenou literaturou dokázali, že duševně žijí, že jsou jedna krev a jedna duše s šírým světem slovanským, že nechtějí zaniknouti v hlubinách německého moře.*)

Srbské národní školy jsou dobře zřízeny, jest jich v obou Lužicích asi 200; středních škol srbských dosud není, což vývoji národnímu lužických Srbův valně jest na ujmu. Nedaleko Budyšína jest škola pro dělníky české a polské, v níž také Hórník vyučuje.

Ku probuzení nového ruchu národního v Lužici přispělo valně *semeniště srbské v Praze a jednota kazatelská v Lipsku.* Na semeništi onom, kteréž r. 1704 bratry Martinem a Jiřím Šimonem založeno bylo, vyučovali také Dobrovský a Hanka; z něho vyšli nejhorlivější národovci srbští, Jordán, Hórnik, Buk a j.

Učitelové srbští navštěvovali dříve vzdělavací ústavy v Klukši, v Tichoňcích i Vjeklově, dokud nebylo zřízeno srbské semeniště učitelské v Budyšíně. Kněžstvo a učitelstvo bez rozdílu víry připravilo potěšný

*) O řeči a literatuře Srbův lužických psali mimo jiné *Šafařík* ve spise Geschichte der slavischen Sprache r. 1826 a v Národopise r. 1842; v Starožinostech vypsal důkladně pravěk Srbův lužických. *Hilferding, Novikov, Miklošič* a j. psali hlavně o řeči Srbův. — V Musejníku r. 1856 pozoruhodná pojednání M. Hórnika o řeči a o písemnictví Srbův uveřejněno jest.

obrat, jenž r. 1837 v životu Srbův lužických nastal a jenž již na tento čas vedl k výsledkům utěšeným a mnohoslibným.

O zvelebení škol srbských mimo Smoljera zasazoval se *dr. Klin*, kterýž co poslanec na sněmu srbském zákonné uznání srbštiny ve školách vymohl a pak co církevní rada i starší budyšínský o pokrok ve věcech církve i školství evangelického velmi se staral. Lubjenský, (1790—1840), Kučank (1841—1844) a Dittrich (1845—1853) činností literární a vůbec národní za své doby vynikli.

Vedle nedostatku národních škol středních a vyšších překáží mohutnějšímu vývoji Srbův lužických politická a státní jich rozdělenost. Bohu díky, že mezi Srby alespoň není více sporův a svárů náboženských, a že docílena jest sjednocenost literární! *Besjada srbská* soustřeďujíc národovce srbské v Budyšíně jest hlavním ohniskem ruchu národního i společenského. Srbové se tu hrdě znají k mateřčině své a touží v lásce k domovině.

Vědomí všeslovanské vzájemnosti, láska ku slovanským pobratímnům vůbec a k nám Čechům zvláště jest na celé Lužici rozšířena. Musí to počteno býti ku předním zásluhám vůdcův srbských, že vždy upřímně a rozhodně k zásadám vzájemnosti slovanské se přihlásili. Slavných dnů svatojanských l. 1868 nikdy nezapomeneme!

Vláda saská národnímu vývoji Srbův nepřekáží, nerovnoprávnosti v našem smyslu na Lužici ani nerozumějí.

Od pouti moskevské, jížto se také Smoljer a Dučman súčastnili, počínají si Němci ruchu srbského více všímati. V obcích srbských úřaduje se po srbsku; živel národní vůčihledě se vzmahá. — V Budyšíně před málo lety bývalo sotva šestnáctý díl Srbův, nyní jest jich téměř čtvrtina.

Srbové lužičtí zachovali úplně původní ráz kmenový a liší se úplně od lidu německého. Kroj i zvyky národní nedaly se posud vyhladiti; lid srbský pěje horoucí své písně národní; v příslovích a hádadlech srbských (jichž J. Buk přes 800 sebral) složena jest přirozená moudrost tohoto bodrého slovanského kmene.

Jaro, kteréž vzešlo kmenu srbskému, potěšným jest důkazem, že za dnův našich národ, když sám sebe neopustí, nezhyne. Vyloupili ale nezničili tuto skvostnou perlu koruny české.

Když se král saský po válce r. 1866 do země navrátil, vyslali také Srbové poselství na uvítání jeho do Drážďan. Král osvědčil dosti důkladnou znalost věcí slovanských a mimo jiné pravil: „Nemyslete, že neznám a nedbám vývoje Slovanův. Za posledního povstání polského mluvilo se, že budu povolán na trůn obnoveného Polska, tehdáž učil jsem se polsky; letos učil jsem se jazyku českému."

Nové Praze se divil král: „Před lety mluvívalo se v Praze jen německy, letos slyšel jsem jen hovor vendický, vlastně český." — Králova nestrannost u věcech národních i náboženských obecně se uznává. Královiče učil srbštině Smoljer.

Lubij. Ochranov. Žitava. Čeští exulanti.

Slezsko živí Prušáky, Lužice jest komorou Saska. Od Budyšína k pomezí českému rozkládá se nejpůvabnější i nejúrodnější kraj saský.

Nad úrodnými nivami kralují velebná temena vrchů, památkami pohanskoslovanskými posvěcených, v malebných osadách žije a pracuje skromný lid slovanský, jediné to zbytky plemen, ježto druhdy vládla severu. I Srbové lužičtí, jako Slované vůbec, obírají se hlavně hospodářstvím polním, a hospodářství v celé krajině mezi Budyšínem a Lubijí jest velmi pokročilé.

Na utěšené výšině lubijské jest železná vížka (z r. 1855), s níž jest rozhled báječně půvabný. *Lubij*, *Budyšín*, *Žitava* a *Kamjenec* tvoří nyní tak zvané *čtyrměstí* hornolužické. Do roku 1815 patřívala města *Lubaň* a *Zhořelec* (téhož léta k Prusku přivtělená) také v tento svazek, a to již od počátku věku XIV.; šestiměstská jednota hornolužická měla prvotně za účel vzájemnou ochranu proti rytířům loupežným, jimiž tak často ohrožována byla. Sídlem jednoty této byla od r. 1310 do r. 1840 starobylá *Lubij*.

Přese všecky ústavní a politické změny požívá čtyrměstí hornoložické dosud zvláštních ústavních práv i samostatně na sněm volí.

Většina obyvatelstva lubijského jest srbská, což ve městech lužických, kdežto se nejvíce poněmčovalo, jest vzácnou výminkou. Jádro živlu srbského jest v obcích venkovských. Obcí srbských jest 533 v saské Horní Lužici a 221 v Dolní Lužici.

Mezi Lubijí a Žitavou v úvalu veleúrodném blíže dráhy jest pověstný *Ochranov* (Herrnhut). Hrabě Zinsendorf povolal české Bratry z okolí fulneckého na svá panství a pomocí jich zřídil r. 1722 dle zásad J. A. Komenského řádu obec bratrskou Ochranov. R. 1732 bylo v Ochranově 600, nyní jest as 1000 obyvatelů. Svou spořádaností slyne Ochranov po celém království. Mravnost, přičinlivost a přísný řád jsou u lidu ochranovského vzácné dědictví Bratří českých. Bratrskou lásku pěstují Ochranovští ne toliko lichými slovy, alebrž živými skutky, dobročinnost a přičinlivost v obcích ochranovských nedá vzniku polodnému žebráctvu a bědám podobným.

Obecní starší řídí a spravují sbory utvořené dle stáří a pohlaví občanův.

O vychování mládeže starají se Ochranovští co nejpečlivěji; školy jejich jsou velmi dokonalé. Hřbitov ochranovský je utěšená zahrada; prosté nápisy jsou jedinou ozdobou jednotlivých náhrobků. Církevní starší, kteří také misie ochranovské spravují, jsou sídlem v Bertelsdorfu. R. 1861 bylo obcí bratrských v Německu, Anglii, Severní Americe a j. devadesát s 20.000 obyv.; toho času bylo misionářů ochranovských 313.

V Ochranově světí se 1. března památka založení jednoty Bratrské v Čechách (r. 1456); 17. června jest svátek založení prvého domu v Ochranově (r. 1722); památce upálení mistra Jana Husa zasvěcen jest 1. červenec.

Řád Bratří českých jest vtělený humanismus, ryzé křesťanství. Obdivu hodná tato organisace v dějinách kulturních povždy čestné, vznešené místo bude zaujímati.

Na úpatí *Ojvinu* a *Louže* rozložena jest průmyslová *Žitava*. Již Chval z rodu Hronovcův v XIII. věku na Ojvině hrad založil. Karel IV. postavil u hradu r. 1369 veliký klášter. Maximilián II. prodal hrad

i klášter městu Žitavě r. 1574. R. 1577 blesk ojvínské budovy zničil a od těch dob opraveny nebyly.

Saská města Pirna, Drážďany a Žitava po bitvě Bělohorské byla hlavním útočištěm psancův českých. R. 1630 jen v Pirně bylo na 3000 českých vystěhovalců, a již r. 1628 tam služby boží v jazyku českém konány. Památka toho zachovala se tam až do r. 1845 tím, že se kázaní po česku předčítalo.

Do Žitavy počali se exulanti čeští už r. 1622 stěhovati. R. 1691 zasvěcen byl nový kostel český v Žitavě tehdejším kazatelem Janem Dolanským. Od r. 1683 nesměl se žádný emigrant český v Žitavě více usazovati. Ku konci XVII. věku bylo v Žitavě 1000 Čechů, roku 1750 bylo jich jen 600, r. 1800 jen 100 a r. 1830 už jen 60. Dne 6. února 1846 byly poslední české služby boží v Žitavě.

Vystěhovalci čeští rozšířili Žitavu, založivše české předměstí, a zahradnictví, hospodářství polní i jiné živnosti v Žitavě valně zvelebili; soukeníci čeští položili základ ke průmyslu soukenickému v okolí žitavském nyní tak velkolepému.

České knihy u velkém množství v Pirně i v Žitavě vydávány a do Čech i na Moravu vyváženy byly. Nejen ve hmotném, ale i v duševním ohledu exulanti čeští ku povznešení Saska velice přispěli. V saských bibliothékách zachovalo se množství vzácných památek vědeckého působení Čechův z vlasti vypuzených. V městské knihovně žitavské jest sbírka českých knih slovutného Pavla Krupia Pacovského, rukopisný překlad nového zákona ze XIV. věku, a rukopis dialogů Platonových, obé dar českého kněze Jana Fleischmanna; jest tamtéž vzácný majestát Rudolfa II. z r. 1609, kterýž, jak známo, Ferdinand II. zničil; rukopis žitavský jest druhý orginál, též Rudolfem vlastnoručně podepsaný. V knihovně této zachován rovněž žaltář z r. 1618, ze kteréhož vlastenci 21. června 1621 v Praze odpravovaní, před popravou žalmy pěli; dále památník Ondřeje Šlika a j. V cizím moři pohřbeny jsou skvosty rozkotaného korábu české slávy.

Na nádraží žitavském jest již *naše* c. a k. policejní a finanční stráž. Na celé cestě Německem, Belgií a Francií neptali se mne po listu průvodním a neprohlíželi má zavazadla, teprv *naším* jsem byl podezřelý. *Karel Adámek.*

O přelidnění.

V obyčejném životě častěji slýcháme výrok, že lidí jest už příliš mnoho, více, než země uživiti může. Otázka *o přelidnění země* tak jest zajímava a důležita, aby také vážné, přísně vědecké zkoumání jí sobě povšimlo a na základě spolehlivých výzkumů ji rozřešiti se vynasnažilo.

První, jenž o ní vědecky pojednal, byl Angličan Tomáš Robert *Malthus* († 1834). Ovocem bádání jeho byla nauka, že se lidstvo množí postupem zdvojnásobování (čili postupem měřickým 1: 2: 4: 8: 16), ale potravin že přibývá jen postupem početním (1: 2: 3: 4: 5). Tato

náuka rozšířila se svého času rychle po celém vzdělaném světě a způsobila nemalý poplach. Mudrování, jež na základě jejím horlivě se pěstovalo, shrnovalo se hlavně v těchto větách: Lidstvo mohlo by rozmnožiti se brzy tak, že všecky potraviny k výživě jeho by nestačily; a z toho všeobecná nouze a zakrsání by povstaly. Poněvadž pak lépe jest, aby bylo lidí méně ale dobře vyvinutých, než mnoho zakrnělých, musí společnost lidská, zvláště vlády k tomu pracovat, aby počet lidí přílišně se nemnožil.

Slušno dotvrditi že Malthusova náuka pronesla pravdu novou a pro státnické vědy důležitou, jak výtečný statistik *Wappaeus**) dosvědčuje: „Spolehlivý výsledek prací Malthusových a bádání jím podnícených jest, že přibývati může ve státě obyvatelstva jenom, přibývali též prostředků k výživě a že *právě proto rychlé, pravidelné a stálé přibývání obyvatelstva za důkaz blahobytu a síly státu pokládati se musí, t. j. že obyvatelstva pohybování* (přibývání a ubývání) *vniterně souvisí s činností národohospodářskou.*“

Malthus vyslovil své výskumy sice spůsobem vědeckým, ale výpočty, na nichžto je založil, nebyly ani dosti zevrubny, ani jak náleží obecny. Vina toho padá ne tak na něho jako spíše na nedostatečnost vědy, které tehdy, když on spis svůj vydal (r. 1798: Essay on the principle of population) ještě téměř nebylo. totiž *statistiky*. Teprv vé když tato opírati se mohla o pořádně a pečlivě provedené konskripce obyvatelstva a pilně počítajíc a porovnávajíc obyvatelstvo rozličných zemí po více let i desítiletí uvažovala otázku o přelidnění dle údajů spolehlivých, podrobných a mnohých, shledala, že bázeň, jež mnohé pojala, byla zbytečná, a návrhy, jak by přílišnému zalidnění země zabrániti se mohlo, že byly marné, ano převrácené, škodlivé.

Přibývání obyvatelstva ve státě může se díti buď přirozeně uvnitř, aneb přistěhováním z venku. Lidstva *celého* přibývati může jen spůsobem přirozeným, že totiž v jisté době více lidí se narodí než jich umře. Přibývání *vyznačuje se* také čísly poměrnými, obyčejně procenty, a pro delší dobu nastává otázka, v kolika letech počet obyvatelstva *se zdvojnásobí*. Když by se přibývání dělo postupem vždy stejným, vypočítala by se doba zdvojnásobení velmi snadno. Tabulku pro to vypracoval již mathematik Euler, z nížto na jevo vychází, že obyvatelstvo, jehož by přibývalo ročně 3%, by se již ve 23 letech zdvojnásobilo,

obyvatelstvo, jehož by přibývalo ročně	2%	v 35	letech,
„ „ „ „ „	1%	v 70	„
„ „ „ „ „	$\frac{1}{2}$%	v 139	„
„ „ „ „ „	$\frac{1}{4}$%	v 278	„
„ „ „ „ „	$\frac{1}{5}$%	v 346	„

Malthus, jenž měl nedostatek dobrých statistických počtů, uchopil se nešťastného příkladu, vzav statická dáta ze Severní Ameriky, kdež obyvatelstvo právě nejrychleji se rozmnožovalo; mimo to nevyloučil část rozmnožení, povstalou přistěhovalci. Vzal za dobu zdvojnásobení 25 let, čímž dodělal se výsledků úžasných, ale rovněž i nesprávných

*) Allgemeine Bevölkerungsstatistik von Dr. J. E. Wappaeus.

Wappaeus praví: „*Průměrné přirozené přibývání obyvatelstva má své určité a dosti úzké hranice zakládající se v přirozené povaze člověka a v povaze občanské společnosti*, t. j. tím, že více lidí se rodí než jich umírá, může obyvatelstva v některém státě jen o jistý určitý zlomek počtu obyvatelstva přibývati.“ Dále dokládá Wappaeus, že způsobem přirozeným ve vzdělaných státech přibývati může *nejvýš o 3%, ročně*, kterýž přírůstek vyžaduje, aby průměrně na 20 žijících lidí připadlo jedno narození a na 50 žijících jedno úmrtí. Malthus vzal 25 let za dobu zdvojnásobení; avšak dosud žádný stát nevykázal ještě plná 3% přirozeného přírůstku. Spojené obce severoamerické v 50 letech (od 1790—1840) počet obyvatelstva zčtvernásobily, ale k tomu přispěly značné vnější příčiny, neb v době té připojeny nové krajiny s obyvatelstvem a přibylo drahně lidí přistěhováním.

Shledalo se, že v některých krajinách již za 33 léta, t. j. za jeden průměrný lidský věk počet obyvatel se zdvojnásobil, avšak to děje se jen v některé době za zvláště příznivých podmínek, tak že se to nikterak nemůže přijmouti za pravidlo pro celý zemský obor.

V Čechách přibylo obyvatelstva od r. 1754 (kde se 1,941.284 duší napočtlo) do r. 1857 (4,705.525 duší) znamenitě, avšak přírůstek ten přece činí jen 0·8%, kterýmž postupem obsahuje doba zdvojnásobení 85 let. A přibývání toto je největší v zemích Rakouska starokonskribovaných.

Vezmemeli v úvahu nejlidnatější a nejpokročilejší díl země, Evropu, shledáme, že *v ní* od času, co v evropských státech statistika se pěstuje, *přibývá lidí v příznivých letech 1%*, kterýmž postupem by obyvatelstvo za 70 let se zdvojnásobilo. Však přibývání to ani v Evropě se neděje stále. Počítámeli nyní v Evropě ke 300 milionů obyvatelstva, byl by před 70 lety, tedy r. 1800 počet Evropanů 150 milionů, r. 1730 pak 75 milionů, což, čím dále nazpět počítáme, tím méně s pravdou se shoduje; před 2000 lety byl by dle toho musil v Evropě býti jediný pár lidí, kdežto přece tehdy stát římský okolo středozemského moře se rozkládající jen v Evropě mnoho milionů duší čítal.

Chcemeli pak posoudit přibývání lidí všeobecně, nutno rozhlednouti se po celé zeměkouli a vyšetřiti, jakým postupem *celého lidstva* přibývá. Avšak statistika, jež nás o tom jediná patřičně poučiti může, dosud ještě neúplná jest: sčítavši sotva lidstvo teď žijící nemůže v mnohých zemí ani udati, jak tam v posledním desítiletí lidí přibývalo, tím méně může ustanovit postup, jakým lidstva na celém povrchu zemském přibývá. Však ten onen omyl spolehlivě vyvrátiti dovede.

Počet všech nyní žijících lidí páčí se nejvýš na 1370 milionů; dle postupu Malthusem ustanoveného bylo by r. 1800 všech lidí jen asi 200 milionů bývalo, což je zjevná nepravda r. 1600 pak by celá země nebývala měla ani celý jeden milion obyvatel, což je arciť omyl nesmírný. A kdyby byla země při narození Kristově měla jen 100 milionů lidí (ač jich měla zajisté mnohem více), byla by již za 500 let po tom dle Malthusovy náuky měla báječný počet do bilionů sahající. Avšak již postup přírůstkem ½% podává nám výsledky pravdě nepo-

dobné, neb dle toho by země, předpokládajíc při narození Kristově jen 100 milionů duší, teď měla skoro 10.000 milionů obyvatelů.

Výsledky tyto dokazují, že *celkový postup* přibývání lidstva je nejen neskonale menší než Malthus udával, nýbrž i znamenitě skrovnější, než jaký v našem století v našem dílu země pozorujem, což nás vybízí, abychom v dějinách hledali vysvětlení.

Tu pomyslíme nejprv na *válku, hlad i mor*, kteřížto nepřátelé časem zle zuří lidi hubíce; přibývání lidstva se zastaví aneb lidstva i ubývá. — Však tito činitelové nikdy nezasáhnou celý povrch země najednou, netrvávají dlouho, a mimo to po nich obyvatelstvo postižené jimi pravidelně opět rychleji se rozmnožuje, což dokazuje statistika příklady mnohými. Nutno tedy mimo ony tři škůdce hledati ještě jiné překážky rozmnožování lidstva; a takovými jsou hynutí plemenné i mravní.

Plemenné hynutí děje se v přítomnosti, dělo se i v minulosti. Teď chřadnou dvě plemena, indianské a malajské, aniž by ostatní plemena schvalně k jich záhubě pracovala, a černé plémě asi se nerozmnožuje, takže rozmáhání se plemen světlých (bílého a žlutého) mimovolně na útraty plemen tmavších jest očividno. Před 400 lety Amerika s Australií lidí bílých ani neznala a teď jich tam jest stokrát více než bývalých domorodců, a tmavých domorodců je tam rok po roce méně.

Mravní hynutí spojené vždy s velkými dějinnými obraty ze zemí jindy vzdělaných, živných a lidnatých učinilo poloviční pouště, v ohledu hmotném i duševním. To dosvědčují *Mesopotamie*, ve starém věku kvetší tak, že jmína za bývalý ráj Adamův; staré *Řecko*, jež založilo na sta měst a zplodilo vzdělanost, které podnes se obdivujeme, půvabná *Sicilie*, na nížto ve starém věku jediné město Syrakusy mělo obyvatelů tolik co nyní celý ostrov; *španělský poloostrov*, který v středověku, za panství mohamedanských Arabů měl obyvatelů v blahobytu žijících o polovic více než je nynějších stěžujících sobě na rozličnou nouzi.

Konečně staví hráz příliš rychlému přibývání lidstva *statistický zákon* v rozličných státech i dobách pozorovaný, jejž Wappaeus takto pronáší: „*Čím hustším stává se ve státech vzdělaných obyvatelstvo, tím více zmenšuje se přírůstek roční, i když prostředků k výživě s přibýváním obyvatelstva přiměřeně přibývá*,“ a jejžto snažil se proslulý francouzský statistik *Quetelet* v této formě vyložit: 1. obyvatelstvo má snahu v geometrickém postupu se množiti; 2. odporu čili souboru překážek, rozvoj obyvatelstva zdržujících přibývá dvojmocně jako rychlosti, kterou obyvatelstvo rozmáhati se snaží. Však Quetelet sám uznává, že tím zákon není pevně stanoven, i dokládá, že vůbec náuku o rozmnožování se lidstva počtověda ještě sobě podmaniti nedovedla.

Pátrajíce po *čísle*, které by nám určitě vyznačilo přírůstek lidstva na celé zeměkouli a v jakékoli době, shledáváme, že ho přesně určiti nelze a že byť i konečně pro celou minulost určeno bylo, nikterak bychom se spolehnouti nemohli, že i pro *budoucnost* platnost míti bude; neboť přírůstek obyvatelstva závisí na mnohých příčinách objevujících se v dějinách lidstva, které napřed vyzpytovati a prorokovati nemožno. Aneb jak Quetelet praví: „Poněvadž úsilí překážek nejrozmanitějším spůsobem se mění, může i rozmnožování lidu neskonale rozličnými spů-

soby se díti." Proto také statistikové o pohybování lidstva pojednávající, neradi udávají určitá čísla pro přírůstek do budoucnosti a těm, kteří dříve tak pro některou zem učinili, pravidelně zkušenost později ukázala, že chybili. Tak vypočetl Angličan *King* r. 1698 zdvojnásobení obyvatelstva v Anglicku na 600 let, následkem čehož by teprv r. 2300 po Kr. 11 milionů duší mělo: skutečnost však ukázala, že již r. 1851 mělo o dobrou polovici více (18 mil.) a že má nyní již skoro dvakrát tolik. Prusko by dle přírůstku od r. 1817 do r. 1828 pozorovaného mělo již r. 1856 dvojnásobný počet obyvatelů, avšak v době od 1817 do 1856 přirostly v pravdě jenom dvě třetiny.

K rozluštění otázky, zdali se má lidstvo *přelidnění povrchu pozemského* obávati, výzkumy ony úplně dostačují. Jestiť patrno, že průměrný procent přírůstkový pro celé lidstvo a pro staletí nelze vzíti velký, že vysoko jest udán, určili se na $^1/_4$ %, při čemž by doba zdvojnásobení lidstva obsahovala 278 let. A když by tím spůsobem přibývání lidstva postupovalo, měl by *suchý povrch země* za dobu tu teprv lidnatost takovou, jakou má země v Rakousku nejméně zalidněná, hornaté Solnohradsko, proti němuž lidnatost Čech jest skoro pětkrát a lidnatost Belgie osmkrát větší. Abychom pak již teď starostlivě vymýšleli prostředky, kterými by se přílišné rozmnožení lidstva po 3 stoletích a později zabránilo, byla by zajisté péče zbytečná, převrácená a směšná.

Přemítámeli o druhém díle otázky Malthusem vzbuzené: *zdali výživy v té míře jako obyvatelstva přibývá*, by stačila k uživení lidstva napořád se rozmáhajícího, najdeme pro obyvatelstvo, ve státě přirozeně vzrůstající, hlavně trojí pomoc. Třebať, 1. aby potravin v území státu samého přibývalo, 2. aby potraviny z cizozemska se dovážely, čehož docílí se nejlépe jako teď v Anglicku zvýšenou činností průmyslovou; a nestačíli prvé dva prostředky, aby 3. obyvatelstvo částečně ze státu se stěhovalo.

Vzhledem k lidstvu *celému* nutno v úvahu vzíti hlavně otázku, *zda potravin přibývá aspoň týmž postupem, jakým přibývá lidstva*, ježto ku své výživě jich potřebuje.

Patrný a vůbec známý jest pokrok, jejžto hospodářství u nás za posledních dvacet let od zrušení roboty učinilo, a jehož následkem jak velký tak i malý statkář dosavadních chlebních plodin rolních více i v lepší jakosti vyrábí; nejnovější zdokonalování a rozmnožování hospodářských strojů k tomu stále více přispívá. Vynálezy v strojnickém oboru konané přispívají také, že z většího toho množství plodin i poměrně více potravy se těží; dosvědčují to strojní mlýny, železnice, jež uspoří mnohokrát více koňů, než by půda jimi zaujatá uživiti mohla, a jiné závody. V našem století právě v Evropě mnoho lidstva přibylo a tím potřeba i těch přírodních látek, jež ne sice pro výživu tělesnou bezprostředně ale přece pro živobytí lidí nutny jsou, značně se zvýšila, jakož patrno, že pro více lidí i paliva i oděvných látek více se potřebuje; přece však lze s potěšením na skutečnost ukázati, že *prostor* povrchu zemského, jejžto pěstování přírodnin těch zaujímá, *na útraty pozemků chlebním plodinám věnovaných se nerozšířil.* Vynalezavost houstnoucího vzdělanějšího obyvatelstva pomohla tu důmyslem: výměra lesů spíše se zúžila, a paliva přece přibylo používáním kamenného

uhlí více ještě než tím, že nynější rozumné pěstování lesů poměrně více dříví poskytuje; svícení petrolejem rozsáhlé pozemky, olejné řepce vykázané, vrátilo živnému obilí. Z pastvin udělaly se pole i louky, které vyživují mnohem více dobytka, čímž živné i jinak užitečné plodiny živočišné valně se rozmnožily.

Kromě rozmnožení dosavadních živných přírodin nalézají se časem *nové druhy*, které soubor živných látek šířice, větší lidnatost země připouštějí. Připomínáme na starší příklad, na zavedení u nás zemáků.

Nejdůležitější skoro činitel v tomto oboru jest pak pokrok, jevící se *v lepším zužitkování živných přírodnin.* Četné železnice, paroplavba, silnice, vůbec důmyslné nové *spojovací prostředky* naší doby to umožňují. Všeliké užitečné plodiny, jichž některá krajina poskytuje nadbytek a jež dříve v ní hynuly neb jimiž aspoň plýtvalo se, dovážejí se do krajin i vzdálených, kde slouží rozmnoženému obyvatelstvu. Anglie na příklad by hladem hynula, kdy by jen na čtvrt roku přestaly tisíce lodí dovážeti potravy a suroviny do továren ze všech dílů světa. V jižní Americe prohánějí se statisíce kusů skotů bez užitku pro člověka; nyní aspoň s ulovených stáhnou se kůže a maso již se nezahrabe do země, nýbrž slouží k vyrábění výtaže masové posilňující tisíce lidí v lidnaté Evropě. U nás zaujal by mnohem rozsáhlejší polnosti len, k výživě ničeho neposkytující, kdy by se odjinud nedovážely veliké a mnohé balíky bavlny.

Kromě drah i strojův, jimiž dovoz plodin se děje, ještě jiné *vynálezy strojnické* zavádějí úsporu v přípravě potravin; jimi využitkují se odpadky, zabraňuje kažení neb oddělují se jemněji užitečné součástky od neužitečných, což v dílnách, kuchyních, špižírnách, sklepích i jinde k obecnému prospěchu se provádí.

Potravy člověku valně přibývá *ubýváním* konkurrentů jemu jinak neužitečných, jež nepoměrně snáze přemáhá, čím hustěji zemi zalidňuje. V Evropě vyhubeni již dávno lvi, však zbývá ještě mnoho škůdců, jižto nejen svou silou, jako vlk, nýbrž i svým množstvím, jako hmyz, o plodiny užitečné s člověkem se dělí, a ježto vzdělanější nyní Evropané důmyslněji a úsilovněji hubí, i samým zákonodárstvím působíce. V ostatních pak čtyřech dílech země právě v této příčině ještě velmi málo se stalo ale rozmáhajícímu a vzdělávajícímu se lidstvu tím více příležitosti zbylo, živné plodiny sobě opatřiti, svůj počet valně rozmnožiti.

Zjistivše, že přibývání lidstva v celku neděje se kvapně, nýbrž že postupuje velmi ponenáhlu, a nahlednuvše, že potravin člověku značně přibývá, přesvědčili jsme se, že z kořene chybným jest výrok, jako by lidstva přibývalo postupem měřickým (geometrickým) a potravin pro ně jen postupem početním; a berouce zcela klidně a střízlivě za pravdu, že poměr přibývání lidstva ku přibývání potravin jest pro člověka rozhodně příznivý, *zamítáme všelikou bázeň přelidnění* a zavrhujeme mnohé pochmurné rady a opatření, které z ní vyplynuly a jak mysl tak i skutečné poměry společenské tísnily. Potřebili ještě *ze zkušenosti* dokladů, stůjtež tuto: *V Čechách* nejřidší bylo obyvatelstvo po válce třicítileté; počet jeho byl asi sedmkrát menší než nyní, a nikdy se bídněji Čechám nevedlo, jako právě tehdy, bídný byl život duševní, i tělo trpělo nedostatky všeliké. A teď, když obyvatelstvo naší země

tak se rozmohlo, jako nikdy před tím, nebude si bohdá žádný rozumný Čech stýskati, že by nám bylo tolikrát hůře! I za dřívějších časů, jako za Karla IV., býval blahobyt nejednou sdružen právě s houstnoucím obyvatelstvem. Ohlednemeli se za hranice české po zemích nad jiné lidnatých, shledáme právě v nejlidnatější *Belgii*, pak *Anglii* a *Sasku* největší blahobyt, jemužto vzrůstající lidnatost nikterak nevadí, pokud arci nepřekážejí nešťastné převraty, války a špatné vlády, které však rovněž tak ba ještě více překážejí ve státech slabě zalidněných; lidnatější, a jak obyčejně bývá, spolu vzdělanější země snáze překážkám takovým odolají a rychlejí se z pohrom zotavují.

Uvážímeli tedy konečně, že pro rozmnožení lidstva ještě velmi rozsáhlé nezalidněné neb příliš spoře obydlené země jako v zásobě leží (zvláště v Americe i Australii), ze kterých mnohé velmi úrodné, zdravé a většího zalidnění než naše kraje schopné jsou, že důmyslnějším použitím živných přírodnin a úsporou u těch, kteří z přepychu a labužnické mlsnosti jimi plýtvají, mnohem více lidí a zdravěji pospolu žíti může: budeme do budoucnosti hleděti bez nejmenší obavy před *rozmnožováním lidstva:* ono spíše nám podá čaku lepšího blahobytu, která nás dojista nezklame, jestliže, jak žádoucno a slušno, i ve vzdělanosti pokračovati budeme.

Dr. A. Tille.

V přírodě.

Od *Vítězslava Hálka.*

I.

Ve vonné básni květomluvné luky,
ve světů nočních lesklém výronu
já čítám zákony všech zákonů,
jež vyšly z přírody pravěčné ruky.

A ptáků zpěvných zvukosnivé bědno,
motýla vznik, národů zániky
a lidstva ples i bolu výkřiky —
to zákonů těch písmo jenom jedno.

A hájů zášer, lunou prokmitavý,
šperk strání ve vod bystrém podletě,
šum, rozlitý po zemské planetě —
to zákonů těch výklad věčně pravý.

To jiná řeč, než zvůle země pánů;
to starší řeč, než v deskách s Sinaji,
víc božská než co v chrámy vtěsnají,
a krásnější, než kletby Vatikanu.

To vzniku řeč, to tvůrčí ruka pilná,
to lásky řeč a srdce jímání,
to mluva nejsladšího žehnání —
ta božská jen a v pravdě neomylná.

II.

Vždy cos mne táhne, modré hory, k vám,
jak slovo milenky a přítele;
já s myslí vznešenou k vám pospěch mám,
a mlád se v žití vracím, vesele.

Jak byste měly světa pravou líc:
zvuk, píseň, vůni, i to přístřeší,
ba i to lidské srdce lidským víc,
že dojme pravdivěj i potěší.

Jak byste měly ještě v zásobě,
co ostatní svět nuzně promrhal:
květ, mladost, krásu v krásy podobě,
i radost, důvěru i pravý žal.

Mně jest, jak měl bych ve vás nalézti,
co nenacházím, ale hledám přec:
tu pravou slzu v lidské neštěstí,
to pravé slovo na útěchy řeč.

I jest mi, jakby lepší moje část
v tom vašem modru toužíc bloudila:
má duše cítí v sebe ji se klást,
jest plná a jak v květy rozvilá.

III.

Nechť zmudřelí se hádají
o písmeny a o zákony:
mně polní kvítko bylo vždy
nad krále i nad Salomony.

Nechť změří úzkým ňadrem si
výš odměny i pekla hloubi:
mně ptáče vzdor jich výměru
vždy z plných prs zazpívá v loubí.

Nechť barvou, zlatem plýtvají,
by zhyzdili šat nebi jasný:
na hvězdy pohled jediný
mně nad všecka jich nebe krásný.

A nechť i plic namáhají,
by prázno opili slov kvasem:
mně dítka žvavá výmluvnost
všech hlasů přírody jest hlasem.

IV.

Zašum mi v ochlad, jaré doubí,
a půdo měkni, mechem poseta,
co pták, to notuj z ňader hloubi:
kdo vchází k vám — jest každý poeta.

Myšlénky jako jiskry skáčí
a duše velikosti do kořán,
přede mnou krás, div srdce stačí,
svět starý za mnou mládím obetkán.

A kvítek jako víla v snění,
tajemnou věštkou každá šedá snět,
a laňky vzdušné, bez prodlení —
jak velká píseň celý kolem svět.

A sestersky mne větev hledá,
má hlava jako věnci poseta,
mé oko září, prs se zvedá:
kdo vchází k vám — jest každý poeta.

V.

Já laňku vidím za šera
červánky pít z hor jezera,
pak stála s němým okem,
pak v lesy mihla skokem.

Co se to se mnou stalo jen,
že jsem jak v laňku proměněn?
Má noha do vod vrůstá,
v červánky ztapím ústa.

A piju lesk jak padlý sníh,
a s hora hvězd večerní mih,
i zlatý blankyt výše —
z té modrých břehů číše.

A stojím němý, udiven:
ten krásný svět toť krásný sen,
teď k duši cestu pne si —
a za laňkou jdu v lesy.

VI.

Nechť věci vážím jakkoliv,
jichž soud nám zraje v mysli chvatné,
ten zdá se soudů býti soud:
co proti přírodě, že špatné.

A špatné, byť i marnivost
to na cnost světila i víru,
a byť i sluh ochotný dav
to spásou hlásal všehomíru.

A špatné, byť i knížat sbor
co své se tomu kořil modle,
a jmeno z ní a slávu bral,
kdy lidství své zašlápnul podle.

Ba špatné, byť se věkové
tím táceli jak vínem zvratným:
jeť víc než matkou příroda —
a není syn, kdo synem špatným.

VII.

Mne ani mnoho nebolí,
když vadnout vidím krásu v květech,
vždyť se mi z jara vrátí zas
a krásnější snad v nových dětech.

Však bolí mne, když druhy zřím
květ za květem si z ducha pleti,
ze všech vyvlékat duši krás
a žíti dál a sevšedněti.

A smát se poupat mrtvolám,
svých snů se chlubit proněvěrou,
kdy nelze již co oškubat —
to štěstím zvát a kariérou.

Ach, přátelé, tak stlát si poušť,
vidět vás žít v tak mladé smrti,
dnem každým být pak více sám —
to div mi srdce nerozdrtí.

Golgota i Tábor.

Historická pověsť od *Václava Vlčka.*

(Pokračování.)

„Neníli jen báchorou," volal jsem v duchu svém, „že tam na nebesích vládne spravedlivý bůh, nebude ohavnost tato dokonána!"

Bůh poučil mě lépe. Mistr Jan v poslední své hodině byl u větší míře mým apoštolem, nežli prvé v celém životě.

Spatřil jsem mučedníka božího. Všecky křivdy, všecko trýznění už snesl, však nic nedovedlo zneuctíti ho, nic jeho mysl zlomiti. Uprostřed katanův svých kráčeje na smrt zářil svatým, vznešeným poklidem. Trpkého slova nevyšlo ze rtův jeho, nebylo hněvu v jeho duši — jako laskavý bratr mluvil se svými katy.

Takto vítězil! Já do nejhlubších útrob proniknut vznešeností *takovéto* vítězoslávy, zapomněl jsem na trpké city hněvu a nenávisti, zatoužil jsem státi se účastným jeho mučednictví.

„Běda vám," zvolal jsem, „bídní zaslepenci, kteří na smrt vlečete proroka!"

V tom klesl jsem bez ducha. Děpold, pán můj, rozvzteklen takovýmto skutkem sluhy svého, vlastní rukou mě sklátil.

Že někdo z lidí jeho se opovážil smýšlení kacířské chovati a je tak veřejně projeviti, bylo takovou jeho cti urážkou, jakou by byl trestal desateronásobnou smrtí, kdy by to bylo možno bývalo.

Rána byla přiměřena jeho hněvu. Jak se to stalo, že jsem na místě nezůstal, toho jsem se nikdy nedověděl; tisícové lidu sběhli se, aby viděli smrt muže tak pověstného, v tlačenici dosti zdravých bylo pomačkáno i pošlapáno: já klesnuv jako mrtvola uniknul jsem takového osudu, samému bohu povědomo, či pomocí.

Trvalo to velmi dlouho, než jsem opět přišel ku vědomí; ještě pak mnohem později znenáhla jsem vyrozuměl, kterak jsem přece zůstal na živu. Paní Kristina ihned mně pohřešivši pátrala po mně; řekli jí, čeho jsem se dopustil a jaký mě v patách zatím stihnul trest. Ona nepřestala na pouhém politování, a jakkoliv mne pro hněv manžela svého veřejně hledati nesměla, přece vynašla mé tělo na pohled bezduché.

V dům Děpoldův nesměl jsem se více navrátit, ani živ ani mrtev; jistě bych z moci pána svého po druhé nevyváznul nedobitý. Paní Kristina opatřila mi tedy jinde přístřeší a ošetřování. Bylať se záhy seznámila se vdovou Fidou, u kteréž mistr Hus v Kostnici nejprvé byl hospodou, a jejížto celé srdce byl svou vlídností a důstojností rychle sobě získal. Té mě odevzdala v ochranu, jako pravá Samaritanka věnujíc i peníze na výživu, obsluhu a léky.

Lékař dlouho sám neměl hrubě naděje, že s lože svého kdy ještě povstanu. Konečně vyváznul jsem sice z nebezpečenství života; avšak po celou zimu ještě bylo moje zdraví a byly moje síly tak nedostatečné, že jsem teprvé příštího jara mohl zase vyjíti za město. Tak jsem u dobré vdovy strávil skorem celý jeden rok."

Zdislav tisknul křečovitě ruku otcovu, pohlížeje naň s okem za-

roseným. Bylo mu tak nesmírně bolno, pudilo jej to, aby se vrhnul otci na prsa, povolil citům svým strhati všecky hráze, vyplakal se, polehčil sobě. A přece tak neučinil; zdržovala jej podobná trpkost, s jakou onehdy před klášterem mluvil ke shluklému zástupu. Otec velebě před ním kacířství tupil tím i stav i osobu jeho, a to v přítomnosti svědka, který nikdy neměl příčinu domnívati se, že by Zdislav nebyl upřímným knězem. Život otce i syna úzce byl sloučen s vírou — proto už v první chvíli shledání rozsedávala se mezi nimi propast...

Zdislav jenom podotknul: „Ó že nám po tak drahnou dobu nepřišla sebe menší zvěst!“

„Paní Kristina,“ pokračoval Zderad, „zatím už byla odjela. Nyní vím, že zárodek smrti, jejžto v prsou dávno nosila, kostnickými příběhy rychleji vzrostl, a ona po návratu do vlasti brzy svůj neradostný život skončila.

Já pak netajím, že jsem nedoufal tebe a matku tvou nikdy více spatřiti. Tělo se pozdravilo, však mysl moje odumřela světu a všemu, což jeho jest. Mně cestu jedině pravou byl ukázal svatý mistr Jan; od té chvíle, co jsem opět myslit a cítit mohl, jen po tom jsem toužil: pravdě dáti svědectví jak on a pak umříti jak on!

Ale nejvyšší pán mých osudův nechtěl, aby se tak stalo, kde dokonal mistr Hus: já sice nabyl opět zdraví a síly, avšak ztratil jsem řeč. I nemohl jsem býti tak zaslepeným, abych nechápal, proč hospodin můj jazyk oněmil. Tu se můj zřetel opět k dalekému domovu obrátil — tebou, můj synu, obíral jsem se v myšlenkách svých, poznávaje hlouběji než kdy dříve svou povinnost, o spásu tvé duše se starati a za ni odpovídati.

Vydal jsem se na cestu do vlasti. Jakkoliv byla daleká i obtížná, přece netušil jsem, že se na léta provleče. Jazyk maje němotou sevřený nemohl jsem přece smýšlení své utajit, když jsem v Němcích jak mistra Husa tak český svůj národ tolik tupiti slyšel. Odpíral jsem jenom posunkem, avšak to dostačilo, abych na sebe poštval hněv papeženců. Zkusil jsem dosti ran, postrkování, smýkání, žalařování, z měst i vesnic vyhánění. Nejednou vyváznul jsem životem jen proto, že mne pokládali za pomateného na smyslech.

Tím časem dovídal jsem se, že sémě mistra Husovo v Čechách nepadlo na skálu: i zatoužil jsem horoucně po vlasti. Bůh mi ještě jednu zkoušku uložil. Po drahné době němoty své nabyl jsem opět řeči: napjat na mučidle náhle jsem promluvil zase. Poznovu vrhli mě do temnice; já porozuměl, máli jazykem mým něco dobrého býti spůsobeno, že jej musím ovládati, němotu sobě uložiti dobrovolně, abych jedním slovem marně svůj život nezhubil. I v tom se mi zvláštní vůle boží objevila, že mi pomohla vyváznouti ze žaláře. A tak, ačkoliv jsem jen člověk bídný, dostalo se mně milosti trpěti pro pravdu a z utrpení vysvobozenu býti podobně jako apoštolům. Bohdá že to v lidu mém nezůstane bez ovoce. Neboť dal mi pán vstoupiti na půdu domácí a mluviti ku krajanům o tom, co jsem viděl a slyšel a cítil. Dal mi také najíti syna mého zase, aby mně za posledních dnů mých poskytnul v něm pomoc a potěšení!“

Libý večerní chlad omlazoval vzduch i srdce; světlo vytrácelo se

tak zvolna, že i šero se zdálo světlem býti: obloha byla v něm ještě modřejší a jasnější. Po vedru a hluku a namáhání denním skládal se v duši nový, svěží, utěšený život — po bouřích a zmatcích zdála se na celou zemi přicházeti říše pokoje a blaha. Potok i les ji vítal tichým hlaholem...

Když vypravovatel umlknul, trvali všichni dlouho v mlčení, poddávajíce se proudu svých citův. Zderad nepouštěl rukou synových, neodvracel od něho svých očí. Posléze promluvil opět.

„Nyní ty oznam," vece k němu, „osudy svoje po dlouhé rozloučení naše. Netajím tobě, že jsem octnuv se v domově na setkání naše nepomýšlel bez bázně. Mohl jsem snadno nalezti pokryteckého zákonníka, skrývajícího se za jmeno boží a sloužícího tělu, světu i ďáblu — ale tobě všechen lid lepší vydává svědectví."

Zdislav povstal, za ním oba starcové; jakkoliv slova nepronesl, vyrozuměli oba, že přeje sobě promluviti s otcem beze svědků; proto Vavřinec, jakmile hájem kráčeti se jali, potichu se odstranil.

„Povídej mi o sobě, můj synu," opakoval Zderad, „otevři srdce svoje, nechť do něho nahlednu."

„Mé příběhy," odpověděl mladý muž, „příliš jsou prosté. Stal jsem se knězem a žiju život klášterský."

„A jsili šťasten?"

S odvrácenou tváří hledal Zdislav odpověď, kteráž mu byla velice nesnadná.

„Jsili spokojen?" dokládal stařec po delším pomlčení.

Mladík cítil se v neštěstí svém jako v bezedné propasti — a přece se v hloubi duše jeho ozýval stud. Směl přiznati se k bolu svému bez hanby? Měl právo bol ten pokládati za něco jiného než za svévolný hřích? Mohlliž otec laskavě ho politovati? Ne, musil k němu pocítiti hněv a opovržení.

Kmet přivinul jej za ruku blíže k sobě a pravil tklivě: „Už dříve mi tvoje tvář, milý, dala odpověď. Tobě nemožno se radovati, vím; i příčinu toho znám."

Zdislav se zarazil; žiltě posavade v tom domnění, že neli utrpení aspoň příčinu jeho nikdo ani netuší.

„Čeho se domníváš?" ptal se nejistým hlasem.

„Vyptával jsem se na tvé živobytí," řekl Zderad, „a slyšel jsem, cos ondyno u kláštera mluvil k zástupu horlivého lidu: i soudím, žes pravdu sice poznal, avšak že ji posud odpíráš. Nepokojno jest tvé srdce, anoť ještě cele nespočinulo v pánu."

Mnich se trpce usmál.

„V skutku," prohodil, „poznal jsem pravdu. Ale nikoliv že bych ji byl odpíral, nebrž že jsem se jí podal, veta po radosti. Pravda jest velmi hořké ovoce."

„Nerozumím ti."

„Bohdejž bys nikdy rozuměti nemusil!"

„Nebráníšli se pravdě poznané," ptal se otec, „proč trváš dosud v temnici klášterní? Proč nepovrhnul jsi společností, kterou bůh odsoudil jak obyvatele Sodomy a Gomory?"

„Pověz mi o místě a o společnosti, kde by poznání pravdy bylo blahem, kde by duše má nalezla pokoje: opustím všechno i půjdu tam."

„Zajisté povím!" vece Zderad ochotně. „Místo takové není daleko — —"

„Ovšem, a jmenuje se hřbitov," vpadl mu mladík do řeči.

„Nikoliv — jmeno jeho Tábor, hora boží, místo nebeského proměnění!"

„To že není daleko? Bychomť i došli do země židovské, čtrnácté století nazpět jíti nedovedeme. Proměnění na hoře Tábor trvalo jen hodinu."

S nadšením odpovídal kmet: „V naší vlasti nová hora Tábor vzešla, kteráž bohdá lidem proměnění na věky přinese! Tam shromažďují se upřímní zákona božího milovníci, aby slyšeli čisté slovo boží a sloužili bohu v duchu i pravdě. Skrovný byl počet jejich na počátku; však podobno jest království nebeské semenu horčičnému, kteréž svým časem vyrůstá až do nebe. I podobno jest kvasu, kterýž té doby už ve všem lidu české země najdeš. Maličko a spatřeni budou účinkové velicí. Ustanoven jest den svaté Maří Magdaleny, aby ze všech končin sešli se vyznavači kalicha na nové hoře Tábor a utvořili mezi sebou obec boží podle evangelia, církev svatou podle zákona Krista Ježíše. Tisícové očekávají den tento s dychtivou toužebností, jako lid israelský očekával svůj východ z poroby egyptské. I ty tam půjdeš, synu můj! Půjdeš se svým otcem, a dílo naše bude společné. Tam hlásati budeš slovo boží srdcím ochotným, pravověřícím, tam nebude nečisté zvěře, před kterou by perly nadarmo byly zahazovány!"

Poznovu se Zdislav k řeči otcově zamlčel.

„Váháš, synu můj? Nemáš víry v má slova?" ptal se kmet.

„Otče," odtušil mnich, „nalezl jsem tě opět, a to v době, kde jsem nešťasten. Buď mi útočištěm, útěchou i posilou — však podej mi srdce svoje, ne svoje náboženství!"

„Ne moje náboženství?" řekl vážně Zderad. „Věř, že srdce moje a náboženství moje nedají se od sebe nijak rozděliti!"

„Ať se k srdci tvému přivinu," prosil mladík, „ať požiju té lásky, která mě od kolébky provázela životem — ať při tom ústa naše umlknou a duše na to jedno pamatuje, že jsme otec a syn, třeba byli husita i mnich!

„Dojemná jest žádost tvá, mé dítě, ale zlý osten se v ní ukrývá i vkrádá se s ní do prsou," odpovídal Zderad. „Nemůžeť otec syna k sobě přivinouti s rozkoší, musíli se domnívati, že útroby jeho jsou jedem otráveny. A což jest jed, který časné tělo hubí, proti nákaze, která nesmrtelnou duši do věčné zkázy uvrhá? — Bohem tě zaříkám, synu můj, abys mi před touto čistou nebes tváří pravdu pověděl: jsili nepřítelem kalicha!"

Zdislav máchnul rukou. „Nejsem," odtušil chladným temným hlasem.

„Proč tedy vyhýbáš se mluvit se mnou o víře?"

„Poněvadž kalichu nejsem také přítelem."

„Nuže, jaké jest tvoje vyznání? Jaká jest pravda poznaná, o kte jsi mluvil?"

„Taková, otče: — že všeliká vyznání jsou marností a bludem.“

„Co pravíš?!“ zvolal stařec v ustrnutí.

„K čemu jsi mě samým bohem vyzval.“

„Bál jsem se, abys nevěřil zle: a ty se mi osvědčuješ co holý nevěrec?!“

„Jak mě koliv nazveš,“ odvece Zdirad, „dobře jest, že jsem se takovým stal před naším setkáním.“

„Nerouhej se!“

„Nerouhám. Avšak i já jsem do nedávna byl takovým horlivcem, který v sobě cítil apoštola, který sebe pokládal za pravověřícího a zatracoval každou jinou víru do pekel — a zatracoval nejvíce jakožto ďábelské kacířství to vyznání, k němuž ty se hlásíš a ježto chceš kázati co pravé evangelium. Kdy bych takovým byl zůstal do dneška, my dva shledali bychom se jen v půtce jakož úhlavní nepřátelé. Každý byl by svůj zástup štval na druhého, až do krve prolévání, a pak bychom mezi vražedným zápasem na sebe byli vrazili se smrtonosnou zbraní.

Stařec pozdvihnul hlavu a sepjal ruce k obloze.

„Posilni mě bůh,“ zvolal rozčilen, „abych z této otravy tě vyléčil!“ —

„Otče, zanechme této rozmluvy —“

„Ne, neujdeš mi! Chci zápasiti s duchem nevěry a vsaditi patu svou v týl přemoženého!“

„Co ode mne žádáš?“ ptal se Zdislav.

„Na kolena! Sehni svou pyšnou šíji před pánem nebes i země!“

„I v tom jsi na omylu, když u mne pýchu hledáš. Požilli jsem ovoce ze stromu poznání, to mě nepovzneslo nebrž pokořilo, zdrtilo.“

„Jako zdrcen musí býti každý nepřítel pravdy boží!“

„Nejsem nepřítel boží pravdy alebrž lidské pošetilosti!“ rozhorlil se mladík. „Poznal jsem prvé svou vlastní pošetilost, poznávám nyní také tvou i jiných. Myslil jsem také, že mám právo i moc mluviti jmenem božím, jako ty myslíš teď, a oči mé jsou otevříny, žeť to šílenství, praviti kdo: „Já znám boha i pravdu a vůli jeho!“ Nenílí země bez boha, jistě bez něho jsou lidé! Sic by nesměli vždy na novo rozstupovati se ve strany a chrliti na sebe jedem a dorážeti na sebe vzteklým bojem pro to, aby dokázali, že víra jejich jest pravá. Ti, kdož honosně praví: „My jediní jsme pravověřící, a ostatní věří zle —“ jsou nejhoršími bludaři. A kdo svou pravověrnost jiným násilně vnucovati chtějí, jsou nejhoršími zločinci: neboť země nepřichází pro ně k oddechu, neosychá od krve, nepřestává býti mučírnou!“

„Bylo tak, pokud vládli papeženci,“ bránil se Zderad, „ale kalich přináší lidem vysvobození z takového stavu. Co Kristus založil a papeženci převrátili, Hus obnovuje a očisťuje.“

„Měj sobě víru takovou. Já nechci ti jí bráti, ani haněti, pokud pouze vírou zůstává. Však vidímli vás, kterak útočiště béřete k násilí: nemámí mě nic vaše honosné, mnohoslibné mluvení, váš kalich jest v mých očích jen praporem a heslem nového šílenství, nových zločinů a nových běd!“

Za této řeči Zderad vzpřímil se a postavil jako na potýkání.

„Ustaň,“ zvolal hlasem velebným— „mne nepomateš! Už spadlo bělmo s očí mých!“

„Vždyť já nechci tebe pomásti,“ namítal Zdislav.

„Lež jest tvoje řeč od počátku!“

„Kterak to na mne dorážíš, otče?“

„Běda, jsemli otcem těla, ve kterém se mi objevuješ! Kéž bych raději nikdy nebyl otcem nazván! Však za to mám, žes toliko podobu dítěte mého vzal na se, abys měl přístup ke mně.“

„Za koho mě pokládáš?“

„Za toho, jenž jsi — za nepřítele božího a vraha pokolení lidského. Tvé jmeno jest ďábel — sám nazval jsi se množstvím!“

Zdislav zastřel sobě dlaněmi tvář a div že se nepotácel.

„Odstup ode mne,“ dokládal stařec. „Marné jest úsilí tvoje, ač věděti máš, že se nebojím tvé moci, že podniknu každý útok tvůj a měřiti se budu s tebou jak slovem tak páží. Neboť mé útočiště a můj štít jest bůh!

„Pro to tedy musil jsem se s tebou setkati!“ zaúpěl mladík.

„Jsili v pravdě můj syn a ďábelstvím jen opanovaný: až budeš mocen vůle své, přijď ke mně a oznam to, abych od zlého ducha s pomocí boží tě vysvobodil. Nyní cokoliv řekneš, ničemu věřiti nemohu.“

„To jedno věř,“ promluvil Zdislav, „že více k tobě nepřijdu, a že bysi sám marně zejtra hledal syna svého. Pro tento svět se loučíme, — rozejděme se jako svůj od svého. Otče, podej mi svou pravici.“

Ve slovech těchto zazníval temný, srdcelomný bol; však stařec nebyl jemu více přístupen.

„Nepodám tobě ani prstu ani vlasu svého!“ odpověděl. „Znám tvoje úskoky — nelapíš mě úlisností jako mě nepoděsíš hrozbami!“

„Nuže — buď zdráv!“ vypravil ze sebe mnich a obrátil se k odchodu. Po několika krocích ještě se obrátil. V šeru večerním byla postava otcova vysoká, velebná; stál posud bez pohnutí, a vida, že Zdislav k němu vraceti se hodlá, odříkával hlasitě modlitby a zaklínání . . . .

XI.

Pomíchala se obloha i země — hvězdy vymkly se z věkovitých svojich drah i staly se bludnými světélky, stromy odpoutaly se od svých kořenův a v závratných rojích těkaly po zemi a ve vzduchu, oblaky snesly se dolů a ploužíce se po kraji jako nesmírná obluda zahalovaly všecky věci v šumivý závoj. Všecko bylo příšerno, a zblázniti musil by se každý, jehož hlava nebyla otupena nejtěžšími ranami, jehožto srdce nebylo ušlapáno. . . .

Ve svojí cele teprv se Zdislav opět zpamatoval. Před ním ležel uschlý vínek, ale nebyl to jen milý, svatý ostatek z lepších dob, byl to živý společník, jenžto vypravoval úchvatnou pověst. . . Nebylo tomu dávno, co jej mnich sobě přinesl: ale co všecko se od té doby změnilo! Byl kletbou dar ten z ruky dívčiny, byl požehnáním? . .

Mnich ve své dumě chopil se péra, a na pergamen, uchystaný pro „květy z luhův nebeských,“ napsal tato slova:

„Všecko vůkol mne jest pokáleno, zohaveno, zpustošeno — ty zůstáváš krásná i čistá. Zajisté, ty z boha pocházíš: v tuto dobu jsi jedinou prostřednicí mezi mnou a ním — kdy by tebe nebylo, ztratil bych všecku stopu jeho. Vůkol mne jest všecko hnusno: blaženost, kterou tys my způsobila, jest jediný sladký pocit, který mně zbyl na světě. Odcházím ze života: věřím pevně, že s laskavým pohnutím vzpomínati budeš na ubohého mnicha — a to bude mým rájem po smrti. Co jsem koliv utrpěl, neodcházím s kletbou, ale blahořečím sobě, že jsem tě poznal. Ó drahá, kéž jest tvé štěstí tak veliké, jak moje k tobě láska!..“

Za časného jitra vycházel Zdislav z kláštera. Neloučil se s nikým, ani s těmi starými zdmi, a přece nehodlal se nikdy více navrátit. Chtěl umříti. Jakým spůsobem? Jediné přání se v něm ozývalo: aby zmizel od nikoho nepozorován, a nikdy aby lidé po něm stopy nenašli.

Zrak jeho se od té chvíle upíral jen na zámek, v jitřním slunci velebně se vypínající. Tam byla bytost, která ze všeho světa už jediná jeho mysl poutala. Kolik oken tam bylo, tolikou jej obrovské stavení vábilo čakou, že dívku milovanou aspoň z daleka ještě uzří.

V polích panoval poklid — byltě opět svátek. Zdislav se dlouho s nikým nepotkával. Až nedaleko samého zámku dva jezdci na sebe obrátili jeho pozornost; přední z nich, pan Jošt, minul jej bez povšimnutí, druhý — sluha jeho Franěk — jeda pozadu, zastavil koně.

„Jak, ctihodný kněže,“ pravil zrovna tak, jako by tu mnicha byl hledal, „přicházíš zase o zbrojnou pomoc pro klášter?“

Zdislav zavrtěl hlavou.

„Hm,“ zahučel nevrle sluha, „ale přece očekáváte, že se lid dnešního dne shlukne zase?“

„Nikoliv, dobrý muži.“

„Ani na pány se nechystají?“

„Nic mi o tom není povědomo.“

Franěk vrče jako pes, když před silnějším utíká, chtěl právě koně svého bodnouti, aby sobě na něčem svou nelibost schladil, když skoupý na slovo mnich sám se počal tázati:

„Ty znáš asi všechny lidi na zámku, příteli?“

„Leckoho bych radši neznal!“ dí Franěk.

„V ten týden přibyly tam dvě ženštiny z nedalekého dvorce — churavá matka se svojí dcerou.“

„Ahá!“ vyrazil ze sebe významně sluha.

„Paní šla se tam léčit —“

„A dcera šla tam co lékař,“ prohodil Franěk s drsným smíchem před sebe.

„Můžeš mi pověděti, jak se jí daří?“

„Dceruśce? Chcešli něčeho velikého ze zámku dosáhnouti pro svůj klášter nebo pro sebe, pospěš sobě získati její přízeň.“

„Ona jest tedy — šťastna?“

„To bych řekl! Té se nemohlo štěstí ani dočkat, až by hrubě vyrostla.“

Bledá tvář mnichova se náhle zapálila.

„Nezdá se býti u vás ve veliké lásce,“ podotknul.

„Jakž by nebyla!“

„Ty o ní mluvíš — —“

„Se vší vážností a úctou!“ pospíšil sobě Franěk doložiti a sklonil při tom hlavu až na samý krk svého koně. — Pan Jošt to jinak nepřikazuje, a on byl přece řádným tchánem pana Děpolda. Však abychom *my* ji také v lásce měli, pro to ji pan Děpold na zámek nepřestěhoval.“

„Což —“ namítnul mnich, a hlas jeho byl jaksi nepevný — „s panem Joštem není spříbuzněna?“

Sluha vyvalil na něj oči.

„Jako by vůbec s někým spříbuzněna byla!“ zvolal v udivení.

„Zajisté — se zámeckým panstvem.“

„A kdo to praví?“

„Pro co jiného byly by ji i s matkou vzali od dávného pěstouna?“

„Pro co jiného?!“ vzkříknul Franěk. „Nu, to jest mi otázka! Chceš ze mne, pane, tahati rozumy? Na to jsi — krom tvého posvěcení — příliš nevyspělý holobrádek! Anebo takovou řeč opravdu roztrousili, aby lidem zamydlili zrak? Vida, vida: ona jest příbuzná! Arci — Adam i Eva byli oběma předky! — A na mou milou duši, ctihodný kněže, tys zdá se věřil tomu jako zákonu božímu? Naposledy pan Děpold i té křehotince i staré matce její i hloupému pěstounovi namluvil, že jsou s ním příbuzní? To by ovšem pro ně byla ukrutná čest, když by se k tomu propůjčil tak hrdý pán! Mne to nesmírně těší, že jsem se o tom příbuzenství dověděl, budu se míti na dlouho čím poveselit! Děkuju ti, ctihodný pane — škoda, že se nemohu déle meškati!“

Franěk pobídnul koně, však ještě jednou se na mnicha ohlednul; neboť že tento nad řečí jeho všecek zdřevěněl, náramně zvyšovalo radost jeho.

Zdislav nyní přímou cestou a chvátavým krokem k zámku se ubíral. Pot zaléval mu tvář, na nížto se zsinalost střídala s temným zápalem, oči jeho byly podlity krví.

Ve bráně vstoupil mu do cesty vrátný s otázkou, koho tu hledá.

„Paní Annu a dceru její Bohunku.“

„Nelze k nim.“

„Z jaké příčiny?“ ptal se mnich prudce.

„Já tu nestojím, abych vykládal příčiny,“ dostal v odpověď, „nebrž abych nepovolaným lidem zamezil vchod.“

„Pravím ti, že s těmi ženštinami mluviti musím stůj co stůj!“

„Nemám nic proti tomu — jenom nechtěj tudy projíti,“ odtušil vrátný nevlidně.

Zdislav přišel co zástupce věci spravedlivé proti neřesti — a tu stál nyní tak málomocný, jako červ proti skále, která se naň řítí, a k tomu rouhavě odstrčený a potupený! Nejsa pánem svých myšlenek, aby k něčemu se mohl odhodlati, meškal tu drahnou chvíli, aniž by ho vrátný sobě více všímal.

Avšak buď že přece pánu svému tajně o žádosti mnichově vzkázal anebo náhoda Zdislavovi byla příznivější než lidé: pan Děpold objevil se náhle na blízku brány. Kněz ihned k němu zamířil, aniž by mu vrátný v tom bránil.

„Ah — klášterský kazatel!“ přivítal jej zámecký pán s lehkým

svým úsměvem, stanuv před ním v krásném, nádherném vystrojení. „Jaké noviny mně přinášíš?“

Zdislav nedovedl se opanovati a utajiti. Tento člověk skolil jeho otce, tento člověk odnesl Bohunku se lstivou záminkou ve svůj dům a násilně ji tu věznil — mladík byl o tom pevně přesvědčen: a nyní stál tu nad ním v hrdé blahosklonnosti jako bohorovný král nad toulavým žebrákem . . .

Děpold připomínaje sobě klášterského kazatele přimísil v úsměv kolem svých rtův i osten opovržlivého úštěpku: kněžisko, které nedávno v jeho přítomnosti na kazatelně dělalo se svrchovaným přísným soudcem, tady v domě jeho záviselo na milosti nejmenšího jeho paroba.

„Pane,“ promluvil kněz s hněvivým rozhorlením ve hlase i ve tváři, „přišel jsem navštívit nemocnou paní Annu ze dvora Vavřincova —“

„Co mi po tom?“ vpadnul mu Děpold do řeči, odpovídaje k zápalu jeho ledovou pánovitostí.

„Tvůj sluha zastoupil mi cestu.“

„Činil svou povinnost.“

„Jest povinností jeho, býti na stráži, aby s paní Annou nikdo nesměl mluviti?“

„Když mu to lékař uloží, zajisté.“

„Však dcera její Bohunka není v ošetřování lékařském?“

Pán svraštil čelo a úsměv zmizel s jeho rtův.

„Znamenej, kněže,“ pravil, „že si dovoluješ mne tu vyslýchati! K čemu ty otázky?“

Místo zastrašen, byl Zdislav nemilostí jeho jen více ještě podrážděn.

„K tomu, pane,“ odvece, „abych zvěděl, budeli mně volno, aspoň s dívkou promluviti.“

„Tobě? Ne, nebude.“

„Nuže, vím tolik, jako bych s ní mluvil!“

„Co víš?“ rozkříknul se Děpold.

„Že tu matka i dcera proti své vůli v zajetí jsou drženy!“

Zámecký pán vztýčil se pohrdavě a neměl Zdislava více za hodna, by naň ještě pohleděl, neřkuli slovo s ním vyměnil. Jedním pokynutím vyřídil celou tu věc; pokynutí to znamenalo „Pryč!“ — ale bylo výmluvnější nad všelikou řeč.

Co pán se odvrátil a odcházel, octnul se vrátný po boku mnichově. Nepromluvili na sebe, ale Zdislav porozuměl, co se díti má; krev kypěla mu varem ve všech žilách, byl schopen každého násilného skutku — přece však nečinil nijakého odporu a obrátil se branou ze zámku.

V poklidu okolním jenom jeho kroky na mostě se ozývaly, avšak jemu se zdálo, jako by s praskotem země i nebe za ním se rozvíraly, aby chrlily oheň na místo, z něhož odcházel. On v duchu odevzdával je nelítostnému zničení a místo pevného nádherného zámku spatřoval spoustu rozvalin, nad nimižto se dým shluknul ve mraky, a krkavci prozpěvovali hrůzy plnou píseň o pomstě, tak že hrdý zámecký pán, hluboko pod ssutinami pohřben, ještě v hrobě svém se zachvíval . . .

Mnich stanuv obrátil nazpět svoji tvář, na které zničující ten výrok zámku i pána jeho byl psán: avšak tu stála posud obrovská

budova proti němu jako proti odkopnutému červu, svou pýchou poznovu jej udeřila ve tvář, — a její pán vypínal se tam jako nějaký bůh a v násilné páži drže bledou dívku volal na své psy, a psové užuž řítili se z brány s okem zuřivě planoucím a zuby vyceněnými, aby na opovážlivého mnicha se vrhli ....

Zdislav jal se ubíhati, jako by skutečně byl pronásledován. Ale už nepomýšlel na smrt; ošklivost, kteráž prvé duši jeho otravovala, ustoupila hněvu, jenžto uvadlou sílu jeho netoliko vzkřísil nebrž i nad obyčej rozmnožil.

Vracel se do kláštera. Lidé ze všech stran se ubírali do kostela, on všecky předešel. Na svou kazatelskou povinnost byl prvé docela už nevzpomněl; nyní přišel do kláštera ještě tak brzy, že ho tam posud nebyli pohřešili.

Shromážděný lid s podivením pozoroval, že mladý kněz v neobyčejném chvatu na kazatelnu vystupuje; když pak se tvář jeho všem objevila, byla tak velice proměněna, že jej sotva poznávali. Ještě pak větší podivení zmocnilo se přítomných, když kazatel pomíjeje svatého čtení a všelikého jiného úvodu ihned přímo k lidu řečniti se jal.

A proud řeči jeho vypuknul jako bouřlivá bystřina z temné houštiny na příkré stráni horské, i hnal se ku předu šuměním a hlukem omamuje sluch, všecko zaplavuje, daleko bílou pěnou a lesklou rosou stříkaje, květy porývaje, větve i kameny s sebou uchvacuje.

„Slyš lide," zvolal mnich — „slyš lide vždy jen šálený, vždy jen sváděný, vždy jen šlapaný, vždy jen umořovaný, vždy jen v bídné porobě se vlekoucí! Jednou mají strženy býti hradby, kterými klam i lež sobě opevnily tvůj sluch, jednou má před tvůj zrak předstoupiti pravda nezakuklená i nezohavená na kejklířský přízrak! Slunce vychází a zachází nad vaší bezednou bídou, ale propast její zeje dnem jako nocí vždy stejně černým jícnem. Teskníte, vzdycháte, slzy proléváte, rukama lomíte nad svým utrpením: avšak o pravé jeho velikosti a ohavnosti tušení nemáte. Nesete je někdy s reptáním, však přece nesete je vždycky. Znejte je, a nebude jediného dne, abyste pod ním úpěli déle. Svrhnete je silou svojí aneb se z něho vybavíte zoufalstvím. Zvěře po skalách i po lesích se strachují, a chtějíli kus jí zničiti, musejí podstupovati krvavé boje, a medvěd i kanec drásá chutě prsa knížete za to, že jej chtěl zbavit života neb zdraví neb svobody. Vám život, vám zdraví, vám svoboda, vám všecky statky berou v každý den a bez namáhání — jedno jich pokynutí umořuje celé zástupy bídného lidu. Bídnější jste nežli ochočená hovada! O ty zajisté se starají vy musíte se starat o ně i o sebe — ty pečlivě pěstují, vás bezcitně kazí a hubí — k těm se s přízní, s lichocením mají, k vám s pohrdáním, bitím, mučením. A vy jen ruce ve klín skládati a hlavu věšeti umíte, aby škůdcové člověčenstva pohodlně nad vámi mrzké svoje panství provozovati mohli! Vy jen k bohu vzdycháte, jako by vás byl opustil a na trýzeň vydal: což nedal vám rozum do hlavy a sílu do páží? Proč jich neužíváte? Není vás potlačených počet neskonale větší nežli násilníkův: proč mohouce dobře sobě nepomůžete?"

Slova poslední pronesl nevěda, že před krátkou dobou z úst Žižkových s ustrnutím je byl poslouchal — vytryskla z duše jeho co

první kvas proměny, která se s ním udála od toho času, co na témže místě byl kázal před novým patronem, jehož nyní měl na mysli.

„Proč přicházíte do těchto zdí, před tento oltář?“ pokračoval bez oddechu. „Abyste sobě odsud odnesli trpělivost a útěchu, abyste našli útočiště u samého boha? Nikoliv, zpozdilí — přicházíte sem, aby poroba vaše byla utužena, aby síla vaše byla ochromována, aby duch váš byl mrzačen a nikdy neprohlednul, a nikdy se nevzpouřil. Nešťastný lide, zde není místo útočištné nebrž místo ustavičné zrady! Zde ti napřed tajnou lstí vymykají všelikou zbraň z rukou, svírají tě v pouta, jichžto nevidíš a necítíš, ano je za zvláštní boží milosti a dary přijímáš, a pak tě vydávají v moc zpupných pánů tvých! Zde tebe balamutí báchorou, že peklo na světě snášeti musíš už proto, poněvadž se ženě jednou zachtělo jablka, a ty tomu věříš a peklo tobě strojené zbaběle neseš! Nešťastný lide, zde tobě pořád dávají království nebeské, abys jen domů šel a tukem svým a mozoly svými a zahozením důstojnosti a síly své jim poskytoval království pozemské! Zde tebe ustavičně odkazují až za tvůj hrob, aby všeho, což jest tvé, sami užívati mohli před hrobem!“

Lid ve chrámě všecek ustrnut a přimrazen poslouchal neslýchané toto kázání. Jako by jedna hromová rána za druhou do chrámu mlátila a samé základy jeho drtila, s podobným účinkem padalo slovo za slovem z úst Zdislavových, posluchači nemohli se vzpamatovati. Však po klášteře roznesla se zatím temná pověst o tom, co se v kostele děje, a brzy bylo všude živo, jako by tam byl oheň vypuknul!

Kazatel hřímal dále: „Slyš lide bídný — nedej se vždy jen šáliti a sváděti, vždy jen šlapati a umořovati! Zde snímám bělmo s očí tvých, pouta s údů tvých, proklaté kouzlo s tvé síly. Pohleď na svůj útisk: jest bohopustý — pohleď na svoje páže: jsou volné a silné — pohleď na svoje vrahy: jest jich skrovný počet! Zde snímám s tebe zbabělou trpělivost a vracím tobě důstojnost lidskou. Vzhůru! Rozmeťte do prachu ty hrdé zdi, kam zavlekají všechno ovoce vaší práce i vašeho utrpení, kam zavlekají jako vaši volnost a váš groš tak rovněž i dcery a manželky vaše, aby vším tím mohli hýřiti na potupu vaši a na urážku věčného boha! Vzchopte se i pojďte za mnou — a tato hodina byla poslední vašeho mrzkého otroctví!“

Posluchačstvem ševelilo pohnutí, avšak ne následkem řeči Zdislavovy: kvardián a několik mnichův objevili se v kostele a poutali na sebe nejprvé posunky svými pozornost věřícího stádce.

„Jaké to žalostné neštěstí!“ vzkřiknul po některém okamžiku páter Ambrož rozháněje se rukama, jako by padaje neměl čeho se chytiti. „Ubohý, třikrát ubohý bratře,“ volal na Zdislava, „slyš jmeno boží, vyslov je, ať sklíčení smyslové tvoji opět se probudí!“

„Ať zkamení tu jazyk každému, kdo ještě jednou zneužije jmena božího, aby šálil a zrazoval utištěný lid!“ odpověděl kazatel mocným hlasem, a tvář i postava jeho byly plné velebnosti.

Chtěl mluviti dále, avšak páter Kunrat vystoupiv zatím také na kazatelnu otočil kolem něho veliké svoje páže a již ho snášel dolů; tam zmizel Zdislav mezi klášterníky, kteří hlasy svými každé slovo jeho přehlušujíce rychle s ním v zakristii zmizeli.

Na kazatelně objevil se kvardián.

„Bratří a sestry v Kristu!“ volal, a ve hlase i obličeji jeho zrcadlila se veliká bolest. „Vyhostěte z paměti své do posledního slova, co jste právě slyšeli! Znali jste nábožnost i spasitelnou horlivost kněze Zdislava, nejednou slýchali jste slovo boží z výmluvných jeho úst: nyní, hle, přesmutně pomaten jest jazyk i rozum jeho! Ó padněte se mnou na kolena, se mnou modlete se k bohu, aby pomatení to nebylo zjevem tím nejhroznějším, aby muž tak nábožný nebyl opanován mocí ďábelskou! Modleme se také, aby z myslí našich vypáchla i poslední stopa té nákazy, kterou měly sluch váš a srdce vaše býti otráveny!“

Hlasitě a hojnými slovy volal páter Ambrož k bohu. Lid brzy šeptem brzy hlasem provázel jeho modlitby, a v nábožném strachu přijímal jeho požehnání.

Po tom na cestě k domovu osadníci o ničem jiném nemluvili než o nešťastném knězi Zdislavovi. Co jim kázal, od samého počátku jim připadlo jako šílenství, kvardián jim slovo to odpoutal s jazyka. Jen o to se jim jednalo, jak ubohý mladý mnich v to upadl.

„Příliš kazil moc a říši Belzebubovu ten zbožný muž,“ pravili jedni. „Proto jej nepřítel boží své zvláštní pomstě vyhlídnul. Nikdy nebylo posednutí ďábelstvím tak patrné jako na páteru Zdislavovi!“

Jiní neblahému výstupu tomu dávali výklad přirozenější: „Ten mladý kněz byl příliš učený. Věčně obíral se jen knihami a teď se z toho zbláznil. Škoda ho! Jeť viděti, že to s námi upřímně myslil.“

Obsahu řeči Zdislavovy nikdo se netýkal, neboť kvardián v modlitbě své jim tuhým zámkem ústa pozamykal. Pohnula jej k tomu jiná ještě starost, nežli ta, by nákaza jich mysli neotravovala. Když opět s kazatelny a ze chrámu odešel, potkal na klášterní chodbě nejprv kněze Marka, kterýžto prudkými kroky sem tam přecházel, v největší nevoli dech ze sebe vyrážeje.

„Nuže,“ zvolal na kvardiána s obličejem zakohouteným, ve kterém však i pablesk tajné škůdolibosti zřetelně se obrážel — „neníliž ten holobrádek největším neštěstím našeho domu? Pořád byl něčím obzvláštním — nyní to máte!“

„Což pak teď dělá?“ ptal se páter Ambrož, nevšímaje sobě výčitky.

„Prosím jdi a poslechni jeho řeči! To nebylo z lidských ba ani z ďábelských úst slýcháno od počátku světa! Tak ještě žádný tvor proti božským a lidským řádům nešílil. Poslouchej ho, snesešli to. Já nikoliv! Potýkej se s jeho ďábelstvím, a viz jak mu odoláš!“

Mrzutě odpovídal kvardián: „S jeho ďábelstvím zkrátka budem hotovi, s jeho rouháním a zuřením sobě jistě hlavu nepolámu. Ale jedno jest, oč při celém tom příběhu nejvíce běží.“

„Proti čemuž jeho rouhání a zuření jest maličkostí?“ ptal se Marek.

„Maličkostí,“ řekl kvardián. „Potrhneli se jeden mnich, nezboří se proto klášter nad námi. Ale sboří se, odejmouli nám zámečtí páni svoji ochranu.“

„Došlo to s námi v tato léta daleko!“ podotknul kněz Marek,

bodaje bratra Ambrože utajenou výčitkou, že jeho kvardianování toho hlavní vinou. „Před týdnem jsi právě toho Zdislava vybral, aby se potýkal s kališníky!“

„Staré fifidlo — ničemná muchomůrko!“ hučel Ambrož do sebe, přetrhnuv všechen další hovor s bratrem Markem. A odcházeje mluvil k sobě: „Jen ať pan Děpold nezví, jaké tu proti němu dnes hlásáno buřičství — to!“

XII.

Pan Děpold zbaviv se dotíravého mnicha pojal do společnosti své vzácného ohaře i sešel do zahrady. Prošel ji celou, jako by tu někoho hledal, jakkoli věděl, že pan Jošt vyjel — a mimo něj ke komu byl by se vydal osobně. Také se tu s nikým nestavil, s nikým nemluvil, s nikým se nepotkal — a přece to byl na záletech, a byl s úspěchem svým spokojen, neboť mu neušlo, že na sebe shora dvé krásných očí přivábil.

Na jednom konci zahrady vypínalo se skalisko až ke druhému patru zámecké budovy; tam na vrcholi nepřipojovala se zeď k jeho stěně, alebrž dopřáno něco prostory stromům a květinám. Skála byla zdola podobna ohromné, ověnčené obětnici a měla také ode dávna jmeno *oltář*; nahoře vypínalo se několik vysokých věkovitých stromův, jako by tu zachován byl zbytek bývalého pralesa, pně jejich obrůstalo listnaté křoví, propletené pěšinkami a záhonky pestrých květů. Také zeď příbytku, před nímžto se zvláštní tato zahrádka rozkládala, nebylo hrubě viděti, jak byla pokryta temnou zelení, kteráž i do oken i do dveří ratolestmi svými vnikala.

Příbytek ten od několika dní obývala paní Anna se svou dcerou. Matce choroba nedovolovala v plné míře ho užívati, však pro Bohunku nemohlo býti rozkošnějšího. Komnata zdála se býti spíše besídkou; od milého rána rozlehalo se tu všecko mnohozvukým zpěvem ptactva, ano i v noci byl *oltář* slavíkům místo zvláště oblíbené. Slunko jakmile za jitra na obzoru se objevilo, vnikalo již skrze větve růžovými paprsky svými až na lože dívčino; a když vyšla na skalní zahrádku, otvíral se před ní daleký kraj jako nejkrásnější obraz počínaje zahradou u nohou jejích až k modravým lesnatým horám na východě.

Viděla odsud i na rodnou vesničku i na klášter v háji, ale jakkoliv tam oko její dosti často zaletělo, přece se jimi zabývala jenom jako ve snách. Skutečnost vůkol ní byla příliš nová a příliš krásná. Místo, kam ji přesídlili, bylo pravým rájem; kdy by jí někdo byl dříve řekl, že se jí mimo domov nezastekne, nebyla by nijak uvěřila: teď mijela hodina za hodinou, den za dnem, a sluch i zrak její nepřestával baviti se věcmi příjemnými, dříve nepoznanými. Proměna místo stesku jí přinesla nevyčerpatelný zdroj nových požitkův.

O pohodlí matčino i její bylo postaráno nejinak, než jako by na zámku vládly. Do příbytku jejich přicházel jenom lékař a služebnictvo; ale s kýmkoliv se Bohunka i krom těchto setkala, každý prokazoval jí úctu, až se jí nad tím rozpačitostí rumĕnilo líce. Byla to přílišnost, kteráž jí své zřídlo, páně Děpoldovu milost, na mysl uváděla.

S Děpoldem samým Bohunka, co byla na zámku, ani slova ještě nevyměnila. Jedinýkráte šli blízko mimo sebe; pán pozdravil ji dvorně a usmál se na ni přívětivě jako na přítelkyni. Jinak teprvé pod jeho střechou dívka viděla, že jest on jedním z pozemských bohův, o jejichžto velikosti a slávě před tím nehrubě měla povědomost, poněvadž neměla žádné příčiny o ní přemýšleti.

Častěji spatřila Děpolda dole v zahradě buď s Joštem buď samotného; nezdržel se nikdy dlouho, nikdy také jí nahoru nepozdravil aniž jinak projevil, že by ji tam byl spozoroval. A tak se stalo i tenkráte; zmizel opět nepozdvihnuv očí. Mýlil by se, kdo by soudil, že se to mladé dívky dotýkalo nelibě; naopak jí bylo tak ve krásném útulku jejím ještě volněji a příjemněji, a velikost pánova v očích jejích více ještě vzrůstala. Mohla se na něj pohodlně dívati co na nějakou zvláštnost . . .

„Ó matinko," zvolala, odskočivši zase do komnaty, „kéž bysi jen už mohla vyjíti sem přede dvéře! Jaký to pohled odsud do kraje! Nelze do syta se vynadívati. Vím teprv nyní, proč pánové sobě bydla vyhledávají na takových výšinách! A není divu, že jsou pak odvážní a smělí, když mají vždycky valný kus světa na očích, a že jsou pyšní, když pohlížejíce kolem říci mohou: Toto všecko jest moje!"

Bohunka neopominula ohlásiti, že právě viděla dole pana Děpolda, a vypsati do podrobna všecku nádheru, kterou na rouše jeho spozorovala. Matka jako maní zeptala se na pana Jošta.

„Neukázal se," odvece dívka, „a přiznám se, že jsem tomu povděčna."

„Aj," ptala se živě paní Anna, „proč povděčna?"

„Dnes je tam venku pohoda tak utěšená — a když se ten starý pán dole ukáže, vždy jest mi, jako by zároveň na oblohu vylézal černý mrak."

„Nemáš příčiny, o něm zle souditi," namítla matka.

„Aniž vůle, jemu křivditi," doložila dívka. „Někdy se mi zdá, že jest nešťastným a hodným politování — ale jak by to u něho bylo možné? Vším oplývá, mohl by míti jak v srdci tak kolem sebe samou blaženost: a on vždy hledí tak pošmourně, s tak zjevnou nepřízní ke všem lidem, že místo lítosti se ho musím báti."

Paní Anna odvrátila tvář; příchod lékařův přerušil tu rozmluvu... Když pak lékař oznámil, že se zdraví nemocné v těchto dnech znamenitě polepšilo, Bohunka zulíbavši matku vyběhla opět na zahrádku, aby srdci radostí přeplněmu uvolnila.

Tak malá byla tato její blažená říše, že jí mohla kříž na kříž projíti, co by veršík přezpívala; přehlednout ji od jednoho konce ke druhému nebylo arci možno, v tom spočíval veliký půvab její, byla& všude tajemná. Za to když na pokraji, od zámecké zahrady odvráceném, úzkostlivé hlasy několika ptáčkův se ozvaly, Bohunka hned je mezi ostatními rozeznala i nemeškala starostlivě na to místo dohlednouti.

Našla tu bez obtíže v hustých větvích rozložitého křoví hnízdečko, z něhož poloopeřená písklata dychtivě žluté zobáčky vytahovala; staří ptáci, když se přiblížila, tím úzkostlivěji obletovali a bědovali. Nebylo znamenati nebezpečenství, kteréž by také jim hrozilo; Bohunka snadno

se domyslila příčinu jich nepokoje, a po krátkém hledání se domněnka její potvrdila: z hnízda jakousi nehodou bylo vypadlo jedno mladé.

I spadlo na místo, kteréž dívka už několikrát byla viděla, leč posavad ještě tak se s ním neobírala jako nyní. Bylo prohloubeno na způsob velmi široké zasypané studně, v nížto se nasypaná země časem na nějaký sáh slehla. Celá ta jáma byla porostlá křovím, sotva že bylo viděti dno; a tam až odpočívalo pisklátko.

Spěšně vyhledala dívka nejschůdnější stranu prohlubiny a sehnuta k zemi propletla se houštím dolů. Než uchopila ptáče, pudil ji zvláštní pocit zvědavosti, aby se s tímto dolem do podrobna seznámila; půda byla pod její nohou pevna, nebylo se báti propadnutí, jakož jí před slízáním na okamžik bylo připadlo. Bylo tu ticho, jako za světem, i pískot ptákův shora zazníval jako z veliké dálky; mladá mysl dívčina vynašla tu sobě nové půvabné místo, roztomilou poustevničku jenom pro sebe a pro své tajné myšlenky — kdy by tajných myšlenek neměla, v takovém místě by se v ní probudily . . .

Ale pocit dokonalé samoty rychle byl zaplašen — prohlížejíc všecky strany dolu, spozorovala Bohunka, že tu za křovinami ukryt jiný otvor, ve skále vytesaný, vysoký a široký co by člověk prošel. Z počátku se nálezu toho ulekla jako nějakého svého zločinu, a s tlukoucím srdcem odskočila nazpět. Avšak po krátkém váhání bázně rychle ubývalo, zvědavost neodolatelně se zmáhala — dívka šla se tam podívat ještě jednou.

Otvor byl šerý sice ale ne tmavý; teď se jí zdál spíše pouhým výklenkem nežli nějakou chodbou. Aby se přesvědčila, učinila krok do vnitř, pak druhý v pravo, kam se otvor zahýbal, pak ještě jeden, druhý krok — a zase byla venku.

Dech se jí v prsou zatajil a hlavy chápala se závrať. Stěna „oltáře“ se tu kolmo ztrácela ve hloubi, a ona polovicí svého těla se z ní nachylovala; nemohla se hrůze ubránit, ačkoliv záhy poznala, že tu strašnému nebezpečenství jest zabráněno. K otvoru připojoval se můstek, asi pět krokův dlouhý, ale úzký a lehký jako pouhá houpačka. I když Bohunka na něm usedla, nemohla se závrativosti své zbaviti; neboť můstek vznášel se mezi vrcholemi jedlí a sosen, kteréžto sem z bezedné jakés propasti vystupovati se zdály, krom toho byl sám zeleně obarven, a podobal se tím více větrnému nespolehlivému lešení, které sobě lesní duchové pro svou zábavu skrze vrcholy stromův upletli.

Však nechť to bylo cokoliv, Bohunka nalézala se jednou v kruhu těch netušených kouzel i neodolala tomu, aby po té cestě ještě dále nepostoupila. Ač ne bez úzkosti, překročila můstek i octla se na druhé straně u jiného otvoru, který tvořil pravidelnou branku v zámecké zdi. Dvéře byly do vnitř otevřeny, vchod byl opatřen hustou ale slabou mříží.

Pohled do vnitř byl pro dívku novým překvapením — nyní teprv stála u místnosti právě báječné. Nebyla to pravidelná komnata jako spíše jakási jeskyně, ve kteréž tu celý hájek nádherných květin se zdvihal, tam skalisko samých drahých zářivých kamenův cestu přepažovalo, onde zase besídka na bělostných mramorových sloupech se vypínala. A na což na všecko mělo dříve oko hleděti! Květiny, obrazy,

sochy, vzácné nádoby, lesklé kameny všude se naskytovaly; jedno místo bylo jasným světlem ozářeno, jiné rdělo se v růžových červáncích zapadajícího slunce, jiné bylo tajemně šeré. Mezi té nadheře žádných viděti nebylo, jako by se čarovná ta místnost dále prostírala do nekonečna. Chladivý vzduch odtamtud přinášel libovonné dechy.

Bohunka přesvědčila se, že mříž není uzamčena alebrž snadno ji otevříti: přece však neužila toho, by vešla do vnitř a divy ty blíže ohledala. Také krása, jeli nepochopitelná, při delším patření vzbuzuje v duši ledový pocit — dívka náhle jsouc pojata jakousi tajnou hrůzou rychlým krokem pospíchala nazpět. Zastavila se teprv u písklete, na něž byla docela zapomněla, a zdvihnuvši je vyšla z dolu i vložila je ke druhým do hnízda.

Pohlížejíc pak dolů tázala se sama sebe: „Co to bylo? Neníliž to všecko pouhý sen?"

Avšak neměla nyní času o tom dále přemýšleti — zaslechlať volati své jmeno hlasem dědečka Vavřince. Nevěděla honem, jeli doma ve dvorci, anebo kde; avšak kvapila do komnaty a tu kmeta zobjímala, předkládajíc mu po přivítání hned celou řadu otázek.

On odpovídal jen blaženým úsměchem, smíšeným se slzami radosti. Odhodlalť se k návštěvě na zámku toliko s bázní, maje za to, že najde paní Annu i Bohunku již celé zpanštilé, jemu odcizené. A když je nyní viděl a slyšel, neměl jiné zvědavosti leč aby se na ně do syta vynadíval. Teprvé po drahné chvíli ptal se po svém bratrovi; tu k svému podivení slyšel, že byl páter Adam povolán k provinciálovi své řehole, aby prý pravověrnost jeho byla zkoušena, a prý téže noci tak na rychlo odejeti musil, že se s ním paní Anna i Bohunka na hradě ani nespatřily. Tolik věděly od lékaře; o tom arci neměly tušení, že pan Děpold Adamá proto na dalekou cestu k provinciálovi vypravil, aby jej vzdálil od nich a zároveň zbavil se různic s panem Joštem, kteréž by bývaly nevyhnutelné, kdy by mu nebyl chtěl mnicha dáti k výslechům na mučidlech. Kvardián Ambrož k pokynutí Děpoldovu s obzvláštní horlivostí napsal stížnost k provinciálovi, že páter Adam veřejně se jal přisluhovati kalichem nepřátelům kláštera i svaté víry. . .

„Nešel tehdá do Kostnice," těšil Vavřinec sebe i ženštiny; přece však starost o dobrého kněze radost jich shledání poněkud zkalila.

Když potom Bohunka starce na zahrádku vyvedla a odtud všecka místa v kraji mu okazovala, on při klášteře hajském zpomněl sobě na kněze Zdislava.

„Shledal se včera po letech s otcem," podotknul. „Avšak zdá se mladý ten mnich na duchu býti nemocen."

Více neřekl — o tom, co se dnešního dne se Zdislavem událo, sám ještě věděti nemohl — a Bohunka netroufala sobě učiniti otázku, obávajíc se, že by prvním slovem se prozradila. Ba musila odvrátit obličej, jako by na něm náhle všecky její myšlenky písmem ohnivým psány byly.

V průvodě Vavřincově octla se dnes po druhé u dolu s jeho ukrytou chodbou, ale o chodbě a můstku a divech jeskyně ani nehlesla. Také když potom s mateří zase samotna zůstala, neznámá jakás příčina poutala jí jazyk, že o podivném vynálezu svém se nezmínila.

„Když to matce ukázati nemohu, ani by mi hrubě nevěřila," omlouvala se sobě v duchu. A hnedle potom si opakovala: „A nebyl to skutečně pouhý sen?"

Nazejtří už přiměla ji tato pochyba k tomu, že opět navštívila dol a vešla do skalní chodby; ale spatřivši mostek nešla dále. Nějaký den po tom seznámila se i s mostkem, a pak co den ráno i odpoledne nahlédala do čarovné jeskyně. Konečně vstoupila i do vnitř.

Ale jenom na dva kroky. Ještě pak ruku vztahovala nazpět, jako by se dveří přidržeti chtěla. A jak tu stála s tělem nachýleným, tváří mile udivenou, ňádry vůčihledě oddechujícími, srdcem skoro hlasitě tlukoucím: byla tu neli nejkrásnější zajisté nejvnadnější sochou.

Ještě jediný krok ku předu, aby viděla, nejsouli to za mramorovou besídkou dvéře ukryty — v tom pocítila, že tu není samotna, že někdo stojí za ní, jehož přece ani nezočila ani nezaslechla. Ohledla se prudce — spatřila pana Děpolda.

Úsměv na rtech jeho jevil tentokráte skutečnou radost. Kdežto dívka s hlavou sklopenou, všecka uzarděná, studem oněmělá činila se obrazem půvabné vinnice: on byl nad účinkem tím tak spokojen, že i jemu tvář oživla neobyčejným u něho půvabem.

„Zdali pak se ti tady líbí?" přetrhnul konečně mlčení, nemoha se na rozpaky dívčiny do syta nahleděti.

„Ach, odpusť, pane —!" vypravila ubohá ze stísněných ňader.

„Co mám odpouštěti, mé dítě?" vece pán laskavě.

„Mou všetečnost . . .".

„Nevyřídili tobě snad můj vzkaz, abys na zámku cítila se jako ve svém?"

„Ráčíš býti velmi dobrotiv."

„Pravíš to, však nevěříš tomu, nechcešli se tady ani volně ohlédnouti. — Avšak," přerušil se sám, „moje přítomnost tuším tak neblaze tě dojímá —"

„Ó pane!" zašeptala Bohunka pozdvihujíc k němu poprvé oko, aby vyvrátila výčitku, kteráž přece byla příliš pravdiva. Ale Děpold pohledu tomu, ač velmi výmluvnému, nechtěl rozumět.

„Nebudu ti překážeti," řekl ukláněje se jako na odchodu.

„Ne, ne —" pravila dívka živěji a sepjala proti němu své ručky. Rozum její svědčil pánovi, aby odešel, a přece cítila se zavázánu jej zadržeti.

On za to patrně byl vděčen. Vůbec byla dnes v pohledu i chování jeho vřelost i srdečnost, jížto jindy zhola postrádal, chladná pýcha zmizela beze stopy — zůstal sice dvorným, ale dovedl buditi důvěru.

„Tobě není tady volno," vece dříve nežli Bohunku dále vedl.

„Tolik krásy a tolik bohatství mě oslňuje," podotkla ona.

„To není příčinou tvé tísně. Já znám příčinu pravou."

Dívka upřela naň tázavý pohled.

„Ačkoliv to nevíš, přece to cítíš, že jsi u vězení," řekl Děpold.

„Jak — u vězení?"

„Zajisté. Dříve býval tu žalář pro jiné, já ho zrušil a proměnil, abych se tady uzavíral sám."

V obličeji Bohunčině obrazilo se roztomilým způsobem, jak velice

se jí tato myšlenka líbí. Pán počal ji prováděti, a výmluvně vykládati, co který obraz znamená, odkud která květina pochází — a mnoho, mnoho jiných věcí pamětihodných a zábavných. Dívka sledujíc řeč jeho s nejživějším účastenstvím zapomínala na své rozpaky, nabývala přirozené své nenucenosti, předkládala vždy nové otázky, na které pan Děpold s velikou ochotností odpovídal.

Také on se dnes po drahné době poprvé zase opravdu bavil. Jakkoliv ještě mlád lety, byl na mysli velice už sestárlý; záhy byl se rozžížnil po rozkoších, a nikdy neuvyknul, své žádosti obmezovati vůlí svou. Bohatství bylo v rukou jeho tou zázračnou holí Mojžíšovou, která mu všude otvírala hojné zdroje všelikých požitkův. Ale právě proto brzy je všecky vyčerpal. Nerostlo na zemi ovoce, kteréž by jemu bylo zakázáno, nedostižitelno — okusil všeho a byl vším přesycen.

Kráčel docela jinou cestou nežli Zdislav, ale dospěl na podobné konce jak on: měl zhusta chvíle, kde se mu život protivil. Ještě se dráždil rozličnými vyhledanými prostředky, aby ho užíval ve slasti, ale to dařilo se nejvýš na nějakou hodinu. Pak bylo vše kolem něho bez půvabu, prázdné, nudné — a v nitru jeho mrzutost, ochablost, mrtvo. Příroda ztratila pro něj dávno všeliký půvab; pro veliké snahy lidstva neměl smyslu: jsa zrozen a vychován na hrdého pána mohl jen snad svou ctižádostí puzen býti k úsilovné činnosti, ale hovění tělesným chtíčům učinilo brzy všecko ctižádostivé pachtění v očích jeho směšným.

Lásky k lidem nemohl potratit, poněvadž jí v něm vlastně nikdy nebylo. Sám sobě lásky žádal jenom od ženských; zjezdil daleké kraje a všude ji nalézal — neboť ji sobě všude koupiti mohl . . . A tak konečně bylo jeho přesvědčením, že jiné lásky vůbec ani není. Střídal své milostnice velmi zhusta; čím dále tím rychleji jej každá omrzela. Skrze spoutu a hnilobu vlastního života pohlížel na celý svět, který byl pro něj tím pustější, že svoje smýšlení prozrazovati nesměl. Přirozenou měrou žádný upřímný, srdečný člověk nepřicházel ode dávna do jeho společnosti.

Spatřiv Bohunku hned ji sobě určil za kořist. Nevedla ho k tomu žádná vášeň, byl to spíše pouhý vrtoch. Měl na nějaký čas v myšlenkách čím se zabývati, dělaje dobrodružné plány, aby dívku dostal ve svou moc; však i tu podával se nejraději lehkomyslným nápadům jednoho okamžiku. Takovým spůsobem přestěhována Bohunka na zámek.

„Nyní musím jen krok za krokem jíti ku předu," pravil k sobě. Bylo mu to spíše pouhou hrou než čím jiným, aby dívku přivedl do svého náručí. Ale hra ta ho za ty dni několikrát omrzela, jako za jiných opět na „svou křepelku v kleci" nehrubě vzpomněl. Nicméně když se jí v zahradě ukazoval, ač na pohled byl do cela nevšímavý, přece pojímal jej zvláštní cit, kdykoliv oči její na něm spočívaly. Tu zase pravil v duchu: „Přece bylo by škoda, aby ta hra jednou hodinou se skončila . . ."

Avšak teprvé v tuto chvíli mu o tom vzešlo světlo, jak velice tato dívka se liší od jeho obyčejných milostnic. Netoliko že byla prosta všeho záletnictví, že se na něj nesmála myslíc při tom na jeho peníze, netoliko že v ní nebylo stopy po prohnanosti, líčenosti a sprostotě ženštin vrtké ctnosti neřkuli zákupných krasavic: z ní hleděla i mluvila

prostota i nevinnost, kteráž o mravní nestvůrnosti jeho nemohla míti tušení, a kteráž v něm vzbuzovala pocit, jemuž v podobných případech dávno byl odvyknul: — stud. Jedním slovem, v Bohunce stála před ním ženskost se svým netknutým pelem, ve své bělostné čistotě, ve své nevýslovné vnadě, ve své andělské skromnosti, ale i ve své mocné, ač nevědomé důstojnosti. Kdy by před ní byl prozradil nízké smýšlení své duše, byla by jej přísně soudila a soud ten byl by jej ponížil v hanbu.

Nyní byl v očích jejích vysoko povznešen, cítila k němu úctu i obdiv, měla v jeho šlechetnost netknutou víru, za jeho přízeň vřelou vděčnost. To byly skvosty, ježto nebývaly jemu tak na blízku. Zde mohl vypěstovati lásku, jakáž k němu od nepamětných časův, snad nikdy, v ženském srdci nerozkvětla. . . .

Avšak to byly myšlenky, kteréž o jeho hlavu jen jako ptáci o cizí hnízdo zavadily, aby hned zas plaše, beze stopy zmizely. V patách za nimi přicházela prostopášnost, skřehotajíc v jeho duši: „Slasti plna jest ta číše — rozkoš, vyprázdnit ji plným douškem! . .“ A pravice jeho užuž se pozdvihovala, by sa otočila kolem těla dívčina a tolikeré vnady přivinula k srdci.

Avšak v tom Bohunka s jakousi otázkou na rtech k němu pozdvihla obličej, a ruka jeho ve hříšném hnutí svém jest ochromena. Dívka neměla nejmenší obavy, nejmenšího tušení — a to byla zbraň, před kterou prostopášnost zalézala, jako zlý duch před svatým znamením.

Ale byla tak neodolatelně krásná v bezelstné svojí prostotě, že v prsa Děpoldova místo jednoho vypuzeného brzy sedm duchův horších se navrátilo. Stál těsně vedle ní, když prohlíželi zlatý pohár, na němžto ruka mistrova celou svatbu v Kani Galilejské uměle zobrazila.

„Hle, tuť nevěsta i ženich,“ pravil tlumočník, „neposlouchají vychvalování zázračného vína, ale praví sobě zraky svými: Více slasti, než podati může všecko víno pozemské i rajské, kyne mi tuto.“

A při těch slovech dívku, ničeho netušící, polibil v ústa. Okusiv sladkého toho ovoce spěchal pátrati, jaký bude odvážnost jeho míti účinek.

Čekalo jej překvapení, ale ne příjemné. Místo aby se zapálila, dívka pokryla se ve tváři bledostí, jako by smrtelnou ranou život její náhle podťat byl; místo aby se upejpavě durdila, vzdorovitě od něho se odvracejíc, stanula strnulá jako socha. A v nejbližším okamžiku potácela se bez vlády, bez smyslů, bez dechu. Děpold zachytil ji lekaje se do duše, aby snad vskutku mrtva nebyla.

V jeho náručí se Bohunka rychle zase vztýčila, však třesouc se na všech údech musila usednouti.

„Nastojte — co se ti stalo?“ ptal se pán.

Nemohla odpověděti. On kvapil přinesti vodu a omyti zsinalé její líce.

„Zakusila jsi už někdy takovou mdlobu?“

Zavrtěla jen slabě hlavou.

„Probůh, co mám činit?“ naléhal on starostlivě.

Bohunka vymkla svou pravici z jeho rukou i pokryla sobě tvář.

nedbajíc na další otázky rozpačitého záletníka. Po chvilce počala usedavě štkáti; všecko chlácholení jeho bylo marné, dívkou lomcovala bolest, jížto se takové léky ani nedotkly. Nevěděl konečně jiné rady, než mlčky na její pláč se dívati a čekati, až sama promluví neb co jiného učiní.

Utišení, které tudíž nastalo a ve kterém jedině vzlykání její se vůkol ozývalo, přivedlo ji rychleji k sobě. Hleděla se násilně vzchopiti.

„Ó pověz přece," promluvil opět pán se vší tklivostí, které byl schopen, „jaký to bol tě uchvátil?"

„Nevím," zněla odpověď z rozechvělých rtů dívčiných.

„Ale příčinu jeho znáš!"

„Neznám."

„Jsem slzí tvých příčinou snad já?"

„Nevím."

A obrátila se k východu na můstek.

„Hněváš se na mne?" dí on zastoupiv jí cestu.

„Kterak se tážeš!"

„Nesmím o tvou ke mně nelibost se ani starati?"

„Což by ti na mé nelibosti záleželo!"

„Jak mám všemu tomu rozuměti!"

„Nevím, co mi jest, nevím, co činím, nevím co se se mnou děje. Prosím, nech mě odejíti."

„Slib, že sem opět přijdeš."

Odmítla žádost takovou živým posunkem.

„Já ti přísahám," pokračoval Děpold, „že sem nikdy více nevkročím, když si to tak přáti budeš."

„Odkud bych k tomu vzala právo?"

„Ode mne. Chtěl jsem, aby se ti tady líbilo. Tvoje záliba byla by také pro mé srdce toto místo zasvětila ve chrám mého blaha. Prcháš-li odsud, ať jest tu okamžitě poušť, a od čeho se tu koliv odvracuješ, ať je zdrceno na prach a nejbližším větrem rozletne se do všech úhlův světa!"

Jako ze sna pohledla naň dívka.

„Kdo jsem já, pane," ptala se tichým hlasem, „že ke mně takto mluvíš — že by se co takového pro mne státi mělo?"

V otázce té byla skromnost, bylo udivení, bylo i neodolatelné vyzvání k poctivé pravdomluvnosti — ale Bohunka pronášejíc ji byla Děpoldovi zjevem úchvatné půvabnosti, jemuž nikdy nic podobného ještě neseznal.

„Ó, pravě se ptáš!" zvolal se zápalem. „Ty se sama neznáš — ty nevíš, jak bohatá jsi krásou, jak vznešená jsi smýšlením, jak šlechetná jsi srdcem svým. Tys podnes nepoznala cenu svou, nuže poznej ji ode mne!"

„Ne, ne — tak ne," vpadla mu Bohunka do řeči, „co nepoznávám, pane, jest tvoje řeč, tvé chování, tvá osoba."

„Proč nepoznáváš?"

„Kdy bys se spatřil — kdy bys se slyšel — —"

„Viděl a slyšel bych člověka, který od tvého srdce žádá almužnu."

„Ó pane!“ zvolala dívka uleknuta.

„A kterého tvrdě odbýváš, odstrkuješ, ponižuješ — kterému však jedno vzíti nemůžeš: aby tobě celou duší nebyl nakloněn!“

Bylo příliš mnoho pravdivosti a vřelosti v jeho řeči a v jeho tváři — Bohunka nevidouc a neslyšíc a nevědouc, jak jí jest, odkvapila na můstek a skalní chodbou do své zahrádky. Tu teprvé oddechla.

Avšak — což kdy by ji následoval? byla první její myšlenka. Poznovu zastavil se v prsou jejích dech. Nic se za ní neozvalo — všecko se utajilo dříve než ona. Připadala sobě, jako by se právě vynořila z hlubin mořských: hladina vodní ihned se utišila pokrývajíc vše, o čem tento svět neměl tušení.

Že neměl opravdu? Vždyť i ty keře na ni pohlížely zrakem zjinačeným a šeptaly tiše mezi sebou, jako by na tváři její neb na oděvu jejím bylo patrno, že se vrací z nedovolené návštěvy v podzemní říši...

XIII.

Údolím nedaleko Vavřincova dvora z rozličných stran se proti sobě blíží dva jezdcové. Musejí se potkati, jelikož tu jenom jedna cesta; ale poněvadž se podél stráně brzy v pravo brzy v levo zahýbá, nemohou se spatřiti dříve, až se už téměř minouti mají.

Známe je oba — z jedné strany přijíždí pan Jošt, ze druhé Jan Žižka Trocnovský. A když sobě na vzájem pohlednou ve tvář, prozrazují oba nemilé překvapení. Žádné slovo pozdravu, jakéž i lidé sobě cizí na potkání výměňují, neozývá se z jich úst. Avšak přece se zastavují; dávno se neviděli, staré nepřátelství nenadálým setkáním probuzeno, vztyčuje se jako hafan, jenžto rozezleným zrakem utkví na odpůrci a čeká na jediný zvuk, na jediné pokynutí svého pána, by poskočil a trhal. . . .

Jošt změřiv Trocnovského nenávistným pohledem, byl by beze slova jel dále; však Žižka mu stál v cestě, byl by se musil vyhýbati, a to by bylo pokořením, kterému by se pýcha jeho bez boje na život i na smrt nikde nebyla podrobila, nerkuli pak na půdě vlastní jeho rodiny.

„Vari!“ zvolal s velitelským posuňkem.

„Opravdu, ty jsi to?“ řekl Žižka se zamračeným čelem, ale bez vášně.

„Radím ti, abysi mne rychle poznal!“

„Znám tě, znám,“ odtušil Žižka mocným hlasem. „Ty jsi vrah své vlastní dcery.“

Starý pán se na svém koni divoce vzepjal.

„Jakž bych tě nepoznal,“ dokládal Žižka, „vždyť jsi pořád stejný. Neřestná pýcha zůstala tvým znakem i tvým brněním — dosavad pohlíží z tebe tak málo lidského srdce, že bys jen potřeboval míti ještě mladou dceru, abys ji poznovu s vlčí ukrutností umořil.“

Jošt vytřešťuje zrak i zatínaje zuby otřásl se jako strom, jehož peň mocná rána zasáhla. Pak se vší prudkostí, kteréž byl schopen, uchvátil zbraň a se zuřivým výkřikem vrhnul se na opovážlivého soupeře.

„Nevydávej život svůj v mé ruce!“ volal tento, odrážeje útok

jeho. „Nezmařím jej, abych nezarmoutil tvoji dceru, kteráž aby pro tebe se rmoutila, ovšem nejsi hoden!“

Ačkoliv byl stařec nad míru rozezlen, toto slovo přece mu vniklo do duše. Zarazil se — a v tom jej mocný protivník jeho odzbrojil.

Také Žižka mluvil o dceři jeho jako o živé! On byl ještě jednou Adama vyslýchal a všelikými hrozbami marně jej děsil. Když pak mu jej Děpold odvesti dal, vypravil se Jošt na cestu do kláštera, kamž byl druhdy svoji Annu zavřel, a vynaložil všecku péči, aby nějakou stopu toho vypátral, že zůstala na živě — ale všecko úsilí bylo nadarmo.

Teď tu před ním Trocnovský prozrazoval, že o ní má dobrou povědomost! Ale jenom jedním kmitem připadlo Joštovi, aby zvolal: „Ona tedy v pravdě posavad žije? A ty víš, kde? Zapomeň na to, co jsem ti učinil — pověz mi o ní! Příliš mnoho jsem vytrpěl pro svou tvrdost — na vždy ji vyhostím!“

Okamžitě jej úmysl takovýto zase přešel. Stál před ním drsný protivník, slavil nad ním vítězství — on musil by se snížiti ku prosbám, a ty by as neměly jiného účinku, nežli že by Žižka jen ještě urážlivěji ho pokořoval. To pomyšlení rozhodlo. Slovo nepromluviv obrátil koně svého stranou, vyhnul se soupeři svému a ujížděl od něho.

Taková hořkost nikdy ještě netrýznila duši jeho, jako v této chvíli. Div že se jí neotrávil, nezalknul. Když svědomí jeho dnem i nocí mu bylo nelítostným mučitelem, vydán jest i v pych svojich nepřátel — a dcera jeho, pro kterou ta muka snášel, bylali v pravdě živa, neměla s ním tolik útrpnosti, aby mu během dvaceti let o svém zachování slovo byla sdělila a jej z krušného očistce vytrhla. Byla patrně na straně nepřátel jeho, snad byla z nich ta nejzlostnější a nejmstivější — snad jen proto o sobě nyní dávala návěští, aby jej nepokojem usoužila! . . .

Žižka hledě za odjíždějícím pravil k sobě: „Jsem netrpěliv viděti den, kdy budeš obměkčen i zkrušen, jak zasluhuješ!“

Po té i on pobídnul koně svého. Brzy vjíždí do vesničky, ptá se po dvorci Vavřincově. Dosáhnuv ho prudce skáče s koně i kvapí do vnitř; na prahu potkává se s hospodářem.

„Tys jistě ten dobrý muž!“ volá. „Tys bratr kněze Adama — tys přijal u sebe Annu a vychoval dceru její: kde pak jsou? Ó veď mě k nim!“

„Hledášli je v tomto domě ještě,“ odpovídá stařec, „jsi na omylu. Už tomu na týdny, co jsou na zámku.“

„Na zámku?!“ vzkříkne Žižka ohromen. „Na zámku u Jošta i Děpolda?“

Otázku stíhá otázkou — a po malé chvíli spěchá opět ku svému koni. Po vesnici zatím roznesla se novina, že Trocnovský, přítel potlačené svobody, sem zavítal; kde kdo to uslyšel, spěchal k domu Vavřincovu — nyní odjíždějícího zástup s nadšenou úctou pozdravuje

Žižka obrací se k zámku. Duch jeho jest jak orel uzamčený v kleci. Vavřinec neuměl mu pověděti, zdali zámečtí páni s Annou se poznali a smířili, zdali ji veřejně uznávají anebo spíše před lidmi utajiti hledí, kdo jest. Dobrému starci nepřipadlo po něčem takovém

se vyptávati, jen když se srdečnost Annina i Bohunčina k němu nezměnila. Mimo to dům, ve kterém dlely, Žižkovi nekyne žádným vlídným pohostinstvím; zvláště po tom, co se přede chvílí mezi ním a Joštem přihodilo, jest to krok nebezpečně odvážlivý, pod jeho střechu vstoupiti; při nejmenším svobodu svou dává do sázky velice pochybné.

Nicméně neváhá ani na okamžik, cvalem uhání k zámku. Nechť se děje cokoliv, aby Annu spatřil, všem překážkám čeliti jest ochoten.

Vrátný jezdce takového vzezření nezdržuje — ten by mohl každé sobě nelibé slovo na místě pomstít, a pán domácí by spíš trestu přidal nežli politoval. Žižka ptá se po panu Děpoldovi a za několik okamžikův stane před ním, an s chladným hrdným vzezřením, mlčky očekává jeho vyjádření.

„Nejsem hostem zvaným ani vítaným," vece Žižka vážně, „avšak bychomť i v poli proti sobě stáli, naděju se, že bych nepřišel k tobě marně se žádostí, s jakou nyní přicházím."

Děpold odpověděl: „Neměl jsem s tebou nikdy ani dobré ani zlé — musíš tedy sám sobě nejlépe svědom býti, proč tu na tebe pohostinský vzduch nevane a proč bychom proti sobě v poli státi mohli."

„Však není mezi námi tajemství," pravil Žižka, „že každý z nás k jiným náhledům a jiným stranám se hlásí a k jiným koncům směřuje. Leč jsouce poctiví odpůrcové zůstáváme sobě povinni slušnými ohledy. Nepřicházím ani tebe přemlouvat ani s tebou se potýkat — nechci v domě tvém leč paní Annu navštíviti."

„Kdo to jest?" ptal se Děpold posud chladně ale zdvořile.

„Kdo to jest?" opakoval Žižka upíraje naň neodvratně svůj zrak. „Jest to matka, kteráž sem přišla se svou dcerkou od zemana Vavřince. . . ."

„Ah — nemocná!" rozpomněl se Děpold — a jako maní prohodil: „Tedy tvoje známá?"

„Z dávných let," svědčil Žižka, na pohled klidně, ale v duchu svém zvolal: „Tedy se k ní veřejně neznají — jinak by se mne neptal, zdali bývalou jeho nevěstu, dceru Joštovu, znám já!"

Děpoldovi zase v ten okamžik připadla zvláštní myšlenka. Posud domníval se, že otcem Bohunčiným nikdo jiný není nežli páter Adam. Nyní mu projelo hlavou: „Aby tak byla dcerou Žižkovou!"

Dávno již ho nic tak mocně nevzrušilo, jako tato nenadálá domněnka. Zahořel dychtivostí, dopátrati se pravdy, však zároveň se obával, že své rozčilení a příčinu jeho vyzradí. Pomíjeje tedy dalšího hovoru, kynul sluhovi a řekl mu, kam Žižku má dovesti. (Pokračování.)

Vegetarianė a jejich učení.

Na základě spisů jejich podává prof. *P. Hobza.*

Jako učení Darvínovo v theoretickém ohledu spůsobilo proměny, jichžto konečných následků ještě ani dohlednouti se nelze: podobně připravuje učení *vegetarianů* nový a dalekosáhlý obrat v životní správě

národů. Kdo zdravotní poměry vzdělaného obyvatelstva evropského bedlivě stopují, přišli k neblahému přesvědčení, že obyvatelé mnohých zemí vždy hlouběji do tělesné i mravní bídy zabředají, ze které žádný politický převrat vyvesti je nemůže, poněvadž hlavní pramen její v nepřirozeném spůsobě života se nalézá. Osvícení lidumilové jali se vyhledávati prostředky, jimiž by příčina zkázy odstraniti se dala; i došli mnozí ku přesvědčení, že by jedním z výdatných prostředků byl *vegetarianismus*. Přísně spořádané a s přirozeností člověka souhlasné živobytí mívá za následek nepřetržité zdraví, osvobození od mnohých utrpení a vad tělesných a konečně i dlouhý věk. Zkušenost ukázala, kdo těchto dobrodiní chce nabyti, že nejlépe učiní, když nejen střídmostí a zdrželivostí v jídle a pití, ale i zavrhováním rozličných dráždidel se opásá, *pokrmy své toliko z říše rostlinné volí* a ze živočišstva jen takových potravin užívá, kterých z něho bez moření a vraždění (mléka, másla, sýra) nabyti lze.

Toť jest hlavní zásada vegetarianismu. S ní přívrženci jeho snáze a dokonaleji dosáhnouti doufají účelů vyšších, jakýmiž jsou: pravá láska i zdrželivost křesťanská, jaká rovností a bratrstvím všech členů společnosti lidské vyznačena jest, neobmezená vláda nad chtíči smyslnými, ustavičné šlechtění srdce, nejdokonalejší vývoj v oboru duševním a největší jemnost v ohledu mravném a společenském. Sleduje tedy vegetarianismus nejvyšší, v dějinách vzdělanosti lidské vytknuté cíle, avšak hledí jich takovými prostředky dosáhnouti, které s povahou doby naší po výtce materialistické se neshodují, tak že dříve či později mezi oběma směry rozhodný boj nastane.

Základní věty vegetarianismu nejsou nikterak nové; shledávámeť se s nimi už ve staré *Indii*, domnělé kolébce člověčenstva, kdež i naše vzdělanost a věda z tajeplného lůna svůj počátek vzala.

Indové dle svých náboženských náhledův již rostliny považují za čisté a svaté; ve zvířatech, jež rostlinami se živí, spatřují vyšší a čistější duchy, v takových ale, která od krvavé kořisti živa jsou, nižší, zlé duchy. Proto pěstuje Ind rostliny a požívá plodů jejich, aby tělo své jimi posvětil, a váží sobě života zvířat, aby se na padlých duších, kteří jsou účastníci osudu jeho, neprohřešil. To dělá Inda tak tichým a jemným, tak mírumilovným a šťastným. Svá domácí zvířata považuje tak, jako by náležela k rodině; když pak některé onemocní aneb sestárne, dává mu potřebnou výživu až k jeho přirozené smrti. Velký reformator indického náboženství, Buddha, který 600 let před Kr. žil, zůstavil svým stoupencům zvláště tři zákony: aby se jako bratří vespolek milovali, života zvířat sobě vážili a proto *nikdy masa jejich* nepožívali a konečně aby všech kysaných nápojů se varovali, poněvadž smysly omamují a rozum matou.

V Číně žijí lidé v mnohých krajinách tak hustě vedle sebe, že ani domácích zvířat nemohou držeti; část ohromného obyvatelstva oné říše musí tedy bez mléka se obejíti. Ačkoli se tam více druhů ryb a masa požívá, přece je valný díl Číňanů ještě podnes výhradně od rostlinné potravy živ. *V Žapansku* žije sekta, jež kromě živočišné potravy také mléka se zdržuje, nazývajíc mléko „bílou krví“. Také staří *Egypťané* rostlinné potravě přednost dávali, největší střídmosti oddáni byli. Nejen

co do povahy, ale i co do množství pokrmů byli určití předpisové, i pro samého krále. Konsul Maillet za nejnovější doby o Egypťanech zvěstuje: „Táž jednoduchost a střídmost, kterou se Arabové na poušti vyznamenávají, panuje též u Egypťanů. Chléb a zelenina dostačí k jejich uspokojení a v tom leží také příčina jejich zdraví a dlouhého věku.“

Řeckou báji o Prometheovi, který oheň s nebe uchvátil a též k tomu ho upotřebil, že vola zabiv na ohni k požívání jej upekl — vykládají vegetariané i v ten smysl, žeť to sup nemocí a jiných útrap, jenž od té doby na člověčenstvo klove, se pase, co se proti zákonům přírodním prohřešilo. — Triptolem, jenž Atheňany orbě přiučil, dal i tyto zákony: „Milujte nade všecko boha, po bohu lidi a po lidech živočichy.“ Odstraniv krvavé oběti, zavedl místo nich polní plodiny. Skoro již 500 let př. Kr. napomínal *Sokrates* řeckou mládež, aby v jídle a pití byla střídmou a odstrašující příklady o tom jí podával, jak zabíjením a požíváním zvířat všeho druhu nemoci a neřesti na lidstvo uvaleny byly. Jeho žák *Plato* v druhé knize „Republiky“ podává ústy mistrovými takovéto předpisy: „Potrava obyvatelů zdravého města se bude skládati z mouky ječné a pšeničné, z nichžto kaši, chléb a placky dělati se mohou. Pokrmy ty se jim budou podávati v košíčkách ze sítí nebo na čistých listech. S dítkami budou jísti společně, za lůžko zelený drn míti, ověnčeni kvítím víno píti a zpívajíce chválu boží svůj život ve společnosti příjemně tráviti . . . Budou kromě toho sůl, olívky, sýr, cibule a jinou zeleninu míti, — také fíky, hrách, bob a jiné ovoce lahodné. Na takový způsob dosáhnou plni radosti a zdraví vysokého stáří a přenesou též na děti své nezkalené štěstí.“

Předchůdce Sokratův, *Pythagoras* věřil v stěhování se duší, rostliny považoval za pojidlo mezi nebem a zemí. Jak on sám, tak i užší kruh jeho přívrženců požívali vždycky nejjednodušší potravy rostlinné a varovali se jídel masitých. Moudrost a sláva jeho byly tak veliké, že ho národ řecký za vtěleného boha měl. Řecký básník *Empedokles*, který víc nežli 100 let živ byl, nenáviděl v takové míře zabíjení zvířat, že měděné sandály nosil, aby kůže zvířecí užívati nemusel. *Epikur* byl jenom vodou a chlebem živ, a když měla hostina býti skvělou, přibral něco sýra. Ve *starém zákoně* nejednou zabíjení zvířat se zavrhuje. Hned v knihách Mojžíšových čteme, že lid israelský na poušti zdráv byl, pokud se masa zdržovál, avšak ihned moru podlehnul, když masa (křepelek) požívati začal. Prorok Daniel s jinými pacholaty u dvora královského chován jsa, pokrmů ze stolu královského požívati se zdráhal a vůbec ani masa nejedl ani vína nepil, nýbrž toliko zeleniny a vody se držel. Při tom však byl krásnější ostatních soudruhů svých, kterým se pokrmů ze stolu královského dostávalo; v dospělém stáří pak byl nejmoudřejším rádcem tří po sobě následujících králů babylonských. — Podobně dí *Isaiáš* (kap. 66., v. 2.—3.): — „všecko to ruka má učinila, praví Hospodin: ten, kdo zabíjí vola, zabil člověka . . . Když rozprostíráte ruce vaše, skrývám oči své před vámi; ruce vaše krve plné jsou.“ — *Ozeáš* pak dokládá: „Učiním pro tebe smlouvu se živočichy polními a s ptactvem nebeským i s zeměplazy; lučiště pak a meč polámu, i válku odejmu z země a způsobím to, aby bydleli bezpečně.“ — Základní myšlénka výroků těchto jest,

že tvrdost a ukrutnost lidí ku zvířatům s láskou k bohu nikterak spojiti nelze.

V *novém zákoně* Kristus zvolil svou oběť z říše rostlinné. Také o něm i jeho učednících známo jest, že vedli život jednoduchý a skromný; na svých cestách trhali klasy, aby hlad svůj zrním ukojili. Známo jest, že mezi židy Esseové nepožívajíce žádného masa také žádných zvířat nezabíjeli; mimo orbu a jiné ruční práce zabývali se i *hojením nemocí*, a to podobným spůsobem jako Pythagorovci u Řeků, — ne pomocí rozličných, často podivně smíšených léků, alebrž tak, že churavé na cestu přirozeného živobytí přiváděli, přiměřeným zařízením výživy a útěchou duševní nemoc odstraňovali. Domněnka mnohých dějepisců, že nejen Jan Křtitel ale i Kristus ku společnosti Esseův náleželi, s úplnou jistotou sice dokázati se nemůže, ale tolik jisto jest, že Kristus jak co do učení tak i co do spůsobu žití svého s Essey souhlasil.

U *Římanů*, kteří ohromnou kořistí válečnou a vydíráním provincií zbohatnuvše, labužnictví bez míry a studu se oddávali, byla ovšem špatná půda pro zásady zdrželivých a přísných vegetarianů; nicméně byli u nich jednotliví státníci a myslitelé, kteří se k zásadám vegetarianismu dle spůsobu Pythagorova přiznávali a po rozličných tělesných pohromách spásy v něm hledali. V tomto smyslu praví Cicero, že když při všech pokusech, aby střídmým zůstal, u mihulí a ústřic podlehl, konečně při nuzné potravě z mrkví a řepy zvítězil.

Také *Mohamed* a přednější jeho přívrženci vyznamenávali se jednoduchým spůsobem života. Mohamed sám (571 —632 po Kr.) nepil vína, aniž požíval masa, ale byl živ datlemi, ječným chlebem, medem a mlékem. On dal zákaz, dle něhož při sídle nejsvětějšího chrámu v Mekce ani v okolí jeho živočichové nikdy zabíjeti se nesmějí. Když jeden z jeho nástupců, totiž chalif Omar v čele vojska z Mediny vytáhl, aby Jeruzalema dobyl, měl prý na velbloudu svém toliko jeden pytel s ječmenem, druhý s ovocem sušeným a veliký džbán vody.

Mnozí ze slavných mužů, kteří byli dílem předchůdci a dílem zakladateli nové doby v Evropě, náleželi dle spůsobu svého živobytí k vegetarianům; na příklad uvedeni buďtež: *Dante* (Alighieri, † 1321), *Petrarca* († 1374), *Michelangelo* (Buonaroti, 1474—1563), *Rafael* (Sanzio, 1483—1520); pak *Spinoza* (1632—1677), John *Milton* (1608—1674), co republikán puritanskou přísností mravů známý, a velký reformator přírodozpytu Isak *Newton* (1642—1727). O tomto Voltaire (ve svých Eléments I. part. 6. chap.) praví: „Newton pocit lidskosti i na živočichy rozšířil. Bylť s Lockem stejného náhledu, že bůh udělil živočichům jistou míru ideí a tytéž city jako nám. Bojoval proti barbarskému obyčeji, dle něhož lidé krví a masem zvířat živi jsou a nedržel sám také žádných živočichů ve svém domě.“

Jak obyčej lidí, zabíjeti a trýzniti zvířata, pozvolna mysl a cit otupuje a ke zločinům, ano i ku vraždě svádí, ukázal s celou strašnou důsledností veliký malíř Hogarth ve svých důmyslných kresbách. V Anglicku nesmí také až dosud žádný řezník v případech, kde nad životem a smrtí se rozhoduje, porotcem býti.

Slovutný přírodovědec *Cuvier* vyslovuje se o té samé věci takto:

„Složivo lidského těla poukazuje v každé podstatné části *na čistě rostlinnou potravu.* Jest ovšem pravda, že odpor, živočišné potravy se odříci, tak velký jest, že mnohé, duševně slabé osoby jej sotva přemoci mohou, ale to není ještě pražádným důkazem v jejich prospěch. Jehňátko, které námořníci po nějakou dobu masem krmili, zdráhalo se na konci své cesty proti přirozenému krmivu. Máme četné příklady, že, když koně, voli, ano i doupňáci (holubi) masem dlouho krmeni byli, konečně ošklivost před svou přirozenou potravou jevili."

Mezi vynikajícími učenci, kteří za nejnovější doby slovem, spisy a skutkem vegetarianismus podporovali a rozšiřovali, nalézá se také jeden z nejprvnějších fysiologů, prof. dr. *Sylv. Graham*. Četnými přednáškami o člověku a jeho přirozené životní správě — v kterých k týmž výsledkům přichází jako Playfair, Boussingault a j. — spůsobil v severní Americe velkolepou reformu dietetickou a dovedl toho, že mnoho tisíc osob nejen v tomto díle světa, ale i v Anglii a jinde učení jeho přijalo a pod názvem *Grahamitů* dle něho žije. Skoro v týž čas, co Graham v severní Americe, zkoušel *Gleïsés* ve Francii pravdivost vegetarianských zásad a složil výsledek své čtyřicetileté snahy ve zvláštním spise (Thalysie ou la nouvelle existence), který jako dílo Grahamovo řídkou důmyslností a pružností ducha se vyznamenává. Švýcarský fysiater *Th. Hahn* sestavil ve zvláštní knize (Die naturgemässe Diät, Cöthen 1859) nejhlavnější výsledky své o téže věci; nazývaje vegetarianismus „diétou budoucnosti", předpokládá, že, jakmile obyvatelstvo evropské následkem nepřirozené životosprávy konečně v nebezpečí bude, tělesné bídě, pod kterou již celé davy lidu v rozličných zemích upí, podlehnouti, každý k vegetarianismu, vida v něm jedinou a poslední spásu, útočiště vezme ze zdravotních poměrů, o kterých jeden z výtečných lékařů nedávno v ten smysl se vyjádřil: „Za našich dnů neumírají lidé více, anobrž usmrcují se pozvolna — nepřirozeným spůsobem žití." A slovutný pitevník dr. *Hyrtl* praví: „Zkušenost učí, že národové, kteří hlavně rostlinnou potravou se živí, obyčejně vysokého stáří dosahují, ale u takových, kde masité pokrmy převládají, živobytí jen zřídka déle než 50 let vytrvá."

Konečně i na slovo vzatý lučebník dr. *Mitscherlich* ve prospěch vegetarianismu se vyjádřil vyznav se, že on sám jen velmi málo masa požívá, někteří ale z jeho vědeckých přátel masitých pokrmů zúplna se varují. —

Otázku, *jak lidé živočichy bez svědomí zabíjeti neb trýzniti mohou*, zodpověděl *Voltaire* takto: „Lidé přestávají cítiti výčitky svého svědomí při činech, na které *uvykli.* Omyl ten se snáší, poněvadž je zastaralým; kdy by se objevil *nově*, spůsobil by hrůzu a ošklivost."

Prof. *Daumer* praví v tom ohledu: „Ještě zprzňuje se vzdělaný svět ohavným zbytkem barbarství, ježto se pradávné ukrutné zabíjení zvířat a požívání mrtvol jejich posud tak všeobecně udržuje, že si lidé ani pomysliti nemohou, jak by tomu jinak býti mohlo. Čistý kulturní stav, důkladné zjemnění a zušlechtění lidstva nejsou při tak všeobecně panující soustavě zabíjení živočichů a požívání jejich mrtvol ani možny."

Veliký *Hogarth* ve svých kresbách dokázal, jak první krok v zatvrze-

losti proti zvířatům též nutně vede k zatvrzelosti proti bližnímu — vede ku vraždě jednotlivé, později ku vraždě celých zástupů, k válce.

Výmluvné svědectví o těchto poměrech dává novo-yorská „Tribuna“ ze dne 22. května 1867: Jistý francouzský osadník v Kanadě zabil vepře u přítomnosti obou svých malých hochů. Druhého dne odešli rodiče do kostela, a chlapci připadli na myšlenku, že si „na porážení vepře“ hráti budou. Mladší chlapec představoval vepře, nechal se vysvleci a na lavici položiti: a starší chlapec uchopiv se nože, podříznul bratříčkovi krk!

Jen otužený, aneb správněji řečeno, *otupený* cit dovoluje člověku, bez milosrdenství vraziti nůž do hrudí jehňátka nebo zadusiti nevinné holoubátko. Bogumil *Goltz* dí v této příčině: „Je to neštěstí, nesnesitelný odpor s naší lidskostí, s naším svědomím a rozumem, je to do nebe volající zapírání naší úcty k přírodě a našeho křesťanského náboženství. Jistá pravda jest, že člověk dříve ku spolulidem nebude milosrdným, pokud se také ku zvířatům milosrdným nestane.“

Věhlasný *Lamartine* vyslovil své hluboké přesvědčení, když prorocky vyřknul, že „přijde čas, kde lidé požívání masa právě v takové ošklivosti míti budou, jako nyní lidožroutství.“ Avšak dosud ještě vychvalují civilisovaní Evropané líbeznost pokrmů svých naproti národům surovým a hle! i stoly jejich jsou — rozkouskovanými těly živočichů pokryty! „Jsme tak dalece zvykem omámeni, dokládá *Gleïzés*, že mnohem vznešenějšími se cítíme nad bratry své lidožrouty. Surovci! zvolali bychom k nim, ustaňte ve svém strašném hodu! Vy se opovažujete krvavé údy svých bližních do těla svého vnímati? — O jděte, odvětili by nám divoši, jděte vy mužové zlé rady! *Vy* jste surovci. Tento člověk, který soucit váš probuzuje, byl nepřítelem naším a chtěl nám tentýž osud připraviti, jaký ho nyní zastihnul! Ale vy nemáte žádné omluvy pro sebe; neboť vy požíváte přátele své, ubohý skot, jenž pro vás pracuje, kozu, jež vám své mléko dává, a ovci, která svou vlnou vás šatí!“

Vegetariané tedy svůj náhled v této příčině vytknuli, jak následuje: „Nemožno jest, aby pravé štěstí člověka vedle zabíjení a požívání živočichů, ježto lidskému svědomí odporuje, trvale obstálo, a proto nemohla příroda člověka odkázati, aby jedl maso.“

V přírodopisném ohledu lze při vší rozmanitosti živočišného těla pozorovati, že ústrojí každého živočicha v dokonalém souhlasu s potravou od přírody mu vykázanou se nalézá; živočichové, kteří co do ústrojí sobě nejpodobnější jsou, stávají sobě také co do potravy nejblíže. Ano poměr ten sahá tak daleko, že přírodozpytec i u předpotopního zvířete dle povahy kostry (chrupu) o výživě a potravě jeho s nemalou jistotou může souditi. Podobnost *těla opičího a člověčího* jest tak veliká, že K. Vogt (Vorlesungen über den Menschen, Giessen 1863 a 1864, 3. sv.) učiti se jal, kterak lidé i opice *ze společného pravzoru* svůj původ vzali a kterak dosud mezi oběma těmito řády ssavců tak zvaní *idioté* neb *lidé malolebí* spojení to sprostředkují. Chceli tedy člověk zvěděti, jaká potrava by zdraví jeho nejvíce prospívala, nesmí zkušenost hledati ani u vepře ani u medvěda, kteří jsou všežrouti, nýbrž u býložravých *opů*, jak to až dosud v oněch kraji-

nách činívá, kde ho veškerá vědomost jeho opouští. Na svých cestách v jižní Africe měl přírodozpytec Levaillant s sebou vždycky malého opa; kdykoliv pak v cizí krajině plody aneb kořeny byly nalezeny, kterých ani jeho průvodčí, Hottentoti, neznali, byla zkouška napřed opici předložena. Jestli opice plod neb kořen ochotně žráti počala, soudili z toho, že chutný a zdravý jest; naopak soudili, že by jim škodlivý byl, když opice ho zamítla.

Buffon, své doby co přírodozpytec na slovo vzatý, uznal jedinou okolnost, že „lidé právě tak jako draví ssavci (šelmy) jednoduchý žaludek a poměrně krátkou zážívní rouru mají“ za postačitelnou, aby prohlásil, že „také lidé nutně maso jísti musí, aby se při síle udrželi a — nevymřeli;“ při tom ale zapomenul, že nejen četní opové ale i ještě jiní živočichové „jednoduchým žaludkem a poměrně krátkou zážívní rourou“ obdařeni jsou, aniž by se masem živili. *J. Hunter* vytknul, že člověk, an jako šelmy nejkratší čelisti a pravidelnou řadu zubů má, kdežto živočichové rostlinožraví mnohem delšími čelistmi a přetržitou řadou zubů se vyznačují, na masitou potravu odkázán jest; avšak totéž dalo by se rovněž o opicích a ještě jiných zvířatech dokázati, jež kromě oněch vlastnosti také „psí zuby“ mají, ale přece jen rostlinami se živí. Jako na potvrzení masojedného povolání člověka byl totiž i jeho krajním zubům, které *špičáky* se jmenují, také název „zubů psích“ udělen.

Když pak dalším vývojem živočichosloví uvedené náhledy svojí pravdopodobnosti pozbyly, vytasil se americký zubní lékař *Mac Quillen* s náhledem, dle něhož prý člověk co do zubů svých uprostřed mezi dravci a býložravci stojí a tudíž *na smíšenou* potravu jest odkázán. Neberouce ohledu ani na to, že by dle téže zásady také opové na smíšenou potravu nutně odkázáni býti musili, kdežto ve skutečnosti plodo- a býložilci jsou, vytýkají vegetariané nahoře uvedenému náhledu Mac-Quillena dvojí vadu logickou; předně, že neměl říci, jako by člověk co do zubů svých u prostřed mezi *maso- a rostlinožilce* postaven byl, jelikož tu *býlo- neb rostlinožilci* patrně jenom *trávožilce* naznačují, kteří dlouhými čelistmi opatřeni jsouce, toliko část rostlinožravých zvířat skládají; a za druhé, že by ani z takového umístění člověka nenásledovalo, by člověk na smíšenou potravu odkázán byl, nebrž že by žádné takové potravy, jako maso- a trávožilci, požívati neměl, tudíž na docela jiné pokrmy odkázán byl.

Jako člověk tak i dokonalejší opové kromě jednoduchého žaludku a poměrně dosti prostorné zážívní roury (která obzvláště pro trávení ovoce a rostlinných plodů vůbec, pak dužnatých kořenů, hlíz, bambolů jakož i jemnějších částí bylin dobře se hodí, kdežto zážívní roura dravců kratší a užší, u trávožilců zase mnohem delší a širší jest), mají ještě *krátké čelisti* s nepřetržitou řadou zubů, z nichžto *dolejší čelist* nebo sáně na všecky strany pohybovati se může, pak dosti obratné, ale neozbrojené, pouze tupými nehty opatřené *ruce*, lysý *obličej* s očima ku předu postavenýma, *podobu boltců*, *umístění struků*, *povahu kostrče* a j. v. Ve zvěřincích může každý o tom se přesvědčiti, zdali opice raději ovoce, dužnaté kořeny a chléb žerou, nežli maso; v zajetí mohou se hladem a bitím arci k tomu přinutiti, aby požívaly masa,

piva, ano i z dýmky kouřily. Tomu zcela přiměřeně dí se v „Nové knize vynálezů“ (str. 30.): „Ačkoli vidíme, že rostlinná potrava u všech surových národů jen podřízenou důležitost má, přece leží toho příčina toliko u větší lehkosti, kterou živočišná potrava opatřiti se může; neb již *dle povahy zubů* souditi musíme, že *látky rostlinné přirozenými pokrmy* pro člověka ve všech přechodních stavech jeho byly a zůstaly. Zuby ukazují tytéž zvláštnosti, jaké vyznačují chrup rostlinožilců. K tomu *naši nejbližší příbuzní* mezi živočichy, *opice*, z většího dílu jen rostlinnými látkami se živí a to jsou také příčiny, kterým buddhistická pověst, že lidé původně jen od látek rostlinných živi byli, zvýšenou platnost by dáti mohla.“ — Obhajcové masových hrnců nemohouce než všecko toto připouštěti, tvrdili, že člověk následkem dlouho trvajícího návyku v masojeda se proměnil a že se u něho moc takového návyku stalo druhou přirozeností. Profesor Graham dokládá v ohledu tom velmi trefně: „Dejme tomu, že by všechny ženštiny kouření tabáku hověly a dětem dýmky do úst již u prsu dávaly: stalo by se, že by sobě všichni lidé kouření tabáku oblíbili a konečně se domýšleli, jakoby kouření pro lidskou přirozenost právě tak nutným bylo, jak se toho nyní o požívání masa domnívají.“ — Omyl nestane se ještě pravdou, i kdyby u milionů lidí se zakořenil a tisíce let již trval.

Vyskytla se konečně ještě jedna omluva, která masojídkům potřebné útěchy poskytnouti měla, totiž ta, že *vařením* stane se maso pro člověka strávitelnějším a příhodnějším a že právě v tom jedna z předností člověka leží, který jest „jediným kuchařícím živočichem na zemi“. Požívání vařených pokrmů není, jak slovutný Hufeland již podotknul, nic jiného, nežli přeskočení více stupňů trávení, jako jsou žvýkání a nasliňování potravy v ústech a první rozklad v žaludku; a kuchaření, jak nyní u mnohých národů v obyčej vešlo, jest proto, že všechno dráždivým a „pikantním“ učiniti hledí, zkázonosným zvykem a pramenem prostopášnosti, kterou se zdraví jen podrývá a život zkracuje.

Za druhé svádí vaření ustavičné k požívání *horkých jídel a nápojů.* Jak zlovyk ten jest rozšířený, tak jest nepřirozený a škodlivý. Čím teplejší pokrmy a nápoje jsou, když jich požíváme, tím více slábne a zchoulostiví slizná blána v ústech, v hrdle a v žaludku, a tím dříve pokazí se také sklovitý povlak zubů. Vegetariané upozorňují dále na kovové stěny a na kovovou glasuru rozličných nádob k vaření, ze kterých obyčejně jedovaté částečky k jídlu se přimisují a do těla našeho přicházejí. To se děje zvláště tenkráte, když pokrmy jsou kyselé a tučné, ačkoli i při solených a sladkých jídlech to bylo pozorováno; ba již pouhá voda i vzduch mohou na povrchu kovových nádob onen škodlivý rozklad spůsobiti. Účinek takový sám o sobě považován bývá ovšem nepatrný, ale stává se povážlivým, když pomníme, že každý den a po mnohá léta se opčtuje a že právě z malých, mnohonásobně opakovaných příčin velké účinky povstávají, které nejen těžké nemoci ale i ztrátu života za následek míti mohou. Nepřiměřenou životosprávou dokázaly mnohé vrstvy lidu jen to, že lidé mezi všemi tvory naší země v ohledu zdravotním nejhůře se mají a že přirozenost lidská vždy stejnou zůstávajíc, nižádnými převrácenými zvyky člověka předělati se nedá. Nejlíp objevuje se to v nebezpečenství. Kdykoliv lidé onemocní, ztrácejí nejen chuť

k jídlu vůbec, ale i k masitým pokrmům zvlášť; za to však chtívá se jim chladivé vody, občerstvujících šťav ovocných, lahodného ovoce. Ačkoli valná část dětí od matek neb osob kojena bývá, které samy masa i masitých pokrmů požívají: přec obyčejně se pozoruje, že děti masem povrhují, ale s velkou dychtivostí na chlebě a na ovoci, na mrkvi, řepě a p. si pochutnávají. Mívají tu děti větší kříž s rodičemi, než rodiče s nimi, cpouce do nich potravu, která dětem ani nechutná, ani k duhu nejde, smyslné chtíče před časem v nich budí a základem neb podporou hlístů, záškrtu, blednice a rozmanitých jiných neduhů bývá. — Prof. Daumer vypravuje o svém někdejším chovanci, pověstném to Kašparu Hauserovi, že tento ve svém vězení jen vodu a chléb dostával a že ještě dlouhý čas po svém vstoupení do veřejnosti žádné jiné potravy nechtěl; maso vzbuzovalo u něho náramnou ošklivost. Nicméně byl při oné stravě dobře vyvinutého těla; dávaje značnou chápavost a velmi jemný cit na jevo. Když pak ho s největší opatrností postupně k tomu přivedli, aby s nimi v obyčejné stravě podílu bral, objevily se také jeho chápavost a cit slabšími.

Za nynější doby věnují lidé mnohem větší pozornost tomu, co smysly a hrdlo jejich líbezně dráždí, nežli otázce, jaká potrava by přirozená a jim prospěšná byla, dávajíce vegetarianům na všechny pochybnosti jedinou toliko odpověď: „Ale maso přece tak dobře chutná!“ — Ovšem, praví tito, ale jen tomu, kdož postupným otupováním a podrážďováním jazyka masu tak přivykl jako kuřák svému tabáku, piják své kořalce. Avšak nechť jen aspoň na jistou dobu úplně zanechá požívání masa i masové polévky a sám na sobě pozoruje, jaké to bude míti u něho následky. V prvních 2 až 4 měsících objeví se častěji žádost po mase, ježto ale v následující době nových 2 až 4 měsíců v patrnou lhostejnost k němu se promění. Když se pak ještě po nějaký čas masité potravy zdržovati bude, dostaví se u něho vždy větší nechuť k nim, tak že se mu veškeré požívání masa zošklivi, ale za náhradu všechna ostatní jídla mnohem chutnějšími a příjemnějšími stanou. I opovrhne vším, cokoli svou ostrostí a dráždivostí chuť uráží, nevyjímajíc při dalším postupu zjemnění ani požívání lihovin, piva i vína, kávy, čaje, koření a tabáku. — A odměna za takovou zdrželivost, za takovou oběť? Jest podle tvrzení vegetarianů návrat uplného zdraví, síly a utěšené mysli v takové míře, že je nikdo, jenž takové zkoušce se nepodrobil, ani tušiti nemůže. Vypravují, že před odkrytím ostrovů ladronských, (r. 1620 skrze Španěly) obyvatelé těch krajin sebe za jediný národ na zemi považovali. Ohně před tím nikdy neviděli. Potrava jejich sestávala z plodů a z kořenů v přirozeném stavu. A byli to lidé pěkně zrostlí, silní a přičinliví, mohouce břemeno až 500 liber těžké na svých plecech bez obtíže unesti. Nemoci sotva znali, dosahujíce obyčejně vysokého stáří.

Bylo by arci pošetilé domnívati se, že by takový aneb jemu podobný stav evropského lidstva v naší a snad i v nejblíže příští době následkem vegetarianské životní správy všeobecným se stal: nicméně zasluhuje bedlivého uvážení všech lidumilů otázka, jak by se přednosti jednoduchého přírodního života s prospěchy naší vzdělanosti ku zvýšeni všeobecného blahobytu v největší míře spojiti daly! (Dokončení.)

Ústava Spojených obcí severoamerických.

III. Spojené obce.*)

„E pluribus unum“ — to heslo čteme ve spárech amerického orla, na jehož prsou v štítu tolik lesklých hvězd se skví, kolik americká unie čítá států — ze mnohých částí jeden celek, ze mnohých samosprávných a svobodných států jedno federativně zřízené soustátí, toť celé kouzlo, na kterém zevnější moc a vnitřní síla severoamerické republiky se zakládá. Americká jednota států jest jako mohutné tělo, jehož každý úd požívá svobody, jížto mu ku zdaru potřeba, a všemi těmi údy proudí jedna myšlenka: vzájemné ochrany společných prospěchů a jednoho civilisatorského poslání. Čeho k docílení těchto tří věcí potřebí, toho rád zřekl se jednotlivý stát a tyto jednotlivými státy obětované svobody tvoří ústavu americké jednoty.

Všech třinácte osad, které ku konci minulého století setřásly stejnou dobou jho anglické navlády, mělo stejné skorem náboženství, stejnou řeč, stejné obyčeje, mělo zákony, které se všude z demokratické zásady vyvinuly, třeba z počátku různé byly, a stejnou lásku k svobodě. Všechny tyto osady bojovaly proti společnému nepříteli, v boji tom musely těsně přilnouti jedna k druhé a jsouce sobě tak úzce spřízněnými, splynuly snadno v jediný národ.

Avšak každá z těchto osad vyvinuvši se tu v jiné době, tu na území zvláštních zeměpisných poměrů a majíc ode dávna zvláštní svou vládu, měla také své vlastní prospěchy a tak zpěčovala se vejíti v spolek tuhý, jednolitý, v kterém by, abychom tak řekli, osobní její moc zanikla v moci společné. Tak povstaly dvě opačné snahy: jedna pudila Amerikány jednotiti, druhá různiti se.

Pokud válčeno s Anglií, snaha po sjednocení převládala; ačkoliv zásady, na kterých tato prvotní jednota spočívala, byly nedostatečny, bylo přece společné nebezpečí svazkem, jenž nedostatky ty více než nahražoval.

Jakmile však uzavřen mír, počaly se vady společného zákonodárství dráti na povrch: jednota zdála se pojednou rozpoutána. Každá osada, stavši se neodvislou republikou zmocnila se celé své správy a samovlády. Vláda spolková, kterou ústava sama odsuzovala k málomocnosti a kterou

*) Tocqueville — De la democratie en Amérique, Díl I. hlava VIII.: de la constitution fédéral.

pocit společného nebezpečí více nepodporoval, viděla pojednou prapor svůj bez ochrany proti opětným snad přehmatům velkých národů evropských, ba neměla ani tolik síly, aby se opřela útokům kmenů indiánských a platila úroky z dluhů, které spůsobila válka za neodvislost. Ocitujíc se v nebezpečí prohlásila vláda ta zřejmě svou slabost i dovolávala se nového spolkového zákonodárství. Učinil tak zejmena 21. února kongres z r. 1787.

V době, kdy se tyto nedostatky první spolkové ústavy počaly jeviti, byly politické vášně, které spůsobila revoluce, již z velké části utišeny, zároveň ale žili ještě všichni mužové, kteří revoluci zosnovali aneb touto vytvořeni jsou. Americe bylo to štěstím dvojnásobným. V nečetném sboru, který jal se pracovat o druhé spolkové ústavě, zasedali mužové nejšlechetnějšího ducha a nejpoctivějších povah, které se kdy v novém světě ba na světě celém objevily. Jiří Washington byl sboru toho předsedou.

10. září 1787 byla konečně po dlouhém a zralém uvažování osnova nové ústavy vypracována. Ku konci porad pravil Franklin: „Nuže dávám svůj hlas této ústavě, poněvadž nejsem tím jist, že tato není tou nejlepší. Své náhledy o jejích nedostatcích obětuji všeobecnému dobru.“ A když konečně k návrhu Franklinovu připsáno k ústavní listině, že přijata jest jednohlasně celým sborem, dodal ukazuje na obraz slunce za křeslem předsedovým: „Nevím, zdaž to ranní, či večerní slunce, dnes mám ale pevně za to, že vychází.“ A skutečně byla nová ústava znenáhla všemi státy přijata i jest až na naše dni sílícím sluncem svobody a moci amerického soustátí.

Boj o přijetí neb zamítnutí nové ústavy trval v státech dvě léta, až vstoupila konečně r. 1789 nová vláda spolková v činnost.

Nebyloť to prací snadnou, utvořiti ústavu, která by se shodovala s duchem vládnoucím v americké společnosti. Jednaloť se o rozdělení svrchovanosti takým spůsobem, aby na jedné straně jednotlivé státy, které tvořily s polek, vládly samým sobě ve všem, co se týkalo vnitřních jejich prospěchů, aniž by na straně druhé celý národ, jejž představovalo soustátí, přestal býti jedním tělem, majícím síly k pečování o prospěchy společné. Jednaloť se o mocný svazek a přece nespoutanou svobodu jednotlivých členů.

Byloť nemožno naznačiti hned z počátku určitě a do podrobna část moci, která měla býti přidělena každé z obou vlád dělících se o svrchovanost. Kdož mohl hned z počátku předzvídati všechny zvláštní poměry, v kterých se jednotlivé státy a celý národ znenáhla ocitoval?

Povinnosti a práva vlády spolkové byly jednoduché, a snadno bylo je naznačit. Stanovilyť je potřeby, za kterými byl spolek utvořen. Avšak povinnosti i právo vlád státních byly velmi složity, jelikož vnikaly vlády tyto do všech podrobností společenského života. Naznačeny tedy pečlivě všechny povinnosti a práva vlády spolkové i prohlášeno, že vše, co v definici té obsaženo není, náleží do oboru působnosti vlád státních. Tak staly se vlády státní pravidlem všeobecným a vláda spolková výminkou.

Poněvadž pak bylo předzvídati, že povstanou často v životě praktickém otázky o tom, kam až sahá právomocnost vlády výminečné,

a poněvadž se zdálo nebezpečným ponechati rozhodování o sporech těch obyčejným soudům, které zřízeny jsou v jednotlivých státech: ustanoven nejvyšší spolkový dvůr soudní, jemuž dáno za úkol, rozdělovati mezi oba soupeře moc takým spůsobem, jak toho ústava žádá.

Federalist líčí rozdělení svrchované moci mezi vládou státní a spolkovou takto: „Práva, která vyhražuje ústava vládě spolkové, jsou určitě naznačena i nečetná, však těch, které ponechány státům, jest veliký počet a jsou dosti neobmezená. První týkají se hlavně předmětů zevnějších jakož jsou mír, válka, diplomacie a obchod. Práva jednotlivých států zasahují v běh společenského života, svobody a prospívání státu.“

Vládě spolkové ponecháno tedy výlučně právo uzavírati mír, vypovídati válku, činiti smlouvy obchodní, vypisovati počet vojska a vypravovati loďstvo. Avšak i ve správě vnitřní byly jisté předměty, které říditi dáno za úkol vládě spolkové.

Spolku ponecháno právo upravovati vše, co se týkalo měny, svěřeno mu vedení pošt i dáno mu právo pracovati o velkých komunikačních drahách, které měly jednotit různá území.

Vláda jednotlivého státu považována celkem za úplně volnou ve svém oboru. Snadno mohlo se však přihoditi, že by stát učinil usnešení, jsoucí na úkor bezpečnosti celého spolku a proto dovoleno v jistých případech vládě ústřední zakročovati ve vnitřní záležitosti státu. Tak zejmena, ačkoliv dovoleno každé republice, která do spolku vstoupila, tvořiti a měniti své zákonodárství zcela neobmezeně, ohražena volnost ta přece tím, že nesmí žádný stát ustanovovat zákony, které by měly moci retroactivní, aniž zříditi si jakoukoliv panskou sněmovnu.

Konečně aby mohla vláda spolková dostáti všem povinnostem jí uloženým, dáno jí právo vypisovati pro své potřeby všeobecné daně.

Politická správa Spojených obcí byla v mnohém upravena dle plánu, na kterém se zakládá správa států. Nalézáme tu především *zákonodárný sbor* čili *kongres*, jenž sestává ze *senátu* a *sněmovny*. Jak právě takové rozdělení zastupitelstva národa slouží ku zdaru federace, snadno poznati. Senat a sněmovna zajisté vyhovují dvěma různým a přece stejně oprávněným požadavkům, mělali se jednota americká státi tím, čím skutečně jest: spolkem národním a spolkem politickým, ve kterém i slabší nemusí se obávati násilnictví mocnějšího.

Hned při zakládání jednoty ozývalo se dvé hlasů: jedni chtěli míti prosté spolčení zcela od sebe neodvislých států, jakýsi druh aliance, ve které se zástupcové lidu raditi měli jen o jistých společných záležitostech, ba i volno bylo státu se spolku vystoupiti, uználi tak za dobré. Druzí proti tomu chtěli slíti obyvatele bývalých osad v jediný národ a dáti mu vládu, která, jakkoliv ústavně obmezená a republikánská, přece by jediným byla zástupcem národa. Praktické následky těchto dvou theorií byly velice rozdílny. Jednaloli se o pouhé spolčení a nikoliv také o jakousi národní vládu, musela v každém usnešení rozhodovati většina států a nikoliv počet obyvatelstva. Neboť každý stát, velký či malý, býval neodvislou mocí a vstoupil do spolku co úplně rovný každému jinému. Na straně druhé, kde měl býti utvořen jednolitý národ, bývala by ovšem rozhodovala většina obyvatelstva.

Jest na bílém dni, že se nemohly státy malé této theorii podvoliti nezříkajíce se zároveň všeho vlivu v tom, co padalo do svrchovanosti spolkové. Hlas nepatrného počtu jejich obyvatelstva býval by zaniknul bez ozvěny v celém velkém národě. Theorie první dávala jim moc nepoměrně velikou stavíc je na roveň státům, jichž obyvatelstvo mnohokrát bylo četnější, theorie druhá zase úplně je ničila.

Z kritického toho postavení vyšinul se ústavodárný sbor z r. 1787 tím, že obě theorie spojil: na základě první zřídil *senát*, na druhé pak *sněmovnu*. V senátě uchována jest neodvislost i úplná rovnost států, ve sněmovně pak vládne počet obyvatelstva. Určeno, že každý stát, ať malý ať velký, ať více ať méně obyvatelstva čítající, posílá do senátu dva zastupitele, do sněmovny ale volí jich více neb méně dle počtu obyvatelstva. Tak stává se, že má jeden stát třeba čtyřicet poslanců v němovně a dva senátory, jiný jen jednoho snad poslance, senátorů však také dvé. V senátě jest vliv obou států stejný, kdežto v sněmovně stát prvý jest čtyřicetkrát mocnější než druhý. Vadou tohoto zřízení jest, že může menšina národa v senátě držeti rovnováhu většině v sněmovně, avšak zvláštním urovnáním poměrů obou komor aspoň z větší části ústavní této nesrovnalosti odpomoženo, a že tak skutečně jest, viděti z toho, že nespůsobila neshoda ta až dosud nikdy povážlivých vnitřních zápletek. Všechny státy jsou poměrně mladé, obyčeje jednoho přelévají se v druhý, teprvé povstávající. Idey panující v jednom stávají se základem zřízení státu povstávajícího, i nestalo se ještě, aby se v senátě malé státy spolčovaly naproti velkým. Konečně jest nátlak veřejného mínění tak mohutný, že odpor senátu proti vůli národa, jak projevuje se ve sněmovně, jest velmi slabý, ba málomocný. Senát neliší se od sněmovny jedině zásadou, po které jest složen, ale také spůsobem volby, trváním mandátu a oborem své působnosti. Sněmovna volena jest přímo lidem, senát zákonodárci každého státu. První povstává volbami přímými, druhý volbou, kterou podnikají zástupcové volení již lidem. Mandát poslanců trvá dvě léta, senátoři však voleni jsou na šest let. Úkol sněmovny jest toliko zákonodárný: v moci soudní nemá podílu leč tím, že snad veřejné úřadníky dává v obžalobu. Senát pomáhá při formování zákonů, soudí politická provinění, která mu odkázána jsou sněmovnou, a jest celkem velikou, výkonnou radou národa. Úmluvy, které učiní president, musejí býti schváleny senátem, a úřadnictvo, jež president ustanovuje, musí býti senátem potvrzeno.

Vzhledem k *moci výkonné* americkému zákonodárci kynula velmi těžká úloha: chtěl utvořiti výkonnou moc, která by závisela na většině a přece byla dosti silnou, aby mohla volně působiti ve svém oboru. Forma republikánská toho žádala, aby hlava výkonné moci byla poddána vůli národa.

Předseda Spojených obcí zastává úřad volitelný. Jeho čest, statky, svoboda i život jsou stále národu zárukami, že bude moci své užívati poctivě a povinnostem naň vloženým ve všem dostojí. Vykonávaje svěřenou sobě moc, není neodvislým. Senát bdí nad ním, smlouváli se s cizími mocnostmi a rozdělujeli úřady, tak že sám nemůže ani penězi ani slovem porušovati, aniž býti porušován. Původcové ústavy Spojených obcí uznali že nelze předsedovi dostáti hodně a pro-

spěšně svojí úloze, nenadajíli úřad jeho delším trváním a větší mocí, než by snad učinil kterýkoliv jednotlivý stát. Předseda volen jest na čtyři léta a po uplynutí doby té může býti volen poznovu. Již vyhlídka na opětné zvolení jest muži, jenž právě úřad předsedy Spojených obcí zastává, nenepatrnou pobudkou, aby pracoval o dobro národa a svědomitě zastával své povinnosti.

Předseda Spojených obcí jest jediný representant výkonné moci americké jednoty. Tvůrcové ústavy nešli ani tak daleko, aby vůli jeho obmezili zvláštní státní radou. Měli za to, že rada taková by činnost vlády ochromovala, zároveň však zodpovědnost samého předsedy valně zmenšovala, kdežto nyní předseda úplně zodpovědným jest z každého svého skutku. Senát může některé činy předsedovy učiniti bezvýslednými, nemůže však přinutiti ho, aby jednal, aniž má podílu v moci výkonné.

Působení zákonodárců na moc výkonnou může býti přímé a nepřímé. Amerikáné rozhodli se k poslednímu. Obor působnosti předsedovy jest ústavou určen a kdy by jej chtěl zákonodárný sbor obmeziti, má předseda proti takovým usnešením rozhodné *veto*. Jest to boj ovšem nerovný, ve kterém zákonodárný sbor, trváli na svém, přece jednou zvítězí, avšak veto předsedovo přinutí jej aspoň k tomu, aby se k poradě o svém usnešení poznovu navrátil. Předseda usnešení nepřijímá, vrátí je zpět a zákonodárný sbor musí je opětně a zrale uvážiti, a chceli veto předsedovo učiniti neškodným, musí se tentokráte vyslovit aspoň dvěma třetinami hlasů. Veto jest ostatně jakýmsi odvoláním k celému národu. Výkonná moc, kterou by bez této záruky bylo lze libovolně potlačovati, zastává svou věc veřejně, a celý národ slyší důvody, které ku své obraně podává. Neníli moc předsedy Spojených obcí tak veliká, jako moc kteréhokoliv evropského konstitučního panovníka, jsou toho příčinou více poměry než zákony, ovšem krom zákona toho, že předseda jest prostým občanem jako každý jiný a nestojí mimo obžalobu. Síla výkonné moci jeví se nejvíce v poměrech k cizím mocnostem. Kdy by byly Spojené obce stále ohrožovány, kdy by jejich prospěchy mísily se co den s prospěchy jiných mocných národů, vzrůstal by zajisté také vliv výkonné jejich moci, neboť by národ žádal i chtěl, aby jej mocně proti cizím přehmatům hájila.

Předseda Spojených obcí jest sice hlavou vojska; avšak i bez ohledu na to, že počet branného mužstva amerického jest příliš skrovným a v dobách míru jen takovým, aby mohl uhájiti hranice od útoků indianských, sestává vojsko Spojených obcí ze zcela jiných živlů, než armády evropské. Tyto rekrutují se ze tříd lidu namnoze ještě nevědomých. Nevědomost a bázeň činí je slepými nástroji důstojnictva, které nezná ničeho než svůj palaš, svou službu a svou ctižádost. Evropská vojska pravidlem neznají vlastenectví. Národ jest jim šelmou, kterou myslí, že musí držeti na uzdě. Prospěchy vojsk evropských jsou zcela rozdílné od prospěchů národa. Onať hájí privilegie, hájí několik lidí naproti svobodám celého národa, jsou bezvolnou, necitnou a demoralisovanou hračkou v moci těch, kdož tyjí z práce tak zvaného „množství", a jen taková vojska dovedou zastávat úkol pretoriánů proti bezbrannému lidu. Vojsko americké není a nebude nikdy nebezpečným svobodě

občanstva, již proto, že si občanstvo ze svého vlastního tuku nedá vzrůsti metlu nad hlavu, a že každý občan dovede hájiti svoji svobodu se zbraní v ruce proti žoldnéřskému sboru, jehož jeden muž by ostatně stál proti jednomu tisíci. Velkého vojska Spojené obce nepotřebují nemajíce hrabivých sousedů, a stályli jako ještě před sedmi lety statisíce mužů proti sobě, nebyli to žoldnéři ale občané, otcové rodin od pluhu a z továrny, z nichžto každý, vybojovav věc svobody měl úkol svůj za vyplněný, i nepřipadlo žádnému, korunovati vítězství svoje povznešením na trůn lecjakés modly. Amerikán má na mysli svůj obchod, svou práci, své blaho a nenasazuje krev svoji za privilegované postavení jiných. V ohledu tom byly věru až směšny škodolibé výlevy některých evropských novin, když si r. 1868 volily Spojené obce předsedou generála Granta. Viděli v tom mnozí úpadek americké svobody a věstili již státní převrat, podobný Napoleonskému. Nechť již původem výlevů těch bylo zbožné přání, aby také ta americká republika vymizela z mapy světové a evropští nespokojenci nemohli stále na její svobody ukazovati co na zdroj blaha národů, nechť stalo se tak z opravdové, nelíčené bázně o republikánskou ústavu Spojených obcí: tím buďtež všichni takoví časopisové jisti, že americký president ať si generálem ať dřevařem byl jindy, korunovaným králem se nikdy nestane.

Ústava Spojených obcí činí předsedu mocným, však poměry jej oslabují. Vizme některé ještě rozdíly, které jsou mezi předsedou Spojených obcí a ústavním panovníkem evropským.

V Evropě jest všeobecně uznanou zásadou, že nemůže panovník vládnouti ústavně, nesouhlasíli mínění zákonodárného sboru s míněním jeho. Amerika viděla často svého předsedu ztráceti podporu většiny sněmovní, aniž by býval nucen odstoupiti aneb společnost tím trpěla. V Evropě potřebuje panovník sněmovny, aby tvořila zákony, a sněmovna potřebuje panovníka, aby je vykonával. Jsou to dvě síly, z nichžto jedna nemůže obstáti bez druhé. Pravidelný běh vlády se zastaví, jakmile nastane mezi oběma spor.

V Americe nelze predsedovi zabrániti tvoření nových zákonů a předseda nemůže také ujíti jich vykonání. Jeho pomoc a upřímná snaha jest sice užitečná nikoliv ale nutná pravidelnému chodu vlády. Co předseda podstatného podniká, předloží se přímo neb nepřímo sněmovně. Jest to předsedova slabost a nikoliv síla, která mu dovoluje žíti se sněmovnou v odporu. V Evropě jest třeba shody mezi panovníkem a sněmovnou, poněvadž by povstal jinak mezi nimi povážlivý zápas, v Americe není shoda nutnou, jelikož zápas jest nemožným.

V Evropě mimo to uchovává monarchie titule, pocty ba i peníze ještě dlouhý čas po tom, kdy stala se ústavní a její moc sblížila se úpadku. Angličané uťavše hlavu jednomu králi a zahnavše druhého s trůnu, mluvili přece s třetím na kolenou. V republice americké, ačkoliv tu vládne jedna nejvyšší hlava, jeví se přece tato co rovná všem, prostá, skromná a bez peněz.

V Americe jest svrchovanost rozdělena mezi jednotu a státy, v zemích evropských této dvojitosti není; svrchovanost jest zde jedna i nenalézá nikde proti sobě závaží. V Americe obmezuje se svrchovanost jen na jisté ústavou jí vykázané předměty, v Evropě vládne

všemu. Evropský mocnář, nelíbíli se mu zákon, nemusí jej uvésti ve skutek, předseda americký musí tak učinit. Králové a vlády evropské mají v zákonech iniciativy, předseda americký nemá žádné. Evropské sněmovny povstávají namnoze pod samým vlivem králů a jich přívrženců a král může, kdykoliv mu libo, sněmovnu rozpustiti a sehnati sobě agitací jinou povolnější; předseda americký sněmovnu rozpustit nesmí a nemůže. Sněmovna jest jednou pro vždy výrazem vůle národa a jedná co taková. Volby do sněmovny jsou zcela svobodné a musely by tedy vždy míti tentýž výsledek. Předseda nemá mimo to žádné iniciativy v zákonech.

Panovník má ve sněmovně vždy jakýsi počet svých jednatelů. Jsouť zástupci panovníkovi, jsou tu ministři. Předseda americký ani jeho ministři nesmějí vstoupiti do sněmovny; spojení mezi sněmovnou a předsedou obmezují se na pouhá poslání. Konečně jest úřad panovnický doživotní a dědičný a panovník stojí mimo zákon; předseda americký volen vždy na čtyři léta a poddán zákonu, jako každý jiný občan.

Práva předsedy Spojených obcí ustanovuje ústava takto: „Předseda jest vrchním velitelem vojska i loďstva Spojených obcí a vrchním velitelem vojska jednotlivých států, jakmile povoláno jest v činnou službu Spojených obcí; tak ale stává se, když kongres nikoliv ale předseda sám do zbraně je povolá.“ Takové určení, praví Hamilton, rozumí se v každé ústavě samo sebou. Vedení války musí spočívati v jedněch rukou i jest úkolem výkonné moci. Předseda může žádati od každé hlavy některého správního odboru písemné dobrozdání o věcech, v působnost úřadu toho náležejících. Předseda má právo dávati milost pro zločiny nebo přečiny, spáchané proti Spojeným obcím. Tvůrcové ústavy měli za to, že moc výkonná jest jedině oprávněnou dávati milost. Soud nesmí tak učiniti aniž by rušil vlastní svůj výrok a prohlašoval jej za nepravý; aniž smí tak učiniti sněmovna bez zvrácení zákonů, které sama přijala. Jedině ten, pravili, jehož povinností jest zákon, který jiní stanovili, vykonávati, může trest zmírniti.

Předseda má po vyslyšení senátu s jeho souhlasem právo i moc smlouvy uzavírati. Senát musí se pro smlouvu vysloviti dvěma třetinami hlasů. Předseda jmenuje se svolením senátu vyslance u cizích vlád, sekretáře (ministry), konsuly, členy vrchního soudního dvoru a všechny úředníky Spojených obcí, o jichž jmenování není jinak postaráno.

Tento článek ústavy spůsobil tuhý boj nejen mezi tehdejšími státníky ale i u veřejném mínění. Roku 1796 učinil Mr. Jay s Anglií smlouvu, jejíž některé odstavce byly velmi ostré, proti sněmovně. Úmluva byla schválena předsedou i senátem, bylo však třeba, aby došla také souhlasu sněmovny. Ta však prohlásila po mnohých prudkých debatách, že má právo opříti se platnosti smlouvy a nevydati zákon, který by ji uvedl v platnost. Předseda Washington toho popíral a tak konečně vešla smlouva v platnost, když se byla sněmovna pro ni vyslovila s tím však doložením, že právo činiti smlouvy jen předsedovi a senátu nepřísluší. Naproti tomu prohlásila v podobné otázce sněmovna roku 1816, že právo to skutečně jenom předsedovi a senátu náleží, kteréž mínění až podnes za platné se považuje. Právo před-

sedovo, jmenovati úřadníky, odůvodněno tím, že musí býti moc výkonná zodpovědna ze všech svých skutků, aby pak nemohla si stěžovati na vliv cizí, nechť úřadníky své naznačí sobě sama. Ježto však ústava dává předsedovi právo jmenovati úřadníky se „schválením senátu,“ naskytla se za krátko otázka, zdali také o sesazování úřadníků musí míti senát vědomost. Roku 1789 přišla podobná záležitost před kongres, i usnešeno, že právo to jen předsedovi samému přísluší, a to nejvíce z té příčiny, aby nemusel státi předseda před kongresem co žalobník neb udavač.

Předseda má právo obsazovati místa, která jsou uprázdněna, v době, kdy senát nezasedá, jakmile však zahájen, musí mu jmenování předloženo býti k schválení. Konečně jest předseda povinen dávati kongresu čas po čase zprávy o stavu jednoty a odporoučeti mu opatření, která má za nutná neb prospěšná. Za mimořádných okolností volno mu svolati sněmovnu neb senát k poradám mimo obyčejnou výroční zasedací dobu, a panujeli mezi sněmovnou a senátem neshoda o době odročení, může předseda kongres odročiti na tak dlouho, pokud za dobré uzná. Práva rozpouštěti kongres předseda nemá. Co hlava jednoty přijímá předseda také cizí vyslance.

V první den zasedání kongresu předkládá mu předseda poselství, v kterém líčí působení vlády za minulý rok a jemuž připojeny jsou zprávy náčelníků jednotlivých vládních odborů. Washington a předseda Adams ještě v kongresu se objevovali zahajujíce jej řečí, na kterou podávána odpověď tím spůsobem, jako děje se při evropských sněmovních adresách. Předseda Jefferson obyčej ten zrušil a kongres nyní k poselství předsedovu neodpovídá. Mimořádné svolání kongresu děje se obyčejně jen, když veřejná bezpečnost jest ohrožena. Od přijetí nynější ústavy stalo se tak pětkrát: roku 1797 předsedou Adamsem pro zápletky s Francií, roku 1809 a 1813 předsedou Madisonem, roku 1837 předsedou Van Burenem a roku 1841 generálem Harrisonem.

Co hlava výkonné moci není předseda při vykonávání zákonů ničím obmezen, i jest odpověden toliko svému svědomí a své vlasti. Může býti dán v obžalobu a sesazen pro zradu, podplatnost a jiné sprosté zločiny.

Předseda volen jest každého čtvrtého roku. Volba děje se po celé unii v jeden den. V každém státě voleno jest tolik voličů, kolik vysílá stát do kongresu poslanců a senátorů dohromady. Žádný však senátor, ani poslanec, ani placený úřadník Spojených obcí nesmí býti volen za voliče. V rozličných státech děje se ustanovování voličů rozličným spůsobem. V jižní Karolině volí je zákonodárný sbor sám, v jiných státech děje se to z většího dílu všeobecným volením. Zároveň s předsedou volí se také místopředseda. Voličové sejdou se ve svém státě a volí cedulkami oba tyto nejvyšší hodnostáře, z nichž aspoň jeden nesmí býti obyvatelem téhož státu. Prostá většina hlasů rozhoduje. Volen předsedou může býti jen rodilý občan Spojených obcí, dosáhnulli aspoň 35 let věku svého. Sesazenli předseda se svého úřadu aneb sejdeli smrtí, zastává místopředseda úřad jeho až do volby příštího předsedy. Tak vstoupil za minulé odštěpenské války Johnson na místo Lincolnovo.

Naznačivše podstatné úkony předsedovy, nebudeme se pouštěti do vypisování celého aparátu politické správy americké jednoty. Podobáť se velmi správě jednotlivých států a opětné vypočítávání jmen a funkcí jednotlivých úřadníků snadno by unavilo. Přihledneme raději k tomu, jak vyniká ústava celé jednoty nad ústavami států a k duchu americké státní federace.

Ústava *jednoty* liší se podstatně od ústavy států účelem, ku kterému směřuje, avšak blíží se jí co do prostředků, jakými účele toho dosahuje. Účel vládní činnosti jest jiný, vládní formy zůstávají ale stejné.

Ústava jednoty jest v mnohém povznešenější nad ústavu státní. Nynější ústava jednoty byla vypracována později, než ústavy původních států i bylo tudíž možno pracovati na základě větších zkušeností a s uvarováním nedostatků, které ve státních ústavách již dříve se objevovaly. To však jest příčinou jen vedlejší, neboť téže výhody a u větší ještě míře požívaly státy, které zřízeny ještě později než jednota, a těch jest nyní většina. Hlavní své přednosti děkuje ústava Spojených obcí zákonodárcům, kteří ji vypracovali. V době, kdy tak se dělo, zdálo se rozpadnutí jednoty nezbytným. Národ to cítil a volil do ústavodárného sboru nikoliv lidi, které nejvíce miloval, nebrž které nejvíce ctil. Mezi zákonodárci těmi nebylo skorem jednoho, jenž by nebyl vynikal svou vzdělaností, šlechetnou myslí a horoucím vlastenectvím. Byliť všichni vychováni uprostřed společenské krise, za které bylo lásce ku svobodě stále a všemi silami bojovati proti vládě mohutné a pánovité. Když zápas ten byl ukončen a mysli všude ještě rozčileny, pohlíželi tito mužové již s chladnou rozvahou k dalšímu vývoji své vlasti. Viděli, že revoluce jest dokonána, že nehrozí národu na příště žádné více nebezpečí, mimo to, které by snad pošlo ze zneužívání svobody. Co myslili, měli odvahu vyslovit, poněvadž cítili v hloubi srdce upřímnou a vroucí lásku k svobodě. Odvážili se mluviti o obmezení svobody té, poněvadž nechtěli ji viděti zničenu.

Většina státních ústav vysílá poslance do sněmu jen na rok a do senátu na dvě léta. Tím spůsobem jsou státní zákonodárné sbory co neúžeji odkázány na sebe menší přání obyvatelstva. Zákonodárci jednoty viděli větší prospěch v trvalejší a neodvislejší činnosti zákonodárného sboru a proto mandáty poslanců v kongresu prodloužili.

Ústavu jednoty rozdělili jako ústavu států zákonodární ve dva sbory. Ve státech složeny jsou i sněmovna i senát z těch samých živlů, majících původ v té samé volbě. Z toho následovalo, že vášně a vůle většiny nalézaly v obou sborech stejně širého pole a v jedné i druhé komoře vyskytnul se snadno povolný jim neb roznécující je nástroj. Tím zdálo se zákonodárcům jednoty rozvážné spracování zákonů ohroženo.

Na základě ústavy spolkové vycházejí sice také i poslanci i senátorové z volby lidu, avšak změněny tu poměry volitelnosti a spůsob volení. Nejednalo se o to, aby zastupovaly sněmovna i senát různé důležitosti, ale aby jedna z obou komor byla rozvážnější, konservativnější. K volbě do senátu třeba již zralejšího věku a voliči nejsou tu již obyvatelé sami, ale volení poslancové v sněmech státních.

V demokratických státech soustřeďuje se celá společenská moc v rukou zákonodárného sboru. Ježto pak tato vychází přímo z lidu, má také nejvíce moci. To však jest základem stálého despotismu většiny. Zákonodárci spolkoví snažili se utvořiti proti despotismu tomu závaží tím, že utvořili senát samostatnější a neodvislejší ve svém konání.

Ve státech jest moc výkonná složena v ruce guvernera, jenž není ničím jiným než nástrojem vůle zákonodárného sněmu. Síla jeho nespočívá ani v trvání úřadu, neboť jmenován jest obyčejně jen na rok, ani v právech, neboť nemá leč ta, která mu zákonodárný sněm udělí. Sněm může jej každé chvíle učiniti málomocným. Ústava spolková soustředila všechna práva výkonné moci, ale také všechnu zodpovědnost v jednom člověku. V oboru jemu vyznačeném dáno předsedovi postavení silné a povoleno jednání úplně svobodné.

Ze všech odborů zůstala ve státech nejméně neodvislou od zákonodárného sněmu moc soudní. V některých státech jmenováni jsou soudcové jen na čas, což ubírá jim značnou část moci a svobody. V jiných splývá moc zákonodární a soudní v jedno. Ve státu New-Yorku jest na př. senát v některých záležitostech nejvyšším soudním dvorem. Avšak ústava spolková pečovala o to, aby moc soudní byla úplně oddělena ode všech ostatních. Soudcové jsou tu zcela neodvislí, majíce stálou službu, kteréž nelze jim odejmouti, jejich úřad jest doživotní.

Následek těchto poměrů jest jasný, správa jednoty vedena jest mnohem lépe, nežli správa států. Vláda spolková jest spravedlivější a rozvážnější ve svém počínání než vlády státní. Jest tu delší doba k přemýšlení, kombinování a větší moc k uvádění zákonů ve skutek.

Zbývá ještě naznačiti, v čem se federační ústava americká liší od jiných ústav podobného druhu.

Spojené obce americké neprovedly první a jediné federační soustavu ve skutek. Bez ohledu na věk starý má i měla v novější době podobné soustavy také Evropa. Švýcary, bývalý německý spolek, Švédsko a republika nizozemská byly neb jsou státy federačními. Pozorujemeli ústavy těchto zemí, vidíme, že moc, kterou přidělily ústřední vládě, jest skorem taková, jakou dává ústava americká své vládě spolkové. Jako tato mají neb měly vlády ústřední právo vypovídati válku a uzavírati mír, vypisovati počet branců a společných daní a upravovati společenské poměry. Nicméně zůstávaly ústřední vlády těchto zemí skoro vždy stálými, kdežto spolková vláda americká jest mocná i provádí úkol svůj velmi snadno. Ba ještě více. První americké jednotě nebylo možno obstáti pro přílišnou slabost ústřední vlády a přece měla snad vláda tato více práv než nynější.

V ústavě nynějších Spojených obcí jest několik zásad nových, kterých nelze sice znamenati na první pohled, které však jeví se ve svých následcích. Ústava tato spočívá na theorii zcela nové, kterou možno považovati za velký vynález politické vědy za našich dob. Ve všech dřívějších ústavách amerických před r. 1789 svolovaly všechny státy k provádění zákonů nařízených spolkovým zákonodárným sněmem; zároveň ale vyhradily sobě právo, bdíti doma nad uskutečňováním zákonů spolkových. Spolek r. 1789 uvolil se však nejen zákonů spolkových po-

slouchati, ale ponechati také provádění jich spolkové ústřední moci. Výsledek nového tohoto zřízení byl nevšední. Ve všech jednotách, které předcházely před soustátím americkým, musela se vláda spolková dovolávati svých potřeb u vlád jednotlivých společenských národů, a těmli se požádavek neb nařízení nelíbily, bylo snadno vymknouti se z poslušenství. Byllí národ dosti silným, mohl vzíti útočiště i ku zbrani, bylli slabý, uchýlil se k oposici trpné.

Tak hrozily spolku stále dvě věci: buď sjednotily se státy nejmocnější a potlačovaly druhé aneb odkázána vláda spolková na své vlastní slabé síly a bezvládí zahostilo se mezi státy. Jednota padla nemajíc síly k jednání.

V Americe nevládne spolek státům ale jednotlivým občanům. Vypisuje daně spolkové neobrací se o povolení jich více k státu, ale od každého občana zaplacení jich žádá. Bývalé federace měly před sebou národy, federace americká jedná s občany. Má svou vlastní správu, své soudy a své úřadnictvo.

Jednotlivý stát nemá příčiny proti ústavě spolkové revoltovati, anať mu neubírá uvnitř žádné volnosti. Své soudy, svou politickou správu, povolování svých daní, své školství a vůbec vše, co do vnitřní správy a k prospívání náleží, má stát ve vlastních rukou. Toliko ku společným potřebám přispívati musí a povinnost tu vzal na sebe dobrovolně. Konečně sobě i tu svoji ústřední vládu *volí sám*, a ta jest hlavní výhoda, že to není cizí nad ním a mimo jeho vůli stojící moc, která plnění té neb oné povinnosti žádá. Zřeknulli se stát některých práv svých, učinil tak dobrovolně. Spolek mu praničeho neoktroyoval.

Ve federacích starých bývala práva ústřední spolkové vládě udělená příčinou stálých svárů, poněvadž rozšiřovala obor působnosti vládní, však nedávala jí žádné moci, aby také s to byla povinnosti své vykonávati. Čím většími se stávala práva vlády, tím větší bývala její málomocnost.

Tomu není tak v amerických Spojených obcích, ani v jednotlivých státech. Postupujeli národ své vládě státní neb ústřední jakási práva, dává jim zároveň také moc ku práva toho vykonávání. Obé činí dobrovolně. Ústava Spojených obcí amerických spojila princip vlády federační s principem *vlády národní*, a to jest hlavní její zásluhou o blaho, které Spojeným obcím přináší. Ostatně však to jest více zásluhou poměrů amerických, nežli zákonodárců.

Státy americké, dříve než nabyly samostatnosti, byly po dlouhou dobu části jedné říše; byl to jeden národ týchže mravů, obyčejů a téže minulosti, národ osvícenější než je nalézáme jinde, a soustava federativní nebyla tu pouhou politickou kombinací nebrž prostředkem k rychlejšímu dosažení všeobecného blaha. Mimo to zůstává i při zřízení spolkovém těžiště společenského života v jednotlivých státech. Vášně politické rozlévají se jen v mimořádných řídkých dobách po celé jednotě. Avšak hlavní oporou americké federace jest *všeobecná opravdová svoboda*. Kde jednotlivec i stát může volně uváděti ve skutek každou myšlenku, kde může volně prouditi každá idea a nic neuhněcuje ducha podnikavosti, tam nerodí se tak snadno násilné revoluce. A tak panuje mír a klid uvnitř americké jednoty, anať na zevnějšek zaujímá místo

mezi nejmocnějšími státy. Národ Spojených obcí amerických rovněž je svobodný a šťastný jako kterýkoli národ malý, jest i slavný a mocný jako kterýkoli národ veliký. *J. V. Sládek.*

Omylové u vychování.

Rozebírá prof. *J. K. Škoda.*

II. Duše.

Hodlajíce jednati o duši neviditelné, vstupujeme na pole mnohem důležitější i mnohem těžší, než na jakém jsme byli, jednajíce o těle. Duše vyniká totiž vznešenou povahou svou nade všecky viditelné tvory. Tvorové dostali rozmanitých, krásných vlastností: ale jediná duše lidská *zná* svého stvořitele. — Všickni ostatní tvorové *musí* konati, co jim jest uloženo: jen před člověka položena jest kletba i požehnání, před ním jest i vábící, od přemnohých až nad potřebu ušlapaná cesta hříchu, i drsnatá, kamenitá cesta ctnosti, *svobodná* tu pak volba ponechána je duši jeho. — Světlo urazí za sekundu 42.000 mil:*) ale *rychleji* než nejrychlejší světlo přenáší se duše myšlenkami z místa na místo, po krajinách noze lidské nepřístupných, za vrchy, za moře, nad oblaky zalétá. — Nechť za 1000, nebo za 50 let (jak nedávno ve své knize francouzský kněz Latour předpovídal, udávaje rok i den, hodinu, minutu i sekundu)**), jednou pohyne svět tento se vší krásou, všemi rozkošemi svými: ty všecky sebe hroznější katastrofy však duše lidská přečká; neníť věci, ni osoby, která by ji mohla zmařit; uplynou tisícové, milionové let, ale jejího trvání *nebude* konce. — Nynější bobři staví dosud z kmenů a hlíny své homolovité boudy s vchodem pod vodou, jako to dělali před 1000 lety; krocana rozhněváte dosud červenou barvou, a čepýří se, hudruje a křídly o zem brousí, jak to dělal r. 1530, když ze severní Ameriky do Evropy byl přinešen; do košíčků na zadních svých nožkách sbírá dosud včela z květin pel a do oulu ho donáší, jak to dělaly za Virgila, asi 50—60 let před Kr.; jak to vždy míval, má dosud motýl smrtihlav na svých zádech výkres, umrlčí hlavě poněkud podobný; bourec hedbávník tak se dosud čtyřikrát svléká, tak ze žlázy na dolejším svém pysku nit hedbávnou souká jako r. 555, když mniši jeho vajíčka z Číny do Cařihradu ponejprv byli přinesli;***) z bříška živých světlušek září dosud v noci zamodralé světýlko, skřivan i teď zpívá, jako vždy zpívával, žirafa má přední nohy dosud mnohem delší, než zadní i zvedá při chůzi dosud vždy obě nohy na jedné straně najednou; ve všech říších přírody koná se vše tak, jak se to před stoletími konávalo, a jestli některého, na př. psíka dressurou poněkud zkultivovali, pomine s ním ta kultura: ale

*) Schödler kniha přírody, I. 119.
**) Národní listy 1871, č. 258.
***) P. Jehlička. Přírodopis str. 180.

kdy by tak lidé věků dávných z hrobů svých teď povstali, a viděli by, jakých věcí od jejich smrti duše lidská vynalezla, jakých strojů a nástrojů, jak páry, plynu a podobných ondy tak děsivých věcí teď upotřebeno; kdežto za jejich času jediná psaná kniha stála sta, a bylali psána pěkněji, i tisíce zlatých (Antonín z Palerma dal r. 1460 za spisy Liviovy 130 zl. ryzího zlata, v Čechách mnohý kancionál stál 25—30 000 zl.), že teď v Praze nový zákon i s úhlednou vazbou v plátně za 18 kr. prodávati se může; a jak vynikali mnohé a mnohé osoby mravem ušlechtilým, žeť i lid dosavadní se před ctnostmi jejich s úctou sklání — ty a takové věci vidouce, řekli by zajisté, že duše lidská je *sdokonalitelná.* Schopnost k takovým vznešeným pracím a vlastnostem každá duše dětská na svět s sebou přináší: její tedy pěstování jak velikou důležitost do sebe má!

Ale jest to pěstování nesmírně *těžké.* Jak dlouho to trvalo, jakých často dost choulostivých a nákladných zkoušek na zvířatech i lidech to potřebovalo, kolik set stalo se při tom dosti povážlivých omylů a chyb, než mohl na př. Harvej s učením o oběhu krve,*) nebo lékaři američtí s vypravováním o tom, co žaludek činí,**) nebo vídenský doktor Škoda s klepáním po prsou vystoupiti, a přec se tu jednalo jen o vnitřní práce těla viditelného. Jakých bude teprv těžkostí při zpytování prací a zjevů duševních, t. jak se to v duši kousek po kousku ozývá, rodí, mění, rozšiřuje, krotí, roste, a celého průběhu duševního života! Z toho, co shledáno po dlouhou dobu na místech rozličných, na dětech rozličných, od osob rozličných, v okolnostech rozličných, z toho, co dítě zevnitř koná, soudíme, co se asi při tomto zevnitřním konání v duši jeho děje, ze zevnitřního díla soudíme na vnitřní jeho příčinu, a tak nabýváme vydatných pokynutí, co máme v duši dítěte spůsobiti, chcemeli, by zase zevnitřně to neb ono konalo. Život duševní je u lidí dospělých nad míru měnivý a pohyblivý, hejna myšlenek přes den skrze duši proletí: ale u mladých, dosud neusazených duší je mnohem těkavější, tak že bývá zřídka kdy času k úplnému a všestrannému jich pozorování. Mimo to se stávají často v duši nepravidelnosti; bývají v pozorovateli vzbouření a veliká hnutí, pozbavující ho vší vlády, činíce ho neschopným k pozorování. Děti starší neukazují se vždy tak, jak jsou, přetvařování se od lidí dospělých naučivše. Proto požaduje pěstování dětské duše nesmírné, nepřetržité pozornosti a obětovné bedlivosti, a že méně všímaví, méně bedliví pěstounové dopouštívají se při tom častých a velikých omylů, že je tu omylů více, než při pěstování těla, a mnohem více, než jich podává Salzmannova Račinka***) (vždyť žijeme ve dnech všestranného pokroku!), kdož by se tomu divil? Někdy nasazují se hned v mladou duši povážlivé neduhy, pěstoun málo dbalý nevšimne si jich, poněvadž se hodně nápadně na venek nejeví; ty budou jako tajný jed po dlouhá léta vnitřní blaho dítěte otravovat, i bude mu přestáti velikých bojů a trpkostí, než z nich vyvázne, ano často do smrti z nich ani nevyvázne!

---

*) Slov. nauč. III. 658.
**) Kodym. Úvod do tělovědy. 19—21.
***) **Račinka aneb poukázání k nerozumnému vychování dětí. 1824.**

Bylitě a dosud jsou lidé (nedávno jeden oud toho cechu středověkého ve veřejných listech moudrost svou vykládal), kteří se domnívají, že, jako vývoj těla sám sebou se děje, i vychování duše samo sebou se koná. Těm odpovídá Komenský ve své didaktice:*) „Žádný sobě na mysl vstupovati nedej, jako by člověk člověkem býti mohl, jedině leč se vycvičí ve věcech těch, které jemu jakožto člověku přináležejí.... Jsou příkladové, že někteří v dětinství byvše od zvěře divoké, vlků, medvědů a p. uchváceni, zanešeni, mezi nimi vychováni, a potom zase lapeni, nic nad ta zvířata více neuměli a nerozuměli, ani mluviti, ani na dvou nohách choditi, ani ovšem jiných lidských prací konati, leč až mezi lidmi zase pobyvše se naučili. V Hesích ztratilo se skrz rodičů nešetrnost dítě v jedné vsi, která ležela u samého lesa, z něhož vlci až do vsi dobíhali. Po některém čase vídali sedláci mezi běhajícími vlky zvíře jakési, čtvernohé sice, ale rozdílné od vlků, a kteréž ne tak čerstvě přes ploty skákalo. I přičinili se, dopadli ho a vedli do Kasselu na knížecí palác. Tam schovalo se pod lavici a vylo jako nějaká nejlítější šelma; kníže poručil, aby je mezi lidmi chovali, až by se ukázalo, co z něho bude. V krátkém čase zrostlo, potom zdvihnouc se na dvou nohách choditi, naposledy i rozumně mluviti a tak člověkem býti počalo. Vypravoval, že v jámě s vlky bydlel a od nich chován byl, i že mu vždy nejlepší díl zvěřiny dávali. R. 1562 honili ve Francii vlky a zabili vlčici, za níž běží pachole as 7leté, nahé, barvy žluté jako se stromu spadlý list, žluté a kadeřavé vlasy mající. Bylo obskočeno a lapeno. Nehty mu u noh i u rukou našli pod se skřivené, jako ptačí pazoury; nemluvilo nic, ale bečelo jako tele. Když skrotlo, dříve než v 7 měsících se naučilo mluviti, a bylo vozeno po městech, městečkách a zámcích, a tržili ti, kteří je ukazovali, nemálo peněz.“ A přidámeli k těmto událostem 16. století osud Kašpara Hausera, který když r. 1828 asi 18 let stár v Norimberku se ukázal, jako dvou-, tříleté dítě se choval, mluvit ba ani chodit neuměl, a po všecken čas, co se pamatoval, v jakémsi nízkém sklepě většinou o hladu byl schován**) — nebo osud 20letého syna německého malíře na porcelánu Wielanda, který celý svůj dosavadní věk proseděl v díře podzemní, kde mu nebylo lze ani stát ani sedět, mimo otce a matku nikoho a nic neznal, také nic pojmenovati neuměl***), máme tu patrné důkazy z doby staré i novější, že duše dítěte v lidské společnosti musí být pěstována, a kdy by vyrůstalo, jako Hauser nebo Wieland, ode všeho světa odloučeno, že by vložené do něho sebe vzácnější schopnosti ani jemu nic nebyly platny, ani lidské společnosti, poněvadž by se nikterak nevyvinuly.

Veškeré dílo lidské duše zahrnujeme ve tři slova; říkáme *duše poznává — duše cítí — duše se snaží.* Jsou to jako tři skupení, z nichžto v každém několik sil je zaměstnáno, jako zaměstnáno bývá více lidských rukou při pracích složených. Spojeným dílem prvního skupení pořídí se *poznávání*, druhého skupení *cítění*, třetího skupení

*) Vydání slavnostní, 1871. str. 38—41.
**) K. Hauser. Beispiel eines Verbrechens am Seelenleben von Feuerbach. Ansbach 1832.
***) Květy 1838. str. 304.

pak *snažení*. Chcemeli výkony těchto neviditelných sil duševních vysvětlovati, musíme si každou tu jednotlivou sílu (u p. paměť, pravdocit, vůli) pro sebe mysliti a dílo její stopovati na všecky ostatní zatím zapomínajíce, ač arci duševní dílo veškeré krásný celek tvoří, jako dílo jednotlivých částek a třeba dosti nepatrných částeček v nějakém stroji. V obyčejné mluvě jmenujeme rádi místo duševních sil ty částky těla, jenž jim nápadně pomahávají, místo poznávání tedy hlavu, místo cítění srdce; také přikládáme těm silám duševním dle jakosti díla, které konají, rozličné vlastnosti, říkajíce: krátká paměť, hluboký cit, snaha slabá a p.

1. Poznávání. Veškeré v poznávání pomáhající duševní síly dřímají při narození dítěte; také se neprobouzejí všecky najednou: dříve probouzejí se ty, jež mají sloužit při rozvíjeni sil později se teprv probouzejících, tedy nejdříve smysly, a ne všecky najednou, zrak hned při narození, sluch asi ve dvou týdnech po zraku, pak hmat, chuť, a čich naposled, jsa mezi těmi pěti pro dílo duševní nejméně důležitý. Zrak i sluch mohou člověku dlouho scházet, aniž by tělesní jeho žití tím co utrpělo, tím více škodilo by to však jeho žití duševnímu. Na dokonalosti čidel (částek to těla, kterými co nástroji jednotlivé smysly pracují, zrak očima, sluch ušima a p.) velmi mnoho záleží; musíme tedy chrániti děti všeho, co by mohlo je pokaziti, a míti je k tomu, čím by se čidla jich zdokonalovala. Po smyslech probouzí se paměť, pak obraznost, pak um a soudnost, pak teprv rozum.

Obrazy, které si duše lidská pro svou potřebu o rozličných předmětech činí, jmenujeme *představy*. Malé děti bez přiměřené pomoci osob starších buď žádných představ sobě nespůsobí, nebo jen lecjakés; to však jest také notná chyba. Proto že je některé dítě starší, nemusí míti více představ ani dokonalejších, než jiné dítě mladší: léta dítěte to s sebou nenesou. Jeli dítěti pomáháno rozumně a s přiměřenou lehkostí při tvoření představ, má desítiletý hoch více a lepších představ, než zanedbaný šedesátník. Děti městské mají mnoho představ, jakých nemají děti vesnické; tolikéž děti u lesů, u řek, u dráhy; každé mají ty představy, k jichžto nabytí nazíráním častou mají příležitost.

Po začátku nejsou představy dětí malých ani *úplné*, t. aby podávaly všecky částky představy, ani *jasné*, t. aby vznášely se před dětskou duší jako živými barvami zhotovený obraz, tím méně *zřetelné*, t. aby všecky jejich částky dítě vyjmenovati dovedlo; takové ani ještě nemohou býti pro začátečnictví dítěte, ani není jich hned dítěti třeba. O každé věci podám dítěti vždy jen tolik, by dobře a jistě rozeznalo ode všech ostatních věcí, které již zná. Čím více věcí dítě již zná, tedy čím více představ již má, tím více známek musím mu uvesti při každé nové představě; snadno rozezná ji ode dvou, ne tak snadno od šesti nebo dvanácti snad i v některých částkách sobě podobných představ.

Jak dítě ve množství představ postupuje, přibírá si nové a nové známky představ. Zásoby duševní se i u dospělého i u dítěte pořáde doplňují, t. nové se přidává k tomu, co v duši již je, jako příroda předešlé své dílo přidáváním nového rozmáhá. Chtěl by zajisté věc nemožnou, kdo by na dítku žádal, aby si z pěti částek sestávající představu složilo hned celou; dá zatím jen ty částky, které dítě již teď, při svém nynějším skrovném duševním vývoji může pochopiti; při vý-

voji postupujícím bude přidávati částku po částce tak dlouho, až dítě všecky částky představy, t. úplnou představu míti bude. Někdy je ti pro učení i pro život budoucí třeba, by dovedlo dítě podstatné částky představ svých udati.

A každá představa budiž *pravdivá*, t. j. obraz v duši zhotovený shoduj se se skutečným předmětem; tedy ne aby se řeklo o tygrovi: „to je veliká kočka.“ Když se hoši, ať na výdělek nebo z pověry, o oharky bílosobotní derou; když zatemnělci zvoněním chtějí zaháněti mračna; když si v Číně vdova po smrti manžela smrt udělá, a diváci perou se o zrnka rýže, která vstupující k šibenici mezi ně rozhodil; *) když kdo chce citovati satanáše, aby mu žok dukátů přinesl: jsou takto jednající osoby třeba staří již lidé, ale pravých představ dosud nemají.

Zmíněné doplňování představ nemá však býti *opravování představ* t j. jsouli v představě částky, které tam býti nemají, ty vyndám, i dám tam místo nich, co tam býti má. Mají si děti hotoviti vždy představy takové, by nebylo třeba jich opravovati: příštipek udělaný sebe krásněji jest přece jen příštipek. A někdy se opravovaná představa ani skutečně neopraví, a pak je to s dítětem jako s učedníkem toho cukráře, který hocha cukrovinkami přesytit, mu je zošklivit a tak od kradení jich odvrátit chtěl, hocha s kachním žaludkem však v chuti po mlskách ještě posilnil.

A jak lehounce, i pro dítě příjemně vpravují se představy do dítek. Matka ukáže na předmět (po začátku vždy jen jeden), který mohou děti vidět, slyšet, ohmatat, představy pomocí smyslů tvořené jsou vždy první dílo duše dětské. Děje se to spůsobem libým, — „dílo někdy cukrovou opatrností musí být oslazeno!“**) Tak se dítě upozorňuje, pro celé živobytí tak potřebná zvědavost a všímavost začíná se do něho vštěpovat. Počet předmětů předváděných pozvolna rozmnožuji, aniž bych dítě sebe méně přecpával. Pohodlná matka jen dbá, by jí děti daly pokoj, pomoz co pomoz, po dobrém nebo po zlém: zatím dítě navyká lhostejnosti ku všemu, co okolo něho jest; smysly nemají cviku, síly duševní dlouho v něm ještě podřimují, a tudíž ve škole i v živobytí za jinými svědomitěji pěstovanými, snad mladšími a chudšími dětmi pořáde bude pokulhávati.

Někdy tu pomáhají *obrazy*. Je to arci veliká chyba, jsouli obrazy před děti stavené nepravé nebo špatné; mazanice lecjakés krasocit v dítěti hned při prvním probouzení kazí — ale též to škodí, dávajíli se obrazy dětem beze všeho plánu, tak se vpravuje často do dětí, co jim není nic platné. Obrazy podávané dětem bez plánu a náhodně jsou jen libovolně užívané zbytečné hračky.

Bystré děti se ustavičně ptají, a nic se tomu nedivíme: vždyť setkávají se pořáde s novými a novými věcmi. Čím pečlivěji zvědavost jejich konejšíme, tím hojnějšími představami ducha jejich opatřujeme.

Ale veliké bývají tu omyly! Jedna matka odbyde tážící se děcko těmi slovy: *„Co pak se pořáde ptáš?“* Byloli dítě vaše několi-

*) Květy. 1867. str. 84.
**) Didak. 102.

krát při svém ptaní mrzutě, snad i urputně odbyto, buď přestane se vás tázati, stane se lhostejným a přestane mysliti, nebo táže se děvečky neb někoko z domácích; jestliže ti mu upřímně a laskavě povědí, pak budeš matko sama tím vinna, že tvé dítě má více důvěry k děvečce než k tobě, a po letech spíše na děveččině než na tvém hrobě si popláče. Arci by se mělo na to dbáti, jakých mají do sebe vlastností ty služky, kterým rodičové hodlají děti svěřiti, aby nebyly surovy, obmezeného ducha, hříšní pytlové a p.; ale kdybych měl jen tolik desítek, kolik matek českých při přijímání služky na tuto okolnost ani nepomyslí, snad ani nevědí, že mají na ni pomyslit, stal bych se rychlým a lehkým spůsobem novověkým Kresusem.

Jiní odbudou děti tážící se všelijak, říkajíce: „*Pro děti je to dost dobré.*“ A přec právě na těchto představách z prvních let tak mnoho záleží; jsouť ony látkou, ze které bude duše hotoviti všecko své budoucí dílo. Jeli látka špatná, bude z ní i práce mizerná, z hadru nelze přec vykouzliti hermelínový plášť!

Nejednou ozve se některý vpašovaný výbor školní: „Co s tím za okolky: *vždyť je to učitelství v první třídě.*“ Kdo tak mluví, ten dílu školnímu nic nerozumí, a mnoho se na újmu dobré věci opovažuje, když ve školní výbor zasedá. Kdy by měli takoví lidé po celých Čechách školy řídit, musila by se všecka mládež v několika málo letech vrátiti do středověkého hlupství. Vpraviti nové představy do dítěte, které již velikou zásobu představ má, častým jich tvořením se je naučilo tvořit důkladně i rychle, které kolikrát s nimi již zápolilo: toť není nikdy dílo tak těžké, jako když mám vpravovati první představy do duše prázdné, která udiveně slova moje poslouchá, neví, jak a z kterého konce by věc měla popadnouti. Vychovávání větších dětí je těžší i choulostivější, než vychovávání malých, podajných dušiček: s vyučováním však je to naopak.

Mnoho a mnoho je osob, které s dětmi nemají patřičnou trpělivost, po dětsku se k nim neumějí míti. My velcí lidé při mluvení přeskakujeme a vynecháváme mnohé myšlenky, vůbec známé: ale to nesmíme činit, jednámeli s dítkami: tu musíme z jedné myšlenky na vedlejší druhou, krůček za krůčkem musíme stoupati. Kdo tyto myšlenky prostřední přeskakuje, činí asi tolik, jako když dlouhonohý tatík do úpadu utíká, a hocha za ručičku vedle sebe více vleka než veda, ve své krátkozrakosti chce, aby mu stačil, ač dítě skoro by duši pustilo. — Když děti silně rostou, jsou tělesně rozdrážděny, brzy ta, brzy jiná stránka v nich převládá, aniž bychom v duševním rozvíjení příčinu toho nalézali. V těchto letech máme míti s nimi trpělivost: vždyť mnoho z toho, co chvátáme odstraniti, cestou přirozenou samo se vyrovná. Je to jako s nemocným tělem. Nezdaření se mnohých, jinak dosti hlídaných dětí pochází velikou částkou z nedočkavého a nepotřebného sahání v tuto rozčilenost dětskou.

Pozornost. Pozornosti ne jen do učení ale i do praktického živobytí jest velice potřebí. Proč mladý tento slepec žebrá? Když stříleli z klíčů, nedal pozor a oči si vypálil. Kam dal onen mrzák svou ruku? Nedal pozor a stroj mu ji utrhl. Proč rozbil tento holí drahé okno? Zapomněl, že nesa hůl pod paží, u skla jako holub na

báni nesmí se oháněti. Proč roztrhl se v Liberci parní kotel a na milion škody nadělal? To vše a miliony podobných ourazů, nehod a neštěstí spůsobila již nepozornost.

Této tak potřebné pozornosti hned malé dítě pozvolna buď poučováno. Zaměstnávej je toliko předměty jeho věku a duševnímu vývoji přiměřenými! Nejprv jen předměty smyslnými, jednoduchými, ale vždy jen jedním předmětem; dva rozličné předměty v tuže chvíli mu předváděti, je práce marná, a není žádným pěstováním pozornosti. Čím větší dojem předmět nějaký na dítě učinil, tím spíše i pozornost jeho vzbudí i na delší dobu upoutá. Pokračujíc v letech ať učí se dávati pozor i na více předmětů najednou.

A nechť dá na předmět *dobře* pozor i v pozornosti *vytrvá*. Děvčata jsou v pozornosti těkavější, nežli hoši; těch více třeba přidržovat k vytrvání. Kdy by dítě od jednoho předmětu jako motýl přeletovalo ke druhému, bude jednou celé jeho vědění povrchní, kouskovité, člověk z něho bude, který začne se učiti kolika řemeslům a s každého sběhne, který vše začne, ale nic nedodělá. Mezi lidem českým jest takových osob velmi mnoho.

Udělej jim celé dílo zajímavé, dají spíše pozor. Předvádím tedy samé věci nové, a musím něco starého opakovati, novou pro děti stranou jim to ukážu. Některé dítě má pro některý předmět více pozornosti, než pro ostatní: ten pro hudbu, onen pro kreslení, třetí pro počty. Setkání se dvou věcí sobě protivných (u p. smích, převrhnemeli se najednou v pláč) mocně pozornost budí. Podávámli něco velmi zajímavého, (je však ta zajímavost velmi relativní), poslouchají upjatě i děti, dříve v roztržitosti kolikrát postižené. Dá i tím více pozor, čím více s jeho náklonnostmi předmět podávaný se shoduje.

Po začátku odstraň, co by pozornost dítěte rozptylovalo; teprv později, až se totiž poněkud již oblomí v pozornosti, budu mu přibližovati předměty je dojímající mezi nynější pozorností, a sice čím dále, tím více by se v pozordávání utvrdilo. Nebudu chtíti, aby sice na poučování pozor dávalo, ale při tom tělem svým něco zcela jiného konalo. Když dáme dítě do školního pravidelného díla, má již uměti hezky pozor dávat; opatrovna je tomu spíše naučí, než mnohá oslavovaná domácnost.

V mládí nás to mnoho stojí, mámeli od věcí smyslných pozornost svou odvrátiti; ale cvikem pozvolným to tak daleko přivedeme, že se v myšlenky pohřižujeme a bez zacpávání uší v nich se udržujeme, i kdy by veliký hlomoz kolem nás byl: toť je vzácný, vyšší stupeň pozornosti. Učenec bývá do svého předmětu celý tak zabrán a veň jako pohřížen, že mu pro něco jiného pozornosti nezbývá: jeden z největších mathematiků všech věků a národů, Euler (1707—1783) dělal mezi hlomozícími dětmi své veliké algebraické počty *) — Diviš někdy po celý den přemýšlel, a nic nevěděl z toho, co se kolem něho dělo **) — hudebník pohroužil se ve své fantasie tak, že když vkročil k němu do pokoje vzácný přítel, ač maje oči otevřené, neviděl ho, a když ná-

*) J. Ch. Hofbauer. Ueber die Krankheiten der Seele. I. S. 7.
**) Malý. Denice. II. 319.

hodou zhasli, tmu v pokoji nepozoroval *) — filosof řecký, dopracovav se důležité mathematické otázky náhodou v lázni, vyskočí z vody celý nahý a ulicí utíkaje jásá: „Našel jsem to konečně“; **) — profesorovi hvězdářství ohlásili studenta právě, když vypočítáním dráhy pro jistou kometu se zabýval; ani očí od své práce nepozvednuv, ozval se: „Může za 300 let zase přijít“, kometu mysle a ne studenta; — anglický mathematik Newton míval k obědu pečené kuře, které stávalo na kamnech; jednou ho navštíví dobrý jeho známý a čeká, až Newton obědvat přijde. Že dlouho nepřicházel, snědl cizí pán pečené kuře, a dožádal služebníka, aby jiné přinesl. Než však služebník je přinese, přijda Newton jde ku kamnům, a vida nádobu prázdnou: „Ani nevím (praví), že jsem již obědval.“ ***) To jsou osoby do díla svého zahloubené.

Toto pohřížení však rozeznati třeba od *roztržitosti*. Když si někdo dýmku na stole vyklepává a zvolá: „Vejděte!“ jako by někdo na dvéře klepal; když doktora Tillotsona štípne do lýtka komár, a on se ohna drbá lýtko vedle něho sedícího pána †): toť jsou notné roztržitosti, živobytí jich u veliké hojnosti uvádí, aby pak nevyhynuly, pěstounové často svou neopatrností již malé dítky jim zaučují. Chtíce vzít na př. odpoledne dítě na návštěvu k tetě, u které se vždy rozkošně bavívá, hned ráno mu to oznamují, a myšlenky smyslného děťátka pak mezi dnem často k tetiným zábavám zalétají; a p. v. Mnozí z těch, kteří si navykli říkat: „Co pak chtěl jsem říci . . kde pak jsem přestal . . . tento . . . tentono . . .“ ani nevědí, že užíváním takových prázdných formulí vyzrazují roztržitost a slabost svého ducha.

Také je to nemalá a v následcích daleko sahající chyba, nedáváli se bedlivý pozor na *výřečnost* dětí. Obyčejné při mluvení nespůsoby: huhňání, koktání, zabreptávání se, šeplání působí málokdy orgán, ty obyčejně povstanou návykem, jako teď mluva česká, prokládaná slovy německými, francouzskými, italskými a vůbec jinojazyčnými. Kdy by hned za outlého mládí všímali sobě jak patří dětí mluvících, bylo by odložení takových chyb velmi lehké; teprv déle trvajícím návykem těžkostí mu přibývá: je to s ním jako s nemocemi, které za prvního začátku snadno z těla vypuditi lze, však po delším trvání tělo usmrcují. Druhdy pravil car ruský Mikoláš kardinálovi Mezzofantimu, že „kardinál mluví lépe rusky, než měšťané petrohradští“: co by asi teprv řekl češtině, jakou se mluvívá v mnohých městech českých? —

Paměť. Duše si nerobí o jednom předmětu tolikrát představu, kolikrát jí potřebuje, nebrž ji sobě tvoří na celé živobytí jen jednou. Hotové představy jsou v duši uloženy jako v nějaké schránce, ze které opět a opět se berou, když jich člověk potřebuje. Někdy se obnoví samy od sebe, bez našeho chtění, přičinění a tu díme, že *nám napadnou;* napadnou nám často zrovna ty, kterých právě nepotřebujeme, ani snad tak brzy potřebovat nebudeme, při nahodilých rozmluvách,

*) J. Ch. Hofbauer. I. S. 44.
**) Rodin. kronika. I. str. 10.
***) Čechoslav. 1824. čís. 143.
†) Dr. E. Hartenbach. Die Kunst ein vorzügl. Gedächtniss zu erlangen. 1837. S. 34.

při společném tlachání, při řečech, jejichž obsah sahá do kruhů nejrozdílnějších. Když snažíme se, aby nám ty napadly, kterých právě potřebujeme, tu si *vzpomínáme*. Paměť obnovuje naše představy, které chceme a kdy chceme, i obnoví je *beze změny* tak, jak v duši jsou, tedy ku př. z nepravých nenadělá pravých.

Paměť má člověku prokazovati tuto *trojí službu: a)* poskytované jí představy má do sebe přijímati *rychle* i *snadně* i *v sebe je ukládati*, čemuž říkáme, že ty představy si do paměti vštípíme. Na dětech se jevívá obliba jakási k tomu neb onomu druhu představ: mnoholi v tom je vrozeného, nevíme; co je ale přiučeného, to při každém dítěti můžeme vystopovati;

b) přijaté ty představy má *v sobě uchovati celistvě, věrně* a *na dlouho*. Někdy představy vyblednou, ty se z duše sice nevytratí, ale podobají se obrazům opršeným, na kterých nelze více poznat, co se jimi představovalo. Dle toho. jak paměť obrazy v sebe přijaté uchová, zveme ji dlouhou neb krátkou. Chladnokrevný*) a teplokrevný mívá delší paměť, než lehkokrevný a těžkokrevný;

c) má přijaté představy, kdy toho třeba, *obnovovati rychle i snadně*, t. aby se bez mnohého namahání, bez nějakých umělých pomůcek hned, jako na naše pokynutí před duši postavily, a obnovená představa ve všech i sebe menších částkách s představou prvotní aby se shodovala.

Národové starého světa myslili, že sídlí paměť v uchu lidském; chtíce někoho upamatovat, strkali prst do ucha, z čehož snad ta domněnka pochází, že o nás někdo mluví, když nám v uchu zní. Egypťané vyobrazovali muže s výbornou pamětí tak, že posadili vedle něho zajíce neb lišku s napjatými sluchy. Nyní máme mozek za orgán paměti; jakou měrou přibývá síly mozku, tou měrou i paměti a co škodí mozku, ubližuje též paměti, jak historie přemnohými příklady dosvědčuje. Bibliotékáři toskánského vévody Kosmy III., Magliabecchimu spadla kniha na hlavu, porouchala mu mozkovinu i paměť. **) — Vico Giovanni rostříštil si co dítě lebku, přestál z toho tříletou nemoc, ostal na celý život zádumčivý a před smrtí duševně zcela otupěl. ***) — Zdravému řečníku byla řeč přetržena zevnitřním poraněním hlavy, ležel kolik neděl bez sebe, a když zase k sobě přišel, pòkračoval v řeči zrovna u těch slov, u kterých onehdy byl přestal. — Římský řečník Messala Corvinus po těžké nemoci své jmeno zapomněl. †) — Proto je také velmi nebezpečno bíti děti přes hlavu. To mělo by se pověděti hodně nahlas těm tatíkům, kteří děti právají jako biřicové, nic na to se neohlížejíce, kam rány padají! — Že všeliká prostopášnost, zvlášť

*) *Letoru* (temperament) rozeznáváme čtveru: *lehkokrevnou* (sankvinickou), *teplokrevnou* (cholerickou), *těžkokrevnou* (melancholickou) a *chladnokrevnou* (flegmatickou). První je těkavec, lehká mysl, — druhý prchlivec, z veliké dráždivosti plynoucí silná činnost, — třetí zádumčivec, nevšímá si světa, zahloubán do sebe, — čtvrtý váhavec, veliká netečnost, tělesní i duševní pohodlnost. Tyto rozdíly zakládají se na jistém namíchání šťáv v těle, jisté tělesní povaze.

**) Wolff. Neues Conversationslexikon. III. 56.

***) Slov. nauč. IX. 1050.

†) Dr. E. Hartenbach. Die Kunst u. s. w. S. 36. 41.

opilství (pivní, vinní, nejvíce kořaleční) a smilstvo, hubí mozek, a tím i paměť, každoročně novými smutnými příklady se dosvědčuje.

Někdo má výbornou paměť, soustřeďující v sobě všecky výše zmíněné sličné vlastnosti. Je pak výbornost *vrozená* a výbornost teprv dlouhým, úsilovným cvikem *nabytá*. Mithridates kraloval nad 22 národy a uměl řeči všech. Kyros věděl prý jmena všech svých vojáků, Themistokles jmena všech svých spoluobčanů. Cato znal dle jmena nejen ty, kdo s ním žili, ale i otce jejich a dědy. Slavný Hugo Grotius byl při přehlídce několika pluků vojska i pamatoval si přečítaná při tom jmena všech vojáků. *) R. 1554. studoval v Padově Korsikan. Muret říkal mu tolik slov, až ho ústa bolela, a hocha, který je psal, ruka od psaní, a mladík je všecka opakoval v tom pořádku, v kterém byla povídána. — Pruský král udělal si žert s Voltairem. Tento mu přečítal své nově zhotovené verše. Po dvou dnech vytýkal mu král, že chce se fintit cizím peřím, že ty verše ne Voltaire, ale někdo jiný byl psal. Z návodu králova poslouchal za oponou jakýsi Angličan čtoucího Voltairea, vše si pamatoval a napsal. **) Kardinál Mezzofanti uměl 39 jazyků; Byron o něm dí, že mohl býti všeobecným tlumočníkem. ***) Zvláštní úkaz je pak jakýsi černý otrok ve Virginii, Tomáš Fuller. Ten uměl počítat jen do 10, ale cvičil se, kde jak mohl: počítal žíně v ocasu krávy (1872 jich bylo), spočítal zrnka v měřici pšenice a p. 70 let stár, činil v kratinké době úžasné výpočty. †)

Kdo chce dětem k nabytí výborné paměti přispívati,

a) dbá, by sobě vždy jasné a hodně živé představy tvořily. Čím živěji bylo co podáno, tím lépe i tím déle si to pamatujem, tím rychleji si to obnovíme. Požaduje pak každé memorování jakéhosi namahání. Každý má v sobě jakousi zásobu představ oblíbených, jež v jeho duši jaksi nadvládu sobě osvojily a podstatnou částkou zvláštní jeho povahy jsou; jiného rázu je tato vládnoucí zásoba v sedmašedesátníku, jiného v člověku liberálním, jiného v zabedněném pobožnůstkáři, jiného v člověku osvíceném. Pakli látka představ, které mají býti do paměti uloženy, neshoduje se s touto nadvládou, musí půvab toho, co má býti do paměti vštípeno, jakési převahy dosáhnouti a podržet na tak dlouho, dokud učím se tomu nazpaměť.

b) Zavěšuje nové představy na dětskou zásobu a s ní je slučuje. Čím mnohostrannější je spojení, tím snadnější bude obnovování; představu, která by osamotnělá v duši visela, někdy ani po velikém namahání nelze obnoviti. Mnoho tu pomáhá opakování představ. Bez něho budou dříve utvořené představy jinými, později do duše vpravenými, jako zastaveny a zakryty; každé opakování představu z místa zadního mezi starými představami vybírá a na popředí duše ji staví, pročež i rychleji v čas potřeby se nalezne a obnoví. — A podávám dříve věc, pak teprv ji značící slovo, ne slovo bez věci, ani slovo před věcí. Nedávám nic do paměti, čemu by dítě nerozumělo; neboť „paměť *po-*

*) Dr. E. Hartenbach. S. 109.
**) Dr. E. Hartenbach. S. 21. 22.
***) Slov. nauč. V. 295.
†) Dr. E. Hartenbach. S. 99. 100.

chopené a *rozsouzené* věci k budoucí potřebě přechovává". *) Kdo jen vždy slova si pamatuje, z toho nebude nikdy myslitel, paměť jeho vyhlíží jako různé hromady k stavbě upravených kamenů, které stavitel dosud nespojil. **)

c) Usnadňuje i pamatování i vzpomínání. Není to jedno, kdy a v jakém duše naladění něco do paměti si vkládám. Duše čímkoliv pobouřená špatně co do paměti pojme. Učímli se věci před spaním nebo ráno, nebo i před spaním i hned zase ráno, mnoho prospěje; v noci, nejsouc vytrhována ničím, duše to zpracuje. Vždyť i ptáci snadno si pamatují, co se jim u večer a ráno předehrávalo. Lépe se to učí před jídlem než po jídle, poněvadž všecky síly duševní uslábnou, když se v těle zažívání koná. —

Co několika smysly do duše vpravíme, i mocněji i hlouběji v ní utkví, než co bylo vpraveno toliko jedním: začátečníci nechť si tedy říkají nahlas, nechť vidí napsáno, co mají si pamatovat. Kampe ve svém „dušesloví" ***) s prospěchem tak činil. Malé děti, jsouce ve vybírání představ ještě málo cvičeny, potřebují ku vzpomínání více času, než děti větší, v tom díle již oblomenější, a to tím spíše, pakli mnoho nových a hodně živých představ jim do duše přibylo po té, kterou si mají obnovit. Jak málo spolehlivou pomůckou je říkání si nahlas, ukazuje ke kupci berouci se hošík, který sice po celou cestu sobě říkal, co má koupit, když však před samým krámem pes na něho vyskočil: pro co jde, úplně zapomněl. — Čím více pomůcek paměť dospělého člověka potřebuje, tím je špatnější. — Někomu schází ten neb onen smysl, buď že nemá čidla nebo nervu. Toto scházení smyslu dohání ho pak k rozličným pracím, kterými si paměť zdokonaluje, bez kterých však, kdo mají zrak, snadno býti mohou. Znal jsem slepce, který v městě, kde bydlel, bez vůdce do jednotlivých domů trefil. Věděl, kolik kroků je každá ulice dlouhá, kolik je kroků od jeho obydlí k tomu neb onomu domu a p.

Užívalo se u starých i dosud se užívá všelijakých pomůcek, by se paměti k upamatování přispělo. Praví se, že jakýsi řecký básník Simonides první na tu myšlenku přišel. Skopas z Kranona pozval ho k hostině. Byv vyvolán, vyšel z večeřadla básník; tu sbořil se nad jídelnou strop a pohřbil celou tu společnost. Když chtěli těla pochovat, nebyla k poznání, čí jsou. Simonides vzpomněl si, kde kdo za stolem seděl, a dle těch míst mohl udati, komu které tělo náleží.

Po něm rozličné osoby v rozličných zemích pomůcek podobných navrhovaly, často dost titěrně celou věc přehánějíce. Uzel na šátku poslouží dobře k upamatování tomu, kdo jednou za čas uzel jeden učiní, ne tak tomu, kdo několik uzlů na šátku najednou si domů přinese. Kotníky na levé ruce bezpečně na počet dnů v měsících ročních pamatují, stavímeli měsíce s 31 dny na kotníky, s 30 pak mezi kotníky. Učení o těchto pomůckách slove *mnemonika* †)

*) J. A. Komenský. Brána jazyků. 345.
**) Dr. E. Hartenbach. S. 12.
***) Dušesloví neb krátké učení o duši pro dítky. 1826.
†) Slov. nauč. V. 389.

Cvičením paměti dětské začneme sice časně, ale hravě jen, lehounce, příležitostně. Při rozmluvě mohou pěstounové dítěti mnoho povědít, aniž by je unavovali, při procházce ukazují mu kameny, rostliny a poví hned jejich jmena, která se opakují, když s týmiž věcmi v přírodě s dítkem opět a opět se setkávají.

Nedočkaví nebo chlubní rodičové rádi by měli ze svých dítek brzy malé mudrce; ti ženou je před časem do učení z paměti, deklamování a p.; takové učení je nad pochopnost dítěte, je mučení a přehmat takový se vždy tresce, bohužel, že ne na těch, kteří ho zavinili, ale na dětech.

Na chvilku blýskají se sice takové hloupé maminky se svým „zazračným dítětem“; ale malá zásoba síly duševní je v děcku brzy vyčerpána, ochabuje i dostává nechuť k tomu učení, kterým se tolik trmáceti musilo. Neznalci se dítku diví, znatel však ho lituje; vynucený takto květ brzy uvadne, až přijdou do let, kde ostatní lidé začínají veřejně žíti, nikdo o nich nemluví.

Obraznost obnovuje představy s libovolnými změnami, upne snů, z rozličných v duši složených představ částky sebere a pojí je v nějaký celek, který není nikdež v skutečnosti.

Je v díle svém nesmírně rychlá, obrazy její letí skrze duši, jako když rozbouřený vítr mraky žene. Tato rychlost jeví se velmi nápadně na bláznech: chechtají se a hned do toho pláčou, zuří, ba usmívají se, lomí rukama, mrtvě jako schvácení před sebe hledí, žeť jen s těží obratná duše diváka vzdělaného v změnách těch jim stačiti může.

Velmi živá je v dětech. Když od dospělých nejsouce pozorovány, hrajou si, uvádějí tu osoby nepřítomné, jako by byly přítomny, dělají po dospělých, co na nich viděly: chůzi, hlas, hubování, posuňky a p. Nejbujnější je v jinošství, tuť se celý čarovný svět před mládeží otvírá, tu je nadějí a plánů na tisíce, jež pro svou nepraktičnost uskutečněny býti nemohou. Že pak v stáří oslábne, dokazují básníci všech národů, kteří básnili i ve dnech svého jinošství i v podzimku svého života. Živější obraznost mají ženské a lidé teplokrevní; živější ba rozpustilejší je, rozdráždímeli v člověku nervy na vyšší stupeň buď prudkými nápoji, nebo horečkou. Také je živější, když čidla odpočívají, tedy potmě; ve snu vídají numeráři živá numera a p. Dosáhlali tato živost vyššího stupně, mluvíme, křičíme ze sna, děti utíkají z postele před čertem sv. Mikuláše — v „putování ve spaní“ (špatně se stavu tomu teď ještě někde říká náměsíčnictví dle staré doby, kde za to měli, že svit měsíce těmi osobami hýbá,) dostoupí nejvyššího stupně, takové osoby spíce a spíce své lůžko opouštějí a po místech nebezpečných, po střechách a zděch chodí.*)

*) Není radno, bychom jej v tom bloudění nebezpečném nějak (voláním, boucháním) probudili, dokud na bezpečné místo se nedostal. Přerušímeli jeho spánek, nepamatuje, co se s ním událo, dokud spal; ale jakmile se do nového spánku náměsíčního pohrouží, hned si vzpomene, kde v dřívějším spánku přestal, a výkony spánku druhého bývají pokračováním toho, co tropil ve spánku prvním. Náchylni k tomu jsou, kdo mají nervy velmi dráždivé, v popředí dívky, ač ani pohlaví mužské není vyjmuto. Nedávno vidí kdosi ráno stát na zemi své hodiny v rámu pozla-

Všickni národové nemají stejné fantasie. Při orientálech je bujná i dobrodružná, tak i u národů amerických; středověk kochal se v zázračnostech, v příšerách a nočních obludách; u Řeků při všech hlubokých výmyslech hleděla si pěkné míry a sličné formy; Němec poblázněný dal se za živa od sester svých na kříž přibiti, poněvadž prý mu to noční dobou Kristus pán tak nakázal; v procesu nedávném úředníka Kiesla viděli jsme, kam až obraznost hloupého pietisty prohnaný dareba dovede zavésti.

Obraznost mnoho pomůže, nepřešineli se nad meze své, ale mnoho také škodí, kdy se jí nadvláda postoupí; tu spojuje se s nižšími v člověku žádostmi, rozdmychuje mstu, zabraňuje díla šlechetná, uvádí duši v omyly, tak že vidí strašidla, duchy, že se jí zjevuje ten onen nebešťan; umí vystrojiti hřích toliko vnadami, jím nabytelnou rozkoš tak osladiti a vylíčiti, že i nejeden cnostný člověk klesává. Proto pak třeba v dítěti povahu jeho obraznosti zpytovati a jeli slabá, ji síliti a cvičiti, mělali by dílu jiných sil duševních nějak překážeti, ji mírniti.

Pomůcky volíme k tomu rozličné podle věku a vývoje. Chráníme ji všeho, co by jí mohlo dáti nepravý směr: i osob, i řečí, i obrazů, i knih, zvláště u děvčat. Běda dítěti, namlsalali se jeho obraznost obrazy pro něho škodlivými nebo nebezpečnými. *) Povídáme dítěti vybrané báchorky a bájky — jakou jsou ty pro něho pochoutkou! Trochu staršímu stavíme před duši vzory slavného díla, rozkošná to vypravování zajímavých, k následování mocně vábících událostí, však žádné fantastické přemrštěnosti, jinak zbudoval by si také nějaký fantastický svět a tatam by byla šťastná jeho budoucnost.

Soudnost. Dosud pomáhali jsme dětské duši jen jednotlivé představy tvořiti, až by častým takovým tvořením sama, bez cizí pomoci to dovedla; v tom pak díle od světa zevnitřního, od pomoci smyslů a starších osob závisela. Teď začíná duše tyto své výrobky prohlížeti, počítá je, rovná, jejich částky rozbírá, porovnává, ukládá, částky jejich tu sem, jinou tam upotřebí. Toto dílo koná však neodvisle od smyslů; je to práce její samostatná, ale nad tvoření sebe složenější, představy mnohem těžší. Při tom přehlížení nastává otázka, proč že tuto představu spojujeme zrovna s tamtou, proč ne s jinou, proč některé její částky zavrhujeme, na toto přisvědčujeme, onomu odpíráme.

Kdykoliv povídám, *proč* se něco takto děje, podávám k tomu dějí *důvod*; každé jednotlivé udání, proč se tyto představy tak k sobě mají a nejinak, slove *úsudek*, a síle v duši, která úsudky tvoří, říkáme *soudnost.* Ta duši novými představami neobohacuje, ale hotové v duši již představy jí spojitosti a spořádanosti nabývají. Byly časy, kdy nesměl člověk dospělý, tím spíše tedy dítě, než přisvědčovati, přikyvo-

---

caném, které byl v noci ve spaní s hřebu na zdi nad pohovkou tak opatrně sundal a na zem postavil, že se ani nezastavily. Arci třeba podotknouti, že teprv nedávno z věku jinošského vystoupil.

*) Obrazy *škodlivé* zvířecí stránku v každém člověku dráždí a vílí, obrazy *nebezpečné* teprv v některých jim příznivých okolnostech budou škoditi. Obraz může na př. podrážditi a uškoditi chlipníku, zlostníku, závistníku, ale duší člověka nechlipného, nezlostného, nezávistivého ani nehne.

vati úsudkům cizím a špatně pochodil, kdo se vytasil se soudem samostatným. Tenkráte lenošil duch lidský a některé jen osoby, často k jeho záhubě, myslily za něho. Pokrok doby novější však žádá, by se každý naučil úsudky sobě tvořiti, důvody hledati, vážiti a hájiti a jako chodí na svých nohou, svýma ne pěstounovýma ušima poslouchá, tak aby dovedl též svým duchem mysliti. Proto zaučuje se hned dítě při věcech smyslům přístupných zcela jednoduché úsudky činiti. Začíná od lehkých, by se jimi netrmácelo, chuť k podobnému dílu pro budoucnost se mu nebrala. Tvoří je dříve pomocí svého pěstouna, který hned doplňuje, kde by co scházelo, opravuje, co nedobře bylo podáno, vynechává, změňuje, kde čeho třeba. Vypravování událostí může se díti spůsobem dvojím: lehčím, když to po někom povídám, a těžším, když povídám, co jsem viděl. Pro pravidelné cvičení soudnosti chopíme se dříve spůsobu lehčího, později teprv těžšího; onen musí soudnost oblomovati pro spůsob tento. — Dle téhož postupu dáváme dítěti, když dospělo duševně tak daleko, že knihy může čísti, dříve knihy, v kterých vypráváč hotový svůj úsudek ději přikládá a tak rozmanité vzorky úsudků čtenáři před oči staví — později teprv knihy, které bez úsudku vypráváčova jen povídají, co se bylo stalo, ale nevynechají žádné okolnosti, které čtenář k utvoření sobě úsudku o ději čteném potřebuje. Po takovém několikaletém, pořáde postupujícím cviku dovede si dítě tvořiti samo úsudky, samo ze sebe dovede mysliti, a kdyby mu u p. nějaká děvečka s hysterickými křečemi z vydání Alž. Bartonovy řekla, že jí poslala sv. Maří Magdalena s nebe zlatými písmenami psaný list, který když jej kdo chce čísti, sám od sebe se otvírá,*) bez cizí pomoci pozná, že taková osoba chce lehkověrné lidi balamutiti.

Při pěstování soudnosti s dvěma nemalými omyly se potkáváme a pravda leží u prostřed mezi nimi.

Někteří pěstounové důvody *plýtvají*, dávajíce je ke všemu i před časem. Poslechněte jednou novopečeného židovského učitýlka, když maje ruce, jako nějaký filosofický podivínek založené, své svěřence poučuje. Pitomě koukající dítě dovede sotva utvořiti sobě představičku a učený pěstoun sype na ně haldy důvodů a jakých to důvodů! Dítě snad říká mechanicky důvod po pěstounovi, ale s něčím při tom hraje a z jeho celého povídání je patrno, že duše jeho neví, co jeho ústa mluví. Kdy byste po celé mládí na kopy důvodů dětem jen takto podávali, soudnost jejich ničeho jimi nezíská ani co do látky ani co do oblomenosti; budou z nich as takoví chytráčkové, jaký byl onen malé postavy Maďar, který koupiv sobě hůl příliš dlouhou, chtěl, aby mu ji ne dole, ale nahoře uřízli, dokládaje, „vždyť mi není dlouhá dole, ale nahoře“ — aneb onen boháč, který koupil cosi starobylého s nápisem z bronzových písmen, neuměje však čísti, odloupal písmeny, vsypal je do pytlíku a poslal k vysokým školám s tou žádostí, by mu vysvětlili, co ten nápis znamená. V obyčejné mluvě slovou takoví mudrcové hlupci.

Jiní zase s důvody *skrbí*, žádných dětem nepodávajíce a takové

*) Historie Jezovitů. Zčeštil F. L. Čížek. V Praze 1871. Str. 37.

podávání za škodlivé novotářství prohlašujíce. Působí to někdy nadutost a pánovitost, tento dávno již proklety tyran v domácnostech, někdy zatemnělost. Dítě přijme arci na pouhé slovo rodičů, beze všech důvodů, za pravdu, co mu povídají, přestane u p. sahati po kopřivě, když řeknou mu, že pálí, a kdy by osoby, které má u veliké vážnosti, třebas mu někdy nepravdu za pravdu podaly, spoléhá se na jejich slova: ale jakmile jeho duch dostatečen jest k pochopení a upotřebení důvodů, *mají mu býti podávány*. Kdo nezaučuje ho důvodům, jako by řekl, že ví na jisto, že toto dítě až do smrti dítětem zůstane, a on že jako věčný našeptávatel všude za ním kráčeti bude. Nebudeli, když ostatní síly dítěti cvičíme, také soudnost jeho vzata do cviku, musí zakrněti, a z takových dětí budou lidé, kteří jen jako dřevěné stroje konají, co jim kdo nařídí, a do smrti než nádennictvím tělesním či duševním uživiti se nedovedou!

Důvody béřeme také ze *zkušenosti* bud dětí neb osob cizích. Malinká zkušenost dítěte více u něho vydá, než veliká zkušenost osob cizích.

Použijeme tedy každé příležitosti, kde by děti mohly o něčem se přesvědčiti, dovolíme se jim dívati, přivoněti, potěžkati a ohmatati věci; nepřestaneme tu na něčem zdánlivém, nejistém, u p. zetlelé dřevo že by měly za strašidlo s ohnivýma očima; přidanými svými slovy pomůžeme, že si povšimnou toho, co je potkalo, několika pak takovými se opakujícími případy naučí se mladá duše, toho, co byla zkusila, sobě všimnouti, zpytovati každou takovou zkušenost. Kolik osob zpomínalo pod večer svého života na trpké zkušenosti z mladých let, ač velmi živými, později do duše přibylými obrazy dojmy dávné minulosti oslabeny a jako zastíněny bývají! Na omylu jsou ale ti pohodlní rodičové, kteří čekají, že dětské zkušenosti samy sebou takových účinků míti budou.

Ale i ti pěstounové vězí v omylu, kteří zkušenosti *cizích* osob před dětmi zveličují, aby na dítě tím více účinkovaly, odstrašující okolnosti do nich přilhávají, co se událo, přehánějí, o tom, co stalo se jednou za milostivé časy zvláštní náhodou, říkajíce, že stává se to často, co stalo se několikrát za dlouhou řadu let, že stává se povždy a omlouvajíce se tím, že si to dovolili jedině pro ušlechtění málo dbalého, nebo rychlejší napravení chybujícího svého dítěte, dle pravidla jesuitského, že „účel posvěcuje prostředky“. Ale což až se dítě jednou dozví, že ty věci tak hrozné nebyly ani tak nebezpečné? Zdali pak takové zvědění může upevniti v dítěti víru v slova rodičů? „Padne, a je po něm,“ pravil jednou otec svému k zlosti velmi náchylnému synkovi, aby ho od ní odstrašil, a hoch se poněkud nad tím zarazil. Když pak po několika dnech domů se ubíral a dřevoštěpové rozkacení na ulici se vadili, čekal, brzyli největší mezi nimi rozsápanec „padne a bude po něm“. Přijda domů, hned to otci vypravoval, a po delší dobu se toho, někdy pro pohoršení lidí služebných i menších svých sester dovolával, že není vždy pravda, co tatínek praví. O mnohých ostatních, v toto oddělení sahajících omylech při jiné příležitosti, čeho třeba, uvedeme.

(Dokončení.)

Z dějin poroby lidu v Čechách.

Článek pátý.

Staro-orientalské ponětí o jakési „říši nebeské“, vypěstované dle obrazu tamějšího pozemského absolutismu dynastického a spojeného s tímto aristokraticky rozčlánkovaného společenstva, úžasně chorobnou fantasií přenešené do spisův biblických a středověkou hierarchií římskou povýšené téměř za článek víry křesťanské, podloženo bylo v Čechách útvaru a rozvoji společnosti státní, a propůjčena mu taková moc, že ani rozum velmi šlechetného myslitele, jenž již dopracoval se k poznání některých základních pravd přirozených, nemohl vybaviti se z úmorného jeho objetí.

Plným právem možno pověděti, že *Tóma ze Štítného* zřetelem k současným řádům společenským v Čechách měl úmysly velmi šlechetné a vůli upřímnou, aby trapnému životu obecného lidu po vší vlasti bylo ulevеno. S radostnou jistotou můžeme tušiti, že lid pracovný na zboží jeho žil snáze a spokojeněji, než kdekoliv jinde po Čechách, ba neváháme tvrditi, kdy by veškerá šlechta česká onoho času byla bývala nesena tím vzletným směrem k dokonalosti mravní, kterýmž se bral a na nějž navesti ji usiloval Štítný, že pospolitost našich předkův i na svém pochybeném základě byla by mohla až do jisté míry zříditi se lidštěji. Rozdíl politických stavův i Štítný uznával za hlavní pravidlo státního útvaru; v tom článku úplně se shodoval s tehdejším proudem vnitřních dějin českých; v té stránce byl přísně konservativní: však vida ve skutečnosti velmi žalostné účinky tohoto pravidla, vydal se na *idealisování* jeho, a v této věci jeví se jedna část snahy jeho *reformační*, kterou můžeme nazvati *theoretickou*.

Účelem této snahy bylo, aby „panování“ velké i malé jaksi se *zušlechtilo*. Aby přestalo, zdálo se duchu, soustavě theokratické, kteráž v Čechách od století desátého až do patnáctého podrobovala sobě všechny zjevy života národního a veškerou politiku státní, úplně propadlému, věcí pro člověčenstvo více záhubnou než snad nemožnou. „Jakžby nebylo krále, lid nemaje, kto by jej vedl a pořiedil, zašel by. A s tolik dobře stojie světští králi, jelikož táhnú sě spravedlností, milostí k bohu, k onomu královstvu nebeskému, znajíc sě, ež jsú jen boží úředníci, a boha nad sebú mají krále.“ Tak zajisté vyslovuje se Štítný na jiném místě svých spisův *) a podlé takové náuky musil v zásadě schvalovati a schvaloval veškerou organisaci „panování“ nad obecným lidem. Věděl ovšem již velmi dobře, a pokud paměti písemnictví a dějin českých stačí, *první* v křesťanské době české vyslovil předně, že „žádného jest jeho máti pánem aneb ciesařem aneb králem neurodila inhed,“ ani že „od prvopočátku bylo pánóv, ale rovni sobě lidé byli“ a za druhé, že „svobodnić jsú lidé“: však vědomí přirozené rovnosti a svobody všech lidí vespolek nemohlo v duchu jeho zvítěziti nad klamnou náukou o potřebě ba oprávněnosti rozdělení lidstva na stavy panujících a poddaných. Zdravý rozum octnul se na příkrém sporu s plody tisíci-

*) Řeč sváteční v květnou neděli.

letého organisovaného bludu a klamání; však snahou jeho bylo, aby se s nimi srovnal, nikoliv aby je zničil. Jakmile Štítný nemohl a nechtěl vyvrátiti nalíčený základ všech neřestí společenských, náuku, že panování lidí nad lidmi jest *zřízení boží;* tož vyslovená jím pravda o přirozené rovnosti a osobní svobodě všech lidí zůstávala opravou pouze theoretickou a nemohla nikdy domoci se praktické platnosti. Vedlé učení o všelikém panování z milosti boží jest úsilí o sebe menší opravu řádův státních a společenských naprosto marno. Té věci dlužno chopiti se zcela po světsku. Hrozbou teprv soudu božího napraveno bylo na všelikém panstvu tohoto světa od jaktěživa velmi málo, neli nic. Jakmile někdo přizná, že moc panování dána byla panovníku, velikému či malému, od boha, jest konec všemu právu, vší rovnosti občanské, všeobecné svobodě lidské.

Tento základ pospolitosti osvědčil se všude pochybeným a záhubným. Všeliké usilování o *zušlechtění* panství, založeného na tomto důvodu, nikde nezdařilo se. Že mají moc nad lidmi od boha, kázáno pánům v Čechách kněžstvem římským již několik set let před Štítným; že nemají užívati této moci své až na umoření svých chlapův, bylo Štítnému velmi nesnadno, neli zhola nemožno dokázati z domnělého zřízení božího, kteréž také hlásal. Spojení přirozených práv lidských s aristokratickou a feudální mocí „nebeskou“, o kteréž v „Naučení pánóm“ se pokoušel, a kterýmž krutost a svévoli panování zamýšlel zmírniti, bylo zhola nemožné, a tudíž šlechetné snažení jeho minulo se účinkem. Pány tehdejší, světské i kněžské, malé i veliké nebylo lze ani ušlechtiti připodobněním jich k andělům, ani ukrotiti vyhrožováním jim soudem božím. Drželiť se toliko učení, že bůh ustanovil, aby byli nad jinými lidmi pány. Proti tomuto pravidlu přišly všechny vyjímky a všechna obmezování příliš pozdě, a jakož pozdější rozvoj společnosti české dokazuje, *reformační theorie Štítného,* složená v „Naučení pánóm“ má cenu pouze — dějepisnou. Hledíce nyní k tehdejší bezúčinnosti její, můžeme spíše tvrdit, že šířena mezi obecným lidem, na jehožto obranu byla sepsána, byla by jen ještě více rozmnožila jeho útrapy, osvědčenou nedostatečností práva proti hrubé moci. Tehdejší pomůcky duševní komunikace ovšem pojišťovaly utištěný lid proti poznání své úplné bídy, a páni asi velmi málo dbali, aby opisováním mezi sebou rozhlásili „Naučení“, kteréhož se jim dostalo šlechetným členem svého stavu, Tómou ze Štítného. Hospodařili dále dle přísloví svého, kteréž jasněji než celé knihovny, kdyby se byly zachovaly o těch poměrech, vypisuje nám žalostný život pracovného lidu v Čechách v století čtrnáctém. *„Chlapť jest jako vrba; čím častějie ji obrúbáš, tiemť sě húště obalí.“*

Tenť byl nezbytně konečný účinek náuky o panování jakožto zřízení božím; tak odpovídali páni k „Naučení“ Štítného, že člověk jest boží, třeba dědina byla jejich. Dlouhý seznam všelikých platův, kterýchž páni na svých lidech vybírali, a jichžto kritikou Štítný v „Naučení pánóm“ směřoval k *praktickým* opravám společenských poměrův ve vlasti naší, svědčí, že český „chlap“ měl tehdáž život věru ještě mnohem krutější, než vrba. Při některých těchto platech jest Štítného

„Naučení pánóm“ pramenem pro dějiny poroby lidu v Čechách neocenitelným.

Útisk nevýslovně nesvědomitý, jejž i sám Štítný nazývá „velikým zlosynstvem“, páchali páni na obecném lidu při *berni*. Kdykoliv byla rozepsána, měli páni velmi dobré žně; protož rádi svolovali k ní, neli i naváděli, jak ze slov Štítného snadno jest uhodnouti. „Páni hřešie v berni, pochlebujíc a nechtiec rozhněvati krále pravdú; ale jakož jsem řekl, pochlebujíc králi, nestojie protiv zlému obecnému.“ Této ochotě jejich v povolování berně snadno srozuměti z tehdejšího roztomilého spůsobu, že sami na svých lidech ji vybírali. Tu pak Štítný vypravuje, že vybírali i pro krále i pro sebe, beze vší milosti, tak ve zlých dědinách jako v dobrých. Pořídili sobě dvoje knihy zápisův berních. Dle jedněch vydírali peníze na lidech, dle druhých odváděli je králi! Společnost, která již takové šejdířství provozuje, věru dělala svému andělskému vzoru velmi malou čest. Jediná tato neřesť, kterouž Štítný s největším rozhorlením jak patrno z nejbližší zkušenosti své vypravuje, mohla jej poučiti, že to „zřízení boží“ není zcela v pořádku. Co k poznání této pravdy by nebylo dostačilo, mohlo poskytnouti vybírání „pokrčemného“, „pomoci“ a „počestného“, o němž také pánům dal dosti důtklivé naučení. Bůh sotva asi jest zvláštním milovníkem všelikých krčem. Však čeští páni, pozemští andělé z oddělení „dominationes“, stavěli krčem hojnost, i aby z nich brali užitek, rádi viděli, když tuláci, zaháleči a výtržníci všelicí v nich leželi, hrajíce, pijíce a neplechu v nich provozujíce. Na jiném místě „Naučení“ chválí Štítný, že kdož chce slouti pánem menším neb větším, od dávna stydí se kupčením, aby lakomstva neukázal . . . . . . ovšem vybírání berně a pokrčemného byl lepší obchod, a nevymáhal tolik přičinění.

Jiná pěkná příležitost, kde páni mohli osvědčiti se, že jsou povýšeni nad hnusnou lakotu, bylo vybírání *počestného*. Ubohý lid totiž v nejkrutějších svízelích svých byl svému necitelnému panstvu tu i tam ještě srdečně oddán, a osvědčoval mu svou neumořitelnou dobrotu ještě zvláštními dary, buď když vysoké panstvo do jeho příbytkův někdy zavítalo, aneb když na hradě strojili hody, aneb o výročních svátcích. Tyto dary, věnované na počest, nazvány byly *počestné*. Štítný praví: „Těch daróv nenie hřích bráti pánóm, a jmají toho vděčni býti svým lidem, a pomnieti jim to vším dobrým.“ Však toto napomenutí asi málo prospělo, poněvadž Štítný ihned sám připojuje, že někteří páni z těchto dobrovolných darův udělali svým lidem povinnost, vynucujíce na nich počestné rovněž jako úrok. Ba lakota některých zřízenců božích dostoupila toho hnusného sprosťáctví, že i prodávali své dědiny s právem počestného, vyznamenávajíce kupci, jaké kdy dary lidé na dědině usedlí musejí jemu dáti. Tak i z nejdojemnější srdečnosti pracovného lidu ledové panstvo udělalo krutou povinnost, jen aby své statky dráže prodalo. Rozumí se, kdo *počestné* koupil, že je také přísně vymáhal. . . .

A když všechny pravidelné důchody nestačily nádheře, rozkošem, hýření a marnotratnosti některého pána, ještě měl jeden nepravidelný pramen v svých lidech. Požádalť na nich za *„pomoc“*. Rozumí se, že nepřijímal ani výmluvy ani odmluvy. „Chlap“ byl v takovém opo-

vržení, že páni jeho jmenem sebe uráželi, a že „nárok chlapstvem“ byl stíhan i trestním zákonníkem zemským; ale peníze pro „pána“ musil vždycky míti pohotově. Štítný dává na srozuměnou, že „pomoci“ na své *chudině* brali i takoví páni, kteří své jmění prohráli, „aneb jinak nemúdře pro svú hrdost propýchali.“

Ze všech praktických článkův, jichž Štítný ve svém „Naučení“ dotýká, bylo lze pochybovati o výroku jeho, jímž zároveň „panování“ omlouvá, že totiž „zlost lidská zavinila, ež mosí nad sebú pány jmieti.“ Na českých chlapích aspoň nikde v celých dějinách nevidíme tuto příčinu, která by byla pány co ukrotitele a pokutovatele jejich „zlosti“ na ně uvedla. Také by bylo velmi nesnadno dokázati, že bůh sobě v Čechách vybral nejnevinnější vykonatele svých soudcův nad „zlostným“ lidem pracovným a chudým! . . . Štítný sám doznává, že ta „zlost“ v českých „chlapích“ již značně ulevila a byla vyléčena, když co poctivý a citelný člověk považoval za potřebí, dáti „pánům“ tak důtklivé naučení. Litovati jest, že ještě neznamenal nadešlou dobu, aby vše opět se zřídilo jak od prvopočátka, když ještě „nebylo pánóv, ale rovní sobě lidé byli.“ *Naučení* zajisté, kteréž mimo pánům napsal také *vládykám* a *soudcům*, mohlo jej v tom poznání utvrditi. Zvláště „*naučení súdciem*“, kteréž připodobňoval k třetímu sboru „andělův, ježto tróny slovú, jakoby česky řekl stolice, na níž sám král sedá, když súdí“, hojné podávalo mu k tomu látky a jest i nám důležitou památkou tehdejší poroby lidu v Čechách. Známo, kdo v Čechách osáhl a vykonával soudnictví; tudíž není nezajímavo poslechnouti Štítného o některých jeho praktikách. „Ciesař Karel ustavil to, že kratšími slovy již přisahají (lidé na soudě) nežli dřéve. Neb dřéve ten, ktož pohonil, učinil žalobu velmě dlúhú a nesnadnú, a sám sě jí učil několik neděl, neb jeho řečník, aby ji uměl prožalovati: a druhý pak, jen třikrát ji uslyše, měl přisieci týmiž slovy a jakž chybil na jediném slovu, tak vše ztratil. Toj' již minulo, ač jsú sě mnozí chytrci i hněvali proto, že chudým vdovám i jiným sprostým nemohú škoditi tolik, jakžby rádi.“ „Bůh ustavil, aby súdce súdili lid, aby pokoj měli lidé mezi sebú: a vy pak proto súdíte, aby penieze jměli lidské, a proto úřady zakupujete den ode dne, a drážež drážež. Téť kúpě nikakéž já vám nechválím, když proto chcete súditi, aby brali penieze lidské, a neskrovně, a jimi sě vymohli. Jiné by bylo, kdyby súdiec probóh a pro obecné dobré, nezakupujíc, ale aby mohli nésti práci a náklad úřadu svého, od úřadu pomoc skrovně berúc a s milosrdenstvím a nejviec od sprostných. Ale kupčiti v súdiech a ziskóv hledati v nich, nikakž to dobré nenie.“ „Aniť chválím těm prodavačóm, ježto úřady súdové prodávají . . . „ bývať, že kéžť jsú najhorší, ježto by chudině činili zádav, tiť je najspieš kupují.“ „I toť jest zlé v sudiech zemských, že pro jedinú odpověd má kto ztratiti všichnu svú při, ač jest i prav.“.

Patrno, že „tróny“ nebyly svému nebeskému vzoru podobnější, než „dominationes,“ a že zřízení boží v těch kusích bylo již valně pokaženo.

Pohlížeje na tyto věci, současný s Tómou ze Štítného myslitel český, první kazatel kaply betlémské v Praze, *mistr Jan Protiva z Novévsi*, vydal se na opravení jich cestou přímo opačnou, než kterou

kráčel Štítný. Mistr Jan Protiva má v dějinách českého ducha místo velmi důležité a co myslitel i spisovatel směru nového, samostatného a mravného zasluhuje, aby památka jeho v mysli národa našeho byla obnovena, rozšířena a slavena. Kladlť základy reformace české v občanstvu pražském i v písemnictví českém. Spisy jeho bohužel ztratily se; však hlavní směr a některé části jich zachoval nám veliký jeho učeník a pokračovatel, *Petr Chelčický*, ve svých dílech, zejmena v *Síti Víry*, dokládaje se jím všude výslovně a přijímaje myšlenky jeho úplně za své. Drahně kapitol Sítě Víry jest téměř doslovné opakování ze spisův mistra Jana Protivy. Toto přímé duševní spojení s Chelčickým a tudíž i s jednotou Bratří českých povznáší mistra Jana Protivu v dějinách osvěty české velmi vysoko a zasluhuje i všeobecné známosti i řádného ocenění. Ze spisův Chelčického zajisté zjevno, že veškerá životní zpráva a společenská soustava Bratří českých, která jim zjednala věčnou a slavnou památku v dějinách člověčenstva, co lidí nesoucích se k opravdivé dokonalosti mravní a co občanův v každém ohledu vzorných, *založena jest na úvahách a učení Jana Protivy.* Až k tomuto muži sáhají dějiny Jednoty bratrské, jejížto samo jmeno svědčí, na jaký směr myšlení a života duch český již koncem století čtrnáctého uhodil. Šlechetné snahy nejbližších předchůdcův a současníkův: Kunrata Waldhausera, Miliče z Kroměříže, Tómy ze Štítného, Matěje z Janova, Jana ze Štěkna, Jana z Boru, Václava Rohle, Petra Stupny a jiných o napravení veškeré životní zprávy národa českého první kazatel kaply betlemské zajisté dokonale znal; však pohled na účinky těchto snah vedl jej ke zkoumání samého základu, o nějž se opíraly. A tu vznikl rozdíl mezi směrem a činností oněch mužův a jeho. Oni všichni domýšleli se, že posavadní církevně-socialní soustava v Čechách může býti opravena; on se přesvědčil, *že musí býti vyvrácena*: oni doufali, že horlením o mravnost tehdejší naskrze zkažené ústrojí společenské vyléčí a zvelebí; on seznal, že toto ústrojí na samém počátku svém bylo *špatné* a že na něm mravnost ani ujmouti se *nemůže.* V odporu zejmena proti Štítnému, jenž veškeré tehdejší řády společenské prohlašoval za „zřízení boží", mistr Jan Protiva neváhal zvolati, že jsou pokračováním staro-orientálního a římského *pohanství*, jehožto hlavním znakem a jádrem bylo všeliké *panování.* Od krále a papeže až po městského konšela a žebravého mnicha provozováno bylo *pohanské* panství nad obecným lidem, utiskování a moření člověčenstva. Patrno, že středověký vzduch nedovoloval ani nejsmělejším myslitelům ani ve věcech politických odtrhnouti se od stanoviska náboženského. Oprava poměrův společenských byla podřízena názorům církevním a biblickým; *přirozené právo lidské*, bez ohledu na vyznání náboženské a na všeliké soustavy hierarchické, ještě nikdo nevedl do boje proti otázkám, které s theoriemi kněžskými nemají žádného vnitřního spojení, a které od nich nyní již dávno osvobozeny jsou. V století čtrnáctém a patnáctém ovšem bylo jinak. Tenkráte hleděno ke každé stránce života státního, národního i soukromého jedině se stanoviska toho neb onoho domnění o božstvu, té neb oné soustavy církevní, toho neb onoho obřadnictví chrámového. Všechen spor socialní a politický veden zbraní *náboženskou* a na půdě církevní; což ovšem svědčí, jak mocně

theokracie římská již byla ovládla tehdejší společností v západní polovici evropské.

Zbraň náboženskou vzdvihl i mistr Jan Protiva proti tehdejším zlořádům společenským.

Zákon Kristův dle slov jeho úplně a nejlépe dostačoval všem potřebám života lidského, na něm má každý člověk dosti k svému spasení i k časnému na světě přebývání; však ten zákon *posud nikde nebyl uveden v platnost*; místo něho dána moc všelikým zákonům papežským, královským, panským, rytířským, prelátským, opatským, městským, a těmi všemi uvedeno a provozováno pohanské panování nad lidmi, kteří nemají nad sebou jiného pána mimo boha, jsouce vespolek všichni *bratři* z vykoupení Kristova. Toť obsah reformační nauky Jana Protivy, jak zevrubně, jasně a se znamenitou výmluvností vyložena jest v Síti Víry Petra Chelčického.

Takovým spůsobem nemyslil a nemluvil o společenských poměrech v církvi římské a zvláště v Čechách před Janem Protivou nikdo; první kazatel kaply betlemské v Praze nastoupil zcela novou cestu v církevně-socialní reformaci české. Není žádné pochybnosti, že mistr Jan Protiva v tomto směru i kázal obyvatelstvu pražskému. Ač paměti dějinné nevypravují nám, jakého účinku tím spůsobem došel, můžeme s jistotou míti za to, že jím vzbudil všeobecný dojem úchvatný a že jím jaksi založil slávu kaply betlemské. Kazatelna byla onoho času nejmocnějším prostředkem duševní komunikace, literatura nemohla se s ní ani sebe méně porovnati; rozboru a kritice otázek společenských na kazatelně bylo zvláště občanstvo pražské již velmi zvyklé od Kunrata Waldhausera a Miliče z Kroměříže; však řeči Jana Protivy zajisté působily na ně novou silou a povzbuzovaly je k novému přemýšlení. *V kaple betlemské* v Praze poprvé zazněly první akkordy velebné písně *demokratické*, písně volnosti a rovnosti občanské, písně přirozených práv lidských, třeba ještě pod těžkým nákladem hudebního aparatu biblického. Kolem staré, chmúrné tvrze zbankrotované nauky o všelikém panování z milosti boží poprvé zavál jarý vítězný dech svobody. Zvolna a z daleka vystupoval na obzoru vlasti české nejvelebnější prapor, jenž nad ní kdy vztýčen byl: *prapor lidského bratrství*. Mistr Jan Protiva byl mezi známými první, jenž veřejně k němu, ač ještě zastřenému stanul a jej objal: pamatujme si to jmeno! *Ferd. Schulz.*

Píseň českého dělníka.

Jsem chud — však nežebrám!
Své celé jmění nosím na těle
a přec, když znoje pot lpí na čele,
ke vší své bídě do zpěvu se dám.
Tak málo potřeb a tak mnoho potu!
Šperk drahocenný, jejž má ruka zrobí,
skráň drahé ženy nikdy neozdobí —
vidím jej věšet na zhýřilou rotu.

Bych doma mohl dětem chleba dát,
jsem v dílně probděl noc a snášel hlad.
Ach kdy těm vrtochům jen výhost dám!
Mně zdá se vždy, když odevzdávám skvost,
že zaň snad hejsek bude kupčit ctnost,
leč já — jsem viny prost.

Jsem chud — však nežebrám!
Když síly chabnou a když vzdech se dere
z těch starých prsou, v lebli slunce pere,
tu, abych okřál, domů vzpomínám.
Tam ke krbu se choulí malé chýše
ta drahá mláď, dvě bělovlasé děti
a moje stará k prsu tiskne třetí;
na loži matka spí. — O tiše, tiše!
kéž sen ti splatí, co ti život vzal —
jáť nad tebou bych hořce zaplakal,
když na tvou velkou lásku vzpomínám.
Tvá náruč hřála, lásky maje dost
bych blaze žil, jsem hravě v muže vzrost,
a teď — já vin jsem prost.

Jsem chud — však nežebrám!
Snad jen ta hrdost, kterou cítím k davu,
povznáší ještě zuboženou hlavu,
že dosud vzdorovala šedinám.
Ó jak tu luzu, jež se modlí k zlatu,
mám v povržení, když ji hýřit vidím,
a jak i bližním jejím být se stydím,
když za mamon se prodává i katu.
Proč není vláda světa v rukou ctných —
proč lidu hněv neschvátí zlotřilých,
již bohem straší, oltář mění v krám?
již zbohatnouce, nám jen hází kost,
již lásku k bližnímu zvou zpozdilost
a drze šlapou ctnost!

Jsem chud — však nežebrám!
Mně hrdost brání odpovídat silou,
ač hněv zachvívá v těle každou žilou,
své ruky přece k pomstě nepodám.
Krev trýznitelů, odumřelých citu,
poskvrnit nesmí ruka poctivcova,
vím, že až zemru, ubohá má vdova
snad s mládí sirou nenalezne bytu —
však než bych věc svou hájil zločinem,
radš v bídě dál chci šlapati tu zem
a v poctivosti dozrát k šedinám.

Vímť, že až volnost nebude již host
v mé vlasti, také žití pravý skvost,
chléb práce, bude kletby prost.

Ervín Špindler.

Golgota i Tábor.

Historická pověsť od *Václava Vlčka.*

(Pokračování.)

Nekonečným bludištěm zdají se Trocnovskému schody a chodby zámecké, když následuje za sluhou; v tlukoucím srdci jeho radost i smutek i bázeň podivně bouří, kolena pod hrdinou div patrně se nechvějí.

Konečně zastavil se sluha u dveří, kyne do vnitř sám venku zůstávaje. Žižka vchází jako po paměti, oko jeho jindy tak pronikavé, zastřelo se na okamžik hustou mlhou. I sbírá se násilně, aby zapudil mdlobu svých smyslův — a zrak jeho setkává se s pohledem ženy, kteráž blíže okna zelením ověnčeného v lenošce dřímala, nyní pak příchodem jeho se probudila.

Nejsa schopen slova přistupuje k ní, chápe se ruky její a tiskne jí skoro křečovitě. Po tvářích a vousech jeho kanou hojné slzy, hlava potřásá se dušeným štkáním.

Paní Anna patří naň němě jako na nějaké vidění. Cítíc ruku i slzy jeho, více ještě trne, a ústa její šeptají: „Mocný bože — to není žádný sen!“

„Ó ty dobrá ... ty ubohá ... ty oželená! ..“ vypravil Žižka z pobouřených ňader. „Byl bych tě minul mimo jda — a přece jsi to ty!“

Již také z jejích očí pramen vytrysknul — a srdečně plakali oba drahně okamžikův. Dlouhá minulost dojemným kouzlem před nimi tu obživla, osoby a příběhy její najednou tu byly v jejich společnosti, skrze tvářnost staroby spatřoval jeden ve druhém svoji mladost. . . .

„A dceru máš,“ promluvil pak opět Žižka — „kdeže jest? Můj bože, srdce mi to utrhne!“

Anna rozuměla tomuto vzdechu: byltě ji naposledy viděl v květu mladistvého věku, oplakal ji jako milovanou sestru — a nyní hledal zrak jeho dospělou její dceru!

„Bude tu venku na zahrádce,“ odpověděla. „Než ji zavoláme, pověz prosím“ —

„Kterak jsem přicházím, kterak tajemství tvé přede mnou odkryto? Ach, žes i přede mnou se skrývala! Ó že jsem nikdy netušil, kterak jsem tobě na blízku! Nyní kněz Adam psaní mi poslal, ve kterém ohlašuje, že jsi živa i meškáš u bratra jeho Vavřince. Nevěda, jak dlouho bude odsud vzdálen, nechtěl zůstaviti vás bez ochrany — a z toho, co jsem mu nedávno ze své zkušenosti s otcem tvým vypravoval, porozuměl, že mi tvé tajemství svěřiti může. Bez prodlení vydal jsem se na cestu, však u Vavřince jsem tě nenaleznul. Tady pustili mě k tobě snáze, nežli jsem se nadál; z přátelství ke mně to neučinili,

bez pochyby tedy k vůli tobě. Rci, přijali tě zase co dceru Joštovu? Káli se před tebou? Aneb jen u sebe tě skrývají, a jiným zjeviti se nesmíš?"

K dychtivým těm otázkám vyprávěla paní Anna stručně, kterak náhle s otcem svým se nepoznána setkala, jaký úmysl v ní uzrál, na čem s páterem Adamem se usnesla, i co pak se dálo.

„Co tu jsem," končila, „nebylo posud možno s otcem soukromí promluviti. Já teprv nyní mohu aspoň s lože povstati, a on nepřišel mi na blízko. Po delší čas nebyl na hradu přítomen; nad to arci nemá o mně tušení."

Žižka poslouchav každé slovo s upjatou pozorností potřásal nyní nespokojeně hlavou.

„Všecko se mi to nelíbí," pravil. „Kněz Adam mluvil o tobě s panem Joštem, a více se nevrátil. Potom převedli tě do zámku, však dělají se, jako by neměli tušení, kdo vlastně jsi!"

„Všecky takové pochybnosti," podotkla Anna, „nyní se nám brzy rozluští. Zotavuji se, tak že budu moci sama otce svého vyhledati."

„A když se mu svěříš, zda možno nadíti se dobrého účinku?" dí Žižka nedůvěřivě. „Buď se s tebou smíří, a pak tě od sebe více nepropustí, třeba jsi tomu sebe více chtěla; anebo bude žádat, abysi přede vším světem co jeho dcera mrtvou zůstala, a pak se jeho srdce tobě neotevře. Tak se i láska i neláska jeho s tvými úmysly nedá srovnati a způsobí tobě toliko nové utrpení."

Když Anna něco namítnouti chtěla, nepřipustil jí k slovu.

„Bohdá to není jen lichá náhoda," mluvil vřele, „že jsem přišel dříve, než jsi se mu zjevila. Tys otci dávno odpustila, nerozrývej své staré jízvy na novo. Já setkal se s ním dnes opět, nevěda ještě, že pod jeho střechou tě hledati budu, i nalezl jsem jej hrdého a zlostného jako kdykoliv, hned se na mne zase mečem rozehnal. Tady vstupuješ na půdu, která může v každou chvíli rozevříti se a soptit oheň: nevydávej se v takové nebezpečenství, vol bezpečnou jistotu. Pojď se mnou — zůstaň mezi těmi, jichžto srdečná přízeň tobě není pochybná. Budu otcem tvé dceři — co jsme koliv bolestného zažili, náhradíme sobě dny štastnými!"

Okem zaroseným blahou slzou vděčila se Anna Žižkovi za vřelá slova jeho.

„Mých dnův jest na krátko," pravila s pohnutím — „buď mé dceři otcem i po mém zhasnutí. Že mi ve tvém šlechetném srdci po tak drahná léta nevymřela přátelská náklonnost, jest mi vzácným dobrodiním. Při sklonku života mého na všech stranách se nade mnou vyjasnívá: nebraň, aby také nejtemnější mrak s oblohy mé vymizel! Úmyslu, abych odešla se světa usmířená s otcem svým, jest mi naprosto nemožno se vzdáti!"

„Odlož tedy alespoň ten krok," přimlouval Žižka, „abychom všecko zrale uvážiti, všecko dobře připraviti a každý neblahý následek předejíti mohli!"

„Nelze pominouti tak výborné příležitosti," namítla Anna. „Zejtra neli dnes mohu stanouti otci svému tváří v tvář a požádati ho za slyšení, aniž by to čí pozornost zbudilo. Všecka má duše práhne

po té chvíli — samo pomyšlení, že bych couvnouti musila, hrozí mou sílu sklátiti v mrákotné mdloby. Proti tvým obavám mluví v prsou mých svědek výmluvný, můj cit — ten praví, že bych znova proti otci hřešila, svévolně se i teď ukrývajíc, že mi odpustí a požehná i vše po mé žádosti učiní."

Žižka nemohl nikterak přisvědčiti, ale viděl, že by další zrazování bylo nemístné.

„Nuže," pravil, „pak žádám, abys raději neodkládala ani hodinu. Kdy bych mohl já býti prostředníkem mezi tebou a panem Joštem, odebral bych se k němu na místě. Nebudu míti pokojné chvíle, pokud se to vše nerozřeší. Zajedu toliko ke schůzi lidu blíže Bechyně, a hned se vrátím, aniž se pak více vzdálím odsud, až budeš navždy prosta tohoto zámku a vypořádána s pány jeho. Dnes ale zůstanu u Vavřince, a musí mi jen`o tobě a dceři tvé vypravovati. Již pak mi dítě svoje přece ukaž!"

Paní Anna vloživši ještě jednou Žižkovi na srdce, aby před dívkou žádným slovem neprořekl, co jí mělo zůstati skryto, dala znamení, načež Bohunka přiběhla. Matka seznamovala jí s hostem co s dávným dobrým přítelem, a co jej ona vítala, Žižka hleděl na ni neodvratně s radostným údivem. Byl jak okouzlen tím půvabným zjevem — a to byla dcera Annina! Chtěje býti jí otcem, byl na mysli měl obraz smutné siroty, a ona před ním vystoupila sličná, jará, v plném rozkvětu těla i duše, více způsobilá panovati a milostí svou jiné oblažovati než ji sama přijímati.

„Ubohý Zbyněk!" zašeptal Žižka. „Z jeho hrobu vypučel květ tak spanilý!"

A bezděky jej opět polily slze. Vida pak udivené zraky Bohunčiny, anať tak neobyčejnému chování hostovu nerozuměla, vzchopil se a pravil k ní: „Však ty mi bohdá brzy porozumíš. Zde," ukázal, na svá prsa, „přináším ti dědictví otcovo: vezmi sobě lásku jeho, ale věz, že tam z ní valný podíl na vždy zůstane!"

Přivinul ji k sobě a polibil na čelo. Aby ji déle pozorovati mohl, předkládal jí mnohé otázky. Oči a hlas její mu otvíraly pohled do její duše: byla rovněž půvabná jako její tělo — Bohunka mluvila tak srdečně o Vavřincovi, Adamovi, o matce a jejím uzdravení.

„A na zámku," ptal se Žižka, „nezasesklo se ti mezi cizími?"

Dívka se obrátila k oknu a odpovídajíc obírala se hebkými ratolestmi. Ukrývala zardění, kteréž jí otázka hostova náhle vykouzlila na líce; a jen s namáháním opanovala svůj hlas, když chválila příjemný útulek, rozkošnou vyhlídku a laskavou ochotu, jaké se jim tu v plné míře dostalo.

„Však doufám," podotknul Žižka, „že se od toho všeho bez bolesti rozloučíš? Ó kéž bych vás mohl s sebou vzíti hned! Co vyřídím Vavřincovi?"

„Že naše rozdělení se chýlí ku konci," odtušila paní Anna, „a že se naň srdečně těšíme."

Když se pak za řečí stala zmínka o veliké schůzi lidu ze všech krajův, dívka chopila se té příležitosti, aby připoutala Žižku k rozmluvě o věcech veřejných; on rozhovořil se výmluvně i vřele, že na

vše jiné zapomenul. Až znamenaje své prodlení vzchopil se a loučil „na brzké šťastné shledání.“

Po jeho odchodu matka i dcera byly málomluvné. Panní Anna obávala se, že tato návštěva zavdá dívce příčinu k dotazům o minulosti — avšak Bohunce zamlklost její přišla jenom vhod, ant duši její zaměstnával nepokoj, jejžto před matkou ukryti dost síly v sobě necítila. Co nejdřív mohla, ustranila se do nejhustší listnaté klenby na „oltáři“.

„Rozloučení!“ — to slovo znělo v duši její jako šumivý hluk vodopádu, kterýžto zrak i sluch omamoval. Neznamenala, že se kdosi k ní potichu přibližuje, až na svém líci vřelé rty ucítila. Vytrhla se, avšak po tomto polibku již nenásledovalo tak mocné pobouření, jak ondy v čarovné jeskyni.

Ve dnech, které od té doby uplynuly, všelicos se proměnilo. Hned, jak se jí opět vrátila rozvaha, přemýšlejíc o svém chování, byla sama s sebou nespokojena. Chovala se byla jako vrtošivé děcko, ba právě jako bez rozumu. Své bolesti a svému pláči neznala nyní ještě dostatečné příčiny — co sobě měl o ní pomysliti pan Děpold? A konečně tak odběhla....

Ovšem bylo jeho chování také neobyčejné — ale čím více si je uváděla na paměť, tím méně mohla se na něj hněvati. Ovšem přišlo políbení jeho jako blesk a muselo býti souzeno i počteno mezi hříchy — ale horoucí slova jeho ozývala se v hloubi duše její ohlasem nikoliv nepříjemným.

Z této nespokojenosti vyvřelo se přání: aby se s panem Děpoldem ještě jednou setkala a soud jeho o sobě opravila. Jak snadno mohl býti pohoršen, a ona mu pro svou matku byla povinována velikou vděčností! A což kdy by opravdu následkem chování jejího zpustošil tu krásnou jeskyni!..

Již klonila se k úmyslu, že ještě jednou do jeskyně půjde, Děpoldovi vážně se omluví, všecko vyrovná a k dřívějšímu poklidu se navrátí, když maní zvěděla, že pan Jošt na čas odejel a zahradou, kde tak často býval, nyní volně se možno procházeti. Brzy tam sběhla; co posud shora vídala, jevilo se jí teď v docela jiné tvářnosti, půvab novoty byl tím jen zvýšen.

„Zde to bylo,“ zašeptala u sobě tajně tu i tam, zpomínajíc, jak s výše své tu sledovala Děpolda — kde mezi stromy vyniknul a kde zmizel. A co na něj myslila, přicházel jí vstříc.

Všecky úmysly Bohunčiny při prvním spatření jeho rozprchly se v dým. Pojal ji strach, že by nejraději byla uprchla, než ji pán zočil. Avšak tu již byl a z daleka ji pozdravoval.

Strach ostatně brzy byl zaželnán. Také Děpold své onehdejší jednání v duchu svém odsoudil.

„Jak jsem byl nejapný!“ plísnil se sám. „Jako by mi někdo učaroval: kdy bych byl poprvé vyšel sobě na milostné dobrodružství, nemohlo mé chování býti nevhodnější! Polekal jsem ji a hlásal jí pak lásku svou jako s kazatelny: nebylo by divu, abych ji byl na dobro neodplašil!“

Proto setkání v zahradě mělo ráz docela jiný: Děpold byl nej-

klidnějším společníkem, a cokoliv za řečí pronesl lichotného, Bohunka nemusila již ani prchat ani zraky klopit. Ačkoliv se ani slovem neomluvila — nebyla by ho nikterak vypravila z úst! — měla přece nejpevnější jistotu, že Děpold onohdejším jejím chováním ani se rozhněvati ani k nepříznivému úsudku svésti nedal. Přátelili se.

A potkávali se od toho dne v zahradě častěji. Však Bohunce se tím dřívější poklid nikoliv nevracel. Co Děpold koliv činil, vše dotvrzovalo, že pravdivé bylo jeho slovo: „Jedno mi vzíti nemůžeš — abych tobě celou duší nebyl nakloněn!" Nebylo na dlouho lze odolati, srdečná přízeň účinkovala na ni jako slunce na květinu, vřelé paprsky její zapudily všeliké stíny ostychu a ohledův, Bohunka podala se radostnému životu, jednala volně, hovořila, smála se, žertovala i konala množství těch malých dívčích skutkův, pro kteréž není jmena, které jsou kolem plamenu života jen pouhými jiskrami, ale mužské srdce nevýslovnou rozkoší naplňují.

Přese všecku vzájemnou náklonnost byl poměr mezi Bohunkou i Děpoldem jeden stálý zápas. Nehádali se ani tak mnoho o rozličné svoje náhledy, ale pořád sobě dosti nerozuměli, pořád sobě na vzájem domněnkami křivdili, pohledem neb slůvkem ubližovali — přes tu chvíli ocitovali se na tom, rozejíti se a nikdy více nesejíti. Při každé nové schůzi počínala Bohunka Děpoldovi říkati „pane", nejednou v nejpěknějším rozmaru přepadla ji těžkomyslnost, že neznajíc nijaké příčiny a přece nemohouce se přemoci, v srdcelomné bolesti usedávala.

Jen před matkou zachovávala úplnou vládu nad svým chováním, aby ze svého tajemství nic neprozradila. Nebylo v tom přetvářky, pečlivě napřed upravené, nebylo v tom zúmyslnosti — všecko podávalo se samo sebou. Bohunka v ty doby všeho rozumování vůbec byla neschopna, cit byl nad ní neobmezeným pánem. Celou věčnost už minulé zdály se ty časy, kde se nitro její přece ještě v některém okamžiku ozvalo otázkou: „*Proč* je ke mně takový? . ." Láska byla tu — a nebylali zrovna nemocí byla jí velice podobna. Milostná nákaza naleznuvši přístup do srdce, pronikla, proměnila, ovládla celou bytost její. . .

Byla to arci nemoc plná nevýslovného půvabu, i když opravdový bol působila. Bol prýštil se z onoho tajemného neklidu — až i tento sám byl odstraněn.

Za večerního šera Bohunka mimo vše nadání spatřila Děpolda ve své zahrádce; bylo to poprvé, co za její přítomnosti přišel tak blízko příbytku jejího, vstoupil na půdu „oltáře".

„Pro bůh," šeptala uleknuta — „ty zde, pane?"

„Což je to hřích?" řekl on laskavě.

Dívka stála nepohnutě i neodpovídala.

„Vypuzuješ mě odsud?" opakoval Děpold.

„Ó," dí ona odmítavě, „jsi tady, pane, ve svém domě! . ."

Nastávala zase jedna z těch malých roztržek, Děpold jí hleděl předejíti.

„Pan Jošt se vrátil," ohlašoval, „a není hodiny denní ani noční, kde by jisto bylo, že si nezmane jíti do zahrady. Kde mám tě spatřiti, jestliže mi toto místo zakážeš?"

„Před oknem matčiným!“ pravila Bohunka v duchu.

„Mluv, drahá, i poslechnu,“ pokračoval Děpold s dojemnou oddaností a skromností. „Chci, aby toto místo nejen slulo nebrž i bylo oltářem. Tobě jest posvěcen — a já chci tobě sloužiti podle srdce tvého. Budu státi opodál svatyně, nedovolíšli mně přistoupiti blíže.“

„Tobě to možno!“ řekla dívka více ještě znepokojena.

„Pro tebe mi všecko možno.“

„To jest právě to, co mě činí nešťastnou! . .“

„Nešťastnou?“

„A co překáží, abych kdy šťastnou byla. Neboť já jsem tak slaba i chuda, že nic tobě podobného učiniti nemohu!“

„Nemáš ke mně lásky,“ vece Děpold zarmoucen.

„Pane!“

„Hle, ta chladnost a cizota! Kdy bys ve mně jen přítele viděla, nejmenovala bysi mne pánem. Své srdce kladu k nohoum tvým — viděti to nechceš, zamítáš je, mluvíš ke mně, jako bych pánem tvým býti se snažil — to jest, záminku vyhledáváš k nepřátelství. Nemáš ke mně lásky.“

„Kdy by tvé výklady s pravdou se shodovaly!“

„Nechci se příti. Skutkem mě přesvědč — buď velitelkou mojí. Zde ve skále zatkni větev, kdy koliv mě přístup sem budeš chtíti zapovědět; a sejmešli ji někdy a já přijdu, nechť jest tu slovo tvé, pokynutí tvé nejvyšším zákonem. Projev mi přátelství své tím, abych měl příležitost dokázati, že tě chci ve všem býti poslušen!“

Bohunka byla překonána. Děpold směl zůstati a dotvrdil poslušenství své na místě skutkem. . . .

Větev nebyla nikdy ve skále zatknuta. Tichounký šepot ozýval se častěji v listnatých klenbách „oltáře“ — Bohunka nabyla důkazův, že tu její vůle v pravdě zákonem. Nezřídka bylo třeba zápovědi, ač skoro nikdy slovem vyjádřené: Děpold vždy odpověděl poslušenstvím, nikdy vzpourou.

Vnitřní neklid Bohunčin vymizel — patrně byl pramen jeho ucpán. Když nebyl Děpold přítomen, zvláště pak když jej pozorností svou sledovala v obyčejném jeho životě, plném moci, nádhery a pýchy: zachvívala se sladkým trnutím, že tento velmož od ní tak sebou dá vládnouti. Nevěřila dosavadní skutečnosti — při nejbližším setkání podrobovala jej nové zkoušce. Příčina ku přísnosti také se ovšem našla, s tou podávala se příležitost ku svéhlavosti. Děpold jmenoval děvu tyrankou svojí, sebe otrokem, avšak v poutech svých nikoliv úpícím nébrž blažeností oplývajícím.

Také Bohunce nastala doba, kde se míra jejího blaha zdála dovršenou. Od dětství svého vždy byla žila v samé lásce; avšak nyní cítila se v pravdě povznešenu na oltář, co v nitru jejím bylo žádostivo uznání a vážnosti, tomu dostalo se tím vyššího ukojení, čím méně kdy bažívala po vyznamenání a lesku zevnějším, čím ryzejší bývala vždy její skromnost. Nyní byla nejen milována, nejen ctěna, byla v pravdě zbožňována . . .

Mezi milujícími dokonává se smlouva, kterouž, čím jest láska jejich vznešenější, tím více daleci jsou vyjadřovati ve slovech. A přece

jest pravidlem všelikého jejich jednání. Děpold byl sobě arci jasně vědom účelův, k nimžto směřuje, byl tím také nyní už docela jist, že jich dosáhne. Dívka přijala jej za milovníka, tím dle rozumu jeho podepsala smlouvu pro všecku budoucnost — a on neznal žádné jiné vyšší povinnosti, než aby přízně její dobýval postupně krok za krokem, aby dělaje se sluhou, odpor své mladistvé sličné velitelky přemáhal ukrytou lstí, jakožto dokonalý dvorný záletník.

Bohunka požívajíc vědomí úplné bezpečnosti, cele se ponořovala v pocit svého blaha, i nepřipadlo jí, aby jen o den dále do budoucnosti pohlížela, neřkuli, aby sobě učinila otázku: Kam to povede? Žila v osudném klamu. Měla za to, že v její moci spočívá řízení poměru jejího k Děpoldovi, kdežto ji v pravdě on vedl po cestě svojí, o kteréž byla v čiré slepotě.

Měla matku na očích, nezapomněla jejího slova: „Na tvé cesty nasázeno propastí, zakrytých květnatým příkrovem!“ Avšak bez obtíže ukonejšila svoje svědomí; vždyť jí táž matka za spásný prostředek ve všelikých těžkostech a nesnázích tu radu vštípila: „Zachovej srdce svoje čisté“ — a že by se proti tomu prohřešila, svědomí nečinilo jí žádných výčitek.

Záhy byla přestala matce oblašovati, koho z pánův venku viděla i co na něm spozorovala. Paní Anna se po tom sama nevyptávala, jen jednou po návratu pana Jošta několika otázkami svědomí Bohunčino vzplašila.

„Ani pan Jošt ani pan Děpold,“ ptala se, „posud nikdy nepřicházejí na blízko našeho příbytku?“

Dívka odvážila se jen letem pohlednouti na matčinu tvář, aby seznala, z jakého úmyslu se matka táže na věc povědomou.

„Nikdy . . .“ odtušila skoro příliš chvatně, aby se váháním neprozradila. Tato lež byla první hřích, jehož osten v prsou hned pocítila.

„Jak bychom to nastrojily“, pokračovala matka, „aby někdy přišli do zahrádky zde před oknem?“

Pro Bohunku bylo to pravou mukou odpověděti, aby hlas jej zněl nenuceně.

„Kdy by věděli, že si toho přeješ . . .“

„Milé dítě, přání takové jim zjeviti bylo by příliš nesnadno. Ty neznáš jejich pýchu.“

Obě o té věci umlkly. Bohunka se jí na některou chvíli znepokojovala, však naposled místo výstrahy jen nový důvod k bezpečnosti sobě z ní učinila: vždyť tu pýchou panskou měla za své podnoží! . . .

Tajné milovánky nyní pokročily tam, že ona byla žárliva na své panství, Děpold na lásku její, aby ji měl celou i sám jediný. V ty doby objevila se ve skále větev — Děpold opravdu nepřišel. Jindy, když přišel, čekal na zahrádce dlouho do noci a konečně nadarmo. Bylať Bohunka nucena užívati přísnějších prostředkův . . .

Tu přišel Žižka. Svojí otázkou o rozloučení rozevřel před dívkou oponu budoucnosti, že tam bezděky nahlednouti musila. Skutečnost vystoupila náhle jako žhavé slunce nad tu čarovnou mlhu jejích snův. Co se stane nyní? jaký bude konec? — ta otázka před ní stanula jako strašidlo za bílého dne.

Děpold vyskytnul se na oltáři ve chvíli neobyčejnou, ale příchod jeho Bohunce nebyl nevítaný. Dříve nežli slovo promluvila, donutila jej sestoupiti do známého dolu, aby v každý okamžik odsud zmizeti mohl.

„Co mám sobě mysliti," řekl, zkoumavě k dívce pohlížeje — „ty činíš spolky s mými nepřáteli?"

„Jest Žižka tvým nepřítelem? Nic takového jsem z úst jeho neslyšela".

„Drahá," pravil Děpold se zápalem, „bojím se o tebe. Má duše plna jest nedůvěry — i tyto stromy jsou v očích mých nepřáteli mými, skrývají klam jako celý svět, mohou ti proti mně zradu našeptávati!"

„Rci jen," podotkla Bohunka s výčitkou, „že zrady ne od stromův ale ode mne se naděješ."

„Bojím se o tebe!" mluvil pán vždy vášnivěji. „Teď ještě se mnou stojíš: budeliž tak ještě zejtra? a za měsíc? a za rok? Nedášli se ode mne odvrátiti? Jeliž tvoje láska taková, by mně srdce tvoje nemohlo býti oderváno?"

„Nemyslila jsem, že by ti ještě bylo třeba důkazův."

„Jakž by nebylo! Kdo jest, jenž by tvou přízeň ke mně podporoval, pěstoval? Budou ji dle možnosti šlapat i dusit — a všichni takoví jsou moji nepřátelé! Ty mezi nimi žiješ, jim to náležíš, mně sporými chvilkami odbýváš — na ně to pořád jen ohled béřeš, já jsem poslední, kterýž má k tobě právo nějaké!"

Bohunka svědčila v duchu, že přichází doba, kde se musí rozhodovati mezi Děpoldem a těmi, před nimižto lásku svojí tajila. Slovo „rozloučení" valně k tomu přispělo, že stížnosti Děpoldovy v srdci jejím budily živý ohlas.

„A kdy by žádných svědkův nebylo," dokládal on, „čím mám udržovati svou víru, že mě miluješ?"

„Tys nespravedlivý!"

„Pravila jsi jednou: „Jsem nešťastná, že nic tobě podobného učiniti nemohu" — ale to bylo pouhé slovo, srdce o něm nevědělo."

„Mluv sám, co mám činiti," zvolala dívka podrážděna, „i přesvědčím tě!"

„Nebudu mluvit, poněvadž bych mluvil nadarmo. Avšak, jestliže jsi mě klamala, bylali přízeň tvoje pouze líčena: neblahý osud shluká se nad hlavou jak mou tak rovněž i tvou!"

„Prosím," dí Bohunka, napřahujíc k němu pravici, „nepřivolávej svévolně žádných přízraků!"

„Nechci tě strašiti — to však věz, že jsi můj nejvzácnější poklad, že si tě nedám odníti nikomu, že si tě budu vší svou mocí hájiti třeba i proti vlastnímu otci tvému a třeba už proti samé vůli tvojí — a že raději sebe i tebe pohřbím v ssutinách tohoto zámku, než bych jinému tě postoupil! — Nyní, možnoli tobě, zraď mě!"

Byl to náružívý výbuch — avšak dívka se jím nepoděsila: vždyť byl nejvýmluvnějším důkazem Děpoldovy lásky!

„Čím," tázala se Bohunka tiše, ale s planoucím pohledem — „čím mám vyvrátit myšlenky tvé o zradě?"

„Přijď večer do jeskyně."

Nebylať tam Bohunka od té doby, co se tam s Děpoldem setkala,

i nedala se ani ve dne k druhé návštěvě pohnouti. Žádost jeho byla tedy velmi smělá.

„Přijdu," odtušila dívka odhodlaně.

„Opravdu?!" zvolal Děpold, svolením jejím překvapen.

„Jakmile se budu moci vzdáliti," dokládala ona pevně, „aby mě matka nepohřešila. Mám s tebou co mluviti."

Děpold vyskočiv přivinul ji k sobě. Ona ukázavši jemu na tajný východ spěchala od něho.

XIV.

Před matku vstoupila s vědomím, že slibem právě učiněným přímo proti její vůli jedná, avšak nezardívala se bezděky, nesklopila očí, nechvěla se tajně, alebrž počínala sobě s větší pevností než jindy.

Svobodně (tak se jí aspoň zdálo) odhodlala se ku kroku, jehož odvážnost sobě netajila, jenžto však byl nutný. Musila se s Děpoldem dorozuměti, musila od něho nabyti upokojení vzhledem k budoucnosti Předsevzetí její bylo velmi neobyčejné, vyzývalo přísný soud matčin a všech lidí: ale duše její odmítala napřed všelikou hříšnost, v jakou každý důvěrník schůze té věřiti by byl ochoten.

A zdaž pomyslila také, že se vydává v osudné nebezpečenství? Alespoň se důvěra ve vlastní sílu nikdy v ní tak mocně neozývala, jako nyní. Naskytala se jí na jazyk slova nejodhodlanější, naskytaly se jí úmysly hrdinské, aniž by sobě původu jich byla vědoma. Viděla se v duchu náhle na můstku, „oltář" s jeskyní spojujícím, a chtěla zvolati: „Vrhnu se dolů do této prohlubně, jestliže! — —" Jestliže co se stane? To zůstalo nejasným — mysl od toho odskočila jinam. . . ,

Neměla stání na jednom místě, častěji než jindy přebíhala z komnaty na zahrádku i na chodby zámecké. Hledala zraky svými postavu Děpoldovu dole mezi stromy, nahoře v oknech i dvorech. On byl nyní rozčilené její mysli jediným útočištěm — zdali pak rovněž k ní touží jak ona k němu?

Nikde ho nespatřila. On ve svou komnatu se vracel s pohledem radostí tak ozářeným, že lékař na potkání k němu pravil: „Přeju tvé milosti štěstí k takovému dni."

„Kterak to?" ptal se pán pozastavuje se nad tím slovem, které se zdálo týkati sladkého jeho tajemství.

„Vidím, že tě potkalo něco velmi příjemného — a to je lék, jejžto bych tobě co den žádal podati."

„Ano přej mi štěstí," řekl Děpold v nejlepším rozmaru, „ani ne tak k dnešnímu dni, jako — k dnešní noci! . . Pojď, vypijme spolu číši vína."

Lékař hluboce se poklonil a mlčky následoval za veselým pánem. . . . .

Ohlížejíc se po Děpoldovi spatřila Bohunka ve dvoře osobu, kterážto pozornost její na sebe obrátiti se snažila. Byla to uhlířovic Dorotka, kteráž tu s otcem svým kolem černého zboží se otáčela. Bohunka znala ji dost povrchně od vidění a z pověstí o divoké síle a

nehoráznosti její. Když kynutí jejího uposlechla, Dorotka rychlým krokem spěchala jí vstříc.

„Poruč mi nahlas, abych s tebou šla," pravila utajeným hlasem.

„Proč poroučeti?" ptala se Bohunka s podivením.

„Aby mě nikdo zadržeti nesměl."

Bohunka ještě váhala.

„Musíš věděti, že tu jsem po třetí," dokládala Dorotka. „K tobě dostati se není snadno. Nesu tobě psaní," zašeptala tajemně.

„Nuže — pojď se mnou!" řekla Bohunka hlasitě. Cestou se tázala: „Od koho jest psaní?"

„Od pátera Zdislava, chudáka."

Bohunka se očividně zarazila — to jmeno v tuto chvíli přicházelo jako z čista jasna blesk.

„Proč chudákem jej jmenuješ?"

„Což není osud jeho dosti žalostný?" pravila Dorotka, i dokládala opět potají: „Ovšem to málo komu tak povědomo jako mně."

Nyní se Bohunka dále ptáti obávala — ozvalť se v ní pojednou hlas, že bude slyšeti obvinění své vlastní osoby. Zavedla Dorotku do zahrádky na „oltář", přijala od ní psaní i čtla s tlukoucím srdcem: „Všecko vůkol mne jest pokáleno, zohaveno, zpustošeno — ty zůstáváš krásná i čistá. Zajisté, ty z boha pocházíš: v tuto dobu jsi jedinou prostřednicí mezi mnou a ním — kdy by tebe nebylo, ztratil bych všecku stopu jeho. Vůkol mne jest všecko hnusno: blaženost, kterou tys mi způsobila, jest jediný sladký pocit, který mně zbyl na světě Odcházím ze života: věřím pevně, že s laskavým pohnutím vzpomínati budeš na ubohého mnicha — a to bude mým rájem po smrti. Co jsem koliv utrpěl, neodcházím s kletbou, ale blahořečím sobě, že jsem tě poznal. Ó drahá, kéž jest tvé štěstí tak veliké, jak moje k tobě láska!"

Bohunka pozdvihla k Dorotce tvář bledou jako by na ni smrt svou ruku vložila.

„Ach," zvolala Dorotka se slzami v očích, „to musí býti bolestné!"

„Víš, co tu psáno?" ptala se Bohunka.

„Jakž bych věděla! Čísti neumím, a jinému nedala jsem ani okem nahlednouti — samého kvardiána nevyjímajíc."

„Jest páter Zdislav — mrtev?"

„Ne — ale pochován, tak dobře jako pochován."

„Tak mladý muž! Vždy zdál se pln zdraví! Co jej potkalo?"

„Zazdili jej."

„Všemohoucí bože!"

„Z trestu."

„Kdo to učinil?"

„Inu — v klášteře."

„Mniši? kvardián? Což to nejsou kněží ale katané?" volala Bohunka.

„Nekřivdi kvardiánovi," řekla Dorotka horlivě. „On dávno věděl na pátera Zdislava věci, kteréž jej mohly do trestání přivesti, a přece veřejně se činil jich nevěda."

„Není v celém klášteře lepšího nad Zdislava!"

„Možná, možná — ale když jej kvardián pozdě na noc našel mimo klášter, an měl schůzi s ženštinou — páter Zdislav totiž — —"

„A to jest jeho provinění?!"

„Musíš mi rozumět, v mých očích že to není žádný tak veliký hřích, když pojal srdečnou lásku k ženštině, třeba byl desetkrát po sobě mnichem! Nechci se také ptáti, proč — ale ubohý páter Zdislav se tím všecek na mysli pomátl, až v jeden svátek — brzy po tom, když tys do zámku se přestěhovala — vystoupil na kazatelnu, i hlásal hrozné věci proti kněžím, proti pánům a také prý proti bohu — a vybízel lid, aby s ním šel na tento zámek, kam prý páni zavlekají také ženy a dcery, a rozmetal do prachu tyto zdi."

Bohunka sklesla i zakryla sobě tvář rukama.

„Bože nedej," pokračovala Dorotka, „aby tyto zdi mně rozuměly. Kvardián se vždycky nejvíc bojí, aby o tom nezvěděli zdejší páni, že by se pod klášterem rozsypaly základy. A nešťastný páter Zdislav by jistě přestal dýchati, kdy by se to všecko proneslo."

„Co víš ty," podotkla Bohunka více pro sebe, „nebude před zdejšími pány tajemstvím!"

„To by bylo!" namítala Dorotka. „Mnohou docela tajnou věc mám od kvardiána — a když *tobě* to povídám, nečiním to, abych si snad sklepla!"

„Tys dobrá duše," dí Bohunka tisknouc ji za ruku. „Děkuju ti. „Však — dopověz o Zdislavovi. . . ."

„Když jej postavili k zodpovídání a pokárání, tu teprvé mluvil, až mnichům vlasy vzhůru vstávaly. Volali všichni, že nejhorší z knížat pekelných se do něho vtělil, že to nejspíš sám antikrist, který teď na zemi boj s pánem bohem obnoví. Jen kvardián mi stranou pravil: „Zbláznilť se po ženštině — to je to celé!" Ale nemohl toho tak nechati, když to všichni věděli, a mezi lidi nesměli ho pustit, když tak hrozně mluvil a k tomu se zapřísahal, že nikdy jinak mluviti už nebude. Musili ho uvězniti, a to tuze, aby snad si trestem přece umoudřil. Tak byl zazděn, aby nikam vycházeti, nikoho viděti, s nikým rozprávěti nemohl. Jídlo a pití mu dírou ve zdi strkají."

Slova neschopna zalomila Bohunka rukama.

„Když jsem slyšela, k čemu jest odsouzen," vyprávěla Dorotka dále, „bylo mi ho tuze líto. Kázával tolik přísně, a láskou konečně srdce jeho nad jiné více bylo přemoženo! Vymohla jsem si na kvardiánovi, že jsem ho mohla ještě navštíviti. Seděl jako bez života, vybledlý a posupný — a bylo na něj tak smutné podívání, že jsem pro pláč sotva s to byla k němu slovo pronesti. Ptala jsem se, nechtělli by aspoň někomu něco vzkázati. Tu vztáhnul ruku, podal mi tento list a žádal, abych jej možnoli, v tvé ruce odevzdala."

Po přestávce, kde hlas její v nových slzách utonul, končila Dorotka: „Mnou to nescházelo, že jsi ho už dříve nedostala. A velice by mne to těšilo, kdy bysi tomu věrnému, ubohému mladíkovi nějak pomoci mohla — jen nevyzrazuj před nikým (rozumíš: před nikým!) co by kvardiánovi mohlo uškodit!"

„Buď bez starosti," řekla Bohunka tak slabě, že ji sotva slyšeti bylo.

„A teď musím chvátati — otec mě jistě vyhubuje, že ho nechávám tak dlouho čekati: on chce zejtra také na pouť k Bechyni — ale ani o tom nesmíš tady živé duši hlesnouti! Na mně se spolehni — já jsem jako hrob."

Mezi tím už odcházejíc nedala sobě od Bohunky hrubě děkovati a jenom jí ještě na srdce kladla, aby ubohému Zdislavovi pomoci hleděla.

Otec ji opravdu přivítal hubováním, ale její myšlenky byly docela jinde, aby se jí to příliš dotklo.

„Kdy bych si hlavu rozlámala", řekla k sobě v duchu, „nevyrozumím, na čem ten chudák páter s touhle dívkou jest. Můj kvardián není ani tak prudký, snad ani tak věrný — ale na čem s ním jsem, to alespoň vždycky vím!"

Mezi tím, co zrakové její laskavě ve stranu kláštera se obraceli, kvardianovi bylo velmi krušně okolo srdce.

Klášterníci vykonavše v kostele společnou svoji pobožnost byli překvapeni novinou: že pán Jošt ze zámku neočekávanou návštěvou klášter poctil. I kvapil přede všemi kvardián ho uvítat. Pan Jošt čekal už při východu z kostela — jak jej pater Ambrož zočil, proniklo hruď jeho zlé tušení.

Jošt skutečně nepřicházel jako milostivý patron ani jako zbožný pán. Zvěděv o tom, že byl Žižka na zámku, náramně se rozjitřil — a hněv jeho byl tím rozpoutanější, že v tu dobu Žižka zase už odejel, aniž by mu stéblo bylo v cestu položeno! Kvapil k Děpoldovi, aby jej zasypal nejprudšími výčitkami, kterými duše jeho vřela. Avšak neshledal se s ním; Děpold byl v tu chvíli na „oltáři" u Bohunky; a kdo z lidí jeho něco věděl o jeho návštěvách v čarovné jeskyni, pro toho Děpold, když tam zmizel, nebyl na povrchu zemském neřkuli ve hradě.

Touto marnou cestou se bouře v mysli Joštově poněkud utišila: vystoupilatě tam v popředí šeredná domněnka, že tento Děpold neslýchaným způsobem ho zrazuje! Se Žižkou měl schůze, jeho k sobě nepředpustil!

Jošt vrátil se v příbytek svůj opět v největším kvapu. Bylo třeba opatrnosti. Franěk byl volán, důvěrně vyslýchán, na zvědy posílán i zase předpouštěn. Tím způsobem nabyl pan Jošt především povědomost, že byl Žižka na zámku návštěvou vlastně u dvou ženštin, s kterými jest v poměrech tak srdečných, že při shledání s nimi až plakal. To byla vzácná, velevítaná novina, která jeho záměrům podala ihned pevný základ: těchto ženštin musil se zmocniti — a měl nějakou moc nad Žižkou, kterému na nich tolik záleželo a kterého zničiti rozjitřený hněv jeho nezvratně přísahal.

Kdo byly tyto ženštiny? Franěk mluvě o nich s přemrštěnou úctou, dosti zřetelně — to směl si před panem Joštem dovoliti — dal na srozuměnou, že návštěva Žižkova platila nové milostnici mladého pána. Potají poskočilo srdce sluhovi v prsou, an viděl, jak Joštovi žíly na čele divoce nabíhají.

„Dobře ti tak, pane tcháne," pravil v duchu, „jindy sobě takových maličkostí u pana zetě nevšímáš!"

Neopominul také ohlásiti, kterak se po ženštinách těch ondyno mladý mnich z hajského kláštera sháněl, však od pana Děpolda ze brány vyhostěn jest. Ale o tom se Franěk zmíniti neodvážil, že obalamucený mnich ženštiny za panské příbuzné pokládal: kdy by v tuto chvíli takovou poznámkou čest pánovu zlehčil, mohl snadně některým údem neli životem zaplatiti za všechny ty, kteří v Joštovi tak pobouřili vztek.

„S tím mnichem musím mluviti," rozhodnul se pán okamžitě, a bylo mu to velice po chuti, že mohl v pátrání svém pokračovati jinde nežli na hradě.

Tak se octnul v klášteře. Poctu, kterou mu vzdával kvardián, přijímal velmi nevšímavě, více dávaje pozor na Fraňka, brzyli mezi přicházejícími mnichy naznačí toho, s nímžto chtěl jednati.

Zachmuřené jeho čelo a zrak neblahým ohněm sršící způsobily kvardiánovi lehkou závrať. Poroučel se tajně do milosti boží, když urozený pán nevida žádného klášterníka už přibývati k posuňku Fraňkovu naň promluvil.

„Jsou to *všichni* mnichové toho kláštera?" tázal se nikoliv milostivě, ano dosti zhurta.

Kvardián se uklonil, klášterníci se zatajeným dechem poslouchali.

„A přece tu jednoho pohřešuji!' namítal Jošt.

„Který by to byl?" otázal se kvardián s nevinnou tváří.

„Ten," odvece pán netrpělivě, „který se cítí povolán starati se o ženštiny v zámku."

„Už je zle!" zvolal k sobě kvardián v duchu. Nahlas pravil sladce: „Nerozumím, co by milost tvoje myslila."

„Jeho milost," ozval se v tom ostrý hlas kněze Markův — „jeho milost snad myslí pátera Zdislava."

Kvardián za tuto poznámku kněze Marka bodnul pohledem jako břitký meč — ale před Joštem jako by se náhle upamatoval: „Ah! — V skutku, pane, máme tu ještě mladého muže — —"

„Přiveďte mi ho!"

„Avšak on jest poražen zlou, ach, nemocí."

„Pojďme tedy k němu!"

„Jest to tu na chvilku nemožno —" namítal poznovu páter Ambrož.

To bylo příliš pro pana Jošta při dnešní jeho popudlivosti.

„Budete jej chtíti přede mnou ukrývati?" vzkřiknul hněvivě.

Tu zdálo se knězi Markovi, že jest opět na čase, aby svého hlasu povznesl. Předstoupiv před pana Jošta pravil důtklivě: „Urozený pane, cokoliv se o tom tobě doneslo, že páter Zdislav mluvil i konal proti tvé milosti a vznešenému zeti tvému:ráčiž ode mne jmenem všech přítomných spolubratrův přijmouti slavné ujištění, že nejen žádnou toho vinu nemáme, nebrž v nejvyšší míře nad tím jsme byli rozezleni a pohoršeni."

Kvardián poslouchaje tato slova sotva se zdržel, aby řečníka mocnou pravicí v týle neuchopil a nemrštil jím někam do horoucí propasti. Aby kalich jeho byl naplněn, ozval se také páter Kunrat.

„Já," poznamenal k řeči Markově, „já ho také hned s kazatelny strhnul jako pominulého psa, když proti vašim milostem tak bohopustě látřiti se opovážil."

Pan Jošt dozvídaje se náhodou tak zajímavé noviny vytřeštil na mnichy oči a supěl hlasitě.

„Nu," vzkřiknul, když nastalo děsné utišení — „povídejte jenom dále!"

„Ano, povídejte!" řekl jak ozvěnou Franěk, jehož tajná radost tím byla rozmnožena, že on pana Jošta přivedl na myšlenku, jeti do kláštera.

„Milostivý pane," promluvil kvardián hlasem člověka, kterého už nic horšího potkati nemůže než ho právě potkalo, „bůh dopustil na tento dům neštěstí, že jeden z řeholníkův ďábelstvím jest poražen. Nic pohříchu nezůstalo svatého a ctihodného, proti čemu by nečistý duch jeho ústy byl nezlořečil, samého pána nebes i země a nejsvětější zákony jeho nevyjímaje. Nežádej tvá milost, abychom po něm řeči takové opakovali, anoť je nám dosti těžkou zkouškou od boha a přebolestným trestem za křehkosti naše, že odsouzeni jsme je poslouchati. Aby k žádnému jinému sluchu nepronikly, musili jsme nešťastného muže ohraditi zdí. A proto tě k němu vésti nemůžeme."

Jakkoli mnichové kvardiána v duchu chválili, že věci velmi obratný výklad dal, pan Jošt přece náhle odešel, a sice beze všech důkazův, že by se milost jeho klášteru byla navrátila. U vrat věnoval provázejícímu kvardiánu jen Franěk šetrnější pozornost a ujišťoval ho, že milostivý pán ani tak po nějakém mnichu jako spíše po těch ženštinách ptáti se mínil, o které se onen mnich starati povolán cítil; načež kvardián horlivě odpověděl, že místo do kláštera raději hned do blízké vesničky, do dvoru zemana Vavřince zajeti měl.

Franěk rychle dohonil pána i sdělil mu podstatu odpovědi této; Jošt pokynutí toho bez prodlení poslechnul. Po malé chvíli vjížděl do domu, který už znal, přece však vzepjal se náhle mocným překvapením: na zápraží vedle starého zemana spatřil Žižku.

„Toho sem nic dobrého nepřivádí!" řekl tento k Vavřincovi, a pan Jošt to v patách potvrdil.

„Musíme se ho zmocniti!" vzkřiknul na sluhu mezi tím, co Žižka pro svou zbraň spěchal. „Vydáš mi toho znamenaného padoucha," volal Jošt na Vavřince, „stojíš mi za to životem, že neuprchne!"

„Neskrývám padouchů pod svou střechou, pane," odtušil kmet, chvěje se na všech údech rozčilením — „a kdo jest u mne hostem, toho dle své povinnosti budu chrániti."

„Poslouchati budeš, anebo srovnám tvůj dům se zemí!"

„Pochopa svého ze mne přece neuděláš!" odbyl jej rozhorlený zeman.

„Nech na pokoji tento dům a jeho obyvatele!" zvolal mocným hlasem Žižka vraceje se. „Vyjeď ze dvora, já budu následovati: jinde spolu spravíme, co u mne pohledáváš!"

Zatím už na rychlo sbíhali se vesničané a vidouce, že zámecký pán na Trocnovského se sápe, mlčky sice ale s pohledy zamračenými stavěli se mezi oba soupeře. Jošt jal se nyní také jim rozkazovati, aby Žižku odzbrojeného jemu vydali, však dokázal jenom tolik, že nevole vesničanů hlasitě propukla i že všichni Žižku proti Joštovi obstoupili.

Váda byla vždy mnohohlásnější. Žena jakási v zástupu hlásala:

„Pravdu měla tehdy Baruše, když někteří v tomto samém stavení nové pány velebili: nebil po nich hromový klín nadarmo!“

„A dobře měl páter Zdislav,“ vzkříknul mužský hlas: „pryč se zbabělou trpělivostí! Vzchopme se, udělejme konec tomu týrání a vší proklaté porobě!“

Z pozadí cpal se ku předu muž, na němž bylo viděti, žeť pocestný.

„Bratr Zderad,“ ukazovali sobě naň lidé domácí.

„Nechať i já s ním slovo promluvím,“ pravil on, a když se potkal se zrakem Joštovým, řekl s důrazem: „Dobře se na mne podívej tvoje urozená milost: já jsem Zderad, jehožto syna jsi zaškrtil modle pýchy svojí. Zvěstuji tobě, že přišla už doba, kde modla ta bude skácena, zkrušena i zašlapána!“

Jošt trhnul uzdou, že se kůň divoce vzepjal a div jezce neshodil. Franěk, jehož tajná radost nad touto melou do té chvíle rostla, vida pána svého náhle tak zsinalého, uleknut chopil se i jeho koně a zvolna vyvedl jej ze dvora. Jošt tomu ničím nebránil; zdál se býti bezživotným, stuhlým jezdcem . . .

Když oba zmizeli, na dvoře rozhlučil se teprvé živý hovor.

„K radostnějším věcem obraťme svou mysl,“ volal Zderad. „Já přivádím vám hosti přátelštější — prosím, rozejděte se uchystat jim přístřeší.“

„Jak veliký jest tvůj zástup?“ ptal se Žižka.

„Tak veliký bohudík, že by obec tato nebyla s to, jej celý uhostiti,“ oznamoval Zderad. „Sem za mnou přijde, co se nevešlo do vesnic sousedních; přivedl sem dohromady na tisíc poutníkův — co se tady připojí, bude více.“

„Poutníkův . . .“ opakoval Žižka. „Však doufám, že s sebou nenesou jen poutnické hole?“

„Nic jiného,“ dí Zderad, „vždyť pak jdou jenom k pobožnosti.“

„Klameš se, i oni též!“ vece Žižka. „O poutnické jen holi budou choditi jako stádo na jatky. Nevidíte, že na všech stranách proti vám stojí násilní nepřátelé? Neočekávejte, že sílu paží jejich ochromíte kázáním, a proti smrtonosným jejich ranám jen modlitbami se bezpečně obrníte a otužíte! — Tento Jošt, že tu nemohl provesti svévolný svůj pych, jak brzy bude moci, vrátí se opět s takovou silou, by mohl tady vztek svůj do sytosti ukojiti. Na jisto jej čekejte ještě v tuto noc. Nechceteli pomstě jeho ujíti útěkem, nutno se hotoviti k obraně!“

Pan Jošt opět jízdou obživnuv nepomýšlel skutečně na nic jiného, než aby se v tato místa co nejrychleji vrátil. Do zámku přijel už za tmy a odebral se přímo k Děpoldovi. Tenkráte ho naleznul.

„Víš o tom,“ tázal se s důrazem. však svou vnitřní bouři všemožně ukrývaje — „víš o tom, že se k Bechyni sbírá neslýchaná síla pobouřeného lidu?“

„Poblázněného,“ podotknul Děpold rozmarně s lehkou poklonou.

„A co hodláš proti tomu podniknouti?“

„Já? Ničehož nic, a neradil bych vůbec nikomu, aby co podnikati chtěl.“

„Aj, od které doby je smýšlení tvoje kacířům tak příznivo?“

„Není jim nikterak příznivo," odtušil Děpold, „ale vím, že se u Bechyně na té nové svaté hoře Tábor sběhne mnoho lidí potrhlých, a zvláště kněžských blouznivců: potřebíť je toliko samy sobě zůstaviti, i nepohodnou, svadí a sperou se hned v první den, i zajde všem ostatním chuť k takovýmto schůzím. Avšak budeli něco proti nim od protivníkův podnikáno, držeti budou za jedno, a teprvé se z nich nebezpečná moc utvoří."

„Nu, jen když to víš tak bezpečně! Měl bys toto své velmi důmyslné přesvědčení veřejně dáti vyvolat, jinak lidé méně vtipní, jako já, o tvé nečinnosti tak příznivě souditi nebudou."

„Nerozumím tvé řeči," pozastavil se Děpold.

„A já tvému jednání!" vybuchnul Jošt.

„Mé jednání, doufám," řekl Děpold lehce ale bez úsměvu, „aspoň v tom jest docela jasné i nepochybné, že jsem jeho pánem já jediný a nikdo nepovolaný nemá práva, se v ně míchati!"

„Komu to chceš zpupnou hrdostí oči zaslepiti?"

„Zpupná byla by moje hrdost," vece Děpold ještě chladněji, „kdy bych přišel ve příbytek pána, jakým ty ráčíš býti, a chtěl jemu předpisovati skutky aneb jej poháněti k odpovídání."

„Nuže," zvolal Jošt, „ať se to skončí, ať pokrytecká kukla na vždy je stržena!"

„Pane," podotknul Děpold mrazivě, „tys ke mně přišel vyhledávat vádu."

„Přišel jsem tě donutit k nepochybnému osvědčení, jsili můj přítel či můj nepřítel!"

„Co ráčíš požadovati?"

„V klášteře, který stojí pod tvou ochranou, smějí kněží s kazatelny vyzývati lid, aby zdi tohoto zámku rozmetal v prach — jak dlouho to hodláš trpěti?"

„Takového cosi že by se bylo stalo? Nu, staloli se, ráčiž býti ubezpečen, že se to nestane po druhé!"

„V tvých vesnicích po drahný čas veřejně vzpoura vře," pokračoval Jošt, „právě viděl jsem ji na své vlatní oči."

„Kdo ji způsobil?" ptal se rychle Děpold.

„Člověk, který jest ode dávna zarytým nepřítelem rodiny naší, a který mě dnes opět na smrt urážeti směl — kterého však ty jsi přes to přece všecko ve svém domě jako hosta přijal!"

„Žižka? Prosím, pověz obšírněji, co se mezi vámi událo?"

Jošt vypravoval, jakož pochopitelno, nikoliv bez nadsazování, ale Děpold nejevil nad tím žádnou bouřlivou rozhorlenost.

„Co mám sobě mysliti," ptal se Jošt, „když nešlechetník ten od potýkání se mnou přímo do toho domu jeti se opováží, kde bydlím já?"

„Že jest to v pravdě veliká smělost," odtušil Děpold obojetně. „Arci jsem já o sporu vašem v tu chvíli ničeho tušiti nemohl."

„Však nyní o něm víš a znáš brlohu, kde drzá šelma si hoví: ukaž tedy, jsili jeho či můj přítel."

„Sám hned za jitra tam vyjedu."

„Já bych vyjel za večera," podotknul jizlivě Jošt, „ale ještě dnes!"

„Neráčiž se tou věcí dále truditi — beru ji sobě cele na starost."

Děpold se zamlčel jako v roztržitosti, stařec v hněvivém vzdoru odešel, slova už nepromluviv. Byl přesvědčen, že jej Děpold urážlivěji odbyti nemohl, divoká nenávist vzplanula i proti němu v jeho duši. Snad by všecka ta nenávist jej samého byla strávila, kdy by mu nezbyla naděje aspoň v jeden prostředek, aby se pomstiti mohl. Myslil na obě ženštiny, na kterých jak Žižkovi tak Děpoldovi záleželo . . .

Děpold po jeho odchodu potřásl hlavou.

„Pryč s tím i z paměti!“ pravil k sobě odívaje rty své opět v úsměv. „Dnešní noc nedám si žádnou chmurou zkaliti. Do poustevny, k mé vnadné světici, abych na celý svět zapomněl! . .“

XV.

„Tebe něco tísní, má duše,“ promluvila paní Anna pod večer k Bohunce, spozorovavši vnitřní neklid její — „a nic mi nepovídáš.“

Dívka přitisknuvši ruce matčiny ku své tváři zašeptala: „Jen se pozdrav, matinko — jen se už pozdrav!“ A zmizela z komnaty.

„Touží odsud přijíti,“ pravila k sobě Anna. „Však to nad očekávání dlouho vydržela na tom těsném místě, mezi těmi lidmi cizími, nesrdečnými. Nesmím i proto odkládati déle.“

Bohunka vyběhla na svou zahrádku, kde duše její tolika nevýslovně drahými akkordy byla zaznívala. Také nyní zapadající slunce kolem ní vykouzlovalo obraz rajské utěšenosti, ale od té chvíle, co Dorotka svoje noviny ohlásila, s Bohunkou stal se veliký převrat. Byla se octla v cizí rajské krajině i procházela se jí jako v okouzlení, v udivení plném rozkoše: teď náhle nad krajem tím se rozestřely noční temnoty, luzné obrazy proměnily se na zjevy příšerné — zrak odvracel se plaše od toho, co jej za dne bylo tolik vábilo, hledal jen jasnou oblohu a toužil jen po známém ač chudém domově . . .

Na Zdislava byla zapomněla. Duši její cele Děpold zaměstnával; dnes, když se jí bylo rozhodovat, máli s ním úžeji se spojiti než i se samou matkou, a když už rozhodný krok jemu vstříc učinila: vyskytnul se i mladý mnich zase před ní — usoužená tvář, hrubý oděv, zlomená postava proti nádhernému zjevu Děpoldovu.

„Pojď na mé srdce!“ volal Děpold obklopen přepychem čarovné jeskyně — z druhé strany mnich zazděn v těsném žaláři pohlížel na ni s němou přísností, ruka jeho trhala na kusy list, na němž bylo psáno: „Ty zůstáváš krásná i čistá . . .“

Srdce dívčino, poznovu majíc voliti, bez váhání rozhodlo se pro nešťastného vězně.

On trpěl tak těžce, a nikdo ani ho nepolitoval, nikdo ani o hrozném utrpení jeho nevěděl, mimo tu divokou Dorotu, která proto nad ním zaplakala, že jí byla povědoma jeho láska. A Bohunka byla příčinou utrpení jeho. Když se nacházela v nejtraplivější tísni, on ji vysvobodil tím, že se za ni obětoval. Nyní teprvé poznávala, jak lichým citem byla tehdy její vděčnost k němu — nestarala se o to, jaké následky noční výstup jeho s kvardiánem v háji nutně míti musí. Byl za živa pochován — a nevinně! Ona to jediná mohla dosvědčiti, že domnění

proti němu jest křivé — ale on se na ni neodvolal, aby nezrušil, neoslabil účinek své oběti, aby ji ušetřil.

Nyní bylo na ní, aby ho vysvobodila — uznávala za svou svatou povinnost vše učiniti, aby mu bylo pomoženo.

Avšak co počíti? Ve všem závisela od Děpolda. Ten arci měl jediný moc, otevříti slovem žalář Zdislavův: ale mohlaliž s ním promluviti o mnichovi? V odpověď na takovou otázku musila sobě vyznati: „I Zdislav mě miloval" — bezděky musila v duchu svém odvažovati proti sobě lásku obou mužův. Zdislav nelahodil uchu jejímu žádným lichocením, vyjevil jí svůj cit pouze jedním slovem řka při rozchodu v osudné noci: „Vezmi s sebou život můj!" — a nyní posílal jí několik řádek písma na rozloučenou. Čtla je opět i opět, a cítila vždy hlouběji, že náklonnost ubohého vězně byla pro ni poctou, povznešením — přízeň velmožného pána jevila se náhle pokleskem, vinou.

Palčivá bolest pronikla útroby její, na rty drala se jí žaloba: „Nejsem už hodna citův, jež mi vyslovuje tento list!"

Nemohla sobě v ten okamžik vyčítati žádný úmyslně hříšný skutek, a přece jí byl list Zdislavův žalobou, před kterou lítostivě hlavu klonila. Tu připadla jí na mysl výčitka Děpoldova: Jeliž to láska, co ke mně cítíš? Opakovala sobě otázku: „Či jej v skutku miluji? či jsem jej kdy milovala?" I vydávala sobě počet ze svých citův, jak to posud ve svém životě nikdy neučinila. Nedůvěře Děpoldově, kterou dnes ještě co křivdu odmítala, nyní musila přisvědčiti.

Našla svou slabost, svůj hřích: byla se dala opojiti sladkými a horoucími řečmi Děpoldovými, a povolila své marnivosti, by mocného pána ve svém poslušenství spatřovala. . . .

On nyní byl tak žárliv. Přímluva za mnicha by v něm jistě ihned vzbudila nejrozmanitější domněnky — a kdož ví, co horšího? Jestliže Zdislav tak veřejně nepřátelství kázal proti pánu zámeckému, hrozila mu více ještě od Děpolda záhuba, než od kohokoliv jiného, a klášterní žalář byl mu z této strany spíše místem ochranným. Slovo z úst jejích, Zdislavovi příznivé, mohlo jej neodvratně zkaziti!

Soumrak se rozestíral po kraji. Jaké mělo nyní býti večer setkání její s Děpoldem?

Čas míjel jí v pravé muce. Ještě musila v duchu povděčna býti lékaři, že právě dnes návštěvu svoji u paní Anny prodloužil, zabrav se s ní za večerního šera do hovoru, ač byl jinak muž málomluvný. Bohunka mohla s myšlenkami a city svými v samotě se skrývati. I byla nemálo překvapena, když lékař opustiv matku zcela proti svému obyčeji ne do zámku, alebrž k ní na zahrádku vešel. Děkovala mu, že matce tolik péče věnuje.

„Právě dnes mi neděkuj," vpadnul jí lékař do řeči, „chtěl jsem pobaviti sebe ne tvou matku. Činil jsem s ní lékařskou zkoušku, tak aby o tom nevěděla."

„Smím snad já věděti jakou?" ptala se dívka, nutíc se k veselosti.

„Slyšel jsem dnes dvě slova, i chtěl jsem zvěděti, jak by *na ni* účinkovala, kdy by jim rozuměla."

„Ty žertuješ."

„To věru ne," řekl lékař drsně.

Bohunka vyrozuměla, že jí nepřinášel nic příjemného.

„Jakáž by to byla slova?" tázala se nejistě.

„*Dnes v noci.*"

Dívce vydralo se z prsou vykřiknutí. Vyskočila i pohlížela uděšeně vůkol.

„Co jsi pravil?" zašeptala chraptivě.

„Ty mi rozumíš," dí surově lékař. „Ale chyba jest, že matka tvoje dnes ještě smysl těch slov ani netuší. Kdy by měla porozuměti ku příkladu nazejtří, mohou ji ta dvě slova snáze zabiti, než rána palicí."

Bohunka pokládala lékaře vždy za muže poněkud podivínského, drsného i chladného, aby k němu přilnouti mohla, nicméně vždycky k němu měla velikou vážnost: nyní proměnil se jí ve strašného ducha, kterýž nad ní přišel vykonat zdrcující trest.

„Nesuď tak ukrutně!" zastenala vztahujíc k němu ruce v zoufalé bolesti.

„Já nejsem sudič!" řekl on s hrubým smíchem. „Kdy bysi se ptala všech, které jsem na tvém místě viděl před tebou —"

„Hrozno!" zaúpěla dívka klesajíc u jeho nohou.

Nachýlil se očima k samé její tváři a pohlížel na ni nevlidně sice ale s upjatou pozorností.

„Dost jsi mi už dala rozumu," podotknul po delší přestávce. „Žádná před tebou neměla u sebe matku, kteráž by nechápala, netušila — *to* jest mi nepochopitelno! Co mi po tvém jednání? Ale já mám tvé matce ke zdraví dopomoci — nuže, buď jen zejtra i dále mistryní v přetvářce — —"

V tom volali lékaře, ohlašujíce, že vrátnému se náhle roznemohla žena.

Lékař odcházel. A jak se koliv Bohunce v poslední chvíli stal hrozným, přece pudilo ji to vztáhnouti po něm pravici a zachytit se ho — však kroky jeho zanikaly v kamenné chodbě, a ona s každým klesala hlouběji do propasti. Nevědouc stála nad srázem — on otevřel jí oči . . .

Viděla najednou tu příšernou pravdu v celé šerednosti její — viděla, co se skrývalo za milostnou oddaností Děpoldovou, viděla se postavenu na pranýř, cítila na sobě náhle žhavý popel veřejné hanby — a matka, matka!

Na některý okamžik oněměla trýzeň její v mrákotách. Když se probudila, mohla tolik rozvažovati, že k sobě zvolala: „A není spásy!" Teď porozuměla, jak děsný smysl se tajil ve slovech pánových: „Budu si tě hájit i proti tvojí vůli — raději sebe i tebe pohřbím v ssutinách tohoto zámku, než bych tě postoupil!"

Porozuměla, že jest kořistí, jejíž odpor proti násile jest marný. Byla vězněna i střežena. A v každý okamžik mohl vedle ní zašuměti krok Děpoldův — —

Na smrt zděšena vzchopila se, prchala ze zahrádky. V komnatě nebylo posud světla — paní Anna nemohla viděti, s jakou tváří dcera k nohoum se jí vrhla.

„Kvapíš, jako by tě někdo stíhal," promluvila beze vší předtuchy, sahajíc po hlavě její.

„Stíhá, matko — ach stíhá! . ."

„Co pravíš?" zvolala paní Anna, hlasem jejím poleкána.

„Propusť mé od sebe"

„Od sebe — a kam?"

„Z tohoto zámku — kamkoliv!"

„Snad zejtra již půjdeme obé."

„Já nesmím se příští hodiny tu dočkati!"

„Mé dítě!" vzkříkla matka hlasem, jejžto vypsati nelze. Bohunka u nohou jejích zaúpěla, jako by jí břitký nůž prsa pronikuul.

„A jsiliž ty opravdu mé dítě?" vece Anna hmatajíc chvatně po vlasech i lících jejích. „A chcešli mě opravdu děsiti? Mluv — mluv!"

„Ty jsi to řekla: Sama sobě nejméně dovedeš býti přítelkyní —"

„A ty jsi odpověděla: Ať se mi láska k tobě v srdci promění v otravu!"

„Nejsem hodna tvé lásky," volala dívka srdcelomně, objímajíc nohy matčiny — „však smilování se mnou měj — jsem tak velice nešťastná!"

„A před kým utíkáš?"

„Před panem Děpoldem," zašeptala Bohunka. V tom cítila, jak údy matčinými prudké trhnutí otřáslo; výkřik úžasu — matka omdlévala. Však sotva dopadla v náruč dceřinu, s bědováním hleděla se opět vzchopiti.

„A to před mýma očima!" volala v prudkém vzrušení.

„Matko, matko!" lkála Bohunka, považujíc slova ta za nejtěžší výčitku. „To aspoň věz, že jsem tebe byla pamětliva ve chvíli nejosudnější — proto jsem nyní u tvých nohou!"

„Mluv, mluv!" pobízela opět matka.

A dívka se zpovídala — upřímně, zkroušeně, avšak jen plachým slovem. Častěji se v ní zatajil dech — zdáloť se jí, žeť venku kdosi k oknu přistoupil. Vždy na novo přitlumovala svůj hlas.

Matka jí slovem neskákala do řeči. A všecko vyslechnuvši nekárala jí, nenaříkala, než odhodlaně pravila: „Musíš ihned k Žižkovi — a vyjevíš mu, proč odsud prcháš!"

Ale kterak uprchnouti? Zjevně vyjíti branou bylo jí zajisté tak málo možno, jako nepřátelskému zajatci. A přece bylo nutno vyváznouti v tuto chvíli — v následující hodině by musil Děpold poznati změnu, kteréž dával jmeno zrady, a pak z moci jeho uniknouti bylo prostou nemožností.

(Dokončení.)

Zima v Nizze.

Od prof. *Fr. Velišského.*

Obtížná sice ale zajímavá jest cesta z Janova do Nizzy po břehu mořském. Silnice brzy samého pokraje mořského dostupuje, brzy do výše

se vynáší, jak svahy Apenninův a Alp mořských buď znenáhla v moře se táhnou, buď kolmě v ně strmí. Za Albengou naskytá se nám téměř každým okamžikem jiný a jiný obraz; divoké skály střídají se s utěšenými, dobře vzdělanými údolíčky; vegetace čím dál k západu tím jižnějšího rázu nabývá: temnošedé olivy vystupují četněji a bujněji od silnice návrším vzhůru, zde onde vyskytují se i palmy, aloe lemuje zahrady a stezky. Jsme na místě, kde Alpy mořské stáčejíce se od severu k jihovýchodu jen některými výběžky v moře zasahují, neplodná bohopustá temena daleko od nás vzdalujíce; této příležitosti chápe se pak příroda a vykouzluje v nepřetržité řadě odtud až za Mentonu pravé divy své krásy, jež vrchole dostupují v údolí u města San Remo. Na návrší uprostřed údolí skrývají se bělostná stavení v sadech olivových a pomerančových, za nimi na temeni vrchu kyne nám lesík palmový, kdežto u silnice keře jasminu, oleandru a rhododendru pestrým květem i libou vůní pozornost naši na sebe obracejí.

S archou naší cválalo za krásného odpůldne šestero koní sady olivovými až k městečku Bordigheře a dále vedle lesíka palmového do údolí říčky Roje. Dřevěný, na vysokých trámech postavený most a rozryté všude břehy vyzrazují, že Roja jest divoká bystřina, ač nyní tak nevinně a tiše mezi omletým kamením plyne, a zástup žen i dívek v proudě jejím prádlo namáčí, kdežto muži a výrostkové opodál na písku vyschlého řečiště v teplém slunci se vyhřívají. Za říčkou táhne se po návrší, kolmou skalou v moře spadajícím, nepatrné městečko Ventimiglia a nad ním vznáší se na skále, jako supí hnízdo, pohraničná pevnůstka. Vedlé zdí jejích, těsně nad propastí mořskou v závratné výši vine se silnice dolů v hluboké údolí a opět vzhůru na skalnatý hřbet podobného výběžku — vlastní to čára hraniční mezi Italií a Francií — odkud při západu slunce v údolí města Mentone povolně dolů sjíždíme, ovíváni vždy víc a více libým dechem růží, rhododendrů, magnolií, oleandrů ap., kterým páchne veškeré to rajské údolí. Tiše a idyllicky rozkládá se městečko při nevelikė zátoce v zátiší asi deseti olivami porostlých, polokruhem běžících pahorků mezi sady pomerančovými. Za pahorky zvedá se jako zeď druhá řada holých již vrchů a v pozadí teprv vyčnívají velikáni alpští. Takto před severem dobře chráněno, vyznamenává se městečko mírným podnebím jako Nizza. Po rychlé celní prohlídce, za šera, po silnici hadovitě vzhůru se vinoucí vyjíždíme k Turbii; až do polovice cesty jedeme lesem rozmanitých stromů, dále však příroda pustne, až konečně nízká borovice holé skály kryje. V malé době octli jsme se z říše něžné Flory v říši Boreášově, dva tisíce stop nad mořem, a poprvé probouzíme se z klamu, v němž až posud příroda nás udržovala, i připomínáme sobě, že konáme cestu v době zimní. Se studených temen Alp mořských věje na nás ostrý vítr; marně halíme se v plaidy a choulíme se k sobě: ledový dech proniká všemi údy; a k tomu vyhlídka prajiná než za dne byla: tu zeje pod námi hluboká propast, tu trčí nám nad hlavami přes silnici do moře obrovský balvan, zde opět přes šklebivou rozsedlinu se klene most.

Tak jedeme asi dvě hodiny po vysočině Montgros, až se najednou v dálce pod námi objevuje množství světel; rozeznáváme pohyblivou

svítilnu majáku přístavního a za ním temnou plochu mořskou. „Toť Nizza!“ vzkřikneme, zuby jektajíce. „Non già signori,“ poučuje konduktor, „to Villa Franca; avšak v Nizze budeme již za půl hodiny.“ A hned popojevše maličko spatřili jsme v dálce pod námi dlouhou řadu světel kmitajících se na promenadě anglické v Nizze, načež po četných vinutinách silnice dolů jsme ujížděli v teplý aromatický vzduch, v němž poklidně Nizza již odpočívala. Brzy pojal i nás v náruč svou spánek kojivý a svěžil tělo jízdou rozviklané i mysl přečetnými dojmy unavenou.

Nazejtří vyšli jsme plni dychtivosti rozhlednout se po městě tak proslaveném. Kráčeli jsme vzhůru na mírný asi 400 stop vysoký vrch, dle pevnůstky z časů Ludvíka XIV. (nyní rozvalené) posud *chateau* zvaný. Aloe a kaktusy znamenité velikosti tu na staré zdi vyrůstají, tu na substrukci úpravných stezek v řadách se vlekou, kde jen poněkud cypřišemi, jasanem a jiným listnatým stromovím slunce proniká. Vrchol vzdělán v zahradu; avšak zříceniny prozírají odevšad. Marně snaží se keř růžový zastříti kus povaleného cimbuří, marně tuto jasmín trosky sloupů a pilířů zrakům zakrývá, marně břečťan mnoholistým svěžím objetím tajiti chce šedou polozbořenou zeď.

Leč brzy prchá elegický dojem zapuzen vyhlídkou, jež se nám otvírá s úpravné mramorové, kolem skupení rozložitých pinií se zvedající terasy zde na vrcholi. Pod námi na straně západní rozprostírá se po úpatí vrchu až k polovyschlé nyní říčce Paglionu město rázu úplně italského: samé plochostřeché neúhledné domy, těsné ulice, pestré masivné báně kostelů. Na pravém břehu rozkládá se nová Nizza rázu francouzského, elegantního v svrchované volnosti a prostrannosti. V ladném přechodu pojí se město s venkovem; nerozeznáš, kde ono končí a tento počíná, neboť od břehu mořského až tam, kde první věnec šedozelenými olivami porostlých pahorků na rozsáhlém polokruhu utěšenou planinu lemuje, táhnou se lehce stavěné vilám podobné domy uprostřed zahrad pomerančových a ztrácejí se pojednotlivě na stráních a vyběhávají ještě tu a tam ze sadů olivových na výšinách. Za těmito pahorky vystupuje řetěz lysých pustých hor a za nimi zvedají mocná temena Alpy mořské. Trojí hradbou chráněno jest takto rozkošné přímoří před mrazivým severem; jen někdy zaduje severozápadní vítr přes slabší na té straně bašty, k nepohodlí obyvatelů i plavců.

Baviloli se oko příjemným odstínem barev a světla postupujíc z temnozelených sadů pomerančových a citronových k šedolistým olivám a výše k modrajícím se v jižním vzduchu skalnatým horám: s rozkoší ne menší nese se podle jasného lemu zátoky, jež v mírném polokruhu ku břehu se tiskne, až daleko za ústí Vara, kde spočine na horách estérelských, dole na obzoru v azur oblohy vplývající.

Ohledneme se také na stranu východní. Pod námi leží malý sice, ale dobře chráněný přístav Limpia; několik parníků a hezký počet plachtových pobřežních i dalekoplavných lodí houpá se bezpečně na vlnách jeho. Od temene přístavu k severu spatřujeme druhou část starého města rozkládající se po levém břehu Paglionu uprostřed s velikým náměstím v podobě čtverce; nedaleko pak za přístavem a městem stísněno údolí na této straně výběžkem Alp, na jehožto nižším až do

moře vybíhajícím žebru, Montalban zvaném, čtevrhranná pevnůstka stejného jména se bělá.

Na tomto rozkošném místě prodlévali bychom hodiny, nejraději za jitra, kdy při pohledu na čarokrásné moře kocháme se v zpěvích básníka, jenž mistrně divy jeho líčí. Avšak těžko jest odolati nevýslovné moci a přítažlivosti nedozírné plochy mořské; přečasto zachvacuje ducha i unáší ho s sebou v nekonečnost. . . .

Sejdeme do města. Vyjma první řady domů po pravém břehu Pagliona má každý dům nového města zahradu před okny, vesměs k jihu obrácenými. Ulice jsou jen částečně dlážděny; neboť ztrácejí se již v malé vzdálenosti od řeky v prostranné, měkkým tufem štěrkované silnice a tyto přecházejí v obyčejné polní a mezizahradní cesty; avšak vidíme všude zakládání ulic pravidelných a vedle nich čilý stavební ruch, svědčící o silné víře v budoucnost. Nejčilejší život panuje u nádraží, které se právě dostavuje, na straně západní, tam kde počíná boulevard carabacelský, u velkém polokruhu kolem nového města se táhnoucí. Zahrady květinové rozkládají se na té straně nepřetržitě až k městu Cannes na dvě míle cesty. Odtud zásobuje se kyticemi nejen Nizza ale i sama Paříž, ano celé továrny na vyrábění voňavek.

Obrátíme se mezi zahrady a vily v pravo ku straně města. Všude planou z temného zelení dozrávající pomeranče a prožlutávají citrony; tu ovívá nás libý dech růží přes ohradu vily do cesty pozírajících; onde rdí se celé řady kamelií a rhododendrů v plném květu, ba i mezi ploty a podle cesty rozbujněly se muškát a pelargonie ve společnosti něžných fialek a nesčíslných sedmikrásek. Kdy by holé fíky, révy, kaštany, ovocné a jiné stromoví, jež na podzim jako u nás listí střásá, na zimu nás nepamatovalo: ani bychom nevěřili, že se procházíme v slunci měsíce, který nám jen svými mrazy a sněhy znám jest!

Zatím přiblížily jsme se až na úpatí oněch olivových pahorků a vystupujeme cypřišovým hustým stromořadím vzhůru, odkud nám širý rozhled kyne. Kam oko se nese, všude nejutěšenější obrazy od stanoviska našeho až ku ploše mořské. Až ku ploše? Kam se ta náhle poděla? Vždyť spatřujeme na té straně veletáhlý modrý hřbet horský, jehožto sklenuté témě v celé délce jeho slunko k obzoru se klonící ozařuje. Toť tedy onen pověstný „širý hřbet“ mořský, o kterém tak často zmiňují se prabásně řecké.

Slunce počíná se již za hory estérelské skláněti a temperatura značně se mění; jest to jediná nemilá náhoda zdejšího podnebí, že až k západu slunce horko panuje, tak že sotva jednoduchý kabát v chůzi sneseš, ale potom náhlé ochlazení nastupuje, před kterým třeba na pozoru se míti. Nejsili nemocen a jsili pro večerní chlad plaidem opatřen, prodli a pozoruj s výšiny západ slunce; nebudeš toho litovati. Nad bodem západu vystupuje as na 10 stupňů záře temnorudá, výše oranžová, jež žloutne a bledne pomalu v blankyt. Od západu k jihu táhne se nad obzorem barva zelená. A celá krajina polita zlatým tónem, jak ho jen Cl. Lorrainův štětec napodobiti dovedl. Večerní tento chlad proměňuje se v měsících lednu a únoru také v opravdový mrazík. V Čechách zasedneme si k teplým kamnům a nestaráme se dále o zimu sebe krutější: zde však dotýká se nás i malý mrazík velmi nemile,

neboť domy jsouce lehce stavěny, nemohou mu odolati, aby jich ihned nepronikl, a krby s poloshnilými pahejly olivovými vydávají vedle své drahoty málo tepla. Snadno spálíš koš podobného topiva za tři, čtyři franky v krbu na jednou, leč v pokoji tím tepla nenabudeš. A proto může se dobře říci, že člověk nejvíce zimy zakusí — v Italii! Ku podivu však jsou Vlaši a Francouzové z jihu proti mírné té zimě méně choulostivi nežli my. Ba i stromy a květiny zdají se býti otužilejšími. Vodotrysk v naší zahradě, padaje na blízký pomeranč, utvořil z něho přes noc strom ledový, přioděv jej dlouhými rampouchy, pod jichž tíží ubožátko smutně údy své k zemi skláněl. Jakmile však slunce se ho dotklo, okovy hned popukaly, a strom zelenal se ještě svěžeji. I hlavinky růží rozvíjely se opět a dýchaly vůni libou, jako prvé. Tuzemci nás ujišťují, že tak přísné zimy není zde pamětníka a že tento výminečný stav jen několik dní trvati může. Nicméně však uznati musíme, že zdejší zima vlastně přec nic opravdového není, slyšíce a čtouce, kterak v Toulonë přístav lehkou vrstvou ledu se potáhl a pomeranče mrazem praskají, aneb jak ve Florenci sněhu na několik stop napadlo. V Nizze sníh nepadal. Návrší Nizzu obkličující bělela se sice po nějaký čas bílým příkrovem, avšak kdykoliv oblaky pokus učinily, město samo a okolní planinu poběliti, sníh jako čarovnou mocí dříve než země dopadal, rozplýval se v zavlažující déšť.

Obyvatelstvo městské vzdělanější jest buď rodem francouzské, buď pofrančené; jen nižší vrstvy a venkované jsou Vlaši, ač vlastně ethnograficky od těchto značně se různí. Jsou to potomci někdejších Ligurů kadeřavých (L. capillati) kmene Vediantiův a mluví řečí někdejších troubadourů provençalských, ve které nyní vedle hlavních dvou živlů, vlašského i francouzského, hojně španělských ano i arabských slov (následkem opanování zdejší krajiny skrze Maury ze Španěl) se vyskýtá. Lid to postavy nevelké sice, ale zavalité, hřmotné; rysy obličeje hrubé a přísné, s čímž mírné melancholické oči nijak nesouhlasí. Z těchto pracovitých a vytrvalých horalů rekrutuje Nizza hlavně své dělnictvo a služebnictvo.

Známa jest a pravdiva pověst o nevšední vlidnosti a přívětivosti Nizzardů. Vedle vždy jasného a mírného podnebí, jež dle slov Tassových sobě lidi spodobňuje (miti e molli gl' abitator produce), bude i zlato cizinců přívětivosti té neposlední příčinou. Za těch asi 30 milionů franků, ježto zde každoročně cizinci nechávají, může dosti lahody a galantnosti koupeno býti. Ale svrchovaného stupně dosáhly tyto hezké vlastnosti spolkem, jenžto se zde z měšťanův s mairem v čele sestavil a jehož účelem jest, cizincům všemožného pohodlí zjednati. Proto každý příchozí může, maje toho potřebí, obrátit se přímo k měšťanostovi, a dostane se mu na požádání všemožných pokynutí a rad. Kdo tu déle zůstati chce, učiní nejlépe, najmeli sobě byt v některé z četných tak zvaných „pensions", kdež zároveň i stravu obdrží. Tyto pensiony mají jmena nejvíce dle národností jako: p. anglaise, russe, allemande, helvétique. První dvě pověstny jsou nesmírnými požadavky, které jen šterlinky a rubly upokojiti dovedou. My rozhodli jsme se po důkladné zkoušce pro čistě francouzskou „pension helvétique", nevědouce ani, že jest to jmeno vedle ethnografického i náboženským ši-

boletem. A neměli jsme věru čeho litovati. Hostitel náš Guilbot byl muž v prostředních letech. Na vojně přiučil se teprv psaní a čtení a vzdělal se pak v té míře, že onemocněvšího pastora evangelického slušně zastupoval, čině před shromážděnou obcí důkladná rozjímání: přičinlivostí a vytrvalostí přivedl to tak daleko, že mimo zmíněnou pension ještě výnosný hostinec v předměstí si vystavěl. Pořádek a svědomitost, s jakou on i lidé jeho k hostům se chovali, byl v skutku vzorný. Proto také celá ta různorodá společnosť, asi 40 osob, zůstala v pensioně jeho po více měsíců pohromadě, ač vedle ní také slušný počet příchozích jen na krátko prodlel.

Rozhovor v tak mnohojazyčné společnosti byl dosti zajímavý a pestrý zvláště při stole. Tam nahoře mluví Francouzka se Švédkou v uhlazené frančině, tu ozývá se mdlá dánština, jížto švédština odpovídá; panuje totiž mezi švédštinou a dánštinou asi týž poměr, jako mezi češtinou a polštinou. Můj přítel mluví s mladým Švédem po německu. S Novořekem vedeme hovor vlasky, aneb pokud oba stačíme a různá výslovnost nám nebrání, též starořecky; proti nám ozývá se samá angličina, ježto konsul severoamerických obcí s obstarožním plantážníkem z jihu ustavičně se pře. Nejhůře však vede se pověrčivému Španěli pod námi a jeho protějšímu sousedu, mladému Amerikánu z Richmondu. Tento neumí ani francouzsky ani španělsky, onen opět nerozumí anglicky a přece by rádi spolu hovořili; i chápe se slova mladá Američanka a tlumočí ku všeobecné veselosti.

Po obědě — obědvá se teprv po páté hodině — ven vycházeti, k vůli škodlivému ochlazení vzduchu není v obyčeji; protož cizinci, jichžto většina z ohledů zdravotních této okolnosti dbáti musí, doma zůstávají. Já však hově starému zvyku chodil jsem do kavárny číst noviny. Nejelegantnější ze všech jest Café Americain, ale zůstává daleko za přednějšími pražskými. Noviny jsou všude jen francouzské, anglické a vlaské, novin ruských aneb dokonce německých zde nedostaneš, vyjma v čítárně Viscontiho.

Chcešli se baviti, máš zde také dvě divadla a sice theâtre imperial pro vlaské opery a theâtre français. Prvnější nalézá se na starém městě a jest asi tak velké, jako naše prozatímní, ale zpěvohra není valná; avšak přese vši svou prostřednost bývala přece četněji navštěvována, nežli divadlo francouzské. Toto pak jen tenkráte, když se prováděl nějaký lascivný vaudeville aneb fraška. Z ostatních zábav, kterých se zde cizincům dostává, pomíjím slabé vojenské hudby v zahradě obecné a plesů; to vše sotva zasluhuje povšimnutí. Chvalitebné jest zřízení veřejných přednášek (cours publics), které z obce přispěním schopných sil po celou zimu se odbývají; předmětem jich bývají obyčejně dějiny domácí i všeobecné, literatura francouzská, a přede vším vědy přírodní se stanoviska populárně praktického. Rovněž uznání hodna jest snaha obce zdejší, veřejnou knihovnou i cizincům zábavy a poučení poskytovati. Knihy jsou většinou vlaské a francouzské z oboru dějepisu, práva a věd technických. Ze spisů cizojazyčných nalezneš zde ovšem jen malý počet, — německé jen Schillera a Göthea a pak z Palackého „Geschichte von Böhmen,“ dar to učiněný knihovně od Palackého samého. Z literatury latinské shledal jsem zde jen něco málo, z řecké pak co

nejméně; výtisku Odyssey nebylo v celé Nizze a musil mi býti schválně z Paříže objednán, ač zde přece gymnasium (t. lyceum) mají; na takových ústavech jako ve Francii tak i zde málo se klasické studium pěstuje — z pánů páterů na ústavě Nizzejském ani jednoho nemám v podezření, že by řečtině jen prostředně rozuměl.

Rozhled ve dramatě francouzském.

Podává *František Zákrejs.*

I.

V osvětovém oboru jest mimo umělecké zbudování národního systému filosofie nejpřednější úlohou činnosti našeho — jako každého — národa, aby vytvořil svůj ideál nejfilosofičtějšího umění: ideál to národního dramatu. K tomu jest ovšem především potřebí tvůrčích duchů, vynikajících nejen skvělým nadáním nýbrž i vytrvalou pilností, aby důkladnými studiemi vnikli jak v ducha svého věku a svého národa, tak zejmena v podrobné dějiny krásovědy a jejích náuk, i v dějiny umění a po výtce v jednotlivé čelné zjevy musy dramatické; avšak jeli poněkud pravdou, co vyslovil jeden z veleduchů lidstva a co ku př. Lessing na sobě osvědčil, že totiž genius jest pilnost, mohou také menší větší talenty na základě takovýchto studií, byť ne víc, aspoň se značně záslužným výsledkem raziti cestu k onomu vznešenému ideálu: co pak tímto způsobem pro umění všech umění — pro drama — se získá, to získáno (poněvadž všecko krásné umění v podstatě jest jen jedno) pro umění všechna, a získáno též pro vědu věd: pro filosofii.

Nelze tudíž nežli s velikou radostí pozorovati, ana věda nynějška s rostoucí horlivostí pracuje pro umění, hledíc takto vyplniti pětistiletou mezeru, jižto mezi Aristotelem a Plotinem, a mezeru patnácti set let, jižto mezi Plotinem a Baumgartenem prázdnou byla zůstavila. Ano pokrok v esthetice jest nyní tak prudký a značný, že dle průvodů Schaslerových *) pouze během našeho století — spekulativním filosofováním — z intuitivního stupně idealismu (postupem ze subjektivního idealismu Fichteova objektivním idealismem Schellingovým k absolutnímu idealismu Hegelovu) přes reflektující stupeň realismu (Herbartova i j.) vystoupila Vischerem **) na stupeň spekulativní, vymáhající smír idealismu s realismem. Po boku esthetiky a v její prospěch pracují pak, mimo dějiny krásovědy samé, úsilovně též dějiny osvěty vůbec a po výtce dějiny literární.

---

*) Aesthetik als Philosophie des Schönen und der Kunst von Max Schasler I. 1. Berlin 1871.

**) Aesthetik oder Wissenschaft des Schönen. Zum Gebrauche für Vorlesungen von Dr. Friedrich Theodor Vischer. Tři díly. Ve Stuttgartě. Skončeno r. 1857. O básnictví jedná 5. sešit 2. oddělení v 3. dílu.

Nejčinněji počíná sobě zajisté sama dramaturgie. Každá literatura má menšího většího Julesa Janina nebo Gottschalla pro divadelní kritiku a Théophila Gautiera nebo Laubea pro divadelní feuilleton. Zde vlaští Carreové, tam polští Kraszewští, onde němečtí v. Hartmannové vystupují s dramaturgickými pojednáními, Freytagové píší jedině o technice dramatu obhroublé knihy, a tu, kde se jedná o zbožňované miláčky, neučiní to Gervinové nebo Kreyssigové pod několik svazků.

Mimo řecké klassické dramatiky Aischyla, Sofoklea, Euripida i Aristofana, mimo Španěly Lopea de Vega i Calderona a mimo staroanglické drama a mimo Göthea i Schillera jest to francouzské divadlo, o kterém se v posledním čase píší málem celé knihovny, a které tudíž — také u nás — mocně poutá na sebe zraky dramatické produkce. Pařížský vkus zůstal mocnějším než francouzská zbraň. Opakuje se tu úkaz, druhdy Corneillem, Racinem, Molièrem a Voltairem vykouzlený, úkaz, proti němuž bojoval Lessing, a jejž objevení se Shakespearovo porušilo. A slovutná „Saturday Review", posuzujíc (v čísle ze dne 17. června t. r.) třetí a čtvrtý svazek Rud. Gottschallových „Porträts und Studien", vyslovila zajisté mínění všeobecně rozšířené, anať tvrdí, že „francouzské drama přese všecky své vynikající vady přece konečně jest jediným skutečně živým dramatem v Evropě." Při čemž ihned podotýkáme, že přesvědčení o přednostech francouzského dramatu jest valně rozšířenější nežli názor do jeho vynikajících vad, kterýž ostatně na mnoze se pokládá za velice směšný: neníť hroznějšího despoty nade vkus a modu. Vyznání anglické revue činí tím zvláštnější dojem, anoť pochází ze země, která nám dala Shakespeara a honosí se mimo to obrovskou literaturou dramatickou. Anglické a podobně vlašské i španělské divadlo nalézají se nyní v takovém stavu, že se tamní dramatická síla zdá býti vyčerpána. Německé drama trpí tuším tím, že se béře nejrůznějšími směry. Divadlo západu — české drama, čilé drama polské a plodné drama ruské — zůstávají beze všeho vlivu na venek, i bohužel téměř na samo ostatní Slovanstvo.

Tak vítězí francouzské divadlo bez boje. Jest králem. Nejhlouběji ovšem o nepřekonatelnosti francouzského aneb, což jest totéž, pařížského dramatu, jsou přesvědčeny divadelní správy, a sice nejen v Paříži a v departementech, nýbrž po celé zeměkouli. Jako Corneille a Racine byli do dnů Hamburské Dramaturgie tragiky par excellence a jako veliký vaudevillist Bouchardy nebo (dle úsudku Gautierova *) nemenší vaudevillist Scribe, tak se nyní Augier a Sardou nebo Dumas fils ustálili na všech repertoirech tohoto světa. A tak se snad ještě s nadšenějším zápalem páni továrníci féerií a neféerií o třiceti čtyřiceti proměnách — i s dekoracemi a kankanistkami — do všech úhlů světa rozvážejí, do všech řečí a nářečí překládají a padesátkrát, stokrát a vícekrát po sobě dávají. Obecenstvo jest u vytržení, a tobolky podnikatelů též. Není pochyby, že obyvatelé Kamčatky a Polynesie zřeknou se svých, Evropě právě odkrytých zárodků národního

*) Théophile Gautier: *Histoire de l'art dramatique en France depuis vingt-cinq ans.* Šest serií. V Lipsku 1858.

dramatu, a že se hrnouti budou jedno léto vidět „La biche au bois“ a druhé léto zbožňovati nepřestanou pana Offenbacha.

A kritika? Co tomu říká kritika? Jedna část její s enthusiasmem chválí, druhá pessimisticky varuje, ale oboje část se výborně baví, snad výborněji — ač se k tomu nepřizná — nežli při „Antigoně“ v původním jazyku nebo při Shakespearovi, třebas ani o verš nezkráceném.

Kde jest pravda? Jsou v právu ti dramaturgové, kteří tvrdí, že aspoň na ten čas není pro divadlo jiné spásy nežli v nápodobení, ne již v Aristotelově nápodobení lidských dějů, ale, poněvadž prý jak Racinova tak všechna tragedie bez toho jest mrtva, jedině v nápodobení pařížské činohry tak obzvláště francouzské, že její pojmenování *comédie* nelze ani přiměřeně přeložiti? Anebo mají pravdu onino věční nespokojenci, kteří se odvažují tvrditi nebo mysliti, že francouzské drama, jak je přitvořili Scribe a jak je přitvořují nynější realisté neb i škola du bon sens, není ani dosti umělecké, aby bylo krásným, ano hůře, že není ani dosti národně francouzkým, aby mělo dosti kosmopolitické ceny, ano co nejhůře, že nestojí na výši naší doby, aby mohlo býti neomylně vzorným?

Kde jest pravda? Jeť to zajisté otázka tím všestrannějšího uvážení hodna, poněvadž tu nejde o nic méně, než o individuelní a národní samostatnost mimofrancouzské dramatické produkce. Nežádáť se tu jen oběť, ale žádá se *poroba* volného umění.

Které jsou přednosti dramatické produkce francouzské, ježto její dílo „přece konečně“ činí „jediným skutečně živým dramatem v Evropě“? a které jsou její „vynikající vady“? Nebude od místa, učiníli se pokus, aby podáním *celkového nárysu* dramatické literatury francouzské s českého stanoviska naznačena byla odpověď k těmto otázkám. Avšak za tímto účelem bude potřebí, abychom dříve přivedli několik předběžných poznámek.

Především: co jest drama? anebo opatrněji řečeno: čím má býti drama? Co dramaturgů, tolik tu odpovědí. Jungmannův výměr ve Slovesnosti *) ku př. zní takto: „Dramatická báseň jest oumyslně k esthetickému dojmu spojený celek, v kterém se ideál jako něco zevnitřního i vnitřního, jako čin přítomně se dějící, představuje.“ A Gottschall **) praví: „Dramatické jest květ básnictví, sjednocení epického a lyrického v bezprostřední živosti přítomného do budoucnosti se rozvíjejícího jednání.“ Má tedy drama býti *básní*, t. j. uměleckým dílem, jež slovy vtělilo ideu; a jak základní myšlenka, tak forma (látka, uspořádání její a mluva) musí tedy býti *básnické*. To zdá se býti tak zřejmé, že se tato poznámka bude zdáti nejméně zbytečnou. A přece se na to převelmi nejen v dramatě, nýbrž i v písni a nejvíce v románě, které nyní s dramatem v literaturách panují, bohužel zapomíná. — Drama jest dále sjednocením epiky a lyriky; musí tedy jednak pěstovati lyrismus, t. j. zvučnou řečí jeviti *city*, a musí jednak, aby epismu zadost činilo, *děj* jednotlivými činiteli a skupeními *plasticky* znázorňovati. To se má díti „v bezprostřední živosti“, t. j. co

*) V 3. vydání 1846 na str. 134.
**) Poetik, zweite Auflage, Breslau 1870, na str. 184.

nejvíce možno stále *na jevišti* samém, nikoli za kulisami, a pokud se tím nezadá lyrismu nebo jasnosti, v rychlém postupu. Poněvadž se dále drama vyvíjí z minulosti v přítomnosti do budoucnosti, má býti vše, co se událo v minulosti, hned v počátku kusu objasněno, nemá v přítomném ději zůstávati záhad, ale budoucí děj má neustále za sebou napínati; tím se nežádá ještě do něho intrika, avšak tím se vymezuje průzračnost látky. Slova „rozvíjející se jednání" poukazují k tomu, že má děj býti uměle zauzlen i uměle rozuzlen, a že se má posouvati stálým a stálým jednáním: vystupující osoby musí býti charaktery nikoli passivními, nýbrž aktivními, a každý výstup musí značiti postup. A konečně jako látka, jak její uspořádání, jak mluva, tak musí charaktery jednajících osob býti typické, dosti sice individuelní, aby nebyly povšechné, a dosti druhové, aby se nejevily býti výlučně jedinými, pradivnými, nebo zhola nemožnými. — Uvidíme, pokud se Francouzové v dramatě snaží těmto a mimo to ještě jiným podřízenějším požadavkům vyhovovati a pokud nic.

Přicházíme k druhé poznámce. Má drama býti projevem duchové činnosti pouze individuální nebo národní nebo kosmopolitické? Jakkoliv individuální ráz umělců do jisté míry jest přirozeně nutný a tedy oprávněný, přece byl by sám o sobě jen jako stromem nevsazeným. Vše, co činí umělce umělcem, jest podmíněno nadáním a vzděláním, tedy rodinou, domovem, národem a otčinou, mateřskou čili národní řečí: jimi jsou podmíněny jeho idey, které uměním vtěluje, a formy, kterými je vtěluje. To platí zejmena o básníkovi, jemuž jest uměleckou formou *řeč*, řeč *národní*, a to platí v nejvyšší míře o básníkovi dramatickém, jehož umění vymáhá mluvu nejtypičtější, nejnárodnější.

Doklady k tomu, že umění vůbec a zejmena drama *národním* býti má, podává literární historie na každé stránce. Nejvýznamnější důkaz toho nalézáme v té okolnosti, že tu, kdy umění nejvýš vyniklo, umělci jednoho národa, po výtce jednoho odboru, ku př. tedy dramatičtí básníkové v jistém období jsou ideami, látkami, zevní i vnitřní formou svého umění tak velice sobě příbuzni, aneb jinými slovy, že umění a specielně drama tu, kde dospělo na výši světové důležitosti, vyšlo z určité národní umělecké školy. Tak staořečtí, tak španělští, tak angličtí dramatičtí klassikové. Jsou tu ovšem výminky — ku př. Holberg nebo Schiller, — ale také tyto výminky stvrzují pravidlo.

Je francouzské drama dramatem národním v plném rozumu slova? utvořili Francouzové národní uměleckou školu dramatikův, že jejich drama jest „konečně přece jen jediným živým dramatem v Evropě"?

Bylo již naznačeno, jak důležita jest vzhledem k umění též otázka, stojíli toto na výši své doby. Pronešena sice ze závažného místa rada, aby dramatický básník, nechceli se minouti s úspěchem, šel teprvé v zápětí denních záhad, nikoli v jich víru nebo dokonce před nimi. Avšak jest znám Shakespearův výrok o úkolu dramatikově, a Shakespeare věděl zajisté nejlépe, co jest působivé. Dramatik má držeti zrcadlo svému věku. Ano více: básník jest věštcem. Nejen tedy se svou dobou má jíti dramatik, nýbrž jest oprávněn i povolán, aby poukazoval do budoucnosti. To učinili básník Promethea, básník Hamleta i básník Fausta, a tato dramata skví se na vrcholu básnického

umění. Nuže, a jakým musí býti drama, aby stálo na temeni své doby? Praveno již, že je drama nejfilosofičtějším uměním: Shakespeare, Göthe, Byron mají svá místa také v dějinách filosofie. V tom tají se tedy rozluštění našeho dotazu. Vrchol dramatického básnictví bádá o záhadách filosofických, snaží se dospěti tam, kam vůbec lidská myšlenka může dospěti a hledá nade vše též poslední slovo v metafysice. *) Tím jest zároveň osvětleno mínění, jež tvrdí, že dramatem budoucnosti nemůže býti než drama hudební. Jest nebo může hudba býti uměním spekulativním?

Dospělo francouzské drama aspoň ve svých nejvýtečnějších výtvorech u spekulativní výši?

Ovšem posléze, aby cena tohoto dramatu v celé platnosti její posouzena býti mohla, musí se také uvážiti, co národ svým jazykem, svými dějinami, svými přednostmi (pro truchlohru a činohru) a konečně také svými vadami (pro veselohru) vykonal i koná. Historie písemnictví dokazuje, že velicí dramatikové vyskytají se právě v nejslavnějších dobách svého národa.

Jazyku Francouzův jest latina zásobou slov a téměř germanština mluvnicí. Iberských, keltických a galských jazykových zbytků chová nyní v písemném ústrojí svém již pramálo, více ovšem v nářečích lidu. Ta okolnost, že francouzský jazyk není než (pokažená) latina, jest velmi závažná. Římané byli, jak známo, lid velice prosaický, a hle, sami Francouzové uznávají, že jejich prosa je mnohem poetičtější než francouzský verš. A proto vidíme, že přes všechen odpor proti prose dramatikové francouzští — V. Hugo, škola du bon sens, realisté — od alexandrinu přece se k ní utíkají. Nuž a báseň? nemá báseň býti veršována? nežádá to jaksi tajuplně již samo toto slovo „báseň“?

Vnitřní politické dějiny Francouzův charakterisuje nejznačněji jediné slovo *centralisace*, a jako směl Ludvík XIV. říci: „Stát jsem já“, tak mohl Hugo vysloviti: „Paříž — toť Francie,“ a tak musíme my opáčiti: „Francouzské drama — toť drama pařížské.“ Dějiny Francouzův na venek označují se především slávychtivou jejich výbojností: spatříme, který dramatický odbor z této vlastnosti vyrostl. Výbojnost zdědil Francouz po Římanech i Germanech, snahy centralisační pak spíše po oněch než po těchto, kteří se ve svém jádru vždy klonili k federalismu, a taktéž obdržel Francouz odkazem od Římanů vzácnou diplomatickou umělost. V pravdě i prostá žena z lidu vyniká ve veřejném jednání (ku př. před porotou) úžasnou a zároveň taktuplnou zručností a obratností. V dramatě projevuje se jmenovaná umělost náklonností k intričním látkám, a právě kusy, jimžto je *politická* intrika základem, ku př. Sklenice vody, Raton a Bertrand, Povídky královny Navarrské, jsou z těch, které zvláště imponují.

Francouzové nazývají se velikým národem. Toto sebevědomí přes jich děsné neštěstí posledních dvou let má značnou oprávněnost. Jejich

---

*) Plutarch (De musica) odvádí (zajisté prostředně) slovo *θέατρον* (theatron — divadlo) od slova *θεός* (theos — bůh). Podobně významným je mimoděk naše *divadlo* (dívati se — *θεάομαι*, theaomai; srovn. diviti se — divus — deus).

minulost čítá zajisté nekonečnou řadu vynikajících státníků, učenců i umělců, jejich písemnictví rovná se nejmohutnějším literaturám v Evropě, zejmena čítají ve všech odvětvích exaktních věd převalnou řadu výtečníků první velikosti. Paříž je divuplnou zásobnou vědeckých, uměleckých a národohospodářských pokladů. Peněžní trh pařížský závodí s londýnským. S bursou úzce souvisí hnání se za přepychem a zmahání se čtvrtního a polosvěta, kteréž opět spůsobuje uvolněnost rodinných svazků. Vlivy toho všeho viděti téměř v každém francouzském kuse, a lesk bohatství působí tak, že Pařížan ve skutečnosti i Francouz v činohře — ovšem s čestnými a četnými výminkami — nezná vyšší snahy než „de se faire position“, t. j. zbohatnouti, státi se velikým pánem a dojíti hlučných vyznamenání. Ano samo divadlo jest jim věcí přepychu; dámy na prknech i v baignoirech skví se nádhernými toiletami a páni používají divadelních večerů, aby své dámy jak v auditoriu tak za dějištěm navštěvovali. Největší nával nastane vždy při prvých představeních (les prémières répresentations). Jeť modou, nescházeti při nich za žádnou cenu. A divadelní feuilleton všecky tyto zjevy svědomitě zaznamenává; neboť nereferuje pouze o kuse a hercích, nýbrž registruje důkladně, které z celebrit, i spisovatelských, byly přítomny, popisuje důkladně toilety a t. d. Akademická kritika (ku př. v Revue des deux mondes) si těchto pikanterií ovšem nevšímá.

Tak se baví Paříž, tento sám o sobě dosti slušný národek o téměř dvou milionech zvědavců. — A venkov?

Lid francouzský, hlavně v západních a v jižních krajinách, se u vzdělanosti velice opozdil. Veliká revoluce zbavila jej sice hrozného utlačování zpupnými vladaři, šlechtou i prelátstvem, avšak naše století posud pro něj skoro ničeho neučinilo. Není tu dostatek národních škol. Skoro třetina Francouzů neumí ani čísti a skoro polovice jich postrádá nejnutnější školní vědomosti, tak že se francouzský národ nám Čechům v tomto vzhledě ani rovnati nemůže. Mimo to není literatura lidu přístupna, jednak pro velikou drahotu a jednak poněvadž se píše skoro výhradně ve slohu lidu cizím, ve slohu akademickém. Ano i rozumění samé řeči spisovné činí obtíže. Tím ovšem trpí také umění, a nebudeme se tudíž diviti, že mimopařížská divadla nestojí na žádoucím stupni jakés takés dokonalosti.

Je za těchto poměrů skutečně národní francouzské drama vůbec nemožno? ani mimo Paříž? ani v Paříži samé?

Paříž a stále tedy jen Paříž zůstává Francií, ba ona jest víc. Paříž soustřeďuje i mimofrancouzský svět. Jest to Jerusalem i Mekka moderních poutníků. Avšak i sama vysílá, s palmou i s mečem, obchodníky a učence, dobyvatele a uprchlíky do všech končin světa. Jaký div, že též ostatní svět měl vliv na rozvoj francouzského dramatu, a že se jimi stále porušoval a mařil národní, populární, jarý, galský ráz jeho.

Tito exotičtí živlové, již tady zároveň měnili směr dramatických básnických škol, jsou (mimo vliv římskonáboženský) nejprvé vliv polo antikisující a polo italský; dále vliv španělský, který bohužel zůstal

slabým; za třetí vliv starořímský a starořecký, který vzal pochybený směr a stal se bohužel příliš mocným; za čtvrté vliv anglický, jenž působil dílem méně prospěšně (na Diderota), dílem velico šťastně (Shakespearem); konečně vliv německý, avšak nikoli sám o sobě. Pokud zasáhne vliv slovanský, pěstovaný Mickiewiczem, nejnověji Legerem a j., nelze posavade znamenati.

Representanti těchto různých škol jsou: za vlivu římsko náboženského pašijové drama; za vlivu vlašsko-antikisujícího Jodelle; za vlivu španělského mimo některé dramatiky nevalné ceny Corneille „Cidem", kterýžto kus ostatně již spolu ukazuje též vliv klassický; za vlivu klassického Corneille a Racine; za vlivu klassického i anglického Diderot, Voltaire, a konečně za vlivu anglického a německého: Hugo, Musset, Sand.

Naši pozornost bude ovšem vždy vábiti národní živel galský a jeho přední representanti: „Advokat Pathelin", Molière a v jistém vzhledě Sardou. Ale zároveň budeme musiti sobě také povšimnouti některých zvláštních zjevů francouzské dramatiky, ačkoli zůstavše bez důraznější váhy na přeměnu divadla, jsou méně důležity.

Tím octli jsme se na samém prahu rozhledů v děje francouzského dramatu po r. 1848. Aby nezůstal pohled na nynější drama Francouzů kusý, nutno aspoň skutečně vylíčiti, co dramatičtí předkové nynějších dramatiků pro své potomky učinili.

Vegetarianė a jejich učení.

Na základě spisů jejich podává prof. *P. Hobza.*

(Dokončení.)

Než uvedu náhledy vegetarianů *o fysiologicko-lučebné theorii co do výživy našeho těla*, ježto v Moleschottovi, Vogtovi a Liebigovi své hlavní původce a rozšiřovatele má, bude prospěšno, mnohému čtenáři připomenouti, že potraviny, jichž požijeme, v zážívní rouře postupným působením sliny žaludeční, břišní a střevní šťávy jakož i žluče v hustou jíchu se proměňují, ze které pouze kapalná část neb *sažitina* (chylus) jemnými střebavkami k užitku těla se vyčerpá, načež do žil vratných uvedena, následujícím působením srdce a plic ve zdrojné žíly (tepny) přechází, aby jejich proudem a síťovitým rozvětvením co živná kapalina po celém těle rozšiřována a všude, kde jí potřeba jest, usazována byla; pevná část její vyvrhuje se později z těla, k jehož potřebám se nehodí. Jako na pokožce patrno jest, že každodenně v malých šupinkách touž měrou se odlupuje a otírá, co se jí z hlubších vrstev zase vytvoří, pak na vlasech a nehtech pozorovati se může, jak stálému opotřebování a obnovování podléhají: podobné střídání součástek děje se ve všech ústrojích a tkanivech našeho těla, v slizných blanách, v krvi a svalech, ano i v kostech. Ani jeden okamžik nenalézá se tělo naše v úplném klidu: všechny jeho ústroje bez ustání činnými

jsou; mozek myslí, plíce dýchají, srdce obstarává oběh krve, žaludek tráví a kůže odpařuje; smyslové (čidla) bdí, aby žádný nepřítel k tělu se nepřiblížil, a okončiny každou chvíli jsou hotovy, dožádaným službám vyhověti. Co při těchto úkonech na částicích těla opotřebováno bylo, z těla se vyměšuje a novými látkami nahražuje, to nazýváme *výměnou látek* aneb *obnovováním těla;* pokud se to děje pravidelně a dokonale, jsme zdrávi, jakmile tu nepořádky nastanou, objeví se nemoc. *Zdraví* a *nemoc* nejsou tedy v podstatě rozličnými, anobrž jedním a týmž zjevem, který při změněných okolnostech jen v proměněném tvaru se uskutečňuje, právě tak, jako plamen světla v čistém vzduchu jasně, a v nečistém nejasně hoří.

Z toho vysvítá, že výměna látek v našem těle při jednoduché a přirozené životosprávě dokonale a pravidelně díti se bude, že šťávy těla čistými zůstanou a že tak lehce státi se nemůže, aby nečisté látky v nějaké části těla našeho se nahromadily a podnět k onemocnění zavdaly; ani nastuzení nebude tak škodlivým, ježto nikde látek nečistých není, které by zavřením otvorů kožních na vnitřní části obrátiti se mohly. Naopak jest pochopitelno, že výměna látek nepořádnou se stane, jakmile našemu tělu takové látky se vnucují, ježto si osvojiti a ve své součástky proměniti nemůže, nebrž je zase vyloučiti musí. Ale škoda, jež mu z toho vyplývá, mnohem větší a složitější jest, nežli obyčejně si představujeme. Neboť především vylučování škodlivých látek nikdy není možno bez vynaložení jisté síly, která se tím stráví; pak nelze pomysliti, že by ostré a prudké látky všechny ty jemné vlásečnice našeho těla projíti mohly, aby jim svou ostrostí a prudkostí neuškodily; dále není ústrojenstvo nezřídka s to, všechny škodlivé látky, jež mu násilně vnuceny byly, opět vymísiti, jež pak v něm zůstávajíce, základem neduhů jsou; konečně tělo, když nuceno jest, proti nepřátelskému vetřelci bojovati, může zdrženo býti, aby částice opotřebované ještě v čas vyloučilo, takže i tyto zase podnět k ochuravění zavdávají. Požíváli tedy člověk rozličných pokrmů a nápojů, které ani do těla nepatří, nevystačí jeho přirozené ústroje vyměšovací, aby vše, co se do těla nehodí, záhy ještě odstranily; škodlivé látky nashromáždí se v ústrojích a tkanivách a budou sobě při jisté míře nadbytku všude hledati cestu, kde jakou nalezti lze. Proto jest mnohem snadnější nemocem při jejich povstání předejíti nežli je odstraniti, když už vypukly; pakli se však o to nestaráme, aby všechno, čeho požíváme, úplně přiměřeno bylo, připravujem sami buď trvalé seslabení aneb i zkázu tělu svému, neb „člověk právě z toho sestává, co jí“.

Takových nepřiměřeností bylo následkem běžné fysiologicko-lučebné theorie o výživě našeho těla podle náhledů vegetarianských několik, zvláště v našich městech rozšířeno. Skorem všeobecně panuje tu náhled, že naše pokrmy *co nejvíce živných (dusičných) látek* a ty ještě *v soustředěném tvaru,* bez příměsku, obsahovati mají. Na základě tohoto náhledu platí maso, polívka masová a Liebigův výtažek (extrakt) masový za vzory potravin, takřka za soubor všeliké výživnosti. Náhledu tomuto vegetariané hlavně vytýkají, že s přirozenými poměry se nesrovnává. Nemůže to býti nejvýhodnější, dokládají oni, když pokrmy obsahují živné látky v soustředěném tvaru; neboť všechny po-

traviny, jakých nám příroda poskytuje, jsou smíšeniny živných a méně živných látek a proto musí také potrava naše v témže poměru živné látky a přiměsky v sobě držeti, který od přírody ustanoven byl.

Kdy by to pro naše ústrojí jinak bylo přiměřenější, byla by příroda zajisté potraviny v onom soustředčném tvaru vytvořila a sobě práci ušetřila, naše tělo zvláštním ústrojem k vyvrhování oné části opatřiti, která se pro jeho výživu nehodí. — *Obilí*, jako pšenice a žito, skládá se nejen ze škrobu, cukru, bílkoviny, tuku a zemovitých látek, ale také ještě z valné části vody a dřevnaté buničiny; *ovoce*, jako hrušky a jablka, obsahuje kromě cukru, kyselin, malého množství tuku a nerostných látek velmi mnoho vody a měkké buničiny; *zemčata* sestávají ze škrobu, klejoviny, bílkoviny, malého podílu tuku a nerostných látek, z velkého množství vody a buničiny. — Všechny tyto látky osvojuje sobě tělo, pokud jich užiti může, a opět z nich vyloučí to, čeho zužitkovati mu nelze.

Jako všechny ústroje člověka, udržují se také ústroje zažívací jen přiměřenou *činností* při síle a zdraví, a není prospěšno, práci od přírody jim vykázanou tím spůsobem ulehčiti, že se jim poskytuje potrava, z které v krátké době a při poměrně malém namáhání velké množství živných látek vyzískají a tak *zchoulostiví.* Popatřme na Araba v poušti, jenž po více dní těžkou práci při slizu klovatinových zrnek nebo při hrsti rejže vykonává, kdežto velbloud jeho v prahnoucí poušti značné břímě nesoucí, s dřevnatým a trnitým roštím se uspokojí; podobně žije střelhbitý kamzík, an sobě na příkrých úbočích lednatých skalisk sporou krmi svou pracně vyhledává. Ostatně praví sám K. Vogt ve svých Fysiologických listech: „Vzdálenost. která podle dřívějších náhledů živočišnou a rostlinnou potravu dělila, nikterak není tak veliká, jak se obyčejně za to má. V čistě lučebném ohledu se dají sice značné rozdíly nalezti, jež ale v průběhu trávení na čistě kvantitativní poměry se převedou. Pokud se ovšem myslilo, že dusík říši rostlinné skoro úplně schází a pro živočišné hmoty význačným jest, mohlo také o dokonalé rozličnosti přesvědčení panovati a o živočišné potravě jako dusičné, o potravě rostlinné co bezdusičné mluviti; nyní ale, když dokázáno, že všechny rostliny dusík obsahují, ona zvláštní tělesa, která jmenem krvetvorných naznačujeme: zůstala jen ta zkušebná věta zjištěnou, že strava živočišná dusíkem bohatší jest nežli rostlinná “

„Podivno jest,“ praví Dr. R. Nagel, „že lidé obyčejně jenom o to starost mají, aby potrava jejich málo dusíku neobsahovala; mnohem řídšeji přicházejí na myšlenku, že by právě na ten samý spůsob příliš *mnoho* dusíku míti mohla. Jen trávu žere býk a přece silnou šíjí táhne pluh; pouze travou a ovsem živí se kůň, který jako vítr při dostihu po dráze uhání: neměl by proto chléb s ovocem pro člověka býti potravou dostatečnou? — Bylo to na podzim r. 1869, když jsem s třemi soudruhy po čtyři dni v Paříži dlel. Kdežto po celý ten čas téměř žádného nápoje jsem potřebí neměl, anobrž denně tři libry hroznů, jednu libru hrušek, půl libry meruněk a mimo to jen asi čtvrt libry suchého bílého chleba snědl, ani hladu, ani žížně při vší hojné chůzi nepociťuje: měli soudruzi moji své obyčejné masité pokrmy, ale

nepřestávali na žížeň sobě stýskati a vpadli na cestě do každé místnosti, v které pivo dostati mohli. Nuže, jaká to musí býti divná potrava, která sice hlad na několik hodin odstraní, za to však tolik žížně zbudí? Buď scházejí v mase živné látky, jež masojedové hledají v *pivě*, aneb jest v něm složivo, které žížeň — k naší škodě — povzbuzuje a hojným pitím z těla opět vypláknuto býti musí, aby mu nevadilo!"

„Tážemeli se, kde se největší množství masa pojí, zní odpověď: v městech; ale kde jsou nejzdravější a nejsilnější lidé? Na venkově. Tak tomu u nás, v Německu, ve Francii, v Anglii a j. Jsme zvyklí příčinu lepšího zdraví a větší síly u venkovanů jedině ve zdravém vzduchu venkovském hledati, aniž na to pomýšlíme, že při mlácení, řezání, krmení, orání a spaní v nevyvětraných a přetopených jizbách a parnatých stájích nezřídka více prachu a špatného vzduchu se vdýchá nežli v pracovnách a dílnách městských."

Jiný předsudek zbudil Liebig, když napsal: „Seno a oves, brambory, řepa, chléb atd. vyvozují v živém těle krev a maso, ale nižádná ze všech potravin těch nevytvoří opět maso rychlostí stejnou jako potrava masitá." Na to odpovídají pokusy amerického lékaře dra Beaumonta; ten činil fysiologické pokusy s člověkem, jenž měl do žaludku umělý otvor. Dle nich bylo stráveno: vařivo z rejže asi za hodinu, ječná polívka i sladká jablka za půl druhé hodiny, kyselá jablka, hlávkové zelí, chléb s mlékem za dvě hodiny, pečené brambory a vařené fazule za půl třetí hodiny, vařené hovězí maso za půl čtvrté hodiny, telecí a hovězí pečeně za čtyři hodiny a šunka i v soli naložené maso za půl páté hodiny!

Lidé silní a zdraví mohou ledacos bez patrné újmy snésti; avšak osoby slabého těla a citlivého žaludku znamenají po mase a polívce masové vždycky nepohodlnou plnotu v životě a ku hlavě vystupující horkost, stávají se ospalými a ztrácejí chuť k práci. Je to známá *horečka masová neb zážívní.* Zvláště churaví dělníci tovární stěžovali sobě často dr. R. Naglovi na neblahý ten pocit udávajíce, že se jim v neděli odpoledne vždycky mnohem hůř vede nežli v týdenku, i když bylo zaměstnání jejich stejné, poněvadž v neděli také hojnější podíl masa jim připadl. Zajímavo jest pozorovati, jak sobě některé autority lékařské vůči těmto údajům počínají. Prof. dr. *Virchov* zastává sic ještě požívání masa, zavrhuje však polívku masovou, an tvrdí, že není živnou, že nervy rozčiluje, ano že jest pouhým přepychem. Jeho odpor proti masové polívce má ovšem své podstatné příčiny, které však i v požívání masa platnými jsou. Již dávno se totiž vědělo, že maso i masová polívka nejen u nemocných, ale i u zdravých lidí soustavu nervovou i krevní rozčiluje; za novější doby poštěstilo se lučbě, nalezti v mase zvláštní blátivou látku, ježto *kreatinem* (masovinou) sluje a již v malém množství řečené rozčilení spůsobuje, ano takovou sílu do sebe má, že malá zvířátka, na př. králíci, jím usmrcena (otrávena) býti mohou. Prof. Buchheim a jiní shledali, že 5 až 10 gránů kreatinu dostačí, aby jimi také u člověka prudké účinky spůsobeny byly. Odloučením vody možná z kreatinu ještě prudší látku, totiž *kreatinin* vytvořiti, kterou Liebig mezi nejsilnější *jedy:* nikotin, strychnin, morfin

a p. postavil. Pojmenování kreatinu vztahuje se na okolnost, že posud v nižádné *rostlině* co látka již hotová nalezen nebyl, anobrž že toliko v mase vláknitém co vyloučenina následkem opotřebování svalů se vyvíjí, aby hned po svém vzniku s podobnými škůdci z těla močem odklizen byl. V našich svalech tvoří se kreatin sice vždycky, nechť živočišnou aneb rostlinnou potravou se živíme, ale v poslednějším případě kreatin v našem těle teprva tenkráte v malém množství povstává, když jako vývrhel z něho již odejíti má, by neuškodil; jakmile však živočišného masa požíváme, působí v něm již obsažený (hotový) kreatin co škodlivý vetřelec na ústrojí naše, poněvadž napřed se zažitinou a pak s krví tělem proběhnouti musí, nežli se zároveň s nově povstalým kreatinem u větším množství do ledvin a z nich do moče dostane.

Liebig ve svých Lučebných listech (laciné vydání str. 316) vychvaluje masovou polívku jakožto lék pro rekonvalescenty a jako prostředek ku povzbuzení chuti a unavených sil; avšak na str. 338. a 339. téhož díla praví: „Jako u rostlin a zvířat měly by pokrmy člověka *indifferentní* vlastnost míti, a nejeviti ani lučebný ani jakýkoli zvláštní účinek na zdravé ústrojenství: neměly by výměnu látek ani zrychlovati, ani prodlužovati.“ Poněvadž masová polívka nejen živné, ale i rozlišující látky obsahuje, přivádí výměnu látek našeho těla v nepořádek, z počátku ji zrychlujíc a později prodlužujíc: proto musí jako škůdce zdraví zavržena býti, jak Virchov důsledně vytknul. Prof. dr. *Hyrtl* ve Vídni v ten smysl se vyjadřuje, že sám již po celou řadu let *žádného masa nejí*, leč jen masovou polívku s rejží a p. i ubezpečuje, kterak od té doby více chuti ku práci jakož i veselosti maje, klidněji a jasněji přemýšleti může. Z výroků obou lékařských autorit jde tedy na jevo, že ačkoli rozčilující kreatin v mase i v masové polívce obsažen jest, nicméně prof. dr. Hyrtl jen proti požívání masa, a prof. dr. Virchov jen proti požívání masové polívky se vyslovuje. — Avšak prof. dr. *Bock* v Lipsku necítí se podobnými pochybnostmi znepokojován, nýbrž odporučuje stále ještě maso a polívku masovou co živnou potravu; masová (zážívní) horečka sice neušla jeho pozornosti, avšak on ji považuje za přirozený stav, jejž prý člověk se šelmami společně má; také není v rozpacích, jak by se jí odpomoci mohlo, dávaje každému dobrou radu, aby v takové případnosti k šálku černé kávy a odpolednímu spánku své útočiště vzal. — Při takové neshodě náhledů můžeme plnou víru přiložiti slovům Virchova, když praví, že „přísně vědecká dietetika dosud není možná“. —

Ale což pak nevědí ani Hyrtl, ani Virchov o znamenité fysiologicko-lučebné theorii co do výživy našeho těla, kterou Moleschott, Vogt a Liebig tak mistrně zosnovali, že se nyní skoro všude základem allopatického léčení stala?

Přihleděmež blíže k této nauce o lučebné stránce výživy naší. Na základě svých zkušeností postarali se lučebníci a zvláště Liebig o to, by podle složení našeho těla udali spůsob, jakým by se výživa jeho přiměřeně díti měla. I pravili: „Poněvadž nás z jedné strany organická (ústrojná) lučba o složivu lidského těla učí, že do očí bijící, tak zvané *plastické* části jeho většinou z dusičných sloučenin sestávají,

jest nutno, aby se při výživě těla na to hledělo, jak pokrmy bohaté jsou na dusík. Chtíce svaly a kosti vytvořiti, aneb jinak řečeno, krev do těla vpraviti, ze které by povstaly, musíme v potravě také dusíku požívati. A když z druhé strany poznáváme, že v našem těle kromě oněch plastických součástí ještě mnoho ústrojů a hmot se nalézá, ježto ku plastickým sice nepřináleží, ale přece velikou a důležitou úlohu v našem těle vykonávati musejí, poněvadž k tomu spolu působí, aby krev náležité proměně byla podrobena, které tedy víc okysličování krve podporují, než aby k výživě těla přispívaly: jsme nuceni, při výživě i na takové sloučeniny potravy ohled bráti, ježto sice dusíku postrádají, avšak bohaté jsou na uhlík. Dle toho jest nutno, veškeru potravu našeho těla vůbec na dvě části rozděliti; jedna část potravy budiž dusičná. druhá však sloužiž dýchání a připravování krve, aneb jinými slovy: naše potrava musí zpola plastický a zpola respiratorní (dýchavičný) účinek míti.“ K plastickým (krvetvorným) a zároveň dusičným látkám počítají maso, šťávu masovou (polívku), vejce, mléko a z říše rostlinné hlavně luštěniny, jako hrách, boby a čočku; k dýchavečným (tukotvorným): cukr, škrob, tuky a vodu. Praví v ohledu tom Liebig: „V mase požíváme těchto látek (t. j. sloučenin jeho) v hotovosti připravených, a sice nikoli v našem, nýbrž v jiném ústrojí: jest pak obzvláště pravdě podobno, že buď všechny aneb jedna část jejich podrží schopnost, v druhém ústrojenstvu podobné účinky působiti, jako v tom, kde utvořeny byly.“ Na tomto náhledu nebylo však ještě dosti; někteří šli na základě oněch lučebných vědomostí tak daleko, že určité cedule kuchyňské čili podrobné seznamy jídel sestavili, vyzývajíce k tomu, aby výživa těla podle nich zařízena byla. Mnozí lidé vskutku se také domnívají, že by nebezpečenství jejich tělu a živobytí hrozilo, kdy by se dle takové rady při volení svých pokrmů a nápojů svědomitě neřídili. A není čemu se diviti; neboť i léčení allopatické oddalo se již na mnoze této lučebné nauce o výživě těla a následkem toho uvádí se mnoho vlastních potravin ve spojení s léky, ježto se k vyléčení toho kterého spůsobu nemoci odporučují. Nejlepší důkaz o tom podává Bantingovo léčení masem, kterého se vší opravdivostí u nás jako hlavního prostředku proti tučnosti, v Americe zase proti hubenosti užívají.

Prvé uvedený výrok prof. Virchova o přísně vědecké dietetice má i v tomto ohledu platnost svou, jelikož učenci též v oboru fysiologicko-lučebné theorie o výživě našeho těla sjednoceni nejsou. Jedním z nejdůslednějších odpůrců oné theorie může prof. dr. *Funke* ve Freiburku nazván býti, jenž ve své učebné knize o fysiologii mnoho takových zábadných otázek probírá a Liebigovy věty o výživě našeho těla popíraje, na to poukazuje, že věda pro ústroje, jako na př. svaly, od jmenovaných koryfeů plastickými součástkami našeho těla nazvané, stejným právem četné jiné šťávy a součástky vytknula, bez kterých, ač nejsou dusičnými, by ku př. o svalech žádné řeči býti nemohlo. Proto není nemožno, že by se uvedená fysiologicko-lučebná theorie svým časem jednou i na tomto poli stejného osudu dočkala, jaký též Liebigovu náuku o neústrojné mrvě v Anglicku tak zle postihnul. Zatím nezbývá vegetarianům nic jiného, nežli upozorňovati na škodlivé účinky

nemírného požívání masa, ze kterých ještě následující našeho povšimnutí zasluhují. Kdo trpí dráždivostí nervů a návaly krve, jakož i ke krvácení a mrtvicím nakloněn jest, tomu nelze požiti masa neb masové polívky, aniž by rozčilení krve a nervů značně zvýšil. Ačkoli to každý takový sám na sobě pocítiti může, přece dává tomu zpráva dra. *Hallarana* velmi zajímavé potvrzení, ve které dí: „Obyvatelé našeho ústavu (blázince v Corku) živí se naskrze moučnou a jinou potravou rostlinnou a vede se jim dobře. Po delším pobytu stávají se tichými a často se vyléčí. Jen třikrát za rok obdrží hojnost masa: však tu se musí po každé zvláštních prostředků opatrnosti užívati proti zhoršení nepokojného a zuřivého stavu těchto nemocných, který následkem požívání masa vždycky se objeví."

Hojné požívání masa ve spojení s bílým chlebem a s kávou spůsobuje dle dra. R. Nagla slabost v životě, váznutí šťav a liknavost v pohybech střevních; nebo když játra i ledviny, ježto hlavními čistiteli života jsou, všechny škodlivé látky z krve tak rychle odstraniti nemohou, jak tato v přivozujících cévách na ně doráží, pak musí rozličné váznutí nastati, které brzy v celém životě se rozšíří. To však jest úrodnou půdou, na které všeho druhu neduhy jater, střev, ledvin, měchýře, žaludku, prsou a nervů, hostec i dna bujně vyrůstají.

Když masojedi s Liebigem praví: „Maso dělá opět maso — maso činí člověka silným", vegetariané jim odpovídají: Maso dělá churavé maso, činí otylým; kulatějších postav nelze nikde jinde hojněji pozorovati, nežli ve krámech řezníků, uzenářů, v kuchyních veřejných a v rodinách, kde maso, a zvláště pak tučné, převládající potravou jest. Ale ztučnění takové není znamením zdraví, a když takoví lidé nemocí postíženi jsou, nejhůře se jim vede, ano když jim nic neschází, obyčejně jak sobě tak i jiným k obtíži bývají. Tuk je sice hlavním složivem mozku, míchy, nervů a dřeně v kostech, neschází nikdy v krvi, ve svalech a ve tkanině podkožní: ale tolik tuku, kolik ho má člověk k výživě potřebí, jest ve všech potravinách obsaženo, kterých mu příroda poskytuje. Když se ale u člověka příliš mnoho tuku z potravy usazuje, ukládá se v buňkách zvláště v tkanině svalů, blan a kůže; a tyto mizí v témže stupni, ve kterém se tuk hromadí. Nejpatrněji se to pozoruje u krmných živočichů; jejich svalů tím více na hrudi a na kýtách ubývá, čím tlustší se stává vrstva tuku pod kůží; při tom jest krev jejich vždycky přeplněna tukem, ano játra husí v té míře tučnotinou trpí, že až k desetkrát většímu objemu vzrůstají. Sám Liebig v ohledu tom (Lučebné listy str. 286) praví: „Ukládání tuku při krmení našich domácích zvířat je vždycky *následek chyby u vyživě* a spíše znamením *nemocného* nežli zdravého stavu." D!e toho nutno každé ukládání tuku, když jistou míru překročí, jak u člověka tak u zvířat za účinek choroby považovati. Čím tučnější jest maso, tím více podstaty nabývá tedy myšlenka, že z chorobného živočicha pochází; neboť, aby zvíře ku př. vepře nebo skot vykrmili, odeprou mu čerstvý vzduch i volný pohyb a dávají mu na místo zdravého, přirozeného krmiva buď na polo zkažené odpadky z kuchyně aneb výpalky. Když pak se u takového živočicha, jak nezřídka pozorováno bylo, podobným krmením vředy v plicích, v játrách nebo na jiném místě vyvinou a vlákna svalová —

někdy za příčinou ještě horšího neduhu — jemnými a měkkými zůstanou, jaké chvály od milovníků masa dostane se tu hebkým a šťavnatým kusům a žádný z nich nepomní, kolik nemocí takovým spůsobem na člověka přenesti se může, kterému i tasemnice a svalovci (trichiny) z téhož pramene přicházejí! Ti, kterým tučná pečeně nade všecko jde, ovšem málo nakloněni jsou připustiti, jakým spůsobem dýchadla svá tukem přeplnili, že při každé namáhavější práci a silnější chůzi po vzduchu lapají, a než by velkého lučebníka Liebiga z nepravdy vinili a vegetarianům přisvědčili, dávají raději vinu tvůrci samému, jako by při složení vzduchu příliš málo na kyslík byl dbal.

Naproti tomu vykonávají obyvatelé studených výšin norvežských těžkou práci svou při malém kousku chleba a suchého sýra; podobně shledali úředníci společnosti Hudsonova zálivu sami na sobě, že *půltřetí libry* kukuřicové mouky tolik síly a tepla jim poskytuje co dříve *osm liber* tučného masa. Dvaašedesátiletý anglický důstojník Neeson vypravoval v jedné schůzi vegetarianů, že teprva před pěti léty všeho požívání masa vzdalovati se počal. Ze své přílišné tělnatosti ztratil prý tím asi třetinu, ale za to může prý nyní třikrát delší cestu pěšky vykonati než před 20 léty. A pro lékaře — jest prý ztracenou osobou.

Při tomto dovozování masojedi mají hned důkaz po ruce a uvádějí *Angličany* jako národ, který sice mnoho masa požívá, nicméně však dobrému zdraví se těší, vytrvale pracuje, hojnými vynálezy a smělými podniky se vyznamenává. Tak se tomu ovšem na první pohled skutečně podobá, zvláště v hlavních ulicích Londýna. Vnikneme-li však hlouběji ke dnu, poznáme, že to ani v Anglicku jinak nevypadá, nežli v ostatních zemích střední Evropy. V městech, kde se mnoho masa požívá a vůbec poněkud hýřivě žije, zvrhují se lidé od pokolení k pokolení v takové míře, že lidumilové k odvrácení všeobecného úpadku za nutno uznali, *četné spolky střídmosti* zakládati a *vegetariany* v jejich šlechetných snahách podporovati, kteří také za posledních 20 let skoro ve všech větších městech značného úspěchu se dodělali; ano v Lancashiru povstala kromě nich ještě jiná sekta pod jmenem *biblických křesťanů*, kteří od masa i od všech opojných nápojů se zdržují. Po více než třicetileté zkušenosti ubezpečuje nás o nich Strettles, že co do síly a vytrvalosti sousedům se vyrovnají, však v ohledu zdravotním nad ně velice předčí a zvláště za epidemických nemocí mnohem více ušetřeni bývají.

V poslednější příčině ukázali dr. Beaumont a dr. Reynolds, že z potravy masité utvořená zažitina (chylus), když na slunce dána byla, o devět dní dříve v hnilobu přešla nežli zažitina z pokrmů rostlinných a že se krev z vratné žíly masojeda ještě jednou tak rychle pokazí nežli krev ze žíly vegetariana; tím se dá vysvětliti, proč velmi prospěšným jest, když pacientům v nemocech akutních (jako v hořečkách a v zánětech) všeliká potrava masitá se odepře. Za časů cholery vedlo se vegetarianům dosud vždycky lépe než milovníkům masa. Ještě nápadnější rozdíl objevil se mezi zdravotním stavem a vysokým stářím obyvatelstva londýnského z jedné a v Londýně žijících kvekrů z druhé strany od toho času, když tito dle učení G. Foxa po více pokolení

v každém ohledu velmi jednoduchý a střídmý život byli vedli. Podobně jako u nás nalézá se také v Anglii na venkově, kde poměrně málo masa požívají a vůbec střídmě žijí, silné a zdravé obyvatelstvo, jež každého roku stěhováním do měst ony mezery vyplňuje, které tu nemoci a smrt ustavičně spůsobují.

Všeobecně známo jest, že na lodích anglických často vypuknou *kurděje* (skorbut), a že námořníci tímto nehojivým svízelem postížení dříve se neuzdraví, až když na pevnou zem přišedše, rostlinou potravu obdrží. Ale kurděje nevyskytují se toliko na lodích, ale jsou po celém masojedném Anglicku velmi rozšířeny, stopy jejich nescházejí téměř ani v jedné rodině, v nížto se maso v hojnosti pojídá. Nejjistější důkaz, že kurděje v požívání masa svůj základ mají, shledávají angličtí lékařové v tom, že není žádného léku proti nim, který by se co do účinku vyrovnal zanechání potravy živočišné. Avšak nejen houbovitost a krvácivost dásní, pak hnilobu v ústech, s páchnoucím dechem spojenou, připisují nemírnému požívání masa, nýbrž i časté objevování se tak zvaných uhrů, talových neštovic i měchýřků na těle a v obličeji, lišejovité vyraženiny všeho druhu a konečně rozmanité nežity a pálivé pryskýře z téhož pramene odvozují. Ostatně bývá vždycky lépe, když takové výchyly na kůži se objeví, než aby v nějakém jemnějším ústroji, jako v očích, v mozku anebo v plicích se usadily a takovým spůsobem příčinu k oslepnutí, k mrtvicím a k úbytím zavdaly. Co pak tkne se oněch pálivých pryskýřů, poukazuji na zprávy dra. Livingstona, dle níž obyvatelé Afriky na ně vždycky trpí, kdykoliv masa nemocných živočichů požili. Také z dějin starých Egypťanů je známo, že před nákazou se uchrániti chtíce, málomocné do lesů vypovídali a že nemocní po delším pobytu v nich, kde pouze od rostlinné potravy živi byli, nezřídka všeho výrazu se zbavili a vyléčeni domů se vraceli. Kromě Anglicka jedí též *bohaté třídy mexického obyvatelstva* mnoho masa, ale jsou také mnohými nemocmi jakož i brzkou ztrátou zubů pronásledováni; za to vyznamenávají se Indiani, kteří mezi nimi od rostlinné potravy žijí, výborným zdravím a pěknými zuby. Pope byl mezi takovými Indiany na řece Tobasco po více let živ a vypravuje o nich, že to jsou lidé pěkní a silní, a že chlebem i kaší z kukuřice živi jsouce, na parném slunci denně po 16 hodin namáhavě pracovati vydrží.

Podobný příklad máme na mnohých kmenech, jež na vysokém severu naší země bydlí, jako Lopaři v Evropě a Eskymáci v severní Americe, a skoro výhradně od masa živi jsou; ačkoliv tu jednotlivci denně 10 až 20 liber masa požívají a vzduch na severu vždy čistým jest, přece jsou brzy hynoucí těla jejich velmi malá, ohyzdná i slabá. Mnohem větší a silnější bývají členové jednotlivých rodin čudských, které již od více století mezi Lopary žijí a podle starobylého zvyku rostlinné potravě přednost dávají; ba není tomu dávno, co mezi těmito Čudy za zločin považováno bylo, v létě soba zabiti. Velmi zajímavě píše o těchto poměrech Denník helsingforský ze dne 31. října 1867, když v Čuchonsku hlad panoval, an dí: „Zdá se, že náš lid proti masité potravě ještě rozhodnou nechuť má. Tak zní aspoň jednotlivé zprávy z rozličných dílů země, kde rolník svou trávu ještě za několik

tolarů prodává, by sobě trochu mouky nakoupil, kterou jedině za „pravou stravu“ považuje; obyvatelstvo má ten zhoubný (sic) **náhled, že** *jenom chléb jest potravou*, poněkud ještě i *ryba*; však maso že jest něco, od čehož nelze živu býti.“

Pozoruhodný *rozdíl* panuje též mezi *Kalmuky* a *Čerkesy*, kteří od sebe daleko nebydlí, ale způsobem svého života, postavou těla a tvarem obličeje značně se liší. Kalmukovi jest kůň tím, čím Loparovi sob, otrokem za živa, potravou po smrti. Ale kromě koňského požívá Kalmuk i každého jiného masa, jen když se ho může dopíditi: pes, kočka, krysa jsou kořistí stejně vítanou, nechť za surova, nechť ve stavu poloshnilém. Mléko z kobyl jim teprvé tehdy chutná, když kysáním v perný a silně opojující nápoj se promění. Avšak tento národ je také pro svou náramnou ohyzdnost veleznámý: lícní kosti jsou vysedlé, oči malé, nos tupý a uši (boltce) daleko odstávají. Čerkesové naopak žijí z valné části od plodin svých polí, které jako zahrady vzdělávají. Krása v postavě těla i v podobě obličeje u nich všeobecně rozšířena jest a ženy jejich jsou nejkrásnějšími tvory na celé zemi. V podobném smyslu vyslovuje se Gregorovius ve svém díle o vlašském ostrově Kapri, řka: „Dívky jsou na ostrově tom vlastními nosiči břemen; poněvadž chudé jsou, vydělávají sobě tím způsobem chatrnou mzdu. Člověk musí je viděti, ty ozdobné postavy v stáří 14—20 let, any těžké košíky, zemí nebo kamením naplněné, na svých půvabných hlavinkách nesouce, na příkré kopce vystupují. Ježto mezi nimi vždy nejkrásnější děvčata se nalézají, nedají sobě malíři ujíti příležitost, je vykresliti. Onehdy nosili po 5 dní kusy ďaru, vždy od rána do večera, žertujíce ještě pod břemenem a jsouce veselými a půvabnými jako vždycky. V poledne sedly si do kola na zem, by svůj oběd odbyly, který ze *švestek a suchého chleba* sestával. Po jídle vstaly, řečí a smíchu plny, a hbitě jako gazely do práce se daly. Všechny měly překrásné zuby, snad proto, že jim tak málo co kousati jest. Zdá se mi, jako bych nebyl nikdy krásnější obraz lidské chudoby viděl.“ — Odkud mají tyto dívky, táže se A. ze Seefeldu, sílu a vytrvalost, krásu a veselost svou? Docela jednoduše z potravy a životosprávy, která přirozenosti jejich přiměřena jest. To je též kouzelný prostředek proti slabosti, blednici, dráždivosti nervů a p. nejenom na Kapri, ale také u nás.

Nemírným požíváním masa, polívek i pokrmů masových, čaje, kávy, lihovin trpí nejvíce tak zvané vyšší třídy obyvatelstva, ano Angličané, Severoameričané a Novoholanďané, největšího množství masa požívajíce, patří k nejvyzáblejším lidem na světě, kdežto lid venkovský ve všech zemích nejtěžší práce při skrovné potravě, často výhradně rostlinné, vykonávati musí a přece dobře vypadá. Kdy by však prvnější dobrého zdravotního stavu — při své oblíbené výživě — dodělati se chtěli, museli by dle živobytí masožravých ssavců nejen mnoho na čerstvém vzduchu prodlévati, aby co nejvíce kyslíku do těla dostali, anobrž ještě hleděti, jak by svaly co nejvydatněji namáhali a opotřebovali ku př. řádným tělocvikem, kopáním v zahradě, cestováním pěšky, plováním, veslováním, tančením, klouzáním; neboť jen při takové správě životní daly by se nebezpečné účinky masa zneutralisovati. Podobně

žijí Indiané v jihoamerických pampách a jsou postavy silné i vysoké; za denní potravu mají ovšem maso a vodu, ale za to jsou téměř vždycky na koni; při takovém ustavičném pohybování na čerstvém vzduchu a při ostatně střídmém životě mohou se také z velké síly a hbitosti těšiti. V poslední době přinesly noviny tuto důležitou zprávu: „V opatřování vojska pruského bude při budoucím mobilisování podlé nových zásad na základě zkušeností, za poslední války získaných, prý pokračováno a dle toho i o *přiměřenou potravu rostlinnou* pro vojíny v poli postaráno. Mají totiž za to, že *nadbytek živočišné potravy* při stálém *nedostatku rostlinné* vedle *toliko prostředního namáhání* válečného života *vojínům před Metami neobyčejně zhoubným se stal* a onen *špatný stav zdravotní*, jenž tam panoval, hlavně spůsobil. Při budoucím obstarávání vojska v poli má opatření *nakládanou zeleninou a jí podobnými konservami* nemalá úloha připadnout, i jsou pro takový případ potřebné přípravy již učiněny.“ —

K závěrku budiž podotknuto, že jako masná dieta, i vegetarianismus mnohonásobné proměny schopen jest; přijde tu na potřeby, náhledy, chuť a peněžité prostředky jednotlivce. V Berlíně obracel americký vyslanec po delší dobu na sebe pozornost měšťanstva tím, že dával lukullicky upravené hostiny vegetarianské, z nichžto masitá jídla naskrze vyloučena byla; beze vší pochyby je však jednoduchá, střídmá i obmezená masová dieta v každé okolnosti přiměřenější než hojnost potravy rostlinné, avšak bujně a silně kořeněné. Ostatně zapříti se nedá, že prospěch, jaký z vegetarianské životní správy jednotlivcům i národům kyne, mnohonásobný jest, a to nejen duševní, ale i hmotný: dalo by se snadno čísly dokázati, že kdy by nějaký národ evropský v životosprávě *dle zásad vegetarianských* (aneb v léčení dle Priessnitzových) se zachovati chtěl. v krátkém čase by *nejzámožnějším* národem na zemi býti musel! *)

---

*) Pan *plukovník Mírohorský* poslal nám zajímavý subjektivní příspěvek o vegetarianismu: píšeť v tato slova: „S pravým jásotem uvítal jsem článek „Vegetariané a jejich učení“ od prof. Hobzy v 7. čísle *Osvěty*. Budiž mně dovoleno, sděliti čtenářstvu svoje subjektivní v této věci zkušenosti. R. 1860 naskytnul se mi náhodou spis Th. Hahna uvedený p. Hobzou na stránce 556 Osvěty: „Die naturgemässe Diät. Cöthen 1859,“ jenžto mě fysiologickou a mravní důvodností svou mocně zaujal a na dráhu vegetarianismu poukázal. Přiznávám se ovšem, že již od dětinství vždy jsem přednost dával pokrmům bylinním, masa pouze z pošetilého zvyku a s nevelikou chutí požívaje; dále že jsem — okusiv co jedenáctiletý hoch pivo i víno, labužným strýcem mi stále vnucované, — tyto nápoje navždy sobě zošklivil, tak že jsem od oné doby do svého nynějšího 42. roku nikdy více ni vína ni piva v ústech neměl. Dále, co zatím soudruzi moji u vychování v akademii vojenské v Novém Městě za Vídní valnou oblibu nacházeli v kouření přísně zapovězeném a tudíž v nejodlehlejších a nejnečistějších koutech domu konaném, já kouření ani nezkusil a podnes nekouřím. Tato zdrženlivost, ač fysicky bez nejmenší obtíže, nebyla přece mravně tak snadnou, neb neminul den, kde bych nebyl utržil posměšků a výčitek někdy až urážejících od soudruhů, jižto ve střídmosti mé viděli odlučivost, výstřednost, nesvornost a nevím co všecko. – Též kávy jsem se od 12. roku svého nedotknul. Takto výborně připraven dospěl jsem ku čtení Hahnovy knihy o vegetarianismu, v němž jsem spatřil pouhé potvrzení vlastního svého přirozeného pudu.

O drahých kamenech.

Od prof. dr. *Em. Bořického.*

U veškerém ozdobování těla i příbytku veden jest člověk přirozeným pudem, nápodobiti krásu přírody, která vynikajíc úhlednými a přerozmanitými tvary nerostů, mohutností horstva, nádherou květeny, paprsky slunečními tká lesk i barvy na křídla motýlů, na peruti ptactva, a různými skvosty krášlí nesčíslné tvory.

Z různých plodů přírody volí člověk od nepaměti se zvláštní zálibou nerosty, ježto vynikají netoliko trvalostí i krásou ale i řídkostí, drahé totiž kameny. Tvar těchto jest buď pravidelný, složený z rovných, v hranách a rozích se stýkajících ploch i slove krystal, neb nepravidelný, na němžto rovných ploch není. Lesk a barva mají základ svůj v rozšíření světla. Jako kamenem do vody hozeným šíří se vlny kruhové od místa, jehož se kámen dotknul, podobně šíří se světlo ze slunce. Vnikáli paprsek do cizího těla, mění svůj posavade rovný směr a láme se; nastupuje také změna v rychlosti jeho: v těle hustším jsou kmity jeho váhavější, a v témže stupni se také silněji láme. Nejkrásnější úkaz světla lomeného jest rozdělení bezbarvého paprsku na barevné součástky, z nichžto se skládá a jež vídáme v duze neb ve skle broušeném. Čím větší lom, tím zřetelněji vyvinuty jsou barvy duhové.

Jakmile jsem ji pročetl, ihned jsem se odhodlal, masitého jídla úplně a beze všeho přechodu se odříci, a mohu váženému čtenářstvu ctí svou se zaručiti, že jsem ani dost málo oněch obtíží a nepohodlí nepocítil, jež p. P. Hobza (v Osvětě na stránce 560) líčí, že jsem ani okamžik po mase nezatoužil, že tudíž praktické provedení vegetarianismu jest i bez přechodu snadné a příjemné. Připouštím, že pro mne bylo tím snažším, že jsem vůbec ni lihovin, ni tabáku nikdy nepožíval a k masu vždy nevelikou chuť míval. Že nastalo nové vrtění hlavami k novému tomu „odřeknutí", nové ústrky mých známých, může si každý snadno pomysliti. Nejapné vtipy dosahovaly nejvyššího vrchole při velikých hodech officielních, kdež vysocí představení (s rozhledem ovšem velmi malicherným) rozum svůj o mne brousili. Po jedenáctiletém vegetarianství necítím ani dost malého nepohodlí, nic mě nebolí, síly (ne tuku) mně přibylo a co do snášení zimy i tepla značně jsem se otužil. Kdy by neměl vegetarianismus než tu nepopíratelnou výhodu, že přesycení žaludku je zhola nemožné, již za to by zasloužil povšimnutí a následování; jiné ale výhody jsou: vždy lehká prostá hlava, čilá, běžná krev, jasná mysl, výborný rozmar, neúnavnost tělesná i duševní, stálý pud ku práci, pevné upravení chtíčů tělesních i mravních a utlumení náruživostí. Toho národ náš se nestrachuj, že by tím holubičí povaha jeho ještě holubičejší se stala, neb ač se povaha býložilstvím jemní a surovost i zvířeckost mizí, tím i neústupnosti, vytrvalosti a neúmornosti přibývá, ve kterých vlastnostech pro pokrok všestranný jest lepší záruka, než ve vášnivých výbuchách okamžitých, po nichž pak ochablost následuje. Mám svaté, nezvratné přesvědčení, že národ, který by samojediný na světě úplně, bez vytáček a záminek oddal se vegetarianství a nepožíval ani tabáku ani lihovin, předčil by za krátko nade všecky národy ostatní v síle, otužilosti, ve zdraví, v povaze, v duševní jasnosti, v dlouhoživotí, v plodnosti, a nemocí pak by hrubě nebylo. Radím co nejsnažněji všem svým slovanským krajanům, mezi jichžto jednotlivými kmeny (zejmena mezi Poláky, Rusy a Jihoslovany) lihoviny příliš veliké náklonnosti se těší, aby opovrhali vším masem, všemi nápoji opojnými a hnusným tabákem, i ručím za to, že Slovanstvo brzy bude prvním národem na zemi."

Procházíli málo světla předmětem, jest neprůhledný. Žádným předmětem neprochází světlo zúplna, nýbrž část odráží se na povrchu, část v rozličných vrstvách uvnitř, a tyto díly paprsku odraženého, oku jsouce navráceny, působí *lesk* předmětu; a soubor těch barevných součástek paprskových, ježto prošedše kamenem aneb odrazivše se v různých vrstvách jeho do oka vnikají, působí v něm dojem *barvy*, kterou pak oko předmětu pozorovanému připisuje. Tvar, průhlednost, lesk i barvu nazýváme *videm*. Jím baví se oko, živíc fantasii, a na něm přestává; za to rozum nedá se jím zdržeti, vniká dále i ocituje se s obrazností nezřídka v komickém sporu. Drahocenné perle, symboly kouzelných slzí, drahé korale, symboly sličných rtů dívčích prohlašuje za vápno a plyn, jenž vychází z nápojů šumicích, oděv atlasový rozpadá se úsudkem jeho v prvky štětin a podobných látek a t. d. Ovšem rozum také pátrá, jakým spůsobem z hrubého materiálu krásné podoby vznikají, jak se skládají atomy podlé sebe, aby oku lahodily. Před soudem jeho obstály by jen věci trvalé, neporušitelné, vůbec užitečné a mnohý vzácný předmět pozbyl by ceny. Křesacímu kamenu dal by přednost před perlou, stéblu před fialkou, železu před zlatem, a zajisté zlatu na roveň by postavil platinu, která v pracovně chemické s nejprudším ohněm, s nejostřejšími kyselinami a žíravinami vzdorně zápasí. Jak klamná mnohdy jest krása, jak málo vnitřní ceny má mnohý drahokam, dosvědčili by nám bohatýři starých dob, kteří dali se léčiti nejdražšími léky své doby, připravenými z drahých kamenů. Ty se rozpustily v kyselině, srazily draslem a sraženina, zvaná magisterium, byla drahocenným lékem: a přece nedostal tím nemocný nic lepšího než trochu vody neb kořalky! Praktičnější bylo již nošení drahokamenu na krku, ve sponce neb v prstenu; hyacint měl na ten spůsob síliti srdce, chrániti před morem a byl specifikum proti křeči; safír měl působiti proti očním neduhům, proti zimici a melancholii!

Mimo vlasnosti vidu vyžaduje se na drahých kamenech, aby po řídku se nacházely; větší cenu mají, přivážejíli se z daleka. Ovšem *nejvzácnější* kameny, *povětroně*, jež z dalekých prostor světových na zemi padají a z vlasti hvězd o hmotách nebeských těles zvěsti nám přinášejí, nepokládají se za kameny drahé, totiž okrasní; neboť zahaleny jsou v černošedý neúhledný šat, pod nímž jen sporé lupínky a zrnka železa se třpytí; nebylli pozorován slavný průvod jejich, jejžto provázejí hrom i blesky, podobají se vzácným ale neznámým cizincům, na zapřenou cestujícím.

Nevyhnutelnou podmínkou, aby nerost byl drahým kamenem, jest i *tvrdost*, a sice ta, kterou nerost odpor činí každému jinému tělesu, jež do hmoty jeho vniká; diamant, nejtvrdší všech nerostů, snadno dá se rozbiti kladivem, ale nižádným jiným nerostem nedá se rýpati, sám pak rýpe a řeže všecky.

Mylný jest náhled, že drahé kameny na určité pásmo jsou upoutány, poněvadž nejpěknější druhy v zemích teplého pásma hojněji se vyskytují; nacházíme je také v pásmu mírném i v krajinách nejstudenějších v téže kráse a dokonalosti. Příčina dokonaleji vyvinutého tvaru, lesku a průhlednosti leží pouze v poměrech, za kterých hmota ukládala své částice v určitých směrech, čili v jakých poměrech hmota se

krystalovala. Krystalická tělesa vzrůstají také, ale nikoliv, jako živočich neb rostlina, rozváděním živných částek potravy z vnitra, nýbrž přikládáním stejnorodných částic na povrchu svého těla, podobně jako vzrůstá zeď, která se dostavuje. Jsouli však v hmotě se krystalující cizí hmoty přimíšeny, znečišťují tvořící se krystal, překážejí vývoji tvaru jeho, kazí průhlednost, činí z něho všední odrůdu.

Největší část hmot, z nichžto se skládají drahé kameny, nemá žádné barvy, teprv přimíšením malých podílů barvících hmot, jí nabývá; tak zvýšuje se v smaragdu lesk čarokrásné zeleni malými podíly chromu; naše smaragdy, jež mají nepatrnou cenu, nemají chromu a množstvím přimíšenin neprůhledny jsou učiněny. Podíly barvících hmot v různých drahokamenech jsou pranepatrné a barviva sama zcela obyčejná, obsahující železo, chrom, mangan, nikl.

Původní ložiště mnohých vzácných kamenů jsou již žíly rudní. Ale v rozsáhlejší míře nalézáme je po různu vtroušené ve skalách, které náležejí k nejstarším výtvorům země naší, v *prahorách*, k nimžto se čítá žula, rula, svor a různé tmavozelenavé kameny, ježto v nich později vystoupily. Hory a skály nemají výsadu věčnosti; i křišťálové stěny větrají a rozpadávají se na drobné kousky, na štěrk a písek; tyto pak vodami splaveny, odvádějí z původního sídla i vzácné kovy i drahé kameny, jež byly ve skalách vzrostlé, a ukládají se v kypré zemi naplavenin. Takové náplavy, jež nacházíme v úžlabinách, v dolinách, na úpatí hor, na březích, v potocích a řekách, jsou druhotným ale nejvýdatnějším ložištěm drahých kamenů; největší část nejkrásnějších a nejdražších odrůd jejich pochází z podobných náplavů Ceylonu, Indie, Brasilie, Peru a jiných zemí. I v Čechách jsou hlavním drahých kamenů nalezištěm naplaveniny třibivlické, podsedlické, dlažkovické kolínské a na Rovensku u Jičína.

Tvary drahých kamenů, jež v přírodě nacházíme, vyhovují velmi zřídka všem požadavkům vkusu; protož se brousí a leští, by zvýšily se lesk a průhlednost, a jasněji vystoupila barva. Staří ubrousili je toliko na některých místech, by váhy jim neubylo; nyní však souměrností broušeného a leštěného tvaru nabývá kámen největší ceny. Jasným průhledným kamenům dává se tvar rovnoplochý a volí se určité skupení plošek čili faset, jimž se dává taková poloha, by světlo jimi nejsilněji se lámalo a odráželo.

Volba tvaru závisí v každém jednotlivém případě na krystalických a optických vlastnostech kamene. Základní tvary broušených kamenů jsou: 1. tabulkovitý, 2. stupňovitý, jenž na barvených kamenech zvlášť jest oblíben, pak 3. brillantový, jenž jest význačným tvarem démantu a konečně 4. tvar růže, jenž bývá tupý, ostrý neb křižový. Tyto základní tvary mění se dle potřeby buď souměrným připojením plošek neb vzájemným skládáním.

Poloprůhledným a prosvítavým kamenům, jež vynikají hrou barev na př. opalu, dává se tvar vypouklý; k zvýšení průzračnosti a jasnosti barvy vyhloubí se často uvnitř.

Základní *váha* drahých kamenů podobně jako perlí jest karat, jenž má 4 grány, 60 karatů rovná se tedy jednomu lotu; ale váhy karatu skoro na všech trzích poněkud se liší, v Madrasu a Amstero-

damě jest rozdíl takový, že 1000 karatů váhy madras. se rovná 1007 karatům amsterodamské váhy.

Dle jakosti a ceny můžeme rozvrhnouti drahokameny na pět tříd.

Do *páté třídy* řadíme všecky takové nerosty, jež určeny jsouce k ozdobě, brousí se v podobě hrubých neprůhledných neb průsvitavých kusů. Mnohé odrůdy, vynikající třpytivým leskem neb hrou barev, neb jinými znaky brousí se jako drahé kameny, jiné však slouží jen k výrobě nářadí ozdobního.

Nejpěknější odrůdy poskytují: *lazurit, hypersthen* a *bronzit*. Již Plinius vychvaluje krásný modrý vid třpytivého lazuritu, porovnávaje jej s blankytem hvězdnatým. V Čechách nebyl posud nalezen.

Krásné odrůdy hypersthenu a bronzitu vynikají hrou pestrých barev; čisté průhledné úlomky *jantaru*, který již u Féničanů, Řeků a Římanů slavnou měl pověst, slouží k výrobě drobných okras a dovážejí se k nám z jiných zemí.

Bližší jsou nám beztvarné odrůdy křemene, *chalcedony* a *achaty*, jež u větším množství a v krásných odrůdách nacházíme v českém Středohoří (u Kozákova). *Chalcedony* jsou celistvé, průsvitavé, ale kalné nerosty, tvrdosti a hmoty křemene; k broušení vybírají se z nich šedé, červené a zelené odrůdy. Již Řekové a Římané zabývali se broušením chalcedonů, zvláště vyřezáváním sošek (kameí) a četné pozůstatky uměleckých děl nasvědčují tomu, že měli neobyčejnou zručnost v nápodobení barev těla i šatů. Odrůdám chalcedonu, ježto se skládají z různobarevných světlejších a temnějších proužků, přikládáme jmeno *onyx*. Ježto chalcedony protkány bývají jemnými puklinami, jež se mohou napustiti různými barvivy, děje se výroba onyxů uměle z chalcedonů, a tak zmírňuje se cena jejich. Červené chalcedony, zvané karneoly, sardy, cerachaty, vyvážejí se v nejpěknějších odrůdách z východoindické provincie Guzerate, z Nubie a Uraguay.

Neprůhledné slabě lesklé odrůdy, nazvané *jaspisy*, jsou obecné v našem Středohoří. Zeleným jaspisům podobá se poněkud *chrysopars*, jenžto niklem zbarven jest světle jablečný, pak *heliotrop*, jemužto v půdě tmavěji zelené jsou vtroušena zrníčka karneolu, a *plasma*, mající půdu co tráva zelenou a světložluté tečky. Nejpěknější odrůdy nerostů těchto pocházejí z Indie a Číny.

Jeli půda chalcedonu různobarevná a jsouli v něm barvy nepravidelně v pruzích rozděleny, slove *achatem*. Krásné achatové koule, jichžto vnitřní stěny pokryty bývají křišťály a amethysty, nacházejí se v okolí Kozákova. Avšak výše cení se achaty brasilské, v jichžto koulích různobarevné, souběžné vrstvy na jedné straně jsou vodorovné.

Z drahých kamenů *třídy čtvrté* vynikají mnohé odrůdy tvrdostí i barvou, ale málo které hojněji se užívá.

Poskrovnu nachází se v prahorách našich cyanit, jenž má krásnou modrou barvu a jeli čistý, průhledný, může safir zastupovati.

Z odrůd *živce* vynikají *kámen amazonský* pěknou zelení, *měsíčky* červenavým neb světle modrým třpytem na půdě žlutavé neb mléčné; *avanturiny* běločervenou barvou a tečkovaným jiskrným třpytem, a konečně *labrador* (v odrůdách zelenavých a červenavých) překrásnou hrou v barvách.

Nejbohatším pak v rozmanitosti odrůd a ze všech vzácnějších nerostů nejrozšířenějším jest *křemen*. Vyskytuje se v sloupcích šestibokých, šestiplochým jehlancem zakončených, tvrdost ma 7. stupně (řeže sklo), v průhlednosti i barvách poskytuje všeliké stupně.

Čistá bezbarvá odrůda jeho zove se *křišťál* a drobnější krystaly marmarošské diamanty, žluté průhledné slovou *citrin* neb *český topas*, černé *morion*, fialové pak *amethyst*. Pěkné amethysty z odrůd křemene nejvýše se cení a druhdy přikládala se jim cena druhého stupně drahokamenů, však od té doby, co se jich po centech vyvážeti může z Brasilie, vybírají se jen ty nejpěknější tmavofialové odrůdy a rozsílají do obchodu. Také barva amethystu není stálá; pocházejíc z přimíšenin železa a manganu, v ohni mizí. Z jiných odrůd křemene vyhledávají se jen ty, jež baví oko pěkným doužkováním neb barvou růžovou, aneb v nichž jsou vrostlé jehlice, vlásky a zrnka jiných nerostů. Z těchto pak zasluhuje povšimnutí: *avanturin*, jenž jest červený a má tečkovaný třpyt, pocházející ze žlutavých lupínků slídy, jemně vtroušených; pak *prasem*, jenž jest proniknut paprsky zeleného epidotu.

Do *třetí třídy* drahých kamenů zahrnujeme nerosty, jež mimo tvrdost a pěkný lesk určitými ohnivými barvami vynikají. Nejširší okres mezi drahokameny má *granát*. Tmavočervené, jasné krystaly jeho stkví se ohnivým leskem v náramci, nákrčníku a prstenu, neboť převyšujíce tvrdostí křemen všeobecné nacházejí obliby. Klenotník rozeznává hlavně tři druhy granátů: *almandin*, *pyrop* a *hessonit*. *Almandin* jest hnědočervený, s nástinem fialovým, a jeho krásné odrůdy závodíce s rubinem a spinelem dosahují ceny hyacintu. V Čechách nachází se v Horách Krušných a v náplavech okolí Kolínského, pročež se také kolínským granátem zove. Pěkné pyropy nalézají se jen v naší vlasti, pyrop nazývá se tudíž českým granatem Pyrop jest barvy tmavorudé co krev a prosvítavý, ale dosahuje zřídka velikosti větší nad 10 karatů. Takové pyropy mají posud značnou cenu, ačkoliv nedosahují té, jakou mívaly v dobách starších. Boetius, životní lékař císaře Rudolfa, udává ve své „historia gemmarum“ (1609) cenu pyropu velikosti holubího vejce na 45.000 tolarů. U nás nachází se pyrop v náplavech okolí meronického, třibivlického, podsedicského a na Rovensku. Nejvýdatnější jámy na české granáty jsou mezi Podsedicemi a Chrášťany v náplavu diluvialním, jenž dosahuje na mnohých místech mocnosti 4 sáhů. U Meronic asi hodinu od Bíliny jsou doly na granáty pod vrchem Botou ve hloubce 10—15 sáhů ve vrstvě třetihorní. Na Rovensku nalézají se na polích podél cesty z Trosek do Rovenska a podle potoka Veselky; mají velikost hráchu, ale barvu světlejší dlažkovických; méně krásné jsou granáty, jež se nacházejí u Jičína mezi Soběrasy, Kartouzy, Těšínem a Lhání a v potoku, který pod Těšínem do Cidliny se ústí. Vzdálenější naleziště jest pak na lukách Jizerských.

(Dokončení.)

O českých spisech Komenského.

Komenského letos všude oslavují, zvláště učitelé národní, ačkoli by neměli tak příliš chladně k němu se chovati mezi profesory zvláště filologové; když pro gymnasia švédská knihy spisuje, veškeren sklad jazyka latinského probral a k potřebám školním jej přispůsobil, mohl se nadíti, že mu za to všickni vděčni budou, kteří latině se učí, an za ně těžkosti takové odbyl a překonal. Avšak i veškero pokolení lidské, neuhaslali v něm touha po *pravém* lidském blahu, mělo by s upřímnou vroucností připomínati sobě muže, jehož konečné snažení tam směřovalo, aby všickni národové a jazykové spojili se v jednu víru křesťanskou, aby lidé, pustíce od svého sobectví, druh druhu nepřekážel, než aby všichni všechněm pomáhali k dosažení společného štěstí, aby uhostila se blaženost mezi lidmi na zemi. Jest to ideál, který mnohému vidí se býti utopickým, proto že sobectví zříci se nechce pro dobré své i společenské: avšak, kdy bychom jen poněkud se roztoužili přibližiti se k tomu ideálu, jak lahodné bylo by živobytí v každém národu a jaká shoda mezi národy!

Přičiňuje pak se k tomu, aby vzešlo blaho mezi všemi národy, od mladosti až do poslední chvíle svého živobytí vždy nejvíce na mysli měl národ svůj český, jemuž přál zvláště lepšími školami stálého zvelebování. A snad by byl nikdy jináče nepsal, nežli jazykem českým, kdy by nebyl vyhoštěn z vlasti (1627), do níž přese všechnu touhu a naději nikdy se více nemohl navrátiti. Maje útočiště a podporu mezi cizími národy, musil se dáti na latinské spisování, jehož pak i proto užíval, aby spisy, jimiž mělo býti poslouženo *všechněm* národům, aspoň učencům všech národů byly srozumitelny Jsa stařec sedmdesátiletý, prohlásil veřejně v Amsterodamě: „Přiznávám se, že nikdy nebyl úmysl můj, něco po latinsku psáti, nercili vydávati. Toliko *národu svému* abych snažil se prospěti sepsáním nějakých knih jazykem mateřským, byla hned z mládí má touha, kteráž neopustila mne od roku 1612—1661; k jiným věcem obrácen jsem byl toliko rozličnými příhodami.“ S jakou vroucností vlasteneckou psal Komenský svou Didaktiku, když vystěhovalcům zakmitla naděje — ač klamná — že budou do vlasti moci se navrátiti, a že dle jeho nového a přirozeného spůsobu budou školy moci býti zvelebovány, a to nejprvé v Čechách dle návodu Čecha. A s plným vědomím národním vyznal r. 1632: „Jazykem *svým* píšeme, protože národu *svému* píšeme. Mají jiní, kdo by je probuzoval, napomínal, vzdělával, mějme i my, a bohu,

který po předešlých mrákotách hněvu tak rozkošnými paprsky svítiti počíná (naděje návratu do vlasti) vděčně děkujme.“ A co Komenský psal *po česku*, psal slovem mocným, živým a lahodným, vroucnosti pak a srdečnosti slohu jeho sotva kdo může odolati. Patrno, že byl jazyk český jazykem jeho přirozeným, latina toliko přiučeným.

Každý spis Komenského, český i latinský, jest ohlasem některé chvíle jeho života, ano kusem jeho živobytí; nepsalť nic na plano, nic pro chloubu, vše jen z přirozeného hnutí mysli neb z potřeby jednoty bratrské a z jiných příčin časových, ačkoli přes sto spisů v dějinách literatury jmenem jeho se skví.

Nejvíce želeti jest jazyku našemu toho, že r. 1656 požárem lešenským zmařen byl Komenského veliký *slovník českolatinský*. Dílo to bylo kromě pansofie přední zálibou Komenského, upomínkou na jeho mladá léta, ovocem vytrvalé píle a výkvětem nevšedního vlastenectví. V cizině bylo počato, v cizině dokonáno, v cizině za své vzalo. Neboť jak Komenský sám připomíná, počal materiál k slovníku tomu sbírati r. 1612, když v Herborně meškal na studiích, roku pak 1661 povzdechl si: ztráty díla toho, dokud živ bude, želeti že nepřestane. Malou náhradou jest nám to, co se v rukopise apelačního rady Václava Rosy († 1689) zachovalo. Komenský sám zmiňuje se, že toliko první počátky celého díla, obsahující sebrání kořenů veškerých slov českých se slovy odvozenými a složenými jinde byly uloženy. Ale části té nejsnadněji mohli bychom oželeti; avšak jiných částí nelze nahraditi, protože Komenský nejen z dobrých knih českých, než i z úst *lidu* dobrá slova a průpovědi sbíral — a kde jest lid ten, aby nám pověděl, co povídal Komenskému? A Komenský k tomu se přičiňoval a cestu „jistou a neomylnou“ na to vynalezl, „abychom sklad jazyka svého pospolu plněji snad než který národ míti mohli,“ aby kdokoli deklinovati a konjugovati dobře umějící všecky knihy z latiny do češtiny a naopak „nejen právě a vlastně, ale také ozdobně a krásně“ překládati uměl a mohl.

Že pak Komenský co reformator slovníkářství o slovníku svém rád hovořival, slyšme několik slov z jeho úst.

Všickni, kteří před Komenským slovníky psali, toliko latinu na česko překládali. Ale dávati mládeži do rukou slovník latinskočeský, „jest tak mnoho, jako kdy bych někomu z Čech do Vlach jeti strojícímu cesty pořádek ne od Prahy k Římu, než od Říma k Praze dal a tím se jemu spravovati poroučel. Tu zajisté poněvadž nestojí, kam od Prahy nejprvé se hnouti, než kam od Říma, (kdež on ještě nebyl a míst těch povědomosti žádné nemá) nač mu to bude? — Díš: můž ten cesty registřík zpátkem čísti, od zpodu začna. Odpovím: a pročež mu tedy neudělal tak, jakž ho užívati má? Nač jest to tak hrozné hysteron proteron? Mezitím není možné, aby to s takovým užitkem bylo. Nebo dámli poutníkovi přímé cesty vyznamenání, odkud, kam a kudy půjde snadně, vždycky před očima, to což míti má, maje, každý vrch, les, věži, řeku, zátoku atd., přímoli k ní směřovati, či na pravo neb na levo nechati, a kam se uhnouti, podle ukázání svého vida. Sic podle onoho opačního více za sebe než před sebe, račím obyčejem, hleděti

musí, a to ne bez mnohem větší a zamotanější práce, a tytýž jestě ne bez omylu.“ Námitka: „Což Tomáš Reschelius po slovníku latinském (1560) registříku českého (1562) nepoložil, po němž se všecko najíti můž? Zdali M. Adam Daniel z Veleslavína nevydal (1598) slovníku čtyrjazyčného, všude češtinu napřed položiv?“ Odpověď: „Tak jest, stalo se oboje příkladem Němců, když to tak v svém jazyku prvé spravili, a naši jejich šlepějemi jdouc, touž podobně věcí svým posloužili.“ Ale vše to kusé bylo: „Předně zajisté od žádného není celý mateřský jazyk proti celému latinskému shledán. Protož v žádném tom dikcionáři nedím polovice, ale ani třetí, ani čtvrtý díl slov a frází českých není.“ Snadno lze se o tom přesvědčiti: „Kdo by před sebe vzal některou knihu českou, ne podle latiny psanou (tedy nikoli na př. Veleslavínovou), než „právě českou“, jako jsou starých spisové, a zejmena Husovi, Chelčického, Michalcovi, Augustovi, Blahoslavovi *), rozmlouvání Valoucha s Petrkou, Labyrint světa“ a j., nenajde v dotčených slovnících slov a spůsobů mluvení nejpotřebnějších, „tak že z češtiny do latiny ničeho nelze překládati, z latiny pak do češtiny kuse, tvrdě, nevlastně, tak že to ani české ani latinské nebude.“ „Druhý nedostatek slovníků jest ten, že ani ta slova a spůsoby mluvení, kteráž shledána jsou, nejsou tak místně a jadrně vyložena, aby s výkladem tím všude obstáti bylo; často leda se věchtem díra zastrčila, ledcos ledkams. Čehož se na újmu a zlehčení předků a preceptorů milých nic nemluví (požehnána buď památka všech, kteříkoli upřímně vlasti tím, čím mohli sloužili), ale proto, že mámeli sobě z nedostatků pomáhati, vyrozumívati jim musíme“ atd.

Ku kritice starých slovníků vítaná to zpráva.

Komenský, vida ty nedostatky, veškeren sklad jazyka českého a latinského tak harmonicky vedle sebe v slovníku svém rozložil, že slova slovy, mluvení mluvením, úsloví úslovím, přísloví příslovím, průpověď průpovědí, výrazy tropické výrazy tropickými, povědění žertovná žertovně, tvary starobylé tvary starobylými z jazyka do jazyka se stejnou určitostí a ozdobností pohodlně a jistě mohly býti předváděny, tak že i spis nejlatinštější kterýkoli dle slovníku toho v přesnou češtinu mohl býti převeden, nejčeštější pak spis v přesnou latinu. *Takového*

*) Blahoslav († 1571), nejlepší znatel jazyka mezi Bratřími, ačkoli pravidly latinskými trochu opojený, takto soudí o spisovatelích výše jmenovaných: „Mistr Jan Hus nemálo psal. A byltě jest jistě za svého věku dobrý Čech. Kdož by uměl, mohl by knih jeho dobře užiti, odvrha však některé nepřípadné archaismy, jako: abychmy, učinímy ....“ — „Chelčický také není zlý Čech.“ — „B. Martin Michalec málo psal. Kazatel byl dobrý, ale scriptor infelix (spisovatel nešťastný) .... příliš prostou měl češtinu. Také vše od ruky naspěch dělal, na slova a phrases péče nemaje ...; ale nemoci jeho dlouhé a těžké vymlouvají dobrého muže.“ — „B. Johannes Augusta, muž znamenitý a veliký, tovaryš bratra Michalců, drahně knih psal, mnoho i písniček skládal. Cožkoli toho dělal prvé, nežli se do vězení dostal, vše bylo velmi dobrou češtinou psáno ...“ — O *své* češtině Blahoslav sám takto se pronáší: „že češtiny té v Novém zákoně nedávno teď po dvakrát vydaném a v Evančicích vytištěném neměl co žádný dobrý Čech haněti. Také i ta knížka, jenž slove „Přídavkové k muzice“, ano i „Muzika“, zvláště poslednějšího tištění, za to mám, že v sobě dobrou a snad i pěknou češtinu má.“

slovníku arci Čechové neměli, a po zkáze lešenské (1656) posud nemají.

Avšak i ten slovník, jakkoli methodicky urovnaný a snad veškeru hojnost dvou jazyků v sobě obsahující, mohl vyhověti toliko stránce formální čili jazykové, nikoli stránce pojmové čili věcné, o níž Komenský hned r. 1631 v předmluvě k „Bráně jazyků" s nevšední důmyslností zřetelně dokázal, že ji současně a souběžně s částí jazykovou sluší vzdělávati, nemáli člověk žvatlavému špačku nebo němé soše býti podoben. Proto i r. 1661 o *slovníku věcném* takto se rozhovořil: „Jak slovníky jsou, přelévá se toliko jazyk do jazyka: vedle slova mateřského klade se slovo cizí, při čemž se předpokládá, že každý rozumí, co slovo mateřské znamená. Ale tím nic jiného se nedosáhne, nežli že nahromadí se pojmenování věcí, a nepomůželi se odjinud, zůstávají věci neznámy, ať se jinými a jinými slovy vyjadřují. Z toho jde pro lidi škoda nekonečná: neboť jak se má volně mluviti o věcech, jichž význam zatemnělý a nejistý zůstává, a věci mezi sebou se matou a pletou? Pomoci lze jenom tím, když věci a s nimi slova tak budou urovnána, aby patrno bylo, jaký jest věcí původ, které jsou stejny neb podobny, které rozdílny, nepodobny, opačny neb protivny, kterého rodu která věc jest a čím se liší ode všech jiných věcí téhož rodu, nač věc jest a jak se jí užívá. Slovník, který by obsahoval výměry a rozdíly všech věcí nejpodrobnější a správné o nich o všech mluvení, tak že by z něho veškeren obor věcí i jazyka poznán býti mohl, dobře by slouti mohl Knihou knih, Klíčem vzdělanosti" atd.

Zvelebení jazyka českého bylo zvláště toho potřebí, aby v obor jeho pojaty byly i věci, na něž humanisté i jiní spisovatelé čeští zapomínali, sice nemohl Čech svým jazykem ve všem býti vzděláván, čeho bádaní vědecké na světlo vynášelo. Komenský, vida literární ty nedostatky, jal se spisovati jakýsi *Světozor* čili bibliothéku domácí, která sestávati měla z dvacíti osmi knih, v nichž mělo o všech věcech po česku býti promluveno, tak že by názvosloví všelijaké hned počátkem 17. století bylo mohlo býti spořádáno a ustáleno, kdy by nebýval Komenský od prospěšného úmyslu svého odveden úřadem, nešťastným osudem a jinými pracemi literárními. Mohlli se kdo státi opravdovým vzdělavatelem lidu, hodil se k tomu nejvíce Komenský nejen pro dokonalou všech věcí povědomost, než i pro nekonečnou lásku a vroucnost, kterou měl k svému jazyku a národu. Ale úmysl svůj musil Komenský zanesti s sebou do vyhnanství, kde ani příhodné chvíle ani tolik národu pohromadě nebylo, aby plán tak rozsáhlý, ušlechtilý a nákladný mohl býti vyveden. Dokonal toliko knihu druhou: o poznání přírody ve 125 kapitolách, kterážto kniha r. 1656 požárem lešenským za své vzala.

Od r. 1614—1621 obíral se Komenský v prázdných chvílích místopisným a dějepisným poznáváním vlasti své moravské. Cestoval, shlížel a měřil místa a krajiny a sestavoval *mapu markrabství moravského*, kterou r. 1624 v Brandýse nad Orlicí dokonal a Ladislavu Velenovi z Žerotína věnoval. *Starožitností moravských* sepsal dva díly, k nimž, jak dle svědectví Tomáše Pešiny z Čechorodu (1677)

v předmluvě pokládá, užil zvláště knihy Ctibora z Cimburka a spisů bratra Matěje Červenky Čelakovského, ač nemůžeme říci z kterých, proto že ze známých spisů Červenkových*) málo by si byl vybral. O rukopisu není povědomo, v které sbírce nyní se skrývá.

Jiný spis, jehož počátky sahají do prvních let kněžství Komenského před skrýváním se v Brandýse, jest spis o *původu a činech rodu Žerotínského*, kterýžto spis dle Pešiny r. 1630 panu Karlovi staršímu z Žerotína podán byl**). Dílo to sepsal Komenský nejspíše k vybídnutí Karla staršího z Žerotína, který hned r. 1605 bedlivě po pamětech rodu svého se sháněl. Žádalť dne 14. dubna 1605 Jana staršího Skrbenského z Hříště, „jestli by na zámku fulneckém nebo jinde na tom panství co od starých erbův bylo aneb jací vývodové (důkazy rodopisné) rodu pánův z Žerotína se nacházeli“ — drželiť Žerotínové Fulnecko r. 1475—1540. Dne 16. května 1605 ptal se p. Viktorína z Žerotína, jestli by na Starém Jičíně, jímž Žerotínové od r. 1500 vládli, staří listové nemohli býti vyhledáni, a dne 17. července t. r. ptal se opět Skrbenského, čí jest byla dcera, vnučka, pravnučka, bába Skrbenského, protože druhá manželka páně Karlova, Eliška z Krajku († 1600) po máteři také byla z rodu Kosteleckých jako bába Skrbenského. I to si vyžádal, aby mu erb pánů z Kostelce dle erbu v zámku fulneckém přemalovati dal. Panu Zdenkovi Brtnickému z Valdšteina psal dne 4. října 1605, aby na bábě paní Aleně Mezřické z Lomnice vyzvěděl, „kterak jsou panu otci a paní máteři její říkali, a kdo jsou páni dědové a paní báby její jak po panu otci tak po paní máteři byli,“ protože třetí manželka páně Karlova, Kateřina Anna, byla Valdšteinka. Když tedy pan Karel z Žerotína sám materiál rodopisný tak pečlivě sbíral, jehož pak užil Komenský, aby jej doplnil, rozmnožil a v pořádek uvedl, můžeme se snadno domysliti, že byl spis Komenského o Žerotínech důkladný a spolehlivý.

Komenský, byv učiněn kazatelem, složil r. 1616 spis *Listové do nebe*, v nichž chudí žalují na své utiskování. Ale památnější a důležitější, nežli spis ten, jehož obsahu sotva se můžeme domysliti, jest metrické přebásnění žalmů Davidových.

George *Buchanan*, básník a historik skotský, když pro satiru vydanou proti františkánům ani v Portugalech pokoje nemaje, po několik měsíců v klášteře vězen byl, těšil se žalmy Davidovými, jež obratnou a ozdobnou latinou v pružné verše převedl, které všude hojné obliby došly.

Bratr *Jan Blahoslav* († 1571) byl mezi Čechy první, který pravidla veršování ustanovil, ovšem co humanista v Královci a v Basileji vycvičený, dle spůsobu a míry latinské, ačkoli sám ve svých písních od vlastních pravidel se uchyloval. *Matouš Benešovský Philonomus*, písař konsistoře pražské, potom pak správce školy svatovítské na hradě

*) Bratr Matěj Červenka (Erythraeus), od r. 1553— † 1569 starší jednoty bratrské, sepsal mimo jiné: „Osvědčení proti pánu z Pernšteina“, „Krátkou zprávu o původu bratrském“, „Zprávu o cestě své do „Strassburka“.

**) Místosudí zemský Hoffer († 1747) měl prý ten rukopis; kde jest nyní, nikde dočísti se nelze.

pražském, přeložil (1577) prvních osm žalmů veršem elegickým. Slovák *Vavřinec Benedikt Nudožerský*, mistr v učení pražském, pokoušeje se šťastně o vzdělání českého básnění, složil žalmy Davidovy po příkladu Buchanana († 1582) rozličným druhem míry staořímské. Dílo to sotva dokonav, skonal r. 1614, odkázav vydání těch žalmů někomu, který byl liknavý a s vydáním otálel, až za vzetí Prahy po bitvě bělohorské (1620) skonal. Komenský, dověděv se o tom, velice toho želel, že vlast takového pokladu zbavena býti má, dal se sám do práce, skrývaje se někde na Fulnecku, když kněžím bratrským bylo rozkázáno, aby sborů svých opustili. I přebásnil 64 žalmy, jež známe *) métrem heroickým, elegickým, jambickým, falaickým a safickým; čtyry žalmy, rovněž od Komenského přeložené, nevíme kam se popoděly. Dokonány žalmy nebyly pro jinou práci, která Komenskému za těžkých protivenství byla nastala. Slyšme na př. zveršování žalmu 63. métrem elegickým:

Ráno hledám tě, bože! tebe žízní má duše! touží
  též tělo mé po tobě, má jediná potěcho!
Neb v zemi vyhnanství svého, v té pustyni smutné,
  bydleje, k rozvlažení svému tu nic nevidím.
Jakž jsem vídával v tvé svatyni, můj bože, lásky
  tvé znamení přemnohá, plésaje vždycky tobě.
Neb mi život tak není milý, jako tvá přemilostná
  tvář, bože, tam v domu tvém chváliti když tě mohu.
Ó jak rád tobě dobrořečím v tvých spolku věřících!
  Mněť by, pokud jsem živ, tam býti míle bylo.
Tuť co tukem duše má přelibým by se pásla, zpěvem rtů
  rozkoše mé byly by chváliti vždycky tebe.
Však i nyní co mi jest možné v samotnosti, činím rád:
  v mysli tě a v paměti pěstuji dnem i nocí.
Neb jsi mi přispíval na retuňk sám: v stínu se já tvých
  ochranných křídel skrývaje, prozpěvuji.
Přilnula neb duše má k tobě, můj bože, tak že nemožné
  sprostiti se mně tebe, pustiti tvé pravice.
Pádu protož duše mé hledající jistě se zmýlí:
  uzří v nejhlubší brž sami jámě sebe.
Pomsty boží meč z nich potká každého konečně,
  až těla jich po polích ptactvu budou za podíl.
Král pak spléše v bohu, i jiní bohu stále dověrní,
  ústa mluvících lež když cele v hanbě budou.

Jak Komenský sám v listu k Montanovi (1661) oznamuje, „vzdělal také několik žalmů dle francouzských melodií, tak aby nota dlouhá měla slabiku dlouhou, krátká krátkou, z čehož lahoda podivu hodná vzešla. Nevíme, pojalli Komenský žalmů těch do amsterodamského kancionálu (1659), aneb kde je máme hledati, protože nám francouzské ony melodie nejsou povědomy.

Humanisté v latinském veršování nejobratnější, jakmile dali se do českého rýmování, jako by je náhle bývala opustila musa, po řádcích nejapných a rozplízlých myšlenky své roztírali. Toho nebyl prost ani Komenský. Ve verších dle míry klasické jest řeč jeho důstojná, jadrná a úsečná, ve verších rýmovaných dosti loudavě se plazí, aby zachytila

*) Vydal je opět tiskem Jos. Jireček ve Vídni 1861.

se za rým neb assonanci zhusta leda bylo v ucho dopadající. Vizme verše z r. 1641:

Bez božího požehnání
všecky věci jdou jen maní:
proto ten obyčej mívej,
vždycky při všem se modlívej.
Neb poněvadž každé hnutí
naše z boha jest i dchnutí,
co spravíme, neníli sám
všudy on ku pomoci nám?
Jak tedy často dýcháme,
tak často vzdýchati máme,
aby milost boží byla
naše podpora i síla.
Aniž tu třeba slov mnoho,
jen se vyhledává toho,
aby se to srdcem dálo,
k čemuž lép slouží slov málo.
Ku příkladu něco měj teď,
v jiném pak tě duch svatý řeď,
jehož v svatých srdcích stání
bůh znaje, dá smilování.

Porovnej ještě nepěkné verše lešenského vydání Hlubiny bezpečnosti (1643):

Svět jest kolo, jenž se točí,
prudce chvěje, hlučí a zvučí:
kdo mu v centrum neusedne,
zamotá se a vypadne —

s rytmickými a velebnými verši vydání amsterodámského (1663):

Svět se točí vůkol, vůkol v světě všecko se valí
vzhůru, dolů, sem, tam v něm všudy všecko chodí.
Ač nechodí, létá, kácí, převrací se kotrlcem,
málo co svým řádem kráčeje, všecko maní.
Sám jediný světa pán, nade vším, pode vším, skrze všecko
jda, světu sám věčná podpora pevně stojí.
Ó blaze, kdož v centrum věčném usadí se! Na věčnost
v srdci božím srdci svému nalezne pokoj.

Dne 15. února 1655 přeložil Komenský asi 15 veršů ze čtvrté eklogy Virgiliovy,*) jak praví na vzor těm, kteří by v překladech takových chtěli se pokusiti.

Roku 1662 vydal v Amsterodámě *Moudrého Katona mravná poučování* též překladem časoměrným, maje za to, že nebude od věci, „i česky mu poručiti mluviti, ne tak rytmem jako métrem také,“ a to takto:

Jestliže bůh duch jest, svaté jakž písmo vynáší,
jej tedy ctíti duchem čistým znej býti povinné.
Nech bohu tajnosti, v nebi co skryto hloubati přestaň,
jsa v smrti, radše pečuj, zdejších jak užívati strastí.
Bůh co činit míní, předzvídati losně nežádej,
nech sobě bez tebe bůh, jak má tebe vésti, požádá.
Tvé věci jak osudem míní tobě jíti budoucně,
tím se netrap; smrt máš jistou, jistý všeho cíl ten.

Suď o verších časoměrných jak kdo chce, hodíli se k povaze našeho jazyka čili nic: ti, kteří za starodávna v národních jazycích o ně usilovali, vítězně za ozdobu jazyka je pokládali, soudíce dokonalost jazyka dle toho, čím byl latině podobnější. Francouzové nemálo se

*) *Komenský*: Ostatní světa věk jest již tu Sibylly Cumanské.
Vinařický: Nejzazší již rok Kumejské věštby dochází.

namáhali, aby v jazyku svém dle latiny hexametry sestrojili: ale nadarmo: vadil nedostatek slabik krátkých a dlouhých i nepohyblivost pořádku slov. Němec Jan Clajus ku gramatice německé přičinil také spůsobem veršů latinských vypsání rajského ptáka, až se každý z toho zhrozil:

Ein Vogel hoch schwebet, der nicht wie andere lebet etc.

Jakou radost měl Komenský, když r. 1661 mohl před celým světem hlásati, z jazyků evropských že jediný slovanský, zvláště pak český hodí se k veršování časoměrnému, proto že má dlouhých i krátkých slabik s dostatek, a na čem při skládání veršů také nemálo záleží, že jest v češtině slovosled pohyblivý a přesaditelný. Proto také rád pokoušel se o časoměrné české veršování. Obávaje pak se, že mu co knězi bude předstíráno, proč veršováním se obírá, tu na to odpověď strojil: že *harmonii*, kdekoli může, vyhledává.

Když po bitvě bělohorské oblaka i patenty nad nekatolíky, zvláště nad Bratry českými strašně a hrozně se sháněly, Komenský, zkázu církve Bratří českých předvídaje, — „neboť blesk zasvitne dříve než uhodí" — sepsal *Retuňk* čili napomenutí věrným křesťanům, kterak by v nastávajících pokušeních zachovati se měli. Starším jednoty bratrské neviděla se doba k vydání spisu toho příhodna. Opisovali si tedy Bratří Retuňk, který tím opisováním v mnohých kusech změněn byl, jakž posud z rukopisů zachovalých lze se přesvědčiti.

Sobě i jiným k utvrzení a k potěšení vydal r. 1622 v čas nastalého již protivenství *Přemyšlování o dokonalosti křesťanské*, která dle Komenského záleží v činění a snášení vůle boží. Dne 10. října 1622 odcházeje Komenský do Brandýsa nad Orlicí, panství Karla staršího z Žerotína, kdež na sta Bratří se skrývalo, dokončil Komenský spísek svůj *Nedobytelný hrad jmeno Hospodinovo*, k němuž kdo se koli utíká, zachován bývá."

V tichém lesnatém údolí brandýském v chaloupce pod Klopoty zůstávaje, oddával se častému přemyšlování o zklamaných svých nadějích, o vrtkavosti a nestálosti světa, v jediném bohu útěchu hledaje a nalézaje. Co sirotek v mladých létech opuštěný od nikoho rady nemaje, toho i onoho povolání se chytal, na ničem nemoha se ustáliti. Vzdělav se pak doma i v cizině pilným studováním, s celou vroucností srdce svého přilnul ku kněžskému povolání mezi Bratřími. Sotva však mu nastávala žeň první setby, zaplašen byl od sboru fulneckého a proti vůli císařské v úkrytu brandýském se tajil, nevěda, brzyli i ta skrýše mu bude odepřena. Neboť chtěl-li zůstati ve vlasti, již upřímněji nežli jiný miloval, měl zřeknouti se víry bratrské, k níž přiznával se z přesvědčení. Toho-li neučinil, mohl nadíti se všelikého protivenství a ukrutenství. Neboť bylo heslo jezovitů: Nikoho z kacířů (nekatolíků) nebudiž šetřeno, nejméně však těch, kdož k rouhavému učení bratrskému se přiznávají *).

*) Nemini hereticorum parcendum, minime autem iis, qui blasphemiam fraternam profitentur.

V takových jsa úzkostech a žele rozkotaného štěstí své rodiny, z níž matka i dítky smrtí byly vyrvány, dokončil Komenský svůj *Labyrinth světa a ráj srdce*, jejž dne 16. prosince 1623 ochranci a záštitě své Karlovi z Žerotína připsal. Směr a konec přelahodného spisu toho jest ten: „kterak v tom světě a věcech jeho všechněch nic není než matení a motání, kolotání a lopotování, mámení a šalba, bída a tesknost, a naposledy omrzení všeho a zoufání; ale kdož doma v srdci svém sedě, s jediným pánem bohem se uzavírá, ten sám k pravému a plnému mysli upokojení a radosti že přichází.“ Z čehož jde pravidlo: když ve vlasti zemské není stání a jistoty, žíti a připravovati se pro vlast nebeskou, kde jest pramen světla a spásy. Tím i Komenský i Bratří ve vyhnanství se sílili i těšili, a Labyrinth byl bratrské emigrací jako druhou biblí: ač po vlasti české nikdy toužiti nepřestali, vlasti nebeské nikdy se nespouštěli, pro niž trudnou cestu nastoupili z oželené vlasti.

Téhož r. 1623 počal Komenský psáti jiný spis český pro mysli své ukojení: *Rozmlouvání duše sklíčené s rozumem, vírou a Kristem*, o němž sám tuto zprávu dává: Když množily se mrákoty utrpení, a nebylo viděti žádné naděje lidské rady ani pomoci, sklíčen jsa úzkostmi a pokušením nepochopitelným, o půl noci, již jsem strávil beze spaní jako několik nocí předešlých, s neobyčejnou vroucností k bohu zvolav a z lože vyskočiv, biblí jsem se chopil, modle se, když nestačilo žádné lidské potěšení, aby mne vnitřní svou útěchou neopouštěl bůh. Nejprvé padl jsem na Jezaiáše, četl jsem dále, vzdychaje, i pocítil jsem, že zármutek můj se rozrážel; popadl jsem péro a předešlé mé úzkosti poznamenal jsem, i kterých léků božích proti nim jest užívati, spisovati jsem počal. Jda dále k jiným prorokům i k ostatním knihám zákona božího — žádný v živobytí pokrm nebyl tak sladký jako tehdáž ono sbírání božského potěšení — shledal jsem hojně materií hodících se k utěšení mysli v bohu, a jal jsem se v rozmluvy je rozváděti. Nejprvé rozmluvy duše sklíčené s vlastním rozumem, jenž všelikými útěchami zmužiti se pokouší — to nejvíce z knížek Lipsiových „o statečnosti,“ v nichž jsem za oněch dnů nadarmo byl čítal. — Potom ke mně přistoupila *Víra*, úlevy z písem mi podávajíc, avšak bez velikého účinku. Konečně přihostil se ke mně Kristus, tajemství svého kříže mi vykládaje, a vypravuje, jak jest spasitelno člověku, před tváří páně strastmi pokořenu, sklíčenu, sevřenu a v niveč býti obrácenu, a tím konečně duši pokoj dokonalý, útěchu a radost navrátil. Když nastal rok 1624, pro horšící se zlobu navrátila se předešlá duše nevrlost a z toho pošla téhož spisku část druhá, nové opět zápasy se zoufalstvím a přispěním Kristovým nové vítězství vypisující. Obě knížky Bratří někteří podobnou strastí sklíčení pro vlastní potřebu přepisovati se jali; do Prahy byvše doneseny, v tajné tam tiskárně vytištěny byly; později i na německo v Němcích (nevím kým) byly přeloženy pod nápisem: Trauren über Trauren, und Trost über Trost. Po česku byl spis ten nazván: „Truchlivý“, k němuž část třetí r. 1651, část čtvrtá a poslední r. 1660 přidána byla.

Horšící se zloba, o níž Komenský k roku 1624 zmiňuje se, záležela v tom, že i věrnému Karlu z Žerotína císařem bylo zakázáno,

aby na svých panstvích kněží bratrských nechoval, tak že kněží ti po lesích, skalách a slujích musili se rozejíti, aby jim od slídivých protivníků na zdraví nebylo ublíženo. Tu sepsal Komenský dle písem svatých rozpravu „*O sirobě*, t. j. o potracování milých přátel, ochranců a dobrodinců", kterýžto spis v Čechách po česku, v Polště po polsku vydán byl. Jiný spis utěšený, „v čas nebezpečenství, utíkání se ve vlasti sluh ještě božích" složený, jest *Hlubina bezpečnosti* t. j. světlé vymalování, jak v samém jediném bohu a pokorném se jemu na všecku jeho vůli a podání všecka dokonalá přítomného života bezpečnost, pokoj a blahoslavenství záleží" — spis s výsledky „Labyrintu" dokonale se srovnávající.

Jest velice paměti hodno, kterak Bratří na samém prahu stěhování se z vlasti na obnovení církve a národu lepšími školami pomýšleli. Tak pevna byla jich důvěra v boha, že jich neopustí, a že do vlasti, již pro víru opouštěli, zase budou uvedeni. Píše o tom Komenský i o prvních příčinách své *Didaktiky*, jak následuje:

„Bylo nás několik kněží, kteří po horách, nedaleko pramenů labských, u pana J. Sádovského, jsme se skrývali. Jednomu z nás, Janu Stadiovi, svěřil pán syny své k vyučování; kterýžto požádav ode mne některá pravidla lepšího způsobu vychovávání, jich i dostal. Když pak v létě do blízkého zámku Vlčic ku podívání se na pověstnou bibliothéku páně Silvarovu se zabravše, tam na Eliáše Bodina didaktiku nedávno z Němec přinešenou jsme uhodili: přečetše ji, tím nemálo pohnuti jsme byli, abychom sami také ku zdělání podobné knihy v jazyku našem mateřském se přičinili; což i jiní bratří naši zvěděvše, velice schvalovati a žádati počali. V těch zajisté dnech (31. července 1627) noví rozkazové císařští ke všem stavům českým ohlášeni byli, aby kdokoli by k náboženství pod jednou přistoupiti nechtěli, ze země v jistém čase se vyhostili; i strojili se k tomu valně. Taková tedy církví a škol ve vlasti záhuba, kterou jsme před očima viděli, naše nad tím bolest — a proč bych zapírati měl? — i naděje, že přece někdy milosrdenství boží k nám se zase vrátí, pobídly nás starati se snažně o budoucí napravení zhouby té; aniž jsme jinak myslili, než abychom, kdy by bůh okem milosrdenství svého na nás shlednouti ráčil, především mládeži vlastenské ku pomoci přispěli, zarazíce co nejdříve školy nové a opatříce je knihami dobrými a metodou přirozenou i světlou, aby tak láska k umění liternímu, k ctnosti a pobožnosti co nejlépe zase zkvétati počala. I ujavše se věci té horlivě, učinili jsme seč jsme byli, ještě uvnitř vlasti se skrývajíce; ačkoli to potom ne vlasti, ale cizím ku prospěchu sloužilo."

Co v Čechách byl počal, v tom Komenský v Lešně, kamž dne 8. února 1628 se byl přihostil, tak statečně pokračoval, že r. 1632 Didaktiku českou dokonanou stavům českým podati se strojil, kdy by klamna nebývala zakmitnuvší se naděje, navrátiti se do vlasti.

Komenský sám povolání své bohoslovecké vždy na první místo klada, o původu prací svých didaktických takto se pronáší: „Vyhostěn byv z vlasti a zbaven apoštolství evangelia, přijal apoštolství k národům ——kých, k mládeži křesťanské, otvírat jim oči, aby tím spíše

obrátili se od temnosti k světlu.“ Ve spisu pak *O jednom potřebném* čili v poslední své vůli tři léta před smrtí co bohoslovec snah svých didaktických takto se zastává: „Pravím, že všecky mé žádosti a snažnosti byly jako žádosti Marty oné, pro Krista a jeho učeníky; a jinak nevím. Aspoň zlořečena nechť jest hodina a každé jinam obrácené okamžení. A s takovou péčí konal jsem i to, jak mně svědomí mé svědectví dává, co mně mnozí k opovážlivosti vykládali, jako bylo studium didacticum, kteréž jsem k osvobození škol a mládeže z mnohých labyrintů před sebe vzal, po mnohá léta v tom pracuje. Nicméně mnozí to za práci knězi neslušnou pokládali, rovně jako by Kristus toto dvoje, pasiž ovoce mé, i pasiž beránky mé, nebyl spojil, když Petrovi obojí byl poručil. Já ale mé věčné lásce, Kristu, věčně děkuji, že mne k tomu nastrojil a touto láskou, kterouž k jehňátkům svým má, obdařil i věc tu tak daleko přivesti nechal, jak se teď z dílu čtvrtého našeho naučení (v sebraných spisech r. 1657) . . . viděti může. Naději také mám, a důvěřuji se bohu mému, že jednou tyto knihy užitek svůj přinesou; což se stane, když jen zima pomine, prška přestane a odejde, a ukáže se kvítečko po zemi naší, a přijde čas prozpěvování, a když bůh dá stádu svému pastýře podle srdce svého, kteříž nebudou pásti samých sebe, ale stádo hospodinovo.“

O směru a spůsobu *Didaktiky* svědčí plnější její titul, který pravdivý a stručný referát o spisu tom v sobě obsahuje: „Didaktika, to jest umění umělého vyučování: kterak by totiž člověk, dřív než na těle vzroste a stav svůj začne, všemu tomu, což ku potřebě a ozdobám přítomného i budoucího života přináleží, šťastně, snadně, plně vyučen, a tak potěšeně k životu obojímu nastrojen býti mohl; což se vše mocně, základy z samého přirození vzatými, prokazuje, ustavičně příklady jiných řemeslných umění vysvětluje, dokonale na léta, měsíce, dny a hodiny rozměřuje, a ke všemu tomu, aby k cíli přivedeno bylo, i probuzení činí a rada dává.“ O nábožném směru Didaktiky svědčí titul, který jí Komenský dáti strojil: „Ráj církve znova se rozzelenávající.“ Komenský také netajil se tím, kdy by v Čechách z lepších škol mužové osvícenější byli vycházeli, že by i šťastněji politiku svou byli provedli. Pročež mohla Didaktika jeho také slouti: „Ráj český, to jest o novém, umělém veřejném a hlučném založení škol, jimiž by církev a politia česká po svém žalostném a ohavném spuštění rozkošně jako Eden zahrada zkvésti mohla.“

K rychlejšímu dokonání Didaktiky přiveden byl Komenský tím, že pro snadnější sebe a rodiny své vyživení v úřad učitelský v gymnasiu lešenském se uvázal, a že naň od Bratří kromě péče o dospělejší mládež v cizině studující vloženo bylo i to, „což by k budoucímu opatření a zase vyzdvižení škol přináleželo, při těch věcech aby na ten čas pilnou s pomocí boží práci vedl.“

Rozděliv vychovávání a vyučování mládeže na čtyři doby, pro každou z nich spisy pomocné skládati se jal. Pro chování dítek v domě rodičů do šesti let sepsal *Informatorium školy mateřské*, jež by pilně čísti měla každá matka, která dítky své vychovávati chce svědomitě, nikoli na bůh zdař. Školu prostonárodní na šest let rozvrhl, slíbených

však šestero knížek pro touž školu složiti nepostačil. Pro střední školy čili gymnasia přepracovával častěji trojí knihy. *Předbraní* (Vestibulum), *Bránu* (Janua) a *Síň* jazyka latinského, spojuje vždy soustavně poznávání věcí s poznáváním slov a učením se jazyku latinskému, obecnému a společnému to tehdáž jazyku mezi lidmi učenými.

Pro muže dospívající neb již dospělé skládal od r. 1634 až do své smrti *spisy pansofické* čili vševědné, jichž pro časté vytrhování a jiné pilné zaměstnání nemohl ukončiti. Co v Lešně (1656) shořelo (*Háj pansofie*), nemůže býti nahraženo; co zachráněno neb později sepsáno bylo, neníli také zmařeno, někde v rukopisech posud nevídaných se skrývá.

Ze spisů těch Komenský toliko *Bránu jazyků* (1633) také po česku vydal, velikou hojnost jazyka českého do ní uloživ. Že pak při desaterém „Brány“ do roku probírání k věcnému výkladu a k slohovým cvičením i *přísloví* bylo potřebí, sestavil Komenský asi r. 1633 „*Moudrost starých předků* za pravidlo vystavená potomkům“, již dle postupu „Brány jazyků“ srovnal. Co v úvodu k tomu spísku o přísloví napsal, příslovím že „mysl hned na dvé se rozvírá, i na to, co se literně jmenuje, i na to, co se pod tím míní: a tak věc tím jadrněji v mysli vázne, čím patrněji podobenstvím vysvětlení béře,“ zasluhuje i ve škole i v českém spisování bedlivého uvážení. Přísloví ve slohu a v řeči se užívá, „jedno pro ozdobu řeči, kterážto se jimi jako kvítky neb perličkami rozkošnými províjí; druhé pro jadrnost rozumu, aby mysl i v pozornosti snáze zadržána býti, i snázeji a mocněji chápati mohla.“

Slušně lze se tomu podiviti, jak Komenský stačil tolika pracím, jež v Lešně vykonal. Hned r. 1628 vyzval kněze bratrské, jichž v Lešně mnoho bylo, aby s ním sestavili a vydali *Konkordance české písem svatých*; rukopis r. 1632 již skoro dokončený shořel r. 1656. R. 1630 až 1631 vydal „Cvičení v pobožnosti“, z anglického (Practice of Piety) dle potřeb bratrských vyložený — vydání anglických, francouzských a německých toho spisu bylo téměř bez počtu. Velmi pilna práce byla *Harmonie evangelií* s výkladem v 130 kapitolách, kterýžto spis v celosti nikdy vydán nebyl. Jak se k němu má „Historie o umučení . . P. J. Kr.“ dle evangelistů v jedno složená (1631), není nám povědomo.

V *Dekretech jednoty bratrské*, jež Komenský co písař jednoty od r. 1632 sám spisoval, dočítáme se této zprávy literární z r. 1632: „Historia o původu jednoty české aby byla přehlednuta, a k ní čtvrtý díl přidán o příbězích jednoty hned od počátku až posavad. To aby ex annalibus vyhledáno bylo sumovně, obšírněji však než in synopsi latina proto, aby všickni v jednotě zůstávající, nýbrž i jiní o jednotě a věcech jejích místnou zprávu míti mohli. Poručena ta práce B. Janovi Komenskému a kohož by koli sobě ku pomoci přivzíti potřebu znal.“ Tiskem spis ten nikdy nevyšel.

O známé *Persekucí* dočítáme se v dotčených „Dekretech“, že byla r. 1632 již dohotovena a bedlivě přehlednuta, a že k žádosti jiných církví měla k tištění dána býti. Ale nestalo se tak hned; neboť Foxovo anglické Martyrologium (Acts and monuments) vyšlo r. 1632 …341 be… …uce, která teprvé r. 1647 a 1648 po latinsku

vydána byla. Material k ní sebrán byl od vystěhovalců v Mišni, v Polště a v Uhřích; Komenský knihu tu mezi latinskými spisy svými pokládá: měl tedy při rovnání neb překládání toho díla největší účastenství. Po česku vydán spis ten teprvé r. 1655 v Lešně pod titulem: *Historia o protivenstvích církve české* hned od počátku jejího na víru křesťanskou obrácení v l. P. 894 až do léta 1632 za panování Ferdinanda Druhého." *)

Nemálo toho litujeme, že spis o návratu vystěhovalců českých do vlasti, Komenským po česku složený, synodou bratrskou schválený, ale nikdy tiskem nevydaný, posud nikde nebyl nalezen. Jistě že obsahoval vzácné příspěvky k poznání života bratrského ve vyhnanství. O směru spisu toho víme ze zprávy Komenského jen tolik, že neměli Bratří nejdříve spěchati do domů, do zámků, na statky a vinice, než že měli duchem vroucně toužiti po obnovení svatého ctění božího: Spis měl nápis „Haggaeus redivivus" po proroku Hagai, který Israelity po návratu ze zajetí babylonského vybízel k tomu, aby vystavěli Hospodinu chrám, v němž by ukojení došli všickni národové. Synoda r. 1632 odložila vydání Haggaea, „když toho bude čas" — ale času návratu do vlasti nedočkali se vystěhovalci, ani Haggaeus svého vydání.

Ačkoli byl Komenský, jak sám píše, srdce tichého, prostého všech hádek, přece neušel tomu, aby nebyl zapleten do všelijakých polemik, nejvíce náboženských. Proti Socianům, kteří Kristu božství upírali, a proti učencům, kteří za příčinou vydání proroctví Krištofa Kottera, Kristiny Poňatovské a Mikuláše Drabíka (1657) jmeno jeho zlehčovali, bránil se po latinsku, nevšední mírnosti při tom užívaje. Česky ozval se, pokud víme, toliko proti Samuelovi Martiniovi z Dražova, muži učenému, který ve vyhnanství evangelíky české s bratry českými za jedno pokládal. Avšak *Ohlášení* proti němu učinil toliko z rozkazu starších jednoty bratrské r. 1635. O spisech, jež Komenský *obranou* a *cestou pokoje* nazývá, není posud nikde nic vyhledáno.

Komenský, stav se r. 1636 v Lešně kazatelem, 21 kázání tiskem vydal a téhož roku dobrodince svého Rafaela Leszczyńského, vzděláním a snahou svou Karlovi z Žerotína velmi podobného, řečí svou ku spánku věčnému uložil. Ale velmi toho želel, když mu požárem lešenským r. 1656 veškerá kázání, jež byl po 40 let konal, zmařena byla. Mělať mu býti v stáří útěchou, synovi pak Danielovi vzácným dědictvím. Co výmluvný kazatel, sepsal r. 1651 navedení k „umění kazatelskému", které teprvé r. 1823 Zieglerem v obec vydáno bylo.

Když Čechové r. 1648 z míru westfalského vypuštěni jsouce, od Švédů hanebně byli oklamáni, chtěje Komenský vzbuditi a obnoviti útrpnost s vystěhovalci bratrskými, vydal r. 1649 po latinsku a po česku Jana Lasického historii o původu a činech bratří českých, k níž přidal „Napomenutí k navrácení se na první lásku". Napomenutí toho bylo ovšem potřebí; neboť jakž lze vyrozuměti z *Kšaftu umírající matky*

*) Tak čte se titul *prvního* vydání (1655), jehož snad jediný exemplář chová se v universitní knihovně pražské. Druhé vydání (amsterodamské 1663) má titul rozhojněný: „Hist. o *těžkých* protivenstvích atd."

Jednoty bratrské, jejž Komenský r. 1650 tiskem vydal, zvrhla se jednota bratrská ve vyhnanství, tak že mravně zanikla dříve, nežli pádem Lešna r. 1656 byla rozplašena a rozptýlena.

V Amsterodamě kromě opětného a skvostného vydání spisů již dříve složených, dobré a potřebu jednoty bratrské na zřeteli majících, sepsal a vydal Komenský *Manualník anebo jádro celé biblí* (1658), *Kancionál* (pomocí Jiříka Tranovského 1659), *Smutný hlas* zaplašeného hněvem božím pastýře k rozplašenému hynoucímu stádu (1660), *Moudrého Katona mravná poučování* (1662) a *Jedno potřebné*, latinsky i česky sepsané, z něhož vydána byla (1765) toliko jedna kapitola co poslední vůle Komenského, v níž nejtajnější jeho myšlení prostě a zřejmě jest vyloženo, tak že z ní Komenského mysli ušlechtilost, zbožnost a nekonečnou bohu oddanost nejzřetelněji poznáváme.

Budiž památce jeho sláva nekonečná!

Fr. Zoubek.

Omylové u vychování.

Rozebírá prof. *J. K. Škoda.*

(Dokončení.)

2. Cítění. Když jest si duše vědoma stavu v ní spůsobeného, *cítí*. Co se nám líbí, konáme rádi a ochotně, byť to bylo sebe těžší, napínáme všecky síly, přinášíme oběti, vytrváme; čemu se cit náš protiví, toho buď nekonáme, nebo konáme to jen s nechutí, tedy ledabylo.

Cit není ve všech duších téže povahy; dle toho, jak se jeví, dostává rozličná jmena. Jest buď jemný nebo tupý; pravidlem má schopnost k jemnosti, ale jest to s ním jako s ostřím nože, které se pokazí, pakli špatně s ním zacházíme. Jest temný, když udati jeho příčinu neumíme; jest hluboký, pronikáli duši až do hlubin, jinak slove *povrchní*, když se duše tak málo dotkne, jako když větýrek hladinu vodní přeletí. Jest slabý, nebo silný, příjemný či nepříjemný. Cit *nižší* sídlo má v těle, a zvířata jsou ho též schopna; cit *vyšší* má sídlo své v duši. Dle toho, čím se vyšší cítění v duši budí, dostávají vyšší city rozličná jmena: soucit, národní cit, pravdocit, krásocit, mravný cit, zbožný cit. Spojeným dílem těchto všech v něm zaměstnaných citů je *cítění*.

Dříve, než jednotlivé city tyto můžeme probírati, několik slov dlužno pověděti o vývoji citů vůbec. Všecky city neprobouzejí se najednou: dříve nižší, pak teprv vyšší, a mezi těmito cit mravný nejdříve, naposledy pak krásocit, který u mnohých lidí ba u celých některých národů ani se nevyvine. Dokud se cit neprobudil, marné bych chtěl ho pěstovati.

Každý cit jest při svém probuzení slabý a temný, teprvé přiměřeným cvičením nabývá síly, jasnosti, vroucnosti a vytrvalosti. Cvičíme pak cit, kdykoliv spůsobíme, že se v dítěti jeví. Bylli častěji podněcován, ozývá se čím dále tím snadněji, dříve ovšem jen cizí po-

mocí, později i bez ní, sám od sebe, zdravě se v duši rozkládá a pro celé budoucí živobytí se usazuje. Nebudeli cvičen neb příliš málo cvičen, zakrní; budeli přílišně, nad sílu svou cvikem trmácen, zmrzačí; někdy i docela se převrhne, tak že u př. místo pravdy oblibuje si nepravdu, bylli totiž pěstován převráceně. Z takové převrácenosti pochází též jakési u některých osob v cítění podivínství: manželka Ludvíka XIII. Maria z Mediči omdlela při spatření bílé růže; franc. král Jindřich III. nevydržel v pokoji, v kterém byla kočka; Tychovi de Brahe se chvěla kolena, spatřilli mladého zajíce; polský král Ladislav omdlel, kdykoliv uzřel jablka; Valdštein nemohl hohoutí kokrhání, český král Václav I. hlas zvonů slyšeti a p. — Také nemá býti některý cit na újmu citův ostatních pěstován.

Dojem buď vždy citu pěstovanému přiměřený, ani příliš slabý, nebo ten není nic platen, ani příliš silný, nebo ten škodí. Dojmy silnější jaké musíme učiniti na cit zanedbaný, zakrnělý chcemeli jím hnouti, dotknou se citu jemného bolestně, snad i záhubně; mnoho máme osob s nervy churavými, kterým tato choroba byla způsobena nemotorným s jejich city zacházením. Co jest nové, řídké, překvapující, učiní dojem větší na dítě i na dospělého, než co je staré, pořáde vídané, povědomé; pískání na flautu jest u nás něco obyčejného; ale jaký ohromný dojem učinilo první takové pískání na krále na ostrově Madagaskaru Radama Mansagu, když 1821 náš krajan Bojer z Plaš před ním zapískal;*) smrt přítele po kolik již let chřadnoucího nedojme nás tak, jako kdy by v plné síle, v nejlepších letech náhle zemřel. Čím častěji a čím rychleji po sobě se dojem téže věci opakuje, tím více slábne; kdo se dívá na paní Pacholíkovou a paní Brodskou, když do košíku vtěsnaného, vykrmeného Falstafa špinavým prádlem přikrývají **), po desáté, nebaví ho to tak, jako když to viděl ponejprv; — když v Cayenně po politických provinilcích přikovaných v podzemních žalářích***) ponejprv rozličné hmyzy lezou i bolestně jich uštipují, jaký hrozný dojem to na ně působí: ale když v tom pobyli 8—10 měsíců, nic je to nedojímá; — jakou rozkoš působí cizinci podívaná do romantických údolí švýcarských, do kterých se domácí obyvatel den co den zcela lhostejně dívá! — A začatý dojem nesmí být přetrhován; jakmile se pozornost dítěte od dojmu odvrátí, jest účinek jeho aspoň umenšen, obyčejně docela zmařen. — A musím být sám tím citem rozehřat, který chci v někom vzbudit: cit se nevynucuje ani neporoučí; mnohý kazatel se nakřičí a nehne posluchači, an jiný bez křiku srdci jejich hýbá; onen je lichý křikloun, tento sám v srdci cítí, co ústy pronáší. Ale sdělují se city s tajemnou jakousi elektrickou rychlostí: smíšek přivede celou společnost do smíchu. Když kdo za tichého zimního večera povídá o strašidlech, kdy by tu nějaký ferina notně na zeď zaburácel, chtěl bych se podívat do duší jeho posluchačům: mnoholi v nich ve všech je strachu!

Jedna věc neučiní na rozličné děti stejný dojem: záleží to na

*) Čechoslav, všeobecný zábavník, 1830, seš. 3., str. 344.
**) Veselé ženy Vindsorské, přel. J. Malý. 1856, str. 49.
***) Slov. nauč. II. 86.

povaze dětského těla i dětské duše, na stáří, pohlaví, letoře dítěte, na osobách, mezi kterými žije. Jinak působí dojem na tělo zdravé, jinak na neduživé, jinak na odpočinuté, jinak na utrmácené. Starou duší nehýbe cit ani tak silně ani tak rychle jako duší mladou; v síle největší pak se jeví v jinošství. V děvčeti převládá cit*), u hochů rozum; zanedbajíli v děvčeti poznávavost (a stává se to velmi často, říkávajíť: „Nač pak děvče učení potřebuje?" —), pochází z toho pověrečnost, lehkověrnost a citlivůstkářství; zanedbámeli cit v hochu, bude z něho člověk tupý nebo ukrutný. Žijeli dítě mezi osobami vzdělanými, ústupnými, vývoj všech jeho citů daří se skoro hravě; ale žijeli mezi surovci a mravními pokaženci, útlá citu bylinka nemůže se udržet, nedíkuli rozkládat, vaneli na ni pořáde ledový vítr darebné domácnosti! Cokoliv tedy k pěstování citů chci užiti, ne dle své libosti, ale dle vyzpytovaných všech takých okolností to musím volit.

Každý cit potřebuje *odpočinutí*, tím více, čím silněji a déle se jevil. Kdo tělo dítěte nad jeho síly napíná, zmrzačí je; hoch, který se dlouho skrze skulinu zrakem skrouceným do dvora díval, kde voják z trestu běhal ulicí, zšilhavěl; pověstný italský satirik Asetino zemřel r. 1557 v Benátkách přílišným výbuchem smíchu.**) A mnoho osob mělo z toho již smrt, když potkala je příliš veliká radost. V Schillerových „Loupežnících" pokouší se o to zlotřilý syn, aby velikým leknutím vetchý život starého otce zdrtil. Někteří citové celou naši činnost zvyšují, jiní ji utlumují. Prudký cit roznítí všecky síly na vysoký stupeň, ale ta zvýšená činnost musí tím kratší trvání míti; po ní nastoupí umdlení. Když kdo zloději přepaden se bránil, kdo při požáru věci své na místo bezpečné odnášel: ti nejednou se později divili, kde se v těch nebezpečných dobách takové náramné síly v nich bylo nabralo!

Hlad, žízeň, zemdlení a všecky *city nižší* má člověk zároveň se zvířaty; jimi žene se beze všech ohledů jen po věcech tělu příjemných a necháméli je tak zrůsti, že by člověkem vládly, a zanedbámeli při tom pěstování vyšších stránek v duši, stává se člověk otrokem svého nosu, svého mlsného hrdla a p. S jakými laskominami vzpomínal ještě po letech v Římě Eneáš Sylvius na české pstruhy! A mnohý mezi námi obchází, který své malé velké jmění byl promlsal, jelikož pro dospělého mlsáka mlsky se nekupují tak lacino, jako pro mlsné dítě.

Hned v dětech mělo by se pořídit, aby city nižší ostaly v nich sice statnými a vydatnými ale vládě rozumu podřízenými dělníky. Dítě, dokud má u př. svou přirozenou chuť, ptá se jen, máli pokrm chuť libou či nelibou, ne pak jakou cenu výklady osob dospělých přikládají jednotlivým jídlům, a v těch létech dobrá kaše mu lépe chutná než sekané slučí vnitřnosti nebo kaviar a p. Ale převrácenost mnohých rodičů jináče tomu rozumí, ta jako ostatní nižší city, tak i chuť v dětech kazí. Mluví se v rodině celé s nápadnou nedočkavostí o některých pokrmech, jako by celé blaho lidské v nich spočívalo — otec nebo matka rozdává je s neobyčejnými ceremoniemi, dávají za odměnu

*) Srov. Spisy Frant. Pravdy. II. str. 1—53. „Ženské srdce."
**) Slov. nauč. I. 304.

dětem takovéto lahůdky — dovolují, aby byly vybíračny, i dávají jim ode všeho, čeho požívají dospělí.

Soucit jest v duši naší ohlas slasti nebo strasti, která bližního potkala. Radujemeli se s radujícími, slove to souslast, truchlímeli s truchlícími, soustrast: tato je lehčí než ona, onano pak záslužnější. Soucit probouzí se v duši teprv se soudností, tedy o něco později; mnohé děťátko se zvířaty necitelně zachází, při smrti svých bratří, sester i rodičů lhostejně se chová. Harmonický vývoj všech sil v člověku požaduje, by měl každý soucit jemný, živý čili silný a obecný; tento máme, cítímeli s každým živým, citu schopným tvorem. Děvčata mívají soucit jemnější i živější než hoši. V člověku nevzdělaném nebývá soucitu; to dokazují ty všecky mladé i staré osoby, které dobytkem trhají, do něho mlátí neb jinak surově s ním nakládají. — Kdo nad cizí bídou běduje, k jejímu ulevení ale ani prstem nehne, má soucit planý: takový je teď v modě. Kdy by všickni lidé jen takový soucit měli, podivně by to v lidské společnosti as vyhlíželo. — Díváměli se na něčí bídu, cítíme s ním spíše, než kdy bychom o ní slyšeli, ač i při čtení smyšlených nešťastných příběhů mnohé krásné oko slzou se zalévá.

I soucit jest při svém probouzení slabý, pročež úpravného, neustávajícího cvičení v prvních létech potřebuje. Jsouli kolem dítěte samé osoby soucitné, i ono se, jako květiny na výsluní, krásně rozvíjí a rychle sesiluje; teprv až jest soucit poněkud zakořeněn, předvedeme dítěti nějakého necitu (který ku př. pustí mouchu, když jí byl nohy vyškubal); čím větší ošklivost dítě nad takovými ohavnostmi jeví, tím živější je v něm i soucit.

Ale kde vyrůstají děti v domácnosti soucitu prázdné: kde otec zvířata týrá a psy na lidi štve, matka před dětmi děvečkám ubližuje; kde se dítěti rozzlobenému dává do ručičky prut, aby si mrskáním na něčem vylilo zlost; kde se dovoluje dětem, by zvířata trýznily, jako s otroky s čeledí zacházely, tu poznámkami uštěpačnými, tu nadávkami v duši jich bodajíce: tam i v dětech po soucitu jest veta, a to pravidelně na celý život.*)

Pravdocit působí, že máme v pravdě zalíbení, nepravda že se nám ošklivi. Při probuzení svém jest temný, jest pouhé tušení pravdy, aniž by lze bylo pověděti, proč toto jest pravda, ono nic. Jest tím jemnější, čím větší nelibost nám nepravda působí, byť i na věci nepatrné se vztahovala. Byllí nedobře veden, otupí se, a pak teprvé veliká, křiklavá nepravda ho dojímá. Jeli však dobře pěstován, roste pozvolnu v dítěti zalíbení v pravdě i horlivost k hledání pravdy; a čím více se poznání v duši rozmáhá, tím více jeho pravdocitu přibývá jasnosti, až konečně sesílí tak, že máme zalíbení v pravdě pro ni samu, ne pro zisk, který by nám snad nesla, a tudíž i kdy by nám byla obtížná, nepravdu však že zavrhujeme, i kdy by nám byla příjemná a prospěšná. Takováto jasnost a statečnost pravdocitu slove pravdolibnost, i jest při tomto citu nejvyšší stupeň dokonalosti.

---

*) Obšírnější článek o „soucitu" podal jsem v letošním Poslu z Budče, čís. 21. 22.

Jsouli osoby, mezi kterými dítě žije, i v maličkostech pravdolibné (a dokud není cit v dítěti usazen, i na maličkosti třeba ohled bráti); předvádímeli mu časem vzory osob, které pro pravdu trpěly, ukazujemeli mu, jak by se mohlo pravdy dopídit, dovolujíce mu hledati, bádati, přivoněti, do věže vlézti a p., jistotně a krásně rozvine se i ustálí. Ale pakli všickni kolem dítěte lhou, pakli matka své děti navádí, by odbyly dotíravého věřitele zprávou, že otec není doma, ač vědí, že je v druhém pokoji uschován, a odešlému upomínači se i s dětmi vysměje; pakli při svých libůstkách děti k tomu má, aby otce, děda, tetu přelhávaly; pakli místo školy je vezme do návštěv, a poradí, by řekly učitelovi, že stonaly; když se lhoucímu ve společnosti dítěti smějí, je líbají, mlskami podělují, čipernou hlavičkou je nazývají: tu ztrácí pravdocit dítěte jemnost víc a více, dítě, které se při první lži červenalo i zajíkalo, lže po dalším takovém cviku, až se mu od úst práší, a kdo za pozdějších let se na jeho slova spolehne, zklamán bude šeredně.*)

Krásocit působí, že se nám líbí, co je krásné v přírodě, v lidských výrobcích, v jednání lidském, a že se s ošklivostí odvracíme ode všeho jakkoliv nehezkého. Pomáhá chrániti člověka před ohavnými činy, uhlazovati, co je na něm drsného, zjemňovati celou jeho povahu; dějepis ukazuje, že se hrubost u národů surových tou měrou umenšovala, kterou se krásocit v nich vzdělával. Zvlášť ho budiž hleděno v děvčatech, kterým jednou péče o urovnání a vykrášlení domácnosti připadne; ale děj se to tak rozumně a opatrně, by se uvarovala fiflenství. V kom krásocit ztupěl, ten nenalézá zalíbení v krásách sebe vybranějších, pohled na veliké ohavnosti není mu protiven. V kom je pokažen, ten krásu nalézá, kde žádná není, ošklivi si, v čem osoby zdravého krásocitu si libují: sám Decartes nanejvýš vychvaloval oči šilhavé, protože jeho milenka šilhala.

Smysl dítěte ku chápání krásy otvíráme pozvolnu, učíme je krás sobě všímati, je rozbírati, jich požívati; začínáme u smyslně krásných předmětů, berouce se výš a výše k duševně krásným. Dříve dívá se na krásy jednotlivé, později teprv na souhrn krás, na louku kvítím posetou, na velebný západ slunce, na hvězdnaté nebe. Rostlinstvo předvádí nám více krás než živočišstvo. Daří pak se rozkvět a zrůst krásocitu tím lépe, jeli okolo dítěte vše čisté, urovnané, hezké, jednání osob sličné, řeči, zpěvy rozkošné, nic pak neslušného, nesličného, sprostého; ty věnce, košíčky, které děti pletou, ty domky, které staví, ukazují, jak daleko vývoj jejich krásocitu již pokročil. Děvčátko, které u své úpravné babičky první svá léta bylo strávilo, později pak do rozházené, neladné domácnosti ku své matce se odstěhovalo, dlouho prosilo, by se mohlo vrátit k babičce: dceruška měla vyvinutější krásocit než matinka. Ale vývoj toho citu má být pozvolný, přirozený: tudíž na omylu jsou, kdo nechávají děti své růsti mezi lidmi mravů neotesaných, kde se pro pochoutku hulákå, kde vším třískají, nestoudně žertují, sobě nadávají, čerty a hromy kolem sebe házejí — v takové společnosti smysl pro krásu rychle a násilně se ničí: vždyť na trní

*) Na omyly při pěstování *citu národního* poukázáno v mé brošurce „O vychování národním," která co druhé číslo „Osvěty lidu" 1871 vyšla.

lahodné fíky nerostou! Ale i kdož nutkají děti ubohé do forem, teprv pro dospělé osoby patřících, aby pohyblivé dítě jako vosková socha mezi starými klepnami celé hodiny sedělo, očima i ústy všelijaks kroutilo a po dospělých se pitvořilo: pro hledění si forem prázdných se tu vývoj citu zanedbává.

Citu mravnímu se čin nemravný ošklivi, mravný líbí. V dítěti je temný, pěstováním však nabývá jasnosti, síly a jistoty. Jeli jemný, jeví rychle i zalíbení v dobrém i ošklivost ve zlém, dřímává, i musí být probuzen; kazí se pozvolnu, je mu to jedno, jeli čin šlechetný neb nešlechetný, a dlouholi je zaměstnán samými mrzkostmi, líbí se mu tyto víc a více, a šlechetnost se mu ošklivi. K sesílení toho citu pomáháme, stavímeli před děti vzory mravného díla, duchu jejich postižitelné, v kterých by viděly plnění povinností jako v krásných vábících obrazech. Jsouli v rodině starší již děti, jejich činy mladší bratři, poněvadž nejsou v letech od nich daleko, více vábí k následování, než činy osob dospělých, a vychování jedináčků se poněkud i proto málokdy vydaří, že jim tato domácí dětská pomoc schází. Mimo to poučujme je po drobtech, ne že bychom do omrzení jim kázali (léky nejsilnější neúčinkují v tom, kdo jich příliš často užívá) ale na to, co s nimi nebo před jejich očima se přihodilo, zavěsíme přirozené poučení, a když duše dítěte je jako by otevřena, nakypřena, že se tu několika přiměřenými, srdečnými slovy mnoho může pořídit, vídáme i na lidech dospělých.

A proto na omylu jsou, kdož domnívají se, že ustavičným, sáhodlouhým napomínáním k sesílení citu mravního přispívají. Okřičený kůň se nehne, dokud na něho nehoukneš; malé dojmy, jemné domluvy se ani okřičeného člověka netknou; a což budeli mu za let dospělejších vykázáno působiště mezi samými jemnými domlouvači? Na omylu jsou i rodičové, kteří před svými dětmi daremnosti dělají neb dovolí, aby je dělali jiní: otec rozjařený vypravuje o rozpustilostech svého mladého věku, a synáček pozorně poslouchá. Co nepokazilo sto cizích osob, pokazí jedno takové jednání otcovo nebo matčino!

Zbožný cit jest mezi všemi city nejčistší, nejvyšší. Že je vštípen do každé duše, toť dokazuje bájesloví všech, i sebe surovějších národů. Z počátku jest temný, jest jiskrou, které pomaháme, by zmohla se v plamen, celé dílo dítěte pronikající. První o bohu představy jsou arci smyslné, ale čím více se dítě vzdělává, tím více bude jim obsahu smyslného ubývat. Dítě miluje rodiče své ne pro dary jen, i pro vlastnosti sličné, vine se k nim s celou důvěrou: láska k rodičům je stupeň, po němž k milování boha dítě vystoupí.

Mnoho jest bohužel rodičů, kteří zapomínajíce, že náboženství křesťanské jest náboženstvím lásky a ne hrůzy, místo co by měli na dobrotivost boží ukazovat, dříve o hromu, ďáblech a p. často dost neohrabaně vypravují — ani při modlitbě nechovají se, jak by mělo býti: matka dítěti modlitbu předříkává a při tom loupá brambory — lidé domácí něco směšného si nahlas vypravují a chechtají se, když dítě se modlí a p.: takovým však jednáním brání, že cit zbožný v mladé duši se tak nerozloží ani nezakoření, aby mohl později odolati všem nepřátelským vlivům, jakož i že modlitba svou ušlechťující moc na dítěti ne-

jeví, poněvadž jen pouhé mechanické breptání jest. Mechanických takových modličů je velmi mnoho i mezi dospělými: tak mezi španělskými dragouny a mexickými povstalci strhla se ondy šrůtka; když se ukrutně vraždili, zavzní z blízkých vesnic klekání, ustali od boje, klekli, modlili se. Když však klekání doznělo, vstali povstalci a poznovu se vrhli na pozůstalé Španěly s nelidským vztekem, je všechny dobíjejíce!

3. Snažení. Ta duše, kteráž poznává i cítí, ta se také *snaží* t. j. přičiňuje se, tohoto aby dosáhla, ono aby od sebe odvrátila.

Také snahám dáváme rozličná jmena: jsou snahy dobré (mravné), zlé (nemravné) — snahy silné, slabé. Podámli snaze předmět, o který usilovala, ukojím ji. Ukojováním se každá snaha, dobrá i zlá, sesiluje. Každé ukojení působí v duši cit blahý, neukojení pak cit bolný. Snaha po předmětu určitém slove *žádost.* Ukojováním častým sesílená žádost je *náklonnost*; náklonnost více duší vládne než žádost, z které byla povstala. Častým nějakého činu opakováním povstalá v duši hotovost a snadnost v konání tohoto činu slove *návyk*; návyky jsou dobré nebo špatné, tělesní nebo duševní. Zanedbaná snaha zakrní tím dříve, čím více pěstovány jsou kolem ní duševní síly ostatní; přílišným namáháním umdlená snaha působí v nás nelibost a nechuť k snažení dalšímu. Jiné jsou žádosti děcka, jiné jinocha, jiné starce; jiné muže, jiné ženy, jiné vzdělaného člověka, jiné nevzdělaného; rozličné též jsou v lidech rozličných zaměstnání. Také se mění v jednotlivém člověku. — Snahy *nižší* shání se jen po tom, co je tělu příjemné, snahy vyšší po díle mravném. Souhrn snah nižších slove nižší snaživost čili *pud*, souhrn snah vyšších je vyšší snaživost čili *vůle.*

Při pěstování snaživosti má vychovatel dvojí práci.

Tělo člověka má býti opanováno jeho ušlechtěným duchem, pud má býti podřízen vůli, vůle pak vycvičena a uspůsobena, by oblibovala si a konala dobré, ošklivila si a zanechávala zlé. Než se vychování dítěte ukončí, má býti tělo jeho v této povinné podrobenosti, duch pak v dobrém utvrzení obraten.

Hledí tedy vychovatel *snahy nižší* krotit, aby k takové jen síle zrostly, jakou na nich později vůle ku své podpoře bude potřebovati. Dokud nedospělá duše neumí veleti, nedospělá vůle neumí voliti, vládne vůle vychovatelova, on za dítě myslí, on mu teď povídá, co mu jednou bude povídati svědomí, a kde by snad smyslné tělo mělo převahy nabývati, přidává na stranu ducha nějaký útok, smyslnosti oslabující přívažek; upotřebení takových přívažků slove *kázeň.* — Ale s péčí o urovnání snah nižších pomáhá, by *snaživost vyšší* v prácech, jakých za dospělosti bude na ní žádáno, již nyní, pokud jest k tomu dostatečna, se oblomovala, aby pozvolna brala na sebe vlastnosti, jaké míti musí každý, kdo jen poněkud dokonalý slouti chce. Požadujeli první dílo všestranné neunavitelné ostražitosti a trpělivosti, požaduje jí dílo druhé tím více: vizme, jaké omyly při obojím bývají.

Pud shání se jen po tělesních záležitostech. Člověk chorobný, sestárlý neb jinak tělesně usláblý bývá téměř bez tělesních chtíčů, ale u zdravého těla od narození až do úplného tělesního vývoje pořáde se množí a rostou. Čím více jich přibývá a přibývá jim síly, tím těžší má duše boj, a tím nejistější bude vítězství. — Dle předmětů, po nichž

se pud žene, dostává rozličná jmena. Při pěstování mládeže zasluhují povšimnutí pudy následující:

Společenský pud má živoucí tvory k tovaryšení se stejnorodými. U lidí má dva stupně: spolčuje člověka s člověkem jen proto, že je člověk, a svádí lidi ve spolky k rozmanitým účelům. Má být urovnán u dětí tak, aby tovaryšiti s každým mohly, ale jen s hodnými tovaryšiti chtěly. Protož zjednám jim tovaryšení s hodnými. Dobrými dítěte společníky jsem si vychování hodně usnadnil. Tovaryšení se zlými budu ale bránit: zlí společníci kazí dobré mravy osob dospělých, tím více pak nezkušenou, v dobrém ještě neupevněnou duši dítěte! Jak často se hřeší proti tomuto prostému pravidlu! A potom vedou nedbalí rodičové nářek na nynější zkaženou mládež!

Pud sdílnosti má k tomu tvora živého, by sděloval jiným, co se v něm děje. Dítě zvěstuje vnitřní stav svůj buď posuňky nebo zvuky, nebo obojím, dříve nejasně, čím dále tím zřetelněji, ale vše, co má na srdci, má též na jazyku. Rodiče záhy mají obmezovati tuto dětskou prostosrdečnost. Ale klepavé matinky zhusta spíše vyhejčkávají prostořekost svých dcerušek, a potom chtějí štěbetavost jejich sváděti na tu trochu soli dávané při křtu!

Pudem k následování vedeno, dělá dítě na počátku vše po jiných slepě, beze všeho rozmýšlení, později teprv rozvažuje, zdaž by to prospělo či nic. Tímto pudem učí se všem mechanickým pracím: choditi, oblékati se a p. V starém ale necvičeném člověku je silný a slepý jako v dítěti; slýcháme od takových lidí často: „když to ten vzácný pán dělá, toť nic zlého nebude“, a vzácný pán přec lidem ukřivďuje a je snad okrádá. Aby vedl dítě tento pud jen k rozváženému následování toho co na jiných vidí dobrého, staví vychovatel kolem dítěte samé příklady jednání šlechetného, příklady pak díla nešlechetného buď od nich vzdaluje, nebo jestli to nelze, aspoň jim vše odnímá, co by jich k následování vábilo; při posuzování díla lidského vždy nestranně bez ohledu na jednající osoby, co je dobré a co zlé, rozhoduje a udává.

Ale což když dítěti ukazují, jak se dělají různé daremnosti — když je matou úsudky vrtkavými, na jedné osobě haníce za velikou chybu to, co nehaní neb snad dokonce vychvalují na jiné?

Z pudu po jmění dítě, pokud je na stupni prvním, bere si věci bez ptaní, nechce dáti, co v rukou již má, ač je to cizí, popadá hned zase hračku, kterou bylo zahodilo, kdy by si ji kdo zvednouti chtěl; teprv na stupni druhém ptá se, co si vzíti smí, co nic. Nedobře pěstován, vydá ze sebe hromadu ohavných vlastností: zištnost, lakomství, závist, marnotratnost, zlodějství. Dítě svou povahou je málem spokojeno. Rozumný pěstoun učí je dívat se na věci, aniž by hned po nich sahalo; nedá mu vše, co by chtělo, zahodiloli chléb při spatření hrušky, odstraní hrušku, chléb pak opět a tolikrát mu podává, kolikrát něčeho žádá. A hned malé dítě učí rozeznávati, co jest jeho, co sestřino; toto rozeznávání s ním roste, naučí se mu na celé živobytí.

Ale jináče tomu mnozí rodičové rozumějí. Přineseli dítě domů něco cizího, přijmou to, dítě za to snad ještě pochválí, jako ta matka, kterou syn pod šibenicí do ucha kousl. Povstanouli mezi dětmi rozepře, rozhodují je ve prospěch svých mazánků neb aspoň nespravedlivě,

semínko závisti tak zatrušujíce v srdce dětí bez viny odstrkovaných. — Dávají dítěti skvělé hračky, pořáde nové a nové přidávají, učíce je požadovati víc a více. Kdo měl v mládí mnoho hraček, bude mít později mnoho potřeb; kdo jednoduše žíti v mládí uvyknul, snadno si za starších let odepře, po čem jiní neustále se pachtí.

Pud po cti v dítěti začíná působiti teprv, když cit mravní dobré od zlého již rozeznává, a tu se jen ptá, co *osoby domácí* k jeho dílu praví. Rozšafný pak člověk všímá si jen toho, co lidé rozumní a šlechetní o jeho činech soudí, u těch se však jen nejsvědomitějším plněním všech svých povinností cti doděláme. V tomto směru mají rodičové ten pud pěstovati, by nepřikládaly děti cenu věcem, které člověku nedávají ceny žádné u p. šperkům, by svědomitě hleděly plniti všecku povinnost svou. Mnozí vedou arci děti cestou jinou: záhy je fintí, učí ohlížeti se, co kdo tomu jejich šatu řekne; aby své bohatství před lidmi na odiv postavili, nastrkají na děti šperků zlatých, šestiletému klučíkovi dají hodinky a p. — zakazují svým paňátkům, by nechodili se špatněji ošacenými dětmi, „poněvadž by se tím zahazovali“ — takoví rodičové však ten pud v pětech kazí, marnivých, chlubných, nadutých hrdopýšků v společnost lidskou nasazují.

Pud po rozkoši shání se po tom, coby v této době výhradně příjemnost člověku neslo. Dány jsou rozkoše lidem k zotavení umdlených jejich sil, jako libovonných kvítků nasázeno jich hojně podle cesty našeho života. Nikdo nebrání člověku, by jich *po práci* a to *mírně* požíval; když jednou filosof Cartesius pochoutku s velikou chutí jedl, a pán jakýsi bohatý se ho zeptal: „Což filosofové také mlsají?“, dobře mu odpověděl Cartesius: „Myslíte, že má příroda pochoutky jenom pro hlupáky?“

Dětem třeba vždy voliti to, co by ne volícího otce, ale dítě skutečně bavilo; své zábavy jim dospělí lidé nemají vnucovati. Silám jejich přiměřené zábavy pod dohlídkou nemají dětem zakazovati. Pakli by kdo tutéž zábavu zjednal dítkám rozličného stáří — pakli by je ze zábavy svévolně vytrhoval aneb nemírně k utrmacení je hráti nechával: něčeho zcela jiného se dočká, než co zábavou měl pořídití. —

Snaživost vyšší čili *vůle* jiného potřebuje pěstování než snaživost nižší. Jako tělo, tak i duše častým téže práce konáním nabývá lehkosti a obratnosti v konání této práce, nechť je šlechetná nebo nešlechetná; co konala ponejprv zdlouha, ledabylo, se strachem, to po častém opakování bude konat rychle, dokonale, snad s radostí nad zdarem.

Na této pravdě zakládá se navykání. Proto dbají o to rodičové, aby dítky jejich od nejoutlejších let postupně lehounce a bez nějakého násilí navykaly těm vlastnostem a tomu mravnímu dílu, které budou míti za dospělých let konati. Část toho, co jednou budou museti snášeti, jim dají snášeti ranně, aby zvykaly přeháňkám dubnovým na obloze pozemského života; teď přemáhají slabě teprv vznikající žádosti s pomocí rodičů a vychovatelů, aby nemusily jednou v ohromnou sílu vzrostlé žádosti přemahati při mnohých trpkých zkušenostech bez pomoci cizí. Za prvních let jest to navykání mechanické dílo; ale jakmile rozvíjející se duše dítěte bude k tomu dostatečná, přidávají poučení dětským si[illegible] [illegible]něřené, vůle se zatím těmi předeslanými návyky k na-

bytí samostatné šlechetnosti uspůsobovala. Kdo neměli takového navykání, jsou mravní slabochové, a každým svým jednotlivým hnutím svou zakrnělou vůli na odiv staví. Vizme, jak takové navykání vůli dětskou urovnává a zdokonaluje. Vštěpují dětem *1. čistotnost.* Malým dětem pomáhají, aby byly čistotné, jakmile mají na to děti dost síly, dělají si to samy. U děvčat je nečistota větší chyba nežli u hochů. „Veliká, neodpustitelná chyba vytýká se Neapolitánkám", píše Polák *). Mnohé, roztomilého zření děvče, špinavě jsouc oblečeno, polovic krásy tratí. Mladé lazaronky ošklivení působí, na staré nemožno se dívati. Kterak by se krása jejich vyvýšila, kdy by čistoty pilněji šetřily!" Komu dovolíme dnes v jedné věci býti nečistým, dovolí si to za krátký čas sám v několika jiných. Takováto v celém zevnějšku i okolí dítěte žádaná čistotnost přejde i do jeho myšlení, žádání i do celého díla duševního a když jí mládeneček za některý čas zvyknul, zvláštní na něm bude klenot po všechen čas života. **) Ale jako na jedné straně nečistota v domácnosti, tak na druhé straně kazí jakási přemrštěná čistotnost zvláště děvčata. Mnohá když jí navykla v mladosti, pak svou fintivostí manžela na mizinu přivedla. A přec obě tyto chyby tak často nalézáme.

2. Přičinlivost čili svědomité a neunavené vynakládání svých sil, tělesních i duševních. Práce nehanobí člověka; veliký zákonodárce athenský Solon chodil za obchodem po Egyptě a Malé Asii; Thales, jeden ze sedmi mudrců, byl kupcem; Plato vedl obchod s olejem; Spinoza, hluboký myslitel, živil se broušením skel do brejlí.

Zdravé dítě samo od sebe pořáde něco kutí: to víc a více přecházej v dí'o úmyslné, opravdové. Dílo mu ukládáme jen takové a tolik, jaké a mnoholi je vývoji sil jeho přiměřeno; chtíce mu usnadnit vytrvání, ukazujeme mu příjemnosti, jakých po ukončené práci dostane. Děvčata, jelikož jsou těkavější, třeba více přidržovati k vytrvání. Lehkokrevný dbejme ať práci dodělá, teplokrevného zdržujme, ať nekvapí: práce kvapná málo platná. Lenošení svádí člověka k rozličným daremnostem, které zamezíme lépe uložením dítětí díla přiměřeného, než hromadami trestů; daříli se mu práce, s větší chutí se do ní žene. Cokoliv dělá, ať dobře dělá, i v nepatrnostech: rozumnou praktikou do něho vštípíme tuto do života tak prospěšnou vlastnost.

Ale jaké bývají tu omyly! „Seď," okřikují dítě, „co pořáde máš," zapomínajíce, že stařec teprv odpočívá, dítě ale že poskakuje. Sedíli dítě tiše jako oukropeček, je to znamením churavosti nebo veliké umdlenosti. Dítě prací zemdlí dříve, než dospělý člověk a potřebuje oddechu dříve. „Zlým s ním nakládáním stává se velbloud zarputilým, chlácholením, zpěvem a hudbou se rozveselí a bývá ke všemu volný" ***). A což když dítěti začátečníku hodně nepříjemnosti nadělají, tu chtíce na něm ve své neznalosti, seč síly jeho ještě nejsou, tu ve své zaslepenosti svévolných těžkostí mu přidělávajíce, tu na práci veškeru hubujíce a lenost velebíce: můželiž zroditi se v duši takto pěstovaných dítek chuť ku práci? —

*) Mil. J. Poláka Spisy. I. str. 369.
**) J. A. Komenský Didaktika. Str. 127.
***) V. Staněk. Přírodopis, str. 67.

3. *Správnost.* Správný jest, kdo si ve všem svém díle moudrého pořádku hledí, vše koná v čas, vše na místo patřící dá. Správnost je pro živobytí velmi výhodná; uhospodaří člověku zpomínání, ptaní, hledání, outrat a mrzutostí. Dítě buď jí záhy zaučováno. Ať má své šaty, hračky na místě vykázaném, kam je bez říkání uloží; ať v čas jí, v čas jde spat, ať nedá se do díla druhého, dokud neukončilo první. Čím tomu více zvykne, tím více se mu všeliká nesprávnost zprotiví.

Ale podívejme se po této správnosti v mnohých rodinách. Nejedněm rodičům, aby se nesprávnosti poněkud přítrž učinil, mělo by se poraditi, by dali děti prozatím k navykání do rodin, kde je vše moudře rozpočteno a zařízeno; jeť často třeba přesadit dítě z domácnosti, chybám jeho příznivé, do rodiny chybám těmto nepříznivé, od slabocha matky k rozumně přísné tetě, sestřenici, chcemeli zkažení jeho vůle zabrániti.

4. *Poslušnost.* Poslušnost jest otrocká, zakládáli se na bázni, a synovská, zakládáli se na lásce. K synovské poslušnosti má býti mládež odchovávána důsledně a nepřetržené.

Láska jest hlavní tón u vychování, přísnost je řídkou výminkou. Přívětivost, obětavost, přítulnost matčina okouzlí mladá srdéčka. Kdo má kolem sebe samé jej milující děti, za mnoho let se ani nejmenší neposlušnosti nedočká. Počínáli si urputně, krutě osoba poroučející, spůsobí rozhořčení v tom, kdo má poslechnouti, nutí ho k přetvářené poslušnosti na tak dlouho, dokud je poroučejícímu na očích. Kde vím na jisto, že by pobízení nic nepořídilo, pokojně, bez hněvu neb rozčilení je nutím; ale doveduli koho přemluviti k povolnosti, je to vypěstování poslušnosti prospěšnější, než jakékoli naučení. Dětem dávané rozkazy musí býti tak určité a jasné, by nemohl jim nikdo jináče rozuměti. Moudrá matka poroučí jen, co být musí nevyhnutelně, ale potom neuprositelně poslušnost žádá. Co nařizuji, nesmí přesahovati síly dítěte; také nerozkazuj, co nikterak kontrolovati nelze. A jsou v domácnosti dvě instance: matčina nižší, otcova vyšší; nepatrné maličkosti urovná matka, důležitější věci po dobrém rozvážení otec; ale vedou to společně, vše si sdělujíce, ne aby jeden nedbal o to, co velí druhý. Neděje se pak při tom dětem žádné násilí; jeho podajná vůle se pomalu ohybá, ne aby se s ohybáním čekalo, až v samolibost zatvrdne: potomť musila by se zlomiti, a to bez trpkosti z obou stran nejde.

Ale i tu jak převráceně to vedou! Jsouť rodičové k dětem chladní, jako naškrobení, odevzdají celé vychování osobám cizím; a jsou úsměšní, plní rozmarů až k nevystání — a přece doufají se ti obojí blázinkové upřímné poslušnosti a lásky u dítek svých dočkati! Kdo chce metlou poslušnost vždy vynucovati, vůle šlechetné, poslušnosti synovské nikdy nedocílí.

5. *Snášelivost.* Dítě, až dospěje, bude žít na trhu tohoto života mezi rozličnými lidmi, z nichž každý chvátá za svým účelem, tu mnohý oň zavadí, do cesty mu vstoupí neb překážku položí, dílo jeho bude zdržovati neb kaziti: protož záhy třeba je zaučovati, aby od jiných mu připravené trpkosti moudře snášelo, pro maličkosti se nedurdilo, lidem

rozličných povah vyhověti hledělo, zlostně neburácelo, čili aby bylo *snášelivé*.

Ublížiloli dítě někomu, vyzpytují pro jeho poučení rodiče, zda stalo se to z dětské křehkosti, či ze zlé vůle: ono prominou, jen toto kárají. Učiněné dítěti příkoří vykládají vždy na stranu mírnější: že na př. není tak veliké, že ublížitel tak zle to nemyslil, jak to dítě béře, aby s urážkou, která se mu stala, činilo tak, jak si přeje, aby činili jiní s urážkami, které samo jiným spůsobí. Dobře i to poslouží, odvrátímeli od přítomné trpkosti pozornost dítěte na něco, co by ho bavilo: uchlácholí se.

Žalování matka ostražitá nepodporuje; mátě všude oči a netřeba se jí teprv na cizí povídání spolehat. Ukazuje, v jaké má ošklivosti žalování ze zlého úmyslu a přísnou domluvou je stíhá. Nedůtklivost dítěte má někdy příčinu v tělesní churavosti; té ať tedy po celou dobu skutečné churavosti všickni shovívají.

Ale ve mnohých domácnostech jakých vidí děti a zakoušejí surovostí! Tu se otec, matka vadí, vadí se i s dětmi z návyku, jako ona žena, která se rozstonala, když se nemohla do sytosti vykřičet; tu se proklínají, nadávají si, — tu štvou děti, by oplácely každé sebe menší ublížení, ač pravidlo „oko za oko, zub za zub“ Kristus již před 18 sty lety byl zrušil. A takoví otcové, které děti vídají rozvzteklené, že vším házejí, třískají, ti očekávají, že budou se tuliti k nim děti důvěrně, že budou míti je ve vážnosti? Jaký to nesmírný jo omyl!

6. *Služebnost.* Člověk po křesťansku služebný pomáhá, kde kdo pomoci potřebuje. Neptá se, jeli to osoba domácí neb cizí, pán nebo služebník, zdaž mu to kdy může oplatit a p.

Rodičové rozumní cvičí dítky i v této služebnosti; rozeznávají dobře, poskytujeli dítě pomoc samo od sebe, nebo na něčí vybídnutí: ono ukazuje větší oblomnost v služebnosti i je záslužnější. Časem jim dají okusit příjemností, jakých služebnost je pramenem.

Starší dítky máme k tomu, by takové služby konaly bližnímu ne pro zisk ale z povinnosti (k zevnitřní v sloužení obratnosti též vnitřní záslužné ošlechtění přidávajíce), i aby to konaly, byť nikdo z lidí to neuznával.

Ale mnozí rodičové svým vzděláním tak se opozdili, že by do takového cviku sami vzati být měli. Jedni nedovolí, by dítě jejich posloužilo služebné některé osobě, poněvadž ve své zaslepenosti ne za bližní ale za otroka ji mají; jinde brání pomáhati jinověrcům atd., i nechápou, že takto připravují své děti o nejkrásnější vlastnost lidskou!

Nevypočítal jsem všecky omyly při vychování duševním: kéž by jen těchto u vychování ubývalo a brzy vůbec nebylo!

O drahých kamenech.

Od prof. dr. *Em. Bořického.*

(Dokončení.)

V okolí Turnova sbírá lid granáty po dešti a prodává překupníkům, kteří je rozvrhují dle velikosti a tíže i dodávají turnovským obchodníkům. Tu se brousí a leští, pak se určuje cena jejich dle toho, kolik kusů váží lot. Dle zpráv pana Paclta z Turnova zvýšily se ceny surových pyropů proti dřívějším letům o 100%; ale dělník i obchodník velmi málo prý vydělá, uvážímeli, že se 100 tuctů malých granátů do šperku prodává za 3 zl., že dělník každý kamínek musí obrousiti asi desíti plochami a tyto vyleštiti, že těch 1200 kusů musí dvakrát přilepiti na držátko a konečně, že v těch třech zlatých obsažena jest i cena granátů surových a cena šmirglu, jehož se k broušení potřebuje.

Granáty brousí se buď k upevnění do skvostů aneb k provlékání na šňůry. Do skvostů brousí se buď na podobu kulatou, ovální, trojhranou, kosočtverečnou neb šípkovitou; 95% brousí se na kulato a tyto prodávají se v balíčkách po 100 tuctech; zřídka brousí se na způsob brillantů. Granáty, jež se mají navlékati na šňůry, dostávají broušením tvar kostkovitý neb soudkovitý; tak se brousí nejvíce ve Světlé u Německého Brodu.

Třetí odrůda granátů *hessonit*, jest barvy hyacintové poněkud nažloutlé a vyváží se z Ceylonu a ze Švýcar.

Obecným nerostem v prahorách našich vtroušeným jest *turmalin*, ale krystaly jeho jsou skoro vždy tmavé, neprůhledné a nehodí se za okrasu. Avšak v jiných zemích, na př. na Uralu, v horách Altaiských, v Brasilii nalézají se překrásné, průhledné krystaly barvy karminové, indichové a zelené, jež zastupují drahý rubín, safír a smaragd; takové poněkud větší kameny cení se výše padesáti zlatých. Též Rožnov na Moravě znám jest co naleziště pěkných turmalinů, zelených a červených, ale tyto jakož i podobné z jiných bližších nalezišť bývají méně průhledny a rozpukány.

Zvláštní hrou barev poutá na se pozornost *dichroit*, jenž v různých směrech pozorován ukazuje se v rozličných odrůdách barvy modravé: proto zove se též *safír lišák.*

V čedičových skalách našeho Středohoří zvláště pak na Kozákově, nalézáme drobné i veliké kusy světle žlutozeleného, lesknavého *chrysolitu* neb *olivínu*, který nemá přízně u klenotníků, poněvadž mu chybí čistota i jasná průhlednosť. Avšak jeho sourodák z náplavů Ceylonu, Pegu a Brasilie, zvlášť pak z Esne v horním Egyptě cení se po 2—3 zl. za karat, a pěkné průhledné kameny asi na palec veliké platí se několika sty zlatých.

S chrysolitem skoro stejnou cenu má *tyrkis* čili *kalait*, jenž znám jest svou pěknou zelenavě modrou barvou. V středověku draze byl ceněn a posud v náramcích, sponkách, náušnicích a prstenech jest oblíben. Arabové a Peršané, v jichžto zemích jsou nejstarší ložiště ... váží si ho posud co kamene, jenž pánu svému štěstí přináší a také atelé ... li se jím ve svých náramcích. V Europě ... echách co nálet na buližníku v Šárce.

Druhá třída. Zvláštní přízni u klenotníků i obecenstva honosí se od nejstarších dob *vzácný opál.* Ačkoliv nemá žádného souměrného tvaru a jest pouze prosvitavý, ačkoliv v tvrdosti jen šestému stupni se rovná a dle původu svého jest stvrdlým rosolem křemenným, v němž bývá až 15% vody, byl opál vzácný vždy a všude za drahocenný kámen pokládán.

Základní barva jeho jest buď mléčná, buď žlutá, zelená, červená neb hnědá; ale od barvy této liší se ohnivé barvy měnivé, které odraženým světlem vznikají. Příčinou tohoto překrásného úkazu jest jemně vrstevnatý sloh opálu vzácného. Skládať se z tenounkých lupínků, těsně na sebe přiléhajících, jimiž procházející paprsky na rozmanitých místech, a v rozličných hloubkách se odrážejí a na duhové barvy rozptylují. Čím světlejší jest základní čili hmotní barva opálu, tím krásněji vyvinuje se úkaz měnivosti ohnivých barev duhových. A touto vlastností nabývá veliké oblíbenosti a ceny. Klenotníci rozeznávají dva druhy opálu: uherský č. orientalský a ohnivý. *Orientalský* (uherský) jest barvy mléčné neb světle šedé, mezi světlem i okem držen růžové neb vinné. Odraženým světlem stkví se v jasných duhových barvách. Opál *ohnivý* má základní barvu žlutou neb žlutočervenou, a z duhových jeho barev převládá červená i zelená.

Opál brousí se vždy v tvarech vypouklých, zřídka je na hoře ploška a několik faset. Pozbýváli průhlednosti ztrátou vody, máčí se pozorně v oleji, čímž se oheň barev vrací. Cena jeho neurčuje se pouze dle váhy, nýbrž hlavně dle krásy barev duhových. Obyčejný kousek stojí jen několik zlatých ale větší kámen do prstenu mívá cenu 50—100 zl. Máli velikost diamantu 20 karatového, stojí 1500 zl., dvakrát tak veliký 10.000 zl

Největší kus krásného opálu vzácného, 3000 karatů (600 gramů), jejž chová dvorní sbírka vídenská, cení se na půl milionu zlatých. Opál vzácný vyskytuje se v horninách trachytových, jmenovitě v sev. Uhrách, u Černovic, kde již od 14. století pravidelně se dobývá; jinde po skrovnu.

Polocenný opál, jemuž schází krásná hra barev, a *obecný opál*, jenž různé jest barvy, jakož i *skelný opál* (č. *hyalith*) a *perlový opál* č. *kašolang*, nalézají se v našem Středohoří (u Valče).

V naplaveninách na březích Jizery nalézáme různobarevné odrůdy *cirkonu*, jenž vyniká leskem, démantu podobným, a tvrdostí větší nad křemen. Červený průhledný cirkon, jenž slove *hyacint*, brousí se v podobě faset tabulkovitých neb schůdkovitých, zvláštním pak dává se tvar brillantový. Bezbarvé cirkony v podobě růže slovou jargon. Karatová cena obnáší 20—30 zl; mimo naše naleziště nacházejí se bezbarvé v Tyrolsku; nejkrásnější pak cirkony pocházejí z Uralu, Ceylonu, vých. Indie i Australie.

Z drahých kamenů této třídy vyniká největší tvrdostí *topas*. Nachází se v podobě bezbarvých neb žlutavých sloupců čtyrbokých, jehlancem zakončených. Již Plinius užívá jmena jeho, ale míní tím náš chrysolith. V předešlém století, kdy pouze ze Schneckensteinu v Sasích znám byl, měl velikou cenu; ale nyní nalézaje se u větším množství v Brasilii a v Sibíři, jakož i u nás v dolech slavkovských

a cinnvaldských laciněji se prodává. Broušený cení se po zlatém za karat; ale žlutavé topasy, nabudouli pálením barvy světle červené, spinelu podobné, platí se až 20 zlatými za karat.

První třída obsahuje nerosty nejvzácnější a nejdražší, vynikající největší tvrdostí.

Chrysoberyl dosahuje již tvrdosti vyšší nad topas, barvu má zelenavě zlatožlutou, větší pak na polo průhledné kameny (kterým v obchodu se dává jmeno alexandrit) bývají tmavozelené, a světlem umělým jsouce ozářeny, červenavé. Lupou dichroskopickou rozkládá se barva jeho na tři základní: žlutou, zelenou a červenou. Chrysoberyl se krystaluje v šestibokých sloupcích a jehlancích, nejvíce však nachází se v náplavech v podobě oblázků; žlutozelené krystaly mívají zřídka váhu větší 10 karatů, ale krystaly ruského alexandritu dosahují až 3" v průměru.

Pěkným zeleným chrysoberylům dává se tvar brillantu, světlejším podkládá se lupínek zlata. Třpytivé průsvitavé odrůdy, jež se vypouklé (en cabuchon) brousí jako hvězdnaté safiry, zovou se kočičí oko. V Brasilii, kde jest v náplavech hlavní jeho naleziště, větší má cenu než na trzích evropských, kde jej vkus svou přízní valně nepodporuje.

Chrysoberylu podobá se v mnohých odrůdách *beryl*, jenž se nachází v rozličných odstínech barvy zelené a modravé, jenž různé má stupně průhlednosti, ale tvrdost menší než topas. Neprůhledné beryly, vyskytující se v krystalech mnoho liber těžkých, nemají ceny, podobně i cena mnohých průhledných není valná, nehonosíli se úhlednou (sytou) barvou. U klenotníků nacházíme odrůdu modravě zelenou v tvarech brillantových, jež se zove *aquamarin*; kameny do prstenů počítají se po 5—10 zl. Ze všech berylů odrůd nejvzácnější jest *smaragd*, krásná tmavozelená odrůda berylů. Smaragdu dává se tvar tabulkovitý, také však brillantový. Karat bezúhonného smaragdu cení se na 150 zl. a cena jeho stoupá s váhou kusu jako cena brillantu, totiž v čtverečném poměru počtu karatů, jenž se pak násobí základní cenou jednoho karatu.

Máli smaragd obláčkovité kaly neb jeli slabými puklinami protkán, zove se mechovitý (jardinée) i platí se přece po 60—100 zl. za karat; cena světlejších smaragdů klesá na 30—40 zl. za karat a těch nejkalnějších na 10—20 zl.

Tyto vysoké ceny nejsou spůsobeny vkusem novější doby, nebrž udržují se již od nejstarších dob. Plinius klade smaragd v ceně po diamantu a perle na třetí místo i podotýká, že Nero oblíbil si smaragd za kukátko, jímž se díval na hry gladiatorův. Oblíbené smaragdy přicházely do Říma z Egypta; v starých hrobech egyptských posud se nacházejí. V novější době nalezly se i staré doly smaragdů egyptských v pohoří zabarahském u Kosseiru blíže zálivu arabského. Krásnější smaragdy pocházely dle zpráv Pliniových ze země Skythův; tímto nalezištěm míněny byly lomy ruské, které v nejnovější době opět jsou odkryty.

Velikým bohatstvím smaragdů vynikaly též doly peruanské, Španělové uvázavše se v zemi tuto, nalezli u praobyvatelů množství tohoto

vzácného nerostu, ale dolů samých se nedopídili; zdá se, že lid peruanský zakryl stopy jejich před poberty španělskými. Nyní pracuje v Nové Granadě průměrně 100 dělníků v lomech na smaragdy. Roku 1830 odkrylo se ložiště smaragdů, u Takowaje, a první druza smaragdů, jež vedla na stopu tuto, nalezena jest pod kořeny stromu.

Nejkrásnější druza naleziště tohoto, skládající se z krystalů na 4" dlouhých, chová se v klenotní sbírce petrohradské. I v Solnohradech jest naleziště smaragdů, které ruskému se podobá; krystaly jsou též ve svoru zarostlé ale malé, světlejší a nalézají se na vysoké stěně, protož lámání skály velmi jest obtížné.

Klenotníci navykli sobě dva různé nerosty stejným naznačovati jmenem. Temně červenému *spinelu* říkají *rubin-spinel*, světle růžovému pak *rubin-balais* jako koruntům podobně zbarveným, a přece spinel a korunt v podstatě se liší. Spinel má menší tvrdost (tvrdost topasu), krystaly jeho mají zcela jiný tvar (tvar osmistěnu), i hmota jejich jest rozdílná. V průhledných červených a modravých odrůdách jsou skrovné částky železa hmotou barvicí; zvýšíli se množství barviva, postrádá spinel průhlednosti a nabývá barvy černé; tento pak se jmenuje *pleonast*.

Spinelovému rubínu dává se tvar s fasety brillantovými a stupňovitými, a nejkrásnější druhy jeho mívají poloviční cenu nejlepšího brillantu stejné váhy. Rubin-balais má cenu zase o polovic menší spinelového rubinu; níže se pak cení fialově hnědé almandinové spinely a žlutohnědé rubicelly.

Spinel nachází se zarostlý v různých horninách, nejvíce však vybírá se z naplavenin indických, ceylonských i australských Také v našich náplavech po skrovnu se nalezá.

Všech předeš'ých drahokamenů tvrdší jest *korunt;* jeho vzácné odrůdy, *rubín* a *safír*, jsou po diamantu nejdražší, ale hmota jejich rovná se čisté hlíně, zbarvené nepatrnými sledy železa i chromu.

Nejhledanější barva rubínu jest jasně karmínová neb co krev červená, která se nemění ani ve světle umělém ani v prudkém ohni. Benvenuto Cellini udával r. 1558 cenu jednoho karatu rubínu osmkráte výše nežli démantu stejné váhy, neboť v středověku za nejkrásnější nerost byl jmín a posud udržuje se v ceně na rovni s démantem, často i dráženji se platí. Ceny rubínu nejlepšího druhu udávají se takto: 1 karat za 150 zl., 2 karaty za 500 zl., 3 karaty 1500 zl., 4 karaty za 3000 zl.

Menší cenu mají i nejkrásnější odrůdy safíru co chrpa modré průhledné, ačkoliv též po skrovnu se nalézají. Safír 3 karatů cení se za 100 zl., 5 karatů již za 200 zl. Pěkné safíry čtyrkaratové, vynikající barvou nad ceylonské byly již i na jizerských lukách nalezeny.

Jinobarevné odrůdy koruntu, jež se brousí a leští, nazývají se jmény jiných nerostů. Aby se však zachovala upomínka na vznešenější původ jejich, dává se jim příjmení „orientalský". Žlutavé korunty zovou se orientalskými topasy, žlutozelenavé or. chrysolity, zelenavé or. aquamariny, fialové or. amethysty. Cena jejich řídí se dle jasnosti a sytosti barvy.

Všem dává se tvar fasot, pouze jedné odrůdě, hvězdnatému safiru č. *asterii* uděluje se tvar vypouklý. Asterie má slabou průhlednosť, však, v polokouli vyleštěna, ukazuje krásný šestipaprskový odlesk, jenžto s jemným rýhováním, tudíž s vniterní stavbou krystalu úzce souvisí.

Nejbohatší naleziště rubínů jest v náplavech distriktu saffraganského na ostrově Ceylonu blíže města, jež se zove městem rubínů, Ratnapura.

Nejnovější nález *diamantu českého* podal nový skvělý důkaz o vyhlášeném a od starodávna proslulém podzemském bohatství vlasti naší. Nalezený u nás první diamant jest sice velmi malý, neboť váží pouze $^1/_4$ karatu, nevyniká úhlednou barvou, jsa zelenavě žlutý, ale v tvrdosti převyšuje diamanty brasilské a vůbec vzhledem k upozornění na kamínky podobné velikou má důležitosť. O dějinách jeho netřeba se šířiti, bylyť vylíčeny v listech veřejných.

Nahlednemeli do dějin diamantu, setkáme se již v 3. století před Kr. s nynějším významem slova adamas t. j. nepřekonatelný, jímž se naznačoval nejtvrdší a nejvzácnější ze všech drahých kamenů. Arian ve své geografii naznačuje správně Indii co pravlasť démantu, vypisuje v seznamu zboží západního Dekanu více průhledných kamínků, jichžto vlastnosti s naším démantem a rubínem souhlasí. Ptolomaeus udal některá naleziště již zevrubně. A naleziště tato, jež se všude obmezují pouze na náplavy, rozšířila se až do našich dob na ostrovy Borneo, Celebes, Sumatra, na jižní Afriku, severní Ameriku, Brasilii, Kalifornii, Australii, Sibíř a na jiné naleziště menší důležitosti.

Ze všech okresů diamantu jsou indické a brasilské nejbohatší, any uvedly již do obchodu několik tisíc liber těchto drahocenných kamínků. Démanty nalezají se v náplavech a hledají se vyplakováním země č. rýžováním; v novější době nalezen jest démant co vzácná přimíšenina břidličnatého kamene prahorního, jenž se skládá ze křemene a slídy slove *itakolumit* (dle Itakolumi, hory v Brasilii); konečně nalezen jest démant i v podobě mikroskopických zrníček v xanthofyllitu uralském.

Průměrná cena diamantů surových obnáší asi 50 zl. za karat a vkusně broušených 100—300 zl., dále pak vstoupá v čtverečním poměru počtu karatů, jenž se násobí základní cenou karatu, na př. jeli základní cena jednoho karatu 100 zlatých, stojí pak 10 karatů těžký démant $10 \times 10 \times 100 = 10.000$.

Největší diamanty uschovávají se co vzácnosti veliké ceny v klenotních komorách panovníků a států, mnohý z nich vyniká i zajímavými dějinami.

Nejslavnější démant, *kohinur* č. hora světlá, jenž váží nyní $102\frac{3}{16}$ karatu a jest jměním královny anglické, tvořil v dobách pradávných s jiným ještě démantem (snad Orlovem) oči modly ve chrámu Madurském (v Indii). Roku 1306 po vítězných válkách Mahomedanů dostál se do pokladnice sultána Rabery v městě Delfi. R. 1739 zabavil jej perský šach Nadir, dobyv města Delfi, a dědictvím po Nadirovi získal jej šach Šudža. Když pak tento očí svých oloupen z Kabulu byl vyhnán, utekl se k Rendžit-Singovi, vladaři Sajkův v Loharu (r. 1812), i s klenotem svým. Rendžit-Sing dozvěděv se, jakou drahocennosť Šudža skrývá, mořil jej hlady a celou rodinu jeho, až na něm démant

vynutil. Před několika pak lety byla země Sajkův, známá pod jmenem Pendžab, přivtělena k říši indobritanské, a veškero jmění její i s kohinurem zabaveno. Společnost východoindická podala skvostný démant, jenž vážil 280 karatů (skoro 4 loty) co dar královně anglické a tato svolila, by po návrhu Brewstera obroušen byl na brillant, čímž váhy jeho značně ubylo.

Démant císaře ruského *Orlov* váží $194^3/_4$ karatu; bezpochyby z oka modly Brahmovy vyloupán, zdobil později trůnní stolici Nadira, šacha perského. V povstání vojenském byv od francouzského granátníka ukraden, dostal se na trh amsterodamský, kdež jej koupil hrabě Orlov pro Kateřinu II. (r. 1772) za 450.000 rublů; nyní zdobí žezlo ruské.

Pitt čili *regent*, démant francouzské komory klenotní, vážil původně 410 karatů a byl v Golkondě (v Indii) získán guvernerem Pittem, po němž se jmenuje. Pitt ho prodal regentu francouzskému, vévodovi Orleanskému. Ve válkách napoleonských zastaven byl v Berlíně u bankéře Třesky, r. 1848 byl již zase ve sbírce klenotů francouzských, kdež v inventáři zaznamenána jest cena jeho: 8 milionů franků. Ze všech velikých démantů vyniká Pitt nejsouměrnějším tvarem co nejpravidelnější brillant.

Florentin, démant císaře rakouského, váží $139^1/_2$ karatu a má barvu žlutou co víno.

Modrý démant *Hope* podobá se v sytosti barvy své nejkrásnějšímu safíru, leskem však a ohněm vysoce nad něj předčí; váží $44^1/_2$ karat. Patřil bohatému privátníku panu Th. Hopeovi, po němž má jmeno, nyní jest majetkem vévodkyně New-Castleské.

Jakým spůsobem jednotlivé drahé kameny v přírodě se tvořily, nedá se posud na jisto postaviti; možné jsou jedině dva spůsoby, jimiž nerosty vůbec vznikají; buď vyloučením částic hmoty, ve vodách rozpuštěné aneb ochlazením hmot roztopených.

Mnozí chemikové (Gaudin, Ebelmen, Daubrée, Deville) dosáhli již toho, že podařilo se jim uměle vytvořiti některé drahé kameny (korunt, spinel a j.) roztopením součástí, z nichžto se skládají, a velmi zvolným ochlazením směsi roztopené, na př. korunt velmi povolným ochlazením roztopené směsi fluoridu hlinitého a kyseliny borové. Prášek diamantový vyrobil Depretz převáděním elektrického proudu od kužele uhelného k drátu platinovému v prostoře vzduchoprázdné; v prachu uhelném, jenž přeletuje na drát platinový, nalezly se po delší době diamanty co prášek, jímžto se rubín dal brousiti. Sluší též podotknouti, že uměle vyrábějí se krystaly jiného prvku, boru, jehož v přírodě nenacházíme, a jenž vynikaje barvou žlutou neb červenavou, v průhlednosti lesku a lomu světla démantu se podobá, tvrdostí však nad něj vyniká, jsa tudíž nejtvrdším ze všech těles. Kdy by výroba prvku tohoto (jež se Wöhlerovi a Devilleovi nejdříve podařila) byla snažší, zajisté by v mnohém ohledu nahradil vzácný diamant. Již na základě těch pokusů, které se staly u výrobě drahých kamenů, můžeme vysloviti naději, že zmizí meze, jaké položila příroda upotřebení drahých kamenů sporými nalezišti, že v téže kráse a dokonalosti budou se moci vyráběti v pracovnách chemiků.

Od namáhavé posud málo vyvinuté výroby drahých kamenů sluší rozeznávati snažší *nápodobení* jejich (padělání č. imitaci). Nabyvši již znamenité dokonalosti ve spůsobech práce i v jakosti výrobků, stalo se předmětem průmyslu, jenžto i v Čechách, zejmena v Turnově, rozsáhlé půdy nabyl. Vzácné a sporé kameny, jimiž nebylo lze vyhověti všeobecné oblibě, nahražují se lacinými a vkusnými nápodobeninami.

Nejnovější dějepisecká literatura česká.

Vědecký směr, jejž dne 24. ledna 1828 František Palacký vyznačil dějepisectví českému v pamětním spise, podaném tehdejším stavům zemským, ustálil se a od oné doby sesiluje se v něm nepřetržitě.

Předchůdcové Palackého v reformaci českého dějepisectví, Dobner, Pelcl, Dobrovský a j., jakkoliv snahami a vykonanými pracemi svými proslavili se, přece všichni náležejí ještě do *minulé* doby dějepisné činnosti, kterouž celkem můžeme nazvati *kronikářskou*. Co nejbystřejší vědecký důmysl, opravdový talent a neunavná pilnost ze všech kronik, v nichž dějiny vlastí českých vypsány byly od nejstarších časův až do století sedmnáctého, mohly učiniti, zajisté úplně vykonali oni učenci; však sám tento kruh, v němž jedině dějepisectví české i jimi pěstováno bylo, stanovil těsné meze a hranici veškerého výskumu, vší dějepisné činnosti. O čem nebylo řeči v tištěných kronikách, až do Palackého známých, to až do něho nebylo v dějinách českých. A přece musíme s největším uznáním vzpomínati badatelův minulosti našeho národa, kteří na sklonku století osmnáctého a na počátku devatenáctého s vědeckou opravdovostí přistoupili k dílu. Autorita kronik až po ně byla v učenějším písemnictví i v celém toliko pro zábavu čtoucím národě našem veliká, vrchol pak její byl při Hájkovi. Reformace v dějepisectví českém počala jaksi *konfrontováním kronik*, a již z této jednoduché zkoušky vyšly na jevo tak veliké *opravy* právě nejvyšší autority kronikářské, že celá soustava, která dějepisectvím českým vládla po tři sta let, tou korrekturou byla zbořena a vyvrácena. Ráz této soustavy nejdokonaleji naznačil Fr. Faustýn Procházka, když o Dobnerovi pověděl, že „*učinil konec lhaní*“. Těmito slovy výtečného učence a šlechetného vlastimila pravdivě pojmenována byla zvrhlost, do které stranická vášeň náboženská v století šestnáctém strhla v Čechách životní interes celého národa.

Však ani nejsprávněji opravené kroniky již nestačily duchu, jehožto lásku a tvorčí sílu dějiny české k sobě zvábily v druhé desítce tohoto století. Ze spisu, s jehožto obsahem čtenářové naši již úplně seznámeni byli*), uvedeno na všeobecnou vědomost, s programem jak velikolepým *Palacký* se ujal českého dějepisectví. Hledíce netoliko k vědě, jejímžto nelí původcem, zajisté rozmnožitelem v míře až úžasné a organisatorem

*) Zur böhm. Geschichtschreibung. Von Franz Palacký. 1871; v Osvětě číslo 1. článek „Palacký a české dějepisectví“ od dr. Emlera.

na základě jedině pravém Palacký jest, ale i k rozvoji celého národa našeho, jenž s pracemi jeho co nejtěsněji spojen byl, nemůžeme ani dosti děkovati slavnému historiografu našemu, že na světlo vydal dějiny své padesátileté požehnané činnosti. Uvítali jsme v nich veledůležitý, ba nutný doplněk jeho „Dějin národa českého.“ Paměti v nich uveřejněné, osudy v nich zaznamenané týkají se více věci než osoby, více vědy než učence; a jakkoliv ze stručného porovnání nejdokonalejšího, posledního díla z doby kronikářské, Pelclovy „Nové kroniky české“, již s prvním svazkem Palackého „Dějin národa českého“ patrně vyniká veliký pokrok, jenž v dějepisectví českém náhle vzešel, přece úplnou známost zdarného převratu, jak ještě více do budoucnosti byl založen, než jak ihned mohl býti vykonán, čerpáme teprv z letošního spisu Palackého „Zur böhm. Geschichtschreibung.“ Návrh, jejž Palacký stavům českým dne 24. ledna 1828 učinil o způsobu, jakým by mohlo býti zvelebeno dějepisectví české, jest velepamátným skutkem v životě českého národa, stanoví rozhraní dvou dob v českém dějepisectví; ukončuje dobu kronikářskou a zahajuje novou, kterou nejsprávněji nazveme *archivní* a která dějepisectví naše teprv povýšila na *vědu.*

Není zbytečno, opakovati tu nejdůležitější část z onodo návrhu. Pravilť Palacký: „O dějinách českých bylo (až do jeho doby) více psaní a hádek, než se slušelo; neboť vesměs věnováno až příliš málo práce zkoumání a sbírání. Všechen obsah dějin českých obyčejně byl čerpán jedině ze starších, tiskem vydaných kronik; archivův, těchto pro dějepisce nevyčerpatelných skladišť, užito málo neb zhola nic. Však kronik z minulosti našeho národa není mnoho, a ty, kteréž máme, porovnány zvláště s kronikami našich západních sousedův, jsou až příliš nuzny a nedostatečny; právem mohl by někdo tvrditi, že staří Čechové dějinami, kteréž byli *žili*, vyznamenali se před jinými národy rovněž, jakož opozdili se za nimi těmi, kteréž *sepsali.* Naši staří kronikáři obyčejně byly osoby soukromé, jichžto poznání a důmysl byly rovněž obmezeny jako obor působnosti; nestačiliť, aby bohaté mnohotvárné divadlo svých časův pojali a potomstvu vypsané zachovali. Všímaliť sobě buď toliko svého nejbližšího okolí aneb čelných příběhův v zemi, jichžto příčiny, význam a následky jich příliš často zůstaly tajny. Tudíž patrno, proč i nejlepší dějepisci čeští měli tak nedokonalou vědomost věci„ kteréž se staly, proč dějiny české celkem setkány jsou téměř jediní z jednotvárných obrazův změn na trůnu neb války, z příběhův vnitřních sporův a divoké bořící síly, proč v našich dějepisných knihách tak zřídka se vypravuje o tichém občanském životě našich praotcův, o uměnách míru ve vlasti, o zvolném rozvoji vnitřních státoprávních poměrův, o správě zemské jakož i o jejích účincích na blaho a strasti národa, proč vůbec až posud nemáme v pravdě pragmatické dějiny národní, kteréž by povznášely ducha i srdce. Mnoholetá pilná badání v některých archivech a knihovnách domácích i zahraničných spůsobila ve mně přesvědčení, že užitím pokladův archivních a památek rukopisných, až posud tak velice zanedbaných, dějiny naše nabývají nové podoby, že dotýčné zkoumání a sbírání v celém objemu svém jest věcí nezbytnou, a že všeliká práce a všeliké úsilí, kteréž témto dějinám se věnuje, musí tím počíti, aby tyto paměti na místě svého uložen

byly vyhledány, aby užitek, jejž dějepisu poskytují, z nich ihned byl vybírán, a dle rozsáhlého plánu, jakýž uměna dějepisná poroučí, ukládán a rovnán. Jedině tímto spůsobem bude lze pro dějiny stavovských poměrův v Čechách, jakož i zákonodárství a správy zemské, financí a zřízení vojenského, náboženské, literární a umělecké osvěty národa, živností a obchodu, života rodinného a společenského, mravův a obyčejův a t. d. snésti spolehlivé zprávy, jakých již nesmí býti nevšímáno sobě v dějinách žádného národa, na nejméně ve zvláštních dějinách českých. Však o těchto věcech nalézáme ve všech domácích kronikách velmi nuzná a nespolehlivá vypravování, kteráž toliko bohatou diplomaticko-kritickou soustavou musejí býti doplněna a opravena."

Tenť jest program, jejž Palacký před více než padesáti lety dějepisectví českému, v důmyslném poznání minulých jeho vad a v pevné naději příštího rozkvětu jeho vytknul, a jejž sám po půl století s nasazením ba s přetížením veškerých duševních i tělesných sil svých, ovšem k vysokému zdaru díla podniknutého, naplňoval.

S citem nevýslovné sklíčenosti jest nám nyní vmysliti se ještě do počátku druhé polovice století minulého, když Václav Hájek z Libočan muži učenými vyhlašován byl „diktatorem pravdy", když kronika jeho velebena byla netoliko co dílo dějepisné, „v němž pravda hledána a nalezena býti musí", ale již co vrchol a ukončení všeho dějepisného výskumu a vší dějepravné činnosti v Čechách. Abychom dokonale poznali toto přežalostné, hluboké poklesnutí netoliko vědecké snahy ale i národního ducha ve vlasti naší, považme, že touže dobou, když Hájek předními učenci v národě, Veleslavínem, Crugeriem, Balbínem a t. d. co milovník a obhájce pravdy staven byl po boku — Sokratovi, všechny archivy a knihovny nejen v Čechách a na Moravě, ale po celé téměř Evropě byly plny nejjasnějších svědectví a nevyvratných důkazův, že jest mistrem pletich a lží, při nichž jedině není lze rozeznati, jsouli zlomyslnější nebo nechutnější. Touže dobou, když titěrný nesmysl a chytře namíchaná otrava sladkým příměškem jesuitsky rektifikovaného vlastenectví lahodily organismu českému, až k nedomrlé malátnosti seslabenému, v temných sklepeních, v dušných kobkách a pod zrezavělým zámkem zastavených skříní ležela mocná, plná a zdravá pravda, čekajíc na muže, jenž by ji vyvedl na světlo, i na nové pokolení národa, kteréž by ji uneslo již v duchu a v srdci.

Muž i nové pokolení přišli. Ruka prorokova otevřela skalné prameny živé vody a národ okřál i zmohutněl v celé bytosti své požitkem jejím. Bájky, omyly, slabosti a lži doby kronikářské prchly a „Dějiny národa českého" z archivův a z knihoven vstoupily na místo jejich vlády, až posud neobmezené. *„Dle původních pramenův"* zaznělo heslo nové doby dějepisectví českého. Kroniky, zvláště netištěné a původem svým sahající zpět nad Hájka, pojaty jsou ovšem do řady původních pramenův, však předkem nepropůjčena jim moc jiná, než jakou jim určí svědectví skutkův v souhlase se všemi ostatními pamětmi, kolem nich rozloženými, dle nálezu nynější kritiky, která nemá [illegible] jiného mimo vypátrání a vypsání pravdy. Týmže spůsobem, [illegible]y vědy vymknuly se ze středověkého zajetí svého, cestou

empirismu a indukce také historická věda česká vzchopila s vzmohla se k nynější své moci.....

Původní, nepochybné prameny staly se základem nového dějepisectví českého. Co nebylo a není nezvratně zjištěno těmito svědectvími, nedostalo a již nikdy nedostane se do dějin českých; za to ručí nám vlastní práce Palackého, mistrná v posledních třech dílech jeho Dějin, i pevný směr, v kterémž dějepisectví naše vůbec pro veškerou budoucnost utvrdil — a stále utvrzuje.

Pamětní spis, jejž r. 1828 podal stavům českým, ihned stal se zákonem mladším silám, kteréž co družní pomocníci k mistru přilnuly, a za krátký čas nabyl svými velikolepými účinky platnosti tak všeobecné a svrchované, že nyní již ani v nejnepatrnější otázce z dějin našich nemůže býti pronešeno slovo, kteréž sobě přeje, aby došlo nějakého veřejného povšimnutí, že již ani jediný nejmenší krok v dějinách českých nemůže býti učiněn — *bez původních pramenův.*

Přesvědčení o pravdě nejpřirozenější, která však po tři sta let v písemnictví českém co nejhruběji byla urážena, že totiž *bez původních pramenův není vůbec žádného dějepisectví*, ovládlo naši vědu historickou v nejnovější době tak mocně a neodolatelně, že nyní téměř veškerá dějepisecká činnost u nás věnována jest snášení, zkoumání, rovnání a *vydávání pramenův*. Vlastní tvoření děl historických, literární produkce ve vědě dějepisné ovšem jest tím zabavením schopných sil z velké části odročena, a čtenářstvu, kteréž pro přípravy k práci, třeba sebe nezbytnější a namáhavější má méně smyslu než pro práci hotovou, snadno může zdáti se, že historikové naši odpočívají; však kdo nahledl do ústrojí vědy, bude s nejnovější dějepiseckou literaturou českou velice spokojen. Těmi silami a těmi prostředky hmotnými, kterýmiž vládneme, děje se nyní všecko, co konáno býti může, a v poměru k jiným vědám a oborům písemnictví, kteréž v jazyku našem se těší péči a práci, dějepisectví může říci, že svědomitě koná svou povinnost, třeba hlavně ve vydávání pramenův. Tím ovšem nemíníme tvrditi, že bychom zvláště prostředky hmotnými na zvelebení dějepisectví českého nemohli vládnouti ještě stokrát většími, než jaké po ruce máme, a úplně souhlasíme s důtklivými stesky a s trpkým káráním, kteréž soukromě v kruhu našich dějezpytcův, veřejně pak zvláště v horlivém bojovníku za interesy dějin našich v „Památkách archaeologických a historických“ na *přílišnou netečnost zámožnějšího měšťanstva a větších obcí k podnikům dějepravným*, jsou bohužel již stálým hovorem. Ba nerozpakujeme se v této smutné rubrice našeho národního života i přes některé velmi čestné výjimky, kteréž veřejného vděčného vyznačení již došly, postaviti *v první řadě domácí velmože, boháče*, kteří na podniky méně šlechetné i slavné, a vlast méně ozdobující, neváhají věnovati náklady někdy až úžasné. Kdyby bylo tolik peněz, kolik jen při poněkud větší náklonnosti k dobré věci velmi snadno by bylo, vydávání pokladův archivních a všelikých památek rukopisných i již někdy tištěných, však nyní v obchodu velmi vzácných, ke kterýmž vůbec co k pramenům dějin hleděti sluší, mohlo by býti podniknuto měrou velikolepou a pokračovalo by spůsobem, tak důležité potřeby české vědy

a národního života našeho důstojným. Neboť na tom zřeteli jedině závisí všechna nynější dějepisecká činnost u nás v tomto směru.

Prameny dějin, a byť v některých částech svých, pro tu neb onu dobu národní minulosti, pro ten neb onen obor národního života byly sebe zajímavější, nikdy celkem nebudou těšiti se a netěší se takové horlivosti širších kruhův v národě, aby tím uhražen byl náklad na ně věnovaný. Není-li dostatek lidí, kteří v tak vznešené věci vlastenecké dovedou se chovati se stanoviska jiného než přímého osobního užitku, tož vděčnost naše k podnikům finančně tak neúrodným a druhdy i nebezpečným musí býti při vší skrovnosti jejich v poměru k nepřehlednému materiálu, k nim příslušnému, tím větší.

Program Palackého ze dne 24. ledna 1828 posud jen z malé části je naplněn. *Doba archivní* v první, pouze technické části své bude trvati ještě velmi, velmi dlouho, i budeli časem svým moci pracovati se v ní měrou rozsáhlejší... Přetržena r. 1855 vydáním prvního dílu veliké práce J. K. Erbenovy, „Regest“ českých a moravských, byla obnovena r. 1861, když Palacký po přestávce 12 let „svolením a nákladem veleslavného výboru zemského v království českém“ jal se vydávati pátý díl neocenitelného „Archivu českého“, jejž byl založil již roku 1840. Mocnější proud v ní vzešel roku 1864; té doby Antonín Gindely „pomocí několika vznešených příznivců domácího dějepisu“, jakož i ne méně nezbytnou podporou spisovatelův a dejezpytcův, jazyka i věci dokonale znalých, založil „Staré paměti dějin českých“, sbírku veledůležitých a sebou samými v písemnictví českém slavných pramenův dějinných, ze šestnáctého a sedmnáctého století. Vyšlyť v té sbírce předně posud nalezené části *Dekretův Jednoty bratrské*, péčí *J. Emlera*, za druhé *Pavla Skály ze Zhoře historie česká* od r. 1602 do r. 1623, upravená *Karlem Tieftrunkem*; za třetí *Paměti Viléma hr. Slavaty* od r. 1608 do r. 1619, vydané *Josefem Jirečkem* a za čtvrté některé části *„Jednání a dopisy konsistoře katolické i utrakvistické“*, vybrané a pořádané *Klementem Borovým*. V úvodu k celému podniku „Starých pamětí“ Antonín Gindely položil rozvrh velmi obsáhlý. Památky tyto měly v šesteru oddělení uveřejňovati: Spisy jednoty bratrské; kronisty a historiky; sněmovní jednání; zbytky starých desk; diplomatář český; korrespondenci konsistoře utrakvistické a katolické. Bylť to plán velikolepý, jehožto jen s polovice provedením dějepisná věda česká by byla nabyla podpory mocné a rozšíření znamenitého. Díla vydaná zajisté také uvítána byla co nejradostněji všemi přáteli dějin českých a všemi pracovníky o rozkvětu jejich; tím více pak želeti jest, že podniknutí s nadějemi tak svěžími počaté a silami tak výtečnými vedené, jakož jiné příčiny domysliti se není lze, z nedostatku podpory hmotné v počáteční horlivosti své brzo ochablo a nyní snad již za úplně ukončené považováno býti musí.

V tomto tušení nasvědčuje nám ovšem *nejnovější* rozvoj dějepisecké literatury naší, jenž z programu „Starých pamětí“ články velmi důležité pojal do sebe a již výtečnou prací hotovou v nich se honosí. S nejradostnějším potěšením patříme, jak nejnovější dějepisecká literatura naše mimo díla jeho vlastní téměř všechna má i podnět i správu svou v *Palackém*. Vysokému věku kmetovu příroda propůjčuje pruž-

nost vůle a jarost úmyslův jinošskou, tvorčí sílu ducha, vytrvalost a radost v práci nejvyšší mužné dospělosti; kéž by mu i tělesných sil ještě dlouho popřála! Vším právem můžeme pověděti, a jsme přesvědčeni, že výrokem naším nikdo nebude ani nejméně pohoršen, že: Palacký ze všech našich dějezpytcův a dějepiscův jest posud nejčinnějším, a což rovněž vyznačiti dlužno, každé dílo z jeseni jeho života jest plno myšlenkového ohně a umělecké dokonalosti, jako hrozen zdravé révy, která zdobí sluneční stráně jižních krajin. Sotva že vydal mistrnou a vítěznou obranu národa českého v dějinách jeho století patnáctého, v které zároveň složena jest úplná porážka nejvášnivějšího a nejklopotnějšího škůdce vší národní bytosti české, (Die Geschichte des Hussitenthums und prof. Constantin Höfler); sotva že sebráním veškerého bohatého materialu život Husův a tragický průběh jeho spravedlivé pře s hierarchií římskou postavil v pravdivé světlo, aby dějiny celého lidstva nemohly v té důležité kapitole své ani vědomě ani nevědomě býti mateny (Documenta etc.); sotva že uveřejněním zápiskův (Zur böhm. Geschichtschreibung) ukázal nám nejprvnější počátky a nenáhlý vzrůst nynější dějepisné vědy české; sotva že znova proskoumal, promyslil a přepracoval třetí díl svých Dějin, rozmnoživ jej důkladnější propravou k velikému reformačnímu ruchu českému, zevrubnějším a jasnějším vypsáním duševní stránky tehdejšího života národního, hlubším vniknutím do počátkův a pozdější organisace jednotlivých reformačních táborův českých, plnějším a určitějším vyznačením Husa co původce reformace, a vůbec všemi zprávami, kteréž prodlením dvaceti let o dějinách husitských z pramenův domácích i zahraničných na novo vynešeny byly, a všemi politickými i kulturními úvahami, kteréž při prvním vydávání tohoto dílu Dějin českých c. k. censurou by nebyly bývaly puštěny na světlo boží: Palacký ujal se správy při vydávání *pramenův českých dějin*, kteréž jednak dle vyzvání jím již před některou dobou učiněného, jednak dle nejnovějšího plánu jím samým vypracovaného děje se a bohdá šťastně až do konce provedeno bude měrou rozsáhlejší, než všechny posavadní podniky toho druhu.

Dílo, jehožto přípravám Palacký mnoho času a sil svého života věnoval, a o jehožto nutném před se vzetí pronesl se veřejně s takovou vroucností, jako o žádné jiné potřebě národní vědy, jsou „*Pozůstatky desk zemských království českého, r. 1541 pohořelých.*" Zajisté velmi dojemná a povzbuzující byla slova, kterýmiž dne 6. června 1863 ve valném shromáždění společnosti Musea království českého promluvil o historické důležitosti dotčených desk zemských, a o potřebě i způsobu, obnoviti je, pokud možná, zase. „Proniknut jsa vědomím a přesvědčením o důležitosti a potřebě takového díla, počal jsem již přede 20 lety, s pomocí několika mladších přátel, sbírati zbytky starých desk zemských, a co v té věci dovedli jsme, nachází se podnes v archivní částce našeho museum. Ale události roku 1848 a následujících přerušily také tuto činnost, já od r. 1851 nad to byl jsem osamělý na celé desítiletí, a pokusy od té doby k tomuto cíli předsevzaté zůstaly bez prospěchu, ač neujmeli se, jakož ovšem slíbil, nově ustanovený archivář zemský této péče a práce. Já již blíže se ke hrobu a maje ještě tolik prací neodkladných před sebou, nemohu v této věci činiti

sám více, nežli upozorňovati, napomínati, žádati a prositi, aby síly duchovní nadějných potomkův národa našeho nemeškaly obrátiti se k vážnému předmětu tomuto, aby z dělníkův schopný sestoupil se dohromady sbor — neboť to dílo převyšuje sílu kteréhokoli jednotlivce — i aby co nejdříve přikročilo se ku práci ovšem ne skvělé, ale tím blahodárnější, abych dočkati se mohl, ať nedím ukončení, ale aspoň zdárného a slibného započetí díla pod titulem „Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne fortuito comsumptarum“, jehožto bude snad asi 8 nebo 10 kvartantův.“ — „Můj účel, má žádost a touha při této věci směřuje hlavně k tomu, abych obrátil pozornost k historické důležitosti našich starých desk zemských, i ku potřebě, uvesti je, pokud možná, obecenstvu ve známost. Jsem, tuším, za naší doby jediný člověk na světě, který s pilností vyhledával a studoval, jestli ne všecky, aspoň největší část pozůstatkův těchto drahých, a cítím se za vázána ve svém svědomí, abych aspoň oznámil všem přátelům nauk, a v národu našem zvláště, jakový poklad zachoval se nám v nich, ačkoliv bohužel osudem krutým ztenčený, a nad to zanedbaný, nevšímaný. Vyznám bez obalu dle úplného přesvědčení svého, že nevím o ničem, co by národu našemu čestnější památku v dějinách světa zjednati, čím bychom my před očima všech národův spravedlivěji pochlubiti se mohli, nežli zrcadlem tím starého života našeho státního a společenského, které ze zbytkův pohořelých našich desk, jakkoli znuzilých, kdyby jen úplně shledáni, sebráni a v jedno sestaveni byli, vysvítati by musilo.“ „Až vykonáno bude dílo, kteréhož si tak toužebně přeji a žádám, pak rozbřeskne se záře a světlo historie nade všemi kraji vlasti naší, a zahřívati bude srdce lidská láskou ke vlasti také tam, kde ona ve mrákotě nevědomosti posavad netoliko dřímají, ale snad i dokonce se odvracují.“ —

Po sedmi letech vyplněna jest tato touha Palackého; srdečná slova jeho padla na místa úrodná a vzbudila žádoucí čin. Nynější archivář král. města Prahy, pan dr. *Josef Emler*, vykonav přispěním dějepiscův a bibliotekářův našich v Praze velmi rozsáhlé přípravy k dílu tak nesnadnému, a vládna podporou z mecenášské ruky pana hraběte Jindřicha Clama Martinice, jenž obmyslil toto podniknutí takovou štědrostí, jaká posud žádnému spisu ani starší ani novější literatury naší od nikoho nebyla poskytnuta, roku minulého přistoupil k vydávání „Pozůstatkův desk zemských“, a v pěti svazcích již ukončil ***díl jejich první.*** Celá práce rozvržena jest asi na 500 archův, a děje se s pílí a s dokonalostí výtečnou. Dějepisná věda česká, v rozměrech svých největších a v podrobnostech svých nejjemnějších nabývá jí nového přehojného světla; dávno zašlý život našeho národa obnovuje se před očima našima v takové blízkosti a jasnosti, v jaké vzkřísiti jej marně bychom snažili se spůsoby a pomůckami jinými.

Vedle této, z přímého vyzvání a na základě mnoholetých příprav ze strany Palackého podniknuté práce dějepisné literatury české, vidíme z podnětu daného naším historiografem a z přičinlivé péče jeho nejbližší vzkvétati druhé veliké dílo, jímž dějepisnému bádání a tvoření u nás šíří a utvrzuje se půda. Z oslavy sedmdesátých narozenin Palackého, v které radostně súčastnil se celý náš národ, vzešla dějepisné

vědě české trvalá památka a v skromných poměrech našich dosti mocná podpora. Založenať byla zvláštní nadace Palackého na prospěch takových účelův, jimiž oslavenec sám vlasti své nejplatněji byl posloužil. Spůsob, jakým by této intence nejsprávněji dosaženo bylo, úplně dán na rozhodnutí Palackého, jenž přihledaje k nejnutnějším potřebám dějepisné vědy domácí a uváživ ty stránky, v kterých opatření jejich v časích buď starších neb nejnovějších založeno a pojištěno jest, uznal za nejpřednější úlohu, usnadniti vydávání pramenů českých dějin, aby kdož mají duševní síly, mohli spracováním některé části dějin národních naši vědu dějepisnou zvelebovati. Nepřístupnost zřídel dějin českých, obtíže při sbírání jich a nedostatek prostředkův k tomu Palacký zajisté sám nejvíce zkusil, a chtěje zjednati ulehčení v té věci badatelům pozdějším, ustanovil, aby větší část z důchodův nadace, jeho památkou vyznačené, věnována byla k vydávání díla, jemuž on sám vypracoval plán, jehožto konání sám spravuje, a kteréž nazval: „*Prameny dějin českých.*“ Toto podniknutí půjde dvojí řadou, z nichž první bude chovati v sobě správné a kritické vydání všech starých spisovatelův, téměř naskrze rodilých Čechův a o českých dějinách jednajících, až do počátku století šestnáctého; ve druhé pak snešeny budou výpisy ze všech spisovatelův zahraničných, pokud týkají se dějin českých. V řadě první nalezneme předně legendy o českých svatých a pak dvacet kronik a letopisův od nejstaršího dějepravce v Čechách, Kosmy, až po Václava Hájka. Budeť to, jak patrno, obsáhlá knihovna pramenův českých dějin, jejížto užívání však nemá býti a bohda ani nebude obmezeno jedině na badatele v minulosti české. „Prameny dějin českých“ mají býti přístupny všem vzdělanějším vrstvám našeho národa, a proto učiněno opatření, že česky psány jsou netoliko všecky úvody, všecka vysvětlení a kritické poznámky, ale že vedle znění původního, obyčejně latinského, položen i překlad český. Tím spůsobem budou „Prameny dějin českých“ dílem, jež při úplné a dokonalé vědeckosti své, k účelům badatelův domácích i cizích, poskytne každému Čechu snadného a původního poučení o minulosti našich praotcův, budouc dílem v pravdě národním. Díl první uveřejní legendy o českých svatých; v svazku prvním již podána jest úplná legendářská literatura svv. Cyrilla a Methoda, desatero vypsání jejich životův: legendy panonské, bulharská, vlaská, moravská; a dvě legendy o sv. Ivanu. Překlady vykonány jsou výtečnými znalci jazykův původního i českého, a celé důležité podniknutí vyniká onou lahodnou dokonalostí a skvělou uměleckou formou, dle nichž ihned poznáme přítomnost ruky Palackého. Do nejblíže příštích svazkův přichystány jsou legendy svv. Václava, Lidmily, Vojtěcha, Prokopa a blahoslaveného Vintýře.

Kterak všech těchto důležitých písemných památek pro dějiny české užíváno býti může a má, vyložili a určili Dobrovský a Palacký znamenitým důmyslem kritickým již před dávnými lety. — Z kronistův vydán bude v této sbírce pramenův nejdříve Kosmas se vzorným překladem V. V. Tomkovým. Vůbec dlužno podotknouti, že Palacký pro vydávání Pramenův dějin českých shromáždil kolem sebe a spojil k jediné vznešené snaze velmi výtečné naše síly dějepisné, filologické a spisovatelské, tak že podniknutí děje se spůsobem jaksi akademickým.

Výpisy ze zahraničných spisovatelův, pokud se týkají nejstarších dějin českých, jsou slavným pomníkem neunavné vlastenecké snahy a vzácné vědecké dokonalosti, bohužel již nebožtíka, *Karla Jar. Erbena*; pokračování v této práci zajisté svěřeno bude znalci rovněž pečlivému. Při vděčné vzpomínce na drahého K. J. Erbena jest vhod oznámiti milovníkům dějepisné vědy české, že věrný přítel a důstojný nástupce jeho v úřadě městského archiváře pražského, dr. Jos. Emler chystá nákladem kr. české společnosti nauk do tisku *druhý díl* slavného díla jeho: „*Regesta Bohemiae et Moraviae*“, k němuž nebožtík sám již byl vykonal hojné přípravy. Také pokračování Palackého „*Archivu českého*“ položeno jest na programu nejbližší budoucnosti, a takovým stálým snažením předních vzdělávatelův svých historická věda česká upevňuje a zvelebuje se v nejnovější době velmi patrně.

Však netoliko v Čechách, i na Moravě pracuje se ve vydávání pramenův dějin národa českého té chvíle s dobrým prospěchem. Z bohatých a nevyčerpatelných skladišť, v kterých drahocenné památky minulosti národa českého v této překrásné zemi sesterské uloženy jsou, archivář *V. Brandl* již od několika let pilně pracuje na vydání *Spisův Karla staršího z Žerotína*. Nákladem Matice Moravské počal nejnověji uveřejňovati věhlasného státníka, vysoce šlechetného člověka a proslaveného syna českomoravského „*listy, psané jazykem českým.*“ Badatelé politických i kulturních dějin národa českého na samém počátku nové doby života jeho postihli svrchovanou cenu, kterouž Listy Žerotínovy pro účely jejich mají. Již před devadesáti a dvěma lety poprvé pomýšleno na vydání jejich. Po několikerém částečném zazáření v Slovesnosti Jungmannově r. 1820 a v časopise Českého Musea v letech 1831 a 1836, budou nám nyní podány v celé úplnosti své, a sice co *pramen historický*. Pan V. Brandl velmi šťastně se rozhodl k tomuto spůsobu vydání, aby bohatá látka otevřena byla všestrannému badání nejen pro stylisty a gramatisty, nýbrž také pro badatele historie vůbec a socialních poměrův doby Žerotínovy zvláště, i pronesl úplnou pravdu, když pověděl, že žádná literatura evropská nemůže honositi se dílem takovým, kteréž jsouc v *národním* jazyku na sklonku šestnáctého a v první třetině sedmnáctého století sepsáno, líčí poměry oné doby tak mistrovsky, tak duchaplně a slohem tak sličným, jako se činí v listech Žerotínových. *Jsouť obrazem nejslavnější doby duševní vzdělanosti v národě českém, doby Bratrské*, jsou vzorem slohu klassického a čistoty jazykové, jsou výrazem vznešených myšlenek muže, nad jiné vrstevníky všemi dary ducha i srdce vynikajícího, jednoho z těch geniův, kteří jen zřídka kdy na svět přicházejí.

První svazek uveřejňuje sto a třicet dva, druhý šest set čtyřicet sedm českých listův Žerotínových, každý svazek ve dvou odděleních, z nichž každé opatřeno jest jasným úvodem z dějin povšechných a ze života Žerotínova zvláště; v čele pak vydání celého položen jest přípis, v němž V. Brandl nakreslil velmi zdařilý obraz ducha, života, významu a času Karla staršího z Žerotína, a jenž i čtenáři méně znalému dějin českých v století šestnáctém a sedmnáctém čtení listův Žerotínových rovněž poroučí jako usnadňuje.

Badatel dějin, vzdělavatel a milovník písemnictví českého ovšem

s nevýslovnou rozkoší budou zabývati se studováním těchto drahocenných památek.

Vydáváním spisův Žerotínových vůbec obnovuje se v národě českém památka muže, jenž v dějinách světa jest jednou z nejskvělejších ozdob jeho, jenž v smutných dobách nejkrvavějšího mučení a nejspustlejší hrůzovlády statečně a neohroženě chránil *lepší*, *dobrou* částku jeho dle nejvyšší možnosti své, a jehožto šeredné potupení ve vlastním národě posud ani pomstěno ani smířeno není.

Karel starší z Žerotína doznal v národě českém téhož osudu, jejž vrahové lidského svědomí, hubitelé lidských práv a škůdcové státní i národní samostatnosti české v něm spůsobili všem našim mravním i duševním velikánům. Čím žíznivěji práhli konečného bezživotí našeho, tím zuřivěji za živa týrali tělo i ducha a tím hnusněji po smrti hyzdili památku našich největších mužův. Uznáváme za svou povinnost, obnoviti a uvesti v širší známost nynějšího pokolení českého zprávu, kterou věrný obrance poctivého jmena českého a výmluvný tlumočník opravdové slávy české, Alois Šembera před lety snesl o hrobu Karla staršího z Žerotína, i o kryptě Žerotínské v Brandýse nad Orlicí. Ač tato zpráva k nejnovější dějepisecké literatuře české nepatří, klademe ji tu z příčin, které snad v kruzích posud dřímajících probudí mocnější a činnější interes pro Žerotínovy spisy, právě vydávané. Kdybychom opakováním jejím na tomto místě přičinili sebe méně v tomto směru, rádi sneseme výčitku, že jsme uchýlili se od účelu tohoto článku. Poměry historické vědy, není-li podkladem románu, k širším kruhům našeho národa, jsou bohužel posud tak neutěšeny, že musíme ujímati se dobré věci a pracovati pro ni všude, kdekoliv jen poněkud naskytá se k tomu příležitost.

Stůj zde tedy dotýčná zpráva A. Šemberova, přiznáme se, i co pouhá agitace pro Žerotínovy spisy.

„Dne 9. října r. 1636 dokonal Karel ze Žerotína na Přerově svůj účinný, posledních 16 let mnohými strastmi ohořčený život. Tělo jeho zavezeno jest do jeho zamilovaného rodného městečka, Brandýsa nad Orlicí, by vedle otce a příbuzných svých ve sklípku u kostela sv. Jana na Loukoti odpočívalo. Uložené v měděnou rakev vpuštěno jest do krypty a vchod do ní zapečetěn, neboť byl slavný Karel ze Žerotína poslední, jehož kosti chovati měla. Kostel, v němž bratří čeští, radujíce se z přízně velikomyslného pána brandýského, ještě před několika lety pobožnost svou byli vykonávali, stál nyní ubořen a opuštěn; neboť navštěvovatelé jeho někdejší dílem vlasti prázni býti museli, dílem obráceni jsou na víru katolickou. Bouře převracování konečně přešla a jednota ve smýšlení docílena, i panovalo hrobové ticho jak ve vlasti celé, tak i v zříceninách na Loukoti, a mrtvola Žerotínova odpočívala v úplném pokoji. Než nastalo třetí pokolení, vyhynula téměř všecka památka doby bratrské a s ní i paměť slavných držitelův Brandýsa z rodu Žerotínského. Jen temné povídky o nich zachovaly se mezi lidem, a taková byla i pověsť o stříbrných truhlách v zříceninách na Loukoti, v nichž prý těla pánův těch byla pochována. Povídkou tou veden a lákán osmělil se tedy roku 1724 jistý osadník vstoupiti do krypty, a ohledav ji, na znamení návštěvy hned část cínu odcizil. To když se

proneslo, krypta násilně otevřena a objeveno v ní ku překvapení nemalému jedenáct cínových a dvě měděné rakve s mnohými klenoty a jedenácti mrtvolami. Rakve tyto i s klenoty považovány jsou za věci pána nemající; i povstal skrze ně mrzký soud, trvající plných 23 roků, a posledně v ten spůsob urovnaný, že klenoty při mrtvolách nalezené hraběti Ludvíkovi ze Žerotína a na Losině, za náhradu 500 zl ke kostelu brandýsskému, rakve však po srážce útrat soudních témuž kostelu připadnouti mají. Na to ustanovena komise a 12. května 1747 vyzdviženy drahocenné ty ostatky z lůžka od vděčných příbuzných jim věnovaného; znamení stavu a bývalého důstojenství s nich sňata a obnažené kosti vloženy všecky dohromady do veliké dubové truhly a strčeny opět do krypty. To konalo se u přítomnosti duchovních (katolických) i světských úřadníkův, a sice s takovou lhostejností a trestu hodnou nedbalostí, že za 30 let truhla ta ve vlhké, odevšad přístupné kryptě se rozpadla a lebky i jiné kosti semotam rozházené se válely. Sesuté stavení — praví Bienenberg o kryptě té r. 1779 — podobá se zevnitř náhrobkům hrdin římských, jsouc rovně tak rozkácené a stromovím, křovím, mechem a travou porostlé; pohledneli pak se do vnitř, úžasem a lítostí naplní se srdce každého, kdož maje cit lidský, spatří mezi oloupenými a rozházenými kostmi i kosti Karla ze Žerotína. Zpráva Bienenbergova o spustlosti hrobky Žerotínské povzbudila ve mně žádost dojíti vědomosti, v jakém stavu se nyní po 60 letech nachází. Podniknul jsem tedy v říjnu 1838 cestu do romantického Brandýsa a chvátal jsem na Loukoť, bych uzřel i třeba stýřelou schránku s převzácnými zbytky Žerotínovými. Však bolestně sklamána moje žádoucí toužebnost. Ani památky nenašel jsem více po kryptě a popeli v ní uloženém. Kostel bratrský zcela rozvalen jest i se zbytkem krypty po ohni na Loukoti r. 1817, a z nabytého kamení vystaveny tam čtyři domky. Jen kus zdi příční při jednom těchto domečkův, ponechané ze vetchých zřícenin, ukazuje místo, kde se někdy naši čeští bratří ke službám božím scházívali; nepatrná pak stará zahradní zídka naznačuje okršlek bývalého bratrského hřbitova. Zpráchnivělé kosti Žerotínské zakopány prý jsou ještě před zbořením kostela do země, a sice, jak mi sousedé okazovali, v jedné zahradě Ten tedy jest náhrobek, jehož se zlobou a surovostí času dostalo šlechetné rodině Jana ze Žerotína a jmenovitě muži, v jehož rukou se někdy vážilo markrabství moravské, o jehož přízeň se ucházeli knížata a králové.“ —

Prach těla Žerotínova byl příliš slabý, aby vymohl sobě pokoj na „duchovních i světských úřadnících“ i aby vzbudil úctu k sobě v mysli národa šeredně oslepeného; zmizel v zemi a nenajdeme ho již nikdy, abychom jej slavně uložili v nějaké svatyni národní. Však skvělý duch jeho nemohl býti zničen, stále žije s námi; kdo z nás má odvahu, aby meškal poznati jej, a posilniti se jeho dotknutím? . . .

Z domácí *produkce* dějepisecké v nejnovější době co nejslavněji vyniká *V. V. Tomka druhý díl Dějepisu Prahy*. Patrno, že V. V. Tomek, podstupuje vypsání dějin hlavního města českého, ani sám ještě neviděl jasně veškerou velikolepost práce, která mu takřka teprv v rukou vzrostla. Však bylli již první díl Dějin Prahy svědkem o hojnosti zajímavého materialu, rovněž jako o výtečné pilnosti a tvořící

síle spisovatelově, dokazuje díl druhý, že podobného dějepisce, jako Praha nemá žádné jiné město v Evropě. Jest to práce v celkovitém obrysu i v nejpodrobnějších částech svých tak průzračná, plastická a dokonalá, že vším právem možno nazvati ji *klassickou*. V. V. Tomek podnikl dílo nevýslovně obtížné a koná je s nevýslovnou lehkostí, — totiž na pohled, — a v tom právě záleží jeho výtečnost. Celý abychom řekli, hrubý material a celou spodní práci, která jak známo při stavbách monumentalních jest nejdůležitější, ačkoliv ji pak není ani vidět, uložil do spisův pobočních, jež nazval „*Základy starého místopisu pražského,*" a jež v literatuře topograficko-historické celé Evropy jest *unicum*! Kdo chce seznati všechny klopoty Tomkovy práce a veškeré tajemství výtečnosti hotových „Dějin Prahy", jak z druhého dílu vyniká, ať rozevře „Základy starého místopisu pražského", ať cestuje s Tomkem od ulice k ulici, od domu k domu, *ať vykopává s ním české Pompeji, a tož netoliko jednou, ale několikrát vždy z nového a jiného popela*, ať obnoví s ním i starodávné okolí pražské s každým dvorcem, s každou vinicí, s každým rybníkem, s každou studánkou, s každou cestičkou, s každým dřevěným křížem, . . . a pak zároveň srozumí vysoké ceně vědecké, kterouž Tomkův Dějepis Prahy má. Jest to práce hodna obdivu! Však Tomkova stará Praha není Pompeji mrtvol, ale *Pompeji se vším oživeným původním obyvatelstvem, s takovým pestrým životem tehdejší společnosti měšťanské, veřejným i rodinným, a s takovou proměnlivostí zjevův životních na ulici i v domácnosti*, že úplnosti celého obrazu neschází nic než nutný doplněk *mravnosti tehdejší* dle spisův — *Milíčových, Kunrata Waldhausera a Matěje z Janova*, kterýž jakož rozumíme z poznamenání položeného v obsahu, že totiž dokončení knihy třetí bude následovati v díle třetím, zajisté přijde, aby tak krásné dílo bylo beze vší vady. —

Dvě práce, dle objemu mnohem menší, však dle vlastní vnitřní ceny rovněž dokonalé, podal nám v nejnovější době *Fr. J. Zoubek,* jenž v historické vědě české dobyl sobě jmena již velmi čestného, hlavně co redaktor „Památek pro archaeologii a dějepis."

Jeho „*Vypsání hradu Potenšteina v Hradecku*" nedošlo sice v naší literarní veřejnosti až posud ani povšimnutí; tato pak vnější nehoda nevadí nám pranic, abychom je neprohlásili za dílo v literatuře naší dějepisné vědy ve svém způsobu vzorné. Jest to monografie, sepsaná na základě nejúplnějších původních pramenův s pilností a s vědeckou důkladností, při Zoubkovi ovšem, však nikoliv v archaeologické literatuře naší obvyklou. — Kdo zná Zoubkovu vědeckou a spisovatelskou činnost, zajisté s radostným napnutím čekal na jeho „*Život Jana Amosa Komenského.*" Však když tento spis jeho přečetl, musil vyznati, že stalo se více, než tušil. Jan Amos Komenský jest člověk, jenž životem svým každého věrného Čecha k zanícení strhuje. Není snadno, udržeti při něm pero na uzdě, kterouž vládne umělecká forma slovesnosti. Zoubek velmi šťastně spojil vznešenou látku s krásnou formou v jednolitý celek dokonalosti. Psal o miláčku svém, o miláčku národa českého, o velikém dobrodinci evropského lidstva, o jednom z nejšlechetnějších lidí, kteří až posud se narodili, o slavném mučenníku pravdy, o hrdině velikých bojův vnitřních a vnějších, a psal od počátku

až do konce s takovou lahodou a jemností, jako by mírný duch oslavence našeho byl vládnul jeho rukou.

Položiv za základ své práce vypsání života Komenského Fr. Palackým již roku 1829, doplnil je všemi zprávami, kterýchž od oné doby až podnes v té předůležité kapitole kulturních dějin českých pilnému badání a šťastné náhodě nabyti se podařilo; i můžeme slušně pověděti, že svým spisem netoliko znamenitě přispěl k důstojnému uctění památky velikého učitele národův, těchto dnův po vlastech českých konané, ale že i platně posloužil písemnictví českému.

Z nejnovější politické činnosti národa našeho vznikly dva spisy o *českém státním právu*, pánův *dr. Jos. Kolouska a dr. Hug. Tomana.* Pokud oba tito spisové sami postavili se převahou svého obsahu na půdu více dějepisnou než ryze právnickou, klademe je též do nejnovější dějepisecké literatury naší. Zvláště české státní právo *dra. Jos. Kalouska* vytklo sobě již za účel, býti více dílem historickým. A v tom ohledu dlužno s chvalným uznáním vyznačiti zvláštní pilnost a velikou znalost spisovatelovu v celém objemu práce předsevzaté; jeho dílo stalo se v pravdě skladištěm nejdůležitějších zákonův a listin, kteréž v dějinách českých od doby nejstarší až do roku 1861 české státní právo buď stanovily, buď utvrzovaly, buď vykládaly. K úplnému a zevrubnému spracování látky tak velice bohaté dr. Kalousek zajisté teprv příště přistoupí. — Úlohu menšího rozměru podnikl *dr. Hugo Toman*; obmeziltě své badání v oboru státního práva českého toliko na dobu pobělohorskou a dílo jeho bere se k jádru věci se stanoviska právnického mnohem hloub, vynikajíc mimo to zvláště jasným karakterisováním jednotlivých dějepisných dob a všelikých vládních i společenských zřízení, pokud právní platnost a praktická moc státního práva českého s nimi souvisely.

Končíce stručný přehled nejnovější dějepisné literatury naší, nemůžeme opomenouti, abychom neobrátili obecnou pozornost ke *spolku*, z jehožto snažení a práce dějepisná věda česká zajisté může nadíti se rozmnožení a pokroku nikoli nepatrného. „*Historický spolek český*“ činí velmi rozsáhlé a důkladné přípravy k zcela nové řadě vědeckých spisův dějepisných. Vedlé sbírání a přepisování nových původních pramenův dějinných zabývá se nyní hlavně *rozkládáním dějepisného materialu na topografii českou*, a otvírá do dějin národa našeho přehojná hlediště nová. Mimo to s velikým potěšením znamenáme, že člen tohoto důležitého spolku, jejž zároveň zasloužené činnější podpoře obecenstva co nejdůtklivěji poroučíme, prof. *Karel Tieftrunk* jal se pilně studovati dobu Ferdinanda I. zvláště vzhledem k *Jednotě bratrské v Čechách.* Jest věru již svrchovaný čas, aby slavná *Jednota bratrská* našla konečně svého nestranného a dokonale schopného dějepisce. Dílo veliké čeká na svého podnikatele. Najde jej v historickém spolku českém?

Ferd. Schulz.

Golgota i Tábor.

Historická pověsť od *Václava Vlčka*.

(Dokončení.)

Po krátké poradě nastalo oběma loučení. Matka nalehavě nutkala ku spěchu. S usedavým pláčem vinula se dívka k jejímu srdci.

„Pamatuj v životě svém na své nynější pocity," promluvila k ní matka. „Snad nám více nebude dáno spolu mluviti: uslyšíšli jednou o těch mých osudech, kteréž tobě posavade nejsou povědomy, přirovnej k nim svoji zkušenost . . . A nyní osuš své oči, a pryč — pryč! Bůh tě nyní vezmi ve svou ochranu!"

Vypravila ji ze dveří skoro násilně. Ó to byla pro Bohunku překrušná chvíle, když je za ní zavřela! První krok z matčina objetí hrozil jí srdce rozpoltit — a přece měla vstoupiti podezřivým lidem na oči, a ničeho nevyzradit, co se v ní děje!

Nevěděla sama hrubě, jak došla ku bráně. Vrátný přecházel tu v patrném nepokoji.

„Kterak je s tvou chotí?" ptala se ho dívka.

„Ó, valem zle!"

„Mohuliž k ní vejíti?"

„Jsi dobrá za to. Uvedu tě k ní, abys ve tmě si neublížila."

Po několika tmavých schodech dostali se do úzké světnice. Bohunka předloživši nemocné ženě některé otázky, na něž ona posunkem a muž její slovy odpovídali, rozhlížela se vůkol. A hned viděla, že tu tak mnohá věc schází, které by třeba bylo k opatření, k pohodlí nemocné.

„Podívám se," řekla, „dáli se to hned opatřiti. Zůstaň zatím," doložila k vrátnému, když vida ji na odskoku zase ji vésti chtěl, „už cestu znám. Bohdá jsem tu brzy zase!"

A nežli co namítnouti mohl, byla už ze dveří, sběhla do brány, branou ven na most.

Byl svrchovaný čas, že se octla mimo zámek: v tom proti ní zaznívaly rychlé dupoty a z kamení na zemi se jiskřilo pod koňskými podkovami. Přitiskla se stranou jako stín, dva jezdci ji minuli a branou zmizeli v zámku. Byl to pan Jošt i Franěk.

Vrátný byl zase už venku. Po některém okamžiku ozval se hlučný rachot, most ke bráně byl vyzdvižen.

Jako duch tiše ubíhala dívka od zámku. A když jí vyšel dech i musila zastaviti, ohlížela se nazpět v ta místa, kde asi byl „oltář", a kde můstek do čarovné jeskyně . . .

Tam drahnou chvíli ještě bylo klidno, jak to už tak mnohý večer nepamatoval. Konečně vyskytla se vysoká postava nejprv na můstku, potom na zahrádce, konečně u okna do příbytku paní Anny. Uvnitř bylo slyšeti šepot — paní Anna modlila se k bohu — ale bylo tam tmavo.

„Právě dnes musí starou míjeti sen!" žehral pan Děpold, kterýžto nikdy neměl trpělivosti nazbyt, dnes pak mu vášeň z každé hodiny celou věčnost činila.

Čekal opět. V komnatě i šepot utichnul, v každý okamžik nadál

se, že ze tmy se vynoří půvabná postava dívčí — však nikdo nepřicházel, nic se nepohnulo.

„To už není bez její viny,“ hučel pán skrze zuby. „To malé ďeviňátko ukazuje velikou schopnost, zneužívat moci, kterou se nade mnou míti domnívá!“

Krátká červencová noc převážila se přes svou první polovici — pan Dépold posud samoten a vždy v horším rozmaru se plížil zamlklými stíny „oltáře“. Váhal mezi nejpodivnějšími úmysly. Konečně opět přistoupil k oknu i zaklepal. Nikdo se neozval. I zaklepal hlasitěji. Bledá tvář paní Anny se objevila u okna.

„Kdo tu co žádá?“ ptala se. „Jak – ty jsi to sám, pane?“

„Já,“ odtušil Děpold. „Vidím odsud požár, a nemohu srozuměti, kde by to bylo.“

Na obloze v skutku se jevila veliká ohnivá záplava, v temné krajině skvěl a pohyboval se oheň, jako by se tam obrovský pramen živé, stříbrné vody ze země byl provalil.

„Můj zrak není tady zkušen,“ podotkla Anna.

„Zavolej Bohunku,“ doložil rychle Děpold. „Neníli to naposledy ve vaší vesnici!“

Nastoupil okamžik němého pomlčení.

„Zavolej přece Bohunku“, opakoval pán.

„Nemohu po tvé žádosti učiniti.“

„Proč nemůžeš.“

„Protože není slušná.“

„Matko,“ řekl Děpold, v němžto ze mnohých jeho podezření jedno nyní tvářnost skutečné pravdy na se bralo — „matko, dokaž mi jen, žeť tvoje dcera s tebou v komnatě.“

Anna neodpovídala

„Pryč jest — pryč!“ zvolal on utajeně ale všecek rozčilen. „Proto jsem k vám tedy Žižku pustil! . . .“

Brzy na zámku bylo živo i hlučno. Shodovaliť se všichni v tom, že to nikde jinde nehoří, nežli v hajském klášteře, tu pak nezbývalo leč domnění, že vzpoura ve kraji se obnovila a na klášteře provedla, v čem jí ondyno zabráněno bylo.

Děpold nyní nepochyboval, že strůjcem toho jest Žižka, i rozezlil se tím více, anť byl večer páně Joštovy zprávy za komára pokládal, z něhožto hněv starcův rád by udělal velblouda. Žižka obelstil jej drze ve vlastním jeho domě, odvedl mu Bohunku, zahanbil jej před Joštem, provozoval buřičství a lhářství na jeho půdě: — s prvním světlem nového dne vyjížděl pan Děpold ze zámku, aby Trocnovského příkladným spůsobem ztrestal, hlavně pak i proto, aby mu vychvátil Bohunku. Té musil se opět zmocniti stůj co stůj — zvlášť jestliže ho samoděk byla zradila . . .

Panu Joštovi bylo to zadostučiněním, když slyšel, že Děpold výpravu přece podniknul. Aby sám v úmyslech svých ničeho neobmeškal, spěchal za Děpoldovy nepřítomnosti navštívit ženštiny — jak je u sebe zval — Žižkovy.

Anna strávivši noc ve trapném nepokoji nemohla ráno zase povstati z lože. Za boží slitování to tedy považovala, když se Jošt náhle

jako nevyslovenou žádostí její povolán ve dveřích objevil. Avšak nebyla s to ani slovem ani posuňkem jej uvítati — tak blízko chodíval tu otec, tak blízko u něho po drahný čas tlouklo její srdce bolestnou touhou, aby s ním hodinu byla o samotě: teď tu byl konečně. Či náhodou? Či věděl, ke komu to přichází? a snad přece nechtěl, by to sobě řekli?

Nutil se z počátku promluviti neli vlídně aspoň pokojně — avšak nedovedl přemoci ani cele zakryti svou hrdou nevoli nad tím, že má jednati s osobou, kterou tak velice opovrhoval.

„Ty máš dceru," pravil těkaje očima po komnatě a pohledu nemocné se vyhýbaje — „kde pak jest?"

„V noci odešla," zašeptala paní Anna.

„Ze zámku? A kam?"

„K pěstounu svému . . ."

„Tedy k Žižkovi!?"

„Bohdejž také k němu!"

„Kdo jest jí a tobě Žižka?" zvolal urputně Jošt.

„Přítel i dobrodinec," dí Anna s bolestným namaháním — síla její hrozila shasnoutí.

Jošt prudce přistoupil k oknu, jako by chtěl popatřiti, zdali už Trocnovského konečně stihla pokuta.

„Měli jsme hned večer na něj vyraziti!" vzkřiknul zapomínaje na nemocnou.

„Vy chcete podniknouti boj se Žižkou?!" vztýčila se tato na svém loži.

„Již jest podniknut — jižtě Děpold šelmě v zápětí!"

„Slituj se bože!" zabědovala Anna v zoufalém bolu. „Ty tomu zabraň — zachraň mé dítě, ty jediný to můžeš učinit!"

Srdcelomné bylo podívání na hroznou muku její duše. Ale Jošt odpověděl urputně i zkrátka: „Já?"

„Kvap za Děpoldem, před ním ona uprchla a pod ochranu Žižkovu se utekla — nemař okamžiku!"

„Věz, ženo," osopil se na ni Jošt, „že toho lotra Žižku zničit musím, kdy bych na něj peklo vyštvati měl. Co jest mi po tvé dceři?"

„Otče, otče — jest to tvoje krev!"

S těmi slovy Anna klesla nazpět.

„Otče!" vyrazil stařec z prsou svých takovým zvukem, že se i chladné zdi ustrnutím zachvěly. S vytřeštěným zrakem nachýlil se k nemocné, kteráž nemohouc už slova pronesti jen úzkostlivě zrakem svým hnutí jeho sledovala.

Po druhé otřáslo vzduchem i klenbou jeho vzkříknutí.

„Mé dítě — nyní ne — ! Slyš mě — neumírej!"

I klesl u lože na kolena.

XVI.

Ke žni dozralá stojí sklizeň, ale v polích neozývá se radostný hlahol, s jakým vesničan ovoce dlouhého namáhání svého posléze pod

bezpečný krov dopravuje. Není slyšeti zpěvu ani smíchu, ženců je pořídku, a ti svou práci konají roztržitě, často ustávajíce zdvihají hlavy a odvracejí tvář buď vážnou neb zasmušilou neb i hněvivou.

Nezřídka ozývá se vzduchem slovo: „Přišel čas, kde bude koukol od pšenice oddělen!" — avšak ti, kteří tak volají, cestou podle pšenice i koukole spěchají dále, v rukou jich nejsou srpy alebrž hole poutnické. Táhnou všichni z rozličných končin v jeden střed, tu jednotlivě tu v menší větší společnosti, jako by byl den trhu pro celou zemi důležitého i slavného.

A táhnou vesničané, lid chudobný, prací zmořený, ale v nejlepší své šaty oděný: shrbené babičky vedle mladistvých panen, šedivci jednou nohou již ve hrobě stojící vedle mužů silných a vzdorných jako zdravé duby. Táhnou i měšťáci pěší, na koních i ve vozích, mezi nimi zřídka viděti ženštinu; táhnou rytíři a páni, nevedouce s sebou žádných žen a leda jen skrovnou družinu, a v bojovné úpravě své také nyní poutníkům nepodobni.

Viděti v proudu tom také jednotlivé kněžisko, a mnišská kutna jeho poutá na sebe větší pozornost nežli zlatolesklé vystrojení panské. Diváci podle cesty buď nevěří, že by táhnul s ostatními, a ti, kdož věří, zazlívají mu proto mnohým trpkým slovem. Poněvadž pak kráčí zvolna i těžce, četní poutníci ho předcházejí, a všichni na kutnu jeho hledí s nedůvěrou.

On na úštěpky odpovídá obyčejným pozdravením, tichým slovem neb i jen vlídným úsměvem. Vážná, všeliké hořkosti prázdná tvář jest mu štítem proti citelnějšímu ubližování.

„Co ty se dobrým lidem v cestu mateš, popská kukle?" obořuje se naň drsný muž, který s dvěma jinými vykračuje o několik kroků před četnějším zástupem.

„Ustoupím ti, máš-li toho potřebu," odpovídá mnich.

„Kam se to ploužíš?"

„V jednu stranu s vámi, jak vidíš."

„Kam my se ubíráme, tam není místo pro klášterní tchoře!"

„Trvám, že ti už nikterak nepřekážím, dobrý muži," vece mnich ustoupiv stranou.

„Budeš mi překážeti, kdy bych tě deset mil od sebe viděti mohl!" zvolal muž nehýbaje se od něho. „Jsi pop — a na tom už dosti! Ty se svou nevinnou tváří zdáš se mi zrovna ten pravý! Neradil bych ti, abys opravdu mířil k Bechyni — na nové hoře Tábor bys mě nesměl potkati!"

„Jáť za to mám," dí kněz, „že nová hora Tábor má býti místem nového sbratření mezi lidmi bez ohledu na jich stav a ne místem starých různic."

Muž, který s mnichem hádku vyhledával, nebyl touto odpovědí upokojen, spíše měl na jazyku slovo ještě příkřejší. Ale v tom došli k nim zadnější poutníci, a tu někdo ze zástupu kněze poznav od týrání jej vysvobodil.

„Vždyť to páter Adam z hajského kláštera!" zvolal hlasem ze zástupu — a mnozí, kteří mnicha neznali osobně, znali aspoň pověst jeho. Tak i jeho drsný odpůrce ho brzy žádal za odpuštění.

Páter Adam zůstal opět za zástupem; cesta jeho trvala už déle, byl unaven a právě dnes přál sobě proti svému pravidlu raději býti samoten nežli ve společnosti. . . .

Horkým vzduchem nevanul žádný větérek, utajeným tichem ozýval se jen praskot obilí, jako jednotlivý bezdečně hlasitý zvuk z tlumeného šepotu. Smyslové starého mnichaď ávno, dávno nebyli tak nestřízliví jako dnes; v jemném mihotu vzduchovém přes tu chvíli nadál se spatřiti jakési nevídané divadlo, ucho jeho stále očekávalo jakési nadzemské hlasy, podivnými touhami a nadějemi tlouklo srdce jeho tak nepokojně pod starou kutnou, jak toho nikdy nepamatoval.

Ano, doba *proměnění* zdála se ohlašovati svůj příchod i v starém srdci svěžími vánky blahostných předtuch — i stará mysl se kouzlem tím podivně nakypřovala. Stařec obracel často k nebi své roztoužené oko, z něhož nejedna tichá slza nepozorovaně na cestu skanula.

Tam spěchali tisícové na jedno místo, naplněni ano téměř opojeni blahou vírou, že tam bude obnoven ráj na zemi! Tisíceletý sen lidského rodu počínal se proměňovati ve skutek — všichni tito lidé a on sám šli, aby ten skutek na své oči spatřili, ve svém srdci zažili! Ze zlého měl konečně vybaven býti svět, věkovité bludy a neřesti a útrapy měly býti zaplašeny a vzejíti měl mezi lidmi krásný božský řád, kýžený a předpovídaný všemi dobrodinci a proroky člověčenstva!

Bylo to možná? Nebylliž to jen nový sen? Nebylliž to při nedokonalosti lidské, kteráž se i na této pouti jevila, nový hrubý klam?

Bylo to možno *zázrakem* — a pravě víra v tento zázrak všemi srdcemi zavládala, jako by ji vštěpovala neviditelná, divomocná ruka; také páter Adam byl jí dotknut — a kdož dovedl, kdož chtěl by se jí brániti?

Unaven namáhavou chůzí, jakož i rozechvěnými city svými přemožen usednul starý mnich mezi stinné keře při cestě a v odpočinku ještě hlouběji se zadumal. Až jej vytrhnul hlučný veselý zpěv muže i ženštiny, kteří ze strany se blížili. Jeden z těch hlasův udeřil ve sluch Adamův co starý známý ale v těchto okolnostech tak nečekávaný, že mnich co nejrychleji tyto veselé poutníky spatřit pospíchal.

„Neníliž zrak i sluch můj oblouzen?!“ zvolal k sobě, když ze svého úkrytu je pozoroval.

Přicházeliť úzkou polní pěšinou, však sobě po boku a tedy těsně vedle sebe, vedouce se pod páží. Ta hřmotná ženština s obličejem nyní tolik zářícím, byla uhlířovic Dorotka, tělnatý pak muž, který se k ní tak tulil, nebyl nikdo jiný nežli kvardián Ambrož! Neměl na sobě kutny aniž co jiného, jež by prozrazovalo mnicha — však před páterem Adamem se tím utajiti nemohl!

Mimo to nacházel se ve stavu, kde nebylo zvykem jeho se přetvařovati; hlas i krok jeho byl poněkud nejistý. Dorotka zpívala s velikým ohněm, jako na lesy, páter Ambrož silně zavýsknul, však hned zase umdléval.

„Nelze, zlatoušku,“ řekl ku své průvodkyni, když ukrytého Adama míjeli — „zpěv mi ještě více hrdlo vysušuje. O prožluklé vedro — mám zase žížeň nesnesitelnou!“

„Přece nemohli jsme s sebou vzíti celý klášterský sklep!“ namítla Dorotka.

„Vidíš — a toho je velice škoda!“ vzdychnul kvardián. „Tam zůstalo výborného nápoje jako pro bohy olympské! — Ostatně, když jsme s sebou nemohli z kláštera vzíti víno, mohli jsme vzíti zač se víno dostane. Vidím tamto lidská obydlí — najdeme tam bohdá hospodu. Víno bude asi bídné, však něčím svůj plamen musím uhasit!“

„Kdy bys po celé cestě pořád jen o žížni nemluvil!“ podotkla Dorotka trochu navile.

„Jen o žížni mluviti budu!“ hájil se kvardián obraceje k ní čtverácky oči a špoule milostně ústa. „Avšak žížní netoliko moje hrdlo, než i moje srdce — po tobě, miloušku — a moje rty po tvém políbení!“

Cele uspokojena takovýmto vyznáním naklonila se Dorotka k Ambrožovi a beze všech dalších okolkův jej oblažila hubičkou.

„A což,“ pravila potom, „nenílіž tohle živobytí docela jiné nežli v klášteře?“

„Ó svět je krásný!“ vece kvardián jako na kázání, měře očima vzdálenost až k té hledané hospodě.

Dorotka se dala opět do zpěvu: „Jako dva holubi, jako dvě hrdličky —“ a tak kráčejíce zmizeli Adamovi s očí.

Tento byl ze svých vážných, vzletných myšlenek vyburcován a náhle do nejvšednějšího života stržen; ale obrázek, jejž tu před sebou spatřoval, byl tak neodolatelně komický, že se musil od srdce zasmáti. Jak by as tvářil se kvardián, kdy by v tom Adam před něj předstoupil? Však ten nepřišel v pokušení to učiniti, už proto, aby Ambrožovi ušetřil svrchované rozpaky.

Čekal schválně, až ten zvláštní párek zašel, aby se jim raději vyhnul. Ale sotva k další cestě vykročil, stanul poznovu. Na cestě za ním vyskytli se dva jezdcové, kteří mu rovněž povědomi byli a kterých se tu rovněž málo nadál, jako kvardiána i jeho původkyně.

Byl to pan Jošt se svým sluhou. Jeli jen krokem, ale když se Adam k nim ohlednul, Jošt patrně jej poznav ihned koně svého pobídnul. Tvář pánova byla vzrušena, oko jeho zmítalo se s jakousi plachou divokostí.

„Ty zajisté jdeš také k ní!“ zvolal na mnicha. „Ty víš kde ji bezpečně najdeme!“

„O kom pane ráčíš mluviti?“ ptal se Adam.

„O kom mluvím!“ volal Jošt s prudkou výčitkou a zároveň i sprudkou bolestí. „Teď ještě přede mnou chtěj zapírati! Ó kněže, kněže — co jsi učinil, žes mi o mé dceři nepověděl, když tě proto ke mně poslala?!“

„Už tedy víš — už jsi ji naleznul? . .“

„Naleznul!“ vzkříknul starý pán děsně. „Už jsem ji na vždy ztratil!“

„Co pravíš — Annu?!“

Joštův obličej stáhnul se křečovitě bezuzdným bolem — z prsou

dral se mu srdcelomný nářek, z oka palčivé slzy, které mu nepolehčovaly.

„Těžko tomu věřit!“ křičel nesouvisle. „Ale v těchto rukou držel jsem ji — mrtvou! Dnes jsem ji naleznul — ale jen proto, aby před mýma očima skonala! — A tys tím vinen — tys mohl slovem všecko to zabrániti! Ó bože — jediným slovem! Jak mohl jsi býti tak bezcitný, a mluviti s otcem o dceři a neukázati mu ji — a nevytrhnouti jej ze hrozného očistce?! Jediné slovo — já bych je byl rád vším zaplatil, což mého jest!“

„Já to slovo přinášel zadarmo,“ vece Adam, „však místo abys mi je dal vysloviti, poslal jsi mne do temnice!“

„O běda, běda! Nevěděl jsem, že může tak krutě trestán býti člověk smrtelný! — Jaké jste k ní právo měli vy?“ obořil se opět na kněze. „Jak to zodpovídáš, žes jí dvacet roků přede mnou tajiti se opovážil?“

„Neznal jsem její rod, a bychť jej byl i znal, přece byl bych ctil vůli její, anať pro svůj rod mrtvou zůstati chtěla. Avšak — pro milosrdný bůh, co jest toto?“

Tak vyrušil se mnich pohlednuv na druhého jezdce, který v tu chvíli na místo, kde stáli, dorazil. Vlastně byli na koni dva jezdcové: Franěk držel v objetí svém mladého muže, který se zdál blízek poslední své hodince.

„Vy byste se měli přece znáti,“ řekl sluha, „anebo já sám se velice mýlím.“

„Zdislav!“ zvolal Adam lomě rukama, a pohlížeje blíže, zda jej přece zrak nešálí.

Mladého mnicha v pravdě nebylo snadno poznati: tak se změnil od té doby, co jej Adam nespatřil. Byl bledý jako mrtvola, ani v oku jeho nebylo života. K tomu byl všecek vousy zarostlý, ze kterých rovněž jako ze vlasův i ze všeho oděvu kapala voda.

„Co se to děje?“ volal Adam. „V jakém to neštěstí nalézám své přátele při svém návratu?“

Náhlým vnuknutím puzen obrátil se k Joštovi.

„A kde, pane,“ tázal se, „kde jest Bohunka, tvoje vnučka?“

„Ji právě hledám! Na dnešek uprchla se Žižkou, a Děpold je stíhá! Já sám jej k tomu nutkal!“ zvolal před sebe podlehaje opět zuřivému bolu. „A ona prchla před ním, aby ušla jeho vášni! Já mám ji zachrániti a sotva vím, kam se obrátit. Pustil jsem se za davem, který táhne k Bechyni, a když jsem ho dospíšil, zvěděl jsem jen, že Žižka s dívkou dal se jinudy! — Příliš se zdržuji, musím ku předu! Ó kněže, tys mé dceři byl velikým dobrodincem: nesmírná byla by má vděčnost, jen kdy bych sám nebýval o všecko otcovské právo oloupen!“

„Jsi pln lítosti,“ řekl s vážnou důtklivostí Adam, „však zdáš se i toho litovati, že Anna byvši ku smrti dohnána, raději přece nezemřela!“

„Ó — ty smíš se mnou mluviti tvrdě! Smíte všichni obraceti v srdci mém nože svých výčitek! I ten Žižka! Jeden nemůže takovým spůsobem ochromiti mou ruku — Děpold!“

A vzchopiv se tímto pomyšlením, ukázal Adamovi na Zdislava.

„Toho vezeme,“ řekl, „abychom jej v nejbližším lidském obydlí složili: nechtěl bys jej vzíti ve své opatrování?“

Zdislav ležel bez vlády v náruči Fraňkově a jenom když se o Bohunce zmínka stala, nepatrně sebou pohnul.

Pan Jošt dal se zas již ku předu, bylo třeba jej následovati.

„Odkud jej vezeš?“ ptal se Adam sluhy, kráčeje podle koně jeho. „Jak se octnul v tomto žalostném stavu?“

„Nedaleko odsud,“ odtušil Franěk, „hledali jsme brod přes řeku. Jak tu podél břehu jedeme, udělá to do vody žbluňk! Nebyla to žádná vyplašená žába nebrž tento mladý řeholník. Já vykřiknu, pán se zastaví — on ve vodě se objeví a zmizí opět. Vedro jest arci dost veliké, ale chtělli se vykoupati, měl se přece dříve svleknout a hlavně plavání přiučit anebo nelezti do takové hloubky! Tonul, a měl již na mále. V tom paně Joštův kůň se vzepne ku skoku jako Šemík a hop do řeky — až se vlny v pravo v levo daleko rozletěly. Zle však bylo dostati se nazpět na břeh, když pán tonoucího šťastně ulovil.“

„A proč by se byl vrhal do řeky?“

„Dobré svědomí jej k tomu sotva dohnalo.“

„Kéž by měl každý tak dobré svědomí jak tento mladík příkladně ctnostný!“

„A to pěkně děkuji!“ odpíral Franěk. „Tento ctnostný mladík s kazatelny pobuřoval lid proti mému milostivému panstvu.“

„Kdo to tvrdí?“ zvolal Adam.

„Tvoji páni bratři, důstojný kněže. Není tomu ještě ani den, co jsem to z úst jejich slyšel. A na tom není dosti: tento příkladně ctnostný mladík nalézal se včera ještě v nejtužším žaláři, nejen uzamčen ale zazděn od svojich a tvojich pánův bratrův, tak že jeho milost můj pán k němu ani dostati se nemohl, ač ho hledal — dnes ho našel nehledaje. Díváš se na mne jako u vidění: věz, že co v náručí nesu, jest nádoba luciperova — neboť tento příkladně ctnostný mladík byl proto ve klášteře zazděn, že ho nejhorší ze všech pekelných duchův posednul! A já ho musím nésti jako svůj poklad — aby mne tak tím ďábelstvím nakazil!“

„Neníli vše, co pravíš, lichou báchorkou,“ tázal se starý mnich, „jak jest to možná, že se octnul dnes tak daleko od kláštera, když ještě včera byl zazděn?“

„Beze všech zázrakův, důstojný kněže. Jeden z těch zástupů, co táhnou k Bechyni, zavadil na dnešek o klášter tak tuze, že ten z toho požárem vzplanul; a poněvadž ze ctihodných mnichův nikdo v takových okolnostech ve své celi rána se dospati odhodlal, mohl bys jich dnes v těchto končinách snadno více potkati než jednoho. Příkladně ctnostný tento mladík při té příležitosti vyváznul ze svých čtyr zdí, bez pochyby pomocí dobrých přátel — na každý spůsob k mému obzvláštnímu potěšení.“

Adam oněměl; nemohl se tázati dále; v tom už také vjížděli do jakési osady a minuvše několik domů octli se na větším prostranství, zda náměstí či návsí, těžko rozhodnouti.

„Ejhle!“ vzkříknul náhle Franěk. „Ať mě ďábel, nepíli tohle sám ctihodný otec kvardián!“

Málo kroků od toho stála před rozložitým dřevěným domem veliká lípa, pod ní ve stínu hověl sobě u stolu páter Ambrož; levicí držel za ruku svou průvodkyni Dorotku, anať jemu po boku seděla, pravici vztahoval po mohutném džbáně, an na hrubém, za stůl sloužícím prkně před ním stál. Mezi těma dvěma předměty bylo v tu chvíli celé jeho srdce rozděleno tak, že pro nic jiného neměl oči a uši. Dorota dříve sobě všimla příchozích i dala miláčku svému přiměřené pokynutí.

Kvardián ohlednul se na ně, podíval se s otevřenými ústy na Dorotku i obrátil se zase k těm, na něž mu ukazovala. Byltě svou žížeň chladil trochu náhlým spůsobem, tak že nyní už sám svým smyslům nehrubě důvěřoval.

Pan Jošt první k němu dorazil a naň promluvil:

„Jak sem přicházíš?“ tázal se. „A jak to vypadáš?“

Ambrož snažil se na rychlo svému obličeji, na němž právě byla ničím nepoutaná veselost trůnila, dáti výraz vážný, ano dojemně bolestný — zároveň pak svoje kolena ovládnouti a rovně se udržeti.

„Jako propsaný, pronásledovaný sluha páně vypadám,“ odpověděl kazatelsky ale patrně přetíženým jazykem — „jako člověk z domu vyvržený a nemající, kam by hlasy své uložil — jako Job, vůlí hospodinovou těžce zkoušený.“

„Co se stalo s vaším klášterem?“ ptal se dále Jošt.

Kvardián upíraje oči na Adama, spletl se poněkud tím, co za dnešní cestu rozličným lidem už několikrát o nočních událostech povídal, vždy více, ač vědomě, od pravdy se uchyluje.

„Vydal nás bůh v ruce nepřátel našich,“ zvolal, mimoděk se viklaje, „a nikdo se nás nezastal! A přišli nesouce ohavnost spuštění, pochodeň požáru vrhli ve svatyni boží a zapálili nad hlavou stánek sluhům jeho. Nastalo utíkání přežalostné; já z plamenův a z rukou vrahův uniknul polonahý: milosrdenství lidské zakrylo nahotu mou, ač oděvem řeholníku neobvyklým, jakož mě před sebou spatřujete. Co nyní počnu? kam se obrátím?“

„Tam, odkud jsi přišel,“ vpadl mu Jošt do řeči. „Patrně vyhnal tě strach ze kláštera před časem, neboť co tu vypravuješ, podobá se pravdě jako myška lvu: našel jsem klášter váš prázdný od lidí, ale, rovněž jako i chrám, požárem netknutý; shořeloť jen hospodářské stavení, které bylo nejodlehlejší. Také jsem nezpozoroval, že by tam vůbec bylo pustošeno a loupeno.“

Na tváři Ambrožově se při poslouchání těchto slov obrazili velmi různí citové. Nejprvé se zaleknul, že jest postižen v nepravdě; potom si vzpomněl, jak mu ještě včera návštěva Joštova zatopila a jej hlavně k rozhodnutí přiměla, že klášterskému živobytí vale dá. Následkem toho mu dnes už na panské milosti pranic nezáleželo: co k němu měl Jošt mluviti jako k nějakému sluhovi a poroučeti mu dokonce, aby se vrátil do kláštera? Podíval se na něj okem vzdorným a tváří nadutou. A poněvadž pohled jeho byl poněkud nestálý, zabloudil skoro touže dobou ke Zdislavovi.

„Včera se k němu ve klášteře mermo dobývati chtěl," promluvil Ambrož ve svém omžení o Joštovi, ale střídavě na Adama a Dorotku se obraceje a dosti urputně sobě počínaje, „a dnes už ho takhle odvážejí?!"

Dorotka vidouc tak nebezpečný obrat, rychle vstoupila mezi kvardiána i Jošta, jako by měla u stolu cosi na pilno spraviti.

„Jsi ty zde hospodyní? řekl k ní Jošt, a nečekaje na odpověď pokračoval: „Vězměte tu churavého mladíka ve svou péči, nežli se vzpamatuje. Odměním vám za to."

„Děkuji tobě, pane, za dobrodiní, které jsi mu prokázal," ozval se Adam. „Mladík ten jmenoval mne otcem, tys mi tedy syna zachránil."

„Mého dluhu nic tím neubylo!" zvolal Jošt opět rozželen. „Můj věk, mé síly, mé jmění nestačí, abych vám odplatil. Vyhledám tebe i bratra tvého, jakmile se vrátím s Bohunkou!"

Když se svým sluhou odejel, Adam staral se o to, aby Zdislava dopravil na lože a Dorotka mu při tom velmi horlivě pomáhala. Nemocný dal s sebou všecko dělati, však nejevil žádné podílnosti a nevypravil slova ze svých úst; zdálo se, že ani Adama nepoznává.

Ke všem přibatolil se také páter Ambrož i věnoval nyní Adamovi zvláštní, ač němou pozornost.

„Nevím," řekl konečně před ním k Dorotě — „nevím, jak se to děje, že je tady také páter Adam?"

„Ale na to se přec rozpomeneš," odtušil tento, zabývaje se nemocným, „že jsem nedávno zachoval klášter před útokem shluklého lidu? Věz, že soud, před který jste mě proto poslali, v zachování kláštera nespatřoval dostatečnou příčinu k tomu, aby mě dal upáliti na hranici. A tak jsem to šťastně odbyl několika týdny vězení."

„Abych ti pověděl," dí Ambrož, stranou se ukládaje — „ty jsi jednal jako rozšafný. A konečně také tento Zdislav nemluvil tak bláznovsky. — Jen si nemyslete, že já to nevím! Ale páter Marek je jedovatá ještěrka a páter Kunrat jest nejvrtohlavější osel, jehož země nosila! Takové darebáctví a taková hloupost se neshledaly, co bůh stvořil hovada a zeměplazy — Genesis, kapitola první, verš tolikátý a tolikátý... A vy mne budete zrazovati jako beránka, abych snímal hříchy všech? Já vás naučím... A už jsem naučil! Vyskakovali jako zajíci z pelechův — — Po druhé kroťte svoje žihadla a sklad svých hloupých řečí mějte pod zámkem. Měl jsem vás už tak zrovna dost..."

Umlknul, počal chrápati a hned zas mluvil ze spaní. Také Zdislav zamhouřil oči. Adam hleděl od Doroty se dovědět, co se přihodilo, a ona ochotně i mnohomluvně vypravovala, co jí bylo povědomo o Zdislavovi a Bohunce.

„Když jsem včera ze zámku přišla," pokračovala, „svěřil mi kvardián, že pan Jošt byl v klášteře, že páter Marek i Kunrat před ním vyzradili, co tento ubohý zde proti zámeckým kázal — že pán velmi nemilosrdně odejel, a že jest se obávati toho nejhoršího. — I přišla zvěst, že valný počet putujících na novou horu Tábor jest docela na blízku. Že klášter nenechají na pokoji, bylo téměř jisto. Já šla do Vavř------ dvora na zvědy. Tam bylo po celou noc živo jako za bí-

lého dne. A což teprv, když náhle přikvapila ze zámku Bohunka. „Prchněme!“ slyšela jsem ji volati k Žižkovi. „Ale Zdislav musí býti osvobozen!“ — A hle, našlo se, že mezi těmi poutníky byl také otec pátera Zdislava! Žižka provázen několika jízdnými, odvážel dívku — *my* jsme se stavěli u kláštera. *Někdo* tam záhy volal na poplach: „Kacíři jsou zde — spas se, kdo může!“ a jakousi náhodou se vználo na blízku jedno stavení... Našli jsme dveře všude dokořan a klášter prázdný. Nikdo z příchozích se ničeho nedotknul, bylo tak poručeno od Žižky, který tuším Bohunce mluvil po vůli. Já je dovedla k místu, kde byl páter Zdislav zazděn — a za malou chvíli odešli jsme také my z kláštera...“

Adam se ostatního domyslil a porozuměl proměně, která se s kvardiánem udála, i jeho pokojnému svědomí, s jakým nyní pohodlně odpočíval. Ale což ubohý Zdislav?

Když se náhle opět k tomuto obrátil, viděl, že s otevřenýma očima i bedlivou pozorností každé slovo Dorotčino poslouchá.

Přestali u něho rozmlouvati, a on konečně také přemožen jest spaním.

Noc byla, když se probudil. Drahnou chvíli seděl na svém loži; potom povstav, zbudil Adama, který tu při něm polo sedě polo leže odpočíval.

„Něčeho žádáš?“ řekl rychle se pozdvihuje.

„Pro bůh tě prosím,“ promluvil Zdislav — „vyjdi se mnou odsud!“

Adam učinil mu bez prodlení po vůli.

XVII.

Octli se v tiché letní noci pod jasným nebem, plným třpytivých hvězd.

„Kam hodláš?“ ptal se stařec mladíka.

„Kam náležím,“ odvece on temně, „odkud mě násilím odervali.“

„Nazpět do kláštera?“

„Ne, ku předu — pod zem...“

„Milý!“ chlácholil jej srdečným hlasem kmet. „Jsemliž tobě posud otcem?“

„Tys mi více!“ zaúpěl tiše Zdislav. „Tys mi rozuměl a nepřestal jsi býti laskavým. Můj skutečný otec, když jsem se po letech mimo vše nadání s ním setkal, zhrozil se nade mnou. Avšak — i ty se zhrozíš, musíš se zhroziti...“

„Jen vypravuj, můj synu — odhal mi své srdce.“

Ale Zdislav oněměl. Po dlouhé přestávce opakoval Adam svoje vyzvání.

„Nelze!“ odpověděl mladík, upíraje spustošenou tvář do neurčité dálky.

„Dohnali tě křivdami k činu zoufalému?“ hleděl starý mnich jazyk jeho rozvázati.

„Co se dneška týče —“ vece Zdislav, „můj otec kázal mi, abych dále nešel se zástupem k nové hoře Tábor, alebrž vyčkal, až se bude vra-

ceti — žeť tam místo jen pro upřímné milovníky zákona božího. Chybil jsem, že jsem se vůli jeho nepodrobil mlčky. Zazdili mě dříve proto, že prý jsem ďábelstvím posedlý — a z úst svého otce slyšel jsem poprvé bláhovou tu žalobu... Byl jsem příliš podrážděn, odpověděl jsem mu trpce, když mne dnes na novo za nádobu ďábla vyhlašoval. Vznikla mezi náma rozhořčená hádka — rozešli jsme se jako nepřátelé... Já hledal ve vlnách řeky konec utrpení svému, které se mi pořád zdá ohromné k nesnesení, a přece vždy hrozněji se hromadí!"

„Ve tvém zápase," navazoval stařec opět rozmluvu, „jakož vidím, podlehnul *mnich*."

„I člověk též," dokládal posupně mladík. „Po tvém boku stojí příšera. Poznášli mě v pravé podobě mojí, i ty s hrůzou a ošklivostí z mé společnosti uprchneš... Proto raději nic ode mne slyšeti nežádej, chcešli mně prokázati poslední přátelskou službu..."

„Která jest ta služba?"

„Abys mě provodil k Bechyni — a zjednal mi tam přístup k *ní*..."

„K Bohunce?"

„Pamatuješ se na ten den," zašeptal mladík srdcejemně, jako když tichý větřík zakvílí nad podzimní krajinou, „kde jsi ke mně pravil: Tuto mi žije dcerka? Stal jsem se od té doby neskonale bídným. Dávno již nenáležím na povrch zemský — jsem shaslá lampa, příliš dlouho dodoutnávám — — Tuším, že by mne žádná smrt zmoci nemohla, tak veliká jest touha má, ještě jednou *ji* spatřiti!... A kdy bych sám přišel na místo, jež mně co nečistému otec zakázal, vyvrhli by mě — k ní by mě nepřipustili..."

Vždy na novo zamlčuje se Zdislav. Starý mnich nenaléhá na něj dotíravě; ale vždycky přece opět hovor počíná, až konečně jak zevnější tak i vnitřní převraty mladíkovy jsou před zrakem jeho knihou otevřenou.

Pak teprvé kráčejí vedle sebe drahné chvíle beze slova, v trudném mlčení. Duše Zdislavova tak hlubokými a těžkými ranami jest zraněna, že žádným přimlouváním léčiti ji nelze. Budeliž vůbec možno, nešťastného zoufalce bez víry a naděje zachrániti ze zkázy, vyhojiti ho z bolestných muk a ztroskotanou svatyni ducha jeho vzbudovati opět? Jediná se starci jeví čaka: ještě srdce mladíkovo podléhá jedné moci — lásce....

Zármutek sevřel i Adamova prsa. Těžce oddychuje v tom čistém, volném vzduchu, a s bolestí rozhlíží se oko jeho po krásné tiché krajině. Noc jest tak utěšená, jako by se v ní opravdu mělo lidstvu zroditi nové spasení. Dostali se už do kraje, kde poutníci na novou horu Tábor po všech vesnicích jsou ubytováni, čekajíce jen na jitro, aby se všichni sešli v jednu velikou hromadu. Tu k našim chodcům doznívá z jedné obce velebný zpěv, onde hlasitá modlitba zástupů, kteří se ve bdění a v pobožnosti na zejtřejší den připravují.

„A my tam také jdeme!" vzdychá v duchu starý mnich — mladý ke všemu jest hluch i slep. — „Kolik srdcí mezi všemi těmi příchozím jest bez vášní a bez utrpení? Kde jest prostředek, aby všem těm pokoj a radost byly vráceny?.."

Jakýsi jezdec měl je potkati a zastavil na několik kroků před nimi.

„Kdo tu?“ ptal se nedůvěřivě.

„Lidé míru milovní,“ odtušil Adam.

Zaslechnuv jeho hlas nahnul se jezdec s koně, aby si je dle možnosti prohlednul.

„Přece jste to vy?“ řekl potom, a dokládal ke Zdislavovi: „Nu, jak jest po lázni? Vyplákla z tebe i to ďábelství?“

Poznali Fraňka.

„Našli jste Žižku?“ tázal se Adam.

„Přebudiž bohu žel!“

„Proč to?“

„Proč?“ opakoval sluha. „Na mou duši, já to sám nevím — snad bych měl raději říci: přebudiž bohu chvála. Jsem tak dokonale zvrtohlaven, že sotva už vím, kde je v pravo a kde v levo! Vidíš, důstojný kněže — jestliže ďábel tvou důstojnost nesmazal — když jsi mi jednoho krásného dne napověděl, že ta jistá dívka je s naším panstvem příbuzněna, měl jsem tě, s odpuštěním, za hotového blázna: dnes pak se potvrdilo, že jsi mluvil pravdu! A kdy bych já o tom příbuzenství byl panu Joštovi ještě včera jen slovo hlesnul, snad by mě byl probodnul: a dnes zase, kdy by věděl, že mi o tom co bylo povědomo a že jsem to před ním smlčel, byl by mi dojista učinil ještě něco horšího! — A včera jsme měli tu jistou pannu ještě na zámku, kdy bych byl hlesnul, nebyli by dnes ani pan Jošt ani pan Děpold musili jezditi za ní po světě, a nemusilo to dojíti na takové konce! A ten Žižka byl včera v našem zámku u pana Děpolda — — Co z toho všeho bude? Je to trest na pány? Co pojde z této schůze tolika lidu?“

Tak hovořil Franěk, potrhávaje nepokojně svým koněm a nikomu ke slovu přijíti nedada.

„Můžeš nám ukázati cestu k Žižkovi?“ dí k němu Adam.

„Arci že mohu — —“

„A pan Jošt i s Bohunkou — s tou jistou dívkou, jest posavad u něho?“

„To si myslím! I s panem Děpoldem! Ale přece mi povězte, jdeteli tam jako přátelé či nepřátelé mého pána?“

„Neviděl jsi, jak jsme se prvé rozešli?“

„Pravda! Avšak nyní teprvé jsem na vahách, co vám říci — já jsem v sobě nikdy mnoho lásky k pánu svému necítil, a měl jsem k tomu příčinu! Nu ale vězte, že se lidé Děpoldovi na všecky strany rozlítli, aby mezi blízkým panstvem sehnali proň vysvoboditele.“

„Z čích rukou?“

„Z čích? Což jsem vám to ještě neřekl? Pan Děpold i pan Jošt jsou v zajetí u Žižky!“

„Což se potkali nepřátelsky? Vypravuj přece!“

„Včera byl pan Jošt na Žižku rozkacen, že by as byl ochotně prodal duši svou, jen aby jej do chuti ztrestati mohl. Dnes jej mezi lidmi jeho vyhledával, sám bez bojovného průvodu. Také si to dosti

často hlasitě opakoval, že se musí přemáhati, že musí zůstati mírným. Byl už večer, když jsme konečně Žižku vynašli. Při včerejším setkání byl můj pán šíleně rozsápán a Žižka dosti pokojný — dnes se pán můj krotil, ale Žižka přivítal jej velmi hněvivě. Umí on zahřmíti a člověka slovem vzebrati, že by mu hned krev vyletěla z žil, jako vařící máslo z hrnce. Než by napočítal půl kopy, byli oba v nejprudší vádě. Žižka vzkříknul: „ Že jsem byl včera pod tvojí střechou, budiž tobě tentokráte ještě volno odejíti. Však radím tobě: mé shovívavosti nezneužívej do třetice, nevracej se zvláště za tou příčinou, abys dívku dostal ve svou moc: nedám jí od vás, hanebníci, strojiti osud matčin aneb ještě horší!" A provázel nás, když jsme už odjížděli, ještě všelijakými tituly, pro které by každý tulák do krve se popral. Což teprv pan Jošt! Myslil jsem, že tentokráte jistě už rozumem se pomine. Ale když jsme tak chvíli na zdařbůh tmou se taláceli, na koho tu vrazíme? Na pana Děpolda! Pan Jošt osopil se i na něj tak zhurta, jako by jej za Žižku pokládal. Avšak když mu pan Děpold ohlásil, že tu čeká jen na hlubší noc, aby Žižku ve vsi přepadl a tu jistou dívku jemu odňal a panu Joštovi ji odevzdal, můj pán se zase poněkud utišil. — Každý to mohl napřed říci, že jest takové přepadnutí veliká opovážlivost, poněvadž nás bylo proti zástupům okolo Žižky pravá hrstka: proto také Děpold dva zbrojnoše přede vsí zůstavil a jim poručil, kdy by se podniknutí nezdařilo, kam spěchati mají, aby přivedli přátele jeho na pomoc."

„Ale tys byl s ostatními?" ptal se Adam, když se Franěk zamlčel.

„Arci, však nedral jsem se příliš do předu. Úprkem dorazili jsme až k domu, kde Žižka nocoval; pan Děpold i Jošt napřed tam vnikli; slyšeli jsme odtamtud pokřik a lomoz zbraně, celá ves počala se hemžiti, a zástupové k nám se sbíhati. V tom vyrazí jeden z našich a zvěstuje: „Pan Děpold i pan Jošt jsou v zajetí!" Co jsem já tam měl dělati déle? Štěstí, že jsem měl koně a mohl se tedy prodrati skrze ten sběh lidu, který vždy více houstnul."

S nepokojem stále rostoucím poslouchali oba mnichové vypravování Fraňkovo; nyní nedbajíce na to, co by ještě povídati chtěl, spěchají ku předu.

Východ rozbělívá se světlou záplavou, když vcházejí do vesničky nepatrné, dnes neobyčejným množstvím lidu oživené. Všecko tu již na nohou; stráže zastavují mnichy, kteří brzy dosti známých nacházejí. Cestu k Žižkovu příbytku již nacházejí beze ptaní; ale slova, která z rozličných stran k nim zalétají, nic jim nezvěstují dobrého.

Už mají stavení před sebou. Zdislavova noha vázne, zadržuje se rukou o rámě svého průvodce, chvěje se po celém těle. A jak se Adam rozhlíží, kam jej usaditi, spatřuje sklíčenou postavu kmeta, an při zahrádce na zemi sedí a touže dobou k příchozím tvář podzvihuje.

„Tys to, bratře!" zvolají oba zároveň.

„K čemu to přicházíš!" dokládá Vavřinec vypukaje v nářek.

„Nastojte — co vás tu potkalo?"

„Protrhla se mračna s neštěstím! Vzaly mi je obě — ó čeho jsem se dožiti musil! Smrt je beze všeho milosrdenství, že mne dřív neuchvátila!"

„Slyšel jsem již tu žalostnou novinu — ubohá Anna, mučednice až do svého posledního vzdechu!“

„A což *ona* — což ta nevinná holubice!“

„Utěš se, bratře,“ přimlouval Adam, „abychom ji společně utěšiti mohli.“

„Není jí více třeba naší útěchy!“ zabědoval Vavřinec.

„Pro věčný bůh! Ona —?“

„Ona umírá!“

Mladému mnichu vydral se z prsou temný výkřik, starý na několik okamžikův oněměv, zalomil pak rukama.

„Běda!“ zalkal hlasitě. „V pravdě se mračna protrhla s neštěstím! Krok za krokem nacházím novou zkázu, novou hrůzu! — Kterak to možno, co tu povídáš?“

„Proklíli srdce její netoliko hořem ale také smrtonosnou ocelí!“

„Což jste ji z domova neodvezli zdrávu?“

„A tak jsme ji přivezli až sem. Byla sice pohřížena v hlubokém zármutku, po celé cestě nemluvila, oči jí ani neosychaly — však z toho by se přece byla zase vybrala. Večer seděl jsem s ní samoten ve světnici. Ona tiše plakala, já nebyl s to slova promluviti, viděl jsem, že bych se jí každým bolestně dotknouti musil.

V tom se ozvaly na dvoře hlasy — my poznali, že to starý zámecký pán s Žižkou hovoří — otevřeným oknem slyšeli jsme všecko.

Pan Jošt oznamoval, že se mu Anna za dceru poznati dala — v poslední své hodince! Ježto Bohunka jest vnučka jeho, že žádá, aby mu byla vydána. Stál na tom, že k ní má právo nepopíratelné, kdežto Žižka nemá žádného, a že jest nejpřednější jeho starostí, aby dívka ani hodinu déle nezůstávala uprostřed kacířského hejna.

To byl smysl toho, co přednesl, však slova jeho byla příkrá, jakož i Žižka u velikém rozhořčení těžké výčitky do tváře mu metal: že matku hořem zavraždili, Bohunka že byla nejšťastnější stvoření, pokud o nich nic nezvěděla, nyní že také o její zkázu nejhanebnějším způsobem pracovati počali, on že jí nikdy v jejich moc nevydá.

Váda byla tak náruživá, že oba div neokrvavěli. Až pan Jošt odejel — nám zůstaviv jen zprávu, že jest Anna mrtva. Bohunka nám omdlévala. Žižka si nad ní div vlasy nerval, proklínaje zámecké, že tolik zármutku zase do dobrých duší naseli.

Když dívka poněkud k sobě přišla, ptala se Žižky a mne: „Jest to tedy pravda — pan Jošt jest v skutku mým dědem?“

Žižka pověděl jí, co bylo nutného. A tu i bratr Zderad se k ní přihlásil jakožto k dceři svého syna.“

„Mého bratra?!“ zašeptal pro sebe Zdislav, a oběma dlaněma sevřel svoji hlavu.

„Bohunka ptala se ho po tobě,“ dí dále Vavřinec, „a když se dověděla, že jste se spolu nepohodli, žádala zůstati samotna. Předstírala odpočinek, v pravdě však mučily ji ty výbuchy zlosti, které z úst Žižkových a Zderadových proti zámeckým slyšela. Mne zadržela zpět.

„Tvá duše není přeplněna žádným záštím,“ pravila — „ty pochopuješ, jak jsem nešťastna! . .“

Nemohl jsem jí než ruku stisknout a vlasy pohladit — a ona

seděla již beze slzí, beze vzdechu, hořem strnulá jako socha Potom zase na matku vzpomenuvši srdcelomně zalkala.

„Kéž bych u ní byla v tu hodinu!“ zvolala. „Pohled na ni dal by mně, čeho nejvíce, čeho jedině mi potřeba — smrt! . .“

A když jsem něco namítati chtěl, laskavě na mne pohlížejíc, jemně promluvila: „Můj dobrodinče, toho mi nepřej, abych nyní ještě život dále nésti musila!“

Z toho nevýslovného smutku byli jsme vyrušeni novým povykem na dvoře. Nyní slyšeti bylo volání netoliko Joštovo nýbrž i Děpoldovo; a hned za tím počaly řinčeti zbraně.

Bohunka prudce se vzchopivši kvapila ven.

„Jsteli v skutku příbuzní a přátelé moji,“ volala, „zanechte boje! — Já nesmím býti záminkou, abyste se vraždili!“

Žel — nikdo pro dívčí hlas neměl sluchu: ona neváhajíc vrhla se mezi Žižku, Děpolda, Zderada i Jošta, když nejlitěji do sebe se vpeřili. Tu teprvé ji znamenali — ne dříve, až prsa její byla proklána! Všem zdřevěněly ruce — ani právě nevědí, čí meč jí to učinil! Všichni se uvrhli ku klesající — ale žádný nářek už jí nepomohl! » Veta po ní — jděte a vizte!“

Všichni tři vešli do nevelikě jizby. Dívka spočívala na loži beze hnutí, podobalo se, že zdřímnula. Žižka vyšel Adamovi vstříc.

„Hle — Golgota!“ pravil přitlumeným hlasem, ukazuje na lože, u něhožto seděl Zderad.

Všem mužům sevřelo hoře jazyk němotou, u každého jevilo se jinak. Vyhýbali se na vzájem na sebe pohleděti.

„A sem jsme spěchali s takovými nadějemi!“ promluvil konečně Zderad, více k sobě nežli ku přítomným. „Posypme hlavy svoje popelem!“

„A sklánějme je dále před všelikým zlosynstvem a před skutky jeho!“ dí Žižka, jehož hlas i zrak jevil celou sopku hněvu, s těží jen tlumeného. „A ono se rozmůže tak, až bůh nepořídiv ani potopou ani ohněm s nebe zastavení jeho, tuto naší zemi v nivec rozdrtí i se vším, což na ní jest!“

Přítomní mužové obrátili k němu zraky své, krom jediného Zdislava, který nezdál se nic o tom znamenati, co se kolem něho děje.

„Přišli jste sem co na novou horu Tábor hledat proměnění,“ pokračoval Žižka. „Hle, vrážíte tu na zločin a jeho oběť: porozumíteliž pak tomu pokynutí? Až posavade kázalo se vždycky dobrým: „Snášejte!“ — nuže nastane proměnění, ale heslem dobrých musí býti: „Trestejte!“ Také Kristus plný dobroty, když třeba bylo, spletl provazy a tepal ty, kteří ze chrámu peleš lotrovskou učinili. Veta po ctnosti na povrchu zemském, nebudeli jednou již všeliká nepravost s neoblomnou přísností stíhána! Chceteli vy popel sypati na hlavy své, já v lidu přichozím budu shledávati takové, kteří chtějí dobru sloužiti nejen svými povzdechy a slzami nebrž i silou svou a jsou hotovi státi se mstiteli potlačené neviny, spravedlnosti a svobody!“

Bohunka protrhla oči, a spatřivši tu Adama i Zdislava jevila z toho živou radost.

„Vás mi sem bůh posílá,“ pravila — „vy přinášíte mír!“

I podávala ruku mladému mnichovi, který posud opodál stál očí od ní neodvraceje. Přistoupil krokem nejistým, nejsa hrubě mocen smyslů svých; podobal se více stínu lidskému.

„Choval jsi o mně dobré mínění," vece k němu dívka tichým hlasem — „však možná, že jsi ho pozbyl."

On odpíral jen potřásaje hlavou, nejsa slova schopen.

„Děkuju ti za to," dí nemocná dále . . „Ty jsi mně žádal štěstí: dopřej mi ho nyní. Hle já odcházím ze života před tebou: tobě poroučím památku svoji — kéž by vždycky zůstala ti čistou, kéž nyní já smím pevně věřiti, že s laskavým pohnutím vzpomínati budeš na ubohou dívku!"

Zdislav odpověděl posuňkem, kterému dívka dobře porozuměla.

„Tys mnoho trpěl," dokládala — „avšak ty jsi muž. Síla tvá může na chvíli zemdlíti, ale pak se opět vztýčí, utrpením jen zmohutnělá. Ty nebudeš zoufati, ale staneš se hrdinou — i budeš bojovati za dobro, které jsi hlásal. Já břímě života unesti nemohla, ty je uneseš. Ty neodepřeš slíbiti to umírající, a co slíbíš, tomu dostojíš."

Zdislav přitisknul ruce její k obličeji svému a potácel se stranou, aby ukryl bouři svých citů. Bohunka vyžádala si soukromou rozmluvu s knězem Adamem; a když se všickni vzdálili, odhalila mu celé srdce svoje; on pro pohnutí div nad ní vyřknul slova církevní.

XVIII.

Vystoupiv po nějaké chvíli ze světnice našel venku již valné množství lidu, anoť celý dům obklopovalo, v neblahém neklidu očekávajíc, co se díti bude; příběh Bohunčin mezi všemi se byl rozhlásil, a jako srdce všech se k ní vřelým účastenstvím zanítilo, tak rozhořčovalo se proti původcům neštěstí jejího, jichžto vězení také před očima lidu zde bylo.

Adam přistoupil nyní k Žižkovi.

„Taková jest k tobě poslední žádost Bohunčina," pravil, „abysi Jošta i Děpolda k ní přivesti dal a před tváří její nad nimi rozsoudil."

Slovo to v zástupu jde od jedněch úst ke druhým. Adam pak se Žižkou vstupuje do jakési kůlny, a spatřuje tu oba vězně; Jošt seděv s okem divoce před sebe vytřeštěným a obličejem rozrušeným, vyskočil prudce příchozím v ústrety.

„Odveďte toho odsud nebo mne!" vzkříknul ukazuje na Děpolda, který stranou stál o stěnu se opíraje a lhostejně před sebe pohlížeje, jako by tu nikdo z přítomných pro něho nebyl. „Světlo denní ukazuje mi v něm obludu, nad kterou bych zšíleti musil!"

Když pak oba přes dvůr vedli, lid stíhal je hlasitými výčitkami, zatracováním, hrozbami. Jošt věda, že kráčí ku své vnučce, nevšímal si toho; Děpold s chladnou hrdostí přehlednul zástup, pravě v duchu k sobě: „Jen strpení, ctnostné stádo — bohdá se ještě vespolek setkáme. Pak vám drzý jazyk nepomůže!"

Do světnice vstupovalo celé přátelstvo Bohunčino, jen Zdislava tu nebylo. Láska k dívce byla všechněm společná. však mezi sebou

byli plni nenávisti. Jediná hvězdička na nočním nebi, a každý přinášel v sobě černé, bouřlivé mračno! Mlčeli, ale každý okamžik vzrůstal jejich hněv — a pohledy jejich to jevily, že není třeba ani promluvení, aby vztek strhal všecky hráze a oni se tu vrhli na sebe . . .

„Ó všemohoucí bože!“ vzdychal Adam. „Jsmeliž to u hory Tábor? anebo spíše na zápasišti, kam se divoké šelmy na štvanici scházejí?“

Děpold se s ostatními neutkával zraky, planoucími otravou; však cítil, že se tu na něho řítí nejvíce hněvu — musil něco učiniti, aby v tomto nevysloveném zápase odpůrcům svým v čelo udeřil.

On nejprvé přistoupil k loži Bohunčinu. Uvnitř chvěl se tajnou bázní, aby dívka k němu nepozdvihla oko své, které se mu vyhýbalo. Nevěděl jak by snesl pohled její. Když promluvil, nepoznával sám svůj vlastní hlas.

„Bohunko,“ řekl, „jsem v cizí moci, a nevím, budu li ještě příští hodinu živ. Doufám, že mi nebudeš rozuměti zle, když tobě v těchto okolnostech nabízím rukou svou, jméno i práva své manželky. Kněz je přítomen.“

Dívka nepohlednouc na něj zamítla jeho návrh určitým posunkem. Cítil, že jest odsouzen, a jakkoliv se to stalo beze slova, bylo to světákovi a bojovníku od řemesla přece příliš těžkým břemenem. Odstoupil nohou nejistou, jako v čiré tmě . . .

Bohunka potom utkvěla svým zrakem na Joštovi. Proniknut tichým jejím pohledem zalomil nad ní stařec zoufale rukama.

„V tobě chtěl jsem usmířiti matku tvou,“ zvolal — „tvé lásky chtěl jsem sobě vydobýti v takové míře, aby vymazána byla všecka minulá neláska: a teď, máli kdo plné právo mne nenáviděti, jsi to ty! Tobě, prosté i stínu všeliké viny, bylo ublíženo nejhůře! Vyrvu sobě z těla srdce své!“ vzkřiknul trhaje svůj šat.

„Pane,“ promluvila Bohunka jemně, „bůh to vidí, že umírám beze vší hořkosti proti tobě. Ale pravda jest, že srdce moje více krvácí jinou bolestí, nežli kterou mi rána mečem působí. Ti, kteří stojí kolem smrtelného lože mého — hle, toť členové mojí rodiny! Co se mezi nimi bude díti první snad už okamžik, až ducha vypustím?!“

Nastoupila chvilka takového utišení, že nikdo ani údem nepohnul, i dech se ve všech prsou zarazil.

„Drahá,“ ozval se nejprvé Žižka, přemáhaje patrně svou vášeň, „skládám osud obou zajatců ve tvé ruce; jestliže ty je propustíš, mohou bez prodlení odejíti.“

„A když se rozejdete,“ vece dívka, „zapomenete na poslední ovoce, které strom vaší staré nenávisti vydal. A budete ho pěstovati dále, aby nové ovoce dozrávalo. Vytněte ho s kořenem, a já umru šťastna!“

Posupně před sebe zraky upírajíce dávali rozhořčení odpůrcové mlčením svým odpověď, že Bohunka žádá věc nemožnou.

„Ať jest toto místo místem proměnění,“ dokládala ona tklivě — „ať láska místo nepřátelství nastoupí! Ty,“ obrátila se k Joštovi, „ty jsi nejstarší a . . . ty jsi ten strom nenávisti zasadil — svou hrdostí . . .“

Jako neviditelnou kouzlomocnou rukou dotknut obrátil se Jošt a padl na kolena.

„Zde vizte mne před sebou klečeti!" zvolal k Žižkovi a Zderadovi. „Potupte mé šediny, pošlapejte mě, učiňte se mnou, cokoli vám libo — ale pro milosrdenství boží vás prosím, abyste mi odpustili!"

Bohunka sledovala zraky Žižkovy. Pohledl na ni.

„Bůh jest *láska!*" vece k němu ona více šeptem nežli hlasem.

Ale on dobře porozuměl — a nakloniv se pozdvihnul šedivce, který zkroušen před ním klečel.

I nastala v skutku v jizbě tak náhlá, tak veliká proměna, že ti, jichžto duše před malou chvílí překypovala nenávistí, nyní sobě do náruče padali . . .

Jediný Děpold stál tu sám, nikdo se k němu neobracel, on sám jen na dívku pozornost svou upíral. I sledoval každé hnutí její s takovou dychtivostí ano úzkostí, že mu div vlasy na hlavě nevstávaly olavou: „Na mne nepohledne!"

Ale v tom Bohunka povznesši k němu poprvé oko své, s nevýslovnou tklivostí promluvila: „Odpustiž tobě bůh, jako já ti odpouštím..."

A klesnuvši nazpět zavřela oči. Výraz nebeského klidu rozestřel se po tváři její.

Děpold neopovážil se klesnouti u lože jejího na kolena, bránil mu neviditelný anděl s mečem plamenným. A že to nesměl učiniti, byl okamžik tento nejtrapnějším v jeho životě . . .

V tu chvíli se na východě objevila skvoucí tvář sluneční. Duch, kterýžto v jizbě způsobil proměnu tak velikou, zavál i venku svojí perutí. Jediné slovo proletlo zástupem o tom, co se uvnitř dělo — a pohnutím plačíce pohlíželi druh na druha, jako by v sobě na vzájem objevením netušeného tajemství bratry poznávali, a nové příčiny, na vzájem se milovati, poslušni byli. Tiskli sobě ruce, objímali se, jako by jednoho druhému hrob byl navrátil . . . .

Zdislav opustiv prvé s ostatními jizbu, spěchal i ze dvora i ze vsi a nezastavil se dříve, až se domníval, že jest v samotě ukryt přede vším světem. Tu klesnul na zem, i zdálo se mu, že se musí všecka bytost jeho rozejíti, jako kus ledu na teplé výsluní vynešený.

Roztál skutečně — vypuknul v pláč. Černá zoufalost v duši jeho ustoupila lítosti. Jako Jošt tělo jeho vychvátil z řeky a zachránil od utonutí, tak Bohunka vyrvala jeho duši z víru hrozné záhuby a postavila jej na pevný hřeh.

I lakal dlouho i usedavě, a všecky myšlenky jeho zanikly jako krajina v hustém lijavci. A když se bouře poněkud utišila a v duši jeho vyjasnívati se počalo, vyznával sobě: „Těžké břímě bylo na mne složeno, já pak byl a jsem slaboch. Jednal jsem nemužně. Ona mi na sobě samé ukázala hrdinství, ač jest jen tichá dívka. Neobstál jsem ve zkoušce."

A co takto ze slabosti své se káral, vzrůstala v něm zároveň odhodlanost, trpkému osudu nastaviti šíji vzdornou, podniknouti další zápas s myslí, která ku všeliké bolesti dovede býti bezcitnou, ano útrapám s jakousi zvláštní libostí se podvoluje.

Bohunka to žádala. Jí chtěl býti poslušen, a byť byla sebe větší nemožnost od něho požadovala. Však přijal od ní nejenom úkol nebrž i sílu, kteréž dříve nemíval. Proti své vůli byl slabým, když nejtou-

žehnější jeho žádostí bylo: býti jí na blízku; nyní musil se s ní rozžehnati na vždy, byla ztracena pro něho i všechen svět — avšak neodcházela odloučena od něho, jako ruku svou tak podala mu i srdce svoje, duch její spojil se s ním na věky v nerozlučnou jednotu.

I povstal z místa, jež byl skropil bolestnými slzami — a pohleděl s trpkostí v ten širý svět, v němžto pro něj nebylo už nic vzácného, než pozůstatky milované dívky, nebylo už jiné práce než aby přemáhal ošklivost, kterou v něm vzbuzovalo vše, což lidského.

Ve sluch jeho vnikal nábožný zpěv zástupu, i připomněl mu, kde se nachází. Jak pošetilý, jak bídný zdál se mu ten lid, který ve své pověrčivosti se tu hromadil, aby rozmnožil o jednu počet náboženských sekt, jimiž na lidstvo uvaleno více pohrom a utrpení, nežli všemi jinými prameny zla dohromady!

„Hledejte spásu, bláhoví, hledejte ráj!“ řekl u sebe. „Dříve upevníte slunce nad svými hlavami, abyste neměli noci a zimy, dříve na vždy zažehnáte mračna, abyste prosti byli hromu, lijavce, krupobití — dříve odvyknete svoje tělo jídlu a spaní, než přestanete býti tím, čím nyní jste a čím jste vždycky byli: mluvícími šelmami, ze všech nejlstivějšími, nejzlostnějšími a nejukrutnějšími!“

Zástupové přicházeli ze dvou stran nesouce prapory, monstrance i kalichy, a blíže něho se potkali.

„Bůh jest láska!“ zaznívalo z jedněch úst za druhými. „Vítejte na nové hoře Tábor! Radujte se s námi: duch boží sestoupil mezi svůj lid na tomto místě!“

I pozdravovali druh druha, jako se pozdravují nejbližší, srdečnou láskou sobě oddaní přátelé!

„Bratře! Sestro!“ volali k sobě na vzájem lidé, kteří poprvé v životě se spatřovali.

Zdislav slyše a vida to, trnul v nejhlubších útrobách, jako by nenadále zázrak se mu objevil.

„Bratře — sestro! . .“ to nebyla pouhá lichá slova, jak často zaznívají v životě — to byl veliký, vzácný skutek: spřátelení dvou srdcí. Co v životě tak zřídka i tak zvolna dozrává, zde dospívalo v jednom okamžiku: lidé vstupovali ve svazek, kde druh druhu tak drahý byl jako sám sobě, všecku křivdu jemu odpustiti, vše dobré jemu činiti, vše zlé od něho odvraceti, každou oběť pro něj vykonati jsa ochoten, a nic jiného na něm nežádaje v náhradu nežli: „Dopřej i mně místa v srdci svém!

A co tu bylo lidí, všichni zahořeli blahým citem — všichni poznali se bratřími a sestrami mezi sebou. Co jich tu bylo, všichni pociťovali, že v celém dosavadním životě nikdy netušili takové slasti, jakou je naplňoval okamžik tento. V pravdě duch boží mezi ně sestoupil, znamenali jeho divomocné dotknutí, poznali, žeť se v pravdě octli na místě nebeského proměnění!

Zdislavovi vrátili se na mysl dnové, kdež i on horlil za bratrství všech lidí. Mluvíval s nadšením — nyní spatřoval, o čem byl blouznil, avšak viděl nyní zároveň, že obrazy, které v nadšení svém sobě činil, proti této skutečnosti byly mdlými, mlhavými stíny.

Neklamal ho sluch i zrak? Bylo to pravdou, več byl zatím i poslední zbytek víry potratil?

Nevěda hrubě, zdali bdí či toliko šalbou živého snu jest oblouzen, kráčel za lidem, který spojiv se v jedno, tam odcházel, odkud jeden zástup byl přišel vstříc druhému.

Nešli dlouho, a před Zdislavem se rozevřelo nové divadlo. Na vysoké planině bylo už mnoho tisíc lidu pohromadě; mezi těmi zástup, za nímž on následoval, jako potok v jezeře zmizel. Byli to lidé různých stavů, různého stáří a různých krojů v nejpestřejší směsici; však nebylo mezi nimi žádného dělení a cizení. Hrdost, kyselost, zpupnost, záští a úskok mezi šlechticem, měšťanem i sedlákem na dobro vypáchly, všeliká nerovnost rodu i bohatství přestala, tu spolu všichni obcovali jakožto členové jedné rodiny. Nebylo slyšeti jmen: „Pane!" ani „Cháme!" — chudobný vesničan a urozenec v bohatém rouše bratrovali sobě jako všichni ostatní, a pili spolu z jednoho kalicha.

V přečetném tom davu nebylo nijakého lomozu; blíže Zdislava nejhlasitěji ozývala se řeč kněze, an nadšeně volal: „Po tom vás pozná svět, že jste učedníci moji, budeteli se milovati vespolek!"

Srdce byla uchvácena nevýslovným blaženstvím, proto nemluvila ústa nebrž zrakové. Nic líbeznějšího, nic vzácnějšího neměli tu lidé co k sobě promluviti, nežli jediné: „Bratře! — Sestro!"

A při tom na všech tvářích se obrazila rajská utěšenost, ač ze mnohého oka bohaté slzy kanuly. Tak náhle duch bratrství zavanul těmito zástupy a tak čarovný spůsobil převrat, že nejedni tázali se vespolek, toliž vůkol ještě ta země, na kteréž obývali co lidé smrtelní .....

Opět připadlo Zdislavovi: „Chorobní jsou smyslové moji — co spatřuji, není skutečnost — ti lidé, mezi sebou sbratření, nejsou více než klamní stínové!"

I odvrátil se zúmysla. A hle, v půvabu jitřním, kterýž odíval celou krajinu, ležela tamo vesnička, kde našel Bohunku, patřil do jejího oka, držel ruku její, přijal duši její do svých prsou co nejvzácnějšího hosta . . .

A vedle milého obrazu naskytnul se mu i jiný nelibý, dávaje svědectví, že smyslové jeho nejsou obestřeni snem: od vesnice volným krokem jel pan Děpold. Pilně ohlížel se na shromážděný, v lásce sbratřený lid — s obličeje jeho zmizela škraboška pýchy a lhostejnosti, bylo tam viděti vnitřní zdrcení. Zde tolik srdečné lásky — a on odjížděl v posupnou poušť, neboť tou byl pro něj všechen další život jeho. Přišel sobě v tato místa pro nejtěžší trest, jaký jej mohl stihnouti.

„Pryč musí od nového ráje," řekl u sebe Zdislav — „a rovněž jak on i já jsem nehodný vyvrženec!"

Nový bol rozbouřil se v prsou jeho. V zástup těchto blažených nesměl se vmísiti, a zas hrozil se toho, že by se i on vzdáliti musil.

V tom, když sobě oči zastřel, někteří z nejbližších přistoupili k němu.

„Co tu stojíš a nejdeš mezi nás?" tázali se. „Hoře nějaké tíží tvou duši: pojď, bratře, a mezi bratry se potěšíš."

Neptali se, jaké jest jeho náboženství, jaký jeho osud, odkud přichází — i před ním se tu rozevřelo nejvyšší tajemství lidského

rodu. Podávali mu svou lásku, třeba snad býval jich nepřítelem — podávali mu ji bez výminek a podávali ji celou: tu — kterýž lidský tvor byl by odolal? — i ve zpustošené jeho duši vyprýštila se náhle zase láska jako bohatý pramen ze skály — a přijímaje i podávaje lásku na vzájem opojen jest vytržením, jako by od země byl povznešen do říše oblačné, do radostí nebeských . . .

Tak se octnul uprostřed shromáždění, které bylo tak hojné, že by deset velikých měst zalidniti mohlo. Tato veliká obec našla zde svoje zjevení. Přišli sem ze všech uhlův světa lidé nejrozdílnějších nejen stavů ale i náhledův; pouze kalich je zevně spojoval: zde našli jedinou trvalou i blahou pásku lidské společnosti. Ani nevěděli, kterak to přišlo — nemohli než viděti v tom všemocný prst boží, že se srdce všech najednou lásce otevřela i pobratřila. A žádné se nemusilo obávati, že přízeň jeho, i neznámému bližnímu nabídnutá, bude odmítnuta neb zlehčována i urážena, jakož v životě bývá pravidlem.

Nebylo zde ústrku, nebylo úštěpku, nebylo pomluvy, nebylo těch tisícerých věcí, kterýmiž sobě lidé co den na vzájem své žití strpčují. A to vše nebylo dokázáno žádnými předpisy a zákony, žádným kázáním, domlouváním, vyhrožováním tresty pozemskými a pekelnými, aniž dlouhými přípravami a těžkým klopocením: bylo to dílo okamžiku, a bez hesla poznali zástupové: Vyhostěme všecku nelásku ze svých duší — v tomť naše spasení!

Zdislav nevěděl ani, jak dlouho trávil v tomto rajském úchvatu, když v zástupu spatřil známé tváře — otce svého i Adama. Beze slova vpadli sobě otec a syn v objetí, beze slova sjednotila se jejich srdce v tom náhledu: Zde teprv objeveno nám oběma pravé neklamné náboženství člověčenstva! Co k nelásce vede, je všecko blud, a co k lásce, vždycky jest pravda . . .

„A víšli, čí jest toto dílo?“ ptal se Adam, znamenaje ovšem proměnu, která se s mladíkem udála.

„Z duše dívčiny vypučelo spasení,“ zvolal Zderad jako v odpověď, „anať odpustila křivdy nejtěžší a smířila protivníky běsně rozlicené!“

„Dávnoli tomu, co jste ji opustili?“ tázal se Zdislav. „A kterak se jí vedlo?“

„Už jsme za to měli,“ odvece Adam, „že nepromluví. Utišení její rovnalo se spánku smrtelnému. Tu ozvala se i bylo patrno, že všecko slyšela, co bylo vůkol mluveno: „Jděte,“ pravila, „i vizte sami, co se děje mezi shromážděnými — ať vím, než umru . . .“ Neváhali jsme a nyní vracíme se nazpět.“

Zdislav připojil se k nim. Dospíšili chýše, kdež bylo nyní prázdno a ticho, jako když po bouři na paprscích slunečních opět mír po kraji se rozhostí. Vstoupili do světnice.

„Bratře!“ zvolal ve svatém pohnutí Adam k Žižkovi. „Jako Simeon se vracím — oči moje viděly spasení! Golgota nebude osudem lidstva na věky!“

„Proč,“ vece Žižka, ukazuje na lože Bohunčino — „proč tedy toto srdce cedilo svou krev?“

„Aby ulilo plamen nelásky — také ve tvých prsou!“

A jak všichni k dívce přistupovali, ona zašeptala: „Čekala jsem...“

Zdislav poklekaje u ní promluvil vroucně: „Vzkřísila jsi můj život. Budu tě poslušen — budu bojovati!“

Ještě ho slyšela. Otevřeným oknem zavanul větřík — však nebyl to jen jeho dech, byly to neviditelné peruti andělův, kteří přilétali odnest duši dívčinu.

A od nové hory Tábor zazníval do světnice velebný zpěv zástupův:

„Pokoj na zemi lidem dobré vůle!“

O všeslovanském jazyku a písmě.

Napsal *M. Hattala.*

I.

Hlavní pákou nejnovějších dějin europských jest idea národnostii. Počínaje rozpravu svou tak, nezvěstuji nic nového než jen opětuji výrok, kterýž i nejbedlivější a nejdůmyslnější pozorovatelé dějin lidských skoro každý den rozličnými jazyky a spůsoby hlásají a vykládají. Zavděčím se však tuším aspoň několika čtenářům Osvěty, objasnímli týž výrok i sám poněkud.

Nejnovější dějiny europské nesou se skutečně a neodolatelně k tomu, aby rozmanitými silami roztrhané a víc anebo méně zmrzačené údy národních těles europských splynuly v celky politické, t. j. aby lidé téhož jazyka náleželi do jednoho státu: Němci do německého, Slované do slovanského atd.

Dojdouli kdy národové europští skutečně toho cíle a jak se jim potom povede, o tom ovšem jen ten svrchovaný pán ví, který všímmírem nevyzpytatelně vládne. Ale že oni tím směrem už velmi daleko a nenadále dospěli, to je pravda, vysvitající nejpatrněji z nejbližšího sousedství našeho: z Němec a Vlach. Tam zajisté zběhly se nejnověji události, kterých se jistě ani nejhorlivější buditelé ani nejurputnější protivníci povědomí národního nenadáli, aneb o kterých právem můžeme s nadšeným pěvcem Slávy dcery říci: co sto věků bludných hodlalo, zvrtla doba.

Jak vůbec vědomo, nebylo ještě roku 1869 diplomaticky žádného Německa než jen severoněmecký Spolek a zbytky starého: Bavory, Liechtenstein a jiné. Vloni vstala německá říše z mrtvých a sice tak ohromnou silou a umělostí válečnou, že jí nelze v dějinách rovně najíti a že se žádné z mocností europských nezdálo prospěšným odepříti jí uznání diplomatického.

Nicméně však bezpečně říci můžeme, že Němci nedosáhli ještě jednoty politické ani potud, pokud slabší a vojensky méně proslulí Vlachové. Němců zajisté, kteří se ještě mají dostati pod šišák pruský anebo jakýkoli jiný, aby jednota německá dostihla vlaskou, je proti Vlachům, nepatřícím ještě do království italského, náramně mnoho a sice skoro tři čtvrtiny všech Vlachů.

Všech Němců totižto napočítal nejnověji R. Böckh*) bez mála 54 miliony, přidav k nim ovšem i Nizozemce v Hollandu a Belgii, ačkoli se ti i písemným jazykem liší od ostatních Němců. Do říše německé pak náleží jich dle téhož jen 36,390.000 a to tak, že mnozí z nich mají ještě i zvláštní panovníky, kteříž od jednoty německé víc anebo méně bočí posud, zkrátka takové, jakých u sjednocených Vlachů již není. Těch konečně je dle Arendtsa**) 25,527.915, ostatních pak okolo dvou milionů.

My Slované převyšujeme počtem nejen Němce samé než i s Vlachy spolu, obnášejíce dle Slovníka naučného okolo 86 milionů duší, z nichž asi 58 milionů přebývá v Rusku, ostatní pak rozptýlemi jsme hlavně po třech státech: Rakousku, Německu a Turecku.

Nemůžeme se však posud žádnými právě spomenutým podobnými skutky povědomí svého národního vykázati a, oč nám nyní zvláště jde, nedospěli sme ještě ani ke společnému jazyku písemnému, jakýž u Vlachů již Dante Alighieri, umřelý r. 1321, Bozkou komedií svou; u Němců pak Martin Luther, † 1546, překladem Písma svatého šťastně založili.

Kdo by v této nedospělosti naší spatřoval něco nepřirozeného anebo právě potupného, jako na př. důkazy toho, čím nás protivníci naši často potvárají, pokládajíce nás za plémě nižší a neschopné zvláštní vzdělanosti: ten by prozrazoval nejmakavěji to, že dějin lidských vůbec a slovanských zvláště buď nezná buď nechce náležitě obrátiti k objasnění výjevu, o němžto je právě řeč.

Nelze zajisté zapírati ani rozumně ani poctivě, že sme se my Slované téměř o celé tisíciletí později objevili v dějinách než nejbližší příbuzní naši po Litevcích, Němci.***) Jsme tedy aspoň posud mladším národem od nich a proto není se čemu diviti, že v nejedné chvalitebné věci zůstáváme ještě daleko za nimi po zadu. Od ohniska vzdělanosti europské, od klassické půdy římské, jsme celkem též vzdělanější než Němci. Přirozená je tedy věc, že sme se u něho neohřáli ještě všichni potud, pokud Italové a Němci.

Že je však přirozená povaha naše toho velmi schopna, to vysvitá dostatečně i z toho oboru samého, do něhož tato rozprava patří. Čím totižto která z ratolestí kmene slovanského dále zasahuje na západ a čím se snadněji s ním stýkati mohla, tím raněji a utěšeněji rozkvetla a přinesla i ovoce, po němžto se vzdělanosť národní nejlépe poznati a oceniti může. Míním utvoření písemného jazyka a literatury zvláště

*) Der Deutschen Volkszahl und Sprachgebiet in den europäischen Staaten. Berlin 1870.

**) Adrian Balbi's allgemeine Erdbeschreibung. 5 Auflage von Dr. Carl Arendts. Wien, Pest und Leipzig 1871.

***) Komu o dosavadní důkazy příbuzenství toho jde, ten je snadno najde dle rozpravy mé O ablativě ve slovančině a litvančině (Časopis musea království českého. 1857. Str. 574 a násl.). Zevrubnějšího i dokonalejšího výkladu jejich nadíti se jest od toho, kdo sobě zaslouží cenu, vypsanou nejnověji od lipské společnosti knížete Jablonovského za „Eine eingehende Erforschung des besonderen Verhältnisses, in welchem innerhalb der indogermanischen Gemeinschaft die Sprachen der litauisch-slawischen Gruppe zu den germanischen stehen“ (Beiträge zur vergleichenden sprachforschung. Berlin 1871).

básnické,*) kterýmžto nejbližší a nejdůvěrnější sousedé Vlachů, Chrvaté dalmatinští, všechny ostatní Slovany předstihli. U těch zajisté, jak už P. J. Šafařík**) dobře hlásal, již „na konci XV století stal se Dubrovník, ozářen světlem z Vlach přinešeným, illyrskými Athenami, kterážto sláva mu až do polovice XVII století zůstala. V témž času slynula osvětou, naukami a zvláště básnictvím i některá jiná města a ostrovy dalmatské.“ O něco později nastala u nás tak zvaná zlatá doba literatury československé, která však toho jména není potud hodna, pokud vrstevnice její v literatuře polské, sáhající asi od r. 1500 do 1620 a slynoucí básníky, jimž rovně u nás za Daniele Adama z Veleslavína nelze nalézti. U Rusů konečně teprva Lomonosov (1711—1766) je tvůrcem a otcem novější literatury.

Maje ty a podobné věci na mysli, nezastavuji a nermoutím se nad tím, že sme ještě nedospěli ke společnému jazyku písemnému. Spíše naopak mám dostatečně proč těšiti se nemálo i tomu samému, co se u nás k dosažení toho cíle směrem přímým čili pouze literárným posud vykonalo.

Neníli to na př. utěšený výjev, že mimo Poláky všichni ostatní Slované, kteří latinskou abecedou píší, řídí se v tom už stejnými zásadami a sice těmi, které nynějším pravopisem naším vládnou. Komu by se srovnalosť ta malichernou býti zdála, o tom bychom právem říci mohli, že buď nezná, buď nedovede náležitě oceniti ani těch dlouhých a urputných bojů, kteréž ona stála, ani těch prospěchů, které z ní přirozeně plynou; ačkoli je to velmi snadná věc každému, kdo na př. jen dějiny literatury naší za bojů mezi analogisty a ypsilontisty a po nich až podnes vezme do náležité úvahy.

S nemenším potěšením připomenouti sluší i to, že je již i mezi Poláky více mužův osvícených, kteří sobě i v té i v jiných příčinách počínají víc anebo méně horlivě všímati výstrahy K. Kuzmányho, znějící***) doslovně takto: „Jsme prý, co do jazyka, jednoho stromu rozličné ratolesti. Kdo se domnívá, že mu to nic neuškodí, byť vyschla ratolest ta neb ona, když zůstane v celosti jen ratolest, na níž on visí, ten odvisne na ní jako Absolon.“

Ještě větší potěchy poskytuje nám ta snaha, kterou zvláště menší a slabší větve kmene slovanského vždy víc a více vynikají, hledíce se písemným jazykem svým všelijak přiblížiti k větším a silnějším.

Tak na př. Slovinci, ačkoli tvrdé *l* jiných nářečí slovanských na konci slov a sylab stále vyslovují co *u*, nepíší přece tak než *l* v dal, pil, jolša a podobných slovích, znějících dau, piu, jouša atd.

---

*) Proto, že „se básníci objevují co květ národa, jsouce duchem jeho nejvíc oživeni a proniknuti“ (Über die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slawischen Nation. Von Johann Kollár. 2. Aufl. Leipzig 1844. S. 21. V českém překladě, vydaném v Praze 1853 od Jana Slav. Tomíčka, na str. 44).

**) Slovanský národopis. V Praze 1849. Str. 60. Tamž a sice ke str. 18, 81 a 93 postačí odkázati každého, komuž o potvrzení aneb objasnění toho jde, čeho se tu o literatuře naší, polské a ruské jen zběžně dotýkám.

***) Nábožné kázaní k posvěcení památky Pavla Jos. Šafaříka. Ve Vídni 1861. Str. 9.

Podobně tomu lužičtí Srbové horní totéž *l* i mezi dvěma samohláskama vyslovují skoro všichni co *v*, *ř* pak bez výnimky co *š* a po *t* co *s*, říkajíce na př. mavy, kšiž, tsi atd. V písemné mluvě své však následují dílem Poláků dílem nás, píšíce: maly, křiž, tři atd.

Maje ty a podobné příklady na zřeteli a nemoha nepřisvědčiti P. J. Šafaříkovi, vyznavšímu i to, že „v celé historii vzdělanějších národů slovanských nezná tak kvapného, násilného a rozsáhlého převratu, jako je Štúrův,“ hleděl sem i sám rodáky své nejen pravopisem než i některými gramatickými tvary odvrátiti od štúrovštiny a přiblížiti k Čechům, ujav se proti ní takých, které jsou toho i theoreticky i prakticky hodny, jako na př. příčestí s *l* místo *u*. Že sem tím k utišení těch mrzkých vášní a rozbrojů, které Štúrovým převratem nejen mezi Čechy a Slováky než i mezi těmito samými byly rozníceny, nemálo přispěl, o tom nelze pochybovati žádnému, kdo literárné působení na Slovensku od r. 1850 až podnes nepředpojatě sprovázel pozorností svou. Týž uzná tuším ochotně i to, že se za ten čas povědomí národní u rodáků mých značně muselo zmoci, když dovedli na př. Matici slovenskou za tři roky opatřiti kapitalem, obnášejícím okolo 60.000 zl. Ostatně dovoluji sobě ještě odkázati ct. čtenáře Osvěty v té příčině k nejnovější práci své. *)

O Slovanech píšících cyrillsky vyslovil už a dosti dobře dokázal Slovník naučný v článku svém „Slované“, že oni ode dávna nejen literárně než i vůbec mnohem upřímněji a vroucněji lnou k sobě vespolek než ostatní. Úspěchy slavistiky v Rusku do r. 1860 vylíčil nám výtečně p. Lavrovský, nynější rektor university varšavské, v Časopise musea království českého téhož roku na str. 219—237. Pročež přestanu na vytknutí jednoho z výjevů předešlým podobných u dotčených Slovanů.

Navzdor blahodárnému působení Dositeje Obradoviće, prvého buditele povědomí národního u Srbů, umřelého r. 1811, bylo ještě i před 40 roky mezi nimi lidí, kteří se neostýchali přirozený jazyk svůj, vyhlášený dávno přede mnou **) a sice právem za nejkrásnější ze všech slovanských, nazývali nejen sprostáckým než i „sviňarským a govedarským“, jak o tom mezi jinými i P. J. Šafařík ***) s náležitým opovržením všech, jichžto se týče, svědčí. Ale ani to ani síla důvodů, kterými se týž ve právě dotčeném spise svém obecné srbštiny ujímá, nebyla s to, aby překazila ty jízlivé a hnusné spory o písemný jazyk a pravopis, které zejmena Vuku Stefanovići Karadžići bylo podstoupiti. Nyní, chvála Bohu, není již téměř ani slechu o nich a co více, Vukův spůsob psaní ujímá se vždy víc a víc a sice nejen u pravoslavných než i u katolických rodáků jeho a je náděje, že brzo, ač i ne zcela, aspoň co do podstaty zvítězí nad ostatními víc anebo méně posud obyčejnými. I co se písma týče, ustoupily sváry o ně roztomilé vzájemnosti tak,

*) Počátečné skupeniny souhlásek československých. V Praze 1870. Str. 19 a 20.

**) Rad jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti. U Zagrebu 1868. IV, 120 a 121.

***) Serbische Lesekörner, oder historisch-kritische Beleuchtung der serbischen Mundart. Pesth 1833. S. 6.

že se pravoslavní Srbové neostýchají více potřebovati latinky a katolíci cyrilice, kdekoli se jim ta neb ona prospěšnější býti zdá.

Zkrátka kamkoli se obrátíme v literárném světě slovanském, spatříme i v něm samém dosti důvodů k tomu, abychom bezpečně přisvědčiti mohli Národním listům, ozvavším se dne 22 října toho roku v krásné rozpomínce své o nejnadšenějším hlasateli vzájemnosti slovanské, Janu Kollárovi, mezi jiným i takto: „Odhodili prý jsme nečinnost, vyřízli hnilobu, vyhladili práznotu, zapudili temnotu! Přitulili jsme se k matce i objali své bratry. Myšlenka vzájemnosti zaklíčila se již v každém kmenu, vyrostla v štíhlé pně a nad hrobem, do něhož jsme pochovali nesvornost, splítají se větve v obrovskou korunu. V stínu koruny té stojíme nyní.“

Svrchovaný čas je tedy již rozjímati zejmena i *o všeslovanském jazyku a písmě* a sice tím ochotněji a bedlivěji, čím se méně zapírati dá, že se můžeme již i několika přímými pokusy o utvoření téhož jazyka i písma nejen vykázati než i honositi. Ony totižto nejsou jen, jak se ostatně samo sebou rozumí, vzácnými výjevy povědomí národního než mají, jako každá věc na světě, kromě rubu i líce, t. j. není mezi nimi žádného zcela nepodařeného než i nejchatrnější z nich přispěly aspoň poněkud k dosažení toho vznešeného cíle, ke kterému právě směřovaly.

Prvý z nich stal se již v druhé polovici XVII století na Rusi, ale ne od Rusů než od Chrvata, Jiřího *Křižaniće*, o jehožto životě a působení nemáme bohužel posud ještě vědomostí, přiměřených záslubám jeho, ačkoli se o ně nejnověji zejmena Jan Kukuljević Sakcinský a Petr A. Bezsonov *) výtečně zasazují.

Ale i to samo, čeho sme se o Križanićovi posud dověděli, dovoluje právem p. Kukuljevići honositi se Križanićem mezi jiným i následovně: „Kdykoli píšeme jméno Križanićovo, mimovolně nadýmá sa hruď naše hrdostí a radostí. Před více než dvěma sty roky porodila překrásná země naše chrvatská muže, který nedostatky a potřeby národa slovanského lépe poznal než kterýkoli z předešlých spisovatelů tohoto nejlidnatějšího národa europského Za svůj veliký, ale nešťastný národ přetrpěl Križanić více než kterékoli jiné srdce slovanské; poučovalť on národ svůj mnohým věcem důkladněji a rozumněji než všichni jeho učitelé dřívější a pozdější. Zároveň reformatorům jiných, šťastnějších národů nedošel, bohužel, cíle svých vznešených předsevzetí a horoucích tužeb; sklamali ho lidé, panovníci i národ sám; okamžitě zmizel s dějiště světa jako jasný blesk, beze stopy, beze zprávy o smrti, ba i beze

*) Католическій священникъ Сербъ (Хорватъ) Юрій Крижаничь, неблюшскій, явканица, ревнитель возсоединенія церквей и всего славянства въ XVII вѣкѣ. Москва 1870. Výsledky Kukuljevićových badání o něm obsahuje Arkiv za povjestnicu jugoslavensku. U Zagrebu 1866. Dříve toho znali sme Križaniće jen dle Kalajdoviče (Іоаннъ, ексархъ болгарскій. Москва 1824. Str. 120—123) a dle P. J. Šafaříka (Geschichte der südslawischen Literatur. Prag 1864 und 1865. II, 88 a 103) i to velmi nedostatečně, zvláště v příčině naší. Ani ten ani onen totižto nevědí ještě, že Gramatično izkazanje Križanićovo, o němž nahoře hned bude řeč, čelí k utvoření všeslovanského jazyka a písma.

všeho uznání učených zásluh jeho: avšak pravdivé a vznešené nauky jeho dlouho ještě budou hýbati umem a city, pokud stane aspoň jednoho člověka, v kterém bije srdce čistě slovanské. Pod ubohým pláštěm poutnickým přinesl on s sebou na Rus líbezné plody pilnosti své, práce mnoha let: svou gramatiku, slovníky, slovanské překlady cizích knih a k tomu — slovanské srdce, jaké dosud nebilo v žádném z národů slovanských, — své myšlénky, jakých před ním nikdo nevyslovil u Slovanů. A jaké medle odměny dostalo se tomuto prvému buditeli veliké idey a nejschopnějšímu politickému učiteli Rusů? Žádné jiné než vyhnanství do Sibiře“ a té nevšímavosti, že se i vlastní rodáci jeho teprva nyní počínají rozpomínati na něho.

V Sibiři a sice v Tobolsku, kde však sotva složil kosti své, dokonal r. 1666 po dvacetileté práci i všeslovanskou mluvnici svou, která však celá teprva r. 1859 byla vydána v Moskvě pod titulem, znějícím v přepise latinském takto: „Gramatično izkazanje ob ruskom jeziku, popa Jurka Križanišča, *) prezvanjem Serbljanina, meždu Kupoju i Vunoju rikami, vo ujezdech Bichšča grada, okol Dubovca, Ozlja i Ribnika ostrogov. Pisano v Sibiri lita 7174“ po stvoření světa čili, jak už dotčeno, r. 1666 po Kr.

U nás není nikde žádného výtisku jejího. Znám ji tedy jen dle suchopárného oznámení jejího, vyšlého onehdy **) od Jiřího Daničiće, a dle výňatků, kterými se nám z předmluvy její Kalajdovič na výše dotčeném místě zavděčil.

Ale ani dle toho nelze spatřovati v ní mluvnice ruského jazyka, jak by se dle nápisu jejího zdáti mohlo, než pokus o utvoření všeslovanského jazyka a písma. Ruským jazykem totižto nerozumí Križanić tehdejší ruštiny obecné než tu míchaninu, kterou Rusové za jeho časů psávali a služby boží odbývali. Nejde mu však ani o gramatické vylíčení této a sice proto, že prý ji již první překladatelé Písma sv. na ruský jazyk, Řekové, přijavše do ní, mnoho slov nejen řeckých než i latinských a německých, tak spotvořili, že není ani řeckou ani ruskou. Aby se tomu snadněji vyrozuměti mohlo, připomínám ještě, že Križanić o starobulharském původě posvátné slovanštiny nic neví, vytýkaje výslovně i to, že nejen ona než i ostatní nářečí slovanská ruského jsou původu, jelikož prý všichni ostatní Slované pocházejí od Rusů. Druhý značnější gramatik posvátné slovanštiny, Meletij Smotriský, ***) dopustil prý se veliké chyby zvláště tím, že domnělé spotvořenosti téhož jazyka ani nespozoroval, líče ho zcela tak, jak za jeho času u Rusů byl

---

*) Jako tu a v následujícím genitivě Bichšča, jehož nominativ zní nyní Bihać a ne Rihač, jak se v Slovníku naučném čte, označuje Křižanić hlásku *ć* mateřštiny své cyrilskou spřežkou щ čili *šč*, vlastně a prvotně *št*; neznaje anebo nedbaje toho, že srbská cyrilice má od nepaměti písmě ћ k označování hlásky *ć* určené.

**) Rad jugoslavenske Akademije. U Zagrebu 1871. XVI., 159—198.

***) Vydav r. 1621 v Jevě u Vilna též cyrilsky „Grammatiki slavenskija pravilnoje syntagma.“ Na titule té knihy jmenuje se sice Smotriský i sám „mnogogrěšným“ mnichem a měl se v ní ovšem o opravení posvátné slovanštiny pokusiti, ale ne dle příkladu Křižanićova než tak, jak se o to nejnovější slavisté zasazují, hledíce pravou povahu téže mluvy dle nejstarších a nejryzejších památek jejích odhaliti a objasniti.

v obyčeji, kdežto prý se měl o opravení jeho zasaditi. O tom přemýšlel a pracoval Križanić více než dvacet let a výsledky té práce obsahuje kniha jeho. Ona tedy má opraviti posvátnou slovanštinu a sice tak, aby ji kromě Rusův i Bulhaři, Srbové, Chrvaté, Poláci a Češi snadněji pochopiti a za společný jazyk písemný čili, jak on sám praví, za „obšči nikoji jezik" přijati mohli.

K tomu cíli znevažuje gramatik náš všelijak i ostatní nářečí slovanská, vyjma ten spůsob mluvení, který „v jedinom malom kutu zemlji: okolo Kupi riki, vo ujezdu Dubovca i Ozlja i Ribnika ostrogov" (ostrovů), t. j. v jeho rodišti i to však jen za jeho mládí u zemanů byl v obyčeji. Polština prý přišla o celou polovici domácích slov, nahradivši je cizími. V českých knihách vyskytá prý se čistější jazyk, ale znešvařen jest i ten nemálo. Škoda, že nám aspoň poněkud neoznámil, čím se to vlastně stalo! Rodáci jeho, Srbové a Chrvaté, tak prý pokazili jazyk svůj, že mimo domácí věci nedovedou o ničem pořádně promluviti; a pravdu prý měl ten, kdo o nich napsal, že prý všemi jazyky hovoří, ale ničeho neříkají, oplývajíce nejen ruskými a bulharskými než i německými, tureckými, řeckými, rumunskými a škipetarskými slovy. Bulharský jazyk konečně tak je dle Križaniće zmrzačen, že v něm ani stopy slovanštiny nezůstalo.

Zemanský gramatik náš smýšlí tedy o slovanských nářečích bez mála tak jako obecný Slovák. Ten totižto každý slovanský jazyk, kterému víc anebo méně rozumí, „pokazenou" slovenčinou nazývati zvykl, jak se to i mé slovenčině, kterou sem co kaplan kázával, zanášeje se spolu i gramaticky s ní, nejednou přihodilo. Na Bzovíku slyšel sem r. 1849 na své vlastní uši taktéž nazývati i ruštinu. Smýšlení to ostatně známo je již i Rusům, zejmena pak výše spomenutému p. Lavrovskému, kterého se v té příčině na jiném místě [1]) dokládám, a liší se od Križanićova nejvíce tím, že by prostí rodáci moji ostatních Slovanů neodvozovali od Rusů než od sebe samých.

Kromě toho my Slováci zvláště máme přestávati na takové vlasti, jakou nám vykazuje Jan Kollár, spívaje ve své Slávy dceři mezi jiným i takto:

Nepřipisuj svaté jméno vlasti
kraji tomu, v kterém bydlíme;
pravou vlasť jen v srdci nosíme,
tuto nelze bíti ani krásti.
Dnes neb zítra vraha zemi másti
a lid v jarmě jeho vidíme,
přece když se duchem spojíme,
vlasť je celá v každé svazku části:
vzácný ovšem citu nevinnému
jest i háj ten, řeka, chalupa,
kterou praděd nechal vnuku svému;
ale meze vlasti nerozborné,
jíž se bojí tknouti potupa,
jsou jen mravy, řeč a mysli svorné.

---

*) V rozpravě své o jazykozpytě a přírodozpytě vyšlé v Časopise mus. r. 1869, na str. 287 a 288.

Není tedy divu, že se my nejen týmže Kollárem i co nejnadšenějším hlasatelem vzájemnosti slovanské než i tvůrcem všeslovanského jazyka a písma Križanićovi velmi podobným honositi můžeme. Dříve však než bych vyložil, jak a pokud nám to sluší, třeba nám ještě seznámiti se lépe s mluvnicí Križanićovou.

P. J. Šafařík ocenil ji na výše dotčeném místě takto: „Die Grammatik enthält bei manchem Einseitigen und Excentrischen, was zum Theil dem Entbehren besserer Quellen und Hilfsmittel in Sibirien zuzuschreiben ist, viele helle Blicke, gesunde Urtheile und originelle Ansichten." Důkazů všeho toho jest u Križaniće dosti. Přestanu však jen na nejdůležitějších z nich.

Hned v předmluvě prozrazuje podivu hodnou důvtipnosť, pravě tam, že „každý jazyk má svá vlastní pravidla a nemůže se dle vzorův anebo pravidel jiného jazyka opravovati." Prakticky však nedrží se toho nikterak, míchaje hlásky a tvary nářečí slovanských nad míru libovolně. Znajíce kromě toho, co výš o něm připomenuto, i přísloví své, dle něhož „každému své milo, byť i na poly zhnilo bylo": snadno pochopíme, proč je ve všeslovanském jazyku jeho nejvíce živlů jeho materštině vlastních. Dle té zamítá na př. rozdíl mezi *i* a *y* veskrz, ačkoli ho sotva bylo tajno, že značná většina Slovanův i za jeho časů velmi jasně a pilně rozeznávala *i* od *y*. Totéž učinil s *i* a *ě*, přestávaje vesměs na onom m. tohoto.

Míchání to a každé jemu podobné rozhodně a zcela zavrhnouti musíme z níže vyložených příčin. Co se však pravopisu Križanićova týče, sluší nám ho aspoň poněkud i pochváliti, zejmena po prvé za to, že o *ъ* na konci slov naskrze nic nedbá, *ь* pak jen co znamení měkkosti předchozích souhlásek psáti velí; podruhé že domnělému nedostatku cyrilice strany hlásky *j* aspoň tak vyhověti hledí jako Vuk Stefanović Karadžić. Obšírněji o tom o všem teprv a v druhé části této rozpravy promluvíme.

Druhý tvůrce všeslovanského jazyka a písma, na kterého sem už výše narazil, je Jan *Herkel*, bývalý advokát v Pešti, spolu zakladatel zaniklého „Spolku milovníkov reči a literatury slovenskej", narozený jako já v Oravské stolici. Kdy a kde umřel, není ani Slovníku naučnému známo. Spis jeho však, o který nám právě jde, zpomenul i ten, přestav na nápise jeho, kterýžto zní: Elementa universalis linguae slavicae e vivis dialectis eruta et sanis logicae principiis suffulta. Budae 1826.

Ačkoli Herkel předchůdce svého, Križaniće, sotva i dle jména znal, srovnává se s ním přece co do podstaty podivu hodně, hledě též libovolným smícháním nářečí slovanských utvořiti všeslovanský jazyk. Materštiny své nevyhlašuje sice nikde výslovně za tak dokonalou a zachovalou jako obecný Slovák anebo Križanić, spíše naopak hned v §. 2 čili na str. 17 a 18 vytýká i jí všelico; skutečně však má se k ní snad i laskavěji nežli Križanić ke své ikavštině.*)

*) Tak jmenují Jihoslované sami ta nářečí anebo podřečí svá, kde jest *i* m. *ě* v obyčeji; štokavštinou ta, kde se říká *što* anebo *šta* m. našeho *co* proti čakavštině a kajkavštině, v nichžto naše *co* zní *ča* a *kaj*. Není tedy proč zastavovati se na pojmenování, kterého se poznámka ta týče.

I v Herkelově všeslovanštině totižto převládají živly slovenské, většinou ovšem též ukrutně zmrzačené nejvíce proto, že on ani mateřštiny své neznal tak, jak by již i za svého času byl mohl a měl. Kdo by se o tom makavě přesvědčiti chtěl, ten ať srovná na př. článek jeho, vyšlý pod titulem „Prémena" v Zoře, almanachu na rok 1836 (v Budíňe II, 209—215), s jinými tamtéž anebo v I ročníku jejím obsaženými. Učiniv to, uzná, že málo který z vrstevníků Herkelových vládl tak slabě a neobratně slovenčinou jako on. Najde tam na př. i tyto hrozné vazby: to prastarodávnost do nevikopatedelnosti zahrebla (str. 210); nemohuc jalovičku nahle so sebou odehnati, psohlavci pojali (213); s hubami, malinami sa živili (tamže), žádúc rodinu moju navštiviti (215) atd.

Co se pak logických zásad Herkelových týče, ty nejsou jistě tak zdravými, za jaké je on pokládá, odporujíce sobě vespolek skoro ustavičně a sic i strany věcí ode dávna známých a jistých. Tak na př. o zvyku, co přirozeném a jediném zákonodárci jazyků, pěkně i pravě spívá již Horatius následujícími slovy:

Ut silvae foliis pronos mutantur in annos,
prima cadunt: ita verborum vetus interit aetas
et juvenum ritu florent modo nata virentque.
. . . . . Mortalia facta peribunt:
nedum sermonum stet honos et gratia vivax.
Multa renascentur, quae jam cecidere, cadentque
quae nunc sunt in honore, vocabula, si volet *usus*,
quem penes arbitrium est et jus et norma loquendi. *)

To tanulo nejspíš, ale nedosti jasně na mysli Herkelovi našemu, když na str. 20 takto píše: „Vzdělávání jazyka může býti buď občanské buď logické. Občansky vzdělává se jazyk, když se ho ve společnosti občanské užívá, a čím se to rozmanitěji děje, tím se jazyk občansky více vzdělává. Občanského vzdělávání jazyka nelze tedy hledati *ve výmyslech učených lidí než ve veřejném užívání; darmo učený vymýšlí slova, jestli nejsou v obyčeji;* rozličné zaměstnání pak snadno nachází slova a pouští do oběhu; rozličné zaměstnání občanské je tedy největším obohacováním jazyka; a proto je jasno, že se občanská vzdělanost jazyka dle počtu občanův a dle zaměstnání jejich měřiti má." **)

---

*) Jak les rok za rokem listím zelená se novotným,
dřívější opadá: tak *slov* věk stárna pomíjí,
a znova utvořená, ta kvetou a bují jako mládež.
. . . . . Smrtelná díla zaniknou,
jakž obstála by řeč v platnosti a kráse nevadlé!
Zas narodí se mnohá, třeba už byla zašla, a zajdou
slovce ta, ježto nyní v květu jsou, když *zvyk* bude chtíti,
jenž jest rozhodčím, řeči právo i zákony dává
(Překl. prof. Niederle.)

**) Pochybuje, že bych byl náležitě vyrozuměl kuchyňské nebo husarské latině Herkelově, dovoluji sobě připojiti oba jeho výroky v originálu: „Cultura linguae alia potest esse civilis, alia logica, civilis linguae cultura tunc est, dum linguae alicujus usus in societate civili viget, et quo linguae alicujus usus in pluribus, vel plane omnibus negotiis occurrit, eo major est etiam ejusdem linguae civilis cultura. Civilis itaque *cultura linguae*

Na str. 22 a 23 však rozeznává již pravý zvyk od nepravého, vytýkaje beze všeho ohledu na právě předešlou nauku, že prý „všecka nářečí slovanská víc anebo méň obtížena jsou výnimkami pošlými z nepravého zvyku; logické kombinace třeba tedy ke vzdělávání slovanského jazyka, tou vzniknou pravidla pevná, jasná a právě proto i Slovanům i cizincům, chtějícím znáti ten jazyk, prospěšná. O to třeba tedy pracovati, aby rozličná nářečí co potůčky nějaké do společného řečiště byla svedena."

Jak pěkně se to našemu Herkelovi povedlo, to vysvitne dostatečně i z prvého těch vzorů všeslovanského jazyka a písma, kterými se nám na konci své práce o to zavděčil. Ten totižto zní následovně:

„Jisti vladar juž*) na smertnej lože život svoj konajuci pred skonanim svojim svolal sinov svojich, a jim mnoge razdilne nauki daval, medzi jinimi verejnimi naukami tato byla najglavnejša: dal každemu po prutu do ruki, a kazal, da by jedenkaždi svoj prut zlomil, čto lahko každi udielal: po tim skazal vsi pruti sebrati, a do vjedna sviazati, a dal každemu, da bi zviazek lamal; ale žaden zlomiti ne mogel; na to mudri vladar, a pečlivi otec ova Slova mluvil: Premili sinove! Jednotu, a svojnost (tak m. svornost) milujte; neb jeli jednotu budete medzi sebu imati, nepritelji vaši vas neovladajo, po tej nauke blagoslaviv jim na vjeki usnul."

Ostatně neušel ani tento všeslovanský jazyk tomu, čeho se každému podivinství od vzdělaných lidí právem dostává: politování totiž a nevšímavosti. Jan Kollár na př. má se k němu ve spise svém o literárné vzájemnosti slovanské, spomenutém už výše v poznámce, zcela tak, jako kdyby ho ani na světě nebylo, ačkoli se v §. 15 Herkelových Elementův i dokládá proti strůjcům nových abeced slovanských.

Ani třetímu a, pokud mně známo, nejnovějšímu jazyku všeslovanskému nepovede se lépe. Ten se objevil nedávno v knize nadepsané takto: Узаjемни правопіс славянскі to je uzajemna slovnica ali mluvnica slavjanska. Spisal i na světlo izdal Matija *Majar* ziljski, župnik (farář) v Gorjah. U zlatnom Pragu 1863.

P. Majarovi se zase jeho materský jazyk, slovinčina, přirozeně nejvíce líbí, ačkoli jí snad ani nepokládá s Fr. Miklošičem, slavným rodákem a co se jazykozpytu týče, pravým opakem svým, za

---

non est quœrenda in commentis litteratorum, sed in publico usu; frustra litteratus fingit vocabula, si eorum usus non adsit, occupatio vero varia mox invenit terminum, eumque ponit ad usum; varia itaque civium occupatio est maxima linguæ ditatio, et ideo culturam linguae civilem esse metiendam a civium numero eorundemque occupatione clarum fit." — A str. 22 a 23: „Omnes dialecti plus minus variis onerantur exceptionibus a vago usu ortis: logica itaque combinatione opus est in cultura linguae slavicae, et tunc orientur regulae firmae, planae, clarae et hoc ipso et Slavis et exteris hanc linguam noscere volentibus proficuae. Itaque in eo adlaborandum est dialecticis, ut dialecti variae velut fluvioli ad unum generalem alveum dirigantur."

*) Písmě *ž* však nemá diakritického znaku ani tu ani jinde nad sebou, než kolmá jeho čára přetažena je vodorovnou. Herkel totižto jen tečku nad *i* a *j* ponechal, *č* a *š* zaměnil ruskými písmeny a *ch* latinským x, maje i při tom nejspíše ruštinu na zřeteli.

prvorozenou dceru posvátné slovanštiny, čímž ona naskrze není než bulharština nynější. Jakkoli se to ostatně má, tolik je neomylná pravda, že ani Majarův jazyk všeslovanský není nic jiného než podivinství dvěma předešlým podobné a sotva i toho hodné, abychom pravou povahu jeho zevrubně vylíčili. Postačí tuším, podáme-li z něho něco na ukázku. Aby jí a zásadám Majarovým ct. čtenářové Osvěty snadněji porozuměti mohli, objasním neznámá nám slova její též v závorkách.

Dle str. 52 a 53 „podloga (základ) i podstata književnoga jezika je govor naroda, pa govor slovoizpitno uredjen (opravený) — slovoizpit nije tvoritelj nego (než) upravljatelj (regulator*) književnoga jezika, zato se ne smě etimologisovati neograničeno, sicer bi si napravili (udělali) jezik na polo izmišljen i na polo staroslavjanski i ako (jestli) bi slovoizpitovanje ješče dalje gnali, bi se nám izlegel (vylehl) jezik na polo izmišljen i na polo sanskritski.

Medja (meze), kako daleko se smě slovoizpit gnati v književnom jeziku, se po pravilih točno (určitě) težko da opreděliti (ustanoviti) i naznačiti, v tom mora (musí) pokazati slavjanski spisovatelj svoju sposobnost i svoju věštinu (obratnosť), vendar veljate (platí přece) dvě pravili:

1. Ako (jestli) vsi četiri glavni naši jeziki něko (nějaké) slovo pisavaju jednako, se mora (musí se) tako pisati i v pravopisě uzajemnom i se ne smě dalje etimologisovati.

2. Ako slavjanski jeziki něko slovo različno pisavaju, se mora pisati v pravopisě uzajemnom, kako slovoizpit těrja“ (žádá).

Potom vykládá Majar i podrobně, pokud třeba těch dvou hlavních jeho zásad šetřiti každému, kdo vzájemným jeho pravopisem psáti chce. Jak libovolně a marně si v tom výkladu vede, to nejpatrněji vysvitá ze str. 54—58, kde přehlasování české více znevažuje než by zejmena jemu slušelo, jelikož ani pravé povahy jeho ani toho nezná neb úmyslně sobě nevšímá, co se u nás proti přehlasování do r. 1863 objevilo a níže bude vyloženo.

Více takých tvůrců všeslovanského jazyka neznám a těšil bych se srdečně, kdy by se po této rozprávě mé neodvážil nikdo více rozmnožovati počtu jejich. Jsem totiž o marnosti všech třem předešlým podobných pokusů již ode dávna úplně přesvědčen, opíraje se o více důvodů, z nichž touto příležitostí vytknu jen ty, které se mi nejdůležitějšími a nejsnadněji pochopitelnými býti zdají.

Po prvé není ani mezi živými ani mezi mrtvými jazyky písemnými, jejichžto dějiny známe, žádného, který by tak libovolným a násilným smícháním rozličných nářečí byl vzniknul, jakého sobě Križanić, Herkel a Majar dovolili. Základem aneb osnovou a takořka duší každého z nich je některé ze *skutečných* nářečí neb aspoň podřečí jeho, jako na př. římské latinského, saské německého, pařízké francouzkého, toskanské vlaského, prazké českého, moskevské ruského atd.

Po druhé čím dále vnikáme do povahy jazyků, tím se více přesvědčujeme, že žádný z nich, tedy ani literárný, není vlastně nic hotového než ustavičné působení anebo, jak to nejdůvtipnější ze všech do-

*) Tím slovem objasňuje předešlé p. Majar sám.

savadních jazykozpytců, V. Humboldt, co do podstaty řecky vyslovil, není ἔργον než ἐνέργεια.

V působení tom řídí se člověk ovšem zákony a sice vesměs tak vznešenými a tajemnými, že jich všech ani vzdělaný nezná aniž kdy pozná, než osvojuje sobě značnou většinu jejich jen *zvykem*, který každým jazykem hlavně a neodolatelně vládne. Nevzdělaný pak mluví jen dle tohoto a sice spůsobem svým zcela pravidelně čili přiměřeně zákonům jazyka svého, podobaje se v tom včelám, které plásty své s podivu hodnou pravidelností dělají, aniž by se kdy byly učily zákonům geometrickým a jiným, kterými se v tom spravují. Pročež pravdu má Max Müller, pravě*) mezi jiným i toto:

Jako všechno na světě, tak se ovšem i jazyk ustavičně mění, ale člověk není s to, aby změnami těmi vládl dle své vůle, t. j. aby je podnikal anebo zastavoval, jak se mu kdy zlíbí. O změnění zákonů, vládnoucích jazykem, aneb o ustálení libovolně vynalezených slov právě tak marně bychom se zasazovali, jako na př. o změnění těch zákonů, kterými se oběh krve v těle našem řídí, aneb o to, aby těla našeho za ustanovený čas do ustanovené míry přibylo. Jako zajisté člověk jen potud vládne nad přírodou, pokud zákony její zná a zachovává, tak i básníci, mudrci a jazykozpytcové jen potud vládnou nad jazykem, pokud zákony jeho znají a jich poslouchají.

Když se císař Tiberius jisté mluvnické chyby dopustil a proto od Marcella pokárán byl, připomenul druhý, nahodile přítomný gramatik, Capito, že všecko, co císař řekl, je správná latina, anebo není-li jí ještě, že se jí brzo stane. Načež Marcellus, jsa více gramatikem než dvořanem, odpověděl: „Capito lže, neb ty, ó císaři, můžeš prý jen lidem a nikoli slovům práva římského uděliti.“

Podobná té anekdota vypravuje se i o něm. císaři Zikmundovi. Když co předseda kostnického sněmu církevního shromáždění ku přísnějšímu zacházení s Husity napomínal, řekl mezi jiným i tato slova: „Videte, patres, ut eradicetis *schismam* Hussitarum;“ t. j. hleďte, otcové, vykořeniti rozkol husitský! Proti tomu nedosti zdvořile ozval se jakýsi mnich český, pravě: „Nejjasnější králi, schisma je středního rodu!“ Císař však, nedav se tím másti, ptal se mnicha: „Odkud to víš?“ Mnich odpověděl: „Alexander Gallus to praví.“ „A kdo jest Alexander Gallus?“ ptal se císař podruhé. „Byl mnichem,“ odvětil tázaný. „Dobře,“ pravil císař, „já však jsem císařem římským a slovo mé bude nejspíš aspoň tak dobrým jako kteréhokoli mnicha.“ Posměváčů bylo ovšem po straně císařově dosť, ale schisma nepřestalo přece býti slovem rodu středního a nebyla ani císarská moc s to, aby rod a zakončení jeho změnila.

Ostatně domnění, že by lidé dovedli jazyk změniti a zlepšiti, jak se jim právě zdá, není naskrze novým. Víme totižto, že již Protagoras, řecký filosof V století před Kristem, ustanoviv několik pravidel o rodě jmen řeckých, Homerovi skutečně více chyb vyčítal, jelikož se tento s jeho pravidly nesrovnával. Ale jako v jiných podobných případech,

*) Vorlesungen über die Wissenschaft der Sprache. Für das deutsche Publicum bearbeitet von Carl Böttger. 2. Aufl. Leipzig 1866. I, 35—38.

tak i v tom zvítězila příroda nad domyslem lidským a sice tak úplně, že v Homerových zpěvích ani jednou nebyl změněn rod jmen dle zákonů, kterých se Protagoras domyslil.

Komu by marnosť snah jednotlivých lidí, zasazujících se o libovolné opravení jakéhokoli jazyka, z příkladů právě vytčených nevysvitala s dostatek, mohu mu posloužiti i několika jinými a to takými, které se u nás a nedávno přihodily.

Michal Godra roku 1835 „žádaje prý*) některé neduhy československého psanja způsobu odstraniti a dobropis náš i cizincům i přespolním Slavům oblehčiti, opovážil se některé změny“ i pravopisné i mluvnické zavésti. K oněm patří *u* a *ou* místo *au*, *í* m. *j*, *j* m. *g*, *g* m. *ǵ* a *v* m. *w*. Mluvnické pak změny jeho týkají se hlavně zákona přehlasování, žádajíce, aby se ho nešetřilo a psalo slovensky, na př. naš-a,-u,-ou m. naš-e,-i,-í; narozen-ie,-ia,-iu m. narození; vidja, daj, volaj atd. m. vidí, dej, volej.

Pravopisné návrhy Godrovy došly po dlouhých a prudkých hádkách ovšem všeobecného uznání, vyjma pp. Fr. Palackého a V. V. Tomka, kteří se bachratého *w* posud ještě pevně drží, ačkoli se i oni původců toho, Němců, jinde, jak sluší a náleží, štítí. Nelze totižto zapírati, že se *w* dostalo k nám od Němců, kteří již za tak zvané starohornoněmecké doby literatury své, sáhající od nejstarších časův až do XII století, počali runu *v* opisovati dvojím *u* anebo, co za té doby i potom ještě dlouho totéž znamenalo, dvojím *v*. Odkud *w* u Angličanů posud ještě *double u* sluje.**)

Co se však mluvnických změn Godrových týče, z těch se neujala posud žádná ani se neujme, pokud čeština češtinou bude, ačkoli je neomylná pravda, že se nejen mezi Čechy než i mezi Němci našlo více nevšedních mužů, kteří Godru v tom srdnatě podporovali, seč právě byli. Spomenu z nich aspoň tři.

Prvý z nich je Vincenc Pavel Ziak čili Žák. Ten o prospěšnosti a možnosti dotčených změn tak dokonale byl přesvědčen, že neváhal dopřáti jim místa beze všech okolků čili důvodův i v mluvnici své pro Němce psané a vyšlé, pokud mně známo, posud třikrát.***)

Dr. František Cyrill Kampelík naproti tomu postaral se i o všelijaké důvody proti přehlasování v rozličných spisech svých, nejbedlivěji pak v dolu †) jmenovaném. Nejsilnějším jeho důvodem je bez odporu to, že staří Čechové též nepřehlasovali samohlásek. Toť ovšem pravda, ač i na mnoze a podstatně jináče, nežli se jí p. Kampelík dokládá. Kdyby však i sebe důkladněji byl osudy přehlasování českého vyložil a proti užívání jeho v nynější češtině obrátil, nebyl by ho přec ani o vlas více zastavil, nežli se mu to dotčeným spůsobem povedlo, t. j. vlastně nijak. Neznám zajisté podnes žádného spisovatele československého, který by přehlasování potud zanedbával, pokud p. Kam-

*) Zora. Almanach na rok 1835. V Budíně. Str. 282—284.

**) Gesch. der deutsch. Litteratur v. W. Wackernagel. Basel 1851. S. 42 a 43.

***) Böhmische Sprachlehre für Deutsche. Brünn 1842, 1846 und 1849.

†) Samovolná germanisace češtiny, moravštiny a slovenštiny kazí její lahodnou srozumitelnost, čistotu, sílu, ráznost, libozvučnost a jakými opravami takové nesnázi snadno vyhověti lze. Hradec králové 1864. Str. 120—127.

pelík radí. I těch několik odchýlek od zákona téhož, které sem já navrhnul*) a všemožně ospravedlniti hleděl, málo komu se líbí a sotva se kdy zcela ujme. Nad čím se já nikdy zastavovati a rmoutiti nebudu, jsa nyní již úplně o tom přesvědčen, že i v jazyku „naturam expellas furca, tamen usque recurret.“

Kdo by mi však právě dotčený pokus anebo návrh tak za zlé měl, jak se to nedávno**) k obraně Aug. Schleichera stalo, ten by mi jistě ublížil, dávaje mezi jiným i to na jevo, že buď nezná buď nechce slušně oceniti všeho toho, čím se já od Schleichera v té příčině liším. Nebude snad škoditi, vytknu-li z rozdílů těch aspoň dva.

Já sem se ani na dotčeném místě ani nikde jinde nezasazoval o to, aby se Čechové nejen přehlasování svého vůbec než i dávno ustáleného jazyka svého písemného odřekli a takou hatlaninou psáti počali, s jakou se Schleicher v níže ***) jmenovaném listě svém vytasil, neznaje tehdáž ani zákona přehlasování, proti kterému též nejvíce brojí, ani moravštiny a slovenčiny, kterých se proti češtině ujímá, ani konečně této tak, aby jí byl mohl aspoň několik vět správně napsati. Podruhé já sem vždy za pravdu měl a zachoval to, co Schleicher takto vyslovil: „Eine sprache kann nicht nachgemacht werden, so wenig als ein naturorganismus.“ On pak na vzdor tomu za hlavní cíl svého jazykozpytu pokládal tvoření všelijakých prajazyků a byl by jich několik i u c. Akademie věd v Petrohradě na velkou ujmu jazykozpytu vůbec a slovanského zvláště snad speněžil, kdy by ho smrť v řádění tom nebyla přikvačila. Důvody zajisté, kterými já proti tomu od několika let†) brojím, sotva by byly dovedly zničiti ten nimbus, přes který se měly Schleicherovy prajazyky vyměniti za ruské ruble. To však s potěšením zaznamenati mohu, že se nyní týchže prajazyků již i nejhorlivější obrancové Schleicherovi štítí, hledíce je všelijak omluviti, ale naskrze marně.

Jakkoli se to ostatně má, tolik je pravda, že sobě Schleicherova odevřeného listu ani p. Kampelík nikde nevšimnul, ačkoli r. 1864, kterého Samovolná germanisace jeho vyšla, Schleicher už velice byl na slovo vzat i co se slovanského jazykozpytu týče.

I pokusy o změnění méně důležitých zákonů mluvnických nežli jsou ty, které přehlasováním našim vládnou, objevily se u nás naskrze marnými. Tak na př. ani tak hluboká úcta, v jaké pěvce Slávy dcery slušně máme, nebyla s to, aby připravila nevinné samohlásky *l* a *r*

*) Srovnávací mluvnice jazyka českého a slovenského. V Praze 1857 Str. 273 a 274.

**) Beiträge zur vergleichenden sprachforschung. VI, 381—384.

***) O spisovnej češtině. Odevřený list cizozemského linguisty Čechoslovanovi. V Bonně, v komisí u Adolfa Marcusa 1849. Tiskem Breitkopfa a Härtela v Lipsku.

†) De contiguarum consonantium mutatione in linguis slavicis. Pragae 1867, p 9—12. — A. Schleicher und die slawischen Consonantengruppen. Ein Beitrag zur neuesten Geschichte der indoeuropäischen Sprachforschung überhaupt und der slawischen insbesondere Prag 1869. S. 18—24, 26—29, 87—91. Na druhém z těch míst najdeš i důkazy všeho toho, co tu proti Odevřenému listu Shleicherovu řečeno. — O jazykozpytě a přírodozpytě v Časopise mus. 1869. Str. 229—236 a 361—365. — Počáteční skupeniny souhlásek československých. V Praze 1870. Str. 5 a 6.

o život, kterému se ony u nás ode dávna těší, a nadchla životem místo nich bachraté sylaby *el*, *lu*, *er*, *ar* a jiné. Nepíšeme totižto posud: heltný, selza, umluknouti, hardlo, hernouti, sardce, zvertnouti atd. m. hltný, slza, umlknouti, hrdlo, hrnouti, srdce a zvrtnouti dle Jana Kollára, který se o to již i v úplném vydání své Slávy dcery, vyšlém v Pešti r. 1832, pokusil.

Okolo konce života svého dal se týž výtečník náš do filologie a vybojoval nám nejen starou Italii než i více přiležících krajin a to tak šťastně, že naskrze není proč pochybovati o tom, co sám o sobě zapěl slovy: „Báseň jest můj celý život.“ Když se výsledky filologického básnění anebo básnického filologizování jeho, Staroitalia slavjanská, tiskly, potkal sem se náhodou s p. A. V. Šemberou, který po smrti Kollárově řídil tiskem Staroitalie, a na otázku jeho o ceně této odpověděl sem co do podstaty takto: „Škoda času i práce, které Staroitalia stála. Vy budete, přidal sem ještě, nejspíše prvý i poslední, který ji celou přečtete i to tuším jen proto, že musíte.“ Ale bohužel velmi sem se sklamal! P. Šembera totiž objevil se nedlouho potom nejen ctitelem než i věrným následovatelem Kollára, co jazykozpytce, liše se od něho jen tím, čím musel, nejsa básníkem od přirození, jakým byl a měl zůstati Kollár, pokud bylo možná. Pročež nejsme bohužel ani my, ačkoli se filologickým národem po přednosti nazýváme, bez filologů, kteří s jazyky posud opravdu tak zacházejí, jak se Voltaire svým vrstevníkům posmívá, t. j. jako kdy by v jazycích samohlásky nic neznamenaly a souhlásky velmi málo Komu o důkazy toho jde, ten ať sobě ráčí dvou posledních mých prací*) všimnouti.

Ke cti Jana Kollára však zaznamenati sluší, že se on nikdy neodvážil zasazovati se o všeslovanský jazyk spůsobem Križanićovým, Herkelovým a Majarovým. Básnická duše jeho hrozila se nejspíše tak ukrutného a marného zacházení s jazyky, jakého se ti dopustili. Ale nepřál ani on literárného života více nežli čtyrem nářečím slovanským. Příčiny a prospěchy toho vylíčil nám překrásně ve spomenutém už výše na str. 709 spise o literárné vzájemnosti slovanské. Nedosáhl však ani on hlavního cíle svého a nelze ho jeho spůsobem vůbec ani dosáhnouti. Dříve než bych to dokázal, vyložím zkrátka obsah §. 4, 5 a 6 dotčeného spisu jeho. Tam totižto vyložil nám Kollár nejzřetelněji, jak a proč máme hlavně přestati na čtyrech jazycích písemných.

„Na prvém stupni vzdělanosti a osvěty stojící Slovan má prý znáti jen čtyři nyní žijící vzdělanější nářečí, kterými se knihy píší a tisknou: ruské totiž, illyrské, polské a česko-slovenské. Učenější a vzdělanější Slovan druhé třídy dá se i do menších nářečí a podřečí, jako na př. v ruském do maloruského, v illyrském do chrvatského, slovinského a bulharského; v polském do lužického atd. Slovan třetí třídy čili učený filolog a historik konečně má znáti všechna slovanská nářečí bez výnimky, živá jakož i mrtvá, vzdělaná i nevzdělaná; glagolskými, kyrillskými, latinskými písmeny anebo švabachem tištěná.“

Tuše však nejspíš i sám, že tím příliš mnoho žádá, obmezuje se

*) O jazykozpytě a přírodozpytě. str. 237—243. Počátečné skupeniny souhlásek československých. str. 17—21.

Kollár hned potom následovně: „Vyšší a nižší stupeň známosti jiných nářecí slovanských závisí prý na osobách, na jejich úmyslech, vůli a jmění; přece však má každý vzdělaný Slovan aspoň mluvnici a slovník bratří svých potud znáti, pokud se oni oběma od sebe vespolek liší. Nemínime, aby každý Slovan všemi nářečími slovanskými obratně mluvil anebo právě i knihy psal, než jen to, aby každému mluvícímu Slovanu rozuměl, každou knihu čísti mohl. Nežádáme též, aby každý Slovan všecky, všemi nářečími vydávané knihy a noviny kupoval, poněvadž by k tomu jmění jednotlivců nestačilo; než jen to, co je veskrze výborné, klassické a co se obsahem svým všech Slovanů týká."

Konečně uznává Kollár, že „u novějších národů není nikde příkladu takové vzájemnosti než jen u starých Řeků čili Hellenů. Jen tam prý byl jenom jeden národ a více nářečí, která nejen vedle sebe žila než i literárně vzdělávána byla, vzájemně se objímajíce a podporujíce, a sice: *jonické, aeolické, dorické* a *attické.*" U Římanů naopak a z novějších národův u Angličanů, Francouzů, Němců, Vlachův a jiných hned z počátku národního života jejich jedno nářečí potlačilo všecka ostatní."

Toť ovšem co do podstaty pravda, ale samo o sobě není nikterak s to, aby nás přesvědčilo o tom, že nemáme proč starati se o všeslovanský jazyk dle příkladu Římanův a novějších národů, honosících se společným jazykem písemným, než přestati v té příčině na takém následování Řekův, o jaké se náš Kollár zasazuje. O jiné důvody toho pak nepostaral se týž ani v dotčeném §. 6 ani nikde jinde a, co ještě horšího, marně by se pídil kdokoli po nich, kdežto je jich po naší straně hojně. Přestanu tou příležitostí na jednom z nich, koje se nádějí, že ct. čtenářům Osvěty i toho samého bude dosti k tomu, aby nepřisvědčili Kollárovi než mně.

Dopouštím předně to, že se Řekové nejvýše povznesli v osvětě a vzdělanosti dříve nežli přestali psáti všemi svými nářečími anebo než dospěli ke společnému všem jazyku písemnému. Že by se totižto žádného takého spojiva nebyli nikdy dodělali, jak Kollár v §. 6 i výslovně praví, to není naskrze pravda a opak toho je již dávno tak znám, že není naskrze proč zastavovati se u něho. Ani toho netřeba dokazovati, že se Řekové i osvětou a vzdělaností svou nejvíce proslavili za Perikla, umřelého r. 429 před Kr.

„Jakkoli však dostoupila za této doby vzdělanosť řecká velmi vysokého stupně, jevila se přes to přese všechno nejen na nižších vrstvách společenských, nýbrž i u lidí postavení vysokého podivuhodná *pověrčivosť*, která překazila často obecným podniknutím a sice důležitým. Zvláště zatmění slunce a měsíce naplňovalo mysli lidské strachem, i mělo se za to, že za takových událostí nelze zdárně ničeho podniknouti. Nejtruchlivějším toho důkazem byli vrstevníci Alkibiadovi, zvláště pak Nikias, který moha se v Syrakúsách zachrániti, kdyby byl opustil přístav, než ještě byl docela obklopen koráby sparťanskými, současné zatmění měsíce dal si od hadačů vyložiti v ten smysl, že zapotřebí jest vytrvati v nebezpečném postavení, až by uplynul celý měsíc čili 3 × 9 dní."

Tak líčí p. Jan Lepař*) nejslavnější dobu dějin řeckých a kdo by mu medle směl v tom odporovati? Kdo by se dále neostýchal zapírati, že člověčenstvo od časů Periklových až podnes ve všech vědách a uměních náramně prospělo? Hvězdáři na př. už ode dávna předpovídají na minutu nejen zatmění slunce a měsíce než i více jiných těles nebeských.

Obávaje se, že i tento jediný příklad ct. čtenářové Osvěty uznají býti zbytečným, pravím raději hned se vší jistotou, že za našich časů nejen astronomii a jiným od nepaměti pěstovaným vědám než i nejmladším, na př. filologii a chemii, musí každý, kdo v nich nad jiné vyniknouti chce, mnohem více času a píle věnovati než by mu možná bylo kromě toho ještě i tolik byť i sebe podobnějších jazykův a tak sobě osvojiti, kolik a jak jich Kollár od Slovana žádá.

Ani slovanským filologům bych neradil, aby se všemi nářečími slovanskými potud zanášeli, pokud jimi obratně mluviti a psáti nedovedou. Pokládám totiž i to nejen za nemožné než i zbytečné. Filologie zajisté co věda čili co srovnávací jazykozpyt asi tak se má ku právě dotčenému umění, jako na př. botanika k zahradnictví, geologie k hutnictví atd., a sice nejen dle mého mínění než i dle tak výtečných společníků mých, jakým mezi jinými Max Müller sluje. I dle něho**) totižto „byla by jazykověda zrovna nemožnou, kdy by srovnávací filolog musel i prakticky znáti všecky ty jazyky, kterými se obírá.“ Kdo by se toho od něho domáhal, rovnal by se tomu, kdo by od botanika žádal, aby byl spolu i zahradníkem; od geologa aby byl hutníkem; od lékaře, aby dovedl léky předepsané i připraviti atd. Mithridates a Mezzofanti mluvili prý obratně mnohými jazyky, ale žádnému dějepisci filologie posud ani na mysl nepřišlo ještě pokládati je za filology.

Ostatně kdo jen mnoha jazyky byť i sebe vzdělanějšími obratně mluviti dovede, nemůže vlastně ani vzdělaným člověkem slouti. K tomu zajisté, jak vůbec známo, i jiných vědomostí a schopností všelijakých třeba. Těch ovšem snadněji může nabyti ten, kdo více vzdělanými jazyky vládne než jiný, jako na př. snadněji dovede orati a síti ten, kdo nářadí, potahu a jiných k tomu potřebných věcí více má než jiný. Ale neoře a nesejeli nikdy, nemá vlastně taktéž ani co sklízeti. Podobně tomu i člověk, který sobě kromě znalosti jazyků nenabyl jiných vědomostí a schopností, nemá vlastně co pořádně vypravovati ani jedním jazykem a může se na něho obrátiti to, co se o Miltonovi, nesmrtelném básníku Ztraceného ráje, vypravuje. Když mu totižto přátelé jeho za to domlouvali, že dcer svých nedal dle tehdejší módy francouztině a vlaštině učiti, odpověděl prý jim, že je ženským často i jednoho jazyka nazbyt.

---

*) Všeobecný dějepis k potřebě žákům na vyšších gymnasiích československých. V Praze 1867. I, 139.

**) Vorlesungen über die Wissenschaft der Sprache. Leipzig 1866. I, 22 a 23. Téhož domnění jest i Schleicher, jen že ho nevyslovil tak správně jako Max Müller. Pročež mu i v tom všelijak odporuji v replice své: A. Schleicher und die slaw. Consonantengruppen. S. 5 a 6.

Maje ty a více jiných podobných věcí, které snad jinou příhodnější příležitostí vyložím, na mysli, jsem o tom úplně přesvědčen, že ke všeslovanskému jazyku písemnému nedospějeme nikdy jináče než tak, přijmemeli všichni některý ze *skutečných* jazyků slovanských za písemný. Kterému se z nich té cti dostane, o tom ovšem nemohu nic určitého říci a hádati nemám kdy. Kdy bych ho já měl voliti, řídě se při tom jen chutí svou, přestal bych na chrvatsko-srbském, pokládaje ho, jak sem už i výše mimochodem připomenul, za nejkrásnější ze všech slovanských. Ale „krása do časa a čnosť na večnosť," říká Slovák příslovím a dle toho se zachováme nejspíš i v té příčině.

*) Ve článku tomto ponechán jest cele pravopis páně autorův. *Red.*

Oprava.

V *„Písni českého dělníka"* má na str. 593., řád. 6. zdola místo *ruka* státi: *prsa*.

3 9015 05602 1689

